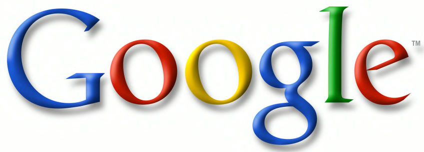




TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

NIENDE AARGANG.



KJØBENHAVN 1892.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

Indhold.

Januar.

Februar—Marts.

April.

Maj.

Side

Juni.

Juli.

August.

September.

Oktober—November.

December.

Amor triumfans.

Drama i en Akt.

Sommeraften i den lille Skipperby. Til venstre Bryllupshuset, en lang, lav Længe med Stentrappe for Døren; Lysskær ud gennem de smaa Vinduer. Til højre munder en smal Gyde ud mellem Smaahuse; længere tilbage mod Baggrunden Kirkegaardsmuren; bag den Taget og Spiret af en lille Kirke; i Baggrunden en Stribe af Havet.

I Forgrunden (til venstre) nedenfor Stentrappen et Bord med Træstole omkring.

Paa hver Side af Stentrappen MUSIKANTER (Violin, Klarinet, Horn) der modtager kommende Gæster med Fanfare — men ikke særligt støjende.

Ved Bordet IVARS YNGRE BRODER sammen med nogle Gæster, Borgere dér fra Byen. Punsch og Øl bæres ud til dem.

Paa Stentrappen kommer IVAR frem. Han modtager paa en egen, stilfærdig Maade de fra Baggrunden eller fra Gyden kommende Gæster — først et Par — saa en enkelt — saa atter et Par.

IVAR (til hver især.)

Velkommen til Huse! og Tak for Tilstedeværelsen! og gaa nu indenfor — Dansen skal snart begynde!

(Musikanterne giver Fanfare. Gæsterne ind.) — Da IVAR med en Haandbevægelse har vist det sidste Par Gæster ind, siger han til Musikanterne, idet han rækker dem Kruset:

Nu skal I have Tak for Jer gode Villighed herudenfor! (De drikker og trykker hans Haand.)

IVARS BRODER (rejser sig ved Bordet.)

Synes I ikke, at Ivar ser saa alvorlig ud?

EN AF GÆSTERNE (ved Bordet.)

Naar du selv siger det — saa er der ikke rigtig Fart i Tingene i Aften.

IVARS BRODER.

Det kan komme — det skal komme ... saadan en nydelig Brud — og alle de Anstalter, der er gjort ... (løfter Kruset, synger:)

Hr. Peder lader Bud udgaa,
Hr. Peder byder til Gilde:
i Aften skal mit Bryllup staa —
i Morgen er det for silde.

IVAR (tysser paa ham.)

GÆSTERNE (ved Bordet.)

(synger:) Og gid de længe leve maa
og Børn og Sundhed og Velstand faa . .

IVARS BRODER.

(synger:) Hr. Peder lader Bud udgaa;
nu staar vort Bryllupsgilde,
en jævngod Rus, den kan vi faa —
i Morgen er det for silde.

IVAR.

Det var en underlig Vise, den ...

IVARS BRODER (munter.)

Bryd dig ikke om mine Viser ... (til Gæsterne ved Bordet.) En Skaal for min Bro'r! Det er den redeligste Mand, den honetteste Mand, den bedste Mand her i Byen — alle andre ufortalt. Men naar jeg siger, at jeg er stolt af at være Bro'r til en saadan Mand — jeg, som er saa meget yngre end han — saa vil jeg ogsaa ha' Lov til paa denne Aften at sige ham, at jeg misunder — nej jeg under ham hans Lykke. For Else Marie ... aa! ... jeg vil sige saa meget som — at hun er det kvindelige — ganske som han er den Mand han er! Alt, hvad hun foretager sig, det klæder hende — uden at hun selv véd af det. Naar hun gaar, og naar hun kommer, saa er det som Solen gik og kom med hende ... og det er fordi hun har disse velsignede milde Øjne, som ikke kan lyve — nogle rigtig ærlige Øjne, som gør os ganske skamfulde, vi, der ikke er værd at kysse Sømmen paa hendes Kjole ...

IVAR.

Nu skulde du ellers holde op ...

IVARS BRODER (ler.)

Nej jeg skal ikke ... for er der ikke Fart i Tingene i Aften, saa er der Fart i mig — og jeg holder saa meget af dig — og jeg kan ikke vise dig det bedre end ved at tale til Ære for den Kvinde, som du har gaaet og ventet længe nok paa — og som jeg vilde vente et helt Liv paa: saa køn og saa knøv, saa ærbar og saa munter, hun er — saa — saa ...

FØRSTE GÆST.

Kvindelig!

IVARS BRODER (slaar leende i Bordet.)

Ja, for Pokker — det er Ordet — og hendes Skaal vil vi drikke. Gid hendes Bekymringer nu maa være tilende — gid det, som hun længe har haabet og ønsket, nu maa blive Kronen paa hendes Lykke!

FØRSTE GÆST (spøgende.)

Amen!

IVAR (lidt utaalmodig.)

Jeg siger Jer Tak allesammen. Men nu faar det være Slut med de gode Ønsker! ... (ser ned imod Baggrunden og over imod Gyden, siger til Musikanterne.) Nu venter jeg ikke flere Gæster i Aften.

IVARS BRODER (munter.)

Nej nu er der kommen, hvem der skal komme — baade budne og uindbudne.

IVAR (til Broderen.)

Sid ikke for længe her ved Kruset. Husk, du skal danse med Else Marie! ...

IVARS BRODER (hurtig.)

Hvordan gaar det med hendes Fod?

IVAR.

Aa det betød ingenting. Hun tager sig lidt Hvile inde hos Drengen ... (da en af Musikanterne peger ned mod Baggrunden.) Nej han faar ingen Velkomst her! (ind med Musikanterne.)

(Fra Baggrunden kommer SKADEN, en duknakket Mandsperson, humpende ved en Stok.)

EN AF GÆSTERNE (halvhøjt ved Bordet.)

Skaden! — se hvor han kommer hoppende!

IVARS BRODER.

Vi lader som vi ikke ser ham! (talende til Gæsterne.) Else Marie vrikkede forkert paa Foden, da vi kom ud af Kirken. Ivar og jeg var nær faldet.

ANDEN GÆST (med et Sideblik.)

Kan det mon betyde noget? —

IVARS BRODER.

Hvad nu? — Det betyder, at Fruentimmerne har for høje Hæle under deres Sko!

FØRSTE GÆST.

En Brud, som snubler ...

IVARS BRODER.

Jeg skal nok danse Foden ilave igen. Dumme Bemærkninger frabeder jeg mig.

FØRSTE GÆST.

Du er saa hastig af dig!

SKADEN (er traadt til.)

Godaften paa Pladsen! Gratulerer. (De vender ham Ryggen.) Tør man maaske træde nærmere?

FØRSTE GÆST.

Det er vist bedst, du flytter dig!

SKADEN.

Hi hi! han maaler, under hoppende Skridt, Gadens Bredde af fra Stentrappen over mod Hjørnehuset ved Gyden.)

FØRSTE GÆST (skottende.)

Hvad er det, Skaden bestiller?

ANDEN GÆST (ligeledes.)

Er du bleven Landmaaler?

SKADEN.

Man véd aldrig, hvad man kan ende med at blive. Her (peger) ligger Ivars Hus — og hist ovre ligger mine kødelige Slægtninges Hus, hvor jeg har min Gang! (ridser med Stokken i Jorden og siger (skarpt.) Og her midtvejs stiller jeg mig ... Jeg gad sét den, der vil omkvestionere mig min Plads!

IVARS BRODER (til Gæsterne.)

Lad os ikke komme i Strid med saadan en Lommeprokurator — saadan en Lovtrækker ...

SKADEN (spottende.)

Jeg kunde trække dig i Retten for dine Ord. Men du er ung, min lille Ven, — og jeg bærer over med dig. Det vilde være Synd for Pigerne, om du skulde spærres inde; — og Synd for din lykkelige Broder, om han skulde betale en høj Mulkt paa din uartige Mund!

IVARS BRODER.

Jeg ... (slaar i Bordet og vil rejse sig; Gæsterne holder ham tilbage.)

SKADEN (flytter sig lidt til højre.)

Jeg kan saa godt lide et glat Ansigt. Naar jeg ser paa dig, saa glemmer jeg, at Pigebørn og Spiritus og Sygdom og Gæld og alle de hundrede Genvordigheder kan sætte Furer og Rynker i et Menneskes Pande. — Maa jeg gratulere dig, Ivars Broder! Hvor gammel er du bleven siden sidst?

IVARS BRODER (til Gæsterne.)

Kom, lad os gaa ind!

FØRSTE GÆST.

Kanden er lige fyldt — og Natten er lang. Lad os høre lidt paa hans Snak.

IVARS BRODER.

Jeg skal ind og danse Ungkarlenes Dans med Else Marie.

SKADEN.

Jeg gratulerer! Else Marie er ung som Enke — og kun 28 Aar som Brud. Du er 15 Aar yngre end din Broder — og han ser mig saa alvorlig ud i den senere Tid. Gud véd, hvad der kan nage ham: en velstaaende Mand — og nu en lykkelig Brudgom? Han kan dog vel ikke ha' gaaet og ventet for længe paa sin Lykke! ... Saa kan du maaske ha' en Chance! ...

IVARS BRODER (til Gæsterne.)

I kan blive — om I gider — men jeg gaar! (rejser sig, gaar forbi SKADEN, som gør et lille Hop til Siden.) Du skal ikke være bange — jeg lægger ikke Haand paa en Krøbling! (op og ind.)

SKADEN (ser ondt efter ham.)

Krøbling! — Saa køn du er af Skabelon, saa kan du blive lam og vanfør i din Sjæl, inden du ser dig for. Med det Ansigt vil Kvinderne hænge efter dig — du efter dem. Og naar I har spist ret meget tilsammen, hvad enten det er af den forbudne eller den tilladelige Frugt, saa vil du nok finde en Bitterhed tilbage, som gør dig det bedste Mel bédsk og det hæderligste Brød oret! — Ptøj! (spytter.)

FØRSTE GÆST.

Hvad er det, du staar og præker dér, Skade?

ANDEN GÆST.

Han beder sin Aftenbøn.

SKADEN (ler.)

Faar jeg nu kanske Lov at sidde hos?

FØRSTE GÆST.

Ja vi har jo egentlig ikke noget udestaaende med dig.

ET PAR AF GÆSTERNE (rejser sig.)

Nej vi gaar ind! (ind.)

ANDEN GÆST.

Lad dem gaa! (skænker i et Glas til SKADEN.) Hvorfor er du saa ildesindet i Aften?

SKADEN.

Er jeg maaske særlig ildesindet? (ler.) Det kommer af den pure Misundelse (drikker.) Jeg kan ikke taale at Folk er lykkelige. Hvad Ret har de til det? (drikker.) I Grunden noget Snak. For der er ingen lykkelig — saa lidt som der skal være nogen. Kun Idioterne er lykkelige ... men de véd rigtignok ikke af det.

FØRSTE GÆST (ler.)

Men saa er jo alt i den skønneste Orden. Naar ingen skal være lykkelig — og ingen heller er det — undtagen Idioterne — som ikke selv véd deraf ...

ANDEN GÆST.

Ja se dér kom Skaden i Klemme! (ler.)

SKADEN (snærrende.)

Saa—aa? Der er alligevel Folk, som Skæbnen ligefrem irriterende ta'er under Armene. Hvad jeg sigter til? Det véd I vel. I vor By var der disse Mænd, Jonas og Ivar, og en ung Kvinde, Else Marie. Jonas' Fa'r, den gamle Apotheker, spenderede en god Skilling paa Sønnens Opdragelse, — og saa døde han.

FØRSTE GÆST.

Ja, det ved vi.

SKADEN (tørt.)

Det kan aldrig være af Vejen at friske op! — Jonas skulde drive Apotheket; men han kunde aldrig blive ved noget. Hans Lyst havde været Søen. Saa gik han til Søs — kom hjem — solgte sin Bevilling — gav sig til at drive en lille Ejendom — og maatte gaa fra den.

ANDEN GÆST (skottende.)

Du hjalp ham nok dermed!

SKADEN.

Hi hi. Jeg gjorde mit bedste (drikker.) Jeg kunde i Grunden godt lide at være sammen med ham.

FØRSTE GÆST.

I Læ af mange stærke Thevandsknægte!

SKADEN (smiler.)

Tror du? —

ANDEN GÆST.

Og i Ly af hans Kones kønne Ansigt!

SKADEN (spørgende.)

Hans Kone? —

ANDEN GÆST.

Else Marie.

SKADEN (som før.)

Hans Kone? —

FØRSTE GÆST.

Var de ikke ...?

SKADEN.

Det er muligt. Hvad kommer det mig ved? Jeg raadede ham til at gaa til Søs igen — ogsaa for hendes Skyld.

ANDEN GÆST.

Du var en god Raadgiver — saa uegennyttig ...

SKADEN.

Han plagede og pinte hende.

ANDEN GÆST.

Man sagde, han holdt meget af hende. Hun paastod det selv, naar man spurgte ...

SKADEN.

Der er forskellige Maader at vise sin Tilbøjelighed for et Fruentimmer paa!

FØRSTE GÆST.

Og saa fik du ham af Sted.

SKADEN.

Jeg søgte at redde for hende de Stumper, som var tilbage. — Det viste sig jo, efter at han var rejst, at Jonas havde efterladt hende, hvad man kalder et „Pant“ paa sin Tilbøjelighed.

FØRSTE GÆST.

Og Panter er noget, som ligger for dig — ikkesandt?

SKADEN (med et ondt Blik.)

Det er vist bedst, at vi la'er de Spørgsmaal ligge!

ANDEN GÆST (ler.)

Og saa dukkede Spørgsmaalet Ivar op!

SKADEN (lader ligegyldig.)

Det havde været der fra Begyndelsen. Else Marie stod imellem de to tidligere Kammerater — Jonas gik af med Sejeren — og Ivar gik dér og lod Hovedet hænge (haanligt.) Det er ogsaa den rette Maade!

FØRSTE GÆST.

Nu er du ikke korrekt, Skade! Der var den bedste Forstaaelse mellem de Mænd — om vi ogsaa kunde se, hvordan Ivar

havde det. — Man skulde ellers synes, at de var for gamle til at tage sig Fruentimmertaarer nær.

SKADEN.

Hvornaar mener I, at en Mand er for gammel til at tage sig Fruentimmertaarer nær? (haanlig.) Dér hører nok Jeres Fornemmelser op.

FØRSTE GÆST (spottende.)

Men dine Fornemmelser ikke?

ANDEN GÆST (ligeledes.)

Skaden har dem saa fine ...

FØRSTE GÆST.

Og Ivar var nok lidt grov imod dig? —

SKADEN

(farer sammen, rejser sig halvt fra Stolen, sætter sig igen, drikker.)

FØRSTE GÆST (bøjer sig over Bordet.)

Er det sandt, at han kom dine Rygstykker lidt for nær — Skade?

SKADEN (drejer sig paa Stolen, skjuler sit Blik, siger hæst.)

Han skal betale mig det!

ANDEN GÆST (bøjer sig ligeledes over Bordet.)

Havde du Vidner paa ham? —

SKADEN (slaar over i Stemmen, lader ligegyldig.) Hvad er det I snakker om? Pas Jer selv! (Man hører Dansemusiken.) Hør! Dansen! Skal I ikke ind og se paa den glade Brudgom — og den kønne Enke-Brud? (ler.)

FØRSTE GÆST (rejser sig.)

Du var nok alligevel svært forlibt i Else Marie — var du ikke? (gaar hen til det nærmeste Vindu, kigger ind.)

SKADEN.

Med min Skabelon? ... (ler.) dér vilde jeg gøre en god Figur!

ANDEN GÆST.

Skaal, Skade! Hvad ler du af? Af dig selv? —

FØRSTE GÆST (henne ved Vinduet.)

Du skulde prøve at gaa ind og gøre Figur paa Dansegulvet ... hvis du ikke er bange for at blive bugséret ud af Ivars Bro'r.

SKADEN.

Ikkesandt — det vilde være et morsomt Syn?

ANDEN GÆST.

Javist!

SKADEN.

Jeg véd noget, som vilde være endnu morsommere.

ANDEN GÆST.

Hvad for noget?

FØRSTE GÆST (kiggende ind.)

Saa — nu faar de det for varmt. De lukker Døren op til Inderstuen — dér er større Plads. De trækker allesammen derind ... Nu kan man vel faa Alburum (op og ind; Musiken lyder svagere.)

ANDEN GÆST.

Hvad var det for noget, som vilde være morsommere end at se dig derinde?

SKADEN (drillende.)

Sæt at Jonas pludseligt viste sig!

ANDEN GÆST (studser — derpaa ligegyldigere.)

Jovist — nu løber vi avet om. Jonas, som har været død og druknet i over 6 Aar ...

SKADEN (tørt.)

Du kan saamænd sige de 7 Aar — det bliver for den Sags Skyld det samme ... hvis han ikke lever endnu!

ANDEN GÆST.

Aa Snak — kan man leve, naar man er druknet?

SKADEN (ler smaat.)

Man har set saa galt før.

ANDEN GÆST.

Du har vist drukket for meget af den kolde Punsch (ser i Kanden.) Du skulde holde dig til Øllet her!

SKADEN (skyder Øllet fra sig, tager Punschekanden.)

Har han sendt sin Dødsattest hjem?

ANDEN GÆST.

Er Skibet ikke forlængst erklæret forlist med Mand og Mus — naa?

SKADEN (ler smaat.)

At Skibet, som Jonas rejste med, er totalt forlist — det er rimeligt nok. Rhederiet paastaar det; Assuranceselskabet har maattet punge ud — alt er i Orden.

ANDEN GÆST.

Hvad snakker du saa om Jonas — naar han er død?

SKADEN.

Kan han ikke være gaaet fra Skibet før det forliste? Kan han ikke — ene af hele Besætningen — være bleven bjærget? Er der ikke den ene Mulighed efter den anden for at han er ilive endnu – naa?

ANDEN GÆST.

Jamen saa maatte han jo være kommen hjem!

SKADEN (fløjter.)

Hvorfor maatte han det?

ANDEN GÆST.

Naar man har en Kone, som man længes efter!

SKADEN.

Og en Ven, som man tror at kunne stole paa!

ANDEN GÆST.

Hvad mener du?

SKADEN.

Ingenting. Jonas er ikke saa lige at blive klog paa. Han kunde jo f. Eks. ha' faaet sig en anden Kone i Mellemtiden — det var han vel nok Mand for!

ANDEN GÆST.

Men i saa Fald havde han jo slet ikke noget at gøre herhjemme ... og hvad snakker du saa om det hele for?

SKADEN.

Du har Ret (efter et lille Ophold, fløjter.) Har du kendt en Mand, som var mere uberegnelig end Jonas — en Mand, som ingen kunde hitte ud af — som aldrig vilde ud med Sproget. En Mand, som kunde gaa ud og bruge mange Penge en Aften paa Gæstgivergaarden — og saa lukkede sig inde i Maaneder. En Mand, som — efter hvad Else Marie sagde — bad lange Bønner derhjemme — og lo ad Folk, som gik i Kirke og hørte Præsten. Han lo ad Folk, der spurgte, om han var gift ... og han blev vred, naar man ikke behandlede Else Marie som hans Kone. Hende havde han vel tvunget og truet, saa at hun hverken sagde ja eller nej. Hun var hans, for Gud og Mennesker! svarede hun. Da jeg i et juridisk Anliggende vilde gaa ham paa Klingen, saa knurrede han og sagde: Tampen brænder — se om I kan finde den!

ANDEN GÆST.

Ja han var en sær én, det er sikkert.

SKADEN:

Jeg spurgte, om han havde løst Kongebrev? Han fløjtede og pegede over mod den gamle Præstegaard. Men Præstegaarden var netop i de Dage brændt — med Arkiv og Kirkebog og det hele — og den gamle aandssvage Præst var død af Forskrækkelse. Kort efter døde en gammel Særling her i Byen. Og Jonas sagde: dér røg den ene Forlover! Og den Dag, Jonas rejste herfra med Skibet, saa stødte han til mig og sagde: Styrmanden om Bord — det er min anden Forlover! Lad mig nu se, I behandler Else Marie vel — til jeg kommer hjem igen! For jeg kommer hjem — om jeg saa skal komme som Gespenst!

ANDEN GÆST

(har siddet og stirret paa ham — siger nu, efter et lille Ophold.)

Og nu er Skibet forlængst forlist med Mand og Mus — og hvad sidder du saa og trævler alt det op for?

SKADEN (tager en Slurk.)

Jeg er kun „dansk" Jurist — hi hi! Men jeg kan baade Latin og andet mere. Jeg er skæv og krum — siger Fruentimmerne. Naa ja! — alle krumme og indviklede Spørgsmaal interesserer mig. Jeg maa jo ogsaa ha' min Morskab.

ANDEN GÆST.

Du kan din Jura, Skade! Det er der ingen her, som betvivler.

SKADEN (med Selvfølelse.)

Det var jo heldigt! — Véd du hvad *desertio malitiosa* er?

ANDEN GÆST.

Nej, Gud fri mig!

SKADEN.

Rejser Mand fra Konen uden hendes Vilje eller lovlig Grund — saa er det *desertio malitiosa* — og kan da Konen efter 3 Aars Forløb opnaa Tilladelse til nyt Giftermaal, naar hun for Øvrigheden godtgør, at hun med Hensyn til den Mand, hun vil ægte, har forholdt sig ærlig og vel! Forstaar du?

ANDEN GÆST

(nikker — uden Forstaaelse.)

SKADEN.

Sker Rejsen med Samtykke eller lovlig Grund, saa bliver Tiden 7 Aar — og det er da *desertio simplex*.

ANDEN GÆST.

Jeg forstaar ikke et Ord (rejser sig.) Men jeg kan godt forstaa, om du sad dér og tænkte paa nogle Rævestreger.

SKADEN (ler.)

Aa — bare et Tanke-Eksperiment! ...

ANDEN GÆST (gør nogle Skridt.)

Hvilket?

SKADEN.

Jeg kunde se Jonas grangivelig for mig — komme duvende ned igennem Gyden hist. Han standser her udenfor Ivars Hus — han hører Musiken — han træder ind ... almindelig Overraskelse paa begge Sider!

ANDEN GÆST (paa Trappetrinet.)

Du er en rigtig Ulykkes-Profet.

SKADEN.

Bi dog lidt! — Naar Overraskelsen har sat sig — saa er der en Række interessante Spørgsmaal. Har Jonas og Else Marie ikke været lovlig viet, naa ja — saa kan det være ubehageligt nok, saadan et Møde mellem de gamle Kærestefolk. Men har det første Giftermaal virkelig fundet Sted — saa staar vi dér med to Mænd og én Kone — og saa er der tilmed Spørgsmaalet om Barnet — og endnu et lille Spørgsmaal ...

ANDEN GÆST.

Jeg vil ikke høre mere (ind.)

SKADEN

(har taget sin Brevtaske frem, holder et Stykke Papir ligesom triumferende i Vejret.)

Se denne Konvolut, du! — hvad mon der har været i den? (rækker ud efter Kruset, leende.) Det kunde være interessant at vide ... (drikker, løfter den knyttede Haand truende mod Døren.) — Du storsnudede Ivar! (gemmer Papiret.)

Maanen begynder at staa op over Kirketaget. Fra Gyden kommer en fremmed, midaldrende Mand, daarlig klædt uden at være lurvet, et „amerikansk" Skæg, stærke Øjenbryn, Haaret er lige begyndt at graane.

DEN FREMMEDE

(standser et Øjeblik uden at se sig synderligt om, faar Øje paa Skaden, som vender Ryggen til ham; gaar hen, lægger sin Haand paa hans Skulder, siger roligt:)

Godaften!

SKADEN.

God ..... (farer sammen, rejser sig, viger et Par Skridt.) Hvem er du? hvad vil du? — jeg har ikke noget med dig at skaffe!

DEN FREMMEDE
(undersøger Kanden, skænker op i et Glas, drikker, spytter ud.)

Jeg troede det var Vand. Jeg er tørstig ...

SKADEN (let dirrende endnu.)

Kan du drikke?

DEN FREMMEDE.

Jeg siger dig, jeg er tørstig.

SKADEN.

Her staar Øl! Er det dig, Jonas? — dig selv?

JONAS (drikker i langsomme Drag.)

Naturligvis!

SKADEN.

Hvor kommer du fra?

JONAS.

Sidst fra Amerika — over Bremerhafen ... Kendte du mig ikke?

SKADEN.

Aa jovist! — Det var bare saa underligt ...

JONAS (smiler.)

Tænkte du, jeg var en Genganger?

SKADEN (haanlig.)

Jopyt — jeg er ikke overtroisk.

JONAS.

Du var det ikke — men man kan blive saa meget.

SKADEN.

Hvad er du bleven?

JONAS (sætter sig.)

Jeg er bleven træt.

SKADEN (sætter sig.)

Det er kedeligt — for du kunde faa rørt dine Ben her i Aften.

JONAS.

Behøves ikke. Jeg har gaaet fem Mil i Dag.

SKADEN (fortsættende.)

Paa Dansegulv! ... (peger ind.) ... hos Ivar!

JONAS (rolig.)

Hvad er dér paafærde ...? Holder Ivar Gilde?

SKADEN.

Ja! (stirrer paa ham, bøjer sig frem.) ... Bryllupsgilde.

JONAS (behersket.)

Ja saa? ... (efter et lille Ophold.) Jeg troede, Ivar var død — eller rejst fra Byen.

SKADEN (famler ved sin Brystlomme.)

Hvorfor troede du det?

JONAS.

Aa ... (bøjer af, sidder lidt og lytter efter Musiken.) Er Ivars Bror bleven saa pas gammel? —

SKADEN (sagte.)

Det er Ivar selv! du!

JONAS

(rejser sig langsomt, med Besvær; staar et Øjeblik, stirrer mod de oplyste Vinduer — gør et Skridt ud fra Bordet.)

SKADEN (i Spænding.)

Hvor vil du hen?

JONAS.

Hjem og se til mit Hus.

SKADEN.

Det er lukket — solgt ved Auktion.

JONAS (besværligt.)

Og Else Marie?

SKADEN (pegende.)

Dér! ... derinde! ...

JONAS

(gaar hen til Vinduet, ser ind — gør en Bevægelse — tager en Revolver frem, vender sig mod Skaden og siger kort:)

Gaa din Vej!

SKADEN

(har rejst sig, staar bøjet frem over Bordet, hviskende.)

Hvad vil du?

JONAS

(vender sig atter mod Vinduet — sigter — lader Haanden med Revolveren synke.)

SKADEN (hæst.)

Skyd — skyd ...

JONAS (uden at høre efter ham.)

Nej — hun staar foran ham! Nu tager hun hans Arm — hun støtter sig ved ham ...! hun dækker ham!

SKADEN.

Gaa ind i Stuen, Mand! Dér faar du nok Ram paa ham!

JONAS.

Og saa træffer jeg dog hende! (fjærner sig med en voldsom Bevægelse; gaar midt ud paa Scenen, holder den ene Haand for Øjnene, i den anden har han det sænkede Vaaben.)

SKADEN (sætter sig, haanlig.)

Saa skyd dig selv! Det blir allenfals en forstyrret Bryllupsnat, den!

JONAS

(vender sig, gaar mod Baggrunden.)

SKADEN (ser efter ham.)

Ikke for langt bort!

JONAS

(standser, holder Revolveren frem foran sig, river i Hast Patronerne ud, kaster dem over Kirkegaardsmuren, kommer tilbage, lægger Vaabnet paa Bordet, sætter sig.)

Der staar skrevet ...

SKADEN (skottende.)

Hvad staar skrevet? —

JONAS.

Noget, som du ikke har læst.

SKADEN (pirrer med Fingeren ved Revolveren.)

Tag den ... den Tingest dér til dig! —

JONAS (smiler sorgmodig.)

Er du bange? — Nu er Brodden taget af den Fristelse! (gemmer Vaabnet, støtter Hovedet i Hænderne, siger stille:) Fortæl saa!

SKADEN.

Du har altsaa ikke vidst? ...

JONAS (ryster paa Hovedet.)

Ingenting.

SKADEN.

Hvor traf det sig da, at du netop skulde komme? ...

JONAS.

Det skulde maaske være saa!

SKADEN (spottende.)

Kanske en „Indskydelse“.

JONAS.

Man kan jo kalde det saa!

SKADEN (spottende.)

Mærkeligt, at en Indskydelse ikke drev dig hjem længe før ... mens det endnu var Tid?

JONAS.

Jeg var forhindret.

SKADEN.

Rimeligt nok!

JONAS.

Jeg var i Slaveri.

SKADEN.

Hvad? — i Konflikt med Loven? (ler.) Ja det er lovlig Undskyldning.

JONAS.

Jeg var gift.

SKADEN (ler højt.)

Hi hi. Nu er du virkelig morsom — gift?

JONAS (rolig.)

Tvungen dertil.

SKADEN.

Var det i Amerika?

JONAS.

Det var paa en Ø i Nærheden af Australien — blandt de Vilde.

SKADEN.

Der, hvor du forliste med Skibet?

JONAS (nikker.)

Just dér.

SKADEN.

Blev du alene bjærget?

JONAS.

Styrmanden og jeg; han bukkede under — og jeg tilfaldt en ung Høvdingenke som Slave — eller Ægtefælle!

SKADEN (nysgerrig.)

Hun var ung og køn?

JONAS.

Hun var ung!

SKADEN.

Og du holdt ud i saa mange Aar? Hvorfor dræbte du dig ikke?

JONAS.

Man dræber sig ikke saa nemt ... Jeg længtes stadig hjem.

SKADEN.

Hvorfor løb du ikke din Vej?

JONAS.

De passede paa mig. Og desuden ...

SKADEN.

Desuden?

JONAS.

Hun var god imod mig.

SKADEN (spottende.)

„God“ imod dig? — din Kone?

JONAS.

Hun behandlede mig ganske som en umyndig — gjorde alt Arbejdet — skaffede alt til Husholdningen — pludrede med mig i et Sprog, som jeg kun halvt forstod — kælede for mig — skændte paa mig ... slog mig aldrig.

SKADEN (ler.)

En lykkelig Ægtemand!

JONAS.

Jeg tænkte — for saa vidt jeg formaaede at tænke — at min Stilling egentlig var som mange civiliserede Kvinders — de gifte! Saa hengav jeg mig rolig i min Skæbne ... jeg blev efterhaanden ganske sløv.

SKADEN.

Misundelsesværdigt! (spørgende.) Og du kunde dog længes hjem?

JONAS (trækker paa Skuldrene.)

Som jeg siger — men hvad saa? ...

SKADEN.

Hvorledes endte det?

JONAS.

En Dag saa' jeg et stort Skib nærme sig Øen ... en Baad med bevæbnet Mandskab landede ... Jeg styrtede ned til Stranden — min Kone bag efter mig — hun græd, hun bad — og hun skød med Pile. Men jeg slap ud i Baaden — og kom om Bord — blev bragt til nærmeste engelske Station, laa længe paa Hospitalet — fik en Plads paa Havnekontoret, og skrev saa hjem.

SKADEN.

Til hvem?

JONAS.

Til Ivar — med indlagt Brev til Else Marie.

SKADEN.

Ah!

JONAS.

Det Brev fik jeg aldrig Svar paa. Saa tog jeg endelig Hyre til S. Francisko. Jeg vilde tjæne mig nogle Penge i Minerne. Det mislykkedes. Jeg fægtede mig igennem Amerika — har været lidt af alt ...: og nu er jeg her.

SKADEN
(efter et lille Ophold, rejser sig, bøjer sig over ham.)

Og nu?

JONAS
(knuger Hænderne, folder dem foran sig paa Bordet, siger langsomt og rolig.)

Nu kan jeg gaa min Vej igen.

SKADEN.

Virkelig? (hen til Vinduet.) Hvor dog den Kone er køn — Bruden, som hun staar dér i Døraabningen. Rigtig en Øjenslyst! Og saa blufærdig! —

JONAS.

Du skal tie — skal du!

SKADEN.

Nu byder Ivars Bro'r hende op ... og Ivar ser efter dem! (til Jonas.) Tror du, han er skinsyg?

JONAS
(lægger Hovedet ned paa Bordet.)

SKADEN.

Kom dog og kig en Gang endnu — inden du gaar! (henkastet.) Hvor gaar du for Resten hen? (da han ikke svarer.) Hvad bestiller du? — Fortryder du, at du kastede Patronerne fra dig? ... eller nedbeder du maaske Himlens Velsignelse over Parret? (gaar hen til ham.) Naar du virkelig vil være stor — saa skulde du gaa ind i Salen og uddele din Velsignelse dér; — og bede om Tilgivelse fordi du ikke ventede til i Morgen — naar Sagen var i Orden mellem de to!

JONAS (rejser sig, bleg.)

Du er en Frister!

SKADEN.

Javist saa! (tager sin Brevtaske frem.)

JONAS.

Det er min Skyld — alt! Hvorfor rejste jeg ikke hjem — i Stedet for at skrive? Man skal aldrig gøre en Sag afhængig af et Brev ... det kan gaa tabt — eller komme i forkerte Hænder.

SKADEN (tørt.)

Ja det kan det!

JONAS.

Ivar har ærlig ventet de lange Aar ...

SKADEN (nikker.)

Desertio simplex! — syv Aar!

JONAS.

Han har ikke hørt noget fra mig — de har begge troet mig død ... og nu er jeg kommen hjem! ... Og nu ... Det er min Pligt! (han udstrækker Haanden, hilsende og som velsignende, imod Huset; vil gaa.)

SKADEN
(trykker ham en Konvolut i Haanden.)

Læs! Er det din Skrift?

JONAS (hurtig.)

Hvor har du det Papir fra?

SKADEN.

Det er mig, som spørger: Er det din Udskrift?

JONAS.

Ja! Men hvor er Brevet — Indholdet? ...

SKADEN (spydig.)

Det er formodentlig i din Hjærne — hvis den ellers kan arbejde endnu?

JONAS.

Har du stjaalet den Konvolut?

SKADEN (ser ondt paa ham.)

Tag dig i Agt! — Jeg fandt den Lap mellem nogle Papirer, som Ivar havde flyet mig til juridisk Behandling. Man kan jo være glemsom af sig ... jeg glemmer ingenting!

JONAS.

Aa jeg forstaar! — nu forstaar jeg! (kæmpende en Stund, krøller Papiret sammen i Haanden, gemmer det.)

SKADEN.

Hvad gør du?

JONAS.

Jeg tænker over, hvad jeg den Gang skrev — til ham — og til hende!

SKADEN (drillende.)

Og du stikker Forræderiet, Fornærmelsen i Lommen ...! (med lav Stemme. Hvor jeg hader Jer — og hvad for ynkelige Mandfolk I er! Ikke Lidenskab — bare Fraser ... den ene overbyder den anden! (slaar over i Stemmen.) Og hvad betyder saa den Lap?

Du har været Kæreste med en Pige — og nu er en anden hendes Mand — efter syv Aars Ædelhed og Vrøvl ... stik du bare Papiret til dig: det har ikke Spor af Interesse for en Jurist!

JONAS (hæftig.)

Else Marie og jeg har været ... (afbryder.)

SKADEN (henkastet.)

Gift? (ser lurende paa ham.)

JONAS.

Jeg har Udskrift af Kirkebogen derhjemme.

SKADEN.

Aha! Altsaa virkelig én Kone og to Mænd (tørt.) Det er, hvad vi kalder ...

JONAS (afbryder, hæftig.)

Ti stille med dine modbydelige Ord. — Du har lagt Snarer for Else Marie ... tror du ikke, jeg tit har tænkt derpaa? Men jeg vidste, at Ivar vaagede over hende ...

SKADEN (spydig.)

Den ærlige Jonathan — som lod dit Brev ubesvaret — og som nu har indgaaet Ægteskab med hende ... (nærmere) tror du maaske et „platonisk“?

JONAS

(bedækker Øjnene med sine Hænder.)

SKADEN (tæt ved ham.)

Mand! tag dig sammen ... din Lidenskabelighed har jeg aldrig tvivlet paa. Gaa ind — slyng ham Forræderiet lige i Ansigtet — og se for sidste Gang paa hende — hvor ung og livsglad hun er — og hvilken Kone det kunde have været for dig at komme hjem til!

JONAS (løfter Haanden til Slag.)

Gaa bort! ...

SKADEN (dukkende sig.)

Du slaar vel ikke en Krøbling? ...

(Døren rives op, IVARS BRODER ud.)

IVARS BRODER

(frem imod SKADEN uden at se JONAS, som hurtig har drejet sig.)

Staar du endnu her og spionerer? ... bi lidt! ...

SKADEN (pegende.)

Tag dig først af ham dér!

IVARS BRODER (farer tilbage.)

Jonas! ...

JONAS (kort, myndig.)

Gaa ind — kald din Broder herud — sørg for at vi bliver alene! (da IVARS BRODER tøver.) Hører du! Du er vel Mand for at underholde Selskabet saa længe?

IVARS BRODER.

Jonas! hvad har du i Sinde at gøre? ...

JONAS.

Sige din Broder nogle Ord — og saa gaa min Vej!

IVARS BRODER.

Det vil du?

JONAS.

Ja!

IVARS BRODER.

Ham alene? —

JONAS.

Kun ham!

IVARS BRODER.

Han skal komme ... ingen skal mærke noget! (løber ind.)

SKADEN

(fjærnende sig, henimod Baggrunden.)

Hi hi. Ja jeg kan tænke at I ikke ønsker Vidner ... Behøves heller ikke! Nu gaar det nok uden mig! (hilser, gaar.)

JONAS

(helt over mod Gyden: staar dér, ser ned for sig.)

SKADEN (kommer tilbage.)

Du, Jonas! — lidt Juristeri! (lav Stemme, men med Eftertryk.) Glem ikke, at den forladte Kone opnaar Tilladelse til nyt Giftermaal, naar hun for Øvrigheden godtgør, at hun med Hensyn til den Mand, hun vil ægte, har forholdt sig ærlig og vel!“ — Ærlig og vel! — Farvel! (ud.)

JONAS.

Skadedyr! (vender sig bort.)

(Døren aabnes; IVAR ud, langsomt ned og frem, standser.)

IVAR (stille.)

Jonas ...

JONAS

(frem imod ham, lægger sin Haand paa hans Skulder, ser ham i Øjnene:)

Hvor kunde du — hvor kunde du gøre det imod mig?

IVAR.

Jonas! ... stakkels Ven!

JONAS (rank.)

Ingen Ynken mig! .... Hvis du tror, at jeg er kommen hjem som et Vrag — saa fejler du.

IVAR.

Jeg har ikke villet saare dig —

JONAS.

Lad os faa Ende paa det. Vi tager en Baad — ror ud paa dybt Vand — kaster Frakkerne .... og saa et Livtag om, hvem der skal ro ene hjem igen — og blive her!

IVAR.

Og den, der kom ene tilbage med Baaden .... hvad skulde han svare Else Marie?

JONAS.

Else Marie! (sætter sig, gemmer Ansigtet.)

IVAR (alvorlig.)

Har du tænkt derpaa? — Hvis hun fik Valget saadan ... ja hun vilde græmme sig til døde.

JONAS (ser op, trodsig.)

Aa det siger man kun! Har hun ikke ganske godt overlevet mit Forlis?

IVAR.

Man kommer over det værste, naar man langsomt vænner sig dertil. Hun har haft Maaneder og Aar ....

JONAS.

Og en trofast Ven ved sin Side! —

IVAR (bestemt.)

Ja — jeg har været hende en trofast Ven!

JONAS.

Og mig var du en arg Fjende!

IVAR (griber hans Haand, holder den fast imod hans Vilje.)

Jonas, nu skal du høre .... Jeg var ikke din Fjende — men jeg elskede Else Marie — førend hun blev din — som jeg elsker hende den Dag i Dag. Var du selv kommen hjem — i Stedet for at skrive — saa ... ja jeg tror hun havde valgt dig. Vi stod den Gang frit til hinanden — alle tre!

JONAS (bitter.)

Men efter den Tid? .... Ivar, Ivar — den Slyngel, Skaden, har kastet Gift i min Sjæl —

IVAR (stille, behersket.)

Hører du efter ham — eller efter mig?

JONAS.

Du er selv Part i Sagen!

IVAR.

Men Skaden da? — Du kender jo den Mand .... og du kender mig — lige fra vi var Drenge.

JONAS

(tier.)

IVAR (rolig.)

Hvad har Skaden sagt?

JONAS.

Mindet mig om, hvad Øvrigheden stiller som Betingelse for ..... nej jeg vil ikke sige det! (hæftig) Aa at vi skal blande Øvrighed ind i, hvad der er vore Tanker en Helligdom!

IVAR (rolig.)

Og denne Øvrighed sagde mig — at naar en Mand i 5 Aar har været forsvunden, saa kan hans Kone erholde Skilsmissedom.

JONAS.

Du spurgte altsaa? ...

IVAR.

Det var lige før dit Brev kom —

JONAS.

Og da du havde faaet det? —

IVAR.

Saa sagde jeg til Else Marie: vi vil vente de fulde 7 Aar!

JONAS.

Og Brevet? — læste hun det?

IVAR

(tier.)

JONAS.

Du turde ikke lade hende læse .... fordi du var min Fjende — og fordi du frygtede mig!

IVAR.

Fordi jeg elskede hende — og fordi du vilde være bleven hendes Fjende, om du var kommen tilbage!

JONAS (ser paa ham, rejser sig, gaar langsomt frem og tilbage, kommer hen til ham.)

Altsaa, hun tilhørte dig? ....

IVAR.

Hendes Hjærte — ja! . . . det, som du ikke havde værnet om.

JONAS.

Du undviger. (bitter) Dette Bryllup — det er altsaa som saa mange .... en Komedie .... lad os kalde det en Form?

IVAR.

Else Marie staar dér inde i Stuen som min ægteviede Brud — som din Ægtefælle!

JONAS.

Saa vil jeg gaa ind i Stuen — og tage hende ved Haanden — og spørge hende ....

IVAR.

Nej du vil ikke!

JONAS.

Ikke?

IVAR (rejser sig.)

Du har mig her for dig — og mit Ord — hvis du vil spørge, om din Ret som Ægtefælle er krænket!

JONAS (ser ned for sig, siger med lav Stemme.)

Jeg spørger ikke.

IVAR.

Se paa mig, Jonas! Her er vi — uden Øvrighed — uden Vidner — kun med Samvittigheden imellem os. Hvis du spørger, saa har du mit Svar: Else Marie er din — som hun var da du rejste ....

JONAS (afbryder ham, griber hans Arm.)

Ti! det ydmyger mig ... Jeg har ikke forlangt at vide ... kan ikke fordre af Mennesker, hvad jeg selv umuligt .... aa jeg Daare, som hele mit Liv har villet noget umuligt!

IVAR (fører ham til Sæde; siger mildt:)

Min Ven! har du i Grunden nogensinde kendt en Kvindes Hjærte?

JONAS.

Har jeg ikke? Hvad skrev jeg da! .....

IVAR.

Dit Brev! — Det var netop dig selv, helt og holdent som du er — Faren for dit Hjem; — Else Maries Fjende!

JONAS.

Jeg — som har elsket hende saa grænseløst!

IVAR.

„Grænseløst“ — du har i Else Marie elsket dit eget planløse, urolige Jeg ..... Det drev dig bort fra hende .... du har maattet lide og gennemgaa meget .... og det var naturligt at Længslen efter Hvile og Hygge mældte sig. Men hvilken Hvile var det blevet for hende, om du var kommen tilbage opfyldt af Minderne om de mellemliggende Aar — dem du selv i dit Brev kaldte „frygtelige“?

JONAS.

Jeg havde stridt mig igennem .... det er jo det, vi skal .... eller jeg var bukket under. Det sidste tror jeg ikke.

IVAR.

Jeg ikke heller. Du raader over større Styrke, end du tit selv formoder. Men Else Marie? ....

JONAS.

Aa, hvis hun havde bevaret mig sit Hjærte! ....

IVAR.

Og du vilde virkelig paany have bragt Uro og Angest over det Hjærte? — For du mener vel ikke, at du var kommen hjem med Fred og Lægedom — som en hel anden end du rejste bort?

JONAS.

Med Erfaring — hentet i saa dyb Fornedrelse, som en Mand kan komme i! Med en hel ny Kærlighed til Kvinden .... hvis Else Marie havde forstaaet den og mig!

IVAR.

Hvis vi nu ikke alle tre skal blive ulykkelige — saa forklar dig! .... om jeg ellers kan forstaa dig — jeg som troligvis kun kender til den „gamle“ Kærlighed.

JONAS.

Véd du, at jeg for lidt siden vilde have skudt dig — dérind igennem Vinduet?

IVAR (ser forskende paa ham.)

Skulde det have hørt til de „nye“ Slags Kærlighedsgerninger?

JONAS.

Du spotter.

IVAR.

Nej nej!

JONAS.

Jeg skal sige dig: det var den gamle Attraa — som vi alle kender den .... dén, som leder til Sjælekvaler — Forbrydelse .... kun ikke til Kærlighed — den højeste!

IVAR.

Der stod noget saadant i Brevet — men du faar tilgive mig .... det meste forekom mig forvirret — ja ondt!

JONAS.

Det forekom mig, som om onde Magter havde handlet ilde med mig. Hvad der havde drevet mig bort fra Else Marie, det var jo netop Frygten for et Vrængebilled af et Kærlighedsforhold — som vi begynder, højt til Vejrs .... og hvorfra vi synker ned — ynkeligt, usselt.

IVAR (ryster paa Hovedet.)

Og det vilde du rejse hjem for at sige hende — en ung livsglad Kvinde? —

JONAS.

Vil du ikke forstaa mig — eller kan du ikke forstaa mig?

IVAR.

Jeg vil høre dig tale — og gøre mig Umage for at forstaa dig.

JONAS.

Véd du egentlig noget om, hvor meget jeg holdt af hende? Jeg sagde før „grænseløst“ — og du trak paa Skuldrene, du som altid er i Maadehold og nøje kender Grænserne! Jeg holdt altfor meget af hende — og gør man det, saa bliver det til en Pine...

IVAR.

For hende!

JONAS.

For begge! — Vi lod os vie ... uden at nogen vidste det. Jeg gjorde det for hendes Skyld — hvis jeg skulde dø. Men jeg bad hende bevare det som en Hemmelighed. For jeg ækles ved det Kammeratskab, man paa Dag og Time kommer i til hele Verden. Kærlighed mellem Mand og Kvinde skulde være som en Religion — den, man ikke deler med Nabo og Genbo. Men se det forstaar saare sjældent en ung Kvinde.

IVAR.

Hun ikke?

JONAS.

Aa jo .... maaske forstod hun det. Og dog ... nej, nej! Man maa leve ene — jeg siger dig, Ivar! man maa leve ene — i Længsel og Uro og hemmelig Glæde — som en Tyv om Natten — en Mand i Mørke, der tænker: nu vil jeg besidde min Skat — nu!

IVAR (ryster paa Hovedet.)

Det vilde du rejse hjem for at sige hende? Saa var det sandelig godt, at jeg tog Ansvaret paa mig og handlede som jeg gjorde!

JONAS.

Saa sikker paa dig selv som de ti tusend andre sikre Folk! (med lavere Stemme) Men jeg vil sige dig noget — hvad der en Dag kan komme og overraske dig. Hvis du er en Mand — med Ild og Varme i din Kærlighed — saa kan du vaagne op af den Kærlighed, med Angest ved dig selv ...... ethvert Kærtegn er en Bebrejdelse imod hende, en Anklage imod dig ..... hun har ingen Skyld — hun begyndte ærbar i sin Ømhed — men du? ..... Og saa kan du af Medlidenhed gøre hende til din Kammerat, din Fortrolige .... og hun vil agte dig ringere for hver Dag der gaar; hun vil se dig i din hele Ynkelighed — og du vil gøre hende til din Husholderske — Vanen vil stive den hældende Vogn af — og I vil smaalyve for hinanden — indtil Kedsommeligheden dækker det hele under et graat Støv.

IVAR (ser alvorligt paa ham, siger langsomt:)

Saadan taler du — hendes Barns Fa'r!

JONAS (griber hans Arm.)

Hvad siger du — et Barn? (stirrer paa ham, hvisker) mit Barn?...

IVAR.

En Dreng. Et halvt Aarstid efter at du var rejst ....

JONAS (afbryder ham.)

Jeg har ikke spurgt om noget ..... (med bævende Stemme) en Søn! .... (lægger Hovedet ned mellem sine Arme) Aa Gud!

IVAR (efter et lille Ophold.)

Jeg har i Dag adopteret ham .... han hedder som du ... (lægger sin Haand paa hans Skulder) Jonas!

JONAS (uden at løfte Hovedet.)

Jeres Barn — min Søn!

IVAR (mildt og blødt.)

Tro ikke, Jonas, at jeg staar dig imod eller bærer Nag for hvad du sagde. Tro meget snarere, at jeg forstaar dig — maaske saa godt som nogen. Du har altid været oprigtig — og det er vel din Oprigtighed, der opriver dig. Det „umulige“ har du altid villet. — Ja; du vil være ene — og dog Ægtefælle; du vil baade længes og besidde: det er en Umulighed. Else Marie maatte gaa til Grunde derved — og jeg elsker hende — og hun er nu min.

Jeg tror, at du aldrig har givet dig Stunder til at kende hende ... og hun er dog vel værd at kende. Jeg har brugt disse Aar — jeg vil bruge et helt Liv dertil, saa længe det forundes mig at være hendes Mand og hendes bedste Ven. Hun er ganske Kvinde — med alle hendes Køns Ufuldkommenheder; jeg ser dem — og hun ser mine — vi forlanger ikke det umulige af hinanden, og derfor vil Bitterheden udeblive. Jeg tror, at jeg har indøvet mig i en Kunst, som du har forsømt: Sansen for de smaa Ting i en Kvindes Liv. Paa dem hviler hendes Kærlighed til os — meget mere end paa en Lidenskabelighed, som vi gør vel i at holde tilraade med — saa fin og skøn den er: Kronen paa Livets Ømhed.

Det er kun i Æventyret, at Kongen bærer Kronen hver Dag; — og meget mindre gør vi, Jonas! jævne Folk, som vi er — som vi maa være — hvis vi ikke vil dø!

JONAS (rejser sig, staar et Øjeblik med Hænderne foldede over Panden).

Rigtigt! Vi skal jo leve — hver paa sin Vis — som vi selv har skabt os vor Vej. (pludselig, rækker ham Haanden) Farvel „jævne Folk!" For det er ikke min Ret som Ægtefælle, du har krænket, — men du har taget Else Marie fra mig og gjort hende til din Lige!

IVAR (trykker hans Haand.)

I Venskab! — ikkesandt?

JONAS

(fjærner sig nogle Skridt; Maanen er gaaet bag en Sky; han standser, vender sig, siger sagte)

Lad mig se hende ....! Jeg elsker hende — aa anede du, hvor højt!

IVAR.

Vent til i Morgen!

JONAS (hviskende.)

Og det kan du nænne ...?

IVAR.

For hendes Skyld!

JONAS.

Lad mig se Drengen!...

IVAR.

Jeg siger dig ... Jeg beder dig .... Hvis du har taget en Beslutning, saa gaa nu!

JONAS.

Jeg har ikke taget nogen Beslutning — jeg gaar jo, fordi I driver mig herfra. (fortvivlet) Jo jo, jeg har besluttet.... (bedende) Lad

mig blot se Drengen — give ham et Kys, hvis han sover .... hører du!

IVAR.

Det er umuligt — uden at hun ser dig.

JONAS.

Umuligt — for dig, som beholder alt?

IVAR.

Gaa! (vender sig) Det er for sent.

ELSE MARIE kommer frem i Døren fulgt af IVARS Broder, som søger at holde hende tilbage.

ELSE MARIE (støder ham hastigt ind.)

Hvad er der? (gaar ned ad Trappen, standser) Hvad er der, Ivar? Hvorfor kommer du ikke ind? ... (stirrer over mod JONAS, som har vendt sig bort) Hvem er den Mand dér? Hvad er det, I skjuler for mig?

IVAR (lav Stemme.)

Det er for sent at skjule noget ...

JONAS

(vender sig.)

ELSE MARIE (med et Skrig.)

Jonas! (iler frem imod ham.)

JONAS (knæler, rækker Hænderne afværgende ud.)

Jeg gaar, jeg gaar ... blot saadan — kysse Sømmen af din Kjole — bede dig om din Tilgivelse! ... bring Drengen min Velsignelse!

ELSE MARIE (bøjer sig over ham, tager hans Hoved mellem sine Hænder.)

Jonas! du er kommen hjem! Hvorfor blev du saa længe borte?

IVAR (træder til.)

Else Marie!...

ELSE MARIE (til JONAS.)

Hvorfor blev du saa længe borte? hvorfor? Og hvor du ser træt ud ... du har nok ikke haft det godt. (blødt) Kom, du trænger til ... (farer sammen, ser paa IVAR, lægger Hænderne for Øjnene) Aa Gud!

Pavse.

JONAS (usikker, rejser sig langsomt.)

Else Marie! — Jeg kom hjem — for at tage Afsked .... for at sige dig — at Kærlighed — ser du — er som en Religion .... paa Afstand — i Længsel! .... langt, langt herfra er jeg din — og dér skal jeg arbejde for Drengen!

ELSE MARIE.

Jeg forstaar slet ikke dine Ord .... (lægger sin Haand i hans) Og du behøver ikke at sige noget .... (til IVAR) du heller ikke!

IVAR (fast.)

Du gav mig dit Løfte i Kirken —

ELSE MARIE (ligesom fraværende.)

Ja, ja. Jeg bebrejder dig ikke noget. Du er en god Mand. Hvad du har gjort, har du gjort, fordi du holdt saa meget af mig og tænkte at det var til mit Bedste. Du behøver ikke at sige noget — ingen af Jer behøver at sige noget — jeg forstaar det altsammen — (lægger Haanden paa Hjærtet) Jeg véd det herinde fra!

IVAR.

Og du tilgiver Jonas alt — ligesom du tilgiver mig? Og Du giver ham din Velsignelse med paa Vejen — og vi skilles alle tre som Venner?

ELSE MARIE.

Vi skilles alle tre som Venner — Tak Ivar! (trykker hans Haand) Og Jonas giver jeg min Velsignelse med ... Vil du tage den, Jonas?

IVAR (urolig.)

Else Marie? ...

ELSE MARIE

(omfavner Jonas, knæler ned, han søger forgæves at rejse hende.)

Min Velsignelse — det er min Kærlighed; den følger med dig, hvor du gaar — den skilles aldrig fra dig. Lad den fortælle, at du var haard og ond imod mig: du var det kun imod dig selv — men mig elskede du. Hvis du vil sige mig, at du har forandret dig og er bleven mild og blød — saa har jeg ikke spurgt derom. Jeg véd kun ét, at jeg elsker dig, hvordan du er. Var du bleven borte, saa var jeg bleven en god Hustru for den Mand, der holder saa meget af mig. Jeg var bleven det — for jeg vilde være det. Men du er kommen hjem! ... min Elskede! (JONAS løfter hende op og holder hende i sine Arme.)

JONAS

(til IVAR, som er veget tilbage og staar støttet ved Trappegelænderet.)

Tør du — kan du gøre Fordring paa hende?

IVAR

(stiger langsomt op ad Trappen, synker sammen ved Døren, siger stille)

Fordring? .... Jeg vil forsøge, om jeg nu kan give min Velsignelse!

SKADEN

(kommer frem i Baggrunden, siger halvhøjt, spottende)

Amor triumfans! Nu kan vi slukke af i Brudehuset.

Tæppet falder.

HOLGER DRACHMANN.

Kommunen i Paris.

Pariserne have altid været et uroligt Folkefærd, og de have stedse villet bevare for sig og for den Kommune, de dannede, en toneangivende, ledende Stilling i Frankrig. Det var saa alt i de ældste historiske Tider. I den romerske Periode spillede Pariserfolket og dets By, der laa paa Seineøen, hvor nu Notre-Dame og Justitspaladset knejse, en lignende Rolle i Gallien, som Romerne og Rom i Italien. Cæsar samlede i Parisernes By, der den Gang hed Lutetia, Lutetia Parisiorum, men ogsaa undertiden kaldtes blot civitas Parisiorum eller Parisii alene, flere Gange de galliske Folkeslags Repræsentanter om sig. Den blev Centret for Gallien, Hovedbyen, og den øvrige Del af Riget kaldte Pariserne Provinsen, som de gøre den Dag i Dag. Byen udviklede sig hurtigt til en stor og rig By, der vaagede over sin Selvstændighed, og den forstod ogsaa godt at hævde denne til alle Tider. Da Hugo Capet i 987 valgtes til Konge i Frankrig med Paris til Hovedstad, bestyredes Byens Anliggender, dens Skatte- og Finansvæsen samt Justitsen, af en prévôt des marchands, der var Kommunens Foresatte, medens en anden prévôt styrede de egentlige kongelige Anliggender. Byen fik ogsaa store Privilegier, endogsaa Suverænitet. Jeg kender ikke disse Privilegier og har heller ikke søgt efter dem, men jeg antager, at Byen besad et virkeligt suverænt Selvstyre i alle sine egne Anliggender, da dette passede ind i de almindelige statsretlige Forhold paa den Tid. Kongen var jo nemlig ikke andet den Gang end den største og mægtigste af Landets Godsejere, hvem de andre havde tilsagt Lydighed. De, som havde valgt ham, og imellem hvem saa godt som hele Landet udenfor Byerne var delt, herskede som Kronvasaller hver paa sin Del med uindskrænket Myndighed, udskreve Skatter efter eget Tykke, leverede

Kronen, hvad den skulde have af Soldater eller Penge, og plejede selv Justitsen. Under de Forhold gjorde Byerne selvfølgelig Fordring paa en autonom Stilling, saa deres Kommune besad den samme Magt, som Adelsmændene paa Landet, og Paris havde opnaaet, hvad Staden kunde ønske. Den væbnede Styrke i Byen var prévôt des marchands underlagt, forsaavidt den var dannet af Pariserne selv, og der er adskillige, som have haft den Opfattelse af Privilegierne, at den kongelige Magt ikke maatte have nogen egen Krigsstyrke i Paris, men skulde betjænes og beskyttes af Kommunens Tropper.

Den Organisation af den parisiske Kommune, som den fik i hine ældre Tider, bestod formelt lige indtil 1789. Ved mange Lejligheder havde Paris aktivt grebet ind i Frankrigs Skæbne. Jeg skal f. Eks. erindre om Etienne Marcels Kommuneopstand i 1358. Den Gang lærte Marcel, der var prévôt des marchands, Pariserne at bygge Barrikader, hvad de senere ere blevne formeligt forfaldne til, og i det hele tildrog der sig den Gang alt det, som Revolutionen af 1789 gjorde efter. Den Gang trængte f. Eks. Etienne Marcel i Spidsen for en Skare parisiske Borgere ind i den regerende Dauphins Værelser og satte den røde og blaa Hue paa hans Hoved paa samme Maade, som Pøbelen i 1792 bar sig ad med Kong Ludvig XVI, da den paasatte ham den frygiske. Pariserkommunens Farver bleve fra den Tid af blaa og rød ved Siden af hinanden, halvt af hvert, paa Kokarde eller Fane. Den samme Etienne Marcel købte ogsaa paa Byens Vegne la maison de Greve til Residens for Byens øverste borgerlige Myndighed, og paa denne Bygnings Grund opførtes to hundrede Aar senere Hôtel de ville, det store, prægtige Palads, til hvilket Kommunens Historie i de senere Aarhundreder har været knyttet. Her residerede endnu i 1789 le prévôt des marchands, omgiven af alle Magtens Attributer, men det var i Virkeligheden den Gang kun en Skinstilling i Forhold til den tidligere. Den vil vel nærmest kunne lignes med den, Londons Lordmayor i City indtager nu paa sit Omraade, skøndt den uden Tvivl dog var noget mere reel. Men Kongemagten i Frankrig havde fra Frants I's Tid tilranet sig mere og mere Magt, og under de senere Ludviger var Staten bleven alt. Paris's prévôt des marchands blandede sig ikke længere i Politiken, men han vogtede over den gennem Aarhundreder hædrede og ansete repræsentative Stilling, som han beklædte, og til hvilken der endnu var knyttet suveræne Attributer.

I 1789, da Frihedsideerne fra den nordamerikanske Uafhængighedskamp sloge Rod i Frankrig, var Jordbunden for den nye Sæd intet Sted saa gunstig som i Paris. Da Ludvig XVI havde samtykket i Stændernes Indkaldelse, og der i den Anledning var foretaget Valg, gik Vælgerne i Paris ikke fra hverandre. De dannede Vælgerforeninger i Kredsene, som holdt bestemte, hyppige Møder for i Samling at følge, hvad der foregik i Versailles, og da den tredje Stand i Stænderforsamlingen havde erklæret sig for Nationalforsamling og for suveræn, brød en slig Begejstring ud i Paris, at hele Frankrigs Øjne uvilkaarligt rettedes nok saa meget paa Paris, som paa Versailles. Bevægelsen tiltog, da det blev bekendt, at Kongen ikke vilde falde til Føje, men lukkede Lokalet for den oprørske Del af Stænderforsamlingen, især da det samme tildrog sig i Paris, hvor ogsaa Vælgerforeningerne joges fra Lokale til Lokale, saa de tilsidst maatte forsamles under aaben Himmel. En skøn Dag brød saa Revolutionen ud derved, at en Samling Parisere under den unge Camille Desmoulins Ledelse tilfældig traf sammen med en Afdeling kongelige Tropper, hvorved det kom til, at sidstnævnte gjorde Brug af deres Vaaben. De oprørte Parisere styrtede da til Hôtel de ville for at forlange Vaaben og Beskyttelse. Le prévôt des marchands, Flesselles, mente ikke at kunne nægte dem dette, skøndt han ingenlunde sympatiserede med Urostifterne. Han indkaldte Milicerne, de ældre vaabenøvede Borgere, der stode til hans Raadighed, og forøgede dem med yngre, for hvem han bestilte Lanser, — et Vaaben, som Fodfolket den Gang endnu brugte. Men da Væbningen var begyndt, voksede Bevægelsen ham ud af Haanden. Der beslaglagdes Vaaben, baade Geværer og Kanoner, som fandtes paa Invalidehotellet, samt en Krudttransport paa Seinen, som var paa Vej til Versailles. Og saa rettede Bevægelsen sig som af en uvilkaarlig fælles Drift mod Bastillen, den oprindelig kommunale Bygning, som var erhvervet af Regeringen og forvandlet til et Statsfængsel paa parisisk Grund, og som alene derfor var en Genstand for Parisernes Had.

Indtagelsen var ikke noget Mirakel. Fortet forsvaredes kun af en Haandfuld Invalider, der tilmed bleve nødte til at indlade et lige Tal Belejrede. Et Brev fra Flesselles opfordrede nemlig Kommandanten dertil, og Kommunens Chef havde en saadan Anseelse, at ingen betænkte sig paa at følge en Anmodning, der bar hans Segl. Hvad der vakte den største Forbavselse og Forfærdelse

i de kongelige og adelige Kredse, var det, at denne store massive Borg med 8 Taarne i faa Dage jævnedes med Jorden. Dette er vel ikke ganske bogstaveligt Tilfældet; Ruinerne efter Bastillen bleve først fuldstændig ryddede en 15 Aar senere, men Bygningen blev dog i den Grad revet ned, at der ikke var noget bedækket Rum i den. Bastillens Nedrivelse og de Voldsgerninger, som udøvedes navnlig mod Kommandanten de Launay, viste, hvilken uimodstaaelig Kraft der boede i de løsslupne Folkemasser, og hvilken rovdyrsmæssig Blodlyst de vare i Besiddelse af.

Begivenheden den 14de Juli 1789 bøjede den rædselsslagne Konge ind under den uundgaaelige Skæbne. Han tilstod straks paa Efterretningerne fra Paris Nationalforsamlingen i Versailles den Suverænitet, man ønskede, og Frankrig var derved blevet et frit Land. Men tilbage stod det at udsone sig med Paris. I det Øjemed sendte Kongen Bailly, Lafayette og en tredje til Seinestaden, og det lykkedes disse Udsendinge at komme til et Resultat. Ogsaa Paris fik Suverænitet. Det vil sige: Stadens Privilegier bleve stadfæstede eller udvidede, passede ind under de nye Forhold. Bailly blev selv valgt til Chef for Kommunen med Titel af Maire, en Titel, der under de første franske Konger havde været tillagt den Person, der under Kongen besørgede de højeste Statsanliggender, og Lafayette blev Chef for Kommunens Tropper, der skulde dannes af de gamle Milicer og nye udskrevne under Navn af Nationalgarden. Forsoningen var fuldstændig, og Parisernes Stemning slog, som saa ofte hos dette letbevægelige Folkefærd, over i sin Modsætning. De traadte ind i en fuldstændig Begejstrings Ekstase for Kongen, og Kommunen bad om Tilladelse til at maatte sætte Kongens og Bourbonernes hvide Farve ind i Kommunens Kokarde mellem den røde og den blaa. Saaledes fremstod Trikoloren.

Kongen lod sig af Bailly overtale til at aflægge den suveræne Kommune et Besøg. Han gjorde det, skøndt nødigt og ikke uden Ængstelse. Han lod sit Følge, som bestod af Adelsmænd, blive udenfor Byen og fulgte med Bailly, der modtog ham ved Byens Indgang, ind til Hôtel de ville. Dette Besøg, som er en historisk Begivenhed, der tildrog sig megen Opmærksomhed i 1789, er foreviget af en fransk Maler paa forrige Aars Udstilling og er gengivet i „Illustreret Tidende“, men med en Forklaring, som er urigtig. Kongen modtoges paa Hôtel de ville af Kommunebestyrelsen, der præsenterer ham den nye trefarvede Kokarde, og han gaar ind i Byens Palads gennem en Buegang, der er dannet

af Sværd, som Borgerne i to Rækker mod hinanden holde op over hans Hoved.

Denne Kommune, som dannedes i 1789 under Bailly og Lafayette, kaldes ofte den første, hvorved man selvfølgelig mener den første politiske Kommune i Revolutionstiden. Franskmændene sige nemlig, at der indtræder en ny Kommune, naar der kommer en ny Bestyrelse. De følger med Hensyn til Kommunen den samme Brug, som med Hensyn til Ministeriet. Man siger jo, der er kommet et nyt Ministerium, naar andre Personer have overtaget de øverste Statsembeder. Saaledes har man Baillys Kommune af 1788, Petions Kommune, Kommunen af 1792 og saa videre lige til Kommunen af 1871.

Kaste vi et Blik paa den første Revolutionskommune, ville vi finde, at den fremtræder med en stor Selvstændighed i det ydre. Den har sin egen Hær, Nationalgarden, der organiseredes af Lafayette i en Styrke af 70000 Mand. Denne Hær er klædt i Trikolorens Farver, medens de kongelige Tropper, som holdt det øvrige Frankrig besat, bare hvide Uniformer. Ogsaa Kommunens Fane og Kokarde er rød-hvid-blaa, medens Frankrigs ellers er hvid. Kommunens Hær er derhos national, medens Kongens Hær i Frankrig, ligesom Hærene i det øvrige Europa paa hin Tid, for en stor Del var dannet af Udlændinge, Schweizere og Tyskere, som lode sig hverve. Det nationale Forsvar ledede derfor af Kommunen, og Bestyrelsen af det har indtil de sidste Tider været regnet for en væsentlig Attribut til den parisiske Kommune.

Den første revolutionære Kommune vokser efter dens Stiftelse Dag for Dag i Magt og Myndighed. Da Tillidsforholdet mellem Kongen og Paris hurtigt svandt bort igen, og det blev bekendt, at Ludvig XVI, der fortrød sin Eftergivenhed, samlede Tropper for at generhverve sin Suverænitet, lod Kommunen Lafayette hente ham i Versailles og føre ham til Paris, hvor Tuilerierne, der længe havde været ubenyttet som Residens, paany indrettedes til Kongebolig. Nationalforsamlingen flyttede derefter ogsaa til Paris, hvor der saa var to suveræne Myndigheder tilstede, Nationalforsamlingen og Kommunen, der stredes om Indflydelse.

Selvfølgelig var Nationalforsamlingen, Frankrigs Repræsentanter, den overordnede, der raadede over Landet i det hele, men den bestod af Mænd, der kun vare komne sammen for en Tid, og kun havde et bestemt Øjemed, det at konstituere det frie Monarki. Kommunen følte sig som en ældgammel, altid anerkendt

Myndighed, og den var desuden Herre over den væbnede Magt, med hvilken den havde paataget sig at beskytte baade Kongen og Nationalforsamlingen. Den var derfor den stærkeste og benyttede sin Magt. Den gik ud fra, at den var enemyndig i Paris, og at den med Hensyn til de Sager, som skulde finde deres Afgørelse gennem Statsmagten, stod i Føderationsforhold til denne. Dog kom det aldrig til nogen klar eller indgaaende Drøftelse af dette vanskelige Kompetencespørgsmaal. Derimod beherskede Kommunen Nationalforsamlingen, særlig den anden, den lovgivende, og i Begyndelsen Konventet, ved at lade Mairen, omgiven af den vitterlige Magts Attributer, indfinde sig fordrende ved Nationalforsamlingens eller Konventets Skranke.

Kommunen modtog i 1790 sin Organisation af Nationalforsamlingen. Den kom til at bestaa af en Centralbestyrelse og 48 under den sorterende Sektioner. Den øverste Kommuneembedsmand, Mairen, havde en Stilling, der nærmest svarede til den, Københavns Overpræsident har hos os. Den næstøverste Embedsmand, Prokurøren, vil jeg nærmest med Hensyn til hans Funktion stille sammen med Borgerrepræsentationens Formand. Saa var der 2 Stedfortrædere for disse Funktionærer, 16 Bestyrere af Bureauer, 32 Medlemmer af Municipalraadet og 96 Notabler, som i Forbindelse med de 32 dannede det almindelige Raad. Der var Bestyrelser for Væbningen, for Politi, for Fængselsvæsen, Brødforsyning o. s. v. Der var, kort sagt, en Administration, som lignede den, vi havde ogsaa i vor københavnske Kommune tidligere. Men hvad der dannede en Forskel fra vor var, at den parisiske Kommune var politisk og parlamentarisk nok saa meget som Nationalforsamlingen. Der var spændende offentlige Forhandlinger og fyldte Gallerier paa Hôtel de ville lige saa vel som i den lovgivende Forsamling, og der indtraadte Kommunekriser som ellers i bevægede Tider Ministerkriser. Det hændtes nemlig ofte, at hele den øverste kommunale Bestyrelse, Mairen, Prokurøren, de to Stedfortrædere og undertiden Chefen for Nationalgarden med, i Samling indgav sin Demission. Offentligheden i Paris helligede de parlamentariske Forsamlinger lige Opmærksomhed, ja undertiden den kommunale størst. Der fremstod nemlig Folk i Kommunen, som slog lydt til Tidens Strænge. Den første Nationalforsamling havde besluttet, at ingen af dens Medlemmer maatte træde ind i den næste. Derved kom i den lovgivende Forsamlings Tid mange Politikere til at gaa løse paa Torvet. De

søgte ind i Kommunen, hvor ogsaa mange revolutionære Ærgerrigheder fra Jacobinernes og Cordeliererness Klubber bestræbte sig for at tjæne deres Sporer. Kommunen blev derved Moder til Rædselsperioden.

Efter at Baillys og Lafayettes Kommune i November 1791 var afløst af Petions, i hvilken Manuel og Danton vare henholdsvis Prokurør og Viceformand, medens Nationalgardens Chefspost ikke blev besat, saa at Kommandoen over Tropperne maatte besørges skiftevis af forskellige, blev Kommunen mere og mere bydende. Efter Begivenheden paa Slottet, hvor Kongen maatte sætte Frihedshuen paa sit Hoved, blev Petion og Manuel afsatte af Kongen eller Nationalforsamlingen, men Kommunen brød sig ikke om dette Afsættelsesdekret. De samme Mænd kom til at staa i Spidsen for Kommunen af 10de August 1792, den berømte, under hvilken Kongens Afsættelse fuldbyrdedes. Med denne Kommunes Dannelse gik det saaledes til, at de 48 Sektioner i Paris forud havde væbnet sig og erklæret sig for værende i Permanens. Den nævnte Dag sendte de saa alle efter fælles Aftale overrumplende Delegerede til Hôtel de ville, som medbragte en Liste over en ny Kommune. Den erkendtes af Mairen, Petion, og af Manuel, hvilke to dernæst af den nye Kommune valgtes til de samme Poster, som de hidtil havde beklædt. Derpaa lød Generalmarche gennem Gaderne. Santerre blev valgt til Chef for Nationalgarden, og Angrebet paa Tuilerierne sattes i Værk. Kongens Afsættelse og hans Overgivelse af den lovgivende Forsamling til Kommunens Bevogtning samt Nationalkonventets Indkaldelse fulgte saa derpaa. Fra den Tid blev Kommunen i lang Tid Konventets Herre, og den satte sin Vilje igennem med Magt. Saaledes f. Eks. i 1793, da Kommunen af 31te Maj d. A. indsattes. Det var den Gang, at den ophidsede og blindt-lidenskabelige Stemning i Paris fordrede 22 bestemte Girondister guillotinerede. Konventet vilde ikke udlevere dem. Men saa mødte den nævnte Dag Deputerede fra Sektionerne paa Hôtel de ville og konstituerede sig som Kommune, hvornæst denne valgte den bekendte fordrukne Henriot til Chef for Nationalgarden og gav ham Ordre til at tvinge Konventet til at føje sig efter Kommunens Vilje. Man forbavses over, hvor let det altid har været, indtil de seneste Tider, at overrumple Hôtel de ville, især da der haves Erfaring nok for, at Herredømmet over Byen ubetinget tilfalder den, der har fast Fod i Byens Hus. Det gælder for enhver oprørsk Bevægelse i Paris blot om at komme i Besiddelse

af Hôtel de ville. Er en Regering blot konstitueret der, gaar alt det øvrige af sig selv for den. Saaledes ogsaa i 1793. Henriot behøvede kun at affyre Larmkanonen paa Pont neuf. Der var vel af Konventet sat Dødsstraf for den, der uden dets Ordre satte Lunte til den. Men hvad brød Kommunen sig derom? Naar denne Kanon havde givet Signalet, begyndte alle Kirkeklokker i Paris at ringe Storm og alle Trommeslagere og Trompetere at røre deres Instrumenter paa offentlige Pladser og Gader. Og naar disse kendte Lyde joge Pariserne op af deres dagligdags Ro, maatte alle Embeds- og Bestillingsmænd begive sig til deres Poster og alle Medlemmer af Nationalgarden indfinde sig bevæbnede paa deres Allarmsteder. Saa snart derpaa Afdelingerne vare samlede, satte de sig i Bevægelse ud i Hovedgaderne, hvor 70000 Mand saaledes marcherede om, ventende paa en Ordre fra Hôtel de ville. Og naar saa Befalingen kom med Byens Segl, da kunde de største Ting fuldbyrdes, før nogen vidste, at det var en hel ny Bestyrelse, en ny Kommune, som havde sat Bevægelsen i Gang. Saaledes erfarede man ogsaa i 1793 først, hvad der var foregaaet paa Raadhuset, da Kommunens Tropper havde omringet Konventets Hus paa Karousselpladsen, hvor Henriot, som bekendt, tilsidst fik de 22 Girondister udleverede, der bleve Guillotinens Ofre.

I dette Aar førte Robespierre det store Ord i Kommunens Forsamling og altid for begejstrede Tilhørere. Marat var Embedsmand under Kommunen. Han stod i Sikkerhedspolitiets Tjæneste og skulde undersøge de Angivelsers Paalidelighed, som indkom fra de ved de 48 Sektioner nedsatte Komiteer. om hemmelige Aristokrater. Kommunens Overvægt varede til den Dag i 1794 (9de Thermidor), da Robespierres Herredømme endte. Den af Konventet styrtede Høvding havde fundet Tilhold paa Hôtel de ville, og Kommunen havde proklameret Opstand. Det kom ogsaa til en Begyndelse. Allarmtrommer gik, Tropperne samledes og Henriot havde faaet de fornødne Befalinger. Men Konventet udnævnte Barras og 8 andre militære Medlemmer til at tage Kommandoen over de sammenstævnede Tropper. De begave sig ud til Nationalgardens Mødesteder og tiltalte de Afdelinger, de traf marcherende. Det lykkedes dem at finde Øre og at faa Magt over en stor Del af det bevæbnede Borgerskab, hvad der gik saa meget lettere, som Henriot var drukken og konfus og alt længe i Forvejen havde forspilt sin Kredit som Fører. Enden paa den af Kommunen begyndte Opstand blev den ikke forudsete, at dens

egne Tropper under Konventmedlemmers Befaling omringede Hôtel de ville, hvor Robespierre, Henriot og det meste af Kommunalbestyrelsen blev taget til Fange for senere at henrettes.

Efter denne Sejer gik Nationalkonventet for Alvor sin urolige, men nu afvæbnede Konkurrent paa Livet. Først lukkede det den kommunale Forhandlingssal. Kommunens parlamentariske Liv hørte op. Dernæst berøvede det Kommunens Centralbestyrelse alt det, der gav den politisk Karakter, saa den blev til en ren administrativ Institution for borgerlige Nærings-, Handels- og Samkvemsforhold. Ved den sidste Opstand mod Konventet, den, som Barras undertrykkede ved General Bonapartes Hjælp væsentlig ved Hjælp af Tropper, som hørte til „Hæren i det indre“, men vare kaldte ind i Paris af Konventet, spillede Hôtel de ville, der alt var ganske undertvunget, ingen Rolle. Sektionen Lepelletier gjorde sig i Stedet for til Centrum for Kommunen. Deputerede fra de 48 Sektioner mødte hos den og udvalgte en Chef for Kommunens Tropper. Det lykkedes imidlertid Barras ogsaa denne Dag at opnaa Herredømmet over den største Del af Nationalgarden. Da Opstanden var kuet, blev Kommunehæren opløst. Det skete under Form af en forandret Organisation af Nationalgarden. Den blev i en ny Formation stillet under Barras, der tillige kommanderede Hæren i det indre. General Bonaparte blev Næstkommanderende ved denne Hær i det indre, af hvilken den parisiske Nationalgarde nu udgjorde en Del.

Den endelige nye Ordning modtog Kommunen Aar III, og den sattes i Værk paa samme Tid, Direktoriets Herredømme begyndte. Kommunen var da egentlig opløst, men opløst ved Decentralisation. Paris var delt i 12 Kommuner, hver med sin Maire og sin kommunale Myndighed.

Den Organisation, som Paris da havde faaet, har i det væsentlige holdt sig til vore Dage. Der er kommen 20 Arrondissementer og 20 Mairer i Stedet for 12, og der er ogsaa i Tidernes Løb foretaget forskellige mindre Ændringer i Organisationen af Aar III. Men der har efter den Tid bestandig hos Pariserne hersket en Følelse af, at deres Kommune var undertrykket. De manglede et Centralled i deres Kommune, en saadan af dem valgt Repræsentation for Byen i dens Helhed, som de ønskede. Hôtel de ville var bleven Sæde for en Seinepræfekt og for hans Kontorer, Statskontorer. Paris havde ikke en saadan kommunal Selvstyrelse, som selv de mindste Kommuner i Landet

ellers glædede sig ved, og det uagtet Byen havde Privilegier, som aldrig vare formelt ophævede og som sikrede den endog suveræne Rettigheder. Men ingen af Herskerne i Landet, hverken Napoleonerne eller Bourbonerne, kunde komme Paris's Ønsker i Møde. Ti hvorledes opfylde dem? Den store Kommune paa 2 Millioner Mennesker vilde ikke nøjes med at træde i Linje med Bordeaux, Nancy og de andre Byer i Frankrig. Pariserne kaldte sig et Folk, og de gjorde Fordring paa en Stilling, som de nævnte Regeringer ikke mente lod sig forene med Statens suveræne Herredømme.

Der har derfor i dette Aarhundrede altid været Misfornøjelse i Paris. Den store By, som rummede Frankrigs største baade aandelige og materielle Kraft, og som var vant til at give Tonen an for næsten hele den dannede Verden, besad i Frankrig, hvor den dog havde været Frihedens Ophav og trofaste Vogter, ingen anden Indflydelse end den, som den kunde gøre gældende i de lovgivende Forsamlingers oppositionelle Mindretal. Oppositionen i Kamrene var nemlig altid væsentligt parisisk. Der bestod et fast, konstant Forhold mellem Oppositionen i Kamrene og Paris. Oppositionen støttede sig til Byen.

Under hver en Opstand se vi ogsaa, at Kommunen bliver inddragen i Begivenhederne. I Julinatten 1830 erobredes Hôtel de ville af Oprørerne, og der indsattes en Municipalkommission og en provisorisk Regering. Det første Skridt, som derefter foretoges, var at genoprette den gamle Nationalgarde, og Lafayette fra 1789, som levede endnu, blev udnævnt til Chef. I 1848, da Lamartine, Arago, Cremieux, Garnier-Pagés, Louis Blanc, Ledru Rollin og nogle flere stillede sig i Spidsen for Opstanden, proklameredes ogsaa Republiken paa Hôtel de ville. Det, som foresvævede de nævnte Mænd, var Pariserkommunen, staaende i Spidsen for Frankrig, saa at Regeringen faldt sammen med Kommunens, og det øvrige Frankrig blev Paris underordnet. Det samme gentog sig i 1870, da efter Nederlaget ved Sedan Deputeretkamret afsatte Napoleon III. De ophidsede Folkemasser omringede den lovgivende Forsamlings Palæ. Gambetta kom til Syne paa Trappen og raabte ud over Mængden de samme Ord, som Jules Favre kort efter, da Folk vare trængte ind i det indre af Palæet, udtalte fra Talerstolen, at det var paa Hôtel de ville, at den Regeringsforandring, som man længtes efter at høre noget om, maatte proklameres.

Vi ere nu ved 1870, altsaa lige ved Tærskelen til Kommunen af 1871, om hvilken jeg navnlig ønsker at sige nogle Ord, efter at have forklaret dens Forhistorie. Man tror nemlig meget almindeligt, ikke blot her, men ogsaa i Tyskland, at det er første Gang, at Ordet „Kommune“ er blevet anvendt som Mærke for en Opstand, og da man nu tillige antager, at det var Socialister, Tilhængere af den universelle Republik eller Association internationale, som satte denne Opstand i Værk, er man kommen til at betragte Ordet „Kommune“ som et socialistisk Begreb. Selv en saa sagkyndig Forfatter som W. Dinesen, er i sit nye højst interessante Værk: Paris under Kommunen (burde hedde: under Kommunen 1871), greben af den almindelige Vildfarelse. Han skriver saaledes et Sted (S. 33), at Kommunen betyder „en vis Regeringsform“ og et andet Sted (S. 76), at de Internationale ville have Verden delt i Kommuner. Intet af dette er rigtigt, navnlig ikke det sidste. Kommunen indtager ikke nogen særlig Plads i Socialisternes Lære. De nationale Socialisters Samfundsorden er mere knyttet til Staten end til Kommunen, og l'Internationale har som Fremtidsmaal en Tilstand for Øje, hvor territoriale Grænser overhovedet ikke længere eksistere, men hvor de ensartede Interesser i alle Lande slutte sig sammen som en social Enhed imod andre i samme Lande.

„Kommune“ betød for Deltagerne i Opstanden 1871 ikke andet, end det, alle andre forstod ved Begrebet, Paris under municipal Selvstyrelse. En anden Ting er det, at de socialistiske Partier for deres Ideers Skyld kunne have set med Længsel hen til Kommunens Genoprettelse. De kunne have ment, og ikke uden Grund, især naar de toge Hensyn til den Selvstændighed, Kommunen i tidligere Tider har haft, at der var bedre Udsigt til at faa nogle af deres sociale Reformer førte ind i Livet i det mindre parisiske Samfund, der indeholdt et saa stort og voksende Socialdemokrati, end i Frankrig gennem den lovgivende Forsamling. Men det var dog ikke Socialdemokratiet, der fortrinsvis raabte paa Kommunen eller satte den igennem. Den kom som en naturlig Følge af Begivenhedernes Udvikling.

Allerede Regeringen af 4de September 1870 optraadte som Kommuneregering, i alt Fald som en ren Pariserregering. Ikke blot konstituerede den sig, som alt berørt, paa Hôtel de ville, men det var de parisiske Deputerede til det lovgivende 2det Kammer, der selvraadigt havde konstitueret sig som Regering.

Jules Favre, Gambetta, Arago, Cremieux, Garnier-Pagés, Jules Ferry, Picard, Rochefort og de andre udgjorde Paris's Repræsentanter. Der manglede, saa vidt jeg ved, kun en, Thiers; men han vilde ikke være med. Han havde altid baade i sine Skrifter og i sine Taler været ugunstig stemt mod Paris's Kommune. Endelig hyldede denne Regering af 4de September Traditionerne fra den suveræne Kommunes Tid ved at kalde sig „Bestyrelsen for det nationale Forsvar“.

Men denne egenmægtige Regering mødte hverken Tillid hos Frankrigs Repræsentanter eller i Paris. Deputeretkamret var utilfreds med, at det var skudt til Side. Hvad havde været rimeligere, end at lade Magten efter Kejserdømmets Ophør forblive hos det suveræne Folks faktiske Repræsentation. Erkendte man ikke Konstitutionen, som var oktroyeret 1852 efter Statskupet, for lovlig, kunde den ikke yde de parisiske Deputerede nogen speciel Adkomst til at gribe Regeringen fremfor andre. Pariserne paa deres Side yndede ikke den nye Regerings Mænd. Der havde været megen Stemning mod flere af dem ved Valgene. Og hvad vilde det sige, at de nu optraadte som Paris's Repræsentanter, valgte af Hovedstaden. De vare valgte til at sidde i den lovgivende Forsamling; Paris havde ikke valgt dem til Regering. De opfyldte ikke det, Pariserne forstode ved en valgt Kommune.

Samme Dag, den nye Regering indsatte sig selv, den 5te September, oprettede Oppositionen i Paris derfor i hvert af de tyve Arrondissementer en comité de vigilance, bestaaende af en 10—15 Medlemmer. Tillige kaldte de bevægede Tider politiske Klubber frem i stort Tal over hele Paris. Alle offentlige Lokaler, selv Teatrene, der stode ledige, da Skuespil hørte op, forvandledes til Mødesteder for Borgere, der udvekslede Anskuelser om det, der tildrog sig. Hele det revolutionære Apparat fra 1792 var saaledes tilstede. Der behøvedes kun en enig og overvældende Marche til Hôtel de ville for at styrte Regeringen, hvis den ikke skulde vise sig at være den Opgave voksen, den havde sat sig.

Og det var den ikke. Frankrig har næppe nogen Sinde haft en mindre duelig Regering, end denne. Dog maa man regne Gambetta fra, men det kan man; ti han forlod Paris kort efter at Byen var indesluttet og mældte sig senere ud af Regeringen af 4de September, hvis Ansvar han ikke vilde dele.

Den Sag, Regeringen strandede paa, og som derfor ogsaa var den, der bevirkede Kommunens Opstand, var Kampen mod

Preussen. Det var den vigtigste, alle andre overskyggende Sag i Øjeblikket. Regeringen havde taget Kommandoen midt under Krigen, medens Tyskernes Hære vare i Marche mod Paris. Den var frivillig traadt ind i denne Situation ved at tage Tømmerne ud af de Hænder, der førte dem. Dens Stilling maatte blive afhængig af den Maade, hvorpaa den førte denne Sag, hvoraf alle i Øjeblikket vare optagne. Vidste den ingen Raad, havde den ingen Plan, var det en Forbrydelse, som var begaaet den 4de September, og saa var der ingen Skaansel og ingen Straf, som var haard nok for den.

Regeringen havde optaget Trochu, der den 4de September havde svigtet Kejserinde Eugenie, i sin Midte, gjort ham til Præsident for det nationale Forsvar, Guvernør i Paris og Krigsminister, og Gambetta havde, inden han forlod Paris i Ballon, med ham drøftet Principerne for Forsvaret. Det var kommet til en Aftale; men enten har Trochu ikke forstaaet Gambetta, eller Gambetta ikke ham, eller Preussernes metodiske Krigsførsel har virket saaledes paa Paris's Guvernør, at han efter Adskillelsen fra Gambetta ikke har kunnet fastholde de højtflyvende Ideer, han en Gang billigere laante sit Øre til.

Gambetta stod i den Formening, at Paris skulde begynde Kampen for Fædrelandets Befrielse ved at bryde ud med Overlegenhed paa et enkelt Sted og sejre. Trochu kunde nemlig ved at bevæbne la garde sédentaire, for hvilken der havdes Vaaben og Udrustning, bringe sin Styrke op til 500,000 Mand, og i Paris's Omegn, hvor Kampen kunde støttes til Barrikader, vilde der under mange Forhold ikke kunne tænkes bedre anvendelige Tropper, end de gamle Nationalgardister. Gambetta forudsatte, ligesom Pariserne i Almindelighed, at Trochu vilde tage Initiativet til Befrielseskampen, og at det franske Provinsforsvar, som Gambetta vilde rejse, og som han virkelig bragte paa Benene, skulde slutte sig til den sejrende Pariserhær og frembringe den Vending i Krigen, som saa ogsaa Bazaine og Korpserne i Østen vilde benytte sig af.

Ingen tænkte sig Muligheden af, at Regeringen af 4de September havde grebet Magten for raad- og daadløst at lade Paris lide en belejret og erobret Fæstnings ynkelige Skæbne uden en eneste Gang alvorligt at bruge den halve Million Soldater, som var indenfor Voldene, og til hvem der ikke en Gang uddeltes Vaaben. Men alt som Tiden skred frem, og Preusserne fik Lov

til i Ro at etablere deres Jærnring om Paris, og der ikke viste sig Spor til Forberedelse af noget som helst, voksede Mistilliden til Regeringen, især da der samtidigt spredtes Rygter ud, der sagde, at Regeringen tænkte paa Fred, og at Jules Favre havde været hos Bismarck i Ferrières.

Andet end den nationale Kamp tænkte ingen paa. Stemningen var i alle Klasser af Befolkningen patriotisk og krigersk, og det var i Samklang dermed, at Raabet paa Kommunen paa denne Tid blev højere og højere ved alle Møder i Klubber og i Aviserne. Man mente nemlig, at Kommunen vilde blive Midlet til Fjendens Uddrivning af Landet. Man sammenholdt uvilkaarlig den nuværende Situation med det tilsvarende i 1792, da Landet ligeledes var Genstand for en fjendtlig Invasion. Hvad havde den Gang bevirket Landets Befrielse? Rejsningen i Paris, Kommunen af 1792, under hvis kraftige Regimente det nationale Forsvar var strømmet ud til alle Grænser og havde givet de der kæmpende Hære ny Aand. Baade de radikale og de moderate Frihedsmænd, baade den universelle og den nationale Republiks Tilhængere talte paa denne samme Maade, men det fortjæner at bemærkes, at de Internationale egentlig slet ikke vare fremme endnu. Deres Førere, Assi, Malon, Cluseret o. s. v. vare vel virksomme i Arrondissemenskomiteerne og lode sig ogsaa høre, hvor de kunde komme til at udtale sig i Klubberne; men de, som mest førte Ordet paa denne Tid, baade i Klubberne og i Pressen, og som ogsaa var dem, der mest udholdende docerede, at en Kommune, valgt af Pariserne, lig den i 1792, var det eneste Middel til Frankrigs Frelse, vare: Blanqui, der redigerede „la patrie en danger“, Delescluze, der var Redaktør af „le réveil“, og Felix Pyat, der redigerede „le combat“, endvidere Flourens, den ekstravagante Sværmer, der havde ladet sig gøre til Bataillonschef i Belleville uden at kunne føre saa meget som 10 Mand, Victor Hugos Trop, der skrev i „le rappel“, og — Rochefort. Disse Kommunens Lovprisere, som kaldtes communeux, svarede nærmest til Jacobinerne i Revolutionstiden, medens 4de September-Mændene med deres mindre doktrinære venstre Fløj, Louis Blanc, Henri Martin o. s. v. ere blevne stillede jævnsides med de gamle Girondister.

De nævnte communeux førte Oppositionen i Paris og havde alt i Oktober et Program trykt, som uddeltes ved forskellige Lejligheder, saalydende: 1) Afsættelse af Bestyrelsen for det

nationale Forsvar, fordi den har svigtet Fædrelandets Sag. 2) Udskrivning en masse og Krig til det yderste. 3) Indsættelse af den revolutionære Kommune. Regeringen frygtede denne Opposition, der havde en mægtigere Støtte i Paris end den selv, og der fandt under Belejringen, der alt var begyndt den 20de September, mange Optrin Sted, som aabenbarede Regeringens Svaghed lige overfor den. Saaledes gjorde Flourens den 8de Oktober et Forsøg paa med sine Nationalgardister at erobre Hôtel de ville og afsætte Regeringen, uden at han blev dragen til Ansvar eller blot afsat fra sin Kommandopost i den Anledning. Det var fristende her at komme lidt nærmere ind paa Paris's Historie under Belejringen, der paa ethvert Tidspunkt aflægger Vidnesbyrd om Regeringens Mangel paa Overlegenhed og paa praktisk Ævne til at føre Kommando. Jeg skal dog afholde mig derfra her. Kun skal jeg tillade mig at fremdrage et enkelt Optrin, nemlig det, som Hôtel de ville var Vidne til den 31te Oktober. Det illustrerer nemlig efter min Mening godt den Tilstand, som gik forud for Kommuneopstanden.

Paris havde den 31te Oktober været belejret i 41 Dage, uden at der var sket det ringeste Tilløb til nogen Daad. Saa kom denne Dag Budskabet om Metz's Overgivelse og Bazaines Kapitulation. Og dette kundgjordes sammen med en offentlig Meddelelse af Jules Favre om, at Thiers var vendt tilbage fra sin Mission i Europa og havde bragt den Nyhed, at fire neutrale Magter, England, Rusland, Østerrig og Italien, vilde foreslaa de krigsførende Magter en Vaabenstilstand, for at en Nationalforsamling kunde blive valgt og træde sammen. Dette var for meget for Pariserne. Budskabet satte Byen i den voldsomste Bevægelse. Fra alle Sider strømmede man til Hôtel de ville under Raabene: „Ned med Thiers, Forræderen“, „ingen Vaabenstilstand, men Modstand til Døden“, „Uddel Vaaben“ o. s. v. I Hôtel de ville vare Ministrene samlede under Trochus Forsæde. De lukkede først Portene og satte Vagt ved, men Mængden banede sig ikke desto mindre Adgang til det indre. Trochu søgte da at standse de indtrængende ved at tale til dem fra Hovedtrappens højere Trin. Da Arago havde afløst ham og var kommen til Erkendelse af, at heller ikke hans oratoriske Ævner vare af den Natur, at de kunde forvandle en fremstormende Menneskemasse til et lyttende Auditorium, bleve de to Regeringsmedlemmer enige om foreløbig at vige for Overmagten, og de lukkede sig derefter med

hele Ministeriet og enkelte andre af Regeringsmedlemmerne ind i en Sal i det indre, der almindelig brugtes til Raadslagning. Mængden fulgte til Døren. Der standsedes den foreløbig, men saa gik det pludselig op for den, at naar Regeringen bare var under Laas og Lukke, kom det mindre an paa, om det var den selv, der havde bragt sig i denne Situation. Man betragtede altsaa Regeringen som fangen, bevogtede Dørene og gav sig i Salene til Gaden, der efterhaanden fyldtes med tililende Folk, til at danne en ny Regering. Efterhaanden som Oppositionens Førere komme, en for en, Flourens med nogle af sine Tropper, tilsidst Rochefort, bringes andre og nye Navne i Forslag. Man enedes saa temmelig om en provisorisk Regering paa 7—9 Medlemmer, hvis første Gerning skulde være at stævne Pariserne til Valgurnerne inden 48 Timer for at vælge en Kommuneregering. Til at indtræde i denne foreløbige Regering udsaa man med temmelig Enighed følgende Mænd: Dorien, Louis Blanc, Victor Hugo, Ledru Rollin, Blanqui, Delescluze, Felix Pyat og Flourens. De fire første vare ikke tilstede — Dorien kom først senere —, og man havde ikke forhørt sig hos dem, om de vare villige til at indtræde i en Regering. Det hele var saaledes en improviseret Akt; men det er ikke vanskeligt at se, hvem der var de handlende her. Hvad jeg skal gøre opmærksom paa, er kun, at „Internationale“ ikke var med, der findes ikke paa en eneste af de Lister, man har fra den Dag, et Navn, der hører til Association internationale. Der vilde ogsaa være blevet handlet anderledes, hvis Internationale Førere havde været med, ti de vare dygtigere. De Folk, som spillede Hovedrollen denne Dag, formaaede ikke at sætte noget i Værk. De vare store til at agitere, men de stode altid betuttede i en Situation, der krævede Handling. De vare til praktisk Gerning derfor om muligt endnu udygtigere end Septembermændene. Da de den 31te Oktober i Hôtel de villes Forværelser vare blevne saa nogenlunde enige, brød de Døren til Ministrenes Værelse op, trængte ind og søgte i Løbet af godt 4 Timer, i hvilke de holdt Ministrene pressede sammen, at tvinge dem til at nedlægge deres Portefeuiller. Først Kl. 7½ om Aftenen endte Komedien med, at en Bataillon af Nationalgarden kom og befriede Regeringen. Paris havde fra om Middagen vidst, hvad der foregik paa Raadhuset, men ingen havde bragt Hjælp. At den nævnte Bataillon, der hørte hjemme i Faubourg St. Germain,

ankom, skyldtes dens Chefs eget Initiativ. Han vilde se, om han ikke kunde være til Nytte der.

Det er ikke let at sige, hvem der i Længden led mest ved den spillede Farce, enten Regeringen, der havde været fangen i 7 Timer i det hele, eller de, som ikke havde kunnet fastholde den tilranede Magt, uagtet den nye provisoriske Regerings Indsættelse var konstateret i et af de paa Hôtel de ville tilstedeværende Mairer redigeret Dokument, der alt fra Vinduerne var kastet i mange Eksemplarer ud til den nedenfor forsamlede Folkemængde. Men foreløbig vandt selvfølgelig Regeringen, fordi den blev Sejerherre. Den tog Sagen paa en for den saare karakteristisk Maade. Den straffede ingen, gjorde en Indrømmelse til Oppositionen, som man mener, den lod sig bevæge til, medens den var fangen, men forlangte paa parlamentarisk Vis et Tillidsvotum af Paris. Byen maatte den 3dje November stemme ved Urnerne om, hvorvidt Regeringen skulde forblive ved Magten eller ej. 558000 Vælgere stemte „Ja", kun 62000 kastede et „Nej" i Urnerne. Den Indrømmelse, som gjordes, bestod i, at Pariserne fik Lov til at vælge deres Mairer og Undermairer paa samme Tid, som den ved Plebiscitet valgte Regeringen. Disse Valg foregik derfor ogsaa.

Begivenheden den 31te Oktober havde saaledes for en Tid styrket Regeringen. Den betragtede sig nu som en valgt Regering og kunde ogsaa i flere Retninger komme Parisernes Ønsker i Møde. Preusserne havde paa denne Tid afslaaet den Vaabenstilstand, som Thiers havde tilbudt paa Betingelse af, at det blev tilladt at forsyne Byen med Levnetsmidler. Der kunde saaledes offentligt bekendtgøres, at Regeringen ikke vilde gaa ind paa den af Preusserne tilbudte Vaabenstilstand (en Vaabenstilstand uden Forsyning). Og i Forbindelse dermed rustede Regeringen sig til krigersk Handling. Den gik nu med stor Offentlighed til at formere Angrebshære.

Der var imidlertid ingen Alvor, ingen Drift i den militære Ledelse, og de, som saa' klart, forudsaa', hvad der maatte komme. Vi kende de ynkelige Resultater i de paafølgende Maaneder. Ducrots Udfald fra den 30te November til 2den December, der skaffede ham Øgenavnet Trompe-mort, fordi han mod sit højtidelige Løfte vendte levende tilbage, blev til en Parodi af det, det skulde have været, og det store Udfald over Buzenwall den 19de Januar, der kostede Trochu hans Stilling som Guvernør, gik i Stykker paa Grund af slet Ledelse, uagtet det havde givet

Anledning til fast vidunderlig Tapperhed og Held paa flere Steder af den omfattende Valplads. Der kunde da ikke længere være nogen Tvivl om, at Paris ikke vilde kunne komme ud af sin passive Fæstningsrolle, og at den Skæbne, som forestod Byen, var en indtagen Stads sædvanlige. Den store Soldateske, som alt levede under opløste Kommandoforhold, og de mange, der endnu ikke vare blevne bevæbnede, tilskreve det Forræderi.

Den 28de Januar 1871 meddelte Jules Favre offentligt, at Paris maatte kapitulere. Den Bevægelse, som dette Budskab afstedkom, lader sig ikke beskrive. Der var ingen, som længere lystrede Regeringen. Ganske kort i Forvejen havde Flourens, Blanqui og Pyat gjort et nyt Forsøg paa at erobre Hôtel de ville, hvilket ikke var udført med større Dygtighed, end de Herrer plejede at udvikle i praktisk Færd. Denne Gang optraadte Regeringen aktivt og strængt mod dem. De tre Ledere vare undslupne, og kunde kun dømmes per contumaciam; men Regeringen lukkede deres Klubber og undertrykte deres Blade. Denne Forfølgelse fandt Sted paa et uheldigt Tidspunkt, netop det, paa hvilket Kapitulationen foregik. Derved tydedes den af Menigmand som fremgaaet af et ufædrelandsk, forræderisk Sindelag. Dertil kom, at Regeringen med Nødvendighed maatte optræde mod saadanne Planer, som f. Eks. den, en Bataillonschef Brune i Fortvivlelsens Øjeblik vilde sætte i Værk. Han vilde arrangere et frivilligt Angreb paa Preusserne og havde alt vundet Deltagere i Masse.

Paa denne Tid stiftedes Nationalgardens Centralkomite. Nu var det, at Socialdemokratiet, Association internationale og Arbejderorganisationerne, toge fat — og, som sædvanligt, med Dygtighed. Blandt de Personer, der her ere i Bevægelse, finde vi Assi, Varlin, Moreau, Mortier, Rousseau og flere af de kendte Navne, der nu hørte de plebejiske Foreninger til. Men de traadte endnu ikke under Navn frem for Offentligheden. Det, som sattes i Værk, var kun en „Fédération“ i Nationalgarden, saaledes bragt i Forslag, at hver Afdeling i Garden skulde vælge Delegerede, der atter valgte en Centralkomité, der blev den styrende med de Delegerede ved de forskellige Afdelinger som lystrende Underled. Men i disse Delegationer og i Centralkomiteen vidste de Sociale at skaffe sig Sæde, ligesom de til Dels alt beherskede les comités de vigilance i Arrondissementerne. Centralkomiteen organiserede sig saaledes, at et helt Statsstyrelsespersonale med Delegerede for alle Regerings-

brancher var forenet med den. Deriblandt var der ogsaa en General, det vil sige en Hr. Henry, som fik denne Titel og i et Hus i Montrouge havde en hel Stab i Arbejde under sig.

Forholdene vare i alle Retninger til Fordel for Centralkomiteen. Regeringens Medlemmer toge efter Kapitulationen næsten alle bort til Bourdeaux. Vinoy, som førte den militære Overbefaling efter Trochu, vilde ikke befatte sig med andet Kommando end med den Division paa 12000 Mand demoraliserede Tropper, som var den eneste, der efter Kapitulationsbetingelserne ikke blev afvæbnet af Preusserne. Clément Thomas havde nedlagt Kommandoen over Nationalgarden, og hans Efterfølger havde endnu ikke vist sig. Centralkomiteen og dens i øvrigt skjulte General, der nok aldrig kom frem for Offentligheden, havde derfor let ved at vinde Lydighed. Den blev inden kort Tid Nationalgardens reelle Overmyndighed.

Den var i det Tilfælde at kunne sætte Nationalgarden i patriotisk Bevægelse straks. De Masser af Linjetropper, som, efter at have afleveret deres Vaaben til Preusserne, i Bander paa Tusender, demoraliserede og tilsmudsede, styrtede ind i Paris, hvor mange Linjesoldater efter eget Valg sluttede sig til en eller anden Nationalgardeafdeling, fortalte oprørende Historier om, hvorledes det gik til derude, og hvorledes man overlod Preusserne mange flere Kanoner, end de skulde have. Vist er det, at de franske Officerer i Øjeblikkets Forvirring og trykkede af Sorgen over Nederlaget lode adskilligt Skyts blive staaende til Preusserne, som de efter Kapitulationsbetingelserne havde Ret til at føre bort. Centralkomiteen satte derfor en storartet Skyts- og Vaabenredning i Scene. Nationalgardister gik ud og trak Kanoner ind i Byen, kom paa flere Steder endog i Konflikt og Haandgemæng med Preusserne; men der indslæbtes Hundreder og atter Hundreder af Kanoner, som stilledes ind mellem det andet Skyts, som alt fandtes paa Parkpladsene i Paris ved Porte d'Italie, paa Place des Vosges, paa buttes Chaumout og paa buttes Montmartre.

Regeringen har paa dette Tidspunkt ingen Magt mere. Dens Herredømme i Paris er gledet bort, og hvad der foregaar senere i Frankrig indtager Paris en protesterende Stilling til. Jeg skal her bemærke, at Paris har sendt en mest frisindet og republikansk Repræsentation til Bourdeaux. Ellers er der over hele Frankrig i overvældende Tal valgt Royalister. Det var noget, man i Paris

havde lagt Mærke til, og det fik sin store Indflydelse paa de senere Begivenheder.

Hvad der foregik i Frankrig udenfor Paris var følgende: Den 17de Februar valgte Nationalforsamlingen Thiers til Chef for Republikens eksekutive Magt, derefter forhandler Thiers med Bismarck i Versailles, hvorefter Præliminærfreden kommer i Stand den 26de Februar paa Betingelse af Elsas's og Lothringens Afstaaelse og Ydelsen af 5 Milliarder. Dernæst rykke Preusserne ind i Paris for at holde en Del af Byen besat, indtil Ratifikationen havde fundet Sted. Godkendelsen af Freden finder Sted i Bordeaux den 1ste Marts med 546 Stemmer mod 107 (mellem disse de fleste parisiske Deputerede, General Chanzy og 3 andre Generaler). Endelig rømme Preusserne efter Ratifikationernes Udveksling Paris og venstre Seinebred overalt.

Under alt dette fører Paris, saa at sige, sin egen Tilværelse under Centralkomiteens Ledelse. Da Preusserne rykkede ind og besatte Omegnen af Place de la concorde, havde Nationalgarden taget Stilling mod dem. Paris var barikaderet med en Kamp mod Preusserne for Øje, en Kamp fra Stilling til Stilling. Et Næt af Vagter og Poster omspandt den til Kamp indrettede By, og dette vedblev at funktionere efter Preussernes Bortmarche. Centralkomiteen var den egentlige herskende, militære Myndighed, skøndt den endnu ikke virkede aabenlyst.

Alt gik i tilsyneladende Ro indtil den Dag, Regeringen vilde begynde med at føre de omkring i Paris parkerede Kanoner hen til de Steder, hvor de almindeligt opbevares i Fredstid. Den 17de Marts sendes en Officer med nogle Trænkonstabler og Forspand til Place de Vosges; men den vagthavende Nationalgardeofficer modsætter sig Bortførelsen, da der ikke forelaa nogen Ordre, der berettigede ham til at udlevere dem. Det kom til Strid. Der blæses Generalmarche i de nærmeste Distrikter. Nationalgarde-Batailloner møde til Parkens Beskyttelse. Noget senere slæbes Kanonerne ved Haandkraft bort fra Place des Vosges op paa buttes Chaumont og paa buttes Montmartre, paa hvilket sidste Sted der i Forvejen var 200 Stykker Skyts.

Den lille Begivenhed paa Place des Vosges var tilstrækkelig til at stille alt paa Spidsen. Det maatte komme til en Opgørelse. Stillingen maatte klares. Thiers kommer til Paris og udsteder en Proklamation. Vinoy beordrer to Kolonner til Montmartre for at tage de derværende Kanoner i Besiddelse. Men paa den anden

Side holdes der et stort og stormende Møde i Vauxhall, hvor Deputerede fra 215 Batailloner af Nationalgarden overdrage Centralkomiteen Fuldmagt til at tage de Beslutninger, som Øjeblikket fordrede.

Om Natten mellem den 17de og 18de er hele Paris i Bevægelse. Der ringes Storm i det ene Kvarter efter det andet, og Nationalgardisterne nord for Seinen lystrede næsten alle Appellen. Henad Morgenstunden kommer Vinoys Ekspedition til Montmartre. Den ene Kolonne, ved hvilken General Lecomte befinder sig, naar rue de Clignancourt og Boulevard Ornano, hvor Montmartrekvarteret spærredes af fra øst. Den anden Kolonne, med hvilken Vinoy selv følger, tager Post paa Place Clichy, hvorfra Kvarteret kan beherskes fra Vest og Syd. Samlingen af de til Montmartre hørende Nationalgarder var endnu ikke sket, da Tropperne kom. Der fandtes kun Vagter paa de barikaderede Højder. General Lecomte indlader sig i Forhandling med Officerer, som komme ud fra Forskansningerne, og det gaar meget venskabeligt til. Det tillades endog Generalen at tage nogle Kanoner, han vil have, men som han dog manglede Heste til at føre bort. Men medens dette foregaar, sker Nationalgardens Samling. Den foretages gennem de opstillede Tropper, somme Steder med Magt, men for det meste i al Venskabelighed; ti Tropperne vidste ikke, hvad de stode der for, og endnu var Krigen mellem Tropperne og Nationalgarden ikke erklæret. Men efterhaanden som Montmartre befolkes af de tilstrømmende Nationalgarde-Bataillloner, bliver Stillingen paa den forskansede Højde saa stærk og overlegen, at Vinoy finder det rigtigst at trække sine Tropper bort, især da han ikke stolede paa dem. Han skænkede altsaa Nationalgarden Skinnet af en Sejer, ja egentlig mere end et Skin; ti General Lecomte kom ikke tilbage med. Han var bleven holdt tilbage af Vagten, medens hans Tropper troede, at han frivillig var gaaet op i Montmartres forskansede Stilling. Senere paa Eftermiddagen arresteredes ogsaa General Clément Thomas paa Place St. Pierre. Han havde ingen Kommando, var civilklædt og blot gaaet op paa Montmartre for at erfare, hvad General Lecomte tog sig for. Han blev paa den nævnte Plads ved en Barrikade, som var under Bygning, og som han betragtede, genkendt som den tidligere Chef for Nationalgarden under Belejringen, i hvem den fanatisk ophidsede Befolkning saa en Forræder. Om Aftenen bleve Generalerne Lecomte og Clément Thomas Ofre for en op-

rørende Lynchjustits, fordi de vare for stolte til at svare den ophidsede, rasende Mængde, der fordrede, at de skulde forsvare sig mod Beskyldningen for Forræderi. Men denne Begivenhed havde, som Kaptajn W. Dinesen rigtigt har forklaret, ingen Indflydelse paa Begivenhedernes Gang. Nationalgarden var forinden bleven Herre over Hôtel de ville. Bevægelsen var fra det Øjeblik, Vinoy ved sin Bortgang fra Montmartre havde erkendt sin Underlegenhed, bleven saa overvældende, at Thiers skønnede Modstand umulig. Vinoy befaler alle Linjetropper over til venstre Sejnebred, og Thiers befaler alle de øverste Myndigheder at drage til Versailles og tage saa mange Papirer og en saa stor Del af deres Bestyrelsespersonale med sig, som muligt. Centralkomiteen kunde saaledes alt om Eftermiddagen den 18de Marts etablere sig i Hôtel de ville, hvorfra den den 19de udsendte de Opraab, i hvilke den indbød Pariserne til at vælge deres Kommune.

Revolutionen af 18de Marts gik saaledes af sig selv, uden Blodsudgydelse. Derved skilte den sig fra tidligere. Men ogsaa i en anden Henseende var den forskellig fra andre. Det var første Gang i den nyere Tid, at en fransk Regering ikke lod sig rokke af en Revolution i Paris. De foregaaende have alle bøjet sig for den parisiske Afgørelse af Magtspørgsmaalet. Det gjorde Napoleon I, Carl X, Ludvig Philip og Kejserinde Eugenie. Ingen af dem tænkte paa at opretholde deres Herredømme, efter at det var tabt i Paris. Thiers er den første, som, da Revolutionen var ved at sejre i Paris, fattede en Plan, der gik ud paa at lægge Regeringens Tyngdepunkt til Versailles, og derfra paa det øvrige Frankrigs Vegne at optage Kampen med Paris. Jeg har en bestemt Følelse af, at dette forvirrede de nye Magthavere paa Hôtel de ville og gjorde dem endog meget medgørlige.

Der er nemlig næppe Tvivl om, at et godt Kompromis havde kunnet komme i Stand, hvis Thiers havde villet. Mairerne i Paris begave sig til Versailles, hvorhen Forsamlingen fra Bourdeaux var flyttet, med Tilbud om en Forsoning paa Grundlag af, at Paris fik kommunal Selvstyrelse under Staten. Admiral Saissets Mission til Paris blev en Følge deraf, og Centralkomiteen viste sig imødekommende, men Nationalforsamlingen vilde ikke gøre nogen Indrømmelse. Den var gennemtrængt af Had til Paris. Selv en Forfatter som Sempronius, der sandelig ikke var Kommunen bevaagen, skriver i sin „Histoire de la commune de Paris en 1871“, at Provinsens Repræsentanter viste en saadan Antipati mod Paris,

at Kamret af 1871 i Historien kunde have Ret til Navnet: chambre de haine.

I Valget til Kommunen deltoge alle Klasser i Paris, skøndt ikke i stort Tal. I alt mødte der omtrent 200000 Vælgere ved Urnerne. Der stemtes efter Lister, hvoraf de vigtigste vare Centralkomiteens og de gamle Municipaliteters. Centralkomiteens Liste sejrede i de fleste Kredse med i alt 140000 Stemmer. Den var sammensat af Navne paa Mænd, der hørte til forskellige politiske Partier. Association internationale var repræsenteret med mange kendte Navne, men Hovedstammen i Kommunen, der valgtes den 26de Marts, var ikke socialistisk, snarere jakobinsk. Blanqui, Delescluze, Felix Pyat og Flourens bleve de, der gave Tonen an. De besade en vis Prestige som bekendte Redaktører og Klubtalere samt paa Grund af den Forfølgning, de havde været Genstand for, og mødte med færdige Anskuelser om alt muligt, som de andre i Øjeblikkets Hast maatte underordne sig. Men de gave ogsaa derved Kommunen det Præg af journalistisk Overfladiskhed og af naiv Opfattelse af statslige Sager, som slaar en i Møde paa hver en Side af Kommunens talrige, hinanden modsigende, Edikter. Man kendte Tonen og Flosklerne igen fra de før nævnte jakobinske Blade, og det var for en stor Del dette, som bevirkede, at de andre Blade i Paris straks optraadte med det bekendte Presse-Manifest, der var den første Anledning til den Mangel paa Tillid og Sympati, som i stigende Maal blev Regeringen paa Hôtel de ville til Del fra Parisernes Side.

Jeg skal ikke her komme ind paa en Fremstilling af Kommunens Virksomhed. Som bekendt valgte den 7 Delegerede til at forestaa de forskellige Regeringsbrancher. En fik Krigsvæsenet at styre, en Finanserne, en de udenrigske Anliggender, en Undervisningen o. s. v. Endvidere valgtes der 7 Kommissioner til at staa disse Delegerede bi. De skulde samles hver Aften og modtage de Delegeredes Referat, hvorefter de den næste Formiddag skulde bringe de vigtige Spørgsmaal, som Sagerne fremkaldte, for den samlede Kommunes Forum. Hvad der blev denne Administrations Udbytte, foreligger trykt i forskellige Samlinger.

Hvad jeg her kun vil gøre opmærksom paa, er, at Kommunen af 26de Marts ikke opstillede noget socialistisk Program, ligesom den overhovedet ikke naaede at faa noget Program endeligt fastslaaet. Derimod fulgte den i et og alt Kommunen af 1792, af hvilken den dannede en Kopi, men en karrikeret. Den optraadte

som Frihedens og Republikens Vogter lige overfor den Reaktion henimod Militarisme, Fonctionnarisme (disse to Udtryk yndede Kommunen meget) og Kongedømme, som den formodede hos Thiers og Nationalforsamlingen. Den gav sig dog i Begyndelsen en stræng, municipal Karakter i Overensstemmelse med det Svar, som alt Centralkomiteen havde givet den preussiske Øverstkommanderende, da han spurgte om Meningen med den iværksatte Revolution. Svaret lød, at Revolutionen havde en væsentlig municipal Karakter, og at den ikke var aggressiv mod Preusserne, samt at Kommunen ikke havde Bemyndigelse til at diskutere de Fredspræliminærer, som vare voterede af Forsamlingen i Bordeaux.

Men bag denne beskedne Begrænsning skjulte der sig et Haab om noget større. Man nærede den lønlige Illusion, at Revolutionen vilde blive fulgt af lignende Rejsninger, ikke blot i Frankrig, men i Udlandet. Enhver tidligere parisisk Revolution havde jo tændt Opstande Verden over, som f. Eks. de i 1830 og i 1848. Den, som i 1871 i Paris talte fortroligt med Tilhængere af Kommunen, kunde høre en Tankegang, der lød omtrent som saa: Naar Paris væbner alle sine vaabenføre Borgere (dette bebegyndte Kommunen af 26de Marts med at befale), har Kommunen en halv Million Soldater. Med den Styrke løber den med Lethed Hr. Thiers's 12000 Soldater overende i Versailles. Naar saa Frankrig følger Paris's Eksempel, vil der staa 4 Millioner Franskmænd under Vaaben, og dem skulle Preusserne nok blive nødte til at lade staa. Naar vi saa i Paris proklamere sociale Reformer. som ville sætte Verden i Fyr og Flamme, vil den sociale Revolution slaa ned i Tyskland, der er blottet for Tropper (det troede de, der talte saaledes), og Tyskerne skulle saa nok faa andet at bruge deres Tropper til, end at holde Frankrig besat. Jeg anfører denne Tankegang, ikke blot, fordi jeg kan bevidne, at den hørtes temmelig almindeligt, men ogsaa, fordi den lader sig opdage tilsløret i adskillige af de literære Efterladenskaber, vi have fra Kommunetiden 1871. Alle slige Forhaabninger døde dog senere hen som Følge af Kommuneregeringens Uduelighed. Dens Tropper bukkede under i ethvert Sammenstød med Versaillessoldaterne, Frankrig sluttede sig ikke til Paris, og snart havde Kommunen ingen anden Opgave end det passive Selvforsvar mod Hr. Thiers's Angreb. Derpaa kom den ganske til at mangle den nødvendige Understøttelse i i Paris selv, især da det viste sig, at den var ude af Stand til at ave de vagabonderende og maroderende Elementer, som have for-

plumret enhver Opstand i Paris, saa den til Dels maatte give sig disse Elementer i Vold. Tilsidst svandt Magten helt bort fra Kommuneregeringen. Dens Medlemmer listede sig, en efter en, bort fra Hôtel de ville, og den eksekutive Magt faldt igen i Hænderne paa Centralkomiteen i Forbindelse med den af Kommunen valgte Vælfærdskomite.

Kommunens sidste Fase kan maaske siges at være socialistisk, for saa vidt som l'Internationale da fik den egentlige Ledelse i sin Haand. Men det var den Tid, som udelukkende opfyldtes af Kampen, den udholdende Barrikadekamp igennem Paris, der førtes med en Dygtighed, man nødes til at erkende, hvor meget man end oprøres i sit Inderste over de Voldsgerninger, som Lederne med koldt Blod satte i Værk for at fuldbyrde de Trusler, de havde slynget ud mod Thiers for det Tilfælde, at han i Uforsonlighed ved Magtmidler vilde bøje Paris ind under Statens Vilje.

Kommuneopstandens politiske Karakter forandredes imidlertid ikke, fordi Ledelsen paa Slutningen blev socialistisk. Programmet blev det samme som før, og var nationalt. Det fremgaar tilstrækkeligt af de udstedte Proklamationer og Bekendtgørelser. Saaledes siges der endnu i Kommunens sidste Opraab, dem af 3. og 4. prairial an 79 (23de og 24de Maj 1871), i det ene: at der kæmpes for Kommunen, for Republiken og for Frankrig, i det andet, at Maalet var: Republiken, Kommunen og Friheden. Der er i disse Opraab ikke noget, som er væsensforskelligt fra, hvad tidligere Kommuner i Paris have udtalt.

Jeg mener saaledes, at vi burde ophøre med at tage Ordet „Kommune“ med Hensyn til Paris i en anden Betydning end den, hvori det altid er taget i Frankrig, selv af Mændene fra 1871. Saa ere vi ogsaa bedre med i Nutiden; ti Pariserkommunen døde ikke 1871. Den lever endnu, om den end stadigt venter paa en tilfredsstillende Løsning af Spørgsmaalet om dens Stilling i Staten og dens municipale Selvstyrelses Karakter. De Tider ville komme, da den atter vil gøre sin Indflydelse gældende paa Frankrigs Politik, og mange ere de, som se op til Kommunen med Ærefrygt og Forventninger, selv om de nok saa strængt fordømme Lederne af Opstanden 1871.

C. Th. Sørensen.

Nyaarssang.

Der var en Gang, det lysned brat
som Kornmodsglimt i Sommernat;
enhver, som følte Kraft i Arm
og Drift og Haab og Mod i Barm,
sit Hoved dristig løfted.
Da planted vi en Bannerstang;
paa Toppen Frihedsflaget hang
med Tungen spids og kløftet.

Og Sangen lød saa ungdomsstærk;
man skred saa trøstig til sit Værk:
Nedbrydnings-Korpset rykked ud,
marchered efter Taktens Bud
til Hornorkestrets Toner.
Det gjaldt hver frifødt Sjæl at fri
fra gammelt, indædt Tyranni,
fra Cant-Moralens Doner,

fra patriotisk Oldingsbavl,
fra Efterklangens Digterkravl;
vi følte dybt, det var vor Pligt
fra halvstuderet Røverdigt
vort Land at rydde, rense,
og bøde paa dets onde Tid
og vide ud ved Tankestrid
dets aandelige Grænse.

Tit synes det, som alt var tabt,
at dødt er alt, hvad da blev skabt,
fra Stunden, da et Dervisch-Kor
i Trippedans, med fede Ord
vidt over Landet spredtes,
mens Klokkeren med Spanskrørstok
agered flot for Musers Flok
Apollon Musagetes.

Endnu maa mange gode Mænd
bestandig drage Sværd fra Lænd
til Værn for unge Tankers Ret
mod gamle Troldes skrumpne Æt,
som i vort Jordmuld roder;
de nynner fort det Litani,
som bar til Fald, hvorefter vi
blev pryglet efter Noder.

Det lyder vel som haarde Ord.
Men Harmen ligger end og gror
hos dem, som nu i mange Aar
har mærket Svien i det Saar,
den aldrig lægte Flænge.
Hvert Jammerskrig fra Slesvigs Land
Som giftig Pileodd sin Tand
i Jeres Bryst skal trænge.

Jeg vaander mig med Angst og Gru
ved Tanken om en Krig endnu:
Saa faar vort Folk sit Naadestød,
saa dør vort Sprog en langsom Død
og rinder ud i Sandet.
Saa vil Uhlanens Hestehov
med Haanklang runge fra vor Skov
paa Ridtet gennem Landet.

Men lad den Landsbykirke staa
med Trappegavl mod Himlens Blaa;
den staar jo stille, staar jo kønt
saa lys mod Skovens Mørkegrønt.
Og tynges Folk af Sorgen,
saa lad dem søge deres Gud,
naar lyse Vindver tindrer ud
en graahvid Julemorgen.

Men lad os andre være fri,
vi, som ej gaar ad Kirkesti,
men søger tungt ad Gransknings Spor
den Lov, som alle Stjærners Kor
i Verdensdansen leder,
med Øret mod den Røst, som lød
og lyde vil fra Jordens Skød
i alle Evigheder.

Syng I om ham ved højen Mast,
der slog saa Hjelm og Hjærne brast,
syng løs om Juel og Tordenskjold,
som slog os fri for Fjendevold —
Hil vore Hædersdage!
Men lad os følge frit vor Trang
til helst at pege med vor Sang
fremad og ej tilbage.

O, gid vi dog vort kære Land
med Skovkams Dis, med buet Strand,
med Maanesølv i Havens Dam,
med kruset Skum paa Bølgekam,
maa til Arena bane,
hvor Aandens Kamp i Ridderfærd
kan kæmpes ud med blanke Sværd
— og under Friheds Fane!

S. Schandorph.

Ny og gamle Handelstraktater.

Den lykkelige Afslutning af Traktatforhandlingerne mellem Tripelalliancens Stater og deres mindre Naboer har ubestridelig været det forløbne Aars europæiske Hovedbegivenhed. Politisk set var det Svaret paa Festlighederne i Kronstadt, en inderligere Befæstelse end nogensinde før af det store mellemeuropæiske Vaabenbroderskab. Men dets Hovedbetydning ligger dog paa det økonomiske Omraade. Den Beskyttelsesæra, som indviedes i Slutningen af Halvfjærdserne, har i en vis Forstand fundet sin Afslutning. Ikke saaledes at forstaa, at de mellemeuropæiske Stater nu slaa ind paa en Toldpolitik, der i nogen Henseende kunde betegnes som frihandelsvenlig, men Beskyttelsens Kulmination er naaet, og den handelspolitiske Kurs er bleven en anden. Ligesom de til en vis Grad moderate ny Beskyttelsessatser i den tyske Toldlov af 1879 snart drog andre og langt højere med sig, saaledes vil utvivlsomt den Begyndelse, som her er gjort til at gøre Toldafspærringen mellem Landene mindre absolut, blive ført videre.

1860—1879—1891: det bliver de store Mærkeaar for den handelspolitiske Udvikling i vort Aarhundredes anden Halvdel. I 1860 var det det daværende Europas ledende Magt, *Frankrig*, der for Fastlandets Vedkommende tog Initiativet til den Handelstraktaternes Æra, som omfattede de næste tyve Aar, og som blev ensbetydende med en delvis Sejer for Frihandelsideerne over Størstedelen af Europa. I England havde Cobden og Bright forlængst vundet den offentlige Mening for deres Ideer, og Jordbunden var beredt for en Videreførelse af de store Peelske Reformer fra Fyrrerne, ikke i smaa Skridt, men saaledes at Toldbeskyttelsen paa faa Undtagelser nær forsvandt. De engelske Finansers Tilstand under Gladstones Ledelse muliggjorde netop den Gang en saadan Reform, men man vilde gærne benytte Lejligheden til at

faa Tolden paa engelske Industrivarer nedsat i Frankrig, der, naar de bestaaende Indførselsforbud og meningsløst høje Toldsatser læmpedes, kunde blive den engelske Industris bedste Kunde. Hvor protektionistisk end den herskende Stemning i Frankrig var og længe havde været, manglede det dog ingenlunde paa Tilbøjelighed til et økonomisk Systemskifte. De store Eksportvirksomheder — Vinavlen, Silkeindustrien, Galanteri- og Modevareindustrien fremfor alle — havde ingen Gavn af Beskyttelsen og ønskede billigere Arbejdsmidler og lettere Afsætning til Udlandet. Blandt de offentlige Personligheder, hvis Ord havde Vægt hos Kejseren, var kun én, Michel Chevalier, paa Forhaand stemt for en Toldreform i Frihandelsretning, og den Omstændighed, at Kejserdømmets bedste politiske Støtter netop var de store Bomuldsspindere og Jærnværksejere, som gik i Spidsen for den protektionistiske Bevægelse, syntes heller ikke at varsle godt for Muligheden af et økonomisk Omslag Skulde Sagen underkastes den lovgivende Forsamlings frie Afgørelse, vidste desuden enhver, at den var dødsdømt.

Alligevel opgav Frihandelens Venner i Frankrig ikke Haabet. I Sommeren 1859 satte Michel Chevalier sig i Forbindelse med Richard Cobden og bad ham indvirke paa sin Regering til Gunst for en fransk-engelsk Handelstraktat samt om muligt benytte et forestaaende Vinterophold i Paris til at paavirke Kejser Napoleon i samme Retning. Cobden, der meget vel kendte den franske lovgivende Forsamlings og de ledende Kredses Fasthængen ved det herskende ultraprotektionistiske System, var i Begyndelsen tvivlende, men hans Varme for Sagen og hans Haab om, at dens Gennemførelse maatte kunne bidrage til at genoprette det saa stærkt rystede nabovenlige Forhold mellem Frankrig og England, gjorde dog tilsidst Udslaget, og han endte med at sætte al sin Energi og Entusiasme ind paa den. Gladstone vandt han helt, Palmerston og John Russell i det mindste halvvejs, og det blev da afgjort, at han i Oktober Maaned skulde gaa som en Slags hemmelig Befuldmægtiget til Paris med den Hovedopgave at vinde Kejseren for Tanken om en Handelstraktat og, hvis det var muligt, i Forbindelse med den engelske Gesandt i Paris afslutte en saadan.

Kejseren, — paa ham beroede overhovedet alt Haab om at bringe noget ud at Sagen. Han var uendelig mindre bornert end de fleste af sine Omgivelser, og hans Hoved myldrede af Planer, hvoraf enkelte af den dristigste og mest revolutionære Natur. Frihandelsideerne var ham lige saa lidt fremmede som noget andet

af, hvad der var oppe i Tiden. Under sit Ophold i England efter Flugten fra Ham havde han paa nært Hold oplevet Manchestermændenes Sejer og havde staaet i personlig Forbindelse med flere af dem. Tilmed saa han, hvor skadeligt det bestaaende Afspærringssystem var for Frankrigs vigtigste økonomiske Interesser, og ogsaa i almindelig politisk Henseende kom Tanken om Traktaten ham tilpas. Hans italienske Politik havde skabt et yderst spændt Forhold mellem Frankrig og England, og han vidste at den Anneksion af Nizza og Savoyen, som det var hans Plan at gennemføre i det kommende Aar, vilde vække Ufred. Alt dette var ham imidlertid i højeste Grad imod; han trængte endnu paa mange Maader til England og vilde gærne berolige og vinde det ved økonomiske Indrømmelser. Den lovgivende Forsamlings og de ledende Kredses Uvilje skræmmede ham ikke overdrevent. Han var endnu den Gang ene Mand i sin Regering, og hans Prestige var større end nogensinde paa Grund af det uafbrudte Held, der fulgte ham. Og hvad den lovgivende Forsamling angik, saa kunde han, om det skulde være, sætte sig ud over dens Ønsker, da Forfatningen gav ham Ret til uden dens Samtykke at ændre Toldtarifen, naar det skete under Form af traktatmæssige Overenskomster med fremmede Magter.

Det første, Cobden gjorde i Paris, var gennem Michel Chevalier at sætte sig i Forbindelse med den Minister, der i Forvejen var bedst stemt for Tanken om en Handelstraktat, Handelsministeren Rouher, som ogsaa i den følgende Tid blev den, der især fik Fortjæneste af Systemskiftets Gennemførelse. Cobden kalder ham i sine Breve for Frankrigs Robert Peel. Den første mere gennemgribende Forhandling om Traktaten fandt Sted ved en lille fortrolig Middag, i hvilken kun Cobden, Chevalier og Rouher deltog, men Handelsministeren var i den yderste Grad ængstelig for at noget skulde komme ud derom, og de tre Herrer spiste sammen under saa mange Forsigtighedsregler, at man, som en af dem senere har sagt, snarest skulde tro, de var tre Indbrudstyve, der lagde Planen til et natligt Kup. Det næste Skridt var Cobdens Audiens hos Kejseren. Den engelske Statsmands fængslende og overbevisende Tale fandt en god Jordbund hos Napoleon. Rigtignok fandt Kejseren det hensigtsmæssigt særlig at fremhæve Vanskelighederne, og da Cobden førte Robert Peels Eksempel frem for ham, svarede han, at han intet hellere vilde end at udføre et lignende Værk for Frankrigs Vedkommende, men føjede han lidt

bittert til, „det er meget vanskeligt at gennemføre Reformer i Frankrig; her laver vi Revolutioner, ikke Reformer". Da Kejseren ønskede at høre hans Mening om den Maade, hvorpaa Sagen kunde føres igennem for Frankrigs Vedkommende, raadede Cobden ham til at gøre som han selv havde gjort i Fyrrerne: rette Hovedslaget mod en enkelt stor Varegruppe, der var af afgørende Betydning for Forbruget, og for hvis Vedkommende Afspærringssystemet hidtil i særlig Grad havde gjort sig gældende. En Frigørelse eller væsentlig Nedsættelse her vilde saa bringe hele Systemet til Fald. En saadan Protektionismens Hovedhjørnesten havde i England Kornet været, i Frankrig var det Jærn og Kul: Industriens „daglige Brød".

Efter Samtalen med Napoleon begyndte de egentlige Forhandlinger, i hvilke nu ogsaa Finansminister Fould deltog. Napoleons Stemning var ikke ganske sikker, men en ny Samtale med Cobden og det, at Sagens politiske Side — det gode Forhold til England — fik større og større Vægt hos ham, gjorde dog, at han vedblivende begunstigede Traktatarbejdet. De fleste af Ministrene blev endnu holdt ganske udenfor, da man kendte deres protektionistiske Sindelag, og selv Udenrigsministeren, Grev Walewski, blev først indviet, da Kejseren allerede havde givet sit Samtykke til det foreløbige Traktatudkast. End ikke vedkommende Departementsdirektører fik noget med Forhandlingerne at gøre, og man var saa ængstelig for at røbe noget, at da Udkastet til Traktaten skulde renskrives, var det Michel Chevaliers og Rouhers Hustruer, som maatte gøre Arbejdet.

Saa meget des større blev da ogsaa Forskrækkelsen, da Bomben endelig sprang. D. 15. Januar 1860 offentliggjorde Monitøren et Brev fra Kejseren til Finansminister Fould, i hvilket det økonomiske Systemskifte bebudedes, og d. 23. Januar afsluttedes Traktaten, hvis Hovedbestemmelse var, at England forpligtede sig til helt at afskaffe Tolden paa saa godt som alle Industriprodukter og formindske Tolden paa franske Vine, medens Frankrig skulde nedsætte Tolden paa engelske Kul og Jærnvarer til visse i Traktaten bestemte Satser, der var betydeligt lavere end de tidligere gældende, og i øvrigt ikke maatte paalægge nogen Vare af engelsk Oprindelse en Told, som oversteg 30 Procent af Værdien. De enkelte Satser skulde for Frankrigs Vedkommende nærmere fastsættes ved en Tillægskonvention.

Kejserens Brev til Fould vakte et uhyre Røre. Repræsentanter for de højest beskyttede Industrier, især Jærnværksejere og Bomuldsspindere, ilede til Paris, for om muligt endnu at forhindre Traktaten. Især var Jærnindustrien saa stærkt lieret med finansielle, politiske og journalistiske Spidser, at dens Modstand var at regne for meget farlig; netop derfor havde Cobden klogelig faaet dens Vilkaar specielt fastsatte i Traktaten. Eksportindustrierne og i det hele de Interessekredse, hvem Toldnedsættelserne gavnede, var ikke saa vel organiserede, at de med kort Varsel kunde øve et Modtryk. Resultatet var da ogsaa, at hvor man færdedes blandt Folk med Indflydelse, var de 9 af 10 imod Traktaten. Alligevel gennemførtes den, takket være Rouher og Kejseren, og hvad mere var, da Satserne for de enkelte Artikler nærmere skulde bestemmes, blev Resultatet Toldnedsættelser over hele Linjen, som gik langt under den Grænse, Traktaten havde draget. En stor Undersøgelseskommission blev nedsat under Rouhers Ledelse for at tilvejebringe de fornødne Oplysninger, og om end de protektionistiske Interesser her var stærkt repræsenterede og fik al Lejlighed til at fremføre deres Klager, blev der dog fra de Virksomheders Side, hvis Interesser gik i frihandlersk Retning, efterhaanden fremskaffet et saa stort og vægtigt Bevismateriale, at Rouher og Cobden, støttet paa det, kunde gennemføre Toldsatser, der kun i ganske enkelte Tilfælde naaede op mod 30 Procent af Værdien, medens de i andre gik ned til 10 og i Reglen svingede omkring 15 Procent. I denne sin endelige Skikkelse var Traktaten et mægtigt Skridt i Retning af Frihandel og modtoges med Jubel i de engelske Fabriksdistrikter.

Her er dvælet lidt udførligere ved den fransk-engelske Handelstraktats Historie, fordi den i adskillige Henseender frembyder interessante Paraleller med de sidste Maaneders Begivenheder. Den tysk-østerrigske Traktat betegner, ligesom den fransk-engelske, en Reaktion fra Eksportvirksomhedernes, Handelens og de almindelige Forbrugeres Side mod de udpræget protektionistiske Interessegrupper, hvis Velfærd virkelig eller formentlig beror paa at bevare det indenlandske Marked. Ligeledes har man nu som for 30 Aar siden rettet Hovedstødet mod en enkelt Gruppe, som man, i alt Fald foreløbig, har forsøgt at isolere, for derved lettere at kunne bryde Modstanden. I Frankrig var det Jærnværks- og Kulmineejerne, i Tyskland de Landmænd, hvis Virksomhed særlig var anlagt paa Kornsalg i det store. Nu som for 30 Aar siden er det ikke

et erklæret Omslag i Repræsentationen, der har hidført Systemskiftet, men Regenten har — som i Tyskland — ved sin Beslutning foregrebet et Omslag, der var i Færd med at finde Sted, eller — som i Frankrig — stolet paa, at en resolut Handling ovenfra nok vilde bringe de hidtil mindre fremtrædende Interessegrupper, der i Virkeligheden havde lidt under det bestaaende System, til Bevidsthed om deres Tarv og til at træde i Skranken for det udadtil. Endelig har nu som den Gang Storpolitiken været stærkt medvirkende og rimeligvis slaaet Hovedet paa Sømmet; i 1860 var det det engelske Rygstød for Napoleons vidtsvævende Udenrigspolitik, i 1891 Tripelalliancens Befæstelse det gjaldt. — En karakteristisk Modsætning viser sig derimod i den Máade, hvorfra Sagen er greben an og gennemført. Mod Hemmelighedskræmmeriet i 1859—60 staar den vidtdrevne Offentlighed i 1891. Almenheden har vidst, naar Forhandlingerne indlededes og har i Virkeligheden kunnet følge dem paa alle Stadier. De Middage, der er gjort i den Anledning, har ikke været forholdt Pressens videbegærlige Reporterkorps, og de tyske og østerrigske Underhandleres Fruer har ingen Ulejlighed haft med at afskrive Traktatudkastene. Kejser Wilhelm II. fører, som Napoleon III. i sin Tid, en stærkt personlig Politik, men vi er i de tredive Aar, trods alt, kommen langt længere bort fra det rene Kabinetsregimente end den Gang.

Det vigtigste Lighedspunkt mellem Traktatpolitiken af 1860 og den af 1891 vil antagelig dog blive det, at de begge indvarsler en ny handelspolitisk Æra, men herom er det endnu for tidligt at tale med Sikkerhed. Vist er det, at den fransk-engelske Handelstraktat blev Udgangspunktet for en næsten tyveaarig Frihandelsperiode i Europa. Frankrig afsluttede Traktater med Belgien, det tyske Toldforbund, Italien, Schweiz, Sverig-Norge, Østerrig-Ungarn, Holland og Spanien, ved hvilke det indrømmede de nævnte Stater samme eller delvis endog lavere Toldsatser for deres Produkter, end det havde tilstaaet England, mod at Staterne igen nedsatte deres Toldsatser paa flere eller færre franske Varer eller i alt Fald forpligtede sig til ikke at forhøje dem ud over det nu bestaaende. Saa godt som alle de ovennævnte Stater og England afsluttede igen Handelstraktater indbyrdes, og da samtlige Traktater indeholdt en saakaldet „Mestbegunstigelses-Klausul“, ved hvilken enhver Stat forpligtede sig til at delagtiggøre Medkontrahenten i alle de yderligere Fordele, som den senere maatte finde Anledning til at

tilstaa andre, fik Tredsernes Traktatsystem en Karakter af Ensartethed, som øvede en overordentlig heldbringende Virkning. De enkelte Stater havde ganske vist højst forskellige Toldtarifer, men deres Behandling af samtlige Traktatmagter var ensartet. Kun enkelte Lande i Europa — som Danmark og Rusland — stod udenfor denne Traktatpolitik, men Virkningerne heraf blev mindre følelige for dem, dels fordi de overfor flere af Traktatmagterne gennem almindelige Mestbegunstigelsestraktater blev delagtige i Traktatsystemets Fordele og dels fordi flere af de vigtigste Lande — navnlig Tyskland og England — gennem almindelige Tarifreformer udstrakte de ved Traktaterne givne Indrømmelser til alle.

Med den nyeste Traktatpolitik for Øje er der særlig Grund til at følge Udviklingen i *Tyskland*. Her gav det af Preussen ledede Toldforbunds Traktat med Frankrig Stødet til en kraftig Bevægelse i frihandlersk Retning. Hvor lidet end den Bismarckske Regering fra Tredsernes Begyndelse ellers sympatiserede med liberalistiske Grundsætninger: i Handelspolitiken var der ingen Modsætning mellem den og det preussiske Deputeretkammers Flertal. Midt i den skrappeste Konfliksstid fik den preussisk-franske Handelstraktat af 1862, der senere drog hele Toldforeningen med sig, Deputeretkammerets varmeste Tilslutning, og det var det liberale Partis herskende Opinion for Frihandel, der væsentlig bidrog til, at den preussiske Regering kunde føre sin Sag igennem overfor Toldforbundets øvrige Magter. Rudolf Delbrück var allerede den Gang Bismarcks højre Haand i handelspolitiske Sager.

Hvorpaa beroede det, at den højkonservative tyske Regering paa dette vigtige Omraade gik sammen med sine bitreste Modstandere? Forklaringen maa søges i den naturlige Interessegruppering, der havde gjort Frihandelsstrømningen stærk i Tyskland. De politiske Ordførere for Tysklands Enhed maatte naturligt føle sig dragne henimod den økonomiske Betragtning, der faldt i Traad med Arbejdet for Toldforbundets Udvidelse, og den herskende nationaløkonomiske Skole var paavirket af den liberale engelske Økonomi. Men alt dette vilde endnu have svævet saa temmelig i Luften, hvis det ikke havde fundet en solid Støtte i mægtige økonomiske Interessegruppers Krav. Det var Landbruget og Storhandelen, som førte Frihandelssagen til Sejer i Tyskland. De nordtyske Handelsbyer og Junkerne fra Pommern og det preussiske Østen havde her fælles Interesser. De store nord- og østtyske Landejendomme var væsentlig anlagte paa Korneksport til

Vesteuropa og England, og de havde Interesse i at fremme Omsætningen mellem disse Lande og Tyskland det mest mulige og i selv at skaffe sig deres Forbrugsartikler og Produktionsfornødenheder saa billigt som muligt. Især var man forbitret over de høje Priser paa Jærn og Jærnvarer. Saaledes blev det konservative Partis Hovedstøtte, Landaristokratiet, den liberale Handelsstands Allierede i Spørgsmaalet om Frihandel og Beskyttelse. Protektionismen havde sine Kærnetropper i Vest- og Sydtyskland, navnlig blandt Jærnværksejerne og Bomuldsspinderne. De var allerede den Gang vel organiserede, men følte sig for svage til at kunne standse den overmægtige Frihandelsstrøm. De fleste industrielle og Haandværksfag havde nemlig ingen politisk Organisation og var desuden af forskellige Grunde utilbøjelige til at deltage i nogen vedholdende protektionistisk Agitation.

Saa rullede da Bølgen videre. Toldforbundet fik sit selvstændige parlamentariske Organ i „Toldparlamentet", og end større blev Tysklands økonomiske Bevægelighed, da Toldforbundet 1871 gav Plads for Riget og Toldsagerne blev underkastede Rigsdagens og Forbundsraadets Afgørelse. 1868 blev samtlige Indrømmelser, der ved de forudgaaende Traktater, sidst ved Traktaten med Østerrig af samme Aar, var ydede enkelte Magter, optagne i den almindelige Toldtarif, og ved Reformerne af 1870 og 1873 udstraktes Frihandelssystemet bestandig videre. Særlig gik det ud over Jærnindustrien, et karakteristisk Vidnesbyrd om Landbrugsinteressens ledende Stilling i den hele Udvikling. Landbrugets Repræsentanter betragtede nemlig bestandig Tolden paa Jærn og Jærnvarer som særlig tyngende paa dem, idet den vanskeliggjorde dem Anskaffelsen af de Maskiner, som mere og mere blev nødvendige for at drive Landbrug i det store. 1873 afskaffede man helt Tolden paa Raajærn og nedsatte betydeligt Tolden paa alle Jærnvarer, deriblandt Landbrugsmaskiner; fra 1877 skulde saa efter Lovens Bestemmelse Tolden paa de fleste af disse Varer helt bortfalde. Atter her saa man Bismarck, Windthorst og den senere Agrarprotektionismes første Navne gaa Haand i Haand med Bamberger og de andre liberale Frihandelsmænd.

Men Toldreformen af 1873 blev Frihandelens sidste vundne Slag for den Gang, og Protektionisterne fik til en vis Grad Ret, da de betegnede det som en Pyrrhussejer. Tidspunktet var saa uheldigt som vel muligt. Ved de tidligere store Toldnedsættelser, som Jærnindustrien havde maattet taale, havde dens Repræsen-

tanter bestandig stillet de frygteligste Kalamiteter i Udsigt, hvis Forslagene blev til Lov. Fabrikanterne vilde blive ruinerede og Arbejderne i Titusendvis kastede paa Gaden. Men altid havde det vist sig, at Industrien tvært imod vedblev at gaa frem og levede et mere blomstrende Liv end nogensinde. Denne Gang gik Spaadommen dog delvis i Opfyldelse. 1873 var, foruden den sidste store tyske Frihandelssejers, ogsaa Wienerkrach'ets Aar, og fra nu af brød den store Krise ustandselig frem over Europa. Værst rasede den dog i Tyskland, Milliardernes Land, hvor Spekulationens Begærlighed og Publikums Lettroenhed ingen Grænser havde kendt. Begyndelsen af Halvfjærdserne havde især været Vidne til en højst usund Udvikling af Jærnindustrien: den store Mængde af ny Jærnbaneanlæg, Fabrikanlæg, tekniske Anlæg at den forskelligste Art forklarer det tilstrækkeligt. Jærnet viste sig her som altid som den mest fintmærkende Maaler for den økonomiske Bevægelse: ligesom det særlig var her, man havde mærket de opadgaaende Tider, saaledes ogsaa nu, da det gik nedad. En Mængde Jærnværker og Maskinfabriker gik fallit, Arbejdslønnen sank og betydelige Reduktioner af Arbejderbestanden fandt Sted. selv i de Etablissementer, der holdt sig oven Vande.

Lignende Fænomener viste sig ogsaa i andre Industrier, men Tilbagegangen var dog stærkest i Jærnindustrien, og da den var begyndt her saa godt som umiddelbart efter at Toldfriheden for Raajærn og de store Nedsættelser paa andre Jærnvarer var traadte i Kraft, gav man selvfølgelig Frihandelen Skylden, hvor mange andre Momenter der end havde været medvirkende. Omkring Jærnindustrien grupperede sig saa en Mængde andre, der ligeledes følte de daarlige Tiders Tryk, og som gærne gik ind paa at gøre Frihandelen til Syndebuk og søge tilbage til den højere Toldbebeskyttelse, man havde forladt ved Handelstraktaterne. Men Industrien alene havde ikke kunnet gøre Sagen klar, saa meget mindre som den ingenlunde var enig; de Industri- og Haandværksfag, der særlig arbejdede for Eksport, var ikke med i den protektionistiske Bevægelse. Først da Landbruget i Modstrid med sine Traditioner fra de sidste Tiaar slog sig paa Protektionismen og gik ind paa at arbejde for en højere industriel Beskyttelse mod selv at opnaa Beskyttelse for sine Produkter, var Betingelserne der, for at Sejeren kunde vindes. Omslaget er et af de bratteste, den økonomiske Historie kender. Endnu 1876 forkyndte Agrarernes ledende Mænd gennem den Forening, som var deres Hovedorgan, deres ubetingede

Fastholden ved Frihandelsideerne, og allerede 1877 optraadte de med et Program, hvis Grundtanke var den, at Toldbeskyttelse var utilstedelig, naar den, som hidtil, ene skulde komme de industridrivende Klasser til Gavn, medens den var fortræffelig, naar den blev „almindelig“, ɔ: naar ogsaa Landbruget blev toldbeskyttet.

Siden 1865 havde Tyskland ingen Korntold kendt, og ligeledes var de fleste andre „agrariske“ Toldsatser bleven afskaffede, alt uden synderlig Modstand, til Dels endog med Tilslutning fra Landbrugsrepræsentanternes Side. Man ofrede gærne Landbrugsbeskyttelsen, som man ikke mente at have synderlig Gavn af, naar man til Gengæld opnaaede Nedsættelser i Industritolden. Grundene til, at man nu svingede over til det diametralt modsatte, var dels af økonomisk, dels af politisk Natur. De nord- og østtyske Landmænds Korneksport var ikke mere saa lønnende som før; Englands og Vesteuropas Markeder oversvømmedes af russisk og navnlig amerikansk Korn, og Priserne sank, samtidig med at de tyske Landmænds Byrder steg gennem de forhøjede direkte Skatter og paa anden Maade. En Overgang som den, det danske Landbrug paa saa glimrende en Maade har udført, til at lægge Hovedvægten paa den dyriske Produktion i Stedet for paa Kornsalget, lod sig, især paa Grund af de vanskelige Afsætningsforhold, kun hist og her praktisere. Det tyske Landbrug kom derimod mere til at søge sin Redning i en nøje Tilslutning til de Fabriksvirksomheder, der forædle Landbrugets Produkter til Eksport, navnlig Spiritus- og Sukkerfabrikationen, og disse Virksomheder, der begge paa forskellig Maade gjorde Krav paa Statens Støtte gennem Toldbeskyttelse og Udførselspræmier, rettede ogsaa Landmændenes Blikke henimod Beskyttelsesteorierne. Efterhaanden som Korneksportens Betydning aftog og Tyskland gik over til at blive et kornindførende Land, begyndte Landmændene at interessere sig for at faa det hjemlige Marked sikret, og det saa meget mere som det amerikanske og navnlig det russiske Korn gjorde dem stor Konkurrence i Tyskland, især paa Grund af de billige „Differentialtarifer“, ved hvilke de tyske Jærnbanebestyrelser havde søgt at drage Trafiken til langvejsfra. De Fragtsatser, der gjaldt for det fremmede Korn og for fremmede Varer i det hele i den gennemgaaende Trafik, var forholdsvis ikke lidt lavere end de, der var gældende i den rent indenlandske Trafik, og Differentialtariferne blev derfor en fælles „Prügelknabe“ for Industriens og Landbrugets Protektionister.

Men ogsaa politiske Bevæggrunde gjorde sig gældende ved Omslaget. Toldpolitiken havde omtrent været det eneste Punkt, paa hvilket det konservative Landaristokrati havde kunnet mødes med den liberale Strømning, der gjorde sig gældende i de tyske Regeringskredse i den første Halvdel af Halvfjærdserne. Adskillige af de gennemførte Reformer, navnlig den Falckske Kirkepolitik, var de konservative Agrarer en Gru, og dybt indgroet som Hadet til den bevægelige Kapital, til „Børs- og Bankaristokratiet“ var hos dem, harmedes de over, at det liberale Bourgeoisis Ideer nu i saa mange Henseender var bleven toneangivende. Der opstod da en Tendens til at skabe nye og genoplive gamle Institutioner, der kunde blive Støttepunkter for de konservative Interesser og standse Storkapitalens Fremtrængen, men man følte samtidig Nødvendigheden af at knytte disse Bestræbelser til en Forsorg for de Samfundsklassers økonomiske Interesser, som man vilde knytte til den konservative Sag. Landmændene skulde vindes ved Korntolden og ved Haabet om en Formindskelse af de direkte Skatter, Haandværkerne ved at man paa forskellig Maade, om muligt ved en Genoplivelse af Lavsinstitutionen i mere tidssvarende Former, lagde Baand paa Storkapitalens Konkurrence, og endelig Arbejderne ved at Staten under saa patriarkalske Former som muligt overtog Omsorgen for deres økonomiske Interesser, navnlig sikrede dem Alderdomsforsørgelse og Hjælp under Sygdom og Ulykkestilfælde. Selvfølgelig var Socialismens stærke Fremtrængen en væsentlig medvirkende Grund til at man fandt det nødvendigt at slaa ind paa disse Veje, og der laa heri tillige et Motiv for Storindustriens Repræsentanter, der oprindelig kun i Toldbeskyttelsen fandt Foreningspunktet med den agrarisk-konservative Strømning, til en nøjere Tilslutning til denne.

Af mange Grunde kom den her antydede Bevægelse Fyrst Bismarck i høj Grad tilpas. Ogsaa han syntes at have løbet Linen ud med sine liberale Venner. De begyndte at blive ham besværlige, og han fik en utryg Fornemmelse af at have fjærnet sig for langt fra sin egentlige Operationsbasis: det konservative Landaristokrati. Desuden ængstede Socialismens Fremgang ogsaa ham, og han følte Trang til en Politik, der kunde standse Bevægelsen, baade ved Tvang og ved positive Foranstaltninger. Hans politiske Skarpblik øjnede allerede nu Muligheden af at kunne danne sig en ny Rigsdagsmajoritet, sammensat af de konservative Agrarer og Storindustriens Repræsentanter, men hertil var en udpræget Beskyttelsespolitik nødvendig; ene den kunde holde

saa uensartede Elementer sammen, ene den kunde ved de økonomiske Interessers Magt bringe det Centrumsparti, der havde vist sig at være en selv for ham uovervindelig Modstander, til at blive en Støtte for ham og for Riget. Endelig kom der et finansielt-politisk Hensyn af yderste Vigtighed til. Riget viste sig ude af Stand til at bære de øgede Militærudgifter uden stadig Forøgelse af Matrikularbidragene fra de enkelte Stater. Herved blev Uviljen mod de store Militærudgifter end stærkere end før, ja selve Rigets Eksistens blev usikker, naar det finansielle Grundlag, hvorpaa det skulde hvile, var saa vaklende og naar dets Opretholdelse nødvendiggjorde Byrder, hvis Tryk var saa umiddelbart føleligt. Steg Toldindtægterne til det dobbelte eller mere, var alt dette med ét Slag forandret; indirekte Afgifter er Skatteyderne mindre bevidste end direkte, og det syntes jo desuden som om Beskyttelsestolden havde Udsigter til at blive populær i vide Kredse. — Foruden disse politiske Betragtninger har selvfølgelig ogsaa andre, af rent økonomisk Natur, været bestemmende for Rigskanslerens forandrede Standpunkt. Han saa alle Næringsveje, ikke mindst Landbruget, der stod ham personlig nærmest, lide under Tidernes Tryk, og han var under sin daværende Stemning meget tilbøjelig til at give sine liberale Raadgiveres Frihandelspolitik en væsentlig Del af Skylden. Desuden paavirkedes han, ligesom alle andre, af den voksende Beskyttelsesstemning i Nabolandene. Rusland fordrede Tolden betalt i Guld og forøgede den derved faktisk med 33 Procent; Østerrig-Ungarn opstillede i 1878 en selvstændig Toldtarif, hvorved det betydeligt forøgede Beskyttelsen; ogsaa i Frankrig forberedtes store Toldforhøjelser, og overalt viste man sig utilbøjelig til at forny Traktaterne i den gamle Form og i det hele binde sine Toldsatser overfor Udlandet.

Det Bismarckske Omslag kom ingenlunde uforberedt. Allerede fra 1876 var de liberale Gehejmeraader, Delbrück, Michaëlis o. fl., begyndt at forsvinde fra Handels- og Tolddepartementerne for at give Plads for Tiedemann og de andre, som skulde blive den ny Beskyttelsesæras Organer. I Sommeren 1878 nedsattes de store Undersøgelseskommissioner, der særlig fik det Hverv at undersøge Jærn- og Tekstilindustriens Forhold og som virkelig tilvejebragte et stort Materiale, der kunde udnyttes i protektionistisk Retning. Men først ved Bismarcks Skrivelse til Forbundsraadet af 15. December 1878 var det dog, at Omslaget til Beskyttelsespolitiken bestemt proklameredes. Fra nu af arbejdedes der med utrættelig Energi,

uden at nogen Anstrængelse eller noget Middel blev forsømt, for saa hurtigt og saa fuldstændigt som muligt at sætte den ny Politik igennem. I de første Maaneder af 1879 udarbejdede Forbundsraadet sit Forslag til den ny protektionistiske Tarif, og allerede i April begyndte Rigsdagens Behandling af den.

Bismarcks Standpunkt under Toldbehandlingen var som bekendt dette: alle Produktionsgrene skal beskyttes, derved ophæves det odiøse i Beskyttelsestolden og alle drages med. Medens man tidligere væsentlig havde betragtet Sagen fra et Konsumentstandpunkt, var Tendensen nu den, at alt skulde indrettes efter Producenternes Interesser. Den evige Vekselvirkning mellem Producent- og Konsumentinteresser, det at Producenten altid, ogsaa under selve sin Produktion, er Konsument, skulde saa vidt som muligt ignoreres. Landbruget f. Eks., der hidtil mest havde brudt sig om at faa sine Forbrugsartikler billigt, skulde nu se bort herfra og lægge Hovedvægten paa at hæve sine Produkters Pris paa det tyske Marked ved Hjælp af Tolden. Det var ikke alle, som var lige villige til at gaa ind paa denne Betragtning. Adskillige Landmænd protesterede og ligesaa de Industrier, der hovedsagelig var anlagte paa Eksport. Men man manglede her den kraftige Organisation, den Resoluthed og fremfor alt den Følelse af Tryghed ved at have Regeringen og den herskende Tidsstrømning med sig, som besjælede Modstanderne. Selve den Omstændighed, at Tysklands Eksport i de sidste Aar var gaaet tilbage eller i alt Fald havde staaet stille, og at dens Udsigter nu syntes yderligere at formørkes ved at Naboerne beredte sig til at lukke af for den, bidrog ogsaa væsentlig til at Eksportvirksomhederne ikke kunde tale med den Vægt og Selvfølelse, som havde været fornøden for at trænge igennem. Bismarck ignorerede dem ogsaa det bedste han kunde og søgte altid at fremstille Sagen saadan, at det var alle Tysklands Arbejdsbier, alle det produktive Arbejdes Mænd, der her stod overfor Intelligensproletariatet og dem, som blot havde med Handel og Spekulation at gøre. Med al den intensive Haan, hans Tale raadede over, hudflettede han Frihandelsmændene som dem, der „ikke saa og ikke høste, ikke væve og ikke spinde", „de Herrer, som vor Sol ikke varmer og som vor Regn ikke gør vaad, — naar de da ikke tilfældigvis er gaaet ud uden Paraply".

Centrum, Hovedmassen af de Konservative, selv det nationalliberale Partis Flertal gik med i den ny protektionistiske Majoritet, som tilmed bestandig voksede ved gensidige Indrømmelser. En

Del af Agrarerne, der ikke vilde opgive deres gamle Modstand mod Jærntolden, blev bragt til at falde tilføje ved at Industriens Repræsentanter gik ind paa at forhøje Rugtolden fra 50 Pf. pr. 200 Pd., som det var foreslaaet af Regeringen, til 1 Reichsmark, og saaledes fremdeles. Resultatet blev, at den bekendte Toldlov af 1879 vedtoges med overvældende Flertal. Den indførte ny Told paa Korn, Kvæg, Træ og en Mængde andre Landbrugsprodukter, samtidig med at Industritolden forhøjedes over hele Linjen. Alliancen mellem Agrarerne og Storindustrien var sluttet.

Udviklingen i Firserne vedblev at gaa i samme Spor. Appetiten var vakt, og da Beskyttelsestolden, trods det, at dens Ikrafttræden var omtrent samtidig med den Genopblomstren af Handel og Industri, der nu viste sig hele Verden over efter den langvarige Krise, langtfra svarede til Forventningen, krævede man bestandig mere og mere. Navnlig blev dette Tilfældet, da Tiderne efter faa Aars Forløb atter blev nedadgaaende. Industritolden er ogsaa ved gentagne partielle Reformer bleven en Del forøget siden 1879, men disse Forøgelser har dog været nogenlunde moderate i Sammenligning med hvad Agrarerne har krævet og virkelig gennemført. Tolden paa de vigtigste Land- og Skovbrugsartikler, navnlig Kød, Træ og Korn, er gentagne Gange bleven forhøjet og har, især for Kornets Vedkommende, omsider naaet anselige Dimensioner. I 1885 forhøjedes Tolden paa Rug og Hvede til 3, i 1887 endog til 5 Reichsmark pr. 200 Pd. Derfor er ogsaa Korntolden kommen til at staa som Centrum i hele Systemet, og mod den og de agrariske Toldsatser i det hele har den almindelige Uvilje vendt sig i langt højere Grad end mod de industrielle.

Først og fremmest er det den umiddelbare Konsumentinteresse, der har rejst sig mod Korntolden. Saa længe Kornpriserne var synkende paa Verdensmarkedet, gik det endda an, men da en Stigning igen indtraadte, steg Bevægelsen til en faretruende Højde. Dette var, som alle erindrer, især Tilfældet i August—September 1891, da Faren for Misvækst og det russiske Udførselsforbud fremkaldte ligefremme Hungerpriser. Desuden blev Korntolden en Umulighed overfor den sociale Lovgivning. Det var altfor meningsløst, at den Stat, som med den ene Haand søgte at lette de arbejdende Klassers Kaar og forsone dem med det bestaaende Samfund ved Hjælp af Alderdomsforsørgelse, Syge- og Ulykkesforsikring, med den anden tog Brødet ud af Munden netop

paa de mest nødlidende. En Forandring heri var nødvendig, hvis ikke den hele sociale Politik skulde blive en Fiasko.

Den anden Hovedfaktor, der har været medvirkende til at sprænge Systemet af 1879, er den tyske Eksportindustri. Det at den nye Toldlovgivning fordyrede alle de vigtigste Levnedsmidler, saa godt som alle Halvfabrikater og en Del Raastoffer bevirkede, at Eksportindustrien kom til at arbejde meget dyrere end før. Og i Tyskland, hvor Eksporten aldeles overvejende bestaar af simple og billige Varer, medfører en Forøgelse i Produktionsomkostningerne en væsentlig Fare for Industriens Konkurrencedygtighed paa det fremmede Marked. Paa den anden Side havde Toldforhøjelserne paa det færdige Produkt ingen nævneværdig Betydning for Eksportindustrierne. Desuden viste Virkningen af Tysklands pludselige Omslag til Protektionismen og af det napoleonske Traktatsystems Fald sig ogsaa deri, at de fremmede Magter paa nogle faa nær bestandig forhøjede deres Toldsatser og endog til Dels spærrede den tyske Industri helt ude fra deres Markeder. En Begivenhed som Mc. Kinley-Lovens Vedtagelse i Amerika og Aftalerne mellem de Forenede Stater og de mellem- og sydamerikanske Republiker om en „panamerikansk“ Toldalliance, der skulde omtrent umuliggøre den europæiske Indførsel, bragte den tyske Eksportindustri til Fortvivlelse, ti netop i Amerika havde den netop et af sine bedste Markeder. — Lige siden 1879 har det da ogsaa været Eksportindustrien, som Side om Side med den store Handels Repræsentanter har baaret Kampen mod det ny System. Og den videnskabelige Argumentation imod Protektionismen, der før havde en langt abstraktere Karakter, er i de senere Aar mere og mere gaaet ud paa rent praktisk at paavise, hvilken Skade Systemet har tilføjet Tysklands mest produktive og levedygtige Erhverv. Netop Producentinteressen, der skabte Toldloven af 1879, er nu i det videste Omfang bleven ført i Marken imod den.

Disse to Hovedstrømninger i den antiprotektionistiske Bevægelse maatte, som Forholdene vare, praktisk munde ud i Fordringen om nye Handelstraktater med bundne Tarifer og gensidige Toldnedsættelser. Om over Hals og Hoved at forlade det protektionistiske System kunde der af mange Grunde ikke være Tale. Derimod kunde man opnaa i alt Fald noget af hvad man vilde og samtidig, hvad der var det vigtigste, sprænge Koalitionen mellem Agrarerne og Industriens Protektionister ved at

skyde den rent industrielle Interesse i Forgrunden, lade de vigtigste Nedsættelser ramme Landbrugsartiklerne og kun tilstaa Nedsættelser i Industritolden som Vederlag for en lettere Adgang for tyske Industriprodukter til fremmede Markeder. Paa den Maade fik man den overvejende Del af Industriens Repræsentanter med sig. Overfor det store russiske Toldomraade i Øst og det amerikanske i Vest, der begge lukkede den tyske Produktion ude, var det et nødvendigt Selvforsvar fra den tyske Industris Side at skabe sig en større og mere sikret Afsætning gennem et Traktatforbund, der omfattede Mellemeuropas Stater. Uden et saadant vilde Tysklands mægtige Industri, der ernærer en bestandig stigende Andel af Befolkningen, snart kvæles af Mangel paa Luft. At ofre Hensynet til den agrariske Fløj af Alliancen, kunde man saa meget lettere enes om, som denne virkelig havde taget Løvens Del af Byttet og viste en stedse voksende Begærlighed, der endog kun havde kunnet holdes nede ved midlertidige Alliancer mellem den protektionistiske Storindustri og Frihandelsmændene. Det mest slaaende Eksempel herpaa er det mislykkede Forsøg, Agrarerne for et Par Aar siden gjorde paa at faa indført en Told paa Uld, et af den tyske Industris aller vigtigste Raastoffer.

De vigtigste af de gamle Traktater udløbe d. 1. Februar 1892, og ganske naturligt opstod hos den tyske Rigsregering Ønsket om at benytte denne Lejlighed til et økonomisk Systemskifte. Men næppe havde dog de økonomiske Betragtninger alene været nok til at bestemme Regeringen til at gøre et Skridt af saa overordentlig Rækkevidde. Almindelige politiske Hensyn — baade inden- og udenrigske — kom ogsaa til at øve deres Indflydelse. Caprivi har selv under Forhandlingerne i Rigsdagen stærkt betonet, at Handelstraktaterne bl. a. ogsaa var et Kit, der skulde knytte Forbindelsen mellem Tripelalliancens Stater endnu fastere end før og give den, foruden en politisk, ogsaa en økonomisk Grundvold. Det synes ogsaa rimeligt, at man har ønsket gennem Traktaterne at drage flere af Europas mindre Stater nærmere til Forbundet og samtidig yderligere at isolere Frankrig og Rusland. — Men end stærkere har dog Hensynet til den indre Politik gjort sig gældende. Ganske som i 1878—79 følte Regeringen Uholdbarheden af det politiske System, den hidtil havde fulgt, og ganske som den Gang var dens hidtilværende Majoritet i Opløsning, og den maatte samle og indbyrdes befæste de Elementer, hvoraf den skulde danne sig en ny. Som den frembrydende Reaktion for 12 Aar siden drog

den protektionistiske Toldlov af 1879 med sig, saaledes har den liberalere Æra, Kejser Wilhelm II. gennem Caprivi har indvarslet, haft Handelstraktaterne i sit Følge. Det er ogsaa værd at lægge til, at ligesom Socialistloven af 1878 gik forud for den Bismarckske Toldlov, saaledes var Socialistlovens Ophævelse Forløberen for Handelstraktaterne. Ikke uden Grund sagde en af den ny Politiks ivrigste Modstandere i Rigsdagen, Grev Kanitz, under Forhandlingerne om Traktaternes Godkendelse, at han sporede „den liberale Gehejmeraad“ gennem det hele. Caprivi gav hertil det Svar, at det var de samme Gehejmeraader, som allerede Bismarck havde benyttet sig af, der havde haft med Traktaterne at gøre. Selv om saa er, bliver Grev Kanitz' Udbrud ikke mindre sandt. I Tyskland i alt Fald er Gehejmeraaderne som dem, der bruger dem.

De tyske Traktatforslag fandt en venlig Modtagelse hos Østerrig-Ungarns, Italiens, Schweiz' og Belgiens Regeringer, og mellem disse Stater og Tyskland er Traktater bleven afsluttede. Ligeledes er Traktater mellem de nævnte Magter indbyrdes dels allerede afsluttede, dels i god Gang med at blive det. Samtlige Traktater binder de paagældende Magters Toldtarifer for et Tidsrum af 12 Aar fra 1. Febr. 1892 at regne og fastsætter ikke uvæsentlige Toldnedsættelser. Alle indeholde de desuden en Mestbegunstigelsesklausul, hvorved de yderligere Nedsættelser, der indrømmes, bliver fælles. De vigtigste Nedsættelser falder for Tysklands Vedkommende paa Landbrugsprodukterne. Rug og Hvede er f. Eks. nedsat fra 5 til 3½ Reichsmark, Mel fra 10.50 til 7.30, Smør og Flæsk fra 20 til 17, alt pr. 200 Pd. For Heste under 2 Aar er Tolden nedsat fra 20 til 10 Reichsmark, for Hornkvæg over 2½ Aar fra 30 til 25½ og for Hornkvæg under 2½ Aar og Svin fra 6 til 5, alt pr. Stk. — Tolden paa raat forarbejdet Bygnings- og Gavntømmer og paa uhøvlede Brædder er nedsat med 20 à 25 Procent. Paa Industriprodukterne er Nedsættelserne færre og i Reglen mindre betydelige. Dog er der enkelte af stor Rækkevidde som f. Eks. Nedgangen fra 30 til 10 Reichsmark for Møbler, fra 14 til 10 for hvidt Porcellæn og fra 10 til 6 for Skrive- og Trykpapir, alt pr. 200 Pd. — For Østerrig-Ungarns Vedkommende er Nedsættelserne paa Industriprodukter langt flere og vigtigere end for Tysklands; her er det især den ungarske Landbrugsinteresse, der har ført Traktaten igennem, hvorimod de bøhmiske og østerrigske Industridrivende har modtaget den med nogen Uvilje.

Hvad Omfang Traktatsystemet vil faa, kan endnu ikke siges med Sikkerhed. En Selvfølge er det, at Frankrig ifølge Frankfurterfredens 11. Artikel faar Del i alle de Fordele, Tyskland har tilstaaet Traktatmagterne. Under Forhandlingerne erklærede Caprivi desuden, at ogsaa Amerika vilde blive betragtet som mestbegunstiget Stat. Rusland derimod vil ikke faa Del i Traktaternes Begunstigelser, med mindre det selv vil gøre Tyskland og de andre Magter Indrømmelser. Hvorledes den tyske Regering vil opfatte sine Traktater med Danmark og andre europæiske Stater, vides endnu ikke. Mulig vil Danmark allerede i Henhold til de bestaaende Overenskomster faa Del i Traktaternes Begunstigelser. For vor Udførsel til Slesvig, Holsten og Lauenborg, der udgør Hovedmassen af vor samlede Udførsel til Tyskland, vil dette i hvert Fald blive Tilfældet, i Henhold til Wienerfredens Bestemmelser.

Den endelige Afstemning i den tyske Rigsdag var en stor Sejer for Traktatpolitiken. Handelstraktaten med Østerrig-Ungarn godkendtes med 243 Stemmer mod 48. Kun det yderste, agrariske Højre dannede Minoriteten. De Ord, der fra denne Side faldt under Debaten, var ikke blide og vidner tydeligt nok om Partiets dybe Forbitrelse mod den bestaaende Regering. Man erklærede det skete for et Forræderi mod Landbruget og for ensbetydende med, at saavel Regeringen som Industriens Repræsentanter svigtede dettes Sag. Derfor maatte man ogsaa fra Agrarernes Side betragte Alliancen med Storindustrien som brudt. Da det ene var denne Alliance, som muliggjorde Omslaget i 1879, vil man forstaa, at dette giver gode Løfter om en fortsat Udvikling i samme Retning som Traktaterne. Ogsaa Rigskanslerens Udtalelser varslede godt i denne Henseende. Ganske vist stillede han sig nu som tidligere paa den protektionistiske Grund, som heller ikke Traktaterne forlader, og med Energi protesterede han imod alle Paastande om, at han agtede i Tidens Løb helt at opgive Agrarprotektionismen. Men trods alt dette var Retningen ikke til at tage fejl af, og adskillige af hans Udtalelser pegede langt ud over Traktaterne. Dette gælder saaledes hans stærke Fremhævelse af Eksportindustriens Betydning: vi maa, sagde han, enten eksportere Varer eller Mennesker, og skal vor Eksportindustri vedblive at udvikle sig, maa vi først og fremmest have billige Levnedsmidler. Han betegnede ikke utydeligt Tyskland som et Industriland par excellence, der, ligesom England, væsentlig er anlagt paa at bytte

sine Fabrikata bort mod Levnedsmidler. Endelig betonede han kraftigt Nødvendigheden af, at Europas Stater sluttede sig nærmere til hinanden i økonomisk Henseende: „den Tid vil komme", sagde han, „da de vil indse, at de kan gøre det, der er klogere, end gensidig at suge Blod af hverandre!" Der synes ingen Tvivl at være om, at den tyske Regering og Rigsdag er sig bevidst, at Handelstraktaterne ikke vil blive et isoleret Faktum, men Indledningen til en ny handelspolitisk Æra.

N. Neergaard.

Ved Udarbejdelsen af denne Artikel er, foruden adskillig Blad-, Tidsskrift- og Pieceliteratur, især benyttet: Amé: „Étude sur les tarifs de douane et sur les traités de commerce" I—II. Paris 1876. P. Boiteau: „Les traités de commerce". Paris 1863. *Verein für Socialpolitik:* „Die Handelspolitik der wichtigeren Kulturstaaten in den letzten Jahrzehnten" I—II. Leipzig 1892.

Nogle Vers

af CHARLES BAUDELAIRE.

TAAGE- OG REGNDAGE.

Aa Høst og Vaar og Vintre! I dunkle Døgn, som sove
bestænkede med Skarn! Jeg vil Jer elske og love,
at I hænger om min Pande, mit Bryst en Himmel lav
som et dampende Ligsvøb, en svævende Grav.

I denne store Slette, hvor den kolde Syd kan blæse,
hvor Gavlens Fløje Nætter igennem skreg sig hæse,
kan bedre end i Foraarets lune Gennembrud
min trætte Tanke bredt slaa sine Ravnevinger ud.

Ti for et Hjærte, opfyldt af Ting, som længst er døde,
hvorover Sneen evigt sine hvide Naale saar —
aa Døgn, I Dronningtider i det nordiske Aar!

er intet mere sødt end Eders blege Taagers Øde
— undtagen at, en Aften uden Maane, to og to
paa et tilfældigt Leje dysse al sin Sorg til Ro.

BLODFONTÆNEN.

Det er mig mellem Stunder, som udgød mit Blod
lig en Fontæne rhytmisk sin hulkende Flod.
Jeg hører det vel risle fra tusend dulgte Grunde,
men famler dog forgæves for at finde min Vunde.

I alle Stadens Gader det breder jævnt sin Flod,
gør Stenene til Øer, hvor du sætter din Fod,
som skulde det med Purpur det hele Landskab grunde
og kvæge i sin Strøm de mange tørstende Munde.

Jeg søgte tit i Vines Berusning for en Dag
at dulme denne Rædsel, min dybe Sprængningsmine.
Vin gør vort Øje klart og gør Ørets Sanser fine.

Og jeg har søgt i Elskov en Søvn med ømt Bedrag.
Men Elskov er en Sæng fuld af Naale og Spiger,
som skabtes for at læske disse grusomme Piger.

ALTANEN.

Min højest Elskede, mine unge Minders Moder,
du alle mine Glæder, du mit Hjærtes bedste Pligt!
Kan du huske vore Kærtegn som rimede Oder
og Arnens søde Ild og vore Aftner som et Digt!
Min højest Elskede, mine unge Minders Moder.

Vore Aftner, som belystes af en Kulilds klare Glød,
vore Aftner paa Altanen, som af Rosentaager bræmmes.
Hvor dit Hjærte var mig godt, hvor din Barm var mig sød!
Vi har sagt hinanden Ting af en Glans, der sent vil glemmes,
paa Aftner, som belystes af en Kulilds klare Glød.

Paa disse lune Aftner hvilke smukke Solnedgange!
Hvor Rummet dog er dybt, hvor er Hjærtet stort af Mod!
Naar jeg hælded mig imod dig, min Dronning! længselsbange
jeg troede mig at aande en Duft af dit Blod.
Paa disse lune Aftner hvilke smukke Solnedgange!

Og Natten kom derude som en Mur saa tung og tæt,
kun dunkelt mine Øjne dit Bryn i Mørket kender,
jeg suged Gift og Sødme af dine Aandedræt.
Dine Fødder slumred ind i mine broderlige Hænder,
naar Natten stod derude som en Mur saa tung og tæt.

Jeg kan den Kunst at genmane rige Timers Minde,
jeg lever om min Fortid paa Hug ved dine Knæ.
Hvor vil jeg vel din smægtende Skønhed bedre finde
end i dit kære Legem, dit Hjærtes milde Læ?
Jeg kan den Kunst at genmane rige Timers Minde.

De Eder, de Dufte, de Kys, som ej har Tal,
vil de da atter fødes af vort Væsens sære Krypter,
som nye Sole stiger i Himlens Kuppelhal
forfrisket efter Badet i Oceanets Dybder?
De Eder, de Dufte, de Kys, som ej har Tal.

LANDSKAB.

For at forme mine Hyrdeviser fuld af kyske Dyder
vil jeg sove tæt ved Himlen, som en gammel Stjærnetyder,
for Nabo til et Klokketaarn at høre nært og haardt
de dybe, svungne Hymner, som Vinden river bort;
fra Tagvindvets Rand med mine Hænder under Hagen
se Arbejdsfolk, som synger og ler til op paa Dagen,
og Taarne, Skorstenspiber som en taklet Kæmpe-Rhed,
mens høje Himle drømmer om Uendelighed.

Hvor kønt at se en Stjærne gennem Taagen derude
staa øverst i det Blaa — over Lampen ved din Rude —
mens Kulrøgsfloder stiger fra Synskredsens Rand
og Maanens blege Sværmen udgydes over Land.
Her vil jeg vente Foraaret, Somren og Høsten,
og naar da Vintren kaster mig ind paa Snelandskysten,
vil jeg stænge alle Skodder, vil jeg lukke lunt og godt
for at bygge i Natten mine Maanerigers Slot.

Da vil jeg drømme blaalige, skære Himmelrande,
Haver og Malmfontæner med hulkende Vande,
Kærtegn og Fuglekvidder den udslagne Dag
og alskens Æventyr af den barnligste Smag.
Om Oprøret trommer sit Uvejr mod min Rude,
min grublende Pande vil tyst mod Pulten lude.

For i den dybe Vellyst er mit Væsen helt gydt ud —
at mane Vaaren frem paa min Viljes frie Bud,
trække Sole af mit Hjærte og skabe uden Skranker
en Dunstkreds' lune Luft af mine brændende Tanker.

FLAKONEN.

Der er de stærke Dufte, hvis Aande gennemborer
alt Stof, som om selv Glasset var sprødt af fine Porer.
Ved at aabne et fra Østerland nylig hjemsendt Skrin,
hvis vrantne Laas skær Tænder og gaar op med et Hvin,

ved at aabne for et Skab, med den støvede, sure,
forgemte Lugt, som bor i et Hus med øde Mure,
kan man træffe en Flakon, der forlængst gik i Glem,
hvoraf en Sjæl, som vaagner, lyslevende slaar frem.

Som dødninglige Pupper, der i Kroges Mulm sig skjule,
fandt tusend Tanker bævende Søvn i denne Hule,
der spreder deres Vinger som et Sommerfugle-Kuld
azurblaa rosenmalte og virket ind med Guld.

Og se en Rus af Minder flagrer ud fra Skab og Skuffe
i Dagens Støv og lukker vore Øjne for at puffe
vor Tanke, overrumplet, med sikre Hænders Kunst
imod et Svælg, der mørknes af Menneskedunst.

Den væltes mod et Hundredaars-Dyb over Randen,
hvor som en jordet Lazarus, der slaar sin Dug fra Panden,
der rører sig og vaagner et Spøgelses-Lig
af en længst begravet Kærlighed, ram og ynderig.

Saadan, naar jeg er slettet af Menneskers Minde,
henkastet i en Krog og forsvarlig lukket inde
dybt i et bælgmørkt Skab, som en Flaske, glemt og tavs,
affældig, støvet, sprukken, klæbrig og graa af Snavs,

da bliver jeg dit Gravskrin, du elskelige Jammer,
et Vidne om den Giftighed og Magt, hvormed du rammer,
Edder af Engle blandet! Du Skaal med Læske sød,
som evigt nager mig, du mit Hjærtes Liv og Død.

MAANENS TUNGSIND.

I Aften synes Maanen lidt trættere at glide,
som en blødagtig Skønhed paa et Hav af Puder lagt,
der strejfer Brystets Omrids og glatter sin Side
med let og adspredt Haand, førend Søvnen faar Magt.

Henstrakt paa Snelavinernes bløde Silkerygge
hun nyder længe døende en Afmagt uden Ord
og lader Blikket følge de hvide Skyer, der bygge
Luftsyner i det Blaa, som et Blomst- og Greneflor.

Naar stundum i sit tærende Savn paa denne Kugle
hun tyst en Taare fælder, som hun søgte at skjule,
en Digter uden Søvn, der i stille Andagt gik,

tog denne matte Draabe i de hulede Hænder,
en hvid Juvel, hvis Perlemorsglimmer ham blænder,
og gemmer den i Hjærtet for Solens hede Blik.

Sophus Claussen.

Dansk Literatur.

Edv. Brandes: Under Loven (Philipsen). Peter Nansen: Et Hjem (Schubothe). Gustav Esmann: I København (smstds). Einar Christiansen: Letizia (Gyldendal). Karl Larsen: Den brogede Bog (smstds). Henrik Pontoppidan: Muld (Philipsen).

Danmark er ikke et Land for Partier og Skoler. Hengivelse for en Fane, Disciplin mod en Parole ligger ikke for os, vi snakker i Geledderne og holder af at tage Afstand fra hverandre. Dette er paa alle Omraader vort Aandslivs Styrke og Svaghed. Vi undgaar en lille Kulturs Fare for at løbe fast, men vi sprede og splitte vore faa Kræfter. Der er altid Liv og Mangfoldighed nok i vor Aandsverden, men vi savne den Samling af Kræfterne, der bærer i Højden: man sammenligne f. Eks. dansk Politik, Kunst, Literatur, religiøst Liv med Norges langt mere ensartede Kultur.

Som Gløder, der ligge spredte under Asken og hver for sig kæmpe med at holde Ilden vedlige i sig, saaledes synes vore talrige Forfattertalenter at leve og virke. Deres Bøger glimte frem, fjærnt fra hverandre, som spredte Vagtblus hen over Nattens Stepper. Var det ikke, at de netop holdt Vagt, syntes man, de burde flytte Teltene sammen i Lejr og danne fælles Baal af deres Blus, at det kunde lyse viden om Lande.

Som en mat, men aldrig sluknende Gløð, saadan er f. Eks. Edv. Brandes' Forfatterskab. Det holdes lige netop vedlige af en stille, indre Ild, men som aldrig kan slaa ud i klar Flamme.

Derfor er der det ved næsten alle hans Skuespil, at den, som læser uden god Vilje, kan faa saa forbavsende lidet ud deraf. De trænger og tvinger sig ikke ind paa en — som stærk Kunst gør. Der er ingen Magt i dem. Men dvæler man med nogen Kærlighed ved et af de smaa, blaa Hæfter, B. Tid efter anden udsender, og tager det i Haanden igen efter nogen Tid — jeg holder mest af „En Forlovelse“ og „Et Brud“ —, da aabner Kronbladene sig for en stilfærdig Poesiens Blomst, bleg i Lødden, uden stærk Duft, men med sin helt egne Charme og Aroma over sig.

Straks vi træder ind i en af de Edv. Brandesske Dagligstuer, kender vi Tonen og Atmosfæren igen. Enten den er monteret grosserer-elegant eller gammeldags stilfuldt eller Betrækkene er falmede og slidte, vi véd dog alle, hvor Møblerne ere købte, kender

Luften fra Købmagergade, og ser de Ansigter og hører den Tale, som vi møde i vore dannede, borgerlige Kredse. Og disse Verdensdamer og Backfische, disse Læger og Kunstnere og de enlige, udvalgte „Adelsmennesker“ — det er altid de samme, tilgjorte og omspundne Kulturvæsener, der tale saa tamt og udvisket, leve i saa tørre, nervøse Sindsbevægelser og gøre overalt de samme Tilløb til Handling, der føre til altid samme Art halve Brud og halve Opløsning. Grundtonen klinger ogsaa stadig éns. Enten det er en Fader, som maa give sit eneste Barn hen til hendes „fede Helgen“, der var „stærk som Løgnen“, eller et ellers retskaffent Menneske bryder sin Forlovelse, fordi han ikke tør se Fattigdom under Øjne, enten Stykket hedder „Overmagt“ eller „Under Loven“, — overalt hører man til Slut en stille Stemme tale de samme sørgmodige og bitre Ord: om at lære at henregne Skuffelserne under det selvfølgelige, om at Livet er en bestandig Slaaen af, om at begynde paany hver Dag.

Det forringer ikke hver enkelts Skønhed af dette en bleg Musas blege Kuld, at den er sine Sødskende saa lig ved Slægtstrækket om Mundvigen; — en Hennersk Kvindeprofil har jo ikke mindre af eksotisk Sødme i sin Maaneskinshud og sine Læbers og Øjnes fugtige Glans, fordi Malerens Pensel har kælet den frem saa tit. Ja! det har endog noget eget tillokkende og tillidvækkende at træffe i hver ny Variant den kendte Tone, det kendte Syn igen; man møder forberedt og bliver hurtig fortrolig. Og er der end ikke i B.s Digtning den betagende Magt, saa giver den Fortrolighed og Sikkerhed, hvormed han omgaas sine Personer, en fast Grund under Fødder, og naar han altid bliver sig selv lig i sin Maade at se og føle paa, da virker denne Vederhæftighed saa betryggende paa Læseren. Det er en ærlig Mand, som taler om, hvad han véd, og hvad der ligger ham paa Sinde, som véd, hvad han vil, og staar ved, hvad han mener. Man véd, hvor man har ham.

Det er reelle Varer disse E. B's Skuespil, ikke Humbug. Forf. sidder inde med saa grundig Kundskab til de Kredse, han skildrer, at alle Personerne er sete, al deres Tale rigtig, al deres Handlen tænkelig, og hans Væsen synes saa rodfæstet og indlevet i den hele Atmosfære, at Tonen træffer saa sikkert og Forholdene passer saa solidt ind. Og saaledes som her Menneskene fremstilles og hvad der vises som Livet, det fornemmer man som noget, en tænksom Hjærne og et dybt Gemyt har fæstnet og nedfældet langsomt i sig. Og hvor Forf.'s egen Lære og Grundstemning

indpræntes, dér lyde Ordene saa lødige og inderlige, at de bliver virkelig skøn Poesi. Jeg minder blot om Reimerts Ord til sin Datter i „Et Brud“'s sidste Scene.

Men hvor er den saa ogsaa fattig og snæver og stillestaaende — det Brandesske Teaters Verden. For et saa udpræget Naturel med saa faste Meninger bliver det lille Stykke Verden, han holder sig til, snart fæstnet i visse Formler, saa at han mener at kende den forfra og bagfra i ensformig Beregnelighed; men derved lægger der sig en vis Selvfølgelighedens Mathed over det Billede, han giver os af Livet. Hans Digtning savner den Glans af Nyhed over sig, som skal gøre Læsningen til en Fest; B. fortæller kun hvad han véd ud og ind og hvad derfor ingen Overraskelse har budt ham, men enhver Digtning bør være den store Opdagelse, som Forf. lige har fundet og endnu ganske varm af Forundring og Iver kommer og præsenterer Publikum.

Og hvor faa Ideer, hvor begrænset et Toneregister raader hele denne Digtning ikke over! Denne triste Graavejrsstemning, lidt koldere eller lunere, lidt spottende eller noget følsom; dette Snæversyn paa Mennesker og Liv, som egentlig kun regner med en tre-fire Sjælsegenskaber og har de samme, enkelte Forhold for Øje; og saa — til „Morale“ — denne trivielle Levevisdom, vistnok smukt følt, men aldrig uddybet eller originalt fornyet. Herregud! og dette skal staa Maal som højeste moderne Aandsfrihed og Aandsvidde! Man snapper formelig efter Vejret, saa indelukket er Synskredsen.

Tilmed opdager man let noget tillært og snobbet i det Edv. Br'ske Syn paa Liv og Mennesker, — en Tilsætning af literær Pariserdannelse, der ikke klæder den ægte københavnske Bund. Hustruen i „En Politiker“ var sét nøje som Pariserinden i moderne franske Romaner; den bidende vittige Skildring af Bordingerne i „Under Loven“ er aldeles i Tone med Oscar Méteniers: „En famille“. Der er hele „Theatre libre“s tørre, kyniske Ironi i en Replik som denne: Hans (skrællende en Pære): „Stakkels Moder! du kan ikke taale det. — Vi har for meget Hjærte, vi Bordinger.“ Ja! det er hele den franske Naturalismes Forkærlighed for det brutale, dens Pukken paa den nøgne Sandhed, paa at „n'être dupe de rien“, som gaar igen hos E. B. og gærne vil simplificere alt til nøgen Drift eller Beregning, vil konstatere atter og atter Livets Lavhed og Jammerlighed, — uden at agte Goethes Ord: „Natur ist weder Kerrn noch Schale — Alles ist sie auf einem Male.“ —

Det sidste Eksemplar af Arten er ikke væsentlig bedre eller ringere end de forrige. En Mand og en Kvinde, hver bundne i sine Familjeforhold, føle, de høre sammen, og beslutte at rive sig løs: de er ved at gaa til Grunde, han i et uvirksomt Studieliv og et Ægteskab, der ikke kan fylde ham, hun ved en afsindig Mands Sygeleje; kun sammen kan deres Væsen naa den Udfoldelse, de har Ret til. Men da det kommer til Stykket og allerede det første Skridt er gjort, da mærker de deres Viljer lammes, deres Fødder lænkes af usynlige Magter, de tør ikke, vil ikke, og synke i brudt Opgivelse tilbage i de Forhold, hver af dem „nu en Gang er sat til", tilbage „under Loven", hvor der ikke gives Valg og derfor ikke Ansvar. „Under Loven". „Ja og uden Valg" lyder Replikerne, der synes det beregnede Gensvar paa Ordene i „Fruen fra Havet": „I Frihed. Og under eget Ansvar."

Det er velgørende, saa jævnt og naturligt der er taget paa alt. Jeg regner ikke en godtkøbs Tribut her og der til Skuespillere; men man skulde forsværge, at en dreven Teaterkyndig kunde skrive saa lidet replikagtige Samtaler, tegne Sindsbevægelsen saa uteatralsk og lade Handlingen udfolde sig saa uopstillet. Vi overvære f. Eks. Gerhards Møde med Helene. Han har bevæget hende til dette Møde, han har noget at sige hende, han kan ikke holde det ud længer saaledes, han aabenbarer hende sin Plan: at de rejse bort sammen. Hun vil først slaa det hen, men han trænger paa, han tilspidser hende Situationen: hendes Mand ventes hjem fra Sindsygehospitalet, de tør ikke mødes mere ene. Sagte hvisker hun: „Véd du Gerhard! jeg fristes"; han overtaler, begge tale sig varme, de føle, at nu maa Afgørelsen træffes, de beslutte. Her ligger ingen Teaterbelysning over Scenen, men jævnt Formiddagsskær. Eller en anden Situation: Gerhard skal tale aabent til sin Kone. De er ene ved Eftermiddagskaffen, Datteren er afveien. Han er ikke bange, men vil gærne fare varsomt og véd ikke ret, hvordan han skal begynde. Han faar efterhaanden sagt, at han vil rejse bort, — for længere Tid — og vil ikke have Familjen med. Hun bliver mer og mer urolig, forstaar ikke et Muk af den bratte Beslutning, men en tidligere Mistanke spirer i hende: „Jeg er som forstenet" siger hun. „Det siger du mig ganske rolig her en Eftermiddag ved Kaffen, at du vil forlade dit Hjem, din Familje, dine Venner" — „Venner?" afbryder han skeptisk — „Ja jeg vil ikke disputere med dig derom. Men Gerhard, har du da slet ikke tænkt paa den Sorg o. s. v." Se! saaledes tager en af os det,

naar en skøn Dag en af vore nærmeste kommer ind i vor Stue og meddeler os en Beslutning, der er afgørende for vort Liv. Større eller sindrigere Ord har vi ikke at gribe til, stærkere Indtryk er vore Nerver ikke straks modtagelige for. Vi har ikke Teaternervernes Ævne til at komme op i Højde med Situationen, vi føler bare Forundring og en træt Tomhed, naar saadan noget vælter ind over os, og gentager med Hustruen: „Jeg er som forstenet“, eller senere, da Gerhard giver tabt, med denne: „Jeg er ganske rolig, ganske stille... Der er ikke en Tanke i min Hjærne mere, ikke Kraft i min Sjæl.“

Denne, de moderne „dannede“ Nervers Uimodtagelighed og Incapacitet for de stærke Udbrud og de dramatiske „Gester“ og „Coups“ har Edv. Br's Kunst et saa vaagent Øje for. Men dette er det just, som — set fra et Teatersynspunkt — lamslaar hans Dramatik. Ti der er ikke Stof i os og vort Liv til Drama, uden under ganske ekstraordinære Forhold. Vore stærkeste Følelser klæder sig i stilfærdige Ord — og vel at mærke ikke den dramatiske Lavmælthed, hvor Sjælens Kraft helt er tagen i Beslag af den indre Bevægelse; men det er fordi vor reflekterte Følelsesform, der ikke udelukker Dybde, ikke trænger til større Udtryk. Og vi gaar afvejen for „Scener“. Selv naar vi har Ordskifte med nogen, afbøder vor Velopdragenhed, udjævner vor smidige Intelligens, afstumper vort Temperament; der kan komme en hidsig Diskussion ud deraf, men Ordene virke sjældent som Handling, som forandrende de talendes Livsvilkaar, og det maa de, for at en Række Samtaler skal blive et Drama. Naar vi handle, saa sker det ikke dramatisk improviseret, og vi undgaa det teatralske Apparat, som de ubeherskede Sindsbevægelser og den naive Fantasi uvilkaarlig iklæder sig. — Komedie kan der gøres ud af vort Liv, Drama vanskeligt. Man se, hvordan Ibsen enten maa søge til Undtagelsesmennesker, der er i Stand til at skabe Handling, eller ogsaa stiller sine Personer som lidende, overfor en tidligere skabt Situation.

Noget af det dramatiske Naturel har nu E. B. alligevel, han har saa at sige den dramatiske Nervøsitet. Hans Nerver synes at modtage i Stød og udlade stødvis, at være som Fjedre, der sitre af Spænding, let springe op og falde slapt ned. Derfor har Diktionen og Gangen i hans Stykker saa elastiske Skridt; det er Mennesker med hurtigt Omløb, korte Repliker, nervøs Uro; Samtalerne slaa sig aldrig magelig ned, Handlingen erstattes ikke, som ofte ellers i moderne Skuespil, af udmalende Episoder; nej! Dia-

logen er snæver, afskærende, gaaende paa Klingen; Scene for Scene holder sig til Teksten og tvinger videre i bestemt Retning. Atmosfæren er som ladet med den tørre Hæftighed, den Halvfeber, hvori de hastige Beslutninger og bratte Overgange fødes.

Men dette slaar endnu ikke til for at bære et Scenedrama. De nervøse Smaastød, hvormed B's Kunst virker, bliver til intet i den store, tunge Reproduktion bag Lamperækken. Her kræves en langt stærkere Bryg af Sindsrystelser, livfuldere Afveksling og anderledes kække, afgørende Tag i Handlingen.

Og det er det, vi straks mærker paa Tonen mellem disse Mennesker, at de med al deres nervøse Uro ikke er skabte til virkelig dramatisk Handlen. Derfor er vi paa Forhaand uden ret Tro til det, der skal være „Handlingen“ — de to's Flugtplan. Det er saa vist ikke af det Stof, de skabes, som rejse fra Hus og Hjem og drage til Afrika. Dertil skal ungdommeligt Fusentasteri eller hensynsløs Brutalitet; men dette lune, sørgmodige Venskab og disse trætte og tæmmede, fine og nøgterne Mennesker? — nej aldrig! Derfor er vi straks paa det rene med Udfaldet og kan næsten ikke tage det alvorligt, naar Ægtemanden, lige efter at have snakket venligt, om end lidt irritabelt med sin Kone og spøget kærligt med sin Datter, foreslaar Veninden endnu samme Aften at rejse med Korsørtoget og videre til Afrika. Den dramatiske Interesse er dermed dødfødt.

Det bedste Udbytte, man tager med sig fra Edv. Br's ny Stykke, er Helenes Aandstype. Som ofte denne Forf.s Personer, saaledes bestemmer og definerer ogsaa hun sig selv for klart, istedenfor at overlade det til os. Men i denne Karakteristik er der nedlagt en saadan Forstaaelse og Sympati, at man mærker, Forf. efter sin Natur i hende ser omtrent den fornuftigste og praktikableste Eksistensform i vort Samfund. Hun er fuldkommen frigjort og uafhængig i sine Anskuelser. „Er dette en oprørende Mening — ja! saa har jeg den“, siger hun. Hendes Stolthed er at være sand og se sandt paa Livet. „Det var som Tæppe efter Tæppe droges bort fra den Verden, som omgav mig, og jeg saa' alt, hvad der var bag ved . . . Nu vidste jeg baade, hvad Mænd og Kvinder, Samliv og Ægteskab var værd.“ Desilluderingen har gjort hende bitter og givet hende sort Blik. Det hedder om hende (hvad der en Gang er bleven sagt om Forf.), at det er som hun har faaet en Splint af Djævlespejlet i Øjnene. Hun er hensynsløs og skaffer sig mange Fjender, og taler i sin hovmodige Jargon om „de

andre". — Men hun er for træt og lad, for stolt og ligegyldig til at tage nogen Kamp op. Hun vil være uangribelig, fordi hun ikke gider høre Snak om sig, og hun har ladet sig glide ind i Pligter, som hun, en Gang sat til, har underkastet sig ... „misfornøjet og ligegyldig, angest for at skabe mig Ansvar og derfor villig til det Ansvar, andre paalagde mig."

Dette er et Stykke dyb Sjæleforstaaelse og tillige en god Formel for en meget personlig og ikke saa let angribelig Livsfilosofi.

— Lige saa københavnsk i Bunden, lige saa parisisk i Overtrækket som Edv. Br. er Peter Nansen i sin lille Bog „Et Hjem" — en Anekdote, lige saa vittig stillet op som tørt fortalt. Det er Historien om den unge Kone, der véd saa godt at hygge om Manden og Husvennen paa én Gang, og være for begge netop det, de ønsker, for ham en god Hustru og for denne en øm Elskerinde, — „den yndefulde, huslige Gudinde, der stilfærdig vandrer med Læskedrikken mellem de tørstige Guder" — og skaber et lille lunt Hjem for to Venner.

Paradokset, Bogen udfører, er da dette, at hvad der ellers i Livet betragtes som en Ulykke og Fornedrelse, det bliver her en Idyl, som gør alle Parter lykkeligere og bedre. Tro ikke de moderne Moralister, som stylter en saare underordnet Ting op til at være det livsafgørende! Se her disse tre Mennesker, hvem kan have det bedre og hyggeligere sammen? De tro hinanden, ingen gør den anden ondt — og det er det dog, det kommer an paa. Hvad gør det saa, om Fruen kysser baade Manden og Vennen.

Paa denne „Thesis" er da Bogen et morsomt udregnet Paradigma. Der gøres intet Forsøg paa at skildre nøjere eller interessere os dybere for Personerne og deres Skæbner; der er kun lige taget med, hvad der skal til for at illustrere. Det hele virker mere som et tænkt og abstrakt Mønster end som virkeligt Liv. Og Stilens Tørhed gør det endnu mere skematisk. I et Kapitel udvikles først, hvordan Forholdet mellem Ægtemand og Ven kun bliver varmere, efterat „Trekanten" er etableret, dernæst hvorledes Ægtefællernes Samliv bliver lykkeligere og fredeligere derved; endelig skildrer Fruen paa sin Side, hvorledes hun blot føler sig som et bedre Menneske end før. Lige saa snor-ret defilerer alle Slags pudsige Situationer forbi, som Forholdet kan tænkes at afføde, og alle Konsekvenser trækkes med Logik og Vid. Fruen maa rejse bort, og begge Mandfolk ere lige ulykkelige og flytte paa hendes Forslag sammen saa længe. Der dukker en Fjærdemand op i Syns-

kredsen, og Ægtemanden bliver paa Vennens Vegne jaloux mod den ny Mand; han skænder paa sin Kone, fordi hun forsømmer Husvennen: „Jo, Jermer har Lov at være fordringsfuld overfor os“. — Bogen ender med, at Ægtemanden sidder nogle Aar efter og fortæller Jermer om hans Eftermand; de leve nu med ham „ganske som da du kom hos os“, „der er egentlig kun den Forandring i Arrangementet, at vi nu drikker Whisky istedenfor Toddy. Det er noget Martin har indført, og jeg kan godt lide det, nu jeg har vænnet mig til det.“

Det er elegant gjort, et Udslag af høj æstetisk Dannelse og Kunst. En klar og pikant Tanke, en spinkel, men ren Følelsestone, og en Form saa let og gennemsigtig, at man ligesom ikke mærker den; — det er en Bog, der kruser Sjælens Overflade saa flygtig og yndefuldt som en letfodet Morgenbrise træder Vandspejlet. Men overfladisk og konventionel er den. Hvor kender vi dem ikke udenad? — Københavnerinden med Hovedets forsigtige bly Sænkning, „der pludselig kunde slaa de store Øjne op med et Blik fuldt af varm Dristighed“, eller den korrekte juridiske Kandidat, der plejer sin Karrière og mere egner sig for Vennens end for Ægtemandens Rolle. Og „Moralen“? som, hvis den skulde tages i Alvor, er opbyggeligt i Slægt med Gervaises i „L'Assommoir“, hvor hun deler sig mellem Coupeau og Lantier, men som vel snarere er en Art lapset Parade, der skal forarge „les bourgeois“, men hos den finere Portion gælde som Udtryk for det halvt spodske, halvt overbærende, helt desilluderede og helt menneskelige Syn paa Livet, som er Modetone.

— Med et Omslagsbillede, hvis Humor er altfor Ernst Bojesensk, og med Tegninger, der snart er uvittige, snart flotte og fantastiske — medens Teksten er ingen af Delene —, fremtræder Gustav Esmann's „I København“ som en Række journalistiske Strejftog paa Omraadet: National-Langelinje og Taarbæk-Eremitagen. Skizzerne tegner os en pæn, lille Herre, som ikke har furet sin Pande under altfor dybsindige Tanker, men des bedre har Tid til at ordne sin Kravat paa det ulasteligste; som ikke kaldes bort til nogen anden Stræben eller holdes fast ved noget Hjem, men des bedre har Raad til at nyde Livets Overflade og se sig om paa Folk — og som nu gaar om i det København, der siges at more sig og som er mest „en vue“, og i al Stilhed tager det paa Kornet uden at fortrække en Mine — kun med et haanligt, undertiden lidt impertinent Smil ved Munden.

Det er en udsøgt Nydelse at læse denne Stil, som er fin og vittig Kunst. I den har et personligt Naturel og tillige en hel typisk moderne aandelig Habitus taget Ordets Klædebon paa sig.

Som en troende Adept, en beundrende Reporter præsenterer Forf. sig i den beskedne Rolle af københavnske Forlystelsers og københavnsk „fashions“ Historiker og Apologet. Han er paa ethvert Punkt korrekt, tillader sig ingen egne Meninger. Han gør sig til den mest rigoristiske Ordensmarechal for Væddeløbenes Etikette, og fortolker dens Lovregler med ærbødigt og sagligt Alvor. Han beundrer d'Hrr. Hjorts og Michelsens noble Levned og misundelsesværdige Fornøjelser, yder det høje fredensborgske Familjeliv al skyldig Ærbødighed, men underkender dog hverken Betydningen af Arbejderbladets Udregninger af, hvor mange fattige Familjer der kunde leve sorgfrit for Kejserens aarlige Hatteforbrug, eller af de skarpskuende Folkelederes Allarmraab om Kejserbesøgets mulig kompromitterende Virkning overfor Udlandet. Forf. kan ogsaa med urokkelig Respekt fortælle om Frk. Helga Carlsens hyggelige Familjeliv mellem sin faderlige Rentier og Grossereren og om hele den højhalset borgerlige Demimondes honette Ambitioner. Han er heller ikke uden Øje for Opvarter Larsens kavalermæssige Fremtræden, hans taktfulde Smil og belevne Galanteri mod Damerne, hans elegante Knækken over i Bækkenhvirvlerne, naar han byder Fadene rundt, medens venstre Arm er skruet om paa Ryggen. Og navnlig alle det højere Snobberis Former kender han saa — ja! saa kompromitterende godt: Rangforordningen ved et københavnsk Badested og Herreekviperingens Finesser, Kapløbet mellem Landliggerne om at komme i sidste Øjeblik til Morgentoget osv.

Og saa gaar denne indviede og meddelagtige nok saa fredelig og udleverer hele Snobberiet til Publikums Latter — Bazarens lukulliske Nydelser og „Kistens“ Tryllerinder, Landlivets Glæder og Beaumondens Elite. En meget spids og meget tirrende Ironi forraader uafbrudt, medens den affekterer at billige og respektere. En lille Ondskabsfuldhed slipper ind som af Ubehændighed: „de Kongelige, der følgende fyrstelig Høfligheds Skik altid efter Referaterne ankomme præcis Kl.“ En humoristisk Fantasi bryder ofte igennem med respektløse Sammenligninger: midt som han skildrer, hvorledes den „københavnske Børs“ sover Middagslur i Sunddampernes Kahyt, farer Djævlen i ham: „Ved Synet af saa megen Vægt og sund Flegma, Boks ved Boks, fristes man til den Antagelse, at Opfinderen af et vist Spil at drive med visse trivelige

Kugler her har hentet den oprindelige Impuls til sin heldige Idé.“ Og Stilens Forbeholdenhed slaar heldig over i pudsige Indfald, der sommetider minder om amerikansk Humor. Under Skildringen af et københavnsk Badesteds Lyksaligheder skriver han om „Indehaverne af de træløse Villaer ved grusede Sideveje“: „Og skøndt Ejermændene af saadanne Smaahelveder af Støv, Sol, Fluespisestuer, Soveblykamre og nabovenligt Klaverspil med en vis Arrighed kalde deres landlige Tilflugtsteder for Nøjsomhedstak, Sindsro eller mon plaisir . . .“ — Mest Esmannsk er dog den haanende Spot i en Skizze som „Idioten fra Dampskibet“ eller det stille Vid i Skildringen af „det nette unge Menneske“, af Kellner Lundberg eller af Drengene Jens' og Aksel's sommerlige Bedrifter.

Men Bogens Pointe er, at denne Snobberiets Humorist selv er Oversnobben. Ligesom han sætter sin Stolthed i at være indviet paa alle Punkter, saaledes vil han for ingen Pris støde an, vil ingenlunde til Livs. Der er noget næsten kynisk i hans Subtiliseren· over, hvornaar og hvor mange man tør køre i en Landauer, hvilken Art og Grad af Interesse det hører sig til at vise ved Væddeløbene, og lige saa i hans Beundring for Hjorts og Michelsens værdige og heldige Forsøg paa at opfylde de Forpligtelser, unge Mænd af Levemaade paalægger sig selv. Billigelsen er ingentid helt paatagen, men det oversnobbede, ekstra-chic er just dette at lade mærke, at man godt véd, hvor latterligt det hele er, hvor stupide Fornøjelserne, hvor godtkøbs „Noblessen“, hvor forloren Elegancen. Denne Selvironi parerer saa godt mod, hvad en Snob mest frygter, selv at blive til Latter. Man finder overalt i Hr. E's Stil som det ledende Trangen til at være overlegen. Den er elegantest, naar den fortæller om, hvordan man som nykonfirmeret vovede sig over paa „Øen“, eller naar den haanpisker sin Landsmand, den arme Pechvogel. Saaledes er Hr. E. i sin Bog stadig Københavneriets Overmand. For simpelt, for naivt, højere op! Skal dette være Pariseri? Vore „Viveurer“ er jo som Skoledrenge, vor Demimonde saa borgerlig skikkelig, vor Beaumonde spiser to Retter Mad, vort hele Hovedstadsliv, som vi kalder Verdensstadsliv, er saa inderlig provinsagtigt. — Bedre op! Oversnob! — —

— Fra denne Række Forfattere til Einar Christiansen er Springet større end de fleste kan tage. Jeg er selv forberedt paa ikke at naa helt over; og dog føler jeg mig paa flere Punkter mere i Slægt med ham end med hine.

Men der ligger imellem os saa meget, som gør Hr. Chr. til

Godtfolks Yndling og til en Forargelse for saa mange Kunstelskere. Han synes saa ofte kun at eftergøre Poesiens Haandskrift, synes saa ofte kun som den kunstige Nattergal, hvis Toner Mængden foretrak for den virkelige. Men alle Skovens Nattergale og alle Laugets Guldsmede maa slutte sig sammen i Kamp for Selvopholdelsen mod den, der — om end selv i god Tro — byder uægte Varer for ægte.

Hr. Ch. synes virkelig saa gennemtrukken af æstetisk Dannelse og Læsning og saa lidet modstandskraftig i sit eget, at der uvilkaarlig lægger sig et konventionelt Skær over, hvad han ser, og at hver naturlig Tanke eller Følelse, han har, uden at vide det glider over i en i Forvejen til rede liggende Fure. Og til Gengæld former hvert Stof, hver Stemning, hver Idé sig ganske af sig selv for ham ind i visse kunstneriske og poetiske Formler saa nemt og elegant, at hele Verden synes paa Forhaand gennemæstetiseret for ham: han lever Literatur, han føler paa Vers, hans Fantasi ser alt hensat paa Scenens Brædder. Og saa er det tragiske dette, hvad man ikke straks kommer under Vejr med, at der bagved kæmper et virkelig personligt Selv efter at bryde Tryllekredsen og naa frem til Virkeligheden, der Gang efter Gang, bedst han tror at have grebet den, forvandler sig til Bladguld under denne nye Kong Midas' Hænder.

„Letizia“ er et stort Skridt mod at bryde Tryllekredsen. Men paa mange Kanter er den endnu ikke brudt.

Den historiske og lokale Kolorit er ikke væsentlig kommen ud over „Correggio“'s. Hvor kan man dog sidde nede i Italien og digte om Italien, uden at komme videre end til Osteri og Vigner, Chianti og Guitar! Og hvor kan man leve paa en saa skoledrengeagtig Opfattelse af Renæssancen! Elskov, Dolkestik og saa Tirader som „Der er en Storm i Landet netop nu — af unge Viljer og af unge Tanker“ — det er alt. For Resten tales, tænkes og føles der saa temmelig som blandt os. Hvor kan Interessen faa fast Hold, naar alt svæver i Luften?

Men det er hele Fremstillingen af Liv og Mennesker, som hyppig er saa gammeldags og konventionel. Den holder sig altfor tit til de hævdvundne Former for hvordan alt skal være. Saaledes tér den stille, dybe Natur sig, naar Elskoven betager ham — se Carlo Mori 1 Akt; saaledes gaar Elskeren med Vennen og taler distræt om alt i Verden uden om det, som det ligger ham paa Hjærte at faa frem — se 2 Akt 1 Sc.; saaledes véd den letsindig fornøjede Zangenberg at tage sin grublende Ven Emil — se Scener

mellem Giorgio Sani og Carlo. Forf. véd saa fortvivlende vel, hvorledes alt hører sig til. Og derfor er det just, Publikum finder saadan Smag i hans Digtning: her faar man, hvad man véd, er Poesi. Den gamle, tro Tjæner og den faderlige Ven, den angrende Synderinde og den kaade Ungersvend taler, som man er vant til at læse det paa Tryk og se det paa Scenen; ingen ubekvem Originalitet tvinger til at se og tænke og føle nyt. — Denne Digtning synes uberørt af al den finere Sjælelivs-Analyse, som er Nutidens Stolthed (hvor megen Humbug der end drives dermed), og af al vor indtrængende Iagttagelse af Livet, der helt har fornyet Virkelighedsbilledet. Derfor trænger den heller ikke til nye, nøjagtigere Ord eller ejendommeligere Rytmer end de tilvante. „Ord, Rim og Rytmer flyde fra hans Læber — som Mælken fra en Ged med udspændt Yver", — for at bruge Forf.s eget sirlige Billed —; det vilde være et godt Tegn, om de begyndte at flyde mindre let.

Ti under alt det vilde man gøre Forf. saa megen Uret, om man blot saa den sjælløse „faiseur" i ham. Hvor underligt det end lyder, minder han om Pigen i Bergsöes Roman, der vil synge om Havet, men ej véd andre Ord end: „Bølge mod Kyst"; hendes Ubehjælpsomhed og hans altfor nemme Færdighed hindrer begge i at naa til selvstændigt, originalt Udtryk for, hvad de føle. Men den, som lytter, vil bag alt det traditionelle i Ch.s Digtning mærke et ikke videre stærkt, men i Grunden sanddru Selv, der kæmper efter at meddele sig.

Der er nu først og fremmest et dramatisk Naturel, en dramatisk Fantasi, der gør Forf. til en sjælden Fugl imellem os. Med en vis robust Kækhed tager han paa Livet og Menneskene, resumerer sine Personer i de tydelige, virkende Hovedsider og ser Livet i de store, enkle Træk. Hans Handlefriskhed opfinder let praktiske Motiver og Situationer, og uden Vrøvl og Usikkerhed — med Naivitetens Styrke — gaar hans Fantasi paa, planter de faktiske Forhold, som det passer bedst, og kommanderer sine Personer til Tjæneste. Man se her i „Letizia"; hvor dygtig er ikke alt stillet op og ført igennem! Carlo Moris Studieliv, som er en Arv fra Faderen og hans Opdragelse, der i Grunden tynger paa ham — det er fremstillet som et Stjærnekiggertaarn, hvor han sidder, indestængt fra Verden; og hans Arbejde er knyttet til en Globus og en Stjærne, hvis halve Bane Faderen har faaet afsat, hvis anden Halvdel han har paalagt Carlo at finde. Saa konkret og haandfast er alt gjort, og det har dramatisk Anskuelighed, naar nu den unge, smukke Kvinde

kommer med Livslyst og Skønhed ind i Taarnkammeret og river Carlo ud deraf, medens han slænger Globen i Arnofloden. Saaledes er alt gjort praktisk og haandgribeligt. Ligesaa Letizias Forhold til sine tre Tilbedere. Allerede den Maade, hun gør sin Entrée — baaren op ad Trappen af Menucci, der aldeles umotiveret pludselig har grebet hende i sine Arme og derved første Gang vakt en studsende Anelse om hans Lidenskab hos hende — allerede den viser den fødte Dramatikers Nerve. Og tredje Akt, hvor Situationen tilspidses og Katastrofen klarlægges, er af massiv Virkningsfuldhed.

Hvor lidet udarbejdet Forf.s Psykologi ogsaa er, de store Grundtræk ere meget sikkert og djærvt gennemførte, f. Eks. Carlos og Letizias Natur, og der er Fart og Liv i Gengivelsen af de dramatiske Sindsbevægelser. Hvor Carlo aabenbarer sin Kærlighed for den faderlige Ven, har hans Tale, uden sindrige Ord eller lyriske Blomster, en levende Naturlighed, som overbeviser; og Letizias vaagnende Forstaaelse af sine Følelser for Menucci eller Carlos hele Oprør mod sit Studieliv, der har skygget over hans Ungdom, endvidere hans Længsel efter Glæden, hans Sindsrystelser i sidste Akt er fremstillet med kraftig Sandhed.

Saadanne Steder mærker man ogsaa virkelig Digterens personlige Stemme. Der taler ofte i Bogen et muntert Mod paa Livet, der kan blive en noget flad Fornøjelighed, en noget paataget Friskfyrtone à la Drachmann, men ogsaa en ægte og nutildags sjælden Friskhed og Durstemning. Hvor Mori kaster Himmelkuglen i Arno, eller udtaler sit Had til Bøgerne, eller naar Glæden prises som „Livets Nerve“ og Mori tager Letizia om Hovedet og længe ser paa hende: „Letizia, dit blotte Navn er Glæde. — Det kvidrer som en Fugl, og aandes det — i Hvisken ud, da er det sommervarmt — og nattetyst som tusend bløde Kærtegn“, — da mærkes der en virkelig Personlighed bag Ordene.

Den mandige Fortrøstningsfuldhed, som jo ikke egentlig er Modetone, bunder i et ægte moralsk-religiøst Alvor, som navnlig smukt kommer til Orde i de vedføjede Digte, der uden Grund er satte i Forbindelse med Skuespillet. Tanken kan undertiden være flad (som i „Peter Plus“), Udtrykket gammeldags, men det er ikke Frase. Og mange Digte udtrykke smukke og dybe Stemninger, følte og tænkte Refleksioner over Livet som et Kald og en Kamp, Smærten som en Prøvelse, der bør modne os, og over Pligtens Krav og Jordens forkrænkelige Lykke. Hvor uegentlige disse gamle

Udtryksmaader end nutildags forekomme mange, om selve Værdien af disse Følelser og Forestillinger er jo intet alvorligt Menneske i Tvivl. Og i Digte som „Støv“ og „Aldrig“, som „Ensomhed“, „Kling blødt mine Strænge“ og „Jeg véd ej, hvor du færdes“ tales der ud af et godt Hjærte de simple, sanddru Ord, som alle forstaa, og i et Digt som de hellige tre Kongers Hyldning til Jesubarnet kan de mange kedelige Ord ikke dølge den skønne, alvorlige Mening. I slige Digte er Forf. helt sig selv.

— En anden Bog — og atter fuld Sceneforandring! Karl Larsens: Den brogede Bog. Mere en kunstnerisk end poetisk Begavelse gaar Hr. L. om som den sære og kræsne Æstetiker og udsøger sig i Livet og i Bøger sine lækre Bidder, som han virtuosmæssig og ret con amore véd at tilberede for Læserne.

Denne Gang har han forelsket sig i nogle af Middelalderdigtningens underlig duftende Blomster og har med sit fintfølende Efterligningstalent vidst at brygge en Essens af dem — tilsat med moderne Ingredienser. Han har genopfrisket Middelalderkrønikens Beretning om „Ridder Walters Liv i Klostret Novalese“ — den gamle Slagskæmpe, der bliver Munk, men kun slet formaar at døde Ridderlysterne i sig —; han har videre udført Sagnet om „Rottefængeren i Hameln“, og han har digtet videre over „Tristan og Isolde“-Romanen halvt i den gamle Digtnings egen Aand, halvt i moderne, romantisk Tone. Og man fornemmer igennem Hr. L.s Behandling — som igennem de utallige andre moderne Behandlinger af de taknemlige Æmner — endnu en Gang den søde tunge Duft af Tristans og Isoldes sorgfulde og brødefri Lidenskab og al den barokt dæmoniske Musik, som gemmes i Rottefængerhistorien.

Allerede som Formidler af Middelalderens Poesi har L.s Bog saaledes Fortjæneste. Men der er mere i den. Middelalderens Kunstmidler er her taget op og anvendt med stor Virkning i moderne Aand. Og det naive og ubehjælpsomme i den gamle Krønikestil, det antydende og indirekte i Middelalderens Fantasi viser sig at eje en Magt over Følelsen og Indbildningskraften, som moderne Fremstilling aldrig naar. Det er i Virkeligheden mer end et vellykket Eksperiment, her gøres, det er et Led i en meget moderne Retning i Literatur og Kunst, som søger ud over Naturalismen og Analysen.

Hvad mener de — de engelske „Æstheter“, der sætte „Genfødelse af middelalderlig Følelse“ som deres Kunstprogram og lade sig inspirere af det tidligste Florentinermaleri? Hvad vil Puvis

de Chavannes, naar han maler sine store Fresker med de underlig tørre og kantede Figurer i ligesom ubehjælpsomme Grupperinger? Og hvad søger Symbolisterne i deres sælsomme Billedsprog, der vækker musikalsk Stemning, mere end klar Anskuelse? Det er Suggestionen, Indgivelsen, de foretrække for den ligefremme Udsigelse; det er den smittende Stemning, de sætte istedenfor den analyserende Forstand. Man er alle Vegne ved at blive træt af den naturalistiske Kunst, som glemmer, at „Hemmeligheden ved at kede bestaar i at sige alt ud", som intet overlader til Fantasiens Selvvirksomhed, og som drukner Stemning og udvisker Billed i ligegyldige Detaljer. Finere Kunstnere føle, at man ikke altid maner bedst frem ved at nævne ved Navn, men tit ved at røre en helt anden Stræng; at halvkvædet Vise ofte ægger friskt frem, hvor direkte Ord kun vilde rejse en doven og flygtig Bølge i Sjælen; at overhovedet Vejen fra Indre til Indre mindre gaar gennem Forstanden end gennem den Underbund, hvorover Stemningens Strænge dirre og hvoraf Billederne fødes og springer frem for Bevidstheden. Til at naa her ind er nok saa overbevisende Sjæleanalyse, nok saa oplysende Beskrivelse — som er Nutidsromanens og Nutidsmaleriets Kunstmidler — aldeles vanmægtige; kun ved at søge ind til samme Underbund i sig selv og lade de primitive, naive Sider i Sjælen træde frem, vinder man den magiske Ævne til at overføre, indgive og opvække i andre Sjæle.

Derfor søges der nu tilbage til primitivere Kunst for at inspireres af den. Hvad der i den er ubehjælpsomt, Udslag af Uklarhed og Uudviklethed, det ser man nu som dens poetiske Styrke, og man erkender, at Kunst og Poesi forudsætter en vis Sjælelivets Naivitet og Primitivitet, som man maa tilbage til.

Med megen Kunst har L. vidst at aflokke Tristans og Isoldes tavse og altid tilbagekæmpede Lidenskabs Historie al den det halvsagtes, det ad Omveje tilkendegivnes Poesi, som den gemmer. Den Elskov, deres kyske Læber aldrig forraadte, skildres heller aldrig uden gennem de Tegn, bag hvilke enhver gætter den, og den enfoldige Følelse, den stærke Stemning finder Ord og Billeder, der synes ubehjælpsomme, men eje magisk Kraft. Hvor Isolde plejer den saarede Fremmede og Elskoven vaagner i begge, mener man at læse „Faute de l'abbé Mouret" oversat fra naturalistisk til suggestiv Kunst. „Men den Gang var det ud paa Foraaret og milde Lufte." Siden, da Tristan maa forlade Erins Ø, staar han paa Snekkens Agterstavn og misunder de fattige Havets Maager som de slog

forbi paa deres hvide Vinger ind mod Kysten; men da han kommer igen som Bejler for sin Fosterfader, hedder det: „Men da han skued Irlands grønne Kyst igen, da bad han inderligt til Gud, at han maatte aldrig komme levende til Land. Men Snekken gik for Medbør og Havet sang om dens Side, og alting smilede og var blaat og Sol. Og Gud Herren i sin uransagelige Visdom hørte ikke Ridder Tristans Bøn.“ De sjælelige Bevægelser er aldrig forsøgt analyserede. Hvor „Iseult aux blanches mains“ ser Snekken komme, paa hvis Sejls Farve det kan ses, om Isolde er med, dèr slaar den syge Tristan sit Blik op, og hans Øjne blev saa hede og saa skønne, og hans Haand blev saa varm som Blod. Og han greb sin Hustrus Haand: „Hvad Sejl fører Snekken? er de hvide?“ — „Men da kom det, at hun kunde ikke sige, de var hvide, men sagde sorte. Skøndt de var hvide. Og da var Ridder Tristan død i samme Nu.“

Som her den patetiske, saaledes er i „Rottefængeren“ den dæmoniske Baggrund overalt virkningsfuldt antydet. Ypperlig er saaledes Adelheids Betagelse, som Fortælleren, Skriver Heinrich, selv ikke forstaar, tilkendegivet for os andre. I det hele er Dobbeltheden mellem den troskyldige Beretters Ord, og det, vi læse mellem Linjerne, af en meget raffineret Virkning. Forf.s tørre Humor i Efterligningen af Kronisternes Naivitet er her, som i Ridder Walthers Krønike, kostelig.

Den samme dobbeltbundede Fremstilling har Forf. anvendt i nogle selvopfundne danske Sagn; bedst er her lykkedes Sagnet om „den Kvinde, som har aldrig talt“. Ellers er de mere skruede og affektert naive end fantasirige, og tilmed ulidelig pretentiøse. Den kunstfærdige og stilfulde Forfatter er ikke Drømmer. Nøkkeroser og Stjærneskælv i Kilden, Maanelys og Flagermusevinger gør det visselig ikke; jeg kender kun to unge Poeter herhjemme, der kan skrive de „danske Nætters“ Drømmepoesi. —

— Hjem fra Hr. Christiansens og Hr. Larsens fjærnt svævende Digtverden, og dog ud af den kedelige, beklemmende Københavnerluft fører Henrik Pontoppidans „Muld“ os. Med den unge Kapellan, der har brudt med sin Etatsraadsfamilje og har vendt Gadernes Larm og Smuds Ryggen, glider vi i Vinterkvælden hen over de hvide Marker i Provstens Slæde, der svæver som paa lange bløde Vinger. Det er blikstille, og Himmelbuen er oversaaet med Stjærner, i Vest staar Maanens gyldne Horn over en bortdragende Skybanke. Stilhed og Renhed ligger over de

blaalig skimrende Snemarker, kun de rustne Bjælder lyder som Luften hang fuld af usynlige Klokker. Og rundt om blinkede Hytternes smaa rødlige Skær. „Han vilde sikkert ikke vende tilbage til Byen og Slægten. Han havde en Fornemmelse, som om han fra en mørk og dyb Brønd var stegen op til et Land, der laa Himlen ganske nær.“

Hvor friskt og hvor hjemlig stemmes vi ikke! — herude paa de vide Marker under den aabne Himmel, med Sjællands bølgende Landskab om os og Hytternes venlige Bud fra Mennesker. Hr. P. er ene i Literaturen om at føre os her ud, paa den Grund, hvor det gode danske Landskabsmaleri bygger. Vore andre landfødte Poeter lade sig hurtigst mulig københavnisere og modernisere.

Vi bliver derude hele Aaret rundt: ser Bøndernes Plovspand én Dag i Slud, én Dag i Sol bevæge sig tungt over de vaade Vinteragre, ser med bankende Hjærte allerede først i Februar de første smaa, blege Spirer titte op af Grøftebunden og den første Lærke, der kimer sommerlig oppe over de endnu nøgne Ødemarker. Vi ser om Foraaret de lysegrønne Rugagre glitre mellem det mørke Pløjeland, medens lette blaa Taager bølger over Kær og Moser og Grøfter og Mergelgrave damper, og Luften er saa grødefugtig og foraarsfrisk, saa fyldt med Sol og Fuglekvidder. Fra Bondegaardens Kammervindu ser vi ned i den lille Have, hvor Hønsene gaa rolig og skrabe i Jorden under Stikkelsbærbuskene og henne bag Diget det gamle Øg staar og lader sin solbeskinnede Ryg gennembage.

Ja! man betages af den Hjemvé, som lokker i Bogen. Man vilde derud i Markernes grødesunde Stilhed under den store Himmel, leve Aarets Gang med, fornemme Muldjordens Duft, den hyggelige Lugt af Hø og Stald og drikke den kraftige Luft. Hvor maatte al vort Jag og vor Smaahed synke til Bunds derude og Sindet fyldes af store, vide Alvorstanker og Hjærtet føle de simple menneskelige Følelser sundt og ærligt igen.

Og det Folk af Mennesker, som bo derude, og som vi staa saa fjærnt — i dem er det, Kapellanen længes efter at finde den friske unge Muldjord, hvor Hjærtet endnu føler naturlig og Forstanden er sund. Han begynder med at føle sig fremmed og frastødt. Disse Jordens Hyttebeboere, der grave og pløje i den mørke Muld, synes ham „et Slags Troldfolk, hvis Væsen var alle en Gaade, hvis Sprog man næppe forstod, hvis Tanker, Drømme, Sorger og Forhaabninger ingen kendte“. Havde Menneskeheden

ikke glemt det „Trylleord, der kunde faa Højene til at løfte sig paa Ildsøjler og bringe Muldfolket frem i Dagens Lys og Luft?“

Men hans unge, lyse og varme Sind naar over, og Forelskelsen i en Bondepige og den folkelige Højskolebevægelse danner Broen. Hvor strømmer ikke Bekendelsens Ord varmt over hans Læber og lige ind i Tilhørernes Sind nede i den lave „Forsamlingssal“, medens henne i den skumle, kolde Kirke alle Ordene ét for ét sank ned som ihjelfrosne Fugle i Afgrunden mellem ham og Forsamlingen! Og hvor er Hansines friske, barnlige og alvorlige Ansigt, den lille, fyldige Figur i Hvergarnskjolen — hvor er hun ikke tryggere at støtte sig til, sundere og varmere at tage i sine Arme end den selvsikre Provstefrøken i den smagfulde Damedragt! Hvor denne Bondepige er kyskere, inderligere, gediegnere end Kulturdamen! Og da han modtages i Svigerforældrenes Hus, hvor aander ham da ikke her en jævn Menneskelighed, Sandhed og paa sin Vis Noblesse i Møde overalt! — Med Menighedens Bifald og med sin Bondebrud ved Haanden kører han fortrøstningsfuld ind i Bjærget til Muldhøjsfolket, hvis Trylleformel han havde mistvivlet om at finde.

Der er en saa frisk Følelse i denne Skildring af et ungt og kærligt Sinds Længsel mod „Natur“ og hans naive Forelskelse i Landliv og Bønder; — man kan umulig forblive forbeholden og overlegen. Den unge Kapellans Historie og Livsspørgsmaal omfattes af Forf. med en saa livfuld Deltagelse, de Personer og Kredse, der skildres, ere sete med en saadan Fortrolighed og Interesse, at ogsaa vi hurtig er levende interesserede. Forf. er ikke overlegen, udenforstaaende, men inderlig fortrolig med sit Æmne og personlig delagtig i det. Denne Forf. er ikke gaaet ud paa Landet og har taget sine Noter, og krammer nu sin halve, konfuse Lærdom ud; nej! han behersker baade Sceneri og Figurer, bevæger sig tvangløst og sikkert i Bondens Stald og Stadsstue, véd hvordan Præsten modtages ved Sygesængen eller Frieren bydes velkommen, sér Bondekonen staa i Særk og kæmme sit Haar og snakke ud af Vinduet og hører Lyden af Hakkelsemaskinen ude i Stalden. Alt staar saa hjemligt og levende, uden den uforstaaende Karikatur, men saa hyggelig forstaaet og livfuldt tegnet. Og med stille Humor er typiske Scener skildret, som Præstens Middag eller L'hombrepartiet hos Sogneraadsformanden.

Med let, lykkelig Haand er ogsaa afgørende Typer tegnede: Provsten, Væver Hansen, Højskoleforstanderen, Bispen. Uden Ap-

parat og uden Besvær stiller en livfuld Fantasi dem straks paa Benene.

Det er just denne Fantasiens Lethed til at digte sig op, denne umiddelbare, naive Medleven med Personer, Situationer, Skæbner, som gør Forf. til den fødte Romanfortæller. Den er saa sjælden nutildags — og det er den, en H. F. Ewald har forud for vore fleste moderne Romanforfattere, som aldrig blive populære, fordi de staa overlegne, uden Hjærtets Fantasi overfor deres Æmne. Men P. interesserer sig naivt og uden Bagtanke for „Historien", for den unge Pige i Præstegaarden og Forholdet til Kapellanen, fremfor alt for denne hans „Helt", for Forholdet til Fædrenehuset, hans Længsler og Planer, hans Kærlighedshistorie, — og interesserer derfor os for, „hvordan det gaar"; hvilket er Kærnen i al Berettelse. Hans Forelskelse i sin naive Helt smitter os og idealiserer hans Skikkelse, der i sig selv er noget ubetydelig. Hvor han staar i sit jomfruelige Kammer og ser med alle sine Længsler ud i Solskinnet, der falder ind over den slanke, blonde Skikkelse i den vedbendrankede Vindveskarm, dér „mindede han om en ung Munk, der fra sin ensomme Klostercelle stirrer drømmende ud over den Verden, der ejer alle hans Længsler".

Denne Forelskelsens Idealisering af sit Sujet er al Digtekunsts Hemmelighed og det naive Fantasteri, som gaar og digter sig op og lever „Romaner", er nu som før Grundbetingelsen for den Kunstart, hvis Væsen er „die Lust zu fabulieren". — Ved Siden heraf gør det mindre, om Pontoppidan — som Fantaster saa ofte — nu og da naivt opererer med rent konventionelle Romanreminiscenser. Man griber ikke blot hyppig P. i helt Kjellandske Partier (f. Eks. her Indlednings„numret"), men han kan ofte i sine Skildringer, i sine Vendinger, uden at han aner det, glide over i den pudsigste gammeldags Romantone. „Spøgelser" kunde man nu og da endog tro skrevet for Løjer.

Men i Hovedsagen er „Muld" ægte nok. Den fortæller med henrivende Friskhed og Naturlighed om Forhold, Forf. er inderlig fortrolig med, og om Skæbner, der har hans levende Deltagelse, — som smitter.

Vald. Vedel.

Teatrene.

Den sidste Teater-Maaned domineredes af Forestillingerne i Anledning af J. L. Heibergs 100 Aars Dag samt af to Drachmannske „dramatiske Digte“. Desuden blev der spillet et Par følsomme Smaastykker, en skørnet Helaftens Persiflage over forlystelsessyg Velgørenhed, et stort og brutalt Boulevard-Drama. Der var Nyheder nok, — — men der var grumme lidt god Skuespilkunst.

Heiberg-Forestillingerne paa det kgl. Teater formede sig som en Forherligelse af Heibergs Vaudeviller. Naturligvis. Ti i sine andre sceniske Arbejder var Heiberg èn blandt adskillige, en Dusin-Digter; som Vaudevillist (man maa huske, at „Elverhøj“, ogsaa efter Heibergs egen Forklaring, er en Vaudeville saa godt som „Recensenten og Dyret“!) som Vaudevillist blev han en Mand for sig. Maaske han opdagede en ny lille dramatisk Verdensdel. Det er meget muligt, at Vaudevillen, saaledes som han forstod den, er „en selvstændig Digtart“, — ikke fordi den (o, Jonglør-Spil med Ord!) „er ubegrænset mod én Side og indskrænket mod en anden“, men fordi den bunder i og bestemmes af en særegen, paa én Gang digterisk og melodiøs Sindstilstand hos Skuespilforfatteren. Lad imidlertid ogsaa det Ny-Land, Heiberg altsaa mente at have fundet, have været kun en Luftspejling! Det kan i alt Fald ikke nægtes, at hans Vaudeviller ryddede værdifuldt op i Dramaets g a m l e Verden. Vaudevillerne vred Halsen om paa det mangeho'dede, tvetullede „Syngestykke“; de jog Operaen — Opera-Arien og Opera-Foredraget — ud af det reciterende Skuespil; de indprentede den gode Lære, at i Tragedie, Komedie, Lystspil osv., maa ingen „umotiveret“ Musik taales og ingen, der „virker s o m Musik“.

Heibergs Fader, Peter Andreas (samt en Masse Dramatikere med ham), havde indrettet sine Stykker paa, at i dem skulde „den tænkende Musikelsker“ føle sig tilfredsstillet. Lige stik imod gik Sønnen. Han forstod, at saa snart under en Skuespil-Opførelse Publikum forvandles til „tænkende Musikelskere“, saa er den Virkning, som Skuespillet skal frembringe, forspildt. Og dermed kom man et godt Stykke Vej frem imod større Naturlighed, større Virkelighedstroskab, finere og ægtere Kunst.

Des værre fik J. L. Heiberg kun Efterlignere, ikke Efterfølgere. Vaudeville-Formen (hvis den nu er en særegen Kunstform) blev ikke udviklet. Og det musikalske Element i Skuespillet blev ikke behandlet med voksende psykologisk Finfølelse. Tvært imod, det moderne „realistiske“ Drama forskød hint Element ganske. Maaske har dèt været en af Grundene til, at vi nu snart sidder igen, op over Halsen, i Magen til det Uføre, hvoraf Heiberg hjalp op. Ganske som i hans første Ungdom fik vi Udstyrsstykker, Kotzebui'ader efter vor Tids Mode. Og i Hælene paa Udstyrsstykket kom — nu som den Gang — stoltserende dets Don Ranudo af en Mælkebroder, „det saakaldte lyriske Drama“. Det var de „lyriske Dramer med Sange, Kor, Dans og Optog“, der bragte Heiberg til at tænke paa en Slags „medicinske Charlatans, som slaar et helt Apotek sammen i én Recept, ifølge den Grundsætning, at hjælper ikke det ene, saa hjælper vel det andet“. Det var de lyriske Dramer, han betegnede som „et Sammensurium af Tragedie, Komedie, Drama, Melodrama, Opera og Ballet foruden af mange andre Kunsten uvedkommende og denne til Dels uværdige Ingredienser“. Og nu? Folk, paa hvem ellers Haanden med rekrutagtig Hast farer til Huen, blot de hører Ordet „Heiberg“ nævne, de falder paa Maven af Begejstring, saa snart „et lyrisk Drama“ kommer paa Scenen. Hvilket sker tit. Sidst i forrige Sæson fik vi — foruden Grillparzers „Livet en Drøm“ — „Faust“ serveret som lyrisk Drama (jævnfør Heibergs Kritik over „Macbeth“ som „halv Opera!“); og nu i denne Sæson er allerede blevet os beskaaret først „Peter Plus“, senere „Ved Bosporus“ samt „Tusend og én Nat“. Ja maaske endda baade „Udløst“ og „Hertuginden af Burgund“ hører til Arten. Det er „lyrisk Drama“ hist, og „lyrisk Drama“ her, og „lyrisk Drama“ næsten over det hele!

Ved denne Skiftings Hjælp har Operaen — „Musiken som Musik“ — igen faaet Foden indenfor det reciterende Skuespil. Der gaar snart sagt ikke ét nyt alvorligere Drama nutildags,

uden at man kan læse paa Plakaterne: „Musiken af Hr. N. N.“ Hvem forstaar ikke, hvor dèt er til Skuespilkunstens Fordærv? Under en Skuespil-Opførelse skal vi jo leve med i de sceniske Skikkelsers Stemningsliv; fra Tæppet gaar op, skal vi have hverken Øje eller Øre eller Hjærte for andet end for deres Sindsbevægelser. Og saadan en Optagethed vanskeliggøres ikke, om ogsaa en af Figurerne paa Scenen bryder ud i en Melodi, som Alverden kender. Ti Publikum hører — og hører dog ikke Melodien. Den fornemmes blot som en særegen Betoning af Talen, og hvormed alle er fortrolige. Det er, som hvis man betragtede et Menneskes Ansigt, og der med et faldt en Solstribe hen over det: Ansigtet vilde blive mere levende, men man vilde ikke se bort fra det, op efter Solen. Ganske anderledes derimod ved ny Musik! Den er som et pludseligt elektrisk Lys kastet hen over det betragtede Ansigt: enhver drejer Hovedet efter Lyskilden. I Reglen giver den tilkomponerede Musik saa endda Figurernes Tale en falsk Betoning; men den er ialfald aldrig en tilvant Betoning. Og derfor bryder den uundgaaeligt Illusionen. Naar saa dèt sker f. Eks. omtrent hvert Kvarter, har jo allerede „Musiken“ hjulpet godt til at reducere Skuespillets Virkning til at være „blot til Lyst“, blot en „Underholdning“ ... Men for Resten arbejder naturligvis i det lyriske Drama mange andre „Ingredienser“ i samme Retning: opsigtsvækkende scenisk Udstyr, Optog, Ballet, situations-stridige Tableauer, alt det, Tyskerne sammenfatter i Haans-Ordet „Meiningerei“.

Og dersom saa endda de lyriske Dramer med deres hele Apparat blot forspildte en ret Skuespil-Opførelses Virkning for deres eget Vedkommende! Men det værste er, at de steder andre, bedre Stykker i ganske den samme Kasus. De forvirrer nemlig Skuespillernes Kunstbegreber eller Skuespillernes kunstneriske Praksis ... Alle vil indrømme, at dersom et saakaldet lyrisk Drama skulde staa paa egne Ben paa Scenen — ikke understøttet af Musik, Ballet, Udstyr osv., — saa vilde det falde øjeblikkelig. Af hvad for en Svaghed lider det da? Ja slaa op i Teksten ved næsten hver eneste afgørende Situation, og Svaret vil straks ligge én paa Tungen. Her faar f. Eks. to forpinte Elskende endelig Lejlighed til at være ene, i et skæbnesvangert Øjeblik; deres mægtige, grumme Tyran er gaaet ind efter Vaaben. Elskeren sprænger med et Ryk sin Lænke og styrter hen til hende: „Du maa herfra — der er ej Tid at spilde!“ Og saa — snakker de To otte trykte Sider til Ende (et Par Timers Passiaren i det virkelige Liv!); og Elskeren lægger

sig til Rette med Hovedet i hendes Skød. Først naar dèt er overstaaet, og Folk er kommet til, flygter Elskerinden! Eller se paa omtrent en hvilken som helst „lidenskabelig“ Replik: medens den rette Kunst bestaar i at finde faa, repræsentative Sætninger for det virkelige Livs megen Tale, saa er her tvært imod det virkelige Livs Ordrigdom tværet unaturligt ud. Ingensteds gengiver Digteren Situationens Stemning, overalt deklamerer han om den; i Stedet for at lade Figurerne udtrykke deres Følelser, lader han dem fortælle om, hvad de føler. Dermed forleder — nej tvinger han Skuespillerne til at gøre ligesaa. Og de fører saa den slette Vane over med sig ogsaa i de gode Stykker. Og Eksemplet smitter deres Kolleger.

Det er nu snart et Særsyn herhjemme at se i et alvorligt Stykke Skuespillere „gaa helt op i deres Rolle“, at høre dem blot saa meget som forsøge paa at tale i netop det Tempo og med de Betoninger, der vilde synes naturlige for den digtede Figur i den givne Situation. De bedste blandt de unge smøger næsten frejdigst Besværet af sig. Der spiller man paa Kasino „Nesle-Taarnet“, et Stykke snu og hidsig Kamp mellem en blodskænderisk, mordlysten Messalina og en af disse den franske Romantiks fordærvet-brave Galgenfugle, for hvem et Menneskeliv betød lidt, men en kammeratlig Pligt saare meget. Teatrets *primadonna* faar Messalinaen, og tager Vejret af hende med en langsommeligt slæbende Diktion; Teatrets *primo amoroso* faar Landsknægten, og forvandler ham i de vigtigste Optrin til en Slags Skæbnegud! Deklamation istedetfor Spil! Eller Dagmarteatret sætter et Par af sine flittigste, mest energiske Skuespillere til at fortolke den noget sentimentale, men ganske fine Tildragelse med de „Brændende Breve“. En ung Enke mødes igen med sin første Forlovede. Begge elsker endnu hinanden; hun véd blot ikke, at hun elsker, han er for stolt til at ville sige det. Saa skal han give hende hendes gamle Breve tilbage, og han læser dem højt for hende, før han kaster dem i Ilden. Men medens han læser, vokser hendes Kærlighed sig stærk og modig nok til at være sig selv bekendt; og hun tilstaar sin Elskov. . . . Er det nu ikke betegnende, at den unge Enkes Kærligheds-Vækst blev fremstillet saaledes, at Publikum lo højt et Par Gange? Den gjorde et komisk Indtryk, skøndt Folk da i det højeste skulde have „smilt gennem Taarer“. Og Elskeren, Marinekaptajnen, læste de gamle Breve op, som han vilde have læst et tilfældigt Digt op, ikke som noget, hvori der laa en Del

af hans Liv. Det kom til at tage sig ud, som om Brevenes Indhold styrkede og opflammede den unge Frues Kærlighed, medens det rette naturligvis er, at hendes Kærlighed faar Magt, fordi hun hører saa vidunderlig meget gennem Oplæserens Tonefald. Til sidst, da hun bly tilstaar sin Elskov, bøjede saa Elskeren sig langsomt ned og trykkede et halvt faderlig-tilgivende, halvt sanselig-ømt Kys paa hendes Pande. Skuespilleren havde ikke levet sig ind i: at nu brister pludselig i Officerens Sind den sidste Stolthedens, Krænkelsens, Uvishedens Dæmning, og han ta'er ned om sin Elskedes Hoved med den Hast, i den Jubel, hvormed man — endelig! — griber sin Lykke.

Fra de mange Forestillinger paa samtlige Teatre blev blot hængende i ens Øre en seks, syv alvorlige Repliker (af Hr. Emil Poulsen, Fru Maria Müller, Frk. Hornemann), der var blevet sagte som med de virkelige Følelsers Klang. Wenig Wolle — — —!

* * *

Til Gengæld blev nogle komiske Roller spillet fortræffeligt. Komisk Skuespilkunst har jo alle Dage været vort Teaters sikre Adkomst til Ære; og den er det endnu. I affektfuldt Spil maaler vore Skuespillere sig kun med Udlandets Routinièrs; til det bedste af hvad man i den Retning kan se rundt om paa fremmede Scener møder man aldrig Magen herhjemme, undtagen alene hos Fru Hennings (i hendes bedste Partier). Derimod tør vore Komikere roligt stille sig hen under et europæisk Højdemaal. Hr. Olaf Poulsen rager vel endda en Del Tommer op over det.

I det gamle Syngestykke „Kinafarerne“ var han „Buttelerer'en“ Hr. Just. Det er en Figur, der bebudes som interessant. Man hører om Hr. Just, at han er Søn af en Teater-Statist, og at han (formodenlig efter Faderen) skal have tilegnet sig en vis naragtig „Roman-Følsomhed“: han skal være kry og fejg, Storpraler og Flæbeho'de, derhos meget genegen til at stille sin Kæreste „paa Prøve“ for at se, om hun virkelig er ham tro. Altsaa vel en Posør fra 1792? Ak nej, Bebudelserne tjæner kun til Motivering af, at der skal spilles Mosjø Just et naivt og langtrukkent Puds; de er ingen Karakteristik af ham. Saa snart han selv er kommen frem, præsenterer han sig hurtigt som blot et skikkeligt og u-fiffigt stort Barn. Hr. Poulsen udstyrede imidlertid Figuren med en vis matrosagtig Lapse-Livlighed. Han gjorde den lidt sprællemands-

agtig adræt og flot, han fik den til at minde om den Art yngre Søfolk, om hvem de ældre siger med velvilligt smilende Hovedrysten: „aah, det er en rigtig Comedianter!“ Derved fik Skikkelsen komisk Relief, og derved forberedtes heldigt det eneste Optrin, hvor Teater-Forskruetheden virkelig kommer frem. Det er under en stor, parodierende Opera-Duet. Hr. Poulsen efterlignede her, ganske diskret, visse Operisters tragiske Fortvivlen; og ved en meget ægte, grædefærdigt-arrig Stemmeklang fik han den til at synes nok saa naturlig hos Manden. — Derimod ulejligede Broderparten af de øvrige Rollehavende sig ikke med at spille Komedie. Hr. Poulsens Partnerske f. Eks., Fru Oda Nielsen, var — i Dragt, Holdning, Tale — „Kælderpige“ (ɔ: Opvartningspige) nøjagtigt i den Forstand, hvori en ung Grossererdatter er fransk Bondepige paa et Karneval. Kun havde Fru Nielsen, skøndt hun altsaa agerede Rollen som „Dame“, anlagt sig en enkelt, kejtet-rund Armbevægelse (til Repliken „Aa jeg be'er mangfoldig!“), der i det Højeste vilde have passet for en uafhjælpelig-kluntet Spækhøkerkærling. Og hvor Fruen skulde kopiere Buttelererens operamæssige Rasen, gjorde hun nogle Dikkedarer ud i Luften, som hverken lignede simple eller dannede, hverken affekterte eller naturlige Menneskers Maade at føre sig paa. Som Kunstpræstation den skæreste Dilettantisme! men ellers — saamænd meget fiks og net at se paa!

Den eneste nye danske Komedie, der blev spillet, bød ingen gode Skuespiller-Opgaver. „I veldædigt Øjemed“ (Folketeatret) tog sig nærmest ud som — og var nok for den Sags Skyld ogsaa — et første Udkast til Forfatterindens „Et Sølvbryllup“. Kompositionen var ganske ens, blot her noget mindre behændig; og den egentlige Hovedfigur eller Drivfjeder i Handlingen var ganske den samme, blot her noget mindre morsom. I „et Sølvbryllup“ kaldtes Figuren Syjomfru og blev fremstillet af Fru Mantzius med sikker og sympatetisk Komik; her spilledes den af Fru Rosenbaum, i en fattig Kones Skikkelse. Fru Rosenbaum minder én om visse Skytter, der ofte er lige ved at ramme i Centrum, og som dog aldrig skyder Pletskud. Hun ligesom smager paa Ordene, før hun slipper dem fra sig; Umiddelbarheden, Friskheden, Naiveteten gaar af dem; der er et let Skær af „det lavede“ over alle hendes Figurer . . . Stykkets anden Karakter (?)-Rolle, en hjærtekold og fornemt-gal Streber, gaves af Hr. Orlamundt som en temmelig forfjamsket Viveur. Hr. O. raader (hvad man husker fra hans

Spil i det gamle franske Farce-Repertoire) over en vis gymnastisk Adræthed. Det er vel derfor, han saa villig opfatter en Figur som springsk eller fortumlet. Han ynder at spille „affaireret“, selv hvor Rollen ikke synes at paabyde det. Og dog ligger maaske Distraktion, Befippelse, Forstyrrethed netop slet ikke for ham. Thi hans Ansigt er ikke meget bevægeligt, hans Blik ikke meget livfuldt. Langt snarere er vistnok Stivhed, Ubevægelighed o. s. v. det, som han kan udtrykke mest skuffende. Han er da i alt Fald aldrig naaet højere end med sin udmærkede halv-sløve Adelsmand i Schandorphs „Uden Midtpunkt“.

Paa Dagmarteatret var Fru Math. Nielsen ypperlig som en gammel simpel Asyl-Madam (i Fru Edgrens „Moster Molvina“). Masken kunde ikke tænkes bedre: et kappe-indrammet, arrig-rødt lille Ansigt med det pudserligste indfaldne — man kunde fristes til at sige: indædte — Underkæbe-Parti. Og Stemmen var gjort saa betegnende „tandløs“, rigtig til et Udtryk for dirrende Misundelse og Skælde-Lyst . . . Endnu betydeligere var dog Hr. Sophus Neumanns Spil som Sjælen i Heibergs „En Sjæl efter Døden“. Mange vilde vel have forsvoret, at dette langt spundne, polemiske Literatur-Drama kunde have virket fra Scenen anderledes end som et trættende Foredrag. Og som en ægte Komedie tog det jo vel heller ikke Publikum fangent. Men store Dele af det morede dog, — og dèt skyldtes udelukkende Hr. Neumann. Han havde de kosteligste, troværdigste Udtryk for den brave Sjæls Stemninger: for dens Forbavselse, Befippelse, Benauelse, Selvfølelse, for dens opvaagnende Haab, dens indsmigrende Forbindlighed, dens Gotten sig ved Tanken om lækre Nydelser. Lutter smaa Gestus, et næsten helt igennem behersket Minespil! kun en sjelden Gang en lidt for outreret Vrængen Mund eller en lidt for bifalds-æskende Skæven og Skelen! Hr. Neumann har aldrig været saa udmærket en Skuespiller, som han er i Øjeblikket, — naar han da selv vil. Hans rette Plads var nu paa National-Scenen, bl. a. maaske i de store gamle komiske Karakter-Roller.

For Resten var det kuriøst at lægge Mærke til, hvorledes Opførelsen tog den værste Braad af Heibergs hvasse Skæmt. Digtets Tankegang er jo den, at den alt overvejende Del af Menneskene (alle de, som ikke fuldt ud har stillet deres Liv i et højere, et aandigt Formaals Tjæneste) gaar ad Helvede til. Men det hinsidige Helved er saa blot en Slags Gentagelse af Jordelivet: Jorden er Helvede, og Helvede er Jorden. Denne Lære indprenter

Mefistofeles en Afdøds Sjæl i lange Samtaler. Det følger altsaa af sig selv, at hvis Stykket skal opføres, maa Mefistofeles her saa godt som aldeles ikke ligne den traditionelle Mefistofeles-Type. Sjælen aner jo ikke, hvem han er; Sjælen tænker sig slet ikke, at den er i Helved. Den finder tvært imod stadig Omgivelserne og Personen, som den taler med, rigtig hjemlige, blot noget flottere eller mere indtagende. Det rette vilde vel have været at fremstille Mefistofeles som en Slags fin, ligegyldigt-forekommende Hotel-Portier eller Hotel-Vært (med et ganske svagt satanisk Drag i Masken). Hr. Lindstrøm gav imdlertid Figuren med det vante Djævle-Fysiognomi, i den vante Djævledragt og (Guderne maa vide hvorfor!) med nogle underlig rappe, stakkate Polichinel-Gestus. Han gjorde ham til det traditionelle Helvedes Herre: og derved brød han den ene af Digtets satiriske Spidser af, den nemlig, at Helved er som Jorden . . . Den anden Spids, at Jorden er som Helved, blev saa — om ikke brudt saa dog bøjet af Hr. Neumann. Han fremstillede „Sjælen“ for det første i gammeldags Dragt, for det andet som en medgørlig, ganske beskeden, overmaade stilfærdig, smaaborgerlig Fyr, rigtigt hvad man nutildags forstaar ved „et skikkeligt Menneske“. Men der er i Digtet Træk nok, som viser, at Heiberg ingenlunde har tænkt sig „Sjælen“ saa spag. Sjælen er ment som Bourgeois-Type, som det, vi nutildags kalder „Grosserer-Typen“. Var den blevet givet saadan paa Teatret — og tillige helt modern, siden Stykket jo da spiller „til alle Tider“ — saa vilde Satiren naturligvis have svedet anderledes nærgaaende. Og . . . Forestillingen vilde da maaske mindre have fornøjet end ængstet eller irriteret.

Naar man ser, at altsaa ved Første-Opførelser nutildags Heibergs Skarphed formildes og derigennem hans Succes forøges, faar man en Anelse om, at det samme kan være sket ved de oprindelige Opførelser af hans satiriske Skuespil. Navnlig har det maaske været Tilfældet med den oprindelige Fremstilling af hans populæreste Vaudeville, „Recensenten og Dyret“, samt af dens navnkundigste Figur, Hr. Trop.

Det kgl. Teater havde indstuderet denne Vaudeville igen i Anledning af Minde-Festen. Hr. Schram spillede Trop. Han holdt vistnok baade i Maske og Væsen Figuren nøje i Gl. Rosenkildes Spor: som en snurrig, skikkelig Fyr med et godmodigt, forfjamsket, affældigt Fysiognomi, et Stykke af en Mand, der gaar i Barndom. Alligevel slog hverken han eller Stykket rigtigt igennem. Hr. Olaf Poulsens (lidt for kommanderende og almægtige) Klatterup trængte

Trop hen i Baggrunden; Trop blev ligesom borte for en. Hvad var der da i Vejen? Jo der manglede den komiske Elskværdighed, som Gl. Rosenkilde skal have udfoldet. Hr. Schram har som Skuespiller hverken i Blik eller i Stemmeklang Udtryk for det Hjærtevindende; han gør paa Scenen let Indtryk af at have en Skælm bag Øret. Og rimeligvis afhænger netop „Recensenten og Dyrets“ Lykke af, at Trop — trods al sin Naragtighed — bliver Tilskuerne sympatetisk.

Men er Trop nu fra Digterens Haand egentlig sympatetisk? Heiberg skrev rigtignok, at han havde aldrig udarbejdet en Vaudeville-Rolle med større Forkærlighed end Trops, fordi „denne Karakter forekom ham selv at indeholde en original Blanding af Naragtighed og Elskværdighed“. Det skrev han imidlertid en god Stund efter Opførelsen, og han skrev det, da han skulde forsvare sig mod Beskyldningen for at have skildret i Rollen en af sine Samtidige ... I Forbigaaende sagt, han havde ganske sikkert ikke „skildret“ den Paagældende. Han savnede maaske saa temmelig Ævne til (saaledes som jo f. Eks. Øhlenschlæger har forsøgt) at „tegne efter levende Model“. Det ser ud til, at han tog sine fleste „Karakterer“ fra Bøger, som han havde læst, eller fra Stykker, som han havde set spillet. Vilde han saa en eller anden i Samtiden til Livs, saa paaklistrede han disse Figurer en Titel, en Bestilling, en naragtig Vane, eller lagde dem i Munden Repliker, som tydeligt pegede hen paa det udsete Offer. Saadan havde han — aldeles uimodsigeligt — da ogsaa gjort i „Recensenten og Dyret“. Men dèt vilde han naturligvis ikke være ved, og han kørte op med de forvovneste Tilsnigelser for at godtgøre, at han var uskyldigere end et Lam. For Trops Vedkommende beviste han Alverden over, at Trop var godmodig, beskeden, yndet, uplettet ærlig, det bedste Menneske af Verden. Læser man lidt tænksomt, ser man straks, at ikke èt af Heibergs Beviser duer. Og eftergaar man saa i Bogen alt, hvad Trop siger og gør, saa finder man, at kun to Træk af ham til Nød kan fortolkes som Udslag af Velvilje, medens dog den naturligste Forklaring er, at de er Udslag af noget ganske andet. Til Gengæld møder man hos Trop saadanne paafaldende Anlæg som indeklemt Arrigskab, Drillesyge, Fejghed, Eftersnakkeri. Og man studser over noget ret besynderligt. Enhver vèd, hvorledes Dommen over en endnu ukendt Person forudbestemmes ved, hvad der forinden siges om den, især af kendte og sympatetiske Mennesker. Nu siger i Stykket den romantisk-indtagende Jfr. Rose følgende om Trop (før han

er kommen frem): „Han er sort som en Ravn, han snakker som en Ravn, og han er forslugen som en Ravn". Hvorefter den lige saa romantisk-indtagende Elsker kalder ham „den gamle Kegle". Saaledes er Præsentationen. Hvis Heiberg virkelig havde villet forberede paa et elskværdigt Bekendtskab, kunde han da vanskeligt have udtrykt sig uheldigere.

Formodentlig er det gaaet med Trops Karakter, som det (formodentlig) er gaaet med et Par af Stykkets Repliker, der siden hen blev bevingede Ord[1]). Skuespilleren har lagt til og ændret og givet den endelige, heldige Form. Gl. Rosenkilde skal jo have havt en endog sjældent blød og indtagende Stemme: allerede den vil let have bredt noget sympatetisk over Figuren, og hele Rosenkildes Kunstner-Naturel kan saa have hjulpet yderligere til. Men om saa var, vilde det endelig hverken være første eller blive sidste Gang, at Karakteristiken af en Skuespil-Figur saavel som et Skuespils Sukces skyldtes mindre Digteren end Skuespilkunsten.

Vilhelm Møller.

---

[1]) Endnu i den første trykte Udgave — trykt et Fjærdingaar efter Første-Opførelsen med Aarstal 1827, ikke 1826 — findes de udhævede Ord ikke i den nu saa kendte Replik: „Tror Hr. Pryssing maaske, jeg kan komme ud af det med én Rigsdaler om Ugen, som jeg desuden ikke faar". Og en siden hen endnu mere bekendt Replik lyder dèr saaledes: „Har det allerede varet saa længe dermed, saa kan det vare Dyrehavstiden endnu". I begge Tilfælde har vistnok Skuespilleren givet Repliken dens morsomme og mundrette Redaktion.

Stoddere.

NEKROLOG.

Han havde fundet i Berlings Port
et stort Stykke hvidt Papir og smurt
et Brev til Søsteren sammen.
Hvordan han har faaet Frimærker fat,
begriber jeg ikke, men véd kun, at
han sendte det ud til Madammen.

Og hun skikker ind fra sin Bondegaard
et rigtig godt Stykke Spegelaar
af et Svin, der var dygtig mæsket.
Naa, Peter havde jo ikke Raad
til at købe Brød, men han bare aad
sig stoppende mæt i Flæsket.

Saa gaar han til Ro. Men den næste Da'
hører de inde fra Loftet a',
hvordanne han gi'er sig i'et;
der ligger han ganske bevidstløs hen
og af Liv var der ikke meget igen,
da de hentede Politiet.

Nu kommer jeg lige derude fra,
og Klokken elleve traadte han a'
for at stille til Herrens Glæde.
De to Ting følges naturligt ad:
naar man ikke længer kan taale Mad,
saa maa man jo dø af Æde.

ÆRE VÆRE . . .!

Jo, gamle Ven, jeg er tyk i Dag,
for der er hændet mig no'et,
saa havde jeg ikke haft Syn for Sag,
vilde jeg slet ikke tro 'et.

Jeg ligger hjemme og glor og har
ikke en Øre tilsammen,
saa hører jeg no'en, der banker og ta'er
i Døren, saa det ryster i Rammen.

Jeg ser mig omkring. Ja, Herregud,
det er Rest af en fornem Vane,
for nu er der ikke en Lommeklud,
som Fogedens Folk kan rane.

Jeg aabner Døren. Der staar en Mand. —
Den Mand han har vist mig Ære!
Og over det hele Danmarks Land
jeg vil ham min Tak frembære.

Meget beskidt, med Hat uden Rand,
kunde næppe tale for Hikke . . . .
Hvad tror du, han vilde, den danske Mand,
hos mig? — Han vilde s'gu tigge.

FOR GALT!

Jeg har bedt, om vi maatte blive fri
for dette utidige Lapseri:
midt i Ugen, for at gaa paa Gaden,
er han uglet ud med ren Flip, Raden.

Men han bliver ved i samme Dur:
nu si'er de, at han gaar Morgentur. —
Det kan jeg nok li'e! Saadan en Blære!
Naar man véd, hvordan Morgenluften kan tære.

IDYL.

Det er dog li'som lidt Sommer endnu,
om ogsaa Luften er kold;
saa lad os sidde en Kende, du,
oppe paa Christianshavns Vold.

Jeg har en Pibe Tobak igen
af den fra min Fødselsda',
den tænder jeg mig, og min lille Ven,
hun nøjes med Lugten der a'.

Men siden, hos mig, skal vi begge to
drikke Kaffe, af samme Kop.
Og saa er det Mørkning og Søndagsro,
og du løser Haaret op.

Marie! Det skal du nu love mig,
at hvor sløjt det saa ogsaa gaar,
og hvor meget Frisøren, han plager dig:
du maa aldrig sælge det Haar.

NATURLIGVIS —!

De fandt ham liggende paa en Bænk
en Nat, det var meget koldt. Og tænk,
li'som saa Kulden skal til at ha' ham,
kommer en Herre og ta'er sig a' ham.

Nu gi'er han den flot som Gentleman'
paa Hospitalet. Jeg saae hvordan:
han ligger paa Fjere og sover, og bare
han slaar Øjnene op, staar der Fødevare'.

Jeg spurgte naturligt, hvordan det gik;
men han svarede ikke. Ja vel, den Strik —
naar man véd saa godt, hvad der følger efter,
saa skal det nok knibe med at komme til Kræfter.

PAA LANGEBRO.

Jeg gaar i Kulde over Langebro . . .
Det maatte være stolt med Vinterfrakke;
jeg kendte en Gang En, som havde to! — —
Paa Vandet ser jeg Lygteskæret flakke
ud efter i en sagte, gylden Svømmen . . .

De si'er, der driver ofte Lig med Strømmen!

Betjænten ser mig an — en Gang igen:
„Der er dog ikke no'et her at hugge;
jeg gaar blot Aftentur, min gamle Ven,
paa Langebro og hører Vandet sukke;
jeg véd godt: Livets Kalk — vi skal jo tømm'en . . .

Mon der i Aften driver Lig med Strømmen?!

HVORFOR?

Hvorfor skal vi Mennesker ikke kunne
lægge os hen som andre Hunde
og dø af Sorg? — saadan ganske stille
uden hverken at ville eller ikke ville.

Nej, Sulten lægger sig ved vor Side
og tirrer os op til at leve og lide.
— Er det derfor, vi kaldes Skabningens første,
fordi vi alle Tider kan sulte og tørste? —

KARL LARSEN.

Arnold Böcklin.

Naar *Schiller* i „Griechenlands Götter" klager over den *entgötterte* Natur kan vore Dages Mennesker trøstes ved den Tanke, at der er én Mand dog, for hvem Naturen er fremdeles de gamle Grækers guddommelig besjælede Natur.

Denne ene er *Arnold Böcklin.* Han fødtes i Basel 1827, besøgte Gymnasiet dér og gennemgik dets grundige Skole i klassisk Literatur. Tyve Aar gammel kom han til Düsseldorff, hvor han modtog Undervisning af Maleren *Schirmer.* Derfra gik han til Bryssel, hvor han kopierede Rubens, og videre til Paris, hvorfra Julirevolutionen fordrev ham. To Aar senere finder man ham i Rom, hvor han sluttede sig nær til Tyskeren *Dreber.* Nogle Aar efter er han i Hannover for at udføre en Bestilling, tager derfra til München, hvor han gør Bekendtskab med Samleren Grev *Schack,* kaldes 1858 til Weimar som Professor ved det derværende Akademi, forlader efter faa Aar sit Embede og vender tilbage til Italien — Rom, Neapel, Pompeji —, hvor han opholder sig i fem Aar. Derpaa til Basel; 1871 paany til München; 1876 til Florens, hvor han blev, indtil han for faa Aar siden bosatte sig i Zürich, som han nylig igen har forladt for at slaa sig ned et andet Sted i Schweiz.

Af disse karrige Meddelelser om hans lidet kendte, privat og yderst rastløst levede Liv er enkelte værd at fastholde. Først denne, at Böcklin var en ung Lærd, forinden han blev Maler, og at han har været nøje fortrolig med Oldtidens Literatur, forinden han betraadte Italien. Dernæst er det ikke uden Betydning at faa at vide, at han en kort Tid har været Elev af Schirmer, der

siden 1840, næmlig efter sin Hjemkomst fra Italien, var bleven en af Hovedrepræsentanterne for det „historiske“, det heroisk-stiliserede Landskabsmaleri. Og endelig er det værd at bemærke, at Böcklin under sit første Ophold i Rom sluttede sig nær til den tyske Maler Dreber, som man med nogen Ret har kaldt hans Forløber i Kunsthistorien. Dreber hørte til det Kuld af Romantikere, som Italiens Natur havde omformet. Han var oprindelig, som Schirmer, en Landskabsstilist, men under Opholdet i Syden vaktes hos ham Sansen for det koloristisk glansfulde, og han var, da Bøcklin lærte ham at kende, en Stemningsmaler, hvis Billeder ganske vist havde de heroisk-stiliserede Landskabers traditionelle festlige Kompositioner, men som i Tilgift havde en betydelig koloristisk Subjektivitet. I denne Mand fandt Böcklin ikke alene en Art Forløber for den Kunstretning, han selv skulde komme til at betræde, men ogsaa et Temperament, der var beslægtet med hans eget: et nervøst og let irritabelt Sind med Hang til personlig og kunstnerisk Ensomhed.

Af Schirmer lærte Böcklin at skatte Linjens Skønhed i Kompositionen. I Bryssel og Paris lærte han af Rubens og af de moderne franske Kolorister et kraftigere malerisk Foredrag end det, de tyske Landskabsstilister kendte. Og endelig fandt han i Dreber et Eksempel, af hvis Egenhed og Særhed der var en Del at tilegne sig. Böcklins Biografer ynder at fremstille hans Talent som ganske rodløst, som fuldkomment blottet for paaviselig Afstamning. Han sad i Virkeligheden inde med en Uddannelse, der var mere end elementær, og det var ingenlunde paa helt bar Bund, han begyndte sin selvstændige Virksomhed som Kunstner.

At det var i Italien, han kom til at begynde den, blev af afgørende Betydning for hans Skæbne. Tvungen af Nød maatte han ganske vist hurtig forlade Sydens Natur, men den lokkede ham uimodstaaelig tilbage til sig, og han ofrede den uden Hensyn den Stilling i Weimar, i hvilken Fattigdom og Sult havde fastholdt ham nogle Aar. Var han bleven siddende i Weimar eller andetsteds i Tyskland, tør man formode, at denne lærde unge Mand, lærd i Literatur og lærd i andres Kunst, var bleven én af Malerkunstens mange Professorer, ti der er — hvor mærkeligt det end kan lyde — Professorspirer at finde i hans tidligste Arbejder.

Rundhaandet og overdaadigt lønnede Syden ham hans uegennyttige Begejstring for Kunsten: den vakte hans Fantasi, den gjorde den tusendfold frugtbar. I dette Vidunderland, hvor

Blomster aldrig visner, uden at andre folder sig ud, hvor Frugttræernes Blomsterblade falder tyst, medens Sneen pisker i Norden, i dette Italien, hvis Luft er som Balsam og Cithertoner og bløde Kærtegn for oprevne og ømfindtlige Gemyter, — dér voksede ud af hans akademisk-klassiske Lærdoms tørre Sandbund frodige Billedsyner. Midt i denne Natur, der syntes ham for ophøjet og dejlig til at værdige menneskelig Usselhed Plads, saa han Oldtidens Sagnfigurer genfødes. Det var ham, som genfandt han i denne Natur den Kilde, hvoraf hans Yndlingsforfattere, de gamle Hyrdedigtere, havde øst deres yppige landskabelige Skildringer. Rigdommen i den italienske Natur, Blomsternes uendelige og stærkt brogede Mangfoldighed, Rosernes Tæthed og Glød, de straalende, smaragdgrønne Enge, Himmelfarvens store Dybde: det mægtig frugtbare, det arkadiske, det elyseiske omgøglede hans nordisk lærde Aand, hans nordisk nervøse Sjæl.

Han følte og fornam Naturen nok saa meget, som han studerede den. Gennem alle hans Sanser trængte den ind til hans Bevidsthed, og han hørte den lige saa meget som han saa den. Stærkt musikalsk som han var, lyttede han med sit Øre til Naturen. Rovfuglenes Vingeslag, Sangfuglenes Stemmer, Øglernes Raslen, Vindens Pust i Træernes Kroner: saadanne og andre Naturlyde, der gaadefuldt og rædselsvækkende griber den ensomme, — saadanne Lyde er Böcklins Inspirationer, og de Syner, de fremkalder, er de Billeder, han maler.

Man høre nogle Eksempler, hentede fra hans Kunst:

Hen over Mosen blæser Vinden. De blanke Siv høres klagende at dukke sig for den. Eller er det ikke Sivene, der klager? Nej det er Pan, som sidder mellem Sivene og blæser paa sin Fløjte, begrædende sin tabte Elskerinde. . . . .

Mod Dagheld søger Hyrden ned fra Bjærget. Hvor Vejen drejer, er der nogle Figenbuske, hvis haarde Blades Raslen for Vinden lyder som en tør Latter, der bringer Hyrden til at fare sammen og flygte i Skræk. Ti det var ikke Figenbuskenes Blade, der lo: det var Pan, som sidder dér, hvor Vejen drejer, og forskrækker den énsomme Vejfarende. . . . .

Roser og Ranker af Vin, Palmer og Siv og mange Slags Blomster dækker de fattige Rester af et gammelt græsk Tempel, der er sunket i Grus ved Bredden af en Sø. Det er Midsommers Middagstid; Solen brænder, Blomsterne dufter, og den krydrede Luft toner af Cikaders Summen og Fugles Sang. Men kan Cikader

summme og Fugle synge saa skønt? Nej, det er jo **Pan**, der staar mellem Templets Søjler og spiller paa sin Syrinx lifligere end nogen Fugl kan fløjte[1]).

Pan, Guden i Naturen, Pan, der paa sin Fløjte har Toner af Rædsel, men ogsaa Toner, der byder til Dans og til Lyst, — Pan, Grækernes legemliggjorte Forening af Naturen og Mennesket, — Pan er Böcklins Gud, og hele hans Naturbetragtning er en rent panteistisk.

Hos den forudgaaende Slægt af Landskabsmalere i Tyskland, hvor Böcklin hører halvvejs hjemme i Kraft af det Sprog, han taler, var Naturbetragtningen — langt fra at være panteistisk — rent humanistisk. Hos en Maler som *Koch* f. Eks., en højtbegavet og altfor lidet kendt og skattet Kunstner, er Landskabet en Afspejling af Sjælstilstanden hos de Figurer, med hvilke Landskabet staffagemæssig er befolket. Maler han en Apollon mellem Hyrderne, er det paa en landskabelig Baggrund, i hvilken Linjerne er rolige, Stemningen lys og klar. Maler han derimod Macbeth og Heksene, hensætter han dem paa en Baggrund, hvor Linjerne er vilde, hvor Stormen rusker Træerne ud af deres Former, hvor Lynene kløver den sorte Luft, medens Bølgerne vælter sig rasende mod Land. Med Billeder som disse har Kunstnerens Hensigt været den rent humanistiske: at lade Naturen dramatisk tage Del i Menneskenes Færd og Skæbne.

Anderledes med Böcklin. Der er ikke Gnist af Humanitet at finde i hans Naturbetragtning. Betegnende for ham er det, at han har malet en Række Billeder, der forestille de Offerlunde, hvor Oldtidens Mennesker kom sammen for at bede Guden i Naturen om Barmhjærtighed. Man ser dem med bøjede Hoveder drage i Procession med Fakler til Offerlundens Alter; man ser dem bringe Grøden af deres Flid, Frugten af deres Jord til den luende Offerild; man ser dem krybende paa deres Knæ at nærme sig skælvende den helligt indviede Plet. Og højt over disse Mennesker, der bøjer sig i Støvet for det usynlige og uforstaaeligt Guddommelige, hvælver kæmpehøje, ranke Træer deres tætte Kroner. Naar da Aftenvinden fører Bladene hviskende mod hverandre, er det Guden, der taler med sin hemlighedsfulde Røst.

---

[1]) De trende Billeder, hvis Indhold her er løselig antydet, findes henholdsvis i det nye Pinakotek i München, hos Grev Schack sammesteds og hos Hr. Major v. Heyl i Darmstadt.

Menneskene uden Tanker og uden andre Følelser end Rædsel og Ydmyghed for den store Natur: saaledes ynder Böcklin at forestille sig dem. For Slægtens humane Følelser finder han saa godt som aldrig smukke Udtryk, og Menneskene spiller i hans Billeder gennemgaaende en stakkels Rolle. Han behandler dem helst med Skadefryd og Ironi. Han er aabenbart lykkelig, naar han kan gøre sig lystig over dem, og han har fundet ud, at Menneskene er aldrig saa latterlige, som naar de ræddes for den Natur, de gærne praler af at have gjort sig underdanig. Hyrden, der flygter for den store Pans Latter, er som et Motto over den betydelige Del af Böcklins Produktion, der har til idelig varieret Tema Naturens Almagt over Menneskenes Sind.

Som alle gode Kunstnere beundrer og elsker han selvfølgelig Naturens Skønhed. Men fremfor nogen anden nævneværdig Samtidig har han de gamle Hedninges store Kultus af Naturen og de den iboende Magter. Ikke nær saa meget har hans Billeder deres Oprindelse i de moderne Landskabsmaleres almindelige, mere eller mindre nøgterne og objektive Betragtning af Naturens Former og Fænomener, som i Trangen til at skildre de sælsomt vekslende, rædsels- og højtidsfulde Følelser, hvormed Naturen opfylder hans Indre. Den taler til ham, den hallucinerer hans Sanser, den foregøgler ham de fantastiske Skikkelser, i hvilke Fortiden saa Natur og Forestillinger legemliggjorte. Naar Bølgen smaaklukker, er det Havmanden, som ler; naar Havet gaar i store Dønninger, er det Havmænd og Havfruer, der vugger paa dets Overflade. Naar Solen skinner en Foraarsdag, gaar der Dans af Amoriner over Engens Blomstertæppe, men er det Efteraar og raser Stormen og strømmer Regnen ned, saa sprænger Døden paa sin sorte Hest over Landet.

I et Motiv som sidstnævnte med Døden er Böcklin ude over Oldtidsmenneskenes Forestillingskreds. Dets Idé tilhører Middelalderen, og det er ikke tilfældigt, at han til dette Billed undtagelsesvis har hentet Sceneriet fra en tysk Landsby med en middelalderlig Kirke. I alle de Billeder derimod, i hvilke han har ladet den græsk-romerske Mytologi og den hedenske Naturbetragtning leve op paany, er Scenerierne byggede over Motiver, han har erindret fra sit Ophold i Italien.

Udtrykkelig siges det her, at han har erindret disse Motiver. Ti blandt det lidet, man véd om Böcklins Malemaade er dette, at han ikke har for Skik at arbejde *i* Naturen. Ankommen

til Italien satte han sig ikke til at male Scener og Vuer, saaledes som de andre Dyrkere af Landets Skønhed. Aldrig saa man ham med Penslen i Haanden ude i Naturen, men derimod kunde man møde ham paa daglange Vandringer ad utraadte Stier, ude i Campagnen eller ude i Bjærgene, og Dagen efter sad han da i et landligt Osterie og malede „ud af Hovedet“ store Billeder, dikterede af Erindring og Fantasi.

Eksemplet er næppe fuldt saa enestaaende, som det tager sig ud. Man kan saaledes læse i Brødrene Goncourts Journal et Referat af en Samtale, som de tvende Forfattere har haft med *Fromentin,* — en Samtale, i hvilken denne har forsikret, at han malede de fleste af sine Billeder efter Hukommelsen, ofte endog mange Aar efter at han havde set deres Motiver. Der er næppe fjærneste Aarsag til at tvivle om Fromentins Sanddruhed, og man faar forsone sig med den Tanke, at denne Maler, hvem man har vænt sig til at opfatte som lidt af en Etnograf og meget af en nøjagtig, nøgtern Skildrer af fremmede Lande og Sæder, har givet os mest Erindring og adskillig Fantasi i sin Kunst.

Langt lettere vil man dog om Böcklin kunne tro det samme. Ti det er jo indlysende, at hans Kunst er ikke malet efter Naturen, men udelukkende inspireret af den. Han modtager Stemningsindtryk ude i Naturen, og over dem komponerer han sine Billeder. Mellem mange af hans Stemningsindtryk og de Billeder, han derover har bygget, ligger endogsaa stundum flere Aar. Indtryk, han har modtaget i Roms Campagne, har han først bragt paa Lærredet i München eller i Basel. I den Gade i Florens, langs med hvilken flyder Arnos skidengule Vande, har han siddet paa en fjærde Sal og malet Havfruer, der boltrer sig i Neapels Golf. Og vel at mærke er Havets oprørte Bølger sjældent blevne bedre malede, end af denne Mand, som sad i Florens og malede dem ud af sin Erindring. Lad ham — stik imod alt, hvad derom siges — have gjort nogle Smaastudier paa Stedet selv: hans Hukommelse er alligevel fænomenal, og det er denne enestaaende Ævne til at kunne fastholde i Aarevis Bevidstheden om det Sete, der giver Böcklins Poesier deres realistiske Underlag.

Dette Underlag af Virkelighed er de italienske Motiver. Men naar hans Landskaber alligevel er noget andet og mere end det Italien, som vi Turister kender, naar vi i hans Billeder bestandig mindes lige saa meget om Böcklin selv som om det Land, hvor han har hentet sine Inspirationer, saa skyldes dette Arten

af hans Fantasi, Det er en Fantasi, som baade formende og koloristisk chargerer, idet den af det naturlige idelig skaber det overnaturlige. Har Böcklin saaledes medtaget fra Olevano Erindringen om en Gruppe store, skyggerige Stenege, former hans Fantasi den om til en mægtig, hedensk Offerlund. Har han medtaget fra Golfens Kyster Erindringen om en taarnhøj Klippe i Havet, former hans Fantasi den om til at blive Dødens umaadelige Ø. Og ganske tilsvarende chargerer denne Fantasi koloristisk. Den, der blot en enkelt Gang har set et Billed af Böcklin fra dennes modne Aar, vil bevare et uudsletteligt Indtryk af at have befundet sig Ansigt til Ansigt med de voldsomste, de dristigst paatrængende Farver, der nogensinde blev Øjet budt. Det koloristiske Princip hos denne Kunstner synes dette, at gribe i Naturen alt, hvad den indeholder af stærke og blændende Lokalfarver, for derpaa at fortolke dem med en yderliggaaende Forcering. Rent æventyrlige, fuldkomment blottede for Tilknytning til Naturen vil Böcklins Farver forekomme den, der ikke har været hinsides Alperne. Og dog kan der ingen Tvivl være om, at hans Billeders fantastiske Farver har det samme Underlag af Virkelighed, som hans Billeders fantastiske Former, d. v. s. at det er Italien, der har inspireret hans Kolorit. Der kan jo være Dage dernede, hvor Himmel eller Sø er saa prangende blaa, hvor Træer eller Marker er saa funklende grønne, hvor Roser eller Valmuer er saa flammende røde og Engbundens Blomstervæld saa blændende broget, at man lettelig begriber, hvorledes alt dette *forte* i Farven har kunnet fremkalde Böcklins *fortissimo*.

Ham selv er dog Frembringelsen af disse mægtig klangfulde Toner ingenlunde falden let. Han har, for at skaffe sin pragtsyge Fantasi tilfredsstillende billedligt Udtryk, maattet uafbrudt kæmpe med sit Materiale; han har eksperimenteret længe og med Taalmod, og han er endt med at forlade Oljemaleriets Teknik efter at have opfundet en anden og ny. Fagmænd og Kemikere faar afgøre, hvori denne Teknik bestaar; det siges (og det synes sandsynligt), at han „maler under“ med Temperafarve, som han laserer med Olje eller mætter med en Opløsning af Olje og Voks. Andet vides ikke om hans Fremgangsmaade. Sete enkeltvis er de Böcklinske Farvers mærkeligste Egenskaber en ukendt Renhed, en fed Glans, en dyb Transparens. At disse Egenskaber udelukkende skyldes hans særlige Tilberedningsmaade af Farvestofferne, derom kan der næppe være Tvivl. Men over Sammenstillingerne af

disse enkeltvis rene, glansfulde og gennemsigtige Farver raader han naturligvis frit, og det er lige saa meget disse Sammenstillinger, som selve Materialets ejendommelige Karakter, der særpræger Böcklins Kolorit. Han anvender Farverne saa ublandede som mulig, og han sætter dem i denne Tilstand dristig Side om Side. De sagte og blide, de bløde og smæltende, de svindende og døende Toner, der nutildags er blevne kræsne Øjnes højeste Lyst, forekommer ikke i hans Kunst. For Lufttoner og den atmosfæriske Perspektiv interesserer han sig saa godt som ikke. Han chargerer Tingenes Lokalfarve i Kraft og Fylde, og det kan hænde, at Tingene i Baggrunden af hans Billeder træder frem med Forgrundstingenes Styrke. For det moderne „symfoniske“ i Farven nærer han en aabenbar Foragt; han indfører Regnbuens Farver fuldtallige i et og samme Billed. Erindrer man nu tilmed, at han med Forkærlighed vælger de Motiver, der giver Lejlighed til en ødsel Udfoldelse af Farvepragt, at han gærne maler Enge oversaaede med alskens Blomster, at han hyppig maler Træer luende i Løvfald, at han ogsaa maler Skoven prangende i Løvspring, at han elsker Golfen og de blaa italienske Indsøer, at blomstrende Frugttræer, at blegrøde Mandeltræer, at dybtrøde Rhododendron, at mørkegrønne Myrter og Cypresser hører til hans kæreste Æmner, vil man forstaa, at alle disse Farver, indsamlede med denne Kunstners farvelystne Blik, sat paa Renter ofte Aar igennem i hans farvegridske Fantasi, kan forvandle sig i denne til den blændende Kapital af Farverigdom, der lyser og straaler fra et Böcklinsk Billed.

Han har ikke alle Dage været denne umættelige Kolorist. Han, der er endt med at være en af alle Tiders aller vildeste Farvefantaster, begyndte som en lidet mærkelig og lidet fremragende Kolorist. Saa længe han endnu, paa Tusender andres Vis, malede med de gængse Oljefarver, saa længe bemærkede man hos ham en jævn, og kun i hin Tids Tyskland ualmindelig Stræben efter at gøre Farven levende og naturtro, — en Stræben, der iøvrig passede daarlig nok til hans Billeders overnaturlige Indhold. I „Hyrden, der flygter for den leende Pan“ (1858) er saaledes Landskabet i malerisk Henseende for objektivt naturalistisk i Forhold til Billedets fantastiske Æmne. Ganske nøgternt har Bøcklin f. Eks. beflittet sig paa at skildre, hvorledes Solen kan spille mellem et Figentræs Blade og gøre Skyggerne fra disse lette og luftige, og han har med slige Smaaiagttagelser berøvet Landskabet adskilligt af den

hemmelighedsfulde Stemning, der skulde have udtrykt og forklaret Billedets Idé.

Der fulgte efter dette Arbejde Aar, i hvilke Böcklins Samtidige med nogen Ret kunde tvivle om hans Kald, saa meget mere, som ydre Forhold den Gang truede med at standse hans Udvikling. Som Lærer ved Akademiet i Weimar levede han i hine Aar paa Minderne om et kortvarigt Ophold i Italien. Der fattedes ham endnu et tilstrækkeligt Fond af Erindringer om Naturen, og han malede paa dette Tidspunkt saa tørt et akademisk Professor-Billed som den „Dianas Jagt“, der findes i Museet i Basel. Kun den fuldstændigste Ubemidlethed havde lokket Böcklin til Weimar. Den menneskesky, nervøse og pirrelige Mand fandt sig kun daarlig tilrette i Embedet, og da han ogsaa kunstnerisk følte sig hæmmet af den spidsborgerlige Provins, opgav han en skøn Dag det gode Udkomme, for at genopsøge Syden, for at genvinde sin Frihed, for at genfinde sig selv.

Det første i Rækken af de Billeder, han da begyndte at male, er „Villaen ved Havet“ i det Schackske Galleri. Kompositionen eksisterer dér i tvende Udgaver, der i Henseende til Stemning og Kolorit er forskellige, men som i Motiv og Linjer næsten dækker hinanden. Motivet er hentet fra Kastell Fusano ved Ostia, men digterisk frit behandlet af Böcklin. Paa en Klippepynt i Havet ligger en pragtfuld romersk Villa, halvt en Ruin, begroet af Buske og skærmet ud mod Vandet af gamle, høje Cypresser, der synes Aarhundreder igennem at have staaet Vagt mod Vind og Vejr. Paa det ene af Billederne er Motivet fremstillet en kølig, skyet og blaagraa Morgen efter den stille Nat, der havde bragt Gaarsdagens Storm til Hvile. Nu rejser den sig igen med Solen; klagende og modstridigt bøjer sig de stolte Cypresser; Bølgerne, der for lidt siden gled flade og listende ind mod Stranden, faar pludselig Fart, og uvejrsvarslende Maager følger dem om Kap mod Land. Paa Stranden under Villaen staar en sortklædt Kvinde, tungsindig støttende sit Hoved i Haanden og stirrende over Havet, som ventede hun af det et Budskab fra det fjærne. —

Paa det andet af Billederne er Scenen den samme. Men det er blevet Eftermiddag; Stormen har i Dagens Løb faaet Skyerne spredt, Solen er kommen frem og kaster sine sidste Straaler paa Villaens Arkader af Marmor. Stormen er ved at gaa til Hvile, Bølgerne sagtner deres Fart, Maagerne søger atter til Søs. Og paa den selvsamme Plet, i selvsamme Stilling, med selvsamme Udtryk

staar fremdeles hin søvngængeragtige, sørgeklædte Kvinde og stirrer som en Ifigenia fortabt over Havet.

Dog: det er næppe værd for denne smukke Staffages Skyld vilkaarligt at lægge et episk Indhold ind i denne Komposition, hvis tvende Udgaver kun et Tilfælde har fremkaldt. Aftenbilledet var det første større Forsøg, som Böcklin gjorde med sin nye Teknik. Paa en Maade faldt Forsøget uheldigt nok ud, ti straks efter at Billedet var malet, begyndte dets Farvelag at løsne sig fra Lærredet, og Ejeren bestilte da hos Böcklin den ovenfor omtalte Gentagelse, i hvilken han — formodentlig efter Bestillerens Ønske — er vendt tilbage til de solidere Oljefarver. Sammenligner man denne Gentagelse med Aftenbilledet, der ved en kyndig Restaurering blev reddet fra Undergang, bliver man hurtig va'r den væsentlige Forskel mellem de tvende Billeders Kolorit. Aftenbilledet har en federe Glans i Farven end det tørrere Oljebilled. Der er ogsaa i Aftenbilledet en større Gennemsigtighed i Farven, end i den tungere behandlede Morgenstemning. Og endelig er i Aftenbilledet de voksholdige Farver sat paa Lærredet med et stort og bredladent flydende Foredrag, som Böcklin ikke havde naaet at erhverve sig med Oljefarverne.

„Villaen ved Havet“ tilhører en Gruppe Billeder, i hvilke Böcklin har forbundet sin Kolorit med en plastisk Stilsans, man skulde tro denne Farvefantast nægtet. I sin Oprindelse er denne plastiske Stilsans hos Böcklin en Arv efter hans nærmeste Forgængere. Schirmer havde den (og havde vel egentlig ikke meget andet); Dreber stræbte tappert at bevare den Side om Side med sin Sans for det maleriske. Hvad der kun sjældent lykkedes for Dreber, er lykkedes helt for Böcklin, men rigtignok er dennes plastiske Kompositioner af en anden Art end Drebers. Ti Böcklin har som moden Mand kastet over Bord hele det traditionelle Festapparat fra de heroisk-stiliserede Landskaber. Som sine Forgængere komponerer han ganske vist sine Billeder, men med færre Midler, i større Masser, i enklere Omrids. De ældre tyske Landskabsmalere i Aarhundredets første Halvdel havde Forkærlighed for de aabne italienske Prospekter med dybe Udsigter til Bjærge og Byer. I „Gangen til Emaus“ — et Landskab med bibelsk Staffage —, som Böcklin har malet i Fresko til en Privatmand i Basel, og senere gentaget i Olje for Grev Schack, kan man finde Reminiscenser af denne Stil, som han imidlertid siden ganske har forladt for enklere, men ikke mindre virkningsfulde Motiver. Man

finder saadanne Motiver første Gang i „Villaen ved Havet", dernæst i en „Italiensk Villa ved Foraarstid", der ligeledes tilhører Grev Schack, endvidere i „Stormen ved Havet" hos Major v. Heyl i Darmstadt, i „De Saliges Land" i Galleriet i Berlin og i talrige af de ovenfor omtalte „Offerlunde". af hvilke de bedste Eksemplarer findes i Hamburg, München og Basel. Fælles for disse Kompositioner er det landskabelige Motivs imponerende Silhuetvirkning op mod den lysende Luft. I Cypressens majestætiske, stortskaarne Vækst har Böcklin fundet et paa en og samme Tid malerisk og i høj Grad plastisk Træ, som han i mange af disse Billeder har forherliget, og til hvilket han jævnlig er vendt tilbage, naar det gjaldt om at skildre Naturen fra dens mest ophøjede og ærefrygtindgydende Side.

Højst i denne plastiske Stil, højst maaske i sin hele Produktion[1]), er Böcklin sikkert naaet i den Komposition, han kalder „Dødens Ø", — en Komposition, han med lette Ændringer ofte har gentaget, og som vil være mange kendt af Max Klingers ypperlige Radering. Man overdriver næppe ved at sige, at dette Billed hører til de ikke mange Kunstværker, om hvilke man har ondt ved at fatte, at de er blevne fødte af menneskelige Hjærner og formede af menneskelige Hænder. Af en Klippe i Neapels Bugt, af nogle Alleer med Cypresser i Verona eller Florens er skabt en Komposition, der virker haandgribelig som selve Naturen, og som dog er uden Sidestykke i denne. Ord kan ikke skildre den kunstneriske Skønhed og den ubeskrivelig stærkt koncentrerede Stemning af bitter Alvor og grænseløs Sorg, der rummes i dette Billed. Det er noget af en gammel hedensk Forestilling, som Böcklin her har givet Form, om end med store digteriske Friheder. Ifølge denne Forestilling ligger Dødens Ø i det fjærne Vesten. Langt, langt borte, i en Afstand, som Mennesker ikke kan tænke sig, længst ude i det vældige, uendelige Okeanos, dér ligger Dødens Ø i tavs og ensom Majestæt. Aandeløst sagte, ærbødigt for de Dødes Ro, nærmer Havet sig til Klippeøens Kyster, og ikkun Aareslagenes Lyd fra Baaden, der færger Menneskene over

[1]) forsaavidt som denne er Forfatteren bekendt. Jeg tror dog at have haft Lejlighed til at se saa godt som alle Böcklins Hovedværker i Originalerne med Undtagelse af „Den lænkede Prometheus", som jeg har maattet lade ude af Omtale, da Billedet kun er mig bekendt af en tarvelig raderet Gengivelse (*Zeitschr. f. bild. Kunst,* 1889).

Glemselens dybe Vande til Fredens evige Hjem, høres i den store Lydløshed. Langsomt glider Baaden frem mod Øens stejle Klippemure, der fortil aabner sig paa vid Gab og lader til Syne en skyggefuld Have af ældgamle Cypresser. Fraregnet Roerkarlen er intet Liv at øjne. Op i Baaden, foran Kisten, som den bærer, staar den hvide Død med Hovedet vendt mod sit Rige. Snart vil Baaden lande; den Døde vil stedes til Hvile i et af de mørke, iskolde Gravkamre, der ses overalt i Klippen, og alt vil atter blive tyst, — til Baaden igen bliver løst og gaar Bud med Døden om Bord. —

I et Billed som dette, saavel som i „Villaen ved Havet“ og „Offerlundene“ er Naturstemningen skildret med landskabelige og arkitektoniske Former og en underordnet figurlig Staffage. Men der er en stor Gruppe Arbejder af Böcklin, i hvilke det landskabelige Motiv er underordnet, og Naturstemningen hovedsagelig udtrykt ved Fremstillinger af panteistiske Væsener. Foruden flere af Pan-Billederne er „Ein Spiel der Wellen“ (Münchens nye Pinakotek) og „Meeresidylle“ (det Schackske Galleri) de betydeligste Eksempler paa saadanne Billeder. I „Ein Spiel der Wellen“ har den friske, jublende Stemning over det bølgende, mørkeblaa Hav faaet Udtryk i en lystig Scene mellem Havets fantastiske Beboere: Søuhyrer og Havmænd, der forfølger Nereiderne. I „Meeresidylle“ er derimod skildret den frembrydende Uvejrsstemning over Søen. Paa en Klippeblok, over hvilken bragende bryder sig Bølgerne, sidder en haaret Havmand, der blæser paa en Konkylie et Akkompagnement til Stormens vilde Hyl. Ved hans Side ligger dovent slængt paa Ryggen en af Havets Døtre, der kærtegner et mægtigt Uhyre, hvis mønstrede, gule og grønne Slangekrop bugter sig i det dybt blaa Vand. Hun killer Dyret i Bringen, og det pruster af Velvære under hendes Berøring. Forelsket strækker det sin skæggede, kølige Snude op mod hendes vellyst-smilende Mund, og med sælsomt rædselsvækkende Ømhed tilkaster hun Uhyret et Blik fra sine store, natsorte Øjne, der er uudgrundelige og bundløse som det Hav og det Dyb, hun tilhører. Der er ildrøde Alger om hendes kolde Lemmer og filtret Tang i hendes mørke Haar; der er hvidgrønt Skum paa hendes blodløse Læber, og Bølgens Smidighed er i hendes kælne Krop.

Af alle de mange Variationer, som Böcklin har malet over Æmnet i dette Billed, er „Meeresidylle“ uden Sammenligning den bedste. Den er malet paa en Tid, hvor han havde opnaaet et

fuldstændigt myndigt Herredømme over sine Farver, og forud for den Tid, hvor disse Farver ikke sjældent tog Herredømmet fra ham. Det er i Koloriten et pragtfuldt Billed: dybt stemt og dog lysende ved Farvernes emailleagtige Glans, mangetonet og dog harmonisk overalt. Der er Partier i det — f. Eks. Slangens smaragdgrønne Krop med de gule Pletter og den sorte Tegning —, der er mesterlig og uovertruffen Malerkunst. Det er gennemført med en Omhu, som Böcklin altfor ofte senere har tilsidesat. Det er komponeret med en Skønhedssans, der mangen Gang siden har svigtet ham. Og trods disse store og iøjnefaldende tekniske Fortrin, trods Figurernes haandgribelige og stoflig gennemstuderede Karakter, virker Billedet saa let som et Syn. Det er ikke fremtvunget med Magt og med Besvær af en tungt arbejdende Indbildningskraft. Det synes født fuldfærdigt af et eneste Øjebliks Hallucination,

Saadan en Hallucination af Böcklin er noget alt andet end sygeligt. Den er ikke et Feberbilled i ubestemte Omrids og af ubestemmelige Stoffer. Den har intet tilfælles med en *Odilon Redons* Fantomer og knugende, dystre Drømmesyner. I en Hallucination af Böcklin, der elsker Liv og Farver, er intet sløret, intet uigennemtrængelig mørkt og gaadefuldt. Den Rædsel eller den Vellyst, som Naturen vækker hos ham, omsætter sig i hans Fantasi til dagklare, maleriske Billedsyner, i hvilke den klassiske Oldtids traditionelle panteistiske Skikkelser antager haandfaste og levende Former. Man har overvurderet hans Ævne tll at gøre disse Former nye. Hans Fantasi er paa dette Omraade begrænset af hans Kundskaber; han holder sig til Traditionerne; han er kun sjældent rent kimærisk skabende. Hans Pan og hans Centaurer, hans Havmænd og hans Nereider, hans Muser og hans Gudinder er i ydre Udrustning dannede efter den gamle Mytologis Forskrifter. Og hvor Mytologien svigter ham, eller hvor han en sjælden Gang gaar udenfor Mytologien og ind i andre oversanselige Forestillingskredse, dér tager han andre Kundskaber — næmlig zoologiske — til Hjælp. Det Uhyre, der i det genialt fortalte Billed af „Dragehulen" (i det Schackske Galleri) strækker sin lange, glidende Krop ud af en Hule i Klippekløften og forfærder nogle intet anende Rejsende, er saaledes en Ichtyosaurus eller en lignende af Fortidens Reptiler. Efter hvad der er blevet fortalt Forfatteren til disse Linjer har Böcklin været blandt de flittigst studerende i Neapels herlige Akvarium. Fra Golfens pragtfulde Fauna har han da hentet de Farver, i hvilke han har malet Havfruens skællede Underkrop med dens

Glans af Perlemoder og Sølv. Og hans Skildringer af Drager og Søuhyrer er blevne inspirerede af dæmonisk udseende Bløddyr i dette Akvarium, hvor Skabelsens Vidundere synes spotte al dristig menneskelig Fantasi.

Mange nye Former har han saaledes ikke skabt i sine overnaturlige Skikkelser. Naar de ikke desto mindre for en umiddelbar Betragtning virker baade nye og overraskende, skyldes dette dels det fantastiske Præg, hans underfulde Farver har givet dem, dels den Maade, paa hvilken han opfatter deres Væsen. Han har ikke det mindste af mange tyske Maleres Tilbøjelighed til at holde paa Halvgudernes Værdighed og lade dem føre sig med Anstand og Ynde. Heller ikke føler han den fjærneste Forpligtelse til at gøre dem guddommelige i Kraft af overmenneskelig Skønhed. Han opfatter dem som vilde Naturvæsener med utøjlede Drifter, og han lader disse komme tydelig til Orde. Ingenlunde finder han det uforeneligt med sin højtidelige Kultus af Naturen at lade dens Guder være glade i glade Timer. Naar Pan en rolig Sommerdag har tømt sin Lærke og snuet sin Middagssøvn, og Solen ildner hans gamle Krop, saa er han ikke længere den store, frygtelige Pan, hvis Latter bringer Hyrden til at flygte i Skræk, men en godmodig fordrukken Mandsling, hvis Øjne lyser af Lyst til Nymferne. Naar Vinden leger friskt den lyse Foraarsdag, saa sidder ikke Havmanden og blæser dæmonisk paa sin Konkylie, men saa lader han sin Dreng ride Ranke paa sine skællede Ben[1]), eller han holder Stævnemøder og leger Skjul med Havfruerne. Og da gaar det vildt og fandenivoldsk til. Med frække Hænder kilder den lodne Havmand uhøvisk de lystne Havfruer, saa de hviner af hemmelig Glæde, medens deres Afkom — Patteunger med Fiskehaler — skriger i vilden Sky, fordi deres Mødre glemmer dem for behageligere Beskæftigelser.

Der kan i saadanne Kompositioner af Böcklin være Glimt at skue af hans Ungdoms Interesse for Rubens, hvis robuste Humor han overhovedet jævnlig bringer i Erindring. Med Aarene er dette Humor hos Böcklin taget mægtigt til, og hvor beundringsværdig smittende det end kan være, kan man kun beklage, at det har bredt sig paa hans kunstneriske Egenskabers Bekostning. En Scene som den nylig skildrede med Havmænd og Havfruer finder man i et af Böcklins nyeste Arbejder, et Billed i Basels

---

[1]) Et Billed med dette Motiv findes hos Hr. *L. L. Roche* i Basel.

Galleri. Det er malet med saa kolossal en Dristighed, med saa følelig en Glæde over selve dette *at male,* at meget i dets Nærhed — og derimellem gode, gamle Kunstværker — ser ud som barnligt Nusleri eller kvindeligt Haandarbejde. Men et fuldkomment Billed er det langt fra at være; det er ikke videre skønt i Kompositionen; det er broget og uroligt i Farven; det er fejlfuldt og utilfredsstillende tegnet i de talrige Figurer, af hvilke Havfruerne har en noget desillusionerende Lighed med Kokotter. Der er i dette Billed, som i saa mange af Böcklins seneste Arbejder, en altfor stor Selvfølelse, et altfor synligt Overmod, en altfor aabenbar Ringeagt for allehaande respektable kunstneriske Dyder. Selvkritiken er som blæst bort fra det. Selvkritiken og Selvundersøgelsen har i det hele aldrig være Böcklins stærke Sider, og hans Mangel paa disse Egenskaber har ofte ført ham ind paa Omraader, der laa udenfor hans naturlige Ævner. Han har imidlertid skabt saa mange sande og store Mesterværker, at alle hans mange Fejlgreb ikke kan forringe hans Betydning, og man kunde rolig lade disse Fejlgreb uomtalte, om ikke de belyste hans Karakter. Typisk for hans ubegrænsede Selvtillid er det saaledes, at han en Tid lang har troet at være et udmærket mekanisk Geni. Tanken om at konstruere en Flyvemaskine har i hans Ungdom beskæftiget ham fuldt saa meget som selve hans Kunst, og først da Maskinen ved sin Prøvesejlads nær havde knækket Halsen paa ham, opgav han for den Gang sine højtflyvende Planer. Men figurlig talt har han mangen Gang senere knækket Halsen paa Opgaver, han ikke magtede. Han har med grumme ringe Held forsøgt sig som Billedhugger, hvorom vidner nogle gyselige Hoveder i Sandsten paa Kunstforeningens Bygning i Basel. Ogsaa i sit egentlige Fag har han grove Synder paa sin Samvittighed. I en „Pietà“ i Basel, i en „Bodfærdig Magdalene“ i Raszynskysamlingen i Berlin hæver han sig kun lidet over den ikke tiltalende Maler, der bærer det yndede Navn Gabriel Max. Under Indflydelse af et langvarigt Ophold i Florens har han malet en Korsfæstelse, i hvilken han har vist den ubegribelige Smagløshed at anvende sin yderst verdslige Malemaade paa Prærafaeliternes fromme Stil. Han har stundum været sentimental, naar han mente at være følsom; han har ofte været plump, naar han ønskede at være vittig, hans Originalitet kan være grotesk, hans Lune barokt. Det er overhovedet let nok at finde Fejl i mange af hans Billeder, — navnlig

de senere. Han kan jævnlig tegne daarligt; han kan være saarende disharmonisk i sin Farve; han har ødelagt dejlige Kompositioner med unødige koloristiske Forsøg. Og urolig, travl og nervøs, som han er, har han mange Gange forladt sine Arbejder, forinden de endnu var færdige.

Sikker paa hans Talent kan man saaledes aldrig være. Hos Böcklin afhænger alt af Luner og Disposition. I Forsalen til Basels Museum har han malet nogle mytologiske Fresker, af hvilke sikkert mange har sluttet, at al *fresco* kan han ikke male. Men har man det Held at faa Adgang til Hr. *Sarasins* Havehus i samme By, faar man unægtelig andre Tanker, ti bedre Fresker end de Landskaber med bibelsk Staffage, som Böcklin her har malet, er næppe frembragt i dette Aarhundred.

Og sikker paa hans Væsen kan man heller aldrig være. Han kan være patetisk, men fra Patos til Ironi er for ham kun et Skridt, og denne hurtige Svingning i hans Stemning spores uophørlig i hans Kunst. Han kan være tragisk højtidelig, dityrambisk deklamerende, men inden Sol gaar ned, kan han have aflagt Koturnen og iført sig Komikens lattermilde Maske. Og trods sin høje Alder røber han til Stadighed nye Sider af sit Væsen. I den „Suzanne i Badet“ — fremstillet som en fedladen jødisk Banquierfrue —, der var at se paa den sidste internationale Udstilling i Berlin, aabenbarede han eksempelvis ukendte Ævner for den rene og skære Travesti.

Men hvor paradoksal han end kan synes, hvor fuld af Modsætninger han end er, hvor vanskeligt det end kan være at skille ud det typiske i det Kaos af mesterlige og mindre fuldkomne og ganske mislykkede og indbyrdes forskellige Billeder, han har malet, saa er hans Begavelse dog langtfra uden Centrum. Tænker man paa hans bedste og ejendommeligste Arbejder, bliver det klart, at Karaktermærket i hans Begavelse er dens forunderlige Forening af en traditionelt hedensk Naturopfattelse og en moderne Udtryksform for samme. Delvis hans Figurstil, helt og holdent hans Landskabsstil og Kolorit er moderne. Men rigtignok ikke i nogen vedtagen Betydning af Ordet. Han har aldrig indrulleret sig under nogen af Nutidens mangfoldige Faner; man maa gaa til hans Subjektivitet og ikke til noget Parti, vil man vide gyldig Besked om hans Ejendommelighed. Derfor vil moderne i denne Sammenhæng sige ny.

Ensomt har han levet, ensomt staar han som Kunstner. Han tilhører ingensomhelst æstetisk Fraktion; han tilhører heller ingen bestemt Nation. Italien har ejet hans største Kærlighed, Tyskland har faaet hans fleste Billeder, og det synes, som om Schweiz skal komme til at rumme hans Grav.

Emil Hannover.

Transportationen til Siberien.

„Der er højt til Himlen, og Czaren er langt borte“. Saaledes har man for Skik at sige i Siberien, og disse Ord tale tydeligt nok. De fortælle om en umaadelig Landstrækning, der er yderst tyndt befolket, for en Del med forviste Straffanger og Kolonister. Disses Klager kunne ikke lyde saa højt, at de kunne naa til Himlen og lige saa lidt til Czaren, der er langt borte. Den civiliserede Verden søger ikke til det fjærne Land, hvis Uvejbarhed i Forbindelse med de klimatiske Forhold endnu gør Besøget vanskeligt og lidet tillokkende. Og dog har Siberien hidtil haft en vis Tiltrækning for den civiliserede Verden, fordi Landet gennem snart 200 Aar har været et Straffested af betydeligt Omfang for det russiske Rige, berygtet for de Tilstande, som Transportationen dertil førte med sig.

Hvorledes disse Tilstande vare eller ere, derom have Meddelelserne indtil den senere Tid ikke været mange, i adskillige Tilfælde have de været usikre, og i hvert Tilfælde maa de læses med Kritik. Deraf følger, at det ingenlunde er let at faa et nogenlunde klart og paalideligt Billede af Forholdene. Paa den anden Side har det altid sin Interesse at faa det paa et vist Tidspunkt nogenlunde sikkert givne slaaet fast. Dette har saa meget større Betydning i den her omhandlede Sag, som den almindelige Opfattelse af de siberiske Forvisningsforhold endnu beror paa ældre og, som det synes, upaalidelige, men i hvert Tilfælde paa det rædselsfuldes Gebet overdrevne Skildringer. Den sidste halve Snes Aar har desuden bragt flere indgribende Forandringer i Transportationen til Siberien, som i hvert Tilfælde maa faa Betydning for Nutidens Opfattelse af de omhandlede Forhold.

Ruslands langsomt fremadskridende civilisatoriske Udvikling har utvivlsomt i Forening med Siberiens Beliggenhed og naturlige

Forhold sin Skyld i, at de foreliggende Oplysninger ikke ere mange, og at de have faaet en ofte mindre paalidelig eller overdreven Karakter. Det asiatiske Rusland er jo et kolossalt Rige, hvis 282,000 □ Mile strække sig over c. 40 Bredegrader og 100 Længdegrader fra Uralbjærgene ved Europas Grænse mod Vest til det store Ocean mod Øst. Den store siberiske Landevej fører i en Længde af 4800 Kilometre i samme Retning gennem Landet fra Ural til Amurflodens Kilder, og den er en Del af Aaret med Regnvejr paa mange Steder et opblødt Uføre. Derfor vælge de rejsende Vandvejene, som de mange store Floder, der gennemstrømme Landet, danne. Men ogsaa disse kunne kun benyttes, naar de ikke ere belagte med Is. Paa lange Strækninger danne de den behageligste Rejserute, og naar man først den store, sejlbare Amurflod, som løber mod Øst, finder man der en stadig Dampskibsfart, men dog ikke med slig Nøjagtighed i Afgang paa Dag, end sige paa Time, som i Europa. Rejsen er saaledes ikke blot besværlig, men ogsaa langvarig, den tager Maaneder, selv om man er forsynet med de tilbørlige Pas for at opnaa Fortrinsret til Forspand fremfor alle andre. Jærnbanen fra Europa gaar kun til Tjumen i Provinsen Tobolsk, nærmest Europa. Nu skal der imidlertid, som bekendt, for Statens Regning anlægges en Jærnbane gennem Siberien med Vladivostok som Udgangspunkt mod Øst. Den vil en Gang bidrage til, at Oplysningerne fra Siberien, ogsaa om den her omhandlede Sag, ville blive flere og klarere.

Af de, som før sagt, faa Meddelelser, der findes offentliggjorte, stamme nogle fra private Personer, som slet ikke have besøgt Siberien, nogle fra Folk, der have levet der som Fanger og Kolonister. Disse have selvfølgelig haft vanskeligt ved at tale ganske upartisk om Forholdene. En ung Piges Rejse, som hun foretog saa godt som uden Penge i 1799 fra Siberien til Petersborg for at bede om Naade for sine Forældre, gav en Dame, Mad. de Cettin, Anledning til at skrive en romantisk Skildring af Siberien, der hed „Elisabeth eller de forviste i Siberien“. Paa denne Bog ere flere senere Meddelelser om Siberien støttede. Alexander Hertzen skrev i 1855 en Bog „Min Forvisning til Siberien“. Han har imidlertid aldrig været der. Disse to Bøger ere Eksempler paa Grundlaget for tidligere Meddelelser om Sagen. Mere Paalidelighed har en Bog, „Russiske Sammensvorne i Siberien“, af en Baron Rosen, som i 1825 deltog i en Militærrevolte og blev forvist til Siberien, men den omhandler kun politiske Forbrydere, og deres Antal er i For-

hold til de transporteredes i det hele taget aldrig stort. Ogsaa „Siberien og Tvangsarbejdet“ af S. Maximoff bør nævnes ligesom Dostojewskis Skildring i „Optegnelser fra det døde Hus“ af hans Fangeliv i Siberien gennem ti Aar. Hans Tilbøjelighed for det psykologiske lader ham imidlertid fortrinsvis give sig af med at skildre enkelte Fanger. I hans Oplysninger om Fængselslivet synes der hist og her at være mindre paalidelige Ting. Nærmest vor Tid ligger Beretningen om den Rejse, som den engelske Præst Lansdell foretog i 1879 gennem hele Siberien, og om den amerikanske Journalist George Kennan's Besøg i 1885. Den sidste naaede dog kun til Minerne i Kara og Nertschinsk og kom saaledes ikke til Øen Sakhaline, som derimod Lansdell besøgte.

I mange Punkter stemme de to sidstnævnte Beretninger godt sammen, men paa samme Tid karakteriseres deres Skildringer af de to Mænds saa vidt forskellige Livsopgaver, Præstens og Journalistens. Særlig den sidste, Kennan, har med varm Interesse søgt Forbindelse med og Oplysninger om de politisk forviste. Malende skildrer han mange af disses Lidelser og Savn, men Farverne synes ofte at være blevne for varme, fordi Meddelelserne stammede fra selve den lidende Part. Forfatterens hjærtelige Deltagelse for de ulykkelige synes at have gjort ham mindre upartisk i Bedømmelsen af Transportationsforholdene. Medens de foran nævnte Meddelelser ligge længere tilbage i Tiden og derfor have mindre Værdi i Øjeblikket undtagen til Sammenligninger, bero de to sidst nævnte Beretninger, ved Siden af at de ligge Nutiden nærmest, ogsaa paa Selvsyn. Hvad dette sidste Moment angaar, har det selvfølgelig overvejende Betydning, men man maa dog ikke glemme, at der forud for en fremmed Rejsende, som har Pas fra Kronen, er gaaet Meddelelse til Autoriteterne langs hans Vej, at han kommer, og hvad han vil. Den russiske Embedsmands store Høflighed og Opmærksomhed lige overfor den, han tror det nødvendigt eller klogt at vise den, dækker over meget, som derved undgaar en. „*Vous pensez certainement que nous sommes des ourses*“, gentog et russisk Magistratsmedlem atter og atter efter en storartet Middag for nogle fremmede! Dette er muligt en Bevæggrund mere til at lade den fremmede se de russiske Forhold gennem farvede Briller.

Af det alt anførte vil man forstaa, hvor vanskeligt det er at finde sig til Rette i Tilstanden i Siberien. Man maa derfor være taknemlig for nogle officielle og halvt officielle Meddelelser,

som de senere Aar have bragt om disse Forhold. Sekretæren ved det russiske Fængselsraad, A. Salomon, meddelte saaledes til Fængselskongressen i Rom i 1885 en historisk Oversigt over Fængselsreformen i Rusland. Den russiske Generaldirektør for Fængselsvæsenet Galkine Wraskoy gav ligeledes Fængselskongressen i St. Petersborg forrige Aar en kortfattet Skildring af Fængselsvæsenets Udvikling i Rusland fra 1879—1889, og nylig har Generalinspektøren for Fængselsvæsenet i Rusland, Komorsky, i det franske Fængselsselskabs Møde i Januar givet nogle mundtlige Oplysninger om Forholdene i Siberien. Disse officielle Oplysninger falde alle i de sidste Aar, de ere givne med stor Aabenhed og kunne kun betragtes som paalidelige. Sete i Forbindelse med de tidligere nævnte Meddelelser maa de blive Billedet, som det i Øjeblikket kan gives.

Rusland erobrede i Slutningen af det 16. Aarhundrede (1581) Vest-Siberien, det vil sige Landet mellem Uralbjærgene og Floden Jenesei. I Midten af det følgende Aarhundrede trængte Russerne frem gennem Øst-Siberien, 1646 kom de til Baikalsøen og i 1689 afstod Kina Provinsen Transbaikal. Dermed standsedes deres videre Fremrykning i næsten 200 Aar. Først 1858 fik de ved en Traktat med Kina Provinserne længst mod Øst, omkring Amurfloden, og endelig afstod Japan 1875 sin Medejendomsret til Øen Sakhaline til Rusland. Disse nævnte tre Dele af Siberien, Vest-, Øst- og Amurlandet ere delte i 12 Guvernementer, Sakhaline danner et Guvernement for sig.

Et Land, der som Siberien strækker sig fra det store russisk-europæiske Fastland mod Vest til det store Ocean mod Øst, hvis nordlige Kyster berøre Ishavet og som i Syd ligger paa Højde med Sydeuropa, maa have et meget forskelligt Klima og meget forskellige Frembringelser. Mod det nordlige Ishav er der flade Sumpørkener, hvori Jordbunden om Sommeren tør et Par Fod ned, mod Syd lave Bjærglandskaber som de mellemeuropæiske. Det mellemliggende Land i Vest-Siberien er mest Slette med smukke og frugtbare Egne, rigt paa al Slags Korn og Frugter, med mild Luft, eller det er vide Stepper med de frodigste Græsgange, hvor Græsset bliver 2 til 3 Alen højt, eller det er vidtstrakte Skovstrækninger med den fine, hvidbarkede Birk, „Træernes Dronning", blandet mellem en Mængde andre Træsorter. I Øst-Siberien er Karakteren noget mindre tiltalende, lave og vilde Bjærgmasser fylde en Del af Landet, der iøvrigt gennemstrømmes af en Mængde

Floder, som løbe mod Ishavet. Amurlandet længst mod Øst, er mod Syd opfyldt af mange Søer. Temperaturen er i hele Siberien lavere end andet Sted paa samme Bredegrad. Imod Nord kan Kulden naa op til 57 Gr. Fahrenheit, i Vest-Siberiens Stepper kan Varmen stige indtil 42 Gr., Kennan siger endogsaa 50 til 72 Gr. Ved Siden af Korn og Frugtavl, hvor Landet egner sig dertil, leverer den store Rigdom paa vildt Dyreskind af forskellig Slags, Floderne og Søerne ere særdeles fiskerige, og Bjærgene afgive Guld, Sølv, Jærn, Kobber og Stenkul. Jorden er mange Steder Statsejendom, Bonden har kun Nytten af den, derfor tager han kun saa meget i Brug, som behøves til hans Underhold. Landsbyerne have et fattigt og forsømt Udseende, skøndt Landets Hjælpekilder ere rige.

Saaledes er i kortfattet Begreb dette Land, som paa Grund af sin store Udstrækning og først og fremmest paa Grund af sine Bjærgværker er blevet et Hovedpunkt i Ruslands Fængselsvæsen. Med hvor megen Grund det kan kaldes saa, viser disse Tal: Lansdell siger, 17 til 20,000 Personer, deri Kvinder og Børn, som følge Mænd og Fædre, ere i de sidste Aar forviste til Siberien, Kennan, at 772,979 Personer ere forviste til Siberien fra 1823 til 1887. Salomon oplyser, at i 1883 angaves det daglige Gennemsnitstal af Transportanter til 18,863, eller 24 pCt. af det daglige Gennemsnitstal paa Fanger, foruden Kvinder og Børn, som hørte til Husstand. Samme Forfatter siger et andet Sted, at Antallet af forviste til Siberien opgaves (formodentlig officielt) 1843—52 til 69,764, 1853—62 til 101,238 og 1863—72 til 146,380. Til denne voldsomme Stigning i 20 Aar bidrog en Lov af 1853, som senere skal blive omtalt.

Det vil nemlig, for at gøre hele dette Forhold med Transportationen til Siberien forklarligt, være nødvendigt at meddele en kort Fremstilling af de strafferetlige Forhold i Rusland lige fra Peter d. stores Tid.

Peter d. store (1682—1725) med sin Trang til Virksomhed og med sin særligt udviklede praktiske Sans havde let ved at faa Øje for den betydelige Arbejdskraft, Fangerne paa billig Maade kunde yde ved Statsarbejder. Allerede et hundrede Aar forud var Betydningen af Fangearbejdet bleven klart andre Steder i Europa, dog for en væsentlig Del ogsaa for Fangens egen Skyld. I Rusland synes dette Hensyn ikke at være kommet frem fra første Færd. Peter d. st. byggede meget. Fangerne paa Galejerne anvendtes derfor til Bygning af Havne og Fæstninger. Desuden var 1689

Transbaikal erhvervet for Rusland. De rige Miner i Landet skulde bearbejdes. Grækere indkaldtes 1700 til at sætte Værket i Gang. For at bøde paa Mangelen af Arbejdere sendtes 1722 domfældte derhen og Bønder for at kolonisere Omegnen. Det var Vejen, der bragte Transportationen til Siberien til at blive en staaende Straf i de russiske Love.

Paa samme Tid skal Opmærksomheden ogsaa have været henvendt paa Fængslernes Tilstand, men hundrede Aar efter var Tilstanden dog ikke anderledes, end at en officiel Rapport fra et Fængsel mælder, at en Fange er død af Sult, og samme Skæbne venter en Tredjedel af de andre Fanger. De hyppigste Straffe vare den Gang for grove Forbrydelser Død og Transportation, for Forseelser Legemsstraffe, Bøder og Fængsel. Politiske og religiøse Forbrydelser og Barnemord afsonedes i Klostrene. I Dommene fandtes Peter d. stores Love anførte sammen med den kanoniske Ret og Bibelens Tekst. Kort sagt, de strafferetlige Forhold vare yderst primitive.

Det var en samlet Lovbog, det særligt skortede paa, og Katharina II (1762—96) søgte derfor at raade Bod derpaa. I den Anledning nedsatte hun en Kommission paa ikke mindre end 565 Medlemmer af alle Samfundsklasser, som skulde gøre Forslag til en russisk Lovbog under tilbørligt Hensyn til almindelige Retsprinciper, lokale Forhold og de gamle Love. I en Instruktion til Kommissionen pointerede hun de almindelige Retsprinciper under Henvisning til Montesquieu, Beccaria og andre af Tidens store Mænd. Som Mærkeligheder kan ogsaa nævnes, at Frihedsberøvelsen for første Gang i Rusland nævnes som Straf, at Straffe, som vanhelde Legemet, skulde afskaffes, at anholdte, overbeviste og domfældte ikke maa anbringes samlede. Kort sagt Tidens store Bevægelser paa Fængselsreformens Omraade, som senere blev til Virkelighed, havde fundet Genklang i Katharinas Instruktion.

Kommissionen opløstes 1774. Resultatet blev en Lov af 1775 om Opførelsen af lokale Fængsler, Arbejdshuse og Korrektionsanstalter. Disse sidste traadte i Stedet for legemlig Straf og anvendtes paa ulydige Børn, paa Folk, som ødede deres Gods, forbrød sig mod Sæderne, paa Livegne, som ikke vilde arbejde, dovne og drikfældige Personer, som, skøndt de kunde arbejde, vare til Byrde for Samfundet, Kvinder med skamløs Opførsel. Alle disse Personer kunde indsættes i Anstalten efter Dom, administrativt

efter Guvernørens Ordre, eller efter Forældres eller Herrens Ønske, paa Tid eller for bestandig. En anden Bestemmelse af 1783 paabød Opførelsen af Arbejdsanstalter, Forbilledet for de russiske Strafanstalter, for Tyve og Bedragere, hvis Forbrydelse angik mindre end 30 Rublers Værdi. Endelig udkom 1787 et Reglement for Fængslerne. Dette sidste traadte aldrig i Kraft, men selv uden dette blev Katharina dog Grundlægger af en omfattende Reform paa Fængselsvæsenets Omraade i Rusland. Korrektionsanstalten i Stedet for legemlig Straf og Arbejdsanstalten med organiseret Arbejdsvirksomhed for Fangens Skyld skaffede hende et stort Navn i denne Sag, som hun fortjænte det i saa mange andre.

Transportationen til Siberien var imidlertid bleven fortsat, som den var begyndt. Dødsdømte, som vare benaadede, og senere Personer dømte til Tvangsarbejde sendtes til Baikalsøen for at kolonisere Omegnen og anlægge Veje. Arbejdet var strængt og Forholdene slette, Tusender gik til Grunde, saaledes fortæller Salomon. Andre Strækninger, snart øde, snart frugtbare søgtes paa samme Maade opdyrkede i 1806 under særlige Inspektører. Resultatet heraf blev ikke bedre. Da Speransky 1819 var bleven Generalguvernør i Siberien, foretog han en Undersøgelsesrejse, som foranledigede, at 680 Personer, deriblandt flere Provinsguvernører, sattes under Anklage for forskellige Misligheder.

En anden Følge af Speranskys Undersøgelser var et Reglement af 1822, hvori han søgte at realisere Principet at skaffe enhver Fange Arbejde efter hans Ævne. Desuden fik han iværksat en regelmæssig Oversigt over de forviste, saa at en Person ikke kunde forsvinde sporløst i Siberien, hvad der gaves Eksempler paa.

En Lov af 1823 lod imidlertid Vagabonder, som tidligere vare anvendte til Befæstningsarbejder, der nu hørte op, transportere til Siberien. Dermed tilintetgjordes Speranskys Tanke. Hans Reglement blev værdiløst. I 1822 var de transporteredes Antal 3 til 4000, Loven af 1823 bragte det i 1824 op til 12000. Nu blev der ikke blot Tale om at skaffe Arbejde, men ogsaa om at skaffe Plads, de gamle Kolonier kunde ikke længere rumme de transporterede. Nikolaus's Krige tog Landets Penge, Minerne og Fabrikerne maatte lukkes, fordi Pengene til at drive dem manglede, Transportanternes Antal voksede stærkt, Kolonierne kunde ikke rumme dem. Disse Forhold virkede atter tilbage paa Strafforholdene i det europæiske Rusland, hvor Nikolaus's gode Lovbestemmelser alle bleve døde Bogstaver af Mangel paa Penge.

Kort sagt, Rusland besad paa det Tidspunkt forstandige og gode Lovbestemmelser, som Regeringen ikke ævnede at bringe til Udførelse.

Som det gik til den Gang, saaledes gaar det endnu et Par Gange, hvad der skal blive paavist senere. Arbejde, tilstrækkeligt Arbejde, bestræber man sig for at skaffe den forviste, fordi man erkender dets opdragende Betydning. Man tror sig i Begreb med at naa Maalet — og saa kommer andre Begivenheder, som kaste Skarer af transporterede ind i Siberien og kuldkaste alle Bestræbelser for at oprejse.

Den anden røde Traad i Straffevæsenets Udvikling i Rusland er Svingningen mellem legemlig Straf som Hovedprincip i Straffebestemmelserne og Frihedsberøvelsen.

I 1832 naar man endelig til at faa en Kejserdømmet Ruslands Lovsamling, 15 Bind med 42000 Artikler, som træder i Kraft 1835. Den tilintetgør Katharinas humane Straffebestemmelser og sætter i Stedet for dem: Dødsstraf, Tab af Rettigheder, Knut med Transportation og Tvangsarbejde, Tamp med Deportation, Pisk med korrektionel Straf o. s. v.

En ny Straffelov af 1845 gør atter en Forandring i Straffebestemmelserne. Skøndt den ganske vist endnu beholder Fortidens Straffe, det vil sige legemlig Straf, saa er det dog ikke længere som det principale, tvært imod faar Frihedsberøvelsen Fortrinet, og den afskaffer ganske Knut[1]). Dødsstraffen bevares kun for Forbrydelser mod Statens Overhoved og Statens Sikkerhed. Loven indfører desuden en Straffeskala, hvis Trin i det væsentlige ere de nu brugelige, der skelner mellem Forbrydelser og Forseelser.

Længe skulde imidlertid Forholdene ikke staa hen uden Forandring. I 1845 og 1847 besøgte russiske Udsendinge Fængselskongresserne i Frankfurt og Brüssel. Resultatet af disse Rejser blev Forslag til at indføre Cellesystemet i det europæiske Ruslands Fængselsanstalter og samtidig afkorte Straffen. Ved dette sidste

---

[1]) Knutten beskrives af Andreoli i *De Pologne en Sibérie, journal de captivité 1863—67* som et Redskab med et 9 Tom. langt Skaft, i hvis ene Ende fandtes en Ring. I denne var der anbragt en 18 Tom. lang Strimmel raa Hud med en Ring i Enden, hvori en anden 18 Tom. lang Strimmel Hud var anbragt. I Enden af denne var Knutten befæstet. Den var et 20 Tom. langt, fladt bøjet, haardt Stykke Læder med en Hage som et Fuglenæb paa Enden. Hele Instrumentet var omtr. 3 Alen langt. En øvet Profos kunde med Knutten slaa en tyk Fjæl over.

har man vistnok tillige haabet at opnaa en Formindskelse af Fangetallet. Den hele Ordning strandede ogsaa denne Gang paa Mangelen af Penge, og atter svingede man henimod legemlig Straf.

En Lov af 1853 gav igen Transportation med Tvangsarbejde Overvægten, og en ny Slags Deportation oprettedes, hvorefter Personer, dømte til de korrektionelle Kompagnier eller Arbejdshuse, deporteredes som tvungne Arbejdere til Siberien, interneredes i Land- og Bykommunerne under Politiopsigt og skulde anbringes ved offentlige Arbejder eller hos Ejere af Fabriker og Miner. Atter tyede man til Siberien, atter blev dette Land Afløbskanalen for al den Forbryderiskhed, der var ophobet i europæisk Rusland og ikke kunde finde Plads der af Mangel paa Penge.

Det er foran omtalt, hvorledes Bestræbelserne i 1822 bleve ødelagte i 1824 ved Følgerne af Loven af 1823 og paa Grund af Statens Pengemangel. Det blev Siberien, som det gik ud over. Begivenhederne fra 1823 gaar igen i 1853, men denne Gang ere Resultaterne kun saa meget værre, fordi der i adskillige Aar er ofret en Del paa Koloniseringen.

Hvorledes Tilstanden blev, skildrer Salomon i Korthed saaledes efter et officielt Dokument: „Hvis du paa alfar Vej møder en Mand, som er halv nøgen, skøndt det er koldt og fryser, som er afmagret af Hunger, med Øjet mod Jorden og med fortvivlet Resignation i sine Træk, saa ser Du en Kolonist". En Generalguvernør i Siberien siger: „De deporterede danne en omflakkende Befolkning, som kun holder Livet oppe ved Tiggeri og Tyveri. Der var en Tid, da Landets Folk havde Medlidenhed med Forbryderne, som vare internerede i deres Egn, og kaldte dem de ulykkelige. Den Tid er forbi, Bedragerier, Attentater, Tyveri, Rov har udslettet den Følelse af Deltagelse. Om Foraaret og Sommeren, naar de deporterede forsvinde for det komunale Politis afmægtige Tilsyn og skjule sig i Skovene, er det sjældent, at Landsbyerne paa deres Vej ere sikre for Tyverier, Byerne for Attentater og Forbrydelser, og at Vejene ikke ere bedækkede af Lig. Øvrighederne ere ikke i Stand til at forebygge disse Forbrydelser, de kunne kun straffe de skyldige". Galkine-Wraskoy, den nuværende Chef for Ruslands Fængselsvæsen, anfører fra en Rejse i Siberien 1881—82, at af 20199 deporterede, som vare internerede i fire Distrikter i Guvernementerne Tomsk og Jenisseisk, vare kun 2643 tilstede, 10181 havde midlertidig Tilladelse til at være fraværende,

og 7375 vare „stukne af". Som Deportationen ovenfor er skildret, saaledes er den nuværende Tilstand i Siberien. De deporterede ere en Byrde af tungeste Slags for den indfødte Befolkning. Ved Siden af den sørgelige Nødvendighed, at maatte underholde Tyve og Røvere, maa den desuden betale for Hjælp til de syge, der udgøre omtrent 10 pCt. af det hele Antal deporterede, for Opførelse og Vedligeholdelse af de kommunale Fængsler m. m. Det er sagt, at en betydelig Del af de deporterede unddrage sig Polititilsynet. Af disse rekruteres Vagabondernes Skare, som anslaas til 30—40000 Individer. Blottede for al menneskelig Følelse begaa de de skrækkeligste Forbrydelser. Man forfølger dem og jager dem som vilde Dyr. I mange siberiske Landsbyfolks Øjne er det ikke nogen Forbrydelse at dræbe disse Vagabonder. „En saadan Tingenes Tilstand", siger en Meddelelse om Deportationen i Siberien, „standser Landets Udvikling og vækker Ligegyldighed for det rige Landskab, som gaar mere og mere tilbage, selv ved Siden af Orientens Nabolande".

Det ovenanførte er et Stykke af Ruslands officielle Rapport til Kongressen i Rom 1885. Man maa erkende, at den er tydelig og klar paa dette Punkt, der ogsaa synes at være det svageste. Deportationen er fra 1853 til 1885 vokset op til en Landeplage af værste Slags, og den er næppe i Øjeblikket anderledes. Der er den Mærkelighed ved Skildringen, som den er anført, at denne Del af de siberiske Straffeinstitutioner ikke faar en nær saa gruvækkende Fremstilling hos Lansdell, som overhovedet kun synes at kende lidt til de deporteredes Stilling i Modsætning til de transporteredes. Dog fortæller han, at Bønderne om Aftenen sætte Fødevarer i Vinduerne for at undgaa yderlig Forulæmpelse af de vagabonderende Skarer.

Kennan omtaler ligeledes kun lidt de deporterede. Derimod nævner han ved Skildringen af Karaminerne, at god Opførsel i den første Straffetid i Fængslet giver Fangen Adgang til at blive overført til den „fri Kommando". Det vil sige, han faar Lov til at bo udenfor Fængslet i en særlig Barak eller sammen med Familien i en Hytte, men han er fremdeles Tvangsarbejder og faar sit Underhold fra Fængslet. Derfra gaar han senere over til at blive Kolonist. Hensigten hermed har været at forbedre Fangen, men Resultatet er blevet, at der gives Fangen en gunstig Lejlighed til at følge „General Gøgs Kalden" og flygte. Flugten giver Opsynet

en Indtægt. Dette opfører nemlig Flygtningen paa sine Lister og tager hans Forplejning.

Den højst uheldige Lov af 1853 ophævedes ved Loven af 17. April 1863, der tillige afskaffede alle legemlige Straffe, som supplerede Frihedsstraffene. Dermed maa den sidste Strafart anses for at være slaaet fast i Rusland som den eneste. Transportationen til Siberien blev staaende urokket og vil næppe falde bort i Principet, om den end i mange Detailler er undergaaet og vil undergaa Forandringer.

Ogsaa til denne lovende Lov af 1863 kom der imidlertid Forhold, som atter forværrede Tilstanden og hvorpaa Loven ingen Indflydelse havde. Livegenskabet var ophævet 1861. Dette, som medførte en større Anvendelse af Frihedsberøvelse som Straf i Stedet for de tidligere lige overfor de Livegne anvendte Legemsstraffe, bidrog til at fylde Ruslands Fængsler, tilsidst havde man ingen Plads, men heller intet Arbejde. Siberien maatte atter give Plads, men der var heller intet Arbejde, alle Forsøg i saa Henseende slog Fejl. De ledende sløvedes, og man opgav Ævret for en Tid, idet man kun anstrængte sig for at holde saa mange som muligt under Laas og Lukke. Alligevel steg Vagabonderen og Forbrydelser stærkt.

Saa blev der atter lidt Lys i alt dette Mørke, da man i 1872 genaabnede Sølvminerne i Nertschinsck i Amurlandet og i 1875 fik Øen Sakhaline, udenfor Amurlandets Kyst, afstaaet af Japan. Denne store Ø, mer end et Par Gange saa stor som Danmark, fandt man særligt egnet til at blive et af Centrerne for Transportationen, hvilket iværksattes fra 1884.

Endelig oprettedes 1879 en Generaladministration for Ruslands og Siberiens Fængselsforhold. I Spidsen for den stilledes Galkine Wraskoy. Tidligere ledes Transportationen og hvad dermed stod i Forbindelse i Siberien af Mineadministrationen. At denne ikke brød sig om Fangen eller hans Forhold ud over det Arbejde, der skulde udføres, er en Selvfølge. Den ny administrative Ordning er den eneste, hvoraf der muligt kan ventes frugtbare Resultater, og der er ikke Tvivl om, at der er taget fat med den bedste Vilje til at skaffe god Orden. Selv den kan imidlertid komme til at ligge under for Forholdene i Siberien.

Ogsaa selve Transporten til Siberien er undergaaet væsentlige Forandringer fra hvad den var indtil 1858. Indtil den Tid maatte den forviste altid marchere til Fods, ofte ad slette Veje eller over

næsten ufarbare Strækninger, i Kulde og Sne eller i et Overmaal af Varme, ofte med en i Forhold til Vejret meget for let eller meget for tung Beklædning, dertil belagt med Jærn og uden at den trætte kunde faa Lov at hvile sig. Transporten skulde frem ad den lange, lange Vej, som det kunde tage 1 til 2 Aar for den enkelte Fange at tilbagelægge. Føden skulde i de fleste Tilfælde tiltigges i Byerne og hos dem, der boede langs Vejen. Naar man nu regner Antallet af dem, der dø under Transporten, til 6 pCt., hvor mange maa da ikke tidligere have sat Livet til under en Transport, der selv for kraftige Folk maa have kunnet være særdeles anstrængende.

Nu benyttes Jærnbaner og sejlbare Floder og ellers Vogne til at befordre de forviste. Langs ad Volgaen føres de, der skulle til Sakhaline og Amurlandet, paa særegne Dampskibe til Odessa og derfra paa de samme Skibe videre gennem Suezkanalen til Bestemmelsesstedet. Hvad der gør Rejsen ad den Vej mindre udholdelig, er utvivlsomt den lange Tids Sammenstuvning i et mindre Rum om Bord. Paa den anden Side fejler det ikke, at den er langt at foretrække for Fortidens til Fods.

Den Gang sendtes Transporter af Sted til alle Tider af Aaret, nu foregaa de kun om Sommeren. Transportanterne samles op i de store Transportfængsler, som findes flere Steder paa Vejen. Saaledes haves i Moskwa et, som er bestemt til 2000 Transportanter. Dette rummede i 1890 3 til 4000 med 1 à 200 Personer i hvert Lokale, og alle vare de uden Beskæftigelse, skøndt de kunde have Ophold der i det længste fra September til Maj. Alle Mændene havde Lænker paa, selv de der laa paa Sygehuset og vare Døden nær. Af Øjenvidner skildredes Indtrykket som uhyggeligt. I dette sidste samstemmer Kennan, naar han skildrer Etappefængslerne langs Landevejen, hvor de forviste paa Vejen til Straffestedet overnatte, hvis de ikke maa opholde sig længere der, fordi Skibene, hvorpaa de befordres ad Floderne, ikke kunne rumme det hele Antal. Disse Fængsler ere altid overfyldte, Vægge og Gulv fulde af Smuds; Brikser og Urinbeholdere er hele Inventaret, Tæpper og Hovedpuder tillige med en Straasæk findes kun i Sygeafdelingerne. Luften er fordærvet, Lyset kun ringe. Arbejde finder saa godt som ikke Sted. Kønnene ere adskilte. Etappefængslerne ere nemlig for Størstedelen gamle Fængsler, byggede for 30 til 50 Aar siden, da Transporten omfattede Hold paa 150 mod 400 nu. De nyere byggede danne Undtagelser fra det anførte, baade

hvad Renlighed og Plads angaar. Kennan indrømmer ogsaa, at Sygeligheden om Bord paa Transportskibene er meget formindsket. Transporten er altsaa det andet Moment (det første var Deportationen) i, hvad der vedrører Transportationen til Siberien, hvorom man saa nær op til Nutiden som muligt kan sige, saaledes er det nu.

Det er foran bemærket, at den russiske Lovgivning siden 1845 skelner mellem kriminelle og korrektionelle Straffe. Med de kriminelle Straffe er der forbundet Berøvelsen af nogle almene Rettigheder med Hensyn til Ejendom, Familie og Stat. Naar en Person er domfældt paa disse Betingelser, arve hans Arvinger efter Domfældelsen alt hans Gods, og hans Hustru kan forlange Skilsmisse. Personen er kort sagt borgerlig død.

Af de kriminelle Straffe med borgerlig Død findes 2 Kategorier: Transportation i egentlig Forstand med Tvangsarbejde i Siberien paa en bestemt Tid eller for bestandigt og Deportation til Siberien uden Arbejdsforpligtelse, en Slags Forvisning med Forbud mod at forandre Opholdssted.

En tredje Kategori, som ikke hører til de foran nævnte, er de relegeredes. Disse ere ikke dømte til Relegation ved Domstolene, men Bestemmelsen derom tages af deres Hjemstedskommune. Hele Kommunen stemmer, og to Tredjedele skulle udtale sig for Relegationen. Personen vil altid have været idømt korrektionel Straf, og seks Maaneder før dens Udløb underrettes Kommunen om, naar han skal løslades. I Mellemtiden afgør Kommunen Sagen. Relegerer den ham, sendes han for Statens Regning til Vest-Siberien i 5 Aar. Naar de 5 Aar ere omme, har han Ret til at tage Bolig i hvilken som helst Kommune, han vil, i Rusland. Som oftest bliver han i Vest-Siberien, hvor, som anført, Landet er frugtbart. Han udgør et væsentligt Element i Koloniseringen af denne Del af Siberien.

Den anden af de foran nævnte Kategorier, de deporteredes, er nu koncentreret i Øst-Siberien, mellem Vest-Siberien og Amurlandet. Til den Skildring, der foran er given efter Salomon om disse, skal her føjes, at de egentlige transporterede, naar de have udstaaet deres Straf, gaa over til at være deporterede. Det vil sige, de leve af deres Arbejde og ere kun forpligtede til at skaffe sig et Pas for at kunne skifte Opholdssted. Efter 10 Aars Forløb kunne de faa Pas, som giver dem Tilladelse til at drage hele Siberien igennem. For at vende tilbage til Europa, maa de opnaa

Benaadning. Som fri Kolonister i Siberien staa de udenfor den penitentiære Myndigheds Omraade og ere ikke undergivne Transportationens særlige Bestemmelser. De kunne skaffe sig selvstændigt Erhverv ved Industri og Handel og kunne altid faa Arbejde ved Guldminerne i Transbaikalprovinsen, hvor Arbejdere, navnlig til Udvaskning af Guldet, ere meget søgte. Der lever derfor ogsaa en stor Mængde fri Kolonister i denne Provins, spredte omkring i Landsbyerne, medens der i Nertschinsk, i samme Provins, findes c. 3500 Fanger.

Hvad endelig den første af de to foran nævnte Kategorier af kriminelt dømte angaar, nemlig den egentlige Transportation, drejer Interessen sig væsentlig om denne, den egentlige Fangestand baade nu og i Fremtiden. Den er nu koncentreret i Amurlandet særligt i Minedistrikterne Kara, — hvor Lansdell i 1879 opgiver Fangetallet til 2500, Kennan i 1885 til 1800 —, Nertschinsk og paa Øen Sakhaline. Nogen fyldestgørende Skildring af disse Minedistrikter lader sig ikke give. Kennan siger, at Minerne ved Kara ligge i Transbaikaliens Vildnis, i en øde Dal mellem Udløbere af Jablonaibjærgene. Der findes 7 Fængsler, desuden Straffekolonier og Guldminer, som tilhøre Czaren, det hele benævnes med det fælles Navn. Sølvminerne ved Nertschinsk ligge i en øde, vild Bjærgegn over en lang Strækning. Som Straffested ere de ikke saa skrækkelige, som de ere skildrede. Fangerne leve ikke Dag og Nat i Gruberne, de piskes ikke af et grusomt Opsyn og forgiftes ikke af Kviksølvdampe, fordi der slet ikke findes Kviksølv i Gruberne. Det er kun Fortællinger i Rædselsromaner siger Kennan. Han saavel som Lansdell have besøgt en stor Del af Siberiens Fængsler, de have personligt haft Lejlighed til at se meget og anstille Sammenligninger, og meget af det, de fortælle, falder væsentligst sammen med Dostojewski's Meddelelser i „det døde Hus“. Skildringen maa altsaa hovedsagelig støttes paa disse to Mænds Meddelser, og den maa gælde Fængselsforholdene i Almindelighed ogsaa paa Sakhaline, hvor imidlertid som foran bemærket, kun Lansdell har været. Dog skal jeg for denne Ø give nogle særlige Oplysninger, til Dels efter Komorskys forhen omtalte Meddelelser i det franske Fængselsselskab, da den anses for og rimeligvis mere og mere vil blive Hovedsædet for den egentlige Transportation.

Som en almindelig gældende Opfattelse skal jeg først anføre, at Lansdell udtaler gentagende, at Fanger, som opføre sig godt,

kunne have det lige saa godt og ofte bedre i Siberiens Fængsler end i mange europæiske. En anden almindelig Bemærkning er den, at den russiske Almuesmand i sit Hjem er vant til saa meget Svineri og saa stor Tarvelighed, at han i Fængslet i Siberien ikke stødes af det der ofte herskende Griseri og ofte der lever under større Komfort end i sit Hjem. Herimod kan bemærkes, at Nutidens rationelle Fængselsvæsen søger at opdrage Fangen ogsaa i de her nævnte Henseender, hvilket saaledes ikke synes at kunne finde Sted i Siberiens Fængsler. Desuden ere ikke alle Fangerne Almuesfolk, der findes ogsaa bedre stillede, op til Adelsmænd, og de leve ikke adskilte efter Klasser. Overhovedet finder der alene Fællesskab Sted i Siberiens Fængselsvæsen, derimod ere Kønnene adskilte.

Fængselsbygningerne ere kun undertiden af Sten, i Almindelighed af Træ, og Væggenes Mellemrum ere da udstoppede med Mos. De ere forsynede med Ovne som i de russiske Bondestuer. Træbrikse langs Væggene ere baade Sæde om Dagen og Natteleje. Fangerne sove i deres Klæder. I et enkelt Rum haves Plads til 30 til 50 Fanger, men Tallet kan ogsaa stige til 100. Overhovedet er det vistnok den almindelige Regel, at saa mange, som kunne finde Natteleje i Rummet, haves der ogsaa Plads til. Man maa efter det tidligere meddelte erindre, at der som oftest har været kneben Plads til Fangerne i Siberiens Fængsler. Luften i Rummene efter Natten skildres som utaalelig. Overhovedet er Hensynet til tilstrækkelig Luft og Lys næppe stort. Naar Sovetiden kommer, tælles Fangerne, og Dørene laases udvendig fra. Saa, fortæller Dostojewski, tændes de smaa Lys, som mange af Fangerne have, Piben tændes, og Kortspillet begynder og fortsættes til langt ud paa Natten, tilligemed Drik, naar Brændevin haves. Alt dette er forbuden Frugt, men hvad der behøves i saa Henseende indsmugles og tiltuskes. Opsynet véd det og er muligt betalt for at tie. Lansdell siger nemlig, at han har hørt Tale derom, og fortæller samtidig, at Opsynet er særdeles slet lønnet og derfor bestikkeligt.

Fængselsbygningerne ligge altid indenfor et højt Palisadehegn.

Kosten omtales fra alle Sider som rigelig og god, Brødet er endogsaa udmærket og overgaar langt den russiske Bondes. Brødrationen varierer fra $2^1/_2$ til $3^1/_2$ Pund daglig, af Kød gives $^1/_2$ til 1 Pund daglig dertil Salt og Peber. Kaalsuppe med skraaet Byg eller Havre er en almindelig Middagsret. Den almindelige Drik er Kvas, en Slags tyndt Øl, som det almindeligt bryggedes tidligere paa

Landet i Danmark, og som drikkes over hele Rusland, og den kvantitative Nydelse er ikke begrænset. I Minerne gives Te for Kvas. Hvorvidt en Fange, som har Penge, kan skaffe sig bedre Kost, kan ikke ses. Tidligere var det saa, og ses hen til det foran meddelte om Tobak m. m., taler Sandsynligheden for det.

Paaklædningen er ikke overflødig, Bukser, Skjorte og Bluse. en kort Pels og Skindhue, saaledes synes den at være, og ikke altid i den propreste og bedste Stand. Hertil kan føjes, at det halve Hoved er glatraget. Endelig hører ogsaa Lænkerne med til Beklædningen. De bestaa af Jærnringe om Benene, udenpaa Strømperne, og ere forenede ved en 3 Fod lang Lænke, som hænger i en Livrem. Vægten af disse Lænker opgives til 4 à 5 Pund.

De disciplinære Straffe ere efter Lansdell — Kennan omtaler dem ikke — Celle og Ris indtil 1000 Slag. Fangen lægges paa Gulvet, en Kosak holder Hænderne, en anden Hovedet, en tredje tildeler Risene. En mere frygtet Straf var Pisk, men denne, siger han, blev mere anvendt tidligere. Pisken — Troitschatka — har en 3 Fod lang Snært, som ender i 3 to Fod lange Strænge, hver paa en Lillefingers Tykkelse. Den vejer omtr. 1 Pund. Delinkventen bindes til en tyk Planke, der har en Hældning af 30 Grader, Arme og Ben bindes med Remme til Planken. Slagene anbringes paa den nederste Del af Ryggen. Komorsky omtaler imidlertid, at med Guvernørens Tilladelse kan der paa Sakhaline for disciplinære Forseelser gives indtil 100 Slag Pisk, medens Fængslets Direktør kan lade tildele 30 Slag Stokkeprygl, en Straf som man af flere Hensyn anser for den mest praktiske. Han tilføjer: I Siberien kan man ikke optræde grusomt lige overfor Forbryderne. En Direktør, som vil gøre det, vil blive myrdet inden tre Dage. Bebrejder man en Direktør Mangel paa Strænghed, svarer han: „Jeg er omgiven af Fanger, hvad vil De, jeg skal gøre?“

Et af de betydningsfuldeste Momenter i Nutidens Fængselsvæsen er Fangens Beskæftigelse. Den spiller en mangesidet Rolle i Fængselslivet, og maa gøre det endnu mere i Siberiens Fængsler, hvis Befolkning i Almindelighed staar paa et lavere Dannelsestrin end det øvrige Europas og blandt andet ikke saa let kan henvises til Selvbeskæftigelse ved Læsning m. m.

Om dette Fangearbejde siger Lansdell et Sted: „Fangerne lide formentlig mere af Lediggang end af strængt Arbejde“, og jeg tror ikke, at han omtaler et eneste Fængsel af de mange, han

besøgte, uden at han gør opmærksom paa Fangernes Mangel paa Beskæftigelse. Heraf følger imidlertid ganske naturligt for Fængselsadministrationen, at vil den have holdt Fred iblandt Fangerne, maa den se igennem Fingre med mindre Overtrædelser af Reglementerne, saaledes som det foran er nævnt at være Tilfældet.

At Lansdell har set rigtigt, bekræftes af Komorsky, der siger, at Dagværket ved Minearbejderne i Nertschinsk ikke er større, end at det kan fuldføres i to Timer, netop hvad Lansdell siger. Og dog ligger der 12 Aar imellem disse to Meddelelser. Sagen er imidlertid, at det er Mineadministrationen og ikke Fængselsadministrationen, som sætter Dagværket. I Modsætning hertil siger Kennan, at Arbejdet i Karaminerne om Sommeren varer fra 5 til 7 og om Vinteren fra 7 til 5.

Iøvrigt skildres Arbejdet paa andre Punkter ved Fabriker, Jordbrug og Bygninger som strængere, end Minearbejdet for Tiden er.

Efter Loven om Fangearbejdet i Rusland af 1886 (Nord. Tids. f. Fængselsv. 1890) skal den transporterede have tre Tiendedele, den deporterede fire Tiendedele af Nettofortjænesten af sit Arbejde som Gave. Over Halvdelen af denne Overfortjæneste kan Fangen under Straffetiden disponere over til Fordel for sig selv eller Familien.

Hvad nu Øen Sakhaline angaar, som Rusland siden 1875 med saa stor Iver har anstrængt sig for og fremdeles vil anstrænge sig for at gøre til Hovedcenter for Transportationen, er det en langstrakt Ø, omtr. 2½ Gang saa stor som Danmark. Paa Grund af Udstrækningen fra Nord til Syd, er Klimaet noget forskelligt; Sydspidsen ligger paa Højde med Norditalien, men det er strængt overalt. Navnlig gør den særdeles betydelige Nedbør Klimaet ubehageligt. Ikke desto mindre er Sundhedstilstanden god og Fangerne tilfredse, siger Lansdell. Dødeligheden kan iøvrigt løbe op til 1,25 pCt. om Aaret. — Der dyrkes saavel Vaar- som Vintersæd, Hvede, Byg, Havre og Kartofler. Denne sidste udmærker sig særlig ved sin Frodighed. Mange forskellige Træsorter trives sammen med Slyngplanter og lavere Planter. Landet, der er gennemskaaret af Bjærge, det højeste 4000 Fod, har Kulminer, som drives af Fangerne; ogsaa Fiskeriet er betydeligt.

Øen er, som alt sagt, Hovedsædet for Transportationen til Siberien. Alle Kvinder, der ere dømte til Transportation, sendes saaledes siden 1883 hertil, hvis deres Helbred taaler det. De udgør nu 20 til 30 pCt. Naar Straffetiden er omme, kunne de indgaa

Ægteskab, idet de lidt efter lidt faa deres borgerlige Rettigheder tilbage, dog ikke Standsrettigheder eller de Godser, som ere gaaede over til deres Arvinger. Imidlertid kan den fri Mand, som gifter sig med en slig Kvinde, ikke forlade Siberien, og dette overholdes strængt.

Endvidere sendes de mandlige Transportanter, der ledsages af deres Hustruer og Børn, ligeledes til Sakhaline. Dette, at Hustruen følger Manden i Transportationen, er et for ham vigtigt Punkt. Indvilger hun nemlig deri, faar han alle sine Familierettigheder tilbage. Paa Sakhaline faar dette Forhold yderligere Betydning. Efter Loven skal Manden nemlig afsone en Tredjedel af Straffen i Fængsel, og da Sakhaline er en Ø, betragtes den som selve Fængslet. Den transporterede sættes derfor i Frihed ved Ankomsten til Øen, og Straffen er egentlig kun det obligatoriske Arbejde. Fangen har Lov at bygge sig et lille Hus, og det koster ham ikke noget. Der er bygget over 40 Landsbyer, som intet have kostet. Hvad der i saa Henseende kan have Værdi, er Jærn, Søm, Glas m. m. Desuden kan Fangen opdyrke et Stykke Jord og arbejde for egen Regning. Af denne sidste Grund er i øvrigt Dagværket, som før omtalt, sat lavt, for at der kan blive Tid til Arbejde for egen Regning. Manden faar desuden sin Kostration, og hvert Barn har 9 à 10 Frs. om Maaneden til Underhold. Som man ser, er denne Tilværelse for de gifte Transporteredes Vedkommende ikke saa afskrækkende endda, naar man husker paa, at det er Ruslands højeste Straf, der afsones paa denne Maade.

Anderledes stiller det sig vistnok i flere Henseender for den, der ikke ledsages af Familien. Saaledes har han, naar han endelig løslades, ikke let ved at finde Arbejde paa Sakhaline, hvor kun 20 til 30 pCt. af Mændene kunne finde Anbringelse. Resten føres vistnok til Fastlandet. I det mindste klages der alt i Amurlandet over Tilgangen af løsladte, som man ikke ønsker at tage imod.

Det hele Militær, som holdes paa Øen, er 960 Mand, hvoraf dog 200 Mand maa bruges til Opsyn, da dette ikke kan faas i tilstrækkeligt Antal. Fangernes Antal var efter Komorsky i 1890 6000, de fri Kolonisters (altsaa løsladte) 2300. Revolter frygter man ikke for, da man giver enhver Fange Lejlighed til at arbejde og vende tilbage til det borgerlige Samfund. Derfor ligger det i hans egen Interesse at undgaa Konflikter.

Indførsel af Brændevin er strængt forbudt og kan kun finde Sted med Guvernørens Tilladelse. Lansdell siger, at den ind-

smugles; ganske vist var det i 1879, han var der, men det er næppe rimeligt, at det ikke skulde lade sig gøre ogsaa nu. Imidlertid er den i høj Pris og betales efter Komorsky med indtil 8 Rubler Flasken. I saa Tilfælde maa den dog være indsmuglet.

Som Fanger betragtet, siger Lansdell, kunne de transporterede, hvad Klæder, Føde og Husly angaar, have det lige saa godt som i europæiske Fængsler, dertil er Arbejdet lettere; de kunne ogsaa ryge Tobak og have andre smaa Friheder, og have de Slægt og Venner i Nærheden, kunne de faa Fødemidler af dem. —

Saaledes er altsaa det Billede, som det har været muligt i en noget kortfattet Form at faa fremstillet af Transportationen til Siberien efter de Oplysninger, der foreligge indtil den allersidste Tid, og som besidde større eller mindre Troværdighed.

Hvor mangelfuldt det imidlertid er, saa indeholder det dog, saa forekommer det mig, flere interessante Momenter til Belysning af Forvisningsforholdene i Siberien som ogsaa af, hvad der overhovedet staar i Forbindelse med dem, og som har Betydning for at bedømme disse Forhold nogenlunde retfærdigt.

For at naa dertil, maa man jo først og fremmest se hen til de Bestræbelser, som ere gjorte for at komme til de heldigste Resultater. I saa Henseende kan det ikke nægtes, at der lige fra Katharina II er truffet Bestemmelser, som sigtede til at ordne Fængselsforholdene efter Humanitetens Krav. At flere af disse Bestemmelser ikke kom til at virke, eller endog undertiden fik et andet Udslag, end det tilsigtede, laa ingensinde direkte hos den, som gav Bestemmelsen. Mangel paa Pengemidler til at sætte Beslutningerne i Værk i Forbindelse med andre ved andre Omstændigheder fremkaldte Forhold gjorde de tilsigtede Forbedringer til intet eller gav dem den modsatte Virkning. Atter og atter viser Billedet jo, hvor Hersker og Regering staa afmægtige og endog maa hjælpe til at tilintetgøre, hvad de har villet oprejse.

Naar en Udvikling skal lykkes, maa Nutiden altid bygge videre paa det bestaaende, det overleverede. Rusland med sin for et Aarhundrede siden endnu enestaaende Kultur kunde ikke saaledes optage en ny Tids Idéer i sine Love og sociale Forhold, uden at tage Hensyn til sin Fortid. Derfor stod Kampen, som foran paavist, saa længe mellem Legemsstraf og Frihedsberøvelse.

Da Forbryderens Fod en Gang havde begyndt at sætte sit Spor paa den siberiske Jordbund, var det som en Trolddom, der trak de mange efter sig, og jo mere banet Vejen blev, desto lettere

fulgte flere efter. Den umaadelige Landstrækning havde Plads til saa mange, og det russisk europæiske Samfund skulde fortrinsvis beskyttes mod Forbrydelsen. Det gik med Siberien som med Rovdyrets Hule, der var saa mange Spor, som førte derind, saa godt som intet, der førte tilbage igen, og „der er højt til Himlen, og Czaren er langt borte“.

Man begyndte med at ville drive Guld- og Sølvminerne ved Forbrydere og at ville kolonisere, og det endte med, at Siberien blev et stort Straffested, hvor Død og Glemsel ventede den, der blev sendt derhen. Ti hvem brød sig om den Persons Skæbne, der først var havnet der i det store øde Fastland. Derfor fik Speranskys foran omtalte Indførelse af regelmæssige Oversigter over de Personer, der transporteredes til Siberien, saa stor Betydning og vandt saa megen Anerkendelse i Rusland. Anledningen til dem var, fortælles der, at han paa sin Rejse i Siberien traf en Fange, som havde ligget syg som Løjtnant i sin Garnison i Rusland og da var bleven ført som Fange til Siberien, uden at han vidste hvorfor, og uden at Grunden dertil kunde oplyses.

Lige saa interessant det imidlertid er at se, hvor Kolossen Siberien som Straffested i flere Henseender har været en Lænke om Benene paa det europæiske Rusland og har lagt Rusland for Had i det øvrige Europa for Grusomhed, saa at Sagnet om Knutten og Siberien endnu i Folkebevidstheden staar til troende, lige saa interessant er det at se, hvilken Indflydelse de almindelige Fængselskongresser alt have haft paa Ruslands Fængselsforhold.

Dette fremgaar tydeligt nok af det ovenfor skildrede. Den for mange dræbende Transport er bleven væsentlig forbedret. En Fængselsadministration er oprettet for hele Landet, og de øverste Fængselsmænd søge med Aabenhed at belære det øvrige Europa om Ruslands og deriblandt ogsaa Siberiens Fængselsforhold. Det er i Hovedtrækkene Følgerne af Fængselskongresserne, hvori Rusland har deltaget, og det maa erkendes for at være store Fremskridt ved Siden af den utvivlsomt gode Vilje, der findes hos de ledende til at udrette mere endnu. Skade kun, at Sagen er vanskelig, ogsaa fordi Reformen koster Penge, ofte mange Penge.

Derfor maa man, selv om Billedet af Transportationen til Siberien har mange slemme Skyggesider, dog erkende, at det ser bedre ud, end vel de fleste troede, og at der dog hører saare, saare meget til i forholdsvis kort Tid at udslette et helt Aar-

hundredes mange Synder. Ti Billedet kan kun ses i Belysning af Fortiden.

Komorsky sluttede sine Meddelelser til det franske Fængselsselskab med at sige, at Minedriften var af største Vigtighed; for at opretholde denne behøvedes Arbejde af Fanger, det vil sige tvungent Arbejde. Derfor kunde der ikke blive Tale om at afskaffe Transportationen, den vilde snarere blive udvidet. Deportationen derimod, den vilde man ophæve. —

Saaledes vil altsaa formodentlig Siberiens Fremtid som Straffested blive.

Fr. Stuckenberg.

Et Besøg i Belgien.

Man véd ikke nøje, hvorfor man med ét bestemmer sig til at rejse. Man gør det, naar man føler, at man maa. Man trænger til at bryde op, løsrive sig fra sine Vaner, trænger til i Dage at leve Ugers, undertiden Maaneders Liv. Er man saa heldig at være kendt, hvor man rejser hen, saa har man den Morskab at sidde hver Dag ved en anden, hidtil vildfremmed, Families Bord; ens Erfaring beriges i kort Tid med mange Indtryk; man fører en potenseret Eksistens, som ellers kun naar man gribes af en stærk Følelse eller befinder sig i kraftig, aandelig Frembringen.

Rigtig Fornøjelse af at rejse har ingen, som savner Paavirkelighed, men heller ingen, hvis Selvvirksomhed overfor de modtagne Indtryk er altfor svag. Det gælder om at dykke sig helt ned i det fremmede Element og dog tage sit eget Jeg ud deraf, reguleret indenfra.

Da jeg i Sommer en Juniaften rejste ud, traf jeg i Jærnbanevognen en Skotte, en ganske jævn Mand, der fo'r Nordeuropa rundt paa en Forretningsrejse. Han havde ét Ur i sin Vestelomme, et andet i sin Bukselomme. I Bukselommen bar han et simpelt Waterbury-Ur, som han stadigt stillede om og om efter de forskellige Landes og Egnes Tid, men i Vestelommen i en smuk Kæde sit fine, engelske Ur, som der ikke blev stillet om paa, og som under hele Rejsen ufravigeligt viste hans Hjemsteds Tid. Det var ægte britisk.

Saaledes burde den Rejsende altid føre to Ure med sig, gaa tilstrækkelig op i det Fremmede til at forstaa det og dog beholde den Uberørthed af det, som udfordres til at maale og maaske bedømme det.

I.

Nederlandene tiltrak mig. Altfor længe havde jeg kun kendt dem af Navn. Gammel, levende Kærlighed til flamsk og hollandsk Kunst, en nyere Sysselsættelse med flamsk Sprog og Poesi, den Omstændighed overhovedet, at her fandtes smaa Folkestammer som de skandinaviske med Literaturer i et med vort nær beslægtet Tungemaal, virkede lokkende paa mig. Her syntes at maatte være Lighedspunkter med vore Forhold udad- og indadtil, og denne Bogavl havde dog i hele den nyere Tid været uden al Vekselvirkning med vor.

Politisk, økonomisk og kunstnerisk have Nederlandene jo i tidligere Dage haft ikke ringe Betydning for os. Der er Christiern II med Dyveke og Sigbrit og Amagerbønderne. Der er Christian IV med Rosenborg, Frederiksborg og Børsen og flamsk Musik. Der er Tromps og de Ruyters Flaader. Der er nederlandske Malere, indkaldte af danske Konger, og danske Malere som Elever af nederlandske Mestere. Det er Berøringspunkterne. Men det egentlige nederlandske Aandsliv har kun i forsvindende ringe Grad paavirket Danmark; Nationalliteraturerne have holdt sig ganske fra hinanden.

Det belgiske Folk er splittet i to Dele, Walloner og Flamlændere, hvilke for saa vidt staa skarpt imod hinanden, som Flamlænderne tilstræbe fuld Ligeberettigelse for deres Sprog, der i lange Tider er bleven betragtet kun som en Dialekt for Menigmand og af Wallonerne betragtes saadan endnu. Nogen Sammenligning med Forholdet mellem Franske og Tyske i Elsass eller mellem Russere og Polakker i Polen taaler dog Forholdet mellem de to Folkestammer aldeles ikke. I Privatlivet omgaas Walloner og Flamlændere som Landsmænd, ingenlunde sjældent som Venner, kun som politiske Grupper staa de fjendtligt til hinanden og give hinanden Øgenavne: *Flamingants* og *Fransquillons*.

Men denne politiske Deling glider over i en religiøs. De politiske Partier falde i dette Land fuldstændigt sammen med de religiøse. Selve Partinavnene lyde: *Katoliker* og *Liberale*, det vil sige: Klerikale og Fritænkere, der bekæmpe hinanden med lidenskabeligt Had. Da der nu i Kammeret ikke findes mindre end hundrede liberale Walloner, derimod ikke én liberal Flamingant, saa tager det sig ud som var den franske Bevægelse helt liberal, den flamske helt klerikal, og dette maa for saa vidt synes forunderligt, som Wallonerne støtte sig til Frankrig, der dog nærmest

maa betragtes som et katolsk Territorium, medens Flamlænderne se hen til Holland, der, skøndt Befolkningen er blandet, dog optræder som protestantisk Magt.

Forholdet er som alle Forhold kun forstaaeligt ad historisk Vej. Wallonerne er overvejende en Befolkning, som det moderne Frankrigs Fritænkeri og Republikanisme har paavirket stærkt. Det er derimod den store Landbefolkning i Flandern og Brábant, som afgiver Flertallet af Flamsktalende. Og denne Landbefolkning er gennem Aarhundreders Undertrykkelse bleven et viljeløst Redskab for gejstlige Magthavere, tykt uvidende, forfærdende overtroisk som den er. Den er i Virkeligheden mere hedenskreligiøs end kristelig sindet; ti dens Skikke og Ceremonier, den Beden paa Korsveje, den Tilbeden af Figurer (Fétisjer), der fra Oldtiden af under ikke synderlig forandrede Former har holdt sig hos den, er Skikke, som de ældste kristne Apostle, St. Eloi og de andre, netop bekæmpede. Der er endnu Egne, hvor Præsterne ikke velsigne med Korset, men med en Hammer.

Det er Stemmerne fra denne Landbefolkning, der overvælde de frisindede, flamske Bybeboeres Stemmegivning. Saaledes stemmer Antwerpen By overvejende liberalt, men de liberale Stemmer drukne i de katolske Bønders.

II.

Liège, som jeg først besøgte, er en rent fransk By, Wallonernes Hovedstad, i hvilken og rundt om hvilken selv Menigmand ikke taler et Ord Flamsk, ja end ikke forstaar det. Kører man op paa det taarnhøje Citadel, ser man Staden dybt under sig i Dalen, omtrent som man fra Højden af *Hissan* ser ud over Stockholm. En tredive katolske Kirker tæller man, to protestantiske, og i Midten Katedralkirken, der tilsyneladende behersker alt. Midt igennem Byen snor sig den brede Flod *la Meuse*, og over den gaar seks, dels svære, dels lette Broer, af hvilke Jærnbroerne sete ovenfra tage sig spindelvævsfine ud.

Rundt om Byen spy de store Fabriker og Værksteder Flammer. I selve Byen spyr Arbejderbefolkningen Ild; den er overanstrængt og overophidset. Store Strejker med Processioner gennem Gaderne og Sammenstød med den bevæbnede Magt have nylig talt højt nok derom.

Universitetet er gammelt og grimt, en udslidt Bygning med de sædvanlige nøgne Kalkvægge og Træbænke. Men det er ogsaa

kun Opholdssted for det filosofiske Fakultet, hvis Medlemmer og Studenter ere Paria'erne her. Da Klerikalismen i Belgien for Tiden trykker paa alt ikkenaturvidenskabeligt Aandsliv, læres her en officiel Statsfilosofi, omtrent Cousins gamle, eklektiske Visdom. Professoren i nyere Literatur, en lærd Mand, en født Tysker ved Navn Kurth, gaar nødigt længere frem i Tiden end til Dante. Det kan noteres som et Særsyn, at en ung Doktor her, *Charles Sarolea,* har udgivet en god Bog om Henrik Ibsen. I Universitetets Læsestue holdes et halvt Dusin katolske Maanedsskrifter, men af mere moderne kun de allermest kendte og paalidelige, Revue des deux mondes (ikke Nouvelle Revue), Edinburgh Review (ikke Fortnightly) og ikke et eneste flamsk Tidsskrift. Paa det filosofisk-literære Omraade hersker her ubetinget Stilstand.

Til Gengæld blomstre Naturvidenskaberne. De forskellige Professorer i dem have hver sin paladsagtige Bygning med Laboratorier, Musæer og Fribolig for Professoren selv. Der findes syv saadanne Pragtbygninger: for Zoologi, Fysiologi, Anatomi, Botanik, Kemi, Farmaci og Elektroteknik. Den sidste Anstalt er foræret Staden af Hr. Montefiore, en af dens rigeste Mænd, der til sit Sølvbryllup, som fejredes i Sommer, havde inviteret hele det liberale Parti, nogle tusende Gæster.

Professorernes Aarsindtægt er en 16,000 Francs i Penge, hvortil kommer Bi-Indkomster af forskellig Art. At opnaa et Professorat i det lille Land er forholdsvis let; der er fire Universiteter, mange gode og vellønnede Pladser, og forholdsvis faa, der ønske at komme i Betragtning til dem. Denne lette Adgang til Befordring har, fraset sine Fordele, den Mangel, at stærk Originalitet bliver en maaske endnu sjældnere Egenskab her end andensteds.

Der findes i Liège en meget udviklet Lokalpatriotisme. Man sætter sin Ære ikke i at være Belgier, men i at være en *Liégois pur sang,* det vil sige have rent wallonsk Blod i sine Aarer. Liège har jo i gamle Dage været næsten hele det nuværende Belgiens Hovedstad, og Fyrstbiskopperne her vare saare mægtige og krigerske Mænd; man mindes fra *Quentin Durward* Vildsvinet fra Ardennerne som en Herre, der ikke var at spøge med. De, som ere fødte her, betragte Liège mindre som deres By end som deres Fædreland og flytte nødigt herfra. Professoren i Sanskrit ved Universitetet i Bruxelles udbad sig, da han fik Udnævnelsen, at maatte tale i Hovedstaden Fredag og Lørdag, saa

han de øvrige Dage i Ugen kunde blive boende her, og han er en ganske ung Mand, der ikke af Aldershensyn var nogen Fjende af Forandring. Overhovedet hører man i denne Del af Belgien hvert Øjeblik *mon pays*, ja *ma patrie* brugt i Betydning af den Egn, hvori man er født.

Byens mest bekendte Søn er Komponisten Grétry, der iøvrigt tilbragte sine Dage i Frankrig. Han mindes ved en Statue, og i Tilslutning til Mindet om ham har der her udviklet sig et frodigt Musikliv.

Smukkere endnu end Liège er dens Omegn; bjærgrig og skovrig minder den paa sine Steder om sachsisk Schweiz. I Dalen ved Coo styrter Floden Amblève sig i to stærke Fald gennem Huller i Klippen, af hvilke det ene er udvidet til en kunstig Bue. Faldene ere baade høje og brede, men have hverken Trollhätta-Faldenes vilde, storladne Karakter eller det Præg af henrivende, malerisk Skønhed som Kaskaderne ved Tivoli. Er det mon umuligt, at Ruysdael kan have set dem, eller har han virkelig kun paa Everdingens norske Malerier set de Vandfald, han aldrig bliver træt af med saa stor Virtuositet at male?

I Liège var der en stor „Kongo-Udstilling“. Som bekendt har Kongen af Belgien i den Hensigt at give sit saa stærkt befolkede Land et Afløb for dets Foretagelseslyst efterhaanden erhvervet sig et Rige i Afrika, der er femten Gange saa stort som hans Land i Europa. Han har afholdt alle Udgifterne af sin Privatkasse, der var vel forsynet, dels ved Arv fra Faderen, dels af hans rundelige Civilliste. Nu er det Tidspunkt kommet, hvor Foretagendet begynder at blive indbringende for ham; han er stor Aktionær i alle Kongo-Selskaber.

Meningen med Kongo-Udstillingen var dels at udbrede Interesse for den afrikanske Sag, dels at give Købmændene i Liège Lejlighed til at reklamere for de Varer, de sende til Kongo. Hvad der fandtes af Vaaben og musikalske Instrumenter kendtes fra etnografiske Musæer. Men morsom var en i Træ udskaaren Karikatur af en indfødt Soldat i europæisk Tjæneste; den var saa godt og saa ondskabsfuldt gjort, at man igennem den fornam den frie Negers Foragt for sin disciplinerede Landsmand. Lærerige var ligeledes et Par af de Indfødtes Krigs-Fétisjer, smaa Træfigurer med fæle, blodtørstige Ansigter, i hvilke der over hele Legemet var boret enten Dyretænder eller Søm, formodentlig med Ønsket om at Fjenden skulde faa en lignende Medfart.

Ikke uden Uro har man i Belgien set Parlamentet modtage Kongens Tilbud om at Staten skal overtage Besiddelsen af „den frie Kongostat“. Man frygter, at der for det neutrale Belgien deraf kan opstaa Forviklinger med Europa, især hvis det er sandt, at Frankrig allerede har erhvervet sig Forkøbsretten i Tilfælde af, at Belgien skulde skride til Salg.

Liège roser sig af aldrig at have sendt nogen *Katolik* til Parlamentet. Da det klerikale Ministerium kom til Roret, var desuden det overvejende Flertal af Universitetets 1500 Studenter liberale. Ved Afsætten og Ansætten af Professorer er det imidlertid i de otte Aar, Ministeriet har siddet, lykkedes at skabe et næsten helt klerikalt Universitet. Universitetet i Louvain er rent katolsk. Derimod er Universiteterne i Gent og det frie (ɔ: af Private oprettede) Universitet i Bruxelles uafhængigt stillede i videnskabelig Henseende. Dog er alle disse Universiteter franske. Det flamske Parti har intet videnskabeligt Organ. Ganske vist blev der for faa Aar siden oprettet et flamsk Akademi i Gent som Modsætning til det franske Akademi i Bruxelles, men da dette Akademi er rent klerikalt, har ikke en eneste af det flamske Partis Førere villet gaa ind deri, saa det straks ved sin Opstaaen sank i Foragt. En eneste kendt Flamingant, der søgte og modtog Udnævnelse dertil, Arkivaren i Antwerpen C. J. Hansen, (af hvem et dansk Skrift, hvori der forekommer noget om Belgien, har et Motto), er derved paa en næsten pinlig Maade bleven isoleret i de ledende flamsksindede Kredse.

III.

Faa Timer bringe den Rejsende fra Liège til Antwerpen, til en helt anden Verden. Her er alt, hvad der rører sig af aandeligt og borgerligt Liv, flamsk som hist romansk. Det er det ejendommelige ved Belgien, at indenfor saa snævert et Omraade mødes her to Menneskestammer, to Sprog med deres Dialekter og to interessante Literaturgrupper i indbyrdes Uvilje og dog politisk som socialt paa det nøjeste forbundne. I Antwerpen staar man paa gammel flamsk Grund. Her er alt *vlams*, kun med et ejendommeligt angelsachsisk Tilsnit. De Dannede tale her allesammen foruden Fransk og Flamsk et Engelsk saa rent, som man næppe ellers hører det i noget ikke-engelsktalende Land, og Forbindelsen med England er saa livlig, at selv den lavere Befolkning flydende

taler en Slags Vand-Engelsk, som det kaldes. Den Fremmede bliver ufravigeligt af Menigmand tiltalt i dette Sprog.

Hvilken uudtømmelig Rigdom i denne flamske Jord! Hvad har den ikke maattet lade gaa hen over sig uden at dens Spirekraft derved er bleven udryddet. Da efter Religionsforfølgelserne den flamske Frugtbarhed syntes helt tilintetgjort, opstode her de Kunstnere, der den Dag i Dag ere Flanderns Hæder, og saa ofte dette næsten stadigt undertrykte Land er gaaet fra Haand til Haand under fremmede Herskere, er det blomstret op paany. Sejg og saftrig maa denne Folkestamme være som faa andre for endnu at være sig selv, da den i nyere Tider næsten aldrig har været sin egen. Den har staaet under spansk, under østerrigsk, under fransk, under hollandsk Herredømme og nu senest under wallonsk. I Tider, hvor den blev udsuget, har den gjort Modstand og er bukket under; men den har trods sin Nedværdigelse bevaret et hemmeligt Fond af Kræfter.

I faa Lande er en begyndt Reformbevægelse bleven saa grundigt tilintetgjort ved Bloddaad og Rædsler som her. Protestantismen er bleven endnu langt fuldstændigere uddrevet her end i Frankrig. Da man i Oudenaarde vilde vise mig det mærkeligste, som fandtes i Egnen, spændte man for og kørte mig flere Mile ud i Landet til den lille Landsby *Santa Maria Hoorebeke* (ɔ: Torbæk) for at vise mig en protestantisk Menighed. Der boede de sidste Efterkommere af de Gueuzere, som under Anførsel af Bloemart havde kæmpet der, en fattig lille protestantisk Menighed, samlet om en fattig lille, skolestuelignende Hytte-Kirke, en Menighed, i hvilken Navnet Bloemart endnu bares af den unge Sogneforstander, som med sine smukke Træk og sine smukke Hænder tog sig helt fornem ud blandt Bønderne. Under Forfølgelser af den grusomste Art havde disse Folk holdt fast ved deres Tro. De stakkels Mennesker levede endnu helt i friske Traditioner fra deres Kamptid, fortalte f. Eks. om, hvorledes Katolikerne endnu i Mands Minde af religiøs Fanatisme havde gravet Ligene paa Kirkegaarden op og stillet dem med Ryggen mod Kirkedøren. Underligt at tænke sig et saadant teologisk Had paa Grundlag af de dogmatiske Forskelligheder mellem Katolicisme og Calvinisme, der synes os Moderne saa ringe.

I det spanske Tyrannis frygtelige Dage flyede alt, hvad der kunde bære Vaaben, alt, hvad der havde Mod og Udholdenhed, nordpaa til den hollandske Hær. Senere, da den aandelige Undertrykkelse vedvarede, saa man alt, hvad der kunde tænke og forske,

skrive og lære fra sig, vandre ud til Holland. Der var en Tid, hvor Universitetet i Leyden havde sytten flamske Professorer.

Med Vemod sige nutildags de ivrige og utilfredse Flamlændere: Vi er desværre Efterkommere af dem, der for 300 Aar siden bleve her tilbage, vare for svage eller for frygtsomme eller for uvidende eller for slappe til at forlade Landet. Det er da ikke underligt, at en Befolkning, der i Aarhundreder har lidt under Fremmedherredømmets Tryk, endnu i mangt og meget bærer Ufrihedens Spor. Snarere kunde det undre, at en stor By, der som Antwerpen er ganske flamsk, ligefuldt stemmer antiklerikalt.

„Det nye Carthago“ har en af Antwerpens Sønner kaldt Byen. Det er ikke sagt for at smigre den, men snarere i Vrede og Trods. Dog er der noget sandt i Georges Eekhouds Benævnelse. Byen, der en Gang var lige berømt for sin Handel og sin Kunst, lever i vore Dage den store Handels- og Industristads stærkt pulserende Liv. Dens Havn er en Verdenshavn, dens Handel Verdenshandel. Før London kom op som Handelsby, var Antwerpen allerede stor. Efter de tyske Havnes Spærring under Krigen 1870—71 er den blomstret mægtigt op paany. Det er som et Symbol, at Børsen her ligner et umaadeligt, udspændt Jærntelt, i hvilket man gaar ind fra alle fire Verdenshjørner.

Der er noget ved Havnen her og ved denne Flod, Skelden, med Spaniernes gamle Fæstning ved sin Bred, som imponerer ogsaa den, der har set Themsen. Man maa foretage en Køretur helt rundt om alle Skeldens Bækkener med deres Jærnskure og Magasiner, indrettede til Skibenes Losning og Ladning, for at kunne danne sig en Forestilling om de Masser af Varer, der indføres hertil og udføres herfra. Man maa have set ud over disse Skove af Master. Mastetræ ved Mastetræ, saa langt Blikket rækker; man maa med Øjet have maalt disse Bjærge af Petroleumstønder, disse Lagre af Farvetræ og have iagttaget den stadigt lige friske Deltagelse, hvormed Befolkningen følger enhver stor Sejlers Udfart af Havnen, for at have det sanselige Billede af, hvad Antwerpen som Handelsstad er, en Verden af Handelsvælde, raa, pengekær, svulmende stærk.

Antwerpen er Belgiens internationale Havnestad. Hver Sjover ved Havnen her kan tale flere Sprog. Den Befolkning, der bestandig og direkte har med de fremmede Skibe at gøre, forstaar lige godt Spaniere og Englændere, Svenske, Norske og Danske, Tyskere og Franskmænd, som lægge an her ved Skeldens Bredder.

Det menige Folk formaar naturligvis ikke at deltage i Middelstandens Jagt efter Penge. Det gør et gemytligt og sorgløst Indtryk. Tager man over Floden med Dampfærgen for paa den anden Side i en stille Sommeraften at nyde Udsigten over Byen og Egnen, mindes man om de gamle Kermesser. Folk staa paa Færgerne saa tæt sammenpakkede, at man næppe kan flytte en Fod, og vedligeholde den livligste flamske Passiar til alle Sider. Man spiller og synger derovre paa den anden Bred, og drager om Aftenen, naar man vender tilbage fra Forlystelsesstederne, flokkevis gennem alle Hovedgader med Sang og Hornmusik i Spidsen uden at det falder Politiet ind at blande sig deri. Man faar overhovedet i Udlandet det Indtryk, at Danmark, Preussen og Rusland er de Lande i Europa, hvor Gadelivets Frihed er ringest.

Hvad Antwerpen har været som Kunststad, véd enhver. Den var den flamske Malerskoles Midtpunkt. Med god Grund staa her paa Torve og Pladser Statuerne af Quentin Matsys, Rubens, Teniers, Jordaens (udtal Rybens og med Tonen paa sidste Stavelse, Matsejs, Tenirs, Jordans). De repræsentere Stadens Skat af store Minder. Det er Kunsten, som fremfor nogen anden Magt har gjort Flandern stort.

Antwerpen er Rubens' By, hans Hjemstavn; her stod hans Vugge og her er hans Grav. Hvad her findes af ham er vel i Omfang lidet imod hvad München har; ja her er næppe saa meget som i Louvre, men her findes hans Mesterværk „Nedtagelsen af Korset“ og i Musæets Stue-Etage den af Max Rooses tilvejebragte og ordnede fuldstændige Samling af Kobberstik, Raderinger, eller hvor disse i enkelte Tilfælde fattedes, Fotografier efter Rubens' samlede Værker, mere end 1100 Blade. Her staar hans Forældres smukke Hus paa Place de meir [ɔ: *mer,* Søen]; her Levninger af hans eget Hus i Sidegaden tæt derved; dette er Byen, hvorfra han gik ud og hvor han længst har virket.

Man dvæler i Domen længe, Timer i Træk, ved „Christi Nedtagelse af Korset“, over hvilket Fromentin, bizar som han er, for Alvor har villet sætte det saa langt ringere Modstykke „Korsets Oprejselse“. Hvilken Vælde og Sandhed i dette evige Værk! Og her, næsten alene her, er Rubens øm, ja nænsom i sin Vælde. Hvor naturlig er ikke Bevægelsen hos den, som med Munden fastholder Lagenet, hvori Liget sænkes, hvor kærlig Maaden, hvorpaa Disciplene gribe det synkende Legem, hvor talende den Holdning, med hvilken Magdalena ømt griber om Benet med den

saarede, blaalige, gennemborede Fod, der næsten kælent strejfer hendes nøgne Skulder. Hele Rubens' saa sjældent fremtrædende, flygtige Følsomhed er i denne umærkelige Berøring, der siger meget, dog ikke for meget, og rører Beskuerens Sind.

Og selve Midtergruppen er paa Grund af Æmnets Natur endda ikke saa frisk, saa foraarsskøn, saa lysende af Sundhedens Dejlighed som venstre Sidefløj, den frugtsommelige Marias Besøg hos Elisabeth — en Fest for Øjet.

Rubens er et Udtryk for Flanderns rige Jordsmon og for det flamske Folks stærke Temperament, saa handlingskært, saa arbejdsomt og saa kunstnerisk, han, Dramatikeren som Kolorist. Naar man er ung og har sin Glæde ved alt, hvad der er farverigt og kødeligt sundt, flyver ens Beundring ham i Møde; han overvælder ved sit Overskud af Kraft, sin Farvepragt i Storm. Senere vedligeholder vel Beundringen sig, men han er ikke af dem, man kommer til ret at elske. Han var en stor Mester uden at være et stort Hjærte. Han har Kunstaand, Forstand, Geni, Virtuositet, indtrængende Opfattelse og flersidig Opfindsomhed, men han har ikke Nerver, og man bør ikke søge Følelse hos ham. Man overraskes da des glædeligere, naar man hos ham finder Følelsen, ægte og rig, som i „Nedtagelsen af Korset", dette Vidunder, af hvis Rang Jorden ikke har mange Gange syv.

Sproget i Antwerpen er saa overvejende flamsk, at man, hvor mange Folk er samlede, næsten ikke hører et fransk Ord. Forstadsbefolkningen taler dog ikke Flamsk men Antwerpensk, en ildeklingende Dialekt.

Antwerpen er Hovedsædet for Flamingant'ernes sproglige og literære Bestræbelser; her foregaar dels højlydt, dels i det stille, en Kamp for at vinde frem og skyde Franskheden til Side, og Syd-Nederlænderne have smaa og kæmpende Folkeslags Velvilje mod den Fremmede, der studerer deres Sprog og interesserer sig for deres Bøger.

Selve det saakaldte Flamske er i Grunden kun en Dialekt, man med Magt vil gøre til Skriftsprog; i Brábant allerede tales en anden Dialekt, længere mod Øst endnu en anden. Modstandernes Indvendinger er derfor af lignende Art som de, der gøres mod Landsmaalet i Norge. Kun er der det at mærke, at et Skriftsprog jo altid opstaar ved, at én Dialekt gør sig gældende paa de andres Bekostning; det saas i Tyskland, da Luther gjorde den styggeste tyske Mundart, den sachsiske, til Skriftsprog for hele det tyske Folk.

Den flamske Bevægelse har sine Overbeviste, sine Troende, sine Begejstrede og sine Fanatikere. Den er saa naturlig og berettiget, at den maa have en Fremtid for sig, men dens Nutid er ikke glimrende; for Øjeblikket er den nærmest i Stilstand.

For denne Bevægelses Bærere staar Revolutionen 1830, der skabte Belgien, som en Dumhed og en Ulykke. Det var en Revolution, som ganske vist var fremkaldt ved en Række ukloge og udfordrende Handlinger fra den nederlandske Regerings Side, men til hvis Iværksættelse franske Ophidselser og engelske Penge var yderst virksomme. I høj Grad medvirkende til at fremkalde den var den katolske Gejstligheds Had til det antiklerikale Holland og fremmede Stormagters Uvilje mod i Nederlandene at maatte se en nogenlunde stor og samlet Magt. I sit Væsen var det en rent teologisk Revolution mod Frisindet, ganske som den, Belgien i forrige Aarhundrede havde gjort mod Kejser Joseph II, da han forsøgte Reformer. Den udførtes under gejstlig Ledelse og det blev franske Interesser og engelsk Skinsyge paa Nederlandene, som høstede Frugterne af den.

At alle Venner af de flamske Bestræbelser dybt beklage denne Revolution, er da let at begribe; disse Mænd se endnu den Dag idag med Vemod, at man i Holland fra hin Tid af bevarer et vist Nag til Belgien og end ikke betragter de flamsk talende og skrivende som Brødre og Jævnbyrdige. Men mere betegnende er det, at det selv blandt frisindede Walloner er Tonen at bedømme den Revolution, hvilken Belgien skylder sin Uafhængighed, som et taabeligt og skadeligt Foretagende. Den skaffede Belgierne Brabançonne'n til Nationalsang, denne flove Vise paa en flov Melodi. lavet af en Skuespiller ved det franske Teater i Bruxelles, en Sang, som ingen Flamingant nogensinde tager i sin Mund. Nej, komme Flaminganterne i Humør, saa synge de enten den (iøvrigt aldeles lige saa slette) nederlandske Nationalsang fra 1814 „Wien Neerlandsch bloed door de aadren vloeit“ eller Gueuzernes gamle Stridssang fra 1570 „Helpt nu u zelf“ eller den naive transvaalske Folkesang fra 1880:

Di vierkleur van ons dierbaar land,
Di waai weer o'er Transvaal.

skreven i en Art rørende hollandsk Negersprog uden Bøjningsformer.

Hvad disse Mænd vil, det er da simpelthen at holde deres Sprog i Hævd, bringe det til Ære, vedligeholde eller skabe Forbindelser med deres Sprogfæller i Holland; ti Forskellen mellem

Flamsk og Hollandsk er ikke mere betydende end den mellem Norsk og Dansk, naar det tales, og hvad den skrevne Sprogform angaar, har man allerede bragt Overensstemmelse til Veje.

Eliten af Flaminganterne er begejstrede, veltalende Mænd. De er stolte af deres Folkestamme, deres Land, deres Kunst. De kende og elske denne Kunst, lide under det franske Sprogs Overherredømme og nære en sværmerisk Kærlighed til deres eget Tungemaal.

Blandt de mest fremragende af Antwerpens Flamingant'er er at nævne den elskværdige *Rosseels,* den flamske Bevægelses Patriark, en gammel hvidhaaret Poet og Fortæller, der er endt som Direktør for Musæet Plantin-Moretus, dernæst Kunsthistorikeren *Max Rooses,* Konservator ved det samme smukke og lærerige Musæum, der er samlet i selve den Bygning, som den berømte Bogtrykker Christophe Plantin, hans Svigersøn Jean Moretus og dennes Efterkommere have beboet fra 1576—1876. Det er en virkelig Skat af Kunstsager og historiske Mindesmærker, som disse Mænd dagligt have for Øje. Man kommer i Stemning blot man staar i Bygningens Gaard og ser ind i disse af slanke Søjler baarne Buegange, hvorpaa Musæet hviler med sine gamle røde Mure helt overgroede og sine Vinduer med de smaa blyindfattede Ruder helt omgroede af Slynggrønt. Og det Indre er et sandt lille Rosenborg for første Rangs Haandværk og Kunst af høj Rang.

Alexander Kielland, der i sin elskværdige og ejendommelige Bog „Mennesker og Dyr“ har omtalt Musæet, har ikke vist det Bogtrykker-Dynasti, der grundede det, Retfærdighed. Han har ikke Ret, naar han siger: „Ikke et Billede, ikke et Minde, ikke et Spor i denne Bogtrykker-Himmel af dem, paa hvis Tanker hele denne Herlighed hævede sig op.“ Der er Billeder af Orientalister, Filologer, Geografer og Læger fra de gamle Tider. Disse Bogtrykkere var ikke udannede Mænd, som blev rige ved Udsugning af Genier. De var Hædersmænd og adskillige af dem var Poeter og Lærde. Man læse blot den lille (dejligt udstyrede) Samling af Stifteren *Christophe Plantin*'s Digte, som Max Rooses har udgivet, og som Bestyreren af Nationaltrykkeriet i Lissabon har sat en Ære i at trykke saa smukt som muligt. Der er Vers iblandt disse Rim, som ikke vilde gøre nogen Sonetdigter af Faget Skam. Jeg nævner Sonetten „Le bonheur de ce monde“. Kielland har i for høj Grad set hine Tiders Forlæggerforhold i senere Tiders Lys.

Max Rooses har viet Rubens en Dyrkelse; det er, som alt berørt, Rooses, der har foranstaltet den fuldstændige Samling af hans Værker i Afbildninger og han er Forfatter af Kæmpeværket „L'oeuvre de Rubens". Han skriver med lige Lethed Fransk og Flamsk, og det maa siges, at i hans Mund er det sidste et dejligt Sprog.

Til den flamske Bevægelses bedste Mænd hører fremdeles *Frans Gittens*, Initiativets Mand iblandt dem. Han er et virksomt Medlem af Byens Raad; det var ham, der alene undfangede og fik udført Ideen til den Verdensudstilling i Antwerpen, der for faa Aar siden gjorde Byen saa megen Gavn, og han har skrevet de bedste Skuespil, der findes i flamsk Literatur, mest historiske Dramaer, Studier i Shakespeare'sk Retning, af hvilke de bedste er „Parisina" og „Jane Shore", begge opførte paa det flamske Teater (Nederlandsch Schouwburg) i Antwerpen.

Det er dog kun i den sidste Menneskealder, at de flamsktalende Belgiere have haft et Nationalteater. Det aabnedes i Oktober 1853. Alligevel havde Antwerpen tidligt givet vægtige Bidrag til Nederlandenes dramatiske Kunst. Den hollandske Literaturs Grundlægger, *Just van Vondel*, blev født i Cölln af Antwerpener-Forældre. Hans dramatiske Form var bestemt ved Studiet af Seneca, men han er den nederlandske Nationaldigter fremfor nogen anden, betydelig i Europas literære Historie især ved sin gennemgribende Paavirken af Milton. Med *Willem Ogier* frembragte Antwerpen Nederlandenes næste betydelige Dramatiker, af hvem et Skuespil for faa Aar siden opførtes i hans Fødeby under aaben Himmel paa en Scene i gammel Stil. Saa sluktes den dramatiske Kunst paa én Gang i Holland og Belgien. Hvad fanatisk Katolicisme forenet med det haardeste politiske Despoti udrettede her, det udrettede protestantisk Fanatisme alene i Holland. I de Aarhundreder, hvor det franske Teaters Indflydelse beherskede Europa, laa nu Skuespillet i Nederlandene ganske nede. Selv i flanderske Landsbyer spilledes Voltaire. Saa iværksattes den sproglige Frigørelse af den haardnakket udholdende *Willems*, som fornyede Interessen for den gamle flamske Literatur. Der opstod Digtere (som van Duyse), Fortællere (som Conscience) paa flamsk Grund. De gamle *Kamers van Rhetorica* genvaktes til Live, og de første originale Skuespil skreves af *Jacob Cats* fra Bruxelles, af *Edvard Rosseels* („De Muziekles"), af *van Duyse* („Rubens' Menschlievendhied"), indtil endelig i 1853 Nationalteatret i Antwerpen blev

oprettet med en Skuespillertrup, sammensat af tre dramatiske Selskabers Medlemmer i Antwerpen og Gent.

Gittens' Hjem er beskedent, men saare smagfuldt, et Hus, der bestaar af smaa Skibskahytter, og hvor intet Værelse er indrettet eller dekoreret som man ser det andensteds: Sofaer saa brede som franske Ægtesænge, sjældne Malerier, brogede Glasruder med Billeder og Indskrifter, der minde om Husherrens Liv, livlige Tapeter i Kakemono-Form med de store Dramatikeres Navne mellem Arabesker, en lille have-agtig Gaard med et Par Figurer i Nischer, alt smaat, men sært og morende Øjet.

Gittens er franskfødt og lærte sig først forholdsvis sent at skrive Flamsk. Han har det hos Nederlænderne saa hyppigt forekommende Sprogtalent, taler f. Eks. saavel Norsk som Svensk fuldkommen rent og sikkert.

En anden ledende Mand i Partiet er *Jan van Ryswyck,* Advokat og Medlem af Antwerpens Raad, der paa en Maade har taget sin Førerstilling i Arv fra sin udmærkede Fader Théodore van Ryswyck, der i sin Tid under meget Had og megen Miskendelse fremmede den flamske Bevægelse, da den var ny. Af denne Fader findes i Sønnens Hus en Statuette, som er en af de ejendommeligste og livagtigste, jeg i mit Liv har set. Han er fremstillet gaaende, med aaben Sommerfrakke, Silkehatten skudt tilbage i Nakken, svingende sin Stok. Den yngre Ryswyck er en Mand med det stille og faste Sind, det fine og muntre Lune og den uforstyrrelige Ro, som altid vil udøve sin Indflydelse paa en nordisk Menneskegruppe.

Ved Siden af disse Mænd virke Digtere som den udmærkede Lyriker *Pol de Mont*, som *Vuylsteke* og *de Geyter*, Lærde som *Fredericq* fra Gent, *Sabbe* fra Brügge, Komponister som *Peter Benoit,* der er lidenskabelig nok til aldrig at sætte Musik til nogen Tekst, der ikke er flamsk; omkring dem staar en Flok af unge Entusiaster, trediveaarige Mænd, firskaarne Skikkelser, klare Hoveder, skarpe Tunger med stundom næsten fanatisk Nationalfølelse.

Saa naturlig Bevægelsen er i sin første Grund, saa kan det dog ikke nægtes, at den ret ofte i sin Fremtrædelsesform synes noget kunstig. Ikke faa have af Overbevisning sluttet sig til den, som deres Fødsel og Opdragelse anviste en anden Plads. Gittens har lært sig Flamsk for sent til nogensinde at skrive det helt korrekt. *Helene Swarth* skrev i flere Aar sine Digte paa Fransk, indtil Pol de Mont fik hende overtalt til at digte i det flamske

Sprog. Disse Personers Stilling minder om de svenskfødte Fennomaners. Selv nu paastaa Fransquillons'erne med en spøgefuld Overdrivelse, at naar de Flamske i en Hast skulle sige noget til deres Koner, saa sige de det paa Fransk.

Er saaledes Sprogformen undertiden fremgaaet af Vilje og Valg, saa har ogsaa Indholdet sine Mangler. Flere af de ældre flamske Digtere, som *Jan van Beers* f. Eks., holdt i Grunden i deres Poesi ved Millevoye (som døde 1816), paa en Tid, da den franske Digtning var ude over Victor Hugo. Han og hans Venner skrev i deres unge Sprog Elegier og tungsindige Smaadigte i en gammel Stil. Ogsaa i vore Dage gives der Aander, hvis Opmærksomhed tages saa stærkt i Beslag af den sproglige Frigørelse fra Fransken, at de næsten ikke skænke det aandelige Indholds Frigørelse en Tanke. Men ved Efterligning af Victor Hugo eller hans Efterfølgere skabes selvfølgelig ikke nogen nyflamsk Poesi. Det kan jo heller ikke undgaas, at denne Bevægelse som enhver har sine Karikaturer. De findes her i Norden blandt Fennomaner og Maalstræverе saa godt som i Belgien blandt Flaminganterne. Det er den Art Folk, som vrage den hele franske Kultur for at forherlige Felibrerne i Provence. Denne Type er med overalt, hvor en Dialekt gør Oprør mod et Skriftsprog og kender slet ikke de store Landes aandelige Rigdom, som den forsmaar. Der er iblandt de Flamske maaske enkelte kolde Fanatikere, som mere arbejde for deres personlige Ry end for en Sag. Men det langt, langt overvejende Flertal af disse Mænd ere ganske uegoistisk-begejstrede Naturer.

Man komme ikke og sige til Flamlænderne, at de dog er et lille Folk, tilmed et, der endnu aldrig har formaaet at opnaa politisk Selvstændighed. De ville svare, at deres Nation ingenlunde er lille, at det Sprog, de tale og skrive, med ikke betydelige Afvigelser er det samme, der tales og skrives i Holland, og der som Skriftsprog kun lidet afviger fra Claus Groth's og Fritz Reuter's. Der gives desuden franske Nederlande; en 250,000 Mennesker — 500,000 hedder det gærne i Flandern — i det nordligste Frankrig tale endnu Flamsk; og der gives blandt Flamingant'erne mange, som haabe paa, at Frankrig en Gang maa nødes til at afstaa disse. De afrikanske Nederlændere tale desuden det samme Sprog i Transvaal. Ja, naar i flamske Kredse Stemningen om Aftenen ved et Glas Vin gaar højt, saa kan det vel ske, at man med Bevægelse dvæler ved det skønne Sprog, der tales over det hele Lavland fra

Dunkerken til Riga, og der kan da falde Ytringer som den: hvor dumt det var af den første Napoleon, at han, istedenfor i Tyskland at danne et Rhinforbund uden indre Sammenhæng, ikke oprettede et stort nedertysk Rige, der ved sit Sprog kunde have haft sin nationale Enhed. Der havde da nu været to tyske Riger.

I slige Drømmerier vugger den ophidsede og utilfredsstillede Nationalfølelse sig. Foreløbig har det lange Udsigter med det uhyre Sprogomraade. Ikke engang Flamlænderne selv læse hvad deres egne Forfattere skrive. I Flandern blive (iøvrigt ganske som i det franske Belgien) Bøgerne trykte i 100 til 300 Eksemplarer — det allermeste Særtryk af Tidsskrifter — og der gives for Øjeblikket blandt Flamlænderne saa lidt som blandt Wallonerne en eneste Forfatter, der uden at være Journalist kan leve af sin Pen. Frankrigs værre end kølige Holdning overfor den fransk-belgiske Literatur og det flamske Folks, ikke at tale om Hollændernes, Ligegyldighed overfor den flamske Literatur har hidført samme Resultat. Derfor er blandt Flaminganterne *Gittens* nødt til at ernære sig som Skibsmægler, derfor er Vaudevilledigteren *de Lattin* Skomager (og holder Hest og Vogn for Indtægten af sine fire Skomagerudsalg), derfor er de andre flamske Forfattere Lærere ved lærde Skoler eller Universitetsprofessorer eller Musæumsdirektører eller Advokater eller Boghandlere eller Fredsdommere.

Nød lide de ingenlunde, Penge have de rigeligt som alle i dette lykkelige Lands Middelstand, men ved Literaturen tjæne de intet. Forholdet har i det mindste den gode Side, at de lære det Folk, for hvilket de skrive, grundigt at kende.

Flaminganterne leve da godt, undertiden rigt i deres rige Land. Som i England og i enkelte tyske Byer (Bremen f. Eks.) bebor i Nederlandene hver Familie et Hus for sig selv. Der er faa eller ingen Lejekaserner, og Huset, der er den enkelte Families Hjem, er i Regelen et smukt og hyggeligt Hjem.

Man har jo paa en Rejse mange tomme Øjeblikke og Timer, Mellemakterne, selve Rejseriet og Hotelmelankolien og Kellnerleden og de trættende Samtaler med Plageaander, med Nysgærrige, med Narre osv. I en ung Raadsherres Dagligstue i Antwerpen havde jeg en Formiddag første Gang paa Rejsen en Times Tid igennem Fornemmelsen af, at jeg levede fuldt, helt, sundt, rigt, uden Savn som uden Ophidselse. Manden, fin og smuk som et gammelt Patricierportræt af van Dyck, gik lydløst op og ned paa de bløde Tæpper. Husets Frue, en statelig Flamlænderinde, der lignede

Tizians Datter mærkværdigt, sad ved Klaveret og spillede og sang med en ren, fuld Stemme. Smukke gullokkede Børn sad endnu ved Frokostbordet og pillede ved Frugterne fra Desserten. Øjet blev tiltrukket af de gamle, rigt udskaarne, flamske Skabe fra Renæssancetiden; ypperlige moderne og gamle Malerier talte og lyste fra alle frie Pladser paa Væggene. Haven bredte sig rummelig og pyntelig, blomsterduftende udenfor Verandaen. Til den anden Side saa man gennem de smukt indlagte Fløjdøre, der stode aabne, ind i et solbelyst Værelse bagved som paa et Maleri af Pieter de Hooch. Det var mig, som var jeg med ét Slag bleven rykket et Par Hundrede Aar tilbage til Fortidens Flandern, det, om hvilket de gamle nederlandske Billeder i Stuerne fortalte.

Man tror, at alle Flamlændere er svære og blonde, blodrige og djærve. Der er dog mange iblandt dem, som er mørke med skarpe Træk. Jeg mindes en, der var ilter som en Italiener, veltalende som en Franskmand, hurtig, ærgerrig som en ægte Stræber og med Sydboernes noget tørre Intelligens. Man tror, at de flamske Kvinder er drøje, brede, svære i Rubens' eller Jordaens' Maner. Men der er alle Arter. Jeg mindes en, en ægte Flamlænderinde, fin som en Naal, slank som en Vidje, koket som en Satan, stille, samlet, indsmigrende og falsk, besnærende som en sød, altfor stærk Vin.

I enhver stor By tabe Racemærkerne sig, Kulturen udvisker eller blander og bytter dem, tilsliber, forfiner og overforfiner.

IV.

Hør Klokkespillene paa én Gang ringe deres Melodier fra tyve Kirker, se den uhyre Beffroi rage op over Hallerne paa det store Torv, og besku disse underfulde gamle Gavlgader ved Kanalerne, hele denne maleriske Dejlighed med stille Kringelkroge, hvor man bøjer sig over Rækværket paa en gammel Bro ved sorte Kirke- eller Klostermure og ser Træerne hælde sig ud over Vandet! Her staa henved 500 Aar gamle Huse i deres ærværdige Karakterfuldhed, urørte af Ildsvaade som af fjendtligt Skyts — det er Brügge, et Pompeji fra Belgiens Middelalder, Nederlandenes Nürnberg. En slumrende By, en By, der nu og da synes død, hvor gamle Gengangerkvinder vandre om i underlige, middelalderligt sorte Nonnekaaber, der dog nu er Dragt for læge Kvinder, en By, der rummer Memlings Helgenskrin og en blødt udført Madonna

med Barnet efter Michel Angelo, den Eneste — en By, som selv synes et Helgenskrin, udsmykket med primitiv Malerkunst, en lille Verden af gammeldags Dejlighed.

Om Dagen Stilhed, om Aftenen Musik paa det store Torv, hvor græsselige engelske Turister med Knæbukser og smaa Kasketter vandre om og fylde op og bære sig ad, som var de hjemme i Staden.

Herhen søge unge Malere rundt omkring fra, og man ser gærne i deres Selskab Nutidens Brügge. Her bo lærde Mænd, lærde Filologer som *Sabbe* og *Deflou,* man fordyber sig gærne i deres Selskab i Fortidens Brügge, og man lærer i et Par Dage mere Filologi af dem end i Uger af Bøger; det er Mænd, som indvie en i det nederlandske Sprogs Finheder, gennem Etymologier aabne ens Øje for Ordenes Historie gennem Tiderne og ere kundskabsrige nok til at kunne drage Parallelerne mellem deres eget Sprog og det danske.

Gennem Samtaler med gamle, alvorlige Mænd faar den Fremmede et Indblik i denne Bys daglige Liv. Og ét Træk er en da især paafaldende: Katolicismen som Rædselsmagt i disse Egne. Uvidenheden og Fanatismen i de højere Klasser fylde Klostrene. Fædrene give deres unge Døtre hen til den livsvarige Indespærring, og frivole Mødre, der selv gaa paa Bal, tale med straalende Øjne om, hvor stolte de ere over, at Datteren nu er bleven en hellig Kvinde, *une sainte.* Ophidset af en eller anden Gejstlig giver den unge Pige i barnligt Sværmeri et Klosterløfte, som hun tidtnok et helt Liv igennem maa fortryde. Nonnerne sove paa en Briks; op af Søvne vækkes de Kl. 4 eller 5 om Morgenen for at bede. Aldrig en Adspredelse, aldrig engang en Bog! En haard Disciplin, der knækker Legemets Kraft og udtørrer Sjælen, indtil Sløvheden stiger om deres Aand og de leve slukte eller ødelagte.

Men fra de gejstlige Ungkarle og Pebersvende breder en usund, lumpen Sanseligheds Smitte sig over Samfundet. De Udskejelser, der af Præsterne øves mod de Smaabørn, der betros til deres Opdragelse, synes i Belgien at forefalde hyppigere end andensteds, fordi de altid undgaa Straf. Det oplystes i Sommer, at en Gejstlig havde skændet mere end hundrede smaa Drengebørn; men straffet blev han ikke; det sørgede Kirken for. I slige Tilfælde lade de Overordnede altid Forbryderen forsvinde til et andet Kloster i en anden By. Og fra Præsterne forplanter Smitten sig til deres Beundrere og Venner.

Det højere katolske Selskab i denne kirke- og klosterrige Stad turde være det i visse Henseender mest fordærvede i Europa. Dets aandelige Næring er næsten udelukkende den Art fransk Journalistik og Literatur, hvis Hovedgenstand er usunde eller naturstridige Kønsforhold. Visse i Norden ubekendte franske Aviser og Bøger spille i Belgien en forbavsende Rolle, og man tillægger dem en Indflydelse paa Sæderne, der overrasker den Fremmede. Det er Forbitrelsen over denne formentlige Indflydelse, som ifjor afstedkom de drakoniske Forbud mod enkelte franske, særligt mod de illustrerede Aviser. En Pakke Tegninger af Forain i *Courrier Français*, som vare blevne mig tilsendte fra Paris til Bruxelles, poste restante, bleve ikke udleverede til mig, men tilbagesendte til Adressaten.

Det klerikale Aristokrati her i Brügge og en lille By i Omegnen lever i en Lediggang, som nuomstunder er lidet almindelig, og efter de Indfødtes Skildringer i en Tilstand af lidenskabsløs Promiscuitet. Dog hvad der overrasker er især Cynismen i de Udskejelser, som berettes.

En Dame af det højere Selskab stod i intim Forbindelse med en ung Komponist. Han brød med hende. For at hævne sig, skrev hun ham til, bad ham om en sidste Sammenkomst og lod ham en halv Time være alene med hendes niaarige Datter, lod imidlertid kun, som var hun gaaet ud, havde Politi beredt og brød ind i Stuen. Komponisten blev idømt tre Aars Tugthusstraf. Hun har kendt sin tidligere Vens Karakter til Bunds.

En anden Dame af det højere Selskab sendte med sine to unge Døtres Minde deres Fotografier til en Kafé i Bruxelles, hvor der foreligger Album'er med Portræter af smukke Kvinder fra alle belgiske Byer. Hvis en Gæst træffer sit Valg derefter, telegraferes der efter den paagældende Dame. Denne Moder, som baade er velhavende og af god Familie, prisgav sine Døtre paa den Betingelse, at hun vilde være til Stede ved enhver af de unge Pigers Sammenkomster med en fremmed Herre.

Dejlig er Brügge, et Middelalderens Pompeji; men man længes dog bort derfra efter Luft; den stemmer for Aandedrættet al denne Kirkerøgelse og al denne klerikalt-seksuelle Unatur.

Altsaa til Ostende, til Havet, som ruller sine Bølger og sender sin Brise ind imod Landet saa nær herved. Ikke en Times Kørsel, og man er der.

Hvor godt gør Synet af den vide umaadelige Himmel, graa som paa et Maleri af Dubbels, og af det vidstrakte, umaadelige Hav, næsten uden en Sejler, ud over hvilket man ser saa frit fra den terrakotta-brolagte høje Dæmning, der gaar hele Ostende rundt og behersker den brede, golde Strand, i hvis Nærhed der hverken er Træ eller Busk. Til venstre Pragtvillaer og det store Kurhus og hele det internationalt europæiske Badepublikum med Flirtation og Sommerkedsomhed. Men friluftsagtigt er her i det mindste, og gaar end Modeverdenen her som allevegne op i Snobberi og Mode-Halvverdenen paa Jagt efter indbringende Æventyr, saa er her dog Hav og Sol og Strand og frisk Blæst, som fylder og udvider ens Lunger.

I fem Kvarter fører Dampsporvognen en fra Ostende til Blankenberghe. Samme Syn, samme Strand, samme Himmel, samme Hav, samme Dæmning og en ganske lignende Husrække langs Stranden. Kun er Livet her lidt mindre overdaadigt end Livet i Ostende. I Ostende stod i Vinduerne alle Slags frivolthumoristiske Billeder af livsglade Damer i Badedragt, og det sagdes, at dèr fandtes Damer, som gik i Vandet med Korsét under Badedragten for at tage sig ud. Her er, synes det, Sæderne jævnere, Priserne billigere og Demimonden et sjældnere Fænomen.

Erindringen om Blankenberghe er for mig uadskillelig fra den om et elskende Par, der foruden mig var Dampsporvognens eneste Passagerere, og som jeg tilfældigt traf paa rundtom i Brügge's Omegn. Det saa ud til at være en ældre medicinsk Studerende fra Paris og hans Veninde — en ung Pige fra et eller andet Magasin. Det var rørende at se hendes Forelskelse. Hun sad og stirrede paa sin Mediciner, saa ind i hans Øjne, slugte med Blikket hans sorte Fuldskæg og lagde med henrykt Ømhed Armen om hans slidte Frakke. Naar de spadserede op og ned paa Terrassen, følte man, at for hende var Blankenberghe Paradiset selv.

V.

I Gent, Jacob van Arteveldes By, fornemmes endnu bestandig som et Pust af gammel borgerlig-republikansk Uafhængighed. Fra 1336—1345 herskede her Artevelde, den tapre Ridder og Brygger, Oldermand for Gents 35 Laug og Høvding for Borgervæbningen. En Fantasistatue af ham dominerer Byens største Plads. Han lod Stormklokkerne ringe og afrystede Greven af

Artois' og Kongen af Frankrigs Aag. Menigmand hævede ham til Regent og han gav Landet Fred og Velstand, indtil Befolkningen paa Grund af hans Forhold til England lod sig ophidse til at betragte ham som Landsforræder og myrdede ham i blindt Raseri. En ikke meget ringere Stilling end Artevelde i hine Dage indtager i vore Socialistføreren *Anseele* her. Denne Mand, der er lige fremragende som Taler paa Flamsk og Fransk, har grundet den berømte Forbrugs- og Produktionsforening *Vooruit*. Medens kun nogenlunde velstillede Arbejdere kunne indtræde i de engelske *trades-unions*, er denne Forening ganske folkelig; den beror økonomisk paa Indtægterne af et uhyre Bageri. Hver Uge betale Arbejderne deres Brød forud; ved Ugens Slutning gøres det Regnskab op, hvad det har kostet at frembringe Brødet, og Overskudet deles mellem Arbejderne i Forhold til Kvantiteten af det Brød, de har spist. De faa ikke Penge, men Ret til at forsyne sig med alle Slags Varer: Kød, Smør, Øl, Cigarer, Klæder, Skotøj, til billigste Pris, alt fabrikeret eller tilberedt paa Vooruit's Regning, til nøjeste Pris uden at nogen Kapitalist er Mellemmand mellem Frembringer og Forbruger. Saaledes er da Vooruit som en lille socialistisk Stat, der betaler sine Arbejdere godt og i Tilfælde af Sygdom eller Død tager sig af de Syge, Enkerne og de Forældreløse.

Man dvæler længe ved Raadhuset i Gent som ved alle disse gamle Raadhuse i Nederlandene. Herlig er dets mægtige Sal med de brede Vinduesfordybninger; fængslende den gamle udskaarne Trappe, som er lidt smal og som man i sin Tid med højst betegnende Servilitet overfor Napoleon I ikke fandt smuk nok til at Kejseren kunde gaa op ad den, hvorfor man gennembrød Salens Loft og lagde en bred Trappe midt ned i den.

Dette Raadhus her, og de mægtige Raadhuse i Brügge, i Antwerpen, i Bruxelles, i Oudenaarde, i Louvain, er ikke blot dejlige monumentale Bygninger, men de tale højt om gammel republikansk Stadstats-Aand.

Det er i disse Byer Værdigheden fremfor nogen anden at være Raadsherre. Her at deltage i Stadens Styrelse giver ikke en halvt komisk Titel som vort *Bormester*, men en Stilling med gammel Glans over sig. Naar en Mand, selv i en lille By som Hasselt udnævnes til *échevin*, fejres der en stor Familiefest derfor. Og paa Visitkortene stadigt disse Betegnelser *Schepen der Stad* eller *Lied van den Gemeenteraad*.

Fra Gent gik Rejsen efter Indbydelse og i elskværdigt Selskab til Oudenaarde, berømt for sit særligt skønne Raadhus.

Her lever den i Nederlandene højt ansete Historiker *Edmond vander Straeten* i et Hus, som er helt fuldt af gamle, ethnografisk og kunstnerisk mærkværdige Sager, indkøbte for Spotpris hos Omegnens Bønder. Værelserne ligne gamle Taarnrum og ere saa overfyldte med Malerier, Bøger, Møbler og musikalske Instrumenter, at man næppe kan bevæge sig i dem.

Vander Straeten, som er en af den flamske Sags ivrigste Entusiaster, har skrevet den nederlandske Musiks Historie, et stort Værk i 9 Bind og desuden en Vrimmel af Monografier om enkelte Instrumenter, om Musiken i de enkelte Byer, om enkelte Komponister og Organister, om de belgiske Musikere i Udlandet, særligt i Italien, hvorhen Flamlænderne, der have været næsten saa fremragende i Vellydens Kunst som i Malerkunsten, have bragt Musiken. Flamlænderne have, efter hvad Vander Straeten mener at have bevist, overalt været Italienernes første Lærere i Musik.[1]) Ogsaa her til Norden kom Musiken fra dem. Christian IV havde et flamsk Kapel, saa vidt vides med en vis Borchgrevinck som Chef. Den udholdende Arkivforsker har staaet i Brevveksling med danske Lærde for at faa alle bevarede Navne paa Kapelmedlemmerne fra den Tid at vide. Man skal søge om en mere fædrelandsbegejstret Mand. Ikke blot er det ham som andre Flaminganter klart, at ingensteds i Norden findes et Folketemperament, saa fuldblodigt, saa arbejdsomt og paa én Gang saa stridbart og saa kunstnerisk anlagt som her; men Flamlænderne ere, med Grækerne, Verdens første Folk, det ypperste Kunstfolk.

Hans Borde svømme over af Memoirer til Flanderns Historie. Blandt andre bladede vi i Hertugen af Albas, af hvilke det fremgaar, at den frygtelige Bøddelhertug privat var en skikkelig Mand. Ved Siden af ligge Udskrifter af Vatikanets Arkiver, som Vander Straetens Hustru har besørget for ham, Elskværdige, lykkelig, varmtfølende for Flanderns Sag og Tankens Frihed, er hun paa yndefuld Maade lærd og hjælper sin Mand med hans spanske og italienske Forskninger, har ogsaa paa hans Vegne haft Audiens hos Paver og Kardinaler.

---

[1]) Vander Straeten: La Musique aux Pays-Bas, avant le XIXme siècle. — Douze Monographies de la Musique aux Pays-Bas. — Le Trombone. — Recherches sur la musique à Audenarde. — Les musiciens belges en Italie, osv.

VII.

Fra Oudenaarde til Bruxelles! fra den stille By, hvor der vokser Græs paa Gaderne, og hvor Karl V som Yngling levede i idyllisk Ro i et lille Hus ved Kanalen med den smukke Johanna van der Gheenst, der fødte ham Margarethe af Parma — i faa Timer til Bruxelles, et Paris i det mindre, helt fuldt af Lys og Larm. Her hører man intet andet Sprog end Fransk.

Ogsaa denne By er endnu for store Partiers Vedkommende gammel; dejlig i sin nederlandske Stil. Gammel er Raadhuspladsen med de middelalderlige Gildehuse, der endnu den Dag i Dag lyse med deres opforgyldte Gavlfaçader; men selve Livet her er yderligt moderne, og hvad Aandslivet angaar, er man saa fremskreden, at man i sine Sympatier for den nyeste Kunst og den yngste Poesi gærne er et Hestehoved forud for Paris.

Forfatternavnene ere her endnu mest flamske (Eekhoud, Verhaeren, Maeterlinck), men Skribenterne, selv de flamskfødte, kunne kun skrive Fransk, have efter deres eget Sigende kun lært en Smule Flamsk som Børn for at kunne tale med Tyendet.

Her hersker der fransk Kultur, dog med et mere kosmopolitisk Sving end i Frankrig, og det ligeligt i den Kreds, der samler sig om den gamle *Charles Potvin*, Udgiver af *Revue belge,* den ældre Slægts Organ, og i den, der samler sig om Udgiverne af de to Tidsskrifter *La société nouvelle* og *La jeune Belgique.*

Et Kvarter efter min Ankomst til Bruxelles blev jeg hentet af Professor Paul Fredericq fra Gent, der kørte mig til det belgiske Akademi, hvor der netop var Møde, og hvor jeg lige straks gjorde en Række lærerige Bekendtskaber. Akademiet er indrettet efter det franskes Mønster, der er Videnskabsmænd, Poeter, Journalister. Jeg saa der blandt andre *van der Kindere,* i hvis Oversættelse Ibsens „Dukkehjem“ er opført i Bruxelles og som er en af de mange Nederlændere, der kende nordiske Sprog og Literaturer.

Charles Potvin, der efter Conscience har faaet Sinecuren som Direktør for *Musée Wiertz,* bortførte min Ledsager og mig fra Akademiet til sit Hjem ved Musæet. Egentlig Beundring for Wiertz's Kunst kan jeg ikke nære; den besynderlige Kunstner er en Art Bastard af Rubens' og Delacroix med megen germansk Idealisme i sine Aarer. Altfor meget Tankemaleri og altfor mange Effekter. Alligevel vækker Wiertz ved sin begejstrede

kunstneriske Stræben Sympati, omtrent paa samme Maade som Overbeck kan fremkalde den.

Potvin, der har været Wiertz's nærmeste Ven, er en fin og klog gammel Mand med et ualmindeligt Overblik over de germaniske Literaturer, der mest skyldes hans tyskfødte Hustru, og med et Kendskab til alle ledende Personligheder i hans Samtid, som har gjort ham til en Guldgrube af Anekdoter. Alle de store Skribenter eller Politikere, der have besøgt Bruxelles, have været Gæster i hans Hus, særligt alle de store Franskmænd, der have opholdt sig der enten paa Grund af Landsforvisning eller paa Grund af Gæld. Victor Hugo var i lang Tid hans Gæst af den første Grund, den ældre Dumas af den anden.

I Tidsskriftet *La société nouvelle* have længe de bekendte nederlandske Socialistførere *César de Paepe* og *Domela Nieuwenhuis* skrevet Side om Side med de i Regelen saare forfinede Digtere og Skribenter af den unge Skole som *Eekhoud, Maurice Warlomont, Maeterlinck, Camille Lemonnier.*

Af disse er i de sidste Aar Maeterlinck bleven navnkundig. Det var en Artikel af Octave Mirbeau i *Le Figaro,* som ved dens grænseløse og ret smagløse Lovprisninger gjorde hans Navn bekendt udenfor hans Fødelands Grænser. Med en usigeligt enfoldig Betegnelse blev han stemplet som *den belgiske Shakespeare.* I sine to smaa Skuespil *L'intruse* og *Les aveugles* har han vist en meget ejendommelig Ævne til at fremkalde gribende Ulykkesstemninger. Der er utvivlsomt noget særligt Flamsk i hans Symbolik; han synes at fortsætte Tendenser, der ligge langt tilbage i Belgiens Malerkunst. Motivet til „De Blinde“ har han saaledes øjensynligt faaet fra *Pieter Brueghels* bekendte Maleri af samme Navn, der ligeledes skildrer, hvorledes Førerens Død bliver Aarsag til alle de Blindes Undergang og ligeledes er ment som Symbol paa Jordelivet. Maeterlinck er imidlertid hverken uden Affektation eller uden Trivialitet; hans Kunst er kunstlet og han har mere Talent end Natur.

Blandt de øvrige Yngre er *Georges Eekhoud* den mest fremragende, en solid, karakterfuld, noget tung Begavelse, en Fortæller med skarp, moralsk Satire og Følelse uden Sentimentalitet, knortet selvstændig, mandig og djærv. Man læse af ham *La nouvelle Carthage* eller *Les fusillés de Malines.*

Hans Ven og Modsætning *Emile Verhaeren* er en fin, i sære Ord og gamle Melodier sig vuggende Lyriker af Dekadenternes Art.

hvis Digtsamling *Les apparus dans mes chemins* har sartere Duft og mere udsøgt Klang end de fleste franske Digtsamlinger af den efter-*Verlaine*ske Retning.

En mangesidig Forfatter er endelig den Mand, hvis Hus afgiver et Midtpunkt for al fremskreden Kunst i det franske Belgien, den store Advokat, maître *Edmond Picard.*

I dette rige Land er private Huse jo ikke sjældent sande Musæer — Millionæren *van Branteghem's* Hus indeholder saaledes græske Terracottasager, hvortil Musæet i Berlin ikke har Magen — men Picards Hus i *Avenue de la Toison d'or* er sikkert det mest moderne Kunstsamlingssted i Belgien, helt fuldt som det er af Malerier og Statuetter af den yngste franske Skole. Der findes et Par Malerier af Goya, en enkelt Gervex, ellers Malerier af Impressionisternes hele Hær og en stor Skare Tegninger og Litografier, forrykte og uendeligt interessante, af *Odillon Redon*, Frankrigs Max Klinger, Husets Ven.

Moderne i sin Smag, ultraradikal i sin Politik, i høj Grad Millionær og i høj Grad Kunstner er Picard som Skribent en Mester i sit Fag. Som de øvrige belgiske Forfattere sælger han lidet af hvad han skriver. Men han vil heller ikke tjæne ved sin Pen. Han forærer i Regelen sine Bøger bort. Han lader dem trykke i 250 Eksemplarer paa dejligt hollandsk Papir med Marginer saa brede som en Arm, med skønne store sorte Typer, med aandfulde Illustrationer af Redon eller Theo van Rysselberghe — og han har en Stil, dybt personlig, gnistrende af Had til al Vedtægt.

I hans Hjem raader fransk Aand uden franske Fordomme, uden antigermaniske Stemninger. Alle Folkeslag, alle Literaturer, alle Landes Kunst er der lige vel anskrevet. Man kender i hans Kreds den danske og den norske Malerkunst saare grundigt, ikke blot Krøyer og Johansen, Werenskjold og Thaulow, men selv de yngste som Willumsen, og man udtalte sin Beklagelse over, at denne sidste nu syntes helt forfalden til at gøre Pasticher efter Gauguin.

De franskskrivende Mænd i Belgien have det forud for de flamskskrivende, at de i det saa meget mere udviklede Sprog have et langt smidigere Materiale og desuden i Bruxelles besidde et aandeligt Brændpunkt. Men begge Grupper er lige tiltalende.

Dette belgiske Land, som er det tættest befolkede paa Jordkloden, er samtidigt et af de rigeste. Dets Rigdom, aandelig som materiel, slaar den Fremmede overalt i Møde. Den er des

mere overraskende, fordi dette Land saa længe har været i Fremmedes Vold.

Dog det forstaar sig, endnu mere tiltrækkende og endnu interessantere end Belgien er nødvendigvis det Land, som medens de sydlige Nederlande laa under, tilkæmpede sig en fuldstændig Frihed og blev Nordeuropas aandelige Fristed. Endnu mere end Belgien lokker og fængsler Holland.

GEORG BRANDES.

Fra den Collinske Brevsamling.

Syv Breve fra H. C. Andersen til Jonas Collin (sen.), skrevne i hans Skoletid.

I.

Kiære Velgiører!

Her sender jeg dem mine Characterer for sidste Maaned, de ere nogle Grader bedre end forrige og jeg har faaet til Hovedcaracteer „Meget godt“. I Latin har jeg endnu i Classen ikke havt bedre, og jeg skal stræbe at beholde den, (dog naar jeg nu ved Udgangen af denne Maaned sender dem Charaktererne, da ere disse for Qvartals Examen og jeg maa da bede dem at være noget overbærende hvis jeg da ikke skulde være saa hældig.) — Derimod er jeg i Græsk ikke blevet bedre endnu, skiønt jeg har giordt mig ligesaa meget, ja næsten mere Umage, som for min Latin, jeg har ogsaa været ret bedrøvet derfor da jeg gierne vilde Glæde dem og mine andre Velyndere og Venner med Fremgang, i Alle Ting; jeg føler dybt hvad man har giordt for mig, og hvad jeg koster, og vilde derfor gierne fortiene, eller viise mig det værdig, de er meget overbærende og mild imod mig hvor meget mere bør jeg da ikke stræbe; — Græsk er jeg endnu meest tilbage i, og at det er den eneste Ting jeg læser med Hr. Rektoren, giør mig meget ont, da jeg gierne ville giøre mig værdig hans Tilfredshed, men Overlæren Hr: Qvistgaard, der som Bondeknøs paa 22 Aar kom til Studeringerne og har siden udmærkende arbeidet sig frem, har meget Godhed for mig, han er den som paa Skolen har meest med mig at giøre, og den som daglig giver mig Mod til at arbeide frem; han er den eneste jeg tør nærme mig som Ven deri Byen og han mener mig det ærligt og godt, han har trøstet mig, at

det nok vil blive bedre i Græsk da jeg til de store Autores jeg nu læser kun har havt saa kort Forberedelse, og at han er ret vel tilfreds med mig. Han skrev mig forleden et Brev til, da jeg havde yttret ham mine Mismod, fordi jeg ikke troede at fyldestgiøre det som mine Velyndere kunde fordre af mig; dets Indhold røbede saa megen Velvillighed og tillige hans Tanker om min Fremgang, at jeg troer at glæde dem med at lade dem læse det; derfor lægger jeg det heri mit Brev og beder dem at sende mig det tilbage naar de glæder mig med nogle Linier fra dem; de maa dog ikke blive vred for det eller misforstaae min Stræben for at eie deres Godhed for mig. — At jeg nok efter Haanden vil blive mere fast i Græsk haaber jeg, naar de kun vil være tilfreds med mig saalænge jeg nu maa fortiene maadeligt? for det; mine andre Characterer haaber jeg at [De] er tilfredse med

Latin Ovid / Courtius	Godt godt.
Latinsk Stiil	Godt?.
Dansk Stiil, for 3	1 Udmærket godt?. 2 Udmærket godt?. 3 Udmærket godt?.
Fransk	et godt godt.
Tydsk	et godt godt.
Regning (Algebra)	Meget godt?.
Udarbeidelse og Aritmetik	godt godt.
Geometrie og Udarbeidelser	Temmeliggodt.
Sang	Udmærket godt.
Historie og Geografi	godt godt.
Dansk Gramatik	Meget godt.
Skrivning	Meget godt?.
Gramatik og Oversættelse i Hebraisk	et godt godt.
Religion	Meget godt.
B. Historie	Meget godt?.
Opførsel hos alle Lærer	Udmærket godt.

De kan være overbeviist om min Stræben, og Græsk vil vel ogsaa blive bedre kun de ikke taber Taalmodigheden.

Vil de hilse meget deres Kone, Datter og øvrige Børn fra mig, glem ei heller Hr. Professor Rahbek og Madamme Andersens.

Hvis Tiden tillader det saa glæder de mig vel snart med et par Linier og sender mig med det samme Hr. Qvistgaards Brev.

Som de maaskee erindrer, forærede Frøken Colbiørnsen mig et Uhr i Slutningen af den Tid jeg var i Kiøbenhavn, det var gaaet itu for mig og er hos Uhrmager Jørgensen paa Østergade

Nr. 77, jeg trænger meget til det, og det kan ikke koste meget at giøre istand, vil de ikke lade forhøre om det og betale hvad det skal koste da jeg ikke kan selv. —

Naar de nu skriver mig til, da siger de mig nok om de er tilfreds med mine andre Charakterer, deres Tilfredshed og vedvarende Godhed for mig er det som giver mig Mod til at arbeide imod de Vanskeligheder som Mangel af al Elementar Dannelse i Ungdommen, giør mig Veien lidt knudret, daglig føler jeg mere og mere Lyst for Videnskaberne, og det kan jo ikke feile at det efterhaanden vil blive bedre i det jeg endnu er svag i. —

nu Lev vel

deres taknemlige Andersen.

Slagelse den 3die Martz 1824.

II.

Kiære Velgiører!

Her ved sender jeg dem de Charakterer som tilfaldt mig ved denne sidste Qvartalsexamen, vare de jeg sendte dem afvigte Maaned ret gode saa frygter jeg dog at disse ikke ere saaledes at de er tilfreds, dog er der nogle gode imellem, om 8 Dage faae vi nu Ferie som varer i hele 19 Dage, jeg tager ikke til Kiøbenhavn men bliver her i Slagelse, i den Tid vil jeg uden at sidde fra Morgen til Aften kunne faae min Græsk repeteret igjennem samt min Gramatik for at jeg (med Guds Hielp) til den store Examen i October kan staa mig, i det mindste, ligesaa godt som ifior da Rektoren var saa veltilfreds med mig og de ogsaa fandt mine Charakterer gode, skiøndt jeg nu har tungere Ting og mere end den Gang. Noget vil det dog hielpe og jeg veed de seer allermest paa Villien. De andre Ting som [jeg] ikke er saa sikker i kan jeg ogsaa læse igiennem.

I Græsk stod jeg mig lige saa slemt som sidst da jeg ikke blev hørt i dette som jeg havde læst sidste Qvartal, da jeg ellers nok havde staaet mig. Derimod fik jeg bedre for Tydsk end jeg pleier nemlig et Meget godt?. — Fransk Godt Godt. For Latinen og den Latinske Stiil Temmeliggodt, Dansk Stiil Udmærket godt? Geografie godt? Dansk Gramatik Meget godt. Historie Godt Godt. Matematik Temmeliggodt? — Sang Udmærket godt. Skrivning og Regning Godt. B. Historie Meget godt. Hebraisk

Godt Godt. — Religion Meget godt. Latinsk Gramatik Temmelig-godt? Opførsel hos alle Lærer Udmærket godt.

De ere ikke gode, men jeg kunne ved Gud ikke giøre det bedre, og det er jo ogsaa det første Aar jeg er der i Classen. At jeg ikke til førstkomne Examen bliver opflyttet i den øverste Classe kan jeg ikke da jeg endnu er for svag i Græsk og Latin, men de kan være overbeviist om at jeg stræber at naae den Tid da jeg kan være moden der til. — Hr.. Kammerherre Holstein var fornylig herude hos sin Broder her i Slagelse jeg bad ham at hilse dem meget, har de talt med ham? samme Tid var Biskoppen og hørte os i Skolen, øverste Classe hørtes i Græsk og Latin men 3die i Religion og jeg kom da som de kan slutte dem fra mine Charakterer i denne Ting godt fra det. Iøvrigt gaaer det nu bedre i Græsk og Latin, gid kun Rektoren vilde bedømme mig saaledes som de saa var jeg i Sandhed den Lykkeligste.

Jeg nødsages ellers til at bede dem om jeg maa sende min Frakke hen og vende da den begynder at blive daarlig, det kan sikkert ikke blive saa dyrt.

Mange, mange Hilsener til dem Alle

fra deres stedse

taknemlige

Andersen.

Slagelse den 4de Juli 1824.

III.

Slagelse den 9 Mai [1826].

Kiære Velgiører.

Det var for sildig i Søndags at sende dem mit Brev[1]), derfor har jeg maatte lade det blive til i Dag; herfor skriver jeg endnu disse par Linnier. — Jeg har flere Gange været til Sinds at skrive mit Brev om, da jeg ved Giennem-Læsning ikke fandt det godt nok, snart troede jeg at have skrevet for meget om at følge med M[2]), snart for lidt, jeg troer derfor det er bedst Brevet bliver

---

[1]) Herved sigtes til hans Brev af 7. Maj, som findes delvis trykt i min Faders Bog „H. C. Andersen og det Collinske Huus" S. 47. — Af ovenstaaende Brev er sammesteds (S. 49) meddelt et lille Brudstykke.

[2]) Rektor Meisling.

som det er. — M, troer da sikkert de tillader mig at følge ham, det eneste han frygtede var, at det skulde afskræmme dem at afgiøre min Omflyttelse, med Directionen, og han lod sig derfor mærke med, dog sagde han jeg skulde tie dermed til de havde svaret, dog, hvorfor kan jeg ikke sige dem det strax: han mente at hvis de ikke vilde eller ei havde Tid at tale om mig inde i Byen, vi (han eller jeg, jeg forstod ei hans Udtryk) kunde skrive et Brev til Directionen, som sikkert ei vilde have imod min Omfløtning naar de tillod det; men de skal da ikke lade dem mærke i deres Brev til mig, som jeg maa vise ham, hvad jeg har tilmeldt dem. — Endnu engang, kiære Velgiører, vær ikke vred for al den Ulei[lig]hed jeg giør dem, dog er jeg overbeviist om at et Menneskes Lykke bringer dem til at glemme hvad Uro de maa have for ham; — Jeg haaber M vil blive mere og mere god mod mig og naar han tager mig med og jeg er i hans Huus, maa han interessere sig for mig; heftig er han rigtignok, og noget ubehageligt kan jeg vel ogsaa vente dernede; desuden skal Disciplene være nogle urolige Krabater, men i Henseende til min Opførsel troer jeg nok at kunne love dem at jeg ikke skal smittes ved Exemplet som M vist ogsaa vil sørge for. Dog hvad hjælper alt hvad jeg skriver, jeg kan dog ikke forklare min hele Sjæl, da jeg ikke engang kan forstaae mig paa den selv. Vælg derfor, vælg det bedste! og det vil de, — det veed jeg sikkert. — Med første Post tør jeg jo saa vente Brev. —

* * *

Igaar var Landsenerne ude at maneuvrere; Lieutenant Hornemann, en Søn af Professoren fik sit Been brækket; han vilde nemlig stige paa Hesten, denne giør et Skridt frem, H forvrider Foden i Stigbøilen, snubler, Sabelen kommer imellem og han brækker Benet ved Ankelen. —

Hils deres Datter og Hr. Drewsen og glem mig ikke næste Postdag; jeg venter med største Uro.

Deres inderlig
taknemlige
Andersen.

De kan bedre end jeg overskue Ms Forhold imod mig hele min Skoletid, de kan bedre end jeg see hvad der er det bedste, derfor lad intet Udtryk i mit Brev, bringe dem paa den Tanke at jeg helst

vil følge ham, — nei jeg vil sandelig helst hvad de vil; deres Villie er mig den bedste. — De vil vist nøie overveie Alt, og ogsaa tage i Overveielse de Grunde jeg i mit Brev har fremsat hvorfor jeg ansaa det bedst at følge, nu da i Guds Navn, deres Brev vil bringe mig ud af den pinlige Uvished jeg er i; jeg har fremsadt dem mine Tanker, mueligt feiler jeg, derfor overlad ei Valget til mig, men bestem de som de vil!

IV[1]).

Kiære Velgiører!

Eftersom vi have en Frihedsdag i dag saa tager jeg mig den Glæde at skrive dem nogle Linier til. — Nu er da Skolen i fuld Gang, og de kan troe her er bleven en heel Forandring i den sidste Tid, en ganske anden Disciplin end her skal have været før. I Slagelse skal det derimod gaa mindre godt, og de Disciple som have skrevet mig til klage Gudsjammerligt, at de ingen Græsk og Latin lære og at Tonen fra Lærernes Side skal være saa meget forandret. —

Jeg troer nok jeg kommer ud af det med mine helsingørianske Meddisciple, de ere slet ikke som man afmalede mig dem, men ret venlige og godmodige; med Lærerne vil jeg vistnok ogsaa komme ud af det, og endnu har jeg faaet — jeg formoder det — gode Characterer; kun [med] Hebraisk kniber det noget, da det her tages langt strængere og sikkert bedre end i Slagelse; i dette Sprog og i Fransk staaer jeg en heel Deel tilbage fremfor de Andre, og for Latinsk-Stiil giver man mig ikke saa god Charakteer som jeg fik i Slagelse; derimod synes jeg her at være ret heldig med min Geometri som den slaglosianske Lærer fandt jeg hinkede i, med Religion, B. Historie og Dansk Stiil gaaer det som i Slagelse, kun faaer jeg her i min danske Stilebog Latinske Charakterer, da (som Læreren sagde i Spøg) de saa mere lærd ud end de danske. — Jeg fik saaledes for min første Stiil: *Laud.* — Her bliver ikke siunget en eneste Tone og altsaa har jeg mistet mit Ug som

[1]) I „H. C. Andersen og det Collinske Huus“ er S. 52 aftrykt et Brev fra Andersen til min Farfader, dateret d. 27. Juni 1826. Det originale Brev, som er udateret, indeholder en Del mere end det trykte. Datum er imidlertid rigtig, ti Kladden til Brevet (eller maaske snarere et kasseret Udkast dertil) bærer den nævnte Datum. Da dette Udkast indeholder et og andet, som ikke er uden Interesse, meddeles det her. J. C.

maanedlig tilfaldt mig i det gamle *Slaglosia.* Tysk troer jeg ogsaa at findes bedre hos mig her end der. Naar Lærerne vil vedblive med den humane Behandling de have begyndt saa vil jeg haabe det Bedste, og naar jeg blot kan haabe saa gaaer Alt, men mistvivler jeg, da kommer den ene mørke Idee efter den anden og saa er jeg ganske *distrai.* — Om Søndagen gaaer jeg altid en Tour med Meisling; han har viist mig mange deilige Partier saa at jeg synes mig at være forfløttet fra Lyneborg-Hede til en Phantasi-Verden eller et lille Gesnersk Idylland. Fru Wulff advarer mig ret moderligt „ikke at lade min Phantasi forlede mig, begeistret af den skjønne Egn ved det livfulde Sund, til at skrive Elegier eller andre lyriske Stykker“, men jeg har forsikkret hende og lover ogsaa dem, at slukke hver aandelig Gnist af denne Art, — i en Ferie vil jeg nu ikke tage det saa strængt, men selv da skal jeg tro giøre dem Regnskab. — Meisling vil vist nok nu vedblive at interessere sig for mig og behandle mig paa samme venlige Maade som han har begyndt, thi da han i Slagelse spurgte mig: „om jeg havde Lyst til at følge ham“ sagde jeg: „ja, for jeg anseer det mest gavnlig for mig; kun at de ikke taber Modet med mig; de veed hvorledes jeg er under dem, kan jeg staae mig i Græsk og Latin, de øvrige Ting vil vist nok gaae ret godt.“ — Han bad mig være rolig herfor, kun see hos Lærerne at holde Trup med de Andre. Det troer jeg nok at kunne, thi lad det i Førstningen falde lidt tungt i Hebraisk og Fransk før jeg naaer de Andre saa haaber jeg dog nok at naae dem. — Jeg giør mig ret Umage for at kiende mig selv, men i Henseende til Evner og Kræfter vil det ikke ret lykkes mig, thi den slemme Forfængelighed føler jeg lister sig med i Spillet og om jeg en enkelt Gang, i et mørkt Øieblik bedømmer mig lidt for strengt, saa vil jeg dog for Resten gierne tro det Bedre. — Kun det har Meisling bragt mig til at indsee at der ligger noget hæsligt luftig i min Characteer, noget uroligt og ilende i min Aand, der giør at jeg ikke som han vil kan trænge ind i Sprogene; bestod Underviisningen kun af Historie, Religion og i at udvikle sine egne Tanker over lignende Materier, da troer jeg sikkert at jeg skulde vise mig fra en klarere Side end jeg giør. — Dog at det gaaer fremad, troer jeg nok at turde sige og jeg vil haabe det Bedste. Ofte er jeg ret uroligt og ængstelig ved at skrive mine Breve til dem, jeg tænker mig ind i deres Sted og maa da frygte at mit Skriveri ret kjeder, da Tonen deri alletider har været noget slæbende og klagende, jeg veed nok

hvorledes et Brev til dem burde være, men det kan det desværre ikke; der skulde være Liv og Aand og idel Underretning om den herligste Fremgang. Jeg troer ogsaa at der i mine Breve mangler Udtryk nok af den inderlige Taknemlighed jeg føler for dem, men ærligt sagt, det forekommer mig at naar jeg læser eller hører nogen her i Verden snakke vidt og bredt om sin Taknemlighed, at denne da bestaaer mest i Ordene, og saa føler jeg mig ret forlegen ved at udtrykke mine sande Taknemligheds-Følelser da jeg frygter de kunde have samme Ideer her om, som jeg har. Paa Mandag begynder Qvartals Examen; Lærerne skal examinere mig i den Smule jeg har læst hernede men og tillige i alt hvad jeg i den sidste Tid har hørt gjennemgaae i Slagelse, som just ikke er saa lidet i Græsk og Latin. Bange, kan jeg ikke sige jeg er skiønt jeg forudseer at i Hebraisk og mueligt i Fransk, da jeg skal oversætte et ubekiendt Stykke af dette, der sikkert vil gaae daarlig. Latinsk Stiil tør jeg heller ikke haabe det Bedste thi vi maa ikke bruge Lexicon og jeg er slet ingen Glosemand. I næste Uge skal de faae nøie Underretning om Examens Udfald; jeg skammer mig ved at yttre dem nogen Frygt, de har desværre hørt Jeremiader tidtnok og jeg vilde derfor gierne meddele dem noget godt; de maa blive kjed af idelige Undskyldninger og jeg har derfor besluttet aldrig at kjede dem paa denne Maade; jeg giør hvad jeg kan, Forsynets Villie med os maa og vil jo skee, altsaa i Guds Navn skee hvad vil! — I forgaars var jeg oppe hos Meisling i Græsk og Latin, det første gik **daarlig,** Latinen derimod ret godt, for min Historie fik jeg udmærket godt? og i dag gik min Tydsk, Historie og Geographi ret godt, men endnu veed jeg ikke Charactererne. — De kan tro at her ret var en Stads forleden da Kongen paa sin Tour til Jylland kom herind; Byens Hovedgade baer aldeles et sydlig Præg, ret som i en italiensk By ved en hellig Prosession stode Husene pyndtede med grønne Grene og Krandse, fra Gienbo til Gienbo hang Guirlander og Snore med Flag; Kongen spiste paa Marienlyst og her dandsede et Liniedandser Selskab uden for Slottet og da Pladsen ikke kostede Noget var der ret et talrigt Publicum. — De veed at Guldberg har inviteret mig til sig i Sommerferien, jeg vilde ogsaa inderlig gierne, men det bliver nok klogest jeg bliver her hjemme, thi deels er Veien for lang, dels vil jeg bedre, ved Meislings Hielp, kunde faae min Græsk repeteret herhjemme; et par Dage kommer jeg dog op til Byen da Ferien varer henved 3 Uger. Nu lev vel, tab

ikke Modet med mig, dog er de, eller bliver, utilfreds med mig, saa lad ikke deres gode Følelser bringe dem til at fortie det for mig; i hvor lykkelig jeg er venter jeg dog stedse det Værste, Tabet af mit hele Livs Lykke; lev vel.

deres taknemlige
Andersen.

Helsingøer den 27 Juni 1826.

V.

Kjære Velgjører.

Jeg kom da lykkelig og vel hjem i Søndags, finder mig ret vel efter Touren og har begyndt at repetere min Cicero. — Jeg havde ellers nær kommen for sildig ned paa Skibsbroen i Søndagsmorges; der var en broget Vrimmel dernede af den uhyre Mængde Pasagere som skulde med, deels til Vedbæk, dels til Helsingborg og Helsingøer, man var ret i Qvide for Tøiet og jeg kom derved til at tænke paa Pigen i Baggesens *Labyrinth* der raaber: „o min Tyg! min Tyg!“ — Vi kom først til at seile henved 8te. Cadetskibet laa tæt ved 3 Kroner endnu og jeg vinkede mit Lev vel overtil Wulff. I Begyndelsen gik det ret herligt; Skibet skaer raskt igiennem Bølgerne og den hele danske Kyst smilede saa romantisk deilig med sine grønne Skove og smukke Lyststeder. Alt var Aand og Glæde paa Skibet, men snart forandrede Scenen sig; Damerne begyndte at hænge med Hovederne, og saa ned i de skummende Bølger og snart fik jeg ogsaa den mest ønskelige Søsyge man vil forlange, der varede ved lige til Hveen. Nu seilede vi langs den svenske Kyst, der i Forhold til Danmark saae ud som Pharaos 7 magre Køer; men det er et andet Kongerige og alene dette giorte mig Landet interesant, det fornøiede mig at kigge op i et Land hvor Gustav Adolf og Carl XII havde levet og virket. Vi lagde ind lige ved Skibsbroen for at sætte Pasagererne til Ramløse i Land og saaledes saae jeg da i liden Frastand første Gang en svensk By. Den saae mig meget mørk og gammeldags ud og jeg finder da Corsør lige saa smuk. Det gamle Taarn (Kjernen) syntes jeg bedst om, det forekom mig som en Ruin og fik saaledes dobbelt Interesse for mig; Udsikten deroppe fra maa sikkert være fortryllende; — Efter et Qvarteers Forløb pilede da Caledonia over Sundet, det gamle Kronborg laa saa romantisk deilig og hele Byen saae saa pyndtelig ud i Sollyset som jeg tænker mig en sydlig Søstad. — Paa Broen modtog Fru Meisling mig og saaledes geleidet kom jeg

da hjem. — Jeg veed ikke hvorledes det er, men jeg kan langt friere og hjerteligere tale med dem igjennem Breve end mundtligt, jeg føler mig ikke halv saa forlegen. Men jeg tør jo ogsaa skrive ligefrem og ud af mit Hjerte! det har de jo selv tilladt mig og at jeg gjør Brug af denne Tilladelse vise mine Breve. De sidste Gange jeg havde den Ære at tale med dem forekom det mig — muligt feiler jeg — som om der var Noget de var utilfreds med, noget Ubehageligt som de af Godhed for mig, vilde skjule; Meisling kan vel ikke i sit Brev have yttret noget de maa være utilfreds med? — Siig mig kun Alt, jeg skal sandelig ikke overvælde dem med Jeremiader eller Wertherske Breve, hvad der end skal skee lover jeg dem roligt at gaa imøde. — Vil de hilse deres Kone og Børn: jeg vilde saa gjerne have sagt dem Lev vel, men jeg kom for tidlig paa Dagen. Madam Andersen som jeg var ude hos den sidste Dag var syg af Tandpine og lille Alexander var ogsaa upasselig. Paa Tirsdag begynder vores Skole, men jeg haaber før den Tid at see et par Linier fra dem eftersom — de har jo tilladt mig at sige dem det — mit Qvartal er ude i dag hos Meisling. Kommer deres Frøken Datter hos Wulffs, maaskee hun da vil hilse fra mig, nu lev vel

deres
taknemlige
Andersen.

Helsingøer den 27 Juli 1826.

VI.

Kjære Velgjører!

Gud velsigne dem for deres sidste Brev[1]), det [har] bragt mere Rolighed i min Sjæl og Hengivenhed til Forsynet. — Jeg bebreidede mig ogsaa selv min Fremfusenhed ved strax at skrive,

[1]) Herved sigtes formodentlig til et udateret — og, saa vidt jeg ved, hidtil utrykt Brev fra min Bedstefader; det lyder saaledes:

„Jeg har før sagt Dem, kjære Andersen, at De ikke maa blive urolig fordi mine Svar paa Deres Breve ikke indløbe saa snart, som De ønsker og venter det; saaledes i Henseende til det Forslag, De for noget siden gjorde mig, og som man ikke maa tage nogen overilet Beslutning om. Det, hvorom De skriver mig til i Dag, anseer jeg for en Bagatel, som det ej er værd at tage sig nær. Hvormange mener De, der lægge Mærke til det? og hvor snart er det ikke glemt? Tænk De aldrig derpaa, men pas trolig Deres Skolebøger. — Med Deres sidste Charakterer var jeg meget fornøiet. — Lev nu vel og forjag alle de utidige Griller med Skole-Arbeide. Collin.“

og skrive hvad mit Mismod indgav mig.. Frygte kunde jeg, egentligt talt, ikke, jeg kjender jo deres Godhed for mig, desuden er det jo min Pligt at meddele dem om min Fremgang, men det gjorde mig ondt, at jeg næsten stedse uleiligede dem med Jeremiader; især da det, hidtil, dog har forandret sig til det Bedre, kunde der jo dog være Muelighed i at dette ogsaa denne Gang blev Tilfældet. — Men det trøster mig at vide, at de veed Alt; de har ogsaa tilladt mig at skrive ud af min Sjæl og derfor skrev jeg. Jeg forstaaer mig slet ikke paa mig selv, flere Ting falde mig lette, andre vanskelig, skjender man nu over det sidste, kan jeg med al Flid ikke proppe det ind i Hovedet, og jeg bliver tungsindig og derved *distrai;* dog jeg har tidt nok sagt dem dette, det er altsaa overflødig, desuden kunde jeg let yttre Mismod og det bør, det vil jeg ikke. Jeg sender dem herved mine Characterer for denne Maaned, de ere af temmelig Vigtighed, eftersom de ere de sidste før den store Examen som begynder nu den 20de, da jeg naturligviis ikke kan vente dem bedre ved Examen end for den daglige Flid. — I de fleste Ting har jeg, som de vil see, staaet mig ret godt, men der ere tre daarlige Characterer, og hvad gjør da alt det Gode? — Jeg vilde hellere ombytte dem. Gid jeg dog havde noget andet end Græsk og Latin med Meisling da vilde han sikkert faa bedre Tanker om mig, thi i det øvrige gaaer det godt, ja i denne Maaned har jeg bedre for min Latinske Stiil og min Fransk end i den forrige, men med Hebraisk er det daarligt, thi fra Slagelse er jeg slet ikke saaledes draiseret i det, som Disciplene blive her. — Jeg fik derfor ogsaa et Maadeligt denne Gang og hos M har jeg i Græsk og Latin temmelig godt men i det øvrige

Latinsk Stiil	Godt.
Danske Stiile	Udmærket godt.
Dansk Gramatik	Meget godt.
Fransk	Meget godt.
Tydsk	Meget godt.
Historie	Meget godt.
Geographi	Meget godt.
B. Historie	Meget godt.
Geometri	Udmærket godt.
Geometriske Udarbeidelser ...	Samme Characteer.
Aritmetik	Meget godt.
Religion	Udmærket godt.
Latinsk Grammatik	Godt.
Sædelighed hos alle Lærer;	Udmærket godt.
Hovedcaracteer	Meget godt.

O var jeg bedre i Græsk og Latin, men Dag for Dag, seer M saa koldt til mig, ja i 14ten Dage talede han næsten slet ikke med mig ved Bordet, hilsede knap naar jeg hilsede, og skjændte ved hver Leilighed; først igaar talede han lidt med mig, men jeg tør ikke stole paa det Bedre endnu. — Men jeg vil være rolig, Guds Villie skee; de, kjære Velgjører vil jo ikke forlade mig? selv om jeg ikke kan gaa den Vei jeg saa inderlig ønsker [at] blive paa, de øvrige Characterer er de jo tilfreds med, vil Gud, bliver det manglende vel ogsaa bedre. —

Ved en Leilighed fik jeg iforgaaers medfølgende Skoleregning fra Slagelse, de vil nok erindre, at jeg derfra sendte dem een, men fik ei Penge, derfor kommer nu den samme igjen, jeg har ligeledes een herfra Helsingøer som jeg ogsaa nødsages at sende.

Der var meget jeg vilde skrive, men Tiden tillader mig ei at skrive mere i Dag, dog kan jeg ei lade være at fortælle dem at Oberstlieutenant Guldberg er bleven Oberst og Kongen har viist ham den Naade at han i de to kommende Somre skal gjøre en stoer Udenlandsreise, 1827 til det sydlige Europa og 28 til det nordlige; jeg glæder mig ret til de Breve jeg vil da faa fra ham. — Nu lev vel, jeg stoler aldeles paa dem og saaledes er jeg ene rolig.

Deres taknemlige
Andersen.

i Hast.

Helsingøer den 2 September [1826].

VII.

Kjære Velgjører.

Undskyld at jeg saa snart igjen uleiliger dem med et Brev, men det er blevet os paalagt at skaffe os Hjorts Tydske Grammatik, samt Lucian, men i denne bliver der neppe læst mere end Somnium og Peregrinus, naar jeg blot kunde faa det Bind hvori de staae; Meisling siger at Steriotyp Udgaven er meget god og kan ikke koste betydelig, derfor beder jeg dem om at skaffe mig disse; til Laans har jeg ikke kunne erholdt dem, skjønt jeg har gjort mig megen Umage, endelig maa jeg ogsaa sige at mine Støvler er itu saa at jeg i Dag har maatte sende dem til Skomageren dog det haster ikke med dem før den 27de, naar, som de veed, Qvartalitet er ude. — Bøgerne skulde jeg rigtignok bruge i næste Uge, men saa tidlig kan jeg vel neppe faa dem? — Dog jeg veed nok at de tænker paa mig saasnart de kan. — Vær nu

ikke vred for de mange Bønner jeg i Dag har maattet uleilige dem med, skjønt jeg kjender deres Godhed, er mig dog Intet mere smertelig end evig og altid at bede om noget Nyt, dog jeg maa, jeg kan ikke anderledes, det være min Undskyldning. — Fru Wulff fortalte mig i et Brev, forrige Fredag, at deres Frøken Datter holdt sit Brøllup i denne Uge og reiste derpaa strax efter, hun er da altsaa nu borte; de hilste dog hende og hendes Hr: Mand fra mig? Nu er Skolen i sin gamle Gang og jeg vil haabe at det nye Skoleaar vil bringe bedre Characteere end det forrige og mindre Anledning til Mismod. — Meisling har sagt mig, at han vil og maa behandle mig med al Strenghed og bede Lærerne gjøre det samme, for at der fra Underviisningens Side kan gjøres Alt for mig; jeg føler at denne Interesse fortjener Taknemlighed og de kan være overtydet om at jeg skal stræbe; vel vil det ofte blive mig lidt tungt om Hjerte, dog jeg seer jo at det stedse er kun smaa Overgange, altsaa Mod, jeg vil ikke mere plage mine Venner med mit qvindagtige, kjedsommelige Væsen. Nu lev vel, hils dem alle og glem ikke

deres inderlig taknemlige

Andersen.

Helsingøer den 15 September 1826.

Den Irritabilitet, der prægede Meislings Forhold til Andersen i Slutningen af Aaret 1826 og hvorom det næstsidste af de her meddelte Breve ogsaa bærer Vidnesbyrd, tiltog, som bekendt, i den Grad, at min Bedstefader i April 1827 tog A. ud af Skolen (cfr. E. Collin, „H. C. Andersen og det Collinske Huus", S. 72—81). Om selve Afskeden har Andersen fortalt mig, at Meislings Ord lød omtrent saaledes: „De tror, at De har Fantasi — det er kun Fjanteri, De bilder Dem ind, at De er genial — det ender med, at De bliver gal", Ord, der minde stærkt om den Tiltale, som A. refererer i Brevet til min Bedstefader af 24. Okt. 1826 (l. c. S. 73).

Jonas Collin.

Engelske Sonetter indtil Milton.

Den lille Samling engelske Sonetter, hvoraf jeg i det følgende har forsøgt en Oversættelse, kunde passende indledes med en kort Skitse af denne Digtforms Stilling i engelsk Literatur gennem den Periode, som Udvalget omfatter. Sonetten er i England et enkelt Led i Renæssanceperiodens mægtige Poesi, og den bærer i denne Periode sin Tids Præg. Den lyder dels for os som de smaa Melodi-Satser, Orkestrets Musikere spille, før den egentlige Musik begynder, dels klinger den som en Pikkolofløjte med i den brusende Orkestermusik, der toner Perioden igennem. Den holdt sit Indtog i England en tredive Aars Tid, før Shakespeare fødtes, da en stærk Indflydelse fra Italien drog hen over Landet, og fik sin foreløbige Afslutning en hundrede og tyve Aar derefter, da Milton havde skrevet sin sidste Sonet, og Restaurationstidens literære Periode med den franske Paavirkning tog Fart.

I.

I en Bog, *The Arte of English Poesi*, der udkom 1589, og som almindelig tillægges George Puttenham, skriver Forfatteren i et Kapitel, hvori han omtaler og bedømmer adskillige af de engelske Digtere, at der mod Slutningen af Henrik VIII.s Regering opstod en Gruppe Poeter, hvis to Førere vare Sir Thomas Wyatt den ældre og Henry, Jarl af Surrey, og at disse to, efter at de havde været i Italien, og dér „havde smagt den italienske Poesis fine og statelige Rythmer og Stil“, nu, „som Novicer, der nylig vare krøbne ud af Dantes, Ariosts og Petrarchs Skole“, havde store Fortjænester af at have poleret tidligere Plumphed og reformeret engelsk Meter

og Stil. Han siger om de samme to, at han anser dem for klare Lanterner, der bredte Lys til alle andre, som siden have brugt deres Penne i engelsk Poesis Tjæneste, og at de „i alt meget naturligt og med Flid efterlignede deres Mester Frants Petrarca“. Nu kan ganske vist Bogens Forfatter ikke anses for nogen helt paalidelig literær Dommer, idet han omtrent i samme Aandedræt betegner Dronning Elisabeth som Tidens største Digterkraft, „hvis lærde, fine, ædle Muse med Lethed overgaar alle de andre, der have skrevet før eller efter hendes Tid“. Men alligevel, trods denne for en moderne Læser noget besynderlige literære Vurdering, som dog for hin Tids Mennesker har taget sig mindre mærkelig ud, har Forfatteren i det væsentlige Ret i at tilkende Wyatt og Surrey den Plads, han har givet dem.

Petrarch, hvem han opstiller som deres Mønster, har jo sit Digter-Ry knyttet til Sonetter og andre korte Digte, og det er da tydeligt, at Puttenham, idet han dvæler ved Wyatts og Surreys Poesi, væsentlig tænker paa dem som Forfattere af Sonetter eller lignende mindre Digte. Af de to er det igen Wyatt, der har den egentlige Ære af at have indført Sonetten i engelsk Literatur. Han var en 13 Aar ældre end Surrey, og det er bekendt, at han rejste i Italien, omtrent 1527, da Surrey endnu kun var en tolvaars Dreng. Det er imidlertid naturligt, at Puttenham nævner dem jævnsides og stiller dem sammen; ti deres Digte saa Lyset under ét i en literært berømt Bog *Tottel's Miscellany* som udkom 1557 (adskillige Aar efter, at Wyatt og Surrey vare døde), og som samme Aar, efter ikke to Maaneders Forløb, kom frem i en ny Udgave og i de følgende 30 Aar naaede til ikke færre end otte Udgaver, et Vidnesbyrd om, hvor stærkt den slog ned i Sindene[1]).

Denne Bog, som Boghandleren Richard Tottel udgav, betegner sig som *Songes and Sonettes* af Surrey, Wyatt og andre og er den første engelske Samling af forskellige Forfatteres Arbejder, den første af de saakaldte *Miscellanies*, der senere blev saa almindelige. Men den har større literær Betydning end som saa. Den er en af de første Bebudere af den engelske Renæssances Poesi, saaledes som den senere udfoldede sig. Den er som det første svage Pip i det vældige Kor, der snart skulde stemme op og lyde i de følgende Slægtleds Øren. Uden at være saa værdifuld som

---

[1]) Graverkarlens Sang i Shakespeares *Hamlet* er saaledes formet over Strofer af et Digt af Lord Vaux i denne Samling.

den Samling *Lyrical Ballads*, Wordsworth og Coleridge udgav 1798, eller den Samling *Digte*, Øhlenschläger udgav 1802, svarer den dog til Bøger som disse, idet den varsler om Renæssancens Poesi paa samme Maade, som de to andre varsle om den Literaturperiode, der fulgte efter dem.

Det er da med Rette, at ved et nok saa ringe Udvalg af engelske Renæssance-Sonetter Wyatts og Surreys Navne staa i Spidsen. Wyatt er den af de to, der arbejder tungest i Sprogstoffet. Surrey er den, der former bedst; men mange af hans Sonetter ere kun Oversættelser fra Italiensk.

Det fremmede Form-Mønster, de gik ud fra, følger ingen af dem helt. Den regelmæssige (Petrarchiske) Sonet, der var Forbilledet, havde jo fæstnet sig i den velbekendte Form af et fjortenlinjet jambisk Digt, hver Linje bestaaende af fem Jamber, og Linjerne ordnede saaledes, at de dannede en Oktav, bestaaende af to Kvartetter, med følgende Rimfordeling a b b a | a b b a, efterfulgt af en Sekstet, bestaaende af to Terzetter, hvis Rimfordeling var friere, dog med den Indskrænkning, at Sekstettens to sidste Linjer ikke maatte danne en Kuplet, der var uden Rimforbindelse med de fire foregaaende Linjer. Den italienske Sonet bestod altsaa af to Systemer: Oktaven og Sekstetten, hver for sig knyttet sammen ved en Rimkæde; imellem de to Systemer gjorde saa sædvanlig Tanken eller Stemningen en Pavse.

I de allerfleste af sine Sonetter følger nu Wyatt det italienske Forbillede i Oktaven. I Sekstetten derimod afviger han, idet han indfører en rimet Slutningskuplet, der er uden Rimforbindelse med det foregaaende, saa Sekstetten i Virkeligheden kommer til at bestaa af en Kvartet og en Kuplet i Stedet for af to Terzetter. Sonettens Karakter forandres altsaa, i det den i Stedet for, som den oprindelige, at bestaa af to Systemer, nu opløses i tre: Oktaven, Kvartetten og Kupletten. Eksempel afgiver den oversatte Sonet: Oktaven er regelmæssig efter italiensk Mønster; Sekstetten vilde have været det, hvis de to sidste Linjer, i Stedet for at indføre de nye Rimord mene og Grene, havde endt paa Ord som f. Eks. tøve og hvile.

Men endnu mere afviger Wyatts umiddelbare Efterfølger Surrey fra det Petrarchiske Mønster. De fleste af Surreys Sonetter have en Form, der senere benyttes i mangfoldige engelske Sonetter, nemlig: tre Kvartetter, hver med to ind i hinanden flettede Rim-Par, det hele afsluttet med en Kuplet, — altsaa efter følgende Rim-Skema:

a b a b | c d c d | e f e f | g g. Her er Sonetten altsaa bleven opløst i fire Systemer: tre Kvartetter + en Kuplet. I et Par Sonetter lader Surrey de tre Kvartetter alle dreje sig om to Rimord, men slutter af med et nyt Rimord i Kupletten; og i et Par — som i det nedenfor oversatte Digt — lader han alle fjorten Linjer bevæge sig om to Rimord. For den efterfølgende Periode bliver i Virkeligheden Ordet *Sonet* Udtryk for et overmaade løst og vagt Begreb, og det anvendes paa Digtformer, som det nu ikke vilde falde nogen ind at kalde Sonetter.

Ved sin Overførelse paa engelsk Grund mødes altsaa den italienske Sonetform straks af engelsk Selvstændighed og underkastes en betydelig Modifikation. Dette fortsættes senere. Renæssancens følgende Sonetdigtere tumle og arbejde — som det vil kunne ses af de nedenfor oversatte Prøver, hvori Originalens Rimfordeling overalt er bevaret, — med denne modificerede Form paa forskellig Maade og opnaa mere eller mindre velklingende Resultater.

Sidney gør nogle faa Forsøg paa at benytte Alexandrinere i Stedet for de gængse femfodet-jambiske Linjer. I Strofebygningen har han gennemgaaende Oktaven efter italiensk Mønster. Hvad angaar Sonettens anden Del, er hans Stilling ejendommelig. Han, der havde opholdt sig i Italien og var kyndig i Italiensk, er paavirket af det italienske Forbillede, for saa vidt Slutningen af hans Sonetter sædvanligvis med Hensyn til Meningen former sig i to Terzetter, idet hver af Sekstettens to Tankeafdelinger falder til Rette i en Terzet. Men med Hensyn til Formen optræder Sekstetten i Almindelighed hos ham som en Kvartet + en Kuplet. Denne Uoverensstemmelse mellem Tanke og Form er ikke altid til Gavn for Sidneys ellers saa smukke og friske smaa Digte. I nogle enkelte Sonetter opgiver han dog Slutningskupletten og føjer sig helt efter det italienske Mønster.

Spenser, der med det italienske Ottaverim som Grundlag formede den ejendommelige Strofe, som han anvendte i *The Faerie Queene*, og som bærer hans Navn, eksperimenterede ogsaa paa en særlig Maade med Sonetformen. Som man vil se af de givne Prøver, har han i Digtets første Halvdel en anden Rimfordeling end Forbilledet, og dernæst knytter han ved et fælles Rimord de følgende fire Linjer til de foregaaende, medens han — hvad der stadig mere og mere faar Hævd paa engelsk Grund — ender med Kupletten. Hos Drayton og Daniel optræder som den almindelige

Form de tre selvstændige Kvartetter efterfulgte af en Kuplet, den samme Form, som Surrey hyppigst anvendte; og denne Form faar Stempel og Autoritet som særlig engelsk ved at benyttes af Shakespeare i hans halvandet hundrede Sonetter[1]).

Den skotske Digter William Drummond til Hawthornden — der, ligesom sin ældre samtidige Landsmand William Alexander, skrev paa rent Engelsk — søgte atter at give Sonetten noget af den italienske Form ved at drage de to første Kvartetter sammen i ét Rimsystem, medens han dog ligesom sine umiddelbare Forgængere, endte Digtet med en Kvartet og Kuplet.

En væsentlig Forandring indtraadte først, da Milton fik Tag i Formen. Han gik paany til Kilden, kyndig som han var i italiensk Literatur, og tog Formen op, som han fandt den dér. Han opgav Slutnings-Kupletten og tømrede sine Sonetter helt efter italiensk Mønster i ydre Henseende, medens han afveg fra det i indre Henseende ved at lade Tanke og Stemning strømme i én Bølgemasse uhindret fra Oktaven over i Sekstetten.

Efter Miltons Tid var Sonetformen længe ubenyttet i engelsk Literatur. Den optages først for Alvor igen ved vort Aarhundredes Begyndelse og har holdt sig lige indtil vore Dage som et stærkt benyttet poetisk Vehikel. Imidlertid er det at spore i den frie Form, den faar hos mange af sine Benyttere, at den straks ved sin Indførelse i England var bleven underkastet Modifikation, og navnlig har selvfølgelig den Støbning, der blev stemplet af Shakespeares Autoritet, haft betydelig Indflydelse paa senere Digteres Behandling. I de sidste Decennier, vistnok især ved Dante Gabriel Rossettis dybe Paavirkning, er den strængere italienske Form atter ved at blive fast Norm.

II.

Efter Wyatts og Surreys Forsøg var der en lang Standsning i den engelske Sonetdigtning. Men i de sidste Aartier af det sekstende Aarhundrede og den nærmest følgende Tid brød den atter frem og blomstrede op igen med sjælden Frodighed. Det blev paa denne Tid næsten en Modesag at snirkle sine Følelser, ægte eller uægte, ind i en Sonet. Og udspekulerede Sindrigheder

---

[1]) Undtagelser danne et Par af Daniels, bl. a. den første af de her oversatte, der er helt Petrarchisk i Formen.

manglede det ikke paa. En Digter (Constable) kalder saaledes den Elskedes Øje det Spejl, hvori han ser sit Hjærte, og Digterens eget Øje er det Vindue, gennem hvilket hun med sit Øje kan skue hans Hjærte og i dette Hjærte se sig selv afmalet i blodige Farver. Man forstaar, naar man læser slige Spidsfindigheder, at Renæssancen er Fader til Rokokkoen.

Den Følelse, hine Digtere for Størstedelen besynge i deres Sonetter er Kærligheden, saaledes som den spejlede sig i Tidens fine og stærkt bevægede Temperament. Renæssancen opfattede Kærligheden mere som det urobringende, det bittert-søde, det jagende og plagende end som en Magt, der gav stille, varig Lykke. For blot at tage et Par Eksempler fra Shakespeare: i *En Skærsommernatsdrøm* driver Kærligheden spottende Gæk med de arme Menneskebørn; i *Romeo og Julie* løber dens Lidenskab sin unge Pande mod Forholdenes Mur og knuses derved; i *Som man behager* er dens sitrende Rastløshed og Spænding sammentrængt i en Skikkelse som Hyrden Silvius: man beder ham sige, hvad det er at elske, og han svarer:

Det er at være lutter Suk og Taarer,
at være lutter tro Hengivenhed;
det er at være lutter Sværmeri
og lutter Lidenskab og lutter Ønsker,
Tilbedelse og Lydighed og Ømhed,
og lutter Ydmyghed, Taalmodighed
og Utaalmodighed, og Hjærtensrenhed,
Opofrelse og trofast Tjæneste[1]).

Paa samme Maade er Æmnet for Tidens Sonetdigtere Kærlighedens Uro, dens Skuffelser, Bitterheder, Sorger, — sjældnere dens Lyst og rolige Lykke; eller de digte om Stemninger og Indtryk fra den ydre Verden, farvede af denne Følelse paa Bunden af Sindet. Tonen er saa vekslende hos de forskellige: den kan være frisk og djærv, den kan være kunstlet og kold, skær og fin, let sanselig eller stærkt sanselig malende, eller den kan være dybt og vildsomt lidenskabelig.

De fleste af Tidens Sonetter knyttedes af Forfatteren til et fingeret Kvindenavn, der kunde dække over en bestemt Person: Sidney synger om Stella, Drayton om Idea, Daniel om Delia (der ser ud som et forkortet Anagram af hans eget Navn), William

---

[1]) Lembckes Oversættelse, Akt 5, Sc. 2; se endvidere Akt 2, Sc. 4.

Alexander om Aurora. Om ingen af disse besungne Kvinder er der meget bekendt; om nogle af dem vide vi en Smule.

Sidneys Stella var Lady Penelope Devereux, der var en ni Aar yngre end han, og som blev gift — mod sin Vilje og ulykkeligt — med Lord Rich, fra hvem hun senere blev skilt. En Del af Sidneys Sonetter er vistnok henvendte til Stella, efter at hun var bleven gift med denne af Sidney forhadte Lord. I en Sonet, der ved et Ordspil med Ordet *rich* = rig og Navnet *Rich* sigter til Lorden, har Sidney udtrykt sin levende Foragt for ham og sit Had til ham: „Den *rige* Daare, som ved den blinde Skæbnes Lod besidder Kærlighedens og Livets rigeste Juvél, og som med hæslig Misbrug kan plette slige Skønheder, — lad det alene være i Daarskab, at han bliver *rig*!“

Spenser skrev sine 88 Sonetter, sine *Amoretti*, om den Kvinde, der senere blev hans Hustru. Omtrent alt, hvad vi om hende vide, er, at hun hed Elisabeth, ligesom Digterens Moder og hans Dronning: disse tre Elizabether, siger han i en Sonet, har tre Gange gjort ham trefold lykkelig, idet den ene gav ham Livet, den anden gav ham Ære og Rigdom, og den sidste, hans elskede, hævede hans Aand op fra Støvet.

Den mørkladne Kvinde, der en Tid holdt Shakespeare bunden, og under Lidenskaben til hvem han i en Del af sine Sonetter overvældet og betaget stønner, er i en nylig udkommen Udgave af disse Digte[1]) med nogen Sandsynlighed bleven identificeret med en af Dronning Elizabeths Hofdamer, Mary Fitton. Af denne Dame bringer Bogen efter et Mindesmærke over hendes Grav et Billede, der nok kunde tænkes at have passet paa en Kvinde af den Art, paa en Gang lokkende og frastødende, som Digtene skildre: Ansigtet er ikke smukt, mørkt af Lød, med noget vist sanseligt dragende over de runde Træk.

Genstanden for en Del af Drummonds Sonetter var den Kvinde, som døde kort efter, at hun var bleven hans Hustru.

Om andre af de virkelige Kvinder, der skjulte sig under de fingerede Navn, ved man intet. Og undertiden har sikkert Fantasien været en meget stærk Faktor i Sonet-Digternes Lyrik. Afgørelsen af, hvorvidt den Følelse, der ligger bag ved Digtene, er en tilfantaseret — som den utvivlsomt stundum var — eller en

---

[1]) *Shakespeare's Sonnets. Edited with Notes ana Introduction, by Thomas Tyler. London 1890.*

ægte, maa i de fleste Tilfælde bero paa det indre Vidnesbyrd, som det enkelte Digt fører med sig i sin hele Klang og Tone; man kender jo ogsaa den ægte Sølvmønt fra den falske Bly-Efterligning paa Klangen.

Den indbyrdes Paavirkning i Tanker og Følelser hos Gruppen af Sonetdigtere indenfor Renæssancen er ikke ringe. Til Dels vare disse Forfattere knyttede personlig til hverandre. Sidney var en Ven af Spenser. Sidneys Søster Mary, Grevinde af Pembroke, var Patronesse for Daniel, som en Tid var Lærer for hendes Søn William Herbert, der temmelig sikkert er den Ven, om hvem en Mængde af Shakespeares Sonetter tale saa meget. Daniel var som Digter højlig skattet af Drummond, der ogsaa beundrede Drayton og korresponderede med ham; og Drayton var med Venskabsbaand knyttet til William Alexander og sandsynligvis ogsaa til Shakespeare. Allerede deri er der jo hos disse Digtere en Paavirkning, at Æmnet for den største Del af deres Sonetter er et og det samme. Men desuden genfindes visse Tanker og digteriske Vendinger paa lignende Maade hos adskillige af dem, f. Eks. Tanken om den Elskedes Udødeliggørelse gennem Digterens Vers, om hendes Navns Bevarelse gennem Tiderne. Sidneys Digt til Søvnen frembragte en Efterligning baade af Daniel og Drummond[1]); og de malende Begyndelsesord i Daniels Sonet om dette Æmne: *Care-charmer Sleep* genfindes atter senere andensteds.

Af den engelske Renæssances Sonet-Digtere er Shakespeare den, der naar længst ned i Følelsens Dybde og Lidenskab, og den interessanteste ved sit Sjælelivs rige Fylde og vide Omfang; han er — maaske netop til Dels paa Grund af disse Egenskaber — ikke altid den klareste i sine Udtryk[2]). Dog ogsaa de andre Digtere kunne momentvis naa dybt. Der er saaledes stundum en ikke ringe Lidenskab hos Drayton. Hans Sonet: *Since there's no help*[3]) regnes af Englændere for en af Sprogets allerbedste. Den forstaaende engelske Literaturhistoriker Saintsbury finder den endog saa ypperlig, at han ikke tror, den er af Drayton, men af

---

[1]) Alle tre Sonetter ere oversatte nedenfor.

[2]) Med Hensyn til Shakespeares Sonetter (hvoraf ingen er medtaget nedenfor) og deres Forhold til hans eget Liv og Samtidens Sonet-Literatur henviser jeg til min Oversættelse af dem (Kbhvn. 1885) med dens Indledning.

[3]) Oversat nedenfor som hans fjærde („Kærligheds Farvel").

Shakespeare[1]); uden Bevis at antage dette gaar dog ikke an, og Drayton rækker andensteds saa langt i det digteriske Udtryk for sin Lidenskab, at han meget vel kan antages at have formet dette Digt.

Blandt de øvrige af Renæssancens Sonet-Digtere staar Sidney særdeles højt. Denne tiltalende Skikkelse, — denne „Aand uden Plet", som Shelley kalder ham, — der besad saa meget af Renæssancens bedste Egenskaber, stod for sin Tids Bevidsthed som et Mønster paa en ridderlig Skikkelse, behændig og modig i Vaabendaad, nobel. talentfuld og elegant; og da han kun 23 Aar gammel saaredes dødelig i Slaget ved Zutphen og døde tre-fire Uger efter, var Sorgen i England stor over alle de lyse Løfter, som den spanske Kugle her havde knust. Sidney er i sine Sonetter, hvoraf de allerfleste, 108 i Tal, findes i Samlingen *Astrophel and Stella,* i høj Grad original og personlig ejendommelig. Den allerførste Sonet i Samlingen fortæller om, hvorledes han vilde skrive om sin Kærlighed og søgte Paafund og Ideer hos andre, uden at der kom noget ud af det, indtil endelig hans Muse sagde til ham: „Du Daare, se ind i dit eget Hjærte, og skriv!" Det er dette gyldne Raad, Sidney har fulgt, og det er derfor, der over de fleste af hans Digte er noget saa friskt og personligt, noget lige til, uden alt Kunstleri; det er virkelig hans egne Tanker og Følelser, vi faa. Det forholder sig, som han etsteds siger: *I am no pick-purse of another's wit,* — han rapser ikke af andres Vid. Hans Sonetter ere rige paa levende Træk fra hans eget og Tidens Liv. De ere fulde af rammende, malende Billede, der bringe Tanken hen paa Digtere som Keats og Aarestrup. Han bruger f. Eks. om Nattens Komme et saa fantasifuldt Billede som dette, at Øjet da lukker Synets Pile ind i deres Kogger og lægger dem i Søvnens Rustkammer. I hans Følelse er der baade Hæftighed og Dybde. Ved Siden deraf kan der komme et elskværdigt Lune og en frisk Humor, som hænger sammen med disse Sonetters stærkt personlige Karakter, der lader haant om alt konventionelt og alt tillært Klynkeri. Som Sidney er en af de tidligste blandt den engelske Renæssances Sonetdigtere, saaledes er han en af de originaleste og friskeste.

Spensers Sonetdigtning er skær og fin, overgydt af den

---

[1]) George Saintsbury: *A History of Elizabethan Literature.* London 1887, p. 114.

fantasifulde Poesi, han raadede over, flydende let hen som en klar Strøm. Den er ikke stærkt lidenskabsbevæget, har dog af og til et — ikke altid frisk — Stænk af Sanselighed. Tonen er chevaleresk, undertiden en Kende kedelig ved det stærke Udtryk af Underlegenhed overfor den Elskede. Med al den smukke Poesi i de Spenserske Sonetter og deres rene, klare Sprog have de stundum over sig noget konventionelt, baade i Følelse og i Udtryk. Imidlertid bære de dog gennemgaaende den personlige Følelses Præg, og et svagt, omridsagtigt Billede tegner sig gennem dem af den Elskedes blonde, ranke Skikkelse med den stolte Holdning og det bly, maaske lidt knibske Væsen.

Over Daniel, Drayton, William Alexander og andre naa vi med Drummonds vel formede Sonetter omtrent Afslutningen af den egentlige Renæssances Sonet-Poesi.

Derefter optages Sonet-Formen atter af Milton, i hvis Haand den skifter Karakter. De fleste af Miltons nitten engelske Sonetter (ti han har, formodentlig da han i Tredive-Aars Alderen var paa Rejse i Italien, ogsaa forsøgt sig i italienske) ere skrevne efter 1640, efter den Tid, da den politiske Kamp mellem Folk og Konge begyndte, og efter at den Aand havde brudt sig Vej, som gav de følgende Tider et ganske anderledes ensidig tungt og dystert Præg end de foregaaende. Af denne Tid og Aand er der Spor selv i disse Miltonske Smaadigte. De adskille sig allerede deri fra de tidligere Sonetter, at Æmnet ikke er erotisk. De ere gennemtrængte af puritansk Resignation, af sekterisk Lidenskab, af selvsikker og ubøjelig Tro paa hans Sag og hans Ret, og over næsten dem alle er der den rolige og faste Højhed, der er Miltons Digtning egen. Naar det attende Aarhundredes Kritiker Samuel Johnson karakteristisk nok om disse Sonetter erklærede, at „om de bedste kan det kun siges, at de ikke ere slette“, saa vil en moderne Læser næppe give ham Ret; hellere vil han med Wordsworth sige, at Sonetten i Miltons Haand blev som en Basun, hvorpaa han blæste sine sjælsgribende Toner[1]).

Efter Miltons Tid var Sonetformen, paa ganske spredte Undtagelser nær, ubenyttet i en halvandet hundrede Aar, i hele den Periode, der beherskes af Navnene Dryden og Pope, indtil

---

[1]) *In his hand*
The thing became a trumpet, whence he blew
Soul-animating strains — alas, too few!

den i det nye poetiske Frembrud ved vort Aarhundredes Begyndelse igen blev anvendt af Wordsworth og lidt senere af Keats, Digtere, for hvem den engelske poetiske Guldalder laa hinsides Dryden, og som gærne genoptog denne Guldalders Traditioner. Siden da har den indtil vore Dage været en ofte brugt Kunstform for mange forskellige Digtere, og megen god engelsk Poesi vil bevares bag dens fjorten gyldne Gitterstænger. Én betydelig og indflydelsesrig Digter, Dante Gabriel Rossetti, der døde 1882, vil vistnok endogsaa for kommende Tider væsentlig støtte sit Digter-Ry til de grundejendommelige, stemningsmættede og dunkeltfarvede Sonetter, der danne Cyklen *The House of Life.* Rossettis Forkærlighed for Sonetten kan dog sikkert for en væsentlig Del føres tilbage til Afstamning og Familjetradition. Hans Forældre vare Italienere, og hans Fader, der som politisk Flygtning var kommen til London, hvor han blev Professor i italiensk Literatur, beskæftigede sig stærkt med Studiet af Dante. Selv droges han ogsaa til denne Tid af Italiens Aandsliv, og han har oversat paa Engelsk Dantes *Vita Nuova* og mange af hans og tidligere italienske Digteres Sonetter. Stammende fra det Land, hvor Sonetten havde trivedes saa godt, ivrigt syslende med og oversættende italiensk Sonetpoesi, blev han da draget til denne Kunstform, hvori han blev en Mester. Som Eksempler paa Rossettis Sonetter anfører jeg i Oversættelse følgende to:

Uden hende.

Hvad er vel hendes Spejl foruden hende?
Et Kær, hvor Maanens Lys ej rækker ned.
Og hendes Klædning? Som en Sky, der gled,
forladt af Maanen, slapt for alle Vinde.

Og hendes Veje? Dem har Dagens Fjende
i Natmulm slørt. Og hendes Hvilested?
Ak, bitre Taarer kun for Kærlighed
og livstom Sløvhed uden Fred at finde.

Og Hjærtet uden hende? Ak, hvad kan
om dig vel siges, før al Tale tier?
Du er en Vandringsmand ad trange Stier

Og stejle Skrænter i et vildsomt Land,
hvor Skyens Væg og Skovens mørke Rand
har lagt et dobbelt Mulm om Bjærgets Lier.

Spildte Dage.

Hvis jeg mit Levnets spildte Dage saa
paa Gaden ligge, som de faldt dernede,
mon da de tyktes mig som Aks af Hvede,
til Næring saaet, men nu kun nedtraadt Straa?

Som gyldne Mønter, slængt paa maa og faa?
Som Blod, der raaber højt om Straf og Vrede?
Som Vand, der spildtes og i Helveds Hede
nu gækker dem, der evig tørste maa?

Jeg ser dem ikke her; men én Gang alle
skal møde mig igen, for vist jeg véd,
hver som et myrdet Jeg, hvis Dødssuk ralle.

„Jeg er dig selv, — hvi hugged du mig ned?"
„Og jeg — og jeg — dig selv" — saa skal de kalde —
„og du er selv dig selv i Evighed!"

I øvrigt er der for Tiden i engelsk Literatur noget af en Mani for at skrive Sonetter, en Mani, som dog maaske snart vil have naaet sit højeste. Meget af dette skyldes ganske sikkert Indflydelsen fra Rossetti; en Del kan maaske ogsaa tilskrives de yngre Generationers Sværmeri for Renæssancen og dens Kunstformer, — og ævner man ikke et Drama, saa kan en Sonet jo dog nok overkommes. Den moderne engelske Sonetdigtning er imidlertid ikke noget Udtryk for en stærk digterisk Impuls, der er ved at bryde sig Vej, — selv med al Ære for Rossetti, som støbte saa meget af sin ejendommelige Poesi i denne Form. Renæssancens Sonetdigtning var som Smaa-Afløb for Periodens Poesi; den udgjorde ikke denne Poesis Hovedleje. Den var en Forløber for og en samtidig Vækst af hele den kolossale Renæssance-Literatur. Noget saadant gælder ikke om moderne engelsk Sonetdigtning; den spaar ikke om en saadan Fremtid, savner denne Baggrund, har altsaa historisk set ikke den Betydning, hvor værdifulde og kære end dens enkelte Frembringelser kunne være os.

SIR THOMAS WYATT[1]).

(1503—1542.)

En Frasigelse af Kærlighed.

Elskov farvel, med alt dit Trælleslid!
Ej mer jeg fanges af din Anglehage;
ti Seneca og Plato bort mig drage
til anden Lærdom og til bedre Vid.

Da jeg forblindet tumled hid og did,
dit kolde Lune, der saa skarpt kan nage,
mig lærte al din Gøglen at forsage
og dybt at glædes ved min Friheds Tid.

Derfor farvel! Til andre kan du ile!
Hos mig vil du din Magt forgæves prøve.
Mod yngre Hjærter kan din Daad du øve,
mod dem du rette dine skøre Pile!

Ti hvad jeg hidtil end har kunnet mene:
jeg vil ej klatre mer i raadne Grene.

HENRY HOWARD, JARL AF SURREY.

(1516(?)—1547[2]).)

Beskrivelse af Foraaret,

hvori alt fornyes, undtagen alene Elskeren.

Den fagre Tid, da Knoppen Svøbet flænger,
sin grønne Dug paa Eng og Høj har lagt;
nu tier Nattergalen ikke længer,
og Duen sine Elskovsord har sagt.

---

[1]) Saaledes staves hans Navn i Almindelighed; det findes dog skrevet af ham selv som *Wiat*.

[2]) Surrey døde paa Skafottet som et af de allersidste af Henrik VIII's Ofre, dømt for Højforræderi paa Grundlag af en saare urimelig og skrøbelig Anklage.

Somren er kommet, intet mer den stænger;
ti Bukken kastet har sin Vinterdragt,
og Hjorten bort de gamle Takker hænger,
og Fisken til fornyet Liv er vakt;

Og hver en Snog og Hugorm Hammen slænger,
og Svalen flyver paa sin rappe Jagt,
og Bien sanker Saft fra Mark og Vænger,
og brudt er Vintrens blomsterfjendske Magt.

Med Liv og Lyst nu alting Hylstret sprænger,
og dog min gamle Sorrig frem sig trænger.

SIR PHILIP SIDNEY.

(1554—1586.)

I.

Til Maanen.

Saa trist, o Maane, med saa bleg en Flamme
du bøjer over Himlen dine Fjed!
Formaar da selv paa dette høje Sted
hin travle Skytte med sin Pil at ramme?

Hvis ej mit Øje gør mig helt til Skamme,
saa lider du forvist af Kærlighed;
dit matte Aasyn giver klar Besked
derom til mig, som lider af det samme.

Saa sig mig, Maane, du min Smærtes Fælle,
er Skønhed hist saa stolt, som den er her?
Maa trofast Elskov der for Enfold gælde?

Foragtes han, som elsker, af enhver,
for hvem dog denne Elskovsleg er Fryd?
Og kaldes Utaknemlighed en Dyd?

II.

Til Søvnen.

Kom, Søvn, som knytter Fredens Baand hver Nat,
du Viddets Bedested og Sorgens Grav,
den fangnes Frihed, Fattigmandens Skat,
du gode Dommer mellem høj og lav!

Hold over mig dit Skjold, naar Tungsind brat
imod mig slynger Pil og Lansestav;
stands Sjælens Strid, saa bitter og forhadt, —
og jeg skal trolig lønne dine Krav.

Jeg giver dig til Gengæld Puder bløde,
et roligt Kammer og et lifligt Leje,
et Hoved, der er træt, og Roser røde.

Hvis det — som jo med Rette er dit Eje —
ej rører dig, skal du se Stellas Billed
i mig saa klart som ingen Steder stillet.

III.

Turneringen[1]).

Idag min Hest og Lanse saa behænde
jeg styret har, at jeg bar Prisen hjem:
saa dømtes der af Landsmænd og af dem,
der blev fra Frankrig sendt, vor skønne Fjende.

---

[1]) Den Turnering, her omtales, var maaske et Led i de Festligheder der i Foraaret 1581 fandt Sted i London ved Modtagelsen af et fransk Gesandtskab, som skulde genoptage de afbrudte Forhandlinger om et Ægteskab mellem Dronning Elisabeth og Hertugen af Anjou. Sidney skildres ved denne Lejlighed som optrædende i blaa og gylden, udgraveret Rustning, ledsaget af fire Pager, der red fire prægtig udstyrede Reserve-Heste med Ridetøj, indvirket med Guld, Sølv og Perler, og med et Følge af fire Trompetere og tredive Drabanter. — I Sonettens tredje Strofe sigter Sidney formodentlig bl. a. til sin Farfader William Sidney, der deltog i Slaget ved Flodden Field (1513), og til sin Morfader, John Dudley, Hertug af Northumberland, der med sit Liv maatte bøde for det mislykkede Forsøg paa at sætte Jane Grey paa Tronen i Stedet for Marie den Blodige.

Nu er paa Mængdens Lov der ingen Ende:
min Styrke, Ridekunst med Fynd og Klem
blir rost, mens en og anden er saa slem
i Sejren kun et Lykketræf at kende.

Nogle, fordi mit Blod er tofold blandet
fra dem, som Hæder vandt paa Kampens Scene,
tror, at Naturen vaabensnild mig danned.

De fejle saare! Grunden er alene:
Stella saa til, og ud fra hende stod
en Glans, der gjorde Dysten skøn og god.

IV.

Hold op med disse Raad.

Hold op med disse Raad, hold op, du kære!
O, lad min Lidenskab til Ende løbe!
Lad Skæbnen sine fjendske Kugler støbe;
lad kloge Folk mit Rygte sønderskære;

Lad hvert af mine Skridt forgæves være;
lad Sorgens Mulm sig om mit Aasyn svøbe;
lad mig med Verdens Haan min Lykke købe;
men giv mig Lov min Elskov dybt at nære!

Jeg ej misunder Aristoteles,
og Cæsars stolte Ry mig ikke maner;
med mine egne Kaar er jeg tilfreds;

Jeg ønsker ej at gaa ad andre Baner
end dem, som kan dit grumme Hjærte vinde:
i dig mit Vid, min Kraft er sluttet inde.

V.

Til Landevejen.

Du Landevej, der vakte tit min Sang, —
se, da min Muses Ord, som man har sagt,
gaar oftere med Hestetramp i Takt
end Stue-Instrumenters kælne Klang, —

Nu, da du bærer mig igen en Gang
til den, hos hvem mit Hjærtes Liv er lagt,
skal Tak og gode Ønsker være bragt
dig og din Lod af Sjælens hele Trang.

Vær stadig skøn! Af alle højt du sættes,
saa ingen i din gode Ret dig krænker!
Af Blod og syndig Daad du aldrig plettes!

Men blandt den Sværm af Ønsker, jeg dig skænker,
skal som det fagreste dog dette drysse:
I hundred Aar du Stellas Fødder kysse!

EDMUND SPENSER.

(1552(?)—1599.)

I.

Advarsel.

Hvorfor mon hun sit skønne Guldhaar dække
bestandig svigfuldt med et gyldent Net
og listigt Lokkerne til rette lægger,
saa Haar og Guld gaar næsten helt i ét?

Tror hun, naar Øjet først er hildet tæt
i dette fagre, gyldne Maskespind,
da følger Hjærtet efter saare let, —
det svage Hjærte og det svimle Sind?

Saa vogt jer, Øjne, stir jer ikke blind
paa Snaren, som med gylden Kunst er flettet;
ti hvis I først en Gang er fanget ind,
I slipper aldrig løs igen af Nettet.

Og hvem, naar han sin gode Frihed har,
vil attraa Lænker, selv om Guld de var?

II.

Sejr.

Som Jægersmanden, naar tilsidst han føler
det Bytte slippe bort, han jaged mod,
til Hvile sætter sig, hvor Skyggen køler,
mens Hundekoblet gisper ved hans Fod, —

Saadan, da Skæbnen var mig lidet god,
jeg Jagten træt og mat forsage vilde;
men atter Vildtet sig til Syne lod
og kom sin Tørst at slukke ved en Kilde:

Der saa hun mig; men hendes Blik var milde;
hun flygted ej, men tøved uden Angst;
saa greb jeg hendes Haand, der skælved stille,
og fast jeg bandt min kære, skønne Fangst.

Hvor sært, at hun, hvem intet kunde skræmme,
af egen Drift nu lod saa let sig tæmme!

III.

Hendes Navn.

Jeg risted hendes Navn paa Kystens Sand, —
men Bølgen kom og skylled det i Støvet;
jeg skrev det atter paa den hvide Strand, —
men Strømmen kom og al min Møje røved.

„Du Daare“, sagde hun, „som daarligt prøved
en dødelig et evigt Liv at skænke!
Selv skal jeg svinde, som den Daad, du øved,
og ingen mere paa mit Navn vil tænke.“

„Nej“, udbrød jeg, „de usle kan man sænke
i Glemsel, — dig et varigt Liv der venter:
jeg til mit Digt dit Værd vil evigt lænke,
og højt paa Himlens Hvælv dit Navn jeg prenter.

„Naar saa af Dødens Aag al Verden tvinges,
vor Elskovs Liv til sene Tider bringes.“

IV.

Den elskedes Fraværelse.

Som Duen sidder paa sin nøgne Kvist
og længes, fyldt af Savn, imod sin Mage
og kurrer sorrigfuld og ønsker trist,
at han igen maa snart til hende drage:

Saaledes er nu ensom jeg tilbage,
mens Elskovssavn og Længsler tungt mig kue;
og hid og did jeg vandrer alle Dage
og kappes i min Sorg med liden Due.

Der er ej Skønhed under Himlens Bue,
som trøster mig, undtagen hun alene,
hvis fagre Skikkelse er god at skue
og fylder Sjælens Dyb med Glæder rene.

Mørk er min Dag, mens hendes Lys jeg savner,
og dødt mit Liv, til jeg min elskte favner.

SAMUEL DANIEL.

(1562—1619.)

I.

Tidens Magt.

En Gang vel Aarene min Uret hævner,
naar hendes gyldne Lokker Sølvglans faar,
og hendes Sraaleblik, hvis Flamme gaar
med Glød til Sjælen, mister sine Ævner.

Den Skønhed, som min Sang bestandig nævner,
hvis Straaler med Beundring Verden slaar,
skal hugges ned af Tiden, barsk og haard,
der intet Liv i Skønheds-Blomsten levner.

Hvis da hun nødig ser i Spejlets Glar,
som viser hendes visne Vinter-Dragt,
saa gaa, mit Vers, sig hende, hvad hun var;

Ti derom bedst Besked i dig er lagt:
op af din Gløden stiger skær og klar,
lig Føniks-Fuglen, hendes gamle Pragt.

II.

Skønheds Forgængelighed.

Skønhed, du kære, er som Dug, der hviler
en Stund paa Græsset og de Blomster smaa;
naar Solen over Horisonten iler,
saa svinder Duggen fra hvert Blad og Straa.

Snart visner det, som gør den fagre fager;
den friske Rose varer kun saa kort;
det Rosenskær, som nu dig selv behager,
vil én Gang fra dit Aasyn svinde bort.

Saa skal du furet, tynget ned af Alder,
mod Jorden bøje dig som mod dit Hjem;
og mens din Skønheds Lejemaal forfalder,
skal Alderdom og Døden rykke frem.

Dog ti, — om dette maa ej mer der mældes;
ti Kvinder hade Tanken om at ældes.

III.

Til Søvnen.

Sorg-Dulmer Søvn, Søn af den sorte Nat,
Broder til Døden, født, hvor Mørket ruger,
stil mine Savn, og stands min Kummer brat
med mulmdækt Glemsel af hver Sorg, der knuger.

Er det ej nok, at Lysets Stund jeg bruger
til Klager ved min Ungdoms knuste Vrag?
Er det ej nok, at Øjet Taarer suger
fra Sorgens Kilde, medens det er Dag?

Stands, Drømme, født af Dagens Længsels-Fylde;
ej mer med Taagesyner I mig gække;
lad aldrig Solen jer for Løgn beskylde
og mere Kummer til min Sorrig lægge:

Men lad mig slumre fast og trygt og godt
og aldrig vaagne op til Dagens Spot.

MICHAEL DRAYTON.

(1563—1631.)

I.

Evigt Ry.

Hvor mange usle, sminkesmykte Kvinder,
som i Karosser gennem Gaden trækkes,
hvis Bram og Glans ej nogen Digter finder,
skal være glemt, før de i Ligskrud lægges!

Mens du ved mig foreviget skal være,
naar intet af vor Tid er mer til Rest,
saa Dronninger de Smuler skal fortære,
der faldt til Jord fra din Lovprisnings-Fest.

Og læser man en Gang, hvad jeg har skrevet,
skal hver en Mø og Hustru dybt begræde,
at ej i disse Tider de har levet
og set dig selv paa Skønheds Herskersæde:

Højt over Mængden styrer du din Gang,
og evigt skal du leve i min Sang.

II.

Kærligheds Afsindighed.

Hvi skriver jeg om Fryd, om Elskov taler,
naar Rædsler huses i mit Hjærtekammer,
naar i min Sjæl jeg føler Helveds Kvaler,
med deres skarpe Braad og dybe Jammer?

Hvad kan jeg sige? Hvad er der tilbage?
Af stadig Graad er Hjærnen tørret hen,
og mine Suk er stønnet ud i Klage,
og intet Ord er for min Sorg igen.

Dog, hildet elskovsramt i Vanvids Fælder,
mens Kvalens Afsind mørkner alle Ævner,
jeg hendes Haar og hendes Øjne skælder,
snart Tyv og snart en Gud jeg hende nævner;

Nu synes hun mig Ven, saa atter Fjende,
snart jeg forbander, snart velsigner hende.

III.

Du dorske Hjærne.

Du dorske Hjærne, som mit Vers ej skatter,
men siger, at det aldrig Liv har rummet,
jeg undres ej, du slet min Glæde fatter,
som aldrig har min Elskovs Glød fornummet.

Men du, hvis Pen har som en Pakhest træellet,
hvis Føde Galde blev i Bugens Tarme,
hvis Sorg har gjort din Krop forpint og ældet,
hvis Sanser hungret har som Fængslets arme;

Du, som har været led ved Liv og Død,
i samme Nu lyksalig og bedrøvet,
som har fordømt den Stund, da du blev fød',
og som har alle Skærsilds Pinsler prøvet;

Du, som i Elskovs Flamme lutret blev
paa denne Vis, — læs du de Vers, jeg skrev.

IV.

Kærligheds Farvel.

Giv mig et Kys, og lad os skilles ad, —
der hjælper intet mer, det er forbi;
og jeg er glad, af Hjærtet er jeg glad,
at jeg saa helt og ganske kan mig fri.

Ræk mig din Haand, lad vore Løfter endes;
og mødes vi en Gang i Fremtids Dage,
saa lad det ej af vore Aasyn kendes,
at der er Spor af Kærlighed tilbage.

Dog nu, da den skal dø, vor Kærlighed,
da stum og mat sit sidste Suk den sukker,
mens Troskab ved dens Leje knæler ned,
og Uskyld tavs dens brustne Øjne lukker, —

Selv nu, da ingen mere Haab vil give,
du kunde vække den fra Død til Live.

SIR WILLIAM ALEXANDER, JARL AF STIRLING.

(1567(?)—1640.)

Til Aurora.

O, vidste du, hvor bittert du forspilder
din egen Fred og fylder mig med Smærte,
du vilde smelte Isen om dit Hjærte
og lade Varme vælde fra dets Kilder.

Hvis ej din Stolthed var vor Lykkes Skranke,
et Ømheds-Under skulde times dig!
Ti hvis du én Gang strømmed hen i mig,
jeg sænked i dit Bryst min Hu og Tanke;

Min Sjæl da fra dit Aasyn skulde straale;
og kom der Sorger, skulde ej du klage;
jeg vilde være med dit Kors at tage, —
hvad end du led, jeg vilde min Del taale.

Naar saadan vi vor Kummer sammen bandt,
tro mig, ved denne Ening bort den svandt.

WILLIAM DRUMMOND.

(1585—1649.)

I.

Til Søvnen.

Søvn, Tavsheds Barn, med stille løftet Finger,
Hersker, som binder alt i Hvilens Baand,
du rækker gæstfrit Drot og Hyrde Haand
og trøster dem, hvem Sorg og Kvide tvinger.

Alt, hvad der lever, ved din Tryllevaand
du sænker i din Ro og Glemsel bringer, —
og dog vil over min sorg-ramte Aand
du ikke brede dine dunkle Vinger.

Se, jeg er din; kom da, som du det mægter,
med Blik, som ejer Fred for den, der strider,
og giv mig skrømtet Trøst for, hvad jeg lider; —
og hvis du, døve Gud, den Gunst mig nægter,

Saa kom, som selv du vil, skænk, hvad du lyster:
dig, Billed af min Død, med Fryd jeg kryster.

II.

Hendes Skønhed.

Skøn Solen er, naar den ved Daggry tager
sin Straalekrone paa, rubinbesat;
og skøn er Nordlysflammen, naar den jager
langs Hvælvet sitrende en Vinternat;

Og naar den trætte Dag til Hvile drager,
og Himlen ruller ud sin Stjærneskat,
er Natten, Jordens Datter, dunkel-fager;
og skøn er Maanen, elskovssyg og mat;

Skøn straaler Vaaren, smykket i April;
og skøn er Skov og Eng, hvor Blomsten staar;
og skøn er Ceres med sit gule Haar
og Æblekinden med sit Rosensmil.

Ja, skøn er Jord og Hav og Himlens Bue;
men endnu mere skøn er du at skue.

III.

Savn.

Du kommer, Vaar, om Panden Straaler skinne,
og blomstersmykt er dine lyse Klæder;
let kruses Engens Græs af Vestenvinde,
af Jubel Skyen Perletaarer græder.

Du kommer, Vaar; men mine gamle Glæder,
dem skal jeg ikke i dit Følge finde;
du kommer med saa mangt et Smærtes-Minde,
der al min skønne Fryd i Støvet træder.

Du er den samme som i fordums Dage,
mild, frisk og kraftig i din Ungdoms Rødme;
men hun, hvis Aande gav din Luftning Sødme,
er død og vender aldrig mer tilbage.

Og medens Aarets Tider gaa og komme,
er hun forglemt, og hendes Tid er omme.

IV.

Tilfreds og besluttet.

Som naar en grum Barbar med Krigens Nøgle
har aabnet Porten til en prægtig Stad
og alt med Ild og Sværd nu splitter ad
og lægger Borgerne i Slavebøjle

Og slukker vildt i Graad og Blod sit Had,
dog — skøndt hans Hævn gaar frem med slappet Tøjle —
en Statue, en herlig formet Søjle
kan uskadt staa blandt sunkne Mures Rad, —

Saadan, trods alt det Rov og Ran, jeg prøved,
og trods de Slag, som Tid og Døden slaar,
midt i det Hærværk, de tilsammen øved,
min Aand dog fast og uden Skramme staar:

Og det er mig saa dyb en Glædes Kilde,
at selv med Konger ej jeg bytte vilde.

JOHN MILTON.

(1608—1674.)

I.

Da han naaede 23-Aars Alderen.

Hvor snart har Tiden, Ungdomslivets Raner,
lumsk røvet mig de tre og tyve Aar!
Snelt flyver mine Dage, mens min Vaar
endnu bestandig blomsterløs mig maner.

Vel næppe mange af mit Ydre aner,
at jeg saa nær ved Manddomstiden staar;
og mere trægt min Sjæl sin Modning faar,
mens andre alt har brudt sig lyse Baner.

Dog mer og mindre, tidlig eller sent,
saa skal det til den Lod, hvorhen mig Tiden
og Himlens Vilje leder, svare nøje,

Lad den saa være større eller liden.
Alt skal, hvis Naade bliver mig forlent,
bestandig hvile for min Mesters Øje.

II.

Om hans Blindhed[1]).

Naar jeg betænker, at mit Lys er slukt,
før jeg saa Hælvten af min Livstid rinde,
og at det Pund, som ej bør stænges inde,
nu ligger gravet ned og indelukt,

---

[1]) Efter at Miltons Syn i Løbet af en Række Aar var blevet svagere og svagere, blev han fuldstændig blind omtrent 1652.

Endskøndt jeg det saa gærne havde brugt
til Ære for min Skaber, — mod i Sinde
jeg spørger: „Kræver Gud da af den blinde
et Dagens Værk?“ — Men Taalmod med sin Tugt

Mig svarer mildt: „Gud ej dit Værk behøver
og ej sin Gave; de ham tjæne bedst,
som bære bedst det milde Aag, han sendte;

„Se, Tusender hans Herskervilje øver
og ile paa hans Bud mod Øst og Vest; —
de tjæne ogsaa, som kun staa og vente.“

III.

Til Cyriack Skinner[1]).

Tre Vintre disse Øjne, skøndt de staar
for andres Blikke uden Plet og Hinde,
har glemt al Sekraft, mulm-omslørte, blinde; —
til deres sløve Kreds ej Syn der naar

Af Sol og Maane i det lange Aar,
af Stjærner ej og ej af Mand og Kvinde.
Dog knurrer jeg mod Himlen ingensinde
og slipper ikke Mod og Haab, men gaar

Bestandig frem. — Hvad er min Støttestav?
Den Tanke, Ven, at deres Ævne svandt,
mens jeg min Skærv til Friheds Forsvar gav,

---

[1]) Cyriack Skinner var en yngre Ven af Milton og havde tidligere været hans Elev. Det Værk, til hvilket Milton sigter i Slutningslinjerne, er hans latinske Forsvarsskrift for den engelsk-republikanske Sag *Pro Populo Anglicano Defensio*, rettet imod et latinsk Skrift *Defensio Regia* (af Salmasius), der tog den henrettede Karl I i Forsvar. Milton havde ved Aaret 1650 mistet Synet paa det venstre Øje, og Lægerne havde erklæret, at ogsaa det højre vilde blive blindt, hvis han vedblev med at skrive. Desuagtet skrev og fuldendte han Bogen, der udkom i Begyndelsen af 1651: et Aars Tid efter var han helt blind.

Et Ord, som i Europa Genlyd vandt.
Det kunde glad mig lede til min Grav,
om end jeg ingen bedre Fører fandt.

IV.

Blodbadet i Piemont[1]).

Hævn, Herre, dine hellige, hvis Ben
nu ligger spredt, hvor deres Liv blev endt!
ja dem, som har din Lære holdt og kendt,
da vore Fædre dyrked Stok og Sten,

Forglem dem ej, hvordan de én for én
blev myrdet grumt i deres Fold og sendt,
Moder med Barn, ud over Brink og Skrænt,
saa Dalen genlød trindt af deres Mén,

Og Bjærget slynged Kvalens Jammerlyde
mod Himlen op! Lad Martyrblodet øge
Italiens Spirekraft, at frem kan skyde

En hundredfoldig Skare, der vil søge
din rene Vej og Trælleaaget bryde
og tidlig fly den babylonske Skøge!

---

[1]) I Foraaret 1655 udsendte den katolske Hertug af Savoyen, Karl Emanuel II. en raa Soldaterflok mod Valdenserne, der i Alpedalene i Piemont levede i et lille, fra Katolicismen afvigende Religionssamfund, og som fra gammel Tid havde hyldet Læresætninger af protestantisk Art. Med stor Grusomhed rasede de katolske Tropper mange Dage igennem iblandt de anderledes troende Dal-Beboere. Da Efterretningen om Blodbadet kom til England, satte Cromwell sig i Bevægelse og formaaede Hertugen til at trække sine Tropper tilbage; de latinske Depescher, der udveksledes mellem de to Regeringer, ere forfattede af Milton. Sine personlige Følelser gav Milton Udtryk i Sonetten, der aander hans Harme mod Katolicismen („den babylonske Skøge") og dens Helgendyrkelse („da vore Fædre dyrked Stok og Sten").

ADOLF HANSEN.

Norsk Literatur.

Jonas Lie: Trold. En Tylft Æventyr (Gyldendal). Arne Garborg: Trætte Mænd (Aschehoug & Co.).

Norge er ved dette Aars Stævne mødt med to betydelige Bidrag, som begge er saa norske, at man paa dem ret kan maale Svælget mellem de to Nationer.

Det ene er Jonas Lies Æventyr.

Der er Trold i Norge — Ja! hele Naturen synes forkoglet deroppe. Bedst man farer paa Ski i Snetykningen, kan Vætter hverve Syn for en, gøre Styggedunst, lægge Uføre og bundløst Myr, faa Enen til at vride sig og Vejspor til at vise vild for en. Og naar Stranden ligger langt og øde udover i Maaneskinnet med alskens mørke Tangklatter og Stene og underlige Skyggekast, da kan Draugen varsles af Gulp som af dybt Vand, af kolde „Gufs“ og af Raslen som af en „Skindhyre“; men naar den Skibbrudne faar Øje paa Draugen i hans halve Baad, bedst som han klamrer sig til Baadkølen, da véd han, hvordan det er fat. Bjærgene har underlige Former, saa de synes selve Utgardelokes Trolde satte i Sten, og der er Søer, hvor Fiskesnøret kan faa en Huldrefisk op med dyndgul Bug og ingen Øjne; den kommer fra underjordiske Søer, hvor Lindorme gaa i grødet Vand med flade Hoveder og Andenæb, og den grønagtig slimede og sleipe Ligorm borer sig gennem Grunden. — Yderst oppe i det lave mørke Nord vanker Finfolket med sine Rensdyr og kommer mellemstunder nedover for at sælge Sølvræveskind. De er værst Troldfolk af alle. Naar Ganfinnen sidder og maler i Asken og hans gule Fluer summe om ham, da virker han Finskud, der ramme som snigende Sot, eller han maler Vrangsyn, sætter Søvnpind for eller lægger Skodde for ens Hu, saa man ikke kan tænke paa det, man vilde.

Der afdækkes her for os hele den Urgrund af mørkræd og sælsomt vild Folketro, hvorfra saa megen Tyngsel og Uhygge er vældet ud i den nynorske Digtning og en Stund næsten har taget Sol og Himmel bort ogsaa for os hernede i Danmark. Her høre de hjemme „den hvide Hest“ og „de lydløse, sorte Vinger“, som skimtes i al Ibsens Kunst; det kommer op herfra — alt det knugende og ængstende, som kan hvile over Fru Skrams, Camilla Collets, over Elsters og Kristoffer Jansons, nu og da Lies egen Digtning; og det er herfra de store, tunge Slagskygger falder ind selv over Björnsons solglade Sangervej. Ogsaa saa meget i Griegs og Ole Olsens Musik faar sin Baggrund i denne Naturs Trolde.

Ti op af det sorte Hav, ud fra alle Fjældenes Skygger og ned oppe fra Midnatssolens Land — dér lurer Rædslen og liste Spøgelserne frem: onde Fristelser, mørke Magter, manende Samvittighedsgru. „Jo i Sjöholmene“ har oppe hos Finnerne lært sig den ny Baadfaçon, men har maattet love Draugen hver 7de Baad, han bygger, og nu kommer om Natten de druknede op fra Havet til ham — Baadlag efter Baadlag, i drivende Klæder, med tomme Øjenhuler og forbidte i Mundvigen. Eller, bedst som han sejler, slappe Sejlene af, og han glider ind i Dødvande „Dér, midt i Stillen, flød fuldt af raadne, vastrukne Baadplanker. Alle var de éns skabt og tilbøjede, og alle var de sprukne og brudte, og Slim og Grønske og Gørje og Styghed hang der ved dem. Døde Hænder krabbede med de hvide Knoger op om Kanterne og kunde ikke gribe fat. De strakte sig op over Vandet og sank igen“. — Et andet Sted er der en, som fisker efter sin druknede Broders Lig for at faa det begravet i Kristenjord. Baaden bliver med ét liggende urørlig, og „det blev saa underlig stilt, ikke Fugl i Luften, ikke Liv i Sjøen. Med ét steg der op en stor Blære lige ud for Kjejpen, og han hørte et tungt, svært Suk, da den brast“. Saadanne Skræmmefantasier er det, som fødes deroppe af de dybe, lumske Fjorde mellem Fjældene.

Der er Trold i selve Menneskene deroppe — de ligge i Sindet som „urørlige Fjældstykker, lunefuldt Hav og ustyrligt Vejr“. Der kan være som haard Flint i deres Had og Nag (man huske Bjørnsons første Fortællinger), og deres Selviskhed og Egenraadighed kan være uvorn og ustyrlig som Fossen eller Havet. Lie fortæller om Kokkepigen, den tykke store Gro med sit evige: „det er mæ“, som sætter hele Huset paa den anden Ende, skaffer sig fat i alle Stabursnøgler og faar skubbet selve Husmoderen til Side. Eller

om ham, som vilde være Førstemand til alt, og ikke var til at raade med for nogen; som ikke gik afveien i, hvad han satte sig for, og ikke var til at styre hverken af Lov eller Øvrighed, men satte sin egen Vilje igennem. Til Slut ror han ganske ene ud i sin største Baad. „Nu var han Gud selv, sá han, og kunde styre med Bør og raade, hvor han vilde i Verden . . . Aldrig minked han Sejl, og værre og værre blaaste det, og højere og højere gik Havet. For nu styrede han lige ind i Solen“.

Alt dette er illustreret i Lies Æventyr med samme romantiske Fantasi og Stemning, som udmærker flere af hans Digte. Denne hyggelige og lunerige Fortæller har maaske den letteste og yndefuldeste Kunstnerhaand i Norden. Ligesom han i sine Romaner kan tegne Situationer og fremstille Livet, give Luften i et Hjem og Tonen i en Skæbne med næsten intet Apparat, saaledes véd han her med saa uendelig lidet at ægge Fantasien til Virksomhed og at touchere, flygtigt men sikkert, Stemningens Strenge i os. Han forstaar med sælsom Kunst at sætte sine Ord saaledes, at der skimtes Billeder, der anes Sammenhæng, der klinge fjærne Toner frem; og selve hans Billeder er dæmrende og dragende, hans Toner uafsluttede og ligesom dobbeltbundede ..... det er det tryllende og trolske, det uhyggelige og det dunkelt grufulde, som hans Fedel kan mane frem i et Par lette Strøg.

Men „Trold“ kender ogsaa et Kogleri, som er sælsomt dejligt, — ligesom ogsaa lyst og fagert Liv kan røre sig i Naturen deroppe. Tidlig i Sommermorgenstunden kan man høre Højfolket raabe til hinanden under Jorden, — det lyder som Ekko af nogen, der huggede Ved i Stilheden langt borte i Skoven. Eller naar Ungersvenden gaar ene i Skoven, da kan med ét alt blive levende, og han fornemmer „ukendte Ting, alt som ler og græder i Roden af Træ og Fjæld og al Vækst“, og inde mellem Buskene fniser og knistrer det og der glitrer frem mellem Løvet et Livstykke og Skuldren af en Huldre — og hvem maa da ikke paa Jagt efter hende? Eller det er Jenten, som gaar højt oppe ved Vermundsøen — gaar og drikker den rene syrlige Granluft og hører i Morgenstilheden paa Fuglenes Sang og Ekkoets Svar, — indtil hun selv sætter i at trille og synge ud i den lydhøre Høstdag, og Tonen gaar saa langt og klingende klart og kommer tilbage saa vidt fra, og Stemmen naar saa højt som den fineste Pilefløjte og gaar dybere end Urfuglen, som spiller i Fyrrekronerne. — Heller ikke Havet er bare mørkt og lumskt, i den varme Sommerdag

blinker og drager det, og ude om Fugleholmen, hvor ingen kan komme i Land, staar uafladelig den hvide Skumvæg og det tordnende Dragsug, og det glinser gennem Sørøgen, som laa der en stor Guldring derovre, og i Solnedgangen „hildrer der sig undertiden frem et Fartøj med Agterkastel og blinker i et gammeldags højt Galleri“. Om det Skær handler det nydelige Æventyr: „Andværs-Skarven“, der er som spunden af Solnedgangsguld og Sommernatten, og hvor blanke Dønninger glitre hen over Dybets Gaader.

Denne Slags Fantasier er maaske Bogens ejendommeligste Poesi: noget fjærnt fagert „som langt, langt indover forgyldte Skovtoppe“; et underlig fortryllet Vemod, som der kan ligge over en Midsommernat ved en Fjord langt nordpaa; eller noget saa forhekset dejligt, som naar Finpigen lægger det sorte Haar ind til Jon, og „hun blev saa fin og varm at stryge som Rypen, naar den er frygtsom og Blodet banker.“ — Alt det milde og bløde i Lies Gemyt giver sig her Luft. Det kan ogsaa blive til hyggeligt Humor, naar han skildrer de dumme, godlidende Jetter, eller med hjemlig Velkendthed fortæller om Køkken og Krambod. Kostelig er det diskrete Lune i Fortællingen: Slærka og Ladda.

Den egentlig djærve, brede Folkekomik og Folkefantasi skorter det derimod Lie paa, og det turde være den væsentligste Indvending mod disse Æventyr, at den friske, robuste Naivitet ikke ret er naaet i dem. —

Det sidste Æventyr fortæller om det forbyttede Menneskebarn, der vokser op i Troldenes Verden, — som naar en lille Plet Sol ligger og ler paa Bunden af en sort Bjærgkløft. Jetterne lægge Raad op mod det, men da de komme anstigende „seks Trold høj og han, Slurk i Spidsen“, saa „laa Menneskebarnet dér saa lyst og skært og smilte og legte og lallede“ og rakte Armene op mod dem, saa Troldene gabede paa det og stak Hovederne sammen for at se, hvor vakkert og forstandigt Barnet lo til dem, og hvor stærk og klar han var i Øjnene. Saadan vokser Barnet op mellem Troldene og leger med de andre Unger, mod deres Vilje vinder han alle, saa god og hjælpsom er han. Men en Dag, han drev om i Storskoven, kom han helt ud i Ryddeland, hvor Solen lyste. „Men da Gutten kendte den varme Sol, blev det saa underligt for ham. Han syntes, at Verden med ét blev saa vakker og mangfoldig dejligt farvet, og at han hørte til derude i Dagen. Videre og videre gik han“.

Ogsaa denne Længsel ud fra den dystre Troldverden, ud mod „Livets Sommerriger“ kende vi igen i megen nynorsk Digtning. Disse Lies Æventyr anslaa overhovedet alle i os Ideer og Følelser, som rækker vidt ud over deres Ramme. De er — som Æventyr skal være — ikke nøjagtige Symboler, der kan oversættes i borgerlige, moralske Historier, men Drømmesyner, hvori Dagens Liv og Interesser spejle sig i sælsomt forklarede Billeder. —

Der er intet af Drøm derimod i Garborgs „Trætte Mænd“. Det er Livet selv, saa uforarbejdet og „raat“ skaaret ud af Virkeligheden, at det egentlig kun halvt hører ind under Kunstens Omraade. Garborg — som har adskilligt tilfælles med Strindberg — kan undertiden være ved at kaste det Slør til Side, som altid bliver liggende mellem Virkeligheden og den, der helt og blot er Digter, — saa meget interesserer selve Livet ham direkte. Han er først og fremmest den sagligt interesserede Mand, hvem Livets Skæbner og Tidens Spørgsmaal ligge alvorlig paa Sinde. Og „Trætte Mænd“ ses bedst som en Samling Refleksioner og Stemningsudbrud over Livet og Tiden, en Række Sjælsanalyser af sig selv og andre; — Fiktionselementet er blot et tyndt Drapperi, som bagefter er kastet over. Det er en Bog af samme Art som „Forførerens Dagbog“ eller som Nietzsches Indlæg, — kunstnerisk farvet ved de stærke Stemnings- og Fantasielementer, hele Tænkearten bær i sig, men bevidst tagende Sigte ikke paa Fiktion, men paa selve Livet. — En „Storm- og Trængsel“sbog, saadan som kun det unge Norge kan levere den. Trætte Mænd — dette? Tro det ikke! vi véd bedre her i Danmark, hvordan det ser ud inde i trætte Mænd og hvordan de skriver. Men den Vilje til Livet, Vilje til Lykken, som her aander, — en saa intensiv Maade, som her Livet tages paa, denne Fortvivlen i sin Vanlod, denne Fortærelse i Savnet — det er ikke Dekadencens Mærker, — ikke mer end naar en 19aarig skriver Lyrik om sin Livsmathed og Dødstræthed. Der er en Ungdom i denne Bog, der kalder sig „trætte Mænd“, som de fleste unge maa misunde den.

Bogen indeholder en halvgammel Ungkarls Dagbogsoptegnelser: de kredse fra først af om en Kvinde, som han elsker, men ikke ret tror paa, ikke tør vove de afgørende Skridt overfor og til Slut lader glide fra sig; og i Savnet af Hjem og Kærlighed og i sin voksende Ensomhedsfølelse glider hans trætte Sjæl efterhaanden over i de gamle eller nyfarvede religiøse Følelser og Forestillinger, der til alle Tider har givet Menneskene Fred og

Trøst. — Men denne Udvikling foregaar igennem et Mylr af Betragtninger, Indfald, Referater af Samtaler, Humørudgydelser, og i disse faar Forfatteren sagt en hel Mængde om alt muligt: om Venskab og om Turistliv, om Literater og om Udviklingstro, om Forholdet mellem Mand og Kvinde og om Livets og Dødens Kaar.

Det meste heraf er ikke videre reelt eller frugtbart; det er korte Ideer, der ikke føre nogensteds hen, og minder mest om en uskolet Fægters vilde Stød, der kun i Øjeblikket kan forbløffe. Men alle disse Tankestumper eller Tankeforklædninger udspringe af en behagelig intellektuel Frihed og Oprømthed og fremkalde en saadan hos Læseren. Det er en ørkesløs og rebelsk Sindsstemning, som er oplagt til at rydde lidt om mellem de aandelige Rubriker og sikkert stoler paa én Ting: at det gælder om at skære kækt igennem og prøve sig for med nye Synspunkter. Ideerne skære ogsaa virkelig ofte igennem med uforknyt og forfriskende sund Sans — om de end ogsaa mangen Gang plumphændet skræller altfor meget væk; og paa deres løsslupne Omstrejfen hitte de en Vrimmel af lykkelige Indfald, Sammenstillinger og Billeder, af vittige Paradokser og friske Kynismer, — som imidlertid i Længden virke noget trættende i deres spredte Goldhed.

Men Bogens poetiske Storhed ligger heller ikke saa meget heri, som i det intensive Sindsbevægelsesliv, hvoraf den overfrodige Vegetation af Tanker vokser frem. Ingen, som har Øre for menneskelig Lidelse, kan lukke det for den Sjælsgæring og det Sjælsoprør, som giver sig Mæle i denne Bog. Her taler virkelig en Sjæl, der er stedet i Vaande.

„Jeg er en Tone, en enkelt, fattig Melodi, der forlanger, forlanger at harmoniseres“ hedder det straks i Begyndelsen. Det er just denne Forlangen, som er Bogens Ungdom og Patos. Der skriger i den et saadant Nødraab efter Lykken, som kun den skriger, der føler, at stærke levedygtige Muligheder er ved at dræbes i sig. Derfor har Savnet denne Brænden og Sviden i sig, som det kun har, hvor der ætses i levende Kød. Hvor er vi langt her fra det bløde Savn, som man vegt og træt hyller sig i! Her ses Savnet som selve Livets inderste Kærne. „Savnet, Savnet — det er den Glød, som tærer og tærer og under dette omgiver sig med et Morildsskær; dette Morildsskær kalde vi Livet“. For en saadan — ja! man har Ret til at kalde den: titanisk — Natur synes moderne Velfærdsteoriers Tilfredshedsideal flovt og tomt; kun i Savnet føler den sit Liv i al dets Styrke.

Derfor er Smærten her ogsaa andet og mere end den forpinte, tørre Liden, som er alt det, moderne Nerver kan drive det til. Her er det som et Dyr, der brøler. Brystet fyldes af onde, uklare Smærter, der slider og vrider sig om hverandre „som Slanger i en Ormegaard:“ og bagest, i det underjordiske af Væsenet „sidder denne blytunge, farlige Angest, et Slags hemmeligt, indestængt Vanvid, som svulmer, svulmer og har Lyst til at brøle.“

Og den Dødsstemning, som hviler over Bogen, er ikke Høstens trætte Bladefald i graa Luft; nej! det er en storslaaet Uhygge, en Tilintetgørelsens store Dødsfest: „Over Verden skygger — den store, sorte Fane — Døden rider sin lurvede Hest — alt det levendes Bane“ eller: „Det store Ligtog — gaar gennem Verden — Mefisto synger, — som Klokker foran Færden.“

Og under denne Fortvivlelse, med dens trætte Galgenhumor og kyniske Bitterhed — dér sér man en ulykkelig Sjæl, der længes og tørster efter Kærlighed og Lykke. „Der er en Væg ude i min Sjæl, al Tilværelsens Vinterkulde staar lige ind. Jeg sidder og hakker Tænder af Kulde og Angest og beder til Guder, Djævle og det evige Blaa efter en varm Haand at trykke, et varmt Øje at se i.“ Det er et Hjem, som den aldrende Ungkarl søger og Dag og Nat lader sin Fantasi kredse om. „Mit sjæleligt musikalske Øre pines til Vanvid ved altid og evindelig at høre denne ene, tynde, unisone Melodi gennem Tilværelsens Ørkenluft“. Han vilde have et Væsen om sig, der interesserede sig for ham, ventede ham hjemme og skændte, naar han ikke kom. Hjemmet vinker ham, „som et oplyst Vindu i Vinternatten lokker og fortryller den ensomme, halvforkomne Vandringsmand.“

Men han er fordømt til Cellefængsel. Han kan ikke naa over til de andre Mennesker. Hans Kærlighed er syg; Sjæl og Sanser ere vel fangne, men inderst inde sidder Bevidstheden kold og spotsk og uberørt, — og den analyserer alt itu.

Denne Ensomhedsfølelse klinger som en Grundstreng igennem hele Bogen saa vedholdende og absolut, at det er rent ud forfærdende. Er virkelig alle tænkende Mennesker saa ene? Det hedder i Anledning af Dr. Kvaales Selvmord: „Og naar en Mand som han ligger under for sligt, da standser man og bliver ræd — som foran noget skæbnesvangert. Det betyder, at inderst inde bag disse Gardiner sidder en ensom Menneskesjæl, halvgal af Angest og Gru, svimmel ved at stirre ned i det evige Mørke“. Men man kunde

muligvis mene, at virkelig selvløs Opgaaen i Tænkning eller jævn, hjærtelig Medleven med andre aldrig bliver ene, og at den store Ensomhedsfølelse — som er Heltens inderste Ulykke — er Frugten af en grænseløs Egoisme.

— Halvforfalden til Alkohol og anden Svir, strander han som et Vrag paa Religionens Kyster, — ligesom en hel Retning i Tiden. Denne Udvikling er ikke videre dybt eller troværdigt gennemført, man mærker, at Forf. ikke længer er med selv her. Det er saavist ikke blot Træthed og Overmathed og „Fordillethed“, som er det virkende i en Bevægelse, der hverken er til at spotte eller trække paa Skulderen ad: det er en Længsel mod Kærlighed og Inderlighed og Idealisme, som er den nødvendige Protest mod Naturalismens og „Kampen for Tilværelsens“ Tid. Men denne Mangel paa Forstaaelse hænger overhovedet sammen med en vis Raahed og Forhærdethed, som vil støde de fleste ved Bogen; den mangler saa meget af den bløde Godhed og Hjærtets Kultur, som dog til Slut altid er det, der skal forsone os med Livet. Den hele „Æsch! Idioti! Dill! Alkoholismus“-Atmosfære, som raader i Bogen, betager denne overhovedet noget af sin Interesse for os.

Men det synes jo næsten at være den Atmosfære, hvori det halve „unge Norge“ behager sig.

Vald. Vedel.

Teatrene.

Der blev igen spillet et Par Tragedier: *Hagbarth og Signe* paa det kgl. Teater, Grillparzers *Sappho* (samt Heyses *Lucrezia*) paa Dagmarteatret. Indtrykket var det samme som ved alle den sidste Menneskealders Tragedie-Opførelser. Man hverken hørte eller saa noget af de karakteristiske smaa Tegn, hvorigennem et Teaterpublikum røber, at det er betaget. Endog Klappet lød tomt, „anerkendende“, eller undertiden hult demonstrativt, som en slet skolet Klakkes. Stykkernes Lidenskabelighed smittede ingen. Publikum følte ikke mere, nej det følte langt mindre, end det vilde have følt ved Opførelsen af et halvvejs idyllisk Sangspil som „Æventyr paa Fodrejsen“, end sige ved Opførelsen af en modernt alvorlig Komedie som f. Eks. „Tordenvejr“ og „Et Dukkehjem“.

Saaledes faar Gang efter Gang de Uret, der vil forcere et Tragedie-Repertoire frem. De lover os blaa Vidundere; men alt det vidunderlige, der sker, er, at vi bliver narret for æstetisk Nydelse. Ovenpaa saa mange Forsøg, og med Teatrenes bedste Kræfter, tør man paastaa, at for Tiden kan neppe en eneste Tragedie gives her hjemme med sømmeligt Udbytte for Tilskuerne. Naturligvis vil der en Gang komme en Renæssance, en delvis Renæssance, for nogle af de gamle og gammeldags Tragedier. Men Renæssance-Perioder lader sig ikke fremkunstle og ikke fremtvinge.

Selv i Øhlenschlægers Dramer er allerede adskilligt redningsløst forældet. Øhlenschlæger var nemlig hverken saa national eller saa sundt naturlig, som man gærne har villet gøre ham til. Hos den nærmest forudgaaende og den samtidige tyske Literatur ikke alene lærte han (hvad der altid er godt!) en Del Kunstmidler, nej han laante ogsaa (hvad der altid er slet!) en Del Figurer eller „Typer“. Et af hans værste Laan var hans Ingenue-Knøse (vanartede Efterkommere af Georg i Göethes „Götz“). Det er en Art levende Mands-Rustninger med Pattebørn inden i, tapre Krigskarle, der har Tankegang og Væsen som en 10 Aars Dreng, nej som en 10 Aars Tøs. I *Hagbarth og Signe* repræsenterer Alger Typen. Alger er en ung Kongesøn, som gaar i Tvekamp med og hverken dræbes eller saares af en af Norges Stærkoddere. En vældig Helt, maa man tro! Men da denne vældige Helt har faaet nyt Harnisk paa, leger han først „Buh!“ med sin ældre Broder; og af Glæde

over sine Vaaben „hopper" han dernæst (som Sceneanvisningen lyder i Stykkets 1. Udgave) og slaar paa sit Skjold og synger. Hvad giver man for en staalklædt Kæmpe, der „hopper" som en fornøjet Skolepige? Synes ikke selve Duft-Vaudevillernes vandkæmmede Barnlighed naturlig i Sammenligning med en saa forloren Knøse-Tøsethed? Og Tøsetheden stikker ham, vel at mærke, ikke blot i Manererne, den sidder ham i Blodet. Hans umulige Barnagtighed hører med til Stykkets Økonomi, meget af Stykket er bygget over den. Blandt andet betinger den, at Signe (4. Akts 2. Scene) kan velsigne ham, som hun gør, — rettet til en virkelig „voksen" Broder vilde hin Velsignelse lyde utaalelig skabagtig! og den forklarer hele Algers skoledrengeagtige Lydighed overfor Moderen. Signes Farvel lod sig unægtelig stryge; men paa Underkastelses-Forholdet til Moderen beror Handlingens Tragik.

Alger-Typen hører til de literære Mode-Forvildelser, og de har nødvendigvis alle et kortvarigt Liv. En flygtig Stund charmerer de Publikum; saa dør de og bundfældes. Skuespilkunsten kan aldrig genopvække dem. Saa selv om det Drama, hvori de findes, forøvrig bringes flot af en Renæssance-Bølge, bliver de liggende, som Lig i Lasten.

Men naar endda Hovedpersonerne i et gammelt Skuespil kan udføres godt, saa maa det gaa, som det vil, med baade Bipersoner og en Del af Stykkets Mening. Det gælder her altid om at nøjes med det mulige, med det næst bedste. — Hvordan har det sig da med Hovedpersonerne i *Hagbarth og Signe?* Kan de spilles for Tiden?

Signe-Figuren (varieret i omtrent alle Øhlenschlægers Tragedier!) skæmmes af en styg Plet. Trofast og støt, som fulgte det af sig selv, vil hun gaa med Hagbarth i Døden; Baalets Luer, tilføjer hun sværmerisk, skal hvirvle deres forénede Sjæle op til den evige Kærligheds Himmel. „Nej, Signe, du maa ikke dø!" udbryder Hagbarth bevæget, men halvt paa Skrømt. Hvorpaa hun svarer — først dette platte: aa Du, jeg vilde alligevel ingen Fornøjelse have af at leve! — men dernæst det modbydelig frivole: at hun vil dø i Skønhed, for Opsigtens Skyld. „Vor Henfart skal straale, den skal erindres længe!" Man skulde tro, man hørte en Hedda Gabler pludselig. Imidlertid — den Plet kan fjærnes, og den bør fjærnes[1]). Saa bliver Signe helt ud:

---

[1]) Lige saadan bør Stykkets Slutning forandres. Den stolte og grumme Dronning Bera gør sig med ét formelig til af, at hun har drevet Signe (og Hagbarth) i Døden. Og deri skal Publikum give hende Ret! ... Hendes

en stille, blid, vemodig ung Kvinde med et tilforladeligt, værdigt og sværmerisk Kærlighedsliv. Rundt om i vort Land findes der Ungmøer som hun; hun er blot deres idealiserede Repræsentant, det vil sige: hun har alle deres smukke, men ingen af deres grimme Sider. Og Figuren skulde forsaavidt synes let at fremstille til enhver Tid. — Ved Opførelsen nu spilledes den af Fru Hennings. Hun saa nydelig ud. Men allerede hendes Figur, hendes Blik, hendes Stemmeklang passede ikke ganske til Rollen: de ejer ikke skuffende Udtryk for netop den rolige Kraft, for det vemodstunge Sværmeri, de leder ikke Tankerne hen paa „et stille Vand med dyb Bund". Og i Betoningerne og i Gestikulationen røbede sig saa desuden et forstyrrende „nervøst" Temperament. Hagbarth fortæller f. Eks. Signe, at han har ingen Moder og ingen Søster ... og ingen Brud. „Ej heller?" udbrød Fru Hennings medynksfuldt og gjorde en Bevægelse frem mod Hagbarth, med halvt fremstrakte Hænder. Men Signe maa naturligvis sige sit „Ej heller" rødmende (som ogsaa 1. Udgaves Sceneanvisning foreskriver), hun skal ligesom trække sig ind i sig selv. Eller tag Skumrings-Scenen, hvor Signe er hensunken i dødslysten Melankoli, fordi hun tror sig for evig forladt af Hagbarth. Man fortæller hende, at Hagbarths Hjem er kun to Dages Sørejse borte; og „glad forundret" sukker hun: „To Dage kun? og det er dog saa (!) langtfra!" Fru Hennings blev glad overrasket, hun forvandlede Sukket til et rask Udbrud. Bestandig gjorde hun „for meget af det". Naar imidlertid end ikke hun kan spille Signe illuderende, hvilken eneste af vore Skuespillerinder skulde vel saa kunne det?

Hagbarth-Typen (ligeledes en af Øhlenschlægers Yndlings-Figurer!) har en modsat Karakter. Husker man fra „St. Hans-aftenspil" Danseren paa Voltigérlinjen, hvem det fine Bourgeoisi gad prygle: „Hejsa, hopsa, højt i Sky! Lad dem kny! Mit Liv er Sving, og Dødningespring!"? Eller husker man St. Hans-Ormens Livsfilosofi: „Mit Liv er hurtigt, Brændende, begejstret, Lutter Glød, levende, bevægelig Glød! Et Øjeblik mellem Fødsel og Død!"? Saadan er Hagbarth: en Legemliggørelse af den romantiske Eksaltation. I 1802 havde Øhlenschlæger apoteoseret

store Slutnings-Replik kan ikke undværes, ti den „forsoner" en Smule med de unges Død. Men hvad vilde være naturligere end at lægge den i Munden paa den gamle Skjald og lade ham recitere den, til Harpe-Akkompagnement? Øhlenschlæger har jo selv lejlighedsvis tilraadet den Art Ændringer i ældre Slægtleds Skuespil.

denne Eksaltation; nu, i 1813, ydmygede han den[1]) og skikkede den, med et Suk, i Galgen! — Paa det kgl. Teater spillede denne Gang Hr. Zangenberg Rollen. Hr. Z. gav: den blonde, djærve Helt, som slaas for at slaa; men Hagbarth er: den mørke, sydende Helt, der slaas af Sværmeri, for Sindsbevægelsens Skyld, af Længsel efter overjordisk Lyst! Lige saadan var Hr. Z. den brave, trofaste, støtte Elsker; men Hagbarths Elskov er den overspændte, den grænseløse, den selvopgivende, — det skal hans Fremstiller gøre os troligt: at Hagbarth tusend Gange heller vil dø den forsmædeligste Død, end at han (som dog Signe beder ham om!) skulde sønderbryde en Lok af Signes Haar. For Resten . . . selv om Hr. Z. havde villet spille den eksalterede Helt og Elsker, han havde dog ikke kunnet det! Ingen nulevende dansk Skuespiller kan det!

Saavel Hagbarth- som Signe-Typen kræver hos deres Fremstillere fysiske Særegenheder: særegent Blik, særegent Fysiognomi, særegen Stemmeklang, dertil særegen Plastik. Hagbarth-Skuespillere maa desuden have i sig noget af den Begejstring, af det Fyr- og Flamme-Temperament, som kun plejer at udvikles i Tider, hvor der brydes trodsigt med det gamle. Forgæves averterer man efter sligt i Aviserne, forgæves søger man at fremlokke det ved at opføre Tragedierne — galt. Vildledende Opførelser vil snarest forsinke den Renæssance, som man ønsker. Kun Kritiken kan maaske bane Vej. Allerede nu lader jo nemlig meget hos Øhlenschlæger sig ikke forstaa rigtigt uden Kommentar; han bruger atter og atter gængse Ord i en Betydning, som de for længst har mistet. Og desuden er den almindelige Opfattelse af baade ham og hans Figurer bleven forvansket under Efterromantiks-Perioden her hjemme. Efterromantikens Smag var Smagen for Glansbilleder; ubevidst glaserede den alt, hvad den kom i Berøring med, deriblandt vore Klassikere. Kritiken kan da lære Folk at læse Øhlenschlæger igen, den kan fjærne Glasuren af hans Figurer, trække Ansigternes markante Linjer op — saaledes: at naar der en Gang dukker Øhlenschlæger-Skuespillere frem, de da straks kan kende sig selv i Digterens Skikkelser og bemægtige sig dem med den Sikkerhed, hvormed man bemægtiger sig sit eget.

Men fordi vi vel en Dag naar til at kunne spille vore egne Tragedier, er det just ikke sagt, at vi nogensinde kan spille ogsaa

[1]) Ti Alf irettesætter Alger for hans romantiske Kampmaade, og Alger tager, flov, imod Irettesættelsen. Han „rødmer". (Se Liebenbergs store Udgave S. 168 samt Anmærkningerne.)

de bedste af Udlandets Tragedier, end sige dem alle. Mange af dem er bygget over et mere flammende, et mere ekspansivt Følelsesliv, end man har her til Lands. Vi dækker bly over megen Lidenskab, som de andensteds hensynsløst blotter. Hvorfra skal vore Skuespillere hente Udtryk for en fremmedartet Følelses-Form? De har aldrig iagttaget disse Udtryk hos sig selv og aldrig hos deres Omgivelser. Ja, de kan gaa i Skole hos Fremmede. Men i Skoler tilegner man sig kun de grove Fif, ikke Finhederne, — som det kommer an paa.

I raa og dorsk Første-Andenhaands Efterligning efter Sarah Bernhardt har man nu en Række Aar tolket her hjemme en vis unational, hundsk Elskov gennem et éntonigt, dæmpet Sing-Sang: det kedsommeligste Skaberi af Verden! Omvendt er Kainz bleven Forbilled i „stærkt“ Spil. Man lurede ham af, at han brugte voldsomme Tempoer, raabende Udbrud, store og hastige Skridt. Paa det spillede saa sidst Fru Gjørling de patetiske Partier af Sapphos Rolle (til de ømt følelsesfulde Steder anvendte hun en spidsmundet, baby-agtigt kælen Fisteltone). Lad det nu endda gaa, at Fru G. under jagende Tempoer ikke har Magt over sine Konsonnanter; særlig s'erne sprutter forstyrrende. Men karakteriserer man virkelig en Sindstilstand blot ved Hjælp af Sætningernes Fart og Stemmens Stigen og Dalen? Naar en hæftig Lidenskab udlader sig, forplanter saa ikke Bevægelserne sig ud gennem Blikket og Ansigtsmusklerne og Legemet og (først og sidst) gennem Tonefaldet, der altsammen nuanceres uafbrudt, helt hen imod og over i det, som man for Sprogets Vedkommende kalder: det uarticulerede? Og var det ikke netop de Nuancer hos Kainz, som i hans Glansperiode gjorde Lidenskaben troværdig og gjorde den smitsom for Tilskuerne? Med Tempoer og med Stemmekraft alene kan man afstedkomme nervøse Choc hos Publikum. Man kan ogsaa aftvinge det en oprigtig Anerkendelse af, at man (som vi siger paa bredt Dansk) „slider ærligt i det“. Derfra den Art Bifald, som nu til Dags lønner vore Tragediespilleres Flid! Men der skal andet til for at gribe os „aux entrailles“.

Tragedier som *Sappho* kunde vi vist for Resten udmærket vel undvære. Stykket er teatralsk godt gjort, og dets Retorik stundum flinkende og flunkende. Men det opererer med lutter psykologiske Usandsynligheder. Just i det Øjeblik, da Sappho har naaet Digterberømmelsens højeste Triumf, skal hun have forelsket sig vanvittigt i en beundrende Ungersvend! Derpaa er hun med sin halvvejs voldtagne Yngling draget den lange Vej fra Moreas Vest-

kyst helt over til Mytilene ved Lilleasien, uden at han i al den Tid er kommen paa det rene med, om han elsker hende eller ej, og uden at hun har forstaaet, at han elsker hende ikke! Og sluttelig skal Ungersvenden just midt under denne sin Uvished pludselig blive forelsket i en anden! Virkelig en aparte Erotik! Desuden løber Stykket ud i den Moral eller Lære: at en Digter begaar Helligbrøde ved ret for Alvor at elske, medens omvendt den, som Digteren allernaadigst kaster sine Øjne paa, begaar Helligbrøde ved ikke at elske Digteren! Man genfinder heri Privatmanden Grillparzer. Et Par Aar efter at han havde skrevet *Sappho*, blev han indtaget i en smuk, højt dannet, velhavende Pige, som elskede ham. Selv var han i en god Stilling, — og alligevel ægtede han hende ikke. Nej men han overtalte, han tvang hende til at blive hans Husholderske: et halvt Hundrede Aar levede han som Pensionær hos hende og lod sig opvarte af hende! „Ich bin der Liebe nicht fähig“, undskylder han sig i sine Dagbogsoptegnelser. I den stakkels Kathy, „elsker han kun det Billede, som hans Fantasi har skabt sig af hende; Virkelighedens blot den ringeste Afvigelse fra hans Tankebilled støder ham voldsomt tilbage.“ Han mener ogsaa, at kun et æstetisk Velbehag ved Tanken om den unge Piges Uskyld afholdt ham fra at ... misbruge hendes Hengivenhed. Tit tog han hende paa Skødet og kærtegnede hende, for saa det næste Nu at vise hende koldt fra sig.... Er denne „patologiske“ Elsker virkelig en ønskværdig Professor udi Kærlighedsfølelsens Mystik?

Og overhovedet — har vi ikke snart faaet nok, mer end nok, af tyske Tragedie-Opførelser? De — som i det hele taget alle de sidste Aars Tragedie-Opførelser — har sagtens været mente eller er blevet begunstigede som et Offensiv-Stød mod den „franske“ Retning herhjemme. Det er sandt, at om ikke just saa meget vor Skuespildigtning, saa i alt Fald en Del af vor nyere Novellistik var og er stærkt forfransket. Meget i den minder om de Billeder af Østergade, af det kgl. Teaters Foyer osv., som Maleren Poul Fischer i sin Tid frembragte, og hvor man forbavset spurgte sig selv, om i det mindste ikke Menneskene paa dem var tagne fra Paris. En Reaktion mod det Slags Uvæsen er god. Men har man virkelig intet bedre at drive den franske Satan ud med, end netop den tyske Belzebub?

Vor hjemlige Komedie-Digtning har i det mindste tidligere vist sig at kunne være en lykkelig Dæmper paa udenlandsk Efter-

aberi. Den burde opmuntres og favoriseres. Det har sig jo desuden saaledes med vort danske Lystspil, at det har draget ind under sig temmelig alvorsfulde Situationer og Figurer, og at det altsaa lejlighedsvis giver Skuespillerne Anledning til at øve sig paa ret patetiske Opgaver. De, som længes efter dansk Tragediespil, gaar følgelig maaske kun en af de Omveje, der undertiden fører hurtigst til Maalet, hvis de foreløbig kræver Lystspil-Repertoiret heget og plejet. Og endelig kan Komedier spilles godt her hjemme, ofte endog udmærket godt. Publikum faar paa danske Lystspil-Aftener den rigeste eller stærkeste Kunstnydelse, som vore Teatre indtil videre kan forskaffe det. Hvorfor søge at lokke det til at lade sig spise af med en ringere?

For saa vidt kunde man kun glæde sig over, at tre af Teatrene i den forløbne Maaned bragte hvert et stort nyt dansk Lystspil frem.[1]) Men Forfatterne til *Formaaende Venner* (Dagmarteatret) og til *Lette Dragoner* (Folketeatret) havde rigtignok taget sig Opgaven let. Begge havde de spekuleret i „clou"'er: den første i et stort Byraadsmøde, den anden i en Del Dragon-Eksercits, som slet ikke kom Sagen ved. Imidlertid var der i *Vennerne* Tilløb til Karakter-Udvikling, i *Dragonerne* Tilløb til Situations-Komik. Det var anerkendelsesværdige Døgn-Produkter. Og navnlig i det førstnævnte Stykke blev adskilligt spillet smukt. Hr. Liebmann varierede lykkeligt den Art Kejtethed og Forlegenhed, som han en Gang tidligere i denne Sæson (i „Amor og Psyche") havde udtrykt saa naturligt og saa elskværdigt. Hr. Fred. Müller var en dansk Byfoged op ad Dage. Endelig var Hr. Lindstrøms Smed og Hr. Adolf Jensens Drejer morsomme og ejendommelige; men modsat de førstnævnte Herrer (samt Hr. Marer som Grosserer) drog rigtignok disse to samt et Par andre Figurerne ned i en noget eller meget for lav social Sfære .... I Folketeatrets Stykke havde Hr. Ring (som just ikke gør Fremskridt i denne Sæson) ondt ved at faa Hovedpersonens Letsind og Ædelsind frem. Til Gengæld spillede Fru Maria Müller den overlegent rolige Elskerinde med megen Ynde og Sandhed. (Folketeatret har iøvrigt forøget sit Personale med Hr. Jacobsen og Frk. Olivia Jørgensen. Den første: intelligent, naturlig, men endnu uden mærkbart Skuespiller-Talent; den anden: indtagende, smidig, med Ævne til at

[1]) Kasino opførte blot en Operette-Reprise, hvori Fru Charlotte Wiehe fik en Sukces.

udføre en hel Mængde, foreløbig blot lidt surechaufferet eller med Hang til at gøre for meget ud af en Ting!)

Maanedens bedste — og fortræffelige — Forestilling blev det kgl. Teaters Opførelse af *En Gøgeunge.* Stykket havde nok af Mangler eller Fejl. Det var navnlig slemt, at et Par af dets Karakterer forvandledes saa urimeligt. Forinden havde de alle trippet yderst stilfærdigt paa Stedet; men pludselig, henimod Slutningen, fløj én i Sky og fo'r en anden ad Daarekisten til. Et Lam blev til en Løve, en Ulv til et Faar, — og saa bebrejdede naturligvis Folk den, der f. Eks. havde spillet Lammet fortræffeligt, at hans Løve-agtighed illuderede ikke. Ved det Slags Volter læsser man altid Forfatterens Synd over paa Skuespilleren; det er det scenisk ødelæggende ved dem .... Men der var alligevel noget hjemligt og kønt over Stykket. Var dets Figurer end kendte Ansigter, saa havde dog Ansigterne et og andet nyt Udtryk. Og endelig var der jo ligesom en Anelse af lidt aktuelt over Ideen: Bondedrengen, Plejesønnen, Gøgeungen skubber plumpt af Vejen om sig, for Madstræbets Skyld....

Fremfor alt gav Stykket Lejlighed til ypperligt Komediespil. Man kan tænke: der blev spillet saa godt, fordi det kun gjaldt om at fremstille dagligdags Stemninger, Overflade-Stemninger. Naa, i det mindste den stilfærdigt kæmpende Emilie Vium var endda ikke saa ganske paa Overfladen: hendes Tale var ikke saa fager, men hendes Følelsesliv var maaske lige saa dybt som selve den Øhlenschlægerske Signes. Og Figuren blev spillet meget vederhæftigt (af Fru Sinding), simpelt og naturligt, slet ikke sødligt! Men lad for Resten Grunden til det gode Spil have været, hvilken den være vil: vist er det, at der — helt ned i en Teaterskole-Elevs Udførelse af en lille Tjænerrolle — var noget at fornøjes ved. Hr. Olaf Poulsen brillerede i en elskværdig dansk Variant af Michel Perrin-Typen: som et pudsigt Nuslehoved af en gammel, godlidende, udygtig, men udholdende Fantast. Og Fru Bloch var (i Stykkets 2. Akt) fortrinlig som den chic'e, med Roman-Fantasier imprægnerede Herregaardsfrøken. Den store Scene, hvor hun først blotter sit Fantasi-Liv for Veninden og derpaa søger at komme til Bunds i en formentlig ulykkelig Elskers Sindsforfatning, var kort og godt et lille Mesterværk. Fru Bloch har en enestaaende Evne til at anskueliggøre Nysgerrighed, Videbegærlighed, Interesse for det dulgte. Baade hendes Blik og hendes Tonefald kan blive ligesom en Sonde. Undertiden jages den skarpt, ubarmhjærtigt ind i

det eller den ubekendte: frem med Hemmeligheden! Til andre Tider igen (som her i *En Gøgeunge*) borer den sig forsigtigt frem, venligt, beroligende, men stadig spændt søgende: kommer ikke snart det forunderlige? Og saa „taler“ Fru Bloch altid i den Art Situationer saa aldeles henrivende ægte. I hendes Øjne og i hendes Stemmeklang synes man at kunne følge ikke blot Ordenes, nej Tankernes Fødsel!...

Endelig spillede Det fri Teater Edv. Brandes' 3 Akts Skuespil *Et Brud.* Opførelsen kunde heldigvis ikke udviske det vanskeligt bestemmelige, saa saare behagelige Indtryk, som man altid har i Brandes' Stykker, fra deres første til deres sidste Repliker: at her staar bagved Ordene en Forfatter, som véd meget, som har tænkt meget, og som ser og dømmer for egen Regning. Men ellers forrykkede Fremstillingen Stykkets Forhold ret voldsomt. Den kuldskære, nydelsessyge, derfor lidt konfuse eller i alt Fald ikke skarpsynede Fritænker blev gjort solid, tung, sindig patetisk; og hans Kontrapart, den urokkelig selvsikre og besnærende Teolog, forvandledes til en af disse hult salvelsesfulde Præste-Trompetere, som man nu til Dags træffer ikke i Kirkerne, aldrig i Selskabslivet, men — desværre! — endnu kun altfor jævnligt paa Teatret. Ene Stykkets bedste Figur — den instinktmæssig kloge Fru Karoline, der koketterer med sit smukke Legemes Ladhed — kom (i Fru Krums Gengivelse) saa meget til sin Ret, som Manglen af rigtigt Modspil fra de to Herre-Figurer tillod.

Paa det fri Teaters første Sæson-Aften præsenteredes desuden Hr. Wieds *En Bryllupsnat.* Den 46 Sider lange Tomands-Samtale slæber sig langsommeligt frem gennem psykologisk ret falske smaa Stemnings-Overgange. Fra Hovedpersonen, en 70-aarig Bedstemoder, udgaar en ganske ram Odeur af pervers Kønslyst; iøvrigt er hun holdt — og blev hun holdt af den Spillende — i triviel Melodrama-Stil. Publikum trættedes, irriteredes, ækledes stille op de 43 trykte Sider til Ende. Saa kom et plumpt Scene-Arrangement, et klodset og stygt gjort Kvælnings-Attentat, og bragte Ækel-Fornemmelserne til at skumme over. Det stærkeste Parti af Manifestanterne blandt Publikum fik Opførelsen standset. Dertil havde det naturligvis Ret. Ganske vist maa Tilskuerne være forberedte paa et og andet ved Forestillinger, hvor man bl. a. opsøger det ikke-autoriserede, det vedtægtsstridige. Men selvfølgelig forbeholder Tilskuerne sig her, som overalt, Lov til at vælge — og vrage. De har ikke forpligtet sig stiltiende til at fortære

alt, hvad deres Tillidsmænd maatte falde paa at byde dem; de er ikke en lille Kreds' Stemmekvæg.

Til allersidst gaves Maeterlincks *Den Ubudne.* Skuespillerne havde den Opgave: at fastholde (med en langsom Stigning) en og samme Følelses-Tone en Akt igennem. I den første Halvdel af Stykket lykkedes det ypperligt for tre af dem. Mod Hr. Adolf Jensens utaalmodige og Fru Charlotte Wiehes grædefærdige Benauelse skar Hr. Marers roligere Stemmeklang aldeles udmærket koldt. Stykket har i øvrig ringe Værd. Hvis Maeterlinck har villet male den Stemning, hvori man venter udenfor en dødssyg Slægtnings Dør, saa er Billedet blevet hverken karakteristisk eller ligt. Har man selv, med nogenlunde klart Hoved, siddet paa saadan en ond Vagt, saa véd man, at den faar sit — saa aldeles besynderlige — Særpræg fra ganske andre Momenter end det her fremdragne. Men Opgaven har maaske været: at den blinde Bedstefaders Spøgelseangest skulde paatvinge Tilhørerne en Hallucination af den traditionelle Døds-Figur, af Manden med Leen. Heller ikke saa er imidlertid Forsøget lykkedes: man „ser“ ikke for sin Sjæls Øje Ammestue-Æventyrenes dystre Knokkel-Mand.... Siden man forøvrigt her (og i *En Bryllupsnat*) efter lang Tids Forløb mødte igen paa Scenen Forsøg paa at virke ved Appel til Publikums overtroiske Frygt, maa det vel være tilladt at sige to Ord. Kunstnerisk set vidner den Art Forsøg om deres Ophavsmænds Mangel paa Talent og Værdighedsfølelse. Intet er lettere end at vække og hidse Folks Uhygge-Følelse, især da, naar man har Folk for sig i en Klump, og allermest, naar man (som i Teatret) er sikret mod enhver forstyrrende Protest fra sunde og klare Hoveder. Intet er saa nemt, som „med Virkning“ at fortælle Spøgelse- og Røverhistorier. De nymodens Forsøg i den Genre betyder kun, at nogle Stræbere, hvem Kunstens Gærde ellers falder for højt og for besværligt, klavrer over paa et Sted, hvor Gærdet er meget lavt, og hvor desuden fornemmere Naturer ikke værdiges at konkurrere med dem. — Intellektuelt eller politisk set er der dèt at tilføje, at enhver Op-Galvanisering af Publikums overtroiske Følelser og Forestillinger forøger Obskurantisternes Hær. Selv det sindigste Frisind maa se med vrede Øjne til den. Ti paa intet Omraade er der nu til Dags Trang til at faa flere just af den Slags Mennesker, som gysende farer sammen, hver Gang det dunker lidt hult i et gammelt Skab.

Vilhelm Møller.

Norsk, svensk, dansk Figurmaleri.

Indtryk og Overvejelser.

Et lille Forord turde ikke være overflødigt.

I sidste Sommer, 1891, havde jeg Lejlighed til at gense Aarhus, hvor der fejredes en Museumsfest, og Gøteborg, hvor der holdtes Kunstnermøde og Udstilling. Sent paa Aaret opholdt jeg mig en Maanedstid i Kristiania for at holde Forelæsninger ved Universitetet; min Fritid benyttede jeg selvfølgelig til at forny og udvide mit Bekendtskab til Norges Kunst og især til at se dens nyere Frembringelser, som vare komne til siden mit sidste Besøg i Landet (1880). Af de betydeligste nyere Værker havde nogle fundet en blivende Plads i Nationalgalleriet[1]; det sidste Aars Afgrøde saa jeg paa „Statens Kunstudstilling“, som netop afholdtes i Begyndelsen af Vinteren. Fra Kristiania tog jeg til Gøteborg, hvor jeg gensaa Museet og Pontus Fürstenbergs Galleri, og derfra til Stockholm og opholdt mig der en halv Snes Dage for med det samme at se det nyeste af den svenske Kunst, fortrinsvis i Nationalmuseet, men dog ogsaa paa en lille Decemberudstilling.

Jeg har altfor megen Agtelse for det produktive kunstneriske Liv i Sverig og Norge, til at jeg ikke skulde føle, hvor ufuldstændige og utilstrækkelige saadanne hurtige Rejsestudier nødvendig maa være. Om et nøjagtigt Studium af den hele Skare af Kunstnerpersonligheder bliver der ikke Tale. Men paa den anden Side er det dog heller ikke saa almindeligt, at en Mand, der tager det alvorlig med Kunsten og møder med nogen Forkundskab, faar

---

[1]) Dog naturligvis ikke mere blivende, end at nogle af de bedste nyere Ting vare paa Tournée til fremmede Udstillinger, jeg tror i Berlin.

Lejlighed til et saadant Rundskue, at der ikke deri skulde ligge nogen Opfordring til at meddele sine Indtryk til Publikum, for saa vidt som de have antaget en nogenlunde klar og bestemt Form. En hurtig Betragtning, naar den tillige er aarvaagen og intensiv og har Forstudier i Ryggen, er netop fordelagtig for en sammenlignende Totalopfattelse.

Derfor byder jeg hvad jeg har uden i mindste Maade at give mine Indtryk nogen Afrunding af Fuldstændighed. Jeg ønsker tværtimod, at det hele saa tydelig som muligt skal fremtræde som „løse Blade": hvad der staar paa Bladene, er naturligvis min Mening, som jeg staar ved; men jeg anmoder forud om, at der ikke maa blive lagt nogen Mening ind i de tomme Rum imellem dem. Jeg havde megen Lyst til at skrive et Par Blade f. Eks. om Otto Sinding, om Gerh. Munthe og om F. Thaulow, der alle uden Tvivl høre til Norges bedste og betydeligste Malere; men naar det kommer til Stykket, har jeg alligevel ingen Lyst dertil, fordi jeg ikke har mit Indtryk af dem paa det rene. Det samme gælder om H. Heyerdahl, og blandt svenske om Oscar Bjørck, P. Ekstrøm, G. Pauli, Bruno Liljefors og andre. Nogle, der endnu maa regnes til de yngre, har jeg ved tidligere Lejligheder udtalt mig om. Jeg taler i det følgende næsten kun om Figurmaleri; men jeg tør vel haabe, at dette ikke skal blive forstaaet saaledes, som om jeg betragtede Billedhuggerkunst, Landskabsmaleri eller Arkitektur som mere ligegyldige Ting. Dertil kommer, at jeg kun har liden Tid til min Raadighed. Dog ønsker jeg med Hensyn til det, som jeg taler om, at trænge ned til de mere gennemgaaende nationale Karaktertræk.

Hvor er det for Resten ikke vanskeligt og utaknemligt at skrive om Samtidens nyeste Kunst! At tale om Fortiden er vel heller ikke let, fordi Kundskaben om den besværlig maa indsamles og tilegnes, hvorimod intet er lettere end at skrive om Fremtiden; ti om den gives der ingen Kundskab. Men skal man tale om Nutiden og om levende Personer, maa man forud vide, at man sejler ikke alene mellem mange aabenlyse Skær, men ogsaa mellem endnu flere skjulte og submarinske. Man støder idelig an mod fæstnede Meninger hos Publikum eller Grupper af Publikum: nogle af dem ere allerede trykte og offentliggjorte, medens andre dølge sig i Privatlivets Konversation, men derfor ikke ere mindre faste, skarpe og uforgribelige. Undertiden hidrøre de fra en eller anden Personlighed som er Orakel i sin Kreds, undertiden fra en Sammen-

smæltning af fleres Meninger gennem Samtale; de udbrede sig fra Centralpunktet i videre Kredse, og enhver ved paa sine Fingre, hvad der skal siges om enhver Ting. En fremmed, der staar udenfor Kredsen, mærker til sin Forbavselse, at den samme Formel gentages af den ene og af den anden, der betror ham sin „individuelle“ Mening; og det gaar efterhaanden op for ham, at disse Meninger i Virkeligheden ere meget mere stereotype end individuelle. Selv om der nu i slige Meningsknuder kan være noget rigtigt, som peger tilbage til kompetente Personers Iagttagelser og Tanker, saa trænge de dog altid til Udluftning: det sande ved dem, som har almindelig Interesse, forbinder sig med allehaande personlige Stemninger, der ikke vedkomme den større Verden. Idet jeg staar paa min lille kritiske Skude og kigger ned til disse undersøiske Skær, hvis Tilværelse jeg ret vel kender, siger jeg til mig selv, at det nytter til intet at ville sejle udenom dem. Man maa lade staa lige til med Fare for et Anstød.

Ved Betragtningen af de norske Figurmalere gaar jeg tilbage til en Kunstner, som rigtignok endnu kun er en midaldrende Mand og forhaabentlig har en Fremtid for sig, men som dog ved en saa tydelig Streg er skilt fra den nyere Skole, at man uvilkaarlig kommer til at omtale ham halvvejs som en Fortidskunstner. Det er Carl Sundt Hansen, født Normand, af Skole egentlig Düsseldorfer, senere bosat baade i Stockholm og i København, hvor han nu har taget blivende Ophold. Han er fyldigst repræsenteret i Galleriet i Stockholm, i Kristiania kun med et enkelt Billede, i København slet ikke.

At denne Kunstner aldrig har vundet et Navn og et Ry, der kan maale sig med hans nærmeste Forgænger Tidemands, det kan man vel forstaa Grunden til; men det er alligevel en aabenbar historisk Uretfærdighed. Der kan jo dog ikke være delte Meninger om, at hans bedste Malerier, som „I Lensmandsarresten“ i Kristiania eller „Konfrontationen“ i Stockholm, baade ere langt mere distingverede som Malerkunst end endog de bedste af Tidemands og tillige udmærke sig ved en finere, sandere, mere originalt følt Psykologi. Jeg har allerede for en Snes Aar siden udtalt min Opfattelse af Tidemands Kunst og skal ikke gentage mig. For hver Gang jeg genser den, faar jeg mere og mere Indtryk af „Stile“ — Ordet taget i den Betydning, hvori vi mindes det fra

vor Skoleundervisning, da det gjaldt efter Opgaver som „en Bjørnejagt“, eller „en Ulykkeshændelse i en Bjærgegn“ at stille noget op om, hvordan vi kunde tænke os at sligt gik for sig, da vi stakkels Drenge jo ikke kunde antages at have været med til alting selv. Naturligvis kan en berømt Mands Intelligens ikke stilles lige med en Skoledrengs; der er en overordentlig Gradsforskel; men Arten er til syvende og sidst ganske den samme: det er en konstrueret Kunst, i hvilken man Punkt for Punkt mærker, hvorledes Maleren ræsonnerer sig til sit Facit efter gældende Begreber om, hvorledes alt skal være. Derfor vandt han ogsaa stærkt Bifald hos de ved Aarhundredets Midte gældende Begreber om Kunst. Karl Hansen er kommen bagefter; han har aldrig fremstillet sin Nations Liv med en saadan enkyklopædisk Fuldstændighed som Tidemand: han er Detaillist, medens hin var Grosserer. Men han er meget mere Kunstner og rammer indenfor sit Omraade meget mere det virkelig menneskelige.

I Galleriet i Kristiania kan man ikke undgaa denne Sammenligning, naar man betragter Tidemands „Sognebud“ — Præsten, som beretter den gamle Bonde til Døden i hans Hustrus Overværelse — og Karl Hansens Billede af Præsten, der er hentet til Lensmandsarresten for at berette en Fange, som er dømt til Døden for et Knivstik (1875). Hvad har Tidemands Malerkunst fortalt, der i Sandhed og Følelse kan maale sig med denne gamle Pastors indtrængende menneskelige Formaning, der omsider faar Bugt med den unge Vildbasse, som nu sidder med skælvende Mund og lukkede Øjne og med Panden støttet mod Fingerspidserne, idet han trykker Lillefingeren ind imod den ene Øjenkrog, angrende, beskæmmet, udslettende sig selv? „Konfrontationen“ (1878) handler ogsaa om hvad der bevæger sig i en Blodudgyders Sjæl; men det er her taget mere fra den juridiske Side. En ung Karl, en tungere, mørkere, grovere Natur end den anden i Lensmandsarresten — bliver stillet lige overfor Liget af den smukke dræbte Pige, hans ulykkelige Kærligheds og Skinsyges Genstand, og rystes saaledes ved Synet, at Tilstaaelsen næppe hørlig kryber ud over hans Læber, opfanget med den mest spændte Opmærksomhed af de tilstedeværende. Det er just ikke altid Mordere, Karl Hansen maler; men det er dog aabenbart, at Døden, Sorgen og de dybest gaaende Sjælsbevægelser øve særlig Tiltrækning over ham som Kunstner. Og dette er i videre Betydning et ejendommeligt norskt Træk. Normændenes Skildring af Menneskelivet efterlader et

Helhedsindtryk af dyb og skarp Alvor: det gælder om de nyere saavel som om de ældre, tværs over alle Modsætninger, ja Omvæltninger i Livsbetragtningen, og det gælder om alle Arter af Kunst. Vi, som komme fra andre Nationer, kunne vel en Gang imellem faa et Indtryk af Grusomhed, naar vi se Kunsten — den „skønne Kunst“! — brugt som en blank Skalpel, hvormed Kirurgen uden Sky berører de dybeste og smærteligste Saar i Menneskesjælen. Men Kirurgen mener det jo godt, og Alvor er altid en betydelig Egenskab.

I malerisk Henseende staar „Konfrontationen“ ubetinget højest af alt, hvad jeg har set af denne Kunstner; det gør en Virkning som et kostbart Emaillearbejde og er fint og grundigt i alle Maader. Men i det hele taget maler Karl Hansen dog — altfor godt: hans Malerkunst er udpint og ufrisk, hans Form afglattet til det yderste. Denne Glathed er nu ejendommelig for hele den ældre Slægt af nordiske Genremalere, hvad enten de ere uddannede i Norden selv eller i Düsseldorf; allervidest er Vermehren naaet i det nye Maleri, som er erhvervet af Museet i Stockholm. Det er uden Tvivl et Træk af skrupuløs kunstnerisk Samvittighed, og det har somme Tider vel meget Udseende af at skulle gælde for den sande maleriske Dyd; men det kan dog ikke dølges, at Formen ikke altid er saa solidt underbygget og sikkert behersket som den er udvortes afglattet; det gælder f. Eks. lidt om Exner, og det gælder ogsaa til en vis Grad om Karl Hansen. Hans Kunst er desuden Atelierkunst, Stuekunst, hvad man især mærkede paa en uheldig Maade i det sidste Maleri, han udstillede i København, Ligfærden ude paa Søen, hvor der ikke var det mindste af den store Friluftsvirkning over det aabne Hav. Man mærker ogsaa Studier fra Gallerierne, f. Eks. i Billedet fra Lensmandsarresten, hvor Kunstneren synes at have valgt sig selve den gamle Terborch, den fuldendteste af alle Kabinetsmalere, til Orakel og Forbillede; derom vidner den kunstfuldkomne, men kunstig tilvejebragte, Harmoni i Valget af Lokalfarverne. Det smager altfor meget af malerisk Kogekunst.

Naar man saa i Galleriet i Kristiania fra Karl Hansens lille Billede vender Blikket mod det større Maleri, der hænger ved Siden af det: Eilif Peterssens „Siesta“ (1880), d. v. s. en Hob italienske Markarbejdere, der under Middagstidens Hede holder Hvil i et Osteri, da faar man et stærkt Indtryk af Modsætningen mellem den ældre og den nyere Skole. Eilif Peterssens Billede er et stort Stykke, skaaret lige ud af Virkeligheden og serveret ganske

au naturel. Det er en fyldigere, bredere, kraftigere, robustere Malerkunst, der ikke har raadspurgt Galleriernes Orakler, men har ladet alle de gamle Fæstninger ligge for at tage den virkelige Natur med Storm. Lokalfarverne ere tagne, som de ere forefundne, uden kunstmæssig Vælgen eller Vragen, idet Kunstneren stoler paa, at Dagslyset nok skal have Magt til af sig selv at give deres næsten brogede Mangfoldighed den samlende Enhed. Og deri har han haft Ret, uagtet Lyset falder med forskellige, koldere eller varmere Farvetoner ind gennem Vinduer til Rummets forskellige Sider, saa at en Mængde lyse Reflekser krydser hverandre og jager al dybere Skygge bort. Alt dette er fortræffelig set og gengivet, og det er fint, klangfuldt og muntert i Farven.

Ligesom Rummet og alle Genstandene i det ere studerede paa første Haand i Virkeligheden, saaledes ogsaa Menneskefigurerne, og nogle af dem, især den unge Fyr med rød Skjorte og Straahat, som staar tilbagelænet mod Disken, ere ypperlig malede Portrætstudier. Men det kan ikke nægtes, at Figurerne altfor meget ere opfattede som Genstande i Rummet, og at der fra andre Synspunkter ikke er noget videre interessant eller indholdsrigt ved disse Mennesker. Da de holde Siesta, maa man vel unde dem Ret til at være søvnige; men med enkelte Undtagelser tager det sig mindre ud som Søvnighed end som en Slags Hypnotisme; og paa nogle ser man ogsaa altfor tydelig, at de staa Model for en Kunstner. Der er noget forlegent og kedeligt over den hele Flok. Dette har jeg for min Del mere at indvende imod, end at Anordningen har bibeholdt meget af Virkelighedens Tilfældighed, endog med enkelte barokke Træk, som en Række ganske ensformige nøgne Knæ paa en Række siddende Personer: den ældre Tids Kompositionsregler kunde nok trænge til at gennembrydes.

Hvis dette stillestaaende og interesseløse ved Figurerne havde været et isoleret Træk ved dette Maleri, saa skulde vi ikke spilde mange Ord paa det. Men det genfindes i andre af samme Kunstners Billeder — vi have saaledes for længst fremhævet det i en Omtale af hans ellers udmærket dygtige Maleri af Piazza Montanara, som var udstillet i København 1883, og det genfindes endnu paa ganske nye Malerier af ham, som forestille norsk Natur og Folkeliv. Man kan derfor ikke lade det bero ved den Forklaring, at det er tilfældig medført af de valgte Æmner. Hans „Siesta“ blev oprindelig malet, medens han og P. S. Krøyer arbejdede samtidig i den lille italienske By Sora: derfra hidrørte i sin Tid

ogsaa Krøyers bekendte „Hattemagere“ saavel som andre af hans Billeder. Dette Fællesarbejde mellem de to ualmindelig begavede unge Malere fik ret megen Betydning for Udviklingen af det senere Figurmaleri i Norden. Det medførte et aldeles nyt og friskt Liv i Retning af alt det egentlig maleriske i Malerkunsten, deriblandt det, at Figurerne langt bedre ere blevne arbejdede ind i det Lys og den Luft, som omstrømmer dem; men det har ogsaa i langt videre Omfang draget den Følge efter sig, at Opmærksomheden er bleven noget bortledt fra det indenfra kommende og egentlig menneskelige Liv og Udtryk i Figurerne. Til syvende og sidst kommer det fra Bevægelserne i den nyere franske Malerskole, som — middelbart eller umiddelbart — har paavirket næsten alle Nordens nyere Malere. Blandt dem alle forekommer Svenskeren Anders Zorn mig at være den, som har opnaaet størst Virtuositet i den Kunst at male Figurer ind i Luft- og Lysstemningen: der er vel kun faa Kunstnere i hele Europa, som naa ham deri. Han har i det sidst forløbne Aar udstillet et Par mærkelige Malerier af badende Kvinder, hvis nøgne, varme Hud kærtegnes af Sommersolen, af Reflekserne fra Vandet og de zitrende Luftstrømme, der opløse enhver skarp Linje og faar alle Flader til at bølge og vugge for Øjet. Et af disse Malerier har faaet en blivende Plads i Gøteborgs Museum, hvortil man maa lykønske dette Museum.

Det er udmærket Malerkunst, om end Malerkunsten kan have mere at sige om Mennesket, end den gaar ud paa ad denne Vej.

En Forfatter, der ellers har set ganske mildt til Modernismen, Alexander Kielland, har i et af sine Teaterstykker strejfet den Ensidighed, vi tale om, med sin satiriske Pen. En ung Modernist — der sandt at sige er skildret som en Idiot — beundrer sit Hjærtes Dame for, hvordan hun staar. — „Staar“!? — „Ja, i Farven“. — Synderlig smigrende for den paagældende Dame er denne Slags Beundring jo heller ikke; og den vilde være en usolid Basis for Frieri eller Ægteskab. Den gaar ikke ud paa hvad hun er som Menneske, men opfatter hende kun under Synspunkt af Farvetoner.

Sagen er, at den nye Malerkunst saa tit gaar ud paa at isolere hvad man ser med sine Øjne fra hvad man forstaar gennem det som man ser. Man har lært til Gavns at bruge sine Øjne, blot man lukker dem op — aldeles ligegyldigt hvad det er, man ser. Og det er meget vigtigt og godt, en gavnlig Reaktion imod hin gamle ræsonnerende Malerkunst. Men man er gaaet for vidt i at fremhæve det særlig maleriske, det som Malerkunsten har

for sig alene i Modsætning til alle andre Kunstarter. Ved at erklære Krig til al fortællende, novellistisk, dramatisk Maleri som forfejlede Bestræbelser af Tyskere og Englændere har man kastet noget bort, som ikke fortjænte at bortkastes. Vi berøre her meget vigtige og omfattende Problemer, der aldrig ville kunne besvares gennem nogen enkelt Formel. Men for os er det klart, at enhver Isoleren, Parteren, Abstraheren indenfor den menneskelige Sjælsvirksomhed i Længden vil vise sig uholdbar, og at al Bestræbelse for at gøre Malerkunsten til Malerkunst alene vil være til størst Skade for Malerkunsten selv. Den bliver paa denne Maade en Fagvirksomhed og Malerne blive Fagmennesker. Men de skulle først og fremmest være Mennesker; og for Mennesket er til syvende og sidst intet saa tillokkende og seværdigt som — Mennesket. Der er mange, som nu ikke længere ville høre Tale om saadanne Sjælehistorier som Karl Hansens unge dødsdømte Fange i Lensmandsarresten: det er spidst, tørt, gammeldags; det maa ikke være Malerkunst, fordi det lige saa godt kunde være givet i en Tegning eller i Plastik eller i Skuespilkunst. Men det kan dog ikke nægtes, at Menneskene interessere sig mægtig for at se slige indholdsrige Træk — og hvilken Kunst skulde da have Lov til at fremstille dem, naar enhver Kunstart kun maatte behandle det, som den har for sig alene?

Det lyder jo meget godt, naar man siger, at Malerkunstens Opgave først og fremmest er den at male („il faut peindre pour être peintre"); men det er en mere bestikkende end solid Logik, der kan komme Malerkunsten dyrt at staa. Alle fremstillende Kunster have ét og samme Væld at øse af, om de end have hver sine Vilkaar og sin Metode for Fremstillingen.

Der er ogsaa Nutidsapostle og Fremtidsprofeter, som sige, at Malerkunsten maa søge sin egentlige Styrke i det lyriske, i Farvens Musik og Stemningsvirkning. Og at der er noget lyrisk og musikalsk i Farvernes Samvirken med Lystonerne, deres Overgange, Kontraster og Harmonier, er jo sikkert nok og bevises af mange herlige Eksempler af gammel og ny Malerkunst. Og det er noget, som Tegnekunsten vel kan lade ane, men aldrig opnaa, og hvori Plastiken, selv om den ogsaa benytter Farven, umulig kan kappes med Maleriet. Men det som man kan kalde Malerkunstens Musik, vil i Henseende til sindsbeherskende Magt dog aldrig kunne maale sig med Tonernes egen Musik eller med Arkitekturens — end sige med Naturens — Stemningsvirkning. Der er nemlig den Forskel,

at baade Musikens og Arkitekturens Stemning — tænk f. Eks. paa det indre af en gotisk Kirkebygning — omfavner os helt, den er ikke paa noget enkelt Sted, men tager os fra alle Kanter og behersker hele Rummet og faar os saaledes fuldstændig i sin Magt, hvorimod Malerkunsten kun behersker et afskaaret Stykke af Synsfeltet, en lille Brøk i Forhold til det hele. Derfor frembringer Malerkunsten egentlig ikke en Stemning i Ordets fulde og virkelige Betydning; den paapeger et Minde om en Stemning, der altid kommer til at klinge meget svagere end Tonernes og Arkitekturens. Den lyder til os som fra et andet, fjærnere Rum, nemlig det som vi se gennem det Hul i Væggen, som Billedfladen repræsenterer. Den bæres af de Forestillinger, hvis Billede Maleriet giver os; og deri maa den søge sin Styrke i Forhold til Musik og Arkitektur, der ikke give Billeder af bestemte Forestillinger. Men deri mødes Malerkunsten saa atter med den øvrige Billedkunst, med Tegnekunst og Plastik, og har Opgaver tilfælles med dem.

Men tilbage til Eilif Peterssen, som var Udgangspunktet for denne lille Digression! Han er aabenbart et af Nordens største maleriske Talenter i Nutiden, saa rigt begavet og saa mangfoldig udviklet, at han synes at have nok til flere Kunstnere. Men til Gengæld er Enheden i hans Produktion vanskelig at faa fat paa. Han er udgaaet fra Münchenerskolen og har paa dens Vis studeret Gallerierne. Adskillige af hans Billeder, f. Eks. en granskende Lærd fra det 17de Aarhundrede, i Museet i Stockholm, vidne tydelig om, at der var en Tid, da han betragtede det som en Opgave for Nutidens Kunst at reproducere Indtrykkene fra de gamle Mestere. Og Eftervirkningen fra Münchenerskolen har spøget længe i hans Kunst; det forekommer mig, at man endnu kan spore lidt af den i hans, for Resten gode, Maleri fra 1888 (i Kristiania-Galleriet): „Mor Utne“, det vil sige et Portræt af en gammel, klog og statelig Bondekone. Dog har han i de sidste 14 Aar i det væsentlige frigjort sig for den og er bleven en moderne Naturalist trods nogen, hyppig endog saa stræengt objektiv i Naturstudiet og saa fuldkomment manérfri, at det er ligefrem forbavsende hos en Kunstner, der har saa store Gaver for en let flydende Produktion, og vidner om stor Kraft i Vendingen. Men fra den virkelige Natur, der er befolket med Mennesker af Kød og Blod, f. Eks. Bønder og Fiskere, kan han saa, vistnok paavirket af Indtryk fra de franske Udstillinger, gøre et Spring over i en Drømmeverden, hvor Naturen alene er tagen fra Stemningssiden, og komponere en „Notturno“

(udstillet 1888 i København, derefter erhvervet af Museet i Stockholm): en lys, halvt nordisk, halvt fantastisk Sommernat, hvis Stemning har taget legemlig, men blodløs, Skikkelse i en nøgen kvindelig Figur, hvis drømmende Stilling og hvis Huds matte hvide Glans kun staar i en musikalsk Harmoni med Naturen — en Skikkelse, der lige saa lidt hører hjemme i Sagn og Myter som i den virkelige Menneskehed. Jeg har ovenfor klaget over, at han undertiden kan tage Livet noget af sine Figurer; men jeg tror ikke, at det kommer af Mangel paa Ævne til at slaa Gnisten ud af dem. Han kan faa Vid og Lune til at sprudle fra Wessels Læber, mens han sidder ved Punschebollen i „det norske Selskab"; og det er ikke det eneste Træk i hans Kunst, som i en dansk Betragters Sind uvilkaarlig kan vække Minder om Marstrand.

Hvis man kunde høre de hemmelige Sukke, som Nutidens Kunstnere — og netop de, som have den rigeste Dannelse og have haft Lejlighed til at se Kunsten fra alle dens forskellige Sider — om Natten, vaagen eller i Drømme, betro deres Hovedpude, saa vilde man vist fra mange forskellige Hold høre det Hjærtesuk: Hvad skulle vi dog anvende vor Kunst til? Det gaar med dem ligesom med vor Tids Hære, Officerer og Soldater, under den lange Fred: Vaabnene ere i den skønneste Orden, Felttjæneste og Strategi indøvede, og paa Fælleden marcheres der fortræffelig paa Stedet — men giv os en Valplads!

Det gælder maaske endog om Kristian Krohg: ti vidste han rigtig klart, hvad han skulde bruge sin Kunst til, saa brugte han den vel ikke til at male en Madonna med Guldglorie, og saadan en udstillede han dog for et Par Aar siden her i København. Den Slags begynder den moderneste Kunst jo ogsaa at føre paa Lager. Men naar man blot vil se hen til, hvad der findes af ham i Nordens Gallerier — og det er jeg nærmest henvist til alene af den Grund, at jeg har set saa lidt fra hans Haand — saa kan man ikke nægte, at hans Kunsts Fysiognomi bærer en kraftig Viljes Præg. Hans Figurer vide i alt Fald, hvad de ville. I Galleriet i Gøteborg ser man hans Maleri „Grumset Farvand" (tidligere udstillet i København): det forestiller et Lukaf om Bord, hvor Lodsen er gaaet ned for at granske Søkaartet under en Situation, som kan blive kritisk. Idet Skibet krænger stærkt, danse alle Rummets Linjer paa skraa, og kun den djærve, støtte Mand, der skal klare det grumsede Farvand, holder Ligevægt: han ved jo, at paa hans Ro og Er-

faring hviler det hele. Krohgs store Maleri „Kampen for Tilværelsen“ er et af Hovedbillederne i Galleriet i Kristiania. Dets Titel, stort klingende som den er — det kan ikke være mindre end selve den moderne Filosofis Grundbegreb! — og tillige skævt sigtende i Forhold til Billedets Æmne, som den skyder fejl af —, denne Titel maa skrives paa Skribenten Krohgs Regning. Men Maleren Krohg har gjort sine Sager godt og leveret et virkelig betydeligt Billede. Paa en klingrende Frostvejrs Morgen har en Klynge af fattige Kvinder og Børn trængt sig tæt sammen i Carl Johans Gade udenfor en Bagerbutik, fra hvis Indgang en velgørende Kvindehaand uddeler Hvedebrød. Naturligvis vil enhver af dem gærne være den forreste; men alligevel er det at afvente og modtage, hvad der forundes en af andre, omtrent det modsatte af hvad der er Meningen med „Kampen for Tilværelsen“. Billedets Behandling er bred, energisk og djærv, og der er ypperlig følte Udtryk i disse Figurer: den lille Pige, der er trængt aller bagest ud i Flokken, staar som et Billede af resigneret og inderlig Forventning; Drengen ved hendes Side med den usunde Ansigtsfarve og det graadige Blik fantaserer om varmt Hvedebrød, saa at hans Tænder løbe i Vand, og vil kaste sig som en Ulv over Byttet, naar hans Tur kommer; Konerne række Hænderne i Vejret og sende bedende, sultne Blikke til den Gudinde Ceres, som uddeler sine Gaver. Det er Sultens Inderlighed, den Inderlighed, som kommer fra Maven. Den er hverken saa skøn eller saa dyb som den der stammer fra Hjærtet; ti om end den gamle Odysseus har Ret i, at intet er saa uforskammet som Maven, saa kan dens Krav dog tilfredsstilles fra Dag til Dag, medens Hjærtets kan vokse og vokse lige op i det uendelige. Men Sultens Inderlighed har — Gud bedre det! — en vældig stor Plads i det virkelige Liv; og vil Kunsten for Alvor trænge ned til de Kræfter, som røre sig i Nutidens Samfundsliv, saa vil den ufejlbarlig ogsaa faa Øje paa Sulten, den store stygge Grib med de glødende Øjne og de hvasse Kløer.

Jeg har hørt dette Maleri angribe som „Tendenskunst“, som et Stykke Socialisme; og det kan saamænd gærne være, at dette Angreb vilde blive godkendt af den, som ellers skulde være nærmest til at forsvare Billedet, Maleren selv. Han vilde uden Tvivl være Mand for at give os en længere socialpolitisk Udvikling over dette Tema. Men naar jeg betragter Billedet selv uden

nogen Kommentar, kan jeg ikke se mere Tendens i det end der er i ethvert betydeligt Maleri: alle gode Kunstværker give vor Sjæl Impulser og noget at tænke over. Mærkeligt nok, at et Maleri af en dansk Kunstner, der aldeles ikke anses for at dele de Tendenser, som Krohg vedkender sig som Forfatter, nemlig Frants Henningsen, egentlig snarere kunde kaldes Tendenskunst og tydeligere agiterede for Sultens Ret og Krav blandt de fattigste. Jeg sigter til det Billede af en Tiggerske og hendes Børn, som var udstillet i København 1888 og derefter købtes af Galleriet i Aarhus. I det knivskarpe Blik, som Henningsens Tiggerske borede lige ind i Beskuerens Øjne og Hjærte, var der virkelig Tendens. Det var malet med Aand; men jeg foretrækker dog Krohgs Maleri, der holder sig simplere til Sagen selv uden direkte at drage Publikum ind i den eller tigge af det.

At Krohg som Maler hører til Norges bedste Kræfter, derom kan der næppe med Rette være delte Meninger. Som Forfatter — jeg mener endog blot som Forfatter om Kunst — er han som bekendt en Fanatiker, ja en sand Muhammedaner for Modernismen, og det en Modernisme, der er drevet til en saa tankeløs Yderlighed, at den ikke kan gaa ti Skridt hen ad Landevejen uden at falde over sine egne Ben. Han synes for Alvor at tro, at Menneskehedens Udvikling og Arbejde kan gaa saaledes for sig, at Nu'et idelig løsriver sig fra sin Fortid og vender sig fuldstændig vragende mod det nærmest forudgaaende for at funkle i isoleret Herlighed og atter straks igen at slukkes. Saaledes gaar det, efter J. L. Heibergs Mening, ogsaa til — i Helvede, som Mephistopheles udvikler i tredje Akt af „En Sjæl efter Døden“; og det maatte da ogsaa være et Helvede, hvor det gik saaledes til. Hos Krohg og andre nyere norske Kunstnere kommer det vel nærmest deraf, at deres Begreb om Udvikling Punkt for Punkt har været afhængigt af importerede Resultater og Paroler fra en Udvikling, der i Virkeligheden foregik andensteds (nemlig i Paris): Traaden og Overgangene have de ikke tilstrækkelig kendt. Hvis man ganske beskedent vilde fremsætte den Tanke for ham, at jo betydeligere og bedre det Kunstværk er, som frembringes, des dybere Rødder har det nødvendigvis ogsaa i Fortidens Udvikling, og at det kun er ganske tilsyneladende, at der frembringes noget godt og fuldbaarent, som ikke har levet i en lang historisk Fostertilstand før det kom til Verden, saa vilde man vistnok have sagt

en Sandhed, men man vilde formodentlig kun faa et medlidende Smil til Løn.[1])

Blandt de sidste Erhvervelser til Galleriet i Kristiania var et Maleri af en ung Kunstner August Eiebakke. Det kaldtes „Anretning". Bordet er dækket i en simpel Stue paa Landet, en rødhaaret yngre Kvinde sætter en stor Bøtte Tykmælk paa Bordet, Far og Mor og en mindre Pige vente. Baade Mælk og Smør og Dug og Farve og Luft og Lys og Følelse og Sindelag er rent og purt og uforfalsket, og Maleriet virker i Frastand virkelig kønt. Jeg har glemt at efterse, om der findes et Saltkar paa Bordet; men jeg vil haabe det, da jeg ellers vilde finde det hele noget for fersk. Det Ord: Oprigtighed — maaske bedre kendt i den franske Form: *sincérité* —, som man i de nyere Debatter om Kunst saa tit har hørt som Slagord og Fanemærke, betegner ganske vist en Dyd — i Kunsten som i Livet. Men det angaar dog mere en Tilstandsform end et Indhold. At en Meddelelse er fuldkommen oprigtig, er i og for sig ikke nok til at gøre den fængslende: der maa helst ogsaa være noget i den.

Dette Maleri var udstillet paa „Statens Kunstudstilling" i Kristiania. Det tilkommer ikke mig at blande mig i de Sager som angaa det norske Nationalgalleris Indkøbskomité: navnlig har jeg intet Kendskab til det meget vigtige Punkt, hvor vidt de Penge strække til, som den raader over. Men jeg maa efter min personlige Følelse have Lov til at sige, at jeg beklager, at Komiteens Valg blandt de udstillede Billeder ikke traf et større Maleri af

---

[1]) Det er interessant at se, at Alexander Kielland, der som Digter aabenbart har staaet den yngre Slægt af Malere meget nær og i det væsentlige delt dens Betragtning, i den senere Tid har vendt sig skarpt imod Modernismen (se hans nyeste Bog: „Mennesker og Dyr", 1891). Han betragter Sagen især fra et socialt Synspunkt og fremhæver Betydningen af, at Udviklingens Overgangsformer mangle i Norge. Med sit skarpe Blik for allehaande Revner i Samfundsforholdene bemærker han, hvor fuldkomment fjærnt og fremmed Kunstnerfolket med hele sin Betragtning af Verden kommer til at staa til det øvrige norske Folk, og den „ørkesløse Arrigskab", som deraf flyder. Kielland synes endog at føle Trang til Kunsthistorie! „Ti det er noget, som ethvert Menneske kan tage og føle paa, at det skræmmer Folk af, naar en Fyr med en blød Hat kommer farende med et Lærred og siger: der ser du det eneste, som duer, og forstaar du ikke det, er du en Tosk."

N. G. Wentzel: Bygdens Ungdom, som en Søndagskvæld havde samlet sig til Dans. Solen er netop gaaet ned bag Fjældenes Ryg, og Dalen i Forgrunden ligger i en farverig Skumring, en egen Stemning af mystisk Alvor, som harmonerede saa godt med den næsten antike Højtidelighed i Følelsen, hvormed de dansende Pigers og Karles Kæde bevægede sig. Saaledes danses der, naar Dansen er en virkelig Fest. Farven i dette Maleri havde en Dybde og Fylde, en prægtig Glød, og tillige en Storhed og Simpelhed i den hele Virkning, som røbede en ægte koloristisk Begavelse.

Skulde jeg sige, hvad der af Erik Werenskiolds Kunst, for saa vidt som jeg kender den, mest ubetinget har tiltalt mig, saa vilde det blive hans allerede gamle Illustrationer til Asbiørnsens og Moes Folkeæventyr. Det er kun faa Tegninger mellem mange af andre Kunstnere; men det forekommer mig, at enhver af Werenskiolds Illustrationer staar over enhver af alle de andre. Hvor morsomme, udtryksfulde, fine er ikke Ting som „Askeladden, der fik Prinsessen til at lögste sig“ eller „den niende Far i Huset“! Her fik man rigtig Indtryk af, at Norge havde faaet en betydelig Kunstner.

Det er blevet mig sagt, at der i Efteraaret i en norsk Bladartikel, som jeg ikke har faaet læst, skal have staaet om Werenskiold, at man ogsaa i hans Malerkunst bestandig mærkede Illustratoren. Dette Indtryk har jeg ogsaa faaet. Han bevæger sig hyppig paa Grænsen af hvad der i et Maleri kan forstaas af sig selv, og hvad der trænger til det skrevne eller sagte Ord for at forstaas. Man mærker det f. Eks. paa det Billede, som han i Fjor Efteraar sendte til den kgl. Malerisamling i København. Der var allerede for flere Aar siden giort en Bestilling hos Werenskiold: det var især afdøde Carl Bloch, der som Medlem af Indkøbskomiteen havde interesseret sig derfor, han omtalte tit med Beundring Werenskiolds „Bondebegravelse“, som nu ejes af Galleriet i Kristiania, og som ogsaa er et fortrinligt, karakterfuldt Maleri (i Efteraaret, medens jeg var i Kristiania, var det paa Tournée). Man overlod, som man ogsaa ved andre Lejligheder har gjort, til Kunstneren selv at levere hvad han vilde for en given Pris; og der kan ingen Tvivl være om, at han har taget den Sag meget samvittighedsfuldt, baade for sit eget Kunstnernavns Skyld og af Agtelse for vort Galleri. Alligevel tror jeg ikke, at hans Billede

har gjort Lykke hernede. Det kaldes „Minder“ og forestiller to Damer i Alderen om de 30 Aar, Søstre formodentlig, der sidde sammen i Dagligstuen i fortrolig Samtale om Fortidens Oplevelser. Anordningen af Figurerne er ikke heldig, den lider af en uklædelig Symmetri; heller ikke Farvevirkningen er behagelig: der er nok Luft i Billedet, men ikke rigtig ren Luft. Men hvad jeg har mest imod Maleriet, er at jeg ikke kan faa de sjælelige Toner, der ere anslaaede i de to Personers Udtryk, til at klinge sammen i Stemningen. Den ene af Damerne, der læner sig tilbage i Stolen, er dybt og smærtelig greben af sine Minder; men den anden, der sidder ved Vinduet, synes mig ganske ligegyldig: det ser ud som om hun kedede sig i Søsterens Selskab og hellere vilde holde Øje med hvad der kunde vise sig udenfra. Men nu ved jeg hændelsesvis fra den aller paalideligste Kilde, at Kunstnerens Tanke har været den, at Damen ved Vinduet med Vilje og i den kærlige Hensigt at dulme Søsterens Smærte bestræber sig for at give Samtalen en anden og mere neutral Retning. Dette er jo fint og smukt tænkt i digterisk Betydning; og jeg tror gærne, at hvis der er nogen, som kunde udtrykke noget saadant i et Maleri, saa maatte det være en Kunstner af Werenskiolds Begavelse. Men jeg kan alligevel ikke se, at det er lykkedes ham at udtrykke det saaledes, at man kan se det uden Kommentar. Hvis det derimod var en Illustration til en psykologisk Novelle, vilde man maaske ikke føle noget Savn.

Det kan for Resten være interessant at se Werenskiold bevæge sig paa denne Grænse mellem det digteriske og det maleriske. Han havde paa Kristiania-Udstillingen et Maleri, som kaldtes „Solstrejf“. En Vaardag ude i det fri med spættede Sollys hen over Engen. Derude færdes to Børn: en lille seksaars Pige, let og blond, og en tung Knold af en Dreng, noget ældre, der følger hende som en trofast Pudel. Pigebarnet er yndig og livlig, fin af Natur og vel ogsaa lidt forkælet og lunefuld; som hun ligger paa Knæ og plukker Blomster, farer det gennem hendes lille Hoved som et Solstrejf fra en anet Verden, at det kunde være morsomt at gøre Prøve paa, hvorledes hendes tavse Ven, der har sat sig paa Jorden, og som forholder sig til hende som det mørke Muld til Solstraalen, vilde optage en lille Naadesbevisning fra hendes egen Haand; og saa rækker hun ham med en pludselig Bevægelse en Blomst. Og han bliver vel nok et Øjeblik strejfet af Solens Varme; men hans Natur er for tung til at lukke sig op for den.

Werenskiold forstaar Børnene saa godt, aller bedst Pigebørnene. Der er et yndigt Billede af ham i Kristiania Galleri, „Fra Thelemarken“: to Jenter paa 12—13 Aar, som staa ved et Stavegærde og sladre rigtig skælmsk og muntert sammen. Dette lette Smil i Kinden, dette fine, mysende ved Blik og Miner er unægtelig mere ejendommelig, mere sandt følt end Smilet hos vore ældre Kunstneres Bønderpiger. Men han er ogsaa en Skildrer af stærke, mandige Karakterer, unge og gamle, som f. Eks. i „Bondebegravelsen“. Galleriet i Kristiania har et ypperligt, stort Portræt af Bjørnstjerne Bjørnson fra hans Haand. Digteren sidder i sin Lænestol som lige overfor en, med hvem han fører en ivrig agiterende Samtale, og som han fæster sit Rovfugleblik paa gennem Brillerne. Med den ene Haand holder han om en stor Elfenbens Papirskniv, som han en Gang imellem, naar han vil give sine Ord Eftertryk, dasker med i den anden Haands aabne Flade. Det er længe siden jeg har set Bjørnson; men jeg tror, at det ligner ham ypperlig, og det er aldeles frit for de næsten naragtige Forsøg paa Udtryk af Overmenneskelighed, som man kender fra andre Portræter af Bjørnson.

Werenskiold er en tænksom, gennemtrængende, paa én Gang lys og alvorlig Aand og en Eksperimentator i alle Malerkunstens „Dele“: i Opfattelse, Farvegivning, Foredrag. Teoretisk er han uden Tvivl en ubetinget Tilhænger af Naturstudiet; men i Praksis er han, især i Henseende til Farvegivningen, ikke saa ubetinget Naturalist, efterhaanden snarere en Smule Manierist. En mærkelig Forkærlighed for den lyse, intensive grønne Farve er allerede gammel hos ham: den er vel ejendommelig for en hel Generation af moderne Malere, som tilhører den nyere franske Skole eller ere paavirkede af den, men for ingen, jeg kender, i den Grad som for ham. Man genfinder ogsaa dette grønne i anden Potens paa det nye Maleri i vor Samling, i Landskabet udenfor Vinduet; og det harmonerer ikke altfor godt med Billedets øvrige Farve. Han ynder at sætte røde eller chokoladeagtige Toner op imod det grønne eller at male de grønne og de røde Farver saaledes ind imellem hverandre, at hans Billeder ved denne særegne Farvesmag — eller Farvemanér — ere meget genkendelige, til Trods for at hans Repertoire ellers er temmelig omfattende.

Den ene Gang efter den anden have de fællesnordiske Kunstudstillinger indprentet os, at Svenskerne forud for Normænd og Danske have Tilbøjelighed til at dyrke Historiemaleriet. Vi have flere Gange kastet ret misundelige Blikke i den Retning; ti man sige hvad man vil om Historiemaleriet, saa er der dog noget fornemt, nobelt og højtideligt ved det. Det er langt fra at være vor Tids Yndlingsfag i Malerkunsten, hvad der har sine gode Grunde; men alligevel synes ingen af de store Nationer at være til Sinds at opgive det.

Særkendet for, hvad man kalder Historiemaleri, er dog strængt taget ikke, at det handler om noget alvorligt og betydeligt: det som man kalder Genremaleri kan give lige saa dybtgaaende og gribende Skildringer af Menneskelivet. Egentlig ligger Forskellen udenfor det kunstneriske: den bestaar ikke saa meget i hvad der ses paa Maleriet, som hvad der udenfra — f. Eks. fra Katalogen — vides om hvad det forestiller. Naar Fremstillingen samler sig om en Person, der bærer et historisk Navn eller skildrer en Begivenhed, som nævnes i Historiebøgerne, saa kalde vi det et historisk Billede: indeholder den derimod lutter unavngivne Personer og skildrer ubekendte Optrin, saa bruge vi Ordet Genremaleri, hvad enten Tiden, som skildres, er Nutiden eller Fortiden. Men om Navnet end ikke vejer noget paa Kunstens Vægtskaal, saa skal man dog ikke undervurdere dets Betydning. Et stort Navn, et Heltenavn har en Magt i sig selv: det kan virke som et Trompetstød eller en Fanfare, der kalder Minderne som Gengangere af Fortidens Hære paany til de afblegede Faner. En saadan Magt har Navne som Gustav Adolf og Karl den tolvte endnu over svenske Hjærter. Man ved meget vel, at Karl den tolvte var en Regent af saare tvivlsomt Værd, at han efterlod sit Land i Laser og Pjalter og Statskassen tømt til Bunden eller endnu dybere. Men efterlod han end ikke andet end Tab i alt, hvad der er reelt og materielt, saa gav han sit Folk i Arv en Række af æventyrlig stolte Minder, ligesom et funklende Juvelsmykke paa en slidt og sønderflænget Uniform. Og hvad der er Hovedsagen: dertil knytter sig et Indbegreb af Følelser, der uden Tvivl siden hans Tid og indtil den Dag i Dag har udgjort en saare vigtig Bestanddel af det svenske Folks hele sjælelige Væsen. Af alle Nordens Folk er Svenskerne dem, der lettest lade sig henrive af enhver stolt Forestilling, af alt hvad der er Sving i, alt hvad der lader det løbe iskoldt ned ad Ryggen, men som løfter og ildner Hjærtet og faar

det til at banke hurtigere og som faar Øjet til at funkle i fugtig Glans. Normændenes Sind er dybere, Danskernes er jævnere, men Svenskernes er højere, og det er dem, som føre an, allevegne hvor det gælder om at holde Fest for det store.

Selv om man ellers ikke havde erfaret dette, saa vilde man faa det at vide af den svenske Kunst, som den f. Eks. viser sig i Nationalgalleriet i Stockholm. Man lægger snart Mærke til, hvor stærkt Svenskernes Fantasi føler sig hendraget til den store personlige Daad eller til den gribende tragiske Død. Og det kunne vi andre heller ikke blive uberørte af, det river os med; men vi som ikke er Svenskere, have maaske lettere ved at mærke, at der er noget deri, som man fra et kunstnerisk Synspunkt maa være paa sin Post imod. Som vi før sagde: Navnet virker ved sin egen Magt; og navnlig naar det er et nationalt Navn, i hvis Ære alle Svenske føle sig delagtige, behøver det ikke Kunsten for at sætte Fantasien og Følelsen i Sving. Der er jo stor Forskel paa, om et Billede handler om en stor Begivenhed eller om det i sig selv er god Kunst. Det store Publikum gør ikke denne Forskel: det lader gærne Navnet og Minderne forgylde Billedet. Men paa dette Punkt er det en ret alvorlig Opgave for Kritiken at se Forskellen, at se, om hin højsindede Følelse virkelig har levet saaledes i Kunstnerens Hjærte, at han har kunnet give den et nyt og individuelt Udtryk eller om han tager Følelsen paa Borg for at give et Tableau af døde Figurer Glans og Interesse. Det gælder her en Sag, som ogsaa har stor Betydning for Nationens eget Liv; ti gennem den sande Kunst udvikler Følelsen sig og fornyes; men ved daarlig Kunst, der lever paa Reminiscenser og ikke ævner mere end at gentage Fraser, stagnerer den og hendør.

I Galleriet i Kristiania findes intet af den Slags Historiemaleri, til Trods for Norges mægtige Oldtids- og Middelalders-Historie. Man ser der et daarligt Portræt af Henrik Ibsen og et godt Portræt af Bjørnstjerne Bjørnson, men hverken nogen Skule eller Haakon eller Sverre eller Bergliot. Den norske Kunst sysler overhovedet næsten ikke med den Slags Æmner: den lange politiske Uselvstændigheds-Periode har bidraget sit til at overskære Sammenhængen i Udviklingen af Folkets Fantasiliv. I Danmark har Kunsten vel haft noget mere Tilbøjelighed til at genoplive Historiens store Minder, og offentlige Foretagender have givet nogen Anledning dertil. Og dog findes der i vort Nationalgalleri saare lidet af den Art, som især dyrkes i Sverig; det kommer af,

at gode historiske Billeder — som f. Eks. Blochs Kristian II eller Zahrtmanns Leonore-Kristine-Billeder eller i den seneste Tid et og andet af Fru Slott Møller — kun undtagelsesvis ere udgaaede fra Kunstnerens eget Initiativ. Hos os er Frederiksborg-Museet stiftet væsentlig for at være en Fædrelandshistorie i Billeder; men der har man netop saa tit lagt mere Vægt paa Skikkelsernes Navne og Æmnernes Betydning end paa Billedernes kunstneriske Værd.

Men i Sverig har Nationalgalleriets Bestyrelse i Reglen ikke gjort saa skarp en Sondring mellem den kunstneriske og den historisk-patriotiske Interesse: der findes baade ældre og nyere Ting, som i Danmark nærmest vilde være henviste til Frederiksborg. Og deriblandt ogsaa nogle af Helteæmnerne. I den tidligere Del af vort Aarhundrede synes Gustav Adolf at have været den foretrukne, og i et Hjørne af Nationalgalleriet, i et Par smaa Stuer, finder man ikke mindre end fire Malerier af hans Heltefærd i Trediveaarskrigen. De tre af dem, af C. J. Waltbom, ere talentfulde Arbejder, der minde os Danske noget om Simonsens Manér; men de ere ogsaa ligesom Simonsens altfor beregnede i Anordningen og — især det bekendte Billede af Heltens Fald ved Lützen — altfor broget kolorerede. Saa kom den Tid, da Winge og Malmström malede deres store, endog kolossale oldnordiske Heltebilleder: Tors Kamp mod Jætterne, Braavallaslaget osv. Efterhaanden dukker Karl den tolvte frem mellem Nationalmuseets Malerier. Det er mig ikke om at gøre at nævne alt; men det er mig meget om at gøre at fremhæve J. F. Höckerts udmærkede Maleri af Ildebranden i Stockholms Slot d. 7. Maj 1697, et Maleri der allerede er omtrent 30 Aar gammelt (Kunstneren døde 1866), men først er indlemmet i Nationalmuseet 1883. Det er et af hele den svenske Kunsts genialeste Værker, forunderlig levende og bevæget i det maleriske Foredrag, unægtelig paavirket stærkt af Höckerts franske Mester Eugène Delacroix; men det er en bedre Delacroix end mangt et Værk af Mesteren selv. Det er Begyndelsen af Karl den tolvtes Kongesaga. Med Kongeslottet, som brænder, gaar ogsaa den gamle Tid op i Luer og Røg, og den afdøde Konges, Karl den ellevtes, Ligkiste reddes med Nød og næppe ud af Branden. Man ser Drabanterne tumle med den oppe paa Trappen mellem sort Røg og røde Luer — et dæmonisk-fantastisk Syn! Hovedpersonen i Maleriet er ikke Karl den tolvte selv, men hans Farmoder Hedvig Eleonore, som føres ned ad Trapperne i Forgrunden af den unge

Konge og hans Søster. Den gamle Enkedronning stirrer aandsfraværende, rædselslagen frem for sig, som om de frembrydende Luer vare Fortidens løsslupne Furier. Lad ikke den gamle Dame se tilbage, for at hun ikke skal forvandles til en Stenstøtte ligesom Loths Hustru!

Paa Verdensudstillingen i Paris 1878 gjorde jeg første Gang Bekendtskab med G. Cederströms „Karl den tolvtes Ligfærd"; og jeg kan med Sandhed vidne, at saa ofte som mit Øje faldt paa dette Maleri under Vandringen i Udstillingen blev jeg greben af hin selsomme Isnen i Ryggen, som jeg omtalte før, ved Synet af disse trofaste Karoliner, lange blonde Karle, som gennem den bidende Decemberblæst bære deres Høvdings Lig ad Fjældstien over fra Fjendens Land til hans eget. Det gaar for sig i dyb Tavshed: der er hverken Graad eller Sørgemusik, knap engang militær Kommando: man hører kun en Hunds Bjæffen og de lange Støvlers taktfaste Knirken i Sneen. Endnu holdes det hele fast sammen af den døde Mand, der ligger stiv og bleg paa sin Baare; men paa hvert eneste Ansigt læser man, at deres Æventyr nu er spundet til Ende: das Lied ist aus! Det er saadan en ypperlig og ægte historisk Karakteristik af disse Blaakjoler, naive, hengivne Barnesjæle i staalhærdede Legemer.

Saa vidt jeg mærkede, gjorde Maleriet den Gang ikke synderlig Lykke blandt de skandinaviske Kunstnere; men jeg har mere Tillid til Fornemmelserne i min egen Ryg og Indtrykket for mine egne Øjne, end til hvad jeg hører af andre; og jeg glæder mig over, at det senere har faaet sin rette Æresplads i Sverigs Nationalmuseum. Det vil i hvert Fald i Tidens Løb nok blive skattet for hvad det er, selv om man kan gøre nogle berettigede Udsættelser mod den maleriske Behandling — ikke saa meget af den store Hovedgruppe som af Landskabet og Partiet til venstre med den gamle Fjældjæger, der blotter Hovedet for Toget, — en godt tænkt, men ikke godt malet Figur. Cederström forstaar overhovedet meget godt at komponere og fortælle en mærkelig Historie, hvad han ogsaa har vist i Maleriet i Göteborgs Museum af den unge kvindelige Prædikant mellem Svirebrødrene paa Værtshuset. Mindre interessante ere hans andre Malerier i Museet i Stockholm, deriblandt ogsaa Billedet af en død Helt, en Kavallér i det 17de Aarhundredes Kostume, som ligger paa Gulvet, dræbt i en Duel. Jeg nævner det kun som et blandt mange Beviser paa den Tiltrækningskraft, som slige Æmner udøve over svenske Kunstnere. Men

her mindes man altfor tydelig om forskellige vel bekendte ældre Malerier, især „den døde Roland“ i National Gallery i London.

Og lige overfor Cederströms „Karl den tolvtes Ligfærd“ finde vi atter to Billeder af faldne, døende Helte. Øverst Winges Hjalmar og Ørvarodd, efter Kampen paa Samsø, et — lidt mat — Forsøg paa at udtrykke Stemningen i Hjalmars gribende Svanesang: „Saar har jeg seksten og sleden Brynje“ osv. Nederst Nils Forsbergs store Maleri: „En hjeltes död“, som paa Salonen i Paris 1888 gjorde en betydelig Opsigt og blev belønnet med en for en fremmed Kunstner usædvanlig Æresbevisning. Denne Anerkendelse fra fransk Side kan dog umulig opfattes saaledes, at man i Forsbergs Maleri skulde have set noget, der i kunstnerisk Henseende laa over den franske Malerkunsts almindelige Niveau. Man kan kalde det meget god og udviklet fransk Malerkunst, der med Ære følger med hvad der ellers præsteres i Paris; men det kan ikke have haft noget som helst nyt at lære Franskmændene om Malerkunstens Maal eller Midler. De have vel her maattet anerkende en stor og hæderlig Anstrængelse fra en Måler, der længe havde tilhørt deres Kunstnerverden, men hidtil havde været noget uretfærdig tilsidesat; men hvad der har skabt Billedets Succes, har dog været dets Æmne og de Minder om *l'année terrible*, som det har vakt til Live og fremstillet fra den ærefulde, heroiske Side. Det er langt fra, at der her er et saadant Liv og en saadan Ild, et saa hæftigt bankende og blødende Hjærte som i flere af Franskmændenes egne Billeder fra hin frygtelige Krig, især Alphonse de Neuville's: her er endog snarere lidt nordisk Stivhed; men det hele er saa bravt opfattet, med Svenskernes loyale Ærbødighed for det ædle og højtidelige, at det maa have vist Franskmændene deres egne Minder i et nyt og kærkomment Lys. Det maatte jo ogsaa vække Sympati hos dem, at den svenske Maler selv havde taget Del i Forsvaret af Paris og vist sig som en tapper Mand, der var rede til at ofre sit Liv og Blod for Frankrig.

Under Paris's Belejring benyttede man Koromgangen af Notre-Dame-Kirken som Lazareth; og Kunstneren har i den strunke og højtidelige gotiske Arkitektur fundet et glimrende Sceneri for sit Billede. I Forgrunden ligger en haardt saaret Mand, hvis kæmpekraftige Overkrop viser sig nøgen over Sængetæppet; en Kvinde knæler ved Enden af Sængen. En Deputation af Officerer med en General i Spidsen er just i Færd med at gøre sin Runde blandt de saarede og har efterladt Æreslegionens Kors paa dette

Sængetæppe. Men i samme Øjeblik bøjer den saarede Hovedet til Siden og drager sit sidste Suk; en Præst, der med sin Kordreng kommer til Stede fra den anden Side, kommer netop tidsnok til at række ham Nadverens Sakrament. Der er ikke noget ligefrem umuligt i, at et Optrin kan forme sig saaledes i Virkeligheden; men man kan dog ikke lade være at undres over, hvor mærkværdig alting her træffer sammen for at omgive Døden med en Glorie af ophøjet kirkelig og verdslig Ceremoni. Man mindes uvilkaarlig Jean Paul Laurents udmærkede Billede af de østerrigske Generaler og Oberster, som defilere forbi Marceaus Lig, bekendt fra Verdensudstillingen 1878. Der gaar det ganske naturlig til: den døde Helt er lagt paa *lit de parade*, og Officererne ere forud tilsagte til Ceremonien. En saadan Ceremoni kan være virkelig indholdsrig og gribende; men Synet af selve Døden, Dødsøjeblikket, som Forsberg har valgt at male, kan unægtelig være endnu mere gribende. Men saa maa man ogsaa helst give Afkald paa Ceremonien og lade Døden være ene om det. Døden er en fornem og fordringsfuld Gæst fra en anden Verden: den virker som en *vis major* og ynder ikke at underordne sig et Ceremoniel eller lade sig tilsige paa Klokkeslet samtidig med en Deputation af Officerer og en Præst med hans Kordreng. Der er ogsaa noget ved den døende Soldats Figur, som ikke gør et sandt Indtryk af en døende: Døden har ikke det fulde Herredømme over ham, han lægger sig til at dø. Derimod ere flere af de omgivende Figurer, Ambulancesoldaterne, Præsten, Kordrengen, udmærkede.

Efter min Mening burde Franskmændene have været tidligere paa Færde med deres Anerkendelse af Nils Forsbergs Talent og hellere belønnet det Maleri af ham, som nu findes i Göteborgs Museum: Akrobattruppen, som gør Prøve for Cirkusdirektøren. Det er just ikke saa lystigt, som man efter denne Indholdsangivelse skulde tro; men det er kærnefuldt og energisk.

Der findes i Nationalmuseet i Stockholm endnu et nyt og stort patriotisk-historisk Maleri, et Heltemaleri, der saa godt som noget andet kan faa et svensk Hjærte til at banke. Men Helten er denne Gang ingen Kriger — det er jo nu ogsaa 80 Aar siden, at Sverig har ført Krig! — og han er — lykkeligvis — heller ikke død endnu. Det er Billedet af Nordenskiöld i den evige Is, malet 1886 af Georg von Rosen.

Det fortjæner som faa andre Malerier at kaldes et monumentalt Værk. Ved Navnene Nordenskiöld og Vega paakalder det vel

en Række betydningsfulde Forestillinger — ti Meningen af Ordene: „Asiens Omsejling“ er jo noget, der strængt taget ikke kan gives indenfor Rammen af et Maleri, men maa kendes forud —; men Maleriets Virkning er saa storladen, at den svarer godt til saadanne Forestillinger. Denne Virkning er til Dels naaet ved rent maleriske Midler, ved Skildringen af den arktiske Dags frygtelige Alvor, af det store, drivende, sortegraa Mulm, som gennembrydes af Solen, der kaster sin blege Lysstribe hen over den øde Is og Sne, over Skibet og Kysten i det fjærne. Men Landskabet — hvis man ellers tør bruge dette Ord her — er dog ikke det væsentligste eller bedste ved Maleriet: det giver vel en mægtig Stemning til det hele; men det kunde tænkes malet med større Virtuositet. Hvad der derimod er uovertræffeligt, er den plastiske Skildring af Personen, Sejladsens Hovedmand, der er det eneste levende Væsen, man faar Øje paa. Nordenskiöld har forladt Skibet for at rekognoscere. Han er gaaet nogle hundrede Alen frem fra det, klatrende over de sammenskruede Isblokke; han har besteget den højeste af dem og taget Stilling paa dens skraa Flade med den ene Fod langt foran den anden og med Pigstokken boret fast i Isen. Stillingen er som et Observationsstativs, da det gælder om at bruge Kikkerten, som han holder i venstre Haand, medens Albuen støtter fast mod Overfladen af den højre, som holder om Stokkeknappen. Nu har han taget sin Observation og atter rettet Ryggen og rejst Hovedet, medens han skarpt og rolig eftertænker, hvad der følger af Iagttagelserne. Han fikserer med sin Tanke et eller andet Dilemma, et Valg mellem flere Veje, som føre videre!

Dette Billede af Forskeren, hvis stærke Vilje og Tanke bryder nye Veje, er et af de bedste Værker af den Maler, som blandt alle Sverigs — maaske hele Nordens — nulevende vel har den originaleste og mest dybtgaaende Opfattelse af menneskelige Karakterer. Man faar uvilkaarlig Lyst til at se den malede Figur udført som Statue: det er i Virkeligheden sjældent nok, at en monumental Statue frembyder paa én Gang saa simple og tillige saa ejendommelige og veltalende Linjer. Og dog har Kunstneren haft ualmindelige Vanskeligheder at kæmpe med for at fremhæve disse Linjer, da Situationen jo bød, at Manden skulde fremstilles helt i Pelsdragt som et stort Polardyr, med Hue, Skindstøvler, tykke Vanter, saa at intet andet end netop Ansigtet er ubedækket.

I de snart 30 Aar, der ere forløbne siden Nationalmuseets Fuldendelse som Bygning, har der paa dets Vægge staaet tomme Felter for „Freskomalerier“ — det vil her kun sige Malerier paa selve Vægfladen — af den svenske Histories eller Kulturhistories store Minder; og dem paatænker man nu at iværksætte. En udførlig Beretning om dette Foretagende og den i Fjor afholdte Konkurrence vil jeg ikke indlade mig paa; men da Museets Intendent, Dr. G. Upmark, velvillig gav mig Lejlighed til at gennemgaa de vigtigste Konkurrenceskizzer, vil jeg tillade mig et Par Ord om nogle af dem. Der var smukke Kompositioner af Georg Pauli og af Cederström; men den største Interesse knyttede sig efter mit Indtryk — der heri vist nok falder sammen med den almindelige Mening — til Karl Larssons Skizzer, som ogsaa vare belønnede med første Pris.

Karl Larsson vinder en mere og mere fremskudt Plads i den svenske Kunstverden. Skulde der udpeges nogen anden Kunstner indenfor Nordens Omraade, der er beslægtet med ham i kunstneriske Anlæg og Retning, vilde det aabenbart nærmest blive den danske Hans Tegner, især bekendt af den store Række af Illustrationer til Holbergs Komedier. Tilfælles have Tegner og Larsson den lette, spirituelle og frugtbare illustrerende Fantasi. Tegner gaar mere ud paa det komiske og satiriske; Larsson spiller paa flere Strænge, men har ogsaa baade Lune og Luner til sin Raadighed. Tegner er udelukkende Illustrator og fører hos os en mere beskeden og tilbagetrukken Tilværelse; saa vidt jeg har bemærket, skatte Svenskerne ham højere end vi Danske i det hele gøre det og have mere Opmærksomhed for ham; og deri tror jeg, at de have Ret. Karl Larsson har ogsaa illustreret Bøger, men han er tillige Maler; og hvad enten han fører Blyanten eller Pennen eller Penslen, er han en kvik og aandrig Kunstner af meget ejendommelig svensk Begavelse. Dog mærker man Illustratoren næsten i alt hvad han gør, ogsaa i den Betydning, at der er noget let henkastet, noget impromptu-agtigt ved det. En stræng Forsken eller Fordybelse i Studier er aldeles ikke hans Sag. Tegner er — paa sit snævrere Omraade — egentlig grundigere, kærnefuldere end han.

Det er alligevel ikke første Gang, at Karl Larsson forsøger sig i det større, dekorative Maleri. Hertil henhøre hans tre Kompositioner med legemsstore Figurer i Pontus Fürstenbergs Galleri i Göteborg, som give Karakteristiker af Renæssancen, Rococostilen

og Nutiden: lette malleriske Causerier eller Feuilletoner, som naar man ser dem fra dette Synspunkt og ikke møder med strænge Fordringer i nogen Retning, kunne være ret underholdende og fornøjelige. I en Skole for unge Piger i Göteborg har Larsson dekoreret et Trapperum med Billeder af den svenske Kvindes Historie i de forskellige Perioder og dertil svarende forskellige historiske Stilarter, idet man nederst begynder med Oldtiden og fortsætter opad med Middelalder, Renæssance og Rococo. Disse Malerier ere meget populære i Sverig, og — om end ikke alt er lige godt — er der dog Ting derimellem af virkelig indtagende Elskværdighed. Men jeg vil tillade mig en Bemærkning, som jeg frygter for ikke vil gøre Lykke hos Svenskerne, nemlig at Værket som Helhed alligevel slet ikke svarer til hvad der skulde være Meningen med monumentalt kunstnerisk Maleri. Ganske simpelt af den Grund, at der ingen Helhed er, ingen enkelt gennemført Stiltone, som suverænt behersker det hele. Opgaven er tagen, som om det gjaldt en Karnevalsdekoration, om end nogle Enkeltheders Skønhed giver det større Værd. Og idet Stilarterne veksle fra den ene Repose til den anden, mærker man ogsaa her Illustratoren. Naar man ser Billeder i en kulturhistorisk Bog, hvor Billedet er underordnet Teksten, taaler man gærne at se en ny Stil for hver Gang man vender Bladet; ti naar Bladet er vendt, ser Øjet ikke længer, hvad der staar paa det foregaaende. Men her er jo Tale om et Rum i en Bygning; og her bør den arkitektoniske Side af den dekorative Kunst gøres gældende. Det vilde være dumt og pedantisk at ønske Billeder ugjorte, som indeholde saa meget smukt, fordi de ikke fyldestgøre enhver kunstnerisk Fordring; men det er ikke Pedanteri at hævde, at Fordringen ikke tilsidesættes — for en anden Gangs Skyld.

De dekorative Billeder i Stockholms Nationalmuseum skulle males dels paa seks Felter paa Sidevægge, dels paa to meget store og brede Felter paa Trapperummets Endevægge. Til de seks Felter har Karl Larsson skizzeret Motiver af svensk Kulturhistorie fra Aarhundredet mellem Karl den ellevte og Gustav den tredje, Rococoens og Parykkernes Aarhundrede, da Sverig glimrede med store Navne, men tillige laa aabent for Indflydelse fra franske Moder, fransk Kunst, fransk Façon og fransk Væsen i alle Henseender. Det er karakteristisk nok, men det er ganske vist i fuld Overensstemmelse med de virkelige historiske Forhold, at der, naar der spørges om Rødderne til den moderne svenske Kultur, uafladelig

peges tilbage til hin Periode: Arven fra den genfinder man endnu paa hundrede Maader, ikke alene i efterladte Bygninger og Kunst- og Haandværksarbejder, men vistnok ogsaa i allehaande Livsformer, Vaner, Manerer, Domme, Synsmaader, medens den i Danmark forlængst er skyllet langt mere ud — i Norge har der aldrig været synderlig af den. For Karl Larsson træffer dette Forhold i den svenske Kulturs Udvikling ganske sammen med hans personlige Talents Ejendommelighed: han hører netop fremfor nogen anden hjemme paa den Side af den svenske Nationalitet, som smæltede saa godt sammen med den franske Rococo. Medens Hans Tegner i Anledning af Holberg-Illustrationerne har studeret sig ind i Paryktidens Væsen, er det mere Karl Larsson i Kødet baaret. Derfor er det intet Under, at han i de seks Æmner fra hin Tidsalder ret er paa sin Hylde, som man siger, og har anslaaet Toner, som have fundet Genklang, og — for saa vidt man kan dømme efter Skizzerne — ogsaa fortjæne det.

Derimod har det for mig, som ikke tør nægte, at jeg har forholdt mig noget skeptisk med Hensyn til denne Kunstners Ævner for den monumentale Malerkunst, virkelig været noget af et Under, at han til det ene af de store Felter i Trapperummet har leveret en aldeles ypperlig og genial Skizze af Gustav Wasas Indtog i Stockholm Midsommeraften 1523. Her har han ikke alene udfoldet et rigt, bølgende og spillende Liv, men tillige givet sin Komposition en virkelig bred og storladen monumental Simpelhed. I Overensstemmelse med Maleriets Plads paa Væggen er det komponeret noget friseagtig med en lav Horizont, saa at man ser Figurerne med den lyse Sommerhimmel som Baggrund. I Midten rider den unge Konge og Befrier i roligt Skridt ind imod Staden: Silhouetten af hans Figur isolerer sig naturlig fra de øvrige og fremhæver sig fortræffelig som Centrum i det hele. Fra Stadporten strømme Stockholmerne i deres mørke Dragter ham i Møde, og bag efter ham følger hans brogede Hær med vajende Faner. Det er en ganske simpel Idé — ligesom Kolumbus's med Ægget; og Virkningen er paa én Gang festlig og alvorlig. Nu maa man haabe, at Skizzen ikke alene bliver udført i den store Maalestok, men udført saaledes, at det ogsaa bliver til mere end en Skizze i stor Maalestok.

Det anses med Rette for gammeldags og doktrinært fra Kritikens Side at ville fastslaa nationale Ejendommeligheder i bestemte Formler: det gør altfor let Uret imod Livets Mangfoldighed. Og at tre Nationer som de nordiske, der alle høre til Europas mindre, og tillige ere nær beslægtede og staa i mangfoldig Berøring indbyrdes, hver for sig skulde have et helt udpræget kunstnerisk Fysiognomi i Modsætning til de to andre, vilde heller ikke være rimeligt at vente. I vor Tid er der jo endog mellem de store Nationer og Folkegrupper langt fra en saadan Modsætning, som der var i gamle Dage: hele Europa bliver mere og mere sammenarbejdet. Og især fra 1878 at regne ere Kunstnerne fra alle tre nordiske Folk truffet saa meget sammen i Udlandet og have især i Paris været saa stærkt paavirkede af de samme Strømninger i den franske Kunst, at der i den yngre Kunstnerslægt er mindst Forskel at vente mellem Danske, Norske og Svenske.

Og dog er der altid nogen Forskel, som af sig selv paatvinger sig Opmærksomheden.

Om Modsætningen mellem Nationalgallerierne i Stockholm og Kristiania har jeg ovenfor talt. Da jeg atter var kommen hjem til Danmark, gik jeg op i vort eget Billedgalleri for at se, hvorledes Tingene dér, som jeg kendte saa godt i Forvejen, vilde tage sig ud for mine Øjne, der nu i nogen Tid næsten kun havde set svensk og norsk Kunst. Og da stod et for vor egen Kunst ejendommeligt Træk langt tydeligere for mig end før: jeg tror, at det rettest kan kaldes Tilbøjeligheden til det intime. Der er vel ogsaa enkelte, mere spredte Træk deraf andre Steder; men saa vidt jeg har mærket, er det ingensteds saa fremherskende som her. Her er ikke nogen Tendens mod det store, mod det, som viser langt bort, højt op eller dybt ned; der peges henimod det mindre, hvoraf det enkelte Menneskeliv er opbygget. Men dette kan siges til Ros og Ære for vor Kunst: der er her den højeste Grad af Tilnærmelse mellem Kunsten og dens Æmne, der trænges dybest ind til Livets Marv. Deraf kommer noget nært og hjærteligt og varmt i Indtrykket og en vis lun Ironi i Forhold til al officiel og fornem Kulde og store Talemaader. Og i denne Tilbøjelighed for det intime mødes den yngre Kunstnerslægt i Danmark med den ældre; men den yngre er gaaet endnu videre i denne Retning og trænger dybere ind.

Det var for et Par Aar siden saa paafaldende paa vor Foraarsudstilling at finde en hel Række Sovekammerbilleder: Fruen

ved Toilettet, Børnene i Badekarret eller i Sængene. Videre kan man jo ikke godt gaa i Fortrolighed med Livet. Hvor føre vore Malere os i det hele hen? Om end ikke netop ind i Sovekamret, saa dog gærne i Dagligstuen, i Barnekamret, i Køkkenet, i Arbejdsværelset. Og Arbejdsstuen — det vil sige: Atelier'et. Ti Sagen er den, at det Hjem, som males, fortrinsvis er Kunstnerens eget: Figurerne paa Maleriet er hans egen Kone, Børn, Slægt og Venner. Det er vel noget som strængt taget hverken kommer det store Publikum eller de kommende Tider ved, hvis Stuer og hvis Kone og Børn et Billede viser os. Det er jo ikke Kunstens Bestemmelse at tilfredsstille Godtfolks Nysgerrighed eller give dem noget at sladre om ved at tilstede dem Indblik i Sovekamre og Dagligstuer, som de ellers ikke have Adgang til. Det er heller ikke Meningen med Kunsten at hver enkelt Kunstner skal benytte den som Middel til at gøre sin egen private Tilværelse vigtig og berømt. Men det vilde ogsaa være uretfærdigt at forstaa den hele Retning som om det var Meningen. Naar Kunstneren maler, hvad der er hans eget og hans menneskelige Hjærte nærmest, saa er det kun fordi det er det, som hans Øje mest fryder sig over at se, og som han føler mest personlig Tilskyndelse til at male, og som derfor gør hans Billede frydeligst at se for andre. At han lægger sin mest menneskelige Interesse til Grund for sin Kunst, er en Fordel for den som Kunst betragtet. Hvad enten den, som i Nutid eller Fremtid betragter Billedet, ved noget om, i hvilket Forhold de malede Skikkelser i Virkeligheden stod til Maleren, eller han intet ved derom, saa meddeler det nære personlige Forhold mellem Kunstneren og Æmnet en Varme og Inderlighed til Værket, som vil udstraale fra det, saa længe som det er til, og som enhver Betragter vil nyde godt af, om han end ikke gør sig Rede for Aarsagen dertil.

(Men unægtelig kan man somme Tider ønske, at vore Kunstneres rent menneskelige Interesse havde et noget videre Omfang, at den ogsaa tog Del i det, som i det hele og store bevæger Menneskeheden, — forudsat at den derfor ikke blev kølnet.)

En Specialitet for vort Galleri — til Dels fra ældre Tid — er en Række Portræter, som Kunstnerne (C. A. Jensen, W. Gertner, J. Roed, G. Achen) have malet hver af sin Moder; det nyeste er, om ikke det bedste, saa dog det moderligste. Ret ejendommelig dansk er et lille Maleri af Viggo Pedersen, der for et Par Aar siden erhvervedes til Galleriet, skøndt man for Resten nok kan se

paa det, at det som Figurmaleri betragtet er et Begynderarbejde. Det er den unge Moder, der har lagt sig paa Gulvtæppet i Dagligstuen og gør glade Løjer med sin lille Pige, et Barn mellem et og to Aar, som sidder i Stolen ved Legebordet — saa varmt og blødt og tindrende i Følelsen, som noget, H. C. Andersen kunde have fortalt i et af sine heldigste Øjeblikke: Hjemmets aller intimeste Lykke illumineret af det varme Solskin, der strømmer ind ad Vinduet. Den unge Maler Holsøe har med megen Flid gennemstuderet alle Lystonerne i en borgerlig Dagligstue ved roligt Lys, disse Toner, der danne Grundlaget for vor hjemlige Hverdagsstemning. Viggo Johansen har med sin store maleriske Begavelse i en hel Række Billeder, hvoraf det bedste er paa Galleriet, skildret den hyggelige Stemning i en fortrolig Kreds udenom Aftenlampen: de røde Appelsiner i Glasskaalen og den gule Sherry, som blinker i Karaffen, angive Farvens Højdepunkter, der harmonere saa godt med den oprømte Festivitas i Figurernes Udtryk. Da et af disse Malerier var udstillet i Paris, ønskede en fransk Kritiker Kunstneren til Lykke med den hyggelige Kreds, han samlede i sit Hjem. Krøyer har i et af sine nyeste og bedste Billeder malet det glade Venneselskab i Løvhytten (nu hos Pontus Fürstenberg i Göteborg); tidligere har han et Par Gange malet Atelier'et forvandlet om Aftenen til Selskabsstue, hvor en Maler, som endnu er Ungkarl, forsamler sine Venner for at dyrke den ædle Musik; og Haslund har malet Børnenes overmodige Horde, der i de stores Fraværelse have taget Atelier'et i Besiddelse og dyrke Kattemusik. Helsted, Irminger og mange andre skildre de fortrolige Børnescener og Familiescener fra Dagligstuen, Karl Thomsen tegner og maler Livet i Præstegaardene, Hyggelighedernes Hjem, Brødrene Henningsen de hjemlige Gader og Gadescener i Kongens København. Og saa videre, og saa videre.

Hvad der her tales om, kan næppe strængt defineres eller omskrives med skarpe Linjer, men det dukker alligevel frem med en Kendsgernings Tydelighed for enhver der gennemgaar vor nyere Malerkunst i Galleriet. Og Statens Malerisamling afspejler heri virkelig vor Kunst, som den i det hele er. Jeg kunde jo have opregnet langt mere. Galleriets Indkøbskomité har, uden at gøre nogen egen Forkærlighed gældende for en enkelt Art af Æmner, Aar for Aar kun taget ud hvad der af sig selv mældte sig som det bedste af Aarets Afgrøde, og det var jo ogsaa det, som den skulde gøre. Og saa viser det sig bagefter, hvilken naturlig indre

Sammenhæng der er mellem mange af disse Ting, der hver i sit Aar har været en Begivenhed paa vor Udstilling.

Dog ikke mellem alle. De Billeder, jeg ovenfor hentydede til, komme overvejende fra København og fra den bløde danske Øgruppe. Men Jylland fremtræder ogsaa i Kunsten med en egen Nuance af det danske Fysiognomi, med en noget rammere og mere storskaaren Alvor: det mærkede man allerede for 40 Aar siden paa Kr. Dalsgaards tidligere Billeder i Modsætning til Exners og Vermehrens, og senere i Malerierne fra Kunstnerkolonien paa Skagen, hvor Michael Ancher og hans Hustru havde fæstet Bo, medens de øvrige kun sloge sig ned paa Besøg. Ancher maa som Kunstner nærmest kaldes Jyde; men han hører oprindelig hjemme paa Bornholm ligesom Kr. Zahrtmann. Og dette Navn betegner atter en Kunstnerkarakter, der har en lige saa isoleret Stilling mellem andre danske, især tidligere og jævnaldrende, som hans Fødeø har mellem danske Landskaber, men som vi for Resten have meget at takke for.

Hvis man ønsker at instrueres om, hvad der skal være „det nyeste Nyt“ i Kunsten, vil jeg henvise til Slutningen af Aargangen 1891 af det Letterstedtske Tidsskrift, der indeholder en Artikel „Morgondagens konst“ af Georg Nordensvan. Det er en kunstnerisk Modetidende, der skal tjæne til Vejledning for Publikum om, hvad der skal være *chic* til næste — altsaa nu til indeværende — Aar. Naturligvis handler den næsten udelukkende om Kunsten i Paris, som er al Modes Hjemsted; man kan allerede høre det paa Titlen, der er ganske som oversat fra Fransk („l'art du lendemain“). Men da Talen gælder Fremtiden, handles der dog mindre om Kunsten end om Programmerne for Kunsten, de nyeste Feltraab. Forfatteren har derom læst en Del og er paa dette Punkt vistnok meget bedre à jour end jeg er, om det end har undret mig, at der er enkelte Feltraab og Stikord, som ere komne mig for Øre, men ikke ham, eller som han i alt Fald ikke taler om. Hans Betragtning af den hele Sag og dens Betydning kan jeg ikke dele: den forekommer mig navnlig at være lidt for godtroende. Det synes ikke at staa rigtig klart for ham, at disse Programmer dog vist for en stor Del maa opfattes under Synspunktet af Annoncer og Plakater om Arkana, og gaar ud paa at fange Publikums Øre for den eneste sande Brama Livs-Eliksir eller den bedste af alle

Margariner. Eller er der virkelig slet ikke noget om, at meget af Kunstproduktionen i Nutiden og navnlig i Paris bærer Præget af, at det skal tage en „Kamp for Tilværelsen“ op imod det, som hænger tilhøjre og tilvenstre for det for at trænge sig frem til Publikums Opmærksomhed? Det er nu allerede længe siden, at en skarpsindig fransk Forfatter udtalte de træffende, næsten knusende Ord, at det mest ejendommelige for meget af Nutidens Kunst var, at der var skrevet ligesom en usynlig Reklame udenpaa den. Og er det blevet bedre siden den Tid?

Der er en øredøvende Støj af Kunstprogrammer som paa Dyrehavsbakken ved Sommertid, et forceret Kapløb efter at finde paa noget nyt, der til sidst fremkalder en let Krampe i Hjærnen og en Tilbøjelighed til at fange Fluer. Det hører jo nu endog til Dagens Orden, at Kunstnerne paa Billederne selv skrive et eller andet æstetisk Orakelsprog — ofte dunkelt nok som Pythias — for at man i alt Fald kan læse, om end ikke se, sig til det nye, som det vil give. Nordensvan lægger mest Vægt paa en Formel, som Edouard Rod har opstillet, og som den unge Skole i Frankrig „har skrevet paa sin Fane“. *Sortir de la banalité,* at komme bort fra det almindelige, hverdagsagtige, kedsommelige, skal være det, som det nu gælder om. En fortræffelig Leveregel for Kunst, lige saa vel som for Literatur og Videnskab, naar man nu blot vidste hvordan den skulde gennemføres i Praksis. Den minder lidt for meget om, hvad Bournonville en Gang paa et Dansekursus med utaalmodig Røst skal have tilraabt en lille Elev: Klogt Ansigt, lille Petersen! Jeg vilde gærne have set det Udtryk, som den lille Petersen satte op efter at have faaet denne Formaning. Om Kunstnere tør og bør det forudsættes, at de ere særlig begavede Mennesker, og intet er vissere, end at det vilde være prægtigt, om de alle vare store Genier; men heller intet er vissere, end at de ikke alle ere det. Og der gives vist ikke noget uheldigere i Kunsten end at sætte Ansigter op, som Naturen ikke har givet en. Men for Resten kan der jo være meget indtagende og vindende og smukke Ansigter, som ikke netop ere saa superkloge; og i hvert Fald turde det være raadeligst for os at gaa frejdig med det Ansigt, som er os tildelt.

Under al denne Forvirring af Programmer for Morgendagens Kunst føler man sig fristet til at mene, at den Kunst, som har Fremtidens Forjættelser, er Kunsten ganske uden Program. Lad os raabe til Programskriverne: Ti stille! — man har ogsaa

paa Dansk en djærvere Form for det samme Udraab; men det egner sig mindre for pænt Selskab. Lad den nye Kunst være, hvordan den vil: gammeldags eller nymodens af enhver som helst Afskygning, naar den blot ikke vil lægge en Alen til sin Vækst. Naar galt skal være, hellere det banale end det affekterte! Saa ville vi tage med Tak og Glæde mod det geniale og sjældne, der strømmer frisk fra Naturens dybe Kilde, og heller ikke vrage det næstbedste, som viser os et ærligt Ansigt[1]).

---

[1]) Hertil en lille personlig Bemærkning. Der er maaske dem, som ville sige: Du har jo selv skrevet Programmer („Om Kunstværdi", „Erindringens Kunst"). Dertil vil jeg da svare: for saa vidt som man deri vil se Programmer, saa lad ogsaa dem rammes af Interdiktet! Men saaledes have de heller ikke været mente: jeg har aldrig formastet mig til at ville diktere, hvorledes Morgendagens Kunst skulde være; jeg har kun tilladt mig at ytre nogle Meninger om, hvordan Kunsten, overladt til sin egen inderste drivende Kraft vilde blive. Jeg har talt om de dybere Betingelser for den værdifulde Kunst, lige meget for Fortidens, Nutidens og Fremtidens.

JUL. LANGE.

Om Nydannelse i Tidens Aandsliv[1]).

I.

Wie schön o Mensch mit deinem Palmenzweige
stehst du an des Jahrhunderts Neige
in edler stolzer Männlichkeit
mit aufgeschloss'nem Sinn, mit Geistesfülle,
voll milden Ernst, in thatenreicher Stille o. s. v.

Saaledes var det jo, Schiller sang for hundrede Aar siden til sin Tid. Hvor har ikke Dagen holdt, hvad Aftenen forud lovede! Eller er det ikke sandt, hvad f. Eks. Strindberg erklærer i sin sidste Bog: „Den nærværende Tid — siger han — er den bedste og største af alle, ti nu har Menneskeaanden gennemtrængt, hvad der før stod som Guds hemmelige Planer, og man er naaet frem til Klarhed over Menneskenes Udspring og Bestemmelse.“ Ja, vi har jo taget Skabningen i Besiddelse og gjort os til dens Herre. Jeg behøver ikke her at istemme Lovsangen over, hvor vidt vi er naaet eller med det første vil naa. Vi véd nøjagtig Besked med, hvad der for to Timer skete paa den anden Side Kloden, og vi kan paa halvandet Døgn flytte ned til Italien med alt vort Hab und Gut; vi kan proppe Gladstones Taler paa Flaske til behagelig Aftapning for vore Børnebørn, og vi kan snart gaa rundt med Kvanta elektriseret Bevægelse i Lommen,

[1]) Nærværende Foredrag, som blev holdt i Studentersamfundet d. 5. Marts d. A., har været Genstand for saa megen, ogsaa offentlig Omtale, at jeg har fundet det rigtigst at offentliggøre det i den fragmentariske og skizzerede Stand, hvori det holdtes, hvor meget jeg end ellers kunde have ønsket nærmere at gennemarbejde det.

til Afbenyttelse ved passende Lejlighed. Vi venter desuden hver Dag Telegram om, at Edison har lært os at flyve, i Indien gøres der energiske Forsøg paa at faa Himlen til at regne efter Kommando, og det franske Akademi præsenterer med det første en Beretning om, hvordan man kan indsprøjte sig Foryngelsesblod, naar man begynder at trykkes af Alderen. Paa alle Maader forstaa vi at udstyre, perfektionere og omgærde vort Liv; al Slags Øjenlyst staar os rede for en billig Penge, og imidlertid holder Politiet vore Gader og Huse sikre, og vi komme jo ogsaa godt efter at gøre Jagt paa Bacciller.

Og saa stor som vor praktiske Magt er ogsaa vor Viden. Med gigantiske Skridt er vi ved at erobre den hele Verden.

Med Mikroskopet og Destillationskolben i Haanden er den ganske unge Naturvidenskab trængt ind i alle Skabningens Riger, og vi kende Stjærnernes Baner og Afstande, kan bestemme alle Rhizopodernes og Bænkebidernes Arter og Afarter, og det hører snart med til almindelig Dannelse at vide, hvor mange Bugfinner Hundestejlen har og at kende Navnene paa de capoverdiske Øer. Der er ingen Ende paa, hvor vi blive lærde. Og de historiske Videnskaber staa ikke tilbage. Alt det, vort Aarhundrede har faaet Rede paa ved at støve efter i Arkiver, ved taalmodigt Kildestudie og enorme Samlerapparater! Ramses den 6tes Familieforhold og Karl den enfoldiges Dødsdag, det stumme „l“ i Sydlithauisk, og hvilket Inserat det var i Literaturtidenden, som atter bragte Striden mellem Baggesen og Oehlenschläger til at blusse op . . . der arbejdes myreflittig overalt, og Stoffet svulmer og vokser os over Hovedet. Alt skjult bringes for Dagens Lys, og Menneskeaanden er godt paa Veje til at blive alvidende.

For vor Analyse er ogsaa alle Fordomme og Illusioner faldne som Skæl fra Menneskets Øje. Vi se nu sandt paa Livet, se det i al dets Nøgenhed lige ind til Kærnen. Barndoms- og Ungdomsaarene er forbi, vi staa nu i den modne Manddom. De sidste Guder ere dragne bort med deres Paradis og Helvede, og Verdensrummet er fejet rent efter al Mystik og Fantasteri. Hvor skulde der blive Plads for alt sligt længer, efterat Verdensløbet er tvunget ind i et Par fysiske Love og ført tilbage til nogle kemiske Forbindelser? Lige saa simpelt er hele Aandslivet forklaret som enkle naturhistoriske Fænomener. Og alt det teologiske Hjærnespind om Moral og fri Vilje og „Bestemmelse“ og „l'au delà“, alle Digternes Opspind om Dyd og Heroisme, om

Erotik og Romantik — det er strøget bort for den simple ædru Virkelighedsopfattelse. Elskovsfølelse? Se paa, hvorledes den opstaar i 14—15-Aars-Alderen, hvordan den ytrer sig og forgaar, — og bag alle de smukke Forklædninger vil du blot finde den simple, naturlige Kønsdrift, hvis umaskerede Udslag vi se hos Dyrene. Eller Fædrelandskærlighed? — hvad er det i Grunden uden Vanedovenskab og udvidet Egoisme, der klynger sig til Hjemstavnen? Saaledes er alt i Virkeligheden saa overmaade enkelt og til at tage og føle paa. Ligesom Aaen løber mod Havet og alt legemligt bevæges efter den suveræne Tyngdelov, saaledes drives Menneskene simpelt hen af deres Trang til Lyst; — hvad Slags Midler man end vælger sig, dette er det eneste Formaal. Forklædningerne narre os ikke mer.

Samfundslivet og Historien ligger lige saa klart for os. Naar vi se realistisk og naturhistorisk derpaa, genkende vi overalt kun den store Naturlov, der nu en Gang regulerer alt Samkvem mellem Menneskene: Kampen for Tilværelsen. Det andet er mer eller mindre Hykleri og fede Fraser. Interessernes Sammenspil, den ubarmhjærtige Konkurrence, den brutale Magt — det er de simple, nøgne Kendsgerninger, man har at holde sig til og regne med.

Saa vis er da Menneskeaanden bleven: befriet fra alle Illusioner og alle Fantasterier ser den Sandheden i Øjne, over-rig paa Viden i alle mulige Verdensegne, mægtig ved sit Snille til at beherske Naturen . . . „Hast alles was Menschenbegehr . . . Mein Liebchen, was willst du denn mehr?“

II.

De véd, m. H. og D.! at Tiden dog vil mere. Jeg vil ikke blive modsagt af mine jævnaldrende, naar jeg klager over, hvilket usynligt Tryk, hvilken underlig Lammelse der ligger over Tidens ideelle Liv, og hvilken Armod og Tomhed der gaber bag al vor Kulturs tilsyneladende Rigdom.

Vi føler det alle: der er ingen Trivsel og ingen Grøde i Tidens ideelle Kulturliv.

Man se paa Kunst og Digtning! Her arbejdes respektabelt, endog beundringsværdigt, og der præsteres alt, hvad Flid og Forstand kan udrette. Vi har solide og drevne Iagttagere —

baade blandt Malere og Romanforfattere —, og vi har sikre og skolede Talenter, der véd at komponere og fremstille — Stilister og Teknikere paa en Hals. — Men! hvad bliver det til? Hvad kommer der ud deraf? Naar rusker moderne hjemlig Kunst op i os eller tænder vort Sind i Brand? Hvor sjælden vælder der nye Følelsesstrømme ind over os eller tvinges vi ind under magtfulde Tankers Herredømme eller gives der vor Vilje nye Impulser og Retninger? Der er ingen rigtig Livsmagt, ingen Livskilder i vor Literatur og vor Kunst. — — Og Savnet føles jo ogsaa af alle. Og rundtom søge Tidens unge Hjærner efter noget nyt, noget positivt, der famles om al Slags Mysticisme, der jages efter nye Inspirationskilder, somme vil mane Romantiken op igen, og Tidens fremmeligste spejde ud i Kimingen efter den poetiske Renæssance, der skal komme, den er allerede døbt med alskens Navne . . . men ingen har endnu set den. Kun Savnet og denne Søgen er sikre nok.

Lige saa lidt kan vi i Virkeligheden leve paa Videnskaben. Alt dens uhyre Arbejde synes saa underlig ufrugtbart og lidet tilfredsstillende, naar det gælder Sjælens inderste Behov. Den samler og skriver op, den iagttager og analyserer, — der udfoldes en Energi og nedlægges en Sindrighed og Skarpsindighed i Undersøgelserne, som er ganske beundringsværdig; — men! hvor lidet Svar giver Videnskaben i Grunden paa det, vor Sjæl kommer til den og kræver Besked om? Hvor lidet kan de kostelige Stene, den byder os, mætte vor Hunger mod selve Livets Brød? Særlig moderne Videnskab, — hvor faa Ideer afsætter der sig af den, — af den Slags Ideer, der staa i Forhold til vort praktiske, følende og villende Selv, vor Sjæl? I fordums Tider dreves f. Eks. Historieforskningen saaledes, at en Bossuets eller en Voltaires Historiestudier, eller en Justus Møser, en Herder og Johannes Müller kunde skabe Aandsrevolution og befrugte til ny Kultur. Men vore Dages historiske Stofsamlere — hvor lidet Tilskud give de ikke til Dannelsen af en praktisk Livsanskuelse, hvor faa aandelige Livsværdier afsætte deres Studier ikke?

I det sociale og politiske Liv er vi Vidne til samme raadløse og vanmægtige Uproduktivitet. Fra den ene Side holdes der blot stramt igen, paa den anden famles der med alle Slags Nyforsøg eller leves videre paa de forrige „organiske“ Perioders Idealer; men den store samfundsbyggende Aand er borte, den hvoraf de ny, store Forfatninger eller Lovgivninger eller sociale Nydannelser

bliver til. Hvor saadanne nutildags kan konstateres, dér skyde de frem fra Lag, hvor netop det specifikt moderne Aandsliv ikke endnu er trængt ned.

Denne samme Mangel paa Trivsel og Grøde i Tidens ideelle Kulturliv er det da ogsaa, som suger og tærer i netop de mest udviklede Aander som Mangel paa Livsmod og Livsglæde. Det er for mange blandt os, som om Livets Safter ikke længer vilde stige op, og dets Krone ikke vilde grønnes. Vi føler det, som om Tilværelsen har tabt sine Værdier for os; Farverne er falmede og Formerne løbe sammen i et. Vor egen Vilje er ligesom slappet, vort Hjærte vil ikke rigtig banke fuldt og højt for noget, vor Tanke selv har ingen Fjedre, ingen ret Fremfærd. Det hele synes os saa ofte en kummerlig Komedie, man knap véd om man gider fortsætte og egentlig kun af Inerti bliver siddende i, og mange er der jo, som ved alle Slags fysiske og aandelige Stimulanser maa galvanisere sig op dertil.

Og imedens — imedens breder alt, hvad der er kulturfjendtligt, sig i Tiden, triumferer Barbari og Materialisme rundt i Landene. Ti det er det, alle burde faa Øjet op for, hvem ideel Kultur er en Livssag, — det at vi overalt er Vidne til den voksende Fornægtelse af alt ideelt, det brutale Regimente uden Omsvøb — baade mellem Staterne og indenfor Samfundet — af Pengene og af Magten. Pengene fra oven, Pøblen forneden mødes snart i at ringeagte eller næsten hade Kulturen. Den Respekt, denne fordum var omgærdet af, nyder den langtfra længer, og i den Strøm fra nye Lag, som efter moderne demokratisk Samfundsordning vælter ind og delagtiggøres i Rigdom og social Magt, i den kan det stundum synes, som om al skøn, ideel Kultur skal drukne.

Og hvis dette skulde ske, er det Aandslivet selv, som har Lod med i sin Undergang. Det har givet Masserne: Dyret i Mennesket, Barbarerne i Samfundet fri ved at vælte de gamle Autoriteter uden at sætte ny i Stedet. Medens man kæmpede sig fri fra den kristne Religion og Kirke og fra den gængse Moral, ogsaa fra gamle sociale Former, — saa betænkte man ikke, at der udenfor stod en Skare, som det ikke var sundt at lære, at der intet Liv vankede bag efter med Paradis og Helvede, og som blot ventede paa Parolen om Kampen for Tilværelsen som alt levendes Naturlov, eller paa at høre, at alle ideelle Følelser er Hykleri, og at Mennesket er et Rovdyr, med et Fernis af Konvention over et Bundt af Drifter.

Nu faar man Avisernes og Romanernes Teorier igen i karikeret Virkelighed. Staterne har kastet Fraserne bort og peger blot paa Bøssepiberne og Kanonmundingerne. Den politiske Kamp er utilsløret Magtkamp. I det sociale Liv regere Pengene „sans phrase". I fordums Tid var der sociale Skranker, som holdt igen ogsaa mod Pengene — og til hvilke vi nu bittert savne noget tilsvarende. Hvor er vel nutildags de Skranker, som ikke en nærsom Smørhandler sætter over i sort Kjole og hvid Slips? De selskabelige Manerer er nutildags saadanne, at han ikke kan skelnes fra en Minister. Hvad man finder af Dannelse i vore højere Samfundskredse er ikke mer end hvad vor Smørhandler magelig kan tilegne sig. Social Magt naaer han ogsaa ved et Dask paa Pungen — takket være vort hellige Demokrati. I gamle Dage gik det ikke saa let. En anden Tøjle var den Gang ogsaa Kirken. Som allerede overfor Middelalderens Barbari, saaledes har Kirken til alle Tider overfor Godtfolk været Kulturens store Forpost og Bolværk — den Aandsmagt, der traadte dem i Møde, imponerede dem, holdt dem i Tømme og polerede paa dem. Og hvad Tjæneste Kristendommen her har gjort Kulturen, det begynder man først nu ret at skønne paa, nu dens Magt begynder at svigte. — Saaledes virkede ogsaa i gamle Dage gavnlig en vis konventionel Moral. Man vidste, at man skulde respektere, hvad der kaldtes „det idealske" i Livet og søgte sit Borgerbrev til at kaldes dannet gennem at ære Videnskab, læse Digterne og støtte Kunsten. — Nu derimod revoltere Barbarerne; de véd nu, at de for Penge kan tilkøbe dem alt, hvad de bryder dem om, og blæser for Resten Kultur og Idealitet en Marsch.

Op af Aandslivets Pessimisme og Afmagt, op af den overskyllende Materialisme, rustet med de Vaaben, moderne Populærvidenskab har spillet ham i Hænde, vokser saa det moderne Samfunds Helt: Stræberen, „Struggle-for-life"-eren: han, som kan skubbe med Albuerne, kan træde paa Tæerne og trampe ned med sin bredpladede Fod, han der hensynsløsest kan trumfe sig frem, som skamløsest benytter alle Chancer og alle Midler til at komme til Fadet og gramse Benene til sig — den graadigste Appetit, udstyret med de friskeste Rovtænder.

Enhver, der betragter moderne Samfundsliv, véd, at dette er Tilstanden. Og skal Kulturen, skal, hvad der er af uinteresseret, ideelt Aandsliv: skal Kunst og Videnskab og Skønhed og Retfærd og Menneskekærlighed og Sjælsadel ikke overskylles af

Barbariet, saa maa alle Kulturens Venner slutte sig sammen i en mægtig Reaktion mod alt dette, en Kraftanstrængelse for igen at bringe Kulturen paa Fode og til Respekt.

III.

Det er ikke for intet, at Literaturen — den fintfølende Maaler for Tidens Sjæl — synes at have forflyttet sin Interesse. Det er ikke længer de politiske, ikke engang heller de sociale Spørgsmaal, som beskæftiger den. Efter Zola er i Frankrig fulgt Bourget og hans Skole; efter „Samfundets Støtter" og „Et Dukkehjem" skriver Ibsen „Rosmerholm", „Fruen fra Havet" og „Vildanden"; efter Tolstois tidligere Samfundsromaner kommer hans personligt-religiøse og moraliserende Skrifter. Interessen trækker sig sammen om den enkeltes Sjælsliv, om selve de fundamentale Livets og Sjælens Problemer. Man føler, at det er dér, Skaden gnaver, og dér. Lægedommen skal søges.

Hvad det i mine Øjne gælder, er at man indser, hvor radikalt og hvor revolutionært det er, som der kræves. Nu gaar Folk om og tro, de er saa mageløs radikale, naar de vil sætte et Par ny, graa Almenideer ind i Hjærnerne i nogle ældre, aflagtes Plads. Nej! det er selve det aandelige Regime, som det gælder om at forandre.

Hvad der mangler Tidens ideelle Aandsliv, er et organisk Princip.

De véd, hvilket det springende Punkt er mellem den organiske og den uorganiske Natur. Det er ikke de kemiske Bestanddele eller Forbindelser, som er væsensforskellige. De saakaldte organiske Kulstofforbindelser er det ikke vanskeligt at fremstille af de uorganiske. Men Punktet, hvor Naturen organiserer sig, og dette mystiske, som hedder Livet, opstaar, det er, hvor Urslimen — Protoplasmet — fortætter sig i en Kærne og danner Cellen — den hemmelighedsfulde Grundform og Moder, hvoraf alt levende bliver til.

Nuvel: det er Celledannelsen, som ej vil afsætte sig af Tidens Kultur. Den mangler Skaberkraft, Produktivitet.

Tidens Styrke er Stofoptagen og Stoferkenden. Vor Iagttagelse og Erkendelse af Naturen har skabt den helt moderne Naturvidenskab og skabt vor Virkelighedskunst i Maleriet og i

Romanen. Vor Stofindsamling og vor Forstaaelse har givet de sociale, historiske og sproglige Videnskaber en helt ny Udvikling. Alt det observerende, deskriptive og analyserende er med Rette vor Tids Stolthed. — Men det er alle de konstruktive Elementer, som mangler Nutidens Aand. Vi har forholdsvis liden Ævne til at sammenligne og forbinde og omsmælte det modtagne Stof: har kun ringe Ævne til Tænkning, til Idédannelse, til at kombinere og spekulere, kun liden Opfindsomhed og Fantasi. Det viser sig i Kunst som i Videnskab. Historikerne er nutildags for Størstedelen Materialsamlere og intet andet. De formaar ikke at bearbejde Stoffet under aandfulde Synspunkter, at konstruere historisk Sammenhæng i Dybden eller i Breden. Lige saa lidet skabende er vor Digtning og Kunst. De komme i Virkeligheden oftest ikke udover Studiet — altsaa Materialet, de mangler Fantasi til at bygge dermed. Baade Tænkeævnen og Fantasikraften er afgjort svagere nu end for en tre Generationer siden. Naar vi nutildags tvinge os ind i de tyske Filosofers Tankebygninger fra den Tid, saa fyldes vi med Beundring for en saadan Abstraktionskraft og Ævne til fastholdende at knytte Led til Led, en saadan Ævne til at bygge store Tankesammenhæng. Eller naar vi fordybe os i Goethe, da er det som vi ser i et Vidunderspejl, hvori hele Naturen afspejler sig, men hvor alt, hvad der er ligt, finder sammen fra de forskelligste Egne, og alt, hvad der hører sammen, forbinder sig i Sammenhæng, og en mægtig Spekulation og Fantasi véd at arbejde med og omsmælte Stoffet.

Paa Følelsens Omraade kan vi iagttage noget tilsvarende til paa Intelligensens. Vore finere Nerver modtage og fornemme finere og stærkere end forrige Tiders mere tykhudede. Vi er sensible for Vejr og Vind, for Temperatur, for alle Slags Indtryk. Aandelig set har vi samme følsomme Hud. Vi vugges af rigt skiftende Stemninger, er i evig Bølgen forstemte, irriterede, oprømte, elegiske o. s. v. Vi er lige saa livfuldt fornemmende, som vi var skarpt iagttagende.

Men Følelsens Produktivitet er lige saa ringe som Intelligensens. Vi formaa ej at samle og fæstne vore Luner og Stemninger i solide, herskende Følelser og handledygtige Lidenskaber. Stemningerne er blot Følelseslivets Kaos; der skal aktiv Kraft for at gestalte det i faste Følelsesformer. En stærk Kærlighedsfølelse opstaar saaledes ikke uden en vis Sjælens Produktivitet. Mange spredte Indtryk og øjeblikkelige Fornemmelser maa først flyde sammen,

som mange smaa Aaer, der hver for sig vilde sive bort, men tilsammen kan danne en dyb Sø, som, en Gang dannet, trækker alle nye Tilløb til sig, og hvor der stadig er Vand at øse af. Og saaledes gaar det ogsaa til, naar store Overbevisninger eller ledende Interesser danner sig, der kan give Substans til Personligheden.

I denne Intelligensens og Følelseslivets Uproduktivitet bunder da Tidens aandelige Vantrivsel og Vanmagt. Naar Tidens ideelle Aandsliv er uden Beslutningsdygtighed og Initiativ, beror da denne Viljesmangel paa, at man mangler Fantasi til ret at holde sig en anden Tilstand for Øje end den nærværende, virkelige og paa, at man intet stærkt Begær og Savn kan holde fast i sig. Vi har et sygt og modløst Savn, der suger uden at hige; det er det krævende, forlangende Begær — det, der ægger og sporer — det mangler vi. Og saa — som sagt — Fantasien. Vor helt konstaterende, erkendende Aandsretning er bunden saa slavisk til det faktisk foreliggende og dyrker Kendsgerningerne, saa den kan ikke frigøre sig tilstrækkelig til at bygge sig kraftige og levende Idealer op at stille frem som Dommere og som Forbilleder overfor Virkeligheden. Det er denne Ævne til at skabe Idealer, — de formulerede Ønsker, der virke som „idées-forces" —, som Slægten synes at have mistet. Men Idealerne er de Ildstøtter, der skal vise Vej gennem Ørkenen, og gaar de ikke foran, kommer man ingen Vegne. Idealismen er den store Revolutionære, der kækt sætter sit „Bør være" op mod Virkelighedens „Er". Og naar man sammenligner Hegels „Historiens Filosofi" eller George Sands Samfundsromaner med Nutidens Zolaske Naturalisme eller Taineske Historieskrivning, saa maaler man, hvad det vil sige, naar en Slægt abdicerer paa Retten til at dømme Virkeligheden og mister Ævnen til at stille Idealer op imod den.

IV.

Hvad der kan gøres for atter at bringe Frembringelsesævne, Ævne til Nydannelse ind i Tidens Aandsliv, — det er først og fremmest et Rydningsarbejde. Man kan søge de kunstige Hindringer fjærnede, der staa i Vejen for det naturlige Liv.

Det Arbejde, der maa tages op af Tiden og som ogsaa rundt om i Landene er ved at gøres, det er Bekæmpelsen af den naturalistiske Livsanskuelse, som er Udtrykket for Tidens ensidige Aandsretning og som virker til at lukke vort Øje for de positive Sider af Livet og at undergrave os Livsmodet.

Det gælder da om at vise, at Livet og Menneskene ikke ere saadanne, som moderne Romanforfattere og Populærfilosoffer — Darwinske, Taineske, Zolaske Eftersnakkere og Karikaturer — søger at bilde os ind, at altsaa al deres Pukken paa Sandhed og nøgen uhildet Livsskildring er ganske ubeføjet.

De véd, hvad Formlen er:

Mennesket maa ses rent naturhistorisk som et Dyr, som en Plante. Vi har smykket ud med kønne Navne og dækket til med Sminke og Forklædninger; men naar vi dækker de konventionelle Løgne af, har vi Menneskedyret bag, med dets simple Fornemmelser og enkle Drifter. Elskov kan flagre saa himmelhøjt den vil, bag det hele ligger dog kun en grim og dyrisk Drift. Religiøs Følelse? — Naar man trævler op, er det Frygt og Underkastelsestrang eller en Art Livsassurance. Uegoisk, uinteresseret Idealitet? — Pyt! Lyst og Interesse er det, der leder alt Liv, den Naturlov kan man ikke sætte sig udover; enten man søger legemlig eller aandelig Nydelse, Lyst er dog Maalet for alle. Og mindre end et Dyr — Mennesket er en Plante, der gror op af sit Jordsmon og tager Lød og Trivsel af Regn og Sol — helt bestemt af sine Omgivelser: af sin aandelige Arv, sin Opdragelse, sit Milieu. Hvor er det ikke latterligt her at tale om Frihed og Ansvar? Mennesket er et Naturprodukt og er ikke sin egen Herre.

Lige saa naturhistorisk bestemmes ogsaa Samfundslivet. Gennem alle de sociale Former faar man Øje paa Interessernes og Magtforholdenes Sammenspil, under afdæmpede, tilhyllede Skikkelser raser den samme, gamle „Kamp for Tilværelsen“ i de moderne Samfund som i den mytiske „Kamp af alle og mod alle“-Tid. Naar man gaar tilbage til de primitive Samfund, kan man ret studere, hvad der ligger til Grund for alle vore „hellige“ Institutioner. Hvad kan det derfor nytte med de gamle, naive Samfundsreformatorers Drømme? Hvad kan en Rigsdagsbeslutning formaa overfor Naturlove? „Intet laves, alt vokser af sig selv“ — det er vor „historiske“ Betragtnings Morale. Alt maa overlades til sin egen Vækst; menneskelig Vilje formaar intet her — man har intet andet at gøre end at regne med de bestaaende Forhold og for Resten lægge Hænderne i Skødet.

Man forstaar, hvad et saadant Syn paa Menneskenaturen, paa Livet og Historien maa føre til. For det første undergraver det al Tro til, at menneskelig Vilje kan udrette noget. Er vi Planter, helt ud bestemte ved vort „Milieu“ eller vor aandelige

Arv — hvad hjælper det saa at stritte imod? De ser Oswald i „Gengangere“, De ser Rougon-Maquart-Familien hos Zola, De ser Madame Bovary. Eller De ser Taines Konstruktion af, hvorledes Holland frembringer Smør og Ost og i det 17de Aarhundrede tillige Malerier. — I Politiken fremelsker dette Syn dernæst Opportunister og Anti-doktrinære, og en højst demoraliserende Dyrkelse af „le fait accompli“ og af „Kendsgerningernes Logik“. — Og medens det undergraver vor Viljeskraft, betager dette Livsyn Tilværelsen sin Skønhed og Værdi for os. Intet synes mere værd at respektere, intet at elske, intet at beundre. De ideelleste Sind maa vende sig bort med foragtfuld Bitterhed fra en saadan Menneskenatur, et saadant Liv. Moderne Pessimisme er netop ogsaa de skuffede Idealisters Hævn, der med bittersød Tilfredsstillelse atter og atter konstaterer Livets Lavhed og Jammerlighed og Menneskenaturens Grimhed og Ufrihed.

Men hele dette Syn paa Livet og Menneskene er i Virkeligheden kun et Udslag af Tidens ensidigt analytiske og livsopgivende Aandsretning; det er ikke saa svært at vindicere tilbage, hvad det har villet eliminere af Tilværelsen.

Idet man nemlig trævler alle de psykiske og sociale Væv op og fører alt tilbage til de oprindelige Elementer og siger: se her, hvad der ligger paa Bunden! dér har I den nøgne Sandhed! — saa gaar man jo i Virkeligheden den samme Vej tilbage, som Kulturens aarhundredlange Arbejde har gaaet frem, — den, som just ud af de oprindelige Elementer har „vævet“ alt dette. Man overser og benægter da praktisk hele Kulturens Værk og vil ikke regne Sammenarbejdelsen, Udviklingen med til Naturen. Har Træet udviklet sig af Frøet og Menneskeslægten af Aberne, saa vil det netop sige, at de ikke længer er henholdsvis Frø og Aber. Har Ideerne udviklet sig af Sansefornemmelser, Kærlighed til Fædrelandet af udvidet Egoisme, Elskovfølelsen af en simpel Drift — ja! saa betyder det jo netop, at de ikke længer er dette. Ellers havde Udviklingen jo været omsonst — kun været et tomt Skin.

Hvad der var det første Udgangspunkt behøver jo ikke engang længer at være Kærnen. Den Gren, hvorover Krystallerne har dannet sig, var Udgangspunktet, men det er dog ikke den, der nu er Hovedsagen. Saaledes ogsaa med Elskov. Alle de skønne og ideelle Følelser, der som Krystaller har afsat sig udenom den oprindelige Driftskærne — de har jo ikke mindre Realitet end denne. Og den, som kalder moderne, kultiveret

Elskovsfølelse for sminket Kønsdrift, han gør derfor den ene Halvdel af Naturen Uret. — Det er akkurat lige saa med Samfundsforhold. Værdien af Ægteskabet som Institution afhænger ikke nutildags af, hvad Sociologer finder ud om, paa hvilken Grund denne Institution oprindelig har dannet sig. Det kan være saa rent økonomiske Grunde, det vil; derfor kan meget godt Ægteskabsinstitutionen gennem Aarhundrederne have udviklet sig derhen, at den nu repræsenterer noget meget mere værdifuldt og ikke kan krænkes og undergraves uden stort moralsk Tab.

— Ligesom vi saaledes maa kæmpe for en virkelig Forstaaelse af Begrebet: „Udvikling", saaledes kan vi ogsaa vindicere en „menneskelig Selvbestemmelse", som Naturalismen ikke ret vil anerkende.

Mennesket er ikke en Plante og Historien kan ikke ses blot som en Vækst. Det er ikke en aarsagsfri Vilje, jeg vil slaa et Slag for, men det er for en reagerende Kraft overfor Omgivelsernes Indvirken. Taine og Naturalisterne overse, at et Menneskes Natur lige saa tit er bestemt som en Modsætning til, en Reaktion mod Milieuet, som det er en Overensstemmelse. Idet Selvet vil hævde sig, besvarer det Milieuets Tryk med et Modtryk: dette er Modsigelsens Aand, der er et saa vigtigt Led i den menneskelige Selvhævdelse. Og hvad er Middelalderens Madonnaskikkelse og alle dens hellige Mænd og Kvinder; hvad er Romantiken midt mellem det 18de og 19de Aarh. uden den store Modsigelse mod Tidens Virkelighed? Ja! de fleste store Mænd er fuldt saa vel vokset sig store som Kontrast til deres Tid og Land som at de er ligefrem Udtryk for dem. — Lige saa vigtigt er det dernæst at fremhæve, at Mennesket kan opdrage paa sig selv, kan forandre sine oprindelig givne Forhold og derved gøre sig selv til Herre i sit Hus. Vi er ikke saa uansvarlige, ikke saa ufri, som nutildags Læren gaar. Dette lærer i Virkeligheden ogsaa Historien. Den er ikke den Vækst, hvor intet kan gøres af bevidst Vilje, men hvor alt maa vokse, blive til. Historien viser paa hvert Blad, hvad menneskelig Vilje kan udrette. Det gaar ikke altid med de umærkelige Overgange; tit kan én Kraftanstrængelse gøre mer end 50 Aar. Og den meste Udvikling er just gaaet for sig i store Ryk nu til en, nu til en anden Side, i Pavser, hvor der hviles og samles Kræfter og i Epoker, hvor de udfoldes og gives ud. Den enkelte maa herved heller ikke undervurdere sine

Kræfter. Det er ikke Masserne og Tidsaanden ene, der skriver Historien, det er ogsaa de store Individer, de enkeltes Vilje. Hvilket personligt Indskud har ikke Luther, Frederik II, Bismarck givet til Historien?

— Der er endelig en sidste af Naturalismens Dogmer, jeg ønsker at belyse. Det er den, at Lyst som Formaal skulde lede al menneskelig Villen og Handlen. Den ene — siger man — søger sin Lyst i at spise Rochefort og drikke Bourgogne dertil, den anden i at drive videnskabelige Sysler eller i at forbedre Medmenneskers Livskaar; — Smag og Behag er forskellig. Men denne Betragtningsmaade er usand og en Bagvaskelse af Menneskenaturen. Ligesom f. Eks. Sult ikke med Rette kan analyseres som en Anticipering af Lysten ved at spise, der altsaa driver til Virkeliggørelse og Hidførelse af denne Lyst, men derimod er en direkte Drift til at spise, paa samme Maade er det Kræfternes Trang til Virksomhed, der ved videnskabelig Forskning er Motiv, og den virkelige Sandhedserkendelse som er Formaalet; den Lyst, der normalt vil knytte sig til Trangens Tilfredsstillelse og Sandhedens Erkendelse, er blot ledsagende Tilgift, ikke det drivende Formaal. Tror De, der er Spor af Mening i at sige, at Shakespeare skrev sine Dramaer og Kant sin Filosofi med det Øjemed at more sig? Havde dette været Tilfældet, da havde de blot været Dilettanter, og da havde de sikkert ikke udrettet, hvad de gjorde. Nej! har de følt Lyst under deres Arbejde, da var det en Tilgift, og mange Gange er Arbejdet jo en Pine og Smærte, der gør Tænkeren graa og gammel og opriver ham, men han kan ikke lade være. Lige saa: den, der ofrer sig for sine Medmenneskers Vel, faar maaske som Belønning visse lykkelige Øjeblikke, naar han opnaar at kaste en Solstraale ind i et glædesløst Liv. Men det er en Fordrejelse af Sandheden, naar man i ham blot vil se en Gourmand, der søger sig en raffineret Lyst.

— — Paa denne Maade gælder det om overalt at give Menneskenaturen Æresoprejsning og gengive Livet den Skønhed og Idealitet, Naturalismen har villet berøve det, at altsaa „genindsætte Værdierne“ i Tilværelsen.

V.

Men det Rydningsarbejde, der kan gøres, maa ikke blot vende sig mod den moderne Livsanskuelse, men overhovedet mod

selve Værdien af vort moderne Aandslivs evige Stofoptagen og Analyse.

Og det, som herved maa stilles moderne „Videnskabs"-overtro for Øje, det er dette, at Livet er det første og sidste, og at alt maa maales og vejes efter Livsværdien. I hvilket Forhold beriger, forstærker, udvider dette eller hint Livet? saaledes maa overalt Spørgsmaalet stilles, — og saaledes ogsaa overfor Stofoptagen og Erkenden.

Og ud herfra nedlægges der da nutildags betydningsfulde Indsigelser mod saa megen moderne Videnskabelighed. Det er Tolstoi, der har sagt: „Det er ikke Videnskaben, som skal lære os, hvad Livet er, men Livet skal sige, hvad Videnskaben bør være". Naar man betænker, hvorledes Videnskaben er opstaaet af menneskelig Trang til at faa Svar paa Livets Spørgsmaal, og hvordan den nu har fjærnet sig paa mange Punkter fra enhver Berøring med det praktiske i Menneskesjælen, saa kan man ikke andet end synes, at saa meget er bleven en Sport, der kan øve Kræfterne, men nytter dem paa lidet frugtbare Æmner. Eller man maa i saa mange moderne „Videnskabsmænd" kun se Haandlangerne, der levere Murstenene, hvormed den højere Tænkning en Gang kan bygge. — Menneskets Natur er først og fremmest praktisk — denne gamle græske Synsmaade burde igen indpræntes: Erkendelseslivet skal til Slut være tjænende overfor Viljeslivet; vi er ikke skabt til at være Tilskuere, men for selv at være agerende. Derfor er Videnskaben til for Livets Skyld, og Viden har kun Værdi, efterhaanden som den kan omsættes i indre Liv. Men hvor meget i moderne Videnskab vilde ikke falde for denne Prøve? eller i alt Fald vises tilbage til en beskeden Plads. Men nutildags anser Videnskabens Ildtilbedere det for lige saa værdifuldt at faa bestemt en ny Varietet af Løbebillen eller at faa Wadskjærs Fødselsaar forrykket et Aar, som det er at give os Bidrag til, hvordan vi skal lære at leve Livet lykkeligst og menneskeværdigst. Menneskeaanden øder sine bedste Kræfter paa Ting, der i sidste Instans er den — mildest talt — mindre magtpaaliggende og glemmer det nærliggende fornødne.

Ligesom altsaa ikke al Sandhed blot som Sandhed har Værdi, saaledes kan der videre endog tænkes Tilfælde, hvor Sandhedserkendelsen er skadelig for Livet. Og her maa Sandheden naturligvis vige. De kender Ordet: „amicus Plato, sed magis amica veritas". Vi bør have Mod til at tilføje: „amica veritas,

sed magis amica vita". Den moderne Sandhedspræken kunde overhovedet uden Skade fare noget mere nænsomt frem mod saa meget, der i alt Fald indtil videre maaske er nødvendige Illusioner. De, der vil være Menneskehedens Opdragere, maa ogsaa bære sig lidt pædagogisk ad. Paa samme Vis er det ogsaa unægteligt, at naar den moderne Analyse vender sig ind mod det egne Selv og bliver ved at belure og beføle og optrævle de egne Følelser og Impulser og Sjæleforeteelser, saa kan den ligefrem udtørre Livets Kilder, — hvor mange af os kan ikke saa sørgelig selv bevidne dette? I alt, der skal kunne skabe og frembringe, synes der at maatte være noget ubevidst, ikke iagttaget, og som dør, naar det mærker sig observeret eller hører sit Navn nævne. Erkendelsesdriften er lige saa lidt suveræn som nogen anden, enkelt Sjælsside, og Parolen „den fri Forskning" er strængt taget kun et Dogme som ethvert andet.

VI.

Der er et Begreb, som er ved at tages op rundt om i Nutiden, det er Begrebet Kultur.

Det er Kulturbegrebet, som det gælder om at indpode paa Naturalismen eller bygge op igen paa dens Grund. Den moderne ensidige Naturalisme benægtede — som vi saa — saavidt mulig overalt Menneskets Ævne til at reagere mod Omgivelserne og optræde selvbestemmende og produktivt, — oversaa derfor Udviklingens Betydning. Nu vel! ingensinde mer end nu gælder det om at hævde Menneskeaandens Frihed og Ansvar, dens Ævne til at udvikle sig, dens Ævne til ideel Kultur. Det gælder om at gengive de ideelt interesserede Tro paa Livet og Mod til Livet, og tillige om at rive de misbrugte Vaaben ud af „Barbarernes" Hænder.

Psykisk set vil Kulturkravet lyde saaledes: Du kan reagere, kan forandre og udvikle din Natur. Og du bør gøre det, ti Livet er en Kunst, der maa læres og øves. Kontroller dig, ti Selvkontrol er det, som skaber en Mand. Behersk dig selv og lad ikke Luner og Tilbøjeligheder og Stemninger og Drifter herske i vildt Anarki. Hav store Begær og forlang meget af Livet! Hav Fantasi til at forestille dig et andet Liv, end det du nu lever, og skab dig Idealer og Formaal at forme dig efter og stræbe mod. Bliv ikke staaende ved din Natur, og skyd dig ikke ind under, at

saadan er du nu engang skabt. Du skal være kunstig, skal skabe dig selv — hvilket vil sige noget andet og mere end at du skal „skabe dig“.

Anvendt paa forskellige Livsomraader vil Kulturkravet i sin Almindelighed kunne formes saaledes: Slaa jer ikke tiltaals med det faktisk foreliggende eller oprindelig naturlige blot som saadant. Vi er jo tænkende og villende Væsener netop for ikke at blive staaende ved det, som er, men for at bygge op efter vort Hoved og gøre Menneskeaanden til Jordens Herre. Hør derfor ikke paa moderne Naturalister, der overalt kræve Frihed for Naturen. De kender Parolen nutildags: Fri Konkurrence! Kønsfrihed! Frihandel! o. s. v. o. s. v. Bort med alle kunstige Former i vort Omgangsliv! Bort med alle Baand paa den personlige Frihed! Bort med alle sociale Forskelle! Menneskene ere jo fødte lige og er alle Adams Børn. — Ligesaa i Kunst. Bort med Rim og Rytme, bort med Teaterkonventioner! — Maa vi bede om den raa Natur og Virkelighed! Bort ogsaa helst med al Grammatik og Retskrivning — det er jo ikke heller naturligt!

Al Kultur er Kunst. Gennem at danne og skole Naturen er det, vi er naaet fra Buskmændene og dertil, hvor vi nu er, og kun derigennem kan vi naa videre. Vi bør holde paa Former i Samkvem mellem Menneskene — ti det er dem, der holder igen paa den naturlige Raahed og Hensynsløshed. Vi bør holde paa Baand, som kan regulere og ave f. Eks. Kønsdriftens Voldsomhed. Vi bør forstaa, hvad Værdi nationale og statlige Skranker har for at værne om de forskellige Folkelivs og Kulturformers Selvstændighed. Og derfor bør vi i det hele kunne forstaa Nødvendigheden af Samfundets Artikulering og af sociale Institutioner, fordi uden dem alt vilde falde tilbage i det oprindelige Kaos og i den brutaleste Tilværelseskamp. Alt Liv er Form.

Her kan der endog passende lægges et lille godt Ord ind for Hykleriet, som i visse Maader jo kan kaldes en af selve Samfundets og Kulturens Støtter. Det er den Art Hykleri, jeg mener, hvorom en Franskmand har sagt, at det er „den Hyldest, som Lasten viser Dyden“. Som saadan er Hykleriet da en Indrømmelse af, at Hykleren dog erkender „Dyden“ og ønsker at synes dydig, og dette viser, at der i Samfundet er en Opinion, som man ikke tør byde den nøgne Last. Hykleriet hindrer saaledes ogsaa Forargelse og slet Eksempel. Og dertil kommer, at meget ofte vil denne Kapsun, der lægges paa Lasten, efterhaanden faa den til at

svinde ind, og det, der begyndte som et Skin, kan maaske ende med at gaa over i Kød og Blod og blive Virkelighed. Kloge Geistlige tilraader jo Folk, som begynde at helde til Kristendom, til blot at gaa bravt i Kirke og gøre alt det ydre med; — selv om det til en Begyndelse er Hykleri, kan maaske en skønne Dag Sindelaget følge efter.

Paa Kulturens Bane kan man ikke rykke frem med hel Front; men det skader hverken Samfundet eller den enkelte at rykke den moralske „standard of life“ noget længer frem, end man egentlig er naaet med hele sin Styrke.

VII.

Det er imidlertid, m. H. og D.!, naturligvis én Sag at tale om, hvad man mener, det skorter paa, og der trænges til i Tidens Aandsliv, en anden at angive Midlerne, hvorved Ævnen til Frembringelse og Nydannelse igen kan vækkes til Live. Ti de Anskuelser, jeg har polemiseret mod, kan maaske tabe deres Gyldighed for vor Forstand, men den Sinds- og Aandsart, hvoraf de er voksede frem, kan ikke saaledes bortræsonneres.

Hvad det kommer an paa, er jo til syvende og sidst, at der danner sig et virkeligt Selv i Aanderne, det er dog denne organiske Celle, hvoraf Livet skal fremgaa. Og hvordan opelske Selvet i Mennesker?

Vi havner her, som fra hvad Kant man end rører ved Tidens Spørgmaal, ved Opdragelsen. Selvet i et Menneske beror, formelt set, paa den stærke Sammenhæng og Samvirken mellem alle Aandens Sider; reelt set er det et Grundfond af ledende Ideer, Følelser og Impulser. Den formelle Sammenhæng vil igen bero paa Udvikling af Erindringen, af Tænkningen, af Fantasien — det er derfor dette, man bør søge fremmet ved Opdragelsen. Lige overfor Nutidens Realdannelse synes der da at være Grund til at virke hen mod en mere formal Dannelse. Nutildags, og nu mer end nogensinde og ganske i Tidens realistiske Aand, gaar Opdragelsen ud paa at stoppe saa meget Stof som mulig i Børnenes Hjærner, Viden — Viden — Viden! og den mest uensartede. — Det er jo dog Aandens Redskaber, det først og fremmest gælder om at uddanne. Og ligesom Legemet uddannes sundere, normalere, alsidigere ved Gymnastik end ved virkeligt, praktisk Arbejde, saa-

ledes synes noget lignende at maatte gælde om Aanden. Naar man uddannede Børnenes Øje og Iagttagelse ved Tegning, deres Øre ved Musik, deres Følelse og Fantasi ved at lade dem nyde god Kunst og Poesi, naar man aabnede deres Forstaaelse for Livet gennem Historie og Samfundslære og udviklede deres Tænkeævne, Opfindsomhed, Skarpsindighed, Abstraktion gennem matematiske Øvelser og filosofiske Tankegange, ... hvad gjorde det saa vel, om Drengene gik ud af Skolen uden at kende 4—5 Sprog, uden at kunne Grævlingens Knudetænder og Otto den tredjes Dødsaar? Har de bare deres Redskaber i Orden, og er tænksomme, klare og stærke Hjærner, fantasifulde og energiske, saa skal nok Kundskaberne let tilegnes, naar de skal bruges, og hvis de skal bruges!

Reelt set beroede — saa vi — Selvet paa et Grundfond af ledende Interesser og Viljeretninger. Det maa da være Opdragelsens og senere Levemaadens Sag at faa et Selv til at danne sig. Det gælder derved at modarbejde alt det spredende og splittende, som der er i Nutidslivet med dets mangfoldige Paavirkninger og Indtryk. Hvad saadant noget som f. Eks. Avislæsning kan gøre af Skade ved at udskillinge vor Grundfond af Opmærksomhed og Interesse til liden Nytte, det er mere, end vel de fleste tro. Nutidslivet nøder til resolut at begrænse sig for ikke at tabe sig. Og jo mer man kan nedkæmpe Overvurderingen af Erkendelsesdannelsen og faa Begrebet „Kultur“ frem i Betydning af Gennemarbejdelse og Uddannelse af Personligheden, desmer vil ogsaa Ambitionen ophøre at gaa ud paa „Almendannelse“ og Almeninteresser, men man vil forstaa, at Kultur er noget ganske individuelt, med forskelligt Indhold for hver enkelt, og at det for enhver blot gælder om at faa Stil i sin Personlighed og faa saa meget som mulig ud af sig.

Som med Personer, saaledes med Nationer. Ogsaa de kan ikke optage en Kultur andensteds fra, men maa udvikle den af deres inderste Selv, som Fuldendelse af deres Natur. Ligesom al Kultur er individuel og original, saaledes er den ogsaa national. Og det kunde jeg da endnu til Slut ville udhæve, at hvad Kultur, der skal produceres her hjemme, maa være en selvegen dansk. Saa længe Hovedvægten ligger paa Erkendelsesstoffet, kan og bør Landene hente fra hverandre og dele med hverandre; men naar det gælder om at præstere produktiv, selvegen Kultur, saa kan det ene Land i Hovedsagen ikke hjælpe eller laane fra det andet;

dér maa Udgangspunktet og Initiativet hentes fra den nationale Natur. Kun af Selvets Inderste sprudler Livskilderne frem. Og det er ogsaa netop herved, at ethvert Land maa godtgøre sin Ret til at leve sit eget Liv, derved at det præsterer og producerer ud af sig et eget Kulturliv, som er noget for sig og derfor ikke kan erstattes af andre.

VALD. VEDEL.

Montezumas Rige.

Spaniernes Erobring af Meksiko vakte den største Sensation i Europa. Cortez' æventyrlige Tog, hans Sammenstød med Vestens mægtigste Høvding, og mere end noget andet Fortællingerne om det nye og usædvanlige i den Kultur, Europæerne nu for første Gang stiftede Bekendtskab med, var vel skikket til at vække Opsigt i Samtiden og sætte Fantasien i Bevægelse. Efterdønningerne af denne Sensation har kunnet spores i de paafølgende Aarhundreder, ikke mindst i vort. Siden Aztekerne ophørte at eksistere som selvstændigt Folk, er der skrevet mere om dem end om noget andet Folk af samme Størrelse og Betydning. Ikke desto mindre er vort Kendskab saavel til Meksikos ældre Historie som til Befolkningens virkelige Kulturstandpunkt i mange Retninger begrænset og usikkert. Yderst faa Monumenter ere tilbage fra ældre Tid — derfor har den spanske Fanatisme sørget — og den nuværende Befolkning har ikke bevaret nogen Tradition fra sine Forfædre. Vor væsentligste Kundskab om Forhold og Tilstande i det gamle Meksiko maa søges ad literær Vej, i Skrifter af de Mænd, der enten som Cortez, Bernal Diaz del Castillo, Andreas de Tapia o. fl., selv toge Del i Erobringen, eller som Sahagun, Acosta, Mendieta, Torquemada o. a. under deres Missionærvirksomhed i det 16de og 17de Aarhundrede havde Lejlighed til at indsamle Efterretninger om ældre Tider, endelig hos de Forfattere af indiansk Blod, Duran, Tezozomoc og Ixtlilxochitl, der af Interesse for deres Forfædre søgte at bevare den Tradition, som var levende endnu paa deres Tid (omkring 1600). Men bortset fra, at disse Forfatteres Beretninger paa væsentlige Punkter ere i Modstrid med hverandre, indeholde de saa mange Uklarheder, Overdrivelser og haandgribelige Misforstaaelser, og ere i

flere Retninger saa ufuldstændige, at der er mangfoldige Forhold, af hvilke man maa opgive at vinde en sikker Forstaaelse.

Paa Grundlag af disse Kilder er der imidlertid tegnet et Billede af Meksikos Kultur, som igennem forskellige historiske Fremstillinger, særlig gennem Prescotts fængslende Værk, er gaaet over i den almindelige Bevidsthed. Billedet viser os Montezumas Rige som en mægtig Stat, en Blanding af et østerlandsk Monarki og en europæisk Feudalstat. Over det vidtstrakte Rige hersker en Monark — først kaldes han Konge, senere Kejser — hvis Ærgerrighed og Krigslyst indvikler ham i en bestandig Krig med Naboer, af hvilke han lægger den ene efter den anden under sit Scepter. Den højeste civile og militære Myndighed er i hans Haand. Omkring ham samler sig en talrig Adelstand, inddelt i forskellige Rangklasser, og et stort Antal Vasaller, der ligesom deres Ligemænd i Europa have faaet store Len af Herskeren til Løn for udvist Tjæneste i Krigen. En stor Del af Jorden er i disses Besiddelse og de fleste Agerdyrkere leve som deres Fæstere; Resten af Grundejendommen tilhører frie Agerbrugere eller Byerne. Dygtige Haandværkere og driftige Købmænd bebor Stæderne og de sidste bringe ved store Handelsekspeditioner betydelige Rigdomme til Meksiko. Forskellige lavere og højere Domstole vaage over Lovenes Ukrænkelighed, og over dem alle staar som Højesteret det saakaldte Senat, et Raad af høje Dignitarier, der tillige staar Herskeren bi i Administrationen af Riget. Kort sagt, vi møde Billedet af en Stat, der i ingen væsentlig Henseende adskiller sig fra Middelalderens Stater i Europa og Asien.

Jo mere man lærte Forholdene i det øvrige Amerika at kende, desto mere uforstaaeligt blev dette Rige. Det var virkelig højst forbavsende at finde saa udviklede Samfundsformer, et saa kompliceret Statsmaskineri som det meksikanske i en Verdensdel, hvis øvrige Befolkning i social Henseende levede paa de samme primitive Principer, som de fleste andre eksotiske Folk. Det var ikke alene det, at der i Meksiko kunde finde en Udfoldelse af et autokratisk Herredømme Sted, som ellers ikke kendtes i Nordamerika, men alle sociale Former vare førte over paa et nyt Grundlag; der var sket det store Gennembrud fra et patriarkalsk til et politisk Samfund. Og hvad der næsten var det mest forbavsende, hele denne politiske og sociale Udvikling skulde Aztekerne have undergaaet i Løbet af 200 Aar; først 1325 grundlagde de Tenoktitlan (Meksiko), og indtil da stode de paa samme

Standpunkt som de omboende Folk. Intet Under, at man for at løse denne Gaade tog sin Tilflugt til den Hypotese, der saa ofte har gjort Tjæneste under lignende Forhold, den nemlig, at den meksikanske Kultur var en fremmed Plante, indført andensteds fra eller i alt Fald med Forudsætninger i en højere Kultur, og man søgte hinsides det store Ocean, til Kulturlandene i Asien, ja endog til Ægypten for at finde Oprindelsen.

Den Glorie, der saa længe har omgivet Meksiko, er i det sidste Decennium blegnet. Kritiken har atter gjort det af med en Illusion og berøvet Montezuma det kongelige Skrud, som i mere end 300 Aar har prydet ham. Efter af den amerikanske Etnolog Lewis Morgan i sit grundlæggende Værk[1]) for første Gang havde undersøgt det indianske Samfunds Bygning og Principer og paavist dets Overensstemmelse med de primitive Samfund i alle Verdensdele, var den Vej afstukket, der maatte føre ind i Montezumas Rige. Morgan naaede kun til Grænserne, men andre af hans Landsmænd ere fulgte efter ham og have gjort højst interessante Opdagelser. I en Række fortrinlige Afhandlinger[2]) har Fr. Bandelier underkastet Samfundsforhold og Regeringsform i Meksiko en indgaaende Drøftelse og er kommen til et Resultat, der kaster et ganske nyt Lys over Tilstandene i Anahuac. Andre Forskere, Brühl, Brinton o. fl. have suppleret hans Arbejder, saaledes at der er oprullet et Billede af Montezumas Rige, der ganske vist er langt mindre glimrende og farverigt end det ældre, men hverken mindre ejendommeligt eller mindre interessant. Naar man nu er kommen til en anden Opfattelse af Forholdene end tidligere, er Grunden den, at man aldrig før har underkastet Kilderne en indgaaende kritisk Prøvelse; man har taget de gamle Forfatteres Beretninger paa Tro og Love og søgt at forlige dem saa godt som muligt. Der maatte ogsaa Nutidens Kendskab til de øvrige amerikanske Folks Samfundsformer til for rigtigt at vurdere det foreliggende Materiale og befri det for den fremmede Form, det har faaet. Det er et Forhold, som er vel kendt i Etnografiens Historie, at Ideer og Tilstande hos eksotiske Folk ere blevne urigtig opfattede, fordi Iagttageren har været saa bunden af sine medbragte Forudsætninger, at han har været ude af Stand

---

[1]) Ancient society; researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilisation. N. York 1877.

[2]) Reports of the Peabody Museum, II.

til at dømme uhildet. Der udkræves et langt og nøje Kendskab til disse Folk for at trænge ind i deres Tankegang, som er saa forskellig fra vor. Et saadant have de moderne amerikanske Forskere erhvervet sig ved i aarevis at leve blandt Indianerne, lære deres Sprog og vinde deres Tillid. Hertil udkræves imidlertid en Fordomsfrihed, som man ikke kunde vente at finde hos Spanierne i det 16—17de Aarh. De Mænd, der kom over til den nye Verden, vare saa bundne af de Forestillinger om sociale Former, de medbragte fra Europa, at de vare ude af Stand til at opfatte de nye Forhold rigtigt. De døbte indianske Institutioner med europæiske Navne uden at vide, hvor lidt de passede, og klædte det meksikanske Samfund i det Kostume fra Europas Feudaltid, som det har baaret til vore Dage. Men under den fremmede Dragt have de skjult en ægte Indianer, som i Belysning af vor Tids Indsigt fremtræder med kendte Træk. Det vilde føre for vidt paa dette Sted udførligere at paavise, hvorledes Spaniernes Samfundsbetragtning har influeret paa deres Opfattelse af indianske Institutioner — der vil i det følgende blive Lejlighed til delvis at belyse det — derimod turde en kort Redegørelse for, hvad Montezumas Rige egentlig var, mulig ikke være uden Interesse for dette Tidsskrifts Læsere.

Til Forstaaelse af det følgende vil det være nødvendigt at kaste et flygtigt Blik paa det indianske Samfund. Grundenheden i dette er Slægten. Paa denne sociale Gruppe anvende nyere amerikanske Forskere almindelig Betegnelsen Gens for at betone dens Overensstemmelse med Slægten i de ældste klassiske Samfund; i det følgende ville vi anvende det mere kendte Klan, der betegner den samme Association hos Kelterne. Den indianske Slægtsgruppe er, ligesom i det ældste Grækenland og Italien, en Gruppe af blodsbeslægtede Individer, der føre deres Udspring tilbage til en fælles Stamfader eller Stammoder; men Klanen omfatter kun Descendenter i den ene Linje og Urahnens Køn bliver derfor bestemmende for Slægtens Sammensætning. Regnes Udspringet fra en Kvinde, bliver Moderen, i modsat Tilfælde Faderen Bindeleddet. Hos de fleste nordindianske Folk er det første Tilfældet. Klanen bestaar her af Descendenter af en ukendt Stammoder, bestandig regnet gennem Kvindelinjen. Medens saaledes Datterbørn blive i Moderens Klan, tilhøre Sønnens Børn den Slægt, fra hvilken han henter sin Hustru. En Mand faar paa denne Maade aldrig Børn i sin egen Slægt. Senere er der sket en

Overgang til Descendens i Mandslinjen, og ogsaa denne Form, hvor Faderen bliver den bestemmende Faktor, findes, om end i ringe Udstrækning, i Nordamerika.

Ved Sammenslutning af enkelte Klaner, i Reglen Spaltninger af én oprindelig Slægt, til religiøse og krigerske Formaal opstod Broderskaberne, Korporationer, der ganske svarede til de græske Fratrier og de romerske Kurier. Men disse have i det nuværende indianske Samfund ringe Betydning; de fleste Steder findes kun Rester af dem. Den organiserede frivillige Sammenslutning af et større Antal beslægtede Klaner til gensidig Beskyttelse danner Stammen, der har sit særegne Navn, sin egne Dialekt og et uafhængigt Territorium. Flere Steder i Nordamerika har endelig forskellige beslægtede Stammer sluttet sig sammen til et Forbund til Forsvar og Angreb, idet dog hver Stamme beholdt fuld Selvstændighed over sit Omraade og i sin indre Styrelse.

Forbundet er den højeste Form af social Organisation, som Indianerne kende. Sammensmæltningen af flere Stammer paa et vist Territorium til en Nation med Udslettelse af de Skillelinjer, Slægtskabsfølelsen drager, en Statsdannelse i europæisk Forstand, ligger ganske udenfor deres Tankegang.

Hver af de ovenfor nævnte Grupper har sine særegne Rettigheder og Forpligtelser. Hos de mest udviklede Stammer kunne de formuleres saaledes: Klanen har Ret til at vælge og afsætte Høvdinge, til at regulere Ægteskaber og Arveforhold og til at optage fremmede; den har Forpligtelse til at beskytte Medlemmernes Liv og Ejendom og til at hævne Forbrydelser; endelig har den sin selvstændige Styrelse gennem et Raad, en særlig Kultus og en særegen Begravelsesplads. Vi forbigaa Broderskaberne, som i denne Sammenhæng have mindre Betydning. Stammen har Ret til at bekræfte Valget af Klanhøvdingene, har Omsorg for den fælles Kultus og styrer alle Fællesanliggender gennem et Raad af Høvdinge, der er den øverste Regeringsmagt; i enkelte Tilfælde vælger den en Overhøvding. En indiansk Stamme er altsaa en fuldstændig demokratisk Organisation, bestaaende af et Antal autonome Smaasamfund, der have sluttet sig sammen til Varetagelse af fælles Interesser.

Det er disse simple Grundtræk, der give os Nøglen til Forstaaelsen af det meksikanske Samfund. Vi begynde med den laveste sociale Faktor.

Paa Erobringens Tid var Byen Meksiko delt i 4 Kvarterer og hvert af disse atter i et Antal Kommuner — ialt 20 — de saakaldte Kalpulli. I de ældre Forfatteres Fremstilling indtage Kommunerne en yderst beskeden Plads i Forhold til de højere Samfundsklasser og Regenten, og vort Kendskab til dem er derfor paa mange Punkter ufuldstændigt. Imidlertid er der dog givet saa meget, at de ved en kritisk Sammenstilling af alt foreliggende lader sig rekonstruere i alle Hovedtræk. Ordet Kalpulli betyder Familie, og hvad der forstaas ved dette Begreb bliver klart, naar man betragter Betegnelserne for Slægtskabsgraderne. Disse lade sig nemlig ikke anvende paa en Familie i moderne Forstand, omfattende Slægtninge saavel paa Fædrenes som paa Mødrenes Side. Derimod passe de ganske paa en Slægt under den ældre Samfundstilstand, hvor det kun er den ene af Forældrene, som danner Bindeleddet. I Meksiko var Mandslinjen den bestemmende; Børnene tilhørte Faderens Slægt, ligesom ogsaa Arvefølgen var fra Fader til Søn. Allerede herved aabenbarer Kalpulli'en sin Lighed med den almindelige indianske Klan; men Overensstemmelsen bliver endnu mere slaaende derved, at Kommunen, der altsaa bestaar af en enkelt Slægt, er organiseret som selvstændigt socialt Led med en Kreds af bestemte Rettigheder og Forpligtelser og en egen Styrelse.

Det Billede, Mackensie Wallace giver af den russiske Landsbykommune, passer i meget paa den meksikanske Kommune. Særlig gælder dette om Ejendomsforholdene. Den meksikanske Stamme som saadan gjorde ikke nogen Højhedsret gældende over det Territorium, den beboede. Jorden ejedes af Kommunerne, af hvilke hver besad det Areal, den oprindelig havde tilegnet sig, som selvstændig Ejendom; den betalte ikke nogen Skat til Stammen. Ligesom i Rusland var Jorden delt i Lodder, der fordeltes mellem Medlemmerne, saaledes at hver Husstand fik Brugsret til et Grundstykke. Sædvanlig var det Forstanderen i Kommunen, som foretog Fordelingen, men overalt, hvor der opstod tvivlsomme Spørgsmaal, laa Afgørelsen i Raadets Haand. Familien dyrkede sit Grundstykke i Fællesskab. Giftede en Søn sig, fik han en særlig Lod, for saa vidt en saadan var ledig, ellers maatte han med sin Hustru opholde sig i Faderens Hus. Ved Faderens Død indgik den ældste Søn i hans Forpligtelser; han fik Brugsretten af Jorden imod at sørge for Moderens og de ugifte Søskendes Underhold. Havde den afdøde ingen Arvinger, dis-

ponerede Kommunen over hans Ejendom til Fordel for en af de gifte unge Mænd, som endnu ikke havde faaet Andel i Fællesjorden. Skøndt der altsaa bestod en Slags Arveret til Jorden, kunde den dog aldrig gaa over til personlig Ejendom; Husfaderen kunde i ingen Henseende disponere over sit Grundstykke, hverken sælge det eller leje det ud uden Kommunens Samtykke; det eneste, som tilstodes ham, var Retten til at lade Jorden dyrke af andre, hvis han enten ved Udøvelse af et Haandværk eller ved et offentligt Hverv var forhindret i selv at sørge for Dyrkningen. Forsømte han i to Aar at dyrke Jorden forsvarlig eller forlod han med sin Familie Kommunen, blev han udstødt af denne, og Jorden faldt tilbage til Fællesejet. Det var nødvendigt at tage skarpe Forholdsregler mod Forsømmelse. Dels var Arealet lille, saaledes at det var vanskeligt nok at tilfredsstille Medlemmernes Krav paa Meddelagtighed i Fællesjorden, dels vilde den forsømmelige Landbruger let komme til at falde de øvrige til Last. Man værnede sig da mod en saadan Eventualitet ved at udstøde ham, hvorefter han nedsank i en Slags Pariakaste. Overfor denne havde den enkelte Kommune ingen Forpligtelser.

Foruden Dyrkningen af deres egne Grundstykker paahvilede der ogsaa Kommunens Medlemmer en Forpligtelse til at præstere et vist Arbejde i det offentliges Interesse. De forskellige Høvdinge, saavel Kommunernes Ledere som Stammens øverste Repræsentant, havde som Medlemmer af en Kommune Brugsretten til en Lod af Fællesjorden, og i ældre Tid dyrkede de ligesom de andre selv deres Jord. Men efterhaanden som deres Forretninger voksede med Stammens politiske Magtudfoldelse, bleve de ikke længere i Stand til at varetage Dyrkningen, og denne kom derfor til at paahvile deres Fæller i Kommunen som en Gengæld for de Tjænester, Høvdingene ydede det offentlige. Desuden maatte Kommunen besørge Dyrkningen af de offentlige Grundstykker. Af disse tjænte de mindre til Underhold for de Familier, hvem Opførelsen og Vedligeholdelsen af de offentlige Bygninger tilkom, medens de større Arealer vare forbeholdte Repræsentationen af Stammen. Blandt de Forpligtelser, som i første Række tilfaldt enhver Huschef blandt Indianerne, var den væsentligste Pligten til at udvise Gæstfrihed imod og underholde enhver, som kom til Huset. Som Repræsentant for den meksikanske Stamme havde den øverste Høvding denne Pligt overfor alle dem, der besøgte Stammens offentlige Bygning, i hvilken Høvdingen boede. Saa

længe Aztekerne levede isolerede paa deres Øer og stode fjendtlig overfor hele Fastlandets Befolkning, var Opfyldelsen af Gæstfrihedspligten endnu overkommelig for den enkelte Høvdingefamilie; men efterhaanden som Herredømmet over de omboende Stammer udvidedes, samledes der daglig et saa stort Antal fremmede om Høvdingen, at hans private Indkomster ikke vare tilstrækkelige til at dække Udgifterne ved en Repræsentation i stor Stil. Et Tilskud fra Stammen blev derfor nødvendigt og der blev da udlagt et Areal, der dyrkedes af alle Stammens Medlemmer i Forening og hvis Afgrøde anvendtes til Høvdingens, hans Families og hans talrige Hjælperes Underhold samt til Udøvelse af Gæstfriheden mod fremmede. Det er disse Arealer, der af Spanierne ere opfattede som Krongodser, ligesom Kommunehøvdingenes Lodder betegnes som Majorater eller Len. Men ingen af dem gik ud af Fællesejet; de sidste vare, som allerede nævnt, ikke forskellige fra de almindelige Grundstykker og de første vare en Slags Embedsjord, som Høvdingene havde Brugsretten til, saa længe de fungerede, men som lige saa lidt som nogen anden Grundbesiddelse kunde gaa over til privat Ejendom.

Foruden ved Reguleringen af Ejendomsforholdene greb Kommunen paa mange Maader stærkt ind i den enkeltes Frihed. Af mindre Betydning var Retten til at give Medlemmerne Navn. Stærkt indgribende blev derimod Ledelsen af Opdragelsen og Omsorgen for Ungdommens Udvikling til Deltagelse i det offentlige Liv. Naturligvis var der i denne Henseende kun Tale om de unge Mænd. Kvinderne, der kun havde Værd for Samfundet som Arbejdskraft for Mændene og Redskaber til Tilfredsstillelse af deres sanselige Tilbøjeligheder, skænkedes der ingen Opmærksomhed fra det offentliges Side; de opdroges af Moderen i Huset og undervistes i de almindelige kvindelige Arbejder samt i pæne Manerer for at behage Mændene. Drengene bleve derimod i en tidlig Alder unddragne Forældrenes Kontrol og anbragte i et af de saakaldte „Ungdommens Huse“, hvoraf der fandtes 4 i Byen Meksiko. Det var store fælles Opdragelsesanstalter, ledede af to Høvdinge — „Ungdommens Formand“ og „den ældre Broder“ — der skulde sørge for Elevernes fysiske og intellektuelle Opdragelse. Den sidste var ikke synderlig vidtløftig. Lidt Undervisning i Sang og Dans, Øvelser i Retorik og i Iagttagelse af de almindelige religiøse Ceremonier var alt. Hovedvægten lagdes, som det var naturligt i et Samfund, for hvilket Krig var en Livsbetingelse,

paa Indøvelse i Vaabenbrug og Udvikling af Legemet. Og store Fordringer stilledes der i denne Henseende til de unge Mænd. De fik liden og daarlig Føde, ringe Søvn og maatte arbejde haardt. Dyrkningen af den Jord, af hvilken Templernes og Præsternes Fornødenheder udrededes, paahvilede dem, foruden at de maatte deltage i Dyrkningen af deres Families Grundstykker. Hver 20de Dag maatte de aflægge Prøver paa deres Vaabenfærdighed.

Kom det Tidspunkt, hvor den unge Mand skulde giftes, optraadte ogsaa da Kommunen som hans Formynder. For at kunne hævde sin Stilling overfor de andre Grupper af samme Art var det af Vigtighed for Kommunen at vedligeholde sine Medlemmers Antal. Den paalagde derfor enhver Mand og enhver Kvinde en Forpligtelse til at gifte sig og straffede Forsømmelserne heraf med Udstødelse af Samfundet. Om Tilbøjelighed for en bestemt Person eller for Ægteskabet overhovedet spurgte man ikke. Saa længe de unge Mænd vare i Skolen, saa man gennem Fingre med de Kærlighedsforhold, som de indlod sig i — oprindelig vistnok fordi de forøgede Kommunens Størrelse — men da man kun tillod dem at træde i et saadant Forhold til en Pariakvinde, kunde det aldrig føre til Ægteskab; højst kunde det blive Indledning til et senere Konkubinat. Ægteskabet var et Arrangement mellem Brudens og Brudgommens Forældre. Den unge Mands Fader tog Initiativet til Forbindelsen, raadslog med de andre Medlemmer af Kommunen om Valget af Bruden og indledede Underhandlinger med dennes Forældre om Partiet, saa snart Forstanderen for „Ungdommens Hus“ havde givet sit Samtykke til Giftermaalet. Hvad de unge Folk sagde dertil, var ganske ligegyldigt. Kommunens Mellemkomst ved Giftermaalet var en nødvendig Følge af selve dens Væsen som Slægtsgruppe. Overalt, hvor Slægtsprincipet er Grundlag for Samfundsordningen, er Ægteskab mellem Slægtens Medlemmer umuligt; en Forbindelse mellem Personer, der antages for blodsbeslægtede, betragtes af de fleste lavere staaende Folk for naturstridig og skadelig. Ægteskabet kan derfor kun finde Sted mellem Individer af forskellig Afstamning, i dette Tilfælde af forskellige Kommuner. Men derved berørtes en af Kommunens vigtigste Rettigheder, Retten til at optage fremmede Elementer; den kunde ikke lægges i en enkelt Families Haand, og alle maatte derfor give deres Samtykke til Hustruens Indførelse i den nye Slægt, hun kom til at tilhøre.

Paa samme Maade krævedes der ogsaa Samfundets Sanktion, gennem den ovenfor nævnte Høvding, til Ægteskabets Opløsning.

Kommunens vigtigste Forpligtelse var den at beskytte sine Medlemmers Liv og Ejendom og straffe enhver Forbrydelse mod dem. Den havde fuld Jurisdiktionsmyndighed indenfor sit Omraade; ingen Sag, der en Gang var paadømt, kunde appelleres til en højere Instans. Tilhørte derimod Forbryderen en anden Kommune, maatte man gennem Stammen søge Oprejsning hos denne. Enhver Forbrydelse mod et enkelt Individ betragtedes som en Krænkelse af hele Gruppens Rettigheder. Derved forklares Straffens overordentlige Strænghed. Retshaandhævelsen skete i Henhold til Love, der vare lige saa simple som drakoniske. Kun i faa Tilfælde opstilledes en Gradation i Forbrydelsen, f. Eks. med Hensyn til Tyveri. Straffens Art blev her bestemt efter det større eller mindre Tab, Forbrydelsen voldte den bestjaalne. Var den stjaalne Genstand af ringe Værd og endnu i Tyvens Besiddelse, var Retfærdigheden sket Fyldest ved en simpel Tilbagegivelse. Kunde denne ikke finde Sted, eller var Tyveriet meget groft, blev Tyven den bestjaalnes Slave; i særlig graverende Tilfælde, hvis f. Eks. den stjaalne Genstand var af meget stor Værdi, maatte Forbryderen bøde med Livet. Dette var altid Tilfældet ved det groveste Indgreb i anden Mands Ejendom, som kendtes, Forførelse af hans Hustru. Saavel Forføreren som den forførte maatte lide Døden, og det nyttede aldeles ikke, at Manden mulig tilgav sin Hustru; Forbrydelsen var rettet mod hele Samfundet, og dette vaagede strængt over sin Hævnpligt, endog i den Grad, at Manden, hvis han af Skinsyge dræbte sin Hustru, selv maatte lide Dødsstraf, fordi han tiltog sig Samfundets Myndighed. Undtages Tyveri og enkelte mindre Forseelser, der medførte Udstødelse af Kommunen, fandtes kun én Straf for alle Forbrydelser, Døden. Flere Gange omtales i Kilderne Fængsler i Meksiko, mørke, usunde Huller ved Templerne og Raadhuset; men de vare kun bestemt til midlertidige Opholdssteder for Forbrydere, indtil Straffen over dem blev eksekveret; den, der i længere Tid skulde opholde sig i disse Huller, maatte uundgaaelig omkomme af Hunger, Smuds og Mangel paa Luft.

Forudsætningen for, at Kommunen kunde opfylde sine Forpligtelser overfor Medlemmerne, opretholde sin Organisation og gøre sig gældende udadtil, var en ordnet Styrelse gennem selvstændige Organer. Som sædvanlig i Amerika, hvor Slægten er

Grundlaget for Samfundsordningen, var den højeste Myndighed i Hænderne paa et Raad, valgte af alle Medlemmerne i Kalpulli'en mellem de ældre Mænd, som nød størst Anseelse i Kommunen. Naar Forholdene krævede det, forsamlede Raadet sig i den offentlige Bygning (Tekpan) for at drøfte og afgøre alle foreliggende Sager. Under ekstraordinære Forhold kunde det sammenkalde en almindelig Folkeforsamling til at fatte den afgørende Beslutning. Desværre kendes saare lidet til dette Raads Beskaffenhed og Funktioner ud over det rent almindelige Forhold, at det var i Besiddelse af den styrende og dømmende Myndighed. De spanske Historieskrivere, som saa grundig misforstod de sociale Forhold, omtale kun Raadets Eksistens, men skænke det iøvrigt ikke nogen Opmærksomhed, da det var ganske uforeneligt med deres Opfattelse af Kalpulli'ens Natur. Tavsheden er saa meget mærkeligere som saadanne Raad ogsaa efter Erobringens Tid have eksisteret i Mellemamerika. Saa sent som i 1871 vides det at have fungeret i Guatemala.

Til at varetage de daglige Forretninger og udføre Raadets Beslutninger valgte Kommunen to Høvdinge blandt de mest agtede og dygtigste Mænd. Den ene — den foran nævnte Kalpullec „Formanden" — repræsenterede den administrative, den anden, „den ældre Broder", den eksekutive og militære Myndighed. Valget gjaldt for Livstid, men de meksikanske Høvdinge havde det tilfælles med deres Kollegaer i det øvrige Nordamerika, at de kunde afsættes og bleve afsatte, hvis deres Handlemaade vakte Mishag. Havde de derimod fungeret til almindelig Tilfredshed, valgtes i Reglen efter deres Død en af de nærmeste Arvinger, en Søn eller Broder, til deres Efterfølgere i Embedet, for saa vidt de vare i Besiddelse af den fornødne Dygtighed. Heraf er der opstaaet den urigtige Mening, at Stillingen var arvelig i en bestemt Familie. Dette var imidlertid ingenlunde Tilfældet, det var stedse Hensynet til Dueligheden, som stod i første Række. Formandens vigtigste Hverv bestod i at føre Opsyn med den dyrkede Jord; han opbevarede i den Anledning et Slags Register over de enkelte, private og offentlige Grundstykker og skulde deri indføre de Forandringer, som fandt Sted. Ligeledes paahvilede det ham at føre Kontrol med de fælles Forraad, at udlevere det fornødne til de talrige religiøse Fester og Krigsforetagender og forestaa Fordelingen af den Del af den aarlige Tribut, som tilfaldt Kommunen. Ved enhver Lejlighed skulde han forsvare sine

Fæller og optræde paa deres Vegne, ligesom han som deres Repræsentant var forpligtet til at udvise den sædvanlige Gæstfrihed mod fremmede. Omgivet af sin Familie og den Skare underordnede Funktionærer, som stod ham bi i Varetagelsen af hans Embede, residerede han i den Bygning, som var opført i hver Kommune — en Slags Raadhus (Tekpan) — og var Midtpunktet for det offentlige Liv. Herhen søgte alle, som havde Forretninger med Kommunen at besørge, og her fandt de et gæstfrit Hjem, saa længe deres Ophold varede.

Samme Sted havde ogsaa „den ældre Broder“ sin Bolig, skøndt han ikke synes at have deltaget i Repræsentationen. Som Krigshøvding var han Forstander for „Ungdommens Hus“, Leder af Opdragelsen og i Krigstid Anfører for den Styrke af 2—400 Mand, som Kommunen skulde stille til Stammens Hær. I Fredstid fungerede han som Politimester, skulde i Forening med sine talrige Underordnede holde Orden i Kommunen, opspore Forbrydere og bringe dem for Raadet, samt efter Dommens Afsigelse sørge for Eksekutionen.

De fremdragne Forhold ville formentlig være tilstrækkelige til at vise, hvor lidet den meksikanske Kalpulli havde tilfælles med de europæiske Len, med hvilke de ofte ere blevne sammenlignede. De vare autonome Smaasamfund med en fuldstændig demokratisk Organisation. I disse Samfund, hvor Slægtsfølelsen var Bindemidlet, blev den enkelte stærkt bunden af Hensyn til Frænderne, til Gengæld nød han al den Beskyttelse, disse vare i Stand til at give. Tyngdepunktet kom til at ligge hos den Autoritet, Samfundet selv havde skabt og den valgte Høvding udførte kun Slægtens Vilje, ansvarlig overfor den og kun i Besiddelse af den Indflydelse, personlige Egenskaber kunde skaffe ham. Træk for Træk genfindes her de samme Ejendommeligheder, som ovenfor ere fremhævede som karakteristiske for alle indianske Klaner. Der kan derfor ingen Tvivl være om, at den saakaldte Kalpulli i Meksiko kun er en Klan som de sædvanlige i Amerika, i enkelte Retninger noget fuldkomnere i sin Organisation som Følge af de mere udviklede Samfundsforhold, men uden paa noget Punkt at gaa ud over sit oprindelige Grundlag. Paa den anden Side er det forstaaeligt, at for Iagttagere, der vare opfyldte af feudale Forestillinger og ikke kendte andre Samfundsformer end dem, der vare de herskende i det 16de Aarhundredes Europa, maatte en Misforstaaelse af det nye, de kom i Berøring med, ligge nær. Saa længe det ikke for-

stodes, hvilken Betydning Slægtsprincipet havde for Organisationen, var der i Virkeligheden adskillige Forhold, som kunde opfattes som overensstemmende med de europæiske. Hvad var vel rimeligere for en Spanier i det 16de Aarhundrede end at opfatte „Formanden" og „den ældre Broder" som Vasaller af en mægtig Konge og Kalpulli'ens Medlemmer som hans Undervasaller. Alt passede ind i en saadan Betragtning. Man erfarede, at det Distrikt, Høvdingene styrede, af dem fordeltes til de enkelte Familier og efter Indehaverens Død var Genstand for en ny Uddeling af Høvdingen; det kendte man godt fra Europa, hvor Lenet efter Vasallens Død faldt tilbage til Lensherren, og man døbte de nye Forhold med de kendte Navne. Man havde, som forhen omtalt, ikke faaet Øje paa Klanraadets centrale Stilling i Styrelsen, men mente, at Høvdingen var i Besiddelse af den øverste dømmende og styrende Myndighed som Lensherren overfor sine Vasaller, og naar Høvdingen drog ud i Spidsen for Klanens Kontingent til Forbundshæren, var det Vasallen, der mødte med den Styrke, han var forpligtet til at stille til den øverste Lensherres Disposition. Ganske vist, det indrømmede man, var det langt fra, at Lensvæsenet i den nye Verden var gennemført til en saadan Fuldkommenhed som det System af gensidige Rettigheder og Forpligtelser, der karakteriserede Forholdet mellem Vasal og Lensherre i den gamle Verden og gjorde „enhver lille Barons Hof til et nøjagtig Miniaturbillede af hans Suveræns", men Grundtrækkene i det kendte System fandt man med Lethed.

Vi vende os til den saakaldte Adel, der i alle ældre Beretninger spiller en saa stor Rolle. Af det foregaaende vil det være klart, at der ikke kan have udviklet sig en priviligeret Stand paa Basis af Grundbesiddelse, da individuel Ejendomsret til Jord overhovedet ikke eksisterede. Man kan derfor ganske se bort fra de saakaldte store Jorddrotter, som ikke vare andet end Klanhøvdinge, Medlemmer af Raadet og lignende Høvdinge. Derimod kunde en Mand ved egne Fortjænester erhverve sig en fremskudt Stilling i Samfundet, blive tecutli (Bedstefader), den sædvanlige Betegnelse for Høvdingeværdigheden. Denne var dels en Belønning for udviste Tjænester, for en Tapperhed og Uforfærdethed i Krigen, som fik sit synlige Vidnesbyrd i Hjembringelsen af et vist Antal Fanger til Ofring i Kommunens Tempel, for ualmindelig Klogskab i Raadet, for Snarraadighed og Dygtighed under vanskelige Forhold eller paa farlige Handelsekspeditioner, eller ogsaa kunde den erhverves

ved Iagttagelse af visse religiøse Ceremonier, der stillede Aspirantens Selvbeherskelse og Udholdenhed paa den haardeste Prøve. Han fremstilledes i det store Tempel af Repræsentanter for Klanen og andre Høvdinge, og maatte der i 4 Døgn underkaste sig de haardeste Pinsler. Der tilstodes ham kun et Minimum af Næring, hyppig blev der tappet Blod af ham og ingen Søvn fik Lov til at sænke sig over hans trætte Øjne. Fra Tid til anden blev han udsat for alle Slags Krænkelser, for haanende Ord og drøje Slag, som han maatte finde sig i uden en Lyd, og medens han var udmattet af Hunger, Tørst og Blodtab, spiste og drak hans Omgivelser til Overmaal for hans Øjne. Saa snart de 4 Dage vare overstaaede, vendte Aspiranten tilbage til sin Klan, hvor han maatte tilbringe et Aar i fuldstændig Afsondring og stræng Afholdenhed, stadig tilføjende sig legemlige Lidelser. Efter en ny Prøvetid af samme Art og Varighed som den første fandt Investituren Sted i Templet i Overværelse af en stor Forsamling af Præster, Høvdinge og Medlemmer af den paagældende Kommune, forudsat at Novicens Mod og Styrke ikke havde svigtet ham.

Hvad opnaaedes der da ved saa mange selvpaalagte Lidelser? Overmaade lidet af virkelig Værd. „Bedstefædrene“ bleve behandlede med særlig Udmærkelse, hvor de kom hen; man hørte i Klanen opmærksom paa deres Udtalelser, spurgte dem til Raads i vanskelige Tilfælde og tildelte dem Anførerposterne i Hæren. Men de eneste Privilegier, de besad, var Retten til at bære nogle ydre Udmærkelsestegn, en særegen Dragt, en løjerlig Maske med Hovedet af et vildt Dyr, en ejendommelig Frisure, men det var ogsaa alt. Høvdingeværdigheden var kun en Titel, uden at der dertil var knyttet nogen reel Magt. Ganske vist kvalificerede den en Mand til offentlige Hverv og den øverste Høvding og Medlemmerne af Stammens Raad maatte nødvendigvis være „Bedstefædre“; men Kommunerne kunde til deres Øvrighedspersoner ogsaa vælge Mænd af deres Midte, som ikke vare Høvdinge, hvis de ansaas for bedst skikkede til Hvervet, og mangfoldige Høvdinge opnaaede aldrig nogen offentlig Stilling. Da Høvdingeværdigheden var en Belønning for virkelige eller indbildte Fortjænester, var den en rent personlig Udmærkelse, som ikke kunde komme andre til Gode. Tanken om at arve andres Fortjænester og Værdigheder var overhovedet ikke faldet Meksikanerne ind. Paa Basis af en Institution, som den her skildrede, kunde der overhovedet ikke opstaa nogen priviligeret Stand. Der eksisterer kun en rent ydre

Lighed mellem indianske Høvdinge og europæiske Adelsmænd og naar de ere blevne sammenblandede, beror det paa, at man ogsaa paa dette Punkt vilkaarlig har overført en europæisk Betegnelse paa indianske Institutioner. „Bedstefader"-værdigheden er en almindelig og vel kendt indiansk Institution. Hos alle nordindianske Stammer udnævner Klanens Raad Titulærhøvdinge som Belønning for Tapperhed, Veltalenhed eller Snilhed. Men Værdigheden, med hvilken der intetsomhelst Prærogativ er forbundet, er altid personlig, og en Høvding kan endog berøves sine Horn (Symbolet paa Værdigheden), hvis han viser en uværdig Opførsel.

Et egentligt Aristokrati fandtes altsaa lige saa lidt i Meksiko som i det øvrige Amerika. Overhovedet kendtes ikke nogen Standsforskel; alle nød samme Rettigheder og havde de samme Forpligtelser overfor Klanfællerne. Kun en enkelt Klasse Mennesker indtoge en Særstilling, det var dem, der paa Grund af visse Forseelser vare satte udenfor Døren af Kommunen. Som omtalt ramte Udstødelsen dem, der ikke opfyldte deres Forpligtelser med Hensyn til Dyrkningen af Jorden, alle, som undlode at gifte sig, som i længere Tid, end det var dem tilladt, forlod Kommunen, eller som havde gjort sig skyldige i visse mindre Lovovertrædelser. Berøvede Klanens Beskyttelse og Retten til Delagtighed i Fællesjorden, indtoge disse Individer en Slags Pariastilling i Samfundet. De vare afskaarne fra at udvandre til andre Kommuner, som ikke taalte nogen fremmed paa sit Territorium. Deres eneste Udvej var derfor at tilbyde deres Arbejdskraft til dem i deres egen Klan, som vilde og kunde paatage sig deres Underhold. Sædvanlig betegnes Pariaerne som Slaver, men ogsaa dette Navn er ukorrekt, idet Pariaens Forhold til Herren kun var og blev et Tjænesteforhold. Kun hans Arbejde, ikke hans Person tilhørte den Mand, der underholdt ham; han kunde ikke sælges, ikke straffes af Arbejdsgiveren for Forbrydelser. Forholdet var kontraktmæssig ordnet og havde kun Gyldighed, naar det var indgaaet i Overværelse af Vidner. Begge Parter vare strængt bundne til Kontrakten og Pariaen kunde let udsætte sig for at blive afleveret til Templet til Ofring, hvis han brød sine Forpligtelser.

Fra Klanen vende vi os til det højere Led i den sociale Organisation, til Stammen og dens Regeringsform. Efter den sædvanlige Fremstilling styredes Aztekerne af en enevældig Konge eller Kejser, der assisteredes af en Vicekonge og ved Siden af sig havde et Senat. Den lovgivende og administrative Myndighed var

hos den første, den dømmende hos det sidste. Vi begynde med det saakaldte Senat, der altsaa skulde være Aztekernes Højesteret. Det bestod af 20 Medlemmer, en Repræsentant for hver Klan, valgt af denne blandt Mænd af anerkendt Dygtighed og Anseelse, som havde erhvervet Høvdingeværdigheden. Til bestemte Tider samledes det i Stammens Raadhus til regelmæssigt Møde, men kunde forøvrigt sammenkaldes saa ofte Forholdene gjorde det ønskeligt. „Senatet“ var i Virkeligheden den højeste Domstol, ikke i den Forstand, at en Sag kunde appelleres fra Klanraadet til „Senatet“ — Klanen havde som omtalt fuld Jurisdiktion paa sit Omraade og Stammen kunde aldeles ikke blande sig i dens særlige Anliggender; men det fungerede som Domstol i Sager, der vedrørte mere end en enkelt Klan.

Under „Senatets“ Jurisdiktion faldt for det første alle Sager vedrørende Forholdet mellem de forskellige Kommuner. Det var naturligvis ikke at vente, at Klanerne altid skulde leve i Fred og god Forstaaelse indbyrdes. Der kunde opstaa Grænsestridigheder mellem to Nabokommuner, eller der blev begaaet et Drab, et Tyveri eller en anden Retskrænkelse i en fremmed Klan. I saadanne Tilfælde kunde Sagen ikke paadømmes af den enkelte Klan. Denne var nemlig ansvarlig for sine Medlemmers Handlinger, ligesom den var forpligtet til at hævne alle Forurettelser mod dem. Den blev altsaa selv Part i Sagen og denne maatte finde sin Afgørelse hos den højeste dømmende Myndighed i Stammen. Gennem sin Repræsentant i „Senatet“ nedlagde den derfor Paastand paa Erstatning af Forbryderens Klan og der førtes en mundtlig Proces, ofte ledsaget af Fremlæggelse af Beviser i Billedskrift, før Afgørelsen fandt Sted. Fremdeles stode Pariaerne under Stammens umiddelbare Jurisdiktion, en naturlig Følge af deres Stilling, da Straffen, som ramte dem, just bestod i Berøvelsen af deres Rettigheder som Klanmedlemmer, i første Række Beskyttelse af Liv og Ejendom. Forbrydelser vare hyppigere blandt dem end blandt Klanmedlemmerne, hvem Hensynet til de gensidige Forpligtelser holdt paa Lovens Grund. De synes derfor at have givet „Senatet“ en Del at bestille. Endelig var det naturligt, at Forbrydelser, som fandt Sted paa det store Torv eller i Raadhuset og Templet, maatte paadømmes af Stammen. Som regelmæssige Samlingssteder for hele Befolkningen kunde de ikke staa under en enkelt Kommunes Værgemaal. Forbrydelser her bleve straffede meget strængt som Vanhelligelse af neutral Grund og Fornærmelse

mod Stammen. En Del af „Senatets“ Medlemmer samledes derfor daglig i Raadhuset for straks at straffe saadanne Forbrydelser. At endelig Landsforræderi, Krænkelse af Gesandter og Skatteopkrævere blandt de undertvungne Folk paadømtes af „Senatet“ var naturligt, da disse Forbrydelser vare de groveste Krænkelser af Stammens Autoritet, som kunde ske.

„Senatet“ var saaledes virkelig en Domstol, som det er blevet kaldet og tilmed en højeste Ret, fra hvilken ingen Appel var mulig. Men det var mere end det. I det saakaldte Senats Haand laa overhovedet Ledelsen af det hele Samfunds fælles Interesser paa alle Omraader. Det skulde f. Eks. bekræfte Klanernes Valg af deres Høvdinge og andre Embedsmænd, skulde bestemme Fordelingen af Tributen til de enkelte Klaner, undersøge og paadømme Klager over Skatteopkræverne og de underordnede Embedsmænd i Stammen o. s. v. Vigtigst af alle „Senatets“ Funktioner var imidlertid dets Ledelse af Udenrigspolitiken. I alle Anliggender, der vedrørte Forholdet til andre Stammer, var Klanen dets Afgørelse fuldstændig underkastet. Efter dets Forhandlinger toges Beslutning om Krig og Fred, om Forbund med andre Folk og Paaligning af Tributen, ligesom alle Gesandter modtoge Svar paa deres Ærinde af „Senatet“. Dette var altsaa hverken mere eller mindre end den centrale Regeringsmyndighed i Meksiko, der indtog ganske den samme Stilling og havde de samme Funktioner som de vel bekendte Stammeraad hos alle nordindianske Stammer. Forskellen mellem dem er kun den, som det mere udviklede Samfund, der staar i livligt Forhold til Omverdenen, medfører. Det vil være klart, at det meksikanske Stammeraad som overalt i Amerika svarer ganske til Klanraadet. Det er organiseret og fungerer som dette, kun paa et større Omraade; dets Virksomhed gælder andre Personer og andre Anliggender og det kommer derfor aldrig i Kollision med den snævrere Organisations Autoritet.

Ligheden mellem Klanens og Stammens Regering strækker sig endnu et væsentligt Skridt videre. Ligesom Klanen har sine valgte Høvdinge, der udføre Raadets Vilje, har Stammen sine. De to Stammehøvdinges Stilling er ganske parallel med „Formandens“ og „den ældre Broders“. De have imidlertid fra Spaniernes Side været Genstand for en Misforstaaelse, der har været skæbnesvanger for den hele Betragtning af meksikanske Forhold. Den barbariske Pomp og det fremmedartede Ceremoniel, Montezuma udfoldede, blændede Erobrerne, saa at de i ham saa en øster-

landsk Despot, en enevældig, mægtig Hersker, hvem de kaldte „Konge af Meksiko“, „Kejser af Anahuac“. Hans sande Stilling var imidlertid langt beskednere.

Fra den ældste Tid har der vel været to Høvdingestillinger i Stammen, den ene Høvding, „den vise gamle Mand“, var Formand i Raadet, den anden, „den store Kriger“, var Krigshøvding; men i Almindelighed var begge Værdigheder forenet i én Person, saaledes at man kun havde én Overhøvding. Efter Dannelsen af Forbundet forandredes Forholdet og Funktionerne fordeltes mellem to Eksekutivhøvdinge, „Slangekvinden“, af Spanierne kaldet Vicekonge, Guvernør eller Overdommer, og „Mændenes Høvding“, kaldet Kejser.

„Slangekvinden“, der som Gudinden *Cihuacoatls* Præst bar hendes Navn, valgtes af Raadet for Livstid, men var som alle andre Indianerhøvdinge afsættelig i Tilfælde af Udygtighed. Han var Raadets Formand og Ordfører, skulde bekendtgøre dets Beslutninger og Domme og sørge for deres Udførelse ved Krigshøvdingene for de 4 Kvarterer i Byen. Den Misforstaaelse laa derfor nær at opfatte ham som Overdommer, idet man oversaa, at det ikke var hans individuelle Dekreter og Domme, han udtalte, men Raadets, hvis Autoritet han bestandig var underkastet. Han var endvidere ansvarlig overfor Raadet for Opbevaringen af den Del af Tributen, som tilfaldt Stammen og for den rette Fordeling af Resten blandt Klanerne; Tributlisterne stode derfor under hans Opsigt. Endelig var „Slangekvinden“ Anfører for den egentlige meksikanske Hær. Paa Krigstog, hvor hele Forbundets Styrke rykkede i Marken, førte „Mændenes Høvding“ Overkommandoen over den samlede Hær, medens Aztekernes Kontingent stod under Befaling af „Slangekvinden“. Saa snart Aztekerne derimod førte Krig paa egen Haand uden de forbundne Stammers Medvirken, var „Slangekvinden“ den øverste Anfører. Det er derfor forstaaeligt, at man kunde opfatte ham som en Slags Vicekonge eller Guvernør. I Virkeligheden vare de to Høvdinge sideordnede, hvad der ogsaa gav sig tilkende i deres Ydre, idet de bare ensartet Dragt, samme Hovedprydelse og de samme officielle Insignier.

Raadet valgte ligeledes den anden af de øverste Høvdinge, *Tlacatecutli*, „Mændenes Høvding“, af Spanierne kaldet Konge eller Kejser. I Reglen faldt Valget paa den afdøde Høvdings Broder eller Brodersøn. Men Valget var ingenlunde bundet til en bestemt Familie eller en enkelt Klan, Prætendentens Kvalifikationer kom først og fremmest i Betragtning. Han maatte være en tapper

Kriger, som ved sine Bedrifter havde vundet Anseelse i Stammen, maatte være besindig og veltalende, maatte have erhvervet sig Høvdingetitlen, være Krigshøvding for et af de 4 Kvarterer i Meksiko, og — i alt Fald i den senere Tid — være opdraget i en af Præsteskolerne. Som sin Kollega valgtes „Mændenes Høvding“ paa Livstid, men kunde som alle andre Funktionærer i Stammen og Klanerne afsættes, hvis hans Handlinger vakte Mishag. Saaledes gik det f. Eks. Montezuma. Allerede den første Dag, Spanierne opholdt sig i Tenoktitlan, viste der sig Tegn paa Misfornøjelse med ham, idet Aztekerne nægtede at bringe de fremmede de Levnedsmidler, han krævede. Senere, da der under Cortez' Fraværelse paa Toget mod Narvaez udbrød Oprør mod Spanierne, var Montezuma ude af Stand til at dæmpe det og det er bekendt, at han mistede al Autoritet i Stammen, som tilsidst afsatte ham og valgte en anden Høvding i hans Sted.

Paa en Henvendelse fra en Nabostamme om Fred og Forbund svarede Montezuma: „Brødre og Sønner, vær velkomne og slaa Eder til Ro her en Stund; ti skøndt jeg er Konge, er jeg dog ikke i Stand til alene at opfylde Eders Ønske, men kan kun gøre det i Forening med alle Høvdinge i det hellige meksikanske Senat“. Det samme kunde han have svaret hver Gang en Anmodning af nogen Betydning rettedes til ham. Om nogen absolut Magt for Overhøvdingen var der ikke Tale. Han var bunden paa Hænder og Fødder af Raadet, uden hvis Beslutning han næsten intet kunde foretage sig. Størst var Høvdingens Autoritet under Krigsforhold, hvor han havde arbitrær Myndighed overfor alle Forseelser i Hæren. I Fredstid havde han Ret til paa egen Haand at straffe alle Tilfælde af Insubordination og Forræderi, samt til at træffe en Afgørelse i alle saadanne Sager, der krævede øjeblikkelig Handling for at afvende en Fare fra hele Samfundet. I alle andre Tilfælde maatte han hente sin Autoritet fra Raadet. I Erobringens Historie berettes atter og atter om Montezumas Raadslagninger med Raadet, før han giver Spanierne Svar paa deres Fordringer. Høvdingens Virksomhed var væsentlig rettet udadtil; han var Mellemleddet mellem Stammen og Forbundet, Aztekernes særlige Repræsentant i Forbundet og Vogter af deres Interesser. Paa de andre Stammers indre Anliggender var han uden Indflydelse — enhver af dem beholdt fuld Selvstændighed i sin Styrelse — men han var Forbundets Leder i den ydre Politik. Til denne holdt han alle Traade i sin Haand. Vare-

tagelsen af en af Stammens allervigtigste Interesser, Opkrævningen af Tributen hos de skatskyldige Folk, var i Høvdingens Haand og de Skatteopkrævere, som vare spredte over det hele Land, stode umiddelbart under ham. Alle disse Mænd vare ligesom Købmændene Høvdingens Øjne og Øren blandt de fremmede Stammer. Enhver Begivenhed, som forefaldt, blev straks mældt til „Mændenes Høvding“, som saaledes bestandig var underrettet om Sagernes Stilling udadtil og desuden gennem den Mængde fremmede, som altid var i hans umiddelbare Nærhed i Byen, kunde faa Bekræftelse paa de modtagne Meddelelsers Rigtighed. Krævede det forefaldne Handling, var det „Mændenes Høvdings“ Pligt at meddele Sagen til „Slangekvinden“ og gennem ham at sammenkalde Raadet. Under dets Forhandlinger fik Høvdingens Udtalelser naturligvis en særlig Vægt ved hans Kendskab til Forholdene, men hans Stemme var ikke afgørende; hans Indflydelse skyldtes udelukkende personlige Egenskaber, Veltalenhed og den Respekt, han nød paa Grund af sine Erfaringer og Fortjænester. Var derimod Raadets Beslutning fattet i et eller andet Anliggende vedrørende Forholdet til andre Stammer, paahvilede det „Mændenes Høvding“ at sørge for dens Udførelse. Var f. Eks. en Handelskaravane bleven udplyndret, en Skatteopkræver fortrædiget eller havde en Stamme ikke nøjagtig erlagt den fastsatte Tribut, var en Krigserklæring fra det aztekiske Raad de skyldige vis, og Høvdingen maatte da ved sine Løbere sammenkalde de forbundne Stammer og overtage Overanførslen over dem.

I Fredstid bestod Høvdingens vigtigste Forpligtelse som Stammens Repræsentant i at udvise Gæstfrihed mod alle, der kom i officielt Ærinde til Meksiko. Ligesom Klanerne havde ogsaa Stammen sit „Tekpan“, sit Raadhus, en vidtløftig Bygning af samme Konstruktion, som endnu findes i Ny-Meksikos Puebloer. I dette „Palads“, der af spansk Fantasi er bleven omskabt til en Pragtbygning i den mest raffinerede østerlandske Stil, holdt Raadet sine Møder og her havde Høvdingen sin Bolig, omgiven af sin Familie og den talrige Skare af underordende Funktionærer, som bistod ham i Varetagelsen af Forretningerne. Enhver fremmed, som kom til Meksiko, Udsendinge fra fremmede Stammer, Købmænd, Spejdere o. s. v. bleve her modtagne af Høvdingen og havde frit Ophold i Raadhuset, saa længe deres Besøg varede, en Gæstfrihed, som ogsaa Spanierne nøde godt af. Det vrimlede derfor altid af Mennesker omkring Høvdingen,

saa intet var naturligere, end at Europæerne maatte faa det Indtryk, at de her vare komme til en stor Konge, som holdt Hof. De farverige Skildringer af Montezumas Husholdning, som findes i alle nyere Fremstillinger af Erobringens Historie, ere velbekendte. Det lyder som et Æventyr fra „Tusend og én Nat“, naar man læser om denne aztekiske Monarks Pragtudfoldelse, hans Overdaadighed og Raffinement, om de Hundreder af Fade med Delikatesser, som bedækkede Gulvet i den Sal, hvor Monarken spiste alene, omgivet af en forgyldt Skærm for at skjules for profane Blikke og opvartet af 4—5 Kammerherrer, hvem han allernaadigst delikaterede med en eller anden Bid fra sit Maaltid. Og det er et Æventyr. Lewis Morgan har plukket den hele Fortælling om Montezumas Husholdning fra hinanden og vist, hvorledes den er vokset og vokset fra de ældre Forfatteres Beretninger til de senere fantasifulde og farverige Skildringer. Til denne Fortælling om de talrige Fyrster og Høvdinge, som med deres Følge taalmodig vente paa, at Montezuma skal blive færdig med nogle af de mange Fade, som han værdiges at røre, og overlade Resten til dem, bemærker Morgan med Rette: „Hvis nogen, der er fortrolig med Indianernes Karakter, kunde angive, ved hvilket Middel 500 Indianere alene af Pligt kunne holdes sammen i 12 Timer for at vente paa et menneskeligt Væsen, vilde han berige vor Kundskab om den røde Race, og kunde han endvidere bevise, at de virkelig ventede foran lige saa mange Kar, der stod rygende med deres Middagsmad, medens deres Krigshøvding holdt sit Maaltid alene, vilde han udstyre den indianske Karakter med et Træk af Selvbeherskelse, som den aldrig senere har fremvist.“ Og Morgan viser, hvor Forklaringen paa Fortællingen skal søges. Hvor som helst vi vende os hen i Nordamerika, finde vi Stammer, hos hvem der efter gammel Skik en Gang om Dagen tilberedes et stort Maaltid, som nydes af alle, der høre til Husstanden og af alle, som nyde Gæstfrihed i den. Afklædes Fortællingen sin Udsmykning, bliver der det Faktum tilbage, at den meksikanske Høvdings Husstand var indrettet ganske paa samme Maade som de andre Indianerhøvdinges, at det daglige Maaltid anrettedes for alle, der opholdt sig hos Stammens Repræsentant og aabnedes af denne under en vis Højtidelighed og Ceremoniel. Højtidelighed, Pomp og Ceremoniel maatte der til, naar Høvdingen viste sig som Høvding. Han var da iklædt den ejendommelige, fantastiske Dragt, som er afbildet paa det saakaldte Alter i Palenque, med det store

Hovedtøj, der af Spanierne betegnes som en Halvmitra, og de øvrige Emblemer paa sin Værdighed, et stort Følge ledsagede ham ofte og saavel af dette som af hele Befolkningen vistes der ham den Ærbødighed, som det er indiansk Skik at vise overfor Høvdinge. Montezumas Modtagelse af Cortez, ved hvilken der vistnok har været udfoldet saa megen Pomp som mulig for at gøre Indtryk paa de ukendte, mærkelige Skabninger, giver et godt Billede af den aztekiske Høvdings Optræden overfor fremmede.

For den rette Forstaaelse af Beskaffenheden af Montezumas Rige er det endnu nødvendigt at kaste et Blik paa Meksikos Forhold til de omboende Folk. Aztekerne var et Samfund af Krigere par excellence. Under de haarde Kampe, de i et Par Aarhundreder havde haft at bestaa for deres Uafhængighed, var Grunden bleven lagt til deres militære Organisation og krigerske Egenskaber, og disse bleve yderligere udviklede gennem den stadige Krigstilstand, i hvilken de levede. Krig var for Aztekerne bogstavelig en Eksistensbetingelse. Det var nemlig et overmaade begrænset Areal, som de kunde kalde deres. Efter langvarige, ødelæggende Kampe med Naboerne var det lykkedes dem at sætte sig fast paa en Del smaa Øer i Tezkukosøen. Pladsen var meget snever og blev efterhaanden ganske utilstrækkelig til at ernære den voksende Befolkning. Tidlig begyndte man da at skabe nye Arealer ved Kunst. Af Vidjer og Planterødder dannedes et Fletværk, som dækkedes med Mudder, der i tør Tilstand afgav et frugtbart Jordsmon. Paa denne Maade opstod de svømmende Haver og Marker, beplantede med Majs, Haveurter, Blomster etc., som paa Erobringens Tid omgav Meksiko i stor Udstrækning og opvakte Spaniernes store Forbavselse. Men ogsaa paa denne Maade blev der dog snart sat en Grænse for Arealets Udvidelse og Befolkningen blev derfor nødt til at hente den væsentligste Del af sine Subsistensmidler fra Fastlandet eller med andre Ord tiltvinge sig dem hos fremmede Folk. Ernæringsspørgsmaalet blev derfor Drivfjederen i Meksikanernes ydre Politik og Krig deres rette Element. Gennem stadige Overfald lagde de saa den ene saa den anden Stamme under sig, indtil paa Erobringens Tid alle Folk indtil Grænsen af Guatemala adløde Aztekerne og deres Forbundsfæller. Men desuagtet ejede disse ikke en Fodsbred Jord udenfor det Territorium, de oprindelig havde besat og Bjærget Kalpultepek, hvorfra Byen fik sin Vandforsyning. Under de herskende Samfundsforhold fandtes der overhovedet ingen anden Form, hvorunder de kunde

tilegne sig fremmed Territorium end ved at fordrive den fremmede Stamme fuldstændig og besætte det med deres egne Klaner. Dertil var deres numeriske Overvægt imidlertid ikke tilstrækkelig stor; en fortsat Kolonisation af det vidtstrakte Omraade, de efterhaanden kom til at beherske, vilde have svækket de forbundne Stammer i en Grad, der snart vilde have gjort det af med deres Herredømme. En Okkupation af Landet og en Sammenslutning af de fremmede Stammer til en Stat, umuliggjordes af den hele sociale Organisation. Det var ikke alene hos Aztekerne, men overhovedet hos alle de Folk, over hvilke de efterhaanden udstrakte deres Herredømme, at Stammen bestod af Klaner, der havde sluttet sig sammen til Forsvar af deres Fællesinteresser. Hvor Samfundet bestaar af saadanne mindre Grupper, der sammenholdes ved Slægtskabsfølelsen, rejser denne en uoverstigelig Hindring for en Inkorporation af fremmede Elementer. Grænserne kunne ikke udvides ud over de beslægtedes Kreds uden at Grundlaget for den hele Samfundsordning sprænges og nye sociale Former opstaa. Men Ideen om et politisk Samfund laa Aztekerne fjærnt; indenfor deres egen Stamme rejste Slægtskabsfølelsen en saa høj Skillevæg mellem de enkelte Klaner, at de vedbleve at bestaa som selvstændige Smaasamfund; hvor meget skarpere maatte da ikke Grænsen blive overfor den fremmede Stamme; om en Inkorporation af denne kunde der ikke blive Tale. De undertvungne Folks Stilling blev derfor indadtil ganske den samme som under deres Uafhængighed. De beholdt Ejendomsretten til deres Territorium, bevarede den gamle Inddeling af Jorden, bibeholdt deres ejendommelige Sæder og Skikke og regeredes af de samme Høvdinge og Raad, som tidligere. Der synes ikke engang at have været lagt Garnisoner blandt de undertvungne Folk. Aztekerne paalagde dem derimod en Forpligtelse til at stille et vist Antal Krigere og, hvad der var det væsentligste, til at udrede en klækkelig Tribut. Denne betaltes i de Frembringelser, som vare ejendommelige for den paagældende Stamme. Sædvanlig bestod de i Produkter af Jorden, Majs, Bønner, Bomuld o. s. v., undertiden af Metaller og Tyrkiser, og i de Landsdele, hvor Industrien blomstrede, i vævede Tøjer, Fjerarbejder og Guldsmykker. Skatten hvilede haardt paa de overvundne. Hos dem alle var Grundejendommen i Klanernes Besiddelse og hver af disse maatte være ansvarlig for Udredelsen af en bestemt Part af Tributen. For at fyldestgøre denne Forpligtelse blev der indenfor hver Klans Territorium udlagt visse Grundstykker, der

dyrkedes af alle Medlemmer i Forening og hvis Udbytte anvendtes til Betalingen. Desuden skulde jo de Arealer, der anvendtes til Klanernes og Stammens egne offentlige Formaal, dyrkes, foruden at den private Bedrift skulde passes, saa det er ikke forunderligt, at de skatskyldige stønnede under det haarde Arbejde, der paahvilede dem. Men Aztekerne kendte ingen Barmhjærtighed. Tributen var, som sagt, for dem det væsentligste Subsistensmiddel. En Del af den tilfaldt de to Stammehøvdinge til Repræsentationsudgifter, den anden fordeltes af „Slangekvinden“ mellem Klanerne, hvis enkelte Medlemmer den paa denne Maade kom til Gode. Paa Grund af sin Betydning blev Tributen inddragen med ubønhørlig Strænghed. I hver Stamme indsattes som Skatteopkræver en aztekisk Høvding, der var ansvarlig for Tributens Opkrævning til bestemte Tider, for dens Transport til Tenoktitlan og nøjagtige Aflevering der. Skete der nogen Uregelmæssighed i Erlæggelsen, eller mældte Skatteopkræveren, der tillige fungerede som Spejder, om mer eller mindre aabenlyse Forsøg paa Trods mod Herskernes Vilje, vare de undertvungne sikre paa et Indfald i deres Land og en Udplyndring af Forbundets Hær. Intet Under, at de alle nærede et Had og en Forbitrelse mod Aztekerne, som kun holdtes i Tømme af den Frygt, de følte for deres Hævn; men denne var ogsaa saa stærk, at Skatteopkræverne, trods det Had, der samlede sig om dem, kunde leve i den fremmede Stamme uden nogen militær Beskyttelse og uden at der tilføjedes dem Overlast.

Med „Montezumas Rige“ ser det saaledes sørgeligt ud. Korthuset, et Feudalrige med despotiske Herskere, er faldet sammen. Et Rige i sædvanlig Betydning har overhovedet ikke eksisteret i Meksiko. Hvad der er bleven fremstillet som et saadant, var kun en Række selvstændig regerede Folk, der havde maattet bukke under for et Forbund af 3 Stammer og holdtes i Tømme ved Frygten for dettes Udplyndringer. Formaalet for Herskernes Politik var kun den størst mulige Udbytning af de undertvungne; Tanken om en Sammensmæltning af de forskellige Folk til en Stat var ikke opstaaet. Hver Stamme bestod, som vi have set, af autonome Klaner; Stammen var Skallen, der omsluttede disse Smaasamfund og gjorde dem til en Enhed overfor fremmede. I Samfund, for hvilke Slægtsprincipet er Grundlaget, er der ikke Plads for en Enehersker. Hans Herredømme forudsætter nødvendigvis Tilintetgørelsen af en demokratisk Organisation som den, der er skildret i det foregaaende. Den saakaldte Enehersker,

Kejseren af Meksiko, var en almindelig indiansk Krigshøvding, der ikke havde saa megen Myndighed som Præsidenten i en moderne Republik. Samfund og Regeringsform i Meksiko var i Virkeligheden i nøje Overensstemmelse med den sociale og politiske Organisation hos de øvrige nordamerikanske Indianere. Overalt var Klanprincipet det herskende. Der findes tilmed i Nordamerika hos de bekendte Irokeser en karakteristisk Parallel til Forholdene i Meksiko. Paa Opdagelsernes Tid dannede ogsaa de et Forbund af Stammer, der med forenede Kræfter førte deres Røvertog i alle Retninger; i forholdsvis kort Tid lykkedes det dem at underkue eller tilintetgøre alle omboende Folk og deres Herredømme var ikke synderlig ringere i Udstrækning end Aztekernes.

Paavisningen af det meksikanske Samfunds sande Natur har en videre Interesse, idet dets Overensstemmelse med de gamle Samfund rundt omkring i Verden fremtræder med al ønskelig Klarhed. Vi kunne ikke paa dette Sted komme nærmere ind paa Lighederne, men skal kun minde om, at for de allerfleste Samfund paa et ældre Udviklingstrin, som kendes, er Klanprincipet Grundlaget. Den Dag i Dag træffer man i de forskellige Verdensdele en Række af Folk, hos hvem det enten fuldstændig behersker Organisationen, eller hvor i alt Fald tydelige Spor af det ere tilbage som Minder om en tidligere Tilstand. Det er bekendt, at de ældre Samfund i Grækenland og Italien vare organiserede efter Slægter, Broderskaber og Stammer. Saa sent som Midten af forrige Aarhundrede blomstrede i de skotske Højlande de Klaner, der ere blevne forevigede gennem Walter Scotts Skildringer, og endnu i vore Dage kan man i Europa træffe Sporene af Klanprincipet i Samfundet hos Kosakkerne og i den russiske Landsbykommune.

Kr. Bahnson.

Københavnske Slesvigholstenere.

Rudolph Schleiden: Erinnerungen eines Schleswig-Holsteiners. 1841—1848. Wiesbaden 1890.

Af alle Slesvigholstenere var de københavnske de mest ildesete. De dannede i Tiden før 1848 en vel ikke meget talrig, men des mere indflydelsesrig Koloni, som vel vogtede sig for at træde aktivt demonstrerende op, saaledes som deres Meningsfæller i Hertugdømmerne, men om hvis udpræget separatistiske Anskuelser og lidet venlige Sindelag mod Danmark der ikke kunde være Tvivl. Og hvad der under de spændte Forhold i Aarene nærmest før Oprøret gav denne Kolonis Eksistens noget ejendommelig uhyggeligt var det, at dens vigtigste Medlemmer beklædte høje Stillinger indenfor den danske Centraladministration og ved deres overlegne Dygtighed i stort Omfang paavirkede deres danskfødte Kolleger. Det var at have Fjenden ikke blot indenfor sine Mure, men i selve Hovedkvarteret. Man kan derfor heller ikke undres over, at den københavnske Befolkning med et Lettelsens Suk saa Røgen fra „Hekla“ og „Skirner“ svinde i Horisonten hin Martsdag i 1848, ti om Bord var ikke blot Rendsborg-Deputationen med Regeringens ejderdanske Svar i Lommen, men ogsaa de mest udprægede Medlemmer af den slesvigholstenske Koloni i København.

Efter Oprøret blev der et skarpt Skel mellem loyale og ikkeloyale Holstenere, men før den Tid fløD disse Elementer i alt Fald delvis samme. Derimod stod den hele Koloni ret skarpt afsondret fra de egentlig danske Kredse, paa faa Undtagelser nær. Grunden til dette Forhold var dels en naturlig Mangel paa Sympati, dels at de politiske Rivninger vanskeliggjorde en fri selskabelig Omgang mellem Danske og Tyske. Som Følge heraf har man hidtil saa godt som ganske savnet paalidelig Besked om hine Kredses

Forhold, og det er en virkelig Berigelse for den politiske Memoireliteratur, at dette Hul i alt Fald delvis er blevet stoppet ved Rudolph Schleidens „Erinnerungen eines Schlesvig-Holsteiners".

Schleiden var selv en af de yngre slesvigholstenske Bureaukrater, som i Fyrrerne befandt sig i den danske Hovedstad og i de fleste Henseender var han et typisk Eksemplar af Arten. Han havde i den danske Stats Tjæneste gjort en for sin Alder ualmindelig Karriere. Som ung juridisk Kandidat var han fra en underordnet Plads paa et holstensk Amtskontor avanceret op i „Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet", og det varede kun to Aar, inden han i en Alder af 30 Aar opnaaede den anselige og indflydelsesrige Stilling som „Kommitteret" i Kollegiets tyske Sektion, d. v. s. han blev den næstøverste i Styrelsen af de tre Hertugdømmers Told-, Handels- og Søfartsforhold.

Det er dog Synd at sige, at dette ualmindelige Held og den store Velvilje, han fra første Færd mødte, ikke mindst hos sin højeste Foresatte, Kammerdirektør Bluhme, mildnede hans i Forvejen lidet sympatetiske Opfattelse af Danmark og danske Forhold. Trods al Deltagelse i det københavnske Liv og venlig Modtagelse i danske Kredse, følte han og hans tyske Venner det dog bestandig, som om der var en usynlig Mur mellem dem og deres danske Kolleger og Omgangsfæller. De tyske Embedsmænd betragtede, hvad de her fik at se afgjort ovenfra nedad, og det skøndt københavnsk Intelligens i Fyrrerne vistnok rigelig kunde staa Maal med den, der trivedes i Holsten og det tyske Slesvig eller i Hovedstadens tyske Kredse. „Arten af Selskabeligheden i de tyske og danske Kredse, med hvilke jeg omgikkes, var", siger Schleiden, „væsentlig forskellig. Rigtig vel kunde jeg kun føle mig i de første, hvor en livlig Underholdning af almeninteressant Art var Hovedsagen ved de som oftest smaa, fortrolige Sammenkomster til Middag eller Aften. I danske Selskabskredse blev der derimod mere lagt Vægt paa de materielle Nydelser, og Antallet af de Østers, man spiste der, var hyppigt større end af de gode Bemærkninger, man fik at høre."

En Lysside ved denne Selskabelighed var det efter Schleidens Mening dog, at man saa meget som muligt undgik politiske Samtaler, hvor Danske og Tyske var sammen. Det var ikke fordi han og hans Venner ikke gærne vilde have udtalt sig om „de ulykkelige Forhold", men de holdt sig hellere i Tavshed tilbage fordi de, som han karakteristisk nok siger, „ikke ved utidig Talen

vilde gaa glip af Muligheden for fremtidig i indflydelsesrige Stillinger at kunne virke for Fædrelandets Vel. Vi vidste jo", føjer han til, „at de danske Politikere intet Middel skyede for at bringe deres formentlige Modstandere til Fald." Man føler gennem disse Ord det tyske Bureaukratis hele ejendommelige Stilling: paa Post i et fremmed Land med Øje og Øre aabent for at gribe i Flugten hver en Blottelse Modparten giver sig og hver en Lejlighed til at vinde en Fordel for deres egne, og under alt det den aldrig hvilende Bevidsthed om, at trods al ydre Venlighed var alles Haand imod dem og deres imod alle.

Kun faa er de sympatetiske Indtryk, Schleiden og hans Venner bragte med fra København. Han roser det kongelige Teater og Samlingerne og har øjensynligt bevaret et stort og imponerende Indtryk af den nationale Sørgefest ved Thorvaldsens Ligfærd. „Paa mig gjorde det", fortæller han, „et mægtigt Indtryk at se den alvorlige og for en stor Del sørgeklædte Menneskemængde, som, næppe mindre end hundrede tusende i Tallet, trods Snestorm og Kulde i maleriske Grupper fyldte alle Gader, Pladse, Vinduer og Tage. Man saa tydeligt, at Flertallet ikke var kommet af Nysgerrighed alene, men bevæget af national Deltagelse." Opfyldt som han selv var af eksklusiv Nationalfølelse, fremhæver han det som et ganske naturligt Udslag af Stemningen, at en af Mængden fra Fruekirke, da han hørte Schleiden og en Ven tale Tysk med hinanden, udbrød: „Hvad vil de fremmede her?" —

Den eneste danske Personlighed af hans nærmere Bekendtskab, som han omtaler med virkelig Varme, er hans højeste Foresatte, Kollegiets Direktør Bluhme. Denne fine, højtdannede og smidige Personlighed har øjensynlig formaaet at imponere den unge kritisk anlagte Bureaukrat, og samtidig har han i alt Fald til en vis Grad vundet hans Hengivenhed. Schleiden kaldte ham „den mest udmærkede Danske, med hvem jeg overhovedet er kommen i Berøring", og han er utrættelig i at lovprise hans store Forretningsdygtighed, hans humane og elskværdige Optræden, hans Fordomsfrihed, hans hyggelige og fintdannede Hjem. Her alene fandt han en Kreds, som han vilde stille lige med de tyske. Ret interessant overfor de Bebrejdelser, man senere i Bluhmes Ministertid rettede imod ham for Mangel paa tilstrækkelig national Følelse, er det at se, hvorledes Schleiden i denne Henseende bedømmer ham. „Bluhme følte sig," siger han, „helt og holdent som dansk, og da han var tilbøjelig til at bedømme Forholdene mere fra et politisk

end fra et retsligt Synspunkt, viste han sig mangen en Gang mindre upartisk, end jeg havde tiltroet ham.“ Det er af Betydning for Bedømmelsen af Bluhmes senere hurtige Svingning fra det Ejderprogram, han ved Tidernes Ugunst blev en af Fadderne til, over til Helstatspolitiken, at se hvorledes han i Aarene nærmest før 1848 privat udtalte sig for endog meget radikale Foranstaltninger i Helstatsretning med skarp Front baade mod Ejdertanken og Slesvigholstenismen. I Sommeren 1846 meddelte han Schleiden, at Posten som Præsident for det danske Kancelli rimeligvis en Gang vilde blive ham tilbudt, men at han aldrig vilde modtage den, hvis Kongen ikke vilde oprette en for hele Monarkiet fælles højeste Myndighed for Rets- og Politivæsenet og give de øvrige Forretningsgrene i begge Kancellier en ensartet Ordning. I Spidsen for dette nye Kollegium ønskede han iøvrigt ikke sig selv, men en i Hertugdømmerne født Mand, som dog ikke maatte høre til Ridderskabet.

For sit eget Kollegium havde Schleiden al en velskolet Bureaukrats Respekt. Han glæder sig endnu saa mange Aar efter ved at opfriske Mindet om Enkeltheder i den i hans Øjne saa ypperlige Forretningsførelse, og adskilligt af hvad han fortæller er betegnende for Personer og Forhold. De Forestillinger om langsom, omsvøbsagtig, uenergisk Forretningsgang, som vistnok de fleste af den yngre Slægt forbinde med de gamle Kollegier, synes i alt Fald mindst af alt at have passet paa „Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet“, der jo ogsaa rummede tre saa fremragende administrative Talenter som Bluhme, Sponneck og Francke i sin Midte. Tvært imod synes der at være bleven arbejdet med næsten overdreven Kraftanspændelse. Alle indkomne Sager blev, forsaavidt som de ikke gav Anledning til ny Korrespondance, afgjorte og besvarede til næste Postdag. Især var Francke en stræng Herre: Personalet skælvede for ham, og han var i den Grad ivrig for at udnytte dets fulde Arbejdskraft, at han end ikke vilde give Ferie paa Dage som Skærtorsdag og Langfredag. Kollegiets Plenarmøder, i hvilke alle større Spørgsmaal forhandledes, afholdtes to Gange ugentlig, og Diskussionen her kunde ofte blive baade langvarig og livlig. Begge Sprog benyttedes under disse Forhandlinger, men hvilket af dem, der i hvert givet Tilfælde skulde anvendes, beroede paa nøje bestemte om end uskrevne Etikettelove. Den tyske Sektions Embedsmænd talte Tysk, den danskes Dansk, men i Kollegiets tredje Sektion, under hvilke Anliggender vedrørende alle Monarkiets Dele sorterede, talte den refererende Embeds-

mand Dansk eller Tysk, alt eftersom den Genstand, han talte om, berørte Kongeriget eller Hertugdømmerne. Dette gennemførtes saa konsekvent, at f. Eks. Chefen for tredje Sektion, da han en Gang i et Plenarmøde skulde aflægge Beretning om en Inspektionsrejse, han havde foretaget gennem hele Monarkiet for at besigtige Havne, Fyrtaarne, etc., i samme Foredrag skiftede Sprog ikke mindre end tre Gange, alt eftersom de Lokaliteter, han talte om, befandt sig paa Kongerigets eller Hertugdømmernes Grund. Hvad der vedrørte Slesvig, blev efter Skik og Brug omtalt paa Tysk, og det vakte derfor stor Opsigt, da Bluhme en Gang under Omtalen af en Sag, der berørte Sprogforholdene i Nordslesvig, talte Dansk i Stedet for Tysk. Kollegiets tyske Medlemmer opfattede ikke dette som en Tilfældighed, men som en bevidst Demonstration i dansk-national Retning.

Denne Sprogetikette vidnede tydeligt om Spændingen, selv indenfor de høje administrative Kredse, men denne gav sig ogsaa langt mere direkte Udslag. I Told- og Handelskollegiets Plenarmøder stod ganske de samme nationale Modsætninger overfor hinanden som ellers i hine Dages offentlige Debat. Naturligvis i mere afdæmpet Form, fjærnt fra alle Yderligheder i Form som i Tanke og fra alt agitatorisk Sving, men i deres Væsen dog de samme. Man kommer, ved at læse Schleidens Erindringer om sit Kollegiums Møder, ofte til at tænke paa en Helstats-Notabelforsamling i Miniatur. Morsomt nok var det især Grev Sponneck, der i rask Karriere havde svunget sig op til Chef for Kollegiets danske Afdeling, som repræsenterede det dansk-nationale Standpunkt. Schleiden indrømmer hans fremragende Dygtighed, men satiriserer over hans ungdommelige og lidt ubeherskede Selvfølelse og citerer med synligt Velbehag Historien om hvordan han til sine Undergivnes Morskab bødede paa sin lille Vækst ved at gaa med abnormt høje Støvlehæle. Sponneck var altid paa sin Post for at værge Kongerigets Interesser overfor Hertugdømmerne og for indenfor disse at holde paa det danske Elements Ret. Saaledes vilde han ikke vide af, at der blev foretaget kostbare Forbedringer af Havneanlægene ved Glückstadt og Husum, eller at Overskudet af Hertugdømmernes Toldindtægter blev anvendt alene til Fordel for disse, fordi han mente, at de allerede var bleven tilstrækkelig begunstigede fremfor Kongeriget ved Anlæget af Kieler-Altona-Banen, inden Kongeriget endnu havde faaet nogen Jærnbane. Stærkest kom dog Modsætningen frem, naar der blev

Tale om Sprogforholdene i Slesvig. Her krævede Sponneck, at Toldstederne i saadanne Dele af Nordslesvig, hvor Befolkningens Tale var dansk, men Kirke- og Skolesprog tysk, skulde betjæne sig af Dansk som Forretningssprog. For Kollegiets tyske Elementer var saadanne Fordringer en Gru, og Modsætningen mellem de to Nationaliteter kunde under Debater af denne Art træde særdeles skarpt frem. Det lykkedes imidlertid de tyske Kollegieherrer i den ommældte Sag atter og atter at drive Sponneck tilbage, og Schleiden mindes endnu med Glæde, hvor stor en Ærgrelse det beredte den danske Greve, da Etatsraad Garlieb i et af Kollegiets Plenarmøder sarkastisk fremhævede, hvor meget det danske Sprog havde at kæmpe med, ikke blot i Slesvig, men ogsaa i de danske Kolonier. Guvernøren paa Guineakysten var saaledes snart den eneste derovre, som forstod Dansk; de andre lærte det nok i Skolen, men glemte det straks igen. — Kollegiepræsidenten, Bluhme, var under Debater af denne Art den eneste, der bevarede fuld Objektivitet. Dog lod han paa fin og uangribelig Maade sin egentlige Mening skimte den Gang han, som ovenfor fortalt, talte Dansk om en Sag vedrørende Sprogforholdene i Nordslesvig.

Næsten Punkt for Punkt kan man ved Hjælp af Schleidens Bog forfølge, hvorledes de Kampe, der i Stænderforsamlingen og Pressen leveredes om Sager vedrørende Told- og Søfarts-Forhold, fandt deres Genklang eller stundum Forspil indenfor Kollegiets Mure. Enhver Kender af Fyrrernes Historie ved, hvilken Rolle Striden om, hvorvidt Skibe fra Hertugdømmerne skulde bære Mærket „Dansk Ejendom", spillede, især i Slesvigs Stænderforsamling. Det var jo netop denne Strid, som gav Anledning til det følgerige Optrin, da Hjort-Lorenzen „talte Dansk" i Slesvigs Stænder. Til denne Sag synes man indenfor Kollegiet ofte at være kommen tilbage, og Grev Sponneck havde, i Anledning af, at det var oplyst, at dette Mærke manglede paa et slesvigsk Skib, faaet udfærdiget en Skrivelse fra Kollegiet, der gik ud paa, at Skibe uden dette Mærke skulde behandles som fremmede og upriviligerede. Schleiden tog Kampen op; han hadede fuldt saa vel som sine Meningsfæller i de slesvigske Stænder dette Mærke som et „Trældommens Stempel", men maatte naturligvis klæde sin Opposition i den juridiske Argumentations lidenskabsløse Former. Han argumenterede for, at dette Mærkes Tilstedeværelse ikke skulde betragtes som det eneste gyldige Bevis for Skibets Nationalitet, for en anden og læmpeligere formel Fremgangsmaade, etc., og han sejrede i alt

Fald delvis. Men hele den indædte Forbitrelse og de smaa og snævre Forholds Ynkelighed træder frem i en Episode som den, at Sponneck efter Kollegiets Plenarmøde, der var trukket ud paa Natten, paa egen Haand med Blyant forandrede Ordet „Brandzeichen“ i Schleidens i Mødet forhandlede Udkast til „Nationalitätszeichen“. Schleiden opdagede det i Tide, viskede Blyantsrettelsen ud og „stormede“ i den yderste Ophidselse til Sponnecks Værelse for at kræve ham til Regnskab. „Det var“, føjer Forf. patetisk til, „maaske en Lykke for os begge, at han allerede havde forladt Kollegiebygningen“. — Takket være denne lykkelige Omstændighed stilnede denne Storm i et Glas Vand da efterhaanden af, men ikke uden adskillig yderligere Udøsen af Galde fra begge Sider.

Vigtigere var en Debat, som i 1845—46 med stor Varme førtes indenfor Kollegiet om Spørgsmaalet om en Udjævning af Toldforskellen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Denne Plan fandt livlig Tilslutning hos de danske Elementer i Kollegiet, ligesom jo ogsaa Roskilde Stænder enstemmig havde erklæret sig derfor. De tyske Embedsmænd ansaa den derimod for ganske forfejlet og vilde i Stedet have en Tilslutning af Hertugdømmerne til det preussiske Toldforbund. Kampen var haard, og det er interessant at se, at der fra de danske Kollegiemedlemmers Side endog fremkom en saa radikal Tanke som den om et Toldforbund mellem det danske Monarki og Sverig-Norge som Modtræk mod den tyske Plan. Tanken om Monarkiets Toldenhed sejrede foreløbig, og det blev overdraget Schleiden at udarbejde en Forestilling til Kongen derom; det var, siger han, det pinligste Stykke Arbejde, man kunde have sat ham til, og det er vel tilladt at formode, at hans Argumentation for Planen ikke har været altfor overbevisende. Han stolede da ogsaa paa, at det hele vilde strande, om ikke paa andet, saa paa de slesvigske og holstenske Stænders Modstand. Saa vidt kom det imidlertid ikke engang, ti Kongen lagde Planen til Side, væsentlig efter sin Udenrigsminister, Reventlow-Criminils Tilskyndelse. Alt i alt et saare lærerigt Stykke indre Administrationshistorie fra Fyrrerne.

Men Schleidens Opmærksomhed var ingenlunde begrænset til hans eget Kollegium. Ved Hjælp af fortrolige Meddelelser fra Venner i lignende Stillinger som hans egen, fulgte han ogsaa Udviklingen i andre administrative Regioner, og da fremfor alt i det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli. Efter det aabne Brevs Udstedelse i 1846 og Karl Moltkes Udnævnelse til Præsident var

dette Kollegium naturligvis Genstand for den ængsteligste Iagttagelse fra de københavnske Slesvigholsteneres Side, og man fulgte de ny Embedsbesættelser indenfor det med en Opmærksomhed, der kan lignes med den, hvormed man nu til Dags under spændte politiske Forhold følger Rigsdagsvalg. Partimodsætningen indenfor selve Kollegiet var saa skarp, at man ligefrem kunde tælle Stemmerne og opgøre Majoritetens og Minoritetens Styrke. I Anledning af Begivenhederne i 1846 siger Schleiden, som naturligvis med den smærteligste Bevægelse havde set Kongens Brud med Slesvigholstenismen fuldbyrdes, at, „der er dog ingen Sky uden en Sølvrand". Netop i den mørkeste Tid havde han den store Glæde, at se sin Ven Ad. Warnstedt blive udnævnt til Deputeret i det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli. Nu var, siger han, Majoriteten imod Kancellipræsidenten mere sluttet end nogensinde. Selv Karl Moltkes Energi brødes imod denne Mur. I Begyndelsen forsøgte han „at bringe sine Kolleger til at give efter ved at forlænge Møderne langt ud over det sædvanlige". Medens han under disse Møder, der undertiden trak langt ud paa Natten, holdt sine Kræfter vedlige ved Hjælp af Chokoladepastiller, var det Meningen, at de andre skulde sultes ud. De opdagede imidlertid snart Fiffet og gik for Fremtiden til Plenarmøderne med en tilstrækkelig Forsyning af samme Slags, saa de kunde holde ud med ham. — Hvor kuriøst at se Karl Moltke i det gamle „tyske Kancelli" bruge en Art Obstruktionstaktik efter moderneste irsk Mønster, — og hvor karakteristisk for Kristian VIII's ledeløse Politik, at han samtidig med Systemskiftet i Hertugdømmerne sørger for at forsyne sin Kancellipræsident, der især skulde være Manden for at gennemføre den ny Politik, med en administrativ Stab, der stillede en selv for hans Energi uovervindelig „sluttet Majoritet" mod det meste af hvad han vilde.

Alt som Udsigterne til et Brud mellem Kongeriget og Hertugdømmerne blev mere og mere truende, følte de slesvigholstensksindede Embedsmænd i København sig i bestandig stærkere Modsætning til deres danske Omgivelser, medens de Modsætninger, der kunde være mellem dem selv indbyrdes, fik mindre og mindre at betyde for dem. Dette gjaldt dog kun den „indre Ring", dem, hvis absolute Troskab mod den slesvigholstenske Sag, man mente at kunne stole paa. Hvortil hørte f. Eks. Schleiden, Warnstedt, Rathgen, Rumohr o. fl., medens allerede Francke var en Smule suspekt. Dels var han gift med en dansk Dame og havde som

Følge deraf vokset sig omtrent fast i København, dels var Helstatstanken for ham omtrent lige saa dyrebar som Slesvigholstenismen, og han var derfor tilbøjelig til at se med mildere Øjne paa det aabne Brev af 1846, end det sig en ortodoks Slesvigholstener anstod. Man var heller ikke fri for at tillægge ham ærgerrige Fremtidsplaner, der vilde nødvendiggøre adskillige Koncessioner. — Om Mænd som Karl Moltke og Reventlow-Criminil kunde der fra dette Synspunkt slet ikke være Tale. Man vidste godt, at de vilde holde paa Hertugdømmernes Forening og kæmpe til det yderste imod Ejderdanismen, men skøndt man omgikkes dem under ærbødige og høflige Former, betragtede man dem dog som mere end halvt fremmede i national Henseende. En Opfattelse af dem som egentlige Renegater spores dog ikke.

Schleiden hørte — som det slesvigholstenske Bureaukrati i København i det hele — ikke til Partiets uforsonligste og mest fremstormende Elementer. Han saa for grant Farerne ved et Brud og nærede i sit Hjærte for stor Frygt for de demokratiske Elementer, der trængte sig saa stærkt frem i Hertugdømmerne, til ikke at ønske Slesvigholstenismens Sejer hidført ad den fredelige Overenskomsts Vej, om det end skulde koste visse Indrømmelser. Han og de andre var jo dog ikke for intet opdragne i det danske Monarkis bureaukratiske Skole, og de havde i Sandhed ogsaa personlig kun lært Lyssiderne ved det danske Regimente at kende. Saa vid en Virkekreds, saa raskt Avancement, saa gode økonomiske Vilkaar, som de fandt i København, kunde Slesvig-Holsten alene ikke byde dem.

Det var derfor ogsaa med Vemod, Schleiden og hans nærmeste Venner hørte Budskabet om Kristian VIII's dødelige Sygdom. De havde vel dybt misbilliget hans Politik efter 1846, men dog paa ingen Maade opgivet Haabet om et Omslag, og desuden: længere end til Karl Moltke og Reventlow-Criminil mente de ikke han gik, og de vidste, at han i vid Udstrækning havde Modstandere fælles med dem selv. Overfor Frederik VII følte de sig derimod ganske usikre. Man faar af Schleidens Bog et bestemt Indtryk af den strænge Dom, der i højere Embedskredse — danske som tyske — fældedes over Tronfølgerens Person. Fra Statsraadsmøder, han under Kristian VIII var kaldet til at overvære, medbragte saaledes Bluhme et uhyggeligt Indtryk af Kronprinsens forvirrede og fantastiske Maade at behandle offentlige Anliggender paa, og da Schleiden efter Tronskiftet udtalte et vistnok ikke

synderlig oprigtig ment Haab om, at det maatte gaa Hs. Maj. som Shakespeares Prins Henrik, saa at der dog tilsidst maatte komme en god Regent ud af ham, rystede Kollegiepræsidenten betænkelig paa Hovedet og sagde: „jeg frygter meget, at Referenterne i Statsraadet ikke længere, som under Kristian VIII, vil nyde den Tilfredsstillelse at føre en fornuftig Mening igennem overfor Hs. Maj.'s Indvendinger."

En Følge af Schleidens forholdsvis moderate Standpunkt var det, at han med venlige Øjne saa paa Forfatningsreskriptet af 28. Januar 1848 og misbilligede de Forsøg, der i Hertugdømmerne blev gjort paa at faa det slesvigholstenske Parti til helt at afvise dette Forsoningstilbud. At der fra dansk Side ikke let vilde blive budt en gunstigere Forhandlingsbane, indsaa han fuldt vel. Desuden var, som han fra paalidelig Kilde vidste, Forfatningskommissionens Flertal — Karl Moltke, Reventlow-Criminil og Ørsted — stemt for at tilraade yderligere Indrømmelser i slesvigholstensk Retning: Hertugdømmernes Stænderforsamlinger skulde forenes og udstyres med udvidede Rettigheder, og samtidig skulde et saa lille Antal Sager som muligt undergives Fællesrepræsentationens Myndighed.

Men Udviklingen gik i ganske modsat Retning af den, Schleiden og hans Venner ønskede. Den nationale Bevægelse steg og steg, og Udsigterne til Indrømmelser i slesvigholstensk Retning blev bestandig mindre. Af de Forsøg, der gjordes paa at standse Udviklingens Gang, fik han kun et haabløst Indtryk. Et af de bekendteste var Stiftelsen af den saakaldte „Fønixklub", som mest bestod af Godsejere og højere danske og tyske Embedsmænd. Schleiden mældte sig ind i den, for ikke at støde sine Foresatte Bluhme og Francke, der opfordrede ham til at indtræde og selv spillede en fremtrædende Rolle i Foreningen. Det blev ham imidlertid snart ganske klart, at der ikke var det mindste at vente af den. I et smukt Lokale samledes Folk i Grupper og passiarede livligt om Dagens Begivenheder, men om Ledelse eller blot Mulighed for at øve Indflydelse udad til, var der ikke Tale. Selv i de høje Embedskredse hørtes der jævnlig Udtalelser, som vidnede om, at man ogsaa der forudsatte et Brud. Forf. citerer saaledes en Ytring, der vel var henkastet som en Spøg, men som dog gjorde et ejendommelig uhyggeligt Indtryk paa ham. Da han i Begyndelsen af Marts meddelte Grev Sponneck, at han tænkte paa i Foraaret at søge Orlov paa nogle Maaneder til en Rejse til Tyskland, fik

han til Svar: „Naa, saa ser vi vel ikke hinanden igen før paa Valpladsene i Slesvig!“ — Mellem de tyske Embedsmænd indbyrdes synes derimod de vanskelige Tidsforhold at have fremkaldt en inderligere Sammenslutning end før. Schleiden yder Franckes Holdning i Foraaret 1848 sin fulde Anerkendelse og siger, at de tidligere politiske Meningsforskelligheder nu saa godt som ikke mærkedes mere, og selv med Karl Moltke og Reventlow-Criminil vekslede han og hans nærmeste Meningsfæller fortrolige Bemærkninger om Forholdene. Endnu om Morgenen d. 24. Marts, samme Dag som Flugten, mødte Schleiden de to Grever paa Langelinje og havde med dem en Samtale, der, saa vidt man kan forstaa, var baaren af fælles Haab og Frygt.

Om selve Martsbegivenheden lærer Schleidens Bog os ikke synderlig nyt. Det er jo ogsaa den bedst og alsidigst oplyste Episode i Danmarks nyeste Historie. Kun er det af Interesse her at faa autentisk fastslaaet, at de Meddelelser, hvorpaa Droysen og Samwer har bygget deres bekendte Fremstilling af Ministerkrisens Historie, væsentlig er hentede fra Schleidens Breve til en Ven i Holsten. Hidtil har det jo været almindelig antaget, at Francke var Hjemmelsmanden. Schleiden yder derfor ganske naturligt ikke noget væsentligt udover hvad der findes i det nævnte Værk. Kun er det i Memoirerne endnu skarpere fremhævet, hvor uklar Stillingen var endnu efter Martsministeriets Dannelse. Endnu om Morgenen d. 24. Marts vidste hverken Schleiden eller Karl Moltke og Reventlow-Criminil bedre, end at Francke var afgaaet til Kiel med Fuldmagt til at sammenkalde Hertugdømmernes Stænder til et forenet Møde, for derved at bane Vejen til Forsoning. Efterat Schleiden om Formiddagen samme Dag havde udfærdiget en stor Del Ekspeditioner til Hertugdømmerne, kom en af hans tyske Venner, Kraus, omtrent Kl. 12 styrtende ind i hans Værelse i Kollegiebygningen med de Ord: „Det er afgjort: Danmark til Ejderen!“ — „Saa ved jeg, hvad jeg har at gøre“, sagde Schleiden og greb sin Hat for at gaa. Hans Ven stemmede i med, mens den netop tilstedeværende Deputerede i Rentekammeret, den ligeledes tyskfødte Etatsraad Grothusen, faldt ind med et lavmælt: „Ja jeg ved det ved Gud ikke!“ Han blev da ogsaa, medens de andre nu blot tænkte paa at komme bort. I sin Frygt for at blive stoppet turde Schleiden end ikke tage sin Kuffert med sig, men gik i en let Spadserefrakke uden Rejsetøj til Havnen og slap uhindret om Bord paa Postdampskibet „Skirner“, hvor efterhaanden

en stor Del af hans Venner og nærmere Bekendte kom om Bord, de fleste med omtrent lige saa lidt Rejsetøj som han selv. Adskillige andre var flygtede over Sverig. I flere Timer saa de under ængstelig Spænding Tropper og Krigsmateriel blive indskibet paa „Hekla“, som havde den slesvigholstenske Ekspedition om Bord og skulde følge med „Skirner“ til Kiel.

Endelig lettede da de to Skibe under Hurraraab fra Menneskemængden, som tætpakket fyldte Langelinje. Men Farten blev uhyggelig nok. I Stedet for de sædvanlige 16 var man ikke mindre end 38 Timer under Vejs, og de flygtende Embedsmænd og deres Familier drøftede mer end en Gang Spørgsmaalet om, hvor den Fart vel vilde ende. Der var dem, som snarere troede, det blev Kristiansø end Kiel. Schleiden og Francke nærede ogsaa stor Uro ved Tanken om, i hvilken Tilstand de vilde finde Hertugdømmerne, og om det ikke der havde taget en Vending, som „vilde gøre det umuligt for ærlige og loyale Mænd at tage Del i Bevægelsen“. Synderlig strænge har de dog ikke været i deres Fordringer, ti da de var kommen i Land i Kiel og havde erfaret alt det nærmere om Oprørets Udbrud, sluttede de to Embedsmænd sig uden Tøven til det, og ikke 24 Timer efter befandt Schleiden sig paa Rejse til Hannover og Frankfurt som den provisoriske Regerings Gesandt.

N. Neergaard.

Teatrene.

Hvor dog de levende „rider hurtigt“! Ja man behøver ikke at gaa i Teatret for at gøre den Opdagelse. Men ogsaa dèr mærker man undertiden, at nogle faa Hovslag, en Snes eller halvanden af disse Sekunder, som vi kalder Aar, har gjort det nære fjærnt, det store smaat, det kendte saa besynderlig fremmed. Som nu f. Eks. forleden, da det kgl. Teater spillede *En Kurmetode* igen. Stykket er blot 30 Aar gammelt; det opførtes 1ste Gang d. 27 Novbr. 1861. Den Gang — og endnu en halv Snes Aar efter — fandt man det „rigt paa fortræffelige Scener“, baaren af en „fin og elegant Karaktertegning“, isprængt med „glimrende Satire“. Dets Sprog lød rent i alles Øren, syntes livfuldt kunstnerisk virkelighedstro. Og nu — ikke engang forstaar man hin Ros længer. Intrigen synes utroværdig kejtet, „Karaktererne“ Scribeske Teater-Maskiner bestænkede med lidt fortyndet Eau de Romantique, Satiren næsten absolut usatirisk. Man har af Indholdet det samme tomme eller ferske Indtryk, som man faar, naar man er vant til vore Dages nøjagtige Efterligninger af Vaaningsrum paa Scenen, og Tæppet saa pludselig en Aften gaar op for en af det gamle Teaters Skabilken-Stuer med nøgne Vægge og Gulv og to hestehaarsbetrukne Stole samt et gulmalet Bord til Møblement. Og Sproget? For os er det plettet med Germanismer og Utydeligheder, overalt karakterløst, stundum (naar det skal udtrykke varme Følelser) ganske løjerlig skruet. Tag 2den Akts Slutning, hvor den kloge og fintfølende Dame, som er Hovedpersonen, tror at have sporet Elskov hos en Mand, som hun hemmelig nærer Godhed for. „Var det Skinsyge?“ spørger hun sig selv. „Skulde dette stolte Hjærte virkelig være fanget?“ Hvilke Udtryk for erotisk Patos! De klinger jo snart ikke en Smule naturligere i vore Øren end Holbergs „Ak, min hjerte Jomfru, jeg kan ikke se hende uden Alteration“!

I saa vidt forskelligt et Lys har stakkels 30 Aar stillet „En Kurmetode“! Skal Stykket kunne synes værdifuldt nu, maa Skuespilkunsten give det et illusorisk Værd. Eller ogsaa kan maaske Historien, denne bedrageriske Pedant, forlene det med et Slags Affektions-Værdi. Det er rigtignok en Digression at paavise dette; men Læserne vil vel tilgive Digressionen?

Altsaa, Pedanten først! . . . Og er det da vitterligt for alle, at Hertz var en flittig Dramatiker. Lige saa prompte som i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede en respektabel Ægtemand mødte omtrent hvert Aar med mindst et nyt Barn foran Døbefonten i sin Sognekirke, lige saa prompte mødte Hertz

fra 1827 frem med nye Stykker foran det kgl. Teaters Rampe. Først i det Øjeblik, da Fru Heiberg (Foraaret 57) forlader Scenen, slappes hans Produktivitet paafaldende. Hele 1857 opføres intet, hele 58 heller intet nyt Arbejde af ham. I Efteraaret 59 gaar Fru Heiberg tilbage til Teatret. Hertz markerer øjeblikkelig Situationen ved (d. 22 Septbr., eller 14 Dage forinden hendes 1ste Optræden) at indlevere „De Fattiges Dyrehave". Dog, dette er endnu kun et gammelt Arbejde, det havde været omarbejdet og indsendt og var blevet forkastet allerede i Decbr. 45. Og lige saadan er „Besøget i København" gammelt, som kommer til Opførelse 1860; det staar indført i Teatrets Censurprotokol under 14 Juni 56 og var blot ikke blevet spillet straks paa Grund af Phisters Vægring ved at udføre en Rolle. Men endelig, efter paa det nærmeste 5 Aars Pavseren, lægger Digteren ud paany. I. L. Heiberg er død i Sommeren 1860, og hans Hustru spiller derefter først Komedie midt i Januar 61. Den 14 April 61 indleverer saa Hertz „En Kurmetode". Læg nu i Forbigaaende Mærke til et Par af Figurernes Udenlandskhed: Tjænestepigen Mary er Mulatinde, og den livslede Sir Rushdale er Englænder. Det er rimeligt, at begge Figurer kunde minde Fru Heiberg om et Par Mennesker, som hun (netop „for en seks, syv Aar siden") havde truffet sammen med og interesseret sig for under et Sommerophold ude ved Øresundskysten. Men sikkert maatte de i alt Fald, eftersom de er Varianter af Lord Howard og hans Tjæner Dick, minde hende om „Slægtningene": om det Stykke, hvormed hendes Mand i 1849 havde indledt sin Virksomhed som Teaterchef. Allerede heri har man altsaa ligesom en Slags Adresse paa Stykket. Og se derefter paa Hovedpersonerne! Hvem ligner vel denne Fru Thompson, som nylig er bleven Enke, hun, hvis „muntre Sind" (efter hendes eget Sigende) havde ofte holdt hendes Mand oppe under „de Partistridigheder", som han — i et nyt, et hedt Klima — bestandig havde haft at kæmpe med, og for hvilke han tilsidst var bleven et Offer? Paa hvem kan Hertz vel have tænkt med denne fantasifulde, livfulde, medfølende og kloge Dame, — uden paa Fru Heiberg? Og har han ikke formummet sin egen Uvilje mod Døgnets politiske Færd, sin egen Lede ved Menneskene og ved Livet, sin egen Uoplagthed til at tage fat — i Englænderens Figur? Men i saa Fald handler jo ***En Kurmetode*** om Fru Heiberg og Henr. Hertz; Stykket betror os, at hun — hans Ungdomssværmeri — har spredt hans Melankoli og fyldt ham, den 63aarige, med ny Levelyst og ny Virkelyst! Dette blege Skuespil bliver da som en af disse visne Buketter, og dets rørende Slutnings-Replik: „Jeg føler det, De vil formaa (at fylde mig med nyt Liv), min Veninde!" bliver som et af disse gulnede Kærligheds- eller Hengivenheds-Breve, som man undertiden kan finde i Afdødes Gemmer, og som man gærne bliver staaende en Stund og eftertænksom med i Haanden. Ti skøndt Sagen jo er saa selvfølgelig: der er dog noget vemodigt bevægende i Eftertanken om, at andre før os har lidt og elsket og er bleven besjælede med skuffende Ungdom, . . . ganske som i Tanken om, at andre skal lide og elske og skuffende forynges efter os. . . .

Naa men — — maaske er Historieskrivningen i dette Tilfælde ikke blot pedantisk, men ogsaa bedragerisk; eller maaske formaar den kun at give meget faa en ny Interesse for Stykket. Des værre da for Stykket, at heller ikke Skuespillerne hjalp, saa det ret forslog! Det var nu for Resten slemt ogsaa for de spillende. Ti hvad man end i et givet Øjeblik foretager eller ikke foretager sig: hvis man ikke faar gammelt til at synes nyt og dødt til at synes levende,

saa præsterer man i alt Fald ikke Kunst. Skuespilkunst er intet andet end virksom Magt til at forny og levendegøre.

Fru Eckardt spillede Hovedfiguren, Enkefru Thompson. I Teaterkredse mente man nok, at Fru Eckardt var „for gammel til den Rolle". Men det er en Misforstaaelse. Fru Heiberg var kun tre Aar yngre, da hun „skabte" Figuren. Halvhundredaarsalderen er overhovedet kun i ganske faa Tilfælde en Hindring for Skuespillere; som Regel er den noget ligegyldigt, — hvis den da ikke er et Fortrin. Nej vort Teaters tit saa fortrinlige Skuespillerinde strandede paa helt andre Skær. Fru Thompson i „En Kurmetode" staar i tre Forhold og skal vise tre Sider af sit Væsen: overfor Doktoren opfindsom Intelligens („Vid i hver Replik, Finhed i Konversationen"); overfor det unge Par „Ømhed, hvormed hun holder sin Haand over det"; overfor Englænderen endelig „Kærlighedens Uro". Citaterne er tagne af en beundrende Udtalelse om Fru Heibergs Spil, der altsaa lader til at have tydeliggjort alle Figurens Sider. Fru Eckardt derimod tydeliggjorde ingen af dem. Hendes Fru Thompsen (som var saare indtagende at se til) blev nærgaaende koket i Stedet for fantasifuldt intelligent, køligt venlig i Stedet for moderligt kærlig, og hun blev ligefrem uden Glimt af erotisk Passion. Sagen er, at paa Scenen har Fru Eckardts Blik, Minespil, Stemmeklang ikke Liv, ikke Blødhed, ikke Varme nok til at vække Forestillinger om Aandfuldhed, Hjærtelighed, Lidenskab. Ja skal hun skildre elskovsfyldt Spænding, kan endog hendes Ansigt komme til at se ud og hendes Stemme til at lyde, som om hun ventede halvt ærgerlig eller irritabel paa noget. Man misforstaa ikke! Naturligvis havde Fru Eckardt „forstaaet" og vilde spille Rollen ganske som Fru Heiberg. Men hvor Talen er om Kunst, gælder hvad man vil akkurat saa lidt, som hvad man er, dèr afhænger alt af, hvad man kan, det vil sige: af hvad man har Midler til at udtrykke. Det er en simpel, soleklar Sandhed, som mange alligevel har grumme svært ved at faa ind i deres Hoved. Derfor møder man f. Eks. endnu saa tit den dumme Forundring over, at melankolske Mennesker kan være ustyrligt komiske Skuespillere, eller man træffer hos intelligente Komikere en lige saa dum Forbavselse over, at de slet ikke kan røre Publikum til tragiske Taarer.

Misgrebet med at lade Fru Eckardt spille Fru Thompson neutraliseredes for Resten paa en Maade ved, at de andre optrædende — deriblandt de to vigtigste — lige saa lidt kunde spille deres Roller. Hr. Emil Poulsen gav Sir Rushdale med engelsk Udtale og stive Manerer; han fik Figurens Udvortes ret lykkeligt frem. Dèt var altid noget; men det indvortes Billed af en Figur er jo rigtignok altid det vigtigste. Og hèr fik man (ogsaa i de erotiske Udbrud) af Hr. Poulsen en træt, vemodig træt Mand, i Stedet for at man skulde haft en Mand, der er led ved Ensformigheden og Ynkeligheden, en Mand, der ikke kan bekvemme sig til at tage fat, fordi alt synes ham smudsigt og tilsmudsende. Sir Rushdale mangler sandelig ikke (eller tror ikke, at han mangler) Kræfter; han mangler blot Mod til at bruge dem, trods alt! Han er som Ild under Aske; naar Asken blæses bort, skal Ilden slaa op i Luer. Men som sagt, saadanne Luer vilde rigtignok have kompromitteret Fru Eckardts erotiske Uberørthed noget grellere, end Hr. Poulsens matte Morild gjorde. — Hr. Mantzius spillede Doktoren. Samme Doktor er tænkt som en overmaade klog, men tørt klog, fantasiløst klog Herre („han er maaske altfor klog", siges der om ham

i Stykket), og han føler sig sikker og stærk i sin Klogskab. Ikke det i Livet, som hans Klogskab ikke sagtens skal kunne faa Bugt med! han soler sig i sin Klogskab, han nyder den mundfuldevis. Forestil Dem nu saadan en superverdensklog Kavaler stillet overfor et ganske almindeligt, ikke-intelligent Koketteri som det, hvormed Fru Eckardt havde forlenet sin Fru Thompson: og De vil forstaa, hvor urimeligt det vilde have set ud, om han havde ladet sig fange — tilmed i et yderst afgørende Øjeblik — i saa iøjnefaldende en Fælde. Men ogsaa Hr. Mantzius kom, ogsaa des værre vistnok uafvidende, sin medspillende til Hjælp. Han udstyrede nemlig Henr. Hertzes kloge Doktor med . . . et let Skær af Dumhed! For Resten opnaaede han den Virkning, som han uimodsigelig frembragte hos en Del af Publikum, ved at understrege visse Repliker stærkt og ved helt igennem at tale distinkt og naturligt. Apropos imidlertid den Talen distinkt og naturligt, som man saa gærne roser bl. a. Hr. Mantzius for: den er ingen stor Dyd! Det er selvfølgelig ikke alene godt, nej det er udmærket, hvis en Skuespiller kan lade Figuren, han skal fremstille, tale distinkt og naturligt, det vil altsaa sige: i klareste, fineste Overensstemmelse med den Karakter og de Sindsbevægelser, som Digteren har skildret, antydet eller forudsat. Men den blotte præcise Udtale af Vokaler og Konsonnanter, den tydelige Leddeling af Ord og Sætninger, kort sagt: selve den øvede Skuespillers Maade at tale paa i det daglige Liv og i hverdagslige Situationer — den rangerer meget længere nede. Og dèt af den simple Grund, at vi gaar ikke hen at se f. Eks. „En Kurmetode“ i Haab om at høre Fru Eckardt, Hr. Emil Poulsen og Hr. Mantzius, men i Haab om at høre Fru Thompson, Sir Rushdale og Dr. Jonstrup.

Skøndt — — dette vi maa vist forstaas „med Forskel“. For en Masse Mennesker er en Skuespilopførelse aabenbart et Slags Surrogat for dèt: at være i Selskab med Skuespillerne som Privatfolk. Den Art Tilskuere er fuldt ud tilfredse, naar en Skuespiller — og især da deres „Sværmeri“ — yder dem fra Scenen nøjagtigt en lignende Underholdning, som han kunde have ydet dem under og efter en god Middag. De vil intet heller end bestandig at bringes til at huske paa Hr. Reumert, Fru Oda Nielsen eller hvem man nu vil nævne. Nous autres (som Franskmændene siger) har det lige modsat. Hvor charmerede vi end fra Dagliglivet kan være i Fru eller Frk. N. N., hvor fornøjelig eller elskværdig i Omgang vi end kan finde Hr. X. X., — oppe paa Scenen, under en Forestilling, ønsker vi ikke at gense dem. Jo oftere de i deres Spil har bragt os til at glemme deres egen Person, desto varmere Lovord bruger vi bagefter; jo mere de har erindret os om deres daglige Jeg, desto gnavnere rynker vi Pande. Fra dette modsatte Syn paa Sagen kommer den skarpe Modsætning mellem de teatergales — og de teatergale Kunstvenners Domme, mellem Publikums Klap og Kritikens Snærten.

Heldigvis bragte det kgl. Teaters anden Nyhed et Par Præstationer, hvori der var nogen, og en enkelt Præstation, hvori der var megen Kunst. Fru Oda Nielsen fremstillede i *Hjærtets Ret* en ledeløs norsk Bohémienne, og Hr. Zangenberg en evigt fnisende gigerl-agtig Sprade. Den første gjorde en Bagatel for lidt, den anden en Bagatel for meget af det; man havde ikke lige netop Indtrykket af, at de var Figurerne. Men begge morede, og særlig var det en Fornøjelse at se Fru Nielsen igen paa rette Vej, nemlig paa den, hvor man søger at karakterisere, i Stedet for kun at synes „yndig“. — Fru Hennings spillede

den kvindelige Hovedfigur. Stykket er ikke trykt, saa man har ondt ved at sondre Forfatterens og de spillendes Ydelser ud fra hinanden og prøve dem imod hinanden. Maaske fik Fru Hennings ikke ret det romanagtige frem, det sværmeriske i den utro Hustrus Tankegang. Men til Gengæld blev Hustruens Antipati, hendes Aversion overfor Manden lagt lyslevende for Dagen. I de to første Akter havde Fru Hennings beundringsværdige Scener. Overhovedet — blandt det meget, som Fru Hennings kan fremstille, fremstiller hun muligt allermest illuderende: Utaalmodigheden, navnlig da den vredagtige Utaalmodighed. Ingen Skuespiller, som Artiklens Forfatter har set, har kunnet gengive saa haarfint Opfarenhed, Irritabilitet, Surmuleri og lignende Stemninger. Ikke blot Fru Hennings' Øjekast og Betoninger rammer her altid det rette lige i Prikken; nej selv om hun vender Ansigtet bort og tier, saa taler hendes Hænder, hendes Skuldre, hele hendes zarte Skikkelse et tusend Gange mere overbevisende Sprog, end alenlange Repliker i mangen „Kollegas“ Mund.

Stykket selv stillede ellers strænge Fordringer til baade de spillende og til Publikum. Det skildrede (gennem en noget flad og bred Dialog) en Trio, hvis Medlemmer alle skulde gælde for normale, medens dog mindst de to af dem var komplette Abnormiteter i Henseende til Ævne til at forstaa, hvad de saa' og hørte. Ideen til Stykket syntes laant fra Georg Brandes' ypperlige og hidsige Angreb paa den tyske Romantik. Brandes bebrejder etsteds de romantiserende tyske Damer, at de ikke vilde omforme Livet politisk, men gøre det poetisk: de forstod, skriver han, „ikke Menneskerettighederne, men Hjærtets Rettigheder, og de bekæmpede ikke Livets Uret, men dets Prosa“. Forf. til *Hjærtets Ret* forsvarede da nu — imod sin Heltinde — Prosaen, og lejlighedsvis den stok-bornèrte, ja den brutale Prosa. Han var desuden mere kongeligsindet end Kongen, mere striks paa det end selv de gejstlige og verdslige Love. Naar et Ægtepar først en Gang har faaet Børn, docerede han, saa er den Ægtefælle den usleste af alle Uslinge, som ikke ubarmhjærtigt stryger hvert Haab om egen Lykke, og som ikke stoisk bringer sig selv som Slagtoffer paa Børnenes Alter. Moralen lod sig vel moralsk omdisputere. Dramaturgisk taget er der i alt Fald det at sige, at vil man skrive et Ægteskabsdrama, hvor Børnene skal være det bestemmende, saa maa man virkelig lade os se, hvad de og de Forældre betyder for de og de Børn, og omvendt. Men skøndt vi er bleven overlæssede med Ægteskabsbrud paa Scenen, ... hvilke meningsløst ufuldstændige Udtog af Familielivet er der saa dog ikke næsten ufravigeligt blevet budt os! Kommer det højt, fører en Forfatter et Øjeblik de paagældende Børn ind, for at en af de stridige Forældre kan sige til dem: Ja gaa nu ud og leg, Børn, vi voksne skal snakke! Det skal agere Familieliv, det skal faa Tilskuerne til at opfatte Børnene som hin store Bojgen, hvem man aldrig maa gaa udenom!

Men naturligvis, lettere end at anskueliggøre en Teori og gøre den konkret gennem Skildring af Individer og deres Samliv, lettere er det at docere Teorien gennem et Talerør. Derfor doceres der saa meget. Selv de sikreste Kunstnernaturer har menneskelige Øjeblikke, hvor de taler ex cathedra.

Det fri Teater opførte paa sin 2den Sæsons-Aften (foruden nogle vel udramatiske Scener af Bredahl) Karl Larsens ejendommelige lille Sørgespil *Ære*. For første Gang vistnok efter lang Tids Forløb saa' man her igen sympatetiske tyske Pikkelhuer paa en dansk Scene, og Indtrykket var maaske for en og anden lidt — fremmed. Men for Resten er det underligt, saa ublandet

„tysk" man har villet gøre Stykket. Naturligvis, der er tyske Person- og Stedsnavne i det, tyske Forhold berøres, og den skarpe Sondring mellem Militære og Civilister, som kommer frem i en Sidehandling, er specifikt tysk. Men Karaktererne, Menneskene, som da altid har mest at betyde, og Talen, som røber Karaktererne, er de og den ogsaa tyske? Det skulde forundre en meget, om man ikke havde truffet den ufrivilligt fornøjelige Premierløjtnant Ewald med samt hans Jargon ret ofte paa københavnske Kafeer. Det skulde forundre en endnu mere, om ikke den saa aldeles fortrinligt ciselerede, moralske Plet-Opsats Fru Mathilde v. Rathen, født Sterneck, var at antræffe i diverse velmeriterede danske Huse. Naa og nu Stykkets „ideale Fordring", Længslen mod sædelig Selvdisciplinering og Disciplin, er den virkelig bleven saa ukendt i Danmark, saa vi ikke kan tænke os andet, end at den maa være tysk, kun tysk? Skulde den være helt død ud med Enevoldsregimentets bedste Bureaukrati her hjemme?

Karl Larsen har muligt været for optagen af Reformator-Iver; Tankerne har været ham for nye, han har ikke givet dem Tid til at „sætte sig". Det mærkes mest paa Idealernes pletfri Indehaver i Stykket, Obersten, Faderen, den moralske Adelsmand, v. Rathen. Sagtens har der foresvævet Digteren et Slags Pendant til Mester Anton i Hebbels „Maria Magdalena", Repræsentanten for den skrupuløst borgerlige Redelighed. Men Mester Anton har Skygger, han er Særling og bornert; Hr. v. Rathen derimod er Lys i Lys. Karl Larsen har nok haft paa Fornemmelsen, baade at hans Oberst snakkede for selvbehageligt, og at han (i Samtalen med Manden, hvis Datter Oberstens Søn har forført) er i Færd med, paa ret gængse Vis, at sammenblande „Moral" og „Karriere". Men alligevel har han hverken dristet sig til at trække paa Smilebaand af Svadaen eller nænnet at lade den nævnte Sammenblanden gaa sin naturlige Gang. Obersten er da bleven lutter Façade, og derved baade mindre fængslende og mindre let at spille fængslende. Desuden har Oberstens Uomskiftelighed maaske haft nogen Indflydelse paa hele Stykkets Bygning. De ypperlige Bifigurer, hvori afvigende Æresbegreber er symboliserede, staar nu helt udenfor Stykkets egentlige Handling, udenfor dets indre Liv; i Forhold til dette forretter de kun en Art Bude-Tjæneste. Men hvis Obersten havde været mindre af en Afgud og mere af et Menneske, vilde Bifigurernes Æresbegreber sikkert være komne i Strid, i Vekselvirkning med hans, óg de vilde følgelig — om end i aldrig saa ringe en Grad — have faaet en Finger med i Katastrofen.

Det bedste af Udførelsen var enkelte Partier i Hr. Vilhelm Wiehes Spil. Hans Løjtnant blev ikke helt en Søn af Oberstens Mandsvilje og Oberstindens Fruentimmer Instinkter; hans Fasthed var ikke nervøs nok. Og stundum gled han ogsaa ud i det teatralske. Men denne Rolle blev alligevel langt hans bedste Præstation siden Sannæs i „Falliten": et Fingerpeg om, at foreløbig magter han tilbagetrængt Lidenskab bedst. — Des værre kom Stykkets lykkeligste Skikkelse, Oberstinden, ikke til sin Ret. Den er tegnet saa overordentlig diskret, Nuancerne er frembragt ved bitte smaa Prikker og Streger. Saadan som hun skiller sig ud fra eller bort fra sin Mand, aa! det sker med en Skuldertrækning, en næsten umærkelig Flytten sig. Naa ja og man véd jo, at de fleste af vore Skuespillere ikke ret længe lader af med at markere sjælelige Afstande ved at tage Armlængdes Distance!

Endelig opførte Dagmarteatret Daudets 4 Akts Skuespil *En Hindring*. Hindringen er en af hine gamle, hvortil f. Eks. Øhlenschlæger hentyder i „Hagbarth og Signe“, naar han siger, at „Sorg gør Elskov stærk“. Man har faaet en ung Pige til at hæve sin Forlovelse ved at bilde hende ind, at hendes Forlovede maa blive sindssyg; men Sorgen over den store Fortræd, hun dermed har voldt ham, opflammer hendes Elskov, og hun bliver atter hans. Stykket skæmmes ved et Angreb paa den moderne Videnskab om Sindssygdomme, et Angreb, som vilde være perfidt, hvis det ikke var saa selvmodsigende dumt: ti det træffer sig saaledes, at Videnskabens Repræsentanter (Lægerne) afviser al uefterrettelig Snak i det omhandlede Tilfælde, medens netop de, der ikke har den blegeste Anelse om Videnskab, render rundt med Snakken! Ellers er dette Skuespil — ikke betydeligt, men heller ikke uden Værd. I dets 1. Akt forekommer en pragtfuld Scene. I „køligt Halvmørke“ er der blevet talt reserveret, let benauet, hele Tiden ligesom under et Tryk af en anet, ublid Skæbne: saa drages Baggrundens mægtige Portière til Side, Nizzas straalende Sommersol falder ind i gyldne Strømme, Karnevalsjubel bruser op, der lyder Elskovs-Serenade, og ind over Balkonen svinger sig med et Sæt, selv straalende og jublende som Solen og den glade Fest, han, Elskeren, hvis Fremtids-Skæbne for et Øjeblik siden laa som Halvkulde og Halvmørke over alle! Hvor dèt maatte kunne komme til at tage sig ud paa Teatret! Ja — hvis alle Skuespillere var Vidunderbegavelser og ævnede at dæmpe og læmpe sig efter en romantisk Stemning!

Udførelsen var ikke god og ramte ingensteds Digterens Mening. Den mest forbavsende Afvigelse havde Fru Gjørling — Æren for. Hun spillede den fornemme Moder til hin unge Mand, der tænkeligvis kan have arvet Sindssyge efter sin Fader. Moderen har gaaet og gaar i evig Utryghed for Sønnens Helbred; og nu tilsidst ser det en Dag ud, som om hans formentlige Angest for at komme til at dele Faderens Skæbne virkelig vil delagtiggøre ham i den! Saa griber Moderen, i sin yderste Nød, til et heroisk Middel. Hun lyver sig selv det paa, der i hendes Øjne er det mest oprørende: „Du kan ikke have arvet den Mands Sindssygdom“, siger hun til Sønnen, „ti han — var ikke din Fader!“ Naturligvis, det er svært at føre dette Paafund frem for et dansk Publikum. Hvis det ikke gøres sublimt, ved en betagende Fremstilling af den stakkels Moders uendelige Ømhed og uendelige Forpinthed, saa løber det Fare for at blive ækelt. Gætter man imidlertid, hvordan Fru Gjørling besejrede Vanskeligheden? Hun tog Paafundet komisk! hun rykkede frem med det, saa Folk lo, — — ganske ligegyldig for, at dermed blev Moderens Karakter gjort meningsløs, hele Situationen blev meningsløs, og selve den paagældende Scenes store Effekt (nemlig Moderens tragiske Ofren sig) blev totalt forspildt. Frejdig brækkede hun Fjederen ud af Urværket, — ja! hvor saa et Ur gaar henrivende godt!!!

Alle som én tog de spillende for tungt, for sindigt, for „dansk“ paa deres Roller. De havde fuldstændig glemt, at Daudet (som de fleste af hans Figurer) er fra Syd-Frankrig, fyrigere altsaa end den fyrigste Italiener. Frk. Hornemann drev det sandelig endog til at forvandle en Frøken fra Montpellier til noget af det langsommeligst „indadvendt kvindelige“, som i Hast turde kunne opdrives i samtlige Præste- og Forpagtergaarde udi den Provins Jylland. Den eneste, i hvem der dog altid var nogen Fart, var Hr. Martinius Nielsen som Elskeren Didier. Rigtignok var Farten hverken den rette eller tilstrækkelig: ti Didier der er begejstret, eksalteret, lutter Flamme, bør spilles saadan, saa hans

Omgivelsers Frygt for hans Forstand ikke synes den skære Taabelighed. Naa men, mellem blinde bliver den enøjede jo lettelig Konge. Og Hr. Nielsens Entré i 3. Akt, lige den allerførste Replik, var desuden nær ved at være fortræffelig. Ellers nærmer hans Diktion sig des værre stadig ikke netop Fortræffeligheden. Han har endnu ingen Forestilling om, hvor mange Fortielser, Afbrydelser, Toneforandringer osv. der skjuler sig i en Replik, som Digteren tilsyneladende har skrevet ganske ud ad Landevejen. For ham gaar det bestandig lige ud ad Vejen. Især i hæftige Optrin ruller han næsten ufravigeligt Ordene af Sted uden mindste Hensyntagen til deres Vægt. Saadan skal Didier opfarende svare paa en Bemærkning om, at man havde ikke troet, Bruddet med hans Forlovede vilde bedrøve ham videre. Og Hr. Nielsen lod sin Didier svare: „Bedrøve mig! Jeg bliver berøvet mit Haab min Glæde mit Hjærte mit Blod mit Liv“ o. s. v., altsammen kørt løbsk i ét Aandedræt og i nøjagtig den samme Tone. Hr. Nielsen havde intet Øre for, at der skal være en umærkelig Pavse mellem hvert Par af disse Ord (mit Haab – min Glæde — etc.), ikke heller havde han haft Forstaaelse af, at hvert følgende Ord-Par skal have et lidt stærkere Eftertryk, fordi der er en stadig Stigning i Værdierne. Tungere end at miste sit Haab er det at miste sin Glæde, og allertungest er det at miste sit Liv, ... for saa er alt forbi!

Men naar Hr. Nielsen saaledes jager over Stok og Sten, gaar der gennem en vis Del af Publikum et vellystigt Ryk, og denne Del af Publikum tænker i sit Hjærte: „Aa—aah!“ og klapper. Imedens flytter en anden, en mindre Del, sig noget urolig i Sædet og hvisker maaske sagte — en lidt kortere Interjektion.

(D. 26. Marts.)

VILHELM MØLLER.

Anm. De ovenfor meddelte Indleveringsdatoer for nogle af Henr. Hertz' Stykker efter godhedsfuld Oplysning fra det kgl. Teaters Bureauchef. — Fra 1827—69, begge Aar inklusive, fik Hertz hvert Aar opført ét nyt Stykke (i 27, 37, 41, 48 51, 54 endda to og i 35, 65 og 69 hele tre Stykker) .... undtagen i Aarene 33 og 34 (hans Udenlandsrejse), 40, 43, 47, 55, 57 og 58, 63 og 64, 67 og 68, hvor intet nyt Stykke af ham opførtes.

Hjemløs.

I.

Jeg var forleden kommen hjem til min Fødeby. Hen mod Aften gik jeg ud og drev op ad Vejen. Den var opblødt af Efteraarsregnen; det dryppede fra Pilenes røde Grene; Himlen og Jorden flød sammen i én gul Taage. Landskabets syge Tungsind vældede over mig og fyldte min Sjæl med en Følelse som hørte jeg et lille Barn græde. Det var mig som havde jeg aldrig været ude af denne Taage, aldrig vilde komme ud af den, aldrig kunde komme ud af den; og jeg syntes, at hvis jeg svøbte den om mig som et Tæppe, maatte jeg kunne sove saa trygt og sødt, som man alene blunder paa sin Barndoms Hovedpude. Alt, hvad jeg havde naaet og vundet ude i den Verden, der laa hinsides denne gule, klamme Taage, de Baand, der knyttede mig til andre Mennesker, de Interesser, der var spirede frem, havde blomstret og sat Frø, mine Sorger og Glæder, de lysende Haab og de askegraa Skuffelser — hele denne Bygning syntes mig saa skrøbelig som et Korthus, og under Arkitekturens fantastiske Broderimønster anede jeg en Grund saa gul og veg som den skaanske Taage. Jeg var til Mode, som om jeg i femten Aar havde søgt at springe fra min egen Skygge eller villet tuske mit inderste Selv bort mod et fremmed Makværk; og de femten Aar faldt fra mit Livstræs Grene som femten visne Blade, og jeg syntes, det var mig selv, der gik inde i Taagen og strøede Sædekorn i Mulden eller vogtede min Faders Køer.

Men saa hørte jeg Vildgæssenes Skrig over mit Hoved, — Vildgæssene, der drog imod Syden, ud af Taagen og ind i Solen. Og da sad de femten Blade atter grønne, og de femten Aar ringlede sig ud igen. Mit nye Væsen, dannet af Bøger og Menne-

sker, fjærnede sig fra det gamle. Og der faldt som Skæl fra mine Øjne: Egnen omkring mig var ikke den samme som før, Gaardene var forandrede, Landet saa anderledes ud, noget var kommet til, og noget var forsvundet. Jeg kom til at tænke paa, at Kornet var blevet grønt og var blevet høstet femten Gange, og at Kirkeklokkerne havde ringet hver Dag i femten Aar; jeg tænkte paa de mange nye Kister i Kirkegaarden; Forandringens og Forgængelighedens Spøgelse rejste sig mellem mig og det forsvundne; og jeg stirrede ind i to mørke Dyb: det hvide Dødninghoveds tomme sorte Øjenhuler — — —

Det var to Vinduer, jeg stirrede ind mod, to dunkeltskinnende Vinduer paa en hvidkalket Væg. Jeg stod udenfor en Gaard, en af de sædvanlige gamle skaanske Bondegaarde at se til, med de fire kvadratisk sammenbyggede Længer, men i yderlig forfalden Stand. Straataget var tyndslidt og tæt bevokset med grønt Mos, Lervæggene var bugede og revnede med store bare Pletter, hvor Kalkpudset havde løsnet sig. Murene var lave og Vinduerne smaa med fire Ruder undtagen paa Vaaningslængens ene Gavl, den som vendte ud mod Vejen. Man kunde se, at den en Gang var bleven gjort i Stand, skøndt Vind og Vejr siden havde faaet Lov at raade frit her ogsaa. Den stenmurede Væg, de store seksrudede Vinduer, en Glasdør med Levninger af en Veranda, — alt det var saa afstikkende mod Gaardens øvrige Udseende, omtrent som en kostbar Trøje paa en ørkesløs og laset gammel Tigger.

Jeg stod lænet mod et Stendige, der løb langs med Vejen og rundt om Haven, og stirrede ind mellem nogle gamle Ælmestammer, ind mod de nøgne mørke Gavlvinduer. Blikket gled til Siden, ud over Haven. Forandring og Forgængelighed ogsaa der! Græsplænerne og Blomsterrabatterne laa hen med Kartofler og Roer, Hækkene og Lysthusene havde faaet Lov at vokse vildt, de stod sammenfiltrede som en Oldings uklippede Skæg og spilede deres lange tynde Skud som Fingrene paa en gammel mager Haand, naar den griber om Krykken. Udenfor en Dør ved Vaaningslængens fjærneste Ende stod et Brøndkar; en frugtsommelig Kvinde kom ud og fyldte sin Spand af Karret, dvælede en Stund, da hun blev mig vár, og gik saa ind. Gule og røde Blade sank stille ned fra Ælmene over mig og lagde sig paa Jorden hos de andre, der tidligere var faldne. Der var noget, som raslede oppe øverst i Grenene: det var en Krage, der rørte sig i sin Pinderede.

Forandring, Forgængelighed! Atter nagledes mit Blik mod de dunkeltskinnende Ruder inde mellem Træstammerne. De stirrede mig i Møde, disse Ruder, som mørke Øjne, uudgrundelige, bange og dragende, som sad der én derinde bag dem, rugende over Menneskesmærtens Gaade. Jeg stod og ventede, at han, hvem han saa var, skulde vise sin blege Skikkelse mod den dunkeltskinnende Rude; jeg syntes, det rørte sig derinde; jeg holdt min Aande, som om der stundede en Aabenbarelse til, og jeg vidste, at om han nu kom, da vilde det være én, som jeg kendte. Men saa kom der et Vindpust, og det susede og raslede i Ælmetoppene — raslede som et Ligs Voksklæder, susede som Mindet om en Gravsalme. Og da vaagnede jeg op, og derfor kom der intet Aabenbarelsens Syn. Men om I, som bor i Solens Land, har Lyst at høre en Fortælling fra en Krog nordpaa, hvor Solen sjælden lyser, da behøver jeg blot at give Ord til de Minder i Billeder og Stemning, der vaktes i min Sjæl, da det raslede og susede i Ælmene, og jeg stirrede ind mod den gamle Bondegaards dunkeltskinnende Vindusruder.

I et af Lysthusene i denne Have sad jeg en Sommernat for fem Aar siden med en anden ung Mand af min egen Alder. Han var blond og spinkel; hans Legeme havde den spændige Holdning, der minder om en halvdragen Klinge, hans Aasyn havde et Præg af Kniv og Is, og hans graa Øjne funklede som svunget Staal eller Solskin paa en dalende Vanddraabe. Han hed Anders T. og ejede Stedet. Han var født Bondesøn, havde søgt boglig Dannelse, men var vendt tilbage til sin Stand. Han syntes mig lig en fremmed Blomst, der staar enlig uden Fæller mellem alle Markens sædvanlige Dusinurter, mens han hin Sommernat sad hos mig i sit eget Havelysthus og fortalte om Hændelser, fantastiske som de lange Skygger, der drog sig ud over Sletten i Maaneskinnet.

Det var denne Sommernat og denne Historie, som manedes frem fra de døde, da jeg stod lænet mod Stendiget, og de sortblinkende Ruder stirrede mod mig mellem Træstammerne, og det raslede og susede oppe i Ælmene. Som en speget Garnhaspe vikledes mine Minder ud af usynlige Hænder, medens jeg fortsatte min Gang og Efteraarsaftenens Skumring faldt paa, den skaanske Efteraarsaftens tyste tungsindige Skumring. To graa Øjne holdt min Sjæl fangen, som de havde gjort en Gang før, en maanelysende Augustnat i et Havelysthus, — to graa Øjne, der funklede som svunget Staal eller Solskin paa en dalende Vanddraabe, —

og jeg hørte en kendt Stemme tale, om det var inde i mig eller udenfor, det tænkte jeg ikke paa.

Dette er det, jeg hørte:

II.

„Min Historie begynder egentlig med en Eftermiddag i April, da jeg sad paa den lille Café du Lac i København, alene, med min Avis og min Kaffe. Opvarteren løb frem og tilbage mellem Bordene og Disken, Jomfruen krævede ind gennem Talerøret, det summede af Gæsternes Snakken, og Værelserne stod fulde af Røg. Jeg syntes, der var lummert, og lod Vinduet, jeg sad ved, aabne paa Klem. En let blaa Dis stod ude over „Søerne" og ind over Træerne paa den anden Side, Luften var en eneste gylden Sitren, og hvide Skyfnug drev lette som Fjer henover den blaa Himmel. Der var noget i alt dette, derinde og udenfor, som fyldte mig med Lede og Længsel — Lede: hvorfor? — Længsel: hvorefter? — Det gjorde jeg mig ikke rede for; det kom og gik altsammen som Stemningsnuanser, ubestemte, flygtige, glidende, som naar Silke vugger, eller en Luftning farer hen over et stille Vand.

Jeg gik ud og drev ind ad Gotersgade. Der kom Piger med rullende Barnevogne, hvorfra smaa Babyansigter tittede ud mod mig og mod Vaardagens Velsignelses Fylde. Herrerne gik med opknappede Overfrakker, og hos alle Mennesker mærkedes i Gang og Lader dette døsige Velvære, som følger med Vaaren. Jeg gik forbi Botanisk Have: den hvilede i en blaanende Em, som steg op af Mulden. Ved at se paa den rygende Muld fik jeg den ejendommelige Fornemmelse, som føles, naar et Minde lyser frem i Sjælen, men der endnu ikke har tegnet sig noget Billede mod den lysende Baggrund. Jeg fyldtes af Uro, af Tvivl og Ulyst; jeg vidste ikke, hvad jeg skulde tage mig for, eller hvor jeg skulde gaa hen. Ganske mekanisk drev jeg ud ad Nørre Boulevard og ind i Ørstedsparken, hvor Svanerne gled hen over Dammenes blaa Vand som om det var Himlen og de var hvide Skyfnug, der spejlede sig. Herinde var der tyst og tomt, og jeg syntes, at jeg nu følte mig bedre til Mode, som om jeg havde fundet noget af det, jeg søgte. Men da jeg lidt efter var kommen midt ind i Vesterbros Vrimmel og Tummel, og Omnibusserne rumlede og Sporvognene ringede og Folk rendte hinanden paa Ærmet, da ebbede det atter i min Sjæl, og Leden væltede sig ind i den som

sid Dynd; men saa i det næste Øjeblik kom en Bølge glidende med langt højere Kam end de tidligere og slog længere op over Stranden end nogen før, og der glimtede et Syn for mit Øje af hvide Svaner paa blaanende Vande og hvide Skyfnug paa blaa Himmel, af blaanende Dis og gyldentindrende Luft, indtil der bag alt dette og gennem alt dette dannedes et andet Billed, som jeg længtes og tørstede imod saa bitterlig ømt, som man tørster og længes ved Mindet om sin første Elskov, — jeg vilde se den sorte Slette ved det blaa Hav, og jeg vilde høre Viben skrige ude paa Markerne. Nu væmmedes jeg ved alt omkring mig, alt hvad jeg saa, alt hvad mit Øre fornam: Herrernes Latter, Damernes Dragt og Menneskenes Aasyn, Gadernes Stene og Butikernes Vindusstads. Jeg skyndte mig hjem.

Da jeg kom hjem, var det begyndt at skumre. Jeg fik tændt Ild i Ovnen, lagde mig paa Chaiselonguen og ransagede mig i Hjærte og Nyrer. Men da jeg vilde gøre et Overslag over Dagen i Dag, fandt jeg mig paa et Skraaplan, der lidt efter lidt førte mig over til i Gaar, og siden stadig længere bort til Tider, som jeg troede at have gjort op med eller ikke at have noget at gøre op med. Du véd, hvordan det er, naar man tror at have gjort en Opdagelse, at man er kommen paa Spor efter et eller andet: først bryder Tanken sig løs fra en Mængde Slakker, der har holdt den nede, ligesom en Gnist i et næsten sluknet Baal, og naar saa denne Tanke med ét slaar ud i lyse Luer, da griber den fat og tænder rundt om i Oplevelsernes Ved og Mindernes Kul.

Der skinnede mig en Vished i Møde, uimodsigelig, ugendrivelig. Den lyste som Mælkevejen paa Himlen ved Nytaarstide: mit Liv var vredet af Led, jeg levede i Forhold, som ikke var mig naturlige. Det var som om jeg pludselig havde grebet mig i at styre mod en Himmelegn, der var lige modsat den, jeg skulde drage til for at naa det rette Maal. Kan du forstaa, hvad jeg mener? Mine Forfædre har Slægt efter Slægt i Aarhundreder levet i et og samme Virke, i en og samme Egn, i en og samme Gaard. De Karaktermærker, de Sjælesider, som Bondens Gerning og den skaanske Slettenatur fremavler hos Menneskene — hvor maa de ikke være bleven skærpede ved at nedarves gennem Hundreder af Aar. Det er en Kapital, som vokser i geometrisk Proportion; det er en Parallel til Loven om tiltagende Hastighed hos den faldende Sten. Og nu havde jeg søgt at tvinge Stenen til at falde langsomt, til at falde paa skøns, til at blive hængende

i Luften! Jeg havde søgt at fordølge min Sjæls Sammensætning ved at overklistre den med Figurer, laant fra Bøger, — at ændre dens naturbestemte Form efter andre Samfundsklassers Ideal! Jeg havde tit snublet over denne Sandhed, men den Aften holdt jeg den i min lukkede Haand som en Fugleunge. Jeg havde begyndt med at se efter, hvad det var, der gemte sig inderst inde i denne Lede for alt, hvad Byens var, og gav mig en Smag af Øl, der har staaet Natten over i Glasset, og jeg endte med at erkende den Navlestræng, der endnu bandt mig med uløselige Baand til min Hjemstavn.

Jeg sprang op, halede mine Kufferter frem, byltede en Del af mit Tøj ned, fik Værtinden i Tale, gav hende Ordre til at pakke Resten sammen og at vække mig næste Morgen, løb ned og fik fat i et Bybud, telegraferede til en Slægtning paa Landet, at han kunde vente mig. Jeg havde besluttet at forlade Byen, alle Byer, for evig, og jeg følte denne Beslutning som en Marv af Jærn i min Sjæl.

Siden opsøgte jeg en god Ven og trak ham med mig i National. Jeg var saa overstadig lystig, at det grænsede til Feber. Jeg tror aldrig, jeg hverken før eller senere i mit Liv har følt en saadan Glæde. Jeg lod Musiken sprudle over mig som Kaskader af salt Sommervand, Luften dirrede af Jubel, jeg sad der som én, der bærer paa en ny Kærligheds hemmelige Lykke, — og jeg nænnede ikke engang at tale med min Ven derom. Jeg nød alt dette elendige Hverdagspjank, Sangerindeviser og Akrobatgøgl, som jeg aldrig havde nydt noget; ti jeg tænkte imens ved mig selv: Jeg hører ikke hjemme imellem jer andre, der kommer her den ene Aften efter den anden og keder jeres Fornøjelse til Døde, — jeg sidder her som en fremmed, der for en Gangs Skyld ser paa det Væsen, men i Morgen rejser sin Vej og ikke kommer igen før Gud véd hvor naar.

Klokken blev tolv, og min Ven vilde gaa hjem. Men han fik ikke Lov at slippe — jeg trak ham med til Kasino. Og vi dansede og fik en Loge og drak Champagne. — —

III.

Morgendamperen var næsten tom: et Par søvnige Herrer sad i Røgesalonen og krøb sammen i Sofahjørnerne. Jeg gik ned i Spiseværelset for at faa mig noget Frokost. Da jeg atter kom

op ad Trappen og ligesom jeg satte min ene Fod paa Agterdækket, saa' jeg en Dame klædt i mørk Rejsedragt staa lænet mod Rælingen. Hendes Overkrop tegnede sig klart mod den brede gyldne Bro, som Morgensolen lagde over Sundet mellem Damperen og den skaanske Kyst, der allerede syntes nær i den rene Luft. Haaret var strøget op i Nakken, men under det stod Dunet som en matblond Sky om Halsen. I samme Øjeblik, som jeg fik hende at se, lagde hun Hovedet paa Hæld — et paafaldende lille Hoved — og paa denne ubetydelige Bevægelse kendte jeg hende straks igen; jeg havde kun set én Kvinde, der lagde Hovedet paa Hæld paa denne Maade, naar hun rigtig nøje vilde betragte et eller andet.

Jeg var bleven staaende med den ene Fod paa Agterdækket og den anden paa Trappetrinet; jeg var lige ved at vende om. Hun var det Menneske, jeg mindst havde Lyst til at møde den Dag. Hun stod der som en Inkarnation af alt det, jeg nu vilde forlade; jeg havde en Følelse som om hun spærrede mig Vejen. Hun syntes mig i sin blonde Mimose-Finhed som et Silkebaand, jeg ikke vidste, om jeg vilde nænne at klippe over.

Jeg stod tvivlraadig, om jeg skulde gaa hen til hende eller vende om. Hvad Magt havde hun egentlig til at binde mig fast til det, jeg vilde bort fra? Hun hed Agnes L. Hendes Broder og jeg havde været gode Venner i Lund, og jeg kom tit i deres Hjem. Faderen havde en Fabrik oppe i Smaaland. Jeg véd knap, hvordan jeg skal forklare dig mit Forhold til Frk. Agnes. Vi var ikke Kærestefolk, og paa en Art Kammeratskab mellem Personer af forskelligt Køn af samme Slags som Forholdet mellem to Mænd tror jeg ikke det bitterste. Naar to med Elektricitet ladede Kugler kommer i Nærheden af hinanden, saa enten støder de hinanden bort eller ogsaa drages de mod hinanden. Naar en ung Mand og en ung Kvinde træffer sammen, sker der ét af to: enten har de fysisk Antipati mod hinanden eller ogsaa har de ikke fysisk Antipati mod hinanden. Det sidste Tilfælde kan man give, hvad Navn man har Lyst, det bliver bare en Leg og Strid med Ord; hvor mange Afskygninger deslige Forhold saa kan have, er der aldrig andet end en Gradsforskel mellem dem allesammen; om man siger, at Kærligheden er deres fælles Grundvæsen eller at den er deres Tinde og Toppunkt, det gør jo ikke videre til Sagen. Vi har aldrig nævnet Ordet Elskov, det er ogsaa saadant et stort Ord, som vi Nutidsmennesker instinktmæssig trykker os ved at

bruge. Og Salonflirtation har jeg aldrig kunnet give mig af med: vi har aldrig kysset hinanden, aldrig vekslet hemmelige Blik, aldrig skiftet stjaalne Haandtryk. Vort Forhold var en aaben Fortrolighed, som Verden kunde tyde aldeles efter Behag — og det blev da ogsaa udtydet med en Mangfoldighed af Variationer. Netop fordi vi lagde det hele frem til Publikums behagelige Beskuelse, kunde Publikum ikke tro andet, end at der var noget grimme noget bagved, som vi vilde aflede Opmærksomheden fra. Ingen af os følte Trang til at bindes eller binde; — vi vilde ingen Forbindelse have — og det var det, der gav vort Forhold dets Ynde. Vi betroede hinanden vore Hændelser, vore Tanker, vore Interesser, og fik dem igen med Renter og Rentes Rente; vi spejlede os i hinanden og saa' det vrange end mere vrangt og det gode i højere Potens; vi betragtede Livet under samme Synsvinkel, Verden laa for os i samme Farve, vore Sjælsmekanismer var konstruerede efter samme Model og arbejdede i det samme Tempo.

Hun havde taget sin Rejsekikkert frem og rettede den mod Malmø, hvor Tagene skinnede i Solen og Røgen steg ret op af Fabrikskorstenene som en Kegle, der stod paa Hovedet. Jeg havde ikke set hende i et helt Aar, og den høje slanke Skikkelse betog mig som Præludiet til en gammel kær Melodi. Jeg havde ikke hørt noget om hende i hele dette Aar, hverken gennem hende selv eller gennem hendes Broder — ti vore Veje vare gaaede til hver sin Kant — men jeg vidste, at hun havde opholdt sig i Schweitz, og jeg kunde tænke mig til, at hun nu kom lige derfra paa Vejen hjem. Men hvorfor skulde Tilfældet netop føre hende paa min Vej denne Dag, spurgte jeg mig selv, og jeg mærkede i mig en næsten overtroisk Rædsel.

De to Gentlemen kom larmende ud af Røgkahytten, og Agnes vendte sig mod mig med sit lille blonde, bløde Bébéansigt. Jeg saa med Behag, at der fløj en Iling af Solglimt over det, da hun fik mig at se, og jeg gik hen til hende. Jeg maatte saa fortælle om mine Oplevelser og hun om sine.

„Trækfuglene mødes paa Vejen hjem til Vaaren“, sagde hun smilende.

Det blev i Længden lidt køligt paa Dækket, og vi gik ned i den store Salon, der var aldeles tom. Vi slog os ned til en fortrolig tête-à-tête. Maskinen arbejdede tungt og jævnt, Lamperne under Loftet klingrede, der var stille om os, vi var ene, og jeg syntes, at jeg atter sad, som jeg saa mange Gange havde siddet,

i hendes lille pyntelige Værelse oppe i den smaalandske Ejendom, lænet tilbage i hendes Chaiselongue med den grønne Silkepude under Kinden, nydende hendes bløde Røst som et Musikstykke med Recitativ.

Jeg sagde, at det undrede mig, hun tog paa Landet saa tidlig paa Aaret, da hun ellers plejede at holde ud i København eller Stockholm til længere hen i Maj.

Der var noget ved den tidlige Vaar, som hun ganske godt kunde lide, svarede hun. „Lige inden det rigtig bliver Foraar — den første vaarlige Anelse, som man mere føler inden i sig end ser udenom. Naar man kan begynde at gaa paa Vejene — gaa med store Skridt, saa langt man vil. Naar man er udslidt af at leve i Byen en hel lang Vinter, saa kan der være en Nydelse i at trampe over de fugtige Marker, der endnu ikke er tøede rigtig op i Bunden, og at bøje Grene til Side, der er begyndt at blive sejge og gør Modstand og slaar sammen over én, mens Sollyset flyr og jager inde under Stammerne som om Vinden drev det frem. Kan De ikke se mig gaa der og smile til mig selv, med Hovedet paa skraa, Skridt for Skridt og Hænderne svøbte ind i Sjalet?"

Jo, det kunde jeg ganske tydelig forestille mig.

„Ja, men naar man saa godt og vel er kommen inden Døre, saa slaar Stemningen øjeblikkelig om. Saa overvældes man af denne ængstende Tyngsel og Mødighed, og man føler sig saa sørgmodig, som om man havde danset en hel Nat. Kan De tænke: somme Tider, naar jeg har været ude og er kommen hjem igen, giver jeg mig til at græde, — det er virkelig sandt — rigtig for Alvor. Det kommer naturligvis af Foraarsluften."

„Naaja, saa lidt efter lidt bliver der ogsaa noget andet, som gør én saa bedrøvet. Det er lige straks saa nyt at kigge paa alt det meget gamle, som man har holdt af fra man var lille. Men, Herregud, alt det hører snart op med at være nyt. Det kan højst vare ved et Par Uger, Siden bliver det jo rædsomt. Jeg er ikke skabt til Ensomheden; jeg trænger til Mennesker. Jeg forsikrer Dem, at sommetider kan jeg blive saa inderlig glad, bare Pigen kommer op paa mit Kammer i et eller andet Ærinde, for saa faar jeg da en Menneskestemme at høre."

„Vender De tilbage til København?" afbrød hun sig pludselig.

„Nej."

„Hvor — da det er mig, som spørger, vil De jo ikke anse det for næsvist, vel? — hvor har De i Sinde at slaa Dem ned?"

„Paa Landet."

„Længe?"

„Altid."

„Men — hvad er dette for — — —"

„Det er mit rammeste Alvor."

„Tænker De paa at blive Bonde? De — Bonde!"

„Hvad mener De med Bonde? Er det den gamle Figur, som Herskabsklassen har dannet sig som en Modsætning til dens egen Type, og som den bilder sig ind er til endnu. Ikke sandt: De mener med Bonde en Slags Dyr, som slider, æder, drikker og sover som alle de andre Dyr. Jeg kan trøste Dem med, at dette Dyr er for længe siden død og begravet for visseligen aldrig mere at opstaa."

„Men hvorfor vil De lægge Dem ud i saadan en Eremithule, som en saadan landlig Afkrog jo dog i alle Fald maa blive?"

„Der er slet ikke Tale om noget Eremitliv. Jeg agter bare nu langt om længe at leve i de Omgivelser, der er mig naturlige.

Forstaa mig ret, Frøken Agnes. De kan sikkert forstaa mig. Der er ingen Familie, jeg har omgaaedes saa meget med som med Deres, ingen, hvor jeg har mødt saa megen Kærlighed, ingen, hvor jeg har befundet mig saa godt. Og alligevel har jeg, i tusend Smaating og i Bund og Grund, aldrig følt mig anderledes end som en fremmed, ogsaa hos Dem — en fremmed, der blev hygget om, en fremmed, der blev forkælet — meget sandt, men dog alligevel en fremmed, der aldrig kunde føle sig helt hjemlig og utvungen, og som længtes derhen, hvor han havde hjemme. Eders Bordskik, eders Søskend-Kærtegn, eders Opfattelse af god Tone, alt det meget, der for eder var en nedarvet Vane, en ubevidst Vane — det var for mig noget indstuderet, det blev for mig aldrig andet end en ydre Form, en Skal, en paaklistret Clichée, der angav for mig selv og andre, at jeg ikke hørte til eders Samfundskredse. Sommetider opfangede jeg eller troede at fange hos Dem eller hos andre i Selskabet en forbavset Mine eller et mangetydigt Smil, naar jeg havde sagt eller gjort en eller anden Ting, og jeg satte det i Forbindelse med det, som jeg havde sagt eller gjort, og forskede efter, om der var noget galt i det, noget, der stred mod eders Selskabskodeks, og jeg følte Undseelse eller Smærte.

Om det saa var Dem selv, saa var De mig — og er endnu, som De sidder der, som et underligt og fremmed Dyr, jeg ikke

forstaar mig paa, og som jeg er bange for at røre ved. Jeg har aldrig været helt naturlig og utvungen overfor Dem, saadan som jeg tænker, at Mænd af Deres egen Stand er det. En god Del af det Menneske, De har kendt og som bar mit Navn, har ikke været andet end en Maske.

Derimod: sæt mig blandt en Flok Bønder hjemme fra. De kan synes mig modbydelige, de kan saare mig, pine mig; men trods alt det, der er kommen til hos mig af Lærdom og andre Omgangsvaner og forfinet Behov og nye Interesser, saa er det dog først der, at jeg, rent legemlig talt, kan bevæge mig fuldstændig uden Beregning, uden at reflektere over, om det skal være saadan eller saadan. I den Forstand behøver jeg ikke at blive Bonde, som De udtrykker Dem — jeg er Bonde.

Summa summarum: jeg har været paa Rejse i fremmede Lande; nu vender jeg hjem."

Agnes sad tavs og alvorlig.

„Det tror jeg ikke paa," sagde hun stilfærdig. „Jeg er bange for, at det hele er noget, De gaar og bilder Dem ind. De har saadan en voldsom Fantasi, og saa er De saadan et grueligt Stemningsmenneske, — og", tilføjede hun med et Solskinssmil, „saa er De saadan et stort Barn."

Dampfløjten skingrede — vi var inde i Malmø Havn. Agnes ventede, at nogle bekendte vilde tage imod hende, og jeg sagde hende derfor Farvel paa Skibet.

„Bliv nu ikke til en Forstening", sagde hun. „Jeg har for Resten slet ikke i Sinde at tabe Dem af Syne. Naar De mindst venter det, kommer jeg over Dem."

„Velkommen!"

„De holder ikke Deres Forsæt."

„Det vil vise sig."

„Og hvis De nu er bleven træt, naar jeg kommer og kræver Dem til Regnskab."

„Saa er det for en stor Del Deres Skyld, Frøken Agnes."

Hun saa' paa mig, forskende og spørgende. Saa sænkede hun sit Hoved til Afsked og gik hurtig bort. —

Et Par Timer efter sad jeg paa Toget, der førte mig ud til Landsbyen. Jeg begyndte at se kendte Ansigter ved Stationerne, snart genkendte jeg Byer og Gaarde. Det syntes mig som om jeg gled ud af et vrimlende og mumlende Mørke, der tætnede sig bagved mig og efterhaanden veg bort, til det bare stod som en lille

Sky langt ude i Horisonten, og da jeg steg af ved min Station, følte jeg mig til Mode, som om jeg gik ud af ét Bad, og Vaardagens Stilhed og Fred lagde sig vældig og uendelig over mig.

IV.

Som efter en nydelsesrig Nat eller efter en lang Bekymring, som naar man første Gang er oppe efter en haard Sygdom eller efter en lang Rejse endelig atter er i Ro og hjemme, — saa god, saa let, saa solskinsstille lykkelig og morgenfrisk følte jeg mig hele denne Vaar og Sommer.

Da Høsten kom, købte jeg denne lille Ejendom. Den havde i mange Aar været aldeles vanrøgtet. Du véd, hvad det var for noget Tyvekram, der boede her før mig. Hele den store Familie drev Tyveri: Manden og Konen, Sønnerne og Døtrene. Den var Hoved for alle de Forbryderelementer, der fandtes spredt over Egnen. Gaarden var altid fuld af alskens Pak; bag lukkede Porte og laasede Døre lagde de Planer til Nattens Bedrifter. En af de nærmestboende kunde træffe til at se en Vognfuld Karle og Kvinder rulle væk fra Gaarden henad Midnatstide, en anden kunde se dem komme hjem i Dagningen, og det var oftest efter en saadan Nat, at Rygtet rundt om i Landsbyerne havde at berette om Indbrud, der var gjort, om Heste, der var bleven borte fra Marken eller Stalden, om Slagsmaal og Overfald. Alle Mennesker vidste, hvem Gerningsmændene var, men ingen vovede at røre ved Hugormereden. Men tilsidst løb Bægeret over: en skøn Dag kørte Lensmanden ind paa Gaarden, ransagede indvendig og udvendig og fandt tilsidst en Halmstak fyldt med al Slags stjaalet Gods. Familien sprængtes til alle Himlens fire Hjørner; Gaarden blev solgt, og jeg købte den.

Jeg følte mig helt uhyggelig til Mode, da jeg første Gang traadte over Tærskelen til mit nye Hjem. Det var ligesom de tidligere Beboere havde efterladt et eller andet der; jeg vidste ikke, hvad det var; jeg kunde ikke faa Syn paa det, men ganske instinktivt mærkede jeg det nær ved mig: i det sodede Loft, i det pjaltede Tapet, i den mugne Luft, alle Vegne og ingensteds. De smaa mørke Vindusruder skelede til mig med snu Ondskab, syntes jeg, som om de rugede paa Hævn, fordi jeg havde trængt mig ind der; og i de smaa lave Stuer havde et ubestemt Noget suget sig fast, en Lævning af de brændevinsstinkende Ord og de

bloddragne Planer. Jeg søgte nu at lufte alt dette ud; jeg satte hele Gaarden i Stand, ombyggede den Del af den ene Længe, hvor jeg selv vilde bo, og anlagde Have.

Saa gik Efteraaret og Vinteren. Jeg passede min Jord, studerede min Videnskab som før og fulgte med i alle Tidens Bevægelser gennem en vidtstrakt Korrespondance. Jeg hørte det stærke Sus af Kæmpefuglenes Vinger i den dybe Stilhed om mig, og mange Anelsens Fremtidsord, der overdøves af Byens Larm, svævede gennem den tyste Luft som Høstens flyvende Sommer eller en næppe hørlig Sordine-Musik.

En af mine Naboer var en Slægtning af mig. Han sad paa en lille Gaard med sin Kone og en eneste Datter. Hos dem tilbragte jeg mange af de lange Vinteraftener, som man paa Landet har saa ondt ved at faa Has paa. Vi sad da inde i Sovekamret, et lille Værelse, indrettet paa hel gammeldags Vis. Kun de øverste Totredjedele af Væggene var tapetserede, saa kom der en Træribbe, der løb Værelset rundt, og under den var der malet firkantede Felter. En bred Dobbeltsæng, en Pult, der bar et Glasskab med Familiens faa Bøger, en Ælmetræssofa med Voksdugsbetræk, et Slagur i Egekasse med Metalskive, et firkantet Bord af beitset Ælm og et Par gamle Lænestole udgjorde Bohavet. Over Sængen hang i en sort Træramme et af disse Skilderier, som man tidligere ved Dødsfald i Familien lod Skolemesteren lave til Minde om den døde: en Ligkiste med et brændende Lys ved begge Ender, et Salmevers med sirlig præntede Bogstaver og den hedengangnes Navn, Fødsels- og Dødsaar. Over de smaa firrudede Vinduer hang tynde hvide Tværgardiner.

I dette Værelse sad jeg mangen Vinteraften i Timevis, røg daarlig Tobak og drak Toddy af daarlig Rom, diskuterede Storpolitik med Bonden og afhandlede Byens interessante Begivenheder med Kvindfolkene, der sad ved deres Haandarbejde. Jeg fik at vide, hvad Per havde sagt i Dag, og hvad Povl vilde tage sig for i Morgen, og naar Samtalen gik istaa, greb Slaguret ind med sit rolige og myndige Tik-tak og huggede samvittighedsfuldt Pavserne over i saa og saa mange lige store Dele. Sommetider hørtes Lyden af Trækharmonika eller Karleskraal ude fra Landevejen, mens Gaardhundene tudede og skældte ud; og da vilde en Lytter have kunnet høre mange vise Bemærkninger om den gode gamle Tid, der var gaaet sin Vej, og om det nye daarlige Væsen, der var kommet i Stedet. Og hver Gang, jeg traadte over Tær-

skelen til dette Værelse, var det som den store vide Verden, hvor mine Tanker ellers dvælede, gik ud som en Gnist; det lille Stykke, som disse Mennesker havde klippet ud af den, var det eneste, der eksisterede for mig. Der laa en Hygge over dette gammeldags Værelse, en Duft fra gammel svunden Tid; jeg saa Mormor med Hoveddug og Farfar i sølvknappet Trøje, og mindst af alt havde jeg nogen Fornemmelse af, hvor der var trangt og lavt til Loftet.

Og Tiden gik, og det blev til en Elskovsidyl i gammel Stil. Ti min Sjæl saa' sig som i et Spejl i Knæbukser og med rundklippet Haar ligervis som en Ungersvend for hundrede Aar siden, og Datteren i Huset var tyve Aar og havde brune, forstandige Øjne. Jeg skønnede vel, at disse kloge brune Øjne ransagede mig mistænksomt og mistroisk, og at Ordene kunde falde stride og tvære; men Ungersvenden med Knæbukserne og det rundklippede Haar vidste nok, at saadan er Jomfruernes Vane. Og da saa Røsten blidnedes og Øjnene vogtede klare og tillidsfulde paa ham, da blev han saa glad, saa forunderlig glad som ene Barnet kan føle Glæde. Og en Aften i Forsommeren, da de unge dansede Pinsedansen om Majstangen i Skoven, og det var Maaneskin og Poesi, da begik han den store Dumhed. Og saa gammel som han var og afslidt og erfaren, gøs han til Marv og Ben af den Vellyst, der halvt er Smærte, da hun tavs trykkede hans Haand. Først senere, da Ungersvenden atter havde klippet sit Haar efter Nutidens Mode og igen iført sig lange Bukser, mærkede han, at der sad en Brod midt inde i hans Lykkes Hjærte; inde i den allerinderste Krog af to brune Øjne saa' han Skyggen af et mistroisk Spørgsmaal, og ud af dem slog ham i Møde ligesom et Pust af kold Tvivl.

Jeg behøver vel ikke at fortælle dig, at hun bar det eneste Navn, som Heltinden i en Landsbyidyl overhovedet kan bære. Hun hed naturligvis Anna. —

V.

Omtrent et Aars Tid senere stod jeg en varm Junidag paa den Bakke, du kan se derhenne. Nede paa Vejen kom en Vogn, og i den sad der to Damer. Den ene af dem var klædt i rødt — hun tog pludselig sit Lommetørklæde og gav sig til at vifte ad mig. Jeg hilste forbavset tilbage; jeg vidste ikke, hvem det

kunde være; i det samme lagde hun Hovedet paa Hæld, og da kendte jeg hende igen.

Nogle Timer efter kom der Brev fra Præsten i et af Nabosognene med Indbydelse til et Besøg; jeg vilde træffe en gammel Kending, tilføjedes der. Inde i dette Brev laa et andet, der lød som følger:

„Kan De huske, hvad jeg sagde paa Dampskibet for to Aar siden? Nu er Regnskabens store Dag kommen.

„Hvis De vidste, hvor jeg har længtes efter at træffe Dem. Jeg har tusende Spørgsmaal at gøre Dem. Se nu blot til, at De ikke lader mig vente for længe.

Agnes L.

„Jeg kunde se, at De ikke kendte mig straks. De tog saa trevent til Hatten. Men saa lagde jeg Hovedet paa skraa — jeg vilde have, at De skulde vide, det var mig, der kom kørende, og jeg vidste ikke mit levende Raad, hvordan jeg skulde bære mig ad.“

Jeg sad ved det aabne Vindu i mit Arbejdsværelse; Bierne summede ude i Haven, og Luften over den stod og dirrede næsten hørlig i Heden. Hønsene puttede sig med Velbehag ned i den varme Jord, der stod som en Røg om dem, og min Hund laa med hængende Tunge midt i den stegende Sol.

Jeg var just ikke blid mod Agnes i mine Tanker. Jeg kunde ikke begribe, hvad hun nu igen havde at gøre paa min Vej, hun kunde lade mig være i Fred, syntes jeg. Jeg sagde til mig selv, at jeg for hende var ligesom en Potteplante, som hun hindrede fra at fæste Rod, af bare Omhu, fordi hun evig og altid skulde fingerere ved den for at se efter, om den sad fast. Sad jeg da saa løst, at jeg endnu behøvede at skælve for den blotte Berøring af hendes Haand? Og en kold Mistænksomhed sneg sig ind i min Sjæl og bed sig fast i den som en Blodigle. Men en saadan Mistanke — Mistanken om, at noget er til, som man ønskede ikke var til, Mistanken om en Virkelighed, der gaar lige paa tværs af vor inderligste Attraa og vort hedeste Behov — den Mistanke er som den mytiske Hydra, ti hugger man et Hoved af, vokser der hundrede ud i Stedet, og den er som Ormen, ti den lever, selv om man skærer den i Stykker, og den er som Edderkoppen, ti den spinder ud af sig selv et Net, der svøbes om hele den virkende Sjæl og fanger alle sorgløst flagrende Minder, af hvis Blod den kan suge sig trind.

Jeg havde et Par Gange om Vinteren været nogle Dage inde i København, hørt god Musik, set det bølgende Liv drage forbi mig som et broget, brusende Karneval, nydt godt af Samlivet med intelligente Mænd og fine Kvinder. Naar jeg saa kom hjem igen, syntes jeg, at alting havde mistet sin Farve. Det var koldt, ækelt, raat, dumt — Egnen og Folkene, Samtalerne og Syslerne, altsammen. Jeg havde kun i nogle faa, fattige Dage aflagt min sædvanlige Dragt, og endda kunde den blive mig saa fremmed, saa der gik en rummelig Tid, før jeg atter kunde trives i den og føle mig vel til Mode.

Hvad kunde der være i Vejen? Og saa var der desuden noget andet, der gjorde mig angest, da jeg nu kom til at huske paa det. Der havde i dette Aar, vi havde været forlovede, været Øjeblikke, hvor min Kæreste og jeg havde følt os som fremmede overfor hinanden. Det kunde komme ganske pludselig, uden at nogen af os formaaede at forklare sig, hvordan det var gaaet til; allerbedst som vi sad sammen, kunde jeg faa en Fornemmelse af, at der stod en taaget Glasvæg mellem os; jeg skelnede hende dunkelt igennem den; men jeg kunde ikke komme til at undersøge, om hendes Puls endnu slog eller om hendes Hud endnu var varm. Det var hændt mere en Gang, og mange Gange hændtes det, at jeg med ét følte mig helt kold overfor hende, uden Glæde ved hende, ligegyldig, komplet, som om hun ikke stod i noget som helst Forhold til mig, men blot var et af de nihundredenioghalvfemsindstyve andre Væsener med Kjole og flettet Haar, der kunde komme indenfor min Synskreds. Sommetider mærkede jeg ogsaa, at hos hende var alt heller ikke som det skulde være. Jeg havde hyppig det Indtryk, at jeg for hende var en fremmed, som hun ikke vovede at lide paa eller at læne sig til, — et underligt Dyr, som hun ikke kendte, og som hun derfor instinktivt var paa Vagt imod — et skørt Instrument af ubekendt Bygning og til et ukendt Brug, som hun kun varsomt vovede at røre ved, som om hun var bange for, at det skulde smuldre isønder mellem hendes Fingre eller gøre hende Skade. Og hver Gang jeg saa' Mistroens Mørke samle sig inde i de klare brune Øjne og hendes Blik faldt paa mig, forskende og tvivlende, ligesom en snoet Linje af en forvreden Følelse, som man synes aldrig at kunne dreje lige igen, fik jeg en daarlig Samvittighed, som om jeg havde begaaet en usonelig lumpen Handling. Hvilken Handling? Og hvorfor dette Samvittighedsbid? ...

Det var den følgende Dag, i Præstegaarden, efter Middagen. En af Husets Døtre sad ved Klaveret, de andre havde lagt Beslag paa min Kæreste, mens Agnes og jeg havde trukket os tilbage for os selv til en Krog i Stuen. Udenfor var det Blæst og Regn, det store Pæretræ daskede stadig en Gren mod Ruden, det øste Vande ned, det hvislede i Tagrenderne, og indenfor var det allerede Skumring, skøndt vi kun var midt paa Eftermiddagen. Det daarlige Vejr derude, som mindede om Høst, det store lave lunede Værelse med sit Præg af gammeldags Præstegaardsidyl, Halvmørket, Musiken — alt bidrog til at stemme Sindet vegt. Man følte sig til Mode, omtrent som da man var Barn og sad og ventede paa at høre et Æventyr; man svøbte sig ind i Hygge.

Agnes sad og puttede sig ind i Sofahjørnet, jeg paa en Stol foran hende. En stor Nerium ludede over hende med sine store blegrøde, sødtduftende Blomster. Hun var klædt i rødt — Aarets Modefarve — og Dragten kastede ligesom et Genskin op over hendes blege Aasyn, en varm Gløden af mat Rosa. Men hendes ene Haand, der hvilede paa Sofalænet, laa i fuldt Dagslys — en lang smal hvid Haand.

„Vil De saa skrifte?“

„Gærne.“

Hun bøjede sig hen mod mig og sagde alvorlig:

„Er De lykkelig?“

„Ja.“

Der blev stille lidt. Hun saa' paa mig, hendes Aasyn formørkedes, og hun krøb atter ind i Sofahjørnet, mens de lange, smalle hvide Fingre slangede sig over Sofalænet.

„Hvorfor kan De nu ikke være ærlig mod mig ligesom i gamle Dage?“

„Hvad Grund har De til at tro, at jeg ikke er ærlig?“

„Tror De ikke, jeg kender Dem saa nogenlunde godt, saa jeg kan se udenpaa, hvad De gemmer indvortes. Naar det saadan dirrer over Panden, saa véd jeg, at De ikke har det godt, og saa er der saadan noget sort ved Deres Øjne: det er ligesom der flakkede noget om inde i dem. Det har jeg aldrig kunnet faa rede paa, men De sagde altid, at det hjalp, naar jeg lod min Haand hvile paa Deres Pande. Der er et eller andet i Vejen med Dem. Vil De nu ikke mere fortro Dem til mig, efter at De er bleven forlovet?“

Jeg fortalte hende, hvad jeg havde grublet over den forrige Dag, altsammen, uden at dølge det mindste. Da jeg var færdig, sad vi en Stund tavse.

Lidt efter fortsatte jeg: „Da jeg i Dag saa' Dem og min Kæreste ved Siden af hinanden, slog det mig, hvor De dog i et og alt er Kontraster. Det er omtrent som en ret og en krum Linje. Min Kæreste er saa enkelt og usammensat. Hun er den rette Linje. Der er kun nogle enkelte Stillinger, som hendes Legeme kan finde sig tilrette i, og paa samme Maade gaar det med hendes Sjæl, alting afrunder sig og ruller sig sammen i Cirkler; den ene Sjælstilstand kommer ikke den anden ved, der er ingen Overgange mellem dem, ingen Nuanser i dem. Hendes Glæde er et eneste hvilende Solskin, uden en dirrende Iling, uden en Skygge af et aldrig saa lidet Skyfnug. Naar hun beundrer noget, saa siger hun rent ud, hvad hun føler, og saadan som hun føler det, hun giver sin Beundring i Raamateriale, hun standser altid nøjagtig, hvor den hører op, ikke før, ikke senere. Ingenting umotiveret, ingenting uforudset, ingen pludselige Omskiftninger. Hun er som Bondens Hverdagsliv, og hun bliver ikke fuldt sig selv, før hun kan sidde ved sit Barns Vugge. Saadan elsker jeg hende.

Og da De nu i Dag stod ved Siden af hende, viste De Dem for mit Blik som et Syn fra forgangne Dage. De er Legemliggørelsen af en anden Verden. Modsætningen skærpede alt det hos Dem, der udgør Deres Individualitet, og De blev en Standstype. De var den svungne Linje. Og siden, mens vi her talede sammen og jeg aflagde min Bekendelse, har jeg haft det samme Indtryk. Deres Sjæl er smidig som Deres Legeme, Deres Ord har samme Bevægelighed som Deres lange smalle hvide Fingre, og Stemningerne i Deres Sjæl skifter og bølger som Udtrykket i Deres lille Mimose-Aasyn. Dette, som jeg saa ofte bittert har savnet hos min Kæreste under mine fortrolige Samtaler med hende — det finder jeg hos Dem: Deres Sjæl kan glide og bøje sig, den kan løfte sig som en Jubelfanfare og drømme som et Adagio, alt eftersom min egen Sjæl gør det ene eller det andet, og hvordan jeg saa skifter Form og Farve, er De altid med, i samme Nu.

Og jeg føler, at ogsaa denne Kvinde staar min Sjæl nær og giver mit Jeg Fylde. Men ikke det samme Jeg som det, der elsker den rette Linje og de brune, forstandige Øjne og Synet af Moderen, Barnet og Vuggen. Det er mig selv og dog en anden — — —“

Der blev budt noget om. Den unge Pige ved Pianoet, der havde hørt op med at spille, kom hen til os, og vor Samtale afbrødes.

Da vi om Aftenen brød op for at tage hjem og sagde Farvel, hørte jeg Agnes sige til min Kæreste:

„Ikke sandt, vi maa blive rigtig gode Venner og mødes tit?“

Jeg hørte ikke, hvad min Kæreste svarede, men jeg kunde mærke paa mig selv, at hun inde i sine Øjne havde det kolde, stængende, distancerende, som hun fik, naar hun mistænkte nogen, mistroede noget, og som gav mig samme Fornemmelse, som naar én griber min hjærtelig fremstrakte Haand slapt og nølende.

VI.

Min Kærestes Følelse overfor Agnes bestemtes naturligvis efter sin Art først og fremmest deraf, at hun i denne gamle Veninde anede en Medbejlerske, én, som havde Magt over mig. Men ved Siden deraf var der noget andet, og det var dette Element, der gav hendes Mistro den skarpe Odd, Bitterheden dens bedske Smag, Hadskheden dens Brandsaarssvie. Det var den ene Samfundsklasses nedarvede instinktive Antipati mod den anden Samfundsklasse, den socialt og aandelig lavere stilledes hemmelige Had mod dem, der staar højere. Hun troede, at Agnes holdt hende for Nar; hun gik stadig med en fortrydelig Fornemmelse af, at hun gjorde sig latterlig i alt, hvad hun sagde eller tog sig for, naar Agnes var tilstede; hun saa' i dennes Venlighed noget nedladende, der saarede hendes Stolthed, ligesom hun i hendes aabne Fortrolighed mod mig ikke kunde finde andet end et Koketteri, der gemte over Ringeagt mod hende selv.

Agnes var paa sin Side aldeles blind overfor Bondedatteren. Hun, hvis Forstand ellers var saa smidig, havde her mistet sin fine Sporsans, hun gik vild af Vejen, og det ærgrede hende. Hun mærkede, at der gravedes en Kløft mellem dem, og da hun ingen Skyld fandt hos sig selv, sluttede hun, at hele Ansvaret maatte hvile paa den anden Part. Hun saa sine Tilnærmelser trodsig afviste, og hendes Venlighed frøs i den Kulde, hvormed Anna omgav sig, saa snart Agnes kom hende nær.

Selv stod jeg midt imellem disse Modsætninger. Min Stilling blev Dag for Dag utaaleligere. Og dog var det ikke deri, at min Ulykke laa, men deri, at disse Modsætninger, samtidig med,

at de var noget udenom mig, tillige længe havde været inde i mig. Den samme hadske Strid mellem uforenelige Modsigelser, som de to Kvinder viklede mig ind i, førtes i mit Indre, endnu mere blodig, sønderslidende, skaanselløst.

Jeg var ikke et helt Menneske længer. Jeg var ligesom kløvet i to Sjæle. Der var i mig et Jeg, som elskede den rette Linje, og et andet Jeg, som elskede den krumme. Allerbedst som en Flod af Kærlighed førte mig over mod min Kæreste, kom der en Modbølge, der tvang mig til at standse eller vende om. Naar jeg var sammen med dem begge, begyndte jeg at faa en Følelse, som om jeg var ved at slides i tvende Stykker, ligesom de ulykkelige, man i barbariske Tider bandt mellem to Heste, der derpaa dreves til modsatte Sider. Disse to Kvinder var som Magneter, hvori to adskilte Samfundsklassers Kræfter havde samlet sig, og begge fandt beslægtede Elementer i mit eget Væsen, der droges hen til dem med uovervindelig Magt. Var da mit egentlige Jeg i begge disse Halvdele? Eller var kun den ene Halvdel mit rigtige Jeg? Hvad var mit Jeg? Og hvilken Halvdel var mit egentlige Jeg? Og hvad var da den anden?

Det blev min fikse Ide, at min Sjæl var kløvet. Og en Dag antog den sjælelige Dobbelthed legemlig Form. Jeg blev mig selv vár med fire Øjne og tvehovedet. Det kom og svandt som et flygtigt Vanvidssyn, der siden var og blev borte, men det havde gjort mig lam af Rædsel, og Mindet derom følte jeg bag mig som et brændende Sodoma og Gomorra, og jeg vidste, at hvis jeg vendte mig om og saa' Ilden og Svovlet, der regnede ned fra Himlen, da vilde jeg ligesom Loths Hustru blive forvandlet til en Saltstøtte.

Jeg fik saadan en Trang til at aabenbare det, for at blive fri for min Byrde eller faa den delt, til at finde et andet Menneske, i hvis Sjæl jeg kunde gyde mine Lidelser — ti naar vi gaar i Sorg og Pine, véd vi ingen bedre Trøst og Lise end at faa en Ulykkesfælle. Denne Trang kom over mig som en befalende Røst, som en jamrende Klage. Men naar jeg saa vilde gøre det og gik frem ad Vejen, stillede der sig en Tvivl, et Spørgsmaal imod mig, saa jeg ikke kunde komme frem, og bag ved den brede Skikkelse saa' jeg Vejen kløve sig i tvende, og jeg spurgte mig selv, ad hvilken jeg skulde gaa, og paa hvis Dør jeg burde banke. Ti den ene, det vidste jeg med bitter Vished, vilde tage mod mig som en uvelkommen Gæst, hvis uforskyldte Smærte vel kunde

vække hendes Medlidenhed, men uden Forstaaelsens Varme, og hun vilde blot rede den et Hvilested af Halm paa Stengulvet. Men den anden vilde tage den i Favn som sit eget Barn, og hun vilde brede dens Leje med Edderdun og kysse den og lulle den i Slummer. Jeg forstod, at til hende maatte jeg gaa, om hun end ikke var den, der burde have været mig nærmest. — —

Der holdtes et Bondebryllup i det Sogn, hvor Agnes' Vært var Præst, og hun var med. Det var ledet langt hen paa Natten; Værelserne stod fulde af Støv og Tobaksrøg, og Gæsterne larmede. Vi gik ud, Agnes og jeg, ud i Haven. Natten var lun, men Morgenkølen begyndte allerede at mærkes. Spurvene lod deres halvvaagne Kvidren høre under Tagskæget. Bag Haven stod en Klynge gamle Ælme, og der satte vi os paa en Bænk. Mellem Stammerne saa' vi Engenes hvide Røg, og i Østen brændte Morgenrøden.

Jeg skriftede. Hun svarede ikke et Ord — hun gemte blot Ansigtet i sine Hænder, med en stum Bevægelse, der fik mig til at mindes noget, jeg en Gang havde set, en Kvinde, der i et Overmaal af Vaande, medens en navnløs Ulykke langsomt men uafvendelig lagde sig over hende som en lodret og synkende Sky, bad sit Fadervor.

Der skimtedes noget lyst henne i Dunkelheden. Det gled frem mod os, standsede, stod en Stund stille, og vendte da igen tilbage. Det var min Kæreste. Jeg kaldte paa hende, men hun svarede ikke og fortsatte sin Gang. Jeg kaldte en Gang til — hun gik. Da blev jeg greben af en Anelse om, hvad det var for en Mistanke, der nu gjorde hende saa ond og stolt, at hun ikke vilde høre; og alt det, der fandtes i mig af Kærlighed til hende og hvad hendes var, og Følelsen af, hvad hun betød for mig, strømmede ud af mig og efter hende som en dragende og sugende Magt. Men jeg blev siddende — og hun fjærnede sig mer og mer. Jeg vilde løbe efter hende, være ved hendes Side, gaa sammen med hende, men der var en anden inde i mig, som var stærkere end denne Attraa. Og da saa' jeg, pludselig, en menneskelig Skikkelse gaa ved Siden af hende, følgende hende, som om min egen Kærlighed, der omsvævede hende med mange Tanker, havde faaet Legeme. Og den var ikke kommen efterhaands, denne Skikkelse, saa man kunde se hvordan og hvorfra; den stod der lige med ét, og den syntes mig ikke at være som andre Mennesker, men da jeg spurgte mig

selv, hvori Uligheden laa, kunde jeg ikke give mig Svar, før der ligesom løsnedes en Hinde fra mine Øjne, og jeg saa' — mig selv.

Jeg havde grebet Agnes i Haanden.

„Ser De; der er han!“

Jeg mærkede, hvor hendes Haand rystede i min; jeg hørte et dæmpet Skrig, hun rev Haanden til sig, samlede sine Klæder om sig og ligefrem sprang op mod Huset. Men et saadant Udtryk af Rædsel, som jeg saa' i et Glimt, da hendes Aasyn fo'r mig forbi, har jeg aldrig set — — —

Og nogle Dage efter stod jeg paa en Jærnbaneperron, og Lokomotivet skingrede og Toget gled bort, et Lommetørklæde viftede i en lang smal hvid Haand, og et Aasyn forsvandt, snart saa' jeg ikke andet end en sort Stribe langt borte, og lidt efter viskedes den ogsaa ud. Men i min Sjæl sank i det Øjeblik en hel Solfaldsbygning, broderet i silkerødt paa Gyldengrund, i Aske, og det mørknedes inde i mig mod den evige Nat — — —

VII.

Medens Natten saaledes lagde sig over mig, sad mit ene Jeg i Sorg blandt Ruiner. Pludselig rejste det sig som et tirret Dyr og gik ud i Natten med Øjne, der kastede Hadets Lys over dets Veje og med Sjælen tynget under tætte Giftblomster. Og hvor det mødte sin Tvillingbroder, truede det med knyttet Haand og piskede ham med haanende Ord og stoppede hans Mund til, for at han ikke skulde skrige al sin Smærte ud. Men naar det blev hende vár, som Tvillingbroderen elskede, da blev det rasende, og den vilde Ondskab stod som en Fraade om Munden.

En Aften i Høsttiden, da Maanen stod rund og rød over Rugtraverne, sad vi sammen paa en Eng, hvor Lærredsrækkerne laa spændte paa Blegen.

„Du skulde have fulgt hende i Stedet for at blive her og pine mig“, sagde hun; „det er hende, du passer for og for hendes Lige, men ikke for mig.“

Da lo den ene i mig haanende, men den anden følte Samvittighedskvaler.

„Det er bedst, vi skilles. Vi er ikke af samme Slags Folk.“

Da grinte den ene i mig af Ondskab, men den anden vred sig som en Orm.

„Men du skulde aldrig have sat din Fod i vort Hus. Jeg vilde ønske, jeg aldrig havde set dig."

Jeg mærkede, at jeg var ene. Maanen var bleven lille og gul og stod midt paa Himlen, og Skyggerne blev sorte. Jeg rejste mig og gik hjemad. Der kom nogen efter mig; jeg standsede og vendte mig om for at se, hvem det var. Men naar jeg blev staaende, stod han ogsaa stille, og da kendte jeg ham igen: det var ham, den anden. Jeg gik til for at komme fra ham, men saa mærkede jeg, at han ogsaa gik hurtigere; jeg sagtnede min Gang, for at han kunde gaa forbi, men nu gik han ogsaa langsommere. Han holdt stadig samme Afstand mellem sig og mig, løb, naar jeg løb, sneg sig frem, naar jeg gjorde det. En Gang vendte jeg mig om og saa' ham lige i Ansigtet: det var fuldt af Sorg, og han bøjede sin Pande og lignede en hjemløs, der ikke har Ly for Natten og ikke véd, hvortil han skal hælde sit Hoved, og vandrer ud ad Vejen paa maa og faa. Da jeg naaede mit Hus og stod paa Dørtærskelen, syntes jeg, at han stirrede paa mig med sorgfulde bedende Øjne, — og pludselig styrtede han hen mod mig, men jeg slog Døren i Laas for ham.

To Gange siden har jeg hørt ham banke paa min Dør om Natten, og jeg har ligget aandeløs og hørt, hvordan han stod derudenfor og ventede paa at blive ladt ind, og naar ingen kom og aabnede Døren, er han gaaet sin Vej igen, langsomt og tøvende, og jeg har lyttet efter hans Fodtrin, til de døde bort i den stille Nat.

Men saa en Nat, da jeg vaagnede, fandt jeg ham liggende i Sængen ved min Side. Det var bælgmørkt, og jeg kunde ikke se ham, men jeg følte, at han var der. Jeg sprang op og tændte Lys; han laa ovenpaa Tæppet, sammenkrøben som en Bylt, og saa' paa mig med to Øjne, der bad saa ydmygt som en syg eller mishandlet Hunds. Hvad der siden hændtes, véd jeg ikke; da jeg kom til mig selv igen, gled den graa Morgendæmring ind i Værelset, jeg var falden hen over Sængen, og Lysestagen og det knækkede Lys laa paa Gulvet.

Siden da er der gaaet en Maaned, og jeg har ikke set ham en eneste Gang. Men hver Nat kan jeg mærke paa mig selv, at han gaar udenfor og lister om Husets Hjørner, og jeg véd, at en Gang slipper han ind, og jeg vil atter finde ham i min Sæng. Jeg aner ham i alt, i Ælmenes tungsindige Susen, i sørgmodig Musik, i Mørket, der falder paa; og nu — just nu ser jeg ham i

de lange Skygger, der ligger over Markerne i Maaneskinnet. Det er en hjemløs, som giver mig en daarlig Samvittighed, over at jeg ikke lader ham faa min Sæng om Natten; men det er ogsaa min Fjende, en Parasit, der suger mit Blod, én, jeg længes efter at dræbe — — — —."

VIII.

Jeg var ved at gaa hjem og befandt mig atter udenfor den enlige forfaldne Gaard, hvis Skue kaldte frem i min Sjæl Mindet om hin Nat i August, da jeg sad inde i Havens Lysthus, og alt det, der laa gemt i dette Minde. Skumringen var falden paa, og der skinnede Lys alle Vegne over Markerne. Det begyndte at blæse, og over mit Hoved sukkede de samme Ælme, der bragte min Ven hans uhyggelige Varsel. Og jeg tænkte, at det vel var en Nat som den, der nu stundede til, og medens Ælmene susede just som nu, at han atter fandt den anden ved sin Side i Sængen. Ti en Morgen noget efter den Nat, da han havde fortalt mig sin Historie, fandt man ham liggende død i Sængen i en Pøl af levret Blod, med en Kniv i Hjærtet, og hans egen Haand knugede dens Skaft. Man sagde, at det var Selvmord, og man gættede, at han havde gjort det i et Anfald af Vanvid. Men hvem kendte den Sjælstilstand og det Syn, der drev ham til at støde Kniven i sit eget Hjærte i den fulde Forvisning, at han rettede den mod et andet Menneskes Bryst? —

OLA HANSSON.

En Central-Kreditforening.

I den senere Tid er Tanken om Oprettelse af en Hypotekbank som Fællesgrundlag for alle Kreditforeninger atter fremkommen baade i Rigsdagen og i Bladene. Denne Tanke synes saaledes nu at vinde mere Tilslutning end den Gang, da Regeringen forelagde Rigsdagen sit dertil sigtende Forslag. Ganske vist var dette Forslag heller ikke af den Beskaffenhed, at det kunde ønskes gennemført, idet det ikke kunde antages at ville yde Kreditforeningerne den tilsigtede Støtte ved at sætte dem i Stand til at yde deres Medlemmer billigere Laan; men derfor er det dog ikke mindre sikkert, at Tanken i og for sig er rigtig, og at dens Gennemførelse paa praktisk Maade vil kunne bidrage meget betydelig til Støtte for Kreditforeningerne og derigennem for Grundejendommenes Kreditforhold.

Det turde derfor have sin Interesse at blive bekendt med de Overvejelser, der allerede i en Aarrække har været plejede indenfor Kreditforeningernes egen Kreds.

Ved Udgangen af Regnskabsaaret 1890—91 udgjorde Kreditforeningernes samlede Udlaan 465,537,300 Kr., og deres aarlige Udlaan har i Aarene 1882—91 udgjort fra 30—60 Millioner Kr. Det kan saaledes ikke nægtes, at Kreditforeningerne danne et betydeligt Led i vor Samfundshusholdning, og ej heller, at de i ikke ringe Grad fyldestgøre den dem stillede Opgave at yde Grundejendommene faste, uopsigelige Laan, og saaledes lette og støtte den for hele Samfundet saa vigtige Realkredit. Jo større Kreditforeningernes Betydning i saa Henseende er, desto vigtigere er det imidlertid paa rette Maade at besvare det Spørgsmaal, om de

nu ogsaa fyldestgøre deres Opgave i saa fuldt Maal som muligt. Jo større den Betydning er, der maa tillægges Kreditforeningernes Virksomhed, desto mere er det Pligt for hver den, der tager aktiv Del i denne Virksomhed at overveje og paa rette Maade søge dette Spørgsmaal besvaret.

Det maa jo betænkes, at naar det aarlige Udlaan er 30—60 Millioner Kr., saa vil en Besparelse af blot 1 pCt. ved Laanenes Ordning udgøre en aarlig Besparelse for Landets Grundejere af 300,000—600,000 Kr., og naar det samlede Udlaan nu er henimod 500 Millioner Kroner, vil en Besparelse i den aarlige Ydelse af blot $^1/_{10}$ pCt. forringe Grundejendommenes aarlige Udgifter med ca. 500,000 Kr. Det er ikke smaa Tal i Forhold til vort lille Samfund og vor Samfunds-Indtægt. Det vil derfor nok være Umagen værd at indvinde disse Besparelser, hvis det kan ske uden Tab eller Skade paa andet Hold, og det fortjæner derfor at undersøges, om de Laan, Kreditforeningerne yde, er saa billige, som de burde og kunde være, eller om der kan findes Midler til at gøre dem endnu billigere.

Den væsentligste Faktor ved Bedømmelsen af et Kreditforeningslaans Billighed er Kursen paa de Obligationer, i hvilke Laanet udbetales. Det vil altsaa have sin Interesse at undersøge Kreditforenings-Obligationernes Kurs i Aarenes Løb i Forhold til Pengemarkedets Stilling, der formentlig nogenlunde korrekt betegnes ved Kursen paa de uopsigelige Statsobligationer. Nedenstaaende Tabel viser derfor den gennemsnitlig hvert Aar fra 1887 til 1891 noterede Køberkurs paa de af Landets 2 største Kreditforeningers aabne Serier udstedte Obligationer, sammenlignet med den tilsvarende Notering for uopsigelige Statsobligationer, og der er til yderligere Sammenligning for de 4 pCt.

	à 4 pCt.			à $3^1/_2$ pCt.		
	Kbhvns. Husejer-Kreditkasse.	Østifternes Kreditf.	Jysk Land-Kdf.	uopsigelige Statsobl.	Østift. Kreditf.	Jysk Land-Kdf.
1887.........	101,57	101,38	101	98,10	95,20	94,25
1888.........	102,19	101,82	101,04	98,30	95,82	95,15
1889.........	102,60	101,36	101,06	98,77	96,54	95,91
1890.........	101,55	100,71	100,40	97,24	94,27	93,12
1891.........	100,26	99,78	99,20	94,46	93,14	90,54
1887—91.....	101,63	101,05	100,58	97,37	94,59	93,75

Rente bærende Obligationer tilføjet den tilsvarende Notering for Obligationer af Københavns Husejer-Kreditkasse. Næppe nogen vil kunne drage i Tvivl, at i alt Fald de nævnte 2 store Kreditforeningers Obligationer er fuldkommen lige saa sikre som Statsobligationer og som Husejerkreditkassens Obligationer. Skulde der være nogen Forskel, turde den vel snarest være i Kreditforeningernes Favør. Dernæst burde Hensynet til disse Obligationers Amortisation bidrage til yderligere at stille dem gunstigt i Sammenligning med Statsobligationerne, hvor Kursen er under pari. Desuagtet viser Oversigten, at Statsobligationerne og Husejerkreditkassens Obligationer gennemgaaaende noteres forholdsvis betydeligt højere end de tilsvarende Kreditforenings-Obligationer. Dette Misforhold mellem Kursen paa utvivlsomt solide amortisable Obligationer og Statsobligationer samt Kreditkasseobligationer er ikke overensstemmende med det rationelt rigtige; der maa derfor kunne tænkes Midler til dets Forandring, saa at de i og for sig fuldt saa sikre Kreditforenings-Obligationer opnaar en Kurs, der i alt Fald nærmer sig mere til den ved Statsobligationernes Kurs angivne Normalkurs paa Pengemarkedet; og netop selve Kreditforenings Institutionens Grundprincip peger hen paa det nærmestliggende og sikreste Middel til Afhjælpning af det antydede Misforhold. Kreditforenings-Institutionen hviler jo nemlig paa Associations-Principet: de enkeltes Sammenslutning til indbyrdes Bistand og Støtte. Det nærliggende næste Skridt er da de enkelte Kreditforeningers Sammenslutning til yderligere indbyrdes Bistand og Støtte i en Central-Kreditforening, en Kreditforening i 2den Potens.

I de enkelte Kreditforeninger foregaar Udlaan nu saaledes, at Foreningens Medlemmer til den udstede deres Obligation, for hvilken kun Udstederen hæfter med den af ham tilbudte Sikkerhed. I Bytte for denne Individual-Obligation erholder Udstederen et tilsvarende Beløb i Kreditforeningens Fælles-Obligationer, der af ham kunne sælges og udbringes til en højere Pris, end den han vilde kunne have opnaaet ved Salg af sin Individual-Obligation. Køberen behøver nemlig ikke at undersøge den enkelte Obligations Vilkaar og den for samme ydede Sikkerhed; det er tilstrækkeligt at han gør sig bekendt med den paagældende Kreditforenings Vilkaar og Soliditet. Men han maa da vælge og vrage blandt de forskellige Kreditforeningers Obligationer. Den ene foretrækker da den ene Kreditforening; en anden foretrækker

en anden Kreditforening. Ved dette Valg, denne Vragen fremkommer en Konkurrence og en Kursdifference, der bidrager til at trykke samtlige Kreditforeningers Obligationer. Naturligvis vil det navnlig gaa ud over de smaa Kreditforeninger og dem, der af en eller anden om end nok saa uberettiget Grund er Genstand for Obligations-Købernes mindre gunstige Mening, men heller ikke de store Kreditforeninger vil kunne undgaa Virkningen af Købernes Vælgen og Vragen. Oversigten viser saaledes, hvorledes jyske Land-Kreditforenings-Obligationer gennemgaaende noteres forholdsvis betydelig lavere end Østifternes Kreditforenings Obligationer. Denne Forskel er saa stor, at den alene i det sidst afsluttede Regnskabsaar har paaført Jysk Land-Kreditforenings Medlemmer et Tab af ca. 72,000 Kr., idet de for deres Laan vilde have oppebaaret saa meget mere, hvis Jysk Land-Kreditforenings Obligationer havde været noteret lige med Østifternes Kreditforenings. Havde Jysk Kreditforenings Obligationer i sidste Regnskabsaar holdt Kurs med Statsobligationerne, vilde Besparelsen for denne ene Kreditforening i dette ene Aar have været ca. 400,000 Kr. Selv om kun Halvdelen eller en Fjærdedel af dette Tab kunde undgaas derved, at Kreditforeningens Obligationers Kurs blev hævet halvt eller kvart op imod Statsobligationernes Kurs, vilde dette dog have ikke liden Betydning for Grundejendommenes Kreditforhold. Da de andre ikke statsgaranterede Kreditforeningers Obligationer gennemgaaende noteres endnu lavere end de nævnte 2 Kreditforeningers, er Tabet for deres Medlemmer forholdsvis endnu større.

Dette ikke ubetydelige Tab, eller dog en væsentlig Del deraf, vil utvivlsomt kunne indvindes ved Hjælp af den samme Associations-Tanke, der danner Grundlaget for Kreditforenings-Institutionen.

Der er ingen Tvivl om, at hvis samtlige de andre, hver for sig aldeles solide Kreditforeninger sluttede sig sammen, vilde deres forenede Prestige hæve deres Obligations-Kurser op til samme Niveau som Østifternes Kreditforenings. Og hvis denne Kreditforening tiltraadte Associationen, vilde de samlede Kreditforeningers Prestige være i Stand til at hæve deres Obligations-Kurser endog ud over dette Niveau og rimeligvis faa dem op ved Siden af Statsobligationerne. Saaledes vilde der for Grundejendommene ved Ordningen af deres ny Prioritetslaan kunne bespares et aarligt Tab af maaske over en Million Kroner uden at saadant

vilde komme et eneste Menneske til Tab eller Skade, og uden at det vilde volde Kreditforeningen nogen forøget Udgift eller i alt Fald mod en aldeles forsvindende Udgiftsforøgelse.

Sammenslutningen af de enkelte Kreditforeninger i en Central-Kreditforening kan nemlig foregaa ganske simpelt og uden forholdsvis stor Bekostning, medens den paa den anden Side paa forskellig Maade vilde medføre tilsvarende Udgiftsbesparelser for de enkelte Kreditforeninger. Nu udbetaler hver Kreditforening sine Laan i de af den selv udstedte Kasseobligationer; hvorimod Laanene i de sammensluttede Kreditforeninger vilde være at udbetale med de af Central-Kreditforeningen udfærdigede Obligationer. Hvis t. Eks. Københavns Kreditforening skulde udbetale et Laan, vilde dette ske derved, at dens Direktion ved sin Underskrift paa de Obligationsblanketter, som den havde modtaget i delvis udfærdiget Stand fra Central-Kreditforeningen, difinitivt udsteder det til Laanet svarende Obligationsbeløb og udleverer dette til Laantageren. Medens Laanene nu udbetales i den enkelte Kreditforenings individuelle Obligationer, vilde Udbetalingen altsaa ske i Central-Kreditforeningens Fælles-Obligationer. Dette kan ikke volde hverken forøget Besvær eller Bekostning; selvfølgelig maa den enkelte Kreditforening godtgøre Central-Kreditforeningen Udgifterne ved Obligations-Blanketternes Trykning, men til Gengæld sparer den selv at lade trykke sine egne Obligations-Blanketter.

Ligesom det enkelte Kreditforenings Medlem maa forrente og amortisere de ham ved Udbetalingen af hans Laan leverede Kreditforenings-Obligationer, saaledes maatte den enkelte Kreditforening forrente og amortisere de af den ved Laanenes Udbetaling udleverede Central-Kreditforenings Obligationer. Og ligesom det enkelte Medlem opfylder denne sin Forpligtelse ved Indbetaling af Renter og Afdrag til sin Kreditforening, saaledes maatte denne opfylde sin tilsvarende Forpligtelse overfor Central-Kreditforeningen ved til den at indbetale de forfaldne Renter og Afdrag. Forrentningen og Amortisationen af Central-Kreditforeningens gennem de enkelte Kreditforeninger udleverede Fælles-Obligationer maatte nemlig ske under ét af Central-Kreditforeningen. Ogsaa dette vil dog kunne opnaas uden at den derved voldte Bekostning vil blive følelig for de enkelte Kreditforeninger. (Allerede nu foregaar flere af Provins Kreditforeningernes Kupons- og

Obligations-Indfrielse til Dels gennem Bankerne i København; for deres Vedkommende vil der altsaa slet ikke være Tale om en forøget Bekostning eller Ulæmpe.) Og ligesom paa den anden Side den enkelte Kreditforening nu hæfter for alle af den udstedte Obligationer, og dækker denne sin Forpligtelse ved sine Medlemmers Indbetalinger af Renter og Afdrag, saaledes vilde ogsaa Central-Kreditforeningen hæfte for alle dens gennem de enkelte Kreditforeninger udleverede Obligationer, og denne Forpligtelse vilde dækkes ved de af de enkelte Kreditforeninger indbetalte Renter og Afdrag, svarende til de gennem hver enkelt Kreditforening udleverede Fælles-Obligationer.

Naar et Kreditforenings-Medlem ikke i rette Tid indbetaler sine Renter og Afdrag, maa paagældende Kreditforening staa i Forskud for det tilsvarende Beløb til Indfrielse af de til hans Laan svarende Kupons og udtrukne Obligationer; og skulde noget Medlem blive ude af Stand til at betale sin Gæld til Kreditforeningen og den stillede Sikkerhed vise sig utilstrækkelig, saa maa Tabet dækkes af selve Kreditforeningens Reservefond, det vil sige ved Hjælp af de andre Medlemmers solidariske Ansvar. Paa samme Maade maatte Central-Kreditforeningen mod senere skadesløs Dækning staa i Forskud, saafremt en af de deltagende Kreditforeninger skulde undlade i rette Tid at indbetale sine Renter og Afdrag. Derimod vilde der praktisk set ikke kunne blive Tale om noget Tab, der maatte dækkes af de andre deltagende Kreditforeninger, fordi en af de deltagende Kreditforeninger blev ude af Stand til at betale sin Gæld til Central-Kreditforeningen. Der kunde nemlig kun blive Tale herom, saafremt den paagældende enkelte Kreditforening end ikke ved Hjælp af sine Medlemmers solidariske Ansvar kunde betale sin Gæld. Saa længe den paagældende Kreditforening blot er i Stand til ved sine Medlemmers ordinære og ekstraordinære Bidrag at betale Renten af sin Gæld til Central-Kreditforeningen, vil denne nemlig være dækket for hele sin Forpligtelse; og af de nu eksisterende Kreditforeninger er der ingen, om hvis Betalingsævne der vil kunne rejses mindste Tvivl. Ny-oprettede Kreditforeninger ville selvfølgelig kun blive optagne i Central-Kreditforeningen, naar de erkendes for lige saa solide.

At der saaledes ikke kan voldes Central-Kreditforeningen Tab ved en enkelt deltagende Kreditforenings midlertidige Mangel

paa Ævne til at opfylde sine Forpligtelser, vil fremgaa af den Maade, paa hvilken dens Forretningsgang maatte ordnes.

Da Indfrielsen af Central-Kreditforenings Obligationernes Kupons og deres Amortisation skal ske ved selve Central-Kreditforeningen og ikke gennem de enkelte deltagende Kreditforeninger, maa disse i behørig Tid anmælde, hvor stort det dem paahvilende Kuponsbeløb i den forestaaende Termin er, og hvilket Beløb i Obligationer der for deres Vedkommende skal udtrækkes til Indfrielse i den kommende Termin, henholdsvis svarende til deres egne Medlemmers Renter og Afdrag. — Da i sin Tid Nørrejyske Købstad Kreditforening paa Grund af de lidte store Tab blev ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser, og dens Bo derfor blev overgivet til Skifterettens, eller rettere en særlig nedsat Skiftekommissions Behandling, havde dette til Følge, at Amortisationen af Foreningens Kasse-Obligationer blev suspenderet indtil videre; derimod vedblev Kupons-Indfrielsen uforstyrret af den indtraadte Standsning og Skiftebehandling. Ved Hjælp af Medlemmernes ordinære og ekstraordinære Bidrag opsamledes derefter et tilstrækkeligt stort Fond, saa at Amortisationen kunde genoptages, og nu er den nævnte Kreditforening, som bekendt, forlængst fuldt i Stand til at betale baade Renter og Afdrag. — Tænkte man sig nu, at en lignende Kalamitet ramte en af de Kreditforeninger, der var optaget i Central-Kreditforeningen, vilde man uden al Tvivl gaa frem paa lignende Maade. Man vilde i den nødlidende Kreditforening standse Amortisationen indtil videre, og ved Hjælp af Medlemmernes ordinære og ekstraordinære Indbetalinger vilde man dække de forfaldne Kupons og opsamle et Fond til Genoptagelse af Amortisationen. Dette hele Forhold vilde imidlertid ikke i fjærneste Maade berøre Central-Kreditforeningen, naar blot de af den paagældende Kreditforenings Medlemmer indbetalte ordinære og ekstraordinære Ydelser var tilstrækkelig til Kupons-Indfrielsen. Da nemlig Amortisationen for den nødlidende Kreditforenings Vedkommende var standset, vilde Central-Kreditforeningen ikke for dens Vedkommende udtrække nogen Obligation til Indfrielse. Den vilde altsaa end ikke komme til at staa i Forskud for den nødlidende Kreditforening, saa længe denne blot var i Stand til at betale sine Renter. Og det tør dog vel antages for aldeles sikkert, at om nogen Kreditforening skulde handle saa letsindigt som i sin Tid den fornævnte Købstad-Kreditforening, saa vil den aldrig faa Lov til at fortsætte sin Virksom-

hed saa længe, at dens Insolvens skulde blive saa stor, at dens Medlemmers solidariske Ansvar ikke en Gang kunde strække til til Dækning af Foreningens Renter. Vil man i saa Henseende ikke stole paa Indenrigsministeriets Tilsyn med Kreditforeningerne, saa vilde der jo intet være til Hinder for en Vedtagelse om, at de i Central-Kreditforeningen deltagende Kreditforeninger med en vis kvalificeret Majoritet skulde kunne forlange særlig Undersøgelse, naar der skønnedes Anledning til at befrygte en enkelt Kreditforenings Insolvens.

Saa sandt det maa erkendes, at Associationen i Kreditforeninger har støttet og lettet Realkrediten, saa sandt tør det være, at de enkelte Kreditforeningers Sammenslutning yderligere vil bidrage hertil, idet der fornuftigvis ikke kan være Tvivl om, at de af dem udstedte Fælles-Obligationer ville blive anerkendte af det Obligationskøbende Publikum som endnu sikrere og endnu bedre end de enkelte Kreditforeningers Obligationer og altsaa ville opnaa en højere Kurs end disse. Derhos ville disse Fælles-Obligationer langt lettere kunne vinde Afsætning paa Udlandets store Børser, hvor man hverken har Tid, Lyst eller Lejlighed til at undersøge vore enkelte Kreditforeningers Status og Virksomhed, men næppe vil undslaa sig for at anerkende et aarligt i 30—60 Milloner Kr. udgaaende Børs-Papir for værdigt til fornøden Undersøgelse. Og hvad Mening man end kan have om det heldige eller uheldige i, at vore Obligationer søge til Udlandet, saa kan det aldrig betvivles, at Muligheden af deres Afsætning til Udlandet er en Fordel og under Pengeknappe Tider her hjemme vil kunne støtte og fastholde en ellers nedadgaaende Kurs. Naar saa paa den anden Side saadan Sammenslutning kan ske uden mindste Fare eller Udsigt til Tab, hverken for Deltagerne eller andre, saa synes der god Grund til paa denne Maade at yde den for hele Samfundet vigtige Realkredit den ønskelige Lettelse.

Saa meget mere Grund turde der være hertil, som der derved tilvejebragtes Mulighed for ogsaa paa anden Maade at yde Realkrediten en Støtte, der ellers maa savnes. For nogle Aar siden forelagde Regeringen, som bemærket, i Rigsdagen Forslag til Oprettelse af en Rigs-Hypotekbank. Ogsaa dette Forslag tilsigtede en Støtte og Lettelse for Realkrediten; men det tør nu anses for almindelig anerkendt, at Forslaget, som det forelaa, næppe vilde have gjort den tilsigtede Nytte. Blandt de Midler, man da paatænkte anvendt i det tilsigtede Øjemed, var ogsaa en begrænset

Statsgaranti paa 10 Millioner Kr. I den Form, der tænktes givet Hypotekbanken, var en saadan Statsgaranti ingenlunde uden Betænkelighed. Udsigten til, at den kunde blive effektiv, var ingenlunde fjærn og det turde være tvivlsomt om det vilde styrke et Statsinstituts Kredit, at Staten kun indenfor forholdsvis snæver Grænse vilde staa inde for dets Soliditet. Anderledes vilde Forholdet være overfor en ved Kreditforeningernes Sammenslutning dannet Central-Kreditforening. Den selv i en begrænset Statsgaranti for et saadant Privat-Institut liggende Anerkendelse af og Støtte for dets Soliditet kan kun fremkalde forøget Tillid og derved styrke dets Kredit. Naar Regeringen har været tilbøjelig til at yde Hypotekbanken den i Forslaget omhandlede Statsgaranti, vilde det derfor være rimeligt og naturligt, om den ogsaa vilde være villig til at yde Central-Kreditforeningen den samme begrænsede Statsgaranti. Der turde være saa meget mere Grund hertil, som en saadan, ja selv en aldeles ubegrænset Statsgaranti for Central-Kreditforeningen vilde være uden al Betænkelighed, eftersom den kun vilde kunne blive effektiv, hvis samtlige deltagende Kreditforeninger blev ude af Stand til endog ved Hjælp af samtlige deres Medlemmers solidariske Ansvar blot at forrente Central-Kreditforeningens Obligationsgæld. En saadan Insolvens er jo imidlertid kun tænkelig under Forhold, der vilde medføre Statens og hele Samfundets Insolvens og økonomiske Ruin. — Og indvendes endelig, at Staten ikke bør overtage Garanti for private Pengeinstituter, saa kan saadant vel teoretisk være fuldkommen rigtig, men naar det maa erkendes, at Garantien er og aldrig kan blive andet end rent formel, saa vilde det dog være doktrinært at fastholde hin Teori, saafremt en saadan blot formel Afvigelse fra den kunde yde en saa stor og vigtig Samfundsklasse, som alle Landets Grundejere, en virkelig og betydningsfuld Hjælp og Nytte. Dertil kommer endnu, at Grundejendommen i Begyndelsen af dette Aarhundrede gennem Bankhæftelsen, der udgjorde c. 22 Mill. Kr., blev tvunget til at yde hele Samfundskrediten en værdifuld Støtte; det kunde da være ret billigt og retfærdigt om Samfundskrediten til Gengæld nu ved Aarhundredets Slutning ved en Statsgaranti paa 10 Mill. Kr. ydede Grundejendommen en for den værdifuld Støtte og Lettelse, særligt da, naar det kan ske uden noget virkeligt Offer.

Det tør næppe anses for overdreven sangvinsk, naar det forventes, at en saadan paa samtlige Kreditforeningers Aktiver med samtlige deres Medlemmers solidariske Ansvar funderet og af Staten garanteret Obligation vil kunne opnaa en Kurs af — lad os blot antage omtrent 1 pCt. under Statsobligationerne og lige med Husejerkreditkassens Obligationer. I saa Fald vilde der spares Kreditforeningernes Laantagere et aarligt Kurstab af over en halv Million Kroner, altsaa ydes et væsentlig Bidrag til Lettelse af Grundejendommenes Kreditforhold.

A. Hein.

En gammel Novelle.

Prévost d'Exiles: Manon Lescaut. Med en Fortale af Jules Janin. Paa Dansk ved M. Cohen og S. Prahl (Gyldendal).

Literaturhistorien holder sig, som naturlig er, først og fremmest til de Forfattere, som har frembragt den ideelle Strøm i dens forskellige Perioder, dernæst til dem, der har sejlet langs denne Strøm og derved været med til at give vedkommende Periode dens Særpræg. I Ludvig XIV's Aarhundredes poetiske Literatur træder de tre store Dramatikere samt La Fontaine frem i første Geled; med dem følges Boileau, som Periodens officielle Æstetiker og Udformer af dens Kunstideal. Disse Mænd var, paa La Fontaine nær, mer eller mindre „hoffähige". Der kunde virkelig være Tale om, at „le grand Roi" kunde henvende et Par Ord til en af de toneangivende Poeter; om, at en kirkelig Magnat som Bossuet kunde blive vred paa dem og ikke nøjes med at overse dem som uskadeligt Kryb. Literaturen var allerede under den store Konge paa en Maade anerkendt som Samfundsmagt. Derfor blev den under Regentskabet og Ludvig XV Genstand for Frygt, da den blev oppositionel, men stiltiende erkendte den Voltaire, Montesquieu, Rousseau som krigsførende Magter.

Men jo mere den literærhistoriske Forskning skrider frem og belyser første Plans Figurer fra forskellige Sider, desto mere vækkes Opmærksomheden for de Digtere, som ikke var med i Strømstribens Midte, dem, som gik ad deres egen mere eller mindre ubemærkede Bane, den herskende Literaturs Stifbørn. Ved fornyet Undersøgelse finder man flere og flere interessante Skikkelser af den Art, og Eftertiden giver dem Oprejsning for Samtidens Forsømmelse af dem.

Nu er hos os Emil Aarestrup erkendt for en af vore fineste og karakterfuldeste Lyrikere, men skøndt han levede midt i vor saakaldte literære Guldalder, hvor Publikum havde Øre for højst forskellige Digterstemmer, blev hans første Digtsamling liggende paa Forlæggerens Loft, og man ser af 2det Bind af Fru Heibergs Memoirer, hvor hendes Mand, vor Guldalders Boileau, agtede ham ringe. Hvad Under da, om et saa udpræget Digtertemperament, der i kunstnerisk formende Ævne stod langt tilbage for Aarestrup som Carl Bagger, fristede det forrige Aarhundredes danske Poeters Skæbne: Fattigdom og Drukkenskab.

Hvad der bringer Forskeren til at holde af og interessere sig for slige literære „Løsgængere“, (som Borchsenius har kaldt dem), er, at de er mere hensynsløse, derfor tit mere sig selv end de af det officielle Samfund og den dominerende Kritik knæsatte Poeter. Der er mere usminket Natur i Aarestrups Lyrik end i Chr. Winthers, trods dennes rigere Naturel og alsidigere Kunst, der er mere utøjlet Lidenskab i en Bohémien som Arthur i „Min Broders Levnet“ end i alle Fru Gyllembourgs Figurer tilsammen, uagtet Fru Gyllembourg som Stilist altid er i Tidens „full dress“ og Carl Bagger stundum møder, stilistisk set, i Skjorteærmer som en Stamgæst i en af de gamle Billardstuer i Værtshusene paa Vesterbro, det klassiske Slagterkvarter.

Overfor kyndige Læsere behøver man næppe at hentyde til, at det ikke er Meningen med disse Betragtninger, at jeg skulde sætte Emil Aarestrup over Chr. Winther eller Carl Bagger over Fru Gyllembourg, saa lidt som at paastaa, at det 18de Aarhundredes Løsgængere i fransk Literatur som Lesage og Prévost d'Exiles staar over eller blot ved Siden af Racine, Voltaire, Rousseau og andre af de epokegørende. Reservationen tages ogsaa mere overfor virkelig eller hyklet kritisk Dumhed i Aviserne end overfor dette Tidsskrifts Læsekreds.

Lesage er faa Aar yngre end Voltaire, Prévost d'Exiles omtrent tretten Aar yngre end samme literære Stormagt. Lesage er for saa vidt mere sin Tids Mand, som hans religiøse Skepsis træder frem om, end noget besløret. Prévost, den forløbne Munk, hvis Liv er saa lidet kristeligt, lader sin Helt i den Fortælling, som her skal omtales, i sine rolige Øjeblikke yde Religionen Hyldest, og Manon Lescaut er sikkert en maskeret Selvbekendelse.

Lesage, det kunstnerisk alsidigere, lettere og lykkeligere Naturel, drog i Tanken til Spanien for at gøre literært Bytte, som

hans Kolleger i det 16de og 17de Aarhundrede lige ned til den store Corneille. Da gjaldt det aandelige Strandhug omtrent alle Digtningens Arter: Lyrik, Drama, Fortælling. Lesage havde kastet sit Blik paa en spansk Specialitet i den fortællende Digtning, den saakaldte „gusto picaresco“, hvor relegerede Studenters, mislykkede Amerikafareres, reducerede Soldaters Æventyr skildres. Det er Lykkejægernes ironiserende Forherligelse. Heltene, der stundum maa ty til Stratenrøverprofessionen, er ofte af Naturen skikkelige Fyre, „men Nøden gør dem til Kæltringer“. De gaar aldrig saa vidt, at de kan hænges for deres Bedrifter, og deres gode Hoved frembringer en vittig Satire over de af Lykken og Samfundet begunstigede Dumrianer. Lesage gjorde disse Fyre franske, og om han end i *„Le diable boiteux“* følger som Original Guevaras *„El diablo cojuelo“* og i sit Hovedværk *„Gil Blas de Santillane“* har laant Scener af Vicente Espinels *„Marcos Obregon“*, er han fransk i Sind og Skind, i Stil, i Tankegang. Hans Gil Blas er literær Bedstefader til Beaumarchais's „Figaro“.

Lesages Liv var noget i Retning af hans fra Spanien importerede, men forfranskede Heltes. Han skal have forsøgt sig som Advokat og strandet paa denne Karrière; han søgte at tjæne Brødet som Oversætter, saa som original Forfatter. Hans morsomme Komedie „Turcaret“ stødte paa Modstand hos Hoffet, fordi den skildrede Finansmatadorernes, Generalforpagternes Kneb og Kæltringestreger, saa kom han med paa en lang fabrikmæssig Produktion af Dramaer og Fortællinger. Det æstetiske Delfiorakel Boileau behandlede ham affærdigende. Der groede ingen Lykke paa den literære Løsgængers Vej. Han dør affældig og døv hos en Søn, der var gejstlig, men et uopslideligt godt Humør lyser ud af alt, hvad han har skrevet.

Man vil se, at jeg ikke for intet stiller ham sammen med Prévost d'Exiles. Hvad man véd om den sidstes Liv, kan indbefattes i faa Ord.

Han er født i Artois den 1ste April 1697, kom i Jesuiternes Skole og traadte ind i deres Orden. Men den klavstrale Tugt var ikke efter hans Sind; han løb sin Vej og lod sig hverve til Soldat, besjælet som vor Ewald af Haab om at kunne slaa sig op til General, men han kom ikke ud af de Meniges Geled. Ydmyg bedende søgte han atter Klosterets Ly, blev modtagen, men gentog den samme Historie, blev igen Soldat og synes at have levet noget i Stil med Heltene i Picareskernes og Lesages For-

tællinger. Om han just har været Stratenrøver, véd man ikke, men at han har været en vidt befaren Landstryger ad alle Elskovens bugtede Veje, fremgaar tydelig af alt, hvad han har skrevet.

Der var et Stykke Renæssance blevet tilbage i denne Abbé fra det 18de Aarhundrede. Han var en Smule af en Benvenuto Cellini, om han end ikke slog Folk ihjel som hin geniale Kunstnerbandit. Han fik som han Anfald af knugende Anger, religiøs Kontrition, og vel ogsaa af hallucinerede Syner af Himlens Hærskarer i guldstraalende Skyer midt i den værste Elendighed.

Og han maa have haft en enorm Arbejdsævne. Lad være, at hans mange Romaner er smurte hen *currente calamo,* men alene deres Masse tyder hen paa Slid. Da han i et sønderknust Øjeblik, anden Gang var strandet paa sin militære Bane, aabnede Klosterets Port sig tredje Gang for ham. Og det var intet ringere Kloster end Benediktinernes af Saint Maur i Paris, en Ære for den katolske Verden. Ordenens lærde Bedrifter har givet disse Munke en fremragende Plads i Kulturhistorien og en Krav paa Anerkendelse fra alle, som kan skønne paa grundig og samvittighedsfuld Forskning. Prévost blev Medarbejder af Ordenens uendelige Samlerværk *„Gallia christiana“*.

En Dag fo'r Djævelen i Abbé Prévost. Det var nu tredje Gang, at han *„jeta le froc aux orties“* (kastede sin Kutte i Nælderne — det gamle franske Udtryk om Munke, der deserterer). Han løb til Holland og England, skrev Romaner *en gros*, blev, Gud maa vide hvordan, Sekretær og Huskapellan hos Mæcenaten Prinsen af Conti. Hans Tale lød dristigere, end hans Mæcenas syntes passende, og det synes, som om han har omtalt de Forfattere, der havde slaaet bedre an end han selv, paa en lidet respektfuld Maade. Han flygtede igen, landede i Bryssel men saa sit Snit til at komme til Paris efter et ikke langt Ophold i Belgien.

En ortodoks Konservativ, Kantsleren d'Aguesseau, tog sig af ham. Om denne i sin Tid af sit Parti saa skattede Øvrighedsperson siger Villemain: „Hans Veltalenhed, hvoraf der gik saa stort Ry i Retspaladset, var kun en elegant Retorik. Hans Viden og hans Fromhed fortærede sig i ørkesløse Tvistigheder om en Bulle og tjænte ikke til at forsvare de store Principer, som dristige Hænder begyndte at rokke ved.“

Den værdige Togamand med Pelsværkskraven overlod den vidtløftige Abbé Udarbejdelsen af *„Histoire générale des voyages“*.

Om nu Prévost ikke kunde leve af denne Arbejdsgiver, eller om hans altid arbejdende Fantasi drev ham til Produktion; han blev ved med at skrive Romaner med „Mord und Todtschlag“, véd ikke jeg. Han havde en Frodighed i Fantasi og Opfindelsesævne som den gamle Dumas. Han kan trods sin yngre Fælle spinde og flette og løse gruopvækkende Situationer; hans Helte kan elske, dræbe og dø, efter at have gravet sig ud af Fængsler gennem underjordiske Gange, undermineret alentykke Mure med deres Negle, lade sig glide ned ad lodrette, uhyre høje Vægge ned i Fæstningsgrave, entre op ad den modsatte Skraaning, slaa Vogterne ihjel for at naa den Elskedes ventende, udbredte Arme.

Har nogen Lyst til at kende den Side af Abbé Prévost's Produktion, saa læse han *„Histoire de Monsieur Cleveland“*, saa har han et typisk Eksemplar, som repræsenterer Arten.

Efter nyere Undersøgelser er den almindelige Beretning om Forfatterens Endeligt kun et Sagn. I saa Fald er det digtet i Stil med Massen af hans Fortællinger. Man tage den for, hvad den er.

Det hedder, at Abbé Prévost d'Exiles, 76 Aar gammel, blev ramt af et Slag paa en Landevej, at han som død blev bragt til den nærmeste Præstegaard. Da saa Lægen foretog den lovbefalede Aabning af det formentlige Lig, blev det levende. Men saa skal den stakkels Abbé Prévost d'Exiles være udaandet under forfærdelige Smærter.

Se non è vero, è ben trovato.

Ti det var jo en Mand, der i de bedste Aar af sit Liv flakkede om paa alskens Landeveje. „Det maa have smærtet denne ægte Digternatur at skulle skrive Romaner for saa eller saa meget for Linjen, at bytte sit Talents lødige Guldbarre ud i Kobbermønt. Og hans eneste udmærkede Bog „Manon Lescaut“ er en Selvobduktion af den stakkels Poet, den er som et Stykke levende Kød, revet ud af hans Legeme.

Ridder des Grieux, hvem Fortællingen er lagt i Munden, er sikkert Prévost d'Exiles selv med en let Domino over Ansigt og Krop.

Denne yngre Søn af en Adelsslægt, der ikke synes at have haft Raad til at opforgylde det gamle Skjoldemærke, som bliver

bestemt til Gejstlig, som er anlagt til en Troende, men først og fremmest er født med et utrolig erotisk Sind, som Elskoven gør til Træl og berøver alt moralsk Hold, ja selv Æresfølelsen, det er Forfatteren selv.

Prévost har ved en Gang at fortælle hensynsløst og sandfærdigt leveret et Digterværk, der staar højt i hans Lands Literatur. Det blev glemt af Samtiden, men Romantikens store Kritiker Sainte-Beuve bragte det til Hæder og Ære.

Bogen er snart halvtredje Hundrede Aar gammel. Den er nu udkommen paa Dansk i pragtfuldt Udstyr paa det Gyldendalske Forlag, i en fortræffelig Oversættelse, besørget af den bekendte franske Filolog, Hr. Martin Cohen, Adjunkt ved Metropolitanskolen, og en yngre studerende Romanist, Hr. S. Prahl.

Mon den skulde være oversat paa Dansk før? Hvis saa er, saa maa den have præsenteret sig i et usselt Duodezformat under en Lejebiblioteksejers Auspicier, og maaske været henregnet til den „pornografiske“ Literatur af de Toneangivende, som dog i gamle Dage ikke var saa taabelige at kalde paa Politiet i literære Sager.

Det være nu, som det vil: Faktum er, at „Manon Lescaut“, hvis Titelfigur er en Skøge, mindre sentimentalt gjort end Marguerite Gautier i „*La dame aux camélias*“, en Bog uden Indignation over Samfundsløgnen, tvært imod af en Forfatter i Teorien ydmyg troende paa den officielle Religion og Moral ... Faktum er, at denne „pornografiske“ Bog rykker ind blandt os med fuld literær Honnør.

Den unge Chevalier des Griéux forelsker sig altsaa i den ene af et Dusin Skøger, som af Politiet skal føres til Le Hâvre for saa at transporteres til Amerika. Fortællingen bestaar af evige Gentagelser: Manons Godmodighed og varme Følelse for sin opofrende Elsker; hendes evindelige Utroskaber, naar hans Penge slipper op, og han derfor ikke kan tilfredsstille hendes Lyst til Luksus og banale Fornøjelser; hans Fald fra en honnet Mand til en falsk Spiller og Medvider i hendes Opfrækkerier af gamle Roués; hans vanvittige Skridt for at redde hende fra Spindehuset og ud af de højstbydende Herrers Kløer, Skridt, der strejfer det gemene. Og dog keder man sig intet Øjeblik under Læsningen. Ti Livets sande Blod pulserer i det hele. Her er intet konventionelt som i Samtidens Komedie og Tragedie, her er intet „Stiliseret“. Kan Buffons Diktorn: *Le style, c'est l'homme* faa

fuld Anvendelse paa nogen Bog, saa er det paa „*Manon Lescaut*“.

Naturligvis bærer Stilen sin Tidsalders Præg. Det er en nøgtern, jævn Prosa, som kun sjælden bliver deklamatorisk. Den er uden al overflødig Dekoration. Der findes kun svage Antydninger til Naturskildringer. Des Grieux og hans Elskerinde farer gennem Nordfrankrig og ender i New-Orleans. Land og Hav beskrives i saare faa og lidet malende Ord. Ikke Spor af den Gongorisme, der som en literær Influenza gik fra Spanien til Italien (Marini og Concettisterne) til Frankrig (Hôtel Rambouillet) til England (Lilyismen), og som selv dens sejerrige Bekæmper Molière har nogle Stænk af i Scener mellem de Elskende i „*L'avare*“.

Nej lige løs paa Sagen! Stilen er klar og enkelt som i en af Voltaires smaa „Romaner“. Men ikke Spor af Tendens. *L'art pour l'art* kunde der skrives som Motto over „Manon Lescaut“. Men Kunsten fremtræder saa elskværdig ubevidst. Prévost har virkelig ingen Kunstteori, intet Program. I sin Fortale hævder han, efter Tidens Æstetik, sin Fortælling som et moralsk Indlæg.

Det er i kulturhistorisk Henseende en lærerig Bog. Vi ser Repræsentanter for den franske Nation fra den Tid i alle Bogens Figurer. Dens almindelige Moral, dens vedtagne Psykologi, dens Skønhedsdyrkelse, dens Sanselighed, dens Hensynsløshed, naar Lidenskaben driver den til Handling, illustreres paa hver Side. Alt dette trods den aldeles retlinede Komposition, uden Episoder, uden landskabeligt Apparat, uden detailleret Interiørmaleri. Men Forfatterens Genialitet gør ham til Psykolog.

Ridderen kommer i Fængselet Saint Lazare, fordi Manon og han har trukket en gammel liderlig Adelsmand ved Næsen; mens Manon bliver sat i Spindehuset. Man mærke følgende Refleksioner (Oversættelsens Pag. 85).

Otte Dage tilbragte jeg saaledes i dyb Nedtrykthed uden at ville høre noget og uden at have Tanke for noget som helst andet end min Skam. Selv Mindet om Manon forøgede ikke min Smærte, hendes Billede traadte ligesom noget tilbage overfor denne ny Sorg, og for Øjeblikket var min fremherskende Følelse kun Skam og Forvirring.

Der er i Virkeligheden kun faa, der vide, hvor voldsomt den Slags Stemninger kunne optræde hos et Menneske. De fleste kende kun til en fem eller seks Lidenskaber, om hvilke deres Eksistens drejer sig, og hvortil alle deres Sindsbevægelser mere eller mindre kunne føres tilbage. Naar man be-

røvede dem Kærlighed og Had, Glæde og Sorg, Haab og Frygt, vilde de være blottede for enhver Følelse. Men der gives andre, mere udviklede Individer, der kunne paavirkes paa tusende forskellige Maader, saa at man næsten fristes til at antage, at de have mere end fem Sanser og kunne opfatte Tanker og Indtryk, der ligge udenfor den almindelige Forestillingssfære. Og, just fordi de ere sig dette Fortrin fremfor Hoben bevidste, just derfor er der intet, der gaar dem mere til Hjærte, end at komme i en skæv Stilling. Derfra skriver det sig at den Slags Mennesker ere saa modtagelige for Latter og Spot, og at Skamfølelsen viser sig saa stærkt udviklet hos dem.

Er der ikke en betagende Klarhed i dette lille Stykke Psykologi? Tænk en Gang, i hvor mange Snirkler en moderne Forfatter vilde have omhyllet det. I Sligt var det 18de Aarhundredes Literatur i Frankrig henrivende, men mon f. Eks. Voltaire nogensinde har gjort et saa dybt og solidt Spadestik? Ja hos Rousseau kan man finde noget tilsvarende, men aldrig udtrykker han sig med denne fordringsløse og noble Simpelhed. Nej han stikker saa mange retoriske Boller og stilistiske Silerier paa Suppen, at den ikke bliver let at fordøje.

Intet er mere vederkvægende for en Læser end at finde en Stil, der falder naturlig som en dannet Mands sikre Tale, uden at man mærker Stræben efter at soignere sit Udtryk eller efter at gøre en almindelig jævn Tanke dybsindig ved skruede Udtryksformer. I vor Literatur er Clemens Petersen et advarende Eksempel; selv vor udmærkede M. Goldschmidt kan forfalde til forlorent Dybsind.

Der er næppe paaviseligt Spor af Satire mod Kirken. Chevalier des Grieux's Ord i Scenen mellem Manons Broder, en forløben Soldat, falsk Spiller, halv Bandit og den gamle Roué af en Greve, er kun Friskfyrsytringer, Forfatteren har lagt sin Helt i Munden, og for hvilke han ikke personlig hæfter (Se Pag. 80):

Den gamle Kurmager lod til at finde Behag i min Person; han klappede mig et Par Gange paa Kinden og sagde, at jeg var en køn Fyr, men at jeg maatte være paa min Post i Paris, hvor unge Mennesker saa let komme paa Afveje.

Lescaut forsikrede ham, at jeg af Naturen var saa dydig anlagt, at jeg fra Barnsben kun havde talt om at blive Præst, og min største Glæde bestod i at lave Paternosterbaand.

— Han har lidt tilfælles med Manon, vedblev den Gamle og tog mig under Hagen.

Jeg svarede med en enfoldig Mine:

— Det er, fordi vi berøre hinanden saa nær; derfor elsker jeg ogsaa Søster Manon som mit andet Jeg.

— Kan De høre, sagde han (ɔ: Greven) til Lescaut, hvor snildt han svarer. Skade kun, at den Knægt ikke har været lidt mere ude blandt Folk.

— Aa, svarede jeg, jeg har saamænd været meget blandt Folk hjemme i Kirkerne, og jeg er vis paa, at jeg her i Paris nok skal finde dem, der ere dummere end jeg.

— Nej, se en Gang, udbrød han, han klarer jo forbavsende godt for sig, skøndt han er fra Landet.

Jeg gør Citatet saa omfattende, fordi den gamle Udhaler er tegnet saa tydeligt gennem Ord og Gestus. Den Atmosfære af Løsagtighed, som rugede over Tiden, mærkes f. Eks. ogsaa i Politimesterens Ord i Forhøret, (Pag. 192—93) hvoraf det fremgaar, at han i sit Hjærte har en vis Sympati med Ridderens gale Streger. Og saa er der den galante Fængselsdirektør Hr. de T.

Ridderen er ellers pietetsfuld og religiøs. Kun er hans erotiske Naturel stærkere end baade Pieteten, Religionen og Moralen. Sin Fader, der ved sin Optræden (Pag. 194) taler som Argante eller Géronte hos Molière, svarer Sønnen med den dybeste Veneration og har ogsaa bevægede Ord om *„paterna potestas“*.

Hans Forsvar for sig selv, hans Syndsbekendelse for Faderen, er ypperlig i sin Naivetet og karakteristisk for Tidens praktiske Moral. Man læse Pag. 196:

Da der i og for sig ikke var noget vanærende i min Handlemaade, i Særdeleshed naar man sammenlignede den med en vis Klasse andre unge Menneskers, og da det i vor Tid ikke ansés for nogen Skam at have en Elskerinde, lige saa lidt som at anvende nogle driftige Smaafif i Hasardspil, tog jeg ikke i Betænkning at skrifte for Fader, hvilket Liv jeg havde ført uden at stikke noget som helst under Stolen.

Ved hver Fejl, jeg tilstod mig skyldig i, anførte jeg stadig berømte Forbilleder for derved at forringe min Brøde.

— Jeg lever ganske vist sammen med en Elskerinde, sagde jeg, uden at Kirken har lyst sin Velsignelse over os, men Hertugen af * viser sig med hele to i det ganske Parises Paasyn, og Grev ** har i ti Aar staaet i Forhold til en Kvinde, som han elsker med en ganske anderledes Troskab og Inderlighed end sin Hustru; kort sagt, de allerfleste af Frankrigs fornemste Mænd sætte en Ære i at have en Elskerinde. Jeg har maaske ikke altid været saa redelig i Spil, som jeg burde være, men Markis *** og Grev **** have ikke andre Indtægter end dem, de forskaffe sig ved falsk Spil; Fyrsten af ***** og Hertugen af ****** ere Chefer for en Bande Lykkeriddere.

Det er den samme des Grieux, der dog har nogen Betænkelighed ved at tage Del i at laane Penge, men ikke ved at snyde i Spil.

Det er den samme des Grieux, der naivt stoler paa, at Gud vil hjælpe ham til en god Udgang af alle de mer end tvetydige Situationer, han indvikler sig i.

— Gud, sukkede jeg, Du, som er den eneste, der kan hjælpe mig, vil Du være lige saa ubarmhjærtig som alle de andre (Pag. 209).

Det er fremdeles den samme des Grieux, der siger til sin dydige Ven Tiberge (Pag. 97):

— Det er let for Dig at sejre Tiberge, saa længe Du er ene paa Valpladsen, men lad nu ogsaa mig fremkomme med mine Grunde. Vil Du virkelig paastaa, at et Liv i Herren er fritaget for Sorger, Modgang og Bekymringer? Hvad Navn vil Du da give Magthavernes Fængsler, Galger, Baal og Pinebænke? Vil Du maaske sige som Mystikerne, at Legemets Hudflettelse tjæner til Aandens Forherligelse? En saa urimelig Paradoks kan Du da umulig ville hævde .....

Saa siger Tiberge (Pag. 98):

— Denne Sammenligning mellem det Maal, Du har valgt, og det som er foresat os af Religionen, er en Usømmelighed, som gaar over alle Grænser.

Des Grieux siger saa (Pag. 99), at der er en Ting, som ubetinget taler til Gunst for hans Opfattelse, den: at Kærligheden, hvor lidet man end kan bygge paa den, kun lover os Glæde og Tilfredsstillelse, medens Religionen kræver, at man skal være fattet paa en lang og kedsommelig Pønitense.

Pag. 99 — atter des Grieux's Ord:

— Vi ville snart komme paa Spor efter, at man fører os bag Lyset, naar der loves os andre Nydelser ad andre Veje .... (Pag. 100) lad Præsterne ærlig bekende, at, saaledes som vi Mennesker nu en Gang ere skabte, er Elskov den største Fryd, der frembyder sig for os her paa Jorden.

Her stiger en Duft fra Voltaires Aarhundrede op i Læserens Næse.

Dette skal ikke være sagt til Forklejnelse, det fremhæves til Ros for Digteren. Hans samtidige Kunstfæller tegner Menneskeprofiler, lader deres Figurer nøjes med faa Egenskaber; Prévost d'Exiles har leveret forholdsvis sammensatte Mennesker, har Øjet oppe for Virkelighedslivets Inkonsekvenser, for Bølgegangen i en Menneskesjæl; véd, at Mennesket kun, naar det er i Ro, ræsonnerer logisk, eller rettere sagt, han véd, at Menneskets Ræsonnement affarves af hans Stemninger. Derfor griber den ulykkelige des Grieux os mest, naar han bliver uslest og svagest under Lidenskabens mægtige Tag; derfor forstaar vi ham i alle hans Sinds Svingninger.

Lige saa godt er hans Elskerinde, Skøgen Manon Lescaut tegnet. Den gode Abbé Prévost d'Exiles har gjort gode Studier paa dette Terrain.

Manon er fuldt ud, hvad Franskmændene kalder *„bonne fille“*. Hun er godmodig og blød, kælen og omgængelig, er ikke engang lunefuld, men hun er komplet upaalidelig i alle Livsforhold. Hun er et rent Naturvæsen, for hvem Begreber som Dyd og Moral ikke eksisterer. Egentlig har hun ondt ved at begribe, hvorfor hendes Elsker raser over hendes Masse af Utroskaber. Hun holder rigtig meget af ham, mere end af nogen anden, flyver i hans Favn, naar han efter de for hendes Skyld overstaaede Kalamiteter løber til hende, men hun er nu en Gang saadan organiseret eller opdraget, at hun betragter sit Legeme som et Terræn, som hun frit kan lade Alverden marchere hen over. Det kan jo ikke gøre Hr. des Grieux noget, at hun søger at bringe saa meget ud af sin Ejendom som muligt; han mister jo ikke noget, tvært imod han og hun kan gøre en god Forretning med en rig gammel eller ung Herre, saa kan de jo bag efter føre et desto behageligere Samliv. Hun har ondt af ham, naar hun narrer ham af Hensyn til Levebrødet. Da han efter Aftale møder med Vogn ved Operaen for at hente hende, og hun er tagen af Sted forinden med en rig ung Adelsmand, sender hun ham denne Herres hidtilværende kønne Elskerinde til hans Trøst i Kviden. Se Pag. 175—76.

— Se saaledes er det hele gaaet til, vedblev Manon. Jeg har ikke lagt Dølgsmaal paa noget af, hvad jeg har gjort eller tænkt. Den unge Pige (ɔ: Manons ny Elskers forhenværende Elskerinde) indfandt sig snart efter, og jeg syntes godt om hende. Jeg tvivlede ikke et Øjeblik om, at min Udeblivelse jo vilde gøre dig bedrøvet, og det var derfor mit oprigtige Ønske, at hun vilde være i Stand til at adsprede Dig en Stund, ti, som Du véd, fordrer jeg kun, at Du skal være mig tro i Dit Hjærte .....

(Nu taler des Grieux). For Resten maa jeg indrømme, at der var noget i min Natur, der blev rørt over hendes aabne Tilstaaelse og over den trohjærtige Ærlighed og Frimodighed, hvormed hun fortalte selv de Omstændigheder, som maatte saare mig dybest ..... Du vilde altsaa virkelig være bleven hos G. M. i Nat?

Dette Spørgsmaal, som jeg henvendte til hende med et mørkt Blik, satte hende i Forlegenhed, og hun svarede undvigende og søgte at komme med Udflugter.

Jeg havde ondt af hende og gjorde derfor Ende paa den pinlige Situation, hvori hun var, ved ligefrem at erklære, at nu ventede jeg, at hun fulgte mig med det samme.

— Som Du vil, svarede hun ..... (177). Og skulle vi heller ikke tage de ti Tusend Franks med? dem har han (ɔ: hendes ny Elsker) dog givet mig, det er min Ejendom.

Ridderen afviser først dette Forslag.

..... Imidlertid vilde hun nødig gaa tomhændet bort, og hun plagede mig saa længe, at jeg tilsidst syntes, jeg nok kunde lade hende have sin Vilje i dette Punkt som Gengæld for alt, hvad hun opgav for min Skyld.

Da hun endelig for Alvor er bleven deporteret til New Orleans, og den vanvittig forelskede des Grieux har fulgt hende derhen, mærker man, at Prévost er kommen paa ukendt Grund. Fortællingen glider over i romanagtig Arrangement. Ingen tror rigtig paa den franske Guvernør, der fra Ædelhed svinger over i Sjofelhed for sin Nevøs Skyld, og som atter bliver ædel. Alligevel gør Manons og des Grieux's Flugt og Manons Død i Ørkenen et stærkt Indtryk, og naar Jules Janin i sin Essai over Prévost d'Exiles, som Oversætterne har indledet Bogen med, Gud véd hvorfor — ti det er et middelmaadigt og løst Stykke Karakteristik — sammenligner Bogens patetiske Styrke med den i Chateaubriands „Atala" saa maa man virkelig protestere paa Prévost's Vegne. Ti „Atala" er trods sin Sprogpragt og sit rørende lyriske Apparat en usund, sentimental, paa sine Steder bundaffekteret Novelle, saa langt fra den ærlige Sanddruhed, som lyser ud fra næsten hver Side i Manon Lescaut. Denne klare lette Prosa er i Slægt med Voltaires og med Mérimées, ikke med Chateaubriands og hans Efterfølgeres billedstruttende og frempressede Stil. Lad være, at Chateaubriand er en Mester i det landskabelige, at Prévost d'Exiles ikke har Øje for Naturen og kun giver svage og temmelig ubetydelige Antydninger af Sceneri og Milieu — det laa nu ikke for det 18de Aarhundredes Digtere — saa er Prévost d'Exiles en Skildrer af virkelige Mennesker, mens ingen i Chactas og Atala kan sé andet end Skabilkener, draperede med Retorik og Lyrik.

Derfor kan man godt vurdere — rent historisk — denne poetiske Prosas Betydning som en nødvendig Overgangsform.

Af nogle allerede citerede Steder vil man have set, hvorledes Bifigurerne ogsaa er repræsentative for Samtiden. F. Eks. Greven, der ikke i mindste Maade forarges, da han erfarer, at hans Søn har lagt sig efter hans tidligere Elskerinde. Og skøndt Abbé Prévost ikke indlader sig paa det deskriptive, saa faar man ved Fortællingerne om Slagsbroderen Lescauts Mord, om de Hest-

gardere og Infanterister, som lejes til at befri Hovedpersonerne fra Fængslerne eller fra en eskorteret Transport, et Indtryk af de samtidige Retstilstande, af det gamle Paris's krogede og mørke Gader med de lave Døre, hvor én eller flere Banditer fra et natligt Baghold kunde overfalde Folk og slaa dem ihjel. Saaledes falder jo Manons Broder Lescaut. Søsteren er lige glad, mener sagtens, at det er Risikoen ved at overtage en Profession som Slagsbroder, lejet Bravo, Ruffer, falsk Spiller.

Naar Scapin i Molières Komedie fortæller Argante, hvad den opdigtede Bandit forlanger for, at han vil forlige sig med samme Argante, svarer samme Bramarbas:

„Nu er det paa Tide, at jeg drager til Armeen, og det kniber med min Ekvipering ..... Jeg maa have en Kavallerihest, og jeg kan ikke faa en, som er en Smule rimelig under tresindstyve Pistoler ..... Jeg skal have Seletøj og Saddelpistoler, det bliver tyve Pistoler til ..... og saa skal han ogsaa have en Hest, som hans Oppasser kan ride paa, og den vil nok koste tredive Pistoler ..... og saa skal han have et Mulæsel til at bære.

Ja man tror, at det er Maskekomediens komiske Idealisering af Virkeligheden, at det er gjort for at faa Folk til at le.

Prévost, der i sin Fortælling kun har meget faa Stænk af Komik, som aldrig stiler efter Effekt i sin „Manon Lescaut“, fortæller (Pag. 211):

— Da jeg lod Gardisten forstaa, at jeg var ved Muffen, raadede han mig til at gøre et saa dybt Greb i Pungen som muligt for desto lettere at klare Vanskelighederne.

— Vi maa have Heste, Pistoler og en Muskedonner hver, sagde han. Alt det skal jeg nok sørge for at anskaffe i Morgen. Endvidere maa mine tre Medhjælpere have civile Klæder, da det ikke gaar an, at de vise sig i Uniform ved en Lejlighed som denne.

Jeg gav ham de tusende Franks ..... Jeg tog de tre Krigskarle i Øjesyn og søgte at opildne deres Mod ved gyldne Løfter, samtidig med at jeg til en Begyndelse forærede dem hver hundrede Franks for at give dem Blod paa Tanden. —

Dette Sted kan tjæne til bekræftende Kontrol for, at Molière, der var født 75 Aar før Prévost d'Exiles, ikke paa saadanne Steder kopierede en „*miles gloriosus*“ fra den romerske Komedie, men har malet efter samtidige Modeller, som endnu var i Live saa mange Aar efter.

Interessante Bifigurer er ogsaa de humane Munke, der har Forstaaelse af Tiden og Virkeligheden.

Fængslet Saint Lazare, bestyredes af Munke. Forstanderen for Fængslet er en saadan klog Munk. (Se Pag. 92).

— Tilsidst lovede Forstanderen paa staaende Fod at begive sig til Politidirektøren, om ikke af anden Grund, tilføjede han, saa for derved at komme Greven i Forkøbet, da denne havde forladt os i en yderst opbragt Tilstand og nød en saadan Anseelse, at man med Grund kunde frygte ham.

Jeg selv, Forfatteren af denne Anmældelse, som har levet adskillige Aar i de katolske Lande, har truffet langt liberalere, langt mere forstaaende Gejstlige der, end Gennemsnitsmændene af samme Stand i den protestantiske Verden. I hvert Fald respekterer jeg den katolske Klerikalisme mere end den protestantiske.

Tiberge, des Grieux's opofrende Ven og stadige Formaner, kan vel nok minde om den konventionelle Ræsonnør i det franske Skuespil, som fra Molière strækker sig ned til Alexandre Dumas fils og Victorien Sardou.

Men selv ham har Abbé Prévost givet et levende Strøg, som individualiserer ham.

Han optræder ganske vist med Ræsonnørens Overlegenhed, men han den skikkelige, satte, korrekte Mand, som han er, beundrer i Stilhed sin Ven, den geniale Galning. Han indrømmer, at Tidens Moral kan og maa skabe Mennesker som hans Ven, des Grieux.

Altsaa: en mærkelig Bog, i sin Art et Mesterværk, monumental, fordi den uden at træde i nogen Tendenses Tjæneste giver et Segment af det virkelige Liv i Frankrig, i det 18de Aarhundrede. Klassisk, for saa vidt som den bruger det 17de Aarhundredes simple, knappe Stil: Demogeot siger om Forfatteren: „Han ser helt anderledes paa Menneskene end Lesage. Lige saa romanagtig i sin Digtning, som Lesage er satirisk, lægger han især an paa at skabe Begivenheder, at sammenlave Æventyr, men han fortæller dem med en Simpelhed, som ikke har noget romanagtigt i sig. Han sigter aldrig mod det effektfulde; han vækker Læserens Interesse uden nogensinde selv at synes interesseret. Han gav atter Fantasien, der længe var holdt tilbage indenfor snævre Grænser, Rum ved at komme ind paa det 17de Aarhundredes æstetiske Ædruelighed, han gengav den alvorlige Roman med et nobelt og klart Sprog og Følelser, som var lutrede ved det store Aarhundredes Smag. Ja en Gang, hævede han sig,

hjærteinspireret, over sig selv, men dog uden Anstrængthed, uden Fordringsfuldhed. Han blev i „Manon Lescaut“ Lidenskabernes Historieskriver.“

Ja gennem en i kvantitativ Henseende mægtig Virksomhed af tvivlsom Værd, gennem en noget haandværksmæssig Produktion, som maaske er værre for et literært Geni end Kontorarbejde og politisk Virksomhed, leverede han et Mesterværk, et *„unicum“*. Saaledes gjorde hos os P. V. Jacobsen med sit Skuespil „Trolddom“, H. E. Schack ved sin Roman „Fantasterne“, disse to Kontormænd, der i et lykkeligt Øjeblik frembragte to betydelige Digterværker.

Oversættelsen er særdeles god. Jeg har kun en lille Indvending at gøre.

Det er imod Oversættelsen af et Citat paa Vers af Racines „Iphigénie“ (Pag. 154).

Hvor kan to saa kyndige og smagfulde Oversættere falde paa at gengive det franske „grand vers“ i de tysk-danske Per-Paarseske Alexandrinere? De blev jo gjorte ved at tælle Stavelserne, ved at efterligne Rimfølgen. Oehlenschläger har alt slaaet det franske Taktslag an i „Tordenskjold“, A. Flinch har gjort et nyt, halvt mislykket, men dog vejvisende Forsøg i sin Gengivelse af „Tartuffe“, og P. Hansen har faaet et godt Tag i de franske Alexandrinere i sin Oversættelse af „Le Misanthrope“. Men ellers er Stilen truffen, og i sin danske Skikkelse kan „Manon Lescaut“ marchere sejerrig ind i vor Literatur.

S. Schandorph.

Foraarsvers.

Det var først paa Foraarstiden
og en Solskinsdag som denne,
— kan du huske? — vi gik sammen
mellem Skovens nøgne Stammer;
der var lyst og stille, lyst og
tyst som i et Tempelkammer,
og vi drømte os, at Skoven
den blev ved til Verdens Ende,

og du gik og sang og fæsted
i dit lyse Overstykke
Anemoner, medens Vinden
hvisled i de nøgne Kroner, —
kan du huske, hvor vi elsked
dette Mylr af Anemoner,
der var unge som vor Elskov,
der var hvide som vor Lykke.

Ved du, at de lange Dage,
som er ledet langsomt siden
og har fældet Sne og isnet,
isnet ind i Hjærtets Kroge — —
ved du vel hvor fjærnt den fejes
deres vintertunge Taage,
nu den unge Sol har lagt sin
Guldsti gennem Foraarstiden;

ved du, at dit Øje lyser
som de hvide Anemoner,
ved du, at din Stemme synger,
at din Latter stille jubler
som den Dag vi gik i Skoven, —
ved du, at dit Haandtryk kupler
over Hjærtet Foraarsskovens
lette solskinfyldte Kroner?

Viggo Stuckenberg.

Studier fra mit Vindu.

Skildringer.

I otte Aar har jeg set Menneskene flytte ud og ind i dette Baghus.

Jeg kender de smaa Trækkevogne, paa hvilke de Indflyttende kører deres Ejendele op for Gadedøren — deres Bohave: et Bord, tre, fire Stole, Kommoden, Sængestedet og Køkkenredskaberne.

Der er dem, som har en Sofa. Andre ejer ingen.

Og alle disse Ting er faldefærdige og farveløse — som om de aldrig havde været nye ligner de slidte og støvede de udslidte Mennesker, de tjæner.

For Resten er Trækvognen fuld af Byldter.

Disse mærkværdige Byldter, som disse Indflyttere bestandig fører med sig, udbulnende Pakker, ombundne med hullede Sjaler eller med et Lagen, og som indeholder Armodens Gud véd hvad.

De Indflyttende transporterer dette Eje over i Baghuset, hvor de raader over en Stue og et Køkken. Stuen er lille og lav. De betaler den dyrt. For disse samme tolv Kroner om Maaneden kunde de i Forstæderne i Kasernebygningerne faa en to Værelsers Lejlighed „med Bekvemmeligheder“. Men de foretrækker at blive her midt i den gamle By i dette ene Rum. De bliver her dels af Vane, fordi i saadanne Rum voksede de op. Og dels af Trang, ti her i dette Halvmørke passer deres Ejendele.

Naar deres øvrige Habengut er bragt paa Plads, bærer Manden eller Konen varsomt en eller anden sidste Genstand over Gaarden. Den er omhyggelig indpakket, og de bærer den nænsomt, som man haandterer en sjælden Skat. Det kan være et Spejl, det kan være en Temaskine, det kan være et eller andet besynder-

ligt og fint Møbel, som har forvildet sig herind fra en helt anden Eksistens.

Det er den Families Luksus og Øjesten.

Og oppe i Stuen faar den sin egen Hædersplads — en Plads, hvor den fredes og stille beundres og kan ses. Pragtstykket inden de Vægge.

Den deler Ære med Fuglen.

Ti alle disse Mennesker, som knap har Brødet til dem selv, har en Fugl bag deres Ruder — en af de falske Kanarier, som er skrigende gule og som fra aarle Morgen sender hvinende Toner ud fra deres Bure.

Hvor disse Fugle dog bliver forkælede.

Dag efter Dag er der Krans af Barnehoveder om Buret, og Søndag Formiddag, naar Mændene endelig er hjemme, sidder de Timevis ubevægelige og lade som de trætte Kropsarbejdere plejer, hvis Muskler ligesom synker hen i en dump Hvile, og stirrer ind i Buret paa den gule Fugl.

Seks Familier bor der i Huset.

Vinduerne i mit Sovekammer er kun nogle Alen fra Baghusets Ruder, og er der stille i Gaarden, kan jeg høre saa godt som hvert Ord, der tales, og næsten hver Bevægelse.

Jeg hører, naar disse Mennesker vaagner. Et trangbrystet og hæst Vækkeur kalder et eller andensteds, og gennem de tynde Vægge og Gulve kunde det vække hele Huset.

Jeg forstaar deres første søvndrukne Ord og hører, naar de kommer op af Sængene og hen til Vinduerne. De gaar ufravigelig hver Morgen hen til Ruderne og kigger efter Vejret. De faar Vinduerne op og kigger frem mod den smalle Strimmel af Himlen, som de kan se.

Og mens de læner sig ud, hengiver de sig hver Dag til de samme Vejrprofetier: om det mon vil give Regn eller Sol, eller om Vinden mon vil vende sig, naar det lider over Middag.

Som om Dagen var mindre brydsom, hvad enten det blev Regn eller Sol, og som det ikke var saa saare ligegyldigt, hvad enten Blæsten kom fra Vest eller Øst.

Men de hengiver sig uforanderligt til de samme meteorologiske Betragtninger, som var det en Sag af Vigtighed.

Konerne rumstere, og jeg hører dem hugge Pinde og slibe deres Knive. Og alt imens gentager de Morgen efter Morgen de samme Sætninger, brugende de samme Ord om samme Gøremaal.

Og jeg har aldrig hørt nogen ny eller anden Tanke, noget nyt eller andet Udtryk i deres Mund.

De bereder sig til at gaa; og stilfærdigt, med de samme Hilsener til hinanden, naar de mødes paa deres Vej over den lille Gaard, vandrer de hver til sit.

Den lange Dag er Baghuset tyst. De er alle borte — Kvinder som Mænd.

Først mod Aften vender de tilbage, stille som de gik. Saa Sommeraftener slaar Mændene Vinduerne op, og støttende sig paa Albuerne, stirrer de en lang Tid ud i Luften.

De taler knap.

Ved Vindue over Vindue sidder de tavse Mænd kun dorske og overvældede af Trætheden og indsuger Luften under den blaa Stribe Himmel.

Lidt efter lidt lukkes saa Vinduerne. Inden man véd det, er alle til Ro.

Saaledes lever de Folk, og Flokken af Børn, som skyder op omkring dem, synes mig, snart sagt, det eneste Bevis for, at de lever.

— — —

Enken fra Tredjesalen er den første, som gaar — hun og hendes Datter.

De bærer Aviser rundt fra den store Bladfabrik, og de skal hente dem allerede Klokken fem. De modtager deres Avisbunke, som de beskytter med et gammelt Sjal, og de traver hen til deres Distrikt, hvis Huse de deler imellem sig.

De begynder at løbe Trappe op og Trappe ned, ad Husenes mørke Gange, forbi alle de lukkede Døre, bag hvilke Folk sover.

Undertiden mødes de, midt paa Gaden, uden at veksle noget Ord løber de videre, allerede trætte af disse evige Trapper, som var de overhuggede i de rystende Knæ.

Denne Ombæring tager dem to Timer.

Og uden at hvile skynder de sig hen i Privatskolen, de skal gøre ren før Klokken ni. De faar de gamle Koste og Klude frem, og med den søvnige Sparelampe staaende midt paa Gulvet, farer de hen gennem de kolde Klasser, hvis Luft bliver fuld af det tørre Støv. Ilfærdigt, i sidste Nu, lægger de i efter at have slæbt de store Kulkasser hen til Kakkelovnene. De knæler ned foran de røde Ovne og faar Ild ved Hjælp af overgydt Petroleum, hvis lange og hvæsende Flammer staar ud mod deres Ansigter.

De forlader Skolen og altid i samme forasede Trav, med sammensunkne Skuldre, jager de gennem Gaderne, til „Magasinet“.

„Magasinet“ er en Kaabeforretning paa „Strøget“, hvor de gør rent ligesom i Skolen.

Moderen faar Redskaberne frem, mens Datteren dækker de ophængte Modeller med lange graa Lagener. Nænsomt glider hendes Hænder under Arbejdet hen over Kaabernes Stoffer.

De begynder at feje i bestandig Ængstelse for ikke at blive færdige, før Chefen kommer.

Der er adskillige Dage, hvor de er forsinkede, fordi Bladene er kommet for sent fra Pressen og Chefen derfor overrasker dem, mens de endnu er ved Arbejdet.

Han kommer da ind og ser med ubevægeligt Ansigt hen gennem Magasinet, mens de to Kvinder dukker Hovederne dybt af Angest.

For et Par Maaneder siden havde Chefen en saadan Morgen sagt:

— Ja, ja, Madam, man mærker, hun begynder at blive gammel.

Og fra den Dag lever Madam Christensen i en bestandig Skræk. Det er hendes Livs Skræmsel, at de en Dag vil tage Arbejdet fra hende, at hun ikke vil kunne mer, og at Datteren skal slide for dem begge.

Undertiden, naar hun hjemme standser et Minut paa sin Vej gennem Gaarden og taler med min Værtinde, siger hun:

— Nej, nej, hvor ta'er man Arbejdet fra, lille Frue. De beholder ikke de Gamle ... nej, nej, de gør ikke ... Og hvor ska' man gaa hen? — Man faar ikke no'et til giendes og ingen véd, hvor langt der er til Kirkegaarden ...

— Men, siger hun og samler paa en rastløs Maade Sjalet om sig med sine barkede og af Slidet næsten ubevægelige Fingre: man maa være glad til ...

„Man maa være glad til“ er hendes Valgsprog, som jeg tilstaar, at jeg aldrig har forstaaet.

Om Eftermiddagen er Moder og Datter „Koner“ i et Par Familier paa Broerne. De skurer Trapper og Gulve og de vasker op. De er de sidste i Huset, og Pigerne overlader dem alt det Arbejde, de ikke selv gider røre ved. De sendes i Byen lange Veje, og forasede og stønnende slæber de Kul op fra Kælderen ad de høje Trapper.

Dødtrætte sætter de sig et Nu — skræmte som Tyve, der stjal det Minuts Hvile — paa Bænken ved Siden af Vandspanden, og de læner Hovedet mod Væggen.

Men et nyt:

— Madam, Madam (i Konditionerne bliver ogsaa Datteren „Madam“) skingrer gennem Lejligheden og river dem op. Og med forvildede og halvt udslukte Øjne styrter de atter omkring — Husenes evige „Prügelknaben“.

Klokken ni—ti gaar de hjem.

Og uden at veksle noget Ord klæder de sig af og som to lammede Dyr sover de ind, ved Siden af hinanden, i den samme Sæng.

Kun en eneste Dag om Aaret afbrydes denne Tilværelse.

Fra om Morgenen transporteres Spisevarer i Værtens store Torvekurv gennem Gaarden: Skinker, Kaalhoveder, lange Brød, Smør, Kager, Urtekramvarer — i Masser, som skulde der bespises en Halvdivision. Oppe paa Tredjesalen er Vinduerne slaaede op, og hele Gaarden fyldes af Osen af Stegepander.

Hele Dagen farer Moder og Datter frem og tilbage. Der laanes, Skeer og Knive og Tallerkener og Lysestager laanes i det hele Hus.

Henad Klokken seks dækkes det festlige Bord. Der tændes fire Lys, og de laante Stole placeres rundt om Bordet. Moder og Datter løber om, højrøde i Hovederne af Spænding og Anstrængelse.

Paa Slaget seks arriverer Gæsterne. De har samlet sig nede ved Gadedøren ligesom et Ligfølge, der venter foran Kirkedøren, og de gaar én efter én, i Gaasegang over Gaarden.

De kommer ind paa Tredjesalen, og efter spage Goddag bliver de anbragte om Bordet. De betragter Tallerkenerne og Opdækningen tavse — nøje, som om de forud maalte, hvad de kunde vente dem. Moder og Datter bringer Maden ind, og Gæsterne begynder at spise langsomt, smagende paa hver Bid som Folk, der vil nyde den Lyst at blive mætte. Mændene stikker Snapsene ud i lange Drag, og Kvinderne spiser sindigt, paa en besynderlig sippet og genert Maade, som om Festklæderne og Anretningen gjorde dem sky.

Moder og Datter bringer uafladelig nye Retter ind, alt mellem hinanden, saa Bordet bugner.

Mændene, som allerede er hede af Øl og Dram, roser Maden, mens de ustandselig spiser. En af dem tager Frakken af, og de to andre følger Eksemplet. Heden er kvælende, og Kvind-

erne, som er færdige med Maaltidet, sidder stive ret op og ned paa deres Stole med svedige Ansigter.

Moder og Datter er begyndt at spise, afsides, henne i en Krog. Det ser ud, som afgned de med Brødskorper de andres Levninger.

Mændene faar Piber frem og Punschen bringes ind i en Terrin.

Pludselig begynder de at synge. De synger uden at se paa hinanden ret ud i Røgen fra Piberne. Det er Fædrelandssange og Knejpeviser. De synger alt i samme slæbende Takt, i et klagende Tonefald, hvor kun en Gang imellem en enkelt Tone højst umotiveret skingrer op — og de tager den ene Vise efter den anden uden at tale, ustandseligt.

En af Mændene faar en Harmonika frem, og han begynder at spille. Man genkender knap Melodierne, mens Harmonikaen trækkes hvæsende ud og ind, og Konerne lige paa én Gang begynder at snakke.

Pludselig springer Datteren op og griber en ung Pige om Livet.

Og de to danser forpustede rundt paa det trange Gulv.

De synger igen, og Sangen afbrydes af Hvin og Raab.

Der er en brutal Støj af Harmonika-Musik og Hurraer og Hvinen, saa hele Huset holdes vaagent . . . En sanseløs Larm, hvor ingen tænker mer, men kun hidses af deres eget Bulder.

Det varer til det næsten er Dag . . .

Saa først skilles Gæsterne.

Den ene Festdag, som Moder og Datter fejrer, er Moderens Fødselsdag. Den Lykkens Time, da hun fødtes.

Og næste Morgen slider de videre.

Til Værten indløber fra alle Forhusets Beboere Klager over Nattens Paastyr. Men Værten bringer slet ikke disse Klager videre. Han véd meget vel, at Støjen først vil fornyes om et helt Aar, og Madam Christensen bor i Baghuset paa niende Aaring.

— — —

Madam Knudsen bebor den modsatte Tredjesal.

Hun „er altid tilbage“ og kommer til Værtinden for at bede om Forbøn hos Værten. Hele hendes Væsen er Forknythed og Frygtagtighed. Hun ser ikke noget Menneske i Øjnene og staar altid med bøjet Hoved, som om hun skammede sig.

Hun emballerer Varerne paa en Chokoladefabrik. Hun havde udført dette Arbejde i hele seksten Aar, lige siden hun

blev Enke. Stille, indesluttet var hun, uden Glæder, uden Nydelser, seksten Aar gaaet til og fra sit evige Arbejde. Aarene rynkede hende og afmagrede hende, uden at hun havde hverken noget Køn eller nogen Lyst ...

Saa var det — — at det blev anderledes.

Og naar hun nu kommer med sin evindelige Bøn om Henstand med Lejen, hører hun af Værtinden de samme Ord:

— Madam, jeg sagde Dem det ... En Kone i Deres Alder og den unge Lømmel. Hvad kunde De vente Dem, og nu sidder De i det ... Himlen straffe mig, om jeg véd, hvor De kunde gøre det og ta'e ham.

Madam Knudsen bliver ved at staa med nedslagne Øjne, og hun ligner et Dyr, som faar Pisk: Forstaar hun det selv? Det var jo dog saadan „kommet".

At hun en Dag tilfældig havde set paa den pur unge, store blonde Karl, der i Fabriksgaarden læssede Varer paa Vognen, og at hun fra den Dag havde mistet al Sans. Vidste hun, hvordan det havde taget hende, saa hun ikke vidste andet hverken Nat eller Dag, og naar hun saa' ham, maatte tabe al Fornuft ...

Han var en sløv Spiser, som ikke kendte andet end Dorskhed og raa Drift ... en Drift, der ikke vragede noget.

De var bleven gift.

Da de var flyttede sammen, opgav han sin Plads. Han gad ikke længere gøre sig den Ulejlighed at tumle de svære Kasser.

Han tilbringer sin Dag hjemme.

Han sidder midt i Sofaen med Hovedet støttet mod Væggen, og Armene hængende dvask ned over Sofakanten. Det er akkurat, at han gider tage Cigaren af sin tyklæbede Mund eller paany stikke den ind mod sine store, hvide Tænder, der skinner som to Rækker Negertænder.

Der i Sofaen venter han paa sin Mad. Det er, hvad han tager sig til. Hun løber hjem fra Fabriken, gennem den halve By, aandeløs, angest for hans Skældsord, naar hun ikke faar hans Spise tidsnok paa Bordet. Og hjemme gaar hun skræmt rundt og dækker op, mens de plumpe Skældsord falder mod hende fra hans trævne Mund som Slag.

Naar hun rækker ham Fadet eller Tallerkenerne, forsøger hun at komme til at røre ved hans Haand. Hun lader, mens hun har Vandet paa Kog, Køkkendøren staa paa Klem for at kunne se ham.

— Hvad ser Du efter? skriger saa han. Der er intet saa ubarmhjærtigt som hans Stemme.

Naar han har spist, lader han sig med et ladt Brag falde tilbage i sin Sofa. Hun har at stille Ølflaskerne tilrette, som er hans Selskab om Eftermiddagen.

Han er allerede faldet i Søvn, og hun bliver staaende et sidste Øjeblik for at betragte denne store Fyr, som hun har Lov til at se paa, naar han sover.

Sin Smule Hus har hun plyndret. Hendes Vej er den evige Gang til Laanekontoret: han fordrer sine Maaltider og sin Drikke. Hun skaffer det — hvem véd, hvordan.

Skaffer hun det ikke, hedder det Prygl og Slag.

Det var en saadan Dag, hvor der hørtes et Skrig gennem Gaarden:

— Vil Du da gøre mig til en Tyv? skreg hun.

Han vil sikkert gøre hende dertil.

For hendes Kærligheds Skyld.

— — —

Ellers er der, som sagt, til daglig tyst i Baghuset. De Mennesker gaar til og fra deres Dont uden at kny.

Men en Gang imellem — en sjælden Gang — kan det hænde, at man om Dagen farer op ved en pludselig Staahej: Skældsord og Forbandelser, Graad og Slag.

Kvindejammer og Mænds Larm, som er i Raseri.

Eller man kan vaagne op om Natten vækket af et voldsomt Oprør derovre. Saa kan det lyde, som væltede de alting derovre, væltede og slog i Stykker. Og Skrigene, de kan skære Mørket som Knive.

Det er vel de Øjeblikke, hvor disse Mennesker pludselig mister Taalmodigheden. Hvor en grum og voldsom Utaalmodighed lader dem ryste deres Lænker og vredes.

Men Øjeblikkene er sjældne — — og er Kriserne ovre, slider de videre.

Der er jo ogsaa dem, som opgiver Spillet og gaar til Bunds.

Det var en gammel Kvinde forleden Aar. Hun havde kendt bedre Dage. Nu havde hun begravet sig ovre i en af Baghusets Kroge og drak. Hun var aldrig ædru. Naar hun følte, at Rusen begyndte at fortage sig, tog hun en af sine Klude, pantsatte den og vendte hjem med sin Fusel.

Nu var der i Huset kun én Stol, hvor hun altid sad, ret op og ned, lænet til Væggen, drukken, sanseløs som et Lig, der drager Aande.

Ingen kom mere ind til hende. Hun levede bag en laaset Dør. Hvad man sagde til hende, fattede hun ikke. Sin Leje betalte hun ikke.

Saa en Dag skulde hun drives ud af sit Hus. For Værter vil have Lejen betalt.

Det var en Vinterdag, at Vinduerne blev taget af hos hende. Den isnende Luft trængte ind uden at vække hende, som hun livløs sad der paa sin Stol.

Saa slæbte de hende ud og lagde hende paa Gaardstrappen. Lallende laa hun og stirrede med slukte Øjne op mod Himlen.

Om Aftenen kom der Politi for at hente hende.

Herman Bang.



England som Forbillede.

2. Carlyle som Socialpolitiker.

I.

Jævnsides med Carlyles Gerning gaar fra Aarhundredets Midte store aandelige Strømninger i samme Retning, saasom Positivismen og den kristelige Socialisme. Navne som Harrison, Maurice og Pusey betegne disse Retningers Bannerførere. Men op over dem alle rager dog Carlyle, — en Mand som skabt for Englands Hjærte.

Det synes, som om Fastlandets Idéer aldrig ret ville trives i den engelske Jordbund. Den sociale Livsanskuelse maatte for at faa Gehør tale med en Puritaner-Ætlings skotske Tunge.

For ret at forstaa, hvilken mægtig Indflydelse han maatte øve paa de engelske Sind, maa vi træde hans literære Virksomhed nærmere under Øje. I den forrige Artikel bestræbte jeg mig for at lade hans Aands vældigt flammende Lys glimte hastigt forbi i sin hele Farveskala ligesom gennem en straalebrydende Prisme. Nu indbyder jeg derimod Læseren til med mig at dvæle i en enkelt Tankegangs intense enstonige Farveskær.

Jeg vælger et enkelt Værk af ham: „Past & Present“, vistnok hans socialpolitiske Hovedværk.

Værket udkom 1843, — et i Englands sociale Historie skæbnesvangert Tidspunkt. Følgerne af, hvad Arnold Toynbee kalder for „the industrial revolution“, og den dermed sammenhængende Liberalismens Sejer vare da komne til Syne i deres hæsligste Skikkelser. De gamle arbejdsbeskyttende Laugslove vare ryddede af Vejen, Storindustriens Arbejdsgivere havde igennem Reformbillen af 1832 vundet den politiske Magt gennem Parlamentet, og Fattigloven med sine afskrækkende Tvangsarbejdshuse

var den sociale Frugt af deres politiske Sejer. Arbejderbefolkningens Udbytning havde naaet sit Højdepunkt, Gaskells og Engels Skrifter, Shaftesburys og Fabriksinspektørernes Beretninger, Parlamentskommissionernes Undersøgelser konstaterede med frygtelig Enstemmighed Fabrikarbejder-Befolkningens dybe og forargelige Nød. Der er Uvejrstid, Hungerstid, Ildgerningstid, Ragnarok over England.

Saaledes er Kendsgerningernes Baggrund for vort Værks Fremkomst.

II.

Den første Bog begynder med en Sammenstilling af det rige stolte England, med sine gyldne Kornmarker, sine Tusender af Fabriker, sine Millioner af Arbejdere, — og hin antikke Fabelkonge Midas, ved hvis Berøring alt blev til Guld, og som dog maatte ynkeligen omkomme i sin Overflod. Paa samme Maade synes England sin Undergang nær, fordi dets brede Lag, dets Arbejderbefolkning, er ved at bukke under for Sult og Fattigdom. Og nu opruller han de sorteste Billeder fra Fattigdommens Verden. 1,200,000 alene sidde i Englands Arbejdshuse, og andre Hundredtusender have ikke engang Arbejdshuse. „Ja endogsaa i det driftige Skotland, i Glasgows og Edinburghs mørke Gyder, skjulte for alle, undtagen for Guds og hans Tjæner Velgørenhedens Øjne, er der Scener af Jammer, Nød og Elendighed, paa hvis Mage Solen forhaabentlig endnu aldrig har skuet ned.“

Som et betegnende Eksempel fortæller han om, hvorledes en Fader og en Moder have forgivet deres Børn for at bedrage Begravelseskassen for 3 £ 8/. „Om udhungrede og belejrede Byer i hint yderste Mørke, som Guds Forbandelse havde sænket ned over det gamle Jerusalem, er det blevet profeteret og sagt: „„Barmhjærtige Kvinders Hænder have tilberedt deres egne Børn som Føde““. Hebræernes skumle Fantasi kunde ikke udtænke nogen sortere Elendighedens Afgrund; dybere ned kunde Mennesket ikke synke under Guds straffende Haand. Og vi her i det moderne England, vi ere midt i al vor Overflod bragt til det samme Punkt. Hvoraf kommer det? Hvorfor er det saaledes? Hvorfor maa det være saaledes? — — For hvem er da denne Englands Rigdom virkelig Rigdom; for hvem er den til Velsignelse; hvem gør den lykkeligere, visere, smukkere og bedre i nogen som helst Henseende? Hvem har gjort sig til Herre over den og tvunget den til at tjæne sig som en tro Tjæner og ikke som en arg Øjentjæner? Hvem har

denne Rigdom overhovedet gjort nogen virkelig Gavn? Hidtil ikke en eneste. Vi have større Rigdom, end nogen anden Nation nogensinde har haft det, men vi have mindre Nytte af vor Rigdom, end nogen anden Nation nogensinde har haft det. Vor Industri blomstrer, men endnu har den ikke sat Frugt. — — Er da vor Rigdom virkelig fortryllet som Midas, tynger der ogsaa paa os en Guddoms Forbandelse?"

Der er en anden antik Fabel om Sphinxen, der fordrede af Vandringsmanden, at han skulde løse dens Gaade, og naar han ikke kunde, sønderrev den ham. En saadan Sphinx er Livet for alle Mennesker og alle Samfund. Den menneskelige Natur er som en Sphinx med en Gudindes Aasyn og Bryst, en Løves Klør og Krop. Bliver Mennesket ikke dens sejrende Brudgom ved at løse dens Gaade, bliver det sønderrevet af Løvens Tænder og Kløer.

Den vise løser Sphinxens Gaade, men taabelige Mennesker kunne det ikke. „De tro, at fordi Gengældelsen ikke følger en slet Daad lige i Hælene, saa er der ingen Retfærdighed til hernede, uden i Ny og Næ. Gengældelsen for en slet Daad kan mangen Gang vente baade en og to Dage, baade et og to Aarhundreder, men den er sikker som Livet, sikker som Døden. Nu som i Tidernes Morgen bor og taler Gud midt i Verdens hvirvlende Vind, — og Verdenens Sjæl er Retfærdighed".

„O, Broder, er det virkelig nødvendigt, efter at Kristendommen nu er bleven prædiket i 1800 Aar, at minde dig om den Kendsgerning, som alle Muhamedanere og Hedninger, Jøder og Grækere, ja i det hele alle Guds Skabninger forlængst have indset, — ja som du endog selv en Gang havde en Anelse om, inden dit indre Liv blev stranguleret, den Kendsgerning nemlig, at der virkelig er en Retfærdighed hernede, og at der paa Bunden ikke er andet end Retfærdighed. Forglem det, og du har forglemt alt!" —

Retfærdighed er saaledes det Tyngdepunkt, hvorhen til alt, hvad der er godt og ædelt, stræber at naa, og som det vil naa ifølge evige Love, der ere stærkere end denne Verdens. Den, der ikke stræber efter Retfærdighed, er fortabt. Og saaledes er Sphinxens Spørgsmaal til os i Virkeligheden dette: „Hvad er Retfærdighed?"

Fra den store fattige Befolknings Side rejser der sig nu et eneste uhyre uartikuleret Spørgsmaal: „Hvad ville I stille op med os?" „Det er den første praktiske Form af Englands Sphinxspørgsmaal; tydeligere udtrykt lyder det saaledes: „„Vi ere villige og i Stand til at arbejde, og herpaa Jorden er der fuldt op at tage

vare og Løn til en Million Gange saa mange. Vi spørge eder da, om det er eders Mening at føre os til Arbejde, at forsøge derpaa, om end ad hidtil uhørte Veje, — eller hvis I ikke kunne føre os, om I saa vente, at vi dog skulle forholde os rolige og koldblodigt omkomme af Hunger? Hvad vente I vel af os? Hvad have I tænkt at gøre med os?"“

„Dette Spørgsmaal, siger jeg, er blevet slynget det ganske Britannien i Ansigtet og vil rejse sig atter og atter, indtil det paa den ene eller den anden Maade bliver besvaret.“ —

— „A fair day's wages for a fair day's work“, dette er det retfærdige Krav, som Arbejderbefolkningen stiller til Samfundet, og som der maa findes Midler til at opfylde. Verden har i den sidste Tid, optaget af „Nationernes Rigdom“, Lovene for „Tilbud og Efterspørgsel“ etc., vist en frygtelig Ligegyldighed for Spørgsmaalet om Arbejdet og Arbejdets Løn. „Vi ville ikke sige, at den stakkels Verden just derfor er gaaet tilbage. Vi ville snarere sige, at Verden i sin Iver for at faa udrettet det mest mulige Arbejde er styrtet saa hurtig fremad, at den ikke har haft Tid til at tænke over Spørgsmaalet om Udbyttets Fordeling, men har overladt til Arbejderne selv at afgøre dette efter den stærkeres Lov, efter Loven for Tilbud og Efterspørgsel, efter Laissez-faire Loven osv. Og nu maa Verden stoppe lidt op og tage hin anden Side af Problemet i Øjesyn og i fuldt Alvor stræbe at finde en Løsning. Ti Sagen trænger paa. Til hvad Nytte ere eders spundne Skjorter? De hænge der i Millionvis uden Købere, og paa den anden Side er der Millioner fattige nøgne Rygge, som trænge til dem. Skjorter ere nyttige til at beklæde menneskelige Rygge; ellers til ingen Nytte, en utaalelig Spot! I have skubbet hin Side af Problemet frygtelig til Side. Manchester-Oprør, franske Revolutioner og tusende andre Fænomener, store og smaa, forkynde lydeligt, at I maa drage det frem i Forgrunden paany“.

„Og I sige, det er umuligt! „„Brødre““, svarer jeg; „„hvis det er umuligt for eder, hvad skal der da blive af eder?““ Det er umuligt at tro, at det skulde være umuligt. — „Lad det Ord „umuligt“ forsvinde af eders Ordbog!“

Hvad er der da at gøre? spørger man og mener som Svar at kunne faa en Henvisning til en eller anden administrativ Forholdsregel, en eller anden Toldsats Ophævelse, en ny Valglov eller lignende, kort sagt: „en Morrisonsk Pille“. Men alt dette afviser Carlyle som det mindre væsentlige. Der skal tages Sigte paa

noget helt andet: Reformen skal begynde med Individet selv. Det enkelte Individs Tænkemaade maa helt forandres, hele Livsanskuelsen drejes. Først da vil Frelsen vise sig mulig.

„Er én Gang Livskilden i eder igen bragt til at rinde, hvilke utallige Ting, hele Klasser og Kontinenter af Ting, ville da ikke Aar efter Aar, Aarti efter Aarti og Aarhundrede efter Aarhundrede være gørlige og blive gjorte. — — Himlen være lovet! da vil her og der tændes et Lys i et Menneskes inderste Hjærte, saa han vil erkende, hvad der er Ret, hvad Gud den Almægtige har befalet ham, at der bør gøres, — var det endog nok saa umuligt."

„Naar Du derfor efter den Morrisonske-Pille-Hypotese endnu en Gang spørger: „Hvad skal der gøres?" saa tillad mig at svare dig: „„Af dig for Øjeblikket næsten intet. Det eneste, du kan gøre, er om muligt at ophøre at være en hul klingende Bjælde af Hørensagen, Egoisme og kortsynet Dilettantisme, og prøve at blive, saa vidt det staar i din Magt, et ærligt tænkende Menneske. Du skal trænge til Bunds i dit Indre og se, om der findes noget Spor af en Sjæl. Før kan der intet gøres"".

„O, Broder, vi maa om muligt kalde Sjælen og Samvittigheden til Live i os, ombytte vor Dilettantisme med redelige Bestræbelser og vore døde Stenhjærter med levende Hjærter af Kød og Blod. Da skulle vi erkende ikke én Ting, men i klarere eller dunklere Rækkefølge en hel uendelig Skare af Ting, som ville kunne gøres. Gør den første af disse, gør den, og den næste vil alt blive lettere og mere gørlig, ja ikke blot den næste, men en hel Uendelighed af Ting vil være begyndt at blive mulige for os".

Dette er altsaa Reformen. „Du og jeg, min Ven, vi kunne hver for sig i denne Verden fuld af Daarer gøre en Ikke-Daare, en Heros af os, om vi ville det; det vil blive to Heroer til at begynde med." En fuldstændig Forandring af den menneskelige Konstitution lige fra det inderste Indre, Skabelsen af et nyt Legeme med en ny Sjæl, der skal fødes under bitre Veer, — det maa der til.

Carlyle tiltror sig nu ikke at kunne paavise Menneskene, hvem der kan gennemføre en saadan Reform af det hele Samfund, eller hvorledes dette kan gøres; men ved et Greb tilbage i Fortiden søger han, om det kunde lykkes ham at kaste, var det saa blot et Strejflys ind i dette gaadefulde Mørke.

III.

Med dette Formaal for Øje er det, at Carlyle i Bogens 2den Del gengiver Hovedindholdet af en gammel Krønike fra omkring Aaret 1200. Han indrømmer, at det maa synes at være en betydelig Omvej, men ikke desto mindre er det dog en Vej. De forskellige Aarhundreder nedstamme i lige Linje fra hverandre, og et enkelt Træk af svundne Tider vil ofte allerbedst kunne tjæne til Oplysning om Nutidens egentlige Væsen. Desuden ere jo alle Genrer tilladte undtagen den kedelige. —

Det er en gammel Munkekrønike, Carlyle har faaet fat paa, en Beretning af en vis Jocelin om Abbed Samson i Klostret St. Edmundsbury, hvor Jocelin var Kapellan.

I Virkeligheden er det saare betegnende, at Carlyle saaledes gaar helt tilbage til Middelalderens stille Klosterliv, hvis faste organiske Former maaske netop danne den mest farverene Modsætning til vor Tids brogede, kaotiske Virvar. Hvor fremmedartet og ejendommelig staar ikke Skildringen af hint gamle Munkeliv! Først berettes i Korthed om Sct. Edmundsbury's Klosters Opstaaen, om dets Skytshelgen Sct. Edmund og hans Klosters første Tid. Det fremstilles dernæst, hvorledes det geraader i Forfald under en Abbed Hugo, hvem Aagergæld og Jødeplagerier vokser fuldstændigt over Hovedet. Dernæst indføres Krønikens Hovedfigur, Munken Samson. Kapitlet indledes med en ejendommelig Karakteristik af de gamle Munke.

„Her indenfor vort Kloster, ved Foden af en Bjærgskraaning, ere vi et ejendommeligt Folkefærd, et Folkefærd, som man næppe kan forestille sig i denne Spindemaskinernes og Kornlovenes Tidsalder. Hidtil findes der ingen Metodisme blandt os, og vor Tale er temmelig verdslig. Vor Religion er endnu ikke en gyselig, rastløs Tvivl, langt mindre et endnu gyseligere Væv af Hykleri, men en usvigelig Forvisning, himmelhøjt hævet over jordisk Tvivl, den Klippe, hvorpaa hele vort Liv er bygget. Hvor ufuldkomne vi end ere, saa ere vi dog her med vore Litanier, kronragede Hoveder og med vort Løfte om Fattigdom, for uophørlig og ubestridelig at vidne for enhver Sjæl, at dette jordiske Liv med dets Rigdom og Besiddelser, dets gode og onde Dage, i sig selv aldeles ikke er nogen Virkelighed, men blot en Skygge af en evig Virkelighed. Menneskets lille Liv har Pligter, som ere store, som alene ere sto , som naa op

til Himlen og ned til Helvede. Det er dette, som vi vidne om med vore stakkels Litanier".

„Men hvad enten det bliver bevidnet eller ikke, hvad enten det bliver erindret eller forglemt af alle Mennesker, saa bliver det dog staaende som en uomstødelig Kendsgerning selv i Spindemaskinernes Tidsalder". — —

„— — Blandt disse Munke skiller sig en enkelt, indesluttet Skikkelse ud. Hans Navn er Samson. Det er ham, som en Gang svarede Jocelin: »Fili mi, brændt Barn skyr Ilden". Man kalder ham „Norfolk Barrator" eller den Trættekære, ti hans Liv og hans Tavshed gør ham ikke yndet overalt, og han har mer end én Gang været i Strid".

„Lader os nøje betragte denne Munk! En statelig Mand paa 47 Aar, velvoksen, rank som et Lys, — under buskede Øjenbryn Øjne, der straale os sælsomt i Møde. Et svært, alvorligt Ansigt med fremtrædende Næse, Hovedet næsten skaldet med Undtagelse af nogle faa mørkebrune Haar, der saavel som det røde Fuldskæg ere let graasprængte. — — En lærd Mand, from og alvorlig, der havde studeret i Paris, kunde prædike i tre Sprog, havde undervist i Stadens Skoler og udrettet meget andet. En tankefuld, karakterfast Mand, højt elsket af nogle, ikke elsket af alle. Hans klare Øjne saa igennem en paa en næsten generende Maade".

Det beskrives dernæst, hvorledes Abbed Hugo dør, og en ny Abbed skal vælges i Stedet for. Prioren forsamler Munkene, og 12 af disse udvælges for at foretage det endelige Valg sammen med Prioren. Blandt disse er Samson. Han foreslaar straks, at 6 af de ærværdigste Brødre atter skulle danne en snævrere Valgkomité, som, efter at have svoret paa Evangeliet at handle samvittighedsfuldt, i al Hemmelighed og ligesom for Guds Øjne, skulle enes om 3 Mænd, hvortil Valget skal være bundet. Forslaget vedtages, de 6 trække sig tilbage under Afsyngelsen af den 5te Salme „verba mea", „Herre, hør mit Ord", og blive hurtigt færdige med deres Værk, — uden Valgurner, uden Valgmøder, uden Agitation.

Næste Morgen drage de 13 Munke fra Sct. Edmundsbury til Biskoppen af Winchester i Waltham. Kong Henrik d. 2den er her selv tilstede og modtager de 13 Munke. Efter forskellige Tilføjelser og Udslettelser paa Valglisten blive til Slutningen kun tvende Navne tilbage, Samsons og Priorens. Munkene have Fornemmelsen af, at Vinden blæser imod dem, men sluttelig tage de sig sammen og raabe alle højt paa Samson.

„Hans Majestæt Kongen saa meget mørkt til os og sagde saa: „I foreslaa mig Samson, jeg kender ham ikke; havde det været eders Prior, som jeg kender, saa skulde jeg have godkendt eders Valg. Naa, jeg skal alligevel gøre, som i ønske! Men tag eder i Agt! Ved Guds sande Øjne, per veros oculos Dei, hvis i gøre eders Sager daarligt, saa skal jeg komme over eder!"

„Samson træder altsaa frem og kysser Kongens Fod, men straks igen rejser han sig op, vender sig rask om mod Alteret og istemmer med høj, klar Stemme sammen med de andre 12 d. 51de Psalme „Miserere mei Deus":

„Efter Din Miskundhed, o Gud,
Se i Naade til mig"

„Med fast Stemme sang han, med fast Holdning skred han frem, uden at en Mine forandredes i hans Ansigt. „„Ved Guds Øje", sagde Kongen, „den Mand, tror jeg, vil styre Abbediet godt"".

Det skildres nu udførligt, hvor rigtigt dette Valg var, hvorledes Valget her i den fattige Munk havde truffet en Mand, som virkelig besad alle en Styrers Egenskaber.

„Hvilken Fylde af ægte social Livskraft maa hin gamle barbariske Tidsalder ikke have besiddet, naar den fødte Styrer saaledes straks kunde blive opdaget og trukket frem under slig en Forklædning". — —

„Abbed Samson begyndte med et Kloster, som var i fuldstændigt Forfald. Baade sindbilledligt og bogstaveligt talt regnede det ned igennem Taget fra alle Verdenshjørner. Willelmus Sacrista sidder hver Nat og pimper, kun optagen af sine „tacenda". I Spisekamret var der Smalhans, jødiske Harpyer og andre urene Skabninger vare vore Leverandører, Brødet manglede i vor Brødkurv. Vi kunde ikke sætte Foden udenfor Døren uden at være overrendt af Jøder og Kristne med ukvitterede Regninger, — en Gæld, der syntes lige saa bundløs som Englands Statsgæld. I 4 Aar gik vor ny Abbed aldrig ud, uden at blive omringet af alle Slags jødiske og kristne Kreditorer, saa at han næsten blev dreven til Fortvivlelse. Vor Prior var efterladende, vor Kældermester og øvrige Klostertjænere vare efterladende, — hvem var i det hele taget ikke efterladende? Byd alt dette Spidsen, Samson, du alene er der for at gøre det; det er dit Hverv at byde det Spidsen og bekæmpe det, at dø eller besejre det. Gud give dig sin Naade hertil!" — —

„Abbed Samson havde ingen Erfaring i at styre, han havde ikke gennemgaaet nogen Læretid i denne Kunst — eller i alt Fald

kun, for saa vidt som han havde gennemgaaet en haard Læretid i Kunsten at adlyde. „Han havde aldrig syslet med vadium eller plegium[1]“, siger Jocelin, „det var knap nok, at han havde set en saadan Ret som den, hvori han nu tilmed skulde føre Forsædet“. „„Men det er utroligt“, fortsætter Jocelin, „hvor snart han lærte hele Forretningsgangen og i det hele blev langt kyndigere end nogen anden i alle Slags Sager““. Blandt de mange, som tilbød ham deres Tjæneste, beholdt han kun én Ridder, erfaren i „vadia“ og „plegia“, og inden et Aars Forløb var han selv fuldstændig inde i Tingene. Ja det varede endog ikke længe, før Paven udnævnte ham til Voldgiftsmand i visse Sager, og Kongen udnævnte ham til en af sine ny Kresdommere. En fremragende Embedsmand siger endogsaa om ham: „„denne Abbed er et fint Hoved, disputator est; hvis han bliver ved, som han har begyndt, vil han stille alle os Jurister i Skygge““.

„Hvorfor ikke? Hvad skulde hindre denne Samson i at regere? Der er noget i ham, som er langt bedre end al Oplæring. Han bærer i sig selv et Mønster for Regeringskunst. Der lever i ham en dyb Afsky for alt, hvad der er usammenhængende, smaasindet, usandt, det vil sige: kaotisk, uordnet, — stammende fra Djævlen og ikke fra Gud. En slig Mand kan ikke andet end regere; han har det levende Forbillede paa en Styrer i sig selv og en drivende Trang i sit Indre til at virkeliggøre dette. Han vil ikke tjæne Djævelen eller Kaos for nogen som helst Løn. Nej, denne Mand er en født Tjæner for en Anden end dem!“ — —

— — „Noget af det første, ja det allerførste Herkules-Arbejde, som Abbed Samson foretog, var en nøjagtig Revision af og en radikal Reform i Klostrets Finansvæsen. Det er enhver styrende Mands første Arbejde fra Paterfamilias til Dominus Rex. At holde Regnen ude er Indledningen til alt, hvad man senere vil udtænke eller gøre. Den gamle Abbed Hugos Budget opviste kun Deficit og Vind. At faa sine Regnskaber i Orden, at slippe ud af Kløerne paa den Ravneskare af Kreditorer, der som modbydelige Harpyer styrtede sig løs paa ham, hvor han viste sig, var en ubetinget Nødvendighed for Abbed Samson“. — —

„I mindre end 3 Aar, beretter Jocelin, var Klostret befriet for sin Gæld og de jødiske Harpyer ikke alene betalte, men

[1]) Pante- og Kautionssager.

ligefrem jagede ud med Pik og Pak over Sct. Edmundsbury's „Bannaleuca“.

Ogsaa paa andre Omraader, ja saa at sige paa alle Omraader, stødte Abbed Samson saaledes paa uhyre Vanskeligheder og overvandt dem alle. Men hans Liv blev ogsaa en stadig Møje. Paa 12 Aar blev hans Haar hvidt som Sne, men hans Øjne lyste lige klart, og hans Hjerte blev ikke besejret. Overalt, saa vel i Klostrets daglige Liv, som i dets Forhold til Omverdenen greb han stadigt og dygtigt ind.

— „Ingen vil beskylde vor Abbed for at mangle verdslig Klogskab og Interesse for verdslige Ting. Han var et fiffigt Hoved, omsigtsfuld, med en vid Horisont, og han vidste altid at finde Vej til sit Maal og trøstigt at følge den, hvad enten det var en Genvej eller en Omvej. Ja, efter Jocelins Beretning kunde det endog snarere synes, som om han havde haft sit Blik næsten altfor udelukkende henvendt paa jordiske Materier og var meget for verdslig for en from Mand. Men dette var i Grunden ogsaa, naar vi trænge til Bunds i Sagen, fuldkommen rigtigt. Ti det er her i Verden, at en Mand, hvad enten han er gejstlig eller verdslig, skal føre sit Liv; det er her, at hans Gerning venter paa ham. Alligevel maa det siges, at Grundlaget for Abbed Samsons Liv, naar alt kom til alt, var hans Religion. Efter at være vendt tilbage fra sin støvede Pilgrimsgang „satte han sig ved Foden af St. Edmunds Alter“. Dette var ingen teoretisk Skvalder, men en Tavshedens Praksis: O, Sancte Edmund, hjælpe maa mig nu du eller ingen!“ —

— — „Det store, antikke Hjærte — hvor ligt et Barns i sit Enfold, hvor mandigt i sin ophøjede Alvor og Dybde! Himlen er over ham, hvor som helst paa Jorden han end staar og gaar, saa at hele Verden bliver ham et mystisk Tempel, og al jordisk Gerning en Gudsdyrkelse. Straaler af lysende Skabninger spille i Solens Skin, Engle svæve endnu som Guds Budbringere iblandt Menneskene: hin Regnbue blev sat paa Himlen af Guds Haand! Undere omgive Mennesket paa alle Sider; han lever i et Element af Undere; Himlens Glans er over hans Hoved, og Helvedes Mørke under hans Fod. Over hans Liv hersker en stor Pligtens Lov, høj som begge disse to Uendeligheder, i Sammenligning med hvilken alt andet skrumper ind til intet, og som gør den kongelige Richard Løvehjærte lige saa lille som den bondefødte Samson, ja mindre, hvis saa maa være! — „„Ja, en herlig,

fantasifuld, en raa, primitiv Poesiens Tidsalder var det!"" — „Nej for Guds Skyld, kære Læser, tal ikke saaledes! Der var ingen Dilettanteri ved Abbed Samson; hans Liv og Færden var en Virkelighed og er det endnu. Kun Legemets Hylster er dødt, men Aanden deri lever gennem al Tid og Evighed!"

„Og er i Virkeligheden ikke denne Abbed Samsons forholdsvise Tavshed med Hensyn til sin Religion det største Tegn paa hans og hans Gernings Sundhed? Det ubevidste er det eneste fuldkomne! Abbed Samson var alt i alt en ivrig, virksom Mand, som alle Mennesker burde være det. Hans Religion, hans Gudstjæneste var for ham som det daglige Brød, — som han ikke gjorde sig den Ulejlighed at snakke meget om, men som han blot spiste til sine bestemte Tider, og som han levede og arbejdede paa. Dette er det 12te Aarhundredes Katolicisme; det er i det hele alle ægte Menneskers -Isme i alle ægte Aarhundreder!"

IV.

Efter dette Tilbageblik i Middelalderen vender Carlyle sig paany med Emphase til Nutiden i det 3dje Afsnit: „The modern worker". „Men, som vi allerede have sagt: vor Religion er forsvunden. Vi tro ikke mere paa St. Edmund. Vi se ikke mere hans Skikkelse truende eller opmuntrende „ved Horisontens Rand"". — —

„Det er virkelig saaledes. For at tale i de Gamles Tungemaal, saa have vi „forglemt Gud", — eller paa det mest moderne Sprog, vi have opfattet Tilværelsens store Kendsgerning, som den „ikke er". Vi have roligt lukket vore Øjne for Tingenes evige Substans og udelukkende aabnet dem for Tingenes ydre Skin. Vi tro, at denne Verdens inderste Væsen er et stort uforstaaeligt „Maaske", medens den, udvortes set, tydeligt nok maa være en vidt udstrakt Kvægstald, et Arbejdshus, et uhyre Køkken med lange Spiseborde, — og den er klog, som kan finde sin Plads! Alverdens Sandhed er usikker, kun dens Gevinst og Tab, dens Budding og Bifald er og bliver det eneste sikre for den praktiske Mand". — —

„Der gives ingen Gud mere for os. Himlen hvælver sig kun over os som et astronomisk Uhrværk; Mennesket har mistet sin Sjæl!"

„Dette er Ondets egentlige Sæde, den sociale Kræftskade, der truer alle moderne Ting med frygtelig Død. Der gives ingen Religion, der er ingen Gud mere. Mennesket har tabt sin Sjæl og søger forgæves efter et antiseptisk Lægemiddel til at standse Forraadnelsen. Forgæves! Kongedrab, Reformbills, franske Revolutioner, Manchester-Oprør er ikke Midlet. Selv om den uhyre, modbydelige Spedalskhed bliver holdt nede en Time, saa vil den i den næste Time bryde op igen med fornyet Styrke og Raseri".

I Stedet for Guds hellige Evangelium have Menneskene sat Mammonismens Evangelium. Han siger herom:

„Læser, ja endog kristne Læser, som du kalder dig, har du nogen Forestilling om Himlen eller Helvede? Jeg er næsten bange for, du aldeles ikke har det. Hvor ofte end disse Ord ere paa vore Læber, saa beholde de dog for de fleste af os en vis fabelagtig Klang, som vare de kun svævende Lignelser og tomme Lyd!"

„Det var dog maaske nok værdt én Gang for alle at indse, at disse Begreber ikke ere Lignelser eller blotte Fabler, men tværtimod Kendsgerninger af første Rang. Man siger vel nok, at nu til Dags brænder der ingen Svovlsør mer. Velan, selv om der nu ikke gjorde det! Tro kun, at der ikke gør det! Tro det, om du vil; ja hold fast derved som en stor Videns Vinding, som havde du derved vundet en videre Horisont og var stegen et Trin højere i Erkendelse! — Men at derfor hin Uendelighedens Realitet er forsvunden eller overhovedet kan forsvinde af Menneskets Liv, det skal du ikke tro. O Broder, har aldrig i noget Øjeblik Medlidenhedens, Rædslens eller Haabets Uendelighed aabenbaret sig for dig i hele sin unævnelige Realitet? Glimtede aldrig Skæret fra det overnaturliges uendelige Havflade ind i dit Hjærte, gennembævedes det aldrig af svundne Evigheders fjærne Klange? — —

„„Ordet Helvede"", siger Sauerteig, „„er endnu hyppigt i Brug blandt Englænderne, men jeg havde vanskeligt ved at komme rigtig under Vejr med, hvad man egentlig mente derved. Helvede er i Almindelighed et Udtryk for en grænseløs Rædsel, for det, som Mennesket skælver og gyser for og af al sin Magt søger at undslippe fra. Naar vi undersøge Sagen nøje, saa finde vi, at der paa ethvert Trin af Menneskets historiske Udvikling er et Helvede, men saavel de enkelte Menneskers som de forskellige Folkeslags Helvede er indbyrdes vidt forskelligt. Hos den Kristne er det den uendelige Rædsel for at findes skyldig paa hin yderste Dag. Hos

de gamle Romere var det formodentlig ikke Frygten for Pluto, som de næppe have haft synderlig Respekt for, men Frygten for at handle uværdigt, handle mod Dyden eller i deres Sprog: handle umandigt. Men hvad er det saa, som den moderne Englænder, — naar alt kommer til alt, naar man faar gennemskuet hans Humbug og trængt helt til Bunds i, hvad han kalder for sin Gudsdyrkelse, — hvad er det saa, som han nærer uendelig Rædsel for, hvad er hans Helvede? Ja jeg krymper mig næsten ved at udtale det. Det er Rædslen for ikke at gøre Karrière, ikke at vinde Guld og Hæder eller komme til at spille en Rolle i Verden. Er ikke det et noget besynderligt Helvede?""

„Jo, Sauerteig, det er et meget besynderligt Helvede! Hvis vi ikke gøre Karrière, hvad ere vi saa til? Saa var det os bedre, om vi aldrig vare blevne fødte. — — Men dette Helvede hører ganske naturligt til Mammonismens Evangelium, og saa er der dog en Virkelighed bag det meget Blændværk, saa er der dog i alt Fald ét, som for os er ramme Alvor: at tjæne Penge. Gud ske Lov, at ogsaa Mammonismen har sin Alvor, nemlig forsaavidt den arbejder. Ti Lediggang alene er uden Haab." — — —

„En af de Kendsgerninger, som Dr. Alison anfører i sit Værk om Fattigplejen i Skotland, har gjort et dybt Indtryk paa mig. En fattig irsk Enke fra en af Edinburgh's Smaagyder forlod i sin dybe Trang sit Hjem for at bønfalde om Hjælp hos Stadens forskellige Velgørenheds-Anstalter. Hun blev sendt fra den ene til den anden, men fik alle Vegne Afslag, indtil endelig hendes Kræfter vare udtømte. Hun fik Tyfus og smittede hele Gyden, saa at 17 andre Mennesker døde af Feberen. Den menneskekærlige Læge spørger: „Vilde det dog ikke, selv blot af økonomiske Hensyn have været bedre at hjælpe denne stakkels Kone? Hun fik Tyfus og dræbte 17 af eder." — Det er virkelig sælsomt. Den fattige, irske Enke henvender sig til sine Medskabninger og siger til dem: „„Se, jeg er ved at synke om af Elendighed, i maa hjælpe mig! Jeg er eders Søster, Ben af eders Ben, den samme Gud skabte os, i maa hjælpe mig."" „„Men", svarede man hende, „„det er os umuligt! Du er heller ikke vor Søster!"" Men hun beviser sit nære Slægtskab, idet hendes Tyfus dræber dem, ja viser, de virkelig vare hendes Brødre, hvor meget de saa end nægtede det. —— Man svarede hende: „„Du er ikke vor Søster! Har du blot Skygge af Bevis derfor? Her ere vore Dokumenter og Hængelaase, som godtgøre, at vore Pengeskabe

ere vore, og at du ikke har noget med dem at gøre. Gaa din Vej, det er umuligt!"" „„Ja, men hvad vil du da ogsaa have, at man skal gøre"", spørger den forargede Læser? „Intet, kære Venner! saa længe som i ikke selv endnu har vundet en Sjæl! Indtil da er alt umuligt." — — —

„Umuligt! Man fortæller om et vist tobenet Dyr, at naar man tegner en Kridtcirkel rundt om det, sidder det fangent, som var det omgivet af selve Skæbnens Jærnring, og sulter ihjel eller lader sig fede til Døde i syg Elendighed. Dette stakkels tobenede Dyr er — en Gaas; og naar den bliver godt fedet, laver man af dens Lever Straszburger Gaase-Leverpostej, som af mange anses for en kostelig Lækkerbidsken." —

— Foruden af Mammonismens Evangelium beherskes ogsaa Menneskene nutildags af Dilettantismens Evangelium, men man maa endnu dybere ned for at finde Ondets særlige Rod, ned til hin filosofiske Livsanskuelse: den ateistiske Lykke-Filosofi. Herom hedder det i Kapitlet „Happy":

„Alt Arbejde, selv at spinde Bomuld, er ædelt. Arbejdet er i sig selv ædelt. Og paa samme Maade er al menneskelig Værdighed byrdefuld, — et Mageligheden Liv er hverken for et Menneske eller for en Gud. Alle Guders Liv former sig for os som en ophøjet Vemod, som en uendelig Kamp med uendelig Møje. Vor højeste Religion er en Lidelsens Religion. For Menneskets Børn gives der ingen ædel Krone, hvad enten den bæres værdigt eller uværdigt, uden den jo er en Tornekrone."

„Fordum bekendte man ikke blot dette med Læberne, men følte det dybt og inderligt i sit Hjærte. Viser derimod ikke hele vor Tids Elendighed og Ateisme sig i hin usigelig fordringsfulde Livsfilosofi: Kravet paa at blive, hvad vi Mennesker kalde lykkelig? Den første bedste Stymper af et Menneske, som blot har et menneskeligt Udvortes, er opfyldt af den Tanke, at han ifølge alle guddommelige og menneskelige Love har et Krav paa at være lykkelig. Hans Ønsker, Stymperens Ønsker, skulle opfyldes; hans Dage, Stymperens Dage, skulle henglide i en Suppedas af jævnt Velvære, der selv er Guderne nægtet. Vore Dages Profeter prædike for os: „„Du skal være lykkelig! Du skal attraa Nydelsen, og du skal finde den."" Og Folket raaber: „„Hvorfor have vi da ikke fundet den?""

„Vi bygge vore Teorier om de menneskelige Pligter — ikke paa et eller andet selv nok saa misforstaaet Noblesse-oblige-Princip, men paa et Største-Lykke Princip. Ordet Sjæl synes os ligesom i visse slaviske Sprog at være enstydigt med Ordet Bug. I vore Parlamenter og andre Debater føres der ikke Sjælens, men Mavens Sprog, og derfor nytter al vor Tale os saa saare lidet. Vi tage ikke Ordet til Bedste for Guds Retfærdighed, men undser os ikke for at skraale op til Bedste for vore egne Interesser, vor egen Pengepung. Vi sige nok, at det er de manges Interesser, der ligge os saa inderligt paa Hjærte; vi raabe højt paa Frihandel af lutter Menneskekærlighed, for at de fattige Klasser, der for Tiden sidde saa skrækkelig daarligt i det, kunne faa billigere amerikansk Flæsk. Paa Frihandels-Vennernes Forsamlinger bliver det Spørgsmaal opkastet: Hvorledes kan Englændernes ubetvingelige Mod holdes oppe, uden at vi have fuldt op af Flæsk? Vi blive jo ellers en ødelagt Nation. Velan, kære Venner, jeg indrømmer gærne, at rigeligt Flæsk er en god, ja uundværlig Ting. Men jeg frygter kun for, at vi ikke engang ville opnaa at faa Flæsk, hvis vi overhovedet ikke stile efter andet. I ere dog Mennesker og ikke mer eller mindre godt eller slet behandlede Rovdyr. Eders Lykke-Princip synes mig snarest at blive et Ulykke-Princip. Hvad om vi hørte op med at pjatte om Lykken og lod den vedblive at hvile som fordum paa sit eget naturlige Grundlag?“

„En Byron rejser sig i sin harmfulde Vælde, og da han har en kun altfor tydelig Følelse af, at han for sit Vedkommende ikke er lykkelig, saa forkynder han det i sit voldsomme Sprog som en højst forbavsende Nyhed. Aabenbart har det forundret ham selv i højeste Grad. Det er et trist Syn at se en Mand og Digter reduceret til at raabe den Slags Tidender ud paa Gader og Stræder; men naar alt kommer til alt, saa er det dog ikke det værste. Byron taler jo dog heri Sandhed, hans Tilhørerkres' Talrighed beviser bedst, hvor man er gennemtrængt af denne Sandhed.“

„„Lykkelig““, min Broder? Først og fremmest hvad Forskel gør det, om du er lykkelig eller ikke? I Dag bliver saa hurtigt i Morgen; ethvert i-Morgen bliver til et i-Gaar, og saa spørges der ikke længer om Lykke, men om noget ganske andet. Du har jo selv en saa ophøjet Medlidenhed med din egen kære Person, at selv dine Smærter blive til Glæde for dig, saa snart

de blot høre Gaarsdagen til. Desuden ved du jo ikke, hvilken himmelsk Velsignelse, hvilken uendelig helbredende Kraft, de gemte, — du vil først erfare det efter mange Dage, naar du er bleven visere.“

„En velvillig gammel Læge sad en Gang i vort Selskab sammen med en af sine Patienter, som var bleven syg af Fraadseri, og om hvis Befindende Lægen netop havde forhørt sig, men efter Patientens Mening altfor overfladisk. Den taabelige Patient blev derfor ved med Mellemrum at afbryde vor Samtale, der just var i Færd med at tage en filosofisk Vending. „„Jeg har mistet min Appetit““, klagede han, „„jeg kan ingen Ting spise““. „„Kære Ven““, svarede Lægen ham i sin blideste Tone, „„det er jo den ligegyldigste Ting af Verden““, og fortsatte derpaa ganske roligt sin filosofiske Underholdning med os andre.“ — —

„Den eneste Lykke, som en brav Mand nogensinde bekymrede sig om, var Lykke nok til at faa sin Gerning udført. Omkvædet paa alle den Vises Klager har aldrig været: Jeg kan ingen Ting spise, — men: jeg kan ingen Ting bestille.“

— — „Naar Natten en Gang er kommen, saa er baade vor Lykke og vor Ulykke borte, forsvundet, henvejret, — en Ting, som har været; — men vort Arbejde, — se, det er ikke forsvundet, ikke henvejret, se, vor Gerning forbliver eller vor Forsømmelighed forbliver for endeløse Tider og Evigheder!“

„Den korte støjende Dag med sin larmende Øjenforblændelse, med sin Krone af Flitterguld er gaaet, og den guddommelige evige Nat med sit Stjærnediadem, sin Stilhed og sin Sandhed, er kommen! — Hvad har du da udrettet og hvorledes? Lykke, Ulykke, alt det var kun den Løn, som du fik, og du har opbrugt den fuldstændigt til Livets daglige Ophold. Ikke en Styver er tilbage; alt er forbrugt og spist op. Men nu dit Værk, hvor er dit Værk? Rask, kom frem med det, lad os se dit Værk!“ — —

I Stedet for dette Selviskhedens Lykke-Evangelium opstiller Carlyle et andet. „Det første og sidste Evangelium i denne Verden er dette: Kend din Gerning og gør den! „„Kend dig selv““, — ja, længe nok har dette stakkels Selv pint dig, men du vil aldrig lære det at kende; tro ikke, det kan være din Opgave at skulle lære dig selv at kende; nej du er et uudgrundeligt Individ! Lær at se, hvor din Gerning ligger, og tag den op som

en Herkules; det er den rette Plan at lægge for sit Liv!" — — Alt Arbejde er i Grunden ogsaa Religion, som hine gamle Munke sagde: „Laborare est orare", — at dyrke Arbejdet er at dyrke Gud! Særligt til Samfundets øverste Klasser retter han dette Ord. De skulle uden at kræve jordisk Pomp og Pragt, jordisk Vinding og jordisk Magt som Løn for deres Gerning give Samfundet deres Arbejde, deres Liv. „Min Broder, det brave Menneske maa give sit Liv! Giv det bort, raader jeg dig til, ti du venter da vel ikke at kunne slaa en passende Handel af om dit Liv? Hvilken Pris skulde du f. Eks. have for det? Haanden paa Hjærtet! Vilde saa ikke den eneste overhovedet mulige Pris forekomme dig at maatte være Alverdens evige Herlighed? — Dit Liv er dit alt og som Pris derfor maa du kræve alt! Du er en ufornuftig Dødelig, eller rettere sagt du er en stakkels udødelig Dødelig, der i dit Jordelivs snævre Lænker synes saa ufornuftig. Du vil aldrig kunne sælge dit Liv eller nogen som helst Del af dit Liv til din Tilfredshed. Nej, skænk det bort som en kongelig Gave og forlang intet til Gengæld: da har du egentlig faaet alt. Det heltemodige Menneske — og slumrer der ikke, Gud være lovet, en Helt i enhver Mand — maa gøre dette til alle Tider og under alle Forhold. I den mest kaotiske Tidsalder som i den mindst kaotiske maa han sige, som Robert Burns sagde saa stolt og ydmygt om sine smaa skotske Sange, disse en Himmelmusiks Draaber af Dug i hin Tids umelodiske Tørke: „„Ved Gud i Himlen, enten ere de ubetalelige eller slet intet værd, — jeg behøver ikke eders Penge.""

— Carlyle formulerer derefter Nutidens Samfundsproblem saaledes, at det gælder om at føre Arbejdet tilbage under sine egne evige Naturlove, bort fra den gældende Tilbuds- og Efterspørgsels-Lov.

„Laissez-faire, Tilbud og Efterspørgsel, — man begynder at blive træt af alt dette. Overlad alt sligt til Egoismen, til det umættelige Begær efter Penge, Fornøjelser og Bifald. Det er Fortvivlelsens Evangelium. Mennesket skulde altsaa virkelig kun være en Fordøjelsesmaskine! Giv ham blot Frihandel og fri Fordøjelse, lad enhver af os fordøje, hvad han kan overkomme, og overlad Resten til Skæbnen! Nej, en Verden, som kun bestaar af Fordøjelsesmaskiner, vil snart ikke have noget mere at fordøje.

En saadan Verden maa ifølge Naturens Love ende i Overbefolkning, almindelig Hungersnød, Umulighed og Selvmord."

— — „Maa vi derfor ikke betragte al denne sørgelige Elendighed, al denne Chartisme, disse Kornlove, denne Laissez-faire-Lære som en Stemme fra Naturens stumme Bryst, der siger til os: „„Se Tilbud og Efterspørgsel er ikke den eneste Naturlov, kontant Betaling er ikke det eneste Baand mellem Menneskene, nej, endog saare langtfra.""

Saa længe indtil dette er gaaet op for Menneskene, frembyder imidlertid „det industrielle Arbejde, som endnu smægter i Mammons Slaveri, fordi dets Fornuft og dets Sjæl endnu ikke er vaagnet, et sørgeligt Skue: Mennesker i den raskeste Bevægelse, fulde af rastløs, krampagtig Energi, som vare de drevne af Elektricitet, som vare de besatte af en Djævel; de sønderbryde Bjærge — uden Formaal; ti Mammonismen har stedse som Midas Æselsøren. Dette er, overfladisk set, sørgeligt. Dog Mod! Skæbnens velgørende Gudinder, som selv i deres Strænghed ere fulde af Kærlighed, lære os, at dette ikke kan blive ved. Arbejdet er ingen Djævel, selv ikke bag Mammonismens Panser; Arbejdet er stedse en fangen Gud, der bevidst eller ubevidst kæmper for at slippe ud af Mammonismens Lænker." — —

— „O, Arbejde, du sande Billede paa Guddommen, paa Verdens evige Skaber; ophøjede Arbejde, du som skal blive denne Jords Hersker og sidde paa den højeste Trone, — hidtil vakler du omkring som en blind, ufornuftig Kæmpe, hvem man knap levner en Plads paa offentlig Gade, medens den dovne Dillettantisme, som det døde Havs Aber, udraaber: „„Ned med ham, han er farlig."" — —

„Arbejdet maa igen blive en fornuftig, seende Kæmpe med en Sjæl i sit Legeme og indtage sin Plads paa Verdens Trone, medens Mammonismen og andre Ligestillede blive ved Tronens Fod."

— Fremfor alt gælder det derfor om hos Arbejdsherrerne, Arbejdsgiverne, at vække den levende Bevidsthed om, at Mammonismen ikke kan være Grundlaget for et Samfund. Igennem Lovgivningen, gennem det private Initiativ, gennem Bestræbelser i Parlamentet og i Kommunalbestyrelserne maa man hjælpe dem til at lade denne Erkendelse blive levende i deres Hjærter. Vor Tids Heltedigt hedder ikke „Vaaben og Mennesket", men „Værktøj og Mennesket", og det var klogt, om Rigets høje Herrer gave Agt paa denne Kendsgerning.

Hvis de ikke gøre det, skal denne Kendsgerning nok sørge for at give Agt paa sig selv. Det største af alle Samfundsspørgsmaal, Spørgsmaalet om Arbejdets Løn og Arbejdets Organisation kan ikke længere skydes til Side, og fremfor alt maa man ikke tro, at der ligger den allermindste Løsning i Proklameringen af Frihed.

„Frihed? Et Menneskes sande Frihed bestaar i at udfinde eller blive tvunget til at udfinde den rette Vej og saa vandre den. At lære eller blive belært om, hvilken Gerning han virkelig er skabt til, og saa tage den op, hvad enten det bliver som Følge af Tilbøjelighed, Overtalelse, ja selv Tvang, — det er Menneskets sande Velsignelse, „Frihed“ og højeste Lykke. Hvis dette ikke er Frihed, saa skøtter jeg for mit Vedkommende saare lidet om Frihed. Du vil da ikke tillade en aabenbar Gal at sætte over en Afgrund; du, som er klog, du krænker Menneskets Frihed og holder ham tilbage, selv om det skal være ved Hjælp af en Spændetrøje. Enhver Dumrian, enhver Taabe og Kujon er nu mer eller mindre et Stykke af en Gal, og en saadans sande Frihed vilde i Grunden være, om en hvilken som helst Mand, der kun vidste bedre Besked, fik Tag i ham og ved Hjælp af Jærnbaand eller under en anden mildere eller strængere Form tvang ham, hver Gang han vilde skeje ud fra den lige Vej, ind igen i det rette Spor.“

„O, hvis du virkelig er min Senior, Seigneur, min Ældste, Presbyter eller Præst, — hvis du i Virkeligheden er en visere Mand end jeg, gid da et lykkeligt Instinkt maa lede dig og drive dig til at „erobre“ mig og befale over mig! Hvis du ved bedre end jeg, hvad der er godt og rigtigt, saa besværger jeg dig i Guds Navn, tving mig til at gøre det! Selv om du skal anvende aldrig saa mange Jærnhalsbaand, Piske og Haandjærn, lad mig aldrig gaa ene over Afgrundene. At jeg bliver kaldt en „fri Mand“ af alle Aviser, hjælper mig saare lidet, hvis min Pilgrimsgang ender i Jammer og Død. O, at Bladene havde kaldt mig en Slave, en Pjalt, en Usling, eller hvad der ellers behagede de kære Sjæle at kalde mig, og jeg saa havde undgaaet Døden og vundet Livet.“

Hele denne Frihedsbevægelse, hele Demokratiet er som en Slags Fortvivlelse, der har grebet Menneskene, fordi de ikke længere blive styrede, som de skulde. En Frihed, der kun betyder Frihed til at dø af Sult, er en jammerlig Ting, selv om den er forbundet med Ret til at afgive sin Stemme paa Valgdagen.

I Modsætning til denne Frihed henpeger Carlyle paa en Mand som Vilhelm Erobreren, en ægte Hersker, som ikke Folkets Valg, men selve Naturens Stemme kaldte til Tronen. Den tørre Krønike beretter om ham, at et Barn under hans Regering kunde have baaret en Pung Guld fra den ene Ende af England til den anden, — en Kendsgerning, som rigelig opvejer de Misgreb, Historien beskylder ham for. Aldrig tvivlede han om, hvad der var det bedste, og hvad mere er, han udrettede det, oplyst „par la splendeur de Dieu", for at bruge hans egen Ed. I Stedet for en saadan sand Hersker have vi nu en Frihed, hvorunder Arbejderen er en Træl af Drankerdjævlen.

Spørger man nu om Midlet til at komme ud af denne Tilstand, saa maa man atter lægge Mærke til, at der ikke gives nogen enkelt Reform, en enkelt „Pille", som Samfundet blot behøver at sluge for at blive rask. Det gælder om noget andet og mere.

V.

I den 4. og sidste Bog, Fremtidens Horoskop, kommer han nærmere ind herpaa. Først og fremmest retter han en Appel til Englands Aristokrati og Gejstlighed, disse tvende mægtige Samfundsfaktorer, hvis velgørende Virksomhed er af Nødvendighed for ethvert Samfund. Over det gamle middelalderlige Lensaristokrati hvilede der virkelig en „splendeur de Dieu", som lyste over det ganske Samfundsliv. Heller ikke det moderne Aristokrati kan vise Løsningen af Nutidens Opgave fra sig, — den Opgave at forbinde „det uundgaaelige Demokrati med den uundgaaelige Suverænitet."

Ogsaa Regeringen maa arbejde med paa denne Sag. Det er ikke gjort ved Ophævelsen af Kornlovene, men der maa brydes med hele det nuværende System, Mammonismen og Laissez-faire Systemet, og skrides til Arbejdets Organisation, Fremtidens store Problem.

Særlig Interesse have de Bemærkninger, som Carlyle knytter hertil om den militære Organisations Betydning. Om Soldaten siger han, „at han i det mindste er en Succès, en Virkelighed og ingen Skygge. Det er uberegneligt, hvad man kan gøre ud af Mennesket ved Orden og Kommando. Hvad var disse Tusender af ranke, velindeksercerede, kraftige Soldater for faa Maaneder siden, før den overtalende Sergeant kom? En broget Masse af løse Fugle, bortløbne Læredrenge, forsultne Vævere, rapsende Tjænere, en

fuldstændig demoraliseret Bande, der stod med det ene Ben i Tugthuset. Saa kom den overtalende Sergeant, hvervede dem ved Trommeslag, tog af sit ganske Hjærte fat paa at eksercere dem og frembragte dette stolte Resultat.“ — — „Hvor virkningsfuld for al Slags Arbejde er ikke en bestemt Planlægning, fast Kombinering og Kommando!“ — — „Og som dette Militær-Væsen kunde, tænker jeg mig, ogsaa et Undervisnings-Væsen, et Udvandrings-Væsen og mangfoldige andre Slags Væsener indrettes.“

Paa mangfoldige Omraader kan Lovgivningen skride ind mellem Arbejdsherrer og Arbejdere, regulere Arbejdstiden, sørge for Sundhedstilstanden i Fabrikerne og for Arbejderbørnenes Undervisning. —

Den mest veltalende Appel retter dog Carlyle til Arbejdsgiverne selv, til Industriens Høvdinger. „Det største og vigtigste Stykke af hint Problem, Arbejdets Organisation, maa løses af dem, som staa midt i Arbejdets Praksis og lede det.“ — —

„Industriens Anførere, hvis Industrien overhovedet kan anføres, ere i Virkeligheden denne Verdens Hærførere. Hvis der ingen Adel er i dem, saa vil der aldrig mere blive et Aristokrati. Men lad Industriens Hærførere vel overveje, om de ere gjorte af andet Stof end de blodige Kriges Hærførere!“ — — „Industriens Hærførere ere de eneste sande Forkæmpere, og som saadanne vil ogsaa Fremtiden ære dem. Som Forkæmpere mod Kaos og Nødvendigheden, Djævlen og Jætterne ville de føre Menneskeheden an i den eneste sande Verdenskrig; Stjærnerne paa deres Baner ville kæmpe for dem, og Himlen og Jorden ville tilraabe dem: „Ret saa!“ Lad derfor Industriens Høvdinger alvorligt raadspørge deres egne Hjærter, om de rumme andet end grisk Hunger efter fine Vine og anden Luksus.“

Carlyle er saa meget Optimist, at han haaber paa, at Svaret vil falde bekræftende ud. Han haaber, at den Erkendelse vil vaagne hos Arbejdsherrerne, at Menneskenes Kærlighed ikke købes ved kontant Betaling, og at uden Kærlighed kunne Menneskene ikke udholde at leve sammen. „Du kan ikke anføre en kæmpende Verden uden først at have oplært den til Disciplin og Ridderlighed.“ — —

„Gud skal vide, at Opgaven vil blive svær, men ingen stor Opgave var nogensinde let. Denne Opgave vil tage dit Liv og dine Børns og Børnebørns. Men hvorfor blev Livet skænket os uden just til saadanne Opgaver? — — Svært? Ja, det bliver

svært. Med den korttavede Bomuld gik det heller ikke saa let. Længe var Bomuldsplanten unyttig og stridig som Tidslen ved Vejkanten, men den have i jo nu betvunget og af den frembragt blændende hvide eller straalende farverige Klædninger.“

Og endelig skulle alle vi andre, alle som én, tage os sammen, sætte Skuldren til Hjulet, udslette Ordet „umuligt“ af vor Ordbog i Bevidstheden om, at i ethvert Menneskes Indre slumrer der Muligheder for at skrive et heroisk Livs Historie paa den evige Himmel. Som en uhyre Armé skulle vi alle, Arbejdere og Arbejdsgivere, Profeter, Digtere og Konger med sejerrigt Mod og ubetvingeligt Haab rykke Fremtidens Kampe i Møde.

Jul. Schovelin.

Den følgende Artikel i Rækken vil omhandle den saakaldte kristelige Socialisme i England.

Teatrene.

To originale Helaftens Stykker faldt igennem. Det ene (*Fiskerjenten*, paa Folketeatret) gav sig knap nok Tid til at blive sét. Det andet (*Sypiger*, paa Kasino) saa' man kun med ringe Udbytte. Naar man har nævnt Fru Orlamundts stilfærdige Forknythed i et Par Scener og Hr. Pios Portrætering af en forfalden Halv-Kunstner, saa har man faaet alt med, hvad det er værd at huske. Der maa endda gøres en Restriktion for Hr. Pios Vedkommende. Han har Dannelse, Smag, Talent, maaske mér end Flertallet af vore Skuespillere. Men han er uselvstændig; hans Fantasi har den slemme Vane, at den opererer med Teater-Reminiscenser i Stedet for med Iagttagelser fra det virkelige Liv. Saaledes skulde han som sagt her fremstille en lidt fordrukken Fotograf med „Kunstner“-Nykker. Gennem nærliggende Idé-Associationer var Hr. Emil Poulsens berømmelige Fotograf samt Hr. O. Poulsens bedærvede Gamle Ekdahl i „Vildanden“ blevet kaldt frem for hans Erindring; og af Træk fra de to Teaterfigurer havde han sammensat sin Figur. Han førte den sikkert og dygtigt over Scenen; og det er paa ingen Maade Meningen at frakende saa talentfuldt et Andenhaands Komedjespil Værd. Det rangerer lige saa højt og er maaske uundværligere, end al den megen Efterklang og Eftersnak i Literaturen. Nej men der kommer gærne lidt tørt, lidt udvisket, noget underlig mekanisk over den Art Præstationer. Man ligesom hører Ekkoet af en Sang, i Stedet for selve Sangen.

Numer sidst i Maanedens Triumvirat af danske Nyheder var Esmanns ***Den kære Familie*** (paa det kgl. Teater). Den vilde være bleven Numer ét for Folks Opmærksomhed, om den ogsaa havde haft værre Konkurrenter end dens Forløbere.

Esmann lader til at befinde sig i hvad man med højtidelige Ord kalder: et Overgangs-Stadium. Er der en lille Temperaments-Ændring, et voksende Hang til Kvietisme, et Forbi med Ungdommens sværmeriske Længsler og utaalmodige Forbedresyge? Eller skulde det virkelig kun være et parti-pris? Man husker vist, hvorledes han sluttede sit forrige Stykke: „der er dog ganske rart, sagde han, og jeg vil blive (en Tid) ... i Provinsen". Nu vel, han synes paa Vej til at akklimatisere sig dér. Dunstet bort er den sarte og sky Følelsesfuldhed, som man før fandt i hans Arbejder, og som afgav en saa pikant Folie for hans spidse og klare Vid. I det ny Stykke skiller ingen Mand eller Kvinde sig ud fra Hoben ved Attraa efter en Tilværelse, der er dog altid noget finere og rigere end dens. Tvært imod, selv de bedste ønsker her blot at forblive i „den kære Familie"; ja truer én, i et Øjebliks Mismod, med at skille sig ud fra den, saa hører man tydeligt Esmanns skeptiske Spot gennem Ordene, som han lægger saadan en „ung Mand" i Munden. „Fraser! Fraser!" hvisker han smilende til os, „al denne Snak om at ville omforme Livet!" — Det er ét Udslag af Overgangsstadiet. Et andet er, at hans Vittighed lader til at ville forpuppe sig. Dens Form var hidtil, som man véd, Malitiøskheden. Forfatteren Esmann yndede at sætte sig hen eller (hvad der da kommer ud paa ét) at sætte en Figur hen og lade den sige Folk smaa morsomme Ubehageligheder bag deres Ryg eller op i deres aabne Øjne. Den Passion har han endnu, og han dyrker den med Virtuositet. Men samtidig har hans Vid i større Udstrækning — og med langt større Held end før — begyndt at „objektivere sig", som det hed i gamle Dage. Det aabenbarer sig ikke længer altid som en lidt paatrængende Pegepind for de digtede Skikkelsers Daarlighed og Naragtighed; undertiden lægger det sig ogsaa og kun for Dagen i den Maade, hvorpaa Skikkelserne blotter deres Daarlighed og Naragtighed selv. I Skildringen f. Eks. af den unge fin-de-siécle-Blaserthed Jacob (med hans staaende Talemaade „muligvis") er Malicen blevet til dramatisk Satire. Og i Karakteristiken af det let levende svenske Overflade-Gemyt Claës er den endog blevet til dramatisk Humor, det vil sige: Claës er paa én Gang latterlig og elskværdig, og ganske paa egen Haand, uden Kommentar ... Dét betegner unægtelig et digterisk Fremskridt. Og Esmann har virkelig aldrig skrevet et bedre dramatisk Optrin end det, hvor hin svenske „Hjertebror" kommer op og skal slaa Sviger-

faderen for 10000 Kroner, men halvvejs resignerer med at faa sig en Snaps ekstra fin Kognak. Havde blot Hr. Mantzius (som spillede Rollen) kunnet lægge et Par Tommer til sin Vækst, vilde Scenen have gjort endnu mere Lykke, end den gjorde, og ikke mer, end den fortjente.

Men saa er der ét Overgangs-Symptom endnu. Hvad Esmann har sat til af Følelsesfuldhed, synes han at have taget ind igen som Sentimentalitet. Hans meste Malice og Satire og Humor løber omsider ud i en flad Velvilje mod dét, den har spottet, ligervis som den Flod Nilen dog tilsidst udgyder sig i Sandet. Og maaske er dette det mest iøjnefaldende Mærke fra hans... Ophold i Provinsen. Eller er netop ikke dét „Provinsens" — de smaa Hverdagsmenneskers — Skik: først i et Par Klokketimer, ret detailleret, at stikle og hegle paa Næstens Skavanker, og saa tilsidst hovedkulds at tildele samme Næste en Slags General-Absolution saa lydende, at „jeg kan alligevel, i Grunden, ganske godt lide ham"? — Hvad Gavn saadan Sentimentalitet gør i det daglige Liv, faar at blive en Sag for sig. Men i Skuespildigtningen kan den da kun gøre Gavn for Melodramer og Folkekomedier, som jo nu engang lever af Spring i Tankegang og Spring i Karakterskildring. I Skuespildigtningen ligefrem tvinger den det melodramatiske frem: og Esmanns Stykke, hvoraf de to første Akter er Situationslystspil, ender da ogsaa ganske rigtigt rent og skært folkekomedieagtigt. Alle Hovedfigurerne knækker over i sidste Akt; de bliver til helt andre Mennesker, end man troede, de var. Se blot paa hin ene Hovedperson, Frk. Ida, om hvem Stykkets Smule Handling drejer sig! Indtil Tæppet falder for 2den Akt, har hun været tøset, solende sig i en Greves Kurmageri, forgabet i „grand train" og slebne Former; naar Tæppet (efter en kort Køretur) gaar op for 3die Akt, er hun blevet fint iagttagende og ydmyg, hun ransager og dømmer sig selv med næsten raffineret Sjæleklogskab, og al verdslig Attraa er som bortblæst! Lad hende ogsaa kun i Mellemtiden have havt en pinligt overraskende Scene: hvad en artig Tids demoraliserende Omgang og Tanker og Drømme har vævet ind i et Menneskes Sind, det rykker da ingen halv eller hel Time ud med Traad og Trævl, end sige at den tillige skulde kunne lynsnart skyde et nyt Spind i Stedet! I én Henseende i det mindste gaar det vist Mennesker ikke bedre end Heste: har nogen usund Varme gjort dem kulrede, saa kommer de sig neppe i en Ruf. Veterinærer paastaar endda

om samme Sygdom, at den „meget vanskeligt lader sig helbrede radikalt“.

Det var utvivlsomt Stykkets folkekomedie-agtige Slutning, som gjorde, at selv de fleste af de Spillende, som spillede godt, dog ikke syntes at spille rigtig godt. De skabte ingen karakteristiske Skikkelser, ingen Figurer, hvorunder éns Erindring ligesom subsumerede baade den og den fra ens Bekendtskabskreds, og hvortil man de følgende Dage syntes at møde Pendanter paa Gaden. Nej, ti de spillende havde selvfølgelig sagt til sig selv: „lad mig begaa mig i 1ste og 2den Akt, saa jeg kan ende, som jeg skal i 3die!“ Og hvor kunde Hr. Olaf Poulsen fremhæve skarpt f. Eks. Direktør Friis' stædige Sejghed og fedtede Forretnings-Omsigt, naar Direktør Friis tilsidst skulde præsenteres som en viljeløs Vante, baade i sit Hus og i sin Geschæft? Maatte ikke Fru Bloch som den mondaine Frk. Ida bestandig huske paa hint overvættes vanskelige, 8 Siders Referat af den forædlede Frk. Idas Sindstilstande, der ventede hende Bogens Pagina 168—76 (og som Fru Bloch for Resten kom saa overordentlig nydeligt over)? Eller nu Fru Hennings! Man syntes i de første Akter, at hendes livlige Interesserthed og hele „Godslighed“ forligedes ikke med Friherreinde Emilys skosesyge Kulde og urokkelige „Frons“ til at dreje sin Papa en Knap. Men Fru Hennings huskede naturligvis paa, at tilsidst skulde Friherreinde Emily jo demaskere et rent Himmelbjerg i Barmen af Mildhed og Rettænkenhed. Og hun forberedte altsaa klogt det overraskende Øjeblik, da det forundtes netop Friherreinden at indkassere den stormende Applaus, hvormed varm Hjærtelighed og Dyd gemenlig hyldes i Teatret.

Adskillig Del i Forestillingens Held havde Sceneinstruktøren. Hvad Indflydelse en Sceneinstruktion har øvet paa Skuespilleres Opfattelse og Udførelse af deres Roller, kan jo Tilskuerne aldrig skønne om. Men alle kunde se her, hvor omsigtsfuldt de spillendes Bevægelser og Stillinger var regulerede, nu for at understrege en Replik, nu for at forstærke en Situations Stemning, nu for at løfte et enkelt Afsnit af en Samtale frem. I 1ste Akt blev to overmaade farlige Skær virkelig beundringsværdigt dækkede. Der skal spilles et temmelig langt Musikstykke og straks efter synges en endog meget lang Sang; og ingen af Delene kommer nogen som helst det bitterste ved. Blot et eneste saadant, og et ganske lille, Indlæg har ofte trættet og spredt et Publikums Interesse og

kompromitteret en Akts, ja et Stykkes Succes. Men — ved smaa Omlægninger af Repliker og Scenegang, ved Tildigtning af en Del halvhøjt sagte Bemærkninger, ved Gruppering og Omgruppering af Tilhørerne paa Scenen flettedes denne Gang baade Musikstykke og Sang ret kunstfuldt ind i Dialogen. Der frembragtes næsten en Illusion hos Tilskuerne — ikke blot af, at man virkelig overværede et Selskab, men ogsaa af, at hin Sang og hint Klavérspil havde noget at betyde for Deltagerne i det.

Det vilde være fornøjeligt, om der en Gang kunde blive Raad til saadan en klog og fin Iscenesættelse af — en holbergsk Komedie. Ganske vist, der skulde overmaade megen Tid og Flid og Disciplin til. Men for billigere Køb faar maaske det kgl. Teater ingensinde rigtig Glæde og Gavn af Holberg. Man maa ud af den gamle Gænge, som er gal, og bort fra den Del af „Traditionen", der bare er flad Rutine.

Nu sidst havde Teatret paany indstuderet *Den Vægelsindede.* Allerede i den rent udvortes Mise-en-scène var Fortidens Misforstaaelser troligt bevarede. Stykket spilles (ogsaa i 3 Akts Udgaven) paa en københavnsk Gade den 1ste April, eller i det mindste i April Maaned: alligevel lod man dets to Borgermænds-Døtre trine frem i udskaarne lyse Silkekjoler, bar Figur, en Anelse af en Hue paa Hovedet! Og Handlingen varer fra Kl. 10 Formiddag til lidt ud paa Eftermiddagen: ikke desto mindre viste i 2den Akts sidste Scene Lucretia sig i Nat-Negligé, som om hun skulde til Sængs! Ja om det saa var det lille Skælmeri, som Holberg har tilladt sig med Hensyn til Vejrliget, saa havde man barbarisk gjort Kaal paa det. Holberg har (ogsaa i 3 Akts Udgaven) symboliseret sin Titelfigurs Humør i det idelig skiftende Vejr (hvis Aarsag den svenske Oversætter i 1736 døbte Stykket „Madame Aprilväder"); men Teatret vilde saamænd ikke ulejlige sin Belysningsmester ...! Saadan kunde man regne op en Stund; hvorefter man kunde lægge til, at det var ikke bedre bevendt med den „indre" Mise-en-scène, med Tempoet i de forskellige Scener og med Sammenspillet. Blot et eneste Eksempel! Den egentlige Handling slutter (som man maaske husker), hvor alle Stykkets Personer samles første Gang. De gør Løjer med den vægelsindede. En haler hende hid: „er det ikke hun, som er saa kysk?" en anden haler hende did: „er det ikke hun, som er saa koket?" De vil „fixere hende", som Holberg kalder det, de vil „le af" hende. Kan nogen være i Tvivl om, at saadan en Scene skal gaa under støjende

Jubel og Forvirring? Jo, Teatrets „Tradition“ betvivler det. „Traditionen“ lader Scenen gaa gedulgt og trægt; den slider Livet af hint „anselige Denouement“, som Holberg var saa stolt af at have anvendt!

Og nu Opfattelsen af Figurerne? — Der er som sagt til at begynde med to Borgermænds-Døtre og deres „Opvartere“: et lystigt og et ikke-lystigt Par. Kun den glade „Opvarter“ fik paa Scenen et Fysiognomi. Hr. Olaf Poulsen trak med bred Pensel Linjerne op i Hr. Apicii Ansigt; han gjorde denne velstaaende Ætling af Plautus' Snyltegæst til en kvabset Laps, en andægtig Feinschmecker, en sledskende Don Johan, en fejg Vigtigpeter. Farverne i Billedet var kraftige; de syntes stundum næsten skrigende, fordi ... hans medspillende ikke kendte andre Farver end de douce, de udviskede, de smægtende blege. Allerede den nærmeste Kontrapart, Jfr. Helenes Fremstillerinde, havde ringe Kulør i Kinderne. Hun viste Tilskuerne en net, venlig, skikkelig ung Dame; hun skulde have vist dem „et Livstykke“ af en Pige: en trivelig, levelysten, fiks Ungmø, som ikke er bange for en plat Skæmt, men som er paa sin Post og overlegen overfor Nærgaaenheder. Den Art Pigebørn udviklede sig, naar de blev gifte og gamle, til saadanne fornøjelsesslikne Magdeloner som dem, vi møder i „Maskeraden“, i „Jean de France“, i „Julestuen“; og netop de tre Magdeloner udgjorde da for den Sags Skyld ogsaa Hovedparten af Jfr. Helenes første Fremstillerinde, Mme. Coffres Holbergs-Repertoire ... Nej men saa det „stille og ærbare“ Par, Jfr. Leonore og Hr. Eraste! Af dem blev den første fremstillet som en smuk, blid, nu og da lidt melankolsk smilende Dame, der var mindst lige saa ung, lige saa bevægelig, lige saa elegant og lige saa moderne som Jfr. Helene. Intet kan være urigtigere. Det hedder om Jfr. Leonore, at hun „er ikke at regne mod“ Helene, hun „har ikke været i Moden mange Aar“. Med andre Ord, det er en gammel, forbigaaet Pige, som gærne vil giftes. Desuden er hun sat, sparsommelig, altsaa tarvelig klædt. I det første 5 Akts Stykke var der flere Træk til hendes Karakteristik; dèr var hun bl. a. indædt misundelig paa den yngre og feterede Jfr. Helene, og hun nærede en fordækt Lyst til god Levemaade, som maaske nok kunde gøre en økonomisk Hr. Eraste noget betænkelig ved at fri til hende. Disse Træk er — ikke blevet med Vilje fjærnede, men de er gaaet tabt ved Stykkets Sammendragning til 3 Akter. Dog vil man endnu i 3 Akts-Stykket (1. Akt

4. Scene f. Eks., sammenlignet med Helenes saa forskellige Optræden i den foregaaende Scene) kunne finde et og andet Vidnesbyrd om et bittert mousserende Temperament. Holberg betroede da ogsaa i 1722 Figuren til en Skuespillerinde, der forinden havde spillet den flæbevorne Tjænestepige i „Kandestøberen“, og som lidt efter i „Jeppe“ skulde spille — Nille! Rollen burde nu være givet til Frk. Antonsen; den blev givet af ... Fru Emma Nielsen! Det var den ene af „de stille og ærbare“. Den anden har Digteren tænkt sig endnu værre, d. v. s. mere udpræget komisk. Figuren er ikke bleven videre ændret eller svækket under Stykkets Omarbejdelse. Eraste hed oprindelig „Sparenborg“, altsaa: en, der sparer for galt, et Stykke af en Gnier. Han er fremdeles kolerisk, vranten, yderlig angst for at vække Opsigt, ømtaalig overfor Spøg, opfarende hævnlysten, naar nogen træder ham blot det mindste over Tæerne. Og endelig er der ét endnu. Man skal i Reglen passe nøje paa, saa ofte hos Holberg en Person selv annoncerer sig som „stille og ærbar“; ti da staar Digteren gærne med Harlekins-Briksen bag Ryggen, om han end synes nok saa fredelig. Men lader han ovenikøbet Personagen røbe hældøreagtige Tilbøjeligheder, er Sagen klar: saa vil der ufejlbarligt vanke Smæk. Hr. Eraste er nu netop paa Vej til at blive Hældøre. „Monsieur Hus-Postil“ skælder Lucretia ham. Og den eneste Bog, han kunde ønske at se sin vordende Hustru læse, er hine „12 aandelige Betragtninger“ (2. Akt 6. Scene), som var en af Holbergs bedste Syndebukke udi religiøse Materier. Kort sagt, Eraste er den Ungkarl, af hvem den slemme Enkemand Jeronimus i „Pernilles korte Frøkenstand“ udvikler sig. Og ham fremstiller Hr. E. Poulsen som en køn, sympatetisk, ironiserende Melankoliker, som en Art Holberg-Ambrosius! Den store Monolog, hvor Eraste hyler gudsjammerligt, fordi hans Venners Høflighed „ødelægger“ ham (Staklen har maattet betale en foræret Hare maaske 6 Skilling over dens Værd!), ... denne Monolog, hvor man skulde le af Hr. Eraste, siger Hr. Poulsen, saa Folk nu og da ler med ham! Eraste faar Ret hos Publikum, hvor en Skoggerlatter skulde give ham Uret!

Forstaar Læseren saa Angrebet paa „Traditionen“? Den bortvidsker det karakteristiske, den erstatter det naragtige, det lattervækkende med det kedsommeligt nette og nydelige. Helt ud i Kostumeringen (der er ukorrekt og søndagsforfinet) søger den at

romantisere Holberg, at duft-vaudevillisere ham. Den bogstaveligt slikker Kraften og Saften af ham.

Fru Bloch havde overtaget Titelrollen. Hun var vist bleven forvirret og skræmt af mer end af Digterens Fordringer. Var hun sluppet for Molièristernes Paamindelser? Ja for skøndt Holberg egenlig hverken i Naturel eller i sin Kunst ligner Molière, men Molières Forgængere, saa er det jo (især siden Legrelles overfladiske Bog udkom) blevet en nordisk Spas overalt at søge at finde Molière i Holberg. Man har da ogsaa faaet paralleliseret Eraste-Apicius-Lucretia og Alceste-Oronte-Celimene; man har sammenstillet *Den Vægelsindede* med *Le Misanthrope*. „Den Vægelsindede“ — og „Misanthropen“! Der er i Holbergs Stykke (endda kun i 3 Akts Udgaven) en 1½ Linjes Sentens, som kan være laant fra, og der er 2 Skældsord, som peger hen paa det opdigtede Forbilled. Men er der saa en Døjt, er der en Tøddel mere? ... Og Lucretia—Celimene! Men Celimene er omsværmet af Tilbedere, Lucretia har kun en eneste, en fattig Pedant! Celimene vil, uden at give sig hen, bevare alles Hyldest; Lucretia vil heller end gærne give sig hen, og støder paa den anden Side med Lyst Folk fra sig! Den første er altid koket, den anden løber til Tider for en Herre; og bliver hun endelig „koket“, saa faar hun det som sagt snarest i den Form, at hun bliver mandfolke-gal! Helt ind i den inderste Nerve er Figurerne forskellige. Men derfor kan saamænd gærne alligevel èn have forstyrret Fru Bloch med at minde hènde om Celimene! „Traditionen“ er hun vist i alt Fald næppe sluppen for at høre om, — en ærværdig Holberg-Tradition her, med 40 smaa Aar paa sin Bag! Fru Heiberg spillede som bekendt Rollen i 1850; og der har siden gaaet et for Efterfølgerskerne skæbnesvangert Ry af hendes Præstation. Bevares, den var formodentlig, den var forhaabentlig paa sin Vis fortrinlig. Men hvis det er sandt, som Goldschmidt skrev: at man skiltes fra Fru Heibergs Lucretia „næsten med den Følelse, at hun var elskværdig i sin Uforbederlighed“, saa var den nu ikke desto mindre en Mistydning. Denne „glimrende Fejltagelse“ bør da ikke bruges til at konfundere (end sige til at laste) dem, som mulig kunde falde paa i al Beskedenhed at se at holde sig Digteren efterrettelige.

Eller kan der være Tvivl? Udleverer ikke Holberg i alle sine saakaldte Karakterkomedjer haardhændet en Grille, en Fejl, en Vane (det var dèt, han forstod ved „en Karakter“!) til Publikums Latter? Sammenligner han ikke selv sin Satire med en

bitter Medicin, med en kirurgisk Kniv, der skærer løs og saarer? Og saa skulde han i „Den Vægelsindede" blot have snittet i en vel udviklet Byld for at faa Publikum til at finde Bylden helt nydelig? ... Se paa Stykkets Handling da! Jfr. Helene er passende livlig, ligefrem, levelysten, men hendes „Opvarter", Hr. Apicius, sværmer for Damer, som gør „Vellysten" større Avancer. „Ak", siger saa Jfr. Helene, „jeg vil sende ham til Lucretia: hos hende vil han finde, hvad han søger, „udi en saa forskrækkelig høj Grad", at endog han „skal skilles med Væmmelse" fra hende." Og ganske lige saadan ræsonnerer Jfr. Leonore for Hr. Erastes Vedkommende; blot skal Lucretia give ham „Afsky" for „urimelig" Sparsommelighed, Ærbarhed og Stilfærdighed. Men naar altsaa Lucretias Levelyst og Traurighed skal skræmme endog Kavalerer, der er forhippede paa Levelyst og Traurighed, hvor kan den saa komme til at synes „elskværdig" for Publikum? — Endelig: tag endnu en Gang Holbergs egen Rollebesætning fra 1722, den eneste gode „Tradition", vi i Virkeligheden har. Holberg lod Lucretia spille af Mme. Montaigue, som udførte Rollen til hans fuldkomne Tilfredshed. Hvad spillede nu Mme. Montaigue ellers i hans Stykker? Hun spillede 3 ret skrappe Perniller; den forhenværende Opvartningspige Marthe, som i „Jean de France" agerer Karrikatur af en fransk Modedame; Skøgen Lucretia, som i „11.-Juni" bruges til at fange den jyske Studenstrup; og endelig i „Politiske Kandestøber" den revnefærdigt fornemme Kandestøber-Madam. Synes man egentlig, dette Repertoire tillader én at formode, at den vægelsindede oprindelig er bleven gjort eller skal gøres indtagende?

For Fru Bloch blev Udførelsen af Rollen, hvad et uafgjort Slag er for en General. Der var ypperlige Enkeltheder, fantasifuldt fundne Gestus og Betoninger. Men — Figuren gik i Stykker; der manglede, hvad disse Artiklers Forfatter forstaar ved „Stil": Sammenhørighed, Enhed i Mangfoldigheden. Undertiden havde denne Lucretia Tonefald og Gebærder som en bred borgerlig Madamme, undertiden som en spinkel og beleven Dame. Naar hun skiftede Humør, skiftede hun tillige Væsen og Vaner, hele hint Indbegreb af Smaatræk, der udgør Broderparten af, hvad vi opfatter som et Menneskes „Individualitet". Man kunde ikke ret kende den udfordrende og højttalende Lucretia igen i den sammenkrøbne og klynkende: det var ikke samme Person i forskellige Stemninger, det var to forskellige Personer. Og overalt kontrasterede endelig Skuespillerindens i dette Stykke

mærkeligt vægtfulde Diktion med den digtede Skikkelses rastløse indre Gæring, med dens evindelige og hurtige Gemyts-Svingninger. Alt dette var saa meget mere paafaldende, som netop Fru Bloch jo ellers har et overmaade skarpt Blik for det individuelle, og som hun plejer tappert at omskabe sig for at se at faa det anskueliggjort. Hvorfor havde hun f. Eks. pludselig her ingen Maskering anlagt, skøndt allerede dèt da vilde have hjulpet meget til at holde Figuren sammen? Ja — var Fru Bloch ikke bleven forstyrret og skræmt af „Traditionen“? Der gaar Rygter om, at hun virkelig havde ønsket at give Figuren et karakteristisk Ansigt, og at hun endnu paa de sidste Prøver formede den som en Slags levendegjort Uro ...

Men naturligvis: havde alene hun spillet med Fart, saa vilde Lucretia-Figuren være faret hen som et Luftsyn, den vilde ligesom være blevet borte mellem hendes medspillendes bedsteborgerlige Sindighed ... Aa den Sindighed, den Værdighed! det er med den, man komplimenterer Holberg ud af det levende Teater. Saa' vi ikke dér forleden ved den dramatiske Skoles Aarsprøve et Holberg-Stykke spillet af Elever, af Begyndere: og skøndt de spillendes Kunst var saare spinkel, kom der saa dog ikke over det gamle Stykke en Friskhed, et Liv, en Lystighed, som syntes ny, blot fordi de spillende var unge og adrætte? Sjælen i Holbergs Komedjer er deres sceniske Ivrighed, deres kaade Skæmt, deres Ungdom. Berøver man dem den, saa berøver man dem alt. Nej, lad dem skynde sig hen over Scenen som det, de er: som en kaadmundet ung Samfundssatire, som en gammeldags „Studenterkomedie“, — — — og man skal faa at se, de vil trække fuldt Hus endnu, og det hele, fulde Hus vil more sig, saa det er en Lyst! ...

Medens „Traditionens“ Aftægtsmænd gaar hen og anlægger højt Flor om Hattene ...

(D. 7de Maj.)

Vilhelm Møller.

Idyller.

ERINDRING.

Jeg sprang i Høstmorgnens solløse Stund
over Gærdet ind i den mørke Lund.
Paa de gule Gange laa Løv ved Løv
og Kvas og Dugdraaber tørret i Støv.
En Lunhed og Ro som paa indviet Grund.

Da lød der bag de metalmørke Træer,
mens den hellige Grund blev mer hellig og sær,
to unge Røster. Og Arm lagt i Arm
kom hun og Veninden — da var jeg saa varm
og sky, som om Skovgudens Døtre kom nær.

Vi gik om Dammen, hvor Svanerne laa,
hvor Andemad trives og Bregner staa.
Hun spankede muntert i knirkende Sko.
Hendes Læber var lukt med en Skovguds-Ro,
hvor Tanker gro frem mellem Mos og forgaa.

I FORSTADEN.

(Paa et efterladt Visitkort, da hun ikke fandtes hjemme.)

En Skorstensrøg forkuller
fra tusend Skydehuller
det skyblaa Himmelland
langs Byens Rand.

I Rader og i Flader
en frodig Mark udlader
landskabelig Fornuft
mod Aftnens Luft.

Der gaar en Kat i Kaalen,
hvid sniger den sig stjaalen.
Der staar en Hyld ved Hegnet
med Blomsterskjolder tegnet.

Og nogle store Popler
de brede Toppe kobler
fortrolig, skyggetyst,
hvor alt er lyst.

Der staar et Hus paa Marken,
hvor Toget gaar forbi.
Der staar et Hus paa Marken
.... med ingen i.

HENDES 21. FØDSELSDAG.

Sov nu og drøm din Morgen i Ro,
mens Solskinnet kvidrer let.
Dine Strømper paa Stolen, paa Gulvet dine Sko,
paa Natbordet dit Korset.

Sund og bleg i det matte Haar
drøm, drøm ung og tro.
Ej din Ven ved dit Hoved staar
i Dag, du er énogtyve Aar.

Smal er din Pigeseng og lun,
snævert dit sirlige Rum.
Slumrende selv som et Dun mellem Dun
gør du Tiden varsom og stum.
Et Savn af forelsket Lune mig naar,
Veninde voksen og brun,
at se dig, kysse dig, klappe dit Haar
som Pige paa ti-tolv-tretten Aar.

Fortæl mig, bliver vi selv ej Mænd,
naar et kvindeligt Barn vi forstaar
og giver os kvindelig taalsomt hen
hendes énogtyve Aar ....?
Jeg er bleven saa glad og foraarssvag,
jeg kender mig næppe igen,
naar jeg lytter til Fuglenes Pippen og Slag
derude i Haven længe før Dag.

NOVELLE.

Ti saadan er Livet op og ned,
og saadan er Livet ud og ind.
Og den, som intet bedre véd,
maa tage sin Lod med et skønsomt Sind.

For de var to, som blev sammen gift;
ti de havde vundet hinanden kær.
Og Taarer fløđ der af den Bedrift:
Savn — naar de skiltes! Sorg — var de nær!

De græd og de sagde hinanden Farvel;
de følte sig fri som en Fugl i sin Sky
og saa sig omkring en Dag og en Kvæld
forventningskæk i den sorgløse By.

Og Andendag gled og tredje — en Strøm
af lyskolde Timer i slæbende Drys.
Og fjærde Dagen der vaagned en Drøm
om Foraar og Skove, om Roser og Kys —

En Drøm om Sommer og sødt Behag,
om sarte Kærtegn i Eng og Krat.
Og saa blev der kysset og grædt en Dag
og lét og kysset den lange Nat.

For saadan er Livet op og ned,
og saadan er Livet ud og ind.
Og den, som intet bedre véd,
faar tage sin Lod med et skønsomt Sind.

PAA KYSTEN VED HELSINGØR.

Der græsser en Ged
op ad Skovskræntens Væg
og smaa bitte Bukke
med Horn og Skæg.
Men i Solskins-Taager
flyver hvide Maager,
ind over Sand,
fjærnt over Strand.

Og Bølgerne løber
paa kryds og paa tværs,
slentrende sødt
som et mageligt Vers.

I Bøges bløde Bladesus
min Elskede tog Stadet,
mens ved et blaamalt Badehus
min Ven og jeg har badet.

Fra Badet øjned jeg min Skat
med Næsen over Vandet: —
I en Gudindes Taalmod fladt
henstrakt og ét med Landet.

Der græsser en Ged
op ad Skovskræntens Væg
og smaa bitte Bukke
med Horn og Skæg.

SOLSKINSVISE.

Vi har slentret under Løv, naar dit Kammer blev for trangt;
vi har hellere gaaet for kort end for langt.
Dine Slyngplante-Arme holdt mig sammen og sund,
jeg har drukket mine Vers af din brændende Mund.

Jeg har drukket mine Vers af din brændende Mund,
fanget bløde Suk og Vellyd fra Barmens bange Grund;
men naar sære Medlyd dirred fra din Læbe uformærkt,
har jeg drukket, hvad jeg trængte af barbarisk og stærkt.

Jeg har drukket, hvad jeg trængte af barbarisk og stærkt,
og din fine Slankhed øged mine Kræfter uformærkt,
og din Favn blev mig fortrolig som et venligt Foraarssyn,
og jeg græder for et Glimt af dine solrene Bryn.

FRUGTHAVE.

Brød Stormen den sollyse Flade?
min Sjæl flagred op som et Lin,
og en lynflængt Tordenkaskade
skylled Regn over grønne Blade.
— Da det blev tyst, var du min.

Det er fugtigt i Stikkelsbær-Gange
og dufter, nu det er tyst,
fra det dyngvaade Græs og de mange
Kirsebærblomster, som prange
skært mod et Lufthav saa lyst.

Lad mig vandre herind ved din Side,
mørkøjede Jomfru fin,
dine Hænder, de frugtblomst-hvide,
lad tæt mig om Livet glide,
du min smidigrankende Vin!

Og din Kind, den æbleblomst-røde,
læn mod mig; og kys min Mund!
dine Læber er vellugtsøde,
men de sarteste Kærtegn gløde
fra Øjnenes mørkblanke Grund.

Har din Arm om min Hals jeg trukken
og din Barm mod mit Hjærte tæt,
saa jeg hører din sagteste Sukken —
da fryser jeg ikke i Duggen,
da bæver jeg salighedslet.

Mod Solnedgangs-Blaaet højne
Frugtblomsterne deres Pragt.
Foran mig to undrende Øjne,
foran mig din Barm og din nøgne
Arm mig om Nakken lagt!

Du er vaad om din Fod, du rene,
og krydret som Frugthavens Lugt;
lad os kysses tyst og alene —
vi er selv som to Æblegrene,
skal blomstre og bære Frugt.

SIESTA I HAVESTUEN.

Mit søde Barn du hæver
fra Bordet dig lidt tung og varm,
ak altfor, altfor snæver
er Silken om din unge Barm!
Og her i Mørket trækker
du Vejret dybt, imens du tæt
dig til min Skulder lægger
saa mæt og god, saa god og mæt.

Du er saa træt mit eget
hjærtelskte Barn, o Due min,
for du har spist saa meget,
og øm, for du har drukket Vin.
Jeg sidder som en Dukke
og har det godt og har det hedt,
fastklamret af min Smukke,
som slumrer ind lidt efter lidt.

Den trange Silketrøje
har løst sig lidt, ak hvad Fortræd?
Blandt unge, runde Høje
er der et fint og yndigt Sted.
Der vil min Sjæl sig sænke
i Anemoners Foraarsfred
og blundende betænke,
om Verden ejer bedre Bred.

HAVET.

Sol gaar ned under øde Bred,
hvor Stargræs strutter i vindtørt Grus.
Det klare Blaa fanger kølig Fred;
Havstokken tier i Fralands-Sus.

Havet ruller stille og stort:
et Væsen af Liv, hvis Floders Drag
som sendt fra en eneste Hjærteport
har Vilje gemt i hvert sagte Slag ....

Det ruger som Mythernes Midgaardsorm
og slaar med sin Hale i Breddens Sand.
Men jeg gaar med min Skat i den stigende Storm,
vore Fodtrin befæster det vigende Land.

LÆBEBLOMSTERNE.

En frodig Plet jeg aner,
Krokus og Tulipaner.
Den graanende Aften en Blæst har bragt,
det bruser i Læbeblomsternes Dragt.

Det er som unge Kvinder,
en Skæbnetroldom binder —
hvis Nidkærhed fandt aldrig Fred.
Nu hvisker de paa dette Sted.

De blegnende Blomster finder
saa mange Hjærtens Minder.
De skændes ensomt i Blæst og Dug
og falmer med Læberne gule af Fnug.

EFTERAARET.

Som Stormfugle over det mejede Agerland Timerne flyr,
og Solen fører sin Dagfragt tungt gennem susende Skyr.
Det tykner med regnvaade Nætter efter hver solbleg Dag,
og endt er de tætvokste Markers frodige Aftenbehag.

Og aabner jeg Døren i Gavlen, naar Skumringen lægger sig sval,
da staar du med klaprende Tænder og hyller dig tæt i dit Sjal.
Ud over Stubmarkens Muldjord vender du Blikket saa trist,
min Skat, min Veninde, som skulde du søge et Haab, vi har mist'..

Mindes du Foraarets Aftner, naar Solen som smæltende Guld
svandt fra en hedblaa Himmel af trilrende Lærker fuld,
mens hvidgrønne Rugaks lyste og blaat blev Frugthavens Løv,
og i Solstrimen hvirvled sig Skarer af Myg som skinnende Støv.

Men siden saa har vi hadet den lyse Sommer bort.
Og nu skal vi skilles i Fred for at skilles ved Mén og Tort.
Men bleg og skælvende vender mod Mulden du Blikket saa brudt
og brydes endnu med en Lykke, som aldrig skal blive fortrudt.

PAGEDRØM.

Red mig en Sæng, hvor der er stort og stille,
naar Morgnen tænder svagt de høje Ruder.
Giv mig en Glut, som kun med Sorg kan skille
sin unge Søvn fra mine hvide Puder!

En Glut, hvis Favn har Hjærtets skønne Dvælen,
som, naar mit første Natteblund begynder,
sætter sig ensomt op paa Sængefjælen,
Brystet i Storm, mens hun i Mørket nynner.

Giv mig en Hjærtens Glut, som snild og vaagen
kan med et Smil min syge Mistro finde;
men fuld og hvid! ti jeg har, mer end nogen,
Sjæl for den Vellyst, at min Glut er Kvinde.

BUDDHA.

Buddhisternes Bøn:
„Frels os fra Sjælevandring“.

Over sagtelig glidende Strand har jeg draget dem hen,
gennem langt ud sig vidende Land har jeg skikket dem frem;
de kom Skove forbi med Tusmørke-rugende Kroner,
de kom Stæder forbi — der var Lys, der var Latter og Toner.
Saa naaed de frem gennem blinkende Sø, over Bjærge og buede Bro'r
hjem til det store Nirvana, hvor Fred ej behøves, hvor Striden er død og Græsset evindelig gror ....

Det er skummelt at bo paa den menneskevrimlende Jord;
det er skummelt at bygge i Skove, hvor Tavsheden bor;
det er skummelt at blandes med mange, som kaster dig hid og did;
det er skummelt og utrygt at bo med en enkelt langt borte fra
Menneskers Hjælp.

De har ledet saa vide, saa vide omkring efter Hjem.
Jeg har set dem fornægte sig selv og at taale og lide for Fred.
De har troet at finde en Arne, som aldrig gik ud;
men alle saa kom de og klagede:

„Buddha, min Gud!
Jeg er træt af at leve i Verden, o Buddha min Gud!
mine Haab er forbrændt paa en Arne, der hastig gik ud;
jeg har intet Begær efter Himlenes salige Kyst —
jeg blev bitter og sviende syg af al Jorderigs Lyst.
Men du tage mit Liv, som jeg véd ej: hvortil og hvormed?
at min Sjæl skal ej mer vandre rastløs fra Sted og til Sted!
Buddha, o Buddha min Gud, du var grum, om min Bøn du
forskød:
jeg beder jo ene at frelses fra Sjælevandringens Nød,
beder om intet, om Fred, om udødelig Død!“

Over sagtelig glidende Strand har jeg draget dem hen;
gennem langt ud sig vidende Land har jeg skikket dem frem.
De kom Skove forbi med Tusmørke-rugende Kroner,
de kom Stæder forbi — der var Lys, der var Latter og Toner.
Saa naaed de frem gennem blinkende Sø, over Bjærge og buede
Bro'r
hjem til det store Nirvana, hvor Fred ej behøves, hvor Striden
er død og Græsset evindelig gror.

MORGENTIME.

Den sødt søvndrukne Nattergal,
der slog i Nat sin Kastagnet,
mens Regnen bruste stærk og sval —
sov ind i Gryets Sølvlys træt.

Og Dagen løfter sin Pokal,
og Søens Oljeflade snor
sig som en Muslings Perleskal
bredt om en Strime guldbrun Jord.

Mit Hjærte, fyldt ved Dagens Krus,
slaar Kastagnet til Minders Bud.
Hver Dør staar aaben i mit Hus ....
Svalerne stryger ind og ud.

Sophus Claussen.

En literær Protest mod Enevælden under Christian V.

Aaret 1663 var et uroligt Aar for den nye danske Enevælde og dens Mænd. Det var i dette Aar, at Frederik III og hans Hof opskræmmedes ved Efterretningerne om Korfits Ulfeldts Forhandlinger med Kurfyrsten af Brandenborg og i dem saa, ikke, som Forholdet i Virkeligheden var, Udslaget af en skibbruden Mands aldrig udslukkede Ærgærrighed, men Tegn til en vidtforgrenet Sammensværgelse mod det nye Regeringssystem, og i Frygten herfor greb til Forholdsregler, der havde Karakteren af en ligefrem Panik. Men det var ogsaa i det Aar, at der fra den danske Adels Midte udgik et Skrift, der indeholdt dels en Protest, vel ikke mod selve Enevælden, men dog mod de bitre Anklager mod Adelen, der som et Slags Forsvar for Statsomvæltningen fremkom under Ly af det nye Regimente, dels et Angreb paa adskillige af de Mænd, som dette Regimente havde knyttet til sig.

Forfatteren til denne Protest og dette Angreb var et Medlem af en af de anseteste Slægter mellem det danske Aristokrati. Han hørte til Rosenkrandsernes Æt, der i adskillige Aarhundreder i Fred og i Krig havde været selvskreven imellem de ypperste af Adelsstanden. Men naar i det 17de Aarhundrede literær Virksomhed og literær Produktion baade paa Teologiens og Politikens Omraade havde fundet ret originale Repræsentanter indenfor Rosenkrandserne, saa hørte Oluf Rosenkrands, hvem Talen her er om, dog ikke til samme Linje af Slægten som denne Virksomheds Hovedmænd, Holger Rosenkrands den lærde og hans Søn Gunde Rosenkrands. Den Linje, Oluf Rosenkrands tilhørte, havde hidtil væsentlig virket enten som Godsbesiddere og Lensmænd eller syslet med militær og diplomatisk Gerning. Det synes først at have været ham, der tilførte denne Gren af Slægten en vis Lærdom og Lyst til at benytte Pennen.

Oluf Rosenkrands's tidligere Liv havde ikke frembudt noget særdeles ejendommeligt, men var gledet hen som de fleste af hans Standsfællers. Han var en Søn af Holger Axelsen Rosenkrands til Herregaarden Glimminge i Skaane, var født 1622 og havde tilbragt en Del af sin Ungdom paa Rejser i Udlandet; sandsynligvis havde han lagt sig efter Studiet af den klassiske Literatur, nyere Historikere og politiske Forfattere. Efter sin Hjemkomst var han paa vanlig Vis bleven ansat som Sekretær i Kancelliet og havde været i Korfits Ulfeldts Følge paa hans Gesandtskabsrejse til Nederlandene 1649; derimod havde han ikke opnaaet noget større Len, kun et mindre i Norge. Efter sin Fader, som døde 1646 og efterlod adskillige Børn, havde han arvet Herregaarden Egholm paa Sjælland og en mindre Gaard i Skaane. 1652 ægtede han Birgitte Krabbe, en Datter af Rigsraaden og Statholderen i Norge Gregers Krabbe; efter Svigerfaderens Død 1655 fik han Enggaard, det nuværende Gyldensteen paa Fyn. Det var saaledes et betydeligt Godskompleks, han efterhaanden var bleven Ejer af, og trods de i økonomisk Henseende saa daarlige Aar var han en velstaaende Mand. Efter at Skaane var tabt, solgte han sin derværende Gaard til den svenske Adelsmand Magnus Durel. Han gav Møde paa det store Stændermøde i København 1660, men om hans Holdning under Statsomvæltningen foreligger der ingen Oplysninger, og det er kun fra hans senere Liv, at vi tør drage den Slutning, at han maa have været en af dem, der med størst Bekymring har set den Forandring foregaa, som i første Linje berøvede Adelen dens Ret til at vælge Kongen, lagde dens andre Rettigheder i Monarkens Haand og ophævede det ved Haandfæstningen bestemte kontraktmæssige Forhold mellem den og Fyrsten.

Men havde selve Statsomvæltningen krænket Oluf Rosenkrands, da kunde den ny Tingenes Tilstand, som fulgte paa, langtfra virke forsonende. Dens Karaktertræk var Tilbagetrængen af den tidligere herskende Stand og Forsøg paa at tage ny Kræfter i Brug, for en stor Del en naturlig Følge af det ny Regeringssystems Opgaver og Krav og af Magthavernes berettigede Mistillid til den Klasse, som de vidste kun af Nødvendighed havde bøjet sig for Omvæltningen. Men en lige saa naturlig Følge heraf var igen, at Modsætningsforholdet mellem Regeringen og de adelige, der ikke straks foretrak Hofgunst for Fastholden ved de gamle Traditioner og Rettigheder, maatte vedblive. Adelen saa Udlændinge og borgerlige sættes ind i de Embeder, der tidligere

saa godt som udelukkende havde været den forbeholdt. Den saa Midlerne til politisk Magt og Anseelse og tillige til materiel Fordel glide ud af sine Hænder. Oluf Rosenkrands havde personlig ikke været begunstiget af den gamle Regering, ingen større Embeder vare blevne ham til Del, og hans Forfængelighed eller Ærgærrighed havde næppe været tilfreds dermed. Men under det ny Regimente vare Udsigterne kun blevne slettere, og det var en tarvelig Trøst, at han 1661 fik det Hverv at være Kommissarius ved Beslaglæggelsen af Kaj Lykkes Ejendomme og derved paa en Maade kom til at deltage i Kongehusets haarde og til dets egen Fordel sigtende Hævn over et letsindigt og ulykkeligt Medlem af hans egen Stand.

Da var det, at et lille latinsk Skrift, som udkom i Begyndelsen af 1663, gav Anledning, til at han ikke længere holdt sin Misfornøjelse tilbage. Dette Skrift, der havde til Titel: Et Brev om Undersaatterne i Kongeriget Danmark og i Særdeleshed om Adelen (De ordine subditorum in regno Daniæ, et inprimis de nobilitate epistola), antoges i Almindelighed for forfattet af en af Hoffets mest betroede Mænd, Generalauditøren Poul Tscherning. Dennes Forfatterskab benægtedes dog senere og staar ikke saa absolut fast, at man uden videre tør tale om det ejendommelige i, at Skriftets Tankegang var absolut anti-aristokratisk og at Poul Tscherning er Stamfaderen til en saa demokratisk Politiker som Oberst Tscherning. Skriftets Grundtanke var, at Naturen havde gjort alle lige, og at al Forskel oprindelig kun beroede paa gode eller slette, fortjænstfulde eller skadelige Gerninger. Denne Tilstand burde man atter komme tilbage til, og det stod til at haabe, at Kongen med sin ny Magt vilde virke derfor. I et frit Monarki, som Forf. kaldte Danmarks Regeringsform, burde ingen være saa udmærket ved sin Fødsel, at han ragede op over alle andre. Det var først i Pjesens Slutning, at Forf. forlod den rolige Udvikling af det demokratiske Princip for at angribe den gamle Adel; men da lagde han ganske vist heller ikke Fingrene imellem. Det hed her: Alle de, som hidtil kun have rost sig af deres Forfædres Billeder, alle de, som ubekendte med Fredens og Krigens Gerninger kun have svælget i Overdaadighed og Uvirksomhed og kun have villet herske i Kraft af deres Forfædre, alle de maa nu arbejde paa at bevise deres eget Værd; hvis de undlade dette og blot tænke paa deres Embeder og de gamle Sædvaner og ikke tæmme deres Lyster, da bør de erindre, at Rigets, Kongens og Konge-

husets Velfærd er den højeste Lov, imod hvilken ingen kan pukke paa sine Privilegier.

Det var dette Angreb, der, som omtalt, kaldte Oluf Rosenkrands i Skranken og lod ham, dog anonymt, affatte et Modskrift, som han gav Titlen af Adelens Svar paa den partiske Bagvaskers Smædeskrift (Nobilitatis responsum ad famosum factiosi calumniatoris libellum). Han begyndte med at søge at lægge sin Modstander for Had hos hans egne Velyndere ved at bestræbe sig for at vise, hvor tveægget et Sværd Hævdelsen af det naturlige Lighedsprincip var, idet det i lige saa høj Grad truede Kongedømmet som Adelen. Han angav, om end i en lidt forblommet Vending, Tscherning som Forfatter og beskyldte ham for at ville rydde først Konger og Fyrster og dernæst Aristokratiet af Vejen for at kunne forvandle Monarkiet til en demokratisk eller rettere anarkisk Republik. Og naar han henviste til hvad der i den Henseende var sket hos fremmede Nationer, da er det klart, at han hos Læseren vilde genkalde Erindringen om den engelske Republik med Lighedsprincipets Sejer, med Overhusets Ophævelse og med den salvede Konges Død paa Skafottet. Overfor sin Modstander hævder han dernæst Betydningen af en gammel Slægt og haaner dem, som mene, at de ved nogle Fortjænester kunne erhverve Adelsskab: kun det Adelsskab er sandt og fuldkomment, som hverken har Blodets Mangler eller svigter i Dyd. Medens denne Del af Skriftet har sin Interesse ved en vis taktisk Behændighed, er der derimod mere af Øjeblikkets Stemning over det Afsnit, hvor han søger at gendrive Angriberens Beskyldninger mod Adelen for Uvirksomhed. Det er, hedder det her, en taabelig og fræk Dumdristighed af den nedrige Bagvasker, naar han anklager os adelige for Uvidenhed og Ørkesløshed, fordi vi paa Grund af vor Ulykke og Mangel paa Velyndere ikke faa offentlige Hverv, men nødes til at tilbringe vort Liv i Stilhed som Privatmænd, ret som om det laa i vore Hænder at anvendes efter vor Værd i Statens Tjæneste, saa at vi kunde fremlægge Beviser paa vore udmærkede Egenskaber ved med Redelighed og Berømmelse at udføre de os overdragne Hverv. Han udvikler dernæst, hvor megen Vægt Adelen lægger paa sin Uddannelse, hvor megen Tid og Udgift den anvender paa lærerige Udenlandsrejser, og hvor skuffet den saa bagefter ser sig ved at unddrages Lejligheden til at lade Kongen og Fædrelandet nyde Frugterne af dens Arbejde. „Ti andre komme os i Vejen, Mænd, som mere Lykken end

Fortjænester har hævet til Æresposter, undertiden Parvenuer af den laveste Almue, uden gammel Familie og uden Dyder, opdragne uden at lære noget, og som tilmed senere have plettet deres Ungdom ved Samliv med fordærvede Mennesker og nu i Erindring om deres Oprindelse og af Had til de ædelbaarne og ædelt opdragne drives til at paaføre Adelen og de berømteste Slægter Skade og Ulykke".

Det er let at se, at en saadan Stil er paa Koturnen, og der var baade den Gang og nu adskilligt mere at fortælle om Adelens udmærkede Egenskaber, om dens Uddannelse og dens Udenlandsrejser, end Oluf Rosenkrands anfører. Men der er dog Varme over Selvforsvaret. Og naar han tilsidst angriber de fremmedes Utaknemlighed, som først nyde godt af Landet og derpaa haane Nationen, og naar han ender med en truende Erklæring om, at dette Svar er et Svar fra hele Adelsstanden, der, hvis den blot fandt Bagvaskeren værdig dertil, vilde have alle sine Kaarder i Beredskab imod ham, saa er der ganske vist ogsaa Praleri heri, men man føler dog, at der er noget typisk i Svaret, man tror at høre Genklangen af Adelens almindelige Følelse af Sorg og Harme.

Skriftet fremkaldte en ikke ringe Uro og Forbitrelse i Regeringskredsene; det fortælles, at man paatænkte at lade det højtideligt opbrænde af Bøddelen som en Fornærmelse mod selve Kongehuset, og at kun Poul Tschernings egen Mellemkomst hindrede et saadant Skridt. Den anonyme Forfatter kunde man derimod ikke ramme; hvor vidt man har vidst, at det var Oluf Rosenkrands, kan end ikke afgøres; men sikkert er det, at han ikke erholdt noget Embede under Frederik III. Hans Misfornøjelse hermed kom endnu en Gang til Orde i den Lovtale, som han 1669 forfattede over den afdøde, forhenværende Statholder i Norge Niels Trolle. Han indskrænkede sig ikke til at tale med Vemod om sit Otium, men bekendte paany sine Anskuelser, denne Gang under Navn og derfor i en afdæmpet Form. Adelsmænd, udtalte han, modtage i Reglen med Blodet og fra Naturens Haand udmærkede aandelige Egenskaber, ved hvilke de stadig tilskyndes til hæderlige Bedrifter; derfor har enhver velordnet Stat altid holdt de ædelbaarne i Ære og givet dem Hædersposter, som kun ere blevne dem misundte af dem, der hylde hin afskyelige og gruelige Grundsætning, at alle fremragende Spidser bør afhugges.

Men Tiden gik, Enevælden fæstnede sig, stærke Strømninger drev en ikke ringe Del af Adelen bort fra Opposition mod den ny Regeringsmaade, ikke faa søgte Gunst fra Hoffets Straaler, de ulykkelige økonomiske Forhold bragte talrige andre til den materielle Afgrunds Rand.

Da kom Aarene 1670 og 1671 med de vigtige Begivenheder: Kongeskiftet, Christoffer Gabels Fald og en kortvarig Opblussen af Adelens Haab om gunstigere Vilkaar, snart derpaa Griffenfelds stigende Magt og Oprettelsen af den nye Adel, Grever og Baroner. Denne Forholdsregel blev epokegørende i den gamle danske Adels Opløsningshistorie. Den skabte en Stand over den gamle første Stand og indførte et nyt Gæringsmoment i dens Liv. Ganske vist blev af 8 under Christian V oprettede Grevskaber kun ét erigeret af en dansk Adelsmand og af 15 Baronier kun 7. Hele Institutionen var for fremmed, Majoratsprincipet stod for meget som en Krænkelse af de yngre Børns Rettigheder, og Lensforholdet til Kronen betegnede for meget et Afbræk i den fri Ejendomsret til, at den danske Adel kunde forsone sig med Institutionen. Den bekendte Satire „Grevens og Friherrens Komedie“ afgiver det bedste Bevis paa den Bitterhed og Spot, hvormed Mænd af den gamle Adel saa ned paa de ny Grever og Baroner. Men ikke desto mindre er der tydelige Spor til, at den Rangsvimmel, som kaldtes til Live ikke alene ved Forordningen om Grevskaber og Baronier, men ogsaa ved den samtidige Rangforordning og ved Danebrogsordenens Indstiftelse, langtfra lod den danske Adel uberørt. Særlig var det den kvindelige Del af Standen, hos hvilken man kan mærke den af de ny selskabelige Forhold opfostrede honnette Ambition. Man fandt paa den Udvej at søge om Titlen af Greve eller Baron, hvor det ikke lod sig gøre at faa Gods erigeret til Grevskab eller Baroni, eller man søgte om andre Titler eller om Danebrogsordenen. En af Holkerne skrev 1672 til Griffenfeld og bad om, at han og hans Broder maatte faa Rang og Titel lige med grevelige Personer, „anseende nu daglig en eller anden ved Stand eller Ærestitler vorder ophøjet, vi dog stikkende blive og os fast alle Selskaber maa entholde“. Men overraskende er det at finde Fru Birgitte Krabbe, Oluf Rosenkrands's Hustru, som en af de ivrigste Sollicitantinder om de ny Værdigheder. Umiddelbart efter Rangforordningens Udstedelse og endnu før nogen havde faaet Danebrogsordenen, skrev hun til Griffenfeld for at minde ham om, at han havde lovet, at han

vilde erindre „os“, som hun skrev, det vil sige hende og hendes Mand, til at faa Ridderordenen og om muligt tillige Titlen af Gehejmeraad. Gjorde han deres Hus denne Tjæneste, skulde den blive vel erindret, og hvis han ønskede det, vilde de gærne rejse ind til København for at tale med ham. „Jeg véd“, tilføjede hun meget betegnende for hvad der optog Gemytterne paa den Tid, „at der er saa mange, som tale med Eder i disse Dage; ti enhver har sine og vil have frem“. I et andet Brev til Griffenfeld gik hun nøjere ind paa Sagen og aabenbarede, at hun i Grunden helst vilde være Baronesse. Hun udtalte nemlig sin Bekymring over at have erfaret de Vilkaar, som skulde ledsage Friherretitlen, da hun og hendes Mand ikke vilde gøre deres to Døtres Kaar som Arvinger forskellige, og deres Formue maaske ikke vilde være tilstrækkelig til at oprette to Friherreskaber; men da de kun havde bedet om denne Dignitet for at undgaa den haarde Tilskikkelse, at hendes Mand, som tidligere havde tjænt i hæderlige Embeder, nu i sin Alderdom skulde cedere mange andre, der baade i Byrd og Kvalitet vare hans Undermænd, saa begærede de alene den Gunst at maatte nyde bemældte Titel for deres Liv eller, hvis det ikke kunde ske, da i det mindste at benaades med Ridderordenen. Man mærke i disse Breve baade det tidligere Nag til Parvenuerne og den under Ambitionens Tryk frembragte Gaaen paa Akkord med de gamle Traditioner. Og man fristes tillige til at tænke paa, at det efter al Sandsynlighed var Oluf Rosenkrands' og Birgitte Krabbes egen Svigersøn Mogens Skeel, som nogle Aar efter forfattede „Grevens og Friherrens Komedie“ og i den karakteriserede Greven, Repræsentanten for de gamle adelige, der lod sig optage i den ny Stand, som dreven ikke af slette Motiver saaledes som Parvenuen Baronen, men af Forfængelighed og navnlig af Svaghed overfor sin rangsyge Hustru. Mogens Skeel, hvis han er Forfatteren, har ikke behøvet at gaa langt for at faa Træk til sin Skildring. Men hvorom alting er, foreløbig vandt Oluf Rosenkrands frem paa den Bane, han havde betraadt under Skuldertræk fra adskillige af sine Standsfæller. Han blev endnu 1671 ophøjet til Baron, fik samme Aar Danebrogsordenen, udnævntes til Etats- og Justitsraad og blev Medlem af Højesteret. 1678 fik han tillige Bestalling som Gehejmeraad med en aarlig Løn af 2000 Rdl.

Og dog var der i Oluf Rosenkrands Stof til meget andet end en bøjelig Hofmand. Dybt i ham laa Sorgen over, at den

gamle Tid ikke var mere. Han var Vidne til, at Adelsstandens Opløsning fortsattes med rivende Hastighed, idet talrige Slægter sank lavere og lavere ned eller helt uddøde, medens andre kun holdt sig oppe ved ganske at svigte Traditionerne. Trods sine Hæderstitler følte han dog stadig sig, sin Slægt og sine Venner tilsidesatte af Regeringens virkelige Yndlinge, der fortrinsvis beklædte de indflydelsesrigeste Poster i Administrationen. Hans Misfornøjelse viste sig saaledes i det Skrift, som han 1678 udgav til Æresoprejsning for den af Svenskerne under den skaanske Krig i Malmø henrettede Baron Jørgen Krabbe. Skøndt dette Skrifts hele Tendens tilsyneladende udelukkende var rettet mod Rigets Fjender, er der Grund til ogsaa i det at bemærke Udtryk, der pege hen paa Forholdene i Danmark. Det er næppe alene Svenskere, han har tænkt paa, naar han i bitre Udtryk taler om fremmede Yndlingers skadelige Indflydelse paa Kongerne. Og naar han skriver, at alle Riger langt mere burde grundfæstes paa Undersaatternes gode Vilje og Kærlighed end paa Øvrighedens Tvang og Magt, da har det sikkert været Forholdene Vest for Sundet, der fuldt saa meget som Begivenhederne i Skaane have staaet for hans Blik. Og endnu mere gælder dette om Ord som disse: Man maa vel fire for dem, som have Magten, men Retten gælder, naar Magt og Vold har Ende.

Efter hans hele Tilbøjelighed til literære Studier maatte han dog fortrinsvis være modtagelig for Sorg over de Angreb paa den danske Adel, der fremkom i Literaturen. Det havde ikke manglet derpaa. To udenlandske Forfattere havde navnlig saaret hans Følelser. Den ene var en tysk Retslærd Andreas Philip Oldenburger, der havde indflettet Angreb paa den danske Adel i et pseudonymt, 1670 udkommet Skrift: Collegium juris publici imperii Romani Germanici, den anden en Professor i Historie ved Gymnasiet i Lyneburg Johan Buno, der i sin Indledning til et Kompendium i Universalhistorien, som var dediceret til Kongen af Danmark, og hvis første Oplag var udkommet allerede 1664, havde villet vise, at Danmark oprindelig havde været et Arverige og kun ved Adelens Overgreb i den nyere Tid var blevet et Valgrige.

Rosenkrands havde alt andet end forhastet sig med at svare; vistnok først 1680 havde han udarbejdet sit Forsvar for den danske Adel, Apologia nobilitatis Danicæ, og den 4. Januar 1681 satte han paa sin Herregaard Egholm sit Navn under Fortalen.

Dette Skrift blev hans Livs største Bedrift, lige saa vel som det blev hans Ulykke. Han lod Bogen trykke i Lybek, maaske fordi Papiret var billigere dér, men vel ogsaa for at omgaa Censurforordningen af 1667, der kun omhandlede Skrifter trykte her i Landet og lod dem, der vare trykte i Udlandet, uomtalte. Han havde dog ønsket, at Trykkestedet skulde angives, men udelod det efter Bogtrykkerens Ønske. Bogen var færdig trykt i Juni 1681, den var trykt i c. 550 Eksemplarer, hvoraf noget over 50 paa fint Papir. Eksemplarerne bleve sendte til Danmark og kom i Bogladen dér i September Maaned.

Bogen er skreven paa Latin ligesom Pjesen fra 1663. Den vidner om et betydeligt Kendskab til historisk og politisk Literatur, til Forfattere fra Oldtiden som Livius, Curtius og Tacitus og til Forfattere fra Renaissancen og den nyere Tid som Comines, Machiavelli, Erasmus, Olaus Magnus, Svaning og Meursius. Den er i formel Henseende ikke synderlig heldig, Sproget er ofte tungt og trættende, næsten lidt gammelmandsagtig udtværet. De Forfattere, der ere benyttede som Kilder, ere, for øvrigt efter Tidens Sædvane, for meget afskrevne, for lidt indarbejdede i Forfatterens egen Tekst.

Indledningen har Form af en Dedikation til Kongen. Han begynder med at forklare, hvorfor hans Værk, der er en Frugt af hans Otium, er blevet til. Han havde længe været forbitret over de Angreb, som fremmede havde rettet mod den danske Adel, og hans Standsfæller havde opfordret ham til at tage Ordet for at gendrive dem. I Begyndelsen var han dog ikke sikker paa Kongens Sympati, men den nu afdøde Overhofjægermester Hahn havde kort før sin Død forsikret ham om, at et saadant Forsvar kun vilde glæde Kongen. Alt andet vilde da ogsaa være unaturligt, da et Forsvar for Adelen jo er et Forsvar for hele Nationen, og den fremsatte Paastand om Adelens Trældom jo er en Fornærmelse mod Kongens egen Fader, Frederik III. Idet han dernæst minder om, at Christian III i sin Tid havde paalagt Adelen at forsvare sig mod lignende Angreb, benytter han dette som en Overgang til gennem en længere Udvikling at prise denne Konge og tydelig fremstille ham som et Mønster paa en Regent: saa længe Christian V følger hans Eksempel og tager gode Mænd til Raadgivere, der elske Gud og Sandheden, saa længe vil han vokse i Kraft og Dyder. Christian III befæstede den sande Religion, sørgede for Universitetet, for Kirker og Skoler og indsatte kun

værdige i Embederne. Han ordnede Retssikkerheden og følte sig selv bunden ved Lovene; han vidste at vinde alle Stænders Kærlighed, men idet han fulgte Naturens Orden og Lov, gav han den højeste Stand den højeste Ære og Værdighed og forøgede de Privilegier, som Frederik I havde skænket den. Kun indfødte forundte han Embeder og Hædersposter, ti han vidste af Historiens Lærdomme, hvor meget fremmede have skadet Landet: først vise de sig ydmyge, men naar de have opnaaet deres Ønsker, optræde de med Stolthed og Overmod paa Landets Bekostning. Christian III holdt Smigrere og Bagtalere fjærnt fra sig og afværgede derved store Ulykker; ti de vide ofte at besnære Fyrsten, saa at han ikke lærer Sandheden at kende. I Krig stolede han mere paa indfødte, der vide, at de forsvare Arne og Hjem, end paa fremmede, der hurtig forlade deres Tjæneste. Han bar Omhu for Finanserne, gav i sit Hof et Eksempel paa Sparsomhed og var maadeholden med Hensyn til Skattepaalæg, vel vidende, at haarde Skatter skabe Misstemning mod Fyrsterne og ikke give dem Styrke. Paa Grund af Danmarks Natur som væsentlig Øland sørgede han mere for Flaaden end for Hæren. Ovenpaa denne Ros over Fortiden gav Forf. Slutningen af Indledningen et yderst loyalt Sving ved at fremhæve Ligheden mellem Christian III's og Christian V's Regering; begge anvende deres Kongemagt til det gode, begge have Folkets Kærlighed, saaledes som det har vist sig i sidste Krig, hvor Adelen har kæmpet saa tappert for Kongens Øjne. Gid da Gud længe maa bevare Christian V's Liv og indgive ham — det glemmer han dog ikke at lægge til — gode Raad! — Selve Bogen begynder med et Angreb paa den før omtalte Oldenburger. Han udtager af dennes Værk Sætningerne om, at Frederik III's Planer om at angribe Sverig i og for sig vare gode nok, men bleve til Ulykke, fordi han kun var Konge af Navn og derfor afhængig af sin fejge og troløse Adel; men da København var reddet, lykkedes det heldigvis Kongen at straffe den, og derved bleve de adelige fra Herrer til Trælle. Overfor disse Paastande fastslaar Rosenkrands først, at Lykke og Ulykke i Krig ikke saa meget afhænger af Menneskenes Planer og Gerninger som af Gud og Lykken, og hævder derpaa, at Frederik III ingenlunde var en Navnekonge, ti man bliver ikke dette ved at være bunden til Love, der igen binder Folket til Lydighed Han fremhæver, at Mænd som Anders Bille og Axel Urup i høj Grad have udmærket sig, og at kun de Fæstninger, hvor ikke-adelige havde Befalingen,

bleve overgivne til Fjenden. Lejlighedsvis kommer han her ind paa Korfits Ulfeldts Sag; hans Udtryk om denne er selvfølgelig forsigtige og tilbageholdne, men han vover at give et Referat af Ulfeldts Opfordring i Aaret 1657 til Adelen til Frafald fra Kongen, roser Adelen for dens Trofasthed mod Kongen overfor denne Opfordring, men angriber i de hæftigste Udtryk hvad han kalder de usle Hofsnoge, der benyttede Lejligheden til at gøre alt for at føre Adelen i Ulykke og stadig opfandt ny Paafund for at udrydde den. Han vender sig derefter mod sin anden Modstander Buno. Først og fremmest bebrejder han ham Utaknemlighed. Tyskerne, der i Tænkemaade og Sæder ikke ere meget forskellige fra de Danske, ere altid blevne godt modtagne her i Landet, især i dette Aarhundrede under Trediveaarskrigen, hvor de strømmede ind og fik Rettigheder, ja endog en Kirke; Buno har selv studeret i Sorø. I en vidtløftig Undersøgelse søger han dernæst at fastholde, at Danmark altid har været et Valgrige. Han faar Lejlighed til her at indflette Bemærkninger om, at fremmede Dronninger ofte have indført fremmede og skadelige Skikke, og at det i Danmark altid har været anset for en Skam at lyde Kvinder. I hans sidste Ord til Buno bryder hans aristokratiske Følelser stærkt frem. Buno betyder paa Dansk en Bonde, og han har netop en saadans Karaktertræk: Bagtalelse, Smiger, Løgnagtighed, dumt Hovmod og Troløshed. Til Slutning vender han sig paany mod Oldenburger for at imødegaa hans Ytring om, at Adelen var Trælle. En saadan Paastand er lige saa meget en Fornærmelse mod Kongen som mod Adelen, ti i saa Fald maatte Frederik III have været en Tyran. I voldsomme Udtryk skildrer han derefter en Tyrans Karakter og hans Raadgiveres Slethed. Men en Tyran hersker aldrig længe, han har ikke Folkets Kærlighed, og hans Regering vil hurtig blive omstyrtet. I Modsætning hertil skildres den gode Fyrste, der ikke søger sin Styrke i Fæstninger og fremmede Lejetropper, men i sine Undersaatters Kærlighed. Saadanne Fyrster have ogsaa Kongerne af det oldenborgske Hus altid været med Undtagelse af Christiern II; derfor have ogsaa Stænderne frivillig overgivet Frederik III Arveretten, og han har atter givet de adelige Privilegier, som vise, at de ikke ere Trælle.

Der er næppe nogen, der efter denne Udsigt over Skriftets Indhold vil bestride, at det bør bestemmes som et polemisk politisk Tendensskrift. Rosenkrands's Begejstring for Christian III som den nationale og mod Aristokratiet særlig velsindede Konge falder

os fremmed, fordi vi nu vide, at det for en stor Del var ved holstenske Krigsmænds Hjælp, han erhvervede Magten i Danmark, og at han i en ikke ringe Tid af sin Regering stod i et bestemt Modsætningsforhold til en stor Del af den danske Adel; men dette har intet at betyde, naar man erindrer, at Rosenkrands og hans Samtid væsentlig havde deres Kendskab til hine Begivenheder fra Arild Hvitfelds Beretning, i hvilken intet saadant Lys kastedes over hvad der var sket 1536. Det var i Virkeligheden aldeles sikkert for at fremhæve Forskellen fra og ikke Ligheden med den nuværende Regering, at Rosenkrands hævede Christian III saa højt; det var den ved Love bundne, af et Aristokrati indskrænkede Kongemagt, udøvet af en Fyrste, som paa enhver Maade bar Omsorg for sine Undersaatters Vel, der fremstilledes som Mønster. Og naar Kongen rostes for at have anvendt indfødte Adelsmænd som Raadgivere og Embedsmænd, og derimod fremmedes skadelige Indflydelse søgtes bevist, naar der taltes om bagtaleriske og skændige Hofmænd, ja om Fyrster, der søgte deres Styrke i Magten, eller om fremmede Dronninger, der indførte skadelige Skikke, da laa det snublende nær, at Læseren skulde tænke paa Fortidens Konger som det gode Element, men derimod paa Frederik III's, Sofie Amalies og Christian V's Regeringer som det onde Element. Ligesom Rosenkrands nærmere ved den engelske Revolution havde benyttet sin Pen til Angreb paa Lighedsprincipet, saaledes vendte han sig nu, om end i en i historisk Fremstilling indklædt Form, imod de fremmede Hofmænd, ja mod selve det absolutistiske Princip, mod Monarken som et i sig selv hvilende Væsen, hvis eneste Lov var hans egen Vilje, og hvis Magt beroede paa en fra den tidligste Tid stammende Arveret til Tronen, idet han tillige forsvarede den danske Adels Troskab mod Kongerne og hævdede deres ved Privilegierne af 1661 lovlig befæstede Stilling. Kort sagt Skriftet var ikke blot en Ros over Fortiden, ikke blot et Forsvar mod Angreb, det var tillige en Kritik over Nutiden. Det kan være tvivlsomt, om en saadan offentlig Kritik passede sig for en af Enevældens Gehejmeraader, men det kan dog paa den anden Side siges, at der ikke fandtes nogen egentlig strafbar Ytring i Bogen.

Skriftet vakte straks, da det var udkommet, en overordentlig Opsigt hele Landet over. Dets Tendens undgik ikke nogens Opmærksomhed, og Forbavselse over Forfatterens Dristighed blandede sig med Frygt paa hans Vegne for, at det fri Sprog skulde komme

ham dyrt til at staa. Og man tør sikkert antage, at Spændingen har været størst indenfor de gammeladelige Kredse, som vare saa stærkt interesserede i Sagen, og af hvis Medlemmer adskillige efter Rosenkrands's egen Opgivelse havde været med til at foranledige Skriftets Udgivelse.

Men ikke mindre Opmærksomhed havde Apologien naturligvis vakt ved Hoffet. Man har gættet paa forskellige som Hovedophavsmændene til de Skridt, der snart efter blev foretagne i Anledning af Skriftet, man har nævnet Gehejmeraaderne Kørbitz og Mikael Vibe, man har troet at se Enkedronning Sofie Amalies Fingre med i Spillet, og en samtidig Beretning giver Anvisning paa at finde et Motiv i Lysten til Oluf Rosenkrands's Godser. Men hvad der kan siges herom, er dog kun løse Formodninger. Derimod er det næppe for dristigt at lægge Vægt paa, at Christian V sikkert personlig har følt sine monarkiske Ideer dybt krænkede. For ham, der kort efter Oluf Rosenkrands's Proces nedskrev sit politiske Testamente med dets lydelig udtalte Forbitrelse over Adelens gamle Privilegier og med dets Advarsler til hans Efterfølgere mod at ansætte for mange af den gamle Adel i de højeste Embeder, for ham har ganske vist Rosenkrands's Skrift staaet som Udslag af et Sindelag, der var hans Kongemagts diametrale Modsætning. Det var i og for sig ikke forunderligt, at han ikke lod det skete gaa upaatalt hen, og at der derfor snart trak et Uvejr af den farligste Art op over Oluf Rosenkrands's Hoved.

Det indlededes med, at Rosenkrands i Oktober 1681 forvistes fra Hoffet, indtil han havde afgivet en Erklæring angaaende visse Punkter i Bogen, som Generalprokurøren skulde forelægge ham. Rosenkrands forsøgte straks at vende Sagen ind i et fredeligere Spor ved i et Bønskrift dels at fremstille Skriftet som Afbetaling paa en Taknemlighedsgæld til Kongen, dels at hævde dets rent literære Karakter, hvorfor han bad om, at det ikke maatte blive gjort til Genstand for en Retssag, men for en Undersøgelse af lærde. Men det blev forgæves. Generalprokurøren Peter Scavenius forelagde ham 29 Spørgsmaal til Besvarelse. Af disse angik de første Grunden til, at han ikke havde ladet sit Skrift censurere og ikke havde angivet Trykkestedet. I andre Punkter klagedes over hans upassende Omtale af Korfits Ulfeldts Sag, over hans Referat af dennes oprørske Brev fra 1657 og over at Ulfeldt trods Højesteretsdommen af 1663, der havde frakendt ham hans Adelsskab, var bleven nævnt med sit Slægtnavn. Vigtigere vare

dog de Punkter, hvoraf det fremgik, at Regeringen ikke anstillede sig uvidende om, at Skriftets Bemærkninger havde Anvendelse paa Nutiden, men tværtimod beklagede sig over Berømmelsen af Christian III som et Mønster for den nulevende Konge, over at Christian III's Regeringsform var bleven kaldt den bedste Regeringsform, over den tendensiøse Skildring af slette Regeringer og over den Maade, hvorpaa Udlændinge og deres Ansættelse i Embeder vare blevne angrebne. Tillige forlangte man Forklaring over, paa hvilke Adelsmænds Tilskyndelse Skriftet var udkommet.

Hvor lidet Rosenkrands havde forudset en saadan Storm, viser sig bedst derved, at det Standpunkt, som han valgte at indtage overfor disse Spørgsmaal, og som han senere fastholdt i sine Indlæg under den egentlige Proces, var det saa vidt muligt at fornægte Skriftets sande Mening. Han vedkendte sig kun, at det havde med Nutiden at gøre, for saa vidt som det var et Forsvar for Adelen mod Angreb, der vare fremkomne i Samtiden; men for øvrigt paastod han, at dets Kritik ingen aktuel Betydning havde; Apologien var intet andet end en historisk Bevisførelse dels for Adelens Troskab, dels for at Danmark oprindeligt var et Valgrige. Omtalen af Ulfeldt søgte han at undskylde, og han benægtede at have konfereret med nogen om Skriftet; han havde aldrig tænkt paa andet end paa at rose Christian V's Regering, ja han førte det endog over sin Pen at erklære, at han holdt den nuværende Regeringsform for den bedste. Samtidig søgte han ved Skrivelser til indflydelsesrige Ministre som Frederik Ahlefeldt, Konrad Reventlov og Ulrik Frederik Gyldenløve at faa dem til at forsone Kongen, saaledes at han kunde undgaa Generalfiskalens Tiltale. Men ogsaa disse Skridt bleve frugtesløse. Den 12. Novbr. udnævntes seks Kommissarier, nemlig Gehejmeraaderne Jens og Ove Juel, Ejler Holk, Erik Banner, Holger Vind og Didrik Schult til at undersøge Sagen for lukkede Døre i Kancelliet og derefter fælde Dom i den. For disse Kommissarier forelagde derpaa den 25. Novbr. Generalfiskalen Jens Clausen sit Anklageskrift. Foruden at indeholde en Klage over Overtrædelse af Censurforordningen gik det væsentlig ud paa, at Rosenkrands havde forset sig ved Mangel paa Lydighed og Respekt overfor Kongen og Kongens souveræne Regering, idet han havde fremstillet Christian III's Regeringsform som et mønsterværdigt Eksempel til Efterfølgelse for Christian V og havde udmalet Tyranners Skæbne; han havde endvidere angrebet Arvefølgen ved at udtale, at man ikke burde

adlyde Kvinder; han havde ved at tale med Haan om fremmede og især om Mænd af den tyske Nation angrebet højfornemme Personer, og han havde nævnt Korfits Ulfeldt paa en rosende Maade og udbredt Kendskab til hans Brev af 1657. Fiskalen satte derfor i Rette, at Rosenkrands andre til Eksempel og Afsky burde degraderes fra sine Titler og Bestillinger samt have sin Ære og Boslod forbrudt og dernæst forvises fra Kongens Riger og Lande; hans Bog burde forbydes og alle Eksemplarer indleveres til Kancelliet, og endelig burde Rosenkrands give de Udlændinge, der vare i Kongens Tjæneste, Satisfaktion.

Det lønner ikke Umagen at gaa nøjere ind paa Processens forskellige Enkeltheder eller paa den anklagedes Indlæg, der ikke bragte noget særligt nyt frem. Kun skal det bemærkes, at Fiskalens Anklage ikke støttede sig til nogen Lovbestemmelse; selv om Censurforordningen fortolkedes derhen, at den ogsaa angik Skrifter, der vare trykte i Udlandet, indeholdt den ingen Straffebestemmelser, og i den danske Lovgivning var Tabet af Bos- eller Hovedlodden knyttet til Forbrydelser, der ogsaa medførte Tabet af Livet. Men Hovedinteressen ved Processen ligger i de forskellige Vota, som Kommissarierne afgave i Slutningen af Januar 1682[1]). Hvorledes disse Vota delte sig efter politiske Standpunkter, viser sig bedst derved, at den eneste af Kommissarierne, der nærmede sig til Fiskalens Paastand, vel ikke i alt, men dog især i det vigtige Spørgsmaal om Bosloddens Fortabelse, var Didrik Schult, den eneste af de seks, som ikke var Medlem af den gamle danske Adel. I sit Votum tiltraadte han Anken over Censurforordningens Overtrædelse og udtalte, at Rosenkrands havde diverteret sin helt skarpe og meget for hastig løbende Pen med adskillige grove, ja farlige Digressioner og ulovlige Censurer og endvidere forbrudt sig ved den Maade, paa hvilken han havde omtalt Ulfeldt; han stemte derfor for, at han burde afsættes fra sine Charger som Gehejme-, Etats- og Justitsraad, være i Kongens Naade og Unaade, have sin Boslod forbrudt og forklare, hvem hans medskyldige havde været; desuden burde Bogen konfiskeres. Ganske modsat dette Votum vare Erik Banners og Jens Juels. Erik Banners var kort og nærmest afvisende. Han gaar ud fra, at Rosenkrands ved sin højeste Ed har benægtet at have tænkt, endnu mindre skrevet noget, der kunde være til Kongens

[1]) De hidtil utrykte Vota findes i Rigsarkivet.

Præjudice. Om den anklagede har Ret heri eller ikke, kan han ikke afgøre, da han ikke forstaar Latin; men det hele, der i denne Henseende bør ske, er, at Rosenkrands „ennollerer“ og genkalder hvad der staar i Bogen, for saa vidt som det ikke vedkommer Apologien mod Angrebene paa Adelen; derimod indrømmer han, at han har handlet ubesindig i sin Omtale af Korfits Ulfeldts Sag og derved forglemt sig selv og erindret det, som burde være glemt uden til Spot og Forhaanelse; herved har han gjort sig uværdig til at føre Titel af Gehejmeraad, med mindre Kongens Naade tillader ham det. Dette Votum var i Virkeligheden en Protest mod Anklagen men det maa indrømmes, at den var meget svagt begrundet. Langt betydeligere var Jens Juels, i enhver Henseende den fremragende Diplomat værdig. Han gennemgik Anklagen Punkt for Punkt. Først paaviste han, at Censurforordningen ingenlunde gjaldt for Bøger, der vare trykte i Udlandet, selv om det havde været klogere, om Rosenkrands havde ladet Skriftet censurere. Naar man dernæst havde forudsat, at der havde staaet et stort Komplot bag denne Bog, saa var det ikke alene en ubegrundet Formodning, men ogsaa at tillægge det ubetænksomme Skrift altfor stor en Ære. Juel søgte derpaa at formindske Betydningen af de paaklagede Sætninger; Forfatteren havde ikke rost Christian III saa meget som de fleste af vore Skribenter; han havde omtalt den nuværende Konge med megen Berømmelse, og med Hensyn til Spørgsmaalet om Valgriget som den oprindelige Regeringsform i Danmark, kunde han ikke dømmes paa en blot Formodning om hvad der laa bagved hans Ytringer. Hvad Beskyldningerne mod Udlændingene angik, da havde han ikke udtalt sig saa slemt, som det paastodes, og det var ikke fornødent, at han skulde navngive dem, som havde misbrugt Kongens Gunst, ti ingen vidste bedre end Kongen selv, hvem der havde handlet ilde og hvem der havde handlet vel, og de vare lette at finde, som først havde nydt for stor Naade af Kongen og siden havde sat ham Stolen for Døren. Idet nu Jens Juel saa bestemt modsatte sig Fiskalens Indlæg og udtalte sig saa aabent og djærvt om delikate Spørgsmaal, var han dog langtfra at gøre Bogen til sin. Han behandlede Bogen som en ubetænksom Blottelse, der fortjænte en Revselse, men som ikke var strafbar. Saaledes ytrede han, at Rosenkrands's Ytringer om Ulfeldt viste Mangel paa Judicium ved i det hele at røre denne Materie, men han havde ikke rost Forræderen. Naar Forfatteren havde undersøgt, om fremmede eller indfødte Officerer havde Skyld

i Ulykkerne, og naar han havde sagt, at Danmark altid havde blomstret mere i Fred end i Krig, da bemærkede Juel med Statsmandens hele Overlegenhed, at Rosenkrands her havde talt som en Mand, der hellere syslede med sine Bøger end med Vaaben og Værge; Grunden til Ulykkerne laa et ganske andet Sted; det var Hollænderne, der havde voldt dem 1645, Aftalerne i Haag mellem Vestmagterne, der havde skabt 1660, og Kongen af Frankrig, der havde lavet 1679. Heller ikke Stilen fandt Naade for Juels Øjne; hvem der kan læse Latin, udbrød han, kan læse det samme overalt i andre Bøger, saa at Rosenkrands snarere maa regnes for en Kompilator end for en Skribent. Sluttelig sammenfattede Juel sin Mening derhen, at Fiskalens Paastande beroede paa en urigtig Fortolkning, og at man ikke havde glemt at udlægge alt til det værste. Han kunde ikke indse, at den anklagede havde handlet mod Suveræniteten, men vel at han havde handlet ubetænksomt og ufornuftigt og behandlet ufornødne Materier. Rosenkrands's Hensigt havde været god, men han havde ved sin Mangel paa Judicium godtgiort sin Uværdighed til at være Gehejmeraad. Om Bogen skulde forbydes eller den anklagede skulde forklare sin Mening tydeligere ved et nyt Skrift, vilde han henstille til Kongen; men, tilføjede han med en for den Tid saare sjælden Klarsynethed, det er bekendt, at slige forbudne Bøger siden søges allermest, i det Sted de ellers med Tiden foragtes. Han endte derpaa sin Votering med Ord, der viste, at han var sig bevidst at have udført en dristig Gerning, idet han bad om, at hans Sentens maatte optages i Kongens Naade, og tog Gud til Vidne paa, at han hverken havde taget Hensyn til Venskab eller til andet.

Jens Juels og Erik Banners Vota faldt i Konklusionen sammen, men de kom kun til at staa som en Minoritet overfor en Majoritet af tre andre Stemmer. Ove Juels, Holger Vinds og Ejler Holks faldt nemlig nogenlunde sammen. Vel talte den ene mere om den manglende Censur, de andre mere om det uforsvarlige i Skriftet, men alle tre vare enige paa den ene Side om, at der ikke burde være Tale om Bosloddens Fortabelse, paa den anden Side om, at Rosenkrands foruden at fortabe sin Gehejmeraads Charge burde bøde en Sum af 6000 Rdl.; Holger Vind tilføjede dog: hvis Kongen ikke tilgav ham; de andre stemte tillige for Forbud imod Bogen.

Denne Dom kunde paa ingen Maade tilfredsstille Kongen og Hoffet. Fiskalens Paastande vare underkendte, en Minoritet

havde tilmed næsten stemt for Frifindelse og nægtet at underskrive Dommen. Der var Vrede ved Hoffet og den vendte sig særlig mod Jens Juel; han betragtedes næsten som falden i Unaade. Kongen bestemte sig til at indstævne Sagen for Højesteret. Forgæves forsikrede Rosenkrands i ny Bønskrifter til Kongen og Kansleren Frederik Ahlefeldt, at hvad han havde gjort, var sket af Uvidenhed og ikke af Ondskab, og tilbød at rette sig efter Kongens egen Vilje, hvilket vistnok var det samme som at tilbyde at ordne det hele ved en frivillig Pengebøde. Men Sagen gik sin Gang. Kommissarierne forsvarede i skriftlige Indlæg deres forskellige Vota. De fastholdt med Bestemthed deres tidligere Standpunkter, Jens Juel og Ove Juel dvælede særlig ved, at de ingen Lov havde haft at gaa efter, og at Boslod kun kunde forbrydes sammen med Livet, Holger Vind gik saa vidt, at han anførte som en Brøde hos den anklagede, at han havde forringet sin Stand og Værdighed ved at skrive noget sligt urimeligt mod en Paskvillant, der ikke turde være sit Navn bekendt; det var en Forsyndelse, som Anklagemyndigheden ganske vist ikke havde paatalt. I Højesteret voterede nu efter forskellige Indlæg 17 Assessorer. Af gammel dansk Adel var derimellem kun Niels Juel; hans Votum var ikke saa mildt som hans Broder Jens's, men heller ikke han stemte for Tab af Boslod, kun for Forbrydelse af Chargerne, for Genkaldelse af Skriftet, og for at Kongen selv skulde bestemme Straffen for, at Bogen var unddragen Censuren. Strængest var en af Bartholinerne, der voterede efter Fiskalens Indlæg, dog med Forbehold af Formildelse fra Kongens Side. De, der nærmest gav Tonen an, vare Mænd som Konferensraad Villum Vorm og Gehejmeraad Mikael Vibe. Resultatet af Voteringen blev, at alle 17 havde stemt for Chargernes Forbrydelse, 9, altsaa én mere end Halvdelen for Tab af Boslod, 14 for at Rosenkrands ikke mere maatte komme til København, 12 for at Bogen skulde forbydes, 5 for at den skulde genkaldes. Af andre kuriøse Vota kan mærkes, at én havde stemt for, at Bogen skulde brændes. Dommen blev afsagt den 2. Marts 1682 overensstemmende med de flestes Vota. Højesteret havde i de væsentlige Punkter fulgt Regeringens Ønsker. Dog var Sagen ikke endt dermed. Paany ansøgte Rosenkrands Kongen om Dommens Formildelse og mindede særligt om sine Svigersønner Holger Thotts og Mogens Skeels Fortjænester. Da føjede ogsaa Christian V sig og afgav 28. Marts en Resolution derhen, at Tabet af Hovedlodden forandredes til en Bøde paa 20,000 Rdl. til det

Ridderakademi, Kongen vilde oprette i København, dog saaledes at Resten af Hovedlodden skulde overlades til Rosenkrands's ene Svigersøn Holger Thott som Belønning for hans Tjæneste i den skaanske Krig.

Det fortælles, at Oluf Rosenkrands ikke selv havde Mod til at berette sin Hustru Dommen, og at hun, dog paa hans Foranledning, først fik den at vide henved et Aar efter af Fru Birgitte Skeel; denne skal endog have fortiet Posten om hans Afsættelse fra sine Embeder. Dog var det ved Opofrelse af hendes Arvegods, at det tilsidst lykkedes Rosenkrands at bevare sin Hovedgaard Egholm. Der er imidlertid ingen Grund til at dvæle nærmere herved eller ved hans Død 3 Aar senere. Hvorledes Regeringen betragtede Sagens Resultat, ses bedst af, at Buno fik en Gave af Kongen for at have forfattet et Svarskrift mod Apologien, og at man benyttede Lejligheden til at skærpe Censurforordningen. —

Oluf Rosenkrands hører ikke til de store historiske Skikkelser, som selv under farefulde Forhold formaa at opretholde deres Protest mod hvad de anse for Uretfærdighed. Ligesom han ved at søge Barontitlen havde slaaet af paa de Fordringer, som hans egen Holdning maatte stille til ham, saaledes bøjede han af, da Uvejret brød løs. Men det staar ikke desto mindre fast, at han har udtalt hvad mange tænkte, men frygtede for at udtale, og at han har gjort det under sit eget Navn. Oluf Rosenkrands's Skrift er en historisk Begivenhed. Det er et Vidnesbyrd om, hvorledes Stemningen var hos en Del af den danske Adel paa Christian V's Tid, men ved at staa isoleret og ved, at dets Meninger ikke bestemt turde opretholdes, er det tillige et Vidnesbyrd om, hvor forkuet denne Stemning var 20 Aar efter Enevældens Indførelse.

J. A. Fridericia.

Maksimalarbejdstiden.

Naar man taler om en af Lovgivningsmagten eventuelt fastsat „Normalarbejdsdag“ af denne eller hin Længde, er dette Udtryk mindre heldigt. For det første er det i Virkeligheden Arbejdstidens Længde, man i saa Tilfælde som Regel har for Øje, og ikke Arbejdsdagens, hvilken sidste jo bestaar af Arbejdstiden + de indskudte Spise- og Hviletider. Dernæst er det snarere en Maksimaltid end en Normaltid, man vil have fastslaaet for det daglige Arbejde. Selvfølgelig er der nemlig intet til Hinder for, at Arbejdsgivere kunne nøjes med en kortere Arbejdstid end den, som Loven nævner, medens de kun ikke maa overskride den. Og det første finder da, som man kunde vente, ogsaa Sted i Lande, hvor Lovgivningsmagten har ordnet Forholdene paa dette Omraade. For at anføre et Eksempel fra Østrig, hvor den daglige Arbejdstid for voksne Fabrikarbejdere er ansat til 11 Timer, fordre Arbejdsregulativerne i enkelte Fabriker kun Udførelsen af en vis Arbejdsmængde daglig (en vis Mængde Stof produceret), hvorefter Vedkommende kan gaa sin Vej, og dette indtræffer undertiden allerede efter $8^1/_2$ à 9 Timers Arbejde[1]). Udtrykket „Maksimalarbejdstid“ vilde derfor vistnok være at foretrække.

Medens der i en større Del af de europæiske Lande — blandt andet i Danmark — er udstedt Love, som regulere Arbejdstidens Længde og de indskudte Hviletider for de i Fabriker beskæftigede Børn og unge Mennesker, er saadant derimod sjældnere sket for de voksne Arbejderes Vedkommende. Saavidt mig bekendt,

[1]) Jfr. de østrigske Fabrikinspektørers Aarsberetning for 1890.

hidtil kun i Østrig, Schweiz, det tyske Rige og England. Schweiz's Fabriklov fastsætter, ligesom den østrigske, 11 Timer som Maksimalarbejdstid for voksne Fabrikarbejdere af begge Køn. I England og Tyskland har Lovgivningen kun sikret voksne Fabrikarbejdere af Kvindekøn en Maksimalarbejdstid, for Englands Vedkommende af 10 Timer, for Tysklands Vedkommende af 11 Timer daglig. Maaske vil det Lovforslag, som fra socialdemokratisk Side er indbragt i Landstinget, give Anledning til, at Spørgsmaalet om en Regulering af de Voksnes Arbejde nu ogsaa her hjemme bliver aktuelt. At Forslagsstillerne tage Munden fuld, burde da i alt Fald ikke lægge Sten i Vejen herfor.

Kravet paa en Maksimalarbejdstid for Voksne motiveres, som det vil vides, med forskellige Grunde. Dels henvises til, at der paa denne Maade kan skaffes Arbejde til flere end ellers; dels gøres gældende, at under de nuværende Forhold savner Arbejderen mangen Gang Mulighed for at pleje Familielivet eller sørge for sin intellektuelle Udvikling; dels endelig lader man de sanitære Hensyn rykke i Marken. Det turde være paa det sidste Motiv, at Hovedvægten maa lægges. Hvor Lovgivningsmagten har gjort dette Indgreb i Kontraktfriheden, og saaledes er optraadt som Formynder for fuldmyndige Personer, har den vistnok nærmest ladet sig lede dertil af sanitære Hensyn. Og stiller man sig paa dette Grundlag, vil et saadant Formynderskab heller ikke komme til at mangle Analogier i vor egen Lovgivning.

Men er det da givet, at en overdreven lang Arbejdstid kan medføre skadelige Følger for Helbredet, ikke alene i Legemets Udviklingsperiode, men ogsaa efter denne ɔ: hos Voksne? Og hvor stort et Timeantal maa i saa Tilfælde betegnes som en overdreven lang Arbejdstid?

Hvad det første Spørgsmaal angaar, da vil vistnok enhver Læge paa Forhaand være tilbøjelig til at svare med et ubetinget „Ja", endog uden Hensyn til den gravide Tilstand hos Kvinder. Naar et voksent Individ Aar efter andet præsterer et dagligt Arbejde, som i Forhold til Arbejdets Art kan anses for at være overdreven langt, er der Grund til at befrygte, at Konstitutionen herved vil svækkes. Navnlig kan saadant befrygtes for de Individers Vedkommende, som mulig leve under mindre gunstige hygiejniske Forhold i Hjemmet, ti her er Spændkraften mindre. Er imidlertid Konstitutionen af en eller anden Aarsag bleven svækket, frembyder Vedkommende utvivlsomt en formindsket Mod-

standskraft mod forskellige Sygdomme. Den Slutning ligger derfor nær, at overanstrængte Individer ville vise større Dødelighed end den for vedkommende Samfundsklasse normale. Man bør dog ikke gærne blive staaende ved en apriorisk Slutning, men helst søge denne bekræftet ad statistisk Vej. Erfaringer i saa Henseende menes da ogsaa at foreligge, uden at det dog tør paastaas, at disse Undersøgelser er i Besiddelse af tilstrækkelig Beviskraft. Paa den anden Side skal rigtignok indrømmes, at Statistiken her staar overfor en Opgave, mod hvis Løsning der stiller sig meget betydelige Hindringer. Skal dens Vidnesbyrd være uomstødeligt, maa nemlig elimineres alle mulige andre Aarsager til en eventuelt forhøjet Dødelighed end netop den overdreven lange Arbejdstid. Man maa derfor tro Lægerne paa deres Ord, og kan ogsaa nok gøre det uden synderlig Fare for at skuffes.

Et Svar paa det andet Spørgsmaal er det ikke let at give, naar Svaret skal holdes i al Almindelighed. Hvor stort et Timeantal der maa betegnes som en overdreven lang Arbejdstid, afhænger nemlig af mange Omstændigheder. Fremfor alt er det i saa Henseende af Betydning, om Arbejdet kræver større eller mindre Anspændelse af de fysiske eller aandelige Kræfter; om det er kontinuerligt og nødvendiggør uafbrudt Agtpaagiven — f. Eks. mangt et Arbejde ved Maskiner —, eller tilsteder Afbrydelser efter Behag; om det foregaar under mere eller mindre ugunstige Forhold i Arbejdslokalet, i hvilken Retning navnlig vil være at tage i Betragtning: Luftens mulige Tilblanding med forskellige sundhedsfarlige Bestanddele, Temperaturen, Fugtighedsgraden o. s. v. Det vil heraf indses, at et Timeantal, som ved en Beskæftigelse findes at være en overdreven lang Arbejdstid, aldeles ikke behøver at være dette ved en anden. Den ved Lov fastsatte Maksimalarbejdstid burde følgelig være af forskellig Længde ved de forskellige Beskæftigelser, naar det da nærmest var sanitære Hensyn, som blev de bestemmende. Og dette gælder i lige saa høj Grad, selv om Loven begrænser sig til en vis Art af Erhverv f. Eks. Fabrikvirksomhed.

Men det er klart nok, at en saadan Ordning vil være forbunden med ikke ringe Vanskelighed, idet Lovgivningsmagten maatte ind paa en stor Mængde Detailler. Man ser derfor ogsaa, at andre Stater, som ved Lov have reguleret Arbejdstiden i Fabriker, have nøjedes med at fastsætte en Maksimalarbejdstid for Fabrikarbejdere af enhver Art. Tankegangen har vel været den, at ved industriel Virksomhed maatte Arbejde udover det fastsatte Time-

antal under alle Omstændigheder betegnes som overdreven lang. Hvor særlige Omstændigheder gøre en kortere Arbejdstid ønskelig, overlades det da til Arbejderne selv at søge en saadan opnaaet gennem deres Associationer.

Skulle vi her hjemme ind paa at diskutere Ønskeligheden af en Maksimalarbejdstid for Voksne, gælder det nu først og fremmest om at faa at vide, hvor lang Arbejdstiden er i Danmark ved de Erhverv, som man ved denne Lejlighed hovedsagelig har for Øje (Haandarbejdernes). Bortset fra Fabrikvirksomhed, foreligger der hidtil kun tarvelige Oplysninger derom, hvilke jeg andensteds har samlet og nærmere omtalt[1]). Dertil kan jeg da henvise, og skal her indskrænke mig til at fremdrage de senere fremkomne Oplysninger om Arbejdstiden i vore Fabriker og fabrikmæssig drevne Værksteder, som findes i „Beretning om Fabrikinspektionens Virksomhed i Tidsrummet 24/10 89—31/8 91". Disse have forøget Interesse derved, at der her for første Gang foreligger et Materiale, som giver et Overblik over Arbejdstiden i samtlige danske Fabriker, medens man tidligere kun kendte Arbejdstiden i de Fabriker, som beskæftige Børn og unge Mennesker. I den følgende Oversigt er altsaa, vel at mærke, Spise- og Hviletiderne fradraget.

	Antal af Bedrifter.	Sommer-Arbejdstiden. I følgende Procentantal af Bedrifterne udgjorde den						Antal af Bedrifter.	Vinter-Arbejdstiden. I følgende Procentantal af Bedrifterne udgjorde den					
		9½ Time og derunder.	10 Timer.	10½ Time.	11 Timer.	over 11 Timer.	ubestemt Arbejdstid.		9½ Time og derunder.	10 Timer.	10½ Time.	11 Timer.	over 11 Timer.	ubestemt Arbejdstid.
København ...	498	17,9	43,6	26,5	5,2	3,6	3,4	499	21,2	42,3	24,6	4,8	3,6	3,4
Sjælland	447	4,9	27,1	26,4	21,0	10,3	10,3	436	18,1	31,4	22,5	14,4	3,5	10,1
Bornholm	44	3,3	22,7	11,3	43,2	15.9	4,5	44	22,7	22,7	11,3	25,0	13,6	4,5
Lolland-Falster	85	„	36,5	16,5	20,0	16,5	10,6	81	„	32,1	24,7	30.9	„	12,3
Fyn	282	6,0	31,6	10,6	28,4	9,2	14,2	282	7,8	33,3	10.8	25,5	8,9	14,2
Jylland	568	8,3	29,6	21,6	20,1	7.6	12,8	568	11,6	30,5	20,1	19,4	5,6	12,8
tilsammen	1924	9,2	33,0	21,9	18,2	8,0	9,7	1910	14.8	34,1	20,4	16,0	5,0	9,7

Af Oversigten fremgaar, at den daglige Arbejdstid, fradraget Spise- og Hviletiderne, er over 11 Timer i 8 % af danske

[1]) Tidsskrift for Sundhedspleje. 1ste Bind, 3dje og 4de Hæfte (Aargangen 1889).

Fabriker og fabrikmæssig drevne Værksteder om Sommeren, og i 5% om Vinteren. Men herved maa bemærkes, at 9,7 % af Bedrifterne havde en ubestemt Arbejdstid, og mellem disse skjuler sig vistnok en Del, som i det mindste periodisk arbejde over 11 Timer om Dagen. Blandt andet kan saadant sluttes deraf, at herimellem findes ikke faa Dampmøller, hvilket Erhverv fra Udlandet er berygtet for sin abnormt lange Arbejdstid. I København stiller Forholdet sig bedst, idet her kun 3,6 % af Bedrifterne arbejde over 11 Timer daglig om Sommeren (3,4 % ubestemt), værst stiller det sig paa Lolland-Falster, hvor det paagældende Procenttal er 16,5 % (ubestemt 10,6 %). Mellem disse Yderpunkter have vi Jylland med 7,6 % (12,8 % ubestemt), Fyn med 9,2 % (14,2 % ubestemt), Sjælland med 10,3 % (10,3 % ubestemt), Bornholm med 15,9 % (4,5 % ubestemt).

En Arbejdstid over 10½ Time eller over 10 Timer haves resp. i 26,2 % og 48,1 % om Sommeren, samt i 21,0 % og 41,4 % om Vinteren, naar alle Landsdele tages under et.

Fra en anden Oversigt, der viser Forholdet ved de enkelte Arter af industriel Virksomhed, skal endnu anføres nogle Eksempler. Medens der i Papir- og Papirvarefabriker, Bogtrykkerier og Tobaksfabriker aldeles ikke arbejdes over 11 Timer daglig, sker saadant derimod om Sommeren i 38,6 % af Ler- og Stenvarefabriker (4,5 % ubestemt), i 21,2 % af Dampmøller og Dampbagerier (55,1 % ubestemt), i 12,2 % af Bryggerier og Spritfabriker (8,1 % ubestemt). Det maa herved vel fastholdes, at en Arbejdstid over 11 Timer kan løbe op til 13 à 15 Timer daglig, hvilket jeg selv har haft Lejlighed til at konstatere, og det endog uden at Daglønnen derfor behøver at være højere end den sædvanlige[1]).

Som ovenfor berørt, er det, selv om man bliver staaende ved Fabrikvirksomheden, ikke let at besvare i al Almindelighed det Spørgsmaal: hvilket Timeantal der af sanitære Hensyn tør betegnes som en overdreven lang Arbejdstid. Jeg ser ikke rettere, end at Svaret i fuldeste Maal maa blive et Skøn, idet der ganske savnes de Holdepunkter, som dog haves, naar Talen er om enkelte Beskæftigelser. Gaar man imidlertid ud fra den Forudsætning, hvorfra Østrigs og Schweiz's Fabriklove synes at gaa ud, nemlig at en daglig Arbejdstid paa over 11 Timer er under alle Omstændigheder forkastelig for Fabrikarbejdere af begge Køn,

---

[1]) Jfr. Afhandlingen i „Tidsskrift for Sundhedspleje".

vil det foregaaende have vist, at der ogsaa her hjemme turde være Opfordring for Lovgivningsmagten til at gribe ind paa dette Gebet, og regulere saavel Arbejdstiden som Spise- og Hviletiderne. Personlig skulde Forf. for øvrig være tilbøjelig til at anbefale, at man gik endnu længere ned med Maksimum (til 10½ eller 10 Timer). Men dette vilde rigtignok komme noget i Modstrid med, at vor Lovgivning fastsætter 10 Timer for unge Menneskers Arbejde i Fabriker, idet disse dog af sanitære Hensyn burde have en Del kortere Arbejdstid end Voksne.

Skøndt der her er set paa Sagen udelukkende fra Hygiejnens Standpunkt, indskyder jeg den Bemærkning, at efter de østrigske Fabrikinspektørers Aarsberetninger synes Arbejdet som Regel at have vist sig lige saa produktivt, efterat Timeantallet var formindsket, som før den Tid. Der refereres i saa Henseende til Udtalelser af Arbejdsgivere. Selv uden at blive international, er derfor Foranstaltningen maaske ikke saa betænkelig i økonomisk Henseende som man ved første Øjekast kunde mene. Selvfølgelig maatte Administrationen være i Stand til at indrømme Undtagelser i paatrængende Tilfælde.

Men hvorfor gribe ind netop overfor Fabrikvirksomhed, og ikke lige saa vel overfor Haandværket, der dog sikkert ogsaa frembyder Former med en — i Forhold til Arbejdets Art — overdreven lang Arbejdstid? Fordi en Mulighed for at kontrolere Arbejdstiden i Fakriker haves gennem de tilsynførende Inspektører, medens en Kontrol for Haandværkets Vedkommende næppe lod sig instituere paa anden Maade end gennem Udvalg, nedsatte af lokale Mesterforeninger. Det kommer altsaa an paa, om disse ville befindes villige til at røgte et saadant Hverv med Omhu. Da Mestrenes Interesse tilsyneladende gaar i modsat Retning, turde dette vel være tvivlsomt. Sagen stiller sig anderledes, dersom man kan paavise Sandsynligheden for at faa en effektiv Kontrol med Haandværket.

En Kontrol maa der nemlig til, dersom Love af den Beskaffenhed ellers skulle faa Livskraft, og ikke reduceres til et dødt Stykke Papir. Desto værre er dette dog noget, som vore Lovgivere undertiden synes ikke at lægge tilstrækkelig Vægt paa. Man kan tage Lærlingeloven som Eksempel blandt flere andre. Denne bestemmer jo, at Haandværkslærlinge under 18 Aar ikke maa have en Arbejdstid over 10 Timer daglig, samt at de indskudte Spise- og Hviletider skulle udgøre mindst 2 Timer til-

sammen. Men da der ikke er Spor af Kontrol hermed, turde Overholdelsen snarere blive Undtagelse end Regel, i Betragtning af den Uvilje mod Lovbestemmelsen, som synes at være tilstede hos Flertallet af Mestrene, at dømme efter Udtalelser fra deres Side. Truslen om Bøder i Overtrædelsestilfælde vil næppe virke synderlig afskrækkende, eftersom det vistnok bliver saare sjældent, at disse ere udsatte for at se Dagens Lys.

August 91.

TH. SØRENSEN.

Madame Blavatsky og Teosofien.

Den Fremgang, som Teosofien har haft, er unægtelig et af vor Tids forunderligste Fænomener. Stiftet i 1875 af Madame Blavatsky og Oberst Olcott har denne religiøse Sekt i de senere Aar vundet almindelig Tilslutning og fremfor alt vakt en international Opmærksomhed, som er ganske forbavsende. I Begyndelsen af 1890 ansloges Antallet af Medlemmerne til 70,000, men nu er det sandsynligvis blevet meget betydelig forøget, i Særdeleshed i England, efterat den bekendte Mrs. Annie Besant har forladt sit agnostiske Standpunkt og sluttet sig helt til Bevægelsen. Hun ofrer sig saa fuldstændig for den, at hun har frasagt sig sit Tillidshverv som Medlem af Londons Skoleraad. Som Bevis paa Teosofiens hurtige Udbredelse kan fremhæves, at der i November 1891 blev oprettet 6 nye Loger i Nordamerika, saa at der ved den Tid i alt eksisterede 227 saadanne spredte over hele Jorden. Der findes Loger i Indien, Storbritanien, Irland, de Forenede Stater i Nordamerika, Sverige, Holland, Belgien, Schweiz, Spanien, Grækenland, Frankrig, Rusland, Australien og Østerrig.

Bevægelsen har indtil videre kun strakt sig til Overklassen. Dens ledende Mænd er Læger, Jurister, Videnskabsmænd, Officerer, Ingeniører og lignende Folk i ansete Livsstillinger. I Sverige er Bevægelsens Hovedrepræsentant Dr. med. Gustaf Zander, der har skabt sig saa megen Anseelse som Grundlægger af et Institut for Sundhedsgymnastik. Som fremragende svenske Medlemmer af det teosofiske Samfund kan endvidere nævnes Baron Pfeiff, Dr. A. F. Åkerberg, Enken efter den berømte Arkitekt og Forfatter Professor Scholander, m. fl.

Vi staa her overfor et moderne Forsøg paa Religionsdannelse, som i meget ligner de gamle historiske af lignende Art.

Religionslæren er efter sit Indhold ikke ny. Dens Elementer er for en stor Del hentede fra de ældgamle indiske Religionslærdomme med en Tilsætning af moderne Udviklingslære. Bevægelsen har endvidere sin Profet eller rettere Profetinde, der af sine Tilhængere dyrkes næsten som en Gud, og Mirakler savnes heller ikke. Denne Profetinde er „sendt"; hun gaar ikke sine egne Veie, og de, der har sendt hende, er mægtige Væsner med Ævner af anden Art end sædvanlige Mennneskers og udrustede med Magt og Herredømme over Naturkræfterne.

Vor Tids Aand har dog i mangt og meget præget Bevægelsens Udvikling. I fjærne Tider havde en Religion sin Oprindelse fra et vist mere begrænset Omraade, hvis Befolkning sluttede sig til den af Guddommen udsendte, og hvorfra saa Religionen lidt efter lidt bredte sig til de tilgrænsende Lande og derfra videre. I vor Tid er Afstandenes Betydning bleven væsentlig reduceret som Følge af de lettere Forbindelser, og derfor har Lærens Udbredelse ikke engang i Begyndelsen været bestemt indskrænket til et enkelt Land, men den fik straks en kosmopolitisk Karakter. Teosofiens Maal er da ogsaa en Sammenslutning af hele Menneskeheden til et eneste stort Brodersamfund.

Men der er mange i vor Tid, som er højst utilbøjelige til at tro paa Undergerninger, og de hurtige og lette Kommunikationer har ogsaa den Fordel, at Tvivlere kunne anstille en nøjere Undersøgelse af de overnaturlige Tildragelser, som siges at være hændte i en eller anden Afkrog af Verden. Mirakelfortællinger bruger nu ikke et halvt Aarhundrede for at naa hele vor Planet rundt, og vi behøver derfor ikke at lade os paaprakke en Tro paa Ting af „uomtvistelig Sandhed", men som desværre er hændte for saa længe siden, at det er haabløst nu at forsøge paa at efterforske dem. Om disse Ejendommeligheder ved vor Tids Forhold har Teosofien gjort ret bitre Erfaringer.

Naar man studerer den teosofiske Literatur, ser man snart, at hele Teosofien er baseret paa Madame Blavatsky. Det er hende, som har gjort Underværkerne, ligesom det er hende der har inspireret alle Fremstillinger af Læreindholdet. I „*Den skjulte Verden*" af A. P. Sinnet er der samlet en stor Mængde Fortællinger om de vidunderlige Tildragelser, der siden 1879 har fundet Sted i Indien, og som alle mer eller mindre knytter sig til Madame Blavatskys Person. Man kunde kalde denne Bog for Mirakelbogen, men ogsaa den bærer tydelig vor Tids Præg. Der findes i dens

Fremstilling intet Spor af den Naivitet, som var ejendommelig for svundne Tiders Fortællinger om det underfulde. Ved hvert enkelt Tilfælde maa man døje en omhyggelig kvasividenskabelig Fremstilling af alle de Biomstændigheder, som skal bevise, at der her ikke har været nogen Mulighed for Bedrageri til Stede, men at der virkelig er Tale om en Begivenhed af en anden Art end andre. Naar saa disse Beviser for Fænomenernes Ægthed befindes at være saa ganske ufyldestgørende, som det senere skal vises, at de er, saa bliver unægtelig denne Blanding af Mirakler og moderne europæisk Kritik alt andet end tiltalende.

Læreindholdet stammer helt og holdent fra Mme Blavatsky. I „*De indviedes Lære*“ af A. P. Sinnet er der gjort et Forsøg paa at opstille en teosofisk Dogmatik, og Bogen er i Sandhed ogsaa dogmatisk nok.

Da det for at forstaa Mme Blavatskys Mission — saadan som hun selv har fremstillet den — og hele hendes Liv, saadan som hun ønsker det skal opfattes, er nødvendigt at kende Teosofiens inderste Grundsætninger, vil jeg her til en Begyndelse give en kortfattet Fremstilling af disse.

I Orienten har der i Aartusender, siger Teosoferne, eksisteret et hemmeligt Brodersamfund, som har helliget sig til Studiet af Naturens hemmelige Kræfter. Den Kundskab, som de nuværende Medlemmer er i Besiddelse af, er indsamlet gennem mere end 20,000 Aar, og Indholdet er for Størstedelen ukendt for Europæerne. De østerlandske Okkultister er vel bekendte med den europæiske Forsknings Resultater, disse er kun A. B. C. for dem, men derimod har de Kundskaber, hvorom vi ikke har nogen Anelse og som Følge deraf Herredømme over Naturkræfter, som er ukendte for os, og det er det som ligger til Grund for Fortællingerne om, at de kan gøre Underværker. Fremfor alt har disse Vise udforsket Mennesket og Lovene for Menneskets Natur, og det skal være disse Forskninger, som sætter dem i Stand til at sætte Naturkræfterne i Bevægelse ved blotte Viljesakter. De kan øve Indflydelse paa Tanker og Hensigter paa hvilken som helst Afstand, ligesom de ogsaa uafhængige af Rummet kan fornemme deres Medmenneskers Sjælstilstande og erfare hvad der foregaar fjærnt fra dem. Paa en vis Maade er de altsaa alvidende med Hensyn til denne Verdens materielle og aandelige Bevægelser. De har en uhørt Magt over Materien. De kan efter Behag gøre Genstande lette og tunge, kan lade Blomster og andet falde ned fra Luften, lægge Skrivelser ind

i Breve, som allerede er forseglede m. m., og fremfor alt kan de ved en Viljesakt opløse en Ting i dens Grundelementer og lade disse ledes ved magnetiske Strømme til et andet Sted for dér igen at lade dem føje sig sammen til deres oprindelige Skikkelse. Adepterne eller Mahatmerne, som Medlemmerne af dette Samfund kaldes, formaar endogsaa for en Tid at ophæve Forbindelsen mellem Sjæl og Legeme, og de kan da med Tankens Frihed bevæge sig i Rummet, uden at være hemmede af nogen Grænse i Rum eller Tid.

Det er disse Mahatmer som danner den egentlige Grundvold for Teosofien. I Aartusender har de levet næsten afsondrede fra Verden; kun igennem deres Disciple er de kommen i Berøring med deres Medmennesker. Visse udvalgte af disse har modtaget den store Lære for at udvikle den videre og saa igen lade den gaa i Arv til nye Disciple. Men nu omsider har disse Mahatmer fundet, at Tiden var kommen til at træde frem for Verden. Den occidentalske Kultur udvikler sig i forkert Retning og fordærver aldeles Menneskenes aandelige Ævner. I dens Videnskab er det nemlig kun Reflektionen som spiller en Rolle, medens den saa vigtige menneskelige Ævne, som vi kalder Intuition, og som er Grunden til den østerlandske Videnskabs Udvikling, helt vantrives. Dette Misforhold vil de østerlandske Vismænd rette og benytter som Redskab dertil Mme Blavatsky og det af hende stiftede teosofiske Samfund.

Det er saaledes paa disse Mahatmer, at Teosofien er bygget, og uden dem bliver hele det teosofiske Samfund en Urimelighed. For at blive Teosof fordres visselig ikke, som nogle Teosofer har antaget, at tro hverken paa Mme Blavatsky eller paa de hemmelige Brødre. Man skal blot ville deltage i Dannelsen af et universelt Broderskab og virke for Udbredelsen af Broderskabets Aand paa Jorden, men dette er uden Tvivl kun et tomt Ord, ti man kan ikke aabne et teosofisk Tidsskrift eller en teosofisk Bog uden at træffe paa de sædvanlige specielle Læresætninger, som er forkyndt af Mahatmerne gennem Mme Blavatsky. Mrs. Besant, den bekendte engelske Forfatterinde, som nylig er gaaet over til Teosofien, fremhæver ogsaa dette særlig stærkt. For hende stiller Sagen sig saaledes: enten var Mme Blavatsky en Bedragerske, hendes Underværker Taskenspillerkunster og Læren om Brødrene kun tomme Fantasifostre, og i saa Fald er hele den teosofiske Bevægelse en kolossal Humbug, eller ogsaa var Mme Blavatsky Mahatmernes

Sendebud og det teosofiske Samfunds Forkyndelse den absolute Sandhed om Verden. Deri at hun stiller Sagen paa Spidsen og siger enten—eller genkender vi Mrs. Besants ubestikkelige Sandhedskærlighed og det umulige for hende i at gaa ind paa noget Kompromis. For enhver, der gennemlæser en større Del af den teosofiske Literatur, turde det ogsaa være ubestrideligt, at Mrs. Besant har Ret. Mme Blavatsky er utvivlsomt Teosofiens Profetinde, og med hende staar og falder denne Lære.

Derfor vil jeg her vie Mme Blavatskys Person og Liv en mere indgaaende Opmærksomhed. Jeg vil allerede paa Forhaand fremhæve, at det kun er fra teosofiske Kilder, jeg har hentet Meddelelserne om hendes Liv, naar jeg da undtager den Rapport, som blev afgiven over hendes formentlige Underværker til det psykiske Samfund i London, og jeg behøver ikke at sige, at de teosofiske Kilder, hvad Tilforladelighed angaar, lader meget tilbage at ønske. Den eneste udførlige Skildring af hendes Liv, som mig bekendt findes, er „*En Seerskes Levned*“ af A. P. Sinnet, og denne Forfatter var jo direkte inspireret af Mme Blavatsky selv. At alt er fremstillet fra et specielt teosofisk Synspunkt, behøver jo heller ikke at siges. Alle Tildragelser i hendes Liv udlægges og forklares fra de mystiske Teoriers Standpunkt; jeg vil søge at paavise, hvor rent vilkaarlige disse Forklaringer er.

Mme Blavatsky er født 1831 af russiske Forældre. Hendes Fader hed von Hahn og var russisk Officer.

Allerede fra Barndommen af var hendes Liv opfyldt af mystiske Tildragelser. Hun blev tidlig overladt til Tjænestefolkene, som proppede hende med alle mulige Folkesagn. For det nervøse, fantasirige Barn blev disse til fuld Virkelighed. Hun troede, at hvert Træ, hver Busk, hver Flod havde sin Aand, og da Frøken von Hahn var født Natten mellem den 30 og 31 Juli, troede man, hun havde en ejendommelig Magt over alle de overnaturlige Væsner, hvormed Folketroen udstyrer Naturen; denne hendes Tro paa Undiner, Nisser etc. og paa, at hun selv havde Magt over dem, synes at have spillet en meget stor Rolle i hendes Barndom. For at forstaa hende er det af Betydning at vide, at hun allerede fra den Tid af var gennemtrængt af Mysticisme.

Meget betegnende er det ogsaa, at hun var et nervøst Barn, som led af Hallucinationer og hysteriske Anfald. Ofte gik hun i Søvne, og fantasirig og „synsk“ som hun var, omgav hun sig med

en indbildt Verden af Væsner, smaa pukkelryggede, som hun kaldte dem, i hvis Selskab hun befandt sig fortræffeligt.

Et andet betegnende Træk er, at hun ligesom havde to Naturer i sig. Saaledes skriver en Slægtning om hende: „Hun var det besynderligste Pigebarn, man kunde se, med en tydelig udpræget dobbelt Natur, som fik én til at tænke paa, at der var to Sjæle i det samme Legeme: den ene stridslysten, egensindig, umedgørlig og alt andet end behagelig; den anden mystisk og metafysisk anlagt som en Seerske fra Prevost“.

Alt dette tyder bestemt paa et oprevet Nervesystem, og man véd, at dette, forenet med den høje Grad af moralsk Upaalidelighed, som i Reglen følger med Hysteri, er noget, der i særlig Grad udmærker de spiritistiske Medier.

I Sekstenaarsalderen giftede Frøken v. Hahn sig af et rent Pigelune, kun for at vise, at hun kunde faa en gammel Mand til at fri, med General Blavatsky, hvilket Ægteskab dog efter kort Tids Forløb opløstes ved at den unge Kone flygtede.

Fra denne Tid af er Mme Blavatskys Liv en hel Kæde af Æventyr; hun fartede rundt i alle Verdensdele. Snart var hun i Indien, snart i Mexiko, snart i de Forenede Stater, snart i Europas Hovedstæder. Overalt synes hun at have vakt stor Opsigt og at have draget Mængden til sig; hun skal endogsaa have tilbragt mange Aar i en skjult Afkrog i Himalayabjærgene, og det skal have været den Gang hun udviklede sig til *Chela* ɔ: Discipel og kom i direkte Berøring med Mahatmerne, under hvis Førelse hun — ifølge sit eget Udsagn — stod hele sit øvrige Liv.

Det vilde unægtelig være interessant at søge Bekræftelse paa alle de Oplysninger om hendes Liv, som findes i „*En Seerskes Levned*“, men det vilde sandsynligvis være et aldeles resultatløst Arbejde; det vilde omtrent være lige saa let som at lede efter en Synaal i en Hømadras.

Førend jeg gaar over til hendes senere Liv, vil jeg fremhæve, at det ogsaa i „*En Seerskes Levned*“ omtales, at hun ved Aaret 1871 i Kairo stiftede et Selskab med det Formaal. som det hedder i Bogen, at „studere“ de spiritistiske Fænomener. At hun virkelig har dannet en spiritistisk Forening i Kairo fremgaar ogsaa af et Brev til Mme Coulomb, en Person, som jeg senere skal komme tilbage til. Og det er ejendommeligt, at der fra Mme Blavatskys tidligere Liv eksisterer en Mængde Historier om Undere, som fuldstændig ligner dem, der tillægges de sæd-

vanlige Medier. Ligesom Mme Blavatskys Barndom karakteriseres af hendes Tro paa Naturaander og paa alle de almindelige Folkesagn, saaledes har hun aabenbart i sit senere Liv haft en spiritistisk Periode. Hvorledes Teosoferne forklare dette skal jeg straks komme til.

Som jeg i Begyndelsen af min Artikel omtalte, er Sinnets Biografi af Mme Blavatsky helt og holdent skreven ud fra et teosofisk Standpunkt, d. v. s. hele hendes Tilværelse skildres som styret af de mystiske Brødre i Tibet.

Efter den teosofiske Lære havde Adepterne allerede fra hendes Fødsel deres Opmærksomhed henvendt paa hende. Hun var forud bestemt til at blive Profetinde, og ligesom Folkemyterne fylder andre Religionsstifteres Barndom med Underværker, saaledes er allerede nu Mme Blavatskys Liv blevet en eneste Kæde af overnaturlige Tildragelser.

Hendes Biografer anføre to Begivenheder fra hendes Barndom, som skal bevise, at hun allerede den Gang stod under „okkult“ Beskyttelse. En Gang klatrede hun op paa nogle opstablede Møbler for at tage et Maleri, som hang over dem, i nærmere Øjesyn. Greben af Forfærdelse ved Synet af Maleriet, faldt hun, og da hun kom til sig selv, skal Møblerne have staaet paa deres Plads, og hun selv været uskadt. En anden Gang faldt hun af Hesten og blev hængende i Stigbøjlen, men blev reddet paa en, som det synes, vidunderlig Maade. Endvidere skal hun i sine talrige Syner have set en ældre Mand, i hvem hun i en senere Alder genkendte sin Mahatma-Lærer. Alt dette stammer fra hendes egne Meddelelser, og at de i og for sig intet beviser, turde klart fremgaa af det følgende.

Hvorledes vil man fra et teosofisk Standpunkt forklare hendes spiritistiske Præstationer? Ifølge Teosofien er Spiritismen nemlig noget yderst forkasteligt. At give sig i Kast med Elementaraanderne eller med de afdødes Aander, som befinder sig i Kama-Loka (et Slags Dødsrige), anses som farligt for Mediet og Tilskuerne, ligesom det er ulykkesbringende for de afdødes fremtidige Skæbne. Hvorledes kunde Mme Blavatsky indlade sig paa noget saadant, hun som stod under Mahatmernes Ledelse? Sagen forklares saaledes, at det var inden hun gennemgik sine Prøveaar i Tibet, at hun var Medium. Medierne er Personer med løst forbundne Grundelementer (ifølge Teosofien er Mennesket nemlig sammensat af 7 saadanne). Mediumstilstanden er en Svaghed, som

dog, naar den er udviklet paa den rette Maade, synes at kunne forlene én med meget store aandelige Gaver. For denne Svaghed befriedes hun ved sit Noviciat. Hvad hun hidtil havde ydet var ufrivilligt og helt uafhængigt af hendes Vilje. De os omsvævende Elementaraander har benyttet sig af hendes Mediumsævne, men som oftest imod hendes Ønske. Kun faa af de mystiske Tildragelser har hun behersket med sin Vilje. Men efter sine Læreaar var hun ikke mere afhængig af ydre Indflydelser — Mahatmernes undtagen —, men hun beherskede visse Naturkræfter med sin Vilje. Hun var ikke længere Slave, men Herre.

Efter at have lidt Skibbrud i Kairo med sit spiritistiske Samfund, begav Mme Blavatsky sig til New York. Her opholdt hun sig i 6 Aar indtil 1879, hvorefter hun slog sig ned i Indien. I disse 6 Aar synes Mme Blavatsky at have udarbejdet det teosofiske System, ligesom hun ogsaa paa den Tid har grundet det teosofiske Samfund. Hun ofrede sig meget til Studier, og hun skrev flere af sine mest ejendommelige Arbejder — d. v. s. hun nedskrev dem, ti ifølge den teosofiske Lære var det ikke hende, der forfattede dem, men det blev indgivet hende, hvad hun skulde skrive. Naar det blev hende befalet at skrive, satte hun sig til Skrivebordet, og hun var da selv lige saa betagen af sine Frembringelser som nogen anden. Paa denne Maade blev *„Den afslørede Isis“* og en Mængde Tidsskriftsartikler til.

1879 flyttede hun det teosofiske Hovedkvarter til Indien og boede i Begyndelsen i Bombay. I Indien skulde det teosofiske Samfund naa sin fulde Blomstring. Den teosofiske Verdensanskuelse støttede sig paa ældgamle indiske Lærdomme, her maatte Teosofien altsaa kunne vinde størst Tilslutning. Og dog var det her, Mme Blavatskys hidtil saa heldige Stjærne skulde dale.

Allerede i Bombay kom M. og Mme Coulomb i hendes Hus. Coulomb havde — som allerede nævnet — været professionelt Medium i Kairo, og Teosoferne selv er visselig de første til at paastaa, at disse Mennesker maa være de laveste og lumpneste paa Jorden. Ifølge den teosofiske Version skal M. og Mme Coulomb være komne til Bombay blottede for alt, og Mme Blavatsky, som jo en Gang i Mme C.s Person havde studeret den occidentalske Magi, havde af Barmhjærtighed taget sig af dem. Mme Coulomb har dog fremvist et Brev fra Madame Blavatsky, hvori denne anmoder om hendes Tilslutning. Hvorledes det end har forholdt sig hermed: et Faktum er det, at M. Coulomb blev det teosofiske

Selskabs Bibliotekar, og Mme Coulomb dets Sekretær og Husholderske hos Madame Blavatsky; de boede hos hende, forestod hendes Hus og nød hendes fuldkomne Tillid. Naar hun var paa Rejser var de alle hendes Nøgler betroede.

At Mme Blavatsky havde stor Respekt for Madame Coulomb og paa en tilsyneladende ufattelig Maade rettede sig efter hendes Luner, kan man se af, at hun lod meget indflydelsesrige Personer træde ud af Selskabet for Mme Coulombs Skyld. Da Mme Blavatsky 1880 opholdt sig paa Ceylon, opstod der en Uenighed mellem Mme Coulomb og en fremragende Teosof. Mme Coulomb pralede af sin Magt, og hendes Pral viste sig ved Mme Blavatskys Tilbagekomst ikke at være saa helt ugrundet. Denne tog nemlig Mme Coulombs Parti, og Oberst Olcott var altid af Mme Blavatskys Mening. Denne Strid havde til Følge, at flere fremragende Teosofer forlod Samfundet.

Foruden M. og Mme Coulomb fandtes der i Mme Blavatskys umiddelbare Omgivelse to Personer, som utvivlsomt spillede en vigtig Rolle for hende, nemlig Mr. Damodar og den lille Babula. Den første var en Hindu, som ansaas for at være kommen et godt Stykke fremad paa Noviciatets knudrede Vej, og som havde den Specialitet at foretage „Rejser i Astralform“. Hans Legeme kunde nemlig sidde hjemme i det teosofiske Hovedkvarter, samtidig med at hans Astrallegeme aabenbarede sig for Mme Blavatsky, modtog Besked fra hende, gav hende Meddelelser o. s. v. At den lille Babula egnede sig til at være Kammertjæner hos Mme Blavatsky, fremgaar bedst af den Omstændighed, at han tidligere havde været i en Taskenspillers Tjæneste.

Under hele Opholdet i Indien skete der ofte Undere. Snart faldt der uformodet Breve ned fra Taget, snart overøstes en eller anden Person med en voldsom Blomsterregn, snart fandt man en indholdsfattig Meddelelse fra en Mahatma indeni et Forretningsbrev, snart gravede man en Tekop med tilhørende Underkop op langt ude i Skoven paa et aldeles uforklarligt Sted o. s. v. o. s. v. Alle disse Undere fra Teosofiens første Tider findes, som ovenfor nævnt, udførligt beskrevne i „*Den skjulte Verden*“. Nu er Miraklernes Tid allerede forbi. Ogsaa deri ligner den teosofiske Religions Udvikling de gamle Religioners. Ganske vist kan nu og da et enkelt Mahatmabrev falde ned i en Jærnbanekupé, eller Mrs. Besant faa Brev fra den salig afdøde Mme Blavatsky, men de teosofiske Ledere har nu bestemt erklæret, at det ikke er ved Tegn og Undere Verden

skal erobres, men ved Lærens eget dybe Indhold. Fornylig vilde en Teosof ved en Viljesakt flytte et Fortepiano for at overbevise nogle vantro, men denne Mesterprøve blev forbudt af de vise Ledere. Forholdet er altsaa nøjagtig det samme nu som tidligere. Saa længe Profeten lever, er Undergerningerne saa talrige som Skovanemoner i Maj Maaned, og det mangler heller ikke paa Undere, som udføres af de nærmeste Disciple, men sidenhen bliver Verden igen sig selv lig, ensformig og regelbunden og Menneskene blive lige saa skeptiske og kedelige som før.

1884 blev et Ulykkesaar for Mme Blavatsky og Teosofien. Mme Blavatsky og Oberst Olcott var rejst til Europa og under deres Fraværelse begyndte Mme Coulomb til hvem der vilde høre derpaa at fortælle underlige Historier om det teosofiske Samfund: Det hele var Humbug fra først til sidst, Undergerningerne var Taskenspillerkunster, og hun kunde fortælle meget, hvis hun blot vilde. Da dette kom Lederne for Øre, vilde de i Begyndelsen straks fjærne Ægteparret fra deres Stillinger. Da faar Mr. Damodar efter hans egen Opgivelse et Mahatma-Brev. Dette Brev indeholdt en Formaning til Teosoferne om at behandle Mme Coulomb med Overbærenhed: hun var et Medium og som saadan ikke ansvarlig for sine Handlinger, skulde beholde sin Plads o. s. v. Dette Brev havde til Følge, at der blev sluttet Vaabenstilstand med Coulombs, som derefter blev behandlet med større Hensynsfuldhed. Men i April fremviste Mr. Damodar et nyt Mahatma-Brev, som advarede Teosoferne mod den farlige Kvinde. Vel at mærke havde Mme Blavatsky i Mellemtiden faaet Brev fra Hovedkvarteret og fra Mme Coulomb, samt skrevet Breve til Mr. Damodar og Mme Coulomb. Efter dette blev Bruddet fuldstændigt, og M. og Mme Coulomb fordreves fra Hovedkvarteret.

Fulde af Forbitrelse begyndte nu disse Æventyrere at angribe det teosofiske Samfund og Mme Blavatsky. I Bladene og i en Piece offentliggjorde de en Mængde for Mme Blavatsky yderst kompromitterende Breve, som skulde tjæne til at bevise, at hun benyttede sig af bedragerske Midler, for at indbilde Folk, at hun var i Besiddelse af overnaturlige Ævner. Teosoferne erklærede alle de Beviser, som Mme Coulomb rykkede frem med, for lutter Løgn og Bedrag, og, som naturligt var, svigtede de ikke deres Profetinde paa Grund af dette Angreb paa hendes Karakter.

Der er i London et Selskab, *Society for psychical researches,* hvis Formaal det er at undersøge alle Beretninger om overnaturlige

Tildragelser. Dette Selskab, som allerede tidligere havde haft sin Opmærksomhed henvendt paa Teosofien, udsendte nu en Repræsentant, Mr. Hodgson, som skulde undersøge Forholdene paa Stedet. Det maa bemærkes, at denne Udsending fra Begyndelsen af nærede Sympati for Teosofien, men han var af den Mening, at man maatte støtte sin Tro paa gyldige Grunde, og at han i Egenskab af Undersøger maatte tage Hensyn til enhver Mulighed for Bedrageri.

I Indien ventede der ham et sandt Herkulesarbejde. Først fik han at gøre med de Breve, Mme Blavatsky havde skrevet til M. og Mme Coulomb. Brevene blev erklærede for ægte af to ved Britisk Musæum ansatte fremragende Haandskriftkendere, som havde sammenlignet dem med utvivlsomt ægte Skrivelser fra hende. Men i og for sig beviste dette dog ikke noget. Hodgson søgte saa at komme i personlig Berøring med alle dem, der havde været Vidner til Undergerningerne, og han anstillede et formeligt Forhør over dem alle. Paa denne Maade kom han i Besiddelse af et overvældende rigt Bevismateriale. Teosoferne paastaa, at han hovedsagelig støttede sig til M. og Mme Coulombs Opgivelser, men dette er, som enhver, der vil læse den omfangsrige Beretning, selv kan overbevise sig om, fuldstændig usandt. Beretningen findes i *Proceedings of Society for psychical researches, part IX.*

Jeg skal kun anføre et Eksempel paa de Beviser, som Mr. Hodgson anfører mod Mme Blavatsky. Et af Coulomb-Blavatsky-Brevene, som Mme Blavatsky fra Poona skal have skrevet til Mme Coulomb i Madras, lyder saaledes:

„Kære Veninde, lad os skifte Program. Enten det nu lykkes eller ikke, saa maa jeg i hvert Fald forsøge. Den lykkelige Ejer af en Bunke Rupier, Jacob Sassoon, i hvis Familie jeg i Gaar spiste til Middag, ønsker ivrigt at blive Teosof. Han er, efter hvad han har sagt til Oberst Olcott (hvis Fætter Ezechiel har sørget for alt dette), villig til at give 10,000 Rupier til at købe og indrette os et Hovedkvarter for, hvis han blot kan faa et eneste lille Tegn at se og faa Vished om, at Mahatmerne kunne høre, hvad han siger, eller give ham et andet Bevis paa deres Eksistens (?!!).

Nu vel, dette Brev faar du Fredag d. 26. Vil du saa gaa hen til Skabet og bede K. H. (eller Christofolo)[1]) sende mig et

[1]) „Skabet", som opbevaredes i et særligt „okkult" Værelse, var berømt for den Mængde foregivne Mahatmabreve, som fandtes i det. Bedragerierne

Telegram, som kan træffe mig omtrent Kl. 4 eller 5 samme Eftermiddag, saalydende:

Eders Samtale med Mr. Jacob Sassoon naaede Mesteren lige nu. Om denne ogsaa opfyldte hans Ønske, vilde Tvivleren dog næppe have moralsk Mod nok til at slutte sig til Samfundet!

R-a-malinga Deb.

Hvis dette naar mig d. 26de, selv om det bliver ud paa Aftenen, vil det gøre et umaadeligt Indtryk. Adresse: Dommer N. Khandavalla, Poona. Je ferai le reste. Cela coûtera 4 ou 5 roupies. Cela ne fait rien.

Din hengivne
H. P. B."

Mme Coulomb foreviste en officiel Kvitering for et Telegram, som var indleveret i Madras paa den nævnte Dag, adresseret til Mme Blavatsky i Poona og afsendt i R-a-malinga Debs Navn. Ordenes Antal stemmede ogsaa.

Mr. Hodgson skaffede sig ved Afhøring af Vidner Kundskab om, hvordan Forholdene havde været i Poona. Mme Blavatsky havde meget rigtigt paa den opgivne Dag spist til Middag hos Mr. Sassoon, der havde forlangt at se Tegn og Undergerninger som Bevis paa Mahatmernes Eksistens. Alle saadanne Forlangender havde Teosofiens Profetinde bestemt afvist, lige indtil hun fik at vide, at Mr. Sassoon skulde rejse bort d. 25de, altsaa Dagen før Telegrammet kunde komme. Hun skiftede da Taktik og meddelte sig mentalt til sin Mester, som — ligeledes mentalt — svarede hende, at der vilde komme et Telegram om en eller to Dage, og Mme Blavatsky var tilmed saa elskværdig at meddele Telegrammets Indhold. Da saa Telegrammet kom, var hun fræk nok til at paastaa, at dette Bevis var aldeles afgørende.

Jeg skal kun tilføje, at Antallet af de afslørede Bedragerier er saa stort, og den simple, naturlige Forklaringsgrund (Bedrageriet) er i mangfoldige Tilfælde bleven bevist at være saa sandsynlig, at man maa være religiøs Fanatiker for at tro, at det virkelig har været Mahatmer i Tibet, som har sendt tanketomme Breve, Blomster etc. til Indien.

* * *

---

hermed afsløredes ogsaa af Mr. Hodgson. — K(oot) H(oomi) var Navnet paa en foregiven Adept. Det hele er et spøgefuldt Udtryk af Mme B. Hun mener, at Mme C. skal afsende Telegrammet i en Mahatmas Navn.

Jeg saa for nylig i en Samling Portræter og Autografer af berømte Samtidige Mme Blavatskys og Mrs. Besants Billeder ved Siden af hinanden. Det er to yderst interessante Fysiognomier. Man bliver uvilkaarlig slaaet af Mme Blavatskys Udseende. Hun har grove Træk, grovere end nogen Slagtermadams, og man føler sig i Begyndelsen frastødt af det uskønne i hendes hele Apparition, men bliver man først opmærksom paa Øjnene, forstaar man straks denne Kvindes Magt: de er rentud pragtfulde og lyser op i det barske Ansigt. Udtrykket i dem er visselig ikke mildt, men fængslende er de. Man kan godt tænke sig, at dette Blik, understøttet af et livligt Minespil, kan øve stor Magt over kritikløse, følsomme, fantasirige Mennesker. „I am immersed in madame Blavatsky", skriver Mrs. Besant under sit Billede med de fine, noble Træk, som man ikke bliver træt af at betragte. Det vil sige: Mrs. Besant erkender, at hun har opgivet hele sin Personlighed, sin Opfattelse, sin Kritik, sin tidligere Overbevisning. I am immersed in madame Blavatsky! Det er betydningsfulde Ord. Der ligger en grænseløs Hengivenhed og sandsynligvis en dyb Følelse af Taknemmelighed i dem. Mrs. Besant er rørende i sin Dyrkelse af denne Kvinde. Hun, som hele sit tidligere Liv igennem har været den personificerede Skepsis, den inkarnerede Kritik, har nu fundet en, der personlig er hendes Overmand, og hende har hun saa helt bøjet sig for og er gaaet fuldstændig op i. Den varme kvindelige Trang til at finde noget at tilbede, se op til og dyrke, som hun i sit tidligere Liv af Sandhedskærlighed har holdt nede, har nu atter faaet Luft. Og i Sandhed, man behøver ikke at læse mange Linjer af Mrs. Besants teosofiske Arbejder, for at komme under Vejr med, at hun har mistet sin kritiske Ævne. Hendes Forsvar for Mme Blavatsky viser en tydelig Mangel paa Ævne til at kunne præstere en sammenhængende Bevisførelse. Det vrimler af de allernaiveste Modsigelser og vidner om den mest rørende personlige Tro.

Og hvor meget mener hun ikke at have Mme Blavatsky at takke for? Hun, der før har betragtet Livet som en Gaade, og der har vredet sig som en Orm under disse tavse Spørgsmaals Kval, den hun mente, det var de store Menneskers Lod at lide, hun har nu faaet Svar paa det altsammen, uden dog at behøve at vende tilbage til den Tro, som en Gang var hende dyrebar. Hun har paa én Gang faaet et helt Verdenssystem og Orden i dette Kaos, og hun har givet sig hen deri uden Maade og uden Forbehold.

I am immersed in madame Blavatsky!

Jeg har med disse Ord villet belyse en af Mme Blavatskys ypperste Ævner, den at kunne beherske sine Medmennesker. Denne for en Profetinde saa vigtige Ævne maa hun have besiddet i allerhøjeste Grad, og hun har ogsaa forstaaet at benytte sig af den. Det Indtryk, hun har gjort paa sine Venner, synes at være uudsletteligt. Man faar Indtryk af, at hendes personlige Indflydelse har været noget aldeles exceptionelt, og at hun har øvet en ligefrem forædlende og moralsk løftende Indvirkning paa andre.

En Egenskab havde hun dog, som var alt andet end heldig for hendes Virksomhed som Profetinde: hun var hidsig, pirrelig og sensibel for al Modgang. Om hendes voldsomme Hæftighed faar man et Begreb ved hvad man hører om hendes Forhold til Mr. Hodgson og det psykiske Selskab. Hun kunde her slet ikke beherske sit Raseri, og Frygten for at se sine Planer ryge i Lyset berøvede hende fuldstændig Besindelsen. Hun synes helt at have glemt, at det eneste, som havde sømmet sig for en med Urette miskendt Storhed, havde været at optræde med overbærende Højmod. Hun skulde have sagt: „Mr. Hodgson, De er en hæderlig Mand, men De er ført bag Lyset af et falsk Skin. Med den Opdragelse, De har faaet og de Fordomme, De er behersket af, ævner De ikke at forstaa mig, men en Gang vil de dog maaske komme til Erkendelse af, at De har bedømt mig urigtigt.“ I Stedet derfor bliver hun aldeles rasende, protesterer i de skarpeste Udtryk mod det psykiske Samfund og beskylder dets Medlemmer for alle mulige Nederdrægtigheder. Sømmer sligt sig vel for en Profetinde, som med saa overlegent et Blik skuer ud over denne korte Inkarnation!

Mme Blavatskys ukloge Hæftighed her stemmer godt overens med den Ubetænksomhed, hun viste ved at skrive kompromitterende Breve til Mme Coulomb, som ovenikøbet ikke er den eneste, der har modtaget særdeles graverende Breve fra hende. Mrs. Besant paastaar, at hun vilde have været altfor klog til at kunne skrive saadanne Breve. Ja sikkerlig var Mme Blavatsky i en vis Forstand en Kvinde med de allerypperste Aandsævner, men hun var tillige, som Mrs. Besant et andet Sted skriver, „ubetænksom“, og hun kunde ikke beherske sit Sind. Disse Karaktersvagheder forklare de ukloge Handlinger, i hvilke hun utvivlsomt har gjort sig skyldig og som muligvis absolut vil være til Hinder for, at hun bliver en virkelig moderne Religionsstifterinde.

Mme Blavatskys mest fremtrædende Egenskaber synes dog at have været hendes Energi. Hvilken Kraft har hun dog ikke udfoldet ved og for Teosofiens Udbredelse! Hun har gjort Underværker af Arbejde: ledet hele Sammensværgelsen med Mr. Damodar, Mr. Babula, M. og Mme Coulomb og sikkert flere Indfødte, studeret gammel indisk Literatur, prædiket for alle mulige Chela'er, inspireret Mr. Sinnet til hans Bøger, selv skrevet Bøger, ledet det teosofiske Samfunds Anliggender i de mindste Enkeltheder, puslet om Oberst Olcott, saa at han gik omkring og var lykkelig i Troen paa sin helbredende Ævne, og saa har hun oven i Købet haft Tid til, hvis der ikke paa anden Maade kunde rejses Penge, at skrive Oversættelser for Blade og Tidsskrifter, etc.

Men hvorledes kan man vel dog forklare sig alt dette? Er det tænkeligt, at en Person, som arbejder paa bedragerisk Grund, dels kan gøre et saadant Indtryk af Sandhedskærlighed og moralsk Højhed, dels med en saa anspændt Kraft kan gennemføre sit Værk?

Jeg vil hertil svare, at hun for det første ikke har gjort et saa ophøjet Indtryk paa alle. Der var mange Medlemmer af det teosofiske Samfund i Indien, som tidlig fik en Anelse om hendes Upaalidelighed og trak sig tilbage fra hende. Og desuden maa jeg stærkt fremhæve, at Mme Blavatsky ikke kan maales med en sædvanlig Maalestok. Hun var en usædvanlig rigt udstyret Natur, og tydelig nok skyede hun intet Middel. Hendes Bedrageriskhed var sikkerlig gaaet hende saaledes over i Blodet, at det aldrig noget Øjeblik faldt hende ind, at hun gjorde Uret i at føre sine Medmennesker bag Lyset. Ærgerrig var hun, og hvad et stort anlagt, ærgerrigt og hensynløst Menneske kan udrette, derpaa har Historien mange Eksempler at opvise.

Sætter man sig ret ind i, hvad det for denne rigt begavede, energiske Kvinde, som havde rejst Verden rundt og erhvervet sig en usædvanlig dyb Menneskekundskab og en betydelig Indsigt, betød, efter at have lidt Skibbrud med en Mængde lignende Forsøg, endelig en Gang at vinde saa stor en Fremgang som den, hun fik ved Stiftelsen af det teosofiske Samfund, saa vil man let kunne tænke sig, at hun lidt efter lidt kunde blive helt til et med sine Ideer. Bedrageriet turde have været noget saa dagligdags i hendes Liv, at hun slet ikke selv mærkede det, men helt optoges af sine Ideer og Planer. Teosofiens Fremgang blev for hende alt i Livet, ja tilsidst var hun nær ved selv at tro paa, hvad hun forkyndte.

Det maa ogsaa bemærkes, at det mest er i hendes senere Periode, man faar Indtrykket af, at hun har øvet saa mægtig en Virkning gennem sin Person. Dette er blevet forklaret deraf, at hun først lidt efter lidt er bleven helt gennemtrængt af den teosofiske Verdensanskuelse.

Spørgsmaalet om Bedrageri eller Ikke-Bedrageri tror jeg aldrig er opstaaet for Mme Blavatsky. Hun satte hele sin Person ind paa det teosofiske Samfund, og hvad hun vilde, det vilde hun helt, uden Indskrænkning og uden Hensyn. Hun var saaledes bleven et med sin Stræben, sit Formaal, sin for alle Medier fælles Higen efter at staa som et Undtagelsesvæsen, at alt andet svandt bort fra hende, glemtes eller maaske rettere slet ikke eksisterede.

Saaledes vil man kunne forstaa hende, ti set fra dette Synspunkt forklares baade den Fremgang hun fik, det Indtryk, hun gjorde og det Faktum, at hun var et i vor Tid saa enestaaende Talent paa Bedrageriets Omraade.

Karl af Geijerstam.

[Oversat efter Forf.'s Manuskript.]

Om Carlyle's Betydning.

Hr. Jul. Schovelin har i et foregaaende Hæfte af „Tilskueren“ (Oktober-Novbr. 1891) givet en Fremstilling af Thomas Carlyle's Betydning for det engelske Samfundsliv, der er saa misvisende, at den æsker til Modsigelse.

Hans Paastande gaar, saavidt jeg kan se, ud paa følgende:

Fra Midten af dette Aarhundrede er den sociale Betragtning i England slaaet om fra Liberalisme mod Socialisme.

Dette skyldes i første Række Carlyle.

Hvad har da Carlyle gjort?

Han har bekæmpet Individualismen i alle dens Afskygninger, under alle dens Former: paa det religiøse Omraade som Materialisme, paa det moralske som Utilitarianisme, paa det sociale som Demokratisme, paa det økonomiske som Smithianisme. Og som Følge af denne Kamp er England ikke mere Bentham's England, men Carlyle's. —

Hvis dette er rigtigt, hvis altsaa Carlyle bekæmpede og besejrede disse Fjender, tør det vel formodes, at de nu ligger slagne paa Valen. Men ser man efter, viser det sig, at der foreløbig ikke er Grund til at græde over deres Død. De fleste af de omtalte konkrete Ismer befinder sig i bedste Velgaaende og synes snarere at fedes end at blive magre.

Hvad først angaar Fritænkerbevægelsen — Hr. Schovelin kalder den Materialismen, Carlyle foretrak „Skepticismen“ — er det vel notorisk, at den nuomstunder har en langt større Magt i England end for et halvt Hundrede Aar siden. Den Gang kunde den næppe kaldes en Bevægelse. Nu har den ikke blot stor Betydning i de højere Krese, i Videnskaben og Skønliteraturen, men den er trængt dybt ned i de lavere Lag. Med hvad Virkning f. Eks. Bradlaugh har agiteret mellem Arbejderne er bekendt.

Det vil ogsaa falde svært at bevise, at Parlamentarismen og Demokratismen er gaaede tilbage i England. „Den Tid er næppe endnu kommen, da vore moderne Idealister ville give sig til at reformere vore politiske Teorier“, siger en engelsk Forfatter netop i Anledning af den Carlyleske Indvirkning. Der kan være Misfornøjelse med Parlamentets tunge Arbejdsmaade, man kan ønske at formindske Medlemmernes Tal eller at indskrænke Repræsentationens Forretningsomraade ved at henlægge en Del af Forretningerne til lokale Forsamlinger, men mod selve det parlamentariske Princip har der næppe nogensinde været mindre Uvilje end nu; Vælgerne møder ivrig ved Valgene, og den parlamentariske Maskine har en Magt som aldrig før. Man hører nu sjældent den Harme mod Parlamentet, der lød saa hyppig i den første Halvdel af dette Aarhundrede, da Parlamentet var en Repræsentation for en egennyttig Godsejer- og Rigmandskaste og Underhuset helt i Overhusets Lomme. Men det, der har forsonet Folk, er netop de demokratiske Reformer i 1832, 1867 og 1884, der gav først Mellemklassen og sidst Underklasserne Del i den parlamentariske Magt.

Derimod er det rigtigt, at der er foregaaet en Forandring i Samfundsbetragtningen i socialistisk Retning. Men at udtrykke det paa den Maade, at Manchesterøkonomiens England er gaaet over til at blive Fagforeningernes England, er vist ikke træffende. Historisk set er Manchesterteorierne knyttede til Frihandelsbevægelsen, og denne er næppe endnu løbet ud i Sandet. „Der er ikke mere Udsigt til en Reaktion mod Frihandelen i England end til en Reaktion mod Reguladetri“, siger Mc. Carthy i sin Historie. Og den Modsigelse, der vaktes, da Lord Salisbury — der endnu i Fjor erklærede, at Frihandelen i England var bygget paa en Klippe — nylig begyndte at fløjte for Beskyttelse, tyder paa et langt Liv for Frihandelsbevægelsen. — Strængt taget kunde Fagforeningerne heller ikke afløse Manchesterteorierne, da de eksisterede, inden der var Tale om disse Teorier. Det er imidlertid rigtigt nok, at Fagforeningerne er voksede i Magt i Aarhundredets sidste Halvdel, og at de liberale Principer, som Manchestermændene støttede sig paa, har tabt i Anseelse. Men det første er ikke et Bevis paa det sidste. Det var ikke de liberale Politikere, der i sin Tid bekæmpede Fagforeningerne, men Folk, der „talte Beskyttelse lige saa naturlig som de talte Engelsk“. Det var tværtimod de liberale, der hjalp Fagforeningerne. De skaffede dem Eksistensret i 1824 og virkede til, at de haarde Love, der hæmmede deres

Kamp mod Arbejdsgiverne blev ophævede. Det var liberale Tænkere som Mill, der stemte den offentlige Mening gunstig for Fagforeningerne og lærte Folk, at Arbejdernes vigtigste Vaaben, Striken, ikke er en saa umoralsk Ting, som man troede. Naar Fagforeningerne har vokset sig saa stærke, skyldes det først og fremmest, at man har givet dem Frihed til at udvikle sig, ikke at Staten har taget dem under Armene.

Den Udvikling, der har fundet Sted, betegner Herbert Spencer *(The Man versus the State)* som en Overgang fra frivilligt Samarbejde til tvungent Samarbejde. En Tilstand, hvor den kontraktmæssige Fællesvirken af frie Mænd var Idealet, afløses af en anden, hvor Samfundet sættes over Individerne, hvor Statens Magtomraade udvides og Borgernes Uafhængighed indskrænkes. Fællesbyrderne og Fællesrettighederne formeres, Staten drager i langt højere Grad Omsorg for alle sine Medlemmers Vel, men tager til Gengæld deres Erhvervsævne mere i sin Tjæneste og hindrer dem fra at virke saa frit og rørig som tidligere. Før skulde Staten væsentlig være Politi mellem Borgerne og se til, at den ene ikke gjorde Indgreb i den andens Frihedssfære; nu vil den være alle Borgernes fælles Formynder.

Med denne Udvikling har Fagforeningerne ikke meget at gøre. Den ytrer sig navnlig i, at Regeringen faar mere Magt og gennem sine Love bestemmer over en Mængde Forhold, det før var hver Mands Sag at ordne. Var det fordum Lovgivernes Ideal at ophæve Folkets Umyndighed og løse det af Værgemaal, bliver det nu Opgaven atter at undergive Borgerne Statens Varetægt ved et System af Forsorgslove. Dette er da ogsaa sket i England i flere Retninger. Lovgivningen er i de senere Aartier kommen mere og mere ind paa at værge for Befolkningen. Den ordner Folkeundervisningen, beskytter Arbejderne ved Regler om Børns og Kvinders Arbejde i Fabriker og om Udøvelsen af farlige Haandværk, værner mod Sygdom hos Mennesker og Kvæg, sørger for sund og renlig Føde, for gode Boliger, for Bade- og Vaskeanstalter, og forbyder Spiritussalg for at staa Borgerne bi mod deres egne Lyster[1]).

Men dette Omslag skyldes ikke først og fremmest Carlyle. Det var begyndt, inden han optraadte og kunde virke. Han taler selv (i *Past & Present)* om *the general down-break of Laissez-faire*

---

[1]) Jfr. en Opregning i Spencer's anf. Skrift S. 9 ff.

in these days. Overklassernes Pligt mod Underklasserne, som han saa ivrig prækede, var gaaet op for mange andre end ham, endog for adskillige Aristokrater. Det saakaldte Unge-England-Parti fantaserede om en Genskabelse af de gode gamle Dage, da Godsejeren var en Fader for de fattige og sin Egns Patriark. Tiden var fuld af Planer om saavel sociale som politiske Forbedringer. Især virkede man for Folkeopdragelse og Arbejderbeskyttelse. Der dannedes (1826) et Samfund til Udbredelse af nyttige Kundskaber; billige Bøger og Blade med opdragende og oplysende Formaal udgaves i mange Eksemplarer, og i 1833 bevilgede Parlamentet for første Gang Penge til Fremme af Folkeundervisningen; det var foreløbig kun 20000 Pund om Aaret til Bygning af Skoler, men det blev snart mere. Principet om Statens Pligt til at beskytte Arbejderne anerkendtes samme Aar i en Lov om Børns Arbejde i Fabriker og blev yderligere slaaet fast i de følgende Aar.

Carlyle har vistnok bidraget til at give Reformiveren Fart og Styrke; men den vilde have virket videre uden ham, ligesom den opstod uden ham. Det er ikke ved at fremhjælpe haandgribelige paavislige Reformer, han har gjort sig særlig fortjænt af England. Dem interesserede han sig kun halvt for. Han havde vistnok Sans for det sociale Livs Vigtighed og følte megen Ynk med Arbejdernes Nød. Som ung bar han paa en dyb revolutionær Forbitrelse mod de herskende Klasser i England. Han var Bondesøn og Haandværkersøn og havde ved Selvsyn faaet et stærkt Indtryk af Arbejdernes usle Kaar. Han var, som han siger, en spekulativ Radikaler af den mørkeste Farve. Han berømmer Revolutionen af 1789 og glæder sig over Julirevolutionen. Der er en oprørsk Klang i hans Skaal: *„Die Sache der Armen in Gottes und Teufels Namen!“* Han lovpriser Haandens Arbejdere og angriber de dovne Aristokrater, hvis eneste Gerning er at skyde Agerhøns og æde, og Præsterne, som kun har Tunge til at slikke Tallerkener med.

Men de praktiske Reformer sysselsatte ham fra først af kun i ringe Grad, og naar han siden tog dem op, var det, efterat de havde vundet Magt over Folks Tanker, og da tit kun med vrippne Forbehold overfor de bestemte Hjælpemidler, der bragtes i Forslag. I *Signs of the times* (1829) er han nærmest uvillig stemt mod Arbejdernes Organisationsforsøg; han lider ikke de Planer, der er oppe om Folkeopdragelse og taler overlegent om Kampen for

billigt Brød. Han ængstes over den voksende Afstand mellem rig og fattig, men skyder den Sag hen til Nationaløkonomerne. Ligesaa i *Characteristics* (1831) hvor han viser Spørgsmaalet om de fysiske Samfundssygdomme fra sig og sparker til Tidens Kooperationsplaner. I *Sartor Resartus* (1833) berøres to Midler mod de sociale Brøst: Opdragelse og Udvandring. Disse vokser i *Chartisme* (1839) til at være de „to store Ting, som i de sidste ti Aar har været i alle tænkende Hoveder i England", og er ligeledes i *Past & Present* (1843) vigtige Lægemidler for den syge Stat. Men her kommer mere til. Arbejderorganisationen bliver Fremtidens vigtigste Problem, Arbejderbeskyttelseslovene roses, Tanken om Folkets Renlighed og om Arbejdernes Andelsret i Fabrikerne tages op.

Det var ikke Carlyle, som hidførte Omslaget i den engelske Samfundsopfattelse. „Det vilde være taabelig Indbildning at tro", siger han selv, „at nogen Præken af mig kunde betvinge Mammonismen. Men der er én Prædikant, som præker med Virkning og efterhaanden overbeviser alle Folk; han hedder: Skæbnen, det guddommelige Forsyn, og hans Prædiken: Tingenes uafvendelige Gang. Erfaringen tager grusomt høje Skolepenge, men den lærer som ingen anden". Det var Tingenes Gang, som skræmmede Englænderne op, Eftervirkningerne af Napoleonskrigene, der havde skaffet Landet en Gæld paa 800 Millioner Pund og kunstig drevet Industrien i Vejret, Følgerne af Maskinproduktionens Udvikling og af det forbenede Klasseregimente. Samfundstilstanden affødte truende Arbejderuroligheder. Efter Hr. Schovelin var det Liberalismen, der hidførte disse: „I England skabte denne Udvikling kun økonomisk Rigdom, ikke social Velsignelse. Omkring Midten af Aarhundredet blev derfor Landet rystet af en Samfundskrise, der bragte det til Revolutionens Rand". Var de liberale Principer virkelig Skyld i, at Arbejderne manglede Ret og Frihed til at værge sig, medens Arbejdsgiverne besad saa megen Magtfylde, at de kunde trællebinde deres Folk? Var det efter de liberale Principer, at londonske Sogne sendte Vognlæs af Fattigbørn til Yorkshire og Lancashire for at blive fri for at underholde dem, og derved tog Brødet fra de voksne Arbejdere og tvang Lønnen ned? Det var næppe den af Liberalismen skabte Rigdom, der bevirkede Chartisturolighederne eller de andre Arbejderbevægelser, men snarest Kornlovene i Forbindelse med daarlig Høst. Den slette Høst i 1816 følges af høje Kornpriser og Arbejderoptøjer; de daarlige

Aar 1835—39 drager dyrt Korn og Chartistbevægelsen efter sig. Hr. Schovelin siger vel: „Kornlovene faldt. Men den sociale Tilstand blev ikke bedre for det. De revolutionære Forsøg blev kvalte med Magt. Men Sagen blev ikke klaret for det. Der var ingen Pæl rammet gennem Spøgelset". Men den sociale Tilstand blev bedre efter Kornlovenes Fald, ikke ene af den Grund, men dog ogsaa som en Følge heraf. Den eneste væsentlige Arbejderkalamitet, der indtraadte siden efter, Bomuldsnøden i 1861—64, skyldtes den rent udvortes Aarsag, at der ikke kunde tilføres Bomuld under den nordamerikanske Borgerkrig. Og selve den Maade, hvorpaa Arbejderne bar denne Ulykke, viste, hvor de var naaede langt frem i social Udvikling siden Begyndelsen af Aarhundredet. Chartistbevægelsen i 1848, der ganske vist fulgte efter Kornlovenes Ophævelse, kan ikke bekræfte Hr. Schovelins anførte Ord. Tværtimod. Den kom som en Eftervirkning af de europæiske Revolutioner i samme Aar, og den ynkelige Fiasko, den gjorde, vidner bedst om, at der virkelig var indtraadt en Bedring i Arbejdernes sociale Kaar. Den udskregne Petition, der skulde haft 5.700.000 Underskrifter, bar kun 2000 Navne af mer eller mindre tvivlsom Ægthed. Og til det indvarslede Massemøde kom der kun 25000 Mennesker, og mange af dem var ikke Chartister; medens samtidig 200.000 Mand mældte sig som frivillige Ordenshaandhævere. Dette revolutionære Forsøg blev ikke kvalt med Magt. Det døde en saare naturlig Død.

Tidens Gang og Omstændighedernes Magt har ogsaa haft en væsentlig Andel i den senere Udvikling af det sociale Syn i England. Vinden har blæst i samme Retning over hele Europa. Comtister og St.-Simonister og tyske Socialister har fundet Lærlinge hinsides Kanalen. Indirekte har Carlyle bidraget en hel Del. Men de, der udvortes og direkte har gjort mest, er muligvis Carlyle's og Hr. Schovelins foragtede Fjender Utilitarianerne. Det er sandt nok, at Bentham og hans Venner teoretisk byggede paa Individernes selviske Interesse. Det stemmer godt hermed, at den Reformpolitik, de inspirerede, fra først væsentlig fulgte det gamle Whigspor: de kæmpede særlig for at skaffe Folk Friheder, at løse Baand, der hindrede Borgerne i at røre sig. Og at de i den Henseende opnaaede Resultater, der gør dem Ære, vil de fleste sikkert indrømme. De fik tilbagekaldt Love, der forbød Arbejderne at danne Foreninger eller at rejse bort, skaffede Katolikerne Religions-

frihed, tilintetgjorde Negerslaveriet og Kornlovene og gennemførte Reformlovene.

Men der foregik, som Spencer bemærker[1]), efterhaanden en Forskydning i Opfattelsen af den liberale Politiks Formaal. Hvad var det for Forandringer, de liberale tidligere havde iværksat, spørger han. „Det var Afskaffelsen af Byrder, som Folket eller Dele af Folket led under; det var det fælles Mærke, som mest havde præget sig i Folks Sind. Det var Lettelse af Onder, som store Klasser af Borgerne direkte eller indirekte følte som Aarsager til Elendighed eller Hindringer for Lykke. Og da de fleste synes, at et afhjulpet Onde er lig med et opnaaet Gode, blev disse Forholdsregler efterhaanden opfattede som lige saa mange positive Fordele, og de manges Velfærd blev baade af liberale Statsmænd og liberale Vælgere anset for Liberalismens Maal. Da Opnaaelsen af et folkeligt Gode var det ydre iøjnefaldende Træk, som var fælles for liberale Forholdsregler i tidligere Dage, er det blevet til, at de liberale eftertragter det folkelige Gode ikke som et Maal, der skal vindes indirekte ved at bortrydde Hindringer, men som et Maal, der skal vindes direkte“. Utilitarianismen er netop et Udtryk for denne Forskydning. Deres Udgangspunkt var nok de enkeltes selviske Interesse (hos Bentham)[2]), men i den anden Ende af Teorien laa som Maal „den største Lykke for saa mange som muligt“. Og denne Del af Læren tyngede snart den anden ned. Allerede Bentham selv gaar i sin Praksis ud over den rene Liberalisme. Blandt de Reformer, han kæmpede for, er baade Mærkesagen, den folkelige Opdragelse, og Beskyttelse for den offentlige Sundhed. Og de, der var hans Lærlinge og Venner i Parlamentet, den yderstgaaende liberale Gruppe, fulgte ham og fortsatte videre ad samme Vej, efterhaanden som de negative Reformer blev vundne.

Carlyle's Betydning ligger ikke i hans Angreb paa Parlamentarismen og Demokratiet. De gjorde intet Indtryk. Og kun delvis i hans Arbejde paa ydre Samfundsforbedringer. Hans Reformomraade laa i det indre. Han stod frem, fuld af skotsk Kalvinisme og tysk Filosofi, og spiritualiserede Folk. Det ydre har for ham kun en forsvindende Interesse. Virkeligheden, Legemet, de sociale Omgivelser og Institutioner og alle Former, hvori Aanden aaben-

---

[1]) Anf. Skrift S. 7.

[2]) Jfr. Høffding: Engelske Filosofi S. 52—53.

barer sig og begribes, er, som han efter Fichte lærte i *Sartor resartus,* kun Klæder for Sjælen, det guddommelige og aandige i Mennesket, ligesom hele Verden er Guds Klædebon. Det, der interesserer ham ved Sjælen, er derhos ikke Forstandssiden. Forstanden er kun Vinduet, Fantasien er Øjet, der ser gennem det. Hvad man vinder ved Forstandens Hjælp er forgængeligt og upaalideligt. Den, der vil plante for Evigheden, skal plante i de dybe, uendelige Ævner, Fantasien og Hjærtet. Det er Følelserne, som bliver det væsentlige i Mennesket, det, man ene kan lide paa. Tænkning er egentlig et Onde. Det ubevidste staar over det bevidste. Han skøtter ikke om den Videnskab, der vil ødelægge Underet og sætte Maal og Tal i Stedet. I Vidunderet lever og røres vi; „alt, hvad vi gør, springer ud af Mysterium, Aand, usynlig Kraft; kun som et lille Skybillede eller Armidas Slot, luftbygget, viser det virkelige sig mod det store, mystiske Dyb“. — „Dit daglige Liv er omgærdet med Vidundere og grundet paa Vidundere, og selv dine Tæpper og Bukser er Mirakler“. — Det er ved den Følelsesrenæssance, Carlyle hidfører, han har sin Betydning for England. Man levede da for en stor Del paa det 18 Aarhundrede og gjorde sig det hyggeligt i Endelighedens smaa lyse Stuer. Man havde Byens snævre Himmel over sig. Carlyle kom som en Elev af Rousseau og Tyskerne, betaget af Livets Uendelighed, med Øjet vendt mod Sjælens dybe Nat, han kom fra det vide ængstende Land til Storstædernes Liv og Leven, der syntes ham Skin og Skum, kunstlet og smaat og hæsligt, og han raabte sit: tilbage til Naturen! tilbage til Følelserne! med en saa sær og ny Stemme, at han blev hørt og fik Lyd.

Men han fulgte Rousseau og Tyskerne paa sin skotsk. De Følelser, han vilde vække, var de moralske; han rystede ikke Folk op til spekulative eller æstetiske Betragtninger. Han kalder dem til Arbejde og til Ærlighed, til at rense og udvikle deres Sjæle, til først og sidst at mindes, at til Ret svarer Pligt. Det er de gamle Presbyterianere, der taler gennem hans tyskfarvede Sprog. Men han slutter sig tillige nøje til sine Forgængere i den engelske Reaktion mod det 18 Aarhundredes abstrakte Forstandsmæssighed. Som Burns og Byron og Wordsworth søger han ikke de mange, men den enkelte til Udgangspunkt og Maal. „Den Ære, der vises den enkeltes frie Udvikling, er karakteristisk for den engelske og skotske Revolte mod den eksisterende Orden, i Modsætning til den Ære, de franske Revolutionsmænd viser Samfundets Mening,“ siger

en engelsk Historiker. Det passer ogsaa paa Carlyle. Hans Reform er, at den enkelte skal udvikle sig til højere og ædlere Fuldkommengørelse af alt, hvad der er højest og ædlest i ham. Hr. Schovelin er ikke rigtig heldig i sit Angreb paa en Forfatter, der i „Nordisk Konversationsleksikon“ har kaldt Carlyle's „On Heroes & Heroworship“ en Forherligelse af Individualismen. Ti Carlyle er netop Individualist; derom er vist de fleste, der kender noget til ham, aldeles enige. Jeg anfører eksempelvis nogle Linjer af Henry Morley, som næppe nogen vil beskylde for at være en ekstravagant Literærhistoriker:

„Carlyle's Opmærksomhed var saa udelukkende fæstet paa Livet i den enkelte, at han slet ikke ænsede det nationale Liv, som det kan siges at eksistere i et Folk. Hans Ven Joseph Mazzini, der havde lige det modsatte Hang, opdagede naturligvis hurtig denne Mangel. „Hr. Carlyle“, sagde Mazzini, „forstaar kun Individet; den sande Følelse for Menneskeslægtens Enhed savner han. Han sympatiserer med alle Mennesker, men det er med enhvers særskilte Liv, ikke med deres kollektive Liv ....“ Det er rigtigt, fortsætter Morley, men er det ikke nok for en Mand, at han i sit Liv fastholder én levende Sandhed .... Vi bygger en stærk Mur af gode Sten, en stærk Stat af gode Borgere. Det er ingen Bebrejdelse, om den, der laver Stenene, ikke ogsaa kan bygge Muren“.

Man forbavses blot over, at Hr. Schovelin har kunnet lukke Øjnene for Carlyle's Individualisme. Allerede i *Signs of the times* gennemsyrer den hele Afhandlingen. Naar han her ikke synes om Opdragelsesbestræbelserne, er det, fordi Undervisningen er noget, der tages en gros, ikke en ubestemmelig varsom Proces, som kræver et Studie af de individuelle Ævner. Han klager over, at Folk er bleven mekaniske i Hoved og Hjærte og har tabt Troen paa individuelle Bestræbelser. Det er de enkelte Mænd, det kommer an paa, ikke Regeringer eller Institutioner. Han holder ikke af den offentlige Menings aarvaagne Politi; vi vinder i borgerlig Frihed, men taber i moralsk Frihed. Er det ikke som Individualisten Mill kunde have sagt dette? Eller et andet Sted: Politisk Frihed har hidtil været Maalet; men det kan ikke og vil ikke blive staaende ved det. Den eneste sikre, men langsomme Reformation er den, som hver begynder og fuldender i sig selv. Hvad siger Individualisten Spencer: „Det synes ikke muligt at faa Folk til at fatte den Sætning, der dog er indlysende nok, at

et Samfunds Velfærd og dets retfærdige Ordning væsentlig afhænger af dets Medlemmers Karakter, og at intet af disse to kan forbedres uden gennem den Forbedring af Karaktererne, der følger af, at de øver en fredelig Virksomhed indenfor de Skranker, som et ordnet socialt Liv sætter. Socialisterne og de saakaldte liberale, der flittig baner Vejen for dem, tror, at en daarligvirkende Menneskeslægt ved behørig Anstrængelse kan omdannes til godtvirkende Institutioner. Det er et Bedrag. Der gives ingen politisk Alkymi, hvorved man kan udvinde gylden Vandel af blyede Instinkter."

Hvis Individualisme var et med Egoisme og Isolation, kunde Hr. Schovelin have Ret i, at Carlyle ikke var Individualist. Men det mener hverken han eller Mill eller Spencer. „Fordi man handler efter sin private Anskuelse", siger Carlyle, „ender man paa ingen Maade i egenkærlig Uafhængighed, Isolation, men ender snarere nødvendig i lige det modsatte". Mill siger som sin individualistiske Lære i „On Liberty": „Det vilde være en stor Misforstaaelse at tro, at den bunder i en selvisk Ligegyldighed, som hævder, at menneskelige Væsener ikke har noget at gøre med hinandens Færd i Livet, og at den ene ikke skulde bryde sig noget om, at den anden handler godt eller har det godt, med mindre Selvinteressen er med i Spillet." Og Spencer: „At anerkende og gennemføre Individernes Ret er paa samme Tid at anerkende og gennemføre Betingelserne for et normalt socialt Liv."

Naar Carlyle var bister mod forskellige Ting, skyldtes det ikke deres Individualisme. Naar han ikke holdt af Parlamentarisme og Demokratisme var det fra først til Dels, fordi hans dybtgaaende Radikalisme ikke fandt sig tilfredsstillet ved det Maal af Frihed, de gav. Det kunde gærne være, at der ikke var nogen bedre end den repræsentative Maskine til at bygge Samfundet om med. Foreløbig virkede den imidlertid kun til, at Folkets Lænker blev hængte i Festons. Men inderligst kom hans Uvilje fra hans Had til Massemagt, til Magt, der ikke var samlet paa en Haand, fra hans Mangel paa Sans for de rent materielle Spørgsmaal, der fortrinsvis beskæftigede Parlamentsregeringen, og fra hans Blindhed for det langsomme Arbejde med smaa Ting. „Han har", siger Lowell, „kun ringe Sans for de gradvise Meningsomslag, den mærkelige Strømning af Sympati fra Sjæl til Sjæl, den subtile Indflydelse, meget underordnede Personer kan udøve, hvorved de giver en Politik eller en Virksomhed dens Retning." Han betragter Statslivet fra et æstetisk-individualistisk Synspunkt. Det viser sig i hans Behandling

af Historien. „Hans Historieskrivning er rent episk, den omhandler kun de ledende Personer; de er de eneste Virkekræfter. Han har ingen Opfattelse af et Folk uden som et rent raat Magtelement i politiske Problemer og vilde fnyse haanlig ad Mængdens lidet maleriske sunde Fornuft, der er længe om at tage sine Beslutninger, ganske vist, men — naar en Gang Beslutningen er tagen — nøder selv de mest despotiske Herskere til Lydighed, . . . Han foragter de dagligdags Begivenheder og Mænd, har intet Taalmod overfor alt det, han ikke kan bruge til en af sine behændige Skitser, eller som ikke lader sig gruppere i et mere udarbejdet Figurstykke. Han ser Historien saa at sige i Lynglimt ... Alt hvad der ikke er malerisk keder ham. I hans „Frederik den store“ faar vi ingen Forestilling om den preussiske Civiladministration, og da han i sidste Del kommer til sin Helts civile Reformer, bekender han aabent, at det vilde trætte ham altfor meget at sige os noget derom, selv om han havde vidst videre Besked.“

Det er ogsaa alt andet end Had til Individualismen, der afføder hans Vrede mod Skepticismen, Utilitarianismen og Laissez-faire-Principet. Den stammer fra hans Modbydelighed ved det forstandsmæssige, det abstrakte, det udvortes. Hans Religiøsitet har intet med Kirken at gøre; den er snart panteistisk, snart deistisk farvet, men den bunder altid i Følelsens Dæmring, og den peger altid mod den enkelte. Religion er for ham Selvets Opvaagnen til aandelig Fuldkommengørelse. Hans Had til Laissez-faire-Principet skyldes hans Deltagelse for Underklasserne. Ellers har han ikke noget synderligt mod Principet. Paa Adam Smiths Tid var det et fornuftigt Raab (laissez-faire); og en klog Styrer vil under alle Omstændigheder finde Mening i Principet. Hvorledes det kan skikke sig paa andre Omraader, siger vi ikke; men vi vover at sige, at overfor de lavere Samfundsklasser og deres Ledelse og Styrelse er Laissez-faire Principet færdigt. Der duer nu kun Regering. Ethvert Folkerøre er en uartikuleret Bøn: led mig! styr mig! Hvis Frihed har nogen Mening, betyder den Nydelsen af denne Ret. Hvorfor slider den ene med sine Hænder, hvis den anden ikke skal slide endnu mere utrættelig med sit Hjærte og Hoved. — Hos Hr. Schovelin, der citerer noget af det her refererede Sted (S. 829), ser det ud, som om der blot var Tale om Demokrati eller ikke Demokrati; der tales om Brød eller ikke Brød.

Med Utilitarianismen kan han ogsaa sommetider have en vis Sympati. I *Sartor* har han ikke noget imod, at „det Uhyre

Utilitaria, holdt tilbage og modereret ved Næseringe, Halsbaand, Fodlænker og alle tænkelige Slags Tove, fik Lov at gaa ud og øve sit Værk: at træde gamle faldne Paladser og Templer ned med sin brede Hov, til det hele var traadt ned, saa nyt og bedre kunde bygges". Men ellers har han til Stadighed en naturlig Afsky for Bentham's Lære. Den byggede paa det forstandsmæssige, havde ingen Sans for Personligheden, var vendt mod det almene, det institutionsmæssige, var analytisk og satte Lykken i det ydre *(happiness)*, ikke i det indre *(blessedness)*, — alt til Forargelse for Carlyle. At opfatte Benthamiterne som Individualister i Modsætning til ham er at stille Sagen paa Hovedet. De gik nok ud fra de enkelte og vendte tilbage til dem, men de levede og arbejdede i det almene. Bentham's Smag er for det uniforme. Derved føres han til at rydde op i det engelske Retsvildnis. Han har ingen psykologisk Sans; kun den almene, intellektuelle Side af Sjælen afvinder ham Interesse; det samlende og individuelle i den ser han ikke. Det gør Carlyle. De nuværende politiske Filosofer, siger han, overser de utallige Motiver, der leder de enkelte Individer, forskellige hos hvert; de mener, de kan tælle og veje dem. Han aabner andres Øjne for det individuelle. Stuart Mill's Udvikling kan tjæne til Oplysning om hvad Benthamisme og Carlyleisme var. I 1840 omtaler Benthamiterne ham som en Renegat fra Filosofien, fordi han, „der var opdraget i den Tro, at Politik og sociale Institutioner var alt", som Sterling sagde, „gradvis var bleven befriet fra denne Udvorteshed og nu klart føler, at individuel Reform maa være Grundlaget for socialt Fremskridt". Dette Omslag skyldtes netop Indflydelse fra Carlyle (og Wordsworth og Coleridge).

Det er næppe værd at bruge Carlyle til Forbillede uden med stor Varsomhed og mange Forbehold. Han er tit upaalidelig i sine Domme. Det kan skyldes mangelfulde Kundskaber og snævert Syn, men især det, at han ikke er en Tænker. Hr. Schovelin udnævner ham ganske vist til en Kæmpetænker, men er næppe heller her rigtig underrettet. „Det er muligt allerede nu i store Træk at fælde en Dom, der straks udelukker ham fra de egentlige Tænkeres Klasse for at sætte ham mellem de store Skribenter, hvis Hverv det er at vække og lede Følelserne snarere end at oplyse Forstanden. Det er let at se, at Følelse, ikke Refleksion var hans Leder i Liv som i Anskuelser" (J. C. Morison: *Fortnightly Review* 1881). „Om han ikke var en dyb Tænker, havde han

det, som var næst bedst — han følte dybt" (Lowell). Han var ikke en Lovgiver, men en Hierark; han gav ikke et System, men Stimulus. (Garnett: Carlyle). Derfor skulde Hr. Schovelin og hans tyske Hjemmelsmand viselig have afholdt sig fra at systematisere ham. Der er saa mange uensartede Elementer i ham, at han idelig modsiger sig selv.

Som Hierark er han derhos ikke helt skikket til at være Forbillede. Hans senere Udvikling (efter 1848) bragte ikke noget godt frem i ham. Den varme Humanitet, der fra først havde været hans Mærke, veg for en sanseløs Dyrkelse af Herskere. Han begyndte, som Lowell siger, med at beundre stærke Personligheder og den mandige Selvfornægtelse, der gør en ringe Lod stor ved usvigelig Pligttroskab. Men efterhaanden maatte han have stærkere Stimulanser. Han tog mindre Vand og mere Spiritus og slog sig paa Heroer, og tilsidst maatte han have den skære Umenneskelighed, ellers smagte Drikken ikke, — Krafttyper, der haandhævede Bersærkernes politiske Anskuelser efter Lynch's legale Principper. — Han, der i *Sartor* havde bekæmpet Krigen, svælger tilsidst i Blod og Slag. Skønhed bliver, som han en Gang havde sagt om andre, i hans Øjne ét med Styrke. Der er noget paataget i dette. Han kunde, som i det af Hr. Schovelin anførte Citat, rase mod Sentimentaliteten overfor Forbrydere og kalde den foragtelig som en Drankers Taare. Men samtidig kunde han selv græde ved at høre Beretningen om en Snigmorders Henrettelse. Hans Vanmagt til at fatte, hvad der gik for sig i Nutiden, blev ikke mindre med Aarene, men den blev mere utaalelig, efterhaanden som hans Selvsikkerhed udviklede sig til stædig Skolemesteragtighed. Og hvad værre var: det blev mere og mere indlysende, at denne Heros-Profet og Prædikant ikke selv var den Heros, man havde troet. De *Reminiscences,* der udkom efter hans Død, tog især Forgyldningen af ham. De viste, ikke for første Gang, men mere indtrængende, at han syntes ude af Stand til at yde sine fortjænstfulde jævnaldrende Retfærdighed. Han nedsætter stadig sine samtidige, selv Venner og Kendinge, og omtaler dem med smaalig Uelskværdighed. Og tillige er hans Tone saa forsagt og klynkende, hvor han beretter om de Ulykker, der har ramt ham, eller de smaa Ubehageligheder, han møder. Ikke at tale om den Forfængelighed, han aabenbarer. Det er ikke underligt, at denne Bog var og er Carlyle's Tilbedere en haard Torn i Øjet. En Mands Tankearbejde kan staa uanfægtet, hvordan hans Liv end var. Men

den, der virker ved sine personlige Paastande, ud fra sine personlige Følelser, maa kunne indestaa med sit Liv for sin Lære. Den, der som Carlyle præker Mands Pligt og Mands Dyd, maa selv være i Besiddelse af Manddom. Men det synes han ikke at have været. Vil man finde en virkelig mandig Karakter, maa man heller søge til Stuart Mill.

Carlyles varigste Fortjæneste er vistnok rent literær. Hvad han har virket som Historiker og som engelsk Skribent, vil sikre hans Ry og stadig føre Læsere til ham. Sartor Resartus og Cromwell's Breve og Taler gaar ingen uærbødig forbi. Men om han endnu har Magt som Profet i sit Fædreland tør betvivles. „Carlyle's Indflydelse over den moderne Intelligens", skriver Will. Courtney i 1879, „truer allerede med at svinde. Det er saaledes en Kendsgerning, at de unge Mænd ved vore Universiteter ikke plejer at læse Carlyle nuomstunder med Tiendedelen af den Begejstring, som han vakte hos det foregaaende Slægtled".

Efter at ovenstaaende var skrevet, har „Tilskueren" indeholdt endnu en Artikel af Hr. Schovelin om Carlyle. Den bringer kun et Referat af *Past & Present* og giver mig ikke Anledning til at ændre, hvad jeg ovenfor har sagt, eller føje noget nyt til.

Niels Møller.

Per Pérsen.

I.

Per Pérsen havde gennemgaaet sin hele Bane paa Røjlevgaard, den langsom opadstigende og hurtig nedadgaaende Bane.

Han havde tjænt Bedstefaderen til den nuværende Ejer, saa hans Fader, nu dennes Søn.

Han var begyndt som Gaasedreng, avancerede saa til Svinedreng, gik nogle Aar til Haande i Kostalden, blev Karl 18 Aar gammel, deltog i Høstarbejdet, blev Staldkarl i Hestestalden, Avlskarl fra han var tredive til han var halvtres, kørte saa med Korn og Flæsk til København i nogle Aar, men disse Rejser var farlige for Per Pérsens Moralitet. Den Gang var der kun Jærnbane mellem Roeskilde og København, og man agtede det ikke for Umagen værd at læsse om i Roeskilde. Havde man kørt de 10 Mil pr. Aksel, kunne man tage de 4 med under samme Vilkaar.

Der var mange Kroer paa Vejen. Bæsterne maatte jo hvile sig og vederkvæge sig, naar de havde trukket et tungt Læs et Par Mils Vej eller halvtredje, og et Menneske kunde, efter Per Pérsens Mening, dog ikke være bekendt at staa tilbage for et Bæst. Et Menneske som Per Pérsen kunde nok være enig med Bæsterne i at tage en ordentlig Skofte Brød, men han maatte dog have Smør til og helst et Stykke Rullepølse eller Kommenost til Paalæg. Han vilde være tro mod sin Husbond og ikke spise varmt stegt Flæsk som Prangernes Karle. Per Pérsen var stolt af, at hans Fortæring i alle de mange Kroer og i „Hvide Hane“ i København aldrig beløb sig til mere end 1 Daler, fire Mark og otte Skilling frem og tilbage.

Saa døde hans anden Husbond, og Sønnen, som i nogle Aar havde været Forvalter paa Gaarden, blev Ejer. Da var hele den vestsjællandske Jærnbane i Stand, og Per Pérsen havde kun to Mil at køre til nærmeste Station, saa blev der læsset om, og snart blev Transport- og Handelsforholdene helt anderledes. Per Pérsen gik og drev om fra det ene til det andet hjemme paa Gaarden. Naturligvis kunde det aldrig falde den ny Ejer ind at skille sig ved det gamle Inventarium. Det var hans Mening, at Per Pérsen skulde fylde 60 Aar, før han blev Røgter — det var jo Pensionen for vel tjænte og tro Folk paa saadan en Gaard paa et halvandet hundrede Tønder Land.

Da Per Pérsen var henved et halvt hundrede Aar, havde han giftet sig med et nogle og trediveaarigt Fruentimmer. Hun hed Birthe, havde tjænt hos Sognepræsten, fra hun var tyve Aar, havde faaet et Barn med Præstens Avlskarl, som „rendte", saa snart han saa, at det var galt fat med hende. Som Bryggerkarl i København gik det ham godt, og der var intet i Vejen med ham, for han betalte Alimentationsbidraget, 56 Kroner om Aaret, uden at det kom til Rettergang. Saa døde Barnet, og Birthe glemte snart baade sit Barn og dets Fader.

Det gik saaledes til med Per Pérsens Giftermaal.

Det traf sig en Gang, mens Per Pérsen var à la suite, at han var til „Ornegilde" hos en Gaardmand. Per Pérsen betegnede sig som Fremskridtsmand ved at ryge Cigar i Stedet for Pibe. Det forargede Gæsterne noget. Selv Værten sagde til ham:

— Du er nok Embedsmand, Per, ligesom Toldbetjæntene i Købstaden.

Per havde taget et Stykke graat Papir op af Lommen. Der laa tre Cigarer i det. Han sagde:

— Ja, ja La's Lars', vi behøver jo ikke at blive krakilske for den Sags Skyld. Tag en af Segarerne; de koster kuns en Skilling Stykket, og det er en stor Behagelighed at patte paa dem. Saa kan I bagefter lade mig stoppe et Par Piber af en af Kastrups store Karduser.

— Ja, ja .. der skal være Redelighed i al Ting, sagde den gæstfri Vært og tog Cigaren .. Hør Du Per (han tog ham til Side) Gider du ikke røre dine gamle Ben?

— Jo saa Gu, La's Lars', men se jeg har nu taget en pæn Blaargarnslærreds Skjorte paa, og jeg vil nødig svede den igennem, for jeg skal bruge den paa Søndag, for saa skal jeg lige godt til Alters.

— Ja hver har jo sine Synder, sagde Gaardmanden. Men der sidder lige godt Præstens Birthe, og hun sidder altid over, over det, at hun i sin Tid kom skidt af Sted. Kunde Du ikke røre hende lidt, Per, for Du er dog i den Alder, at de helt unge Tøse griner af dig. Rør den Gamle, hvad? Det er en kristelig Medlidenhedsgerning

— Jo det er kanske Synd andet, sagde Per, flyttede sin Cigar tæt over i den ene Mundvig, og uden videre Ceremonier gik han over til Birthe, tog hende om Livet, og de to modne Mennesker traadte ud og dansede „Hamborgerskotsk“ sammen.

Efter den første Uddansning fandt de Behag i hinanden. Per saà, at Birthe smilte til ham med en Række store hvide Tænder i rosenrødt fedt Tandkød. Det opmuntrede ham til at knibe hende i den ene Kind. Hun sagde rigtignok,

— Hold dine Fingre hos dig selv. Men hun sagde intet, da Per Pérsen siden kneb hende i den ene Side.

Per og Birthe dansede hele Aftenen og Natten.

Da Klokken var fem om Morgenen, sagde Birthe:

— Jeg vil lige godt hjem, for jeg sveder, saa det er mageslφst.

—Ja jeg ved s'gu'tte, hvordan jeg skal gaa til Alters med min Skjorte paa Søndag, for jeg kan lugte, at den lugter som sur Valle. Skal Du hjem, Birthe, saa følger jeg dig lige hjem til Præstens.

— Nej la' vær!

— Jeg gør det lige godt.

Uden at sige Farvel gik Per og Birthe ud.

Det var lidt efter Fastelavn, først i Marts, Himlen var tæt spraglet af Stjærner. Det var let Frostvejr. Per havde drukket en Del Brændevin og gammelt Øl, noget Punsch, var ikke fuld, men saa lyrisk, som han kunde blive.

Han klemte Birthes Arm stærkt.

— Lad være med at „nive“ [1]) mig, sagde Birthe.

— Du kan jo „nive“ mig igen, sagde Per.

— Nej det kunde aldrig falde mig ind, sagde Birthe.

— Skal vi gaa derop? sagde Per og pegede paa en lille Høj, der stod ensom paa Marken med Tjørne- og Brombærkrat paa Toppen.

---

[1]) knibe.

— Hvad skulde vi der? sagde Birthe.

— Jeg ved det sgu'tte, svarede Per. Vi kan ogsaa blive derfra.

Men de gik derop alligevel.

II.

En Søndag sidst i Juli stod Per Pérsen og røg Pibe udenfor Tofteporten.

Nede paa Markstien saà han en Skikkelse snart dukke op, snart forsvinde mellem de opstillede Traver paa Rugmarkerne og den høje modne Hvede.

Syvklokken sang sin Velsignelse over al den dejlige Sæd, og Per Pérsen havde hidtil følt sig ret andagtsfuld.

— Hvad er det for en rød Rad, som kommer alkende? sagde Per. Denne bevægelige Figur forstyrrede hans Andagt over Udsigten til den gode Høst, en Andagt, som Klokkeklangen hævede saa højt, som Per Pérsens Sjæl kunde orke at komme til Vejrs. Hans lange Syn kendte snart Birthe paa Fodskiftet, trods det røde Forklæde, som omhyllede hendes Hoved.

Fra Gud sank han ned til Djævlen, da han sagde:

— Fa'en fare i hende det Stavær! Der er vist blevet Bukser af Skindet.

Per var ved at vende sig og gaa ind ad Porten. Men da lød Birthes Stemme:

— Hør Du, Per Pérsen, Du kommer til at tøve, for jeg skal tale med dig.

Per blev staaende, til Birthe var naaet hen til ham. Han saà op og ned ad hende. Hun brast i Graad og sagde:

— Ja der kan du selv sé, Per Pérsen.

— Ja jeg har da Øjne i Ho'det, sagde Per tvært.

— Hvad nu, Per? ..

— Ja ... Og det bare for en eneste Gangs Skyld, sukkede han.

— Vil Du være en Kæltring, Per?

— Ikke uden at jeg bliver haardt nødt til det.

— Jeg er i den fjærde Maaned.

Per talte paa Fingrene og sagde nikkende:

— Ja det slaar akkurat til .. Det er nøjagtigt i alle Maader, er det .. Det var dog forbandet!

— Ja og se, Præsten han blev saa myrdelig gal, da han saa, hvordan jeg sad i det. For han sagde, at i Ungdommens

Tid saa kunde man sige baade det ene og det andet om den Slags Ting, men — at naar et Fruentimmer er bleven fem og tredive Aar ... og at hvis jeg ikke kunde blive gift, inden Ulykken skete, saa kunde jeg ikke blive længere i Præstegaarden .. og han er dog saadan en god Mand ... men han mente, at naar Fruen havde levet endnu .. saa kunde hun have hjulpet med til at dølge det, saadan som hun gjorde første Gang, jeg kom skidt af Sted, men at nu havde den ældste Datter Frøken Marie saa meget Sans for saadanne Dele, at hun kunde begribe, at saadant noget ikke kom af sig selv.

— Nej det gør det, Fanneme, ikke heller, sagde Per Pérsen og kløede sig under Huen. Hvad der er Sandhed, er Sandhed ... Men det er lige godt bedst, Du hitter hjem Birthe? .. Jeg skal snakke med Manden[1]), for han har ingen Børn med Konen, som er død, uden Sønnen, men Sønnen har lige godt tre Børn uden om, saa han faar lige godt nogen Medlidenhed med et gammelt trofast Tyende som mig, som har haft saadan et forbandet Uheld med sig .... Nu skulde Du ellers helst rubbe af, Birthe. Du har jo Tid nok til at tude, mens Du gaa hjem.

Per Pérsen sov ikke den Nat. Han studerede paa den Tale, han vilde holde til sin Husbond. Han huskede fra Balles Lærebog, som han var bleven konfirmeret paa, Begyndelsen af tredje Kapitel, hvis Schwabacher-Typer og store Fraktur stod forfærdende for hans Øjne: „Erfaring viser, at Mennesker ere ikke saa gode, som de burde være. (ja saa langt gik Schwabacherskriften, saa kom Fraktur-Korpus). Alle have de Fejl, og hos dem alle ytrer sig enten en eller anden ond Tilbøjelighed, skøndt i forskellige Grader.

Da Schwabacheren hørte op med sine Trusler, syntes Per Pérsen, at Frakturpartiet ligesom indeholdt en Formildelse af de første strænge Ord.

Han tænkte:

— Aa Skidt, det gaar saa mange saadan! ...

Per var ret modig, da han mødte sin Husbond, Proprietær Hornfeldt i Gaarden om Morgenen tidlig.

— Kanske jeg kunde tale et Par Ord med Husbond? sagde han.

Den høje, trivelige Mand slog en høj Latter op.

---

[1]) ɔ: Husbonden.

— Naa Per . . . ja, ja. Du gaar paa Sneppejagt i din modnere Alder.

— Naa, saa Husbond ved — det —?

— Ja Degnen i Taastrup har sagt mig det. For Birthe kan jo ikke holde sin Mund tættere til end andre Fruentimmer. Ja, ja. Vi er alle Mennesker, Per. Kanske det var ikke saa morsomt for os at leve, hvis vi var Engle. Hvad Per?

Per Pérsen kløede sig bag Øret og sagde:

— Nej det er s'gu'tte let at sige noget om den Ting, naar man ikke har prøvet det.

— Jeg har talt med Præsten, Per. Blot I lader Jer vie, saa er alt godt .... det vil sige, det maa ske om fjorten Dage. Saa bliver Birthe hos Præsten og Du hos mig, for Fanden skal tage mig, om jeg vil have gifte Tjænestefolk paa Gaarden ... Du skal faa en Dalers Penge til at holde Bryllup for med din dejlige Brud, lille Per, men saa bag efter .. forstaar Du Per ... saa véd jeg ingen Ting af, at Du er gift .. Med det første Barn skal jeg hjælpe dig ... kommer der flere, saa svarer jeg ikke for noget ... Er Du saa fornøjet, Du gamle Don Johan? Stik Tungen ud mellem de Fortænder, som du ikke har .... Vær nu glad. Jeg kan ikke fordrage sure Fjæs her paa Gaarden.

— Ja det er jo meget nydelige Vilkaar, sagde Per Pérsen. Og der skal ikke komme flere, det lover jeg Husbond.

— Fa'en tro dig Per! Loven er ærlig, men Holden besværlig.

— Jeg skal ta' mig i Agt, sagde Per højtideligt.

Proprietær Hornfeldt lo igen, saa det skraldede i Gaarden.

Fjorten Dage derefter blev Per Pérsen og Birthe Mortensdatter viede i Taastrup Kirke. Med Forloverne drak de Øl og Punsch i Kroen for Proprietær Hornfeldts Penge. Saa gik Brud og Brudgom hver til sit.

I November fødte Birthe et Pigebarn paa Sygehuset i nærmeste Købstad, men døde kort efter.

Per Pérsen fik Lov til at tage til Købstaden til Begravelsen. Hans Husbond sagde: — Per, tag Du kun Ungen med her. Malkepigen Stine har jo faaet et Barn, som er dødt. Hun skal vel af med Mælken. Lad hende patte Birthes og din Unge. Saadant et lille Bæst æder jo ikke en ud af Gaarden. Tag dig lidt af hende, naar Du har Tid, saa kan hun jo gaa her og vokse op med de andre spæde Kalve, Ællinger og Gæslinger.

III.

Saa voksede den lille Kathrine — eller Trine — som hun hed til daglig Brug .. op paa Røjlevgaard, hvor hun jo nok blev drillet lidt, men dog ikke stort mere, end hun kunde døje. Da hun var en seks syv Aar blev hun Gaasetøs, passede saa Hønsene, indtil hun avancerede til at gaa til Haande i Mejerigerningen.

Hendes Fader strøg hende over Haaret, naar deres Veje mødtes. Han passede sin Dont og blev gammel under den.

Da Trine var 17 Aar, blev hun indvendig Pige. Da indtraadte der et Regeringsskifte. Ejeren døde, og hans Søn arvede Gaarden.

Saa var det, at Per Pérsens Københavnsrejser havde vist det Resultat, at han saa dybere i Flasken, end nødvendigt var. Efter hans sidste Rejse var der Vrøvl med det Regnskab, han skulde aflægge, for han havde trakteret en Hob Prangere i Ordrup Kro ... Nu var Jærnbanen færdig — og som alt er sagt .. med dens Fuldførelse blev Per reduceret og endte med at blive Røgter.

Per Pérsen havde altid holdt af Køer. Han kunde ikke lide, at hans ny Husbond stundum modtog nogle unge Københavnere, Studenter og Lieutenanter, for, naar de kom ned i Kostalden, saa var de lystige efter Middagen og sagde Vittigheder.

Per Pérsen sagde — skøndt han ikke forstod Vitzerne:

— Jeg kan ikke begribe, at Manden vil trække saadan nogle Springfyre .. for det kalder jeg dem — enten saa de har Sølv eller Guld eller Møg paa deres Skuldre .. ned i Stalden, for at de skal gaa omkring og grine ad Kvæget.

Den unge Proprietær var en ivrig Jæger. Om Efteraaret holdt han et stort Jagtgilde. Da lyste Vaaningshusets Vinduer, saa den halve Gaard blev oplyst.

— Det ligner ikke noget, sagde Per Pérsen, enten har man Gas som i Købstæderne, eller ogsaa har man det ikke .. Verden og Menneskene bliver mere og mere taab'lige.

Han havde det godt i Kostalden og i det Brædeskur, som tjænte ham til Sovekammer. Der var lunt om Vinteren, og om Sommeren, naar Kvæget var paa Græs, sad han med sit evige Vaaben, Tøjrekøllen paa den fede Eng ved den slyngede Aa med tætte Skove paa den anden Bred og rejste sig kun af og til for at flytte Kvæget. Det var en magelig Gerning. Denne Eng, denne Aa, disse Skove var Per Pérsens gamle, gode Venner. Han fandt

nok, at det var noget Sludder, naar Københavnergæsterne udbredte sig over Egnens Skønhed. Det var ikke mere kønt end andre Steder, hvor der var mer Agerland ... hvad nyttede alt det Vand og de Skove? ... Men han holdt af dem paa den Vis, som gamle borgerlige Folk holder af gamle Papirstapeter, gamle Mahognimøbler og gamle Astrallamper.

— Dette herre bliver dog, som det nu en Gang er, mente Per Pérsen, naar han flyttede Kvæget om i det fede Græs, spyttede i Aaen og saa over til Skovene.

Mens Trine gik i Skole, kunde det hænde, at Per Pérsen traf hende paa Vejen til Skolen. Saa klappede han hendes Haar og sagde:

La' mig se, at Du ikke stikker op for Gaardmændenes Tøse, og det hverken i Lærebog eller Katekismus eller Bibel. For jeg kan det endnu, Trine .. Nu skal Du bare høre: .. Hør nu, Tøs!

„Det er højst vigtigt for os Mennesker, at vi lære at kende Gud, da vi ellers ikke kunde forstaa, hvorledes Verden er bleven til. Vi vidste heller ikke, hvad Haab vi turde gøre os om vor Tilstand efter Døden, og havde ingen sikker Hjælp i vor Nød at forlade os paa. (Og nu gik Per Pérsen videre uden at standse:) Anmærkning. Man kalder det Religion at have Kundskab om Gud og hans Vilje, samt om den Maade, hvorpaa han vil æres og lydes af os“ .... Ser Du Trine, saadant noget har Doktor Morten Luther hittet paa, og i de mange Aar, siden han døde, har ingen kunnet stikke den gamle Tamp over. For han har nok overbevist baade Paven i Rom og Sultanen i Konstantinopel, at de var ikke mere end som Kammerherren ovre paa Kaløgaard, og han er saa dum som et Bæst; det siger hans Skovrider selv.

... Ja, ja, ja, ja Trine. Lær bare dine Rel'ionskundskaber. Det linder paa Verdensgangen, og der er mange, som tjæner mange Penge paa'et.

Per Pérsen fulgte sin lille Pige til det Sted, hvor Vejen gjorde et Sving. Han saà da tit op til den gamle kratbevoksede Høj.

Trine groede og blev før og stor. Da hun gik op „og læse“ [1]) hos Præsten og skulde konfirmeres, blev Per Pérsen glad over, at Præsten gav hende meget godt baade i Kundskab og Opførsel.

---

[1]) til Konfirmationsundervisning.

Per Pérsen sagde: Der kan man se, hvor Forsynet indretter alt viseligen. For jeg kan næstendels ikke gøre ved, at Trine blev til. Proprietæren havde sørget for, at Per Pérsen og hans Datter kom kørende til Kirke paa Konfirmationsdagen.

Per hilste paa Krat og paa Skove, paa Damme og paa Kær, paa Gaarde og paa Huse og lidt storsnudet paa Husmands- og Indsidderfolk, som maatte føre deres Børn til Konfirmationen, æltende i Vejens klægede Dynd.

— Det linder lige godt at tjæne paa et ordentligt Sted, sagde han, mens han nød Boniteten af Trines sorte uldne Kjole ved stadig at beføle den med sine store, ru Fingre.

Og Trine kunde svare Præsten paa det, hvad han spurgte hende om.

— Jeg vil spørge dig om Pligterne, mit kære Barn, sagde Præsten og begyndte: Vi maa ingenlunde . . .

Trine fortsatte:

.. forholde dem deres tilbørlige Løn, som arbejde for os, men skulle give dem, hvad de fortjæne i rette Tid.

— Skriftstedet, spurgte Præsten, mens han lod sin Haand hvile paa Trines hørgule Haar.

Trine ramsede op med stor Færdighed:

— Se! Arbejdernes Løn, som have høstet eders Marker, hvilken I haver forholdet dem, skriger, og Høstfolkenes megen Raab er kommet ned for den Herre Zebaoths Øre.

— Det er, som det skal være sagde Per Pérsen og slog i Træbænken.

Altsaa, Trine blev godt konfirmeret. Da Per Pérsen gik ud af Kirken med hende, Haand i Haand, sagde han:

— Du svarede godt for dig. For paa Herregaardene vil de gærne knibe paa Daglønnen i Høsttiden ... Ja nu er jeg lige glad, men Du er jo ung, min Tøs, og hvem kan vide, om Du ikke skal tjæne dit Brød paa en Herregaard. Saa kan Du jo stikke Forvalteren Guds egne Ord ud, .. hvad skal han saa svare til det?. Jeg mener, at han maa holde Kæft i al Beskedenhed.

Per og Trine fik Flæskesteg og Kartofler, da de kom hjem.

Saa skulde Per Pérsen til Alters med sin Datter Søndagen efter Konfirmationen.

Karle og Piger stod og grinede ad ham, da han kom ud fra Kostalden med en gammel høj Cylinderhat, hvis Lu Solskinnet gjorde næsten ræverød.

— Har Du flaaet den sidste røde Ræv, Per — — den som „Manden" skød paa Akademiets Jagt ... og saa sat Skindet om din Hat?

— Hold Kæft, sagde Per.

— Og Du har stivet Krave .. og det er den salig afdøde Mands gamle Atlaskesvest .. den han fulgte Lig med ... sagde Stuepigen. — Du er ikke billig Per?

Røgteren sagde:

— — Hold Kæft, din Tran-Malene!

— Skal jeg lade det sidde paa mig, sagde Stuepigen grædende til Avlskarlen.

— Du kommer vist til det, Margrethe, sagde Avlskarlen; ellers siger han noget værre endda.

Per Pérsens udrakte Haand modtoges af hans Datter med den sorte uldne Kjole og Shawlet. Denne Gang var der ingen Vogn. De gik til Kirke.

IV.

Det var en skikkelig gammel Præst, ham der havde konfirmeret Trine. Den indre Missions tunge Tros havde ikke endnu kørt over Landet, og han var alt Præst, da den spekulative Theologis Husareskadron red let hen derover.

Han var Kristen i den Forstand, hvori alle skikkelige Mennesker er Kristne. Med særegen Venlighed nikkede han til Trine, efterat hun havde drukket af Kalken.

Per og Trine gik stille Haand i Haand. Da de naaede lige ud for Højen med det Krat paa Toppen, pegede Per Pérsen op derimod og sagde:

Tag dig i Agt for den Banke, Trine. D'ævlen lurer der oppe ... Havde den Banke ikke været, saa var det hverken gaaet mig, som det gik mig i sin Tid eller ... Men jeg skal nok passe Kvæget, saa „Manden" kan være tjænt med det.

Og Per Pérsen gik i den lune Kostald, rugede over gamle Synder og drak sig lidt glad af og til. Foreløbig forfaldt han ikke. Somme Tider sagde han i Borgestuen til det yngre Tyende:

— Det er en ædel Ting at drikke til Orden. Men ikke videre ... ikke videre. Der kommer den Tid, man skal holde paa Bunden af Flasken.

Per nøjedes ogsaa med at drikke „til en Orden".

Men én Gang om Aaret — det var netop, naar han gik til Alters — saa fòr en Djævel i ham. Han fik en saa ubetvingelig Lyst til paa Hjemveien at gaa ind i Kroen og traktere et Par jævnaldrende Husmænd.

Det var ikke uden Betænkelighed, at han tog de første Snapse. Han havde lige forrettet en hellig Handling, og mens den varede, havde han været rørt og angrende paa sin Vis. Men efter den tredje Snaps sagde han til sig selv: — Ja jeg fik jo Syndernes Forladelse tilsagt af Præsten lige ud og uden Vrævl. Den gode Gud giver vel et Aars Kredit, til jeg kommer til Alters igen med et angergivent Hjærte.

Han kunde lige netop bære Rusen hjem. Markvejen, som fra Sognevejen bøjede ind til Røjlevgaard, var lige netop bred nok for Per Pérsen. Han bestrøg under sin Zigzaggang begge Grøfterandene, men han havde saa megen Magt over sin Rus, at han, naar Grøften truende gabede ham i Møde, kunde undgaa Svælget ved et Ryk i sig selv og for en Stund nogenlunde holde Midten af Vejen.

Naar han kom hjem, sov han et Par Timer i en Baas i Kostalden. Naar han vaagnede, angrede han dybt sin Synd i Dag og de foregaaende Altergangsdage og vogtede sig vel for at vise sig ude i Gaarden.

Hans daarlige Humør gav sig Luft overfor Kvæget. Naar han passerede Fodergangen, syntes han, at Køerne lo ad ham. De stod nok saa dvaske og gumlede, og intet andet Menneske end Per Pérsen vilde kunne have opdaget mindste Glimt af Grin i disse dvaske, milde Øjne eller paa disse snøftende, blanke og dampende Muler. Men Pér sagde:

— Nej det gaar med Høveder som med Mennesker. De bliver mere og mere ondsindede mod gamle Folk .... Se du dragede Rad .. se .. vil I andre bare sé, hvor hun griner. Nej Fa'en skulde tjæne længere paa en Gaard, hvor der er saadant noget krakilsk Kvæg.

Saa tog han den Ko, som han syntes grinte mest „krakilsk“, rykkede den ved Hornene, uden dog at nænne at gøre den Fortræd, rystede dens Hoved lidt, saà den ind i dens aldeles uforstaaende Øjne og sagde:

— Tror du ikke, jeg kan se, at du staar og gør Nar ad mig indvendig?

Den gamle Præst døde, og han blev erstattet af en yngre og ivrigere Mand, som prækede Bod og Omvendelse.

Det vakte Forfærdelse i Sognet, at han havde nægtet en Gaardmand at stædes til Alters, fordi han altid fik Børn med sine Piger, og fra Prækestolen direkte havde tiltalt en Husmand, der var forfalden til Drik, og revset ham i Menighedens Nærværelse. Det hed sig endog, at den ny Præst vilde nægte Altergang til alle, som ellers ikke besøgte Kirken.

Det hed sig fremdeles, „at han havde sine Spioner ude alle Vegne“. Staldkarlen i Hestestalden sagde en Aften ved Nadveren i Borgestuen til Per Pérsen;

— Nu kan du godt sælge din røde Hat, Per, den, du gaar til Alters med, til den højest bydende, for Degnens Pige Mette, hun sa' til mig forgangen Dag til Gildet hos Niels Jør'n, at Præsten vidste, at du altid kom hjem fra din Altergang med en paa Skallen.

Per svarede ikke. Men en isnende Angest gennemrislede ham fra Hoved til Fod. Maatte han ikke komme til Alters? Han havde dog ellers været et skikkeligt Menneske, havde aldrig med sin gode Vilje snydt sin Husbond, havde været god mod Kvæget og mente ikke et Menneske noget ondt. Havde den ny Præst heller ingen Synder paa sin Samvittighed? Det saà da for det første farlig ledagtigt ud, at han gik med Overskæg. Det var galt nok, at Degnene havde begyndt for nogle Aar siden at lade alt Skægget gro, men en Præst skulde dog aldrig være med til at skabe sig ud som en Kaptejn.

Jo mere den Dag i Marts nærmede sig, paa hvilken den gamle Røgter plejede at gaa til Alters, desto mere Tyngde faldt der over hans Sind. Ja hvis han turde sige Præsten, hvad den og den Gaardmand, den og den Husmand, den og den Indsidder havde bedrevet .. ikke at tale om hans egen Husbond med de uægte Børn ... saa vilde den ny Præst ikke faa stor Afsætning paa „Abelaterne“ og Vinen.

Røgteren turde ikke betro sig til nogen i sin Angest og Kvide. Det nyttede ikke, at han ræsonnerede for sig selv, at han jo kunde blive borte det Aar og se Tiden an. Han kunde ikke blive fri for den Tanke, at Vorherre vilde blive farlig vred paa ham. Han saa Gud for sig i den Skikkelse, hvori han kendte ham fra et gammelt Kobberstik, som hang over „Mandens“ Skrivebord paa „Kontoret“. Der sad han mellem Skyer og saà saa „bøs ud

med sit forskrækkelig lange Skæg og langede ud med Arme og Hænder, som han vilde give hele Verden et Par ordentlige nogle paa Kejen“.

Per Pérsen kastede sig tit paa Knæ i en eller anden tom Baas, løftede angergiven sine Øjne op mod det mørke Rum under Kostaldens Tag og bad Vorherre om at bøje Præstens Sind, saa han fik Lov til at gaa til Alters. Nu havde han jo ikke Sind til Piger mere .. nej det var længe siden, at han havde faaet syndige Tanker ved at se et Fruentimmer i bar Særk, og han vilde love, saa vidt han kunde holde det, og hvis Vorherre selv vilde give ham Kraft til det, ikke paa Altergangsdagen at smage anden Spiritus end Altervinen.

Med en uhyre Selvovervindelse gik han til Præsten Søndagen før sin sædvanlige Altergangssøndag. Han havde af Ydmyghed taget en laaden Hue paa i Stedet for den gamle Cylinderhat.

Da han naaede Kroen, følte han en hæftig Lyst til at gaa derind og skaffe sig Styrke til sin Samtale med Præsten med Overskægget. Han standsede sin Gang, vendte om tre eller fire Gange under dybe Overvejelser. Han kom til det Resultat, at en grøn Malurtbitter, den, Jordemoderens Mand altid drak for sin Maves Skyld som en Slags Medicin, og en lille Hvidtøl til dog aldrig kunde være en Synd.

Han tog da de nævnte Drikkevarer og maatte indrømme, at de „lindede inden i ham“ og gjorde ham en Smule modigere. Han gik endog ret frejdig ind i Præstegaarden og bad om at faa Pastoren i Tale.

Der saa rigtignok ganske anderledes fint ud i Studerekammeret end i den gamle Præsts Dage. Sikken en Masse Tæpper paa Gulvet og mellem Dørene! Sikken en Hob Puder paa Sofaen og de to Lænestole, og det var da ogsaa en urimelig Hob Skilderier, der hang paa Væggen! Og det undrede Per, at en hel Del af Menneskene paa de Billeder var helt nøgne, og at de fleste Fruentimmer paa dem allenfals ikke havde mere paa sig end Pigerne i Høsttiden. Barbenede var de da allesammen ligesom fattige Kællinger og Børn om Sommeren.

Præsten vendte sig om mod den indtrædende. Var det en Præst? Ikke alene bar han Knevelsbart og Fip, men han havde en kort Jakke af dem, som Avlskarlen paa Røjlevgaard kaldte „Rumpeforkølere“ og et kulørt Slips.

Per stod og pillede Luven af sin laadne Hue. Han syntes, at Pastoren lignede mere en Hofjægermester end en Præst. Og saa var hans Øjesyn saa farlig hvast.

— Hvem er De? Hvad ønsker De? spurgte en skarpt klingende Stemme.

— Det er ikke andet end som mig, Deres Højvelærværdighed. Ellers er jeg ikke andet end som Røgter paa Røjlevgaard hos den unge Hornfeldt, men jeg har tjænt baade hans Fa'r og hans Bedstefa'r, og ellers hedder jeg ikke andet end som Per Pérsen.

Præsten fæstede sit Blik endnu skarpere paa den krogede Skikkelse med det rynkede røde Ansigt og de immergrædende matte Øjne, der var saa lyse som en „glasøjet“ Hests.

— Hm — naa — ja .. jeg har hørt noget om Dem. De drikker Dem fuld, hver Gang De har nydt Nadveren ... Kan De huske ... eller véd De, hvad Paulus siger om det?

— Ja, jeg kan saamænd saa meget af min Lærebog uden ad, om ogsaa det er over et halvt hundrede Aar siden, jeg gik op og „læse“.

— Ja, det er nu godt nok ... men jeg spørger Dem igen: Véd De hvad Apostelen Paulus siger om dem, der uværdig møder ved Herrens Bord ..

Per Pérsen rodede om i sin Hukommelse efter de Skriftsteder, han havde lært udenad uden at forstaa dem. Men han var saa angest som en teologisk Examinand ved det grønne Bord, greb saa ned i den uordnede Bunke, som laa gemt i hans Hjærne, og sagde:

— Det sku' da aldrig være dette here?

Han ramsede op i Læsetone:

„Ingen haver nogensinde hadet sit eget Legeme, men føder og vederkvæger det“.

Præstens Mund fortrak sig til et Smil.

— Ja De kan pille ud af Skriften, hvad der passer Dem. Nej jeg tænkte paa de Ord: „Ti den, som æder og drikker uværdig, æder og drikker sig selv til Dom“.

— Ja, men se jeg har nu rigtignok aldrig mødt fuld; det er jeg først bleven, naar jeg gik fra Kirke, sagde Per, men saa har jeg ogsaa angret og ærgret mig hele fjorten Dage efter.

— Ja det skal godt hjælpe, jeg modtager Dem ikke til Alters ... De har ogsaa levet i et usædeligt Forhold til en Pige, som tjænte hos min Formand.

— Ja, men jeg tog hende jo dog lige godt, og hun ejede saamænd ikke to danske Skilling ....

— Det gør intet med Hensyn til Deres Saligheds Sag. De havde avlet Barnet, før Kirken havde beseglet Baandet.

— Ja, men det gav den gamle Præst mig Forladelse for.

— Den Forladelse gælder til Wandsbeck, men ikke til Himmerig. De kommer i Helvede alligevel.

— Aa nej, Hr. Pastor, naar man siden har levet skikkelig.

— Snak! De har drukket dem fuld, som jeg før sagde ... De har horet .. De kommer i Helvede.

— Var der dog ikke en Manér jeg kunde slippe paa? spurgte den gamle Mand bønligt, foldede sine Hænder, saa den laadne Hue faldt paa Gulvet, mens Taarerne rigeligere end ellers randt ned gennem alle Rynkekanalerne.

— Ja naturligvis. Naar De hver Dag vil arbejde paa Deres Saliggørelse i Frygt og Bæven.

— Ja det skulde jeg gærne, bare jeg kunde faa Tid til det. For hele Dagen gaar med Arbejde, og Kræfterne sla'r ikke til som i Ungdommens Dage.

— Kan De ikke angre og bede, mens De arbejder?

— Ja, men jeg kan saa daarlig tænke paa andre Ting, naar Arbejdet skal gøres akkurat.

— Sludder, Per. Det er bedre at De forsømmer Deres jordiske Arbejde, end Deres Sjæl.

— Ja, men, Hr. Pastôr, det er saadant et beskidt Arbejde, mange Gange.

— Herren agter ingen Gerning ringe, naar den forrettes i hans Frygt.

— Ja, men er det passende, Hr. Pastor? For somme Tider roder jeg jo hele Dagen i det bare Møg, naar Baasene skal „møves“ (ɔ: muges-renses).

— Tror De, Vorherre er en snærpet Jomfru? Har han ikke skabt alt?

— Men jeg troede ikke, at han rigtig vilde kendes ved det altsammen, naar han saà rigtig paa'et.

— Ja I er kristelig oplyste paa denne Egn! At være Jeres Sjælesørger, det er værre end at muge Stalde.

— Ja det er rimeligt nok. ... Men vil dog Præsten ikke have Medlidenhed og tage mig til Alters lige godt. For de vil

grine ad mig hjemme paa Gaarden, naar de hører, at jeg er bleven vist nør[1]).

— Det kan De tage som en Straf fra Gud. De kommer ikke til Alters denne Gang. Kom nu i Kirke hver Søndag i et Aar og se at blive kristelig oplyst om Deres store Synder og om Helvedes Pine.

Per Pérsen bønfaldt:

— Kan det ikke blive ved én Gang hver Maaned med den Kirkegang?

— Nej. Er Rædselen for Helvede bleven vaagen i Dem, saa vil De lære at passe paa Djævelen og undgaa ham, naar han lurer paa Dem for at gribe Dem.

— Ja, men mit Syn er blevet saa simpelt i de sidste Aar, Hr. Pastôr, og D'ævlen maa jo være mere rævedannet end som andre Mennesker. Han kan vist dølge sig, saa jeg ikke kan hitte ham.

— De skal bruge Deres Sjæls Syn.

— Naa — aa saadan! sukkede Per, som ikke forstod, hvad Præsten mente.

— Her er noget, som de kan forstaa .. Læs hver Dag i disse fire smaa Bøger.

Han rakte Per nogle smaa Traktater.

— Ja, men jeg har aldrig været skrap til at læse, klynkede Per, og nu kan jeg slet ikke se.

— Saa køb et Par Briller. De kan faa et Par for en Krones-Penge.

Per bøjede sig, men tænkte lumskelig paa at knibe ud med Hensyn til Læsning og Briller.

— Ja, saa siger jeg Tak, Hr. Pastor og byder Farvel.

— Farvel, Gamle. De skal se Vorherre vil hjælpe Dem paa god Vej. Og ligger noget Dem paa Hjærte, saa kom og udøs det for mig.

Han rakte Per Haanden og sagde ret venlig.

— Jeg skal bede for Dem

Per følte sig trøstet og sagde:

— Ja saa gaar det nok nemmere, tænker jeg.

Han gik og tænkte: Det er ellers en herlig Mand at snakke med. Han siger „Di" til saadan en gammel Røgter ... Men han

[1]) Vises ned: bruges om at blive erklæret for udygtig eller uværdig til at blive konfirmeret.

er farlig haardnakket og sjalu. Den Gamle, han kunde nok begynde med at skælde ud, men bagefter kunde man næsten faa'et med ham, som man selv vilde.

V.

Per Pérsen spenderede dog for sine Synders Skyld 1 Krone og 50 Øre paa et Par Briller. Men der var daarligt Lys i Kostalden. Den gamle Hjærne og de gamle Øjne arbejdede. Per Pérsen læste Side op og Side ned, forstod saare lidet. Kun nogle Forestillinger om Blod beholdt han i sin Hjærne. Han drømte om meget Blod.

Han gik ogsaa i Kirke. Naar Præsten talte om Helvedes forfærdelige Kvaler og om Lammets Blod, saa væltede der sig i Per underlige Billeder om de store Stege, som han havde sét i Køkkenet paa Gaarden, og han lugtede Ulden fra gamle Dage, da de klippede Faar i Borgestuen paa det lange Bord .. Men det var længe siden, det var i den første „Mands“ Tid.

Han fik Skænd, fordi han ikke passede „Kre'turerne“ saa godt som før. For Per Pérsen forsøgte paa at tænke paa sin Saligheds Sag. Og alle hans Anstrængelser frembragte kun en uformelig Klump i hans stakkels énfoldige Hoved. Saa kunde han blive arrig paa de smaa Bøger, som Præsten havde givet ham, for han fandt, at de gjorde ham mere tosset, end han før var. Men naar han i Arrigskab havde smidt dem hen ad Gulvet i Staldens Hovedgang, saa blev han angest, samlede dem op og kyssede det skidne Omslag.

Han gik i Kirke fire Søndage i Træk. Han sang Psalmerne med en Stemme saa brægende som en gammel Vædders og græd under hvert Vers.

Han anstrængte sig for at lytte til Prædikenen om Djævelens Rænker og Frelserens Forløsningsværk, men nikkede af Søvn, naar Præsten var naaet til Midten af sin Præken; han kneb sig i Laarene for at holde sig vaagen.

Men Passionshistorien, der blev behandlet ved Paasketider, den betog ham. Mishandlingen af Kristus, som holdt saa meget af alle fattige Stakler, fik ham til at knytte Haanden og sagte slaa i Stolestadets Bænk og til sagte at sige: Han maa have været Vorherres Søn, naar han kunde døje alt det, uden et eneste Øjeblik at blive arrig .. eller ikke en Gang en Smule gnaven.

— Bare jeg havde kendt ham, sukkede Per Pérsen. Jeg var vist ikke bleven saa bange for at snakke med ham, som jeg er for at snakke med min Husbond og med Præsten.

Per Pérsen holdt ud til Pinse. Men saa opgav han Ævret, for han forstod ikke et Ord af, hvad Præsten sagde. Han havde aldrig betraadt hans Stue, trods Præstens ret venlige Opfordring, for han havde haft nok at bestille med at „tænke“ over alt det, som Præsten havde paalagt ham at tænke over, for at han kunde blive fri for at komme i Helvede paa sine gamle Dage. Det kunde jo hænd's, at Præsten vilde give ham flere af de smaa Bøger at læse, og de Bøger var hans Fortvivlelse. Han vilde ikke have forstaaet dem daarligere, om han slet ikke havde givet 1 Krone og 50 Øre for de „skidt Glasøjne“. Og det kunde Vorherre dog ikke have mindste Fornøjelse af, naar han ikke kunde forstaa de Bøger og tabte Glasøjnene ned i Komøget.

Saa blev Per Pérsen borte fra Kirken efter Pinse.

Han kunde ikke overvinde sig til at gaa derhen.

Og saa angrede han, at han ikke gik derhen.

— Det bryder i alle mine Knogler og Ledemod, sagde han, naar han forsøgte paa at bede og lagde sig paa Knæ i en Baas. .. Herre min Gud, jeg har jo dog ikke smagt Brændevin i min Mund, siden jeg talte med Præsten i Februarii Maaned .... Det kunde dog ellers være nok for en gammel Synder.

Naar han kom i Borgestuen til Davre, Middag og Nadvere, sad han og spiste, indhyllet i sig selv og hørte ikke en Gang Karlenes Drillerier over, at den gamle Røgter var bleven „hellig“.

Efter hvert Maaltid gjorde han Forsøg paa at bede: Men han kunde ikke hitte paa, hvad han skulde sige. En Gang sagde han højt i sin Utaalmodighed:

— Hør kære Vorherre! Tror Du ikke, at vi to har sagt alt, hvad vi skulde have sagt til hverandre? .. Nu har du Ordet, for jeg har snakket saa meget indvendig, og du har aldrig svaret et eneste Ord paa alt mit Vrævl. Husk paa, at jeg kuns er en simpel Bonde, som ikke har lært at belægge mine Ord ... Men jeg kan mit Fadervor.

Den gamle Per Pérsen bad sit Fadervor under Angest og Graad. Han mærkede ikke, at en stod lige bag ved ham og lurede paa ham, før han følte et Tag i sin islandske Nattrøjes Rygstykke.

Forfærdet vendte han sig og løftede sig op ved Hjælp af et Tag i Spilbommen. Han var nær ved at synke i Knæ igen. Det maatte jo være „den Onde“ selv. Men den, der stod der, var hans Herre, den unge Proprietær Hornfeldt, han med de mange uægte Børn, som Præsten i den sidste Præken, Per havde hørt, havde forudsagt Helvedes værste Kvaler. For Præsten havde sagt: Ve Forførerne, de velhavende Horkarle, som forlokke fattige Piger og, hvad værre er, haaner vor hellige Tro. De er Kar skabte til Vanære, bestemte til Fordømmelse efter Guds fra Evighed af fattede Beslutning; Djævelen lurer paa dem, og Djævelen har Ret .. de er hans Bytte ... Per havde tænkt: „Det er vor Mand hjemme, som han mener, for han kan ikke lade en køn Pige gaa, og han griner ad Præster og Reli'on. Men ellers er han dog en skikkelig Mand og giver større Dagløn end baade hans Bedstefa'r og hans Fa'r“.

Per Pérsen ventede en forfærdelig Afrøfling, og saà ydmygbedende op mod sin Husbond.

Men Proprietær Hornfeldt lo gennem sit store Skæg ned mod sin gamle Røgter i den dampende, halvmørke Stald, hvor Køerne lettede paa Halerne og ofrede deres Tribut til vor fælles Moder Jorden.

— Hør du gamle Kvæggeneral, sagde han. Har du Lyst til at blive hellig paa dine gamle Dage, saa værs'artig, hvis det morer dig. Men Klokken er fem Minuter over tolv, og Fodergangen sér ud som et umuget Svinehus.

Det var første Gang i sit Liv, at Per Pérsen ikke havde passet Tiden. Hans Hoved var ellers saa sikkert som et Ur.

Han ilede ud og rensede Fodergangen, men under Arbejdet græd han, som han var pisket, og hans gamle Hoved var, syntes han, ved at sprænges af den Strid, der førtes i det mellem hans Pligt mod Sjælen og Pligter mod Legemet og det timelige Velfærd.

Da han havde gjort sit Arbejde færdigt og var kommen i Sæng i sit lille Brædeskur, væltede han sig om, kunde ikke sove og sagde tit:

— At saadan et stakkels gammelt Skrog, som aldrig har gjort noget tobenet eller firbenet Bæst Fortræd, skal komme i saadan en Fristelse!

Kirken turde han ikke søge. Sin Husbond turde han ikke se! En Søndag Eftermiddag, da han var gaaet et Stykke op ad

Sognevejen, saà han Præsten komme gaaende. Han krøb ned i Grøften, lagde sig paa Maven i dens vaade Bund og blev der, indtil Præsten var kommen langt bort.

Naar han hørte sin Husbonds Stemme i Gaarden, krøb han ind i en Baas og skjulte sig mellem en Kos Ben, under dens Mave.

— Mon man faar det værre i Helvede, end som man nu har det? sukkede han .. Hvorfor mon Vorherre dog er bleven saa meget strængere, end som han var for en halv Snes Aar siden? ... Mon Menneskene er bleven saa meget mere utuskeagtige paa saa kort Tid?

VI.

Per Pérsen kom kun udenfor Kostalden og dens nærmeste Omgivelser, naar han skulde have Mad i Borgestuen. Først da Kvæget kom paa Græs, maàtte han længere ud, men han overlod mere end ellers dets Pasning til Drengen, som gik ham tilhaande. Om Søndagen blev han i sit Kammer lige til Aften og gjorde fortvivlede Forsøg paa at læse i de Traktater, Præsten havde givet ham; men han maatte opgive Forsøget efter en halv Timestids forgæves Granskning. Baade Tanke og Øjne svigtede i det af raa Brædder opførte Rum, som kun fik Lys fra en Luge i Straataget, der dannede Kammerets skraa Ydervæg.

En saadan Søndag hørte han Stemmer nede i Kostalden og kendte Avlskarlens Røst: — Ja han maa være der oppe .. For i de sidste Tider borer han sig ind i sit Hul, den gamle Rotte ..... Hvordan har du det ellers ovre paa Herregaarden? Per Pérsen kendte sin Datters Røst, den han, mens hun tjænte paa Røjlevgaard havde sagt om: „Den er lige saa grov som et Mandfolks“. Den laa nemlig i afgjort Altregister. Den lød:

— Bliv fra mig Hans .. hold dine Fingre hos dig selv.

Per aabnede den lille Dør, som han ikke kunde staa oprejst i, og viste et vredt Ansigt ned ad Trappen til Kostalden.

Hans opgav straks sit Attentat paa et Kys hos Trine og vendte om.

Per Pérsen gik et Par Trin ud og rakte Trine Haanden. Han syntes, at hun var saa tung at hive op, som om hun var et halvt hundrede i Stedet for 24 Aar.

Da hun var kommen ind i Kammeret, spurgte han:

— Hvorfor byltrer du dig saadan ind med Sjaler og Skidt paa en mild Sommerdag, Trine? ... Er du syg, min lille Tøs?

Hvordan er det, du ser ud i Ansigtet? ..... Hvad er der dog i Vejen, lille Trine?

Trine sank om paa sin Faders Kiste, det eneste Møbel i Rummet foruden Sængen og en Træstol. Hun græd højt, som da hun var et lille Barn.

Per Pérsen betragtede hende. Hans Ansigt var stivnet i Rædsel.

— Vil du dø fra mig, Trine? ... Nej saa haard kan Vorherre ikke være mod mig, hulkede den gamle Mand ... Skal jeg linde lidt for dig, hvad?

Trine lod ham løse det tykke uldne Shawl, som var bundet over hendes Overkrop.

— Naa saadan? sagde Per Pérsen, da han havde set op og ned ad hende. ... Trine, Trine, hvem er det, der er Skyld i den Synd?

Trine gled fra sit Sæde paa Kisten ned paa Gulvet, hvor hun faldt sammen som en uformelig Bylt.

Den gamle Per knælede ned, tog hendes Hoved mellem sine Hænder, klappede hendes glatte gule Haar, som da hun var Barn og var lige ved at begynde at „visse“ for hende.

— Hvem er det saa? Hvem er det saa; lille Trine?

Trine fik hulket frem.

— Det er Gartnørens Svend, men han er rendt til Australien .. Er du saa forskrækkelig vred paa mig, Fa'er?

— Ja jeg skulde jo være det ... men jeg kan ikke, Trine.

Han satte sig ned paa Gulvet ved Siden af hende. Der sad de og græd uden at sige et Ord.

Langt om længe rejste Røgteren sig, aabnede sin Kiste og støttede dets Laag mod sin skaldede Isse.

Han tog en Bylt ud, løste en Del gamle Klude op, tog saa en Uldsok frem, hentede ud af den en lille Bog.

Med graaddirrende Stemme sagde han.

— Værs'go, Trine. Det er bare en Sparekassebog. Det er halvandet hundrede Daler i gamle Penge. Tag den Trine. Enten du faar den et Par Aar før eller siden ... for du skulde dog have den ... og „Manden“ sla'r vel ikke Haanden af mig og lader mig komme paa Sognet ... Men saa maa du selv om det Trine, for jeg har ondt ved at hjælpe mig selv og kan ikke hjælpe dig ... Gaa saa Trine ... Du er vel ikke saa langt henne ... Nej det kan jeg nok se .. Men lad mig binde det Tørklæde om

dig igen, at Karlene og Pigerne ikke skal grine dig ud, naar de møder dig i Gaarden eller paa Vejen, og kan sé, hvordan du ser ud.

Han klappede hende ned ad Siderne og Ryggen, som man klapper en Hund eller en Kat, skubbede hende blidt ud gennem Døren efter at have varet hende om ikke at støde sit Hoved.

Da han kunde beregne, at hun var borte, gik han ned og ud af Porten. Han saà hende i den dalende Sols milde, lysegule Skær vandre op ad Vejens sagte Skraaning, til hun forsvandt ved en Omdrejning. Det var Bakken med Krattet paa, som skjulte hende for ham.

— Aa, at Vorherre dog kunde hævne sig saadan paa mig, sagde han.

Han gik igen til sit Kammer, vaskede sig, iførte sig sin lange blaa Vadmelsfrakke, satte den gamle høje Hat paa sit Hoved, tændte en kort Pibe, gik ned i Kostalden, vristede et Stykke Tov løs fra en Baas og gik op paa den Høj.

Han havde ikke været der siden den Dag, han fulgte Birthe fra Ornegildet.

Nu var der en pæn Bænk der oppe. Per knyttede Rebet om en gammel Tjørnegren og prøvede dens Styrke.

— Jo den Rad holder nok, mumlede han.

Han lavede en Løkke.

— I Helvede kommer jeg dog, hvordan jeg saa bærer mig ad, saa jeg kan lige saa godt komme der i Dag som i Morgen.

Han hivede i Rebet og bandt det stærkere om.

Han saà uvilkaarlig ned for sig. Der laa Søen med Skov paa de to Bredder med det store dejlige Engdrag ... der laa det i Guld og Rødt. Ja der skulde han jo dog ned og flytte Kvæget ..... han kunde kende hver af Gaardens Køer trods den lange Afstand ..

.. Det var Synd, at hans Bedrøvelighed skulde gaa ud over Kvæget .. Han maatte ned og flytte det, inden han gjorde en Ulykke paa sig selv.

Han lod Rebet blive, hvor det hang og gik ned. Han passerede et Kær med Ellekrat om, Levninger af en Mose. En Nattergal sang derinde, trillede højt op.

— At saadant et Kræ kan have Sind til at synge, naar det gaar et andet Menneske saadan, mumlede han.

Han snakkede venlig og bedrøvet til hver Ko, han flyttede, sagde f. Eks.:

— Ja du sku' bare vide, hvordan det gaar mig! Saa vilde du hverken æde eller staa og grine.

Efter forrettet Dont stilede han ad Stien op mod Højen ..

Men han vendte om ... Fortvivlelsens Mod var brudt i ham.

— Nej, sagde han ... jeg fik det kanske værre bag efter, hvis jeg selv gjorde Ende paa det .. Jeg maa vel snart dø af mig selv.

Han gik hjem. Men da han kom op i sit Kammer, rev og sled det i ham, og hans Hoved værkede som en Byld. Han græd og forsøgte at bede for Trine og sig selv, men kunde ikke faa Orden paa noget .. Han sagde kun en Gang:

— Naar jeg pines der oppe eller der nøre, saa vil vel Trine komme og snakke for mig, for hun kommer jo samme Vej med Tiden.

Næste Morgen opdagedes det, at Per Pérsen var farlig syg. Han rystede paa Hovedet, naar man talte til ham, og vilde ingen Føde tage til sig. Der blev sendt Bud efter Lægen, men inden han kom, var Per Pérsen død. Lægen konstaterede et Hjærteslag.

Havde han blot kunnet høre Præstens Ord ved hans Grav, det havde dog maaske trøstet ham. Ti Præsten sagde blandt andet:

— Det var rigtignok en stor Synder. Jeg er dog ikke saa sikker paa, at han er i Helvede som jeg er det paa, at de fleste her i Sognet kommer der. For i det Hul, de ugudelige lod ham dø i, der fandtes nogle af de smaa Bøger, der viser et Menneske Frelsens Vej, og Bladene var saa beskidte, at man kunde sé, at den gamle Mand havde gennempløjet Bøgerne godt. Det kunde jo være, at det sletter adskillige Syndeposter ud af den Regnskabsbog, han skal forelægge Vorherre, og den Herre har saa sine egne Indfald. .. Men det skal I andre ikke trøste Jer ved, for I er i den Alder, at I kan forstaa, hvad jeg siger, og det tror jeg egentlig ikke, at den gamle sløve Stakkel kunde ... Husk paa, at Helvede lurer paa Jer, og omvender I jer ikke i Tide, saa har I ikke den Undskyldning, at I var for gamle og for dumme til at lytte til Ordet ... og lystre Kaldelsen ... Amen!

S. Schandorph.

»Hedenske Sandhedssøgere«.

F. W. Farrar: Hedenske Sandhedssøgere. (Seneca — Epiktet — Marcus Aurelius). Oversat af Louise Hoffmeyer. Med et Forord af Rektor Dahlenborg. København 1891.

I.

Gennem denne Bog ville danske Læsere kunne stifte Bekendtskab med nogle af de mærkeligste Aander fra Oldtidens Slutning. Den skildrer Tanke- og Følelseslivet hos Mænd, der levede paa den Tid, da Kristendommen var i Færd med at udbrede sig i Romerriget, men hvis hele Livsanskuelse dog var aldeles uberørt af den, — Mænd, som netop repræsentere en af de Hovedformer, i hvilke den antike Livsanskuelse fremtræder ved Oldtidens Slutning. Og da der i deres Maade at tænke og føle paa viser sig en Inderlighed, en Renhed og en Alvor, som mange ikke vente at finde hos Forfattere, der have udviklet sig uden al Berøring med Kristendommen, have deres Skrifter Betydning af et Eksperiment, ved hvis Hjælp man kan prøve, hvor langt det aandelige Liv kunde naa i Udvikling paa Oldtidens Vilkaar. Hvad enten man betragter Kristendommen som overnaturlig Aabenbaring eller som uvilkaarligt Udtryk for hvad der har rørt sig i Menneskeaanden, har det dog sin store Interesse, at det er muligt at anstille en saadan Sammenligning.

De Forfattere, med hvilke Bogen beskæftiger sig, tilhøre Filosofiens Historie. Men de ere ikke rent teoretiske Tænkere. Skøndt de ere udgaaede af en bestemt filosofisk Skole, den stoiske, og hævde dennes Grundtanker, er det karakteristiske for dem deres Tænknings personlige Karakter. De frembyde netop et interessant Eksempel paa, hvorledes en og samme almindelige Tankeretning former sig forskelligt hos de forskellige Personligheder.

Deres Interesse er Livsfilosofi. De ere, hvad Søren Kierkegaard kaldte subjektive Tænkere.

Deres Forskel fra den klassiske Tids græske Filosofer beror især paa, at den umiddelbare Harmoni mellem Elementerne i Livet og særligt i Menneskenaturen ikke længere raader. De have ikke Sokrates' Forvisning om, at klar Indsigt er ét med Viljen af hvad man har erkendt. Der har vist sig at være større Afstand mellem Ideal og Virkelighed end den klassiske Græcitet antog. Disse Tænkere ere i en vis Forstand Udtryk for en Opløsningsproces, for den Kendsgerning, at den klassiske Harmoni, der havde sat sig saa store Mindesmærker i Kunst, Tænkning og Statsliv, maatte opgives. Men fra den anden Side set betegne de et Fremskridt, idet deres hele Opfattelse har en Inderlighed og en Dybde, hvortil den græske Tænkning ikke naaede i sin klassiske Tid. Mellem Tanken og Viljen skyder Følelseslivet sig frem, en Verden af indre Bevægelser, der for den klassiske Opfattelse med Lethed føjede sig ind i de Rammer, Tanken kunde danne og Viljen omfatte i sin Handlen, men som nu trængte til at vinde sit ejendommelige Udtryk og krævede sin særskilte Tilfredsstillelse. Fra Betragtningen af den ydre Tilværelse og fra Deltagelsen i Statslivet trak den enkelte sig da nu tilbage for at fordybe sig i en indre Verden, der var ikke mindre rig paa Begivenheder og Opgaver end hin ydre. Alt kom nu for ham an paa, hvorledes denne indre Verden formede sig, eller rettere hvorledes han kunde forme den. Hvad vedkom egentlig ham den ydre Verdens Herlighed eller Ulykke, Uendelighed eller Snæverhed, naar den ikke greb ind i denne hans indre Verden? — Stemningen, Sindelaget blev nu det afgørende, ikke den teoretiske Tænken eller den udad gaaende Handlen. Deraf følger en ganske séregen Kolorit over disse Forfatteres Skrifter, en Stemningsnuance, som er ukendt i den klassiske Oldtids Literatur.

Men samtidig med, at Synskredsen saaledes indsnævres, for saa vidt den enkelte trækker sig tilbage i sig selv, udvides den, idet det gaar op for ham, at et saadant indre Liv, som han selv fører, er der Mulighed for hos ethvert andet Menneske. Med Isolationen af den enkelte gaar ved Oldtidens Slutning Udviklingen af en almindelig menneskelig Enheds- og Fællesskabsfølelse Haand i Haand. De ydre Forskelle mellem Trællen og den Frie, mellem Barbaren og Helleneren blive forsvindende og betydningsløse i Forhold til Slægtskabet i det indre Liv. Der gennembrydes

Skranker, som i den klassiske Oldtid antoges satte af Naturen selv. Det er en i historisk og etisk Henseende overordentlig vigtig Kendsgerning, at vi allerede før Kristendommens Fremkomst havde almindelig Menneskekærlighed (caritas generis humani)[1]) som en klart bevidst Følelse.

Ogsaa i en anden Henseende udvides Sindet. Det omfatter ikke blot alt menneskeligt med sin Medfølelse, men ogsaa hele Tilværelsen, hele Verden (Kosmos) med en inderlig Følelse af Beundring og Slægtskab; det føler sig gennemstrømmet af den samme Kraft, der rører sig i det store Hele, opfatter Samvittighedens Lov som en enkelt, individuel Form for den store Verdenslov og bøjer sig med villig Resignation for de Skranker, Verdensordenen nu en Gang sætter. Den stoiske Etik har fra sin første Tilblivelse (omtrent 300 Aar f. Kr.) denne religiøse Karakter, der allerede hos en af Stoicismens første Repræsentanter, Kleanthes, fandt Udtryk i en begejstret Hymne.

Elementer og Spirer til den Udvikling, den stoiske Filosofi saaledes er Udtryk for, fandtes ganske vist allerede hos Sokrates i hans grundlæggende Opfattelse af det etiske. Men den Selverkendelse og Selvomsorg, som Sokrates havde taget Ordet for, fremtræder dog hos Stoikerne, især de senere Stoikere, om hvem den foreliggende Bog handler, betydeligt uddybet. Det viser sig ikke mindst deri, at medens Sokrates vel havde indskærpet Nødvendigheden af at føle sin Uvidenhed og af at drage en skarp Grænse mellem, hvad man forstod, og hvad man ikke forstod, hvormed tillige fulgte Grænsen mellem hvad man kunde gøre, og hvad man ikke kunde gøre, — saa indskærpes nu paa langt mere indtrængende Maade Følelsen af egen Ufuldkommenhed som Betingelse for Fremgang. For at tage et enkelt Eksempel: blandt Tegn paa, at man gaar frem, anfører Epiktet (i sin „Haandbog“ 48, 2), at man i sig selv ser en Fjende og Forræder. Dette udsiges med en Betoning, der er langt skarpere og tyder paa langt større Erfaring end den, der fandt Udtryk i den sokratiske Ironi.

[1]) Om det mærkelige Sted hos Cicero (de finibus V, 23, 65), hvor dette Udtryk første Gang forekommer, skal jeg paa et senere Punkt gøre nogle historiske Bemærkninger. Ordet Menneskekærlighed og Menneskevenlighed (philanthropia) forekommer vel tidligt hos Grækerne, men faar først hos Stoikerne en dybere Betydning, og det er mere ubestemt end det hos Cicero forekommende Udtryk: Kærlighed til Menneskeslægten.

Der er i alt dette saa meget, der kunde minde om de kristelige Forestillinger, at det ikke er underligt, at man har ment at maatte antage kristelig Paavirkning paa de senere Stoikere. Man har f. Eks. antaget, at Seneca skulde have staaet i Forbindelse med Apostelen Paulus. Den Brevveksling, som gaar under disse to Mænds Navn, er dog et Makværk, og den hele Antagelse usandsynlig og unødvendig. I den Titel, Oversætterinden har givet det foreliggende Skrift, og som er heldigere end Originalens Titel „seekers after God“, da det religiøse dog ikke er det eneste eller en Gang Hovedsagen hos disse Mænd, er der ligesom en Genklang af Forundringen over, at disse Mænd, skøndt de stod udenfor Kristendommen, dog ere naaede saa vidt som de ere, eller rettere over, at de i det hele vare inde paa denne Vej: Hedninger — og dog søgende efter Sandhed! Denne Modsætning er i Virkeligheden ikke tilstede. Iveren for at finde Sandheden har været nok saa stor udenfor Kristendommen som indenfor den. Ogsaa den ældre Oldtid vidner derom. De her omhandlede Mænd fortsætte kun paa deres Vis de tidligere Tænkeres Værk, drage deres ejendommelige praktiske Konsekvenser af dette. — Den valgte Titel har dog den Fordel, at den vil vække Opmærksomhed for et Problem, der vil vinde stedse stigende Betydning: Sandhedsbestræbelsens Uafhængighed af religiøse Bekendelsers Skranker.

Den engelske Bog, som Oversætterinden med stor Kærlighed og Omhu har gengivet paa Dansk, yder god Hjælp og let Adgang til at stifte Bekendtskab med nogle af Oldtidens ædleste Aander. Skøndt Forfatteren er Teolog, stiller han sig med stor Fordomsfrihed og Sympati overfor de gamle Tænkere. Han er mild og skaansom i sin Dom over en Mand som Seneca, hvis Karakter har været Genstand for Angreb allerede i Oldtiden, og hvis Liv ganske vist ikke altid stod i Overensstemmelse med hans Lære. Han er fuld af Beundring for Epiktets Selvbeherskelse, Nøjsomhed og frejdige Resignation og for Marcus Aurelius' inderlige og aandfulde Selvbetragtninger. Lidt naiv og ofte forstyrrende er hans Sammenstilling af (ofte uheldig valgte) Skriftsteder med de gamle Filosofers Sætninger, og hans kritiske og sammenlignende Slutningsafsnit er ikke meget dybtgaaende. Men Bogens Styrke ligger i de interessante og udførlige Biografier af de tre Mænd og i Uddragene af deres Skrifter, der ere saa rigelige, at man derigennem lærer deres Hovedtanker at kende. Bogen maa derfor anbefales til enhver, der interesserer sig for det menneskelige Aandslivs Udvikling.

II.

Et enkelt Punkt i den foreliggende Fremstilling skal jeg dvæle et Øjeblik ved, fordi det i sig selv har stor Interesse, og fordi Forfatteren her baade befinder sig i en historisk Vildfarelse og tillige ledes af en misforstaaet kristelig Interesse. — Han omtaler Seneca, Epiktet og Marcus Aurelius som aldeles enestaaende Fænomener paa deres Tid, som Draaber i „den almene Fordærvelses skummende Hav". Men han har aldeles intet Materiale, der kan berettige ham til at antage en særlig stor sædelig Fordærvelse ved Oldtidens Slutning. Berettigelsen kan ikke søges i Senecas og andres Deklamationer, lige saa lidt som i Apostlen Paulus' Udtalelser i Begyndelsen af Romerbrevet. Tiden var i en vis Forstand en Opløsningsperiode. Men skøndt den ikke frembød mange store Skikkelser, frembød den dog mange rene og ædle Karakterer, der under ugunstige og ofte pinagtige Forhold bleve deres Livsideal, som ikke var lavt, tro. Og fra selve den Anerkendelse, der blev de ogsaa af Forfatteren beundrede Mænd til Del, kan der hentes et Modbevis imod hans Antagelse. Saaledes siger en Forsker, der med Hensyn til et Spørgsmaal som dette hører til de mest sagkyndige, Ludwig Friedländer (Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonini. 5. Aufl. III. p 676): „En Tid, der ved egen Kraft hævede sig til højere og renere sædelige Anskuelser end hele den tidligere Oldtid, — der ikke blot frembragte en Musonius [en med Seneca samtidig Stoiker], Epiktet og Marcus Aurelius, men i hvilken disse Forkyndere af en mild, ægte menneskelig Sædelære ogsaa fandt den mest almindelige Beundring og deres Lærdomme almindelig Udbredelse, kan ikke have været en Tid af det dybeste sædelige Forfald, saaledes som den ofte er bleven kaldet. Naar der overhovedet ikke gives nogen Maalestok for Sædeligheden i en Periode, selv om denne er nok saa godt kendt, saa gælder det allermest for disse Aarhundreder [de to første efter Kristus], fra hvilke der kun foreligger enkelte, dels til bestemte Omraader begrænsede, dels farvede eller ensidige Beretninger." — Og den samme Forskers Undersøgelser godtgør, at som det forholder sig med Fordommen om et særligt stort sædeligt Forfald ved Oldtidens Slutning, saaledes forholder det sig med Antagelsen af et almindeligt Forfald af det religiøse Liv paa denne Tid. Mange Vidnesbyrd godtgøre en inderlig Fastholden af den gamle Tro og de gamle

religiøse Skikke hos Folket i det hele. Man kan ved denne Periode lige saa lidt slutte fra visse literært dannede Kredse, som man ved det 18de Aarhundrede fra de af de franske Enkyklopædister paavirkede Kredse kan slutte til hele Folkets religiøse Tilstand. Der viste sig endog netop paa den Tid, der her er Tale om, en stærk religiøs Bevægelse, der dels førte til Genoplivelse af den gamle Kultus, saa at f. Eks. Oraklerne igen begyndte at tale efter længe at have været stumme, dels til Udbredelse af orientalske Religionsdyrkelser i Romerrigets vestlige Egne. Selve Kristendommen og dens Udbredelse er, historisk set, kun en enkelt, skøndt den vigtigste Side af hele dette Fænomen. Den haarde Kamp, Kristendommen havde at bestaa, viser ogsaa, at den gamle Tro ikke var borte. Selv efter at Kristendommen var bleven Statsreligion, var flere Aarhundreders grusomme og fanatiske Forfølgelse endnu nødvendig for at fortrænge den gamle Religion — fra Overfladen. I mangehaande Forklædning vedbleve de gamle Forestillinger at virke og modificerede paa mange Maader de kristelige Lærdomme, i mere filosofisk Form hos de Lærde, i mere mytologisk Form hos de Ulærde.

En Misforstaaelse, mener jeg, gør sig her gældende ved Antagelsen af et stort sædeligt og religiøst Forfald, for saa vidt man mener derved at forherlige Kristendommen. Da denne efter den ortodokse Opfattelse ikke blot skal træde i Forhold til en bestemt Tid, da den heller ikke er Frugt af bestemte historiske Betingelser, — og da efter samme ortodokse Opfattelse den menneskelige Syndighed til alle Tider er lige bundløs og hjælpeløs, saa vilde det netop for dem, der hylde denne Opfattelse, være betænkeligt at antage et særligt Forfald i den Periode, da Kristendommen fremtraadte.

III.

De tre Mænd, hvis Liv og Tanker fremstilles i den foreliggende Bog, tilhørte, som allerede bemærket, den stoiske Skole. Det var især den praktiske Livsanskuelse, som denne Filosofi begrundede, der skaffede den saa mange Tilhængere i den romerske Verden. Den hævdede den enkeltes Personlighed overfor den ydre Verden og indskærpede til samme Tid mandig Resignation overfor Skæbnens Gang. Begge Dele hang nøje sammen; ti naar Livets højeste Værd ligger i det indre, bliver alt ydre tilsidst

ligegyldigt. Der var noget her, som tiltalte den romerske Nationalkarakter, og vi finde da ogsaa en hel Række af fremragende Statsmænd fra Republikens Tid blandt den stoiske Skoles Tilhængere. Den stoiske Filosof Panaitios var Scipio Afrikanus den Yngres og Lælius' Ven, og Cæsars ædleste Modstander, Cato den Yngre, tilhørte afgjort denne Retning. I Kejserdømmets første Tider dannede en hel Skare stoisk dannede Mænd en Opposition mod det afsindige Tyranni paa Herskersædet, en Opposition, der ofte førte til Døden. Den Mandighed, hvormed saa mange af disse Mænd gik Døden i Møde, og som Tacitus har skildret i en Række berømte Scener, var et Udslag af den stoiske Filosofis Aand. Men Stoicismen fik ogsaa anden Indflydelse end den at lære, hvorledes man kan trodse en ugunstig Skæbne og dø paa ædel Vis. Den virkede snart i ikke ringe Grad paa Regeringens og Lovgivningens Aand. Et stort Antal humane Foranstaltninger fra den ældre Kejsertid udledes vistnok med Rette af denne Skoles Indflydelse. Og af de tre Mænd, den foreliggende Bog handler om, øvede de to en bestemt Indflydelse paa Statsmagtens Anvendelse.

Lucius Annæus Seneca (død 65 e. Kr.) var Kejser Neros Lærer og havde — sammen med Prætorianpræfekten Burrhus — i Begyndelsen af sin Elevs Regeringstid en stor og god Indflydelse paa ham. Nogle Aar efter blev han styrtet og maatte paa Kejserens Befaling dræbe sig selv. Senere kom der en Reaktion mod Filosoferne; de bleve gentagne Gange (under Vespasian og under Domitian) forjagne fra Rom. Men der kom atter bedre Tider, og det næste Aarhundrede saa endog en Filosof paa Kejsertronen: Marcus Aurelius Antoninus (født 121 e. Kr., død 180). — At det dog ikke blot var i de højere Kredse, at Stoicismen vandt Indgang, ses af, at den tredje af de store stoiske Forfattere fra Kejsertiden, Epiktetos (der levede i sidste Halvdel af det første Aarhundrede), var en Slave, der vandt aandelig Frihed ved at leve sig ind i denne Lære, hvis Forkynder han siden blev.

Ikke mindre stor end Forskellen mellem de tre Mænds ydre Kaar var Forskellen mellem deres Aand og deres Sprog, indenfor den fælles stoiske Ramme. Seneca er den frugtbareste Forfatter af de tre. Han har ofte mere af Retoren end af Filosofen, og en vis Sentimentalitet kan han ikke frikendes for. Men en rig Erfaring paa det aandelige Omraade, en virkelig Sjælesørgeromhu for sine Venner og en alvorlig Fordybelse i etisk Tænkning gøre mange af hans Skrifter interessante og lærerige, ligesom de ere af

stor Betydning for Kendskabet til den stoiske Lære, da vi ingen ældre stoiske Skrifter have. Selv om han maaske har vist Karaktersvaghed i sin offentlige Optræden, og selv om hans yppige Omgivelser efter nogles Mening ikke ganske stemmede med den strænge Lære, han forkyndte, saa gaar der dog gennem hans Liv en alvorlig Stræben efter det sande, og den Værdighed, der maaske undertiden svigtede ham under Kampen for Tilværelsen paa Hoffets glatte Gulve, fandt han i ethvert Tilfælde, da det gjaldt om at kunne dø.

I stor Modsætning til den rige Hofmand Seneca, hvis yppige Omgivelser havde en Analogi i hans blomstrende og retoriske Fremstilling, staar den sygelige og fattige Epiktet, der indskrænkede baade sine literære og fysiske Fornødenheder til det mindst mulige. Han har selv intet skrevet, men en af hans Disciple optegnede hans Foredrag og gjorde igen af dette Værk (hvis ene Halvdel er bevaret) et Uddrag, „Epiktets Haandbog", den korteste og simpleste Fremstilling, vi have af den stoiske Lære. Det er den enkeltes Etik, der her læres. Gennem Udholdenhed og Afholdenhed vinder Mennesket sig selv. Den sikreste Vej til aandelig Frihed er den at indskrænke Fornødenhederne. Vær ikke bitter, om Retterne ved Livets Bord gaa dig forbi, — men vis dig endog saa overlegen, at du lader en Ret gaa forbi, selv om den bydes dig! Og dog er det ingen mørk Askese, her prædikes. Livets og Tilværelsens Herlighed priser Epiktet med inderlig Begejstring; ti netop for den, der gør sig aandelig fri i Selvbeherskelsens store Skole, bliver det klart, at der intet virkelig ondt gives i Verden. Og ligeledes læres den inderligste Kærlighed til andre, selv til Fjender og til dem, der mishandle os.

Den tredje Forfatter, Marcus Aurelius, forbinder Epiktets Klarhed og Simpelhed med Senecas glimrende Forstand og retoriske Kraft, ligesom han formaaede at bevare Selvbeherskelsen og det milde Sind paa Kejsertronen og at fastholde Begejstringen over Livet trods den Modstand og de Skuffelser, han erfarede, og trods alt det smaa og det smaalige, hans Ærlighed og skarpe Blik ikke oversaa. Hans Selvbetragtninger ere i en vis Henseende den mærkeligste Bog, vi have fra Oldtiden. Der er noget moderne i, at en Mand saaledes stille for sig selv gør Rede for sine Tanker og Stemninger ved Livet. Og der er en Dybde i Stemningen, en ejendommelig Tone over hans Udtalelser, som vi ikke finde i noget andet Oldtidsskrift. Stoicismen fremtræder tillige med større Mildhed hos ham end endnu hos Seneca og Epiktet, der begge

have noget af Prædikantens Strænghed. Marcus Aurelius havde kun med sig selv at gøre, og naar han i Paladset eller i Lejren trak sig tilbage til sit Lønkammer, var det — trods den Skarphed, hvormed han saa Tingene i deres materielle Nøgenhed — ikke for at give sit Tungsind eller sin Harme Luft, men for at bestyrke sig i Følelsen af det menneskelige Fællesskab og dets Opgaver. Hans stoiske Kosmopolitisme hindrede ham ikke energisk at føle sig som Romer: „som Antoninus har jeg Rom, som Menneske hele Verden til Fædrenestad; kun det, der gavner disse to Stæder, kan være godt for mig."

IV.

Det vil maaske have sin Interesse at undersøge, hvorledes den Tankegang og Livsanskuelse, vi møde hos disse Mænd, og som i mange Træk afviger i saa høj Grad fra den klassisk græske, har udviklet sig. Kun korte Antydninger kunne her gives, da, som allerede bemærket, hele den ældre stoiske Filosofis Literatur er gaaet til Grunde, saa at vi ere indskrænkede til at benytte andenhaands Kilder.

Den stoiske Filosofi grundlagdes af Zenon fra Cypern, der lidt efter Aar 300 f. Kr. lærte i Athen i en Buegang (stoa), efter hvilke Skolen fik Navn. Det var en Tid, der var ikke saa lidt forskellig fra den, da Sokrates og Platon virkede i Athen. Grækenland havde mistet sin Frihed og var kommen under makedonisk Herredømme, efter at de enkelte græske Stater vare blevne svækkede og Sansen for de offentlige og nationale Interesser havde tabt sig. Samtidig havde Alexanders Erobringer aabnet en større Horizont og banet Vejen for et nyt og mere omfattende Syn paa de menneskelige Forhold. Den unge makedoniske Hærfører havde nedbrudt Skrankerne mellem Hellener og Barbarer, ikke blot ved at forene dem under ét Scepter, men ogsaa ved at anlægge græske Byer rundt om i Orienten og foranledige Vekselvirkning mellem græske og orientalske Skikke og Forestillinger. Man lærte nu fra græsk Side i Praksis, at der ikke var den principielle Forskel mellem Hellener og Barbarer, som endnu Alexanders store Lærer Aristoteles havde hævdet. Karakteristisk er den Fortælling (der findes i et Skrift, som, maaske med Urette, tillægges Plutark), at Aristoteles skal have raadet Alexander til at behandle Hellenerne som Hellener, Barbarerne som Barbarer, men at den unge Erobrer,

hvis ærgerrige politiske Planer faldt sammen med hvad Humaniteten fordrede, ikke adlød sin Lærer heri. Gennem Samlivet og den fælles Skæbne uddannedes der nu en fælles Følelse; Forestillingen om en almindelig Menneskehed, der omfattede alle Nationer trods deres Forskelligheder, blev nu til. De overvundne Nationer fandt Trøst i den Tanke, at de ikke vare bukkede under for at gaa op i et enkelt andet Folk, men for at staa som Led af den hele Menneskehed[1]). — Den samme Kreds af Erfaringer blev der Lejlighed til at gøre i endnu større Kredse og under varigere og fastere Forhold, da hele den civiliserede Verden gik op i Romerriget.

Den stoiske Filosofi, som betoner det Indres, Fornuftens, Viljens, Uafhængighed af det Ydre, var særligt kaldet til at udvikle den ad praktisk Vej forberedte Forestilling om en almindelig Menneskehed. De nationale Forskelligheder maatte staa som noget ydre og tilfældigt, naar man fandt Menneskets egentlige Væsen ikke i ydre Livsformer og Livsvilkaar, men i det, der bevæger sig i Sind og Tanke. Der viser sig her et interessant Vekselforhold mellem historisk Erfaring og filosofisk Tænkning. Opdagelsen af den fælles Menneskenatur betingedes og lettedes ved den faktiske Nedbrydelse af de nationale Skranker, og den filosofiske Tænkning udtalte for saa vidt kun den historiske Erfarings Resultat. Men paa den anden Side var denne filosofiske Tænkning allerede tidligere grundlagt. Zenon, Stoicismens Stifter, var paavirket af den store, fra Sokrates et Aarhundrede forud udgaaende Bevægelse. Efter en Fortælling skal Zenon have faaet Interesse for Filosofi ved at læse Xenofons Skrift om Sokrates. Det var den sokratiske Tanke om Selverkendelsen som Grundlag for al Erkendelse og Livsførelse, der hos Stoikeren udvikledes videre i Konsekvenser, der ikke forud vare dragne. Og den historiske Erfaring, der

[1]) Paa et enkelt Punkt, der historisk gaar langt tilbage i Tiden, førte ogsaa den klassisk græske Etik udover den lokale og nationale Begrænsning af Menneskelighedsfølelsen, navnlig i Gæstevenskabsforholdet og i det hele i Forholdet til de Fremmede, der fra gammel Tid betragtedes som staaende under Gudernes særegne Beskyttelse. Pligterne mod den hjælpeløse Fremmede stode som nogle af de højeste Pligter. At vise den vildfarende Vandrer Vej, at give andre Ild og Vand, naar de mangle, og ikke at raade dem andet end man selv holder for gavnligt, var Pligter, der indskærpedes ved særlig ærværdig Overlevering. Her gjaldt altsaa ikke den Skranke, der ellers sondrede Menneskene i forskellige etiske Verdener. Den Fremmede og den Bedende stod som Menneske, hverken som Hellener eller Barbar. Der var her en Spire, som kunde udvikles videre, og ogsaa blev udviklet,

gjordes efter Alexanders Erobringer, fik nu først sin højere Betydning ved, at Ideen om en almindelig Menneskehed udvikledes. Stoikerne uddybede denne Tanke ved den hele Verdensanskuelse, ifølge hvilken Tilværelsen udgør en Enhed, idet Verdenssjælen lever og rører sig i de enkelte Væsener. Hele Verden, lærte de, er en stor Stat, fælles for Guder og Mennesker, besjælet af en og samme uendelige Kraft og underlagt en og samme store Lov, der fremtræder for hvert enkelt Væsen som dets egen indre Lov. De søgte herved at forbinde den enkelte Personligheds Selvstændighed med Hengivelsen til det universelle: idet den enkelte følger sin Natur, følger han den almindelige Natur, i hvilken han kun er et enkelt Led.

Hos de første Stoikere betones den personlige Selvhævdelse og Uafhængighed mere end Hengivelsen til det universelle, og, hvad der hænger sammen hermed, indenfor den enkelte Personlighed fremhæve de Fornuften og Viljen som det vigtigste. Deres Etik faar derved en stræng og negativ Karakter. Den Vise, deres Ideal, skal være hævet ikke blot over alle ydre Omskiftelser, men ogsaa over Bevægelserne i hans eget Indre, over Lyst og Smærte, Kærlighed og Vrede, over alle Affekter, der betragtedes som noget ondt, da de ophævede Selvstændigheden, den absolute Hvilen i sig selv, og førte til Afhængighed af noget, der laa udenfor Viljen. Hoveddyden var Retfærdighed, der opfattedes som Modsætning til Kærlighed. — Senere Stoikere (den mellemste stoiske Skole i 2. og 1. Aarhundrede f. Kr.) ændrede denne Opfattelse og uddybede Humanitetsfølelsen, ja gjorde egentlig først Menneskelighedsbevidstheden til en Menneskelighedsfølelse. Desværre vide vi saare lidet om denne Udvikling, og kun paa anden eller tredje Haand fra senere Forfattere. Den stoiske Tænker, hvis Indflydelse her især har været af Betydning, er den allerede som Afrikanus den Yngres Ven nævnte Panaitios. Paa Grundlag af den naturlige Trang til Samliv, som allerede Forgængerne havde antaget, og som Aristoteles havde udtrykt i den bekendte Sætning om Mennesket som et til Samfund anlagt Væsen (zoon politikon), udviklede Panaitios den etiske Betydning af Menneskekærligheden som sammenholdende Kraft. Mellem Retfærdigheden og Kærligheden stillede han Billigheden, der ikke holder sig til den formelle Ret, men tager alle individuelle Hensyn med i Betragtning. Og medens de ældre Stoikere egentlig kun antog et sandt Venskabsforhold mellem de ideale „Vise“, hos hvem Fornuften var naaet

til fuld Udvikling, fandt Panaitios i Menneskekærligheden et levende Baand mellem alle Mennesker, selv om de ikke havde naaet det absolute Ideal. Af særlig Interesse er det, at han ikke blot har holdt sig til psykologiske Beskrivelser og etiske Postulater, men har givet Grundtrækkene til en Sympatiens Udviklingshistorie, der minder om den moderne Udviklingslære. I sit Skrift „om det højeste Gode og Onde“ (de finibus) siger Cicero (V, 23, 65): „Af alt godt er intet saa beundringsværdigt og omfattende som Menneskenes indbyrdes Forbindelse, som deres Fællesskab i det, der er dem nyttigt, og som Kærligheden til Menneskeslægten, en Kærlighed, der har sin Kilde i Forplantningen, idet Afkommet elskes af Forældrene og hele Huset holdes sammen ved Forholdet mellem Ægtefæller og mellem Forældre og Børn, men derpaa efterhaanden udbreder sig udad til, først ved nærmere og fjærnere Slægtskabsforhold, saa ved Venskabsforbindelser, Naboforhold og ved Sammenslutning i borgerlige og offentlige Forhold, indtil den tilsidst omfatter hele Menneskeslægten.“ Der er i disse Ord antydet en successiv Udvikling af Menneskelighedsfølelsen fra snævrere til videre Kredse, betinget ved den Maade, hvorpaa Menneskene af indre Drift og ved Forholdenes Magt komme til at leve, virke og lide sammen, en Udvikling, der ganske stemmer med den Maade, paa hvilken den moderne Sociologi opfatter Sagen. Den første Del af denne Udviklingsproces har allerede Aristoteles skildret paa klar og interessant Maade, og han har angivet den Grundlov, som gør sig gældende ved hele denne Udviklingsgang: at den uvilkaarlige Indøvelse i en Virksomhed eller et Livsforhold frembringer en tilsvarende Følelse af Tilfredsstillelse derved. Jeg har derfor (i min „Etik“) kaldet denne vigtige Lov „det aristoteliske Princip“. Den sidste Del af den i Stedet hos Cicero antydede Udviklingsproces, Overgangen fra den nationale Sammenhøren til hele Menneskeslægtens Enhed, skyldes Betingelser og Ideer, der først fremkom efter Aristoteles' og Alexanders Tid, først i den østlige Del af den da bekendte Verden, senere, ved Romerrigets Udbredelse, i endnu større Kredse. Og det er sandsynligt, at Fremstillingen hos Cicero bygger paa Tanker, der første Gang saa Lyset i den stoiske Skole, vistnok hos Panaitios[1]). Hos

[1]) Den græske Filosof, som Cicero følger i det Afsnit, hvorfra det anførte Sted er taget, er Antiochos fra Askalon, hvem han selv havde hørt i Athen. Denne Mand tilhørte den akademiske Skole, som var grundlagt af Platon, men han søgte, ofte paa meget udvortes Maade, at forbinde forskellige Skolers Læresætninger og har optaget meget baade fra den aristote-

denne Filosof, og i endnu højere Grad hos hans Efterfølger Poseidonios, fremhævedes i det hele Følelseslivet og dets Betydning langt mere end hos de første Stoikere. Man søgte at mildne den skarpe Modsætning, disse havde fastslaaet mellem Fornuften og den aktive Villen paa den ene Side, Følelse og Affekt paa den anden Side. Dette hang naturligt sammen med, at de søgte at ophæve den absolute Modsætning, Skolens Stiftere havde fastslaaet mellem de ideale „Vise“ og alle andre Mennesker. Der har i det hele været noget i denne Bevægelse indenfor den stoiske Skole i de sidste Aarhundreder f. Kr., som er beslægtet med den Indflydelse, Rousseau's Hævden af Følelsens Magt og Ret overfor de andre Sider af Sjælelivet øvede i forrige Aarhundrede baade paa Psykologiens og Etikens Udvikling og paa Literaturen i det hele.

Den Ændring og Udvikling, som har fundet Sted i den mellemste stoiske Skole, og ved hvilken der lagdes en stigende Vægt paa det universelle, almenmenneskelige i Modsætning til det blot individuelle og særskilte, paa Følelsen i Modsætning til Erkendelsen og paa Kærligheden i Modsætning til Retfærdigheden, hører til det allervigtigste, der foregaar i Historien i de sidste Aarhundreder f. Kr. Baade paa Grund af den successive Maade, hvorpaa denne Udvikling er gaaet for sig, og paa Grund af, at den foregaar i Menneskenes Sind og Tanke, trænger den sig ikke frem i Historiens Forgrund, hvor de larmende politiske Begivenheder foregaar. Men derfor kan dens Betydning være nok saa stor og varig.

De sidste Stoikere, som repræsenteres ved de tre Romere Seneca, Epiktet og Marcus Aurelius, staa nu ikke for os som et uforklarligt historisk Fænomen. Det er let at forstaa, hvorledes de, saaledes som Tidsforholdene udviklede sig efter den romerske Republiks Undergang, kom til at lægge en endnu større Vægt paa det, som allerede den mellemste stoiske Skole (Panaitios og

liske og den stoiske Skole. Der kunde da være Spørgsmaal om, hvilken af disse to Kilder vi nærmest maa antage for den anførte Tankegangs Udspring. Madvig synes (i sin Udgave af de finibus, Noten til III, 19. 62) nærmest at antage en stoisk Oprindelse. Senere har Bernays søgt at vise, at det er fra den aristoteliske Skole, Ideen om den almindelige Menneskekærlighed skriver sig. Men de nyeste Undersøgelser (O. Apelt: Beiträge zur Geschichte der griechischen Philosophie 1891 p. 354. — A. Schmekel: Die Philosophie der mittleren Stoa. 1892 p. 398 kfr. p. 220) pege hen paa, at Ciceros Hjemmelsmand Antiochos her nærmest er afhængig af Panaitios og den Udformning, han gav den ældste stoiske Lære.

Poseidonios) havde betonet. De vilde ikke med Rette kunne kaldes Stoikere, dersom de ikke med Energi hævdede den indre Personligheds Uafhængighed af Skæbnens Gang og de ydre Goder og Onder. I den Henseende mangler det hos dem ikke paa skarpe og krasse Udtalelser. Men ejendommelig for dem er den store Inderlighed, den dybe Stemning, hvormed de udtale de stoiske Tanker. Et enkelt Eksempel vil vise Karakteren af denne Aandsretning, som især kommer for Dagen paa en smuk og ofte gribende Maade hos den af disse Mænd, der baade som Personlighed og Forfatter staar højest, Marcus Aurelius. Han udtaler et Sted i sin Dagbog, at Menneskene ere anlagte til fælles Virksomhed, til Samarbejde, ligesom Legemets Lemmer, og fortsætter: „Denne Tanke vil træde klarere frem for dig, naar du hyppigt siger til dig selv: jeg er Led (melos) i de aandelige Væseners Samfund, end naar du (ved en lille Forandring i Bogstaverne) blot kalder dig en Del (meros). Hvis du blot er Del, ikke Led, saa elsker du endnu ikke Menneskene af Hjærtet; det at gøre andre vel glæder dig endnu ikke saaledes, at det helt betager dig, men du gør det blot af Pligt, endnu ikke med den Følelse, at du derved gør dig selv vel.“ (Marcus Aurelius' Optegnelser VII, 13). Den samme Inderlighed fremtræder, som allerede omtalt, i Fordringen om at elske sine Fjender og i den religiøse Opfattelse af Verdenslivet. Det er den indre Rigdom og Fylde, der hæver disse Mænd over Menneskers Overgreb og lader dem overse Tilværelsens mørke Sider. Den Kraft, de følte hos sig til at overvinde det ydre, skiftende og smærtefulde, stod for dem ikke i Strid med den Kraft, der rørte sig i Verdenslivet, men var en Forgrening af denne; derfor blev Harmonien deres sidste Tanke, og de vedblev at være Grækere, trods den skarpe Modsætning mellem det indre og det ydre, der var en saa væsentlig Del af deres Lære. Ikke med Trods, men med frejdig Beredvillighed venter den kejserlige Filosof hvad Skæbnen vil bringe ham, og hans Frejdighed slaar undertiden ud i en Hymne, som paa det berømte Sted, hvor det hedder: „Alt er harmonisk for mig, som er harmonisk for dig, o Verden. Intet kommer for tidligt eller for sent for mig, naar det kommer betimeligt for dig. Alt, hvad dine Aarstider bringe, er Frugt for mig, o Natur. Fra dig kommer alt, i dig er alt, til dig vender alt tilbage. Naar Digteren siger: kære Kekrops Stad[1]), skulde

[1]) Kekrops var efter Sagnet Athens Grundlægger.

jeg da ikke sige: kære Zeus' Stad!" (Optegnelser IV, 23). — Den inderlige Optimisme hvilede ikke paa nogen Betragtning af den ydre Natur. De ældre Stoikere havde endnu haft Interesse for Naturforsken og for historisk Videnskab, og de havde kun ved skrøbelige og sofistiske Grunde (som til Dels gaa igen i nyere Tiders teologiske Ræsonnementer) formaaet at hævde deres optimistiske Opfattelse overfor Erfaringen. Fra al saadan udadgaaende Interesse have de seneste Stoikere trukket sig tilbage: derfor slippe de for store og æggende Problemer. De løse ikke den Opgave, hvorledes det indre Livs Inderlighed, Frejdighed og Kraft kan hævdes sammen med Erfaringen om Lidelsen og Kampen i Verden. Men denne Ufuldkommenhed opvejes ved den faste Overbevisning, hvormed de have henpeget til det indre Liv som vor nærmeste og væsentligste Verden og hævdet det som et Omraade for sig selv. „Se indad", siger Marcus Aurelius (VII, 59); „der inde er det godes Kilde, som altid kan sprudle frem, naar der blot graves!"

Mænd som Epiktet og Marcus Aurelius staa som smukke Vidnesbyrd om den Ævne, kraftige og klare Aander have til at blive sig selv tro og bevare deres Frihed under Tidsstrømninger, der førte mange til at kaste sig i Armene paa Mystik og Overtro. De fra Orienten kommende gamle og nye Religioner lokkede mange til sig. Mange følte sig trætte — nogle af Udsvævelser, andre af Kunst og Literatur, andre igen af Politik. Og naar man er træt, bøjer man villigt det Hoved, som man maaske før bar noget mere knejsende, end den indre Kraft virkelig berettigede til. I Epiktet og i Marcus Aurelius se vi, at der var Mænd baade i de laveste og i de højeste Kredse, som ikke kunde og ikke vilde opgive sig selv, og som heller ikke behøvede det. Deres mandige Livsanskuelse har ikke blot i sit Indhold meget, der endnu fra vor Tids Synspunkt set er af stor Interesse og af blivende Betydning; men den staar særlig ved sit Forhold til Datidens Strømninger som et mærkeligt og lærerigt Fænomen.

V.

Det vilde være en vanskelig Opgave at paavise, hvori egentlig Følelseslivet hos Mænd som de her omtalte var forskelligt fra det, som Kristendommen førte med sig. Naturligvis bliver Opgaven let, naar man blot laver en ny Slags Følelse efter enhver Rubrik

i Dogmatiken. Paa den Maade vil det være let at vise, hvilken Rigdom der med Kristendommen kom ind i Følelseslivet; dette blev paa denne Maade ganske vist beriget med adskillige nye Arter. Langt vanskeligere er Opgaven for den, der er klar over, at saa vigtigt og afgørende det kan være, at der kommer nye Forestillinger frem om Livets Formaal og Betydning, saa har Følelseslivet dog sine egne Love, sine naturlige Grundforhold, som ikke kunne ændres eller udvides i det ubestemte. Det er derfor langt lettere at paavise, hvilke nye Forestillinger Kristendommen indførte, end hvilken Ændring i Følelseslivet den medførte. Og Opgaven bliver saa meget des vanskeligere, naar man lægger Mærke til, hvilken Inderlighed og hvilket Omfang Følelseslivet kunde udvikle sig til hos det „naturlige" Menneske. Dog er jeg overbevist om, at det var en vigtig, i sin Art enestaaende Ændring i Følelseslivet, der bragtes med Kristendommen, en Ændring, der i sin Bestaaen viser sig at være uafhængig af de dogmatiske Forestillinger, der fra først af fremkaldte den. Jeg skal forsøge at fremstille, hvorledes jeg tror, at denne Ændring kan beskrives, uden at jeg tør paastaa, at jeg dermed angiver den eneste Maade, hvorpaa dette Spørgsmaal kan besvares. En Sammenligning mellem Stoicismen i dens sidste Udviklingsform og Kristendommen vil føre til hvad jeg anser for det afgørende.

Stoicismens Hovedfejl var den megen Reguleren, den stærke Betoning af Nødvendigheden af vilkaarlig Indgriben i Sjælelivets Gang. Til Grund herfor laa en Mistillid til de uvilkaarlige Bevægelser i Sindet. Stoikeren erklærede alle Sindsbevægelser for onde. Den Vise er hævet over Stemningernes Bølgegang og handler ud af klar og stræng Bevidsthed. At følge Stemningen, at lade sig lede af Sindsbevægelsen førte efter Stoikernes Mening uundgaaeligt til Fald. Og hvad det gjaldt om, var jo dog det, at staa som sin egen Herre, selv sidde til Rors i sin Fart over Livets urolige Hav. Som saa ofte hænger ogsaa her Fejlen sammen med selve det store og udmærkede, med det, der gør de stoiske Karakterer enestaaende og giver dem Ophøjethedens Præg. Men Sagen er netop den, at Stoikerne kun troede at kunne naa denne ideale Stilling ved stadig at hæmme den uvilkaarlige Trang til Hengivelse. En Hovedsætning i den stoiske Etik var og blev det, at man skal hæmme Forestillingernes Følelsesvirkninger. Tingene vække Forestillinger hos os; det kan ikke undgaas, men vi kunne undgaa at lade disse Forestillinger faa Magt over os ved stadig

at sige: det er kun Forestillinger (eller som Stoikerne ofte sagde: Dogmer). Hindre vi Forestillingerne i at rive os med, saa have Tingene ingen Magt over os. Dette Forhold til Forestillingerne er i Virkeligheden det eneste, som staar i vor Magt, og derfor det eneste afgørende.

Blandt de sidste Stoikere fremtræder dette Karaktermærke skarpest hos Epiktet. Hos Seneca og især hos Marcus Aurelius er det i høj Grad mildnet, uden dog at være opgivet. Marcus Aurelius' Optegnelser vise, hvorledes de uvilkaarlige Stemninger beherske Sindet; der er en Inderlighed i Hengivelsen, som mangler hos de andre Forfattere. Den Opgave at skildre Forskellen mellem den sidste Stoicisme og Kristendommens Følelsesliv vilde derfor blive betydelig vanskeligere, hvis vi blot vilde holde os til ham. For at faa Forskellen tydelig frem holder jeg mig da til Epiktet[1]).

Da alt er ligegyldigt, hvad der ikke staar i vor egen Magt, og da det vigtigste af alt, vore Opgaver og Pligter, høre til det, der staar i vor egen Magt, saa er Stoikeren ikke nogen stærkt interesseret Tilskuer ved eller Deltager i hvad der foregaar i Verden uden om ham. Han ved jo, at det altid er ham muligt at tage, hvad der kommer, paa rette Maade; Fremtiden vækker derfor ikke hans Spænding eller Nysgerrighed; hvad der vil ske, ved han ganske vist ikke, men af hvad Art det vil være, ved han, nemlig, at hvis det er noget, der ikke staar i hans Magt, er det hverken godt eller ondt, og hvis det er noget, der er hans Magt underlagt, saa beror det væsentlige paa hans egen Vilje, og hvad den bør gøre, det ved han paa Forhaand. (Epiktets Haandbog, Kap. 32). Hvad Epiktet udtaler om, hvorledes man skal forholde sig ved et Skuespil, kan anvendes paa Stoikerens Forhold til Livets store Skuespil. „Det er", siger han, „for det meste ikke nødvendigt at gaa i Teatret. Men hvis det en Gang er betimeligt at gaa derhen, saa maa du ikke være optagen af noget andet end dig selv, det vil sige, du skal blot ønske, at det sker, som virkeligt sker, og kun at den maa sejre, som virkelig sejrer; ti da vil du ingen Hindring møde. Men hold dig ganske

---

[1]) Dog maa det vel mærkes, at Epiktets Ytringer i „Haandbogen" fremtræde med en Skarphed og Strænghed, der for en stor Del skyldes den kortfattede Form. Den udførligere Fremstilling, af hvilken „Haandbogen" er et Uddrag, viser os Epiktets Lære i en mildere, menneskeligere Form. Denne lagttagelse er gjort af Martha: Les moralistes sous l'empire romain. 2. ed. Paris 1866. p. 162 f.

fra Raab, Hoveren og stærk Bevægelse, og naar du er gaaet derfra, skal du ikke tale meget om hvad der er gaaet for sig, uden for saa vidt det kan tjæne til din egen Bestyrkelse; ti af saadan Adfærd vilde det vise sig, at du havde følt Undren over, hvad du saa.“ (Haandbog, Kap. 33, § 10). Ogsaa hvad det virkelige Liv angaar, vil Stoikeren kun, at det skal ske, som sker, og saaledes som det sker, og derpaa beror hans indre Velfærd (Haandbog, Kap. 8). Den grunder sig paa hans egen Opfattelse. Og den samme Betragtning finder Anvendelse paa andre: ogsaa om dem ved han, at et virkeligt Onde ikke kan vederfares dem. „Naar du ser, at en græder og er i Sorg, saa vogt dig, at Forestillingen ikke river dig hen, saa du mener, han er stedt i Ulykke; men gør straks en Distinktion i dit stille Sind, og hav den Tanke paa rede Haand, at ikke det, der er hændt ham, piner ham (en anden vilde det maaske ikke pine), men hans Opfattelse af det er det, der piner ham. I Ord skal du ikke tøve med at vise ham Deltagelse, og om saa skal være, sukke med ham; men vogt over, at du ikke ogsaa kommer til at sukke i dit Indre!“ (Haandbog, Kap. 16).

Hvad der her advares imod, er den fulde Hengivelse til og Betagethed ved det, som virkelig sker. For at Sindet ikke skal blive sat i saa stærk Bevægelse, at det ikke kan finde sin Ligevægt igen, holder man det borte fra det levende Forhold til Virkeligheden og gør denne til et ligegyldigt Spil. Den Vej, Stoikeren gaar for at bevare sin Frihed, er at indskrænke sine aandelige Fornødenheder, sin Følelsestrang; des sikrere er han paa at faa den tilfredsstillet. Han faar Brøken i Livets Regnestykke til at vokse ved at formindske Nævneren, ikke ved at forstørre Tælleren. Her fremtræder det negative og passive i den stoiske Etik tydeligt. En vis Frygt for Livet gør sig gældende. Jo mere dette Element kom til at raade, des mere maatte Stoicismens Begrænsning vise sig.

Psykologisk set er Kristendommen i Modsætning hertil karakteriseret ved, at den dristigt sætter Følelseslivet i den stærkeste Bevægelse, lader det svinge ud i de mest ekstreme Former. Den højeste Lyst og den dybeste Smærte har Kristendommen Plads for. Dens Dogmer udtrykke den Opfattelse, at kun den kender Livet, som har gennemlevet Ekstremerne. Den Trang, som den menneskelige Følelse har til at faa fuldstændig Udladning, til at skaffe sig Luft i hensynsløs Hengivelse, fyldestgøres i den kristelige Kultus. Jesus selv var bedrøvet indtil Døden, og han forudsiger sine Di-

sciple, at de skulle sørge og bedrøves. Og paa den anden Side bebudes en Herlighed og en Glæde, som ingen Sans kan fatte. Her er ingen Ængstelighed overfor Følelsen, ingen Frygt for at sukke i sit Inderste, saa lidt som for at lade sig henrive af Undren. Derfor førte Kristendommen ikke til at skille sig ud fra Tilværelsen, men opfordrede til at leve og lide under dens Gang. Alle Tanker rettedes mod ét stort Maal, der snart skulde naa sin Virkeliggørelse, og paa Forholdet til hvilket den enkeltes højeste Ve og Vel beroede. Den enkelte var altsaa virkelig draget ind med i de største Verdensbegivenheder, i den store historiske Sammenhæng, hvis Grundtræk Aabenbaringen havde afsløret. Som ligegyldig Tilskuer, der havde nok i sig selv, kunde den enkelte her ikke staa. I Forventningen om den store og nære Afslutning af Verdenslivet var han revet ind i saa voldsom en Bølgegang af Haab og Frygt, som den stoiske Vise, hvem Tilværelsen intet kunde bringe, og fra hvem den intet kunde tage, ikke kendte og i hvert Tilfælde gyste tilbage for. Derved vandt den en Magt over Sindene, som Stoicismen var udelukket fra, afset fra en lille Kreds af energiske og inderlige Karakterer. Kristendommen lærte at vinde sig selv ved at glemme sig selv, medens det var Stoikerens Ulykke, at han altid havde saa travlt med at regulere Sjælelivets uvilkaarlige Gang, at han ikke kunde naa den sande Selvforglemmelse.

Men saa mangesidige ere Forholdene paa det aandelige Livs Omraade, at næppe have vi fremdraget og betonet en afgørende Modsætning mellem Stoicismen og Kristendommen, før vi nødes til at blive opmærksom paa den Lighed, der er imellem dem. Til Stoicismens skarpe dualistiske Forskel mellem det indre og det ydre, en Forskel, der tilsidst spærrede for levende og aktiv Deltagelse i Livet, svarer Kristendommens endnu mere udprægede Dualisme mellem det hinsidige og „denne Verden“. Hint Rige, som forventedes snarligt, skulde komme ad overnaturlig Vej og ophæve det naturlige Liv og alle dets Forhold. Deraf fulgte for den konsekvente kristelige Etik et negativt og passivt Forhold til det naturlige Liv og den historiske Udvikling. Kun ved Omfortolkning er der senere naaet et Kompromis, ligesom der heller ikke manglede analoge Kompromiser indenfor den stoiske Skole. Naar Kristendommen skal betegne et blivende Fremskridt i Forhold til Stoicismen, maa det bero paa, om den levende, lidenskabelige Forventning, den fulde Hengivelse til Følelseslivets Svingninger og Tilliden til, at man derigennem ikke behøver at miste sig selv, men netop kan lære

Livet at kende derved, — om alt dette kan bevares og knyttes til det virkelige Menneskelivs Udviklingsgang gennem Historien, selv om de dogmatiske Forestillinger, der fra først af fremkaldte disse sjælelige Tilstande, falde bort. Og om Muligheden heraf synes det aandelige Livs Udvikling i den nyere Tid at vidne. Selv hvor det staar Kristendommen i dennes dogmatiske Form fjærnt, har det dog optaget fra den psykologiske og etiske Elementer af største Betydning.

Det bekendte Ord, at Verdenshistorien er Verdensdommen, bekræfter sig især i de store aandelige Strømningers Skæbne. De fremtræde fra først af med bestemte Særegenheder og Ufuldkommenheder, der skyldes de Forhold, under hvilke de bleve til. For at de kunne gaa over til at faa blivende historisk Betydning, maa de først gennemgaa en Skærsild, i hvilken det udskilles, der strider mod, hvad Kampen med den virkelige Tilværelse fordrer. Baade den kristelige og den stoiske Etik have behøvet en saadan Skærsild, og der er værdifulde Elementer i begge, som formaa at gennemgaa dennne Prøve.

Harald Høffding.

Nogle Bøger.

Arne Garborg: „Trætte Mænd". *Arne Dybfest:* „Ira" og „To Noveller". *Vilhelm Krag:* „Digte" og „Nat"

. . . . „Men jeg har ingen Gud, Wiwie, de tog ham fra mig i min Barndom, de tog alt fra mig, Wiwie, alt, alt.
Uden Rædslen. Den kunde de ikke tage. Den beholdt jeg" . . . .
(Vilhelm Krag: Nat).

Der kan være Tider, hvor man, altfor urolig, flyer Bøger, og hvor alle de skrevne Ord, der synes saa hensigtsløst tomme, fylder en med en stump Lede.

Men en smuk Dag vender Kærligheden til Bøgerne tilbage. Man opsøger paany alle de gamle Værker, man længst lærte at elske: Goethes Samtaler, Erindringerne fra Skt. Helena, Turgénjew, Gogol og hin vidunderlige Anna Karénin, som er en hel Kulturs Billede. Man fylder atter sit Bord med alle de nye Bind, hvori man søger at spejde efter Fremtiden.

Og man læser, efter saa lang Tids Forløb, intensere end før, næsten ligesom en Rekonvalescent, der, mens han vender tilbage til Livet, fornemmer finere, hartad smertebringende og fuldere.

Ligesom et Menneske, der har været fraværende fra Hjemmet en lang Tid, ved Genkomsten ser alle Forandringer i de vante Ansigter tydeligere, bemærker ogsaa den, der vender hjem til Bøgerne, klarere hver ny Strømning, hver Antydning af en Ændring i de Sjæleliv, som Literaturen aabenbarer.

I.

Det slaar da den, der kommer efter en Tids Forløb og med et frisk Blik til de sidste Tiders Bøger, at Sindets Urolighed er vokset i dem. Den moralske Angst har længe luret i Digterværk-

ernes Kroge, men nu synes den at være brudt ud og at gennemile den digteriske Produktion med sine Kuldegysninger som en Smitte.

Digter-Sindenes angstfulde Urolighed suger Næring af en Række af aandelige Tilstande: af Følelsernes Anæmi — i „Trætte Mænd“; af Overbevisningen om Drifternes uovervindelige Herskerskab, der gør os til Trælle — hos Arne Dybfest i „Ira“ og „En ensom“; — af Hjælpeløsheden, der „ikke tør leve, ikke tør tænke, ikke tør dø“ — hos Vilhelm Krag; af Ensomhedsfølelsen — hos Helge Rode; og den afføder hos alle en bestandig Rædsel og en Hjærnernes og Hjærternes Gru, der skælver for alt og frygter for alt: for Hemmelighederne om os og i os; for Naturens ubekendte og for Magterne i os selv, hvis Væsen vi ikke fatte, for Livet, hvor vi er uden Vilje, og hvor vi tjener hvad og hvem? for Døden, der hersker uden Naade og opløser alt — til hvad og til Baade for hvem?

Sindenes uafladelige Angst føder efterhaanden hemmelighedsfulde og usynlige Fjender om os, og en ubetvingelig Spøgelsefrygt tager lidt efter lidt Sæde i den hallucinerede Bevidsthed. Man frygter Varsler, Drømme, Bebudelser. Mysticismen har allerede slaaet sit Tusmørke om Erkendelsen, og Sjælene føres til en Slags mystisk Tilbedelse og en halv og fantastisk Anraabelse, der hos nogle benytter Religionens Navne om deres Indbildningskrafts eller deres Længslers nye Gud.

Angsterne og Mysticismen, der bliver Angstens Barn, er da Fællesmærket over en Række af Bøger, som i de sidste Tider udkom. Idet vi hastig betragter nogle af disse Værker, vil vi se, hvilke Udslag Angsterne giver sig, og hvilken Form Mysticismen antager hos de forskellige Poeter og Skribenter.

II.

„Trætte Mænd“s Skæbne har været besynderlig.

I Hjemlandet højt vurderet, omstridt i Diskussion af alle Partier, i Uger bortrevet i Tusinder af Eksemplarer har den i Danmark kun naaet ringe Salg og vakt føje Opmærksomhed, skønt Sproget her ikke var nogen Hindring: faa skriver et klarere Dansk end Arne Garborg, som saa længe haardnakket forsikrede kun at kunne udtrykke sine Tanker paa „Maalet“.

Denne Forskellighed i det Garborgske Binds Modtagelse i Brødrelandene synes højst aparte og kan dog mulig forklares.

„Trætte Mænd" er i kort Begreb Bogen om Magtesløshed og den var efter sit Hovedindhold lidet ny i Danmark, midt i en Literatur om magtesløse. Ti hvorom har vel i tyve Aar dansk Literatur handlet uden om netop dem. Det er Kjærlighedens Magtesløse, der befolker vor Kunst ligefra Topsøes Romaner, Sofus Schandorphs „Uden Midtpunkt", J. P. Jakobsens „Niels Lyhne" og ned til de alleryngste, hvor Johannes Jørgensen har skrevet samme Saga — og hvor nøje den samme — i hele to Bøger.

Den danske Literatur havde længst sine Typer for denne Aandsretning og disse Stemninger. Den havde endog selve sin „Trætte Mænd" — i „Forskrevet". Denne uformelige og mægtige Kolos af Menneskeskildringer gemmer i en Hovedsum dansk Tvivl og Fortvivlelse.

Men var „Trætte Mænd"s Typer ikke nye — ej alene Gram synes os kendt; selv de skitserede Personer forekommer os at være ældre Venner: hvor nær staar ikke en Frøken Berner f. Eks. den Topsøeske, saa tit varierede Dameskikkelse? — var Formen det endnu mindre. Vor Literatur har længe næsten til Overdrivelse dyrket Dagbogens Façon, der passer saa vel for vort selvbefølende Naturel.

Der, hvor danske Læsere mødte saa meget kendt, blev de da mindre let det nye vaer — det nye, som i „Trætte Mænd" blev religiøs Betagethed og løb ud i den trættes Mysticisme.

De blev det saa meget mindre, som den danske Middelstand, der udgjør Læseverdenens Stamme, næppe er modtagelig for Mysticismen i samme Grad som i Norge. En dansk Forfatter har givet vor Mellemklasses Indifferentisme et Udtryk, som huskes: Livet, siger han, giver mig altfor meget at tænke paa, til at jeg skulde kunne faa Tid at tænke over alt det, som muligvis kan findes eller ske hinsides Stjernerne.

Men denne Ligegyldighed for det „Hinsidige" bereder vanskeligt Vejen for mystisk Grubleri.

Selv de betydeligste, de tvivlende og fortvivlende Aander, beskæftiger sig hos os, angste, ikke med Sjælenes Evighedsliv eller -Død men langt mere med Folkets Fremtidsliv eller Tilintetgørelse.

Saaledes kunde „Trætte Mænd" i Danmark vanskeligt blive, hvad den i Norge var fra den første Dag: en Begivenhed.

Gabriel Gram har vel i den senere Tids norske Literatur i Kammerherre Delphin en Slags vidtløftig aandelig Fætter. Men Alexander Kjelland tegnede nu én Gang snarere sine Menneskers

ydre Konturer end han eftergik deres indre Liv efter Hjærter og Nyrer. Den hele tvivlsyge Selvundersøgelsens Proces, der er „Trætte Mænd“s Indhold, virkede derfor paa Nordmænd helt nyt. I en Kunst saa bugnende — og næsten pralende — af Styrke, stod man pludselig forbauset overfor en Bog, der handlede om Svaghed. Den interesserede saaledes som det overraskende interesserer os.

Denne første Interesse mødte Understøttelse i selve Bogens Form.

Norske Læsere var vante til den skarpt skaarne Knaphed i Ibsen-Dramerne, til den brede og i Svulmen forløbende Skildring i den Bjørnsonske Roman, til den impressionistiske Springen hos en Jonas Lie. Men den aforistiske Nonchalance hos Garborg var dem ny og blændede dem. Denne Fremstillings Art syntes en Slags Formens Impertinens, der pirrede dem, samtidig med at Dagbogs-Meddelelsers Fortrolighed bragte dem det skildrede Sjæleliv nærmere.

Hertil kom, at en vis Side af „Trætte Mænd“s Indhold syntes aldeles som skrevet for hele den store Kreds, som fra hans Produktions første Dag har været Arne Garborgs Læserhær. Alle de — Højskole-uddannede, Seminariernes Mænd o. s. v. —, om hvem en kyndig en Gang udtalte: „de køber én Bog om Aaret. Har Garborg det Aar udgivet et Værk, er denne ene Bog Garborgs“; og som følger og elsker ham, fordi han tilhører samme Folkelag og en Gang har gennemgaaet samme Udvikling som de selv.

Disse Hundreder og Tusender med deres tunge og uhandlelige Tvivl, med al deres Tumlen med Tidsskrift-Læsningens mangfoldige og indbyrdes forvirrede Fænomener, med en lidt dilettantisk Kundskabs Iver og Feber — maatte gribes besynderligt af Gabriel Gram's en Smule autodidaktiske Følen rundt paa den moderne Videnskabs sære Foreteelser: Hypnotismen, dyrisk Magnetisme o. s. v.; og af hans Tvivls hastige Træthed, der bøjer sig mod det overnaturlige og Mysteriet.

De delte Gabriel Gram's Optagethed, og de var lykkelige ved at finde deres egen Tvivl, snart sagt med deres egne Ord, maaske ikke hos, men dog i en Bog af Arne Garborg.

„Trætte Mænd“s Publikum stod saaledes beredt udenfor Forfatterens Dør. Og da det havde modtaget Bogen og den havde fænget i alle Stamkredsens Sind, blandede Præsterne sig i den opstaaede Diskussion og gjorde den aktuel over hele Landet.

Det var i og for sig saare naturligt, at „Trætte Mænd“ hastig fandt Læsere blandt Præsterne — selv dem, der ellers er meget utilgængelige for Literatur, signeret med et moderne Navn. Ti en stor Del af de Gejstlige er udgaaet fra de samme Kredse som „Højskolemændene“, og en stærk Bevægelse i disse Kredse vil lettelig meddele sig til Præsteskabet.

At Bogen debatteredes af Teologerne, var da rimeligt nok. At den derimod kunde tages — det være sagt uden Spor af en uheldig Bibetydning — til Indtægt af Kirken, er derimod mig i det mindste ufatteligt.

Ti lad os et Øjeblik betragte Bogen og dens Skildrings Gang.

Gabriel Gram er en Svaghedens og Kraftesløshedens Mand. Han skildrer selv sin egen Race: „Vi lammer hele Menneskeheden med vor Hjælpeløshed, vor Hypokondri skal gælde for Visdom; vore Hallucinationer skal være Aabenbarelser“.

Gram's Sinds Sygelighed har baade fysiske og moralske Aarsager. Hans tidlige Nervelidelser afføder de moralske Lidelser, og den moralske Liden angriber Viljen og Modet. Hans Tvivl ormæder hans Beslutninger, og „et gustent Overlæg“ — som er hans Svagheds Paaskud — kvæler hans Handlinger, naar de skulde til at fødes.

Denne Viljens og Handlekraftens Slaphed aabenbarer sig dybest i hans Forhold til Kærligheden. Hans Kærlighed faar ingen handlende Arm til at gribe den elskede. Hans Tvivl kun dissekerer hende som ham selv.

Fortvivlet over sin egen Afmagt og over Indholdsløsheden i det Liv, der er blevet hans, søger han Hvile og Støtte overalt. Men Hvilen og Støtten findes ikke, og alt hvad den søgende vinder er: den voksende Angst.

Den Angst for Liv som for Død, der nagende besjæler Vilhelm Krags Menneske: „jeg tør ikke tænke, jeg tør ikke leve, tør ikke dø“.

Hvorhen vende sig? hvorhen?

Da hengiver Gabriel Grams syge Sind sig, drevet af Angster, — som til et Slags Opium — til en vag og ubestemt Mysticisme, en Syslen med „det overnaturlige“ og med alle Aandslivets sælsomme Foreteelser.

Han støver, søgende, rundt i det halvforklarede og det ganske gaadefulde. Han klamrer sig til Haabet om „Romanens anden

Del" — det Haab, der fødes af vore Skuffelser eller vor Forfængelighed.

Og han strejfer det mystiske af det mystiske, Religionens Mysterier.

Men Gabriel Gram faar aldrig nogen Religion, og han vinder ingen Tro. Mysterie-Tilbedelsen hos ham bliver intet mer end den syges Bedøvelse og en Balsam for den skuffede og kraftesløse Kvinde-Søger i Manden.

Eller hvad bliver ham Kærnen i „Religionen", i hans „Religion". Man læse det:

Men bedst trives jeg i den katholske Kirke, hvor de ægte gamle Kirkesange toner, og hvor det evige Lys brænder ved Madonnas blomstersmykkede Alterfod.

— — Du rene, du hellige, som dog forstaar, du velsignede blandt Kvinder, du Jomfru-Moder, — dig vil jeg dyrke ved Siden af din herlige Søn; thi kun den Religion er en sand Religion, som ogsaa har et Alter for Kvinden, — for den hellige Jomfru og den hellige Moder, — for den tre Gange hellige Jomfru-Moder.

„Kvinden" vil hans syge Sjæl dyrke i det religiøse Mysterium; Kvinden, som han i jordisk Skikkelse ikke kunde fange paa Grund af sin moralske Kraftesløshed, for hendes ulegemlige Billede knæler han nu i en Tilbedelse, der ikke fordrer nogen Mands Styrke — knæler han til Trøst.

Dette er Gabriel Grams psykologiske Udvikling.

„Trætte Mænd" fører os mod Mysteriet, hvorfra der er langt til Religionen og endnu Tusinder af Mile længere til Kirken. Gabriel Gram er ikke en omvendt, der hviler ved Kristi Fødder. Han er kun en syg, der bedøver sin Erkendelse og en hvileløs, hvis Aand med fremstrakte Hænder famler om i de overnaturlige Muligheders Labyrint.

Hvad der imponerer hans blaserede Aand er Religionens Naivitet. Dens Enkelhed betager det Menneske, der er omtumlet af saa mange Sjælens Modsigelser. Men denne Enkelhed er blot den trættes og sløvedes Hovedpude, hvorpaa han kun vil fange føje Fred.

En Gabriel Gram er en Synder, over hvis „Omvendelse" Kirken næppe kan synge sit Hosianna.

III.

Ogsaa Arne Dybfest er Mystiker, men paa særlig Vis. Det er vor egen Drift, som opfylder ham med Mysteriets og det hemmelighedsfuldes Rædsel.

I to Bøger „Ira“ og „Den ensomme“ — hvoraf den sidste er langt den betydeligste ved Skildringens Intensitet og Formens stigende Frigjorthed fra Forbillederne — fortæller han nøje samme Driftens Saga paa næsten samme Vis.

Ira og Den ensomme er begge deforme Kvinder, hartad som sære Krøblinge at se. Ira er enøjet og den ensomme er et knoklet Skelet med uhyre Hofter, Umætteligheden uhyggelige Sindbillede.

Begge frastøder de Fortællingernes Helte og begge underkuer de ham, fordi de vækker hans Drift. Ti Driften, vor frygtelige og hemmelighedsfulde Herre, viser sit Herskab over os ved selv at lægge os i Armene paa det hæslige og lade os hengive os til det, som forfærder os.

I en Grotte ved Havets Bred, hvor Fødderne glider paa slimede Sten og paa slimede Dyr, hvor Tang og de sære Alger slynges op fra Havets Dyb, som intet Menneskeøje saa, fejrer — sindbilledligt — Harmens sit „Bryllup“ med sin hæslige elskede, mens Uvejr indhyller Hav og Himmel og Jord.

Som det forfærdende Uvejr er Driften, i Slim og Dynd klædes vi under dens Nedværdigelse, mens vi, berusede, formæler os med det afskyelige.

Arne Dybfests Helte ligger redningsløst under for deres bestialske Elskov, men medens de bukker under, føler de selv deres Betagethed som en Gru og en Dødens Angst. Og de efterforsker uafladeligt de hemmelighedsfulde Dybder i deres Sjæl, hvor deres Attraa fødes i Mørket og Drifterne lever som lyssky og blinde Dyr.

Men de finder ingen Forklaring.

De finder kun, skjult i deres egen Sjæls forvirrende og ukendte Egnes Mørke, Driftens uudgrundelige Mysterium. Et hemmelighedsfuldt frygteligt, der er større end de, et ubegribeligt „overnaturligt“, hvis Sæde er deres egen Sjæl.

Arne Dybfest bliver en Elskovens Mystiker. Det er hans egen Attraa, som opfylder ham med mysteriøs Skræk — den Attraa, der gør en Rædsel af Livet ved at skabe Rædsler af Kjærligheden.

Selve Elskoven fyldes af Spøgelsefrygt for alt det uforstaaede, som skaber den; og saa vidt er vi komne, at selve det naturligste af alt, Driften, Livets sejrrige Bevarer og Fornyer, bliver det skræmmende „overnaturlige“, for hvis Hærværk Mystikeren skælver.

Ti Drift og Elskov avler kun det ene: Angsten — vort eneste Særeje.

IV.

Angsterne, hvis form-fuldkomne Sanger en tyveaarig er: Vilhelm Krag. Siden J. P. Jakobsen gik bort, er der ikke skrevet Digte som hans.

Der er Jakobsensk Paavirkning eller — ti hvor ofte er det ikke misbrugt, dette Ord: Paavirkning? — Beslægtethed i „Digte“. alt's Visnen, alt's Forgaaen, alt's Glidenhen i den evige Tomhed skildres i „Fandango“ med Ord, som var de Jakobsens egne, og selv i Rytmens Fald hører vagtsomme Øren Mesteren:

Det visner, det visner,
det visner, det visner,
Verden, den visner, og Roser og Kvinder,
mit Legem og alle de skælvende Nerver
visner.

Men Vilhelm Krags eget Væsen udfolder sig hastigt under al Beslægtethed, og gennem „Digte“ fornemmer vi en Kunstners Udvikling, der, smygende hver „Fremmedhed“ af sig, naar til nøjest Udtryk for sin mest flygtige Stemning.

Der er Sommer over Bogens første Blade. Ti Ungdommen elsker Solen og Lyset og Blomster. Der gaar Alfedans paa Enge, og der er Duft af de tusende smaa Urter. Og der er Glæde og Brudefærd og Sang. Ti der er ingen tyveaarig, som ikke glædes i Elskov.

Vilhelm Krag véd det og kender:

En Solskins Dag over Sommerløv,
en Sang, som risler saa stille,
lidt skinnende Vand og en sølvlys Sky
en ensomt nynnende Kilde,
to blanke Øjne, et viltert Haar,
en Mund, som lér mig imøde . . . .
Hvis var de Øjne, hvis var det Haar,
og hvis var de Læber røde?

Men Somren er saa hastig paa Fod, og Høsten er saa nær. Sø-Fugle mælder den allerede med deres Skrig over Vande. Digteren har alt hørt dem:

Der skreg en Fugl over øde Hav,
Langt fra Land.

Den skreg saa saart i den høstgraa Dag,
flaksed i brudte, afmægtige Slag,
sejled paa sorte Vinger
bort over Hav . . . . .

Fuglene bragte Varsel.

Ti Høsttiden kommer med lange Nætter med onde Drømme, med Mørke, hvor Hunde tuder, og Tusmørket, hvor Frygten sidder med opspilede Øjne.

Og hvis „Sommersange“ hos Vilhelm Krag kun var de unge Stemninger, der en og anden Gang stemte deres Strenge over fremmed Sangbund — ti ogsaa Holger Drachmann kan her den læsende spore — bliver Høstens Skumringsangst og Vinterens øde Død snart malede i Strofer, der ganske er hans egne: her gengives en Sjælstilstand i saa oprindelige Ord, at de rummer Tilstanden helt. Den graa Høst, som Vilhelm Krag besynger, er Uhyggens bange Tid med sælsomme Lyd og enlige Klokkers Klemten, med Dyrs Klynk og puslende Fødders Gang over Løvet. Og derinde i Mørket, i Taagen, hvad sker der? hvem boer der? hvem færdes?

Hvorfor hyler de sorte Hunde
paa Landevejene?
Hvorfor lusker Ulvene ilsomt
ind over Hejene?

Det er Døden, der rider gennem Dalene, og dens Følge er Alskabningens Angst.

Derfor skriger „Korpen paa Kirkens Port“, derfor „klynker det enslige Klokkeklemt“, derfor bliver Poplernes Grene

— — to bedende, dodstrætte Hænder
i Angstens Afsind
stumt fortvivlede
strakte vildt imod Høstkvældens Himmel — —

Derfor stiger der „Suk fra Livets Bog“ og derfor har Mørket jamrende Stemmer: Døden er i Dalene — og jeg er den dømte.

Da stiger Angsten og Natten bliver levende. Med selve Rædslens Magt virker Strofer som disse:

Hvad pusler og tusler derinde
Hvad famler som vildsomme, viftende Hænder?
Der kryber hvidt henad sorte Kors . . . .
Hvad er det, som stiger derinde?

Sé der. Og sé der.
Paa Tuerne rører sig Dødningslin,
Dødningslin, Dødningslin . . .
  Her og der — overalt de rører sig,
  pusler og tusler,
  rører sig, rejser sig . . .

Men de hvide, de rejser sig — sé — overalt,
for mine Fødder og om mine Fødder,
Jeg vader i levende Dødningelin.
De kommer, de kommer at hente mig
    nu.
Skingrende Skrig og skrattende Latter
nærmere, nærmere — hjælp — og nærmere —
    Hjælp —
        Herre Jesus.

Angsten anspænder i Vers som disse Fantasien til at skabe det yderste af Gru; og Skrækken — udstøder Guds Søns Navn.

Rædslen driver Digteren mod den gamle Gud, som han kendte i sin Barndom. Men han finder ham ikke, ikke ham og ikke hans Fred. Han naar — omgivet af Angsterne — kun til en Længsel efter at kunne bede. Hænderne kan han endnu folde men Bønnen har han glemt, og hans Læber skælver uden Ord, mens:

Tiden den sniger sig langsomt forbi mig,
og Timerne vandrer at grave min Grav.
Jeg tør ikke leve, jeg tør ikke tænke,
  tør ikke dø.

Og i denne Dødens den natdybe Stilhed
risler som endeløs Heilo-Sang:
Det visner, det visner,
  det visn . . .
Musik, Musik, Janitscharmusik,
den store, kinesiske Tromme.

V.

Men ingen Musik, ikke Janitscharernes, ingen Dans, heller ikke Tscherkesserindernes dræber Dødens Angst. Ej heller hjælper Drømme, hvor Digteren sliber blodige Rubiner at hænge om den elskedes Hals, og han smeder gyldne Kæder til at lænke om hendes Ankler. Der er ikke Hjælp hos Kvinder, ikke hos Zuleima og ikke hos Zerlina. Der er ikke Hjælp hos Barnet, hos hvem den angstfulde søger hen, fordi det synes saa langt fra Døden.

Der er ingen Hjælp, og Livet er kun blevet en Nat, fuld af alle Tilintetgørelsens Spøgelser.

„Digte i Prosa“ viser denne Stigning i Angststemningen.

Den skaffer sig Udslag i Formen selv. Den er i „Nat“, „Digte i Prosa“ vilkaarlig, usammenhængende og brudt. Og Sproget finder ikke mere faste og mejslede Billeder men der jager kun en Hallucinationernes Asgaardsrejen forbi os i Forvirring. Synerne bliver forvredne som i de stygge Drømme, og Angsterne tager Skikkelse som de uformelige Dyr — „noget sort med Ansigt og Kløer“.

Og altid, altid, paa sin Vej over de evige Vidder, paa Tærsklen af den elskedes Sal, i Nattens Storm, i Grenenes Skrab mod den natlige Rude møder Digteren den samme, møder han Døden.

Han er „faret vild over Flyen“. Time efter Time har han gaaet uden Vardes Mærke og uden Livs Spor. Kun sprød Mos og sorte Sten.

Saa høres der Lyd over Vidden:

... „Det er Fødder, som kommer springende herhid, det er en Mand, som løber over Vidden.

„De kommer op ifra Floden og Mørket, de rappe Fodslag, nu og da klinger det skarpt som Staal mod Sten; men altid er det den dumpe Lyd, som vokser og vokser og blir til tunge Drøn i al denne Taushed, den stiger mod Himmelen, den fylder hele Rummet og knuger mig sammen. Nu skimter jeg ham i Tusmørket; — jeg ser, hvor han er dødsens bleg, jeg ser den sammenklemte Mund, jeg ser Øjnene: nu kan han ikke mere, og se der bag ham, — bag ham kommer den blege Rytter paa den sorte Hest.

Nu er han ganske nær, jeg vil rejse mig, men kan ikke, — der snubled han, se han falder, og den blege Rytter styrter sig over ham og borer sin magre Haand i hans Nakke“.

Døden har naaet den, som vilde fly ...

Men hvor hen vil den føre ham, hvorhen dog?

Ved Vejkanten sidder en gammel Mand med Haand under Hage. Digteren spørger den gamle Mand: „Hvorfra kommer du?“ Og han svarer saa ganske sagte: „Fra Verdens Ende, hvor alle Veje mødes“. Og Digteren spørger ham atter: „Hvor skal du hen saa sent paa Nat“. Og han hæver det trætte Hoved og han aabner de sluknede Øjne og han svarer: „Hjem“.

Men hvor er Hjemmet? og hvor Maalet?

Ti inderst inde i det uendeligste Mørke boede Gud, men han havde været død i mange tusind Aar „og der er ingen Gud, ingen, ingen“ ...

Men Skrækken, som næsten bliver til Afsindighed, vil have sin Gud — — — og Mysticismen skaber ham. Det er ikke Kristus, men han er gjort i hans Lignelse. Det er ikke Guds-Sønnen men hvid er han og skinnende som Messias ...

Saaledes stiger han frem af Mystikerens Drøm:

„Men midt paa den øde Mark ser jeg en skinnende hvid Skikkelse. Han kommer hen til mig, og han tar mine vege, visne Hænder mellem sine varme, og han lægger sin Arm om mit trætte Hoved, og han hvisker mildt i mit Øre: „Fred være med din Sjæl!"

Og der falder Fred i min Sjæl, og jeg støtter mit Hoved til hans Arm og ser ham ind i hans lyse Ansigt.

Og jeg spørger: „Er du Jesus Kristus?"

Og han svarer: „Jeg er Sjælens evige Fred."

Mellem de halvtlukkede Øjne skimter jeg den dunkle Himmel, og som en Søvngjænger gaar jeg langsomt videre med ham.

Saa staar vi oppe paa et saare højt Bjerg, og i Maanenatten skuer vi vidt ud over Alverdens Riger, Alverdens Herlighed, Alverdens Jammer.

Og vi ser et stort Syn af Smerte: Sorg i alle Sjæle, Synd i alle Sind og Angst i alt Liv.

Og i Nattens vældige Ensomhed, i Høstens maanelyse Stilhed aander han hen de Ord: „Alverden lider og er sammen i sin Smerte."

Da synker jeg til hans Bryst, og atter faar Øjnene Taarer, og jeg hulker højt: „Men jeg har forhaanet dit Ord, og jeg har bandet dit Bud og slettet dit Navn af mit Hjærte."

Men han stryger blødt mit Haar, og han siger: „Jeg har intet Navn uden dette: Sjælens evige Fred for dem, der ere besværede."

Saa lægger han sin Haand over mine Øjne, og straks er vi inde i et stort Lyshav: skinnende Soldis saa dybt jeg han øjne, saa højt mit Syn kan naa" . . .

Med denne Drøm slutter „Nat".

I et mystisk Syn dulmes Rædslen og den syge smager „Sabbatens Fred".

VI.

Den urolige Angst bøjer sig da i disse Bøger overalt mod Mysticismen som de trættes eller de overvældedes Forklaring eller Trøst.

Men ogsaa rundtomkring i haardførere Værker møder man Mysticismens Spor — en Hang mod det hemmelighedsfulde, det uforklarlige og det besynderlige. Thomas Krag, der er saa stærk i sin Virkelighedstrang, saa uovervindelig i en sanddru Kærlighed til hvad hans Øje ser og hans Øre nemmer, forlader i Ny

og Næ dog Skildringens faste Jord og fortæller om sære Tildragelser og Varslers Tegn.

Og selv „Jon Graeff": henstilles mon ikke ogsaa han omsider i et ret besynderligt Halvlys, hvor Havet drager ham som et stort levende med klamrende Arme?

Selv Amalie Skram giver i „Forraadt" efter for en Trang til at beskæftige sig med det ræddende. Jeg véd vel, at Forfatterinden selv tilbageviser hver Tanke om, at „Mystikernes Kreds skulde have optaget hende". Hun har vel Ret. Hendes Personers Spøgelsestro og Varselfrygt er jo ikke hendes.

Men Hang til at beskæftige sig med det sælsomme præger dog „Forraadt". Og mer vil jeg intetsteds have sagt.

Paa Aurora og Riber lurer i hvert Fald Rædslen og de to, Amalie Skrams digtede Skikkelser, er i det mindste Børn af Frygtens Tider og af Angstens onde Dag, der er kommen over al Kunsten.

Herman Bang.

Pariserteatrene.

(April—Maj 1892).

Den, der efter ni Aars Forløb gensér Paris, vil finde denne dejlige By mærkelig uforandret, kun Eifeltaarnet — der, set for sig, er saa overordentlig skønt — forstyrrer Ensemblet, naar man fra et eller andet Udsigtspunkt ser ud over den ellers saa harmoniske Stad. Staar man ved Eifeltaarnets Fod og betragter denne Jærn-Kolos, betages man uvilkaarligt af Taarnets Størrelse og Vælde, som det staar dér og peger op mod Himlen som et gigantisk Udraabstegn, der skriger højt op om menneskelig Kløgt og Snilde, medens samtidig dets læderbrune Skønhed med den rige Forgyldning vidner om, at dette moderne Babelstaarn er et ægte Barn af det moderne Babylon, hvis Usædelighed tit nok er omtalt, men hvis Ynde og Smag, hvis Skønhedssans og „Chic“ ikke tit nok kan hyldes.

Men som sagt det passer ikke i Ensemblet dette dejlige Taarn, det er endnu ikke og vil ikke i lange Tider smælte sammen med den store Myretue, med de stilfulde Kalkstenskolosser, der nu fra Eifeltaarnet tager sig ud som Stenbrokker, der helt gemmer de ubetydelige levende Væseners Tog. Eifeltaarnet bliver som en falsk Tone i denne evige Symfoni, hvori Hestenes klingre Klak Klak paa Asfalten og dumpe Bum Bum paa Træbrolægningen danner Grundtonen i alle Døgnets fire og tyve Timer. Men dette Taarn er ogsaa det eneste nye i Paris, ellers er alt saa velsignet gammelt; den, der en Gang har elsket Paris, føler sig straks hjemme igen, selv om Vogntoget er blevet en Smule tættere, Bock'en i Caféerne en Smule mindre, og Louvres uendelige Rigdomme end yderligere forøgede. Ja Paris er det gamle rare Paris, de samme Stykker spilles paa *Théatre français*, den samme Mand, der i Firserne med skingrende Stemme udbød Programmer i de lange Mellemakter, gentager — Gud ved for hvor mange hundrede tusende Gang — *„Demandez le programme, la pièce, demandez le Soir, la*

pièce". Kun Stemmen er lidt mere sprukken, Haaret mere hvidt, men Manden er den samme, Programmet og Stykkerne ligesaa.

Og Billetsystemets Sindssvaghed er uforandret, *„ouvreuserne"* — kvindelige Logeoplukkere og Garderobemegærer — lige saa irriterende som tidligere, kort sagt alt er endnu lige umuligt i og ved de franske Teatre som tidligere; der er egentlig kun ét, der duer, det er Komedien: Stykke og Spil — men den kan ogsaa være til Gavns god.

* * *

Det er en gammel Overtro, at der er to Ting, som man ikke kan faa i Paris: daarlig Kaffe og daarlig Komedie. Som al gammel Overtro beror ogsaa denne paa Uvidenhed, daarlig Kaffe kan nemlig faas i den særlig af danske søgte Kafé *„la Regence"*, og daarlig Komedie kan man se flere Steder, endogsaa i de bedre Teatre. Er man saa naiv at komme, naar Forestillingerne begynder, kan man have den Fornøjelse at se nogle smaa Stykker, der minder om daarlig dansk Provinskomedie, spillet af nogle mærkelige Individer, der aldrig faar Lov til at optræde i de „rigtige" Stykker. Grunden til at disse Stykker overhovedet spilles for et Par skikkelige rejsende og under obligatorisk Accompagnement af klaprende Stolesæder, Ouvreusekonversation og Raslen med Aviser — kendes ikke, det hører med til det meget uudgrundelige i fransk Teatervæsen. Jeg maa dog tilføje, at i *Théatre français* bør man ikke springe „Forstykkerne" over, de bliver aldrig daarligt spillet, de spilles undertiden vidunderlig dejligt, og Stykkerne er af Musset og andre pæne Folk, ja en Gang har jeg set *„Tartuffe"* som *„pièce de rideau"* — saa fik vi „Slottet i Poitou" som Hovedret.

Man kan ogsaa se daarlig Komedie en hel Aften. Paris har et halvt Dusin gode Operetteteatre, men naar de gode Kræfter i et Par Aar daglig — undertiden to Gange daglig — har sunget den samme Tekst til de samme Melodier, saa maa de hvile, og saa rykker Reserven ud, og den er undertiden slem. I April Maaned excellerede disse Teatre i Repriser, *Folies Dramatiques* gav „Musketerer i Klostret" og *Porte-Saint-Martin*, „Rejsen til Maanen" — man behøver ikke at rejse til Paris for at se dem, de gives lige saa daarligt under nordligere Bredegrader.

Derimod var det fornøjeligt at se og høre *„Miss Helyett"* i *Bouffes Parisiens* inden hun efter den 595de Opførelse stededes til foreløbig Hvile. Den lille kønne Operette blev morsomt spillet og godt sunget. Hr. Piccaluga, der spillede Maleren Paul, vilde

have været en Pryd for enhver Operascene, men han sang tillige saa elskværdigt og spillede saa hyggeligt, at hans fortræffelige Stemme paa ingen Maade virkede forstyrrende i den lystige Spøg, og Biana Duhamel sang og spillede den 595de Gang Miss Helyett saa nysseligt og saa' saa pudsig ud, som om hun skulde erobre et kræsent Førsteaftenspublikum; der var for øvrigt en halv Snes Herrer og Damer med Stemmer af den Slags, der andre Steder „bærer“ en Operette.

For øvrigt gjorde ingen ny Operette og ingen Operetteprimadonna Furore, Judic er bleven gammel og var desuden paa Tourné, Jeanne Granier sang i „Rejsen til Maanen“, men hun var yngre for 15 Aar siden, Ugalde holdt Ferie og Théo eksisterer vist slet ikke mere, eller maaske sidder hun og syr Bukser sammen med sin Mand, Hr. Skræddermester Théo. Moderne er nu egentlig kun Yvette Guilbert, men hun var saa venlig at mælde sig upasselig, inden jeg fik hende at høre — „hun er uforlignelig“ siger nogle, „hun er grim, har ingen Stemme og intet Foredrag, men er uforlignelig“. Andre giver hende de samme Egenskaber og føjer blot til: „hun er umulig“. Saa meget er vist, at hun er meget moderne. — Maaske vil Paris finde den dybt savnede Operettestjærne i Mlle. Cassive, der paa *Gaité* optræder i et frygteligt Udstyrsstykke *„Le pays de l'or“* (Guldlandet). Hun er ung og nydelig, synger sine Sange med noget af det Skælmeri, som Judic havde i sine unge Dage, desuden spiller hun rigtig net og kører desuden paa Cycle over et Tov, der er spændt ud over Niagara.

Maaske er Mlle Cassive en vordende Berømthed, men dog skal man ikke gaa hen og se *„Pays de l'or“*, der er en gyselig Aflægger af „Jorden rundt“, dumt og kedeligt trods enkelte gode Viser og med 10 ikke videre smukke Tableauer, til Gengæld er der en 3, 4 Tableauer, udstyret med en Smag og Farvepragt, som man slet ikke kender her hjemme.

* * *

Nej man skal heller gaa hen og se god Komedie, f. Eks. gaa en Aften i *Palais-royal*teatret, ti der er godt at være — — dog næppe i Ildebrandstilfælde; der er nemlig saa vidt jeg véd kun én Trappe, men den er til Gengæld omtrent saa bred som en københavnsk Køkkentrappe. Tilskuerpladsen derimod er overordentlig nydelig — hvad ikke kan siges om alle Pariserteatrenes —

den ligner et lille pragtfuldt Juvelskrin, og de Perler, der ruller fra Scenen, kastes ikke for Svin. De forstaar at spille Komedie paa den lille Scene, og de forstaar at vurdere den paa Tilskuerpladsen, — i det hele taget: hvor Pariserne forstaar at se paa Komedie, hvor de ere lydhøre overfor en lille Improvisation eller for en Sætning, sagt med en ny Betoning! En Skuespiller, der er særlig heldig eller uheldig en Aften, vil øjeblikkelig mærke at Publikum er med, trods den dumme Klakke, der banker løs paa forud bestemte Steder. Men i intet Teater er Pariserne „med“ som i *Palais-royal,* der er en Vekselvirkning mellem ydende og nydende, der er herlig. Publikum og Skuespillerne er her som de to Augurer, der blot behøver at se paa hinanden for at le af den latterlige Del af Verden, der ligger udenfor *Palais-royals* Mure — og som bl. a. fremstilles paa *Palais royal* — hele den dumme Del af Verden, der tager Verden alvorligt. Der tales her et Sprog, som kun kan tales af disse Skuespillere, kun forstaas af dette Publikum; det er som i gamle hyggelige Familjer, hvor Ordene har en helt anden Betydning end udenfor, hvor hver af Familjens Medlemmer blot behøver at høre ét Ord for at huske en hel lang morsom Historie og le ved Tanken derom. I intet Teater spiller Skuespillerne saaledes med Publikum som her. Ikke at de overdriver eller spekulerer i Publikums daarlige Instinkter, det vi meget aristokratisk kalder for at kokettere med Galleriet; nej *Palais-royals* Skuespillere har en egen Maade at fortælle paa, som om Publikum var én Person, en gammel Ven, som Hr. Saint-Germain eller Hr. Daubray eller Hr. Raymond eller hvad det nu er for en Kunstner, ganske gemytlig tager i en Frakkeknap og siger til: „Nu skal Du s'gu høre en frygtelig morsom Historie“ eller: „Hør Du, jeg er kommen i en slem Knibe, hvad Fanden skal jeg nu tage mig til?“ eller hvad det nu kan være. Men det fortælles altid saaledes, at vi ler, ler saa det gør godt i Hjærtet, enten nu vor Ven paa Scenen fortæller om sin Lykke eller sin Ulykke, ti det er jo ganske ligegyldigt, Verden er jo kun et Samlingssted for alt fornøjeligt, glædeligt og lattervækkende — — — NB. saa længe man er i *Palais-royal.*

De spillede paa *Palais-royal* et nyt Stykke af Georges Feydeau. „Herren er paa Jagt“ *(Monsieur chasse),* et overordentligt morsomt om end ikke meget betydeligt Arbejde, det kan ikke taale Sammenligning med, hvad jeg sidst saa paa *Palais-royal*: „Lad os skilles ad“, men Stykket gjorde stor Lykke og vil uden Tvivl holde

sig meget længe paa Plakaten. Ti det er en Hemmelighed, som dog flere ved, at det gaar med franske Stykker baade Tragedier og Farcer nu til Dags ligesom med Rødvinen: ikke alle Aargange ere lige gode, og den sidste halve Snes Aar har ikke været Kometaar.

Men der er i „Herren er paa Jagt“ et gudsvelsignet godt Humør, en Ævne til lystigt at variere gamle Farcemotiver, en dejlig Ugenerthed og en barnlig Glæde over Livet, der ikke er mindre klædelig, fordi Stykkets Indhold er saaledes, at et tørt Referat deraf kunde faa et helt Regiment gamle danske Jomfruer — mandlige og kvindelige — til at besvime paa Rad.

De spillede, mens jeg var i Paris, paa det fri Teater en lille Tragedie — den hed vistnok *Simone*, om jeg ikke tager Fejl, hvilket dog er meget muligt. Den handlede om en ung Dame, der tager Gift, fordi hun ikke vedblivende kan faa sine perverse, dyriske Laster og Lyster tilfredsstillede, og hun var skildret med en vis Sympati. Det er ikke underligt, hvis man i Anledning af et saadant Stykkes velvillige Modtagelse af en Del af Pressen og Publikum udraaber: „Hvad det dog er for et fordærvet Folk, værre end Grækerne i Forfaldstiden og Romerne i Kejserdømmets værste Dage“. Men naar man saa ser et Stykke som „Herren er paa Jagt“, hvis Indhold en og anden her hjemme maaske vilde kalde uanstændigt, saa føler man dog — naar man er en Smule usnerpet og uaffekteret — hvor Pariserne dog er for et fortræffeligt Folkefærd; ti der er ikke i dette glade Sjov én ond Tanke, intet saarende eller raat; skøndt Hr. Duchotel i Stedet for at gaa paa Jagt med sin Ven har Stævnemøde med dennes fraskilte Kone i samme Hus, hvor Fru Duchotel, der erfarer Mandens Troløshed, indvilliger i at besøge sin Kurmager ved Nattetid, i samme Hus, hvor Duchotels Nevø opsøger sin Elskerinde, der imidlertid for sin Skamløshed er jaget paa Døren af Portnersken, der oprindelig er Grevinde, men er bleven skilt fra sin Greve, fordi hun havde en Dyretæmmer til Elsker, skøndt alle disse og flere Personer til om Natten jages af Sted i Underbukser og Natskjorter, skøndt der tales saa ugenert som om Stykket var skrevet, spillet og set af lutter glade unge Herrer, saa er det hele saa uskyldigt, at man uden Betænkning kunde tage sin Kone, sin Moder og sin Datter med hen at se det, naar de blot ikke var imprægnerede med Affektation, og blot medbragte Viden om, at der findes 2 Køn i den menneskelige Slægt. En almindelig dansk Studenter Salskomedie indeholder som Regel i én Scene betydelig mere Gemenhed end hele dette „uartige“ Stykke.

Der staar med Rette over den lille glade Scene — ikke „Ej blot til Lyst", men disse gyldne Ord:

Mieulx est de ris
Que des larmes escrire
Pour ce que rire
Est le propre de l'homme.

Vivez joyevs.

Rabelais.

Paa *Vaudeville* spilledes der ogsaa Farce og et ypperligt Eksemplar af Arten: *Familjen Pont-Biquet* af Bisson, der i alt Fald er kendt her hjemme fra det morsomme Stykke „Skilsmissens Overraskelser". Det er, om muligt, endnu mere ugenert end „Herren er paa Jagt", her er blandt andet en værdig Ægtemand og Forhørsdommer, der i en vis — i Tolstojs „Kreuzersonaten" omtalt og misbilliget — Situation bliver døv; en Scene, hvor han, efter at have holdt privat Forhør over en smuk Variétéartistinde, møder aldeles stokdøv i Retten, fremkaldte Jubelhyl hos Publikum, der for Resten lod til at kende Stykket forud; det er spillet 150 Gange i Træk og lader ikke til at skulle blive udspillet foreløbigt. Ogsaa paa *Variétés* spilledes et Stykke, der halvvejs var en Farce, men for Resten helvejs var temmelig tarveligt, det hed *„Brevet supérieur"* og var af Henri Meilhac. En ung Pige — Bogbinderdatter, der læser til Præliminæreksamen (saaledes maa vist Stykkets Titel „oversættes" paa dansk), vækker en hæftig Kærlighed hos en ung Greve, der blot har set hende paa Gaden. For at nærme sig hende tager han Plads som Bogbindersvend (!) hos Faderen, hun bliver ogsaa forelsket i ham, men da hun faar at vide, at han er Greve, og da han tilbyder hende Gods i grønne Skove — nemlig en Villa i Avenue de bois de Boulogne, hvis hun vil blive hans Elskerinde, smider hun ham paa Porten trods sin Kærlighed til ham. Efter mange bitre Smærter beslutter dog den ædle Greve at gifte sig med Bogbinderdatteren, hvilket vækker stor Jubel og ender Stykket. Dette er jo unægtelig baade gammeldags og dumt, men der findes en Del gode Farcescener, f. Eks. en Eksamination og et Sammenstød mellem to gamle Professorer, der ses igen efter 20 Aars Forløb. Professor Frangipan har været Professorinde Montcrampins Elsker i svundne Dage, Frangipan har halvvejs glemt det, Montcrampin derimod er endnu rasende, især over de Breve, hans Collega i dobbelt Forstand for 20 Aar siden har skrevet til den smukke Frue. „Breve!" siger Frangipan, „jeg

har aldrig skrevet hende til". „Ikke det min Ven? Jo Du har, jeg har ladet dem indbinde, for altid at have dem ved Haanden", og han tager op af Brystlommen en lille elegant Bog i Guldsnit, hvoraf han oplæser en Del af de mange Artigheder, Frangipan i sin Ungdoms fagre Vaar har tilskrevet Fru Montcrampin, og de ikke færre Ubehageligheder, der staar om den mindre smukke Hr. Montcrampin.

* * *

Disse tre (eller halvtredje) Farcer faar en Udførelse, der i alt Fald for Hovedrollernes Vedkommende maa siges at være hævet over al Kritik. Der findes i *Palais-royals* Tilskuerfoyer — der knap er en Tiendedel saa stor som hver af det kongelige Teaters — en Frise, der i det mindste er 1000 Gange saa morsom som F. C. Lunds Frise i det kgl. Teater, hvis man da kan tænke sig, at noget kedeligt bliver morsomt ved at multipliceres med 1000. Frisen fremstiller paa den ringe Plads en Mængde glade Mennesker, der kunde kaldes *Palais-royals* Æreslegion, de ypperlige komiske Skuespillere, der er eller har været ved det glade Teater; mange af dem kan vi se spille Komedie inde paa Scenen, andre spiller Farce rundt om paa de andre Teatre, for atter et andet Aar at vende tilbage til Moderteatret.

Der er Raimond, *Palais-royals* Elsker, det vil sige Elskeren af den bedrøvelige Skikkelse, godmodig, rar men uheldig. Endelig opnaar han, hvad han har ønsket saa længe, hun kommer til ham i hans Værelse, som han har udstyret med utrolig Luksus for at glæde hende, Bordet venter med herlige Retter og kostelige Vine — alt er beredt, der er virkelig intet glemt, ikke en Gang det, vi her næppe turde gøre Narrestreger med — — — og hvad opnaar han saa? At blive skældt ud efter alle Kunstens Regler, at faa en Gardinprædiken saa lang som et ondt Aar af sin Elskerinde — der NB. slet ikke bliver hans Elskerinde, ti han maa gaa sin dunkle Vej alene. Hvor er han pudsig den sølle Fyr, den stakkels Elsker, der blot lider Ægtemandens Kvaler, hans Stemme og Bevægelser, Munden, der synes at have en bitter Smag, og Hænderne, som han bevægede febrilsk, som om Fingrene var tilstøvede, og han ikke kunde finde et Klæde at tørre dem i — alt betegner ham som ikke værende: Amor triumfans. De franske Skuespillere maskere sig meget lidt, de spiller med deres eget Ansigt, men selve dette Ansigt er hos Raimond en Maske, bag ved hvilket vi skimter

den vittige Kunstner, Auguren, der sammen med Auguren i Parket ler af den sølle Elsker, der holdes for Nar.

Der er den gamle Saint-Germain, der har faaet graa Haar og en permanent Hæshed i den gode Genres Tjæneste, han var Herren paa Jagt; han er ustyrlig komisk, naar han skal give Friskfyren men ved Nattetid maa flygte over en Balkon i Natskjorte; han er ikke mindre uimodstaaelig, naar han kommer ind i Elskerens Stue, hvor Husholdersken stænker med Parfume, og siger idet han snuser op: „Hvad er det, er her en Kat?“ Man kan ikke lade være at le af denne morsomme Replik, saaledes som han siger den, akkurat som om han — Saint-G. — selv fandt paa den med det samme, hvad han maaske ogsaa gjorde; særligt morsom var den for os fremmede, der lider ved Pariserindernes rædsomme Parfume.

Der er den nydelige Berte Cerny, der spillede „Jægerens“ Frue; med elskelig Naivitet fortæller hun om de for den unge Dame ganske uforstaaelige Tiltaler, hun faar, da hun ved Nattetid flygter gennem Gaderne; og den Rapmundethed, hvormed hun holder Gardinprædikener for sin uheldige Kurmager, var henrivende. Mærkelig nok sætter Pariserne ikke tilstrækkelig Pris paa hende, hun betragtes som en god Skuespillerinde — ikke mere.

Mme Rejane derimod forgudes, men med al Respekt for hendes nydelige Replikbehandling og Spil i *„Brevet superieur“* som Bogbinderdatteren, formaaede hun ikke at illudere mig, hun var for bevidst og for massiv, men hendes Fag er ogsaa et helt andet; som Germinie Lacerteux f. Eks. skal hun være imponerende.

Der er Lassouche, hvis Skomagerdrengefjæs ikke bliver mindre pudsigt, efterhaanden som han nærmer sig Oldingealderen, der er Baron, hvis Ydre, Ansigt og Krop i høj Grad minder om en forhenværende dansk Studenterskuespiller, nuværende Forfatter med mange Oplag paa Farten. Der lurer en saadan Masse godt Humør i Barons grinagtige Øjne og Mundvige, at det er umuligt at skrive om ham uden at smile. Han ser altid ens ud, enten han er den sølle Landsbyorganist Coelestin eller den gnavne Assistent i *„Les charboniers“* („En paa Øret“). Jeg har set ham som et 18aarig „Guds Ord fra Landet“, der, inden den lille Viser var gaaet Urskiven rundt, skulde begaa „en Letsindighed“ (*„Le tour de cadran“*) og nu som den gamle Professor med de slemme Breve i Pragtbind .. Altid det samme dumme Ansigt med den tandløse Mund, og det samme vittige, kloge Spil, den vidunderlige lattervækkende

Ævne — langt ude i Slægt med den Rosenkildeske. Lassouches Nederdrægtighed og Barons Faarethed tog sig yndig ud sammen i de to Professorers „Opgør“.

Der er Mathilde, den ypperste franske komiske Skuespillerinde, buttet og rund, fremstillende den Pariserinde, der svarer til Fru Julie Hansens Københavnerinde. Hun ligner ogsaa en Smule Fru Hansen. Mathilde er foruden at være jovial og barok tillige vittig og overlegen, og om hende kan man med Rette sige, hvad der ellers saa let løber en høflig Teateranmælder i Pennen, at det er umuligt at se, at hun spiller Komedie, hun er i højere Grad end nogen anden Pariserskuespillerinde den Person, hun fremstiller, man ser absolut ikke Smilet bag Masken hos hende, men at det er der, tvivler man ikke om.

Der er Boisselot, som man maaske vil erindre fra Sarah Bernhardts første Besøg i København. Da var han kun en jævn god Skuespiller (Michonet i „*Adrienne Lecouvreur*“ var en af hans Roller her). Nu har han udviklet sig til en Farceskuespiller af Rang. Hans *p. t.* døve Forhørsdommer i „Familjen Pont-Biquet“ var kær. Den lille visne Mandsling præsiderer i Retten uden at ane, hvad der siges — da der kommer Bud fra hans Kone om, hvornaar han vil spise til Middag, svarer han: „Ikke i Dag, det kan der slet ikke være Tale om, jeg skal se en Gang i næste Uge“. — og alt imens svæver der et lyksaligt Skær over hans Ansigt ved Erindringen om Privatforhøret. Som tidligere bemærket: Publikum brølede af Glæde over ham.

Der er endelig — *last not least* — Dupuis, *Variétés* udmærkede Skuespiller, der paa *Vaudeville* spillede Ræsonøren i Familjen Pont-Biquet; den Slags „Laan“ er meget almindelige i Paris og meget fornuftige. Det er Dupuis, der som Judics Medspiller har været med til at bringe Sejeren hjem som Bademesteren i „*Niniche*“, Fa'r og Søn i „Fa'rs Kone“, Kulhandleren i „*Les charbonniers*“, Soldaten i „*Lili*“ o. s. v. o. s. v. Hans Sangsstemme var i hans unge Dage ypperlig. Nu er han ældre, men endnu en Kunstner af høj Rang; hans Styrke er ikke den barokke Farcekomik, det er især hans Replikbehandling, der er hvad Svenskerne kalde „öfverdådig“. Det er en Sjælesvir at høre Replikerne serverede saaledes, at end ikke Forfatteren i sine stolteste Drømme kan have tænkt sig dem bedre serverede, det skulde da være af Coquelin, før han rejste Jorden rundt i 80 Dage. Coquelin er som bekendt en god Ven af Bisson, og han spiller gærne Bissons glade Stykker

„Skilsmissens Overraskelser“, „Rigsdagsmanden“ o. s. v. Men som sagt Bisson kan være fornøjet med Dupuis, han leverer hver Replik som en Perle paa en Guldtallerken — en lille bitte Smule for meget paa en Tallerken.

Det var mest gamle prøvede Kræfter; det kniber lidt med Ungdommen, men den findes; en ung Mand, Hr. Simon, der paa *Palais-royal* debuterede i „Herren er paa Jagt“ som Nevøen, viste stort Talent; her hjemme i Holbergs Fædreland, hvor vi for Resten langt fra sætter Pris nok paa en god Farce, vilde vi kalde hans Spil fortrinligt. Men vi maa ikke glemme, at Debut i Paris tit betyder Førsteoptræden paa dette Teater.

* * *

Théatre français spillede 4—5 Aftener om Ugen *„Par le glaive“* Tragedie i 5 Akter af Jean Richepin. Det er en Forestilling, der er vel værd at se. Ikke fordi Stykket er et Mesterværk, ti det er det ingenlunde, det er et kønt Arbejde med en Del Virkning, uden Affektation og Svulst og skrevet i nette Vers, men Richepin har haft det dobbelte Uheld, at Musset levede før ham, og at Musset ikke nægtede sig og os den Glæde at skrive *„Lorenzaccio“*. Men er det end ikke saa dejligt et Værk, saa er det dog et Stykke, der tager sig ud, og som spilles ypperligt.

Den, der ser det den første Gang, han er i *Théatre français*, vil straks i den første Scene føle, at han befinder sig i Kunstens „allerhelligste“. De, der oftere har været i *Théatre français*, de, der er saa heldige med Lethed at kunne følge en fransk Forestilling, og altsaa har tilbragt uforglemmelige Aftener og Formiddage i Molières Hus, føler allerede Hjærtebanken, naar de staa udenfor det gamle rare Hus. Man tror at være bleven blaseret, man har set et Utal af Teaterforestillinger her hjemme, nogle udmærkede, mange tarvelige, enkelte gyselige. Hvor ofte har vi været betagne rigtigt? Der er enkelte Scener, enkelte Skuespillere, som helt og holdent have revet os med, men hvor ofte har en hel Forestilling grebet og fængslet os og givet os Stof til Eftertanke blot en halv Time efter Tæppets Fald — der er „Vildanden“ fra i Aar, der er enkelte andre, hvor Stykke og Spil var lige udmærkede, men det er faa. Vi er begyndt at tro, at Forestillingen om *Théatre français* har været overdreven, at det vel har været ganske kønt og ret morsomt, men at en Teaterforestilling, naar alt kommer til alt, dog kun er en Forlystelse, et Tidsfordriv. . . . .

Saa er det, at Hjærtet banker hæftigere allerede ude paa Pladsen, saa er det, man gaar op ad de tæppebelagte Trapper stille og andægtig som en troende i Helligdommen, og naar man staar foran Houdons Statue af Voltaire, den vidunderligste Skulptur, jeg kender, det Marmor, der er nærmest ved Kød og Blod, nærmest ved at tale af alle Stene — saa pibler Taarerne frem i Øjet. Som Kystboen, der paa lang Afstand føler, at han nærmer sig Havet, saaledes mærker den, der elsker god dramatisk Kunst, at han nærmer sig det ypperste, naar han atter staar i *Théatre français*; det er som man havde levet i Ørkenen blandt vilde Stammer og atter kom til de bedste i et stort Kulturfolk, til dem, hvis Intelligens og Aandsstorhed vi beundre, hvis Kunst og Skønhedssans betager os.

Der spilles ikke altid lige godt i *Théatre français* og ikke altid gode Stykker, men det er et Sted, hvor Kunstens hellige Ild aldrig slukkes; selv om man ser en Scene, hvor et Par underordnede Skuespillere veksle to Repliker, vil man kunne mærke, at de har den rigtige Respekt for deres Opgaver; i *Théatre français* er man altid i Ordets aller bedste Betydning i godt Selskab.

Første Scene i „*Par le glaive*“ foregaar i Ravenna i Aaret 1359 paa Gaden udenfor et Værtshus; unge Adelsmænd sidder og drikker, en Mand spiller paa Guitar og en Gadesangerske synger en Vise, Folket staar omkring og lytter til. Hvor kender vi ikke godt forud saadan en Scene her hjemme fra med den opstillede Række Statister, med de kære Kostymer, der ligesom Jerusalems Skomager har gennemvandret alle Lande og alle Tidsaldre, i Baggrunden et udspændt Maleri og oven over Scenen 2 à 3 Rækker grønne Blade, der danne Arkitraver over Gaden.

Tæppet gaar op i *Théatre français* og vi er i Ravenna, det er en virkelig Gade, der er bygget op; og intet ligner de Mennesker, vi se paa Gaden, mindre end Statister. Illusionen er mærkelig slaaende, og den ikke alene holder sig hele Stykket igennem, men stiger lige til Slutningen, skøndt der tales i et for os fremmed Sprog og endda paa Vers. Her er alt, hvad der gaar ind under Begrebet „ypperligt sat i Scene“. Dekorationerne er uden Sammenligning de smukkeste, jeg har set paa noget Teater, udført med stor og fin Kunst, forbløffende illuderende; de er for det første alle byggede op, og saaledes, at man aldrig kan se Sammenføjningerne, og Stoffet er gengivet saaledes, at man maa gøre Vold paa sig selv for at tro, at det ikke er Guld og Marmor, Jærn og Glas, men malet Lærred. Dragterne svarer ganske hertil. Alt, hvad der er

af Folkeliv, Sammenstød, Kamp, Drab, Sprængning af Porte o.s.v. er ordnet og bliver udført saaledes, at man ikke mærker en ledende Haand, men man kan sige sig selv, at der har været en saadan og tilmed en meget kraftig; man kan intet Øjeblik mærke Sufflør, Regissør, Instruktør eller hvilke andre ør'er der nu findes ved et velordnet Teater. Et uforstandigt Menneske vilde sige: det er endnu bedre Kunst end Meiningernes; ti det er lige saa uforstandigt som at sige, at Slaget ved Marengo var endnu mere blodigt end en Revue paa Nørre Fælled. Man maa beundre, hvorledes Meiningernes dygtige Instruktør har kunnet manøvrere med sine Statister, men de store Slag vindes kun med rigtige „Kræfter“. Hos Meiningerne Eksercits, her Kunst; der er i almindelig Forstand slet ingen Statister paa *Théatre français*, blot Kunstnere, mindre og større.

En saadan Ramme er slet ikke uvæsentlig for en Tragedie. Vi tro her hjemme, at vi blot mangle 3 Ting for at kunne spille Tragedie: Stykkerne, Skuespillerne og Publikum. Men vi mangle endnu en 4de Ting: Rammen; med vore Statister kan der ikke spilles Tragedie.

* * *

I den sidste halve Snes Aar har *Théatre français* mistet mange store Skuespillere, Delaunay, den „evigt unge“ Elsker blev til sidst for gammel og trak sig tilbage, Madeleine Brohan, der efter at have været den forgudede Elskerinde blev den mest henrivende „gamle Dame“, med et Lune som Fru Sødring og en Anstand som Fru Heiberg (saaledes som hun skildrer sig selv), forsvandt ligeledes. Den fine Komiker Thiron og den lille bedaarende Ingenue Samary er døde. Croizettes straalende Skønhed er visnet hen i Privatlivets Fred, Coquelin trækker sin Menagerivogn rundt gennem Riger og Lande til Skade for sit store smukke Talent, Sarah Bernhardt spiller Dusintragedier for Rødhuder og Halenegere, og Teatrets mange friske Kræfter fra Firserne er jo ikke længere i deres „bedste“ Alder; men dog staar Teatret endnu som en ualmindelig smuk Nr. 1, og endnu holder det Verdensrekorden. Kun én er ikke erstattet, fordi hun var uerstattelig, Sarah Bernhardt. Hun kunde undertiden basere alt paa en enkelt Scene, spille næsten mekanisk, kun glimrende ved sin dejlige Stemme, et helt Stykke igennem, for saa i Slutningsscenen at frembringe den største Virkning, som nogen scenisk Kunstner har formaaet, frembringe et saa vidunderligt fyldigt Skønhedsindtryk, at det aldrig glemmes, saaledes at denne Scene blev „Aftenen“, alt det andet

kun en kort Indledning. Og hun kunde spille f. Eks. de klassiske Tragedier saaledes, at hvert Ord, hver Bevægelse var en Skønhedsaabenbaring. Men altid var hun Midtpunktet i en Forestilling, naar man tænkte tilbage paa den.

Man kunde ikke lade være at savne Sarah Bernhardt i „*Par le glaive*“, hun vilde have givet Richepins kønne Stykke den Glans, langt svagere Arbejder som f. Eks. Borniers „Rolands Datter“ fik fra hendes Spil. Nu spiller Mlle Bartet Hovedrollen Rinalda, med Højhed og Ynde, med et pragtfuldt, velskolet Organ, med Følelse og Intelligens, i alle Maader fortræffeligt, næppe noget Land har en bedre tragisk Skuespillerinde i Øjeblikket undtagen den Nybyggeregn, hvor Sarah Bernhardt opholder sig[1]. En langt ringere Kunstnerinde er Mlle Dudlay, der spiller den anden store kvindelige Rolle: Bianca. Dudlay er gammel ved Teatret, hun er en paalidelig, intelligent Kunstnerinde og Følelse er ikke det, der mangler hende; men hendes Stemme faar undertiden en ubehagelig læspende Bilyd og hendes Ydre er uheldigt ikke mindst til Ungepigeroller. En ung Dame Mlle Amel, der spillede den ganske lille Rolle: Barnepigen Orsola, var betagende nydelig. Jeg har aldrig set hende i andre Roller. Rollelisten indeholder 17 Herrenavne, alle disse 17 Kunstnere spillede godt, enkelte Smaaroller blev ligefrem forbløffende godt udført, men Hovedinteressen knyttede sig saa aldeles ubetinget til de to Brødre Mounet Sully og Paul Mounets Spil.

Mounet Sully delte straks, da han for en Snes Aar siden debuterede, Publikum i to Lejre, nogle lo, andre græd, men mange, der begyndte i Smil, er dog senere endt i Taarer. Den Latter, der fulgte hans Spil var let forklarlig; det komiske fremkommer jo ved, at noget synes at være eller vil være en Ting, som det dog ikke er. Mounet Sully fremstillede Lidenskaben, men saaledes var Lidenskaben jo ikke; den var vel en pæn Borger, der talte i akademiske Vers og Gudskelov ikke en Vild eller et Uvejr eller en Vulkan i Udbrud. Ligesom Fahrenheit satte Nulpunktet paa sit Thermometer efter en Temperatur, han havde oplevet i Danzig, og som var „det koldeste, der kunde tænkes“, saaledes havde man sat Lidenskabens Kogepunkt paa Scenen til noget bestemt, der var det varmeste, der kunde tænkes; og da Mounet Sully gik langt

[1] Sarah Bernhardt er for Resten nu vendt hjem til Frankrig maaske for at gaa tilbage til *Théatre français*.

over dette Kogepunkt, saa var han latterlig. Det maa nu ogsaa tilstaas, at Mounet Sully ikke fremstillede Hverdagsfolk. Hans Lidenskab er altid uendelig, i „den Fremmede“ lider hans Gérard af den Kærlighed over alle Grænser og uden alle Hensyn, som Digterne fabler om, men som vi først har set fremstillet af Mounet Sully; hans Oreste i „*Andromaque*“ er rædselslagen saaledes som vi, der ikke har set de forfærdelige Ulykker: Folk, der indebrænder, overfyldte Skibe, der synker, levende begravede i Gruber o. s. v. slet ikke kan tænke os, at Rædselen kan betage et Menneske. Mounet Sullys Had, Kærlighed, Opofrelseslyst, Hengivenhed, Frygt det er altsammen: over alle Grænser, uden alle Hensyn; men det er for mig intet Øjeblik latterligt, kun storslaaet, ganske enestaaende mærkelig Kunst; Mounet Sullys Bevægelser er ganske vist undertiden noget kantede, der er af og til saa bratte Overgange i hans smukke Stemmes Slaaen over fra det kælent bløde til det løveagtigt brølende, at man kan gribe sig selv i at smile midt i Beundringen. Han spiller i „*Par le glaive*“ en idealt ædel Person med en glødende Kærlighed til sit stakkels overvundne Land og Folk. Intet Offer er ham selv for stort, ligesom han paalægger andre de største Ofre, alt for Fædrelandet, alt for Folket — uden alle Hensyn. Da Folket rejser sig, gaar han forud som en luende Ildstøtte; han, der aldrig har draget Sværdet, fører de bevæbnede, han dræber selv uden Betænkning — for første Gang, da han tror, at den Kvinde, som han beundrer og højagter, har været sit Land utro, skøndt hans Hjærte bløder mere end det, han gennemborer, — uden Hensyn, ti han elsker sit Land over alle Grænser. Hans Tale om den store Broderkærlighed, der harmonerer saa ypperligt med Mounet Sullys kristusagtige Ydre, virker lige saa betagende blødt, som hans Øjnes brændende Ild og hans flammende Vrede i andre Scener virker „lammende skønt“, hvis man kan bruge dette Udtryk.

Broderen Paul Mounet er betydelig yngre, hans Kunst er langt fra saa yderliggaaende, han er en almindelig, ualmindelig udmærket Skuespiller. Han fremstillede en raa Soldat Conrad med Tilnavnet Ulven. en Helvedesbrand af en tysk Landsknægt, der har svunget sig op til Fører for sit Regiment, erobret Ravenna, hvis Tyran og Svøbe han er. Kun én kan tøjle ham, kun én bøjer han sig for: Rinalda, den for død antagne Arvefyrstes Brud, som er gaaet ind paa at ægte Conrad, ved Løftet om at han i saa Tilfælde ikke vil dræbe Fyrstens lille Broder. Han elsker hende,

hun hader ham. Han trygler om hendes Kærlighed, han adlyder hendes Ønsker, han er som et rasende Vilddyr, som hun alene kan tæmme; indtil han fatter Mistanke til hende, til han tror at hun har sin Elsker gemt i Slottet, ti da gaar hans Raahed og Grumhed over Forelskelsens Optugtelse.

Paul Mounet spillede denne Soldatertyran med fuldendt Mesterskab, hans Ydre var ligesaa kunstnerisk gennemført som Udmalingen af hans Indres to kæmpende Lidenskaber: Lanseknægtraaheden og den brændende lidenskabelige Kærlighed. Ikke det mindste Øjeblik ser man Skuespilleren bag Rollen — en Ros man ikke ubetinget kan tildele Broderen — med den fineste Dannelse og overlegne Intelligens havde han opfattet hver lille Enkelthed og med fuldendt Kunst gengav han det Billede, han havde dannet sig. For „Rammen“ og for de to Brødres Skyld bør man se „*Par le glaive*“.

* * *

Men endnu heller bør man se et moderne Stykke paa *Théatre français.* Desværre er det smaat med de helt moderne Stykker. Det nyeste, der spilledes, var „Hvor man keder sig“; det var morsomt at se det igen, skøndt Spillet har været endnu bedre før i dette Stykke. Selve Stykket, som det er blevet Skik at se noget ned paa, er dog behændigt lavet og Repliken ofte overordentlig vittig; det forekommer mig ikke at være for meget at sætte det i Rang med Otto Benzons og Gustav Esmanns bedste Arbejder. Det er her særlig Damerne, der spiller godt. Madeleine Brohan har faaet en nydelig Efterfølgerske som den gamle Hertuginde i Blanche Pierson, der i sin Tid paa *Vaudeville* glimrede som „Dora“ og i lignende Sardouske Primadonnaroller; hun engageredes til *Français* bl. a. for at erstatte Sarah Bernhardt, men synes nu særligt at faa ældre Dameroller, som hun spiller udmærket. Fru Phister spillede jo i sin Tid Hertuginden mærkelig godt, men det var næppe den rigtige Hertuginde. Hendes Vugge havde sikkert staaet i Borgergade, i alt Fald i en meget borgerlig Gade og hendes Vid var mere lystigt end egentlig overlegent, hun var for hyggelig, hendes Magt var os ubegribelig. Aldeles omvendt med Blanche Pierson, hendes Spil forklarede netop Hertugindens Indflydelse. Hendes Holdning og Udseende sagde os straks, at hun var „født“, hendes Øjne og hendes Smil fortalte os, at hun hyldede den belmannske Leveregel: „Är jag född så vill jag lefva“, det forekom os saa naturligt, at denne gamle Dame sagde, at det dejligste af

alt her i Verden var dog at elske. Blanche Pierson sagde Hertugindens Vittigheder saaledes, at vi forstod, at de ikke vare tillærte men originale, sagde hendes Uartigheder til det kedelige Selskab saaledes, at vi følte, at Hertuginden var tryg, selvsikker og mægtig; man undrede sig ikke over, at alle kredsede om hende, hun var det givne Centrum, hvorom alt maatte dreje sig. Et Teater, hvor en Madeleine Brohan erstattes af en Blanche Pierson, er i endnu højere Grad end vort Tivoli: en Institution.

Reichenberg spillede nu, som da Stykket kom frem i 1881, Underpræfektens Frue. Hendes fine Kunst har yderligere udviklet sig i Aarenes Løb, men hun hører til de mange, hvis Ydre ikke bliver absolut yngre med Aarene; hun illuderer nu mindre end i sin fejreste Ungdom, men det maa være herligt for en Forfatter at faa sine vittige Repliker sagt af hende. Ogsaa Broissat har sin gamle Rolle som Miss Watson, om hende gælder det samme, ogsaa hun udvikler sin fine, elskelige Kunst med Aarene, men ogsaa hos hende mærkes Aarene mere end hos en dansk jævnaldrende Kunstnerinde. Fru Hennings er næppe efter Døbeseddelen yngre end nogen af disse to franske Kunstnerinder, men det synes, som om Ungdom ligesom mange andre gode Ting holder sig bedre paa Is end i Varme. Ligesom Madeleine Brohan har hendes Niece Samary faaet en nydelig Efterfølgerske, en ganske ung Dame Mlle Ludwig, der sandsynligvis snart vil være en Berømthed. Det er ingenlunde let at erstatte Samarys store Talent, hendes fuldtendte Uddannelse og den gennem 3 Slægtled nedarvede, respektfulde Kærlighed til den dramatiske Kunst, og Ludwig kan vel endnu kaldes Elev, hvis man ikke derved vil tænke paa vor mærkelige Elevskole. Hun er for Resten lige saa køn og nydelig som sin Forgængerske, nok saa gratiøs i sine Bevægelser, hendes Opfattelse af Suzanne i „Hvor man keder sig“ selvstændig og fortræffelig, paa ingen Maade nogen Kopi af Samarys; overhovedet har *Théatre français*, der jo roses for sin gode Tradition, intet at gøre med denne dumme Spændetrøje, hvormed vi vil tæmme alle de „Galskaber“, der kaldes Personlighed, skøndt den dramatiske Kunst uden Personlighed dør ud, saaledes som den er i Færd med det i det holbergske Repertoire. Men Ludwig er endnu ikke saa overlegen dygtig i sin Kunst som Samary var, hos hende fandtes intet uopdyrket Land, der var ingen tomme Scener, næppe nogen tom Replik i hendes Spil; man løber jo ikke til det fuldendte, men Ludwig vandrer sikkert og roligt ad Vejen dertil.

Hendes Suzanne er nydeligt Komediespil, udmærket anlagt, i det hele og store ganske bedaarende, men med den fine Maalestok, man her anlægger, kan man nok finde et og andet, der ikke staar i Højde med det udmærkede Anlæg. Som noget af det bedste maa bemærkes den Maade, hvorpaa hun græder af Glæde, da alt ender godt i sidste Akt; ingen dansk Skuespillerinde gør hende det efter. Vi er jo et naivt elskværdigt Folk, men vore Ingenuer paa Scenen bliver, naar de er rigtigt udmærkede f. Eks. Fru Hennings, kloge Børn, medens de intelligente kloge franske Damer kan græde og le helt anderledes ud af Hjærtens Grund. Her beundre vi, hvor kloge de unge Piger er trods deres Naivitet, i Frankrig, hvor barnlige de er trods deres Klogskab. Betages vi af Rørelse i et dansk Teater, er det som om vor Hals snøredes sammen, saa Taaren kommer op i Øjet, Ludwig, Baretta, Broissat ikke at tale om Sarah Bernhardt varmer vort Hjærte, Taarerne kommer som ved Foraarstøbrud.

Ingen af Herrerne i „Hvor man keder sig“ spiller fænomenalt, men her er igen den vidunderlige „Ramme“, alle Birollerne udførte af Kunstnere, med en Respekt og Kærlighed til Opgaven, som var det Hovedrollen i en shakespearsk Tragedie, de Folk gik til; man savner vel Coquelin som Underpræfekten, men Truffier spiller Rollen vittigt og intelligent, og Baillet spiller Roger nydeligt, selv om han slet ikke kan erstatte Delaunay.

* * *

Delaunay kan dog erstattes, ja han har i enkelte Retninger fundet sin Overmand i Worms, hans Synskreds er større, hans Følelse dybere, hans Spil langt mere sandt og moderne. I 1877 debuterede Worms paa *Théatre français* efter at have været en yndet Kunstner ved Gymnase. Han debuterede i „Markisens Sønner“ som Markis'en, medens Delaunay spillede den af Alexandre Dumas arrangerede Rolle, Hertugen. Delaunay var den Gang, efter at Bressant havde trukket sig tilbage, uindskrænket Hersker over alle kvindelige — og for saa vidt ogsaa mandlige — Tilskuere. Han spillede trods sin Alder, han var da over 50, lige beundringsværdigt næsten Drengeroller som Fortunio i Mussets smukke Stykke *„Le Chandelier“* (Lysestagen) og vittige elegante Raisonører som Hertugen i Markisens Sønner. Hans Konversation var Idealet af det, vi fandt udmærket hos den svenske Skuespiller Fredrikson, hans Vid var paa Højde med Dumas', hans Følelse nærmede sig Mussets.

Ved Siden af dette blændende lyse Vid tog Worms dybe melankolske Kunst sig straks godt ud, og det saa ud som om de to skulde gaa hver sin Vej, Delaunay Lystspillets og Konversationsstykkets Enehersker stod ikke i Vejen for Worms, der snart blev en beundret og elsket Kunstner i det alvorlige Skuespil og Tragedien, hans Carl d. 5te i „*Ernani*“, Ægtemanden i „Prinsessen af Bagdad“ var nogle af hans første Triumfer, og disse Roller kan næppe spilles bedre. Men ikke saa snart trækker Delaunay sig tilbage, før Worms gaar ind i en af hans Glansroller og naar lige saa højt, ja efter min Mening fordunkler ham fuldstændigt. Det er i „Hr. Poiriers Svigersøn“. Jeg saa ham foruden i dette ogsaa i „Slottet i Poitou“; *Théatre français* spiller stadig disse to „Elverhøjer“, og man ser bedst hvor meget vor eget „Elverhøj“ staar over dem, ti det kan jo spilles atter og atter trods et gennemgaaende tarveligt Spil, medens *Théatre français* Elverhøjer fordrer det mesterlige Spil de faar for at holde sig paa Repertoiret.

I Tuilerihaven findes et Panorama, hvor man ser Frankrigs berømte Mænd og Kvinder i de sidste 100 Aar. Her genfinder vi Got i Poiriers kendte Dragt med den spraglede Vest; han er med Rette afbildet i denne Rolle, som han endnu udfører med samme Friskhed og komiske Kraft, som da jeg for mange Aar siden første Gang saa ham spille den. Som altid, naar Got spiller i et Stykke, er „Poiriers Svigersøn“ en Mønsterforestilling. Svigersønnen Marquis de Prèsles spilles som sagt af Worms, hans Spot over Svigerfaderen er ikke mindre hvas end Delaunays, hans Foragt for den Familje, Kone iberegnet, som han har faaet i Tilgift til Millionerne, lige saa souverain, men der er i hans melankolske Blik noget, der forsoner os med denne Optræden af den fattige Marquis, som Delaunay savnede, og hans voksende Glæde over og gryende Kærlighed til sin Hustru gav han et Udtryk, der langt overgik, hvad Delaunays blaserede Synder ydede. Den eneste Damerolle i Stykket spilles af Baretta, Worms Hustru. Der fortælles en pudsig lille Historie om, hvorledes disse to udmærkede Kunstnere „fandt hinanden“. Baretta havde halvvejs faaet Løfte om en Rolle, som hun gærne vilde spille — men paa det afgørende Møde blev den givet til en anden. Bedrøvet forlod hun Salen og satte sig til at græde oppe paa Teatret. Her traf Worms hende; det gjorde ham ondt at se hende saa nedslaaet, han syntes der var begaaet Uret imod hende, og han trøstede hende af sit ganske Hjærte, som han saa tilsidst tilbød hende som Erstatning. Lige saa naturligt som hans Tilbud,

var hendes „Tak den, som byder“, ti to mere bedaarende Mennesker end disse to fortrinlige Kunstnere har sjældent gaaet i Spand sammen for Tespiskærren. Baretta har udviklet sig med Aarene, noget legemligt, meget intellektuelt; hendes Kunst er som den bedste ved hendes Teater, den Kunst, der absolut er blottet for de døde Punkter, hendes noget tilslørede Stemme har en dejlig Klang, og naar hun slaar sine smukke Øjne op i Glæde eller slaar dem ned i Sorg, er det ikke til at modstaa. Baretta har altid været nydelig, hun er med Aarene bleven overordentlig køn, hendes Haand er det en sand Nydelse at se paa; men det bedste er hendes fine, noble Kunst, præget som den er af stor Intelligens og dyb Følelse; der er en egen silkebløød Skønhed over alt, hvad hun spiller. I „Slottet i Poitou“ er det atter dette Ægtepar, der spiller sammen. Her er Forholdet det omvendte, han er den borgerlige, hun den adelige, men medens hun i begge Roller er den ædle Kvinde og spiller lige udmærket, spiller Worms i Stedet for den blaserede letsindige og alt andet end dydige Marquis, en opofrende, af „Ædelhed“ næsten overvældende, napoleonsk Soldat. Worms ser — med Undtagelse af Klædedragten — omtrent éns ud i de to Roller; der bruges, som sagt, ikke meget Maske. Men det er kun lige straks, man tænker paa denne Lighed, man opdager snart, at det er to ganske forskellige Personer, deres Udtryk er som Nat og Dag, en Alvorsmand og en Levemand, den ene har konverseret hele sit Liv, den anden har tiet og adlydt, derfor deres Tale saa uens; den ene er vant til de bonede Gulve, den anden har vandret Siberien og Rusland igennem, derfor deres Gang og Bevægelser saa ulige, kun i ét er de to Personer éns i Worms Udførelse, det er begge to fuldendte dejlige Kunstværker, begge Steder er Forfatterens Tanke mere end forstaaet og udført yderligere, begge de to Mænd er langt betydeligere Ydelser end Forfatternes.

Febvre, der tidligere med megen Bravur spillede Soldaten, har nu overtaget Marquis de la Seiglières Rolle, som man vil erindre fra Mantzius' udmærkede Udførelse, og som Thiron tidligere udførte paa *Théatre français*. Thiron gjorde ham til en fuldstændig komisk Person, hvis Glæde over sin egen Sundhed og sin egen Krop var løjerlig, hvis Omtale af Napoleon og Revolutionen var latterlig, hvis Adelsstolthed var dum, hvis Optræden overfor sin tidligere Forpagter var gemén, kort sagt en Person, der fortjænte Haan og Spot. Og Thiron spillede med næsten burlesk Komik, hans Marquis var overvældende morsom. Nu kommer Febvre og spiller

Rollen paa en ganske anden Maade end den lille trivelige Thiron. Febvre er en stor og kraftig Mand, hans Marquis var en virkelig Grand Seigneur, han forstaar ikke og vil ikke forstaa Napoleon og Revolutionen, han anerkender ikke de Love, de har „benyttet hans Fraværelse til at indføre", efter hans Mening var det kun hans Forpagters simple Pligt at give det Slot, som nye Love havde skænket ham, tilbage til den oprindelige, retmæssige Ejer, til Marquis de la Seiglière. Naturligvis laver Febvre ikke Rollen om, der bliver Stof nok til Latter tilbage, men han fremdrager en anden Side af Figuren, ser Marquis'en i et andet Lys og spiller ham med samme Ret efter sin Opfattelse, som Thiron efter sin, og gør det paa sin Maade lige saa udmærket.

Atter et Eksempel paa hvad Teatret med den udmærkede Tradition mener om Spændetrøjen.

Ogsaa i dette Stykke spiller Blanche Pierson en gammel Dame med stor Bravur.

* * *

Af de yngre Kræfter har jeg nævnt Mlle Ludwig, der foruden Suzanne i „Hvor man keder sig", spillede Pernillerollen Gotte i Sedans gamle Stykke: *„La gageure imprévue"* (Det uforudsete (!) Væddemaal) med meget Skælmeri og desuden den unge Enke i det af Musset stærkt paavirkede lille Stykke *„Souvent homme varie"* (Manden er omskiftelig) af Vacquerie. Det er en ung Enke, der ikke vil gifte sig igen, fordi Kvinden, efter hvad hun siger, kun som Enke har en Frihed, der kan lignes med Mandens. Da hendes Bejler for at bevæge hende, paa Skrømt gør stærkt Kur til en ung Pige, bliver hun virkelig skinsyg og vil nu indvillige i at ægte ham, men nu er det for sent, de to unge er bleven forelskede i hinanden, og den unge Enke maa tage Skade for Hjemgæld. Som man vil se er det: „Man spøger ikke med Kærlighed", men „paa en anden Maade". Her spillede Ludwig med stor Finhed og endnu mere gennemført Kunst end i de to andre Roller. Hun er sikkert lige paa Nippet til at indskrive sit Navn blandt Stjærnerne.

I det samme Stykke spillede to unge Mænd med Talent, G. Berr og Le Barrgy, den sidste sikkert en vordende „Elsker" af Rang, den første en Karakterskuespiller med et stærkt Anstrøg af Coquelinsk Lune.

Coquelins Efterfølger som Advokaten i Slottet i Poitou er de Feraudy, en intelligent og dygtig yngre Mand, der spillede Rollen

dadelløst, men uden Coquelins brede Humør og Komik, rigtig godt, men aldeles ikke uforglemmeligt. I „Poiriers Svigersøn“ havde han faaet Kokkens lille Rolle, som man maatte sige, at han spillede udmærket, hvis man ikke erindrede det Mesterværk, som Thiron skabte af de faa Repliker. De Feraudy er dog sikkert en af dem, hvis Navn en Gang vil faa Klang, endnu fylder han ikke helt i de Roller, som udmærkede Kunstnere har gjort større, end de var fra Forfatterens Haand.

* * *

Mange Ting er der at se i Pariserteatrene. I Edenteatret gav de en Ballet *„Roknedin“* som blev stærkt anbefalet af ærede Landsmænd. Danske paastaar gærne, at de forstaar saa godt som hvert Ord i de franske Theatre, men de føler sig dog tryggest, naar de ser en Ballet, og *„Roknedin“*, blev der sagt, „maatte man se“. Der var en Akt, hvor der var 12 Hesteben og 200 Balletben paa Scenen, medens 80 Musikanter spillede Musiken dertil. Det var overordentlig pragtfuldt, men jeg beklager de fattige Folk, der ikke havde Raad til at gaa efter at have set en Akt.

I *„Théatre moderne“* spilledes et Passionsskuespil „Kristus“ af Grandmougin med Musik af Lippacher. Det var i alt Fald, for hvem der ikke har set Forestillingerne i Oberammergau, overordentlig interessant, særligt var Musiken køn, og Stykket blev udmærket spillet, sikkert bedre end i Ammergau. Kristus udførtes rørende skønt af Delaunay, en Søn af *Théatre français'* berømte Skuespiller, ogsaa Pilatus spilledes udmærket af Dupont. Kun faa Personer optraadte, Scenen var ikke stor, men der opnaaedes stor Virkning ved det fortræffelige Scene-Arrangement. 5te Tableau, hvor Kristus og de to Røvere hænge paa Korset og 6te Tableau: Opstandelsen forekom mig ærligt talt lidt smagløse, men de hørte vel nødvendigvis til. Scenen mellem Kristus og Marie Magdalene hører derimod til dem, man længe erindrer med Glæde.

Paris-Nouveautés, et Teater, der grundlagdes for en 12—14 Aar siden af *Palais-royals* store komiske Skuespiller Brasseur, gav en Forestilling, der bestod af en Pantomine og en Revue. Pantominen er jo det nyeste nyt i Teaterverden; der spaas den en lige saa storartet Fremtid, som dens Fortid har været berømmelig, store Digtere skriver Teksten eller Indholdet, hvad man nu vil kalde det, og fine Komponister skriver Musiken. Den Pantomime, jeg saa, var umaadelig kedsommelig, skøndt Idéen

(efter Champfleury) var ganske god. Den hed „Commandantens Statue“ og handlede om Don Juans gamle Commandant, der indfinder sig til Gæstebuddet; men til en Afveksling befinder han sig vel i det glade Selskab, drikker sig fuld, træder Dansen og faar til sidst frygtelige Tømmermænd. Da han „dagen derpå“ skal op igen paa sit Fodstykke, foraarsager hans vanskelige Opstigning et stort Opløb, og Folket haaner den løsagtige Statue, hvilket atter bevirker, at han pludselig bliver ædru, hvorpaa han kvæler Don Juan, og Tæppet falder for 3dje Akt. Ti denne lille pudsige Idé er halet ud til 3 lange Akter, hvor man ler 3 Gange og gaber Resten af Tiden. Musiken var mere end tynd, ikke mindst fordi man tænkte paa en vis rar gammel Musik, der er skreven til Don Juan og hans illigitime Svigerfader.

Revuen var af den berømte Xanrof, der dog næppe er bleven berømt paa den; jeg er vis paa, at der maa kunne skrives bedre Revuer. Yvette Guilbert skulde have optraadt, men havde mældt sig fortrydelig, derfor udgik en hel Akt, der sikkert har været den allerbedste, de to tiloversblevne var i alt Fald ikke de allermorsomste.

Mange mærkelige Ting er der at se i Pariserteatrene, men ét maa en Københavner ikke forsømme at se, det er *Théatre Chat noir* — ti det er en Virkeliggørelse af det, hvorom vi har talt mere end om nogen anden Skuespilart i de senere Aar: det er den literære Variété.

Tilskuerpladsen er noget større end en Dagligstue i København, der er c. 50 Pladser til 5 fr. og en 40 til 3 fr. Teatret er som et mellemstort Billede paa Charlottenborgudstillingen, Orkestret er et Klaver, Væggene ere prydede med mærkelige moderne Malerier, mange behandlende Kattenes Liv, et fremstillende en stor Bataille mellem Fugleskeletter. Forestillingen indledes med, at Direktøren, Hr. Salis, indfører en Herre og siger en lille Morsomhed om ham, f. Eks. sagde han den Aften: „Det kan maaske interessere Dem, at Hr. Chose er en uægte Søn af Præsident Carnot“. Selvfølgelig er det absolut umotiveret, der var ikke en Gang Spor af Lighed, men det aldeles umotiverede Vrøvl fremsagt med et uhyre godmodigt Smil, morer Publikum. Saa synger Herren en Vise til Klaverakkompagnement, der kommer flere syngende Herrer, nogle akkompagnere sig selv, f. Eks. den bekendte Visedigter Jouij. Sangene var meget vittige og morsomme, Foredraget absolut fuldendt; jeg har aldrig hørt Sange bedre „afleverede“; hvis en Revueforfatter

fra et fremmed Land hørte dem, maatte hans Hjærte samtidig fryde sig og pines af Misundelse. Efter Sangen begynder Forestillingen paa Teatret, det er Skyggebilleder, undertiden bevægelige, der føres frem og forsvinder for at give Plads for andre; foruden sort og hvidt, virkes der med Maaneskingrønt, Stjærnelys og Aftenrødme. Skyggebillederne, der er smaa Kunstværker, danne tilsammen Stykker, alvorlige eller lystige, og Teksten synges eller deklameres af en Herre ved Klaveret, over hvilket Teatret hænger som et Maleri. Der opførtes to Stykker *„La marche à l'étoile“* et alvorligt Stemningsbillede om Vandringen mod Betlehemsstjærnen, med udmærket smuk Sang og Musik til (Orgel bag Scenen foruden Klaveret), og en meget literær, satirisk Revue *„Ailleurs“*, hvortil Teksten deklameredes af Hr. Janvier fra *Théatre libre.* Publikum morede sig storartet, — det skulde have Skam, om det ikke havde moret sig — og det var det mest distingverede Publikum, jeg har set i Teatrene i Paris. De Herrer, der optraadte, var næppe Artister af Profession, de saa ud som Studenter, Kunstnere, Forfattere o. s. v., gode Hoveder, vittige Folk, Mænd med Talent, Smag og Intelligens. Det hele gjorde et brilliant Indtryk.

Mon vi dog ikke skulde kunne faa en saadan liter ..... nej vi kan ikke i dette Aarhundrede; simple Folk vil have Negerkomikere og fine Folk vil have fine Ting, og en Ting bruger mindst 50 Aar om at blive fin i København.

* * *

Det er med Vemod man siger Farvel til Pariserteatrene, selv om man i 16 Dage har overværet 18 Forestillinger, faar man ikke for meget. Hvis nogen af Læserne har fulgt mig gennem alle disse 18, siger jeg ham Tak, hans Farvel er dog maaske uden Vemod.

Axel Henriques.

»Morgondagens konst«.

Hr. Redaktør!

Maa jeg udbede mig Plads i Deres ærede Tidsskrift for følgende Linjer?

I „Tilskuerens" Aprilhæfte har Professor Julius Lange ofret et Par Sider til Omtale af en Artikel: „Morgondagens konst", som jeg skrev ifjor Sommer efter et Besøg i Paris og som stod at læse i „Nordisk Tidsskrift". Prof. Lange gjorde ikke min Artikel til Genstand for direkte Kritik, men han erklærede ikke at kunne dele min Opfattelse af de nyeste Kunstfænomener og deres Betydning.

Den, der læser Prof. Langes Udtalelser om min Artikel, uden at have læst denne selv, kan ikke undgaa at faa den Opfattelse, at jeg er optraadt som Talsmand for det ultra-moderne, at jeg „godtroende" — han bruger netop dette Ord — har taget alt hvad de parisiske Programskrivere er kommet med for gode Varer og at jeg som Følge deraf har skrevet min Artikel som en omtrent blind Apostel for de nye Evangelier.

Men efterlader min Artikel virkelig et saadant Indtryk, maa jeg have udtrykt mig sørgelig uklart. Jeg skrev den for at give vor Læseverden en lille Forestilling om et og andet af de Synspunkter, som de moderne Kunstforfattere opstille, og jeg troede — og tror endnu — at jeg har udtalt mig ganske objektivt. Jeg har ikke stødt i Basunen for nogen af de moderne Retninger, som for Øjeblikket — eller rettere sagt ifjor, da Artiklen blev skreven — trænge sig frem i det modernes Hovedstad, men har kun villet pege paa hvad et Par af det modernes Ordførere har opstillet som Maal for Nutidens Kunst. Mine egne Anskuelser har jeg aldeles ikke villet gøre gældende.

Og det besynderlige er, at Prof. Lange i de Udtalelser, som min Artikel har givet ham Anledning til, kommer til ganske det samme Resultat som jeg. Han har, ligesom jeg, udtalt sig imod alle Slags Forsøg paa at foreskrive Kunstnerne Love. Han tager Ordet for „Kunsten ganske uden Program", og jeg skriver: „För min del tror jag det tjänar föga till att förorda den ena riktningen eller den andra. Det blir så lätt nya regler, man framlägger, i det man utdömer de gamla. Och den fria konsten låter ej binda sig af doktriner — en på litterär väg uppdrifven riktning inom konsten har aldrig lefvat länge och aldrig med sundt lif. En konstriktning frågar ej om lof at få vara till. Har den lifskraft, så växer den sig stark och stor, till trots för alla lagstiftare i snillets värld".

Det kunde aldrig falde mig ind at paastaa, at det er de moderneste blandt de moderne Kunstnere, som har fundet det ene rette, — lige saa lidt som jeg vilde indlade mig paa at hæve dem til Skyerne paa deres Fædres og Farbrødres Bekostning.

Stockholm, 30te Maj 1892.

Georg Nordensvan.

Et Besøg i Holland.

I.

Naar man sydfra første Gang nærmer sig Holland, er en vis Spænding og Nysgerrighed uundgaaelig. Hvad vil vel slaa en først og stærkest, Landskabets Fladhed, Frugtbarheden, Kanalerne eller Byernes Arkitektur.

I Begyndelsen ser man imidlertid som bekendt i alle Lande kun Stationer, større eller mindre Banegaarde. Ensformigheden er ens overalt, Punktligheden ligeledes — undtagen i visse Udkanter af Europa. Fra først af opdager man af det nye Land kun Perron'er, Jærnbanebetjænte, Stationsforstandere, Dragere, og fra alle gule Mure lyser paa Skilter: *Van Houtens Cacao.*

Allerede i Belgien havde Van Houtens Cacao spillet en stor Rolle. Hvor man gik, hvor man stod: Van Houtens Cacao. Men i Holland blev det rent til en Besathed. Som den rejsende Britte efter Goethe's Fortælling i *Romerske Elegier* overalt, fra Paris til Livorno, fra Livorno til Neapel forfulgtes af Folkesangen om Malbrough, saaledes forfølges den Rejsende i vore Dage af Reklamen. Paa alle Stationer, med røde, blaa eller gule Bogstaver, paa sort, paa gul, paa himmelblaa Grund: *Van Houtens Cacao, best goodkoepest in gebruik.* Landskaber — man ser dem næsten ikke, saa hurtigt farer Toget, og skimter man et Øjeblik noget, saa er det en Pæl med en Indskrift *Van H*... eller en Plakat, hvorpaa anes Slutningsstavelsen *bruik.* Man holder ved en By; man ser ud over Roosendaal eller Dordrecht, intet, lyse Mure med *best goodkoepest* i Kæmpebogstaver, og fra alle Dampsporvogne, alle Gadehjørner lyser samme Formel. Man faar det Indtryk, at man er kommen til Cacaolandet, fornemmer formelig Chokoladesmag i Munden, formaar ikke at ryste den kedelige Remse ud af

Hjærnen, kommer ud af Stemning, og maa saa endda til sin Ærgrelse erfare, at Blookers Cacao er mangefold bedre.

Dog nogle Øjeblikke i det mindste er der paa Rejsen fra Bruxelles til Amsterdam, hvor man glemmer det stygge Markskrigeri og studser og henrives. Det er, naar Toget højt oppe i Luften glider over og forbi den store, smukke Havnestad Rotterdam. Toget løber i lige Linje med Tagene paa den mægtige Børsplads. Man ser ned i en meget stor By med kønne, velbyggede Gavlhuse, ser ind ad enkelte højtliggende Vinduer til Hollændere og Hollænderinder ved deres Gerning, faar i Fugleperspektiv et Indtryk af Stadens kraftigt pulserende Liv, Bevægelsen ved Havnen, Hundreder af Skibe i det fjærne — og lige nedenunder: det store Grønttorv, som man tænker sig et Torv paa Christian IV's Tid, indfattet af de høje Huse, og midt i Vrimmelen og Gemysen en Broncestatue af en smuk, lærd Mand, der blader i en Bog, og i hvem man straks aner *Erasmus*. Det er ogsaa virkelig ham, som staar der, ensom i denne stimende Skare, ham, den kloge Lærde, der skrev Satiren „Daarskabens Pris“, som nu foreligger paany i en saa nydelig fransk Udgave med Tegninger af Hans Holbein.

Et Øjeblik efter er Synet forsvundet, Landskabet breder sig fladt og frodigt med Vindmøller allevegne, langs Synskredsen og lige for Øjet. Saa med ét en Fornemmelse, som skulde man kvæles. Ved en Uagtsomhed er man kommen i en Røgkupé, og i den har efterhaanden samlet sig syv tykke Hollændere, der som ægte Hollændere ikke føle sig menneskeværdigt tilmode, medmindre de forpeste Luften om sig med Røgtobak. De røge, uafbrudt, samvittighedsfuldt som opfyldte de en Pligt. En af dem er bange for Træk, og det manglede blot; de lukke Vinduerne, og medens en anden af dem gør sig elskværdig og begynder at forklare en Holland og den hollandske Karakter, bliver Luften efterhaanden mere og mere uigennemsigtig, uindaandelig, stinkende, umulig, til man i fortvivlet Lune strækker alle fire fra sig og kun har én Tanke: Amsterdam.

Endelig er man der, og hurtigt i Vogn til Hotellet, der er fortræffeligt beliggende midt paa *Kalverstraat*, Byens Østergade. Man træder ud paa Hotellets Altan. Hvilket overraskende Skue! Ad den smalle, asfaltbelagte Gade bevæger sig i stærk Belysning af elektriske Blus og Gasflammer to tætte Menneskestrømme i en Art Corso hinanden forbi. Ingen Vogne bryde Trængselen; men der er Raab og Standsninger, al Slags Støj. Paa begge Sider

hæve Husene sig, ganske smalle med tre eller undertiden kun to Fag ud imod Gaden, Huse af sorte og røde Mursten med spidse Gavle, fra hvilke en Bjælke rager ud. Ved Hjælp af et Toug, som derfra hænger ned, hejses alle Sager op i Etagerne fra Gaden.

Lige overfor Hotel Adrian ligger et Hus, der synes en sand elektrisk Lyskilde. Stue-Etagen ser ud som Forstuen til et Panorama; i lille Format fremstiller den brede Vindueskarm et fremmed Landskab. Jeg gaar ned paa Gaden og tager det i Betragtning. Igennem en tropisk Egn, amerikansk eller asiatisk, løber en mægtig Flod; paa den sejler et nydeligt udført Dampskib ind imellem store Plantager af Cacaotræer. Jeg hæver Øjet og læser i Broncebogstaver tværs over Ruden:

Van Houtens Cacao best goodkoepest in gebruik.

II.

Naar jeg tænker paa Amsterdam eller paa en af de andre gamle hollandske Byer, saa ser jeg først for mit Øje en *Gracht,* det vil sige en Gade, hvis Midte dannes af en bred Kanal og hvis rummelige Fortouge paa begge Sider have en Række høje, frodige Elmetræer med mægtige Kroner, i hvis Skygge man under Sommersolen gaar køligt. Ingensteds ellers i Europa ser man saadanne Gader. I Venedig fattes Træerne, i Berlin og Paris, hvor der hyppigt findes Træer, fattes Kanalerne; men denne Blanding af Kørevej og Vandvej, af Promenade og Sejlads, af Landlighed og Stadliv og Flodliv er enestaaende hollandsk, hyggelig og malerisk paa én Gang. Og saa har det alt et henrivende, umoderne Præg, umoderne uden at være forfaldent eller ubekvemt eller gammelt, kun gammeldags ærværdigt og dog ganske praktisk.

Amsterdam er som bekendt en By, konstrueret mod Naturen, og det i endnu højere Grad end Venedig og Petersborg, opført som man byggede i den forhistoriske Tid, i Pælebygningernes Dage. Den er bygget af et nordisk Skipperfolk med Skønhedssans; af det eneste germanske Folk, der har lagt malerisk Sans og kunstnerisk Originalitet for Dagen lige fra det vaagnede som Folk.

Det er kun for Modsætningens Skyld, man kommer til at mindes den anden i Havet byggede By, Patricier- og Paladsbyen Venedig. Dette er en folkelig Borgerby; den har trods sin graalige Himmel, sin Slud og sine fattige brændte Mursten virkeliggjort et

oprindeligt Ideal, og den har i Modsætning til Venedig formaaet at bevare sin Handel og sin Rigdom.

Hvilke Rigdomme i dette gamle Holland, hvilke Værdier i dets Kroge og Hjørner rundt omkring! Jeg var indbudt hos en af Byens store Banquier'er. Han beboede et smukt men fordringsløst Hus med Veranda ud imod en lille Have i *Heerengracht*. Han var den rette Typus paa disse internationale, baroniserede Millionærer, der er ens i Paris, Varsjov, Petersborg og Amsterdam, rolig, klog, velvillig, alvidende. Han kendte f. Eks. Handelsforholdene og de ledende Personligheder i København ud og ind. Gør De Forretninger med Rothschild'erne, spurgte jeg? — har gjort, svarte han, nu gør jeg i Reglen kun Forretninger med Regeringer. — Jeg gengav ham mit Indtryk af Hollands Rigdomme. Ja, sagde han, det er utroligt, hvad for Rigdom der findes gemt rundt omkring hertillands. Man mærker det ved enhver Lejlighed, hvor der appelleres til den. —

Som en Verden for sig ligger i et Hjørne af denne nordiske By Jødekvarteret, beboet af mere end 30,000 Mennesker; ejendommeligt derved, at man her ser en jødisk Befolkning i alle Bestillinger: Sælgekonerne paa Gaden, Grøntkonerne paa Torvet, Slagtersvende og Gaardskarle saavel som Købmænd og Butiksfolk, alle er Jøder. Med sit støjende Gadeliv ved Sommertid minder denne Del af Byen om det gamle Ghetto i Rom, der dog er faatalligt og betydningsløst i Sammenligning.

Her fødtes i 1845 *Sarah Bernhardt*. Der findes endnu mange i Amsterdam, som have kendt hende og hendes Forældre; den franske Adelsmand med Ahner op til Korstogene, der skulde være hendes Fader, bør efter al Sandsynlighed henvises til Sagnets Regioner.

Her levede i sin tidlige Ungdom *Baruch Spinoza*.

Her i Kvarterets yderste Rand i *Jodebréestraat* boede endelig fra 1640—1663 den Mand, der er Nederlandenes største Navn i Kunsten, som Spinoza er deres største Navn i Filosofien, *Rembrandt van Rhijn*. Her har han daglig haft Modellerne til den overraskende Mængde af jødiske Fysiognomier i hans Malerier og Raderinger for Øje.

Paa dette snævre Rum mødes da disse to umaadelige Navne, Spinoza og Rembrandt, den Mand, der frigjorde den menneskelige Tanke, idet han frelste den ud af Middelalderlighed, og den Mand,

der genfødte Malerkunsten eller rettere skabte den fra nyt af paa nordisk Grund.

Spinoza — man føler en vis Varme i Brystet, saa tit man tænker paa ham og føler med ham. Den, der som ung har læst ham, hans Tanke har faaet en Ilddaab, som har lutret og fænget. Spinoza er Tankens Helgen som Shelley Poesiens. Holland, der havde givet Cartesius Ly og der under Spinozas egne Stammefællers vanvittige Fanatisme undte ham et Fristed, fortjæner, som Frihedens gamle, trodsigtstolte Fædreland i Norden, den Glans, der nu omstraaler det fra dette Navn.

Og dog kostede det i vore Dage Kampe, da det gjaldt om at faa rejst Spinozas Statue paa *Paviljoengracht* i Haag.

Min første Gang i Haag var til Hollands største levende Maler, min anden til Hollands største Døde, Spinozas Billedstøtte i Spinozas Gade. Jeg fandt den i en graalig Julimorgenstund, denne afsides Gade med sin smalle Kanal og sine Træer, og dèr saa fjærnt fra Stadens Færdsel paa en rød Granitsokkel den siddende Bronceskikkelse, beskeden, i næsten kun naturlig Størrelse — et Værk af Heksamer. Et Mesterværk er den ikke, men et alvorligt, betydningsfuldt Kunstværk. Ja, saadan har han set ud, saa tænksom og grublende, saa ophøjet af Aasyn, saa skødesløs i Holdning, han, den simpleste Tænker og den dybeste.

Og jeg tænkte paa hans Livsgerning, paa Originaludgaven af hans Efterladte Værker i dens Pergamentbind hjemme i min Boghylde og paa det dybe uudslettelige Indtryk, jeg ved første Læsning modtog af denne Bog. *Ethica* stod for mig og af dette Værk igen særligt den tredje Del, Forklaringen af de menneskelige Lidenskaber, der røber en saa mærkværdig psykologisk Indsigt og nu og da aabner et Indblik i Tænkerens personlige Liv. Han maa selv have lidt under Skinsyge i Kærlighed for at kunne beskrive den med saa stærke og nøgne Ord. Dog tidligt har hans Tankeliv trængt hans Følelsesliv tilbage, og han har levet fuldt forsonet med Tilværelsen, baaren af sin filosofiske Guds-Idé, aldrig overvunden af Jordelivets Sorger, upaavirket af Banlysning og Had, uendeligt taalmodig overfor enfoldige Disciple, der ikke forstod ham og som istedenfor at stræbe imod Forstaaelse stræbte at omvende ham til deres Mirakeltro.

Hvor hint Hus staar, det to-Etages, smalle, faa Skridt fra Statuen, dèr har han levet oppe i Stuen under Taget. Derfra har han daglig gaaet ud langs den stille Kanal i denne afsides Bydel,

og herfra har man baaret ham ud med Fødderne foran, for at bringe ham til *de nieuwe kerk* ved Spui i from Uskyld og Uvidenhed, som havde han været en Troende og en Kristen.

Den Tid vil maaske komme, hvor de, der i Spinoza se deres aandelige Stamfader, den første Opdager eller Aner af det Grundsyn og de Sandheder, der er det moderne Aandslivs og den moderne Videnskabs, ville blive talrige, talrige som nutildags de, hvem hans Aand er fremmed. Da, en Gang i fjærne Aarhundreder, ville disse Steder, hvor han i Holland har levet, og dette, hvor han døde, blive de frie Aanders Mekka.

Er nu Spinoza det stærkeste Aandens Lysglimt, som straalede ud fra dette Holland, der trods sin Lidenhed ene hævdede Frihed mod det spanske Verdensherredømmes Trostvang og rædselsfulde Tyranni, saa er Rembrandt det stærkeste Kunstens Lysglimt, som flammede fra denne Frihedens Arne. Rembrandt er den højeste kunstneriske Personliggørelse af de nordlige Nederlandes Aand, som Rubens af de sydlige Nederlandes Væsen. Men Rubens's Kunst er ikke i samme Grad som Rembrandts hjemmefødt og personlig. Hele Italien stikker i den store Flamlænders Kunst; her spores Michel Angelo, her Tizian, her Veronese; her er romansk Komposition til flamske Farver, eller rettere: her er den storladne Blanding af Romansk og Germansk — det Romanske oversat i det drøjere; det Germanske opblandet med det stilistisk arrangerede — som udgør selve Syd-Nederlandenes Væsen.

Træder man i Amsterdams Rijksmusæum ind i den store Midtersal, hvor man har Bartholomæus van der Helst til højre, Frans Hals til venstre, saa staar man lige for Rembrandts Nattevagt (der burde hedde Dagvagt), et *Doelenstück* (Skyttegilde) som de andre, forsaavidt opfattet i Tidens Aand, men udført som aldrig et Doelenstück før i Verden var malet.

Selv om man har set Rembrandt rundt om paa Europas Gallerier, forstaar man ham først tilfulde her blandt hans bedste Samtidige:

Hvilken Geniets Magt denne! Rembrandt har gjort Kapitejn Frans Banning Cocq, Løjtnant Willem van Ruitenberg og alle disse andre ubetydelige Mennesker, der var glemte ti Aar efter deres Død, udødelige saa længe vor Kultur eksisterer. I visse Maader ses det paa Rembrandt, at han allerede hører en Forfaldstid til, eller rettere, der er ved ham som ved Correggio, ja allerede ved Michel Angelo noget, der varsler om, at den svimlende Højde nu

er naaet, fra hvilken Forfaldet begynder. Men som jeg sad og optog dette Billede i mit Sind, sagde det indeni mig: Han er ubetinget, afgørende Geni, fordi han har fundet noget nyt, der altid har været og dog aldrig før ham var blevet set eller gengivet med denne *Bevidsthed*: Lysets Magi. Man kan ikke se paa de andre Billeder i Salen — og der er Mesterværker iblandt dem — efter Skuet af hans Maleri. Dette er en Ævne som, skøndt plejet og udviklet, bryder frem med en Naturmagts Oprindelighed og Styrke dybt inde fra det inderste i et Menneske, der var den ypperste Seer i sit Folk. Og han stammer fra sit Folk, saa særegen han er. Pieter Lastmans lille Maleri i Haarlem „Flugten til Ægypten“ er allerede Rembrandt i Spiren, rigtignok kun i Spiren.

Ingen store Følelser gengives i „Nattevagten“, overhovedet ingen Følelser, og der er ingen Skønhed i Hoveder eller Figurer; men det er som var man Vidne til Opdagelsen af Lysets Poesi.

I Virkeligheden har Rembrandt opfundet Malerkunsten; han er *Maleren* for alle Malere. Han har opfundet den som Pascal opfandt Kristendommen. Rembrandt er Michel Angelos Modpol. Den store Italiener giver det underfulde Omrids, besjælet ved et Pust af det sublime i høj, mørk Lidenskab; han er ogsaa i Malerkunsten Plastiker. Rembrandt har vel malt Portræter i største Stil, virkningsfulde uden Effekter, og han har efterladt uvurderlige Tegninger; men ejendommeligst er han som Lys- og Farvestraalens Ypperstepræst, og det er i Kraft af dette sit sjælelige og maleriske Anlæg, at han er bleven Nødens og Elendighedens og den kristelige Medfølelses Forstaaer og Skildrer.

Ingen har som han gengivet det bundløse i Mulmets Mørke, ingen som han Skyggernes Tungsind, ingen som han det voldsomme i Lysets Indbryden og dets trolddomsagtige Spil paa de mest dagligdags Genstande, som det halvt rykker ind i sin forklarede Verden; ingen derfor som han det Menneskeliv, der lever og kryber om i Skyggen. Man tænke paa Hundredegylden-Bladet. Hvad her er samlet paa Billedets højre Side, det er den navnløse fattige Befolknings syge og lidende, værkbrudne og lamme og blinde, nedbrudte og ængstelige, der kun have bevaret et Haab. Og midt iblandt dem staar *som* en Straale fra Lysets Verden, *i* en Straale fra Lysets Verden, Kristus, Trøsten i Menneskeskikkelse, den evige Medlidenhed, tungsindig som de elendige, mere tungsindig end de.

Den italienske Kunst er en kirkelig og en aristokratisk Kunst. Under Form af at give religiøst (eller som i Venedig) patriotisk Maleri fremstiller den de fejreste Træer i Menneskeskoven — en Klerus-, Fyrste- og Patricierverden. Den hollandske Kunst er borgerlig og republikansk. Den er den stærke, frigjorte, livsglade Borgerstands Tronbestigelse. Overalt i den Borgersamfund, Borgerforstanderskaber, Laugsformænd, Hospitalsbestyrere, Skyttelaug, portræterede for Eftertiden. Hertil kommer i Genremaleriet Smaaborgere og Bønder, fremstillede i deres Tilfredshed med Eksistensen. Men hos Rembrandt er desuden Proletariatet kommet til, ikke i prosaisk Gengivelse eller munter Komik, men opfattet med Hjærtets Deltagelse, som stille vegeterende i Skyggen og forløst af Lyset. Der er et svagt socialistisk Element i Rembrandts Kunst.

III.

Jeg sad og drømte derom, da en hollandsk, ivrig socialistisk Forfatter søgte mig i Hotellet. Han fortjænte sit Brød som Embedsmand ved et Livsforsikrings-Selskab men var med sin hele Interesse Medarbejder ved det unge Hollands Tidsskrift *De nieuwe Gids*, hvis øvrige ledende Mænd jeg snart skulde blive bekendt med. Socialisterne er under Domela Nuiwenhuis's Ledelse i Holland som allevegne en opadstræbende Magt. Hr. v. d. G. gjorde et fortræffeligt Indtryk, hans Blik for den nuværende Samfundsordens Mangler lod ikke noget tilbage at ønske i Retning af Skarphed; han havde en gennem Selvtænkning indvunden Overbevisning, og det er i Reglen underholdende at tale med overbeviste Mænd, der ikke ved Arv eller Smitte er naaede til deres Tro. Denne unge Mand var som alle Fremtidsmusikere fremfor alt overtydet om sin fuldkomne Ædruelighed i Opfattelsen af det tilkommende. Han havde ordnet det saaledes, at vi, naar den nye Statsskik havde sejret, kunde nøjes med fire Timers dagligt Arbejde og iøvrigt sysselsætte og udvikle os frit. Det var urigtigt at opfatte Socialismen som Tvangs- og Embedsmands-Herredømme. Den vilde netop sikre den personlige Frihed som denne aldrig var bleven sikret før . . . Hvorledes dette i det enkelte skulde gaa til, var og blev det vanskeligt at forestille sig. Den unge Socialist gav sig ikke heller ud for at kunne raade Fremtidens Runer, mente blot i Almindelighed at vide, hvilken Vej der førte til Maalet.

Vi gik sammen gennem Byen. Han viste mig Havnen med *Schreijers-Toren*, saa kaldet, fordi Skibene, der sejlede over Verdenshavet, i gamle Dage gik ud derfra, og Kvinder og Børn altsaa ved Afskeden plejede at græde der. Vi smagte i Wijnand-Focking's navnkundige gamle Udsalg paa den fortræffelige hollandske Genever. Vi læste Plakaterne i de store Butikers Vinduer. En af dem lød: Tro, at der vil komme den Tid, da Politikere ere aabne, redelige Mænd. Tro, at der vil komme den Tid, da Kvinderne ophøre med alt daarligt Koketteri og ene tænke paa deres Mand og deres Hus. Tro, at der vil komme den Tid, da Staterne have afvæbnet og Krigen betragtes som et nu umuligt Barbari. Men tro aldrig, at der vil komme nogen Tid, hvor den Mand, som har vasket sig med den her og her alene forhandlede Mønster-Sæbe, faar Skænd af sin Kone, fordi hans Hænder ikke lugte godt.

Den Menneskesværm, som ved Sommertid ses i Gaderne, er uden Elegance. Den fornemme Verden er borte; hvad man dagligt har for Øje, det er den lavere Middelstands Kvinder og Mænd. Denne Klasse er uden Anstand og Holdning, omtrent som den tilsvarende Klasse i Schweiz. Og disse Kvinder af Folket i Byerne! Man mindes ved Skuet Heines Ord om Fru de Stael: Havde Helena set saaledes ud, var den trojanske Krig ikke bleven ført. De ere smaa, runde, maadeligt skabte, uden Spor af Skønhed eller Ynde, og de iblandt dem, der vandre op og ned gennem Gaderne for at gøre Bekendtskaber, er i al deres Utækkelighed mere foretagsomme og paatrængende end man ellers ser det i store Byer.

Naturligvis finde de indfødte selv deres Kvinder smukke. For den rette hollandske Patriot ere Kvinderne i Holland de smukkeste i Verden ligesom det hollandske Sprog det mest velklingende og majestætiske. En hollandsk Maler, der ledsagede mig paa en Tur langs Kysten og gjorde mig opmærksom saavel paa Fiskernes og Fiskerpigernes Type som paa de smukke Mænd og Kvinder af velhavende hollandske Familier, der laa ved Badestederne, sagde saaledes: Ja vore Kvinder er dejlige. Ser De: Venus fra Milo, det er egentlig den typiske Hollænderinde. For nogle Aar siden — men tal ikke til min Kone derom! — havde jeg en Model og Veninde, der var skabt ganske som Venus fra Milo. Og se Dem om, De møder Typen allevegne: Lav Pande, lille lige Næse, bred Midje og — *niet veel intelligenz* (udtal *intelli-*

chrenz). De ser, ganske samme Karaktermærker som hos den gamle Venus. Heller ikke i hendes Ansigtstræk er der jo ret megen *intellichrenz*.

Det vil ikke let være den Fremmede muligt at se med saa entusiastiske Øjne. Han vil nu og da studse ved et paafaldende Kostyme, saaledes ved Kvindernes fra Friesland, der under en Kappe bære en gylden Plade om Hovedet, eller Kvindernes fra Zeeland, der ved Ørene bære Spiraler af samme Metal; men han vil sjældent vende sig efter et smukt Ansigt. Kun i Rotterdam var adskillige blandt Kvinderne af Folket meget skønne, store og prægtigt formede, men de svarede mere til Begrebet om den flamske Type end til hvad den Fremmede ellers har Anledning til at se af hollandsk Art.

Som enhver ret Hollænder nu er stolt af Kvinderne i hans Land, saaledes ogsaa af Sproget, hvis Klang han ikke bliver træt af at prise; Flamsk gælder for ham kun som en mindre vellydende Afart deraf. Det hollandske Sprog, der klinger som Engelsk med en rigelig Tilsætning af Hebraisk, lyder i den Fremmedes Øren i Almindelighed ikke smukt. Nu og da, hvor det for meget ligner Tysk, klinger det for os i højtidelig Stil saare komisk. Saaledes var der paa Teatret i Amsterdam en Selvmorder, som idet han tømte Giftflasken, tre Gange i Træk udraabte: *Chrute Nacht!* — Sandt er det iøvrigt, at Klangen i Vers og i højtidelig Tale har noget vist majestætisk.

Med Dansk har det hollandske Sprog ikke faa Berøringspunkter. Mangfoldige Ord (som Afdeeling og lignende) skrives næsten som paa Dansk, og vi have i ældre Tid faaet talrige Ord, især Sømandsudtryk fra Hollænderne, saaledes Titlen Schoutbynacht eller et Ord som Orlog — *hors loi* — (den lovløse) Krigtilstand. Det er ret ærgerligt for en Dansk at maatte sige det, men Faktum er, at vort Sprog gennemgaaende klinger afskyeligt i Hollændernes Øren. De finde det, omtrent som Svenskerne, mat og karakterløst. Des mere og behageligere overrasker det, at Kendskab til dansk Sprog og Literatur er mærkelig hyppigt forekommende. I hver By finder man nogle, som kan Dansk. Det er især Damerne, som ere videbegærlige og intelligente nok til at lære sig Sproget, ikke for at bruge det praktisk, men for at kunne læse Literaturen i Original. Man sammenligne Dovenskabstilstanden og Interesseløsheden her i Danmark. Hvor vilde Hollænderen, som rejste Danmark rundt, træffe paa en Dame,

der læste de hollandske Forfattere for sin Fornøjelse, endsige paa Snese af unge Mænd og Kvinder, der var hjemme i hans Sprog, som den danske træffer det i Holland! Man har i Nederlandene i den senere Tid oversat adskilligt fra de skandinaviske Sprog; de bekendteste nordiske Digteres og Skribenters Navne er trængte igennem. Rigtignok har Oversætteren ikke altid det nordiske Sprog tilstrækkeligt i sin Magt. Saaledes var Ernst Ahlgrens Roman *Modern* bleven oversat med Titlen *Moderne*. Man hávde lagt Trykket paa sidste Stavelse.

De sprog- og literaturelskende Mænd, jeg i Amsterdam lærte at kende, hørte alle til den ældre Retning, hvis Organ er van Hall's meget udbredte Tidsskrift *De Gids*. De saa med Vrede og Fordom paa den unge, opadstræbende Slægt, beskyldte den for at dvæle ved det usømmelige og smudsige i sin Novelleproduktion og for at hylde materialistiske Anskuelser i Afhandlinger af filosofisk eller social Natur. Deres Tanker drejede sig overvejende om Hævdelsen af Menneskets Ansvarlighed, om de moralske Idealer opfattede i Kant'sk Forstand.

Af *Henrik Ibsen*, som sysselsatte dem meget, fordi han brugtes af de yngre til at drille og ærgre dem med, kendte de kun „Gengangere“, som havde oprørt dem til det yderste, fordi Forfatteren som ægte Materialist (!) i dette Drama fraskrev Mennesket i dets Egenskab af Efterkommer ethvert Ansvar for dets Handlinger. Forgæves stræbte jeg at foreslaa den lige saa gyldige Synsmaade for Stykket, at Mennesket som Ophav til Afkom havde et dobbelt Ansvar for sin Livsførelse. Ibsen var bleven disse gamle et Skræmsel. Ja i den fredelige Universitetsby Leiden sagde en elskværdig og fintdannet Professor i Literaturhistorie, blot jeg i en Samtale nævnede Ibsens Navn: „Aa, tal ikke om ham! Ibsen — det er Fjenden“.

Det forstaar sig, at Ibsen til Gengæld havde den yngre Slægts Sympati, og i hans Følge, som tidligere i H. C. Andersens, ere en hel Del nordiske Bøger i Oversættelse trængte ind i Landet. Alligevel faar man det her som andensteds at føle, hvor smaa og upaaagtede de nordiske Riger er i Europa og hvor ringe Interessen for de to nordiske Sprog. I den store Læseklub *Het Leesmuseum* i Amsterdam fandtes Blade og Tidsskrifter fra alle Jordens Lande, ikke blot en Masse europæiske, men selv asiatiske og afrikanske, dog ikke ét dansk, norsk eller svensk. Saaledes var (eller er) det ogsaa paa Journal-Læsesalen i det kongelige Bibliotek i Berlin.

Der fandtes for faa Aar siden intet Tidsskrift i noget skandinavisk Sprog. Man er i den Henseende i Amsterdam og Berlin stillet som opholdt man sig i Bombay eller Peking, og saa er man dog kun en Dags eller et Døgns Rejse fra København.

Hos Mændene af den unge Skole, dem, der skrive *De nieuwe Gids,* fandtes en ikke ganske ringe Interesse for nordisk Literatur i Almindelighed, om end en ringere end for engelsk og især end for fransk. Med tysk Skønliteratur sysselsatte de sig næsten ikke. Literært var de ivrige Symbolister og Dekadenter. For dem var Mallarmé og Verlaine allerede Patriarker; det var de yngste franske Lyrikere, hvis Betydning for Fremtiden er saa tvivlsom, som havde deres hele Deltagelse. Mænd af den ældre Slægt i Holland gjorde imod dem de samme Indvendinger gældende som Leconte de Lisle eller Sully-Prudhomme rette mod de yngste Poeter i Frankrig. Jævnlig stillede man det Spørgsmaal: „Kan De forstaa vore unge Digtere og det Hollandsk, de skriver? I saa Fald gratulere vi Dem, for vi forstaar det ikke.“ — En Aften i Amsterdam havde jeg et Par unge Poeter paa mit Værelse, af hvilke den ene læste sine Digte højt for mig med Begejstring og Andagt. Det hollandske Sprog klang rigt og pompøst i hans Mund, men det glippede for mig med Hensyn til Meningen: „Hun traadte ud i den glasagtige Stilhed.“ — Jeg afbrød: „Hvad forstaas ved en glasagtig Stilhed?“ — „Ja, naar De vil spørge saadan, kan man ikke læse lyrisk Poesi op for Dem. — „Taarerne trillede melodisk ned ad hendes Kinder“. — „Hvorledes melodisk?“ — „Aa De forstaar det meget godt“. —

IV.

I Amsterdam modtog jeg fra en Familie i Haarlem en Indbydelse til at komme dertil og fra *De Maatschappij ter bevorderung van nijverheid* (til Industriens Fremme) en Indbydelse til de Festligheder, hvormed dette Selskab sluttede sin 114de *algemeene vergadering* i Haarlem.

Der var lejet et lille Dampskib, paa hvilket 35 Herrer og 35 Damer begave sig om Bord for fra Haarlem at sejle ad Sparnefloden til Havnen ved Ijmuiden, hvor man skulde tage de nye, prægtige Sluser i Øjesyn, for derfra paa en anden, bedre bygget lille Damper at foretage en Tur ud i Nordsøen. Det var en for en fremmed kærkommen Lejlighed til at lære et fornemmere

hollandsk Selskab at kende. Tonen var utvungen og god. Mænd af forskellige Partier talte med udsøgt Høflighed med hinanden; Mænd af forskellige Stænder søgte hinanden op: Tulipanhandlere og Læger, Lærde og Købmænd, Industridrivende og Embedsmænd. Adskillige af Damerne vare meget smukke, deres Væsen naturligt og tilbageholdende, intet Koketteri. Selv Kunstnerinderne iblandt dem gjorde Indtryk af at have tilbragt al deres Tid *en famille.* Ved Frokosten om Bord blev der holdt et Par ceremonielle Taler, der dog ikke var saa kedelige som Taler af samme Art i Tyskland; disse var nemlig mente som godmodigt humoristiske, havde ikke Tyskernes højtspændte, patetiske Sving.

Om Aftenen var der i Fredrikspark i Haarlem stor Illumination af Slottet *Paviljoen,* i hvilket Napoleons Broder, Kong Ludvig af Holland, en Tid lang har resideret. Der var Musik og Bal, og de hollandske Damer lagde deres Ynde for Dagen, en Ynde, som havde noget Engelsk ved sig; kun var deres Fødder for smaa til at kunne tilhøre Englænderinder. Medens Musiken lød og Dansen gik, førtes Samtalen let og livligt ved de smaa Borde under aaben Himmel, og unge Hollændere underholdt mig om moderne Malere og Skribenter, om Whistler, der nylig havde været her i Besøg og hvis Humor ikke mindre end hans Kunst havde indtaget dem, om deres Ophold i Paris, hvor det ikke var lykkedes dem at finde Bund i Forfattere som Barrès og hvor de unge Digteres gennemførte indbyrdes Hakken paa hverandre havde forundret dem, der selv følte sig som i et Broderskab med alle dem, der dannede samme Lejr. . . .

Paa den store Plads i Haarlem, hvor Hovedkirken, Raadhuset og det dejlige Slagterhus ligger, i hvis Stil vor Børs er bygget, pranger en Statue i overnaturlig Størrelse af den *Koster,* der ikke opfandt Bogtrykkerkunsten, men hvem Fædrelanderi og Humbug i Forening ville give Æren derfor — en sand Skampæl i Bronce for den fjantede Patriotisme. Af Slagterhuset er kun det ydre interessant, men Raadhuset fængsler ved sin berømte store Samling Malerier af Frans Hals. Det er her, man kan studere hans hele Udviklingsgang fra hans 30te til hans 80de Aar som i Venedig Tizians for et endnu længere Tidsrum. Hvad Raadhuset rummer af ham, er altsammen store, officielle, paa Bestilling malte Portrætgrupper, i hans kraftige Tid beundringsværdigt malte. Højst interessant var det at kunne forfølge Frans Hals's Ævne til at opfatte og gengive et Fysiognomis blivende og

foranderlige Træk igennem Tiderne paa Portrætet af en Officer *Michiel de Waal*, der forekommer saavel 1627 som 1639 blandt Officererne af *St. Joris Doele* (St. Georgs Skyttekorps).

Ved Siden af Frans Hals-Galleriet var i Haarlem det store Kolonialmusæum lærerigt at gennemgaa. Jeg havde Lejlighed til at se det, vejledet af Direktøren. Hvem er ellers ikke afstumpet mod Indtryk af etnografiske Samlinger — men denne Samling interesserer helt igennem, ti den forklarer den fremmede det Land, han ser om sig.

Ganske vist erindres han i Holland ved hvert Skridt, han gør, om Kolonierne, ti overalt træffer han Folk, som er af blandet, ostindisk-hollandsk, Afstamning eller paa Folk, der som Embedsmænd derudefra er hjemme med Orlov eller som er fødte der af europæiske Forældre og have levet der længe eller som er vendte hjem efter at have fortjænt sig en Formue dér. Men først her i Musæet forstaar man uden Anstrængelse hvad Kolonierne betyde for Landet. Holland synes jo et lille Land med kun 4 Millioner Mennesker, men Tallet skuffer. Ti Holland har i Asien alene 28 Millioner Undersaatter. Og man kan paa ingen Maade sammenligne Hollands Besiddelser i Asien med Belgiens i Kongo. Ti Kongo er endnu kun et af Bureaukratiet misregeret Land, som kan komme til at berede Belgien store Bryderier med Nabomagterne, medens de asiatiske Kolonier — trods den frygtelige Atschin-Krig — er et storartet Felt for den nationale Foretagelsesaand og en stadigt flydende Rigdomskilde. Uden Kolonierne vilde Holland ikke kunne tænkes, uden dem var den en Magt af femte Rang. Eller som en Hollænder mere sandt end smigrende udtrykte det for mig med et lille Smil: Uden Kolonierne var Holland jo et — Danmark.

Medens de amerikanske Kolonier koste Moderlandet Penge, er de ostindiske Øer meget indbringende, og det er deres naturlige Rigdomme, som vække den besøgendes Forundring. Musæet indeholder alt, hvad der findes paa Øerne, Mineralier, Næringsmidler, Træsorter, Plantetrevler og Væverstoffer, Lægemidler, Farve- og Garveristoffer, Oljer og Gummiarter, Kautschuk og Guttaperka (ɔ: Getah fra Pertja, Harpix fra Sumâtra), endelig Prøver af de indfødtes betydelige industrielle og naive kunstneriske Frembringelser. Man tror ikke, hvad der lader sig fabrikere alene af de i lange Tider bortkastede Trævler, der findes i Kokosnøddens Skal.

I dette Land behøver en handlekraftig Ungdom ikke at gøre sig Livet surt med at sidde paa et Kontor og føre Bøger og aldrig se andet end Stuens fire Vægge og Genboens Mur. Paa en Maaned er den unge Mand derovre, hvor den mangesidigste Friluftssysselsættelse venter ham. Direktøren sagde: „Jeg jager alle derover, som kommer her og spørger om Raad, som jeg har sendt min egen Søn derover, først dertil og saa til Venezuela. Jeg siger til alle, som søger Musæet for at faa Kendskab til Forholdene: Rejs blot, se og oplev noget, dyrk Jorden eller grund Industrier derovre; saaledes gavner I Holland mest“.

Hollands Nutid er i alle Forhold betrygget; dens urolige, kamprige Fortid var stor. Af og til træffer man i de hollandske Byer paa historiske Minder, der faa denne store Fortid til at rejse sig i fuldt Liv for en. Jeg tænker ikke saa meget paa moderne Malerier med historiske Æmner som det i Haarlem, der viser en Byens Kvinder paa Voldene heldende kogende Vand ned over Albas jærnklædte Soldater eller kæmpende som Mænd imod dem med Lanser og Sværd. Ti disse Malerier mangle jo Samtidighedens Præg. Værdifuldere er allerede de historiske Portræter, saaledes de mange af Admiral Ruiter, Hollands Nationalhelt, det firskaarne, vejrbidte Ansigt med Haaret delt i Panden, som vi ogsaa have et Eksemplar af i vort Galleri. Dog det stærkeste Indtryk af den gamle Tid fik jeg, da min Cicerone paa Musæet i Leiden viste mig en stor hvid Fanedug med en legemsstor Kristus. Den blev erobret, da den spanske Armada sank. Denne ene Fane, denne Kristus, legemsstor i Flaget — og al Spaniens religiøse Fanatisme med sit Følge af Inkvisition og Kætterbaal løftede sig op fra Fortiden for mine Øjne, og jeg hørte i mine Øren Hollændernes vilde Hævnsang fra 1570 *Het Standbild van Alva*, sunget da Menigmand slæbte hans Broncestatue i Skarnet, en drøj Triumfsang over det spanske Hovmod, der kom for Fald.

V.

Leiden er en Universitetsby med gammelt velfortjænt Ry. Ikke uden Ærefrygt træder man ind i den berømte Senatssal med alle Professorernes Portræter fra Scaligers Dage af til vor Tid, denne Sal, om hvilken Niebuhr har sagt, at der ikke gives noget for Videnskaben ærværdigere Rum i Europa. Ja, det var et Frihedens Asyl, dette Holland, som ogsaa vor Holbergs første Udflugt gjaldt.

En Indbydelse, der ved min Ankomst til Leiden laa paa mit Bord fra en Mand, hvis Adresse var *Oude Rhijn* bragte mig til at mindes et Ord af den gamle Digter Fr. Paludan-Müller. Han plejede at sige til os unge: „Gør hvad De vil, men sørg for ikke at ende som Rhinen i Sandet ved Leiden.“ Jeg har set Rhinen som Kilde nede i Schweiz, dèr er den paa sine Stedèr ikke stort bredere end at en Gymnastiker kunde springe fra dens ene Bred til den anden; jeg har set den igen som brusende Vandfald og endelig set den rulle bred og majestætisk under Jærnbanebroen ved Køln. Her krøb den svag og stillestaaende i smudsige Kanaler, og rundt om paa dens Bredder byggedes netop Barakker og fejredes Kermesse med Lirekasser og Bajadser som til Haan. Hvor han dog havde Ret, den gamle kloge Herre! ikke ende som Rhinen i Sandet ved Leiden!

Jeg vedgaar et Kætteri: Af hvad jeg har set i Holland synes *Haag* mig skønnest. At staa paa Vijverberg og se over den yndige Sø, hvor Snese af hvide Svaner svømme, over mod Binnenhof (det mægtige Slotskompleks, der er forherliget paa saa mange gamle og moderne Malerier), at staa der ved Dag, komme igen ved Nattetid og beskue de mørke, dejlige Masser derovre paa den anden Bred under Stjærnehimlen — det er en Nydelse, som skænker en de skønneste Friluftsøjeblikke, man kan have i Holland.

Haag er vel som hollandsk By mindre ejendommelig end Amsterdam, Haarlem, Leiden, Rotterdam og saa mange andre Byer, men maaske med sin fornemme Blanding af verdensborgerlige og nationale Egenskaber endnu mere tiltrækkende end de andre, især paa den korte Tid. Her alene finder man i Højsommeren Byens finere Selskab hjemme.

Det er enhver strængt arbejdende Hollænders Drøm at blive rig for at kunne bosætte sig i Haag og tilbringe et Par Sommermaaneder i Scheveningen. Man er der i kun tolv Minuter med det elektriske Jærnbanetog. Dèr er ren Luft, frit Hav og maaske et noget friskere Liv end i Ostende og Blankenberghe.

I Haag bor den gamle, vidtberømte Maler, Josef Israels, den store moderne Fornyer af Hollands maleriske Fortidsry. Han er Genstand for en saadan Beundring der i Byen, at ens Anseelse i et Hotel formelig styrkes ved et Besøg af ham. Fra det Øjeblik af da han nogle Gange havde søgt mig i Hotellet, var jeg Genstand for den mest distingverede Opmærksomhed fra Hotelværtens Side.

Af alle elskværdige Kunstnere, jeg har kendt, er Israels en af de elskværdigste. Lille og bevægelig, livfuld, entusiastisk, snurrig og sorgløs, saadan er han som Menneske. Alvorlig, indtrængende, ægte og stærk i sit Følelsesliv, saadan er han som Kunstner. Bag sig har han som Maler en Periode af vidtgaaende Følsomhed. Nu gør den Deltagelse, han fornemmer for de simpleste Eksistensers Liv ham ikke længer blød, giver kun den Kærlighed til det skønne, der ligger bagved hans Kunst, en Afskygning af menneskelig Inderlighed.

Ved Siden af hans Arbejder er Mesdaghs Marinebilleder og Brødrene Maris' Landskaber de som Blikket dvæler længst ved i de Haag'ske Samlinger af moderne hollandsk Kunst.

Dog var det ikke moderne Kunst, jeg skyldte mine dybeste Indtryk i Haag eller overhovedet i Holland. Det dybeste Indtryk, saa stærkt næsten, som det, jeg i min første Ungdom modtog af Michel Angelo eller Leonardo, skylder jeg Jan Vermeers Maleri af Delft paa Galleriet i Haag.

Jeg kendte ikke Vermeer som Landskabsmaler. Da jeg første Gang paa Jongheer Six's Galleri i Amsterdam saa hans Gade-Vedute, følte jeg som et elektrisk Stød af Glæde gennem Legeme og Sjæl. Han er vel som Maler nærmest i Slægt med Pieter de Hoogh, men han virker endnu ejendommeligere, ganske anderledes bredt og stærkt. Han alene af Hollænderne har brudt med Overtroen paa Clair-obscur'ets Nødvendighed for Malerkunstens Poesi. De andre, selv de største iblandt dem, have i Helhedsharmoniens Interesse gjort Vold paa Naturen, vilkaarligt ændret det naturlige Lys, idet de attraaede det tiltrækkende Hemmelighedsfulde ved halvmørke Rum. Han alene har formaaet at fange det klare Dagslyses Solstraale indenfor sine Billeders Ramme.

Allerede Gaden i Delft i den Six'ske Samling lyser som en Stjærne. Dens Himmel er saa munter, og i Porthvælvingen aabner sig et Vidunder af Perspektiv. Man ser og ser ind i den aabne Port, hvor den lille gamle Kone staar og vasker. Der hersker en Stilhed i denne Gade, saa man formelig hører Kattene mjave paa Tagene.

Dog langt betydeligere er Billedet af Delft i Haag, et Arkitekturbilled, som man aldrig har set noget: I Forgrunden til venstre flad Strand gyldentlys med sorte Baade og smaa mørke Kvindeskikkelser med lyse Hovedtøjer og Kasteklæder. I Mellemgrunden Vandet med skønne lysegraa Flader og Skyggespejlinger. I Baggrunden strækker Delft sig ud, mægtig og malerisk med sine

Huse og Taarne og svære, djærve Bygninger med aabne Portrum og smukke Spir ud imod Havnen. Mørkerøde farvemættede Tage til venstre. I Midten Sollys paa lyserøde Tegl og saa en Koncert af graa, røde, brune og atter graa Farver i en middelalderlig Taarn-Arkitektur, der til højre toner ud i guldgule Farver. Fremfor alt drager dog Bygningen til højre med de to Spir Blikket til sig. Der er saa megen Sjæl i denne Mur. Den er helt Skønhed, et Hele af talløse, dybe, paa en henrivende Maade sammensmæltede Farver.

I sin Art er et saadant Maleri et Unicum.

VI.

De Folkeslag, der endnu i dette Aarhundrede have tabt i Lande-Omraade gøre i Almindelighed et Indtryk af at lide under et ikke forvundet Savn. Hollænderne gøre i ualmindelig høj Grad Indtrykket af at være sig selv nok. Ikke saaledes at forstaa, som bragte de ikke det fremmede en levende Interesse i Møde. De forstaa og tale i de bedrestillede Klasser gennemgaaende Europas tre Hovedsprog; de tale helst Fransk, men kunne bedst Tysk, skøndt de i Reglen tale det meget ukorrekt, fordi det ligger deres eget Sprog for nær. Men de ønske ingensomhelst Forøgelse af deres Land. De nederlandsk talende Belgieres Kærlighed til Holland kan uden megen Overdrivelse betegnes som ulykkelig Kærlighed. Den bliver ikke gengældt. Intet Menneske i Holland nærer Ønsket om Genforening med Belgien i nogensomhelst Form. Et Medlem af Staaten-generaal, der gav denne Anskuelse kraftigt Udtryk, svarede paa Spørgsmaalet, om han da ikke ønskede at se sit Land stort?: „Ganske vist, men ikke paa den Maade. Belgierne er Katoliker og Franskmænd, et os ganske fremmed Folk.“ I Belgien drømme Flaminganterne om en Forbindelse mellem Tronarvingen og den lille nydelige Dronning af Holland, som dette nederlandske Folk af fordums Republikanere sværmer for paa Grund af hendes søde Ansigt og hendes ni Aar; men i de nordlige Nederlande vil intet Menneske høre tale om en saadan Forbindelse. Kløften mellem Belgien og Holland synes gravet for uoverskuelig Tid.

Efterskrift.

Jeg kan ikke slutte disse flygtige Optegnelser fra et faa Ugers Besøg bedre end ved at henlede Opmærksomheden paa en Bog, i hvilken Læseren vil finde fyldig Oplysning om alle de Forhold i Holland, der her kun er løseligt berørte og om endnu mange andre foruden dem. Denne Bog er Alfred Ipsens med talrige Illustrationer udstyrede og særdeles lærerige Rejseværk *Holland.*

Hr. Ipsen kender Landet, Menneskene, Sproget, Byerne, de historiske Minder og Kunstskattene, og fortæller udtømmende, nu og da en Smule upersonligt, undertiden ogsaa med kraftig Udtalelse af sine Sympatier og Antipatier (som i Afsnittet Leidenske Drømme) om hvad han har oplevet og iagttaget i det lille Land, som er saa beslægtet med vort og har udviklet en saa meget rigere Kultur.

Hvad der kan indvendes mod Bogen er først en vis Skødesløshed i det sproglige. Han skriver: „*Skøndt* de er staalsatte Karakterer, lade de dog ikke let deres Lidenskaber løbe af med sig“. — „Man nyder et Glas *af en Slags,* helst noget bittert“. — „Stemmeretten afhænger af Skatte*ansætningen*“. — „*Besættelser* foregaar uden Hensyn til Ministrenes private Sympatier.“ — „Byens fornemste Kirke med Admiral Ruiters *Begravelse* (ɔ: Gravmæle). — En Trykfejl er det vel, naar det hedder at Statsskolen „allerede ved sin *konfessionelle* (ɔ: konfessionsløse) Karakter virker som et Vaaben i Tolerancens og Frihedens Tjæneste.

Der findes dernæst en Del større og mindre saglige Unøjagtigheder, hvilke burde rettes i den ny Udgave, som Bogen fortjæner at opleve.

Det hedder om Hollænderne: „Det er ingen Smaating for et lille om end rigt Folk aarlig at maatte udgive nogle og fyrretyve tusend Gylden (60—70,000 Kroner) til sit Hærvæsen“. Ja kunde Holland slippe saa let! De Tusend er naturligvis lige saa mange Millioner.

Cartesius opregnes blandt berømte Hollændere. Han var født i Touraine.

Lucas van Leidens store Maleri i hans Fødeby betegnes som hans eneste autentiske. Det er ganske ukorrekt. Man ser paa alle Europas store Gallerier autentiske Billeder af ham.

Det er ligeledes en Fejltagelse, naar Forf. tror at Doktorgraden i Tyskland ligesom hos os medfører Retten til at holde

Universitetsforelæsninger. Dertil udfordres en Habilitation, som intet har med Doktorgraden at gøre. De hollandske Forhold svare her netop til de tyske.

Der kunde endnu nævnes nogle Smaafejl som disse. De betyde selvfølgelig lidet eller intet for Bogens Værd.

Skøndt Forfatteren snarere undgaar end søger korte, slaaende Betegnelser af den Art, man kalder aandrige, har han dog undertiden netop saadanne Aandrigheder, der i saare faa Ord sige meget. Saaledes naar han for at give en Forestilling om Hollands Naturskønhed kalder det „de skønne Skyers Land“. Saaledes naar han om Rembrandts Sol i „Nattevagten“ bruger det fine Udtryk „en Midnatssol med Tryllegløď“. Som en virkelig Sprog- og Verskunstner viser Hr. Ipsen sig endelig i Oversættelsen af Fredrik van Eeden's Digt „Ellen“ med dets skære, uhaandgribelige Poesi.

Læseren søge da til hans smukke og righoldige Bog. Ved Siden af Karl Madsens Forskninger i Hollands gamle Kunst vil den med sin Kærlighed til Æmnet og sin Indsigt deri bidrage sit til at aabne Øjnene og vække Interessen for hvad Holland i vore Dage er.

Georg Brandes.

De unge Udødelige.

Den paa andre Omraader saa rigt begavede radikale Kejser Che-Hoang-Ti, som af Reformiver og Had til de konservative „literati“ gav Ordre til at opbrænde og tilintetgøre hele den ældre Literatur, fik ikke sit Ønske opfyldt. Da Kong-fo-tse's Hus i Aaret 140 f. Kr. blev revet ned, fandtes alle de gamle „kings“ og Filosofens egne Værker indemurede og frelstes saaledes for Efterverdenen.

Kong-fo-tse, denne ideale Filosof, hvis Værk om „Sjælens Grundtone“ ikke er Læren om det middelmaadige, men om det, der ligger til Grund, samlede og udgav de gamle Skrifter, deriblandt den berømte Samling Folkesange og Digte af ubekendte Forfattere, som bærer Navnet Schĭ-king eller „Sangenes Bog“ og som har givet Heine Ideen til „Buch der Lieder“.

Den kinesiske Literatur er som et Træ, hvis Rødder er Schĭ-king, som skyder grønne Blade under Dynastierne Hán og Weï og som sætter Blomst under Dynastiet Tang (618—907 eft. Kr.). I disse Aar faar Poesien og de fleste andre Kunstarter sit højeste Opsving, da levede Digterne Li-taï-pé og Thu-fu og Kejser Hiuen-tsong stiftede 720 Musikakademiet, ogsaa kaldet „Pæretræernes Have“ efter det Sted, hvor de daglige Øvelser fandt Sted. I Sans for Musiken overgaas Kineserne næppe af noget andet Folk og Udtryk laante herfra er gaaede over i den almindelige Bevidsthed. „Han, som kender mine Sange“ er en Betegnelse for en god Ven („The fortunate Union“). Musiken er Livets væsentligste Krydderi. „Alt, hvad der sker i dette flygtige Liv, hvor Musiken vugger os og holder os fangen, ligner en flygtig Drøm“ (Ki-kiun-tchang „Den lille forældreløse fra Tchao“).

Dette bunder i det asiatiske Folkeslags Hang til Romantisering, i dets lyriske Anlæg.

Thu-fu, af hvem her er oversat Digte, er Kinas største Lyriker, som bærer Tilnavnet „Digtekunstens Gud“. Som udmærket Romancedigter og Epiker forbinder han Friskhed og Originalitet med stor Oprindelighed. Han fødtes i Begyndelsen af det 8de Aarhundrede i Siang-yang i Provinsen Hu-kuang. Han tilhørte fra Fødslen en gammel og berømt Slægt, hvor allerede Bedstefaderen havde udmærket sig som Digter. Allerede tidlig viste han ualmindelige Ævner, blev sat til Studeringerne, som han dog forlod uden at absolvere de nødvendige Eksaminer, som han i sit Inderste foragtede, og gav sig snart udelukkende af med Kunsten. Det Held, som her fulgte ham, og hans voksende Popularitet forskaffede ham Kejser Ming-Hoang-Ti's Bevaagenhed, saa at han tilbød Digteren en administrativ Post i Provinserne, men Thu-fu vilde leve fri og ubunden — en vrai poète — og forlangte kun en Hæderstitel og aarlig Pension. Senere tog han alligevel mod et Embede og frasagde sig det atter, toges til Fange under et Oprør, men flygtede 757 til Fung-Tsiang i Shen-si, hvor han atter blev Embedsmand og atter afsat. Han førte i det hele et bevæget Liv, fuldt af æventyrlige Oplevelser. Da han saaledes en Gang sejlede i sin Baad paa en stor Flod, blev han overfalden af et Uvejr og slaaet i Land paa en øde Ø, hvor han maatte tilbringe 10 Dage i et forladt Tempel uden at tage Næring til sig. Han døde i Landflygtigheden 768 efter poetisk at have skildret sine Lidelser. Tcheng-ki-tong skriver i sin fortræffelige Bog om Kina: „der hviler et Præg af Tungsind over hans (Thu-fu's) Digte. Han sammenligner i sine Vers Fremtiden med et Hav uden Horisont.“

Li-taï-pé, der var hans berømte Samtidige, f. 703, † 763, staar ogsaa for os som en digterisk Begavelse af første Rang, en temperamentsrig Natur, der forbinder rørende Simpelhed med fuldendt Kunst. Mærkelig nok var den radikale Digter Kejserens Ven og den sjældne Hersker forstod at føje sig efter hans Luner. Ved Hoffet samledes den Gang otte store Digtere, der dannede en literær Klub, som kaldte sig „de otte Vinguder“. Alligevel trættede Hofetiketten Li-taï-pé, der i mange Aar strejfede Landet rundt i Selskab med Kvinder og Vin, blev greben i en politisk Sammensværgelse, dømtes til Døden, benaadedes og kaldtes atter til Hoffet, men druknede undervejs i sin Alders tredsindstyvende Aar ved ude paa Floden at balancere paa en Baadkant.

Hans og Thu-fu's Popularitet er saa stor, at man træffer deres Portræter baade paa fattiges og riges Vægge, paa Vifter

og Porcelæn. I dette Land hedder det rigtignok ogsaa „kast ikke noget skrevet Papir bort", og her er Aandens Arbejdere: Videnskabsmænd og Filosofer den regerende Kaste. Ingensteds er der en saadan Agtelse for Ordets Kunst som i det himmelske Rige, hvor Versene kaldes for „Tempelord", og hvor enhver virkelig dannet Mand maa kunne skrive Vers af den mangfoldig rimede og snørklede Art, som er kinesisk Særpræg.

Harmoniseringen af Sjælsfølelser og landskabelige Stemninger finder da et hyppigt Udtryk. Kærlighed til og Sans for Naturen er stærkt udviklet i et Land, hvor Talemaaden „han er gaaet ud at fiske" bruges om en Olding, der hviler ud efter sit Dagværk i et roligt Fiskerliv ved Bredderne af de store Floder eller paa Kysterne ved Poyangsøen, der hvor de store Foraarsfester finder Sted med Afbrænding af Fyrværkeri fra flere tusende Tankaer. I Snevejr samler i Kina hver velstillet Familie sine Medlemmer for at begive sig til Husets øverste Stokværk, hvorfra de ved adskillige Kopper Vin forlyster sig ved Sneflokkenes Fald. Det store Digt Hwa-tsëen og de talrige paa europæiske Sprog oversatte Noveller indeholder Vidnesbyrd nok om denne Samleven med og Fordybelse i Naturen.

Af senere Lyrikere, hvis Berømmelse har naaet Europa, kan nævnes Pe-lo-thien (overs. af Pfizmaier, Wien 1888), Kao-ki-ti og Mu-lan.

Medens Lyriken her som i andre Lande tidlig gør sig gældende, udvikler den dramatiske Form sig langsomt, men sikkert, og Tiden fra Peyens Indtog til Dynastiet Mings Dage bringer dens skønneste Blomster til Vækst. Men Folkets oprindelig lyriske Begavelse viser sig ogsaa her, idet Dramerne knytter sig til Musiken; de er ofte halve Operaer eller Skuespil med et halvhundrede indflettede Sange, hvoraf flere omtales atter og atter med Beundring og Kærlighed. I det fjortende Aarhundrede fandtes der fast ansatte Teaterkritikere, og navnlig siges Mao-tseu at have haft betydelig og gavnlig literær Indflydelse. Dannelsen havde nu gennemtrængt hele Folket, og ligesom i det gamle Grækenland fandtes her Hetærer, som alle forstod at komponere Vers og af hvilke flere bleve dygtige Forfattere (Bazin nævner tre i sin „Théâtre-chinois").

Det kinesiske Folk er dog først og fremmest lyrisk og saa moderne lyrisk, at Théophile Gautier i sin Fortale til Baudelaires

„Fleurs du mal“ paralelliserer et af denne Forfatters skønneste Digte med Li-taï-pés her gengivne Poesi: „Jadetrappen“ [1]). Rent impressionistiske er da disse Digte, hvis Billeder ofte er fine og egne som Su-tong-pos Digt „Fiskeravnen“, hvor Lignelsen er holdt mærkelig konsekvent, ofte næsten klassisk karakteriserende som Sao-Nans Samtale mellem Mandarinens tre Kvinder.

Ejendommelig for hele denne Literatur er det, at den først søger det „humane“, fordi det tillige er det skønne.

Saaledes forherliger deres Historiemaleri altid Nutiden, sjælden — som i den europæiske Kunst — Fortiden. Det er Studier i Marken. Deraf Inderligheden i Udtrykket, det energiske og rammende i den østasiatiske Kunst.

Kilder til Studium af kinesisk Digtekunst er: Davis „On the poetry of the Chinese“ (Transactions of the Royal Asiatic Society, London 1829, ny Udg. 1870), Schott „Chinesische Verskunst“, Berlin 1857, d'Hervey Saint-Denis „Poésies de l'époque des Thang, Paris 1862, og Plaths og Pfizmaiers Afhandlinger.

LI-TAÏ-PÉ.

Ved Bredden af en Flod.

Unge Piger er gaaede ned til Floden; de baner sig Vej mellem Nøkkerosernes buskede Klynger.

Man sér dem ikke, men man hører dem lé, og Luften parfumeres ved at stryge gennem deres Klæder.

En ung Rytter kommer forbi langs Bredden, ganske tæt ved de unge Piger.

---

[1]) Théoph. Gautiers Datter har under Psevdonymet J. Walter udgivet en Række fortræffelige Oversættelser („Le livre de jade“. Lemerres Forlag. Paris 1869), hvori de følgende Oversættelser findes.

Den ene af dem følte sit Hjærte banke og hendes Ansigt skiftede Farve.

Men Nøkkerosernes tætte Skov skjuler hende.

Porcelænspavillonen.

Midt ude i den lille kunstige Sø hæver sig en Pavillon af grønt og hvidt Porcelæn; man kommer derud over en Bro af Jade, der krummer sig som en Tigerryg.

Nogle Venner, iførte lyse Dragter, sidder sammen i denne Pavillon og tømmer Kopper med lunken Vin.

De samtaler lystigt eller kradser Vers ned, idet de skubber Hattene bagud og smøger deres Ærmer lidt op.

Og i Søen, hvor den lille omvendte Bro er som en Nymaane af Jade, drikker nogle Venner, klædte i lyse Dragter, med Hovedet nedefter i en Pavillon af Porcelæn.

Fuglekvidder om Aftenen.

Oppe i den friske Luft synge Fuglene gladelig paa de krydsende Grene.

En ung Kvinde, som bag sit Vindues Fletværk broderer straalende Blomster paa et Silkeklæde, hører Fuglene levelystne kalde paa hverandre i Træerne.

Hun løfter Hovedet og lader Armene synke; hendes Tanke er draget til ham, som har været borte saa længe.

„Fuglene forstaa at finde hinanden i Løvværket; men de Taarer, der falder fra de unge Kvinders Øjne som en Uvejrsregn, kalder ikke de fraværende hjem“.

Hun løfter atter sine Arme og sænker sit Hoved over sit Arbejde.

„Jeg vil brodere et lille Vers mellem Blomsterne i den Kjole, som jeg syr til ham, og maaske vil Skrifttrækkene minde ham om at komme hjem.“

Fiskeren.

Jorden har drukket Sneen, og nu sér man igen Blommetræets Blomster.

Pilens Blade ligner nyt Guld, og Søen er som en Sølvsø.

Det er den Tid, hvor Sommerfuglene, pudrede med svovlfarvet Støv stemmer deres fløjelsklædte Hoveder mod Blomsternes Hjærte.

Fiskeren i sin ubevægelige Baad kaster sine Garn, som bryder Vandets Overflade.

Han tænker paa hende, der bliver hjemme som Svalen i sin Rede, paa hende, som han snart vil gensé, naar han bringer hende Føde, ligesom Hansvalen.

Jadetrappen[1]).

I Fuldmaanens blide Lys stiger Kejserinden op ad sine Jadetrin, der glimter af Dug.

Kjolens Søm strejfer Trinenes Rand i et let Kys; den hvide Atlask og Jaden ligner hinanden.

Maanelyset har oversvømmet Kejserindens Værelse; idet hun træder over Tærskelen, bliver hun helt blændet;

---

[1]) Jade og Jaspis er to fuldstændig forskellige Mineralier: Jaden er et Silicat af Lerjord og Kalk, Jaspis er en Kvarts.

„— — Jaden blev saaledes en virkelig kostbar Substans, den som gav de sarteste Fornemmelser, fremkaldte de mest udsøgte Tanker og gjorde det nobleste Indtryk.“

Paléologue: „L'art Chinois“. pag. 167.

Ti, foran Vinduet, paa Forhænget, broderet med Krystalperler, synes hun at se en Klynge Diamanter, der strides om Lyset;

Og paa Gulvets blege Træ laa som en Ring af Stjærner.

Nær ved Flodens Munding.

De smaa Bølger glimter i Maanens Skær, som forvandler Vandets glasklare Grønt til Sølv; og man tror at se tusende Fisk løbe ud imod Havet.

Jeg er ene i min Baad, som glider langs Flodbredden; af og til dypper jeg mine Aarer i Vandet, Natten og Ensomheden fylder mit Hjærte med Sørgmodighed.

Men sé, der staar en Hæk af Nøkkeroser med sine Blomster lig tunge Perler; jeg kærtegner den blidelig med mine Aarer.

Bladenes Brusen lyder som en øm Mumlen, og Blomsterne, som bøje deres smaa, hvide Hoveder, se ud, som de vil tale til mig.

Nøkkeroserne vil trøste mig, men allerede ved at sé dem havde jeg glemt mit Tungsind.

De evige Skrifttræk.

Medens jeg sidder og skriver Vers, ser jeg fra mit Vindue Bambusstænglernes Duven og Svajen; det ser ud som Vand, der gaar i Bølger, og deres Bladknive, som hvæsses mod hverandre efterligner Vandfaldenes Brusen.

Jeg lader Skrifttræk falde paa Papiret; set paa Frastand skulde man tro at Blommetræsblomster falder omvendt i Sne.

Mandarinorangernes æggende Friskhed forflygtiges, naar en Kvinde bærer dem altfor længe i sit Albueærmes Flor, ligesom den hvide Rim løses op i Solskinnet.

Men Skrifttrækkene, som jeg lader falde over Papiret, vil aldrig udviskes.

TCHE-TSI.

Bladet paa Vandet.

Blæsten rev et Pileblad løs; det faldt flagrende i Søen og gled bort, vugget af Strømmen.

Tiden har slettet en Erindring ud af mit Hjærte, en Erindring, som kun langsomt lod sig slette ud.

Henslængt paa Søens Bred, stirrer jeg tungsindigt efter Pilebladet, som rejser langt bort fra det ludende Træ.

Ti siden jeg har forglemt hende, jeg elskede, drømmer jeg hver en Dag tungsindigt henstrakt ved Søens Bred.

Og mine Øjne følger stadig Pilebladet, og nu er det naaet tilbage under Træet, og jeg synes Erindringen aldrig er slettet ud af mit Hjærte.

LI-SU-TCHON.

Maaneskin paa Havet.

Fuldmaanen er nylig dukket op af Vandet. Havet ligner en stor Plade af Sølv.

I en Baad drikker nogle Venner Vin af Kopper.

Idet de betragter de smaa Skyer, som belyste af Maanen, vugger sig i Dans om Bjærget.

Nogle siger, at det er Kejserens Damer, som skride forbi, klædte i Hvidt.

Og andre paastaa, at det er en Flugt af Svaner.

Tung om Hjærtet ved Solopgang.

Efteraarsstormen river Bladene af Træerne og strør dem paa Jorden.

Jeg ser dem flagre bort uden Vemod; ti kun jeg har set dem komme, og kun jeg ser dem rejse.

Sørgmodighed kaster sin Skygge paa mit Hjærte, som de høje Bjærge skaber Nat i Dalen.

Vinterens Aande forvandler Vand til glinsende Sten, men ved Sommerens første Blink vil det igen blive et jublende Vandspring.

Naar Sommeren næste Gang kommer, vil jeg sætte mig op paa den højeste Klippe, for at se om Solen kan bringe mit Hjærte til at smælte.

TCHAN-UI.

Midtvejs paa Floden.

I min Baad, som Floden gynger ganske jævnt, sejler jeg, saa længe Dagen varer,

Og jeg iagttager Bjærgenes Skygge i Vandet.

Jeg har ikke mere nogen anden Kærlighed end Kærlighed til Vin, og min fyldte Kop staar foran mig. Mit Hjærte er ogsaa fuldt af Glæde.

Forhen havde jeg mere end de tusend Hjærtesorger; nu derimod

Iagttager jeg Bjærgenes Skygge i Vandet.

TCHANG-TSI.

Den dydige Hustru.

Du rækker mig to glimrende Perler; uagtet jeg vender Hovedet bort, blegner mit Hjærte og sitrer uvilkaarligt.

Et Øjeblik fæster jeg dem paa min Kjole, disse to klare Perler; den røde Silke giver dem rosenfarvede Reflekser.

Hvorfor kendte jeg dig ikke, førend jeg blev gift! Men fjærn dig fra mig, for jeg tilhører en Ægtefælle.

Se de to skælvende Taarer i Randen af mine Øjenvipper; det er dine Perler, som jeg giver dig tilbage.

HAN-U.

En ung Piges Bekymring.

Maanen belyser den indre Gaard; jeg stikker Hovedet ud af Vinduet, og jeg ser paa Trappens Trin.

Jeg ser Løvets Blink og jeg ser den dirrende Skygge af Gyngen, som Vinden ryster.

Jeg gaar ind og lægger mig paa mit Fletværks Leje; Nattens Kølighed har angrebet mig; jeg faar Kuldegys i mit ensomme Værelse.

Og saa hører jeg Regnen falde i Søen! I Morgen vil min lille Baad være dyngvaad; hvordan skal jeg kunne sejle ud for at plukke Vandliljer?

SAO-NAN.

Mandarinens tre Hustruer.

Ægtehustruen.

Der er Vin i Koppen, og paa Fadet ligger der Svalereder. Fra Arilds Tid har en Mandarin altid æret sin Ægtehustru.

Medhustruen.

Der er Vin i Koppen, og paa Fadet ligger en kraftig fedet Gaas. Naar en Mandarins Kone ikke giver ham Børn, vælger Mandarinen en Medhustru.

Tjænestepigen.

Der er Vin i Koppen, og der ligger mange Slags Kræserier paa Fadet. Det er en Mandarin ganske ligegyldigt om en Kvinde er hans Ægtefælle eller Medhustru, men han forlanger hver Nat en ny Kvinde.

Mandarinen.

Der er ikke længer Vin i Koppen og paa Fadet ligger der kun en indtørret Purre. Herud, ud med Jer, sladderagtige Kvindfolk, gør ikke Nar ad en pæn gammel Mand.

TSE-TIÉ.

Undervejs til Tchi-Li.

Jeg sætter mig paa Vejkanten paa et omstyrtet Træ, og jeg sér ud ad Vejen, som vedbliver at forlænge sig henimod Tchi-Li.

I Morges straalede den blaa Atlask i mine Sko som Staal, og man kunde følge de sorte Broderiers Tegning.

Nu er mine Sko dækkede af Vejstøv.

Den Gang jeg rejste, lo Solen paa Himlen, Sommerfuglene flagrede omkring mig, og jeg talte de hvide Gaaseurter, der var strøede over Græsset som Haandfulde af Perler.

Nu er det Aften, og der er ikke flere Gaaseurter.

Svalerne stryge skyndsomt og lavt forbi, Ravnene skrige paa hverandre for at gaa til Ro, og jeg ser Arbejderne med deres Maatte rullet om Hovedet skynde sig til de nære Landsbyer.

Men jeg har endnu en lang Vej at vandre.

Førend jeg kommer til Tchi-Li, vil jeg skrive et Digt, et Digt sørgmodigt som min ensomme Sjæl.

Og med en vanskelig Rytme, med en meget vanskelig Rytme, for at Vejen herfra til Tchi-Li kan synes mig altfor kort.

TCHAN-TIU-LIN.

Pilebladet.

Den unge Pige, som drømmer med Albuen i sit Vindue, elsker jeg ikke for det pragtfulde Hus, som hun ejer ved Bredden af den gule Flod;

Men jeg elsker hende, fordi hun lod et lille Pileblad falde i Strømmen.

Jeg elsker ikke Østenvinden, fordi den bringer mig Duft fra de blomstrende Ferskentræ'r, som tilsnér Østens Bjærge;

Men jeg elsker den, fordi den har vugget ind til min Baad det lille Pileblad.

Og det lille Pileblad, det elsker jeg ikke, tordi det minder mig om det lune Foraar, som paany blomstrer frem;

Men jeg elsker det, fordi den unge Pige har ridset et Navn paa det med Spidsen af sin Broderenaal, og fordi det Navn er mit.

TAN-JO-SU.

En Kvinde foran sit Spejl.

Siddende foran sit Spejl, ser hun ud i Maaneskinnet.

Det nedrullede Gardin slører Lyset; rundt i Værelset tror man at se Jade brudt i tusende Korn.

I Stedet for at kæmme sit Haar, løfter hun det bambusstrængede Forhæng, og Maaneskinnet bryder mere lysende ind,

Som en Kvinde, klædt i Silke, der lader sin Kjole falde.

SU-TONG-PO.

Om et Skibs Gyngen, set fra den vestlige Provins.

En blaa Damp indhyller det som et tyndt Flor, og en Knipling af Skum omringer det ligesom en Rad hvidgnistrende Tænder.

Solen hæver sig langsomt, idet den smiler til Havet, og Havet ser ud som et stort Silkeklæde broderet med Guld.

Fiskene svømme op og puste Bobler i Overfladen som lige saa mange blinkende Perler, og de klare Bølger vugger blidelig Blomsterbaaden.

Mit Hjærte vrider sig af Smærte ved at se den saa langt fra mig og fastbundet til Bredden ved en Silkesnor.

Ti der blusser de mest blændende Blomster, der er Vinden krydret og der bor Foraaret.

Jeg vil synge en Sang paa Vers, slaaende Takt med min Vifte, og den første Svale, som monne flyve forbi, vil jeg bede om at føre min Sang didhen.

Og jeg vil kaste i Havet en Blomst, som Vinden vil drive hen imod Skibet.

Skøndt den lille Blomst er død, danser den let paa Vandet; men jeg synger med sorgtung Sjæl.

Digteren spadserer over det taagesvøbte Bjærg.

Digteren vandrer langsommeligt over Bjærget; i det fjærne ser Kampestenene i den taagede Dis ud som slumrende Faareflokke.

Han er kommen meget træt derop; ti han har drukket megen Vin; og han lægger sig til Hvile paa en Sten.

Skyerne vugger frem over hans Hoved; han sér dem slutte sig sammen og tilsløre Himlen.

Saa synger han tungsindigt om at Efteraaret nærmer sig, at Luften bliver skarp, at det kommende Foraar endnu er langt borte.

Og de spadserende, som komme for at beundre Naturens Skønhed, omringe ham, idet de klappe i Hænderne, og de udbryder: „Der ligger rigtig en gal Mand!“

Arbejderens Sorgsind.

Sneen er dalet løselig ned over Markerne som en Sværm Sommerfugle.

Arbejderen har stillet sin Spade til Side, og han synes usynlige Traade sammensnører hans Hjærte.

Han er bedrøvet, for Jorden var hans Veninde, og naar han bøjede sig over den for at betro den det Saakorn, hvortil han knytter sit Haab, gav han den ogsaa sine hemmelige Tanker.

Og siden hen, naar Frøet havde spiret, genfandt han sine Tanker i fuld Blomstring.

Og nu — nu skjuler Jorden sig under et Slør af Sne.

Fiskeravnen.

Ensom og ubevægelig staar Høstens Fiskeravn og grunder paa Flodens Bred, og dens runde Øje følger Strømmens Løb.

Naar til Tider et Menneske spadserer langs Flodbredden, fjærner Fiskeravnen sig langsomt, idet den ryster paa Hovedet;

Men bag Løvet lurer den paa Vandrerens Bortgang, ti den higer efter atter at se den enstonige Strøms Bølgekrusninger.

Og om Natten, naar Maanen blinker paa Bølgerne, grubler Fiskeravnen med det ene Ben i Vandet.

Og det Menneske, som i sit Hjærte bærer paa en stor Kærlighed, følger saaledes en og samme Tankes Bølgekrusninger.

TIN-TUN-LING.

De smaa Blomster gøre sig lystige over de stive Graner.

Højt oppe paa Bjærget staa Granerne alvorlige og pansrede med Naale; nedenfor Bjærget udfolde de blændende Blomster sig i Græsset.

Ved at sammenligne deres dugfriske Klædebon med Granernes skumle Dragt, give de smaa Blomster sig til at le.

Og de lette Sommerfugle tage Del i deres Glæde.

Men en Efteraarsmorgen betragtede jeg Bjærget: Granerne stod ganske klædte i Hvidt, tunge og drømmende.

Jeg maatte forgæves søge nedenfor Bjærget, jeg kunde ikke se de smaa, lattermilde Blomster.

UAN-TIÉ.

En Digter lér i sin Baad.

Den lille rene og rolige Sø ligner en Skaal fyldt med Vand.

Langs dens Bredder forme Bambusstænglerne sig som Hytter, og Træerne ovenover danne grønne Tagskæg.

Og de store, spidse Klipper, der staar midt i Blomsterne, minder om Pagoder.

Jeg lader min Baad glide blødt henover Vandet, og jeg smiler ved at se Naturen saaledes efterligne Menneskene.

THU-FU.

Medens jeg besang Naturen.

Siddende i mit Lysthus ved Vandets Bred iagttog jeg det skønne Vejr; Solen skred langelig vesterpaa over den lysende Himmel.

Skibene gyngede paa Vandet lettere end Fuglene paa deres Grene, og Efteraarssolen øste Guld i Havet.

Saa greb jeg min Pensel og bøjet over Papiret, tegnede jeg Skrifttræk som de sorte Haar en Kvinde fletter med sin Haand;

Og under den gyldne Sol har jeg besunget det skønne Vejr.

Ved sidste Vers, løftede jeg Hovedet; da saa jeg der faldt Regn over Vandet.

Paa Floden Tchu.

Min Baad glider i stærk Fart over Floden, og jeg stirrer ned i Vandet.

Foroven er den høje Himmel, hvor Skyerne gaar.

Himlen er ogsaa i Floden; naar en Sky gaar forbi Maanen, ser jeg den gaa forbi i Vandet;

Og jeg tror, at min Baad glider paa Himlen.

Saa drømmer jeg, at min Elskede spejler sig saaledes i mit Hjærte.

Efteraars-Fløjten.

Stakkels Rejsende, langt fra Fædrelandet, uden Penge og uden Venner, hører du ikke mere Modersmaalets bløde Musik.

Alligevel er Sommeren saa straalende, Naturen udfolder saa megen Rigdom, at du ikke er fattig; og Fuglenes Sang er ikke et fremmed Sprog i dine Øren.

Men naar du faar at høre Cikadens Skrig, denne Efteraars-Fløjte, naar du faar set Skyerne rullede af Blæst over Himlen, vil din Sorg ikke længer kende nogen Grænse,

Og idet du holder Haanden for Øjnene, vil du lade din Sjæl flygte til din Hjemstavn.

En ung Kvindes Ægtefælle væbner sig til Kamp.

Nu, Kvinde, stik din lange Naal i Brodererammens røde Silke, og bring hid mine Krigervaaben.

Kryds selv over mine Lænder de to store Slagsværd, saa at man ser deres rolige Greb rage frem over mine Skuldre.

Og medens jeg kækt løfter min Lanse, min Lanse hvis blanke Od slaar saa smilende Saar i de besejrede,

Medens jeg med Lansen i Haand, ser dig paa Knæ for mig,

Hægt i mit Bælte den smidige Bue, fra hvilken snart tusend hvislende Pile slynges ud, der, beskrivende en yndefuld Bue i Luften, vil fæste sig dirrende i det blødende Kød.

Og skælv nu og forføj dig herfra, ti nu kommer det skrækindgydende Ansigt, som jeg vil vise mod Fjenderne!

Sejerherrens Hund.

I den store Krig, hvor jeg sloges under det sorte Banner, fik jeg et Saar, men jeg dræbte mange Fjender.

Helt blodig efter Haandgemænget, løb jeg over Slagmarken, fulgt af min Hund, som havde kæmpet ved min Side.

Og idet jeg viste min Hund mine Ofres Lig, sagde jeg til den: „Spis!“ og idet jeg viste den deres Blod, som endnu strømmede, sagde jeg til den: „Drik!“

Men det ædle Dyr vilde ikke nedværdige sig til at røre ved de besejredes stygge Lig og idet den, gabende, rejste sig paa sine Bagben, i Højde med mit aabne Saar,

Var den kun tørstig efter mit eget sejrende og varme Blod, der sydede i Saaret som i en rød Kop.

Kejseren.

Paa en splinterny Guldtrone sidder Himlens Søn, lynende af Juveler, omringet af Mandariner; han synes en Sol, omkranset af Stjærner.

Mandarinerne taler dybsindigt om dybsindige Sager; men Kejserens Tanke har taget Flugten ud af det aabne Vindue.

I sit Porcelænslysthus sidder Kejserinden midt imellem sine Kvinder som en prunkende Blomst omgiven af Løv.

Hun synes, at hendes Elskede dvæler altfor længe i Statsraadet, og i Kedsomhed bevæger hun sin Vifte.

Et Pust af Vellugt kærtegner Kejserens Ansigt.

„Min Elskede sender mig ved en Svingning af sin Vifte Duften fra sit Legeme“; og Kejseren skrider, straalende af Juveler, henimod Porcelænslysthuset og overlader de forbløffede Mandariner tavst at betragte hverandre.

Til otte store Digtere som drak sammen.

Til Tchi-Tchan.

Tchi-Tchan, din Hest er travet bort hurtigere end et Skib for Medbør, og dens gyngende Bevægelser lignede Bølgernes Skvulpen.

Naar dit Blik faldt paa Jorden, kunde du næppe kende Tingene, som om du havde aabnet Øjnene paa Bunden af Vandet; og du kom skyndsomt hid for at drikke med dine Venner.

Til Uan Tié.

Uan-Tié, jeg raader dig til altid at forblive i Byen Ju-Jan;

Der finder man den bedste Vin i saadan Overflod, at man skulde tro, der fandtes en hel naturlig Sø;

Og det er kun dér, du finder Vin nok til at slukke din svære Tørst.

Til Tso-Sian.

Tso-Sian, Vinen falder stadig fra din Kop ned i din Mund som et Vandløb i en Sø.

Din Strube er som en Flodsæng, som kunde løbe mellem to Bjærge, og din Bug er Oceanet, hvori Floden kaster sig.

Du drikker Vin, som Fiskene indaander Vand: Fiskene faar aldrig for meget Vand, og din store Aand faar aldrig for megen Vin.

Til Tsoui-Tchu-Tchi.

Tsoui-Tchu-Tchi, din Kop er meget større end alle andres.

Naar du kaster Hovedet tilbage for at drikke, idet du vender det hvide ud af Øjnene, faar du Tid til at se, om der er Skyer paa Himlen.

Dit Aasyn er hvidt som Bølgernes Skum, og du ser ud som et Jadetræ, som Vinden farer igennem.

Naar den duftende Vin skyller ind mellem dine Læber.

Til Li-Taï-Pé.

Li-Taï-Pé, du løfter din Kop og førend du sætter den igen paa Bordet, har du lavet hundrede Digte.

Du forlanger ny Vin; men Købmanden er gaaet i Sæng, og der faas ikke mere Vin hos ham.

Himlens Søn, som sejler forbi i sit Skib, beder dig om at møde hos ham; men du svarer: „Jeg holder ikke af de fornemme, og vi sidder her otte Venner."

Jeg véd, at du i Vinen finder de udødelige vises Lyksalighed; men jeg skal ikke tale om det.

Til Tsu-Tié.

Tsu-Tié, du bor i den store Pagode; aldrig spiser du Kød, og du drikker kun Vin med Maadehold;

Men du elsker Omgang med Digtere; endskøndt du ikke skriver Vers, og ethvert af dine Ord er et Digt.

Til Tan-Jo-Su.

Tan-Jo-Su, efter at du har drukket tre Kopper, begynder du at gruble;

Imod Skik og Brug skubber du din Hat bagud, og du sætter dig til at skrive;

Og Skrifttegnene dukke saa skyndsomt frem paa Papiret, at man tror, man ser Røgskyer fare fra din Pensel.

Til Tio Sui.

Tio-Sui, allerede har du drukket fem Kopper, og du skriver ikke Vers.

Dine højrøstede Ord vække dine Venner af deres Drømmeri, som Vinden spreder en Sky.

Allerede rejser de sig fra deres Stole. Hør op at drikke, du som har drukket saa længe; ti det er stærkt paa Tide at bryde op.

Aage Matthison-Hansen.

Et Stykke Rigsdagsvirksomhed.[1]

Midterpartiet. — Udvalg og Lovgivningsarbejde. — Personlige Forhold. — Forfatningens Brug.

I.

Midterpartiet.

Min Rigsdagsvirksomhed begyndte i 1866 umiddelbart efter, at Forfatningsforandringen var vedtagen og varede i de følgende 11 Aar. Det var ikke nogen stor eller interessant Periode; men den havde dog sine Ejendommeligheder. Der udførtes ogsaa en Del Arbejde, og jeg havde, ung som jeg var, min Del i dette.

Det var ikke rigtigt, naar Bille en Gang i „Dagbladet“ beskyldte mig for at være kommen ind i Politiken under de gamles Ægide og saa at have skiftet Kulør. Jeg blev valgt i min Hjemstavn ved det første Valg, hvor jeg havde den fornødne Alder, fordi jeg var en Søn af „Kammerraad Frederiksen“ eller af „Justitsraad F. til Nøbbøllegaard“, og fordi jeg selv var den, jeg var. Og allerede ved det første Valg sagde jeg mine Vælgere udførlig, saaledes som kan læses i Avisernes Referater, baade, hvad jeg vilde af Reformer, og at jeg ikke kunde slutte mig til noget af de bestaaende Partier.

---

[1]) Hr. Red.! De maa gærne benytte den Del af mit i sin Helhed udtrykte „Liv og Virksomhed“, som angaar mit Arbejde paa Rigsdagen. De maa selv bestemme, hvorvidt dette, der er skrevet som en Del af en Beretning om min hele Livsvirksomhed i Danmark, i sig selv kan have Interesse. Ogsaa bærer det i høj Grad Præg af den Tid, paa hvilken det blev skrevet, 1877—78, saa vel som af min egen daværende personlige Stilling; jeg vilde næppe skrive just det samme nu; men jeg kan heller ikke vel skrive det om; jeg mindes ikke mere Enkeltheder, og mine Tanker gaa nu ogsaa i andre Retninger.

N. C. Frederiksen.

Jeg kunde aldrig tænke paa at gaa med Venstre under I. A. Hansen. Hvad denne Fører havde af Anskuelser, var stik mod mine økonomiske Frihedsidér. Han undrede sig da ogsaa straks ved det første Valg over, at Bønderne vilde vælge mig, der talte for Sammenlægningsfrihed, Forpagtningsfrihed o. s. v. Hans Standpunkt var mig den Gang saa meget mere diametralt modsat, som han da, i Oktoberforeningen, over for sine reaktionære Venner havde forsvoret sig paa at modarbejde Skandinavismen. Jeg kunde imidlertid heller ikke gaa med de gamle Nationalliberale. Ti hvor meget jeg end i visse Retninger var enig med dem, saa vilde jeg dog dels paa mange Omraader videre, hvor de vilde blive staaende, dels var det mig fra første Færd af klart, at de aldrig vilde samle Befolkningens store Flertal, Landboerne, saaledes som nødvendigt var med den Valglov, vi nu en Gang havde faaet; de stod Befolkningen altfor fjærnt og vilde ikke en Gang indlade sig paa det dertil nødvendige Arbejde; endelig er jeg ogsaa selv i meget langt mere af Bondestandens Opfattelse, saa som i Ønsket om at indskrænke Statens Virksomhed paa flere Omraader — navnlig i Fordringen om Besparelser med Hensyn til Forsvarsvæsnet.

Der var to Mænd, som allerede fra Forfatningskampen sammen med nogle af „Kammerraaderne“ og med „de 7 vise Bønder“ indtog en Mellemstilling mellem de to Partier, og som det derfor laa nær for mig allerede at forhandle med, før Rigsdagen kom ind. Det var Marius Gad og C. V. Nyholm. Gad og jeg dele — til Dels vel fordi vi have den samme nationaløkonomiske Uddannelse — nøje Meninger om næsten alle Spørgsmaal; han er i sin Optræden forsigtigere og mere moderat end jeg, og det var højst mærkeligt, at han, den fødte Mægler, en Overgang var lagt en hel Del for Had hos vore nationalliberale Venner, „Herrerne ved Vinduerne“, medens jeg, der dog i Virkeligheden var en Streg mere til Venstre, og som ogsaa var stærkere i mine Udtryk, altid kom personlig godt ud af det med dem. C. V. Nyholm er nu ligefrem skabt til at sidde i venstre Centrum af det danske Folketing; han er en af de oprigtigste Tilhængere af det parlamentariske Regimente, der findes, og han har sjældne Ævner til at arbejde sammen med andre. Det er et slet Tegn, at Vælgerne have forkastet ham. Naar han ikke er valgt senere, kan dette dog maaske noget forklares, om end ingenlunde undskyldes, deraf, at han i Forsvarsspørgsmaalet skiller sig fra Bonde-

standen og staar noget nærmere den almindelige Opfattelse hos vor universitetsdannede Klasse.

En højst ejendommelig Episode var det, da Balthazar Christensen før Samlingens Begyndelse paa „Bundtmagerens Loft", som man plejede at kalde hans igennem saa lange Tider i Partiformaal benyttede Statsrevisorværelse, havde sammenkaldt et lille Møde for at foreslaa Oprettelsen af „et stort Folkeparti". Til Stede var foruden Hofjægermester Carlsen og adskillige andre ogsaa paa Jydernes Vegne Reinhold Jensen — jeg tror ikke, det var Christensen imod, at selve Chefen, Dr. Winther, i Øjeblikket var paa en Rejse i Jylland — samt C. V. Nyholm og jeg. Jeg mindes, at jeg som sædvanlig foreslog at tale om Sagerne; men min gamle Ven B. Christensen svarede mig, at jeg var meget ung, det kom netop an paa Personerne; han tvivlede ikke om, at vi gærne vilde vælge ham og Carlsen til Viceformænd, men som Formand kunde bruges — han „var stolt af at sige det" — en af de to Bønder Termansen eller Dinesen; han anbefalede dog særlig Høgsbro eller Krabbe, ja han „vilde endog gaa ind paa C. V. Nyholm". Ved at komme ind paa Sagerne kunde man i Øjeblikket heller ikke vel have undgaaet enten at indlade sig med I. A. Hansen paa den ene eller med de mest reformvenlige af de Nationalliberale paa den anden Side. Men ingen af Delene vilde B. Christensen med sin altid personlige Politik. Resultatet blev da ogsaa, at paa den ene Side Reinhold Jensen og paa den anden Nyholm og jeg nægtede at gaa med; Bregendahl blev foreløbig ved at være Formand, og der dannedes tre Venstrepartier, Oktoberforeningen, de jydske Bondevenner og det saa kaldte nationale Venstre under B. Christensen og Carlsen. Gad, Nyholm og jeg sammenkaldte og fik konstitueret det saa kaldte „Midterparti" eller „Mellemparti". I. A. Hansen og Alberti havde med sig Sjællænderne fra de gamle Godsegne, Gert Winther Østjyderne; vi havde i Midterpartiet Medlemmerne fra den nordsjællandske Selvejeregn samt et betydeligt Antal af Fynboerne og Vestjyderne, det nationale Venstre de fleste andre af Vest- og Sydjyderne og navnlig af Fynboerne. Det var en Deling, der dels afhang af Befolkningens forskellige Karakter og Udvikling, dels ogsaa stod i Forbindelse med de store økonomiske Indretninger som Albertis sjællandske Sparekasse og I. A. Hansens Brandkasse ligesom i Jylland med Gert Winthers Brandassurance.

I nogle Aar gik nu Arbejdet i Rigsdagen under disse forskellige Gruppers Regimente vel temmelig tungt, men dog saaledes, at der nogenlunde arbejdedes med Hensyn paa Sagerne, og at en Del Love gjordes færdige. En af de vigtigste var Hærloven under Raasløffs snilde Ledelse; det var med Føje, han sagde, han ikke for ingen Ting havde været i Amerika. En anden var den jydske Jærnbanelov, hvor vi unægtelig overrumpledes af et Udvalg, sammensat af de paagældende Egnes Repræsentanter under en Ingeniørs Vejledning, en Slags jydsk Sammensværgelse, der udvidede Loven til at angaa meget mere, end selv den jærnbanelystne Estrup havde paatænkt. Midterpartiet arbejdede trøstig paa Sagernes Fremme. Sædvanlig holdt vi selv ugenlige private Møder for at debattere Sagerne, ved hvilke da ogsaa i Almindelighed enkelte af vore Meningsfæller i Landstinget deltog. Vi søgte oftere at naa en nærmere Sammenslutning med det nationale Venstre, hvad der i høj Grad vilde have fremmet Arbejdet i Tinget (det udmærkede sig da, som Grundtvigianerne i Almindelighed have gjort det, ved betydelig Sans for den sande Frihed), men det strandede navnlig paa Gruppens Frygt for derved at tabe det rette Venstre-Udseende. I Tinget fulgte vi meget Fenger, der den Gang, før de skarpe Partiers Dannelse, udøvede en stor Indflydelse som Leder. Hans i mange Henseender virkelig demokratiske og reformatoriske Retning, hans Erfaring og store Arbejdsdygtighed, hans for Tinget vel afpassede klare og overbevisende, lidt brede og populære Foredrag gjorde ham paa den Tid til Folketingets første Mand. Ofte benyttede han ogsaa lidt Snildhed, som naar han i Udvalgene afvæbnede Modstandere ved at bede dem opsætte deres Forslag skriftlig eller ved at erklære sig „ganske enig med det ærede Medlem“ for saa kun at ændre Forslaget en lille Smule, men undertiden rigtignok netop i det afgørende Punkt. Men i hvert Tilfælde var det under og med Fenger, at vi bragte mange gode Resultater til Veje.

Det er bekendt, hvorledes jeg og nogle af mine Venner, N. Andersen, Fjord o. fl., blev den uskyldige Anledning til Ministeriet Frijs' Afgang. Det var et Punkt paa Finansloven om Forstærkningens Indkaldelse, et Sparespørgsmaal, der var gjort til Kabinetsspørgsmaal. Jeg vilde ikke være Skyld i Ministeriets Afgang, da jeg, som Partiforholdene vare, ikke kunde vide, hvad vi fik i Stedet; men det blev sagt os, at Ministeriet alligevel

vilde gaa af efter Samlingens Slutning; og da Frijs paa mit Spørgsmaal i Salen bekræftede det, saa jeg ikke nogen Grund til at opgive min Mening af Hensyn til Ministeriet; jeg betragtede det endog som heldigere, at det gik af, medens Rigsdagen var i Arbejde, fordi jeg ansaa det for sandsynligere, at der da vilde blive dannet en Regering, som var vel skikket til at arbejde sammen med Tingene.

Den Regering, der dannedes, Krieger, Fenger, Hall, med Holstein indskrænket til at være Konseilspræsident uden Portefølje, var nu dygtig nok. Men det var ikke med Rette, at Holstein Holsteinborg kaldtes til at danne Ministeriet, hvis dette skete, fordi han ansaas som en Repræsentant for Mellempartiet. Vi havde netop forinden overvejet det Spørgsmaal, om vi kunde beholde ham i Partiet; vi havde til Dels optaget ham paa Grund af hans personlige Forhold til os, men vi havde haft Lejlighed til at se, hvor meget han afveg fra os i sin Mening om næsten alle de vigtigste Reformforslag; Fenger stod os i Virkeligheden langt nærmere. Straks viste Ministerskiftet sig heldigt ved at bringe forskellige omstridte Sager til en lykkelig Ende. Men det saas unægtelig snart, at heller ikke den ny Regering i nogen Maade var i Stand til at samle et Flertal i Folketinget. Man kaldte bl. a. Monrad, som da var kommen hjem fra New Zeeland, til, ikke for at han skulde forsøge Dannelsen af en ny Regering, men for at han skulde gaa ind i den bestaaende, hvad han ikke vilde. Saa kom Ministeriet Fonnesbech, der, som det var sammensat, endnu mindre havde Ævne til at løse Opgaven, hvor meget end Fonnesbech ved sin Fortid og ved sine Ævner, jeg havde nær sagt, maaske netop ved sine Mangler, ved sin Blødhed og Jævnhed, personlig var skikket til at komme ud af det med, til at samarbejde med og til at have Indflydelse paa Folketinget. I hele denne Periode gik mit Parti, Midterpartiet, som et Øjeblik endog var naaet op til at udgøre en Tredjedel af Tingets Medlemmer, stadig tilbage, for tilsidst, under Ministeriet Estrup, helt at gaa til Grunde. Tilgangen af Dinesen, Octavius Hansen og andre Lævninger af det tidligere nationale Venstre havde ikke kunnet erstatte, hvad vi paa anden Maade tabte.

Ved Ministeriet Frijs' Afgang var det berømte forenede Venstre blevet dannet. Oktoberforeningen var brudt; det nationale Venstre havde forladt den Mand, der havde holdt det oppe og væsenlig bidraget til Sagernes gode Gang, Hofjægermester Carlsen,

og Dr. Winther havde ikke kunnet holde sammen paa Jyderne lige overfor Bergs og andre stærkere Magneters Tiltrækningskraft. Jeg og mine Venner, som havde deltaget i Afstemningen mod Ministeriet Frijs, havde været indbudt til det konstituerende Møde, men vi havde umulig kunnet gaa med til det ny Partis Dannelse. Ti vel indeholdt Partiets Program vore og særlig mine Reformforslag — kun kunde jeg ikke bifalde ganske enkelte Sætninger saasom en sigtende til Fæsteafløsningsloven. Men det var straks klart, at dette Parti aldrig kunde danne en Regering, kun kunde hindre andre Regeringer. Det kunde aldrig faa Flertal i Landstinget. Selve Programmet indeholdt da ogsaa den umulige Folketingsparlamentarisme, Fordringen om, at Regeringen skulde være i Overensstemmelse med Folketinget alene.

Naar jeg nu i hele denne Periode undersøger Grundene til, at Midterpartiet, det eneste, der nogenlunde kunde tage det op med Venstre omkring i Landet, sygnede hen og ved hvert nyt Valg tabte flere af sine Medlemmer, saa ser jeg, for nu ikke at tale om den almindelige Erfaring, at der altid, i enhver Strid, saalænge Striden raser, mindst er Brug for dem, der gaa imellem, Hovedgrunden i Ministeriernes Sammensætning. Midterpartiet var i Sammenligning med Venstre et ministerielt Parti; vi vilde Sagernes Fremme i Stedet for den golde systematiske Opposition. Men vi havde ikke noget Ministerium, som bestemt og energisk tilbød de Reformer, der burde foretages, i Beskatning, i den almindelige Administration, i Kirke og i Skole. Vi kunde ikke kæmpe i Forening med Ministerierne. Men dernæst kan det ikke nægtes, at vi jo selv vare et svagt Parti. Vi vare nok temmelig enige. Partiet støttede saaledes ogsaa trolig mine Reformforslag. Men Partiet som saadant havde dog ikke Kraft nok til overfor Venstre at opstille et bestemt Reformprogram, noget der blandt andet altid blev anbefalet af den kloge Gad. Det var til Dels ved vor egen Svaghed, at vi gik tilbage. Vi havde paa en ganske anden Maade kunnet bekæmpe Venstre, naar vi som samlet Parti klart havde kunnet give Befolkningen Valget mellem Fremme af bestemte Reformer paa den ene og den golde Oppositionspolitik paa den anden Side. Ligeledes var det et stort Savn, at vi ikke havde noget Organ i Hovedstadens Presse. C. V. Rimestad havde i nogen Tid været os meget venlig stemt; han havde jo selv tidligere endogsaa forsøgt sig som Venstrehøvding; men han gik senere helt til Højre. Topsøe syntes i det

Øjeblik, han overtog „Dagbladet", snarest at ville tage Ordet for Midterpartiets Politik, men gik senere, saaledes som i det Hele de højere københavnske Kredse, afgjort over til Højre. Med Ploug var det samme i endnu højere Grad Tilfældet; han gik tillige helt op i Landstingets Politik. I Provinspressen havde vi flere dygtige Repræsentanter. Jeg for min Del skrev i de sidste Aar nogle Artikler i „Jyllandsposten", der ejedes og ledédes af min Skolekammerat Adjunkt Hoffmeyer, søgte ogsaa tillige med nogle andre af Midterpartiets Medlemmer at støtte det ved at garantere en Kredit, og jeg tror ikke, Hoffmeyer havde afhændet Bladet til Højre, hvis det ikke var gaaet mig ilde.

Ministeriet Estrup, der kom efter det svage Fonnesbechske Ministerium, havde i et Par af dets Medlemmer gode personlige Kræfter til Samarbejde. Selvfølgelig var det ikke heldigt, at et Ministerium, som navnlig skulde have den Opgave bedre end de tidligere at kunne lede Folketinget, udelukkende var taget fra Landstinget og tilmed væsentlig fra Landstingets Højre. Alt Haab om Samvirken med Ministeriet maatte i sin Helhed briste, da det snart viste sig at ville gaa lige imod, ikke blot Folketingets Venstre, men imod de fire Femtedele af dettes Medlemmer, dette navnlig i Finanspolitiken og særlig i Skattereformerne. Jeg, som altid har holdt paa Sagerne, maatte nu nødvendigvis blive en Modstander af Ministeriet; Venstre kæmpede jo for mine Skatteforslag, Formueskat i Stedet for indirekte Afgifter o. s. v., lige som jeg ogsaa var fuldstændig enig med Venstre i Oppositionen mod de store Forlangender til Københavns Befæstning m. m. Endelig havde Venstre nu udtrykkelig opgivet Kravet om Folketingsparlamentarismen; det maatte da være et billigt Forlangende, at der i det mindste blev gjort Forsøg paa Dannelsen af et Overenskomstministerium, som kunde regere med begge Ting, og som kunde undgaa at bryde Forfatningen ved en foreløbig Finanslov. Jeg mindes levende et Møde, hvor Resterne af Mellempartiet indtrængende blev opfordret til at slutte sig til Højre. Jeg svarede paa en Tale af Bille, at jeg kunde forstaa et Parti, som havde Mod til f. Eks. paa Basis af Grundlovens Bud om Valgkredsenes Størrelse at udstede en provisorisk Valglov, der vilde give Byerne mere at sige, og som derved kunde forandre den lille Forskel i Stemmer til en arbejdsdygtig Majoritet, men at jeg aldrig kunde se, det vilde føre til noget godt kun at ville modsætte sig Venstres Fordringer, uden selv at kunne sætte noget

igennem; det kunde kun blive en elendig Marsch paa Stedet, støttet paa daarligt Juristeri. Jeg ansaa det heller ikke paa nogen Maade for umuligt at arbejde med Bønderne; det var efter min Mening i ethvert Tilfælde det eneste praktiske. Naar jeg ved Tingets bestemte Deling i et Højre og Venstre saaledes ubetinget maatte gaa ind i Venstre, var det mig dog ganske klart, saavel efter mit Kendskab til Personerne som efter mine Samtaler med Medlemmerne, at Venstre snart maatte blive delt i et radikalt Parti og i et mere moderat, som kunde blive en Del af et nyt stort Midterparti, det eneste, der kan regere Danmark. Forøvrig holdt jeg mig i den sidste Tid, paa Grund af mine økonomiske Forholds spændte Tilstand, meget tilbage fra aktiv politisk Optræden.

II.

Udvalg og Lovgivningsarbejde.

Straks i første Samling blev jeg sat ind i Finansudvalget. Dette store Udvalg arbejder, da det deler Styrelsens forskellige Dele mellem sig, i Underudvalg. Jeg valgte da de direkte Indtægter, fordi jeg ønskede at behandle Statsskovene, og udarbejdede sammen med min Ven, den fynske Bolsmand H. M. Petersen, en temmelig udførlig Betænkning over dette Æmne. Jeg lod mig give Forstvæsnets egne Beregninger af Træmassens Værdi — hvilke senere ere blevne offentliggjorte af Kand. Lütken — og havde da let ved heraf at vise, at Statsskovene, aldeles afset fra Grundens Værdi, ikke forrentede Halvdelen af den i Træmasse staaende Kapital, og at dette ikke kunde have anden Grund end en for lang Omdrift. En Del Forstembedsmænd tog mig mine Arbejder meget ilde op, men jeg har senere erfaret, at Vreden især var rettet mod en enkelt Sætning om Forsømmelse af Kulturer, der imidlertid skyldtes Fenger, ikke mig. Jeg fortsatte i senere Aar mine reformatoriske Bestræbelser overfor Skovbestyrelsen, søgte at fremme Kulturer, stærkere Hugst, Revision af Sorø Akademis Skovplan o. s. v., og tror i al Fald at have bidraget noget til, at der er blevet taget stærkere fat, og at Skovene nu give langt større Udbytte. En kongelig Kommission, hvoraf jeg var Medlem, havde blandt andet det Resultat, at man opgav den urimelige Fordring om lige Udbytte af hvert enkelt Skovriderdistrikt, hvad der havde bidraget meget til, at mange Træbestande

fik Lov til at blive altfor gamle. Da vore Forhandlinger om Statsskovene førte til, at Regeringen endelig foreslog at sælge nogle Distrikter, maatte jeg rigtignok selv stemme mod Forslaget, fordi det gik ud paa at sælge med Fredskovsforpligtelse. Ogsaa anbefalede jeg, at flytte Statens Skovvirksomhed over til Jyllands Heder og Klitter, hvor den var mere økonomisk berettiget og kunde gøre større Nytte.

Finansudvalget er altid en ganske god Skole for en ung Politiker og var det saa meget mere den Gang, som det da mellem sine Medlemmer talte Fenger, Sponneck, H. Hage, D. B. Adler. Formand var Krabbe, H. Hage, Fenger, senere Dr. Winther og Bojsen, Ordfører i flere Aar Fenger; saa delte flere af os Ordførerskabet, indtil det efter det forenede Venstres Dannelse tilfaldt Berg. Allerede i de første Aar spildtes forøvrig overordentlig megen Tid til ingen Nytte, saasom naar Reinhold Jensen rejste Spørgsmaal, om et nyt Kirkevindu skulde være i Rundbue- eller i Spidsbuestil, eller om Sorø Akademis Elever skulde have to eller én ren Skjorte om Ugen — et Spørgsmaal, som jeg forøvrig ogsaa mindes, syntes særlig at ligge for den daværende Kultusminister Rosenørn Teilmann —, eller naar den selv saa arbejdsdygtige Berg plagede de ulykkelige Ministerier med skriftlige Udarbejdelser om forskellige Forholds Oprindelse fra Verdens Skabelse af. Forøvrig tror jeg nok, at heller ikke Fenger kan frikendes for Delagtighed i den altfor detaillerede og revisionsmæssige Maade, hvorpaa det er blevet Praksis at behandle vor Finanslov. Naar man har sagt, at Finansudvalget ikke bør gribe ind i Administrationen, saa er dette en slet doktrinær Talemaade, som røber Ukendskab med virkeligt parlamentarisk Arbejde. I alle Stater bestaar største Parten af dette i Indgriben i Administrationen; hele Pengebevillingen er jo i Virkeligheden ikke andet. Heller ikke kan det siges, at Finansudvalget ikke bør gribe Initiativet. Noget af det nyttigste, vi have gjort, har tværtimod været nye Tilskyndelser til Forsøg, til administrative Foretagender eller til Udarbejdelse af nye Love, som vi under vore Forhandlinger, navnlig under de ofte meget frugtbare mundtlige Konferencer med Ministrene, have haft Lejlighed til at give Regeringen. Snarere kan man sige, at Finansudvalgets, man kunde gærne sige hele Rigsdagens Arbejde altid bør bestaa i nøje Samvirken med Regeringen, Drøftelse sammen med den, for snart at kontrollere og hindre, snart at tilskynde. Jeg er ganske vist i det hele

ingen ubetinget Beundrer af vor Finanslovsbehandling, som den nu har udviklet sig, navnlig ikke af de altfor vidtløftige og lidet frugtbare Udvalgsbehandlinger. Bedre var det hvert Aar kun at lade enkelte Dele af Administrationen blive omhyggelig drøftede i Udvalg, i specielle, virkelig undersøgende og udspørgende Kommittér, og omvendt i meget lade Salen, hvori Forhandling nu kun har liden virkelig Betydning, være den afgørende. Nu have vi, fordi Udvalget skal behandle alt lige, temmelig jævne Udvalgsundersøgelser og derefter slette Forhandlinger og forud bestemte Afgørelser i Salen.

Om den bedste Maade at behandle Finansloven paa særlig med Hensyn til Sparsommelighed blev jeg en Gang spurgt af Cobden-Klubben i London. Samme Spørgsmaal rettedes til Politikere i andre Lande, i Amerika f. Eks. til Garfield, i Danmark foruden mig til Sponneck. I mit Svar anførte jeg bl. a. vor vidtstrakte Valglov og vort ejendommelige Bondedemokrati som en Aarsag til finansiel Sparsomhed, hvad der ogsaa blev særlig noteret i nogle Artikler, hvori *Economist* og *Times* omtalte vore Udtalelser. Jeg tror at have Ret i, at her har Valgloven og Demokratiet, ved Siden af sine slemme Fejl, en virkelig Fortjæneste.

I Forbindelse med min Behandling af Statsskovene bør jeg nævne min Ivren for Skovtvangens Ophævelse. Det blev mig sagt, at mit Arbejde i denne Retning endog blev taget mig ilde op paa allerhøjeste Sted. Det var dog her Regeringens eget Forslag, jeg støttede. Det var et af de første og bedste Arbejder, der kom fra Estrup, som da var en ung, ivrig Indenrigsminister, og som selv er Forstmand af Fag. I Forening med Emil Rosenørn, den senere Overpræsident, anbefalede jeg i Udvalget at vedtage Ministerens Forslag med nogle enkelte Ændringer; det vilde efter vor Mening være heldigst, saavel for den almindelige økonomiske Udvikling som for selve Skovdriften, at man gav fuld Frihed, at man overlod Befolkningen at bruge sine frembringende Kræfter, som den selv ansaa det for heldigst. Carlsen, der var Formand i Udvalget, trak sig, da det kom til Stykket, her som ikke sjælden i andre Sager, tilbage af Hensyn til den Modstand, der rejstes. Medens der ikke kunde være Tale om Lovens Gennemførelse, lykkedes det os tilstrækkelig at fremhæve § 14 i den bestaaende Skovlov, i Følge hvilken i Virkeligheden enhver Skovejer, der ønsker det, kan rydde sin Skov, naar han blot vil have

den Ulejlighed at paapege anden Træplantning, i Jylland eller andet Steds, som trædende i Stedet. Hele den nuværende Ordning med Skovene paalægger utvivlsomt Landet, uden at noget fornuftigt Formaal derved naas, et aarligt Tab, der gaar i Millioner. Det var ogsaa min Hensigt i ingen Henseende at lade denne Sag hvile. Blandt andet havde jeg lovet Lehmann at dedicere ham en lille Pjece, betitlet „Fornuft og Skov“.

Medens jeg, da jeg kom ind i Rigsdagen, ikke ansaa det for absolut umuligt at give en Lov for Afløsning af Fæstetvangen, som paa en Gang var i Bondestandens og i Godsejernes Interesse, blev jeg senere, ved Forhandlinger i Salen og i Udvalg som ogsaa paa andre Maader, belært om, at Bønderne ikke vilde tage nogen Afløsning, som kunde bydes Godsejerne, idet de navnlig under ingen Betingelser vilde tillade disse, end ikke mod Erstatning til Bondefamiljen ved Fæsteledighed, at erhverve Gaarden til fri Raadighed. Jeg mindes som et betegnende Kuriosum, hvorledes en Dag i Fæsteudvalget, da vi talte om mulige Vilkaar for en Afløsning, Sjællænderen Lars Olsen af Raaby ytrede, at det dog var rimeligt, Bønderne nu fik Gaardene for en billig Penge, da Godsejerne havde haft dem saa længe. Vanskeligheden for en fuld Løsning laa nu aabenbart mere hos Bønderne end hos Godsejerne. Et Par smaa Love, hvorved man har indskrænket Friheden, navnlig ved at borttage Retten til Bortforpagtning paa flere Liv og paa 50 Aar, har jeg stedse talt imod; de vare et af Udtrykkene for Fonnesbechs Svaghed; selv adskillige Godsejere tog dem for at slippe for noget mere generende. — Jeg har ogsaa maattet modsætte mig Fonnesbechs lille, til Dels reaktionære Næringslov.

Jeg har al Tid været stemt for Afløsning af Grundbyrder, navnlig af saadanne, som ikke skyldes fri Overenskomst, men som have deres Oprindelse i tidligere, nu forandrede historiske Forhold. Jeg har saaledes, saavidt mindes dels sammen med Gad, dels ene, indbragt Forslag til Lov om Tiendeafløsning; ved Statens Mellemkomst ved Obligationers Udstedelse vilde vi gøre det muligt for den af begge Parter, der ønskede det, at faa dette Forhold hævet. Man har her som i andre Tilfælde spottet min Dristighed til at indbringe private Forslag om slige indgribende Materier. I Virkeligheden var det et smukt og omhyggelig udarbejdet Forslag, og i alt Fald har ingen kunnet paavise nogen Fejl deri. Tilfældig havde vi ogsaa ved Udarbejdelsen af Detaillerne

i netop dette Forslag været i Stand til at sikre os Bistand fra Ministeriernes egen bedste Sagkyndighed. — Jeg har ofte anbefalet at afløse Gammelskatten, der i Virkeligheden ikke mere er nogen Skat, kun en Prioritet; der kunde derved, som Prisen paa Statens Obligationer er, tilfalde begge Parter adskillige Fordele, og som Befolkningens Opfattelse er, bliver slig Afløsningstilladelse ofte en Kilde til Sparsommelighed. Afdøde Udenrigsminister Grev Knuth har i sin Tid skrevet en Pjece i samme Retning. Medens jeg aldrig har kunnet faa nogen Finansminister ind paa dette, gik imidlertid Finansministeren, saavidt jeg mindes Fonnesbech, ind paa at ville afløse Statens Arvefæsteafgifter og de gamle saakaldte „halve Købesummer“. Da Regeringen senere lod Sagen falde, indbragte jeg paa ny et Lovforslag om denne Sag og var ogsaa saa heldig efter Forhandling i et Fællesudvalg at føre det igennem.

Det første Forslag sigtende til at opfylde Grundlovens Bestemmelse om Adgang til at ophæve Lehn, Stamhuse og Fideikommisser indbragtes af C. V. Nyholm, Gad og mig i Forening. Det omfattede den Gang kun Adgang til at substituere en Pengekapital. I Forslag, jeg senere har indbragt, saavidt erindres dels sammen med Gad, dels ene, har jeg ogsaa foreslaaet Adgang for de nærmest Interesserede til at hæve Baandet paa Pengemassen, idet jeg gik ud fra, at dette Baand ofte netop er paalagt for at holde Grundejendommen samlet, at altsaa endog Arveladerens Hensigt ved selve Jordejendommens Frigørelse ofte vilde være bortfalden. Første Gang strandede Sagen paa Venstres Fordringer om ganske særegne Begunstigelser til Bønderne, senere, da Sagen ogsaa har været taget i Hænde af Regeringen, paa Partiets almindelige Utilbøjelighed til Reformer under de bestaaende Regeringer.

Jeg har som oftest taget Del i Jærnbanesagernes Behandling og har ogsaa siddet i adskillige Udvalg derom. Saavidt jeg mindes, var Gad og jeg i sin Tid de eneste, der uden for Bøndernes Rækker optraadte i Tinget for Statsdriftens Indførelse paa den jydske Bane. Det var den samme Sag, Statens Overtagelse og Drift af Jærnbanerne, som jeg senere paa en nationaløkonomisk Kongres i Wien havde Lejlighed til at tage Ordet for imod næsten alle Tysklands Økonomer, og som først senere er blevet optaget af den prøjsiske Regering. Min første Berøring med et Jærnbanespørgsmaal havde været, da Monrad en Gang

havde gjort mig til Sekretær i en Kommission, Tillisch havde nedsat med ham til Formand om det Krøhnkeske Projekt til en Bane mellem København og Hamburg med fast Bro over Sundet til Falster og Dampfærge mellem Rødbykanten og Fehmern, og da jeg som god Lollik ved mine private Samtaler med Monrad vistnok havde bidraget til, at Krøhnke fik Tilsagn om Koncession. Da jeg nu var i Rigsdagen, bragte den samme Plan mig bl. a. en Gang i Forbindelse med en af de Skikkelser, som arbejde i de store internationale Projekter, og som for første Gang gav mig et lille Indblik i denne forunderlige, ikke ublandet rene og tiltalende Verden. Da der forelaa Forslag til en sjællandsk Sydbane fra Ringsted til Vordingborg, vakte to Forslag for smalsporede Baner fra København eller Taastrup til Nakskov fra English & Hanssen og fra Casse, min Interesse som Lollik; et Par store Pengemænd vare ikke utilbøjlige til at tage fat; sammen med afdøde Grev Moltke Bregentved sammenkaldte jeg et lille privat Møde af enkelte særlig Interesserede. Da navnlig Moltke selv — og med de af ham bestyrede Vallø og Vemmetofte Stiftelser — var tilbøjelig til store Ofre, og da endog den samme Redebonhed vistes af nogle store lollandske Godsejere, til hvem vi henvendte os, som ogsaa af Nakskov Sparekasse, var der al Udsigt til Sagens Gennemførelse. Dette bragte imidlertid Tietgen til i Roskilde at foreslaa et nyt Udganspunkt af tvivlsom Hensigtsmæssighed, men som altid maatte bringe de østsjællandske Interesser til at trække sig tilbage fra den anden Plan. Banen Roskilde—Køge—Vordingborg vedtoges, men det lykkedes os dog samtidig at faa fastslaaet, at den skulde fortsættes over Falster til Nykøbing. Paa Sagens senere Gang havde jeg ingen væsentlig Indflydelse; saavidt jeg mindes, var det dog gennem mig, at det Forslag blev indbragt, efter hvilket Lollandsbanen endelig blev bygget. Senere havde jeg, som Rigsdagsmand og som Revisor ved Jærnbaneselskabet, navnlig Lejlighed til at fremhæve Ønskeligheden af Banholmbanens Inkorporation i den øvrige Bane og ligeledes af Bygningen af en Havn paa Sydkysten. For vort hele Banevæsen anbefalede jeg ved Slutningen af min Rigsdagsvirksomhed Statens Overtagelse af flere mindre Baner, særlig af den lolland—falsterske, hvor den er Garant, og hvor de garanterede Aktiers Pris i Sammenligning med Statsobligationernes Kurs i Tal viser Fordelagtigheden af en slig Transaktion.

Da jeg havde siddet i Folketingets Finansudvalg i 6 Samlinger, fandt jeg Tidsanvendelsen temmelig stor i Forhold til Udbyttet; jeg foretrak derfor at gaa ind i det store Toldudvalg, som fik at behandle Finansminister Fengers Forslag til en Toldreform. Der forhandlede vi da i tre Vintre om Beskyttelse og Frihandel, Told paa Livsfornødenheder og Raaprodukter, ofte meget slideligt under Albertis sejge Ledelse, ofte dog livligt nok med A. Hages kraftige Deltagelse og med mange andre Medlemmers og adskillige Ministres ivrige Arbejden. Toldsagerne er altid saa tiltalende for en nationaløkonomisk Samvittighed. Næsten i alle andre Sager kan der være Tvivl; saa meget beror paa Omstændighederne; men her er navnlig alt, hvad der siges for Beskyttelse, Omsorg for det nationale Arbejde ovenfra, ganske simpelt begrundet i nationaløkonomiske Fejltagelser, manglende Indsigt; man ser kun den ene Side af Sagen. De talrige Andragender, Udvalget hver Vinter modtog, var hertil en god Illustration. I Øjeblikket var hele vort Arbejde dog resultatløst, dels paa Grund af Venstres Optræden i denne Periode, dels fordi Fonnesbech ikke var kraftig nok og Krieger ikke snild nok. Jeg samstemmede paa den ene Side ganske med de reformvenlige Venstremænd — Tauber og andres — Fordring paa større Reformer; paa den anden Side ønskede jeg i ethvert Tilfælde straks gennemført, hvad det nu var muligt at blive enig om med Regering og Landsting.

Der er nu intet af mine Forslag, som man saaledes har ladet haant om, som et, jeg her fremkom med om at indføre Formue- og Indkomstskat i Stedet for en Del Toldafgifter og andre indirekte Skatter, som J. A. Hansen ironisk anbefalede at lade gaa over til anden Behandling uden Udvalg, og hvorom Finansministeren, Krieger, ikke en Gang fandt sig beføjet til at ytre sig. Navnlig var det et kærkomment Æmne for de konservative Aviser af anden Rang. Kritik af det reale Indhold har man ikke givet; at det var kortfattet, var et Fortrin i Sammenligning med den unødvendige Vidtløftighed, der udmærker adskillige andre danske Lovforslag, og naar man morede sig over en Ytring af mig, at Lovforslaget var udarbejdet paa en Aften, saa kunde jeg lige saa godt have sagt, at det var Frugten af Aars grundigt Studium baade af Grundsætningerne og af andre Landes Lovgivninger. Det var mine Tanker paa dette Omraade, som Præsidenten for den franske Kejsers Statsraad, Esquirou de Parieu,

havde fundet Anledning til at meddele det franske Akademi, og som en Gang bragte ham til at rejse op til København for at foreslaa mig i Forening med ham at skrive en Bog om de direkte Skatter. Det er et Æmne, hvormed vel næppe nogen Mand i Europa har beskjæftiget sig mere end jeg. Men hvad der var det væsentlige, Forslaget var i Virkeligheden fremkommet i Følge Aftale med Flertallet af Toldudvalgets Medlemmer. Under det frugtesløse Arbejde i Udvalget, hvor Folketingets Flertal stadig forlangte mere, end Landsting og Regering vilde gaa ind paa, havde jeg tilsidst foreslaaet og Flertallet havde bifaldet den simple Ting at dele vore Forslag i dem, vi kunde vente at tilvejebringe Enighed om, 'og saa de videre Reformforslag, som vi ønskede frem til Debat for Fremtidens Skyld. Dette var det nærmeste Formaal med mit Forslag. Denne dets praktiske Nytte forekom mig saa indlysende, at jeg ikke en Gang havde fundet det fornødent at tale med Krieger derom; det faldt mig ikke ind, at han ikke skulde se, at Behandlingen af mit Forslag, Delingen af de Toldreformer, hvorom Enighed var opnaaelig, og de mere vidtgaaende, var ensbetydende med hans eget Forslags Frelse. Jeg har ofte gjort radikale Forslag, men jeg har dels altid taget, hvad jeg kunde faa, dels altid søgt at tilvejebringe Overenskomst mellem de forskellige Partier om praktiske Resultater. Saaledes var ogsaa her min Fordring i Forslagsform om radikale Forandringer endogsaa paa det nøjeste knyttet til praktisk Bestræbelse for det i Øjeblikket opnaaelige. Men er der end i Øjeblikket ikke blevet tilvejebragt nogen ny Toldlov, saa tør det dog vel haabes, at den samme Indsigt og Nidkærhed, der i Toldudvalget ikke mindst blev lagt for Dagen af flere Medlemmer af Bondestanden, ogsaa vil gøre sig gældende, naar de praktiske Forhold gøre Sagens Gennemførelse lettere.

Da første Gang Skattereformen blev bragt frem af Regeringen — saavidt jeg mindes var dette ved første Behandling af Fengers Toldlov — tilraadede jeg at lade hele Skattesagen behandle samlet. Helst skulde dette have været af en Kommission bestaaende af ledende Mænd fra begge Thing under Finansministerens eget Forsæde. Det er saa uhyre vanskeligt — det er aldrig let, men det er dobbelt vanskeligt under Partiforhold som vore — enkeltvis at gennemføre saadanne Sager, hvor alt maa bero paa Kompromis mellem forskellige Anskuelser og Interesser; et saadant Kompromis lader sig langt lettere bringe til Veje, hvor man

tager det hele for samlet, den direkte Beskatning med den inddirekte o. s. v., for nu ikke at tale om Vigtigheden af at have Ledernes Hjælp fra først af i Stedet for alene at have dem som Kritikere og Modstandere. Erfaringen har senere vist Rigtigheden af de praktiske Betragtninger, jeg den Gang gjorde gældende.

Saaledes blev der heller ikke noget af Regeringens vel betænkte Forslag til Reform i Brændevinsbeskatningen. Jeg havde allerede meget tidlig i Finansudvalget gjort Regeringen opmærksom paa de Resultater, man i Udlandet havde opnaaet med Siemens og Halskes Apparat til at maale Udbyttet. Regeringen foreslog nu at indføre dette, hvorved Staten ikke som nu vilde have mistet meget af Skatten, hvorved Afgiften vilde være blevet ordnet mere retfærdigt mod de smaa Brænderier, og hvorved endelig Gærfabrikationen vilde være blevet lettet. Forslaget strandede nu paa Folketingets Utilbøjelighed til at bevilge større Indtægt af Brændevinen. I Forbindelse med andre mere yndede Reformer vilde det derimod have været let at sætte denne Lov igennem.

Det vil være overflødigt her at dvæle ved, hvad jeg anbefalede med Hensyn til Formue- og Indkomstskat samt med Hensyn til den kommunale Beskatnings Reform. Det er tilstrækkelig bekendt i hvilken Retning mit Arbejde her er gaaet. En Gang da Midterpartiet til Bedste for Formuebeskatningen havde forenet sig med Venstre imod Fonnesbechs Indkomstskat, reddedes denne paa den mest uforklarlige Maade ved, at en Del af Venstre gik over til den; jeg tror nok, at Baron Gedalia havde den Anskuelse, at det var hans Indflydelse, der her bragte et Par af Førerne til at hjælpe Ministeren. Hvorledes Folketingets Flertal i de senere Aar altid har stemt for Formue- og Indkomstskatten, er bekendt nok.

Jeg vil ikke tale nærmere om mine Bestræbelser for Sportelvæsenets Reform, ligesaa lidt som jeg her kan dvæle ved andre finansielle Forhandlinger. Jeg har altid været for, at Finanserne skulde give et ordentligt aarligt Overskud. Blandt andet har jeg anbefalet at bevare en begrænset Anvendelse af Kreditbeviser i Fredstid, fordi dette dels vilde give betydelige direkte Fordele, dels endogsaa vilde lette deres Anvendelse under vanskeligere Forhold. Jeg havde ønsket Lovregler givne for Reservefondet, dels fordi Ministeren nu her har en uhyre kun lidet kontrolleret Myndighed, dels fordi der burde sørges for, at en Del af Reserve-

fondet bestod i mere realisable Effekter, for et mindre Beløb endog i gode udenlandske Købmandsveksler, et lignende Fond som et, den norske Regering har under sagkyndig Bestyrelse. Nationalbanken kunde bl. a. vistnok her være til Hjælp. Statens Ind- og Udbetalinger burde hele Landet over overtages af Nationalbanken eller af en anden af de store Banker; foruden at Besparelser opnaaedes, vilde Provinserne derved faa en herlig Mængde Bankfilialer. Her som ved Statsrevisionens Ordning var meget at lære af Belgien.

Jeg vilde aldrig blive færdig, naar jeg skulde dvæle ved hele denne elleveaarige Deltagelse i Rigsdagens Virksomhed. Jeg burde her ogsaa have nævnt mine Bestræbelser for Undervisningsvæsnets Reform, saaledes ved Forslagene om Kommissioners Nedsættelse for at reformere Almueskolevæsenet, en af de første Sager, hvori jeg førte Midterpartiet frem; vi vilde have Forberedelses- eller Pogeskoler, Fortsættelsesskoler, en Del af Religionsundervisningen henlagt til Præsten og Skoleinspektører indførte; Kultusministeren Aleth Hansen og, saavidt mindes, ogsaa Kierkegaard stillede sig venlig til Sagen. Uagtet jeg i Almindelighed ikke rørte ved kirkelige Sager, har jeg dog ogsaa her fremlagt og deltaget i Fremlæggelsen af et enkelt Forslag for at nøde Venstre til at vise, om det vilde eller ikke vilde Reformerne. Jeg har med Iver deltaget i alle vigtigere Bevillingsspørgsmaal, saasom i Forhandlingen om de ny Fordringer paa mange Penge til Forsvarsvæsenet, hvori jeg, som berørt, ikke kunde finde, at den rimelige Nytte under vore politiske Forhold svarede til Opofrelserne. Der har sjælden været alvorligere Partiforhandlinger, Adresser m. m., hvori jeg ikke har taget Del. Jeg har aldrig været tilbøjelig til at spilde min Tid med tomme Former eller ved at høre paa Taler, hvortil jeg ikke selv havde noget at sige, og hvor jeg vidste, hvorledes jeg skulde stemme, og jeg har derfor altid benyttet saavel Salen som Udvalgene til at skrive mine Breve, læse „Times“ og andre Aviser, studere og omgaas Folk, hvilket man undertiden har ladet mig høre ilde for. Det gælder ogsaa hos os, at en Parlamentssal er en god Klub. Alligevel formener jeg at have været en nidkær og flittig Rigsdagsmand. Og jeg mente ganske vist selv, at jeg endnu væsentlig kun havde begyndte paa og forberedt mig til denne Virksomhed“.

III.

Personlige Forhold.

Paa alle Livets Omraader spille de personlige Forhold altid en overordentlig Rolle. Naar jeg ser tilbage paa min Rigsdagstid, paa mit Arbejde oppe paa Kristiansborg Slot, paa det lidt, jeg har bidraget til Sagernes Fremme og til den Smule, der er gjort i Retning af Samarbejde, saa kan jeg heller ikke andet end først og fremmest at dvæle ved det personlige Forhold, hvori jeg har staaet til Medlemmerne, for det første til Vennerne i mit Parti og dernæst ogsaa til Tingenes andre Medlemmer.

Hvad der ikke lidet bidrog til at give Midterpartiet den Styrke, det navnlig til visse Tider havde, var det udmærkede personlige Forhold, der næsten altid har bestaaet imellem dets Medlemmer. Ved vore hyppige Sammenkomster og ved hele Samarbejdet udviklede der sig hurtig et sandt Venskabsforhold mellem os. Saaledes kan jeg da ogsaa for mit Vedkommende henregne Mænd som afdøde Cornelius Petersen, H. M. Petersen, Lars Eriksen og N. Andersen fra Fyn, Aaberg, Fjord og Chr. Jensen fra Jylland, Peder Pedersen, Anders Christensen og Lars Larsen fra Nordsjælland, — ja jeg kunde nævne næsten alle Bønderne fra Midterpartiet — blandt nogle af mine bedste personlige Venner, hos hvem jeg ofte har fundet en varm Venskabsfølelse, en personlig Troskab og en fin Takt, der ikke kunde overgaas af det, jeg fandt hos dem, der stod mig nær i andre Samfundsklasser. Det Samme var Tilfældet med andre Medlemmer af Partiet, de to Fættere Nyholm, Kaptajnen og Godsejeren, Vogelius fra Frederikshavn og flere. I Steenstrup fra Ærø fandt jeg en sjælden dygtig Mand, men det var ikke i samme Grad let at arbejde personlig sammen med ham som f. Eks. med Gad og C. V. Nyholm. Med nogle af mine Venner fra Midterpartiet deltog jeg undertiden i Folkemøder, saaledes med mine nordsjællandske Venner i Helsinge og med Peter Hansen af Øverød i Lyngby. Lars Larsen var igen med mig paa Lolland — som ogsaa en Gang den folkelige Lucianus Kofod — og det var dette Lars Larsens Besøg, som siden bragte mine Vælgere til at gøre ham til min Eftermand i Valgkredsen.

En Mand, der i den sidste Tid traadte ind i Midterpartiet, og som vi ogsaa personlig kom til at staa meget nær, var Alfred Hage. Der var Ingen, som udøvede en mere oplivende Indflydelse, og som vi hellere hørte tale i Tinget end ham. I Anskuelser

om Frihandel og om de fleste andre Reformer, i skandinaviske Tilbøjeligheder og i Smag for meget engelsk gik vi i samme Retning. Ogsaa hans Sans for Forretninger og hans rige Erfaring udøvede en stor Tiltrækning paa mig. En Tid lang spiste jeg næsten daglig, naar jeg ikke kunde naa at komme hjem fra Rigsdagen — og det' var snart Reglen — til Middag hos ham. I hans Hus samledes ogsaa snart vore store nationalliberale Mænd, snart fremragende svenske Gæster, snart Midterpartiets Medlemmer fra Rigsdagen. Trods sin Alder vedblev han at bevare det friskeste Lune og den kraftigste Ungdommelighed. Jeg mindes navnlig en Rejse i Vestjylland kort før hans Død, hvor han tog mig med, hvor han ude ved Klitterne og ved Digerne nord for Ribe løb om Kap med os unge, og hvor det blandt andet viste sig, at det var hans Opgave at se, hvor lidt Færdsel der var for den ny Bane, der var bleven os paaoktroyeret af Jyderne og af Estrup; det var „Statistik, foretaget med et godt Hjærte“, sagde Vilhelm Rode, der ogsaa var med. Paa Landevejen til Esbjerg — hvor vi havde besøgt Carlé, der den Gang husede dernede, stod for Havnebygningen og krigede med Ministeriets Embedsmand — havde vi, sagde Hage senere i Rigsdagen, kun truffet to og en halv belæssede Vogne, og deraf indeholdt den ene endda tre Ministre, et Læs, man ikke kunde træffe hver Dag. Det var en kraftig Slægt, fuld af nyttig Virksomhed, de tre Brødre, Hother, Alfred og Christoffer Hage fra Nakskov, der i kort Tid pludselig blev rykket bort til Tab for Landet.

Ogsaa med Medlemmerne uden for mit Parti stod jeg næsten altid i godt personligt Forhold. Jeg vil nu ikke tale om mine Venner „ved Vinduerne“, imellem hvilke jeg havde min Plads. Det var en særegen Fordel at have Sidemænd, der vare i Besiddelse af en saadan personlig Elskværdighed som Brix og Provst Ussing, og det hørte til de ubestridelige Behageligheder ved at være i Rigsdagen, at man der daglig kunne faa sig en Passiar med Mænd som Hall, D. B. Adler, Chr. Rimestad og ikke mindst med Bille trods hans skarpe Kritik af min Ungdommelighed. Ogsaa i Venstre har jeg altid haft mange personlige Venner. Balthazar Christensens Iver og elskværdige Ungdommelighed har altid udøvet stor Tiltrækning paa mig, om end jeg tror, det var unødvendigt, naar en ældre politisk Ven advarende forklarede mig, hvorledes han havde udviklet Forfængeligheden hos Lehmann, Tscherning og Krabbe. Det interesserede mig altid at høre paa Christensen,

om jeg end ikke delte hverken hans Haab til „den spanske Republik“ og ej heller den „Overtydning“, han i det mindste havde en Gang hver 14de Dag om et nyt Ministeriums Dannelse m. m. Holstein-Ledreborg stod jeg allerede i Forhold til fra Universitetet, hvor han havde taget den statsvidenskabelige Eksamen, efter at jeg var bleven Docent. Bojsen tilhørte en Tid lang i vor Studentertid samme Kreds som jeg. Jeg vil nu ikke tale om Juel, der kom ind i Rigsdagen kort før jeg nedlagde mit Mandat, men ogsaa Krabbe, Tauber, Berg og andre paa Venstres Side vare i meget baade mine Meningsfæller og mine personlige Venner. Dette saaledes ogsaa det tidligere mangeaarige Medlem Jens Jensen af Trunderup, Villads Holm, der, karakteristisk nok, endogsaa havde været med paa det første Møde i 1866, da Midterpartiet blev dannet, Thomas Nielsen, der snart fra den radikale Mand, som citerede Lykurgs Love, blev et dannet moderat Medlem. Jeg vil nu ikke tale om den enlige jyske Filosof, Sylvester Jørgensen, der i min Tid ikke mere hørte til Venstre, kun til Partiet Sylvester Jørgensen. Kammerherre Scavenius havde jeg en Gang et ejendommeligt Sammenstød med; jeg havde i en Debat om Fællesskab om Konsuler med Sverig-Norge sagt, at han nok hellere vilde have Fællesskab med Tyskerne; han følte sig fornærmet, og det saa ud, som om der skulde være Tale om Duel. Holstein Holsteinborg kom til mig, for at jeg skulde kalde Ytringen tilbage, hvad jeg ikke vel kunde, men saa endte det med, at jeg gav mit Samtykke til, at Scavenius offentliggjorde de første Linier af et Brev, hvori jeg sagde, at jeg ikke kunde anerkende at have fornærmet ham og udviklede det urimelige heri; dette skete i et af de konservative Organer, og Scavenius erklærede dermed Sagen fra hans Side for „ordnet“. Senere er jeg altid kommen godt ud af det med Folketingets eneste rigtige Godsejermedlem; Scavenius har blandt andet den værdifulde og ikke almindelige Egenskab, at han altid véd, hvad han vil. — Jeg vilde aldrig blive færdig, naar jeg skulde tale om alle mine personlige Forhold; jeg skulde da ikke mindst have nævnet adskillige af Landstingets Medlemmer, hvoraf saa mange ogsaa hørte til den samme politiske Retning som Folketingets Midterparti. Jeg tror ikke at tage fejl, naar jeg betegner mindst Halvdelen af Rigsdagens Medlemmer som mine personlige Venner.

Dem, jeg i Rigsdagsarbejdet var mindst enig med af alle, var snart Alberti og J. A. Hansen, der jo en Tid havde stor Ind-

flydelse, men som ved Slutningen kun fulgtes af nogle faa sjællandske Medlemmer. De vilde begge Lighed, ikke Frihed, og jeg sætter endog Friheden over Ligheden. Alberti er bekendt for sin personlige Hæderlighed, men jeg saa ham altid optræde for, hvad der efter min Mening var galt, respekterende den gamle, men bornerte Bondevenlighed i Landbosager, Beskyttelsen i Toldlovgivningen o. s. fr. Det samme gjaldt væsentlig ogsaa J. A. Hansen. Jeg har heller aldrig haft ret Tillid til hans Overbevisning. Vi vare forøvrig i mine første Aar Sidemænd, og personlig kom vi, trods alle Kampe, altid godt ud af det sammen. Hansen plejede at sige, naar jeg havde brugt stærke Ord mod ham: „Det ærede Medlem kan man jo ikke blive vred paa."

Man har sagt om mig fra det offentlige Liv som fra andre Forhold — rigtignok som ved anden Ros især, naar man i andre Retninger rev ned paa mig —, at jeg var elskværdig. Det er dog vist en Fejltagelse. Jeg har altid gerne villet have min Vilje igennem og gerne villet regere, og det er ikke elskværdigt. Naar jeg næsten altid er kommet alt ud af det med Folk, er det nærmest, fordi jeg altid har villet alle andre Mennesker det vel; det vidste man. Dernæst har jeg været fuldstændig aaben; jeg har sædvanlig sagt min Mening helt ud. Jeg har ofte af en bekendt Finansmand hørt stærke Ord mod „de gavflabede Journalister", de duede ikke til det praktiske Liv. Naar jeg ogsaa der undertiden har kunnet udrette noget, og naar man endog har bebrejdet mig, at jeg var for vindende, saa tror jeg, Sagen var, at jeg netop altid har fortalt alt. Jeg har aldrig haft Anledning til at fortryde dette.

Det er ofte fremhævet, at større personligt Samkvem mellem Rigsdagens Medlemmer vilde være særdeles nyttigt, fordi Medlemmerne af Landbostanden saa vilde faa en anden Opfattelse af Mændene „paa den anden Side" og komme dem nærmere. Det er sandt, at det vilde være hensigtsmæssigt, om man saaledes havde udført de oftere fremkomne Forslag om at bevilge Formændene Midler til Repræsentation, ja om man blot havde udviklet de begyndte fælles Spisninger m. m. Men det personlige Samkvem vilde ogsaa forandre den Opfattelse, der findes paa den anden Side. Man vilde heller ikke der opfatte Venstre, som man nu gør det. En Mand som Krabbe har tiltvunget sig en vis almindelig Agtelse, fordi hans Formandsstilling har nødt Folk til ret at se paa ham. Men ogsaa mange andre vilde man da lære at

betragte paa en anden Maade; dette gælder baade Bønderne og andre. Man vilde ikke overse Taubers Dygtighed, man vilde erkende Høgsbros personlige Betydning, og selv hvad Berg, der maaske nu er bragt saa vidt til Venstre, at han ikke mere kan komme tilbage igen, angaar, vilde man ikke glemme hans positive Egenskaber — der er i Virkeligheden ingen Sammenligning mellem ham og J. A. Hansen †, ligesom han heller ikke i sine væsentligste Anskuelser staar saa meget fjærnt fra os andre. Selv en Mand som Ploug vilde se anderledes paa disse Mænd, naar han levede mere i samme Luft som Folketinget; foruden andre Aarsager har aabenbart Livet i den Landstingsverden, hvori han med Rette har faaet en saa betydelig Plads, ført ham til det ensidige Standpunkt, han i de senere Aar, til saa megen Skade for vor Udvikling, har indtaget. Ogsaa Administrationen vilde det være heldigt at bringe mere i Berøring med Rigsdagens Medlemmer. Vigtigheden af det personlige Samkvem og af de personlige Forholds Udvikling kan i det hele ikke noksom fremhæves som et af de vigtigste Midler til at fremme det Samarbejde, hvorom det i den politiske Verden gælder.

IV.

Forfatningens Brug.

Jeg er ikke nogen ubetinget Beundrer af vor Forfatning, hverken af Valgloven eller af den Modsætning, der er skabt mellem de to Kamre; men som den er, maa vi forsøge at bruge den. Jeg har oftere haft Lejlighed til at fremhæve, hvorledes vi, paa samme Tid som vi efterligne den engelske fri Forfatning, have undladt i Praksis at benytte det vigtigste af alle engelske parlamentariske Arbejdsmidler, de undersøgende Kommissioner med deres ypperlige upartiske Tildragen af al mulig Sagkundskab. Meget vilde være vundet med Hensyn til virkeligt Arbejde, hvis vi lærte at udvikle vore Udvalg i denne Retning. Dernæst ere vore hyppige Udvalgsvalg en stor Byrde, og dobbelt besværlige ere de, naar de forlanges foretagne efter Forholdstalsvalgmaaden. I den Tid, de smaa Grupper grasserede i Folketinget, skabtes disse til Dels af disse Valg efter Forholdstalsvalgmaaden. De vare ikke fri for at være en Slags indbyrdes Forsikringsforeninger for at komme i Udvalg, og det var utroligt, hvilken uheldig Indflydelse paa Partidannelsen denne Lyst til at komme i Udvalg

havde. Jeg foretrækker ubetinget den amerikanske Skik, hvor det er Formanden som besætter Udvalgene.

Nu, hvor Modsætninger i Anskuelser og Interesser er slaaet fast i de to Ting i Stedet for at kæmpe sammen og udjævnes i samme Forsamling, er det altfor ofte Fællesudvalgene, som slutteligt maa afgøre Sagerne; de to Ting staa ofte som to, der skulle handle, og som forlange til at slaa af paa, og det endelige Grundlag, paa hvilket man enes, er altfor ofte en halv Tilfældigheds Værk. Bedre vilde det være, hvad Svenskernes lange Erfaring med de forskellige Kamre har lært dem, at have fælles forberedende Udvalg og at begynde Forhandlingerne med at finde det fælles Grundlag, hvorpaa der med Nytte kan forhandles. En anden svensk Indretning, om hvis Nødvendighed de senere Aars Erfaringer burde have overbevist os, er den fælles Afstemning af begge Kamre om de Punkter paa Finansloven, hvorom man ikke kan enes: et Budget skal man have vedtaget. Det var naturligt, at man ikke tænkte paa Muligheden af slig uoverstigelig Uenighed under den gamle Grundlov, da der var saa liden principiel Modsætning mellem de to Ting; nu sidde vi uhjælpelig i Uføret uden slig en Bestemmelse. Saa vilde det ogsaa være givet, at der ikke kan være Spørgsmaal om Folketingsparlamentarisme, men om Rigsdagsparlamentarisme, at den endelige Afgørelse ikke ligger hos Folketingets Flertal alene, men hos Flertallet i hele Rigsdagen.

Man tilgive mig disse Betragtninger, som ikke umiddelbart vedrøre mit Liv og min Virksomhed. Men det er Resultaterne af Rigsdagserfaringer, jeg har haft rig Lejlighed til at gøre, og som jeg nu næppe paa anden Maade har Anledning til at fremhæve.

Jeg og mine Venner førte Kampen mod Venstres stærke Opposition, da ingen andre var i Stand til med nogen Nytte at gøre det. Jeg har ogsaa i Tinget til det yderste bekæmpet den ensidige Fordring om, at Regeringens Ledelse skulde tilkomme Folketingets Flertal. Jeg har stedse gjort, hvad jeg kunde, for i det enkelte og i det store at fremme Samarbejdet. Jeg har altid saa stærkt som mulig misbilliget, at man ikke vilde indlade sig paa Sagerne, og derimod troede ganske simpelt at kunne votere sig Parlamentarismen til. Men har vort Bondeparti været, og er det muligt endnu i adskilligt, meget umodent, saa kan jeg dog ikke se rettere, end at der ogsaa paa den modsatte Side er megen uberettiget Modstand til Stede. Hvor kan man tro, at

man, efter at have givet Bondestanden de store politiske Rettigheder, i Længden vil kunne forhindre den fra ogsaa at forsøge paa at gøre sine Anskuelser gældende gennem Styrelsen? Det er hos os hidtil den til den højere Middelstand hørende Embedsklasse, der har regeret. Men som Forfatningen er, maa man enten knytte Bondestanden til sine Anskuelser eller overlade den en Del af Magten. Et tredje gives ikke, naar man vil bevare Forfatningen. Og navnlig, naar man ser, hvorledes enhver konstitutionel Forfatning arbejder, kan jeg slet ikke fatte, at nogen Ven af konstitutionel Frihed kan tro, at man kan undvære en Regering, der er i Overensstemmelse med det Flertal, der har afgørende Myndighed. Naar man ikke har dette, saa faar man regerende Rigsdags- og Finansudvalg. Ikke en Gang ordentligt Lovgivningsarbejde er muligt uden Regeringens Ledelse i stort som i smaat; Erfaringen viser, at intet Parlament kan skrive ordentlige Love. Saa faar man ogsaa Partier, der fatte Udentings-Beslutninger og derved gøre det hele til en Farce. Et Flertal, der stod i nært Forhold til Regeringen, kunde ikke falde paa at ville regere gennem private uansvarlige Forsamlinger; anderledes, hvor de vigtigste Faktorer, som hos os Flertallet i Folketinget og Kongens Regering, staa ganske hver for sig og næsten slet ikke have nogen virkelig Berøring. En Regering uden Indflydelse er næsten endnu mere skadelig end en Rigsdag uden Indflydelse, og begge Dele faar man, naar man ikke anerkender Nødvendigheden af at skabe Overensstemmelse mellem Flertal og Regering. Jeg bryder mig kun lidt om Principerne for deres egen Skyld, men meget om den praktiske Nødvendighed. Og denne kræver Samvirken som den første Betingelse for Fremgang. Det ikke at ville stræbe efter slig Overensstemmelse, ikke af alle Kræfter at ville arbejde for den dertil nødvendige Overenskomst, er i mine Øjne næsten en politisk Forbrydelse. I de Stater, hvor man tillader Modsætningerne at udvikle og holde sig, tilvejebringes Stilstand og Svaghed, undertiden ogsaa Omvæltning; hvor der er Enhed mellem Folkevilje og Regering, skabes rolig Udvikling og Kraft. Jeg skal ikke her gentage de gamle Erfaringer, England allerede gjorde i Plantageneternes Dage, at i Virkeligheden ogsaa Kongen er stærkest, i alt Fald kan udrette mest, naar han samler Nationen om sig og udfører Folkets Vilje.

N. C. Frederiksen.

Masker, Moucher og andre Moder.

I Holbergs „de Usynlige“ er Intrigen bygget paa Damernes Maskering. Mange Læsere af Stykket have vistnok i denne Ukendeliggørelse kun set et Stykke Teaterteknik, laant fra den italienske Maskekomedie for at bære Handlingen frem. Dette er dog ingenlunde Tilfældet. Masken var den Gang en Toilettegenstand, et Klædningsstykke, der, ligesom Tilfældet endnu er paa Vestkysten af Jylland, særlig paa Fanø, blev baaren af Kvindekønnet som Værn mod Vejr og Vind og gjorde samme Tjæneste som Parasol og Slør i vore Dage.

Da dette Klædningsstykkes Historie ikke er meget kendt og da det, alene fordi det spiller en Rolle med i en af Holbergs morsomste Komedier, fortjæner at være det, vil det formentlig interessere ved Hjælp af en fransk Kulturhistoriker, Fernand Engerands Notitser, supplerede med det, vore egne Kilder indeholde, at belyse denne ejendommelige Modes Vandring ind over vore Grænser.

I Italien findes Ansigtsdækker første Gang opført i en Fortegnelse fra 1019 og kaldes her Luppa. Under dette Navn findes den ogsaa forklaret i Du Canges Glossarium. Kong Ludvig XII's Adelsmænd stiftede Bekendtskab med den under Krigene i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede og som saa mange andre Moder, førte de ogsaa denne hjem til Frankrig, hvor de under Kong Frants I bidrog til en hel Reformation af de nedarvede Livsvaner. Masken hed den Gang Cache-nez eller, som Folkevittigheden sagde, Cache-laid og Fouret-de-nez og lignede saa temmelig det, vi nu kalde et Maskeskæg; den dækkede for Ansigtet under Øjnene og blev bunden i Nakken.

Til Danmark kom Moden overraskende hurtigt. Allerede i 1548 fik Prinsesse Anna seksten Mundduge af fint Linned med sig til Sachsen og desuden seksten Næsedækkere, der altsaa nærmest svare til den ovennævnte franske Mode. De vare kostbare Genstande rigt broderede med Guld og Perler (Troels Lund: Danmarks og Norges Historie IV, 180). Masker til Forklædningsbrug kendte vi allerede den Gang. De have vist altid hørt til ved Fastelavnslystighed. Man havde baade sorte Silkemasker og Karaktermasker. Peder Oxe efterlod sig flere Fastelavns-Ansigter. I København handlede i Midten af det 16de Aarhundrede Didrik Mumme og Hans Sukkerbager med Masker „baade Mands- og Kvindepersoner lige“ (s. Forf. VII, 180). Maske kommer af Arabisk mascharat, som betyder Latter. Forbindelsen med den klassiske Oldtids Masker har næppe nogensinde været brudt.

I 1514 finde vi allerede i Frankrig et Forbud mod Mundduge og Næsedækkere, fordi en Dame havde forklædt sig som Mand og med Næsedækker paa slaaet Tærning i et offentligt Spillehus. Noget senere forekommer for første Gang Ordet Maske paa Fransk. Kongens Skræder Leonard de Laulnes lægger i Følge den Tids Hofregnskaber 7 Livres ud til en Maler som Betaling for at forsølve et Dusin Masker paa Ydersiden. Udenfor Hoffets Kreds kom de dog ikke, og da de senere i 1567 viste sig paa Borgerkoners Ansigter, bleve de straks forbudte. At gaa helt uden Ansigtsbedækning følte de gode Koners Blufærdighed sig dog stødte over, og de hjalp sig nu med et Stykke Tøj, som dækkede Overansigtet og hvori der var skaaret Øjehuller.

Det var ikke god Tone at tale til nogen med Maske for Ansigtet. Vilde en Dame svare en Herre, tog hun den ene Ørestrop af Masken og lod den hænge paa det andet Øre eller hun tog den helt af og lod den hvile paa den brede Pibekrave. Egentlig anset var den endnu ikke bleven; dertil var den for ny og som alle nye Paafund af satte og moralske Personer anset for en syndig Ting og et Djævelens Paafund. I Cymbalum mundi siger Desperriers, at Masken er af uskatterlig Værd for Fruentimmerne, fordi de under den kan gøre Nar ad Folk uden at det synes paa dem. Brantôme mener, at de ogsaa dække for Rødmen og derfor ere gode at have paa til Stævnemøder. En af Dronning Marguerites Noveller gaar ud paa, at et Elskovsforhold kan opstaa, bestaa og opløses under Maske og uden at denne et Øjeblik har været aftagen, saa at den lykkelige har levet

det igennem i fuldstændig Uvidenhed om, hvem hans Elskede var. Dette har Dronningen udført videre i en anden Novelle, hvor Elskerens List er skildret. Han er yderst nysgerrig efter at vide, hvem den Dame fra Hoffet er, som besøger ham i Mulm og Mørke og med Maske for Ansigtet, men hun bønfalder ham saa indstændig om at skaane hendes Anonymitet, at han maa søge at komme til Kundskab uden hendes Vidende. Han sniger sig til at sætte et Mærke med Kridt paa hendes Klæder, en Aften, hun mødes med ham i Orangerihuset paa Slottet og bliver glad overrasket ved en halv Time senere at se sit Mærke paa en højbaaren Dame, der dansede oppe i Balsalen uden Anelse om Lumskeriet.

I Kong Henrik III's Tid kom blandt andre Raffinements ogsaa Natmasker op, som skulde holde paa det tykke Lag af Salve eller Dejg, hvormed man den Gang foryngede sit Aasyn eller søgte at modarbejde de sørgelige Virkninger af Sminken, der blev brugt til Overmaal af Kongen og hans Mignons. Deres Ansigter maatte hver Morgen blødes op med lunket Vand. Forfatteren til denne Afhandling erindrer en Gang i Rue de la paix i Paris at have set Masker af Hanskeskind i et Butiksvindue. Det blev ham forklaret at være Natmasker, gode mod Rynker. Han lader herved Ideen og Adressen gaa videre til Brug for Liebhabere.

I Slutningen af det sekstende Aarhundrede kom en ny Maskeform op med det gamle Navn Loup. Den forklares i Furetières Ordbog, som en Maske, der ogsaa dækkede Hagen, men uden Ørestropper og havde indvendig en Glasknop, som blev tagen i Munden for at holdes fast. Den blev nu baaren ogsaa af borgerlige Damer men ikke af Almuen og at være den foruden var Tegn paa at man ikke hørte til Overklasserne. Om borgerlige Damer blev der sagt: „hendes Mor eller Mormor har gaaet med Maske, før hun“ eller hvis hun var en ren Parvenu: „der er nok ikke bleven slidt Masker i den Familie“.

I 1632 kom der en ny Form op, som hed Mimi og indførtes i Paris ved en Troup af italienske Skuespillere (Mimer), men hvorledes Formen var, vides ikke. Der herskede ellers stor Variation og individuelle Krav gjorde sig stærkt gældende. En Dame, som havde en smuk Mund og hvide Tænder gik med en lille Maske, der kun dækkede Overansigtet og hvis sorte Fløjl tjænte som Relief for den hvide Hud og som Ramme om de funklende Øjne. Hvor derimod noget skulde skjules, brugtes store Masker eller Maskeskæg. Der er heri en Finesse, som burde

iagttages ved Opførelsen af „de Usynlige“ for at karakterisere de to maskerede Damer.

Paa denne Tid bares Masker her i Landet[1]). Af Dronning Sophie Amalies Afregninger for Aaret 1664 ses at hun fra de la Barre i Paris sammen med Toiletterne til de unge Prinsesser ogsaa modtog *masques, loups* et *mentonnières.* Kostumerne kom fuldstændige og ledsagede af en Dukke, pyntet som Prinsessen skulde se ud. Den kostede 70 Livres. Priserne vare ikke billige: *Un chapeau gris bordé d'un gallon d'or et argent et un bouquet de plumes des plus belles avec la cocarde* kostede 220 Livres, en stor Sum i vore Penge. Hvad der leveredes var yderst komplet lige til *la queue de cheveux* (16 Livres) og afpasset i Farver lige til Viften (33 livres), *les boucles d'oreilles et pendeloques de diamants du Temple*[2]) (60 Livres) og til Skoene *garnis de Rübands à Confusion* (8 Livres).

I 1650 kom Kniplingsbesætninger i Brug om Maskens Kanter, som Skæg, ja endog omkring Øjehullerne. I denne Periode bleve de baarne ved alle Lejligheder udenfor Huset. At bære sin Maske inden Døre var et unaadigt Tegn og anvendtes som saadant af Damer, naar de fik Visit af en Herre, der helst burde være bleven borte. Der var særegne Maskemagere. De dannede et stærk Underlag af Papir over en vedtagen Form, og klædte det med Tøj. Det var af dette Stof og ikke af Metal, at den berømte Jærnmaske, som Ludvig XIV's Statsfange bar paa Øen Sainte-Marguerite, var gjort. Jærnet bestod blot i Staalfjedre, indsyede i Skægget for at Fangen kunde spise, uden at tage Masken af.

En anden historisk Maske er den, som Enkefru Scarron bar, naar hun kom til Versailles om Natten i Hyrevogn og hentede Madame de Montespans nyfødte Børn, for at føre dem med sig til Paris. De Besøg gentog sig syv Gange og var den første Aarsag til hendes senere Ophøjelse som Kongen af Frankrigs viede Hustru, Madame de Maintenon.

I 1683 blev det forbudt Damerne at gaa i Kirke med Masker for Ansigtet. Fra 1695 har man en *Traité de la civilité*, som med Hensyn til Masker bringer følgende Lære:

---

[1]) De kostede i Fløjl 1 Rbd.

[2]) Diamants du Temple vare uægte Stene i Farver, afpassede efter Dragten. Fabrikeredes ved Temple i Paris.

„Damerne have godt af at vide, at foruden Reverencen, de gøre, naar de hilse, er der desuden Masken, Hovedklædet og Kjolen, med hvilke de kunne bevidne deres Respekt, ti det er Uhøflighed af Damer at komme ind i en Persons Stue med ophæftet Kjole, Maske for Ansigtet og med Hovedklæde paa, hvis dette er af klart Tøj. Det er ogsaa uhøfligt at have sin Maske paa, hvor der er en Person af høj Rang til Stede og hvor denne kan bemærke det, dog er det tilladt, naar man sidder i Karosse med en saadan. Det er ogsaa uhøfligt at hilse nogen med Maske paa, naar man da ikke er langt borte. Det maa ogsaa bemærkes, at naar man møder en Procession, eller det hellige Sakramente bliver baaren forbi, eller man møder Kongen, Dronningen eller de nærmeste Prinser og Prinsesser af det kongelige Hus, eller Personer af meget høj Rang, saaledes som en Legat o. s. v. da er det en Pligt og et Ærbødighedstegn at lade Karossen holde, indtil de ere komne forbi og bør Mandfolkene have blottet Hoved og Damerne deres Masker aftagne.“

I Figaros Bryllup siger Grev Almaviva til Suzanne før han gaar ud, at hun skal give ham „sin Fløjlsmaske og sin Stok“ og Suzanne bringer „hans Stok og hans Loup“ et Bevis dels for at Skikken levede endnu saa kortført Revolutionen, dels at Maske og Loup, som før havde været to forskellige Ting, nu betød det samme, nemlig den sorte Fløjlsmaske.

I forrige Aarhundrede var Brugen dog ikke saa almindelig som før og tog først af i Byerne, men holdt sig som rimeligt er stadig paa Landet, hvor Maskerne bares meget store og dækkede hele Ansigtet. I Marivaux' Komedie *la Méprise* er Intriguen bygget paa, at Elskeren tager Fejl af to Søstre, som ere ens klædte og som bære Masker. Han siger til Pigen Lisette, at „her er det Brug at gaa med Maske om Sommeren, naar man er paa Landet for at tage af mod Sol og Hede“ og det ses tydeligt, at Talen er om „Landmasker“, der dækkede hele Ansigtet ligesom en Loup.

Det var Skønhedspletterne (*Mouches*), som fordrev Maskerne fra Damernes Ansigter. De vare af gammel Oprindelse og som saa meget andet, havde de fra først af tjænt et praktisk Øjemed. I Følge Louis Guyon, som skrev 1625, brugte Lægerne i det sekstende Aarhundrede som Middel mod Tandpine at sætte smaa Plastre af Taft eller sort Fløjl i Tindingerne. Det varede ikke længe før en begavet Dame fik Blik for, at Hudens Hvidhed traadte frem ved Modsætningen til de sorte Pletter og hun an-

skaffede sig i den Anledning de første Tandpineplastere eller som de kaldtes: Tandpineskilte. Guyon ved ikke, naar denne Opfinderske levede, men gætter paa, at det kan have været Dronning Marguerite af Navarra, om hvem der i en Anekdotesamling fra Tiden siges: „De ved, hvor omhyggelig hun var for at gøré sig skøn og hvid. Man fortæller, at hun laa i sorte Silkelagener og havde mange Lys ved sin Sæng; Ansigtet var dækket med hvid og rød Sminke og med en forfærdelig Mængde Skønhedspletter“.

Her er ingen Overdrivelse til Stede. Man har Billeder fra Tiden, der fremvise Dameansigter, beklistrede med kunstfærdigt udskaarne Skønhedspletter, Karosser med fire Heste for, hele Genrestykker, Blomster, Løvværk, Jagtscener, en Tremaster for fulde Sejl, Fuldmaanen saa stor som et Tokronestykke, en Forgrening af sorte Linjer, som følger Tindingernes Aarenet. Det er en af de gyseligst forbavsende Moder, der nogensinde har eksisteret, et fuldstændigt kinesisk Skyggespil.

Som Parykken og Masken endte med at gaa over til at være Beklædningsting, bleve Moucher og Sminke til Ansigtsmasker. En Dame kunde ikke vise sig med sit eget Ansigt, uden man spurgte hende, om hun var syg. Man sminkede Ligene, naar de vare lagte i Kiste. Da Infantinden Maria Theresia, Ludvig XIV's Brud kom til Frankrig, havde hun aldrig haft Sminke paa sit Ansigt og nægtede at male sig, med mindre Kongen befalede det udtrykkeligt. Da ingen vovede at fremstille Infantinden for ham i hendes Naturtilstand, blev Sagen indberettet til ham og hans Votum ønsket. Han resolverede diplomatisk, at det skulde være hende tilladt at anlægge Sminke. Marquis de Dangeau fortæller i sin Dagbog, at han en Gang var i St. Germain hos den landflygtige Dronning af England og at han fandt hende meget ældet. Senere kom han efter, at hun havde lagt af at sminke sig, saa længe hendes Husbond, Kongen var borte fra hende.

Man har i det 18de Aarhundredes Brug af Paryk, i Misbrugen af Sminke og andre Artificier lagt meget for stor Betydning ja endog anset den for at staa i Forbindelse med Slægtens Forfald. Dr. Georg Brandes har i sin Bog om Holberg særlig haft fat paa Parykken og ment, at den var et Billede paa alt det forstenede, der var i Tiden, at det er symbolsk, naar man kom Hvedemel i den og lod Menigmand have Kliden. Alt dette er urimeligt. En Mode kan ikke, naar den er paa sit højeste være et Udtryk for

den Tids aandelige Standpunkt, da den er bleven til i en forudgangen Periode, der ofte havde helt andre Livssyner og Standpunkter. Parykken blev til i Kong Ludvig XIII's Ungdom og ikke for at betyde andet end det, den var gjort af: meget Haar. Da langt Haar blev Mode, var det naturligt, at de, der intet havde og skulde ligne andre, gik med Paryk. Vi have set, at Sminke og Pudder ikke er noget ejendommeligt for det 18de Aarhundrede, men at det brugtes endnu mere ødselt i Dronning Marguerites Dage; at det var en usund Mode er vist, men da den er fælles for Renaissancens fuldblodige Ungdom og den formentlig krøblingsagtige Rococotid, kan den ikke være noget særlig betegnende for den sidste. Man glemmer, at alt sligt ikke er et Udslag af den farende Tid, men af det stabileste i Mennesket: Daarskaben, Forfængeligheden, kort sagt Moden. Dens Opfindelser bunde alle i det ene Formaal hos de begunstigede Klasser: at distinguere sig fremfor de andre. Er en Mode kommen til Menigmand, er den med det samme umulig ved sin Kilde og en ny indføres snarest.

Det er det Hovedhjul, som driver alle Modens Daarskaber og oftest ligge de saa løst uden paa, at de intet have med Tidsaanden at gøre, ja ikke saa sjældent gaa stik imod den. Det er tidligere til Overmaal blevet fremhævet, at Parykken var et Billede paa Tiden. Men den Tid, der kendte Parykken, omfatter 150 Aar og en hel lang Udvikling i Samfundene, der endte med i Periodens Slutning at være helt forskellige fra det de vare i Begyndelsen, men man gik dog med Paryk saavel i 1615, som i 1750. Man har særlig sagt, at Parykken var et Symbol paa Kong Ludvig XIV's Smag, Regimente, Samtid o. s. v. og der er ingen af hans parykbærende Samtidige, der have hørt saa meget ondt for den, som han har maattet, ja en dansk Kulturhistoriker har i sin Iver endog ment, at Kong Ludvig selv havde opfundet den. Han hadede den tværtimod, fordi han af Naturen havde et prægtigt Haar, som han var stolt af og gærne vilde have set. Da han omtrent var den eneste ved sit Hof, som gik med eget Haar, kunde han tilsidst ikke staa mere mod, men ofrede det med et Suk; dog som det sømmer sig en stor Konge, gennem Koncessioner. Han lod sig gøre en Paryk at begynde med, som havde Aabninger, hvorigennem hans egne Lokker bleve dragne, saa at de blandede sig mellem de kunstige.

Som det gik Kongen med Parykkerne, gik det ham med Fontangerne. De begyndte som en Baandsløjfe i Panden og endte

som et Stillads af Tyl og Blonde paa en Alens Højde, der flyttede Damernes Ansigter ned mod Skikkelsens Midtpunkt. De vaklede paa Hovederne under Gangen og Slottenes Fløjdøre vare akkurat høje nok. Kongen hadede dem i sin Alderdom, som han havde hadet Parykkerne i sine unge Dage. Men lige meget hjalp det. Saa kom der ifølge Hertugen af Saint-Simon en Gang i 1714 en engelsk Dame, Hertuginden af Shrewsbury til Hoffet. Hun var et svært, simpelt Fruentimmer uden Pli, Chic eller Sans for sit Udvortes, men hun havde en lille, lav og flad Frisure, som den blev baaren i England. Dagen efter hendes Tilsynekomst vare Fontangerne brat forsvundne. Da sagde den gamle Konge de mismodige Ord: „Jeg kan ikke nægte, at det græmmer mig, naar jeg tænker paa, at med al min Autoritet som Konge i dette Land, har man hørt mig ivre mod de høje Sæt, men ikke en eneste Person har vist mig den Imødekommen at gøre dem lavere. Saa viser der sig en, som ingen kender, en Lumpenkvind fra England med en lav Frisure, og paa én Gang gaar Prinsesserne fra den ene Yderlighed til den anden“.

Naar man ser at det er gaaet saaledes til med Parykkerne og Fontangerne, som have faaet det Ry paa sig i særlig Grad at udtrykke Kong Ludvig XIV's personlige og tillige hans Tids Smag, bliver man lidt forsigtig med at koble en Tid og dens Moder altfor tæt sammen. Smagen har ofte ikke andet med Tiden at gøre end at den staar stik ud i Modsætning til dens Retning og Handlinger. I Tuileriernes Have findes to Parterrer, som for Enderne ere afsluttede med halvrunde Marmorbænke. De ere anlagte af Robespierre og hans Hensigt var, at her skulde Oldingerne sidde og se paa Ungdommens Blomsterlege. De Arbejdere, som byggede paa disse idylliske Bænke have mange Gange hørt Kærrerne rumle forbi, fyldte med hans Ofre, baade unge og gamle. Den følgende Tid var ikke heller i Samklang med sit rette Væsen. Det var en Kampens og en Handlingens Tid, den praktiske Forstands og det hurtige Bliks, men Napoleons og hans Samtidiges Sværmerier gik mod Ossians taagede Helteskikkelser. Det er et Minde om denne Yndlingslæsning, at Bernadottes Søn kom til at hedde Oscar. Louis Philippes Tid, som var en Fredens og Spidsborgerlighedens Æra, sværmede til Gengæld for Napoleonstidens Militærtummel o. s. v.

Moden kan vanskelig ifølge sin Natur komme til at være Udtryk for et Tidsrum som en Menneskealder. Den er bleven

kaldt for flygtig men dens Væsen er tværtimod Stabilitet. En Mode staar fast i sin Hovedform i Hundreder af Aar, men den ændrer det uvæsentlige aarlig. Vi have set i det foregaaende, at Parykken bestod i halvandet Hundrede Aar. Vor nuværende Klædedragt, Tredelingen med Kjol, Vest, Bukser er over to Hundrede Aar gammel. Den høje Herrehat er hundrede Aar. Den skifter jævnlig Façon og Stof, men der er ikke megen Opfindsomhed derved. Har man et Aar haft høj Pul med smal Skygge, kan man rolig vædde paa, at man i den næste Sæson faar lav Pul med bred Skygge. Saaledes gaar det med alle vore andre Moder men som en uudgrundelig Gaade staar det, at Kvindekønnet, som skyldes for at være særlig mobilt, har holdt endnu stivere end Mændene paa sin Klædnings Hovedform, der naar helt op i Middelalderen, og at hvor Talen er om en vigende Mode, holde Kvinderne altid længst ud. Da Nationaldragterne begyndte at forsvinde, var det Mandfolkene, som først gave tabt. Endnu den Dag i Dag, snart to Menneskealdre efter at dette Køn reformerede sig, bruge Kvinderne enkelte Steder i vort Land endnu trofast de gamle Dages Klædeskik.

BERNHARD OLSEN.

Et Mindeskrift om Ludwig Feuerbach.

Wilh. Bolin: Ludwig Feuerbach, sein Wirken und seine Zeitgenossen. Mit Benutzung ungedruckten Materials. Stuttgart 1891.

I Aaret 1841 udkom Feuerbachs „Das Wesen des Christenthums“. De dristige og revolutionære Tanker, som denne Bog indeholdt, den Lærdom og Veltalenhed, som dens Forfatter lagde for Dagen, bevirkede, at Skriftet vakte en uhyre Opsigt. Og denne hurtig vundne Berømmelse var ikke en øjeblikkelig og forbigaaende; endnu den Dag i Dag hører det nævnte Skrift til de faa, som — om end ikke læst af mange — dog er kendt af de fleste; og endvidere er det det Værk, som for de flestes Bevidsthed særlig karakteriserer Feuerbach, om end det Billede, man efterhaanden har dannet sig af ham, meget jævnlig lige saa lidt er smigrende som sandt og træffende. At en Tid som vor, der fejrer saa mange Jubilæer, heller ikke vilde lade 50-Aaret for et saa berømt Værks Fremkomst hengaa upaaagtet, var at vente.

Det foreliggende Skrift er at betragte som et saadant Jubelskrift. Foruden sin personlige Kærlighed til Feuerbachs Minde medbringer Forfatteren særlige Kvalifikationer for at løse den Opgave, man ved en saadan Lejlighed kunde sætte sig. Bolin, titulær Professor og Bibliotekar i Helsingfors, blev som ganske ungt Menneske greben af Feuerbachs Skrifter og opsøgte ham i Bruckberg; i Tidens Løb blev han nøje knyttet til baade Feuerbach selv og hans Familie. Med sin skarpe Iagttagelsesævne, sin store Hengivenhed for sin Lærer og sin betydelige stilistiske Færdighed vilde Bolin maaske ene blandt de nulevende være i Stand til at give os en Skildring af Mennesket Feuerbach. Af de foreliggende Skrifter er det umuligt at danne sig et tilstrækkelig levende Billede af den store Tænker, og vilde man sætte ham et Monument, kunne vi

ikke tænke os noget større end en saadan psykologisk Skildring af en af de ejendommeligste Naturer, den tyske videnskabelige Verden har at opvise. Vistnok sjælden ere Modsætninger i den Grad bleven parrede, som Tilfældet var hos den ensomme Bruckberger Tænker. Det er at ønske, at Bolin ved Lejlighed udførligere vilde meddele, hvad han véd om Feuerbachs private Liv; det er en Gæld, han ved sit nære Forhold til ham er bleven os andre skyldig, og som det foreliggende Værk ikke helt afbetaler.

I den foreliggende Bog har Bolin nemlig sat sig en videre, mere blandet Opgave end at føre os ind i Filosofens Lønkammer. Igennem Feuerbachs Datter er han kommen i Besiddelse af en Del hidtil utrykt Manuskript, som han har ment, det ved denne Lejlighed vilde være Feuerbachs Venner velkomment at stifte Bekendtskab med. Den ejendommelige Beskaffenhed af dette Materiale, siger Forfatteren, gjorde det umuligt at udgive det alene; saadanne Aforismer og Brudstykker vilde ikke haft megen Værdi; det blev derfor nødvendigt at vælge en anden Form, og saaledes blev da denne Bog til som en Slags Ramme om det originale Materiale. En Forfatter undgaar aldrig Bebrejdelser, og specielt tro vi, at Bolin ikke vil undgaa fra flere Hold at høre det Ønske fremsat, at man vilde have foretrukket at faa Feuerbachs efterladte Papirer for sig og Vennens Værk for sig; heller ikke tro vi, at dette Ønske er helt uberettiget; men da Bolin lover muligvis en Gang at foranstalte hele Feuerbachs Efterladenskab, ogsaa det tidligere af Grün paa saa uheldig en Maade udgivne, trykt som Supplementbind til de samlede Værker, saa vilde det være Uret at dvæle for meget ved, hvad der nu kunde have været ønsket anderledes.

Fr. Jodl har for nylig i sin *Geschichte der Ethik* givet en Skildring af Feuerbachs Tænkning og dens Betydning, som i det væsentlige gør Fyldest, saa nye Synspunkter for denne Opfattelse fremtidig næppe ville være mulige. Den Opgave, som Bolin har sat sig, er af en speciellere Art; den gaar mindre ud paa at vise, hvad Betydning Feuerbach havde i Menneskeslægtens Udviklingshistorie, end paa at vise, hvilken Betydning hans Gerning umiddelbart fik i hans egen Tid, hvor langt han var forud for den, og hvorledes han af den Grund maatte blive den ensomme og tilsidst halvt forglemte. Det var Feuerbachs Skæbne, at han, den store, gigantiske Aand, næsten slet ikke kom i Berøring med dem af hans samtidige, der mest vare hans Jævnlinge. Hans direkte Modstandere ere kun mindre Aander, og som umiddelbare Tilhængere

kan han kun opvise halvbekendte eller helt ubekendte Personer. Det kan vanskelig undgaas, at en Skikkelse, der ses i saa forkerte Relationer, kommer til at staa i et noget falsk Lys; og vi kunne kun anse det som en Ros for Forfatteren, at det er lykkedes ham at gøre Billedet ret levende og ægte. Vi faa gennem Bolins Skildring et væsentligt Bidrag til Forstaaelsen af, hvorfor Feuerbachs Skæbne maatte blive som den blev; netop i Smaaligheden hos sine Modstandere og den halve Forstaaelse hos sine Beundrere maatte en overlegen Natur som Feuerbachs finde god Grund til at drage sig tilbage i sig selv. Men denne Tilbagetrukkethed og den Glemsel, som voksede op omkring ham, var ikke uden bitter Smærte for Feuerbach; den olympiske Ro, hvormed han selv siger, at han betragter Smaakravlets Færd omkring sig, er kun et let gennemskueligt Dække for et Livs Tragedie, der vel kunde bæres mandigt, men ikke helt skjules.

Denne Tragedies Aarsager viser Bolin os paa en fortræffelig Maade, for saa vidt de ligge hos Feuerbachs Omgivelser, hos hans Samtid. Noget mindre fyldestgørende er hans Paavisning af de Aarsager, der laa hos Feuerbach selv. Hans Beundring og Kærlighed for Feuerbach fører ham til at søge dem alene i hans Storhed, i hans Stilling saa langt forud for sin Tid. Vi tro ikke, at dette er rigtigt. Ogsaa vi nære Beundring for den store Tænker, der saa tidlig slog til Lyd for menneskelig Forsken og menneskeligt Liv; men vi tro ikke, at alt hvad der er af positiv Forsken og sandt Frisind i vore Dage nedstammer fra Feuerbach. Vor Tids Humanisme, for at betegne det med ét Ord, er ikke Feuerbachs Ekko; den kæmper ikke i hans Rustning og med hans Vaaben, om end den gærne sænker sin Fane for hans Minde som for enhver, der har kæmpet og lidt i Tro paa, at Menneskets inderste Natur finder sit Udtryk i alt det, der er godt og ædelt, at det hæslige og fordærvede vel kan faa Magt over den enkelte, men aldrig forgifte Slægtens Blod.

Enhver Forfatter, der søger at gøre en dyb Overbevisning gældende, bliver i en vis Forstand Agitator. Men dette kan ske paa en dobbelt Maade. Samler man sin Energi om Midlerne til at skaffe sin Overbevisning Indpas hos andre, saa bliver man Agitator i egentlig Forstand. Beflitter man sig derimod først og fremmest paa at fremstille de Grunde, hvorpaa ens Overbevisning hviler hos en selv, saa bliver man Tænker. Hvad der forbitrede Feuerbach hans hele Liv og til Slut gjorde ham ensom var ikke

blot, at hans Tanker vare nye, men ogsaa den Omstændighed at den polemiske Side af hans Tænken var den, som i hans Fremstillings Form traadte skarpest frem, saa der kom en Disharmoni imellem hans agitatoriske Rustning og hans virkelige Storhed, hans positive Tænkning. Hans Sans for klare, tændende Udtryk blev dreven ud i en tilspidset Stil, der særlig virker ved blændende Aforismer og uforglemmelige Metaforer, og hos mange frembragte denne Stil det Indtryk, at han ved sit Sprogs Lyrik skjulte en indre Svaghed i sin Tænken. Endnu bestandig gives der dem, som alene af den Grund anse ham for et uklart Hoved.

I Kapitlet „Vereinsamt“ giver Bolin en Række værdifulde Bidrag til en Karakteristik af Feuerbachs Person. Naar vi ovenfor udtalte, at der her endnu var meget at gøre, saa vil dette sige, at vi i det væsentlige kun finde de store Linjer; de levende Enkeltheder findes kun hist og her. Vi se en ædel, men lidet praktisk anlagt Natur, der med sin klare Intelligens let forstaar det, som volder andre usigelig Besvær, men som tillige mindre føler Forskerens Glæde ved at have erkendt en Sandhed, end Menneskets Glæde ved at have vundet en fast Grundvold for sit sædelige Liv. Hans Aand sysler vedholdende og stille med de Problemer, som i Øjeblikket sysselsætte den; en skønne Dag springer Løsningen frem med Intuitionens Kraft, som Pallas Athene af Zeus' Hoved; og for Glæden over den fuldbaarne Tankes Herlighed bliver han uden Interesse for dens Vorden. „Jeg er“, skriver han, „egentlig fattig af lutter Rigdom. Jeg behøver kun at ordne, kun at udtrykke i en træffende og prægnant Form, hvad jeg flygtig har nedskrevet paa en Lap Papir, saa er jeg færdig. Men ganske vist, til at gøre noget færdigt til Trykken, til det officielle Skriveri kommer kun sjælden Indskydelsen over mig“ (159). Netop i slig en Udtalelse have vi Feuerbachs hele Forfatterpersonlighed for os; men netop i den søge vi ogsaa en af de væsentligste Aarsager til, at han blev ensom. Hans Skrifter blev en „Servering“ af disse i ham selv fuldfærdig fødte og tilstrækkelig overbevisende Strofer. Derfor kom han til at staa som en Skræmmer, som en Profet, men mindre som en Bygmester. Derfor blev hans Ry størst gennem de Værker, hvor han slog ned i det, som umiddelbart omspændte Allemands daglige Liv, som naar han i sin Kritik af Hegel saarede den daværende filosofiske Kultus, eller i „das Wesen des Christenthums“ skræmmede det store Publikum op. Men det positive

i hans Lære traadte for dette Publikum noget tilbage, medens det for ham selv var det væsentligste og hans bedste Adkomst til vor Beundring. Paa sine egne Skrifter saa' Feuerbach som paa tilbagelagte Stadier af sin egen Udvikling; netop fordi de vare fødte som hans egen Selvbefrielse fra Problemer, han hidtil havde kæmpet med, fik de en polemisk Farve, blev noget, der viste mod Fortiden og mindre mod Fremtiden, og derfor siden hen ikke mere tilfredsstillede ham. Ogsaa Publikum maatte væsentlig faa dette Syn paa dem som Kampskrifter, og naar de da angreb noget, som ikke umiddelbart laa det daglige Livs Interesser nær, tabte de Ævnen til at fænge, medens Fagmanden savnede den rolige positive Bevisførelse og ikke vidste, hvad han skulde stille op med den lyriske Stil. Det er ret paafaldende, at saa overmaade mange endnu den Dag i Dag ikke vide mere at sige om Feuerbach, end at han vilde erstatte Spekulationen med Erfaringsvidenskaben, og at han opfattede Guderne som personificerede menneskelige Ønsker. Den Fylde af enkelte Undersøgelser, som hans Skrifter rumme, har ikke baaret nogen egentlig Frugt for Forskningen. „Den Philosophen war ich zu philologisch, und den Philologen war ich zu philosophisch.“ Dette vil sige, at alle disse Enkeltundersøgelser falde ham ligesom tilfældig i Hænderne, mere som Projektiler, der kunne rettes mod de bestaaende Fordomme, end som Bygstene til det nye Hus. Fr. Jodl har vist os, hvor meget Feuerbach i Virkeligheden selv har bygget paa dette nye Hus; i den foreliggende Bog faa vi mere et levende Vidnesbyrd om, baade hvor overbevist Feuerbach selv var om, at hans Gerning var positiv og ikke negativ, og hvor skjult dette var for hans egen Samtid.

Men hvad der her videre kunde have Interesse at faa at vide, det var Grunden til, at Feuerbachs Udvikling som Forfatter blev som den blev. Vi have i denne Udvikling set en vigtig Grund til, at der blev ensomt omkring ham, men vi faa endnu intet at vide om, hvorfor den blev saaledes. For saavidt dens Gang var betinget af Feuerbachs naturlige Temperament, giver den foreliggende Bog os enkelte Antydninger; hans Hang til Ensomhed og hans store Beskedenhed og Uselviskhed. „Jeg for mit vedkommende sætter min Stolthed deri, intet at være; jeg har ingen anden Drift end den, at udtale, ubekymret om Verden, hvad jeg har erkendt som sandt. Verden er for Tiden kun jammerlig. — For at holde til med den, maa man ofre, hvad der alene giver Mennesket sit sande Værd.“ Sikkert har slige Følelser været endel

bestemmende for Feuerbachs Udvikling. Man kan strides om, hvad der er mest moralsk, enten saaledes at isolere sig til sin egen Skade for at bevare sit Menneskeværd, eller i Erkendelsen af det ægte menneskelige, som ligger bag selv den jammerligste Tidsalders Færden, at kaste sig ud i Hvirvlen for at bringe dette ægte til større Gyldighed. Man kan ikke nægte, at det var det bedste og værdigste i Feuerbach, som bragte ham til at fly Verden. Men er dette den hele Grund? Skulde ikke Feuerbachs videnskabelige Fortid her være medbestemmende? hans spekulativt skolede Hjærne kunde ikke finde noget tilstrækkeligt Stof at arbejde med, da den en Gang havde brudt Spekulationens Frasevæv i Stykker. Han manglede Kundskaber og Skole, som kunde sætte ham i Stand til at dyrke en Fagvidenskab, og derfor blev hans Aand nødsaget til at standse ved de generelle Synspunkter. Vi sige ikke dette som en Dadel over Feuerbach; ti hans var Skylden ikke her, den laa i Tiden, i hans Opdragelse og Fortid.

Af de enkelte Karakterbilleder, som den foreliggende Bog giver af Feuerbachske samtidige, er det væsentlig tre, som gøre Krav paa almindeligere Interesse. Som en øvet og kundskabsrig Vejviser fører Forfatteren Læseren gennem et Galleri af Feuerbachske samtidige; selv den, som ikke er øvet i filosofisk Læsning, vil kunne have Fornøjelse og Udbytte af at følge ham. Men særlig er det Skildringen af Max Stirner, Arnold Ruge og David Fredrik Strauss, som det er Umagen værd at stifte Bekendtskab med. Max Stirners ejendommelige, sære Standpunkt er det lykkedes for Forfatteren at faa sammentrængt fremstillet paa en ganske heldig Maade. Feuerbachs Etik og Psykologi, der hviler paa den Erfaring, at Mennesket fra Naturens Haand er udrustet med Drifter og Følelser, der knytte ham paa det inderligste til andre, saa han først igennem et „Du“ finder sit egentlige jeg fyldestgjort, kan ikke forlange noget bedre Relief end Stirners ekstreme Egoisme, der rent dialektisk udvikler sin Livsanskuelse ved en konsekvent Gennemførelse af det isolerede Jegs Begreb. Man ser her ret egentlig, at Egoismen er et kunstigt, lavet og unaturligt Standpunkt, medens Menneskekærlighedens Filosofi er den naturlige og ukunstlede Empiris ligefremme Resultat. Arnold Ruges Skikkelse svinder i hans Forhold til Feuerbach betydelig ind, Forfatteren er aabenbart meget ugunstig stemt overfor dette urolige politiske Hoved. Men Perlen i den hele Bog er Skildringen af Feuerbachs Forhold til Strauss; den bliver ligesom til en lille Allegori paa Feuerbachs Stilling til Menneskeheden. Hvad Feuerbach

straks i sin Ungdom greb som sit Ideal, det vandt Strauss først efter et langt Livs møjsommelige Kampe. Og dog er Strauss ikke Feuerbachs Elev. Saaledes mødes Menneskeslægten ogsaa med Feuerbach i det humane Maal, der bliver Livets centrale Opgave, og er dog ikke Feuerbachs Lærling. Skulde vi rette en Indvending mod denne Skildring af Strauss, saa skulde det være den, at Forfatteren noget for grant ser det mindre klare og mindre resolute i Strauss's hele Standpunkt og Udviklingsgang, og noget for lidt har Øje for Styrken, som netop ligger i dette. Der vil alle Dage i Verden være Brug for Folk af begge Slags, baade saadanne, som straks spore Grundens Soliditet og derfor trøstig erklære, at her kan de bygge deres Hus, og saadanne, som først naar Huset staar der, vove at fatte Tillid til Grundens Bæreævne.

C. N. Starcke.

Arven efter Onkel.

Personerne:

CARL. HELENE. EN GAMMEL SØMAND. HANS KONE.

En Villahave paa den vestlige Side af Strandvejen. Stor, prægtig Udsigt mod Nordost over Sund og Kyst. Til venstre i Mellemgrunden et gammeldags, beskedent Landsted, ubeboet og noget forfaldent. Haven er tilgroet og forsømt. Et lille Havehus i Forgrunden til højre; mere mod Scenens Midte staar et Par gamle Havebænke. En Hæk skiller i Baggrunden Haven fra Strandvejen, der ligger dybere og ikke ses. Smuk Dag i Begyndelsen af September.

CARL og HELENE, unge, velklædte Folk, komme frem fra højre, langs Hækken. De gaa langsomt, hoppe over Forhindringer og se sig om.

CARL.

Det er da ogsaa forskrækkeligt, saa her er forsømt, et rent Vildnis!

HELENE.

Det kan man jo snart faa i Orden. Og tænk saa Beliggenheden! Har du set noget saa prægtigt?

CARL.

Ja Udsigten er skam dejlig. (De standse og se beundrende ud imod Baggrunden.)

HELENE.

At komme til at eje saadan en højt liggende Villa paa det smukkeste Sted af Strandvejen, det har jeg nu altid tænkt mig som Toppunktet af Livets Lyksalighed. Og du kan tro, at Knud vil erklære sig enig med mig, saa snart som han lærer at tale.

CARL.

Ja-a— vi kunde maaske. Skøndt det kommer vel til at koste en Del. Men vi skulde dog finde en eller anden, der kunde

give os Oplysning. Paa Plakaten dernede saa jeg ingen Henvisning til nogen.

HELENE.

Nej, der stod bare: Til Salg og til Eftersyn. Maaske inde i Huset —

CARL (henne ved Landstedet).

Det ser ud som om det var tomt. (Han aabner Havedøren og raaber: Tillader De? Er der nogen derinde?

HELENE.

Tornerose ligger maaske og sover inderst inde.

CARL.

Her er i alt Fald Torne nok udenom. Nej, jeg gaar tilbage for at faa fat paa nogen. (Idet han gaar langs Hækken og ser ud over den, standser han og raaber ud:) Aa hør, med Forlov. Kan De give Oplysninger om dette Landsted? — Hvad behager? — Naa, de vil hente Mutter, aa ja, gør det. Vi vente dem her saa længe (vender sig om mod Helene.) Ja saa maa vi slaa os til Ro, til Fatter og Mutter komme (de gaa frem mod Forgrunden). Hør, ved du hvad? Der foresvæver mig hele Tiden noget om, at jeg skulde have et gammelt Bekendtskab til dette Sted. Det har vist i fordums Dage været i min Families Besiddelse.

HELENE.

Tror du virkelig? Saa kunde vi maaske faa det i Arv i Stedet for at købe det.

CARL.

Nej det frygter jeg dog for, at vi ikke kan.

HELENE.

Hvem skulde da have ejet det?

CARL.

Ja ganske vis i min Sag er jeg ikke. Men jeg husker tydelig, at naar vi som Børn kørte i Skoven med Fader og Moder og Bedstefader, saa plejede de gamle, naar vi kom forbi et bestemt Landsted her i Egnen, at tale om, at det havde Onkel Kasper ejet, og der var han død.

HELENE.

Onkel Kasper? — Onkel Kasper?

CARL.

Du har vel næppe hørt tale om ham. Jeg har heller ikke selv kendt ham, han var vist død, før jeg blev født. Men han skal have været et meget mærkeligt Menneske.

HELENE.

Det er der jo ikke noget mærkeligt i, det er I jo allesammen i din Familie.

CARL.

Naa ja, saa rent dumme ere vi da heller ikke. Fader maa man da kalde en afgjort filosofisk Begavelse, og Bedstefader skal ogsaa have været det. Og Fanny og Mine have da aabenbart ogsaa Gaver i den Retning. Og hvis denne Begavelse virkelig er arvelig i vor Slægt —

HELENE.

Ja vist, naturligvis, det kan der da ikke være Tvivl om.

CARL.

Ja jeg tør intet paastaa; jeg siger blot: hvis den er, saa tror jeg nok, at Onkel Kasper var en ejendommelig Repræsentant for den, en virkelig Filosof.

HELENE.

Uha!

CARL.

Der kækkede nok min lille Gaas. — Han skal for Resten oprindelig have været Sømand.

HELENE.

Hør ved du hvad: Sømændene — dem kan jeg bedre lide. „Vi Sømænd gør ej mange Ord".

CARL.

Ja men den gamle var ingenlunde en almindelig Sømand: i ham boede der en virkelig Tænker, der havde et dybt og ejendommeligt Blik for Livet. Der var, tror jeg, noget storslaaet ved ham, men tillige noget tragisk. Jeg har hørt, at han var velhavende, men tillige — som det saa tit gaar med de store Begavelser — en Melankoliker, der af Livet havde lært at foragte Livet. Det er underligt at tænke sig, at han ensom, forladt af alle, har vandret her paa Skrænten.

HELENE.

Hør Carl, din Onkel var vist en forfærdelig stor Mand; men jeg er bange for at han spøger herude. Tror du virkelig, at det er Stedet?

CARL.

Jeg er næsten sikker paa det. Mindet dukkede straks op i mig, da vi standsede her og saa os om.

HELENE.

Ja men skulle vi saa ikke gaa et andet Sted hen? Det er jo aldeles afgjort, at vi ville have en Villa, det har du hellig lovet. Men vi kan maaske finde et andet Sted, der er lige saa smukt. For jeg tilstaar, at denne gamle Filosof og Menneskehader — — Du ved jo nok, at i min Familie har der aldrig været Spor af filosofisk Begavelse —

CARL.

Ja min søde Helene, er der noget, jeg er overbevist om, saa er det det.

HELENE.

Du er nu saa høj og saa vis. Men du holder jo dog af mig alligevel, saadan som jeg er.

CARL.

Aa det ved du jo meget godt. Men for Resten kan jeg da ikke helt fragaa, at jeg somme Tider kunde ønske, at du havde lidt mere Filosofi. Som nu f. Eks. paa Vejen herud, paa Dampsporvognen —

HELENE.

Hvad behager? Hvad filosofisk skulde jeg der have foretaget mig?

CARL.

Aa ingenting. Men du sad hele Tiden og kiggede frem og tilbage ad Strandvejen. Og jeg ved godt, hvad du kiggede efter.

HELENE.

Hu hvor du er klog. Du ser lige durk igennem et Menneske. Hvad kiggede jeg da efter?

CARL.

Du havde i Morges læst i Aviserne —

HELENE.

Om de kongelige, meget rigtigt —

CARL.

Som i Dag vilde tage fra Fredensborg, for at spise Frokost —

HELENE.

„Dejeunere“ hedder det —

CARL.

Paa Charlottenlund hos Kronprinsens, hvorefter de vilde køre tilbage ad Strandvejen —

HELENE.

„Retournere“, om jeg maa bede.

CARL.

Naa var det saa ikke dem, du kiggede efter?

HELENE.

Du er frygtelig klog, Carl. Men var der egentlig noget ondt i det?

CARL.

„Ondt“ — hvem har sagt det? Men for det første ser du, at du er gennemskuet.

HELENE.

Jeg har underdanigst anerkendt det.

CARL.

Og for det andet ved du jo nok, at jeg finder denne københavnske Nysgerrighed og evindelige Kiggen efter alt hvad der er fornemt ikke —

HELENE.

Ikke ganske filosofisk.

CARL.

Netop. Hvis vi endda stod i den Stilling, at vi kunde lære disse høje Personer virkelig at kende —

HELENE.

Lad os være beskedne og ikke stræbe saa højt.

CARL.

Ja rigtig, men saa er der dog virkelig noget altfor overfladisk i denne Iver for bare at se dem køre forbi —

HELENE.

Hys, der er nogen.

(EN GAMMEL SØMAND og HANS KONE komme ind fra højre.)

MANDEN.

Se der har jeg faaet Mutter med mig, det plejer jeg gærne van, naar jeg skal give Besked; for ellers tror Mutter altid, at jeg har givet fejl Besked.

CARL.

Naa det var jo rart. Sig mig saa først —

KONEN (febrilsk).

Undskyld, Herren og Fruen. Men først maa jeg da fortælle dem, at alle de kongelige nu komme kørende i en hel Række Vogne dernere paa Strandvejen.

HELENE.

Nej, gør de?

KONEN.

Jamen vi maa skynde os, hvis vi vil se dem.

(Alle løbe hen til Hegnet og se ud. CARL sidst efter at have drejet og vendt sig lidt. De bukke og neje og HELENE vifter med sit Tørklæde. Derpaa komme de tilbage til Forgrunden.)

CARL (til HELENE).

Naa det var da rart, at du fik dit Ønske opfyldt.

HELENE (kysser ham rask).

Ja store Filosof. (CARL vrisser lidt).

KONEN.

Nej hvor dog Kejseren saa rask og stærk ud i Dag. Og saa De, at han hilste saa naadig herop — ja det var naturligvis til Fruen og Herren. Ja de hilste da saa venlig allesammen især vores egne. Men mon det var Kejserinden, hende den Dame med den blaa Hat i den forreste Vogn ved Siden af vores Konge — eller maaske —

HELENE.

Ja det var det nok, men Hatten var ikke blaa.

KONEN.

Jo det ved Gud! —

CARL.

Ja hvis vi nu havde Tid til at tale om noget andet, saa vilde jeg gærne spørge, hvem der før har boet her paa Stedet.

MANDEN.

Hvem der før har boet her? — Ja det er sgu flere Aar siden her har boet nogen. Men der var jo hende Frøken Svisberg.

KONEN.

Aark nej, sidst saa var det Cohns, Manufakturhandlerens derinde fra Amagertorv. Aa hvor det var dejlige Mennesker og gode mod de fattige. De holdt et Leven herude og Rykind med Folk hver Dag, og jeg tror, de dansede hver evige Aften. Men tilsidst saa dansede de da bag ad og maatte sælge det hele og Møblerne med.

CARL.

Men saa før dem?

MANDEN.

Ja saa var det min Sæl Frøken Svisberg.

KONEN.

Ja hun gik alene omkring i Haven og deklamerede immer saa stærkt, naar det var Maaneskin. Stakkels Pige, det havde nok flere Gange slaet fejl for hende.

HELENE.

Slaaet fejl? Hvordan det?

KONEN.

Aa saadan med Kærligheden, lille Frue. Men nu var hun jo bleven gammel.

MANDEN.

Ja gu var hun altfor gammel, det var Ulykken. Og saa en Aften, da hun var gaaet udenfor Hækken der ved Laagen, saa trimlede hun ner —

HELENE.

Gud slog hun sig?

CARL.

Jamen hvem var der saa før hende?

MANDEN.

Ja det kan jeg inte saa lige huske, Hr. Etatsraad.

CARL.

Jeg er ikke Etatsraad.

MANDEN.

Jeg ber at undskylde. De fleste, som har lagt ude ad denne Kant, har immer vaaren Etatsraader.

KONEN.

Ja Herren kan da vist ogsaa nok blive det.

CARL.

Men sig mig: har her ikke en Gang boet en gammel Mand, som hed Kasper Mathias Hansen, og som havde været Sømand?

MANDEN.

Kasper Mathias Hansen? Jo det er Pinedød rigtig. Men det er meget længe siden, da jeg kun var en Dreng. Vi kaldte ham den Gang for „gale Kasper".

HELENE.

Næ sikken noget! Han var netop en meget mærkelig Mand.

MANDEN.

Ja det er akkurat, som Fruen siger, han var en meget mærkelig Mand. Og naar han gik ud, havde han altid vos Drenge efter sig, og vi raabte —

CARL (rystende paa Hovedet).

Herre Gud, den stakkels Gamle — omgiven af Raahed og maaske ikke forstaaet af et eneste Menneske. (Halvhøjt til HELENE:) Og du vilde vel ikke have forstaaet ham bedre.

HELENE.

Aa vær nu ikke vred!

MANDEN.

Ja ser de, Hr. Etatsraad, den almindelige Mening om ham var jo den, at han holdt sig for meget til Flasken.

CARL.

„Til Flasken". Nej nu gaar det for vidt. Jeg maa gøre dem opmærksom paa, at han var min Onkel, og derfor anser jeg det for min Pligt at hævde, at han i alle Henseender stod højt over de Mennesker, som tale saadan om ham.

MANDEN.

Ja saa maa Herren jo bedst selv kende ham.

CARL.

Nej jeg har aldrig kendt ham, men jeg taaler ikke, at hans Minde —

KONEN.

Nej det skal Herren ved Gud heller ikke taale. For jeg maa sige, at jeg aldrig har kendt afdøde Etatsraad Hansen; men jeg har altid hørt ham omtale som et rigtig fordelagtigt Menneske —

CARL.

Ja Tak skal de have. Men saa skulde vi have noget at vide om Ejendommen her.

MANDEN.

Naa Herren tænker paa at købe? Ja der er inte meget at sige om Ejendommen ellers. Huset det ligger jo der, og det kan de gaa ind i, naar som de behager. Der er ingen Mennesker derinde undtagen det skulde være noget af det Tyvepak, som holder til herude paa Strandvejen. De bruger det nok til Natteherberge, naar her ingen bor.

HELENE.

Det var ellers hyggeligt.

MANDEN.

Og saa er her det lille Havehus (han lukker Døren op), med lidt gammelt Skrammel i, jeg ved inte hvem de Ting høre til. Og Konditionerne, de skal nok være meget rimelige, for det første,

som den nye Ejer maa gøre, er jo at rive hele Huset ner og bygge et andet op og lade hele Haven lægge om.

CARL.

Ja det bliver nok nødvendigt. Men hvem er Ejeren? Hvem skal man handle med?

MANDEN.

Hvem Ejeren er, har jeg aldrig hørt sige. Men man skal tale med Prokurator — hvad er det han hedder? Jespersen tror jeg.

KONEN.

Nej, Jakobsen.

MANDEN.

Nej, Jespersen var det.

KONEN.

Nej, det var Jakobsen — Men Gud bevares, jeg har jo derhjemme en Opskrift paa det hele, som Prokuratoren gav mig for længe siden.

CARL.

Kan de da ikke hente os den?

KONEN.

Ja naar jeg bare kan finde den, men det tror jeg da nok. Hvis Herren og Fruen vil vente her saa længe —

MANDEN.

Ja saa siger jeg ogsaa Adjøs. Og gamle Kasper Hansen han var nu alligevel egentlig en Knop; men vi kunde ikke rigtig begribe ham —

(MANDEN og KONEN gaa.)

CARL (lidt arrig).

Jeg synes dog gærne, du kunde have dæmpet din Glæde lidt over, hvad den Hædersmand vrøvlede om min afdøde Onkel.

HELENE.

Aa lad nu være, Carl. Det mener du ikke noget med.

CARL.

Saa — gør jeg ikke? Og hvad det andet angaar, at jeg ogsaa var henne og se efter de kongelige, saa kan jeg indrømme, at det maaske havde været korrektest og konsekventest af mig at lade det være. Men du maa bare ikke tro at det i Principet var en Triumf for dig. For principielt betragtet fastholder jeg —

HELENE.

Ja principielt betragtet — naturligvis. Men naar der nu kun er en lille Hæk mellem dem og os, skulde jeg saa være bleven staaende som en Pind midt i Haven her?

CARL.

Ja, min Kære, et Princip er virkelig et Princip, enten det er omgivet af en kinesisk Mur eller en lille Hæk. Og et Princip skal man altid overholde, om man end nok saa let kan lokkes fra det.

HELENE.

„Altid overholde!“ Du løb jo selv med derhen!

CARL.

Jeg — hvorfor siger du mig det? (Stiller sig op lige overfor hende.) Maa jeg spørge dig Helene, er det virkelig din Mening at ville udæske og drille mig?

HELENE.

Aa hvor du er styg, jeg har jo aldrig tænkt paa saadan noget. Du maa gærne have Ret i det altsammen, hvad bryder jeg mig om det! Men du maa bare ikke være en sur og tvær Dreng, det gør mig bedrøvet. Lad nu være med at præke og skænde. Med Principerne kan vi jo fordele det saaledes imellem os, at du har dem, og jeg overtræder dem.

CARL.

Ja det skal sagtens være vittigt, og du tager virkelig alt, hvad jeg siger, med en mageløs Lethed. Du er, naar alt kommer til alt —

HELENE.

Jeg er, naar alt kommer til alt, en ganske skikkelig Pige, min Herre, og det maa jeg bede dig anerkende til Trods for min Mangel paa filosofisk Begavelse. Naar du begynder paa en af dine Formiddagsprækener, som du har lagt dig saa meget efter i den senere Tid, saa kommer jeg tit bagefter til at tænke paa den Tid, da jeg levede hos gamle Tante Magdalene, den Gang mine Forældre vare døde. Jeg var ikke stort mere end et Barn den Gang; og jeg var en rigtig vilter Tøs og ikke det mindste filosofisk. Men Tante og jeg vi holdt rigtignok af hinanden, og hun var saa henrykt, det gamle Skind, hver Gang jeg majede mig ud og spillede en lille Rolle eller deklamerede eller sang. Jeg sværmede nemlig den Gang for at blive Skuespillerinde, skal du vide. Og saa lo hun saa Taarerne løb hende ned ad Kinderne, som hun sad i sin

Lænestol og ikke kunde røre sig for Gigt og Sygdom, og saa trak hun mig hen til sig og kyssede mig og takkede mig, fordi jeg var en kærlig og munter Pige — ja det sagde hun — og saa sendte hun Dorothea i Byen for at købe Iskager, og vi soldede om Aftenen med Solbærrom og havde det saa dejligt. Havde du bare spurgt Tante Magdalene om mit Rygte, min Ven, saa skulde du have hørt, at jeg blev paaskønnet, men det var rigtignok ogsaa let at blive det hos hende; men med dig begynder jeg somme Tider at finde det lidt svært.

CARL.

Ja for Tante Magdalene var du jo et sandt Gudebillede. Jeg husker endnu med Gru de Strømme af Taarer der flød — sande Oceaner —, da jeg Uhyre kom og tog dig fra hende. Men lad nu Tante Magdalene fare —

HELENE.

Hvorfor skal jeg lade hende fare? Har jeg ikke lige saa godt Lov til at prise min Tante, som du har Lov til at prise din Onkel, ham den gale Kasper? Om Tante sagde da Folk ikke i Almindelighed, at hun holdt sig for nær til Flasken.

CARL.

Nej det er dog for galt, at du vil anføre, hvad det gamle Vrøvl sagde. Han lugtede selv som et Brændevinsanker.

HELENE.

Men jeg vil have Lov til at tale om hvem jeg vil og leve efter min Natur, for det trænger jeg til. Jeg vil synge mine Viser, som da jeg var Pige, og saa snart som Knud er vokset lidt til, vil jeg lære ham at synge en Mængde lystige og tossede Viser. Knud og jeg skal have det saa morsomt med hinanden. Og endnu i Eftermiddag vil jeg købe en lille Fjer til hans Hue, rigtig flot, opstaaende, og den skal være til Trods mod hele Filosofien.

CARL.

Knud skal altsaa ikke have Lov til at slægte sin Fader paa? Han maa ikke have arvet noget af min Slægts Gaver.

HELENE.

Knud skal simpelthen blive en stor Mand. Knud den store. Han skal faa meget større Gaver end du og jeg og Mine og Fanny og din Fader og Bedstefader og Onkel tilsammen.

CARL.

Det kunde jo blive meget storartet. Men faar han blot nogen Alvor og filosofiske Ævner, saa mener jeg dog i al Beskedenhed, at han snarere faar dem fra mig og min Slægt, end fra dig og din.

HELENE.

Jamen du sagde før: „hvis —“

CARL.

Jeg forstaar dig ikke, hvad mener du?

HELENE.

Du sagde: hvis der var filosofisk Begavelse i din Familie, du sagde ikke, der var.

CARL.

Du mener maaske, at der ikke er.

HELENE.

Ja det mener jeg i Grunden, søde Carl. Hør nu lad os ikke tale saa uenigt og stygt til hinanden. Jeg elsker dig, min kære, gode, lille Etatsraad, og du kan være saa bundelskværdig og naturlig, og jeg kan være saa lykkelig. Men nu tager jeg Mod til mig i denne hellige Formiddag og siger: Lad du bare den Filosofi fare. Du har den slet ikke, men det er bare noget, du har Lyst til at præke om.

CARL.

Naa saa det var Meningen! Tak skal du have. Men hvoraf kan du egentlig vide det? Naar du siger saaledes, saa maa det jo være fordi du tiltror dig selv en Begavelse, der er overlegen over min.

HELENE.

Saadan har jeg aldrig tænkt — Gud fri mig!

CARL.

Jamen saa er der jo heller ingen Logik skabt i, hvad du siger. Jeg taaler virkelig meget af dig, og jeg vilde heller ikke taale det, hvis jeg ikke — ja hvad skal jeg sige? — hvis jeg ikke holdt af dig. Men det forhindrer desværre ikke, at jeg mere og mere føler, hvor bundforskellig vor Natur er. En saadan Gemytternes Uoverensstemmelse har tit —

HELENE.

Carl, hvad er det dog for et Ord du siger!

CARL.

Jeg tager Ordet tilbage, i alt Fald i dets juridiske Anvendelse. Men det kommer altsammen af Arvelighedens Betydning, som jeg

i den senere Tid har studeret. Der har været rent forskellige Aandsretninger i vore Slægter. Paa min Side den mere alvorsfulde, grublende, om du vil, ogsaa tunge Natur, som vel fik sit mest prægnante Udtryk i den gamle, ensomme, melankolske Mand, der levede herude. Paa din Side den lette flagrende — og i Længden —

HELENE.

Gud, mener du da for ramme Alvor, at det er Sagen?

CARL.

Jeg nærer ingen Tvivl derom. „Da liegt der Hund begraben."

HELENE

(har under de sidste Repliker staaet i nogen Afstand fra ham og stirret ned. Hun farer sammen ved hans Ord).

Hvad var det, du sagde?

CARL.

Hvad jeg sagde? Jeg sagde, hvad jeg mente: „Da liegt der Hund begraben."

HELENE.

Jamen hvad mente du dermed?

CARL.

Saadan siger man jo, naar man paapeger, hvor Sandheden skjuler sig.

HELENE.

Nej hvor det er underligt, uhyggeligt, (peger med sin Parasol paa en Planke eller Sten, som rager op af Jorden). Se der, hvad er det, der staar? Jeg kan knapt tro mine egne Øjne.

CARL (gaar derhen).

Hvad er det?

HELENE.

Læs dog, hvad der staar.

CARL (læser).

„Da lugt" — Nej: „Da liegt — der Hund begraben". — Ja det er virkelig et underligt Træf.

HELENE.

Hvad tror du, det vil sige? Det er ligesom der var Aander — Spøgelser her tilstede, som blandede sig i vor Samtale.

CARL.

Vi maa se, hvad det kan være. Jeg vil grave. Bi lidt, der stod vist en Spade i det Havehus. — Rigtig, her er endog

to, som nok kan lade sig bruge. Hjælp lidt med, saa gaar det raskere. Fæst din Kjole op og tag Handskerne af.

HELENE.

Hvor tør du grave? Jeg tør ikke.

CARL.

„Tør ikke", din Nar? Hjælp nu med, Jorden er tør og let.

HELENE.

Hu hvor det er skummelt! Det er endda godt, at Solen skinner saa kønt paa Himlen. Havde det været Maaneskin, saa vilde jeg kile væk af alle Kræfter.

CARL.

Kom nu og tag fat!

(De grave begge.)

HELENE (standser.)

Nej jeg tør virkelig ikke mere. Tænk om det nu var din Onkel selv, som laa begravet dernede.

CARL.

Hvad? Gør du ham nu oven i Købet til en Hund? Han maa jo være begravet i kristen Jord, hvis han da ikke var Selvmorder.

HELENE.

Selvmorder, naa, det manglede bare. Nej nu løber jeg —

CARL.

Jamen han var det jo ikke, det har jeg da aldrig hørt.

HELENE.

Hvad tror du da det kan være? En Skat?

CARL.

Et Testamente maaske eller et Skøde — nej, det er dog ikke rimeligt. Maaske slet ingen Ting — Halløj, der støder jeg mod noget haardt. Skynd dig, skynd dig, at vi kan faa det afdækket. Et Brædt, et Kistelaag — skulde det virkelig være en Ligkiste?

HELENE.

En Ligkiste — aa hvor det er fælt. Jeg kan skimte nogle Bogstaver malede paa Brædtet. Tør du springe derned, men varsomt!

(Carl springer ned og undersøger.)

CARL (med høj Latter).

Ja naturligvis! Det kunde vi da have vidst straks.

HELENE.

Hvad staar der da?

CARL.

Der staar blot Caro.

HELENE.

Caro? Det er jo et Hundenavn.

CARL.

Forstaar du ikke? „Da liegt der Hund begraben.“

HELENE.

Aa ikke andet? En flov Vittighed! Jeg ventede den skjulte Sandhed.

CARL.

Jamen her er ogsaa mere. En lille Blikdaase stukket ned ved Siden. Ræk mig min Stok, saa kan jeg faa den pirret op. Se der. (Han springer op igen med Daasen.)

HELENE.

Naa, det er da ingen Sardindaase. Jeg er rædsomt spændt. Luk den op.

CARL.

Det er nok ikke saa nemt. Desuden er jeg ikke ganske sikker paa Lovligheden deraf. Du maa i alt Fald belave dig paa at give Møde i Retten som Vidne.

HELENE.

Aa lad gaa, saa faar jeg baade Retten og Kassen at se indeni.

CARL.

Tingesten er saa let. Enten er der ingen Ting eller ogsaa Dokumenter. Hvordan faar man dog den Djævel op! (Medens han maser med Kassen, gaar den op af sig selv og et Papir falder ud. HELENE snapper det og læser.

HELENE.

„Dette er mit Testamente“ — det staar øverst med store Bogstaver — vil du tænke dig!

CARL (tager Papiret).

Lad mig se Underskriften. Ja ved Gud, ganske rigtig: „Kasper Mathias Hansen.“ Det kan man rigtignok kalde en Opdagelse.

HELENE.

Se nu i en Fart, hvor meget der er til os.

CARL.

Aa hvor kan du tro — desuden maa hele Dokumentets Værdi være meget tvivlsom. Det korrekteste er aabenbart, at vi slet ikke læser det her, men køre ind til Birkekontoret med det.

HELENE.

Nu har jeg aldrig kendt Mage! Du med din Korrekthed! Vi læse hvert eneste Ord her.

CARL (som har kigget lidt paa Begyndelsen, smilende):

Naa ja, lad gaa, vil du love mig at høre hvert eneste Ord af det, saa skal jeg ogsaa love at læse hvert eneste Ord.

HELENE.

Bravo, det er svoret. Sæt dig der og læs.

CARL.

Ja men saa maa du ogsaa belave dig paa Ting, som ikke ville smage dig rigtig. Sagen er, at det slet ikke er noget Testamente. Det er netop, som jeg ventede. Det er den gamles Livsfilosofi —

HELENE.

Gud fri mig! At man nu skal have Familieprækener fra Gravene!

CARL.

Du har lovet mig at høre, og jeg har lovet at læse. For Resten er det hele kun kort, og Formen lader til at være humoristisk, barok, shakespearsk, om jeg maa sige saa. Men der er nok Guldkorn at finde —

HELENE.

Jeg havde dog foretrukket Guldkorn af en anden Slags. Læs da.

CARL (læser).

„Dette er mit Testamente, det vil sige, heldige og gerrige Finder, du havde nok spidset din Næse efter mine Penge, men de ere gaaet fløjten, min Betænkelighed og Filosofi over Menneskelivet, som er snavs. Agt paa en gammel Mands Ord.“ —

Naa tog jeg saa fejl af Manden, om jeg maa spørge?

HELENE.

Du er forfærdelig klog, at du endog kan ane, hvad der ligger en Alen under Jorden! Hvad mere?

CARL.

Ja pas bare paa! (Læser:)

„Ve, tre Gange ve over Fruentimmeret.“

HELENE.

Gud hvor det er skrækkeligt! Hvilket Fruentimmer mon han mener?

CARL.

Han mener vist Kønnet i Almindelighed, alle Kvinder. Saadan mente man i gamle Dage, naar man sagde: „Fruentimmeret.“

HELENE.

Hele Kønnet — det maa jeg rigtignok sige: Gamle Kasper har været en fin Mand! Hvad har vi da gjort?

CARL (læser):

„Vorherre berøvede Manden et Ribben — og hvad gav han ham i Stedet? Et Væsen, der rent ud vilde være et umælende, hvis hun inte havde faaet Mæle for to.“

HELENE.

Jamen det er virkelig dybsindigt. Det er vel det, som I kloge Folk kalde for Filosofi.

CARL (læser):

„Jeg vidner for Efterverdenen. Jeg Kasper Mathias Hansen, undertegnede, er en gammel Sømand, og jeg har aldrig studeret en eneste Bog. Men tro ikke, du kære og gerrige Læser — jeg lurede dig dog alligevel for Pengene — at jeg ikke kender Menneskenes dybeste Indvolde og Kanaler. Ti jeg haver megen filoso“ —

Nej hvad er det der staar? Det er ogsaa saadan en utydelig Skrift, og Papiret er saa plettet.

HELENE.

Ja men nu begynder det at interessere mig voldsomt. „Jeg har megen filoso —“ Naa hvad mere?

CARL (ærgerlig).

Ja der staar: „filosofisk Begavelse“.

HELENE.

Tænk, hvor du havde Ret! Er du ikke stolt?

CARL.

Aa jeg gider ikke læse det Tøjeri, det er jo ikke saa magtpaaliggende.

HELENE.

Jo om jeg maa bede! Jeg har lovet at høre og du at læse — Edens Hellighed!

CARL.

Ja jeg kan nok lige saa godt overgive mig straks. Der staar: „Jeg haver megen filosofisk Begavelse, som jeg haver arvet fra min Faders Familie i mange Led“ —

HELENE.

At det gaar saa langt tilbage i Familien! Saa maa det da forslaa noget!

CARL (læser):

„Jeg haver gransket over Livet, da jeg var Matros og Styrmand og fór omkring i alle Havne og alle Vegne granskede Fruentimmerets Natur. Det var noget Rak. Og da jeg kom hjem, saa giftede jeg mig, fordi der staar: det er ikke godt at være alene. Og hun var en Satan. Og naar jeg om Formiddagen ved min Pibe begyndte at tale filosofisk“ —

HELENE (farer op).

Nej staar det der virkelig?

CARL.

Aa ja vist staar det der. Men jeg ryger da i alt Fald ikke Pibe —

HELENE.

Nej du har Ret, deri stikker Forskellen.

CARL (fortsætter).

„At tale filosofisk og at forklare al Tings Sammenhæng, saa rendte hun immer ud paa Vejen og kiggede efter Vognene, og lod mig alene; ti hun var ulydig mod Skriften, hvor der staar at Mennesket bør ikke være alene. Hun tralrede og jubilerede, og naar jeg gav hende det glatte Lag, saa kaldte hun mig gamle Kasper“ —

Nej hvad staar der?

„gamle Kapergast og Drukkendiderik. Men døde den 15de April 1825 i sin Alders 46 Aar og blev begravet paa Gentofte Kirkegaard, og Begravelsen kostede mig 8 Rdl, 5 ℳ og 12 β, ikke medregnet Snapsene til Ligfølget, som jeg nok aldrig faar igen mere, hverken i dette eller det andet Liv“ —

HELENE.

Hvad er det han mener? Vil han have Snapse ogsaa i det andet Liv?

CARL.

Han mener vel Pengene. Men han har jo rentud været en gammel Hallunk!

HELENE.

Ja jeg finder ham heller ikke rigtig elskværdig. Men lad os nu sluge Resten rask.

CARL (læser):

„Og derfor kan hele Blomsten og Duften af min Filosofi udtrykkes i de faa Ord: Fanden raspe i Fruentimmeret“ —

HELENE.

Ja det er virkelig shakespearsk — synes du ikke?

CARL.

Skaan mig, Helene! (læser): „Derefter anskaffede jeg mig Caro; ti Mennesket bør ikke være alene, og til at nappe efter Fruentimmeret. Og du kan bande paa, kære Læser, at der var mere Filosofi i Caros hele Hundekrop end i et af hendes Øjenhaar, den Satan! Han døde i sin Alders 25 Aar den 2den September 1839 og blev hæderlig begravet, som ikke kostede mig en Skilling. Stat stille Vandringsmand, ær hans Støv, og du, som kalder dig Filosof, fæld en Taare paa hans Baare.“ —

Ja saa er det Vrøvl færdigt.

HELENE.

Naa Carl.

CARL (skrækkelig slukøret).

Ja Helene.

HELENE.

Du glemmer, det ventes af dig, du skal fælde en Taare paa Caros Baare. Mig ventes det ikke af.

CARL (halv fortvivlet).

Skaan mig Helene, skaan mig dog. Vær højmodig i din Sejer. Jeg lider jo min Straf.

HELENE.

Stakkels kære Dreng, jeg har næsten Medlidenhed med dig. Men hvad skal vi saa efter alt dette beslutte os til med Hensyn til Købet?

CARL.

Det maa du afgøre. Har du ikke længere Lyst?

HELENE.

Jo det har jeg rigtignok, saadan en dejlig Plet! Og du maa ikke tro, at jeg er det mindste bange for Spøgeri af den gamle. Hvis han kommer, saa byder jeg bare den hedenfarne Aand indenfor paa en Snaps, saa bliver han nok god. Jeg betragter ham som en Ven, han er kommen mig til Hjælp i min Nød, og saa maa man ikke tage det saa nøje med, at han ikke strængt taget er hvad man kalder en „Gentleman“. Synes du vel?

CARL.

Et Asen, et Uhyre, alt hvad du forlanger. — Men vær højmodig, skaan mig.

HELENE.

Men hvad skal vi gøre med dette Monument, denne Hundegrav, hvor den skjulte Sandhed fandtes?

CARL (underdanig).

Mener du ikke, at den skal væk?

HELENE.

Ja-a-a? Er det ikke for meget forlangt? Jeg tænker som en forudseende Kone paa, at min dyrebare Mand, til Trods for hans oprigtige Anger i denne Formiddag — er den ikke oprigtig, Carl?

CARL.

Jo, skaan mig!

HELENE.

Sød Dreng! — maaske alligevel senere vilde kunne faa et Tilbagefald af — hvad skal jeg kalde det? — Arvelighedens Betydning; og saa vilde jeg forbeholde mig Ret til at tage ham ved hans Øreflip og føre ham ud i Haven, for at han kan læse de Ord: Da liegt der Hund begraben, og tænke lidt over deres Betydning.

CARL.

Jeg underkaster mig; det er ikke mere end retfærdigt. Men saa beder jeg blot ydmygt om én Ting: at du aldrig vil fortælle denne Dags lille Begivenhed til nogen anden. Ti saa er jeg jo for evig til Nar og maa hænge mig.

HELENE.

Nej det vil vi netop have som en lille Hemmelighed mellem os to — Men der har vi Mutter med Konditionerne. Saa købe vi altsaa i hvert Fald.

CARL.

Ja vi fik det jo ikke til Arv efter Onkel, saa vi blive nødt til at købe.

HELENE.

Men vi fik dog alligevel noget, som vi kan kalde en Arv efter Onkel.

Fra den unge Literatur.

Lauritz Petersen: Mennesker (Mansa). Gustav Wied: Silhuetter (smstds.). Oscar Madsen: Glade Ungdom (Schubothe). Helge Rode: Hvide Blomster (smstds.). Niels Møller: Hændelser (Philipsen). Johannes Jørgensen: Sommer (smstds.).

Vore Bøger forraade os — de Bøger, vi læse, og de, vi skrive. Naar en skønne Dag en Bog udkommer i Bogladen, betyder dette jo, ideelt set, at dens Forfatter har følt Trang til at meddele og overføre sine Medmennesker et Stykke sjæleligt Liv. Det er hans egen Interesserethed og Betagethed, der søger sig Udtryk og Deltagelse. Jo større Interesse, Bogen er udgaaet fra og meddeler videre til Læserne, des mere autentisk afslører den baade sin Ophavsmand og sit Publikum.

Og medens jeg her har tegnet Titlerne op paa en Del Bøger, jeg i det sidste Aars Tid har læst af unge danske Forfattere, er det derfor som om de forskellige Stemmer igen lød i mit Øre, og som om Jævnaldrende — kendte og ukendte Ansigter — talte til mig og betroede, hvad der bevæger deres Indre: — hvad de har oplevet og interessere sig for, hvordan de se Verden og hvordan de helst selv vil ses, deres Grundfølelser og deres Forkærligheder. Og jeg kan ikke sidde rolig og overlegen og veje, hvad de har skrevet, paa den kunstneriske Kritiks Vægtskaal, men maa, nysgerrig deltagende, lytte til hvert Bud, der bringes fra den Slægts Aandsliv, hvori jeg selv har Part, og gennem Bøgernes Bekendelser forsøge at genkende eller belæres om de Sindelag og Synsmaader, der findes i vort Lands nuværende Ungdom, og alt imedens spejde efter, hvad der synes mig at være Fremtidens Tegn.

I den første af de nævnte Bøger — Lauritz Petersen: „Mennesker“ — hedder den første og vel betydeligste Fortælling

„Kvistfolk“. Den fører os ind i en lille Fattigfolks Menage paa en Baghuskvist. Man ser den kolde Vintermorgen lidt efter lidt liste sit blege Lys ind i den usle Stue, ser Moderen vaagne, kulderystende rappe sig i Klæderne, gøre Ild paa og skylle Kaffen i sig for straks at gaa ud til sin lange Dagsgerning som Rengøringskone. Vi se Krøblingesønnen sidde Dagen igennem i sin Lænestol, hvor han stoppes med Kødmad og Vin af Moderen og pines af Søsteren, som han beundrer; se ham sidde og mimre i Solskinnet og følge Børnenes støjende Leg nede i Gaarden. Vi høre det halvvoksne Pigebarn øve sig i sin Konfirmandlektie, medens hun klæder sig om; overvære ude paa Trappegangen et skingrende Skændsmaal mellem Kvindfolkene paa Kvisten og dem fra Stueetagen; og en hel Tilværelse af forkommen Elendighed og glædesløst Slæb tegner sig for os.

Hvoraf kommer det sig, at et Menneske behager sig i at udmale en saa ynkelig Karikatur paa Mennesker og menneskeligt Liv — og hvoraf kommer det, at vi læse den lille Skildring med Interesse — hvad vel enhver vil gøre? Luften herinde i Familiens Fællesværelse, Strygeemmen og Læderlugten nede fra Vaskeriet og Skomagerværkstedet, Smørrebrødet, der hentes op fra den appetitlige Spækhøkerbutik, — hele Fattiglugten og Usseldommen er tydeligvis noget, vi helst gad vende Øje og Næse bort fra. Skildringen er heller ikke hverken vittig eller spændende eller gribende. Det er da ene derfor, man holdes fast ved hele dette Billede, fordi vi i det genkende Mennesker af samme Stof som vi selv, og som derfor kræver vor Deltagelse, og fordi vi halvt med pinligt Ubehag, halvt med trist Smil gense den fælles menneskelige Natur i denne forkrøblede Tilstand. Man ynkes over den vanføre, der sidder og sløver sit gavnløse Liv bort og selv føler, hvilken Byrde han er for sine Omgivelser; over Moderen, der slider sig op for at forkæle sin Dreng, og over det kønne friske Pigebarn, der er forudbestemt til at kaste sig væk i Skarnet; ... men det næsten stikker os i Hjærtet, og vi føle os ligesom skamfuldt berørte, naar vi se den lille Familie hygge sig i Madam Einersens Stue eller naar smukke Familiefølelser — i forvrængede Former — træde os i Møde i al denne Grimhed og Fornedrelse .... Der er, i Forfatterens og Læsernes Følelser overfor det lille Interiør, baade Bitterhed mod Vanskæbnen, kanske ogsaa nogen Samvittighedsnag, og saa en tung, sørgmodig Medfølelse, — hvori undertiden et menneskevenligt Humor kan live op, naar enkelte Solstraaler

falder ind i disse Livets Skyggesider. I Forfs. andre Fortællinger er Sindsstemningen den samme. Der er en Skærveslager, som festligholder sin Fødselsdag med en tre Pægles Flaske, han har taget med paa sit Landevejsarbejde, og som under sit lange Dagsværk glider længer og længer bort fra den kolde Vejskrænt og de graa Skærver over i en straalende Feststemning; hans Dag er i alle de skiftende Stemningsfaser gennemlevet saa taalmodig og samvittighedsfuldt, — halvt i Smil og halvt i Graad —, at man virkelig maa beundre Forfs. demokratiske Deltagelse for Smaafolk.

Ti med al dens Ubehjælpsomhed og Ungdommelighed er der i denne lille Bog noget af den aabne Forstaaelse og Modtagelighed for de laverestilledes Kaar og den samvittighedsfulde Arbejden sig ind i deres Sjæleliv og dets Udtryksformer, hele deres indre og ydre Forhold, — hvoraf moderne Smaafolksskildring er opstaaet. Den Bevidsthed, som ligger bagved Forfs. Beretninger, og nu og da lægger et Glimt af Idé, næsten Patos over hans nøjsomme og selvforglemmende literære Arbejde, det er denne, at dette altsammen ikke er Enkelttilfælde, men at det er Mennesker og Menneskers Liv saaledes som de leve i tusendvis rundt i vore Smaagader eller hen langs Lyngby Landevej. Og det er dette, som ikke tillader Læserens Interesse at lunknes helt — hvor tit den end, det kan ikke nægtes, er paa Veje dertil —, men som saa at sige modstræbende holder os i Aande: det er det Kor af Røster, der ligesom fra Baggrunden bekræfter, hvad der fremstilles, og som en mægtig Pedal mangedobler Skildringens Kraft i vore Øren.

Hvor er det ikke ellers sørgeligt at se, saa ringe Bølgeslag der er naaet ind i vor unge Slægts Aandsliv fra de store Dønninger, hvori Europas Samfund sættes af Pauperismens sociale Spørgsmaal. Vi har en Arbejderbevægelse, der ved sit Sammenhold og sin dygtige Ledelse er ligeud imponerende. Her lige saa vel som i andre Storstæder skriger Nøden paa Gaderne, og Smudset og Elendigheden vokser om os. Og den private Velgørenhed lukker jo da ogsaa baade Ørene og Haanden op. Men Digtningen staar saa temmelig udenfor hele denne sociale Bevægelse. Hvor lidet har vi, der peger i Retning af Germinie Lacerteux — saa grusom i sin tilsyneladende Koldblodighed, — eller L'Assommoir saa aanderøvende som Nedfarten i en Grube? Eller selve Strejkernes store Tragedie: „Germinal“? Her hjemme har vi Schandorphs ge-

mytlig medfølende Smaafolksfortællinger eller H. Bangs og Ignotus' Journalistsentimentalitet. I Tyskland er Holz's Revolutionslyrik, Hauptmanns kraftige Tendensdrama, Schlaf, Bleibtreu — det oprindeligste i den unge Digtning — helt som marereden af den sociale Elendighed, til hvis Opgørsdag det mer og mer trækker sammen. Men imedens gaar her hjemme en interesseløs Ungdom heller og laver l'art pour l'art, end den søger til de dybe Inspirationskilder, der er i Tiden.

Heller ikke Hr. Gustav Wied har meget med disse at gøre, endskøndt han skriver om de laveste Lag af Landbefolkningen. Deres Livsskæbne har ikke ligget ham tungt paa Sinde og trykket ham Pennen i Haand, som „Familien Selickes" eller „Die Weber"s har voldtaget deres Forfatters Fantasi og nødet ham til at skrive. Hr. Wied er simpelthen en Kunstner, der søger Effekt og dyrker Effekten. Og den, han efter sit Vids og sit Temperaments Art søger: — det grelle, baade det pudsig burleske og det frastødende, og den djærve, saftige Raahed, — finder han nu engang bedst hos Faareper, hos Forpagter Egelund, i Hans Olsens Grisesti og ved Fugleskydningsfesten. Derfor gaar han ud i Folket.

Det vilde være sort Utaknemmelighed, om jeg nægtede, at W's. Bog er baade vittig og levende, ti jeg har læst den ud i ét Træk. Men jeg kan ikke lade være med først at protestere mod den sjælelige Plathed og Raahed, som aander i hele Bogen. Det er ikke den mere svinske end saftige Tone, der her klages over — den er ikke her en unødvendig Tilgift, men hører med til hele Fremstillingen —; men det er selve Grundsynet og Tendensen, som bærer Skildringerne og faar sit Udtryk i Træskomandens Ord — Bogens Motto —: „La' vos bare ikke skave vos, — for vi Mennesker er sgu dov alli'evel Mennesker". Naar Hr. Petersen kaldte sin Bog „Mennesker", da betød det: „Se ogsaa her er Mennesker og menneskeligt Liv". Men Hr. W. raaber hoverende: Se! dette er da en Gang rigtige Mennesker, her har vi dem ægte og uforfalskede, vi andre bare skabe os og hykle. „Lad os være Mennesker" dette borgerlig danske Valgsprog betyder jo som Regel „Lad os være Dyr" eller i det mindste „Lad os gaa i Træsko". At noget „er saa menneskeligt", betyder i Reglen ogsaa, at det er særligt sølle og plat. I permanent national Angest for det opstyltede og overspændte, holder man sig gladelig til det platfodede. Noget af denne nationale Lyst til at proklamere det rigtig ple-

bejiske som det naturlig menneskelige genfinder jeg i Wieds Fortællinger og deres Motto.

Det er tillige med et vist kynisk Velbehag, at Forf. viser sit Menageri af „Silhuetter“ frem, at han giver disse Vrængebilleder af Mennesker og dykker alt ned i denne Atmosfære af Bestialitet. Det er saa billigt købt at se og tegne Mennesker saaledes. Det er kun for den mest udvendige Betragtning, der kommer uden Spor af Sympati og med den snævreste Uforstaaenhed, at den affekterte Husholderske eller den stakkels Ole Stød tage sig blot komiske ud. Foragt og Latter er saare billige Varer, der ikke kræver nogen aandelig Overlegenhed; og at bruge Mennesker i den Grad kun som Silhuetter og stille dem i en saa grel Belysning, det er virkelig en stødende Mangel paa Dannelse og „Menneskelighed“.

Efter dette kan jeg med frelst Samvittighed sige, at Bogen er god Effektkunst af den Herman Bangske Skole. Man véd, at denne kunstneriske Retning, der har sin Gerning at udføre i dansk Literaturs Udvikling, følger Parolen: Alt for Virkningen! og at de Skær, den let strander paa, derfor er den grove og den altfor tydelig tillavede Effekt. Bang selv har i „Stuk“ og „Tine“ og „Under Aaget“ vist, hvad en kunstnerisk Vilje formaar, som ingen Midler skyr for at banke en Stemning eller et Syn ind i Læserne, men tillige hvor nær en saa brutal Kunst kommer den markskrigerske Reklame, og hvor mange fine Mellemtoner der gaar tabt under dens Højrøstethed.

Hr. Wied er Impressionist. Han gaar under sit Ophold paa Broderens Landgods og snakker med Egnens Folk .. Proprietærer, Forpagtere, Gaardmænd, Faarehyrden Per, Fattighusfolkene, Staldkarlen .... og disse Samtaler refererer han i Raastoffet, uden at sætte Kruseduller paa. Han beskriver ikke, fortæller lidet, men lader Silhuetterne selv udhæve sig gennem deres Tale. Og denne er omhyggelig bevaret saa urørt, at intet af Sommerfuglestøvet er blæst af; vi faa nøjagtig stavet a' for at, 'et for det osv. og ingen af Ordblomsterne forholdes os; Betoningen understreges lige saa trættende som hos Herman Bang; Gentagelserne, Sammenhængsløsheden i Talen — intet bliver vi sparet for. Men virkelig bliver ogsaa alt meget livagtigt og levende for os, og vi læser Bogen hurtig og meget let. Og f. Eks. i Skildringen af Folkefesten i Anledning af Fugleskydning gengives Festpladsen og de forskellige Forlystelser, Folkemængden, Støjen og Dansen

med saa megen Bevægelse som hos „Mesteren“ selv ved lignende Lejligheder. Det hedder bl. a. i Anledning af Dansen „paa den aabne Estrade“: „Frem fra nogle Buske kom en lang Bondedreng slentrende. Han knappede sine Bukser og sang: — ak var jeg dog en Fu'l! o havde jeg blot Vinger! .... Og saa slog han sin Arm om Livet paa en Pige og fôr af Sted i Dansen med hende“ .... Et saadant opsnappet Træk kalder straks talrige andre frem i Læserens Erindring.

Det er i det hele ved de opsnappede, anholdte Vendinger og Flyvebemærkninger, at Forf. tydeliggør os Personernes aandelige Habitus samtidig med at han skaber en vittig Virkning. Uden synderlig Indlevelse, men med megen Lethed til at omgaas og blive bekendt med Folk, véd Forf. at træffe Tonen og Luftlaget i den Kreds, han fører os ind i, og arrangerer sine Skizzer behændig og med sikker Sans for Effekt. Det, man længst vil huske, er en Del enkelte Vendinger. Da Gud har slaaet et Skarn af en Kammerherre med den slemme Syge, hedder det med Anerkendelse: „For Vorherre gør jo, hva' han kan“, men mere mistroisk derimod i Anledning af Vejrudsigterne til Høsten: „Fa'en tro ham, for den Ka'l har nu sit for sig“. En tyk Forpagter udbryder et Sted: „Hva“ Fa'en ska' man for Resten ossė si'e til sin Kone i Længden?;“ og da et kløgtigt Hoved er gaaet hen og bleven sindsyg, spørges der betænksom: „Herregus' tjø! tjø! ... Ja! hva' Saten ka' det saa hjælpe og ha' Forstand? .... Slige Vendinger er ikke blot pudsige, men ogsaa sanddru Maalere af de talendes Kulturstand.

Dog — hvad interessere Bønder og Arbejdere egentlig vor skrivende københavnske Ungdom. Wieds Silhuetter er en københavniserets Syn paa Landboere, ovenfra og nedad set — hvor langt mere forstaaende og medfølende er ikke Pontoppidans Opfattelse! —; men en ægte Indfødning i vor kære Hovedstad som Oscar Madsen synes overhovedet at have sine Interesser koncentrerede om Vimmelskaftet og Nørregade. Han har i sin Roman „Glade Ungdom“ forraadt, hvad der beskæftiger hans Omgangskreds: nemlig Mønt, Pigebørn, Tivolis Bazar — og at skrive Sensationsartikler til „Bladet“.

Om dette handler hans Bog, og man kan straks deraf slutte sig til, hvad Art af Interesse den frembyder for en Normalkøbenhavner. Naar man analyserer Ingredienserne i denne Interesse, kommer man til at stille følgende Regnskab op. 1. Lad os dog

en Gang se — siger Læseren — hvordan Døgnet gaar for vor Bys haabefulde Bohême. Saaledes bære de sig altsaa ad med at slaa Mønt! og saadan omgaas de deres Pigebørn! Og her har vi da endelig et autentisk Kig ind i „— bladets“ propre Affære. Naa! saaledes ser det ud bag „— teatrets Kulisser“; og ved dette Knald, som man gjorde for den norske Skuespillerinde forgangent Aar, blev altsaa Bladet „Vor By“ stiftet. Hvor det ligner, Portrætet af Teaterdirektør X, og hvor morsomt — næsten som i „Punsh“ — er ikke Ys'. Digte parodieret! Men hvem mon den Forfatter er, som sidder og konverserer den kokette danske Skuespillerinde om Kys, og hvem menes der med hende? .... Hele dette Element i Bogens Interesse er jo ikke egentlig noget, der kan godskrives Forfs. Talent som Forfatter, saa meget som hans Journalistegenskab: at være à jour og inde i Forholdene og at kunne føle paa sig, hvad det er for Slags Ting, som hans Bysbørn er nyfigne efter at faa noget at vide om. 2. Men hvad der helt maa regnes Forfs. Talent til Gode, er den lette Haand, hvormed Bogen er gjort, — dens Letlæselighed og Letfordøjelighed, som gør den til behagelig Sofalekture for Folk, der hos Niels Møller eller Johs. Jørgensen kun se Skaberi. Alt er fortalt lige saa livfuldt som nemt og naturligt; intet staar uklart for os, og Fortællingens Linjer er førte sikkert og adræt. Og hele Vennernes Maade at omgaas og snakke sammen, Formiddagsbesøgene paa Redaktionskontoret eller Teaterdirektørens selvbehagelige Verdensmandsmine og fede Teaterelegance er stillet os let og tydelig for Øje. Endelig 3. — Ja er der mere? Er der nogen kraftig original Stemning eller fine og smukke Følelser eller ny aandfulde Ideer i Bogen? Gud bedre det! — der er nogle Digte, med mange kønne Ord, med nette Følelser og flydende Rytme, men som i flad Positiv-musik bringer Genklang af, hvad man før har hørt fra et dybt tonende Orgel. Saa er der nogle indstrøede „Stemninger“ over Temaer som: Sommerens Flygtighed, Perronvemod ved Aftentoget til Korsør, Foraarsforelskelse og nogle Elskovsstemninger ved Furesøen, hvilke ere af den Slags Prosalyrik, hvormed nutildags de mere „literære“ Aviser gærne fylde deres Spalter om Sommeren, — og som jeg ogsaa mistænker kan genfindes i en eller anden Aargang af et Blad, saa akavet komme de her dumpende ned i Romanen. Tilbage bliver der saa kun endnu en lille Rest, som kan kaldes Heltens personlige Fysiognomi og Indskud, Henrik Stens originale Selv. Det er først et vist stridigt og satirisk Trods, som dens er, der føler sig ugleset og

sparket til og sat udenfor, og om hvis Hjærte der efterhaanden har sat sig en ru Skorpe, — hvis haardnakkede Kamp for at hævde sig og komme frem ikke længer kender Kræsenhed i Valget af sine Midler. Dernæst en dermed følgende kynisk Ærlighed overfor sig selv og Vilje til at se aldeles sandt paa Livet og Menneskene, hverken trække fra eller lægge til. Helten er af en koldblodig Oprigtighed i Bekendelsen af sine Bevæggrunde og af en Positivitet i sit Syn paa Verden, som er temmelig uhyggelig, men tillige har noget vist reelt og renligt ved sig og sikkert er meget moderne. Men Side om Side hermed er der en vis banal Lyrik i Helten, der gaar i Retning af det „friske“ og „kønne“, og i hvilken ganske naturlige og almindelige Følelser søge Luft bag den haarde Skal og klage over den spildte, misbrugte Ungdom, — ikke sjælden i virkelig følte og smukke Vers. Men hele denne Side er vel mest beregnet paa at vise godtroende Læsere, at der alligevel sidder et ufordærvet Hjærte i den forlorne Søn, som vel nok en Gang ender med at naa hjem.

Hr. Oscar Madsen er et betydeligt Journalisttalent, han er netop saa meget Digter, som en Journalist helst skal være det, — men heller ikke to Gran mere. Der siges etsteds om Helten: „Han vidste i alt Fald, at han sad inde med Følelse og Stemning, at han havde Sangens Gave.“ Det kan Hr. M. sige om sig selv, uden dog derfor at burde se Folk over Hovedet, der er af langt finere og ægtere Stof end han. Hr. M. har et let opvækkeligt, villig opflammeligt Gemyt, han sættes let i Stemning og véd hurtig at lade den gaa videre; ... man har ofte set lykkelige Artikler og Lejlighedsdigte fra hans Pen. Han har overhovedet noget af det lykkelige Haandelag; han frembringer med Lyst, uden Anstrængelse, som Fuglen synger; men han er kun, hvad man i Fysiken kalder en „god Leder“. Han lægger ikke noget til af sit eget, men det er dette, man maa, for at kunne regnes med blandt dem, der frembringer Værdier. Indtrykkene møde ikke i ham det Element — det være flydende eller fast — hvorigennem de bryde sig eller hvorfra de kastes tilbage, og som danner Personligheden i en Aand. Naar man derfor ser Verden gennem „Glade Ungdoms“ Billeder, staar den ikke farvet for en i noget nyt Lys, farvet af et Naturel; man ser alle Genstandene gennem farveløst Vindues Glas, som man har set dem de tusende Gange — baade Vimmelskaftet og de unge Piger, baade Forelskelsen og de moralske „Tømmermænd“ . . . Derfor kunde det nu i og for sig være lige

ægte set, selv om Forf. nu engang var et saa vulgært Allemandsnaturel, at hans Tanker og Følelser ikke udhævede sig fra de gængse ved nogen særlig Farve. Men man fornemmer overhovedet en Mangel paa Lødighed i baade Ideer og Stemninger; de gør et saa undervægtigt Indtryk, som om de var det blotte Overtræk; og Ordene er stadig det mest konventionelle Almengods. En Stil der bruger Vendinger som „den mangeho'dede Hydre, der benævnes Publikum“ eller (i Anledning af et Kærlighedsmøde) „Nu havde de fundet hinanden, de to. Hvor? Ja — de gamle Træer sladre ikke. Intet af dem fortæller, hvor det bindende Løfte blev givet, hvor det første ægte Kærlighedskys veksledes mellem de to. Og Skovbundens Blomster var de eneste Vidner til deres Eder,“... en saadan Stil, ja! den er en absolut Modsætning til alt, hvad der hedder Stil.

Og man tænke sig, at „Glade Ungdom!“ aabenbart er en Slags Aflægger af „Forskrevet —“.

— Det er som et finere, sjældnere Luftlag, vi træde ind i med Niels Møllers „Hændelser“. Intet banalt eller vulgært kan trives her, og der lægger sig et fremmed Skær over alle Ting, der rykker dem ligesom noget paa Afstand fra de virkelige Forhold. Æmnerne er ikke nogle af dem, man finder paa Gaden, og Synet, hvormed de ses, er ikke det, der forekommer i Aviserne. Motiverne er kræsent udvalgte eller pikant udtænkte, saaledes som en rigt sammensat Aand søger sig dem og en literær udviklet Smag gouterer dem, og de er behandlede med fin og smagfuld Kunst.

Noget vist fjærnt, abstrakt, forholdsløst er der — som sagt — ved de Billeder og Hændelser, der vises os i Bogen. Allerede i Forfs. Digtsamling: „Efteraar“ mødte man den samme Sky for det altfor trivielt nære og ligefremme, Følelser og Tanker, der udsprang af og tog Sigte paa meget moderne og aktuelle Forhold, omdannede sig uvilkaarlig for Forfs. Fantasi i fremmede og abstrakte Former. Paa samme Maade løse her Fortællingerne sig ud af enhver Berøring med Virkelighedens bekendte Forhold, og vi mærke ikke noget hverken til Vejviseren eller Erslevs Geografi. Alle Steds- og Tidsbetegnelser ere holdte i den vageste Almindelighed. Det hedder: en Villa ved en Landevej, men ikke f. Eks. gamle Kongevej; der skildres et Sund med grønne Banker paa Siderne, men vi véd ikke, om det er Svendborg eller noget andet Sund; der fortælles en Historie fra en fremmed Havn og By, men det er ikke fra Bogen, man skal kunne gætte, at det netop er en

russisk Havnestad. Eller tænke, hvor abstrakte alle Forholdene er angivne i „Hjemfart“ og „Siesta“!

Der vindes meget herved, Digtningens Verden holdes fornemt skilt fra den virkelige, og alle distraherende Traade klippes over. Rundt om hos de unge ser man Fantasilivet løfte Vingen lidt igen og at bære Kunsten fra Virkeligheden tilbage til Illusionens Rige, hvor de virkelige Ting staa i et nyt og fremmed Lys og selve Vimmelskaftet ikke længer hedder saa eller ser ud, som den ser ud for os, men saaledes som en rejsende ser den, der ikke ser paa Hjørneskilt. Altfor længe har Digtningen kun været „Studier i Marken“ og er fremtraadt simpelthen som Referater og Interiører fra Nutidslivet, og har søgt sin Virkning i at fjærne ethvert Skin af Uvirkelighed fra sig og gøre Indtryk af at være selve Livet. Men al ægte Digtning virker netop ikke som Virkelighed, men som Illusion, og fødes heller ikke af Iagttagelse eller af Efterligning, men af Illusion, af Fantasi. Og det er Fantasien, der gør Digtningens Syn paa Virkeligheden saa himmelfaldent og fremmed, selv om den ser paa vore egne Vinduer ..... og derfor er det, at det efter hele Tonen og Luftlaget i Møllers Hændelser vilde fornemmes som et Fald med Pegasus, som en forstyrrende Opvækkelse af Drømmen, om man fik Skiltene satte paa Lokaliteterne.

Alligevel! alligevel vilde „Hændelserne“, om de var noget mere forholdsbestemte, vel virke mere umiddelbart „packend“. Vi se i og for sig Billederne og Scenerne tydelig nok, men ikke helt nærved, endnu mindre at vi selv er med i dem. Vor Interesse og Medfølelse maa lokkes og engageres ved mange smaa Bindemidler og læmpelig listes over i Sujettet; men der er over Møllers Fremstilling noget prude og stejlt, som ikke frembyder mange Holdepunkter og snarest holder lidt paa Afstand. Derfor blive vi ikke saa grebne ved f. Eks. „Hjemfart“ eller „Testamentet“, som vi ellers vilde være bleven. Hændelsen byder os saa at sige, for faa „personlige Garantier“, til at den rigtig kan blive os magtpaaliggende. — Forf. har ganske vist med sin æstetiske Smag sørget for at give hver af „Hændelserne“ den „Falk“, som Heyse (ifølge Brandes' Essay) fordrer af hver Novelle: — i „Kuling“ er „Falken“ saaledes Vanterne med det isyte Anker og Hjærte, i „Tømmerpladsen“ er det selve den Tømmerplads, hvor Historien spiller; — de blive derved æstetisk daddelløse at se til, men faa alligevel

ikke den Nærgaaenhed, man kunde ønske sig af dem. Møllers Fantasi er tydelig, men den er ikke netop saa grumme magtfuld.

Det er ogsaa det noget reserverede, lidt smittende, som der er ved Forf's. Følelsesliv, hvilket lægger en vis kølig Unærmelighed over al N. Ms. Digtning. De fleste vil i hans Kunst savne noget Gemyt, nogen simpel Hjærtelighed.

Den fine og sælsomme sjælelige Situation — det er det ene Udgangspunkt for Fortællingerne. Straks den første — i „Dianas Jagt“ — er pikant og sammensat og saa fint svævende, som kun en meget aarvaagen Kunst kan holde den. Først den unge Mands behagelig nydende Sindstemning, henstrakt, sagte vippende, i Havestolen, nippende til Cigar og Kaffe, nydende den klare Septemberdag — og med det sejersfro Minde om forleden klukkende bag i Sindet. Saa Samtalen med Vennen, der kommer og ikke kan holde tæt med sin Lykke, men uden at ane det naivt røber sig for den anden, medens denne sidder overlegent og gennemskuer Situationen og leder Vennens Bekendelse, — og sidder tilbage, da han gaar, halvt harmfuldt flov over at hans eget Lykkekorthus faldt sammen, halvt stolt kildret over i alt Fald at være mere vidende end Rivalen .... Den hele Situation er behandlet saa overlegent af Forf., let ironisk, og de mange Afskygninger og Svingninger i Stemningen er givne saa elegant, at man siden Jacobsens Noveller ikke har set noget lignende. — I to andre Fortællinger (Siesta. Tømmerpladsen) er i Form af Samtaler et alment Forhold fint og smukt diskuteret; de Tanker og Følelser, der herved udtales, er ikke i sig selv nye, men saa at sige paany fødte ved at være gennemlevede og udformede i en ejendommelig, individuel Aand; derimod er de lagte i Munden paa nogle temmelig abstrakte Staffagefigurer. „Tømmerpladsen“ har imidlertid et eget poetisk Værd derved, at „Hændelsen“ ses gennem en ung Skibsdrengs forundrede og mystificerede Bilk og klinger hen i uhyggelig, ildevarslende Uvished. — I de to Fortællinger „Vindstille“ og „Hjemfart“ er endelig ligeud dybsindigt givet Vink fra Sjælens uforklarlige Natsider, — det er som Bobler der tyst stige op af det sorte, dybe Vand og briste paa Overfladen. Den unge Skipper, der ligger og døser i Vindstillet ude paa Sundet, alene med sin Kone paa Skuden, og i hvem Arrakdunsterne, den varme Middagsstilhed, Erindringen om Amerikafarerens Fortællinger vække saa besynderlige Tanker og Lyster; — og i „Hjemfart“ den anden Gang gifte Bruds eksalterede Stemninger og Fantasier under den lange Nattekørsel

ud gennem Landet til det ny Hjem. Begge Æmner er behandlet med samme Interesse for de sælsomme Stemninger, de vildsomme Indskydelser, — men det sidste synes mig ganske vist mere konstrueret og mindre anskueligt end det første.

I denne sjælelige Side af Møllers Bog kommer der en Betragtning af Menneskenaturen frem, som er ganske anderledes rig og kompliceret end den, som den galliske Naturalisme opererer med. Ligesom i Frankrig „Psykologerne“ søge udover de summariske Formler, hvormed Zolaisterne vilde omskrive Menneskesjælen, saaledes er det ogsaa her hjemme af stor Betydning — for hele Livsanskuelsens Skyld —, at den unge Slægt faar Øjet op for Sjælens og Livets Uendelighed og ikke gaar om med den fattige og flade Opfattelse af Livet og Menneskene, som en hel Retning her hjemme har villet indpode den. —

Men der er tillige et andet, kunstnerisk set lige saa vigtigt Udgangspunkt for Møllers „Hændelser“. Det er selve Beskrivelsen af de ydre Scener og Hændelser. Allerede i „Efteraar“ viste Ms. Talent sig som særlig deskriptivt. Her er saadanne Begivenheder som et Vindstille, der springer over i Stormbyge, eller „En Mand over Bord“ skildret med en Virtuositet og en Rigtighed, som sjælden før er set. Man mærker et saa bestemt første Haands Arbejde bagved: det er Sømandens sikre og paapasselige Øje og Forstand, der har opfattet alt, hvad der foregik, og Kunstnerens faste og fine Stift har bagefter ridset det hele op. Der er noget af et Staalstik eller en Radering ved Møllers Skildringer, — noget vist tørt og spidst ved hans Tegning, men hver Linje er draget lydeløst og gør sin bestemte Tjæneste i Billedet, og intet forstyrrende og overflødigt løber med. Der er f. Eks. en Tømmerplads i Maaneskin med Bræddestablernes korte Skyggekast, og der er et Natteholdt paa en Køretur, hvor Hestene skal bede, som begge Dele er sikker impressionistisk Kunst. „Mariane blev siddende og stirrede ligegyldig ud i Rejsestalden, hvor Vognen holdt, og lyttede efter Hestene, der gumlede i Krybberne og imellem slog en Hov mod Stenbroen. En søvnig Staldkarl gik forbi, med den ene Haand gemt under sit Forklæde og en Lygte i den anden. Lyset faldt hen over en tilstænket Holstensk Vogn og løb op ad den nøgne, smudsiggule Mur ....“ Og der er et Sted, hvor Skipperen i den varme Middagsstilhed læner sig over Rælingen og ser ned i det „grønne dybe dunkle, der flød og lurede“. Baaden gled hen over en Sandbanke, og han kunde se til Bunds: „Det svalede ligefrem

at lade Øjnene hvile dernede i de kølige Skygger, hvor der var saa rislende rent og dybt og sort og stille. Den grønne Tang strakte sig, saa lang den var, for Strømmen, og dens smalle Bændler bugtede sig ganske lindt ligesom i lokkende Velvære. —" Man faar ganske som Skipperen Lyst til at drage Klæderne af sig.

Det er sjældent i samme Grad som hos Møller at finde forenet paa én Haand Ævnen til at beskrive ydre og til at skildre indre Fænomener.

— Et lige saa fint og personligt Talent som M. om end mindre modent og vægtfuldt er Johannes Jørgensen. Der er noget spinkelt og flygtigt ved hans Talent, det mangler Bredde og langt Aande, har ikke fuldt Vingefang og føles ikke altid saa tilforladeligt. De Følelser, det udtrykker, er ikke netop „vægtige som at løfte paa et gammelt Horn" og Tankerne fornemmes ikke netop som „solide Kvaderstene", — men de kan for Resten være lige vederhæftige for det. Og til Gengæld er der noget let og graziøst, noget sitrende og flydende ved dette Sjæleliv, som gør at det bevarer sig saa ynglingeagtigt.

J. J. er i hele sin Aandshabitus den moderne Dilettant — i Ordets nymodens Betydning. Den Personlighedstrang, der gør sig gældende rundt om i moderne Kultur som Modsætning til Tidens personlighedsfjendtlige Retning baade indenfor Politik, Kunst og Videnskab — denne Trang fører mange Aander til en Art Subjektivisme, som man nutildags ofte kalder Dilettantisme. Dilettantismen driver Dyrkelsen af det personlige saa vidt, at den savner enhver Sans og Respekt for de objektive Realiteter. Medens en personlig Kultur blot vil sige, at Virkeligheden mødes af en bestemt Aandsejendommelighed, hvorigennem den brydes og farves i et personligt Livssyn, saa ser og føler Dilettanten — eller for at bruge endnu en anden Betegnelse: Egotisten — kun Verden som sine sjælelige Fornemmelser og Forestillinger, den eksisterer kun for ham som Pustet, der sætter hans Sjæls Strenge i tonende Bevægelse, eller som Sangbunden, hvorover de dirre; han kender kun og lever helt i sit eget Indre og beføler og optrevler det med sin Erkendelse. Den samme er Forskellen mellem personlig Literatur og Jegliteratur. Zola er maaske den moderne Forfatter, hvis Digtning er præget af den magtfuldeste og mest iøjnefaldende Personlighed, han skriver aldrig om sig selv; men Jegliteraturen stiller evig og altid det egne lille Selv til Skue i alle Belysninger og Stillinger. — Saaledes tro ogsaa smaa Nationaliteter ofte, at

de ikke kan være nationale uden altid at snakke om sig selv og deres eget og lukke Øjne og Øren til for det fremmede.

Og nægtes kan det heller ikke, at J's. lille grønne Sommerbog vækker nogen Betænkelighed for, at hans Talent kunde løbe fast. Den er nemlig i det nærmeste et nyt Bryg af de samme Stemninger og den samme Forestillingskreds som Forfs. to tidligere Fortællinger allerede øste af. Men en Digter skulde jo netop deri skille sig fra andre dødelige, at han kan synge med mer end et Næb og kan hekse sig ind i mange Skind. Ved Gentagelsen gaar der endda altid noget tabt. J's. første Fortælling havde en Inderlighed og en Uberørthed, overfor hvilken hans sidste Bog synes næsten profan og „literær".

Alligevel er den lille Bog mig overordentlig sympatisk. Det er en sjælfuld Bog, — og det sjælløse har altfor længe faaet Lov at brede sig i dansk Literatur.

Hele Verden er her bleven til Sjæl; intet er til uden Sjælen. Saa mange ydre Forholdsbestemmelser er sprungne over eller holdt i Baggrunden — endnu mer end hos Møller —: hverken Stedet eller Personernes Livsstilling og Livsvilkaar eller blot deres borgerlige Efternavne faa vi at vide. — Men vi komme overhovedet slet ikke ud i Virkelighedens farveløse Hverdagsluft og fornemme intet til Tingenes tunge Haandfasthed. Vi leve som indenfor en Glasklokke, i Drivhusluft, og Verden ses kun gennem Glasset, der gør Farver og Former paa én Gang baade renere og mere disede. Det er som en luftig Drømmeverden, det hele, hvor man aldrig støder sig paa Genstandene, men alt er blot Tilsyneladelse, — er Billeder, Indtryk, Fornemmelser, Stemninger; hvor intet er brutalt Stof, men Livet, Naturen, Menneskene, Hændelserne blot er Skin, er „Maja", — vævet af Lys og Skygge, af Maaneskin og „flyvende Sommer".

Maja — det er hele Tilværelsen for Egotismen. Vor Sjæl er ensom — ene i Verden med sine Følelser og Tanker. Udenom er det ubekendte, man aldrig kan naa' ud til, men af hvilket man stadig er afhængig. Ti snart drager disse, snart hine Billeder forbi mit Øje; nu taler venlige Stemmer ind til mig, der synes at komme fra beslægtede Væsener; og nu møder jeg ydre Kræfter, der vil hindre eller betvinge eller skade mit eget Selv, og som jeg maa hævde mig imod. Men disse mine Affektioner og Sjælstilstande, der er hele min Verden, og mit Liv gaar ud paa dette: at forskaffe mig saa rige og lystbringende Fornemmelser som mulig, saa mange interessante Tanker og skønne Stemninger som mulig.

Som saadanne to Egotister — hvilket jeg af Hensyn til de velvillige Medmennesker, der vil misforstaa, bemærker, ikke er det samme som Egoister — gaa da de to Venner i Bogen om og samtale med hinanden. Den ene er paa et Sommerbesøg kommen over fra København til den anden, der bor paa sine Forældres Gaard ved en fynsk Kystby. Begge synes de nærmest at leve i et rent fornemmende og stemningsmodtagende Tilskuerforhold til Verden. Livet synes for dem at være det at ligge paa Maven i Sandet, lade sig bage af Solen og høre paa Bølgebruset, — eller med Haand under Kind at fordybe sig i Livet i en Græstue, — eller at lytte til Beyles foragtfulde Menneskeklogskab og smage paa Baudelaires syge Vers, — eller ved Omgangen med Mennesker at samle kuriøse Planter ind til deres Erindrings „Herbarium“, som en af dem siger. Og saa for Resten at længes ud af denne Celletilværelse, som i Grunden keder dem, længes mod Selvforglemmelse og Selvhengivelse, mod fuldt Liv og mod Kærlighedens Lykke, som de forekomme sig selv at have forspildt Ævnen til. .... Og herom er det, de underholde hinanden, idet de udkrænge for hinanden deres Sjæls Ejendommelighed, deres Yndlingsstemninger, deres Yndlingslekture, deres Sjæls Udviklingshistorie. Halvt komisk og halvt ubehagelig virker denne stadige Følen sig selv og hinanden paa Pulsen.

Og dog er der en Charme over hele denne Bogens første Halvdel, som der skal en vis Tykhudethed til at være uimodtagelig for. I Afsnit, der falde simpelt og naturlig, skildres Ankomsten, Vennernes første Samtale, hvorunder de lidt efter lidt tø op og kende hinanden igen, en Samtale samme Aften ude paa Verandaen, næste Dag Samtale i Regnvejr, eller medens de ligger ved Stranden, senere Olufs ensomme Vandring i Skoven. Hvert Stykke har sin egen lette Stemning over sig, der toner sammen med Naturrammen, og Stemningerne er ikke chargerede, og de er fint afstemte mod hverandre, — uden stærke Overgange, alle lyse og milde. Det hele er gjort uden videre Apparat, uden at insistere tungt paa noget Punkt, meget nydeligt, meget stilfærdigt og meget ægte. Og i den lune, oprigtige Tone staar Samlivet mellem de to Venner saa godt: der er den gode Forstaaelse, som aldrig behøver de hele Ord og hvor hvert Ord har netop samme Værd og Lød for den, der taler, som for den, der tales til; der er det trygge Velvære ved at kunne aabne sit Hjærte for et Øre, som kan opfange og forstaa uden at man behøver at raabe eller oversætte, og der

er den tyste Fortrolighed, der trænger ned til Hjærtet som fin Regn gennem Jordsmonnet. Man nyder formelig ved at betragte et saa fint og smukt Forhold. Og i denne milde Hygge aabner sig — saa ganske af sig selv og uden Sky, som en Viol aander sin Duft ud i Aftenluften — to Sjæles Ungdom og Længsler, Minder og Skuffelser, Drømme og Forkærligheder.

Det er det indtagende ved J. J's. Poesi, at den virkelig er ung, aander og dufter Ungdom: der er noget lysegrønt, noget anemoneskært, noget linnæakrydret over den. Og i saa mange af dens Stemninger og Forkærligheder vil Tidens unge kunne kende det bedste af sig selv igen. Ogsaa for saa mange andre har jo Goethes Poesi været det Tryllespejl, hvori de drømte at skimte deres eget Fremtidsliv; ogsaa de har følt den Længsel mod Mildhed og Inderlighed og blond Fred, som suger i Bogens to unge. Saa mange andre af de unge har haft Olufs Angest for Livet, Sky for at give sig hen i Livet og opgive sit Jegs Ensomhed; og ogsaa i dem har Klosterlængslerne kaldet, naar Verden derude syntes raa og dum og Menneskene vildfremmede, man aldrig naaede over til med sine Savn og Længsler.

Og hvor den er national dansk — denne Bogens Ungdomssjæl! saa blond og skær som vore Bøges lyse Silkeløv i Maj — saa blød og aaben, saa ynderig og længselsfuld som vore Enges og Markers Landskab — saa blundende og drømmespunden som vore lyse Nætter!

Der er da ogsaa i „Sommer“ en Samfølelse med den danske Natur, som røber Blodslægtskabet. Som Ramme om de to unges Samtaler staa Billeder af Skov og Strand, af Havets Blikstille mod Aften og Nattens Maaneskin, og i dem forener en Naturforskers kyndige Syn sig med en elskovsfuld Skønhedshyldest. Naturen ses mest, som den er farvet gennem Heltens Minder eller Længsel. Han vilde sidde og skrive under Løvhvælv, med Bladenes grønlige Genskær ind over Papiret, han vilde sove ind med en vaad Vildvinsranke gnidende uafbrudt frem og tilbage over Vinduet. Han mindes Morgner i Skoven, naar Sollyset faldt ned mellem Stammerne i lange gyldne Striber som gennem Vinduerne paa en Kirke, og tænker paa de travle Morgenfugles glad hoppende Rislen eller de store Skovdybders hemmelighedsfulde Duer eller paa Droslen, hvis Fløjteløb er klare og sørgmodige som Eftermiddagens sene gyldne Sol. Han genser fra Drengeaarenes Skovture de okkerrøde Kilder, der pible ud af Breddernes røde Lerskrænter og risle lydt

i den stille Novemberdag ..... Hvilken Medviderskhed med Skovens tyste Liv der er heri!

Hvad har egentlig Baudelaire og Beyle (der lignes ved Havet!) her at gøre? Der synes at være noget forkvaklet og forkunstlet ved de to Venner, som gaa og gøre deres egen Natur Uret. Naar man første Gang nede paa Havnemolen præsenteres for den lille firskaarne Albert i hans stramme graa Sæt, støttet let til en tynd Spadserestok og med den høje Hat løst siddende paa det svære lyse Krøllehaar, — saa tænker man sig i denne frodige og blomstrende Nordbo næppe den, der af Baudelaire har indsuget „de subtile Parfumer, de aromatiske Essenser og narkotiske Gifte, der udgøre hans Hjærnes fineste og mest udsøgte Blomstring". Man tænker meget snarere paa Rugbrød og Tykmælk.

Den sarte lille Idyl klinger ud i en Stump Forelskelse. En koket og farlig Enke fanger for en Stund Olufs unge Sanser, men lige paa Nippet til at skulle besidde hende, føler han sin Attraa slappes, og han trækker sig ud af Forholdet, — atter denne Gang, som altid, ude af Stand til at „leve noget til Ende", men med et forkullet Sind og „en besynderlig graahaaret Fornemmelse af sig selv" — fordi Kærlighedens Ild virkelig for et Øjeblik var gaaet hærjende hen over hans Sjæl „som en Steppebrands jublende Flammer". — En meget ungdommelig Forelskelse, der ødsler store Følelser paa en lidet værdig Genstand; ti i Grunden er det jo kun en simpel og halvgammel Enke, der vil forføre en ung Mand. Men det komiske Skær, som falder over Helten, har Forf. ikke frygtet; han er for ærlig og alvorlig i sin Digtning til at lade sig genere af, om Folk vil kalde ham naiv — det, Snobberne mest af alt er bange for at synes.

Men den hele Episode viser unægtelig ogsaa et andet — nemlig at Forf. ikke ævner at tegne Mennesker. En Romanfigur som Fru Astrid vidner om en besynderlig Insolvens hos Forf. paa Virkelighedskendskab. Det er Forfs. stærke Subjektivisme, der her hævner sig. Den, som bliver ved at behage sig i sine lyriske Stemningers og egne Fantasiers Kreds, naar ikke ud til de andre levende Mennesker, — og uden det bliver selv den rigeste Sjæl i Længden bankerot.

Egotismen i dens fulde Udfoldelse — det er Helge Rodes „Hvide Blomster". Det er Selvets Makropsyki, hvor Jeget opsluger den hele Tilværelse. Digtet „Jeg" udtaler den forundrede Følelse af Selvet som Tilværelsens Midtpunkt, hvori alle Straaler samles,

som den lysende Prik i det grænseløse Mørke, som man aldrig kommer udover; ja! selv paa den anden Side den sorte Mur, der standser vor Tanke, lyser med Ildskrift langt ude i det sorte Rum igen kun Ordet: jeg! jeg! Og andre Digte variere med energisk Ejendommelighed denne Jegfølelse. Digteren gaar stadig bøjet over sin Sjæls Gaade med et „hvem er jeg?“ Naar han vaagner om Morgenen og Livet igen strømmer over i ham, føler han sig, stolt i sin Værens Kraft, som selve Skaberen, der ved et „Bliv“ lader Livet svulme frem i sig. Ene paa Klippeøen — med bare Lufts og Havs og Stenens døde Evighed om sig — føler han dobbelt kry sin Tilværen som det eneste levende ... Og ene, muttersene gaar han rundt i Tilværelsen og fornemmer Menneskene og Livet om sig som noget fremmed, forunderligt, fjærnt.

En Franskmand — Maurice Barrès — har sat *„le culte du moi“* i System. Den enkelte føler sig stadig udsat for Barbarernes Øjne, — Barbarerne er alle de andre, fremmede Mennesker. Mod dem gælder det om at bygge høje Mure op om sig og trække sig ind i denne Skjoldborg for dér at leve sit personlige Liv som en fri Mand, forme sig sit eget Livssyn og leve for sit Selvs Kultur.

Saaledes gaar ogsaa Hr. R. om og dyrker sin Sjæl: lader Yderverdenen virke paa sig, opelsker sære Sensationer og plejer interessante Stemninger hos sig og „morer sig fortræffelig“. En saadan Kultur er helt Kunst, og noget forkunstlet og makket Indtryk gør ogsaa det Sjæleliv, der lægger sig blot i „Hvide Blomster;“ man faar helt ondt af den milde og skønhedskære unge Sjæl, der her har mishandlet sig selv af literær Modesygdom og original Forskruethed. Somme Tider er det Walt Whitmann og somme Tider er det franske Symbolister, der spøge i hans Hjærne; altid er han forhippet paa at være sær og ultra moderne. Men ægte er den Forundring, som jo ogsaa nødvendig maa blive Grundstemning for den, der gaar med store, vidtaabne Øjne og ser paa alt om sig, uden at gøre Forsøg paa at forstaa og uden at føle sig knyttet til noget. Den stille Undren og Tingenes Fremmedhed er godt skildret: „Jeg vandrer omkring — paa den sære Jord — paa den brune Jord — i den underlige Luft ... Mine Fødder er paa Jorden — paa den underlige Jord; — mit Hoved stikker op gennem Luften, — gennem den sære Luft“ — Forundringen er den Stemning, hvoraf al Poesi fødes; Verden maa staa for Digteren endnu med Skabningens første Morgendugg over sig, som om den aldrig før var spejlet i nogen Tilskuers Øie. *„Zum Erstaunen bin*

ich da“ staar der hos Goethe. Men R. gaar rigtignok blot og nyder og plejer sin Forundring; den er for doven og lidet nysgerrig til at prøve at tage det nyopdagede i Besiddelse og beskrive alt det sælsomme for os andre; vi sidder og maa nøjes med at høre varierede Udtryk for hans Forundring.

Dog! undertiden er det i disse Digte, som om Forf. sad ved Livets tyste Kildespring, — langt fra alle Livets konkrete Forhold, han ikke ænser, — sad og lyttede til Livets Rislen inde i sine egne Aarer (se den fantastiske „Slangetæmmeren“) og til Livets og Dødens Uendelighed udenom ham. Helt dybsindig tolker Digtet „Ved Vuggen“ Tilblivelsens Mysterium: „Har du løftet det blege Hoved — op af det evige dunkle? ... Er du vorden en villende Verden — fordi en Vilje har villet ... Er du stegen op som en Boble — af Dyndet til Livets Tinder?“

Det er ogsaa de elementære, abstrakte Livsfølelser, R's. Digtning smukkest udtrykker. Han elsker Livets Uendelighed; Sjælens dybeste Strømme og de tyste Taarer i Øjenkrogen, Jublen og Længselen og Angesten for Døden, alt hvad der „er i Slægt med det stærke, det dunkle, det dybeste i vor Væren“. Smærten er ham tit dyrebar som det rigeste og dybeste Liv, men ogsaa enkel, frisk Morgenglæde og taknemmelig, næsten religiøs Glæde ved at drikke Livets Dugg kan han tolke.

Der er i det hele en underlig Blanding i R's. Stemninger af noget gammelagtigt og saa noget purt, uberørt ungt. Efter at have dykket sig i en Del Londonserindringer, overvældes han („Skyggekunstnerens Melodi“) af en Trang til Graad. Var det Minderne, der var saa triste — spørger han sig. „Aanej. Aanej. Men de svundne Aar! — Selv om de ikke er mange — Man bli'r stundum saa bange“. Det er som om en beklemt Følelse af en nær Død gik og sysselsatte Forf. og lagde paa én Gang en Følelse af, at Livet var ham uvedkommende, i ham og tillige en inderlig, syg Trang til at klynge sig til Livet.

Og det smukkeste i „Hvide Blomster“ er da de Steder, hvor en veg Ømhedstrang, en syg Inderlighed, en næsten hektisk Længsel efter det skære, det svageligt sarte og skønne lægger sig for Dagen. Der er bløđ Kærlighed til Børn, (Ved Vuggen), mild Medfølelse med et ungt Hjærtes sky og forskræmte Elskovsforvirring („Bøjet er det Hoved“), med alt det svage og smaa, selv med „de stakkels, smaa, døde Snoge“. Der er en lind Lyst til at græde den Graad, der risler „fra Sjælens Kilder og Kummer“ som

Foraarstøbrud. Og der er — i de skønne Digte „Liljekonval“ og „Der er noget smukt et Sted i mit Sind“ — en dyb Kærlighed til, hvad der er fint og fagert og „bristende skært“.

Overalt hvor saaledes en naturlig Inderlighed — som Forf. ganske vist kæler vel meget for — giver sig Luft i denne Digtsamling, faa ogsaa Versene, som ellers falde noget stilløse og klangløse, baade flydende Vellyd og poetisk Stil. Megen Følelse lægge f. Eks. de gyngende Gentagelser af Rim og Sætningsdele ind i Digtet „En Drøm“. Det er ikke Mystikens „hvide Sjæl“ eller „hvide Streg“ eller „hvide Blomster“, der gør en saadan Strofe som denne saa smuk:

Da vaagned jeg op af min Slummer,
og Graaden fured min Kind;
fra Sjælens Kilder og Kummer
den rislede mild og lind.
Jeg vaagnede op af min Slummer,
(den var baade klar og blind),
det var den sødeste Kummer,
der bævede dybt i mit Sind.
Det var den sødeste Kummer
med Sol og med frugtbar Jord,
der Digterfrøene rummer
saa Blomster syngende gror.

VALD. VEDEL.

Kristian VII og Karoline Mathilde.

Kristian VII og Karoline Mathilde af Kr. Blangstrup. (Gyldendalske Boghandel.) 2det Oplag. 1891.

Hvo af de nulevende danske Historikere, hvis Fødsel falder før Aarhundredets Midte, erindrer ikke, hvilken Dunkelhed, der endnu lige op til Slutningen af Halvtredserne hvilede over den Struenseeske Periode 1770—72. Det eneste historiske Værk af Betydning, som man da besad, var Dr. jur. Høsts „Struensee og hans Ministerium". Resten var for Størstedelen lidet troværdige Memoirer og Optegnelser. Da Karl Ploug for 50 Aar siden havde tiltraadt Redaktionen af „Fædrelandet", slog han som liberal Hedspore et Slag for Struensee mod Guldberg; men blev kraftig imødegaaet af Guldbergs Søn, daværende Oberst Guldberg i Odense, Kr. Molbech i „Historisk Tidskrift" og især af den ansete Kaspar Paludan-Müller. Ploug havde givet sin historiske Artikel et stoltklingende Motto af Rotteck: „Verdenshistorien er Verdensdomstolen", og det var hans Hensigt at hævde den i Enevældens Dage umildt behandlede Struensee en Hædersplads ved Siden af hans Efterfølger. Først nu i vore Dage har Historien „dømt" og kunnet dømme: Struensee tør ikke hæves paa Guldbergs Bekostning; begge vare de middelmaadige Statsmænd. Et af de aandfuldeste Indlæg i hin historiske Polemik gav imidlertid Fr. Schiern: han viste i en lille velskreven Artikel, der senere optoges i 1ste Række af hans „Historiske Studier", at Struensee maatte bedømmes fra de liberal-absolutistiske Synspunkter, som paa hans Tid vare ejendommelige for de fleste Regenter eller regerende Ministre. Hermed var virkelig én Gang for alle den historiske Baggrund given for Opfattelsen af Struensees politiske Færd.

Imidlertid spøgte de vildeste Forestillinger om hin Periodes Hofkrønike i det snakkende Folks og det læsende Publikums

Hjærner. Da Adgangen til aktmæssige Oplysninger og Kildestudier delvis var spærret, lavede man „Historier", der gaves ud for Historie. — Nu er der vel ingen, der bryder sig om at aabne „den danske Kongeborgs hemmelige Historie", „Kristiansborg Slots Mysterier", eller hvad de nu hedde alle disse Lejebiblioteks Krøniker. Men lade ude af Betragtning kan man ikke, at nogle af vore betydeligere Novellister have forsøgt at give et poetisk Billede af hine Tiders Forhold og Personligheder, saaledes fremfor alle Karl Bernhard i „Gamle Minder". Dog har man de nyere Forskninger og Oplysninger in mente, vil man have Møje med at dæmpe et Smil ved Carl Bernhards Skildringer af Personerne ved Kristian VII.s Hof. Ikke desto mindre kan man meget vel forstaa den Opsigt, denne Bog vakte i den fashionable Verden og de dannedes Læsekreds; den harmonerede altfor godt med den elegant franske, ridderlige Hoftône, man i hine, den yngre Romantiks Dage forestillede sig maatte være uadskillelig fra kongeligt Liv i det 18de Aarhundrede. Senere har vi faaet andet at vide! — Man tænke sig Karl Bernhards „Karoline Mathilde" give den Officér, som traadte hende i Vejen, da hun hin Ulykkesnat vilde trænge ind til Kongen, — et dygtigt Ørefigen!

Den Bog, der gjorde Epoke i Struenseeforskningen, var Reverdils bekendte Memoirer (1858). For første Gang fik man her en hæderlig, gennemdannet Mands, en frisindet, overlegen Aands rolige og troværdige Beretning om, hvorledes Forholdene havde været ved det danske Hof i hin renommerede Periode. Og egentlig er man ikke kommen bort og kommer sikkert ikke nogensinde bort fra Reverdil, dertil er hans Bog for ædruelig og sandfærdig, dens Iagttagelser for selvstændige, dens Meddelelser ganske førstehaands. Reverdil kan maaske have set lidt fejl paa Bipersoner som f. Eks. v. d. Osten, hvad P. Vedel i sin Tid har oplyst, men i Tegningen af Hovedpersonerne er intet Grundtræk forfejlet. Det forekommer mig besynderligt, at en af vore faa videnskabelig dannede Journalister for nogen Tid siden ved Omtale af Prof. Holms Artikel om Karoline Mathilde i „Biografisk Leksikon" har kunnet mene, at der var andre Hovedkilder til den Tids Historie, der modsagde Reverdil. Det vilde være af stor Interesse, om saadanne kunde blive anviste. — Senere kom Charlotte Biehls „Historiske Breve", som i meget bekræftede, hvad Reverdil havde meddelt. — Aarhundredet efter Katastrofen 1772 bragte Schierns ikke uinteressante Samling af historiske Notitser i „Histor. Tidsskrift".

— Ogsaa i Udlandet beskæftigede man sig med hin Periode og Prof. Wittich skrev sin Bog „Struensee“ vel fra et frisindet Synspunkt, dog ikke med den overflommende Begejstring for Struensees „politiske Martyrium“, som visse af hans Landsmænd i sin Tid lagde for Dagen. Det var dette Skrift af Wittich, Premierlieutenant Blangstrup for nogle Aar siden oversatte og bearbejdede for den danske Læseverden, beriget med kursaksiske Gesandtskabsberetninger, som Prof. W. havde forsynet ham med. Vi tør tro, at den interesserede Syslen med Wittichs Arbejde har givet vor Forf. Lyst til hans mere selvstændige Værk.

Medens den romanagtige Historieskrivning altfor meget har syslet med Karoline Mathildes Historie, medens der var en Tid, hvor man endogsaa vilde drage i Tvivl, om hun virkelig havde staaet i et illegalt Forhold til Struensee (jvnfr. bl. a. den forlængst udkomne „H. P. Barfod: Fra en Rejse“), medens man med forklarlig Nyfigenhed har kastet sig over Forskningen af Struensees Personalhistorie, har Hr. Blangstrup sat sig til Opgave at skildre Kristian VII. i den Periode, hvori hans Eksistens har nogen Betydning for Danmarks Tilstande [1755—72]. Vor Forfatter har Ret, naar han mener, at det Minde, denne Fyrste har efterladt sig i vort Lands Aarbøger, er saa sørgeligt, at det vil være nyttigt at undersøge de Betingelser, under hvilke han voksede op og tidlig blev gammel og derigennem vække Sympatien for ham. Man erindre, at han for vore Fædre stod som „gale Kristian“ og ikke som andet. Reverdils Bog kastede vel et udmærket Lys over Kristian VII.s Ungdomsaar, men de øvrige Personligheder, som vare ulige interessantere, absorberede Læserens Interesse. Blangstrups Skrift handler først og fremmest om ham.

Forf. tegner os da et Billede af en ulykkelig ung Prins, der til Trods for alt det meget, der frastøder os i hans Naturel, ikke kan undlade at vække vor dybe Medfølelse. — Allerede som ganske lille mister han sin elskværdige og velbegavede Moder; Faderen, Frederik V, er en Drukkenbolt og en enerveret Vellystning, som er aldeles uskikket til at befatte sig med sin Søn, Tronarvingens Opdragelse. Han faar en Mand, Grev Ditlev Rewentlov, til Hovmester, der mindst af alle var egnet til at være denne Drengs Mentor. Prins Kristian var et sart, nervøst Barn med farlige Dispositioner til Sindssyge. Men han var ingenlunde uden Begavelse: tværtimod synes han at have besiddet et forbavsende Lærenemme. Havde han nu faaet et venligt, roligt og fornuftigt

Menneske til Tilsynsmand, vilde det have været en sand Lykke for ham selv og det Rige, han var sat til at styre; men Rewentlov var tværtimod barsk, hjærteløs og pedantisk. Religionslærdommene indpræntedes ham af en tør, rationaliserende Teolog; Rewentlov drev ham i Kirke og revsede ham ubarmhjærtigt, naar han ikke huskede og fattede, hvad Præsten havde talt. Selv uskyldige Fornøjelser bleve fordærvede for Prinsen ved Rewentlovs utaalelige Terroriseringssystem. Da Fransk-Schweizeren Reverdil blev Prinsens Lærer, forstyrredes stadig dennes ny, humane Undervisning ved Rewentlovs utidige og brutale Indblanding. Hovmesterens Selviskhed og Vigtighed kendte ingen Grænser: endogsaa efter at Kristian havde tiltraadt Regeringen, vilde han skolemestrere sin forrige Elev. Dette Suverænitetsforhold til Suverænen blev der dog sat en Stopper for. — Reversen af denne officielle Undervisning er (om muligt) endnu uhyggeligere. Rewentlov havde sørget for, at hans Nevø, Sperling, blev udnævnt til Kammerpage hos Kronprinsen. Denne, der var ældre end sin unge Herre, var en sand Type paa en spottesyg, fordærvet og ondskabsfuld-lystig Hofyngling fra det 18de Aarhundrede. Naar Prinsen havde maattet holde alvorlige Miner under Teologens stive, kedsommelige Foredrag og skælvet under Rewentlovs Slavetugt, holdt han sig skadesløs ved at høre paa Sperlings Meddelelser fra Hoffets *chroniques scandaleuses*, muntrede sig med at spotte over det, hans Lærer havde meddelt ham, og udviklede under Kammerpagens Bifald det Anlæg, han besad, til kaad Karrikeren af de Mænds Manerer og Væsen, som det var ønskeligt, han havde haft Respekt fór. Men hvad der var værre end alt andet: Sperling lærte ham paa en unaturlig Maade at tilfredsstille sin tidlig vaagnede Kønsdrift, og heri blev han trolig understøttet af en Slyngel af en Kammertjæner, som paa denne væmmelige Maade søgte at indsmigre sig hos den unge Fyrste. — Da Prins Kristian stod som Konfirmand paa Kirkegulvet og blev eksamineret af Biskop Harboe, afgav han til hele den guldbroderede og ordenssmykkede Forsamlings Forbavselse sine Svar med den største Klarhed og Præcision. Rewentlov stod bag ved hans Stol og nød med Velbehag alt, hvad han havde sat i Scene; og Biskoppen apostroferede Hovmesteren under sin Tiltale til Prinsen. Men det var kun en lille Skuespiller, der gav en Rolle, ingen ung, brav Kristen. — Blangstrup har Ret: en saadan Opdragelse maatte bidrage overordentlig til at udvikle den Sindssygdom, der alt tidlig var embryonisk til-

stede hos Prinsen. Han gør opmærksom paa, at Kristian VII fra fædrene Side havde taget ulykkelige Egenskaber i Arv, ogsaa Moderens Slægt nævner han som delvis degenereret. Han burde maaske ved samme Lejlighed have omtalt, at Kristian VII.s Søskendebarn, Georg III af England, til Trods for sit mønsterværdig sædelige, sunde og rolige Familieliv allerede i sin Regerings femte Aar viste Spirer til Sindsforvirring; 1788 vendte disse Anfald hæftigere og mere vedholdende tilbage og efter 1814 udsluktes hans Fornuft haabløst. Til Trods for denne sin sørgelige Slægtarv vilde dog Kristian VII ikke saa snart være bleven en aandssløv Stakkel, hvis ikke denne Opdragelse og dette Selskab i høj Grad havde fremskyndet det. Det forekommer mig, som man næsten kan mærke Virkningerne af Rewentlovs brutale Pædagogik i den senere Konges Vanvid. Denne fikse Ide, at man kunde „gøre sig haard“, saa man kunde taale alle Slag, Stød, ja selv svære Saar, har den ikke faaet frodig Trivsel i Prinsens Sind, naar Trodsen mod Hovmesterens umenneskelige Behandling kom op i hans Sjæl? — Selv Kristian VIIs sanselige Tilbøjeligheder have et brutalt Tilsnit, hvad der fremgaar af de Oplysninger, Struensee meddelte Domskommissionen om Kongens Helbredstilstand (nu trykte i Tidsskrift for Retsvidenskab 4de Aarg.). Hans Kvindeideal var en mandhaftig, brutal Tøs, som man kunde drikke, skændes og slaas med. — Et eneste, sidste Haab for den ulykkelige Fyrstes aandelige og moralske Frelse viser sig i hans unge Bruds Skikkelse. Men dette slukkes snart. Karoline Mathilde er et rent Barn, strængt klosterlig opdraget; hun skræmmes ved hans naturlige og forelskede Imødekommen. Senere rejser sig ogsaa her en Skranke af stift Hofpedanteri og vigtig Etikettesyge mellem de unge Ægtefolk i Fru v. Plessens Person. Stakkels Kristian VII, ikke en Gang, naar det naturlige og smukke i hans Karaktér vilde gøre sig gældende, kunde det faa Lov til at udfolde sig frit. — Nominelt var han enevældig Fyrste; men at sætte sig ind i Sagerne og saa lade sin Vilje ské, søgte man ganske at forhindre ham i. Stadig klagede han over, at Ministrene forplumrede Sagerne for ham i Stedet for at udrede dem, og han har selv en Gang givet en lunefuldkarakteristisk og sikkert væsentlig sandfærdig Skildring af, hvorledes han jævnlig blev gennet tilbage af sine murfaste „Raadgivere“, naar han ønskede det eller det iværksat (jvfr. Charlotte Biehls Histor. Breve). — Var det saa underligt, at han tilsidst aldeles overgav Regeringens Byrde til den Mand, som han mente bedst

mægtede at bære den og som for ham selv stod som en Slags Frederik II, Tidens Regentideal [1])? —

Naar Hr. Blangstrup imidlertid mener, at Kommissionsdommen over Struensee „rent ud var en Skænsel for Landet", saa kunne vi ikke være enige med den ærede Forfatter. Straffens Udførelse burde og skulde have været mildnet. Men at Struensee virkelig havde begaaet en Majestætsforbrydelse og gjort voldsomt Brud paa Kongelovens Aand, det har (i det mindste for Anm.) længe været en afgjort Kendsgerning. Ingen kendte Kongens virkelige Tilstand som han; det havde været hans Pligt at faa en Formynderregering indsat; men dels besad den despotiske Magt altfor megen Sødhed for ham til, at han skulde afhænde den til andre, dels følte han sig i saa Henseende bunden af Dronningen, der ængstedes ved den Tanke, at hun kunde miste sin Elsker samtidig med, at han mistede Enemagten. Se vi roligt og upartisk paa den Struenseeske Affære, forekommer det os, at denne Mand ikke blot juridisk tør fordømmes, men ogsaa moralsk bør træffes af den skarpeste Dadel. Ingen besad heldigere Chancer til at udrette noget overordentligt for Frihed og Fremskridt i Danmarks Udvikling, og ingen misbrugte dem mere end han [2]). Man kan sikkert ikke finde det i sin Orden, at han blev Dronningens Elsker; men tages alt medbestemmende under Overvejelse, synes dette Forhold næsten uundgaaeligt. Dog ogsaa dette misbrugte han: fra en noget maaske vel pæn og stiv ung Fyrstinde blev Karoline Mathilde vild og fræk som en Mænade. Man mærke sig Afstanden mellem det Øjeblik, da hun uskyldig naivt skriver sit bekendte Valgsprog paa Frederiksborg Slotsrude og det Tidspunkt, hvor hun, naar Garden musicerede paa Slotspladsen, kastede Klæderne og spurgte sine Hofdamer, om de vilde se, „hvordan Mutter Eva saa' ud!?" (Jvnfr. min Artikel i „Den ny Tid" f. 1884). Dette Fald i Blufærdighed skyldes sikkert Struensee. Og dog, hvor dybt hun sank: hendes overordentlige Kærlighed til den eneste Mand, hun elskede, vil atter hæve hende i vore Øjne. Men han! elskede virkelig han hende igen, som hun dog fortjænte? — næppe; hun har kun været ham et Sanseligheds Incitament og et nødvendigt Middel for at opnaa den

[1]) Kristian VII kaldte i sin Sindsforvirring Struensee for „Kongen af Preussen".

[2]) Selv hans gode Udsæd falder paa Stengrund: der gror intet efter ham!

absolute Magt i Landet. Hvor stort et Pjalteri denne „Omvendelseshistorie“ i Fængslet end er, som Balth. Münter lod trykke til sin egen Forherligelse, men som den unge Goethe gav sit rette Stempel — saa er dog den Uridderlighed, hvormed Struensee vedgik alle Skandalerne i sit Forhold til Dronningen, endnu større. Man kender den unge Franskmands Ord: „Jeg vilde maaske for hele Verden have rost mig af den Gunst, jeg nød hos min Dame, men ikke tilstaaet det for en eneste.“ — Hendes Ord til Struensees Defensor var: „Sig ham endelig, at jeg ikke er vred paa ham!“ —

Anmælderen for sin Part kan ikke være en Mand som Struensee taknemmelig, der i 16 Maaneder vendte saaledes op og ned paa alt, uden mindste Kendskab til det danske Folks Love og historiske Forhold, at det skaffede os en Efterperiode af 12 Aars Reaktion.

Vi kunne da ikke være enig med Hr. Blangstrup i, at Dommen over Struensee „var en Skændsel for Landet“, men kun i, at dens Eksekution var oprørende haard, selv om den har mere end et Sidestykke i hin Tids barbariske Straffemaader. Andre af Anm.'s Indvendinger gælde kun Biting [1]) eller Ubetydeligheder, som naar Forf. S. 35 skriver „mistænkelig“ i Stedet for „mistænksom“ og S. 60 oversætter Kristian VII.s Valgsprog: „*Gloria ex amore patriae*“ med „Fædrelandskærlighed min Ære“; det skal dog vistnok oversættes saaledes: „Jeg vil eftertragte Æren af Kærlighed til mit Land“. Ellers maa det anerkendes, at Forf. har ydet et baade smukt og vel udarbejdet historisk Skrift. Hans Forskning er omhyggelig og upartisk, hans Fremstilling livfuld og interessant, hans Sprog rent og fuldt af Tække. Dertil gaar der en vis Selvstændighedsaand gennem det hele. Dette er i alle, men særlig i dette Tilfælde højst paaskønnelsesværdigt. Det store Publikum, som hungrer efter „det pikante“, vil ikke her finde andet, end hvad den historiske Sandhed kræver; men som paa den anden Side tit er Snærperiet for meget. Ogsaa det lærde Pedanteri trodser Forf.; han bryder med den graa Videnskabelighed og illustrerer sin Bog med Billeder, men kun for saa vidt disse

---

[1]) Som naar Forf. gaar i Rette med Reverdil, fordi han ikke satte Hensynet til sit eget Vel paa Spil og opponerede mod Rewentlovs Opdragelsesmetode — Hvem af os gør det? Kunne vi med Føje lægge Ansvaret paa andre, gør vi det, ikke mindst i vor Tid, hvor Martyrier hverken attraas eller agtes.

kunne bidrage til hans Formaals Fremme. Paa den anden Side gør han ingen Indrømmelser til den vidtgaaende Realisme: han giver ikke enhver Hofskandale Ord, og hvor Optrinet nærmer sig til Bordelscenen, lader han Historiens Tæppe falde. Og dette er rigtigt: Sligt tilhører kun Kriminalakter, næppe engang „Kriminalhistorien“, aldeles ikke Historien. Saaledes har han ogsaa undgaaet at give os Kristian VII.s „Sygehistorie“; men dog fremstillet den ulykkelige Fyrstes Sindstilstand saaledes, at den endogsaa har vundet Psykiatrikeres Bifald. —

Vi ville slutte med en Tak til Hr. Blangstrup for hans vakre Skrift og beklage, om hans nuværende Virksomhed som Enkyklopædi-Redaktør i den Grad skulde optage ham, at han ikke skulde faa Lejlighed til Arbejde i et Fag, hvortil hans Debutarbejde har vist, han besad ikke almindelige Ævner.

H. SCHWANENFLÜGEL.

Percy Bysshe Shelley.

(1792—1892.)

I.

I Aaret 1815 skrev den da 23aarige Digter Percy Bysshe Shelley følgende Linjer i Fortalen til sit Poem „Alastor eller Ensomhedens Aand“:

„Dette Digt fremstiller en Yngling af ufordærvet Hjærte og æventyrlig Aand. Hans Indbildningskraft, der er tændt i Brand og lutret gennem Kendskab til alt, som er ophøjet og majestætisk, ledes til Beskuelse af Universet. Han drikker dybt af Kundskabens Kilder, men tørster dog. Den ydre Verdens Pragt og Skønhed sænker sig dybt i hans Sjæl.... Saa længe hans Begær formaar at pege mod uendelige og grænseløse Ting, er han glad og rolig og selvbehersket. Men den Tid kommer, da disse Ting ikke længer er nok. Hans Aand vaagner pludselig og tørster efter Samkvem med en Aand, som er dens egen Lige. Han forestiller sig det Væsen, han elsker.... Det Drømmebillede, hvori han legemliggør sin Længsel, forener alt underfuldt, vist og skønt, som Digter, Tænker og Elsker kan skabe. Aandsævnerne, Indbildningskraften, Sanserne har hver deres Krav paa at finde noget tilsvarende i andre menneskelige Væsner. Ynglingen samler disse Krav og knytter deres Tilfredsstillelse til et enkelt Billede. Forgæves søger han en Virkelighed, svarende til denne Drøm. Knust af Skuffelserne nedstiger han i en altfor tidlig Grav.“

Shelley troede i disse Linjer at karakterisere en Sindstilstand, der for ham var tilbagelagt. Skøndt endnu saa ung, havde han lidt og levet meget. Atten Aar gammel var han bleven relegeret fra Oxford Universitet for sit ateistiske Forfatterskab; i nitten Aars Alderen havde han bortført forhenværende

Værtshusholder Westbrooks sekstenaarige Datter Harriet og sammen med hende i Dublin agiteret for den irske Sag ved Tale og Skrift; han havde paa et Tidspunkt, da andre unge Mænd af hans Stand sad smukt plantede paa Universitetsauditoriernes Bænke, gennemflakket de forenede Kongeriger og rejst sit Telt snart i Edinburgh, snart i Wales og snart i Egnen om Southeys og Coleridges Søer. Han havde i Filosofen Godwins Hus lært dennes Datter Mary at kende, havde forelsket sig hæftigt i hende og fundet sin Følelse gengældt, havde frigjort sig for Harriet for med Mary Godwin paa en seks Ugers Tur at gennemrejse Sydfrankrig, Schwejtz og Rhinlandene — og han troede nu efter fem Aars Odyssé at have fundet sit Livs Ankerplads i en *Cottage* ikke langt fra Themsen, nær Brynet af Windsor Parks store og skønne Skove.

Her, i Samliv med Mary og med et Par Venner, forekom det ham, at han havde fundet Lykken. Sommeren 1815 var tør og varm; Shelley tilbragte sine Dage vandrende under Windsor-Skovens Egeskygger eller sejlende paa Floden; en længere Sejltur, som han foretog sammen med Mary og Vennen Peacock, førte ham helt op til Themsens Kilder. Som Helten i sit Digt *Alastor* havde han søgt Idealet gennem mange Lande — men ulig sin Helt troede han at have fundet, hvad han søgte. Naar han om Aftenen vandrede med Mary ad de grønne Veje om den lille By Bishopsgate, hvortil deres „Hytte“ hørte, følte han en Glæde, hvis Sødme og Dybde betog ham Aandedrættet. (Digtet *The Sunset*). Hans Tilværelse var uden materielle Sorger; hans Helbred — som i hans yngre Aar havde været svagt — bedrede sig Dag for Dag; bag ham laa det urolige Vandreliv og Værtshusholderdatterens kolde og pinefulde Kærlighed; Livet bredte sig for ham — roligt og mildt som en Aftenvandring ad grønne Veje, — et Liv i Studier og Digtning, et Liv i Lyset af Marys fine og kærlige Sjæl.

II.

Men Shelley undgik ikke sin Skæbne — den Nemesis, som rammer de ensomme Sjæle.

Ti han var fra Fødselen en ensom paa Jorden, en fremmed mellem Menneskene. Hans fredløst higende Sjæl, hans stadigt stræbende Aand søgte sig forgæves et Hjem mellem denne Verdens velordnede Mennesker. Hans Pande var som Kains mærket

med det Tegn, der fordømmer til evig Vandren, og Abels Børn kendte ham og uddrev ham af deres Huse og deres Lande.

Han var af Fausts Æt og af Ahasvérs. Atter og atter vender den evige Jødes Skikkelse tilbage i hans Digtning — kan aldrig finde fuldt Udtryk, men staar ved Horisontens Rand som et stort, tilsløret Symbol, der rummer den dybeste Hemmelighed i Shelleys Liv. Og Læsningen af Goethes Faust aflokker ham disse dybe Udbrud: „Al Foragt for de ringe Goder, vi kan opnaa i vort nuværende Liv — al Misfornøjelse med *det mindre* (for at bruge en Sofisme af Plato) forudsætter Følelsen af, at man har et retmæssigt Krav paa noget *større*, og vi, der beundrer Faust, er maaske saaledes paa den rette Vej til Paradiset.“

Han var nervøs, sensitiv og fantastisk. Han havde hin Kærlighed til Natten, der er egen for alle dem, hvis Sjæle søger ud over det virkelige. Som Dreng i Etons Latinskole og i Sommerferierne hjemme stjal han sig ud for at vandre ene i Natten. Især ved Fuldmaane var det ham umuligt at blive inde. I det hvide Dødningelys søgte han paa Kirkegaarden og i øde Ruiner at nærme sig hin Aandeverden, hvorpaa han troede sit hele Liv igennem. Han havde Syner og led under Hallucinationer. Han og hans første Hustru flygtede i Hast fra Tannyralt i Wales, fordi det Hus, hvori de boede, en Nat gentagne Gange var blevet angrebet af Røvere. Efter hvad der senere er bleven oplyst, maa disse Røverangreb betragtes som virkelighedsblevne Fostre af Shelleys stærke Fantasi. I Digterens sidste Leveaar saa han ved flere Lejligheder Syner. Han havde da taget Sommerophold i Casa Magni ved Bredden af Spezzia-Bugten. En Maaneskinsaften, da han og Vennen Williams gik op og ned paa Terrassen udenfor Villaen, blev Shelley pludseligt staaende, greb voldsomt om Williams' Arm, pegede ud over det maanelyse Vand og udbrød: „Se — se — der er det igen.“ Paa Williams' Spørgsmaal forklarede han, at han havde set Byrons nylig afdøde lille Datter Allegra stige op af Søen, klappe i Hænderne, le til ham og vinke. En anden Nat blev alle Casa Magnis Beboere opskræmte ved høje Skrig, og man fandt Shelley staaende i Natdragt midt i Dagligstuen. Han fortalte, at en tilhyllet Skikkelse havde nærmet sig hans Sæng og vinket ad ham, at han skulde følge. Da de var naaet ind i Dagligstuen, havde Skikkelsen slaaet Kappen fra sit Ansigt, og Shelley havde da set sine egne Træk. *„Siete soddisfatto“* udbrød Skikkelsen derpaa og forsvandt.

De spanske Ord i den sidste Vision antyder dens Oprindelse. Shelley var netop da stærkt optagen af Calderon, og i et af dennes *Avtos* forekommer en Scene, der sikkert har været Forbilledet for Shelleys Syn. Man faar imidlertid tillige af denne Kendsgerning en Forestilling om, hvor stærkt betagende et Indtryk, Shelley modtog af Tilværelsen. Den Poesi, han tilegnede sig, fyldte ham saaledes, at den blev til Virkelighed i hans Drømme og jog ham op af hans Leje i natlig Rædsel.

Hvor stærkt maatte da ikke den Verden, som er af haardere Stof end Drømme, virke paa en saa følsom Sjæl?

Shelleys første, oprindeligste Følelse overfor Menneskene er Sky og Afsky. Hans Aand, der svæver højt over Jorden, ser de store Byer mylre med Mænd, hvis Ansigter er haarde, hvis Blik er vrede og hovmodige, hvis Holdning er løjet, hvis Smil er falsk, hvis Overlegenhed er den selvglade Uvidenheds Haan mod alt, den ikke fatter. Og mellem disse Mænd ser han Kvinder, hvis smukke Form dækker over Hjærter saa haarde, at de vilde skære hans Sjæl til Blods, om den vovede at sammenfolde sine Sølvvinger og sænke sig ned imod dem.

Han ser disse Mennesker herske over Jorden, og Jorden fyldes af ondt, som spirer op i dette Herredømmes Skygge. Han ser Vold og List, Blodsudgydelse og Tyranni, Forfølgelse og Underkuelse, Synd og Selviskhed forvandle Tilværelsen til et Helvede, hvori *de* pines, som elsker det sande og det gode.

Og en Beslutning fødes i ham af dette Syn — en Beslutning, hvis Fødselstime han skildrer i disse Ord af Indledningen til *Islams Oprør:*

„Det var en frisk Majmorgens Gry. Jeg vandrede over Græsset, som blinkede, og græd, jeg vidste ikke hvorfor — før der, fra den nære Skolestue løftede sig Stemmer, som — ak! — kun var en Genlyd fra en Verden af Kval — Lyden af Tyranners og Fjenders skarpe, skærende Strid.

„Da folded jeg mine Hænder og saa mig om, men ingen var nær, som kunde spotte mine Taarer, hvis varme Draaber faldt paa den sollyse Jord. Ti talte jeg uden Skam: — jeg vil være vis og retfærdig, fri og mild, om Magt dertil er mig givet, ti jeg er træt af at se de egenkærlige og stærke herske uden Modstand . . . .

„Og fra den Time hentede jeg med alvorligt Sind Kundskab fra forbuden Visdoms Gruber, men intet af det, mine Ty-

ranner vidste eller lærte, brød jeg mig om. Fra hint hemmelige Forraad hentede jeg mig Malm og smedded en Ringbrynje til min Sjæl, at den kunde gaa ud og kæmpe mellem Menneskene; og saaledes styrkedes Kraft og Haab mer og mere i mig."

Ud fra dette Sted, hvis Spenser-Stanzers bedaarende Melodi dør bort i den danske Prosa-Gengivelse, forstaas en Række af Heltene i Shelleys Digtning. Som Shelley selv i disse Indlednings-Strofer sitrer de alle i Sympati med Jordens undertrykte og forkuede og svulmer af Harme mod dem, der sidder i Magtens høje Stole og fører Uretfærdighedens Jærnspir. Saaledes Laon i *Islams Oprør*, saaledes Lionel i *Rosalinde og Helene*, saaledes *Prins Athanasius*, saaledes den afsindige i *Julian og Maddalo*, saaledes endelig — og størst af dem alle — den titaniske Helt i Shelleys *Prometeus*.

Der er over den Opfattelse af de sociale Forhold, som aabenbarer sig i disse Digtninge, en stærk Mindelse om de gamle hebraiske Profeters Samfundsbetragtning. Hos dem som hos Shelley finder man den samme Mangel paa Afskygninger i Opfattelsen, den samme skematiske Brug af absolute Betegnelser. Ordene „rig", „mægtig", „ond" forvandles efterhaanden til Synonymer — ligesaa, paa den anden Side, Ordene „fattig", „ringe", „god". Saaledes hos Profeterne — saaledes ofte hos Shelley.

Det er bekendt, at det gamle Testamente hørte til Shelleys Yndlingslæsning. Hiobs Bog beskæftigede ham længe og stærkt, og i Noterne til *Queen Mab* og til *Hellas* anerkender han den aandelige Gæld, hvori han staar til Prædikerens Bog og til Profeten Esaias.

Det er da kun god Logik, naar der ogsaa hos Shelley af Menneskeangesten og Menneskehadet udvikler sig en Drøm om en kommende Guldalder, om et Tusendaarsrige, en alle Tings Genoprettelse. Og hos ham — som hos de jødiske Profeter — har dette Haab en Grundvold af Religion.

III.

Shelley var fra sine Drengeaar en Natur-Elsker og en Natur-Dyrker. Hans Kærlighed til natlige Vandringer er ovenfor omtalt; men foruden Maaneskinnet og Stjærnenatten elsker han ogsaa Morgenen, naar de gyldne Taager fødes, og Solen rinder — den hede Middag, hvor alt sover over de stille Marker i sitrende Sommervarme — og Aftenen, der blødt binder sine mørke Lokker

om Dagens Øjne og blinder dens Blik. Han elsker — som det hedder i hans „Sang til Glæden“ — den friske Jord, klædt i nyt Løv, Efteraars-Tusmørket, Sneen og alle Former af den straalende Frost; han elsker Bølgerne og Vindene og Uvejret, elsker alt, som hører Naturen til, og som er uplettet af Menneskets Elendighed.

Fra de Væsner, der legemligt ligner ham, og mellem hvilke hans Sjæl dog føler sig alene og fremmed, flygter han ud i Natur-Ensomheden, ud til Blomsterne og Græsset, Vandene og Himlen. Hans Hjærte fornemmer en hemmelighedsfuld Samfølelse aabenbare sig i det nysudsprungne Løvs Hvisken og i den rene Himmels blaa Farve. Der er en Veltalenhed, som han forstaar, i den tungeløse Vind; og Skovbækkens Rislen, Sivenes Hvisken vækker smærteligt søde Genlyd i hans Hjærte og bringer Taarer i hans Øjne og faar hans Sjæl til at svulme af henreven Følelse.

Hans Liv blev derfor et Liv i fri Luft, under aaben Himmel. I Forordet til *Islams Oprør* siger han: „Jeg har fra mine Drengeaar været fortrolig med Bjærge og Søer og Havet og Skovenes Ensomhed; jeg har betraadt Alpernes Gletschere og levet under Mont Blancs Bryn. Jeg har været en Vandrer mellem fjærne Marker, jeg har sejlet ned ad mægtige Strømme og set Solen staa op og gaa ned og Stjærnerne komme frem, medens jeg Nat og Dag har sejlet ned ad en hurtig Strøm mellem Bjærge.“

Det Digt, som han indleder med disse Ord, blev skrevet ude i den Natur, han elskede — i Baad paa Themsen nær Marlow i Buckinghamshire, eller under Bøgeskyggerne i Skoven ved Bisham. Og saa godt som alle Shelleys senere Værker blev til i det samme store Studereværelse, hvis Tag er Himlen, og hvis Gulv er den grønne Jord. *Julian og Maddalo* skrev Shelley saaledes i en Have, der hørte til den Villa i de evganeïske Høje, som han beboede i Sommeren 1818. *Prometeus* blev begyndt sammesteds og de tre første Akter blev derpaa skrevne færdige mellem de blomsterovergroede og buskbevoksede Ruiner af Caracallas Thermer i Rom. Tragedien *The Cenci* blev digtet paa Taget af Villa Valsovano nær Livorno; Shelley havde fra dette ophøjede Sted en Udsigt over Land og Hav og Himmel, saa pragtfuld og storladen som de Lidenskaber og Tildragelser, hvormed hans Fantasi var sysselsat, og om Aftenen, naar Mørket havde bragt Svaling, funklede Ildfluerne som faldne Stjærner i Haverne rundt om, medens Vandhjulets Knirken lød ude fra Markerne, der blev overrislede efter den hede Dag. Shelleys mindre Digte bærer næsten alle Præget

af at være skudt op ude i den vilde og frie Natur som Planter mellem Planter.

Med Rette kunde derfor Shelley i den højtidsfulde Indledning til *Alastor* udbryde:

„Du som er denne ufattelige Verdens Moder! se til min Sang i Naade, ti jeg har elsket dig altid, dig alene; jeg har spejdet efter din Skygge og efter dine Fodtrins dunkle Spor, og mit Hjærte stirrer evigt ned i dine dybe Hemmeligheders Afgrund. Jeg har redt mit Leje i Lighuse og paa Dødmands Kiste .... i Haab om at bringe en enlig Aand, et Sendebud fra dig, til at røbe mig, hvad vi er. I ensomme og tavse Timer, naar Nattens Stilhed forvandles til ærefrygtindgydende Lyd, ... har jeg blandet stærke Ord og spørgende Blik med min reneste Kærlighed, indtil sælsomme Taarer og aandeløse Kys forenedes til en Trolddom, der kunde tvinge den fortryllede Nat til at aabenbare, hvad du havde betroet den ....“

Det er en Naturfølelse af dyb og indtrængende Art, som lægger sig for Dagen i saadanne Linjer. En Naturfølelse, som bag det, Øjet ser, og Øret hører, aner en højere Verden, og gennem den Tilværelse, Sanserne erkender, fornemmer Suset af en evig Aands Vingeslag. En Naturfølelse, som har Rod i Midnattens Tavshed, og hvis Indhold kan udtrykkes med Ordene fra Nietzsches Midnatssang:

Die Welt ist tief,
und tiefer als der Tag gedacht.

Denne Naturfølelse er det, som bliver Grundlaget for Shelleys Anskuelse af Livet og Verden, bliver hans Tro, hans Religion.

Og denne Midnatsstemning er det, som danner den dybe Sangbund for Shelleys Poesi. Atter og atter høres dens dunkle Tone op gennem de lysere Melodier, som væver deres Spind af Klang derover. Den er som en mørk Flod, der ustandseligt strømmer i Dybet af Digterens Sjæl, og hvoraf hans hele Væsen næres med Drømme og Tanker fra en anden Verden.

Tydeligst skimter man dens underjordiske Vande i et Digt som *Hymn to Intellectual Beauty,* hvis første Strofer paa Prosadansk lyder:

„Den ærefrygtvækkende Skygge af en usynlig Magt henbølger uset iblandt os og besøger denne skiftende Verden med Flugt saa ustadig som Sommervindens fra Blomst til Blomst. Som Maanestraaler regner ned gennem en Bjærgskovs Fyrrekroner, besøger

hin Skygge i ustadige Glimt hvert menneskeligt Hjærte og Aasyn; lig Aftenens Farve-Samklang — lig Skyer, spredte vidt i Stjærneskær — lig Mindet om svunden Musik — lig alt, hvis Ynde gør det kært og end kærere at mindes.

„Du Skønheds Aand, som helliger med din Glans al menneskelig Tanke og Form, hvorpaa du skinner — hvor er du dragen hen? Hvi er du vegen bort og har ladt os tilbage i denne øde og forladte Taagernes og Taarernes Dal?

„Spørg, hvi Solskinnet ikke bestandigt væver Regnbuer over Bjærgstrømmene, hvi noget, som én Gang er til, henvejres og visner, hvi Frygt og Drøm og Død og Fødsel kaster Mørke over Jordens Dagslys — hvi Mennesket har saa vidt et Spillerum for Kærlighed og Had, Haab og Fortvivlelse?

„Ingen Røst fra en højere Verden har nogensinde svaret Vismand eller Digter paa disse Spørgsmaal. Navnene Djævel, Genfærd og Himmel staa tilbage som Vidnesbyrd om deres forgæves Forsøg, skrøbelige Trylleord, der ikke mægter at fjærne Tvivl, Tilfældighed og Omskiftelse fra alt, vi hører, og alt, vi ser. Dit Lys alene — som Taager, drevne over Bjærge, eller Musik af Nattens Vind gennem en stille Harpes Strænge, eller Maaneskin paa en natlig Strøm, giver Livets urolige Drøm Ynde og Sandhed."

Til denne Aand vier da Shelley — i de følgende Strofer — sit Liv og sine Ævner. Og Digtet ender med det Haab, „at du, o høje Skønhed, vil udfri denne Verden fra dens mørke Trældom."

Ud fra dette Haab er Shelleys Hovedværk, *Den løste Prometeus,* skrevet. Prometeus, som han ligger dér, lidende, lænket, pint af Furiernes grumme Kobbel, er Sindbilledet paa Shelleys lidende og længselsfulde Sjæl. Og Asia, Titanens Elskede, én Gang straalende opstegen af Havet ved de ægæiske Kyster, nu sørgende fjærnt fra sin Elsker i en Dal i det indiske Kavkasus, er den ideale Skønheds Aand, hvis Aasyn Tiden og Verden har formørket. Derfor foregaar der en Forvandling med Asia, da Jupiter er styrtet fra sit Tyran-Sæde; hun forklares, forherliges; hendes Søster, Okeaniden Panthea, udbryder: „Hvor du er forvandlet! jeg tør ikke se paa dig; jeg føler dig, men ser dig ikke. Jeg kan næppe taale din Skønheds Glans." Hun er nemlig nu paany den samme, som da hun, Afrodite lig, i en Muslingskal bares af Bølgerne ind mod den Verdensdel, som har faaet hendes Navn; Lys og Kærlighed udgaar fra hende over al Jorden og Himlen og Havet og de dybe Huler, hvor Solen aldrig kommer; hele Verden

vender sig i Elskov mod hendes straalende Skikkelse, Luften hvisker Kærlighed i hendes Øre, og Vindene synger hendes Lov. Sammen med den befriede Menneskeaand bestiger hun Verdens tomme Trone, Guldalderen vender tilbage, Tusendaarsriget, hvorom Esaias spaaede, og Virgil sang, nedstiger til den forklarede Jord, Tiden er omme, og Evigheden hersker.

IV.

For at forstaa en saadan Verdensanskuelse — der finder et andet og lige saa ophøjet Udtryk i Slutningskoret af Shelleys *Hellas* — maa man søge tilbage til den Filosofi, af hvis Skole Shelley var udgaaet. Han var en Discipel af Platon og af Berkeley — med andre Ord: af den mest afgjorte Idealisme. Overensstemmende hermed hedder det i hans Afhandling *On Life:* „Intet er til, uden i Fornemmelse og Forestilling. Forskellen mellem de to Klasser af Tanker, der i daglig Tale skilles fra hinanden ved Navnene: Forestillinger og: ydre Genstande, er rent nominel. Ogsaa Tilværelsen af særlige Sjæle vil befindes at være et Bedrag. Ordene *jeg, Du, de* betegner ikke nogen virkelig Forskel mellem de saaledes angivne Tanke-Bundter, men er blotte Kendemærker, hvormed man antyder de forskellige Former af den ene og samme Sjæl."

Dette er den engelske Skeptiker-Filosofis Nægtelse af Materiens Eksistens ført ud i en antik og mystisk Panteisme. Dette er Læren om Verdenssjælen, hvoraf Shelley opbygger sin Tro paa *the Spirit of Beauty.* Dette er tillige Grundvolden for Shelleys Ideer om Død og Udødelighed — to store Spørgsmaal, der hans hele Liv igennem sysselsatte ham stærkt, som havde han anet, hvor nær han var hine Gaaders Løsning. Stanzerne om Døden i Digtet *Adonaïs* er kendte. Det hedder her om Keats, over hvem Værket er et Rekviem:

„Han er bleven et med Naturen; hans Røst høres i al Skabningens Musik, fra Tordenens Drøn til Nattergalens søde Sang; hans Væsen føles nær i Mørket og i Lyset og spreder sig fra Urt og Sten overalt, hvor hin Kraft røres, der har indsuget hans Sjæl i sin....

„Han er en Del af den Skønhed, han en Gang gjorde mere skøn; han bærer *sin* Del, medens den ene Aands formende Greb gaar gennem den træge, tætte Verden, ... paatvinger det uvillige

Stof sit Billede ... og fremskyder i Skønhed og Magt fra Træer og Dyr og Mennesker mod Himlens Lys.“

Den samme Tanke faar Luft i de Linjer, som slutter *The Sensitive Plant*. Det hedder her:

„Hin skønne Have og smukke Dame og al sød Form og Duft, dér var, er i Sandhed aldrig forsvundne; det er os, som er forandrede, ikke de.

„Ti Kærlighed og Skønhed og Glæde kender ikke Død og Omskiftelse; deres Kraft er større end vore Sanser, som intet Lys kan taale, fordi de selv er dunkle.“

Her er det sagt med klare Ord. Det skønne er evigt og kan ikke forgaa. Verdens inderste Væsen er Skønhed, og hvo der lever i Skønhed, lever allerede her nede i Evigheden og har det evige Liv.

Med majestætisk Magt forkynder derfor *Adonais* i sine sidste Strofer:

„Det ene bliver, Mangfoldigheden forsvinder og farer hen; evigt lyser Himlen, og Jordens Skygger flygte; som en Kuppel af mangefarvet Glas pletter Livet Evighedens hvide Straaleglans, til Døden sønderbryder Kuplens Glar. — Dø, hvis du vil finde, hvad du søger! følg efter did, hvorhen alt er flygtet! — Roms blaa Himmel, Blomster, Ruiner, Billedstøtter, Musik, Ord er for svage til sanddru at udtale den Pragt, som straaler bag dem.“

....Shelley skrev dette i sit otteogtyvende Aar, og det var en lang og bitter Erfaring, han nedlagde i denne Stanza. Han havde ikke altid forstaaet, at Idealet kun lever hinsides Rum og Tid, fjærnt borte i det usanselige. Han havde paa Jorden søgt det guddommelige og i Mennesker af forgængeligt Kød og Blod haabet at finde, hvad der kun var til som legemløs og evig Aand.

Ti dette er det store tragiske i hans Liv — hans Melankolis dybe Kildespring. Som Helten i *Alastor* søgte han evigt Idealet — som Helten i *Alastor* nedsteg han, skuffet og brudt, i en altfor tidlig Grav. Som Aktæon havde han i Naturens Ensomhed skuet den guddommelige Skønhed nøgen og flygtede siden den Stund — ensom, en Skygge lig blandt Mennesker — gennem Verdens Vildnis, jaget af sit Begær, søgende mellem Jordens Kvinder Gudinden, han én Gang havde sét.

Shelley skriver i sit Essay „Om Elskov“:

„Fra det Øjeblik, vi fødes, er der noget inden i os, der mer og mere tørster efter at møde sit Genbillede .... I vor Sjæl ser vi som gennem Taage en Miniatur af vort hele Selv, men uden alt det, vi fordømmer eller foragter, et idealt Forbillede paa alt ypperligt og elskeligt, vi er i Stand til at forestille os .... At opdage en hertil svarende Virkelighed; at møde en Intelligens, i Stand til klart at værdsætte ens egen; en Indbildningskraft, som kan fatte de fine og yndefulde Ejendommeligheder, det har været ens Fryd at fremelske og udfolde i Løndom; et Væsen, hvis Nerver sitrer i samme Svingninger som ens egne, to Lyrers Strænge lig, der er stemte til at ledsage en og samme skønne Stemmes Sang; .... *det* er hint usynlige og uopnaaelige Punkt, hvortil Elskov henstræber."

Dette var hin hellige Gral, hin blaa Blomst, som Shelley saa brændende attraaede og saa bittert maatte savne. Hans sødeste Sange, hans dejligste Lyrik, fremfor alt det store Elskovens Apoteose-Digt *Epipsychidion*, er udsprungne af hin Attraa og hint Savn.

Epipsychidion er Sagaen om hans Sjæls Søgen gennem Verden efter den ideale Elskov. Shelley havde i sit første Ægteskab ikke fundet den Kærlighed, han — efter Harriets glødende Erklæringer ved det Møde, hvor han lovede at bortføre hende — havde Grund til at vente. Efter at have født sit første Barn synes hun at være hensunken i en Tilstand af Følelses-Sløvhed og Kulde, som fjærnede hende vidt fra Shelley, hvem hun i Virkeligheden aldrig havde været meget nær. I Tilegnelsen til „Islams Oprør" — saaledes som den foreligger i det oprindelige Manuskript — hedder det om hende: hendes Hjærte var som et af Sten.

Da var det Mary Godwin kom Digteren i Møde — „skøn og rolig og fri i sin unge Visdom", Datter af den Filosof, hvis Værker havde haft den største Indflydelse paa Formningen af Shelleys sociale Syn, opdragen og opvokset i de Lærdomme, som var Digteren dyrebare, fri født og vandrende frit „som Lys mellem Skyer".

Det hedder i Stanzerne „til Mary" foran *Islams Oprør*: „Din Nærværelse faldt paa mit vinterkolde Hjærte som Foraar over en græsløs Slette." Og det hedder i *Epipsychidion*: „Jeg stod i Nød, saaret og svag og sitrende; den kolde Dag skælved af Ynk med min Strid og min Smærte. Da skinnede Befrielsens Gry for mig. Paa min Sti stod en, der syntes hin straalerige

Skikkelse, hvorom jeg havde drømt, saa lig, som Maanen er lig den evige Sol; den kolde, kyske Maane, Dronningen over Himlens blanke Øer, altid forandret og dog den samme, ikke varmende, men lysende."

Der er en Klang af skuffet Drøm, af brudt Haab i disse sidste Linjer, som er skrevne faa Aar efter Dedikationen til *The Revolt of Islam.* Og næsten som i Had til den evigt hvide, evigt kolde Maane hedder det videre i Digtet:

„Hun sad ved min Side og hendes Ansigt lyste ned over mig som Maanen over den sovende Endymion. Og jeg slumrede ind med Legeme og Sjæl og laa som i en kysk, kold Sæng — ak, hverken levende eller død ..."

Ud fra saadanne Linjer forstaar man det Tungsind, der gennemtrænger saa meget af Shelleys Lyrik fra hans andet Ægteskabs senere Aar. Man forstaar det smærtelige Udbrud i *Oden til Vestenvinden* — Ordene „Ak, at jeg var et Løv, du kunde bære, en Sky at flyve med dig, en Bølge, der sukked under din Vælde og delte din Styrke .... Ak, om jeg var som i min Drengetid og kunde være din Vandrings Følgesvend ... Da vilde jeg aldrig kæmpe med dig som nu i Bøn af Dybsens Nød. O, løft mig som et Løv, en Sky, en Bølge, jeg segner paa Livets Torne, jeg forbløder! Ti tunge Timers Vægt har lænket og bøjet en, der var utæmmet, rask og stolt som du."

Det var i hine Aar, at han paa Neapel-Golfens Bredder gad lægge sig ned for at græde som et træt Barn, lægge sig ned for at dø og høre Bølgen henaande sin sidste Monotoni over hans sluknende Hjærne. Det var den Gang, han mellem de dejlige evganeïske Høje skrev Linjerne:

Many a green isle needs must be
in the deep wide sea of misery,
or the mariner, worn and wan,
never thus could voyage on
day and night and night and day,
drifting on his dreary way,
with the solid darkness black
closing round his vessels track.

.... Da skete det, at Shelley for anden Gang troede sig Idealet nær. Det var i Aaret 1821, i hans næstsidste Leveaar. Han boede den Gang i Pisa. Mellem de Gæster, som kom i hans da ret selskabelige Hjem, var den italienske Professor Francesco Pacchiani. Denne Italiener fortalte en Dag Shelley en Historie

om en ung og skøn Dame, Contessina Emilia Viviani, som af sin Fader holdtes indespærret i det pisanske Kloster Santa Anna, og som skulde giftes med en Mand, hun afskyede. Shelley, hvis Tyran-Had kom i Flamme, forlangte at se den ulykkelige Dame, og Pacchiani indførte ham i hendes Kloster. Shelley blev stærkt greben af hendes Skønhed og Aand. Han kom ofte til hende og søgte, saa vidt det stod i hans Magt, ved Foræringer af Bøger, Blomster og Strænge-Instrumenter, at gøre hendes Fængsel mindre uhyggeligt. Hans Følelser antog hurtigt Karakter af den mest henrevne, mest løftede Elskov, og under denne Lidenskabs Inspiration blev *Epipsychidion* skrevet. Det hedder her med ekstatiske Ord om Emilia:

Seraph of heaven, too gentle to be human,
veiling beneath that radiant form of woman
all that is insupportable in thee
of light and love and immortality!
Great benediction in the eternal curse!
Veiled glory of this lampless universe!
Thou moon beyond the clouds! Thou living form
among the dead! Thou star above the storm!
Thou wonder and thou beauty and thou terror!

Men heller ikke hos Emilia fandt Shelleys Sjæl Hvile. Et knapt Aar efter at han har gjort hendes Bekendtskab, skriver han til en Ven: „*Epipsychidion* kan jeg ikke taale at se; det Væsen, dette Digt fejrede, var en Sky og ingen Juno; og stakkels Ixion bortvender sit Ansigt fra den Kentavr, som var hans Favntags Afkom.“ Og han tilføjer denne sent vundne Erkendelse: „Jeg tror, at man altid er forelsket i et eller andet; Vildfarelsen, som ikke er let at undgaa for Aander, hvis Bolig er Kød og Blod, bestaar i at søge det eviges Afbillede i en dødelig Skikkelse.“

Shelley skrev dette i sit Dødsaar. Skøndt Døden kom saa tidligt og saa uventet over ham, var det, som om en Træthed til Døden havde begyndt at gribe ham. Den absolute Uimodtagelighed, alle hans Værker mødte hos de læsende, pinte ham stærkere og stærkere. Hans højeste Ønske blev nu, ganske at forlade alt menneskeligt Selskab. Han gad trække sig tilbage til en ensom Ø i Havet — en af de vildeste og mest utilgængelige af Sporaderne, antyder han et Sted — indrette sig en Bolig i en gammel Ruin, bygge sig en Baad og lukke Havets Bølgedøre mellem sig og Verden. Gang efter Gang udmaler han i sin Digtning dette fjærne og lykkelige Tilflugtssted — en Dal mellem grønne Høje, fyldt af

Solskin og Insekters Sommersurren og Sus af store Skove til alle Sider — eller en elysisk Ø under ioniske Himle, svævende i rolig Klarhed mellem Himmel, Luft, Jord og Hav og omskyllet af evigung Æthers blide, blaa Bølger.

Endnu en Gang løfter en erotisk Følelse Shelleys Hjærte — Kærligheden til den unge, fint dannede og musikalske Jane Williams, til hvem næsten alle Digtene fra hans Dødsaar er skrevne. Men han sammenligner selv, vemodigt og resigneret, sin haabløse Følelse med Ariels Elskov til Miranda — en umulig Kærlighed, der henklinger i dette Suk:

Though thou art ever fair and kind,
the forest ever green,
less oft is peace in Shelleys mind
than calm in waters seen.

V.

Saa er det en Sommermorgen, Digteren sidder paa en grøn Skrænt i Appenninerne. Foran ham flygter Natten ud over Havet; bag ham stiger Dagen; over hans Hoved skygger en mægtig Kastanje. Og et Syn sænker sig over hans Sind:

Det er, som sad han ved en støvet Landevej, hvor mange Mennesker mylrer, talrige som Myg, der danser i Sommeraftenen. Alle haster de fremad, men ingen synes at vide, hvorfra han kommer, eller hvorhen han gaar, eller hvorfor han er med i denne Vrimmel. Der er unge og gamle, Mænd og Børn; nogle flygter i Rædsel, andre søger det, hvorfor hine flyr; nogle prøver at undløbe fra Skyggen, som følger dem, og som de kalder Død, mens andre jager efter de Slør af Dunkelhed, som drivende Sky og flyvende Fugl kaster over den solhede Vej — og ingen af dem hører Kilderne, der mumler ved Vejkanten, ingen af dem fornemmer den svale Skovbrise, som bringer Bud om grønne Stier og svale Lunde og Græsbanker, hvor Violer dufter.

Og midt i Skaren ser Digteren en Vogn glide frem, baaren af sin egen Glans, og i Vognen sidder en Skikkelse, som er Skygge. Og rundt om Vognen jubler Menneskemylret med vild Sang og vanvittig Dans som for at hædre og hilse en Sejerherre. Og Vognen glider frem, og dens Hjul gaar knusende hen over Menneskene, der kaster sig ned paa dens Vej for at hylde den, og naar de atter rejser sig, er de gamle Mænd og Kvinder, hvis graa Haar flagrer i Vinden, medens deres brudte Legemer forgæves

søger at genoptage Jubeldansen fra før — forgæves søger at naa Triumfvognen, hvis Lys glider længer og længer bort og lader dem staa tilbage i dybere og dybere Nat...

Dette er Shelleys Digt om *Livets Triumf.* Ogsaa over ham var Sejersvognens knusende Hjul gaaet hen — ogsaa han saa Livets Lys glide fjærnere og fjærnere bort. Men ulig hine Daarer, som Digtet skildrer, opgav han at forfølge den flygtende Lykke. Han har et bedre Maal, et højere Haab. „Det mangfoldige omskiftes og svinder hen, det ene bliver.“ Hvi nøler, hvi skræmmes da hans Hjærte og ser sig tilbage? Hans Haab er gangne forud; de har forladt alle Ting herneden; hvorfor skulde ikke han nu drage af Sted?

Det Lys, der gløder Universet, den Skønhed, som lever og røres i alle Ting, den evige Velsignelse, som Fødselens Forbandelse ikke kan udslette, den altopholdende Aand, som, klart eller mat, brænder bag det Tilværelsens Væv, der væves blindt af Mennesker og Dyr og Jord og Luft og Hav, den Ild, hvorefter alle tørster, nedsender nu sin Straaleglans paa ham og fortærer hans dødelige Væsens sidste kolde Ler.

Den Aand, hvis Magt hans Sang har paakaldt, nedstiger over ham i Uvejret; langt bort fra Kysten, langt bort fra den bange Hob, hvis Sejl aldrig fyldtes af Stormen, driver hans Baad ud over Havet, ind i Dødens frygtelige Mørke; og foran ham spaltes Skyerne, og Himlen aabnes, og fra de udødeliges Boliger straaler hans Ry ham i Møde som en evig Stjærne....

Johannes Jørgensen.

Danmark 1807—14.

Marcus Rubin: 1807—14. Studier til Københavns og Danmarks Historie. 627 Sider. Philipsen.

Den Skildring, Hr. Rubin under ovennævnte Titel har givet os af Københavns og til Dels Danmarks økonomiske Historie under vor Syvaarskrig med England, er paa en vis Maade enestaaende i vor Literatur. Forfatterens oprindelige Formaal var at skrive Københavns Historie i Perioden fra 1807 til 1857 i Overensstemmelse med den Prisopgave, der i 1877 blev udsat til Minde om L. N. Hvidt. Efter at to forskellige Forfattere havde forsøgt sig, uden dog at erholde Prisen, henvendte Bedømmelseskomiteen sig i Slutningen af Firserne til Kontorchef Rubin med en Anmodning om at besvare Opgaven, „dog hverken med bestemt Tidsfrist eller undergivet Bedømmelse af Komiteen som saadan, men til Offentliggørelse paa eget An- og Tilsvar“.

Hr. Rubin gav sig i Lag med den vanskelige Opgave. Som Chef for Københavns Kommunes statistiske Kontor besad han, hvad det økonomisk-statistiske angaar, flere Forudsætninger for at løse den, end nogen anden, men alt som Arbejdet skred frem, saa han Nødvendigheden af at gribe ikke lidt ud over sit sædvanlige Studieomraade. Københavns Historie, given uden Forbindelse med det øvrige Lands økonomiske Udvikling og med den politiske Statshistorie, vilde kun blive et Fragment uden Afrunding og uden dybere indre Sammenhæng. Derfor var det, at Opgaven under Rubins Hænder udvidede sig fra en Københavns Historie til et Stykke Danmarkshistorie af ejendommeligt Værd. Det københavnske Synspunkt er bibeholdt, og Hovedvægten ligger bestandig paa Fremstillingen af de økonomiske og sociale Fænomener, men Baggrunden er hele Landets politiske Historie, og ogsaa til denne bringer Bogen udmærkede Bidrag. Til Gengæld har der naturligvis maattet ske en Tids-Begrænsning: i Stedet for 1807—57 er det blevet 1807—14, der er Fremstillingens Genstand. Men man trøster sig gærne herover, og det saa meget mere som der er Haab om en Fortsættelse ad Aare.

Rubins Bog er bygget paa et saare omfattende og omhyggeligt Kildestudium, og efter Æmnets Natur har det kun for den allermindste Del været trykte Kilder, der har kunnet benyttes.

Af egentlige Forarbejder har der heller ikke været mange. A. S. Ørsted og Nathanson har vel til Dels behandlet de samme Æmner og da navnlig Pengekrisens Historie, men deres Fremstillinger kan umuligt gælde for historiske i strængere Forstand. Dertil stod de Tiden og de agerende Personer altfor nær og var eller følte sig i alt Fald i vel høj Grad som Parter i Sagen. Rubin er saaledes den første, der upartisk og med fuld Benyttelse af hele det store Materiale har behandlet denne Tids økonomiske Historie. Ogsaa hvad Statshistorien angaar vil det — ved Siden af Kaptajn C. Th. Sørensens „Kampen om Norge“ — være denne Bog, man for mange Forholds Vedkommende kommer til at søge til, naar man ønsker et dybere Indblik end det, de sædvanlige Haandbøger kan give. De utrykte Kilder, hvorpaa Bogen er bygget, er væsentlig Kollegieakterne, Kongens Brevkopibøger og et stort Materiale fra Børs- og Raadstuearkiverne, samt fra Borgerrepræsentationens Arkiv. Det er et stort Arbejde her er gjort, og man lader af gode Grunde nok være at gaa det efter i Sømmene. En meget betydelig Del af det benyttede Materiale er overhovedet først fremdraget af Rubin og selv det, der allerede er bekendt, er ikke tidligere gennemarbejdet med en lignende Opgave for Øje. Ogsaa Forfattere, der er langt kyndigere i denne Periodes Historie end nærværende Anmælder, maa derfor give Afkald paa at give en egentlig kritisk Vurdering af en Bog som denne: i mangfoldige, ja i langt de fleste Tilfælde, maa de faktisk tro Hr. Rubin paa hans Ord og kan ikke i det enkelte bedømme, hvorledes han har benyttet sine Kilder og hvor begrundede hans Domme og Karakteristiker er. Langt taknemmeligere og nyttigere end at forsøge noget saadant vil det derfor være at give de mange, der ikke har Tid eller Lejlighed til at læse selve det omfangsrige Værk, og hvem muligvis ogsaa Taalmodigheden til at arbejde sig gennem dets grundige Detailundersøgelser hist og her vilde svigte, en Forestilling om noget af alt det, hvormed det har beriget vor Viden.

Det første af Bogens tre Afsnit giver en Skildring af København ved Aarhundredeskiftet, som i flere Henseender gør Krav paa Opmærksomhed. Det er her lykkedes Forfatteren at give os et klart og fyldigt Indtryk af, hvordan vor Hovedstad saa ud og levede for 90 Aar siden. Byens rent ydre Fysiognomi, det dagligdags Liv paa dens Gader, dens Næringsveje og Institutioner, dens Styrelsesforhold og sociale Struktur: alt det og meget mere faar man paalidelig Besked om paa disse halvandet hundrede

Sider. Det er den nødvendige Baggrund for selve Fremstillingen af Syvaarskrigens økonomiske Historie, det faste Grundlag, hvorpaa baade de senere Partier af den foreliggende Bog og dens eventuelle Fortsættelse skal bygges. Mest Glæde har man maaske af de Afsnit af Skildringen, hvor Forfatterens ejendommelige Ævne til at levendegøre Tallene og ud af dem at læse Grundlinjerne, de karakteristiske Træk af et Samfunds Fysiognomi, træder frem. Det er gennem de af Rubin fremdragne Hovedresultater af den københavnske Befolkningsstatistik fra Aarhundredets Begyndelse, man dybest og bedst forstaar Forskellen mellem det daværende og vor Tids København.

Københavns Befolkning var ved Aarhundredets Begyndelse omtrent 100,000 Mennesker. Disse boede omtrent alle i den gamle By, kun c. 2800 paa „Broerne". Nu da Byen, med dens sammenbyggede Nabokommuner, tæller henved 400,000 Indbyggere, finder man omtrent det samme Antal som den Gang boende indenfor den gamle Voldlinje, medens der udenfor denne „bor hundrede for hver en, som boede der ved Aarhundredets Begyndelse". Dog boede man i den indre By langt mere tætpakket end nu, ti ganske vist var der ikke saa mange Butiker og Lagre, som der senere er bleven, men saa er der til Gengæld bleven bygget nye Kvarterer som Gammelholm, Hauserplads-Partiet m. m., og der er bygget mere i Højden end før. — Langt interessantere er dog Forskellighederne i Befolkningens Fordeling efter Køn, Ægteskabsforhold og social Stilling. København var den Gang ikke nær saa borgerligsolid en By som nu. Efter Folketællingen 1890 var for hvert Tusend af Hovedstadens Indbyggere de 460 Mænd og de 540 Kvinder, men 1801 var det lige omvendt: 511 Mænd og 489 Kvinder. Det var hovedsagelig i Aldersklasserne 11—41 Aar, denne Mændenes Overvægt gjorde sig gældende, og det vil igen sige, at der til Byen var en stærk Tilstrømning af yngre, for en stor Del ugifte Mænd. Noget lignende viser sig gennem Ægteskabsstatistiken. „Af den mandlige Befolkning over 11 Aar var af hvert Tusend i 1801: 573 ugifte, 427 gifte (og Enkemænd etc.), men i 1890: 480 ugifte, 520 gifte etc.". Og gaa vi til Erhvervsstatistiken, viser det sig, at ved Aarhundredets Begyndelse hørte over 1/4 af Befolkningen til Embedsstanden eller de immaterielle Erhverv (Læger, Sagførere etc.), medens dette nu kun er Tilfældet med 1/8 af den. Ja tage vi Pensionistklassen med og regne Tyendet med til Husstanden, faa vi endog ud, at omtrent en Tredje-

del af Befolkningen den Gang stod udenfor de borgerlige Erhvervsklasser! Især var Militærstanden fremherskende: med Hustruer, Børn og Tyende udgjorde den omtrent en Femtedel af Befolkningen. Man forstaar let, hvilken uhyre Rolle det maatte spille for Byens Forhold i det hele og for dens historiske Udvikling i den følgende Tid, at den næringsdrivende, bosatte Borgerstand var forholdsvis saa svag og Embedsstanden, Militæret, Studenterstanden saa stærk. Hvor meget af det, der skete i de 7 Krigsaar, ja i Grunden af den Rolle, Byen har spillet i dansk Politik Aarhundredet igennem, forklares ikke af denne det borgerlige Elements oprindelige Svaghed. „Intet Under“, siger Forf., „at naar Byens Befolkning vilde have Alburum, stødte den mod Fæstningsportene, og at naar Byens borgerlige Øvrighed vilde rejse Hovedet, fik den en forsvarlig Dukkert af Kancelliet“.

En anden Ejendommelighed ved det daværende København i Sammenligning med det nuværende var Tyendeholdets store Udstrækning. I 1801 havde gennemsnitlig 42 Procent af Husstandene et kvindeligt Tyende, i 1890 kun 25 Procent. Endnu mere paafaldende er Forskellen for det mandlige Tyendes Vedkommende. I 1801 havde gennemsnitlig 14.5 Procent af Husstandene et saadant, i 1890 kun 3.8 Procent, ja de mandlige Tjænestefolks Antal var i Aarhundredets Begyndelse endog absolut set større end i vor Tids mellem tre og fire Gange saa store By: den Gang 3487, nu 2822. Rubin giver kort og rammende Forklaringen til dette Fænomen: „Tyendeklassen“, siger han, „udgør en stedse ringere Del af Kulturbefolkningerne. Den overflødiggøres mere og mere. Naar det almene paatager sig Budetjænesten i dette Ords videste Forstand, naar det Offentliges Vagthold er tilstrækkelig Sikring, da bliver det mandlige Tjænerskab til Unytte. Naar der ikke spindes, sys, bages i Hjemmet, naar der ingen Gulve er at skure, intet Vand at bære op, naar Lys og Varme kræver stedse mindre Pasning, da bliver ogsaa det kvindelige Tjænestetyende mere overflødigt. Dertil kommer, at Tjæner- eller Tyendegerningen i de demokratiske Samfund skys mere, det rent personlige Afhængighedsforhold yndes ikke, og jo mere fremskredet Samfundet er, jo mere der er Brug for Arbejdet udenfor Husgerningen, des højere maa Tyendegerningen betales (Amerika). At holde Tyende er derfor blevet langt mere Luksus end tidligere. At holde mange Tyende er fint, fordi det er dyrt (England). Men i gamle Dage naaede Tyendehold ned ogsaa til den lavere

Middelstand, og hver Mand af den højere Middelstand og derover havde mindst én Tjæner.

Datidens store Tyendehold tyder paa, at Kræfterne ikke paa langt nær er bleven saa økonomisk anvendte som i vore Dage. Et betænkeligt Symptom var det ogsaa, at den Befolkning, der helt eller delvis var under Fattigvæsenets Forsorg, løb op til c. 8000, et enormt Antal i en By paa 100,000 Indb. Dette i Forbindelse med Embeds- og Militærelementets Overvægt fører bestandig til det samme Resultat: at den egentlige økonomiske Virksomhed, ogsaa forholdsvis, har været langt mindre betydningsfuld end nu. Den Befolkning, der var knyttet til Erhvervsgrupperne „Handel og Omsætning", „Haandværk og Industri", omfattede 1801 — Hustruer, Børn og Daglejere indbefattede — 47 Procent af det samlede Indbyggertal, medens den nu udgør ikke mindre end 69 Procent!

Et Afsnit, som ligeledes kan gøre Krav paa almindelig Interesse, er det om „den glimrende Handelsperiode". De ovenfor fremsatte Oplysninger give os just ikke store Forventninger om, at denne Periode har svaret til sit Navn, og den almindelige Opfattelse turde da ogsaa være den, at den store Handel, som især for Københavns Vedkommende tog sig saa imponerende ud i Samtidens og den nærmeste Eftertids Øjne, i Virkeligheden nærmest var et Kunstprodukt og kun ringe i Omfang, sammenlignet med vore Dages. Det er denne Opfattelse, som navnlig Falbe-Hansen har gjort saa stærkt gældende i sin Fremstilling af den danske Handels Historie i „Danmarks Statistik". Han indrømmer vel, at der i Aarhundredets sidste Decennier gjorde sig en stærk Stigning gældende saavel i Mellemhandelen som — navnlig fra Landboreformernes Tid — i Landets egen Handel, men han gør samtidig gældende, at Mellemhandelen, som ubetinget var den, der mest bidrog til at fremkalde det „glimrende" Indtryk, væsentlig hvilede paa ekstraordinære og rent forbigaaende Forhold, nemlig den almindelige Krigstilstand i Forbindelse med Danmark-Norges Neutralitet, og at Handelsfortjænesten ganske overvejende kom København og her igen nogle enkelte store Firmaer og for en Del Udlændinge til Gode. Han gør ogsaa med Rette opmærksom paa, at hvis den store Handel havde hvilet paa et virkelig bredt Grundlag, maatte den have medført en anderledes stærk Stigen i Københavns Indbyggertal end fra c. 92,000 i 1769 til c. 100.000 i 1801. Endvidere fremhæver han, at Københavns Skibs-

fart nu er 4 Gange saa stor som i 1798, og han sammenfatter sin Dom over „den glimrende Handelsperiode“ i de Ord: „set med Nutidens Øjne, sammenlignet med Nutidens Omsætningsforhold, svinder Omfanget af hine gyldne Tiders Handel ind til noget forholdsvis ubetydeligt“.

Rubin er meget langt fra helt at underkende denne Dom. Han fremhæver, hvorledes Handelen — stik imod hvad der er Tilfældet under sunde og naturlige Forhold — tiltog i Krigstid og sygnede, naar der blev Fred. Han nægter heller ikke denne Handels ejendommelige Hasardkarakter. De krigsførende Magter og navnlig England efterstræbte de neutrale Magters Skibe og lagde deres Handel alle mulige Hindringer i Vejen. Der var en uhyre Risiko, men ogsaa en betydelig Fortjæneste, naar det gik godt: „Skibsfart og Handel var i hin Tid et Løb med Forhindringer, men et Løb var det“. Han illustrerer med Tal, hentede væsentlig fra den af Chefen for det store Peschier'ske Handelshus udarbejdede Oversigt over Københavns Ind- og Udførsel i Aaret 1804, det allerede kendte Faktum, at den københavnske Handel aldeles overvejende var Mellemhandel og ikke Handel med Landets egne Varer. Den eneste Eksportindustri af Betydning var Sukkerrafinaderiet og Bomuldsindustrien, ellers dreves Handelen væsentlig med indførte Kolonialvarer og Industriprodukter. Sverige indførte til København Jærn og Tjære, Rusland Rug, Hør, Hamp og Tovværk, — med andre Ord: det var svenske og russiske Produkter, de handlede med, men i Københavns Udførsel til dem spillede Raasukker, Kaffe, Vin og Kryderier Hovedrollen, om end ogsaa raffineret Sukker og Bomuldslærred viste ret anselige Summer. Udførselen fra København til samtlige Nordsø-, Østersø- og Middelhavshavne angives til c. 6 Mill. Courantdaler, men heraf var saa den ene Million danske Industri- og Raaprodukter. Rubin bruger om denne Udførsel de godt karakteriserende Ord: „Man bød, hvad man havde, men det, man havde, var Smaamængder af alle Slags Varer, som man finder dem i en Købmandsbod paa Landet“. Og saa maa man tilmed erindre, at København for Kongerigets Vedkommende saa godt som besørgede hele den udenlandske Handel. Provinserne fik deres Varer fra København og udførte igen dertil en væsentlig Del af deres Overskudsproduktion. Det er karakteristisk nok, at medens Københavns Handelsflaade i Aaret 1805—6 havde en Drægtighed af 25,000 Kommercelæster, var Kongerigets næststørste Handelsflaade, Aalborgs, kun 1622 Kml.!

Men trods alt det gaar Rubins Fremstilling dog nærmest ud paa at rehabilitere „den glimrende Handelsperiode“ og at vise, at dette store Navn i det hele var berettiget: „Det var jo intet Fantom, hin glimrende Tid, den var fuld af Virkelighed. Det var ikke Korthuse, der var knyttede til de kendte Handelsnavne, men Sten paa Sten i Paladsform“. Og han opregner den stolte Række af Bygninger, der endnu er Københavns nobleste og rigeste Privatboliger — det Moltkeske Palæ, Handels- og Landmandsbankens Ejendomme og mange andre — og paaviser, hvorledes de opførtes og ejedes af hin Tids Handelsfyrster: de Coninck, Erichsen, Peschier etc. Han minder om de Millionformuer, adskillige af disse Mænd efterlod sig, og om, at ikke faa af de da grundlagte Forretninger har bevaret sig til Nutiden. Ligeledes imødegaar han den Anskuelse, at de store Handelsvirksomheder og Gevinsten ved dem kun kom paa ganske faa og for en stor Del Udlændinges Hænder. Cheferne for adskillige af de betydeligste Handelshuse, saasom Niels Brock, Niels Ryberg, Erichsen o. a., var dansk fødte og havde tjænt sig op fra lidet eller intet. I 1797 finde vi i København ikke mindre end 26 Firmaer som Redere for Handelsflaader paa fra 200 til 3000 Kommercelæster. Desuden var en Mængde Mennesker passive Parthavere i de store Forretninger. „Det var“, siger Forf., „ikke ualmindeligt at stikke sine Penge i Købmandsforretninger, man iøvrigt ingen Del havde i. Det kunde være betydelige Kapitaler, Handelshusene paa den Maade kom til at disponere over, men mærkelig nok var der hverken Kontrakt eller Forskrivning Parterne imellem; Beløbene noteredes i Handelshusets Bøger, og aarlig — tit i en meget lang Aarrække — udbetales der da Indskyderne en Rente eller Dividende, alt som Aftalen var. Dette Forhold skulde for mange blive skæbnesvangert, da Handelsstandsningens og tilsidst Pengereduktionens Tid indtraf, men i den gode Tid betød det naturligvis, at de store Handelsavancer bredte sig i vide Kredse“.

At den ved Handelen erhvervede Rigdom kom en Mængde Mennesker til Gode og aldeles overvejende forblev i Landet selv, vil Rubin ogsaa godtgøre af den Velstand, ja endog Luksus, som i hine Aar var almindelig i Middelstanden. Han minder om de store Summer, der indkom som frivillige Bidrag til Kristiansborgs Genopbyggelse, til de faldnes og saaredes Efterladte 1801, til Flaadebygningen 1807, ligesom om den Ejendommelighed ved Indsamlingen i 1807, at Bidragene fra en Del Borgerfamilier bestod i Genstande

som Sølvteservicer, Sølvragoutfade, Sølvterriner o. desl. Ligeledes maa det jo indrømmes, at Skibsfarten paa København og den Mellemhandel, som derfra dreves, i sig selv var meget betydelig. Det havde i hine Aar, hvor Forbruget af Kolonialvarer og navnlig Sukker var saa meget mindre end nu, ikke lidt at sige, naar der i 1804 indførtes til Danmark — og det er jo her aldeles overvejende ensbetydende med København — c. 30 Mill. ℔ Sukker og c. 6 Mill. ℔ Kaffe. Det betyder en overmaade stor Genudførsel af disse Varer. Det var ogsaa imponerende nok, naar der i 1797 var c. 100 Skibe i Fart mellem København og Øst- og Vestindien. Det var netop med Hensyn til disse Oceanfarter og til den direkte Handel med hine oversøiske Lande at „den glimrende Handelsperiode“ endog kunde overtrumfe Nutidens Danmark. Det er ogsaa tilstrækkelig bevidnet fra mange Sider, at den dansk-norske Stats Skibsfart og Handel umiddelbart før Krigen spillede en vigtig international Rolle. Og om end den Del deraf, som faldt paa Kongerigets Byer udenfor København, var ringe, saa var der andre Dele af den danske Stat, som havde deres rigelige Part deri. Norges Handelsflaade var i Aaret 1800 c. 41,000 Kommercelæster og Hertugdømmernes c. 57,000. Det var Tal, der overgik det egentlige Danmarks, ti selv Københavns iberegnet naaede dets Handelsflaade dette Aar kun c. 35,000 Kml.

Men var end det danske Monarkis og særlig Københavns Handel af forholdsvis stor Betydning, saa styrtede den dog sammen, da Krigen kom. Og hvor kunde det ogsaa være andet. Om den end i langt højere Grad end Tilfældet var havde været bygget paa naturlig Grund, vilde en Krig med England dog have ruineret den. Det er ofte nok paavist, at ingen anden Krig paa langt nær kunde have bragt os saa mange Ulykker, som den med Europas herskende Sømagt, og Rubins Undersøgelser bekræfte det paany. Et stort Antal Købmænd ruineredes, og Virkningerne sporedes i alle Samfundsklasser. Samtidig blev ogsaa selve Staten politisk som økonomisk bragt til Undergangens Rand. Dens ordinære Indtægter formindskedes føleligt, medens Udgifterne steg med rivende Fart. Man greb til alle Midler: nye Skattepaalæg, Laan og Pengetransaktioner, ofte af den tvivlsomste Art, men bestandig glippede det attraaede Maal: at faa Balance mellem Udgift og Indtægt. I sin Nød greb Regeringen da atter og atter til det Middel, der laa den nærmest for Haanden: Udstedelsen af nye Sedler. Siden 1773 havde Staten jo nemlig over-

taget Kongerigets eneste Seddelbank og var saaledes eneraadende over Seddeludstedelsen. Men naturligvis var dette et Middel, som kun gjorde ondt værre. Jo flere uindløselige Courantsedler der udstedtes, jo stærkere sank disse Sedlers Værdi og jo mere forværredes Landets Pengeforhold i det hele. Selvfølgelig indsaa Regeringen dette, og samtidig med at den af de fortvivlede Forhold nødtes til at gøre Ondet værre ved fortsat Seddeludstedelse uden blot nogenlunde tilsvarende Dækning, kæmpede den som en fortvivlet imod Kursens Nedgang, dels og fornemmelig ved at søge at skaffe sig rede Penge eller anerkendte Værdier paa Haanden, dels ved allehaande kunstige Midler, som dog viste sig mere og mere virkningsløse, jo længere Tiden skred frem.

En mere haabløs og opslidende Kamp end den, Regeringen i hine Aar førte, er ikke bleven kæmpet af nogen Privatmand paa Fallitens Rand. Man greb, som Fallenter plejer, efter hvert et Halmstraa, selv det letteste, man sprang fra Projekt til Projekt, man indlod sig paa de tvivlsomste Aflærer, — blot for at finde lidt Lindring i Øjeblikkets Nød og slippe helskindet over til den Dag i Morgen. Nye Skatter var naturligvis det nærmest liggende Middel til at skaffe sig virkelige Værdier mellem Hænder, men det følger af sig selv, at man overfor en Befolkning, der daglig forarmedes mer og mer og paa hvilken Krigens Tryk tyngede paa hundrede Maader, forholdsvis snart naaede det Punkt, hvor forøgede Paalæg ikke længere kunde bæres og snarere skaffede mindre end mere ind i Statskassen. Ogsaa en Indskrænkning af Udgifterne blev forsøgt, og det med virkelig god Vilje fra de styrendes Side, men hvad der kunde spares var kun lidt imod, hvad Krigen førte med sig af nødvendige Udgifters Forøgelse, og selve den finansielle Elendighed gjorde, at man maatte betale alt — baade Laan og Varer — dyrere end før. Saa stod da kun de mer eller mindre „desperate“ Midler tilbage.

Først og fremmest maatte man se at skaffe sig Laan og det om muligt i Valuta eller gode Veksler; ti dels skulde jo Kursnedgangen standses, dels maatte man ved de udenlandske Betalinger have Betalingsmidler at byde, som Udlandet vilde tage imod. Bedst kunde man selvfølgelig opnaa indenlandske Laan, ti maatte man end betale ogsaa dem dyrt, saa havde man dog tillige Lokkemidler ved Haanden, der ikke bestod i rede Penge, og med alt, hvad der ikke netop var det, var man i hine Dage rundhaandet nok. Meget karakteristisk var i saa Henseende For-

ordningen af 1809 om „konsignable Bankfonds". Man vilde tilvejebringe et stort Laan, væsentlig med det Formaal, at Banken for de indkomne Beløb skulde indløse Courantsedlerne, og søgte da at faa saa betydeligt et Antal Obligationer som muligt „konsignerede", hvorved Staten opnaaede særlig gunstige Vilkaar, imod at der til Gengæld lovedes Laangiverne visse Begunstigelser. Den, der „konsignerede" Obligationer til et vist Beløb kunde gøre Regning paa at opnaa Indfødsret, for det dobbelte opnaaede han Frihed for personlige Tynger, for det firdobbelte personlige Adelsrettigheder for sig og sine Børn i første Led, ja ved at konsignere Fonds til et Beløb, hvoraf Renten var henholdsvis 2800 og 7000 Speciesdaler, kunde man endog blive Friherre eller Greve, alt dog under Forudsætning af, at Kongen fandt en værdig dertil. I Længden kunde dog ikke selv de kraftigste Lokkemidler slaa til, og man greb da til Tvangslaan. I 1810 forordnedes det saaledes, at der af enhver kondemneret Prise, som udbragtes til mere end 10,000 D. C., skulde afgives som „Laan" til Staten Halvdelen af hvad der indkom over dette Beløb; det var de saakaldte „Kaperlaan". Og i 1811 befalede Kongen, at der hos den københavnske Handelsstand skulde rejses et Laan paa 4 Mill. Mark Banco, og at de, der antoges at have Ævnen, men som ikke frivillig vilde deltage i Laanet, skulde ansættes „til tvungen Deltagelse" deri.

Men overfor fremmede Kapitalister hjalp det hverken at tvinge eller lokke, og dog kunde man ikke undvære de udenlandske Laan. Man maatte altsaa sætte en solidere Madding paa Krogen, og i Virkeligheden var det ret drøje Betingelser, man her nødtes til at gaa ind paa. Saaledes maatte man i 1810 for et Hamborgerlaan yde 6 Procent aarlig Rente, Afbetaling i Løbet af 9 Maaneder og en Provision af $^{3}/_{4}$ Procent maanedlig af hvad der til enhver Tid var tilbage, og da man selvfølgelig ikke kunde betale til de fastsatte Tider, udsattes Afbetalingerne i fire Maaneder mod særligt Pant og yderligere Skærpelse af Betingelserne. Og dog opnaaede man ikke dette og lignende Laan uden adskillige „Gratifikationer" til Laangivere og Mellemmænd. Selv Konerne maatte ved slige Lejligheder have Foræringer paa den danske Statskasses Regning. Saaledes skænkede den danske Befuldmægtigede, Schubart, i Anledning af Underhandlingerne om Forlængelse af et hollandsk Laan „med allerhøjeste Bifald" Bankier Dulls Hustru et Haarsmykke med Brillanter, og da han senere blev underrettet om, at samme Dame „ønskede at have en smuk Ala-

baster Bordopsats fra Italien" og han, som det hed i Finanskollegiets Forestilling til Kongen, „af Erfaring vidste, at denne Kone havde megen Indflydelse paa sin Mand, og det var vigtigt at holde ham i en fordelagtig Stemning", købte han ogsaa den til hende.

Værst af alt var dog de Foranstaltninger „fra Dag til Dag", som man maatte gribe til for nogenlunde at holde Statsmaskineriet i Gang og standse den Nedgang i Courantkursen, som truede med at ødelægge alt og alle. I Virkeligheden havde jo dette Kursfald de allernaturligste og væsentlig af Regeringen selv fremkaldte Aarsager, men man vedblev i de ledende Kredse haardnakket at give „Agiotagen" — ɔ: Spekulationen i Kursforskellen mellem Courantsedlerne og Valuta — Hovedskylden. Naturligvis var Spekulationen stærkt paa Færde i en Tid som denne. „Ved at købe Banco i Dag og gemme det en Uge, var der — paa Grund af Courantkursens sandsynlige Fald — adskilligt at tjæne. Ved at opkøbe Sølv og Kobber vandt man et lignende Resultat". Men om end disse Spekulationer til Tider kunde gøre Ondet værre, saa var de dog paa ingen Maade Roden til det. Regeringen søgte imidlertid paa enhver Maade at udrydde „Agiotagen". Man vanskeliggjorde saa vidt muligt alle Forretninger paa Hamborg, som man ansaa for Spekulationens Hovedsæde, og søgte samtidig saa meget som muligt at hæmme den danske Børs' Bevægelser. Det gjordes saa vanskeligt som muligt for Folk at give sig af med Storhandel, navnlig Pengehandel, og at blive Mæglere. I 1809 befalede Kongen endog, „at i de Breve til eller fra Udlandet eller indenrigske Steder, som ikke maatte afgaa uden at være gennemlæste, skulde man særlig notere sig, hvad der angik Agiotage, Vekselspekulation o. l., sende Uddrag deraf til ham personlig, og derefter uhindret lade Brevene gaa videre". I Forbindelse med dette stod ogsaa Grosserer D. A. Meyers Virksomhed. Kongen overdrog ham i 1811 at opkøbe saa megen Banco som muligt, for at enhver, som ønskede og havde Brug derfor, kunde henvende sig til ham og faa hvad han behøvede til en rimelig Kurs. Meyer skulde med andre Ord administrere al Banco i Landet, og derved skulde opnaas, at Folk kun fik saadan mellem Hænder til Brug for den regelmæssige Handel, ikke til Spekulation, og at Courantens Kurs ikke blev trykket, ved at man nødtes til at betale altfor meget for Bancoen. Disse Formaal opnaaedes imidlertid kun i meget ringe Grad, baade fordi det i og for sig var umuligt at samle

hele denne Forretning paa én Haand, og fordi Banken selv modarbejdede Meyer og opererede bag hans Ryg.

Ogsaa paa Skillemønten havde man i høj Grad sin Opmærksomhed henvendt. Paa Grund af Courantsedlernes stadige Kursfald blev Skillemønten i Forhold til dem overmaade værdifuld, og som Følge deraf opkøbtes den i stor Stil af alle Slags Spekulanter. Det blev paa den Maade saa godt som umuligt at holde nogen Art af Mønt i Omløb. Forbudene mod Udførsel af Sølv- og Skillemønt hjalp kun lidt. Paa Grund af Mangelen paa Smaamønt maatte man i Butikerne give Kupons tilbage paa Sedler og saa igen tage disse Kupons i Betaling. Regeringen søgte da at afhjælpe disse Misligheder ved at udstede smaa Sedler, som skulde erstatte Skillemønten, saasom 12- og 8-Skillingssedler. Ligeledes udstedte man ny Kobberskillemønt med meget ringere Metalindhold end de gamle, og man greb endog til noget saa forbavsende som at lave Enesteskillinger om til Tolvskillinger, simpelt hen ved at forandre Ettallene til Tolvtal. Unægtelig, som Fort. siger, „en suveræn Maade at „forny sin Mønt“ paa“.

Operationer som disse var naturligvis ogsaa anlagte paa at tjæne lidt ekstra for Statskassen, og dertil forsømte man overhovedet ingen Lejlighed. Under sine stadige Bestræbelser for at skaffe sig reelle Værdier mellem Hænder opkøbte Regeringen jævnlig gode Veksler paa Udlandet og Varelagre, navnlig Kolonialvarer, som var de lettest sælgelige. Ved Siden af forsøgte man saa at skaffe sig lidt Fortjæneste ved at spekulere med Varerne. Kongen deltog med stor Iver personlig i disse Spekulationer, naturligvis ikke for at forøge sin private Formue, men for at hjælpe lidt paa Statens Finanser. Hvert Øjeblik begærede han af Finansministeren Penge overladte til fri Disposition, og en stor Del af dem er sikkert bleven anvendt til Spekulationer. I 1812 overdrog Kongen saaledes Huset Meyer & Trier et Parti Sukker, som det skulde „modtage og forhandle for Vor Regning, hvorover det derefter maatte aflægge til Os umiddelbart allerunderdanigst Regnskab“, og samme Aar tillod han Huset Duntzfeldt & Co. at indføre 150,000 ℔ Kaffe og lige saa meget Raasukker mod at c. Halvdelen deraf overlodes „til Vor allerhøjeste umiddelbare Disposition“.

Man har Indtrykket af, at Kongen under alt dette selv har lidt og kæmpet saa godt som nogen, men samtidig rigtignok, er gaaet til Bunds i et Virvar af økonomiske og kommercielle

Enkeltheder, som han slet ikke har kunnet magte. Ogsaa Finansminister Schimmelmann og mange andre ofrede deres bedste Kræfter paa Finansadministrationen, men trods alle Anstrængelser og Projekter kom tilsidst den Dag, da man maatte give Spillet op. I Slutningen af 1809 var Courantsedlen, der endnu i Begyndelsen af 1808 ikke stod saa overvættes langt fra Pari, sunket til en Tredjedel af sin oprindelige Kurs, i 1810 gik den ned til en Femtedel og saaledes bestandig nedefter, snart langsommere, snart i vældige Spring, indtil den ved Slutningen af 1812 var naaet til $^1/_{14}$. Da nu ogsaa Hertugdømmernes Pengevæsen, der længe havde været en Støtte for Kongerigets, rystedes, kom Statsbankerotten 1813. Ogsaa af denne og af de Begivenheder, der fulgte nærmest efter den, giver Rubin en udførlig Fremstilling, som det her vilde blive for vidtløftigt at følge, endog blot i Hovedtrækkene. Dybden af den finansielle Elendighed naaedes 1813, da en Courantdalerseddel kun var en Skilling værd. Saa kom der ved Slutningen af Aaret en langsom Bedring, og med Freden vendte man efterhaanden tilbage til normalere Tilstande.

Et af de stærkest fremtrædende Træk i Periodens europæisøe Historie var Fastlandsspærringen mod England. Fra Tilsitfredens Tid var det Napoleons bestandige Tanke ved dette Middel at knuse den eneste kampfærdige Modstander, han endnu havde tilbage. Fastlandsspærringen var for Europas Folk forbunden med de største Lidelser og Savn, og de fleste Steder gik Regeringerne kun nødtvungne med til den. Ogsaa for Danmark medførte den uhyre Tab, men Regeringens Had mod England var efter Overfaldet 1807 saa bittert, at den, selv uden Hensyn til, at det var Napoleons Vilje, gjorde alt for at skærpe den saa meget som muligt. Ikke uden Grund kunde Fyrsten af Eckmühl sige: „Danmark alene har sluttet sig oprigtigt til Kontinentalsagen og har lagt en Strænghed deri, som har gjort det fortjænt til Kejserens hele Tillid“. Kronprins Frederik paabød da ogsaa, saa snart det paa nogen Maade kunde lade sig gøre, „en Slags hellig Krig“ mod alt, hvad der var engelsk. Ikke blot, at man her beslaglagde engelske Skibe, som Englænderne beslaglagde vore, men det befaledes, at enhver Englænder overalt i Riget skulde anholdes. Havde han Borgerskab og fast Ejendom her i Landet og vilde han tillige aflægge Ed paa at afbryde al Forbind-

else, endog Brevveksling, med England, da kunde han faa sin Frihed, imod at han holdtes under et bestandigt Tilsyn. Noget lignende gjaldt Englændere, der havde fast Ejendom eller Borgerskab i venskabelige Stater, men alle andre engelske Undersaatter skulde, hvis de var Militære, betragtes som Krigsfanger, og hvis de var Civile have Husarrest i den By, hvor de opholdt sig. Kun hvis de vilde lade sig føre til Viborg, kunde de faa Lov at gaa frit omkring, dog mod én Gang daglig at fremstille sig for den Øverstbefalende. Endvidere skulde al engelsk Ejendom beslaglægges, og alle Veksler og Fordringer, som tilhørte Englændere, maatte ikke betales til den virkelige Kreditor, men til en særlig Kommission, som i den Anledning blev nedsat. Undertiden bevilgede Regeringen endog akkorderende Købmænd fuldstændige eller delvise Eftergivelser af de skyldige Beløb. Endelig forbødes, i Tilslutning til de franske Kontinentalspærringsdekreter, al direkte eller indirekte Handel med England: haardt Fængsel, ja hvis umiddelbart Samkvem med Fjenden havde fundet Sted: Døden, var Straffen for Overtrædelse af disse Forbud. Intet Skib, der kom fra England eller blot havde anløbet en engelsk Havn, maatte modtages i Danmark og ingen engelsk Vare udlosses. Alt sligt skulde konfiskeres, og Halvdelen af Værdien tilfaldt Angiveren. Breve fra eller til England eller engelske Undersaatter skulde indsendes til vedkommende Stiftamtmand og konfiskeredes i Reglen, ja selv Breve fra England, der blot passerede Danmark, skulde lide samme Skæbne.

Ved Englands Beslaglæggelse af danske Handelsskibe og ved de gensidige Afspærringsdekreter fra England paa den ene og fra Frankrig og de med det forbundne Stater paa den anden Side var den dansk-norske Stats Handel allerede bleven tilstrækkelig lemlæstet. Forordninger som de ovenfor nævnte syntes at maatte ødelægge den i Bund og Grund. Københavns Grosserersocietet androg derfor ogsaa om visse Læmpelser i de strænge Forholdsregler. Man vilde have Beslaglæggelse af Varer og Fordringer opsat noget, Brevveksling med Englændere tilladt under Kontrol, Tilladelse givet til at betale engelske Forbindelser saadanne Fordringer, der hidrørte fra Udlæg, betroede Midler, etc. Man fremhævede navnlig, at Norge med sin store Trælastudførsel til England vilde blive altfor haardt ramt, hvis Anordningerne skulde opretholdes i deres fulde Strænghed. Men Kronprinsen tog dette Andragende særdeles unaadigt op og afslog det rent ud.

Al Forbindelse med „Kongens og Landets Fjender" var en upatriotisk Handling, som Regeringen maatte hindre med de Midler, der stod til dens Raadighed. Følte Grossererne sig brøstholdne, burde de søge Erstatning paa en Maade, som samtidig kunde gavne Fædrelandet, nemlig ved at udruste Kaperskibe. I hvor høj Grad det var Alvor, viste Regeringen ved i December 1807 at konfiskere alle de beslaglagte engelske Varer og Fordringer, og der var da intet andet at gøre for dem, der ikke vilde afbryde al Forbindelse med England, end at sidde Regeringens Anordninger overhørige, undlade at anmælde de Varer og Fordringer, de sad inde med, samt i al Stilhed betale hvad de kunde ved Lejlighed. Denne Fremgangsmaade blev navnlig i stort Omfang fulgt i Norge, hvor man stod i yderst livligt Handelssamkvem med England og vilde have udsat sig for til Gengæld at faa alle sine Fordringer paa engelske Firmaer annullerede og sine Forbindelser ødelagte for Fremtiden. Efter Krigen opgaves det, at det hele Beløb af engelske Fordringer, som var blevet konfiskeret i Norge, var c. 6500 £, fordelte paa ni Huse; det viser bedst, hvor godt de norske Købmænd har forstaaet at tie stille. For hele Riget angives Værdien af de under Krigen konfiskerede engelske Varer og Fordringer til c. $4^1/_4$ Mill. Rdl. Courant.

Handelsspærringen fik imidlertid et endnu langt større Omfang, end de direkte mod England rettede Bestemmelser medførte. Man forbød ogsaa Indførsel at saadanne Varer, „hvor Formodningen var for, at de kunde komme fra England, uden at det modsatte kunde bevises", og Hensynet til Norges Kornforsyning og Rigets Forsyning med Krigsfornødenheder, Raaprodukter til Industrien, etc. fremkaldte desuden adskillige Udførselsforbud. Allerede 1808 forbødes Indførsel af de fleste Manufakturvarer, grovere Isenkramvarer, Tobak, Papir, etc., samt Udførsel bl. a. af Korn- og Fedevarer, Stenkul, Tømmer og Træ, Jærn, Bly, Krudt m. m., og senere skærpedes og udvidedes disse Forhold endog. Dertil kom, at Krigen med Sverige fremkaldte en Afspærring til denne Side i Aarene 1808—9, og at det af Hensyn til den Handel med Kolonialvarer fra engelske Besiddelser, som over Hertugdømmerne — især Tønningen — førtes med Fastlandet ved Hjælp af amerikanske Skibe, først helt forbødes at udføre Kolonialvarer fra Hertugdømmerne sydpaa og senere kun tillodes mod en meget høj Afgift. Disse Bestemmelser udvidedes snart til at gælde hele Riget. Yderligere kompliceredes Forholdene,

da det franske Kejserrige 1810 ved Oldenborgs, Hannovers og Hansestædernes Anneksion blev den danske Stats Nabo. Napoleon var ikke nogen meget hensynsfuld Allieret og betænkte sig slet ikke paa at skade Danmark, der dog saa trofast havde staaet ham bi, hvis han ellers derved kunde gavne sine egne Interesser. Det var øjensynlig, næst Ønsket om at skade England, det vigtigste Formaal for hans Kontinentalspærring at fremelske en kraftig fransk Industri ved Udelukkelse af al fremmed Konkurrence og Tilvejebringelse af billige Raastoffer. Da den franske Grænse var bleven skudt frem til Elben, fik ogsaa den danske Stat og da særlig Hertugdømmerne dette at føle. Følgen af, at ingen Industriprodukter maatte indføres til og ingen Raaprodukter udføres fra Frankrig, samtidig med at al Transit gennem fransk Territorium var forbudt for saadanne Varer, der ikke maatte indføres til Landet selv, var, at danske Uldvarer og Heste, holstenske Lærreder, Handsker, Smør, Ost etc. ikke kunde udføres sydpaa, og at Danmark f. Eks. hverken kunde faa Tømmer til sine Skibe, Humle til Bryggerierne eller andre Raaprodukter tilførte sydfra.

Trykket af denne Afspærring blev i 1812 saa stærkt, at Danmark besluttede sig til at gribe til Repressalier, for om muligt at opnaa Læmpelser. Der blev nu spærret af ogsaa for de enkelte Fabrikvarer, der før havde kunnet indføres, og langt strængere Undersøgelses- og Straffebestemmelser paabødes. Meningen hermed var ogsaa at formindske Luksusforbruget og beskytte den indenlandske Industri. Disse Hensyn havde ogsaa været i høj Grad medbestemmende ved de tidligere Forbudslove. „Patriotisk Dyd og stræng Nødvendighed gik Haand i Haand, Feltraabet blev: bort med fremmede Varer, først de engelske, saa det øvrige Udlands; og i Stedet derfor blev det Borgerpligt at støtte al dansk Industri og kun denne“. Det var ikke blot ved Forbud mod Udlandets Varer, man vilde naa Maalet. Man støttede ogsaa direkte dansk Haandværk og Fabriksvirksomhed ved Afholdelse af Industriudstillinger, ved Monopoler, Privilegier og Koncessioner af alle Slags og endelig ikke mindst ved Laan af Statskassen til Fabrikanterne. Rubin anfører en Mængde saadanne Laan til Beløb fra 39,000 D. C. og nedefter, og man maa unægtelig undres over den Flothed, der i disse knappe Tider vistes, naar det gjaldt Understøttelse af saadanne rent private Foretagender. Fabrikanternes Fordringsfuldhed steg da ogsaa under disse Forhold til det utrolige, som da Papirfabrikant Drew-

sen foreslog Regeringen, at da Danmarks to vigtigste Papirfabriker (hvoriblandt Drewsens var den ene) laa paa Sjælland, burde der udstedes Forbud mod Udførsel af Klude fra Sjælland og Paabud om, at Udførsel af Klude fra de øvrige Øer kun maatte ske til Sjælland. — Naturligvis skød der under saa ekstraordinære Forhold en Mængde ny industrielle Foretagender i Vejret, samtidig med at flere af de bestaaende betydelig udvidedes, men da Afspærringen ophørte, sank det meste af hvad der saaledes var fremelsket sammen igen.

Haand i Haand med den vidtdrevne Omsorg for dansk Industri gik Kampen imod Luksusforbruget. Al Overdaadighed skulde i disse stræenge Tider banlyses, og det naaede man jo bl. a. ved kun at bruge indenlandske Varer, ti disse kunde den Gang som Regel kun tilfredsstille de allertarveligste Fordringer. Ogsaa direkte Forbud mod Luksus ansaas imidlertid for nødvendige. Saaledes forordnedes det, at Tjænere og Kuske kun maatte have Uldsnore paa Liberiet, medens al Anvendelse af Guld, Sølv og Silke til Liberier forbødes; for civile Embedsmænd afskaffedes Galauniformer og Fjer i Hatten, og selv Officererne maatte ikke bære Guld og Sølvepauletter. Det vrimlede ogsaa med private Projekter til Sparsommelighedens Fremme og Overflødiggørelse af udenlandske Varer. Man gik endog saa vidt som at foreslaa, at man „paa Grund af Krudtets Dyrhed skulde genoptage Oldtidens Vaaben, Buen og Pilen“, at man i Stedet for Te skulde bruge Brødskorper eller flade, syrede Rugmelskager, at man skulde smælte Lak af gamle Breve, etc. Kampen mod Luksusen gik her som sædvanlig kun for sig med mange Forhindringer, men Regeringen havde rigtignok en mægtig Forbundsfælle i den tiltagende Forarmelse: den virkede mere end alle kongelige Anordninger og patriotiske Projekter.

Et langt virksommere Middel til at komme Englænderne til Livs end Handelsspærringen var det organiserede Kapervæsen. Naturligvis drev Krigsmarinen alt det Kaperi mod engelske Skibe og Varer, som den kunde overkomme, men private indbødes ogsaa til at deltage i denne Virksomhed, og Opfordringen blev fulgt i stort Omfang. Her var Lejlighed til paa en Gang at udføre en patriotisk Handling og berige sig selv. En Mængde Søfolk, som paa Grund af den regelmæssige Handels og Søfarts Standsning var kommen til at ligge ledige, og adskilligt af den Kapital, der af samme Aarsag var bleven disponibel, søgte ganske naturlig An-

vendelse her. Efter Kaperanordningerne var alle engelske Skibe eller saadanne, der havde anløbet engelsk Havn, god Prise. Det samme var bl. a. Tilfældet med Skibe, der førte Krigskontrebande, eller hvis Papirer var falske eller i Uorden. Naturligvis kunde Skib og Ladning ikke konfiskeres før Priserettens Kendelse var falden, men den største Del af Tiden fulgte disse Domstole efter Regeringens Opfordring en meget skrap Fremgangsmaade, og det var ikke vanskeligt at faa et Skib prisdømt. Alt dette ramte ikke blot engelske, men ogsaa neutrale eller venligsindede Staters Skibe, og vort Forhold til flere af de Lande, med hvilke vi ikke var i Krig, blev af den Grund adskillig spændt, hvilket igen øvede en uheldig Indflydelse paa de Rester af den danske Handel, som Katastrofen i 1807 havde ladet blive tilbage. Iøvrigt var Udbyttet af Kaperiet forholdsvis meget betydeligt. Der kunde paa ét Bræt gøres saa store Kup som ved Kristianssand i 1810, da man opbragte en Handelsflaade paa 47 Skibe, der ved Salg indbragte ikke mindre end 7,600,000 D. C. Udbyttet af Kaperierne fordeltes efter bestemte Regler til Kaperfører og Mandskab, og i det bedste Aar, 1810, var der simple Matroser, hvis Parter løb op til 6,000 D. C. Rubin anslaar den samlede Indtægt af den danske Stats Kapringer under Krigen til mindst 100 Mill. D. C.; alene paa det egentlige Danmark faldt der i Aarene 1810—14 Kapringer til Værdi af c. 50 Mill. D. C. og 8 Mill. Rbdl., hvilket, regnet til Parikurs, vil sige c. 180 Mill. Kr. og reduceret efter de virkelige Kurser c. 40 Mill. Kr.

Det var baade i og for sig og særlig i en Tid som denne overordentlig betydelige Summer. Kaperierne traadte da ogsaa for en væsentlig Del i Stedet for den legitime Handel, bragte en Mængde værdifulde Produkter (navnlig Kolonialvarer) til Landet og skabte til Tider endog betydelig Omsætning og Forretningsliv. Det var for en stor Del herigennem, Regeringen og private kom i Besiddelse af de store Kolonialvarelagre, paa hvilke der kunde gøres Penge og skabes Sikkerhed overfor Udlandet. Men Kaperiet havde ogsaa adskillige mørke Sider. Vel berigedes mange Mennesker derved, men det var en usolid og baade fra de enkeltes og fra Samfundets Side set lidet frugtbringende Rigdom. Gevinsten og det Forretningsliv, den skabte, var uberegnelig og kom i Stød: der var noget i høj Grad hasardagtigt ved det hele. Den Handel, der dreves med „Kaperparter", var rent Lykkespil: ingen kunde jo vide, hvad de indbragte, før Priserettens Kendelse var

falden og Priserne solgte. Til Tider kunde Forretningslivet ved heldige Kaperkup faa en feberagtig Opblussen, og saa kunde der igen en Tid lang herske Stilhed og Død. Den regelmæssige Flid, det jævne og solide Arbejde trivedes daarligt under alt dette. Desuden: hvad der kom let, gik let, og Fortjænesten ødsledes ofte bort til meningsløs Luksus, til vilde Spekulationer, til Udsvævelser, Spil og Svir. Datidens Forfattere klage da ogsaa bittert over de Ulykker, som „den lede Kaperaand“ forvoldte, og hæderlige Folk stillede sig helst paa Afstand af det hele Væsen. De største og anseligste Handelsfirmaer holdt sig, trods Regeringens direkte og indirekte Opfordringer, tilbage fra Kaperforretningen.

Hvad der yderligere forøgede den Usikkerhed, som Krigen, Handelsspærringen og Kaperiet i sig selv maatte volde, var den store Vilkaarlighed, der fra Regeringens Side anvendtes med Hensyn til Haandhævelsen af de udstedte Anordninger. Disse var altfor strænge, til at de i Længden kunde overholdes helt ud: det var umuligt 7 Aar igennem at afspærre et Land saa godt som fuldstændig fra økonomisk Forbindelse med Udlandet. Derfor blev ogsaa, alt som Tiden gik, flere og flere Undtagelser, „Licenser“, indrømmede. Der blev udstedt Lejdebreve for Skibe, der fór i ellers forbuden Fart, for at beskytte dem mod Kaperierne, og ligeledes tillod Regeringen i stigende Omfang Indførsel af forbudne Varer. Endog for Handel og Skibsfart paa England lukkede Regeringen ofte Øjnene, om den end ikke direkte tillod den og fór op som en Løve, naar noget sligt kom officielt frem. Under de fortvivlede Pengeforhold gjorde man sig ogsaa en Fordel af at sælge „Licenser“, dels mod rede Penge, dels mod at Regeringen fik en Del af de indførte Varer overladte til videre Forhandling, men Kongen forærede ogsaa mange Lejdebreve bort til personlige Yndlinge eller Folk, der havde vidst at skaffe sig indflydelsesrige Forbindelser. Disse Lejdebreve lød tit ikke paa bestemte Personer eller Ruter, og de, der havde faaet dem tildelt, kunde da overlade dem til andre, ɔ: ligefrem drive Handel med dem. Saadanne Begunstigelser kunde kun sætte ondt Blod i en Tid, hvor Regeringen bestandig anførte Landets fælles Nød og Fare som Retfærdiggørelse af de mange Forholdsregler, der ramte de enkelte Borgere saa haardt.

Man kan undre sig over, at København under Forhold som disse kunde bevare en nævneværdig Del af sin Forretning og Velstand. Og dog var det Tilfældet: Rubins Bog godtgør det

uigendriveligt. Naturligvis var Tilbagegangen uhyre. Byens Handelsflaade gik i Krigsaarene ned til c. en Tredjedel af hvad den havde været umiddelbart før Krigen; Transittolden var i Krigens andet Aar sunken ned til $1/8$, Fyrpengene til $1/7$ af de tilsvarende Beløb for Aaret 1806; Antallet af Interessenter og Medhjælpere i Handelslavene sank betydeligt, og samtidig steg Antallet af Personer under Fattigvæsenets Forsorg i den uhyggeligste Grad. Men alt dette var slet ikke ensbetydende med Død og Stilstand i Forretningslivet. Der var Tider, hvor der, netop som Følge af de urolige og uberegnelige Forhold, af Kaperierne og alt det andet, der hindrede den rolige og legitime Handel, kunde gøres store Kup, og hvor Forretningsverdenen var i den livligste Bevægelse. Store Masser af Korn sendtes fra Danmark til Norge, Hæren krævede betydelige Leverancer, der var stor Omsætning af Kolonialvarer og i det hele af Varer, hidrørende fra Kaperierne, og ligeledes var Handelen med Sverige efter 1809 af stor Betydning. „Der var, kort sagt, den Handel, Krig medfører og Krig skaber", men naturligvis blev der ogsaa ved at være en mere regelmæssig indenlandsk Handel, da Folk jo dog skulde forsynes med Varer til det almindelige Forbrug. De Varemængder, der fandtes paa Lager i København under Krigen, kunde ogsaa til Tider være forholdsvis betydelige, ved Slutningen af Aaret 1810 saaledes over $3^1/_2$ Mill. ℔ Sukker, c. $1^1/_6$ Mill. ℔ Kaffe, $1/2$ Mill. ℔ Bomuld, etc. Ogsaa Udbyttet af den københavnske Indkomstskat 1810 viser, at en ikke ringe Del af Københavns Forretningsmænd endnu tjænte betydelige Summer. Der var 91 Skatteydere med over 10,000 D. C. i aarlig Indtægt, og disse var aldeles overvejende Handelsmænd. Blandt de højstbeskattede fandtes ogsaa de største Købmandsfirmaer fra den „glimrende" Tid. Der tjæntes saaledes endnu gode Penge i København, og mange udfoldede i Krigsaarene en betydelig Luksus, men det kneb for de brede Lag, især for Folk med faste Indtægter, og selve den Forretning, der trivedes i og ved Krigen, maatte i de fleste Tilfælde synke sammen, da Freden kom, uden at det samtidig lykkedes at genoplive Storhandelen fra før 1807.

Hvad her er dvælet ved, er Hovedlinjerne i Rubins Bog. Samtidig er en Mængde Enkeltspørgsmaal af særlig københavnsk Interesse behandlede, og lejlighedsvis kommer Forfatteren ogsaa ind paa at behandle Spørgsmaal af almindelig statshistorisk Interesse. Hans Paavisning af, hvorledes Krigens Nød og Rege-

ringens Fejlgreb fremkaldte separatistiske Stemninger i Norge og Hertugdømmerne, er saaledes i høj Grad oplysende, og Vurderingen af Frederik VI's Regeringssystem og personlige Virksomhed under Krigen vidner om betydelig Ævne til historisk Karakteristik og et ualmindelig roligt og uhildet Blik.

Det er forbundet med overordentlige Vanskeligheder at behandle et Stof som dette i en helt igennem klar, enkelt og let tilegnelig Form, og dette kan heller ikke siges overalt at være lykkedes for Forfatteren. Der kunde mulig være anvendt større Strænghed og Knaphed i Bogens Komposition, saa at Gentagelser var bleven undgaaede og Fremstillingen bleven mere overskuelig. Til Skade for Bogens Læselighed fordyber Forf. sig ogsaa vel meget i Enkeltheder. Det giver paa en Maade Læseren fastere Grund at staa paa, naar han selv kan kontrollere Rigtigheden af Forfatterens Domme og Karakteristiker gennem en Række detailleret fremstillede Eksempler paa administrativ eller forretningsmæssig Praksis, men en Ikke-Fagmand trættes og forvirres undertiden ved denne Fremstillingsmaade. Imidlertid er disse Mangler for lidet at regne ved Siden af de Fortrin, som ogsaa Bogens Form i saa rigt Maal besidder. Forfatteren har en sjælden Ævne til at gribe Kærnen i en Ting og til at gætte den egentlige Mening og Sammenhæng mellem den brogede Mængde af Fakta, hans Studier har givet ham mellem Hænder. Hvor ofte maa man ikke beundre hans fyndige og aandfulde Stil, hans Ævne til skarp og slaaende Karakteristik. Noget skeptisk anlagt, som han er, lader han sig aldrig føre bag Lyset af en Tings ydre Apparition, men ser den efter i Sømmene og fremstiller uforbeholdent, hvad han har set. Men paa den anden Side er han meget langt fra at være blot Skeptiker og Kritiker. Han forstaar saa helt ud de Personer og Forhold, han sysler med, at han heller ingenlunde er blind for de Momenter, der kan tjæne til Forsvar og Undskyldning for dem. Denne sunde Ligelighed i Forfatterens Syn og Fremstilling er det, som mest af alt giver Læserne af hans Bog den trygge Fornemmelse, med hvilken man følger ham fra det første Blad til det sidste.

N. NEERGAARD.

Metje Kajsa.

Et Livsbillede fra Finmarken.

Dampen.

Ude om det yderste af Fjordens mangfoldige Næs fortonede der sig mod den regngraa Himmel en Røgplet, som der var levende Liv i.

Flaget fór til Vejrs over Handelsstedets hvidmalte Vaaningshus inde i Fjordbunden, og fra Fjösvæg og Laavebro, Stue og Stabur seg Skarer af Folk frem med langsom Fart, samlede sig i Flokke, standsede lidt og stod endelig nede paa Bryggen i et kompakt Konglomerat af Sjøstøvler og kistestive Skørter i alle Regnbuens Farver.

En fem-seks Mand fik det travlt med Ekspeditionsbaaden nede i Fjæren, og Handelsmand Iversen stak Piben i Trøjelommen og gik over i Butiken.

Imidlertid undrede man sig nede paa Bryggen, om Dampen vilde gaa indom Præstengen i Dag ogsaa — man var nemlig lidt efter lidt kommen til almindelig Enighed om, at det var Dampskibet det derude.

Fra om Morgenen af havde der samlet sig Folk paa Langøren hos Iversen, nogle roende fra de smaa lyse Englapper langs Fjordstranden, andre gaaende eller kørende oppe fra Beividalen. Nogle skulde rejse, Per Bersvendsen skulde have Koen til Slagt i Byen, andre, især Ungdommen, kom for at spørge efter Brev.

Solen var allerede kommen langt over i Vest, og den lange Ventetid var fordreven med en Smaaærting mellem Gutter og Jenter, en Kniben og Knisen, der til Slut var stegen til det vildeste Leven, Hyl og Lattersalver skraldende gennem Støvregnet. Nu, da Dampskibet var sét, fór Jenterne i Klump Haand i Haand yderst ud

paa Bryggekanten og stod der som en Palisadevæg af lyse Hovedtørklæder, mens Gutterne gik i Gang med Kister og andet, som skulde være med Dampen.

„Du faar gi' os en Haand, Henrik", raabtes der nede fra Ekspeditionsbaaden op til en lang, ledig Fyr, som stod for sig selv med Hænderne i Lommen. Han drog sig ned til Baaden, som stod fast i Fjæren, tog Tag i Agterstevnet — og saa alle paa én Gang:

Aa-hø-ø-i-aa! der gik den!

Det var et bredbundet Uhyre af en Lastebaad, — og nu gjaldt først og fremst Per Bersvendsen sin Ko. To Bordplanker blev lagt ud fra Fjærestenene op til Baadripen.

„Kom nu med hende, Per!"

Hvad enten det nu anede Pers lille, kollede Ko, at hun stod i Begreb med at tage et for sin Fremtid skæbnesvangert Skridt, eller de to tynde Planker ikke indgød hende den fornødne Tillid, — nok er det, hun standsede determineret i Fjæren og vilde ikke over. Per sled i Grimen og skændte, sled og skændte, i Baaden bandte de af Utaalmodighed, og oppe paa Bryggen lød en Række velmente Vink og Raad til Per. Imidlertid kom Skibet nærmere — det gik ikke om Præstengen i Dag, — og den almindelige Opmærksomhed om Per og hans Ko voksede efterhaanden til den hæftigste Forbitrelse; kun den lille Kollede selv forblev rolig med begge Forben strittende for sig.

Da viste Iversen selv sig med en Kalveskrot i den ene Haand og Postsækken i den anden, Bytrøje og nysmurte Sjøstøvler.

„Du faar skynde dig, Per, vil du ha Kua med til Byen," — og dermed plantede Iversen den ene nysmurte i Koens Bagfjærding, saa hun, glemmende alle farlige Muligheder saavel for en fjærnere som for en nærmere Fremtid, satte over Plankerne med en unaturlig Ilfærdighed — til stor Lettelse for Gemytterne.

Dampskibet var ganske nær; vægtfulde Smørdaller og ditto Fruentimmer, Bylter, Fiskebundter, Kister og Kasser kom i Ekspeditionsbaaden — og endelig Iversen selv med Postsækken; netop som Damppiben skreg opunder de nøgne Aaser, satte hele Ladningen af for langsomme Aaresig.

Henrik stod igen i Fjæren. Næverne havde genfundet sit lune Leje i Lommerne efter Anstrængelsen med Baaden, og nu stod han der og funderede paa noget med Øjnene i de grønne, slimede Fjærestene.

Paa Kanten af Bryggen, lidt undaf de andre stod Metje Kajsa, liden og lud med Hænderne indunder Strikketørklædet.

Det var, som noget havde presset hele hendes magre Skikkelse ind til det mindst mulige, hulet Kinderne ind under de udstaaende Kindben, lukket Læberne sammen, saa Munden næsten forsvandt indover; men frem under Hovedtørklædet, der laa som en Skærm over Panden, lyste og luede det af to smaa svarte Øjne, — som var der presset Brand i hende indvendig.

Henrik følte de Øjne paa sig og turde ligesom ikke se op, mens Sveden varmede under Huen. Saa vendte han sig trodsig og gik opover. Han tog sig en ny Skraa og gik imod hende, — Øjnene laa lige ufravendt paa ham.

„Der kommer Pengebrev til Lensmanden“, hviskede han uden at se paa hende — „og han er her ikke selv. Du faar gaa ind og passe det op, om ingen skulde komme og hente det, saa faar du sige mig til, hvor det bliver lagt hen, jeg venter med Hesten.“

Hun nikkede svagt, idet han gik og stillede sig mellem Mændene.

Det rustflækkede lille Fjordskib laa en Stund og pustede og pæsede, saa gav det et hvast Hvin, nogle Støn og satte sig atter i Bevægelse.

Ekspeditionsbaaden kom tilbage med endel Passagerer og Gods. Iversen med den nye Postsæk i Haanden og den faste Dampskibsdram indenbords begav sig sindig og rolig ind i Butiken, fulgt af hele Mængden. Den lille, trange Bod, hvor Sildelage, Tjære og Oljelæder, Fedtlæder og gamle Bommesiruller mødtes i vellugtende Harmoni, blev i ét Nu fyldt, og udenfor stod Folk til langt frem paa Gaardspladsen.

Med behørig Embedsmandsmine aabnede Iversen Postsækken og rystede — maaske mindre behørig — dens Indhold ud paa Disken.

„Er der Brev til mig?“ „Til mig?“ „Til mig?“ haglede det ned over ham; men Postaabner og Handelsmand Iversen kendte sit Publikum og sine Pligter, satte Hornbrillerne paa Næsen, aabnede langsomt Bankopakken og læste op:

„Zakkarias Svendsen Bakke, 25 Kr.“

„Sakkris — her er Brev til dig, Penge, kom!“ og den anraabte arbejdede sig gennem Døren og frem til Disken, kvitterede og fik sit Brev. Saa gik det videre; Adressaten indfandt sig eller

mældtes ikke tilstede. Da Bankopakken med den dermed forbundne Protokolleren og Kvitteren var passeret, kom de almindelige Breve. Der var fine Frøkenbreve til Præstegaarden, „portofri Sag“ til Lensmanden, Købmandsregninger, Amerikabreve o. s. v. o. s. v.

Under Oplæsningen og dens vekslende Bevægelser havde Metje Kajsa forstaaet at vinde sin energiske lille Skikkelse frem til Disken.

„Hu Metje Kajsa venter Frierbrev“, lød det gennem Larmen.

„Det maatte da være fra sjelve Tykjen[1])“, brølede Karolius Smed, fuld som han var.

„Hu kan ikke tyde de det, — hu har jo ikke lært Skrift!“

„Aa, hu faar han Henrik til at hjælpe sig“, skingrede Malvina Ristgaarden, en bleghaaret Jente borte ved Dørkarmen.

Metje Kajsa lod rolig den paafølgende Jubel gaa hen over sit Hoved. Det gav kun et lidet umærkeligt Sæt i hende, da Malvina skreg op. Hun fulgte med Øjnene hvert Brev, som passerede mellem Iversens tykke Fingre, og da denne endelig samlede alle de uafhentede sammen i en Kasse paa Disken, gik hun ud med de andre, over Gaarden og hen bag Staburet.

Der stod Henrik og spændte Hesten for.

„Det ligger i Kassen“, sagde hun paa Kvænsk og gav sig til at stelle med Kisten oppe paa Kærren; — „længst til Venstre; fem Segl, 200 Kroner. Boden er tom.“

Henrik blev ved med sit. Hans lange, smalle Ansigt saa skummelt ud; store Svedperler trillede frem i Panden paa ham, og Sælepinden blev fugtig mellem hans Fingre.

Der gik en Stund. Hesten var baade godt og vel forspændt; men der var dog saa meget at trække og hale i, ruske og rasle med Skindremmer og Spænder. Endelig sagde han uden at se op:

„Hvorfor kunde du ikke tage det selv?“

Hun saa lynsnart op — men bekæmpede sig.

„Du kunde jo taget det, mens du nu var der.“

Da fór hun op, lagde sig frem over Kisten og bøjede Hovedet helt hen til ham, — Tørklædet gled ned i Nakken, Haaret strittede brunsort og tjavset ned i Panden, og saa kom det i styrtende Kvænsk, dæmpet, dirrende af Lidenskab:

„Bad du mig stjæle Guds hellige Kirkesølv, — jeg gjorde det for dig! Gaa ifra mig, Henrik; du har ikke Hu til mig, som

[1]) Tykjen er den nordlandske „Gammel-Erik“, Fanden.

jeg til dig, — jeg ser det, jeg ser det, Henrik, — du vil saa nødig. Hører du det, Henrik, at jeg slipper dig, gaa langt ifra mig, hvor du har Lyst og Hu til at være. Hun Malvine kanske venter dig nu. Gaa, gaa."

„Hys, hvor du snakker. Jeg vil ikke gaa ifra dig."

„Men pine mig vil du, pine udaf mig det røde mit Hjærtes Blod, det vil du, Henrik. Fordi du ved, at jeg gir dig det, om du bér. Og jeg skriger ikke heller derved, fordi jeg ved, det gør dit Øre ondt at fornemme. Stik Kniven i mig, Henrik, og jeg skal tie, tie, tie, — men naar du saa vrider den rundt i mit Hjærtes Saar, — da kan jeg kanske ikke længere, fast jeg ser, du nødig hører det. Jeg har tiet, da du vilde stjæle Lensmandens Penge, fast jeg syntes, vi havde nok baade til Bryllup og Flytning; jeg har tiet, naar du skændte og var ond, fordi jeg ikke havde flere Penge og bedre Gaard at gi dig paa Gifte; jeg har tiet, da du bad mig hjælpe dig at stjæle. Men Henrik, du faar ikke kræve af mig, hvad min Haand ikke kan. Og vil du bli med mig, og vil du ha' Bryllup paa denne Vis, saa faar du selv hente Lensmandens Brev, der det ligger."

Hun havde trukket Hovedet til sig, men bøjede det braatt imod ham igen.

„Men dig var det nok likest, om det blev at rejse Sør[1]) med mig, saa var du fri baade Bryllup og mig, Henrik."

„Sig ikke sligt, Metje Kajsa", sagde han næsten blødt, og saa gik han.

Ved Butikstrappen stod Sivert Jetmundsen og talte Penge i Haanden.

„Naa Henrik, det ser jo bra ud med Potetesen i Aar."

„Haa ja, nede i Dalen saa. Men saa langt som op til Beivi, — nej ikke tror jeg, hu Metje Kajsa faar sælgendes Potetes i Aar."

„Jeg mindes i Fjor", sagde Sivert og puttede Pengene i Lommen, „da gamle John Beivi, Manden hendes Metje Kajsa, laa i Døden; det var just ved denne Tid, jeg var deroppe i Præsteskyds — — — —"

Henrik fik pludselig travlt med at komme ind og faa sig lidt Tobak, før Iversen stængte Butiken.

Metje Kajsa kørte just Hesten frem paa Gaarden. — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

---

[1]) ɔ: reise sydover, — den populære Eufemisme for at komme paa Tugthuset.

Folk bød Farvel.

Regnluften var klarnet af, og Vaarkvelden skumrede. Snart blinkede Aftenlysningen i Aaretagene ude paa Fjorden, og den ene Baadkøl efter den anden satte blanke Strimer i det stille Vand. Paa Bygdevejen skranglede Kærrerne opigennem Beividalen.

En Fjærdingvej foran de andre kørte Henrik og Metje Kajsa. Den gamle blakke Hest humpede og sled sig frem mod de milesejge Bakker. Stund imellem tog den sig en Hvil, — ingen hyppede paa den, Tømmerne hang slapt ned om Skækerne.

De to sad op imod hinanden paa Kærren. Under Klædesbylten mellen Kisten og Høsækken mødtes deres Hænder. Hendes Haand holdt om hans, som vilde den aldrig slippe; af og til saa de paa hinanden. Ingen af dem talte; det var, som alt sagdes dernede mellem Kisten og Høsækken.

Et klart, storøjet Hestehoved vender sig ind imod dem. Saa gik det langsomt videre.

Forhør.

De Dage, Øvrigheden var paa Gaarden, hørte til de mørke Punkter i Handelsmand Iversens ellers saa trivelige Tilværelse.

Ikke blivende Sted i Huset, — pyh, og saa disse forbandede Halsjærn af Flipper!

Iversen stod som en hjemløs, — ja ret som en fremmed Hund paa sin egen Mark og halede i Flipperne.

Og saa maatte man ovenikøbet staa og være forsigtig for de fine Støvlerne ude i Novembersølen, — „det gik ikke an at drage hele Engeskidten ind paa Storsalen“, havde Madammen formanet.

Nu, — det fik være saa galt det vilde baade med Madammen og Støvlerne, Flipperne og den sorte Bonjour, som klemte i Ærmehullerne, — det var jo over i Morgen, og Iversen skulde gærne gaa med Snibel og Hvidt i femten Døgn, kunde han dermed fri sig fra — det andet!

Han var netop kommen ud fra Forhøret, som holdtes oppe i Tingstuen. Der havde han maattet fremstaa og afgive nøjagtig Forklaring om, hvorledes han plejede at ordne sig med Posten, baade Banko og almindelige, ud og ind fra først til sidst, — han blev vrængt som en Lomme.

Havde han bare faaet fat i Lensmanden, før han havde mældt Tyveriet, skulde han med Glæde have betalt ham de

200 Kroner, som var kommen væk fra ham med det Brevet. Og saa denne bandsatte Enken deroppe fra Beivi med det lange Rækel af en Gaardsdreng — — — nu, det nyttede lidet at ræsonnere om den Ting, Pengebrevet var stjaalet det, og midt for hans lange Næse, og nu havde baade Skriver og Fut faaet Greje paa, hvor uforsvarlig han bar sig ad med Posten endnu, trods Advarslen i Fjor.

Det var ingen Sag hverken med Skriver eller Foged, saa længe de var paa Gaarden og fik fin Mad. Gudbevares! ikke et dadlende Ord, — bare disse intrikate Spørgsmaal, ellers fine og blide.

Men ikke før kom de hjem og fik Kontorkrakken under sig og Pennen fat, før Fanden fór i dem med „Henstillen“, — „ikke undlade at“ — „Opmærksomheden henvendt paa“ o. s. v. o. s. v. fra Fut, Skriver, Amtmand og helt oppe fra selve Postdepartementet!

— Inde i Køkkenet hos Madam Iversen gik det hedt for sig. Madammen laa med Halvdelen af sine Dimensioner inde i Stegeovnen; Klokken var snart tre, og Madam Iversen vilde heller brænde sin egen, syndige Krop end Oksestegen, som brasede derinde. Og ud fra Stegeovnen kom den ene tordnende Ordre efter den anden, Jenterne fløj fra Kælder til Loft, mens Marie, Madam Iversens værdige Afkom, stod ved Vinduet og piskede Fløde til Multerne, som gjaldt det hendes unge, velnærede Jomfruliv.

Situationen var sit Kulminationspunkt nær; der laa Eksplosion i Luften, da Madammens ildrøde Aasyn kom ud af Ovnen — — —

„Der kommer de, Mor“, raabte Marie fra Vinduet.

„Naa, det var ikke for tidlig“, mumlede Madammen; men Ventilen var aabnet, og Eksplosion afvendt.

Sagen var, at Skriveren og Fogden havde draget det utilbørlig længe ud oppe i Tingstuen, hvilket havde haft til Følge en jævnt stigende Hede i Madam Iversens Køkken. — Nu kom de hoppende over Gaardspladsens Sølepytter, pustende og skrubsultne ind i Gangen, Skriveren sidst med Protokollerne.

„Ah, nu skal det smage at faa noget at leve af, du!“ Skriveren gned Hænderne i Fryd, pudsede Næsen og gik ind efter Fogden. De havde haft fem Politisager, og sidst havde Sorenskriveren optaget Forhør over Metje Kajsa Beivi og Henrik Eliesersen.

Stegen var saa ypperlig, og Madam Iversens paatværs-Skiver saa delikate, at Skriverens Humør ikke lod sig afficere af Fogdens sædvanlige Stiklerier. Fogden havde siddet som Tilhører

ved det timelange Forhør og fandt selvfølgelig alt forkert, — desuden taalte han hverken Stegesauce, Poteter eller Fedt.

„Nej ser du“, begyndte han igen ved Multegrøden“, disse Kvæner maa man ikke omgaas med Naivitet.“

„Haa-haa-nej“, smaalo Iversen, „dem er ikke naiv' just, de Folk.“

„Ja, det ved jo De saa god Besked om, min kære Iversen“, kom det med infam Venlighed fra Fogden.

„Aa kære dig, Foged, spis nu lidt Multer!“ bad Skriveren.

„Det er den kraftige Race, ser du, Skriver, den gør sig gældende overalt; disse to Kæltringer er just Typer, — og du kan endnu fastholde din Vildfarelse og tro, at det er Hr. Henrik, som er Hovedmanden!“

„Jeg var tilfreds, om det var dig, som var Hovedmanden.“

„Tror du“, — Fogden lod sig ikke standse, — „tror du, at den blegnæbbede, elendige Slampen, som ovenikøbet skriver sig fra Stavangerkanten, — hans Far, hører jeg, var dernedefra, at han skulde mande sig op til at stjæle et svært Pengebrev med fem gloende Segl lige midt for Næsen af vor aarvaagne Vært, Postaabner Iversen! Nej, min Ven, — où est la femme! Saadan en kvænsk liden Hundjævel — — — sig mig, Hr. Iversen, hvor længe har de to holdt sammen deroppe paa Beivi?“

„Lad mig se, — mind's jeg ret kom Henrik Eliesersen derop som Dreng, da gamle John Beivi døde; han tjænte før paa Nabogaarden, og det var nok ikke bare Sygdommen, som tog Livet af gamle John, — de to plagede og forargede ham saa længe, til han døde her i Fjor Vaar. Og siden den Tid saa — — —“

„Et Aar altsaa — — —“

„Nu, vi faar se, hvordan Amtmanden aktionerer“, brød Skriveren af, — „han faar afgøre, hvem der skal tiltales som Hovedmand. I hvert Fald blir den anden delagtig. Skal vi saa sige Tak for Mad?“

„Ja, dertil har du tilstrækkelig Grund, min Ven!“

— — —

Den knappe Novemberdag var allerede forbi.

Langs dens halvlyse Himmelhorisont tegnede sig de tusend Tinder som en eneste sammenhængende, men vildt vilkaarlig Linje, der brast ved Fjordgabet. Nedenfor strømmede alt sammen til en dunkel Anelse af dybe Dale, Kratskraaninger og Myrsletter.

Mørk og gravstille aabnede Beividalen sig indover mod „Høgda“, den brede, svimmelhøje Fjældvæg, som stængte den tre Mil oppe, og som lyste svagt af mod den graasorte Nat; ti Nysneen, som nedenunder var smeltet bort i Søle Dagen efter, var bleven liggende igen paa Højfjældet.

Op fra Fjæresletten sneg Bygdevejen sig mellem de løvløse Birketræer, skimtedes saa igen som en graa Afbrydelse i Myrens endeløse Brune, steg i en brat Bakke op over den sidste Afsats og ilede ræd og snorlige forbi de døde Furustammer, der stod som Genfærd fra en svunden Periode med lange, hvide Arme, spredte henover Fjældplateauet helt ind til Foden af Høgda, som med ét rejste sin Væg midt for. Halvvejs ind paa Fjældsletten standsede Vejen ved et mørkt Punkt; det var Beivi Gaard.

— Med et isnende Sus aandede den evige Stilhed over Fjælddalen. Himmelen mørknedes, og Stjærnepragten glitrede frem i Tusendtal. Pludselig fór der en svagt knitrende Nordlysflamme op bag „Høgda“, slog en vild Bue og blev staaende med skælvende Farveveksling; snart fulgte flere af de grønlyse Flammer, steg, sank, bølgede og brast, og hen over hele Himmelhvælvingen stod der en lysende vild, lydløs Kamp.

En Kærre skranglede opover Vejen. Lyden af Hjul og Hestehover brød tørt og uden Genlyd frem efter Vejen, saa standsede den brat. Kort efter flimrede et mat Lys ud af Vinduet paa Beivi. Metje Kajsa og Henrik var kommen hjem fra Forhøret.

Lyset slukkede igen, og Mørket sænkede sig dybere og dybere over Stilheden dernede, mens Himmelens Magter brødes ovenover.

Justissag.

Tingstuen paa Langøren var fuld af Folk.

Ekstraret var sat; man var færdig med Overfaldssagen paa Nerdrumsgaardene, og som Sag Nr. 2 stod Posttyverisagen mod Henrik Eliesersen og Metje Kajsa.

Øverst oppe i Stuen ved Rettens Bord skinnede Sorenskriverens blanke Skalle, som den bøjede sig over Protokollen mellem de to Lys.

Til Venstre for Skriveren sad Forsvarer, der i al Hast søgte i de faa Minutter, det endnn kunde vare, før Sorenskriverens Intimation var færdig, at tilegne sig et om end noksaa svagt

Begreb om den foreliggende Sags Indhold, i hvilken Hensigt han foretog Ekspresrejser gennem Forhører, foreløbig Fremstilling og andre raslende Dokumenter.

Rettens tvende Lys faldt endvidere paa fire stærkt fra hinanden stræbende, vadmelsbetrukne Knær, hvert belagt med en vældig Næve, hvilket alt ved nærmere Eftersyn ind i Halvmørket fandtes at tilhøre de to edsvorne Lagrettesmænd, hvis Opgave det syntes at være under dyb Tavshed at producere det mest mulige af Ansigts Sved.

Naar Forsvarers Hoved under den vilde Fart gennem Sagens Dokumenter gjorde en Bøjning til Siden, faldt Lyset paa en Skikkelse bag ham; med Hovedet i Hænderne og Albuerne paa Knæerne bøjede den hele sin Længde over et dybt Tungsind, og stundum brød et tungt Suk gennem hele Manden fra Fodsaalen til den lurvede Isse. Det var Tiltalte Nr. 1, Henrik Eliesersen.

Ved Siden af ham paa Anklagebænken sad Nr. 2, Metje Kajsa, helt i Skyggen af Referenten, Sagfører Bahr, som under Pavsen henvendte nogle venlige og formanende Ord til de tiltalte. Sagfører Bahr var nemlig en gemenslig Mand, som stod sig godt med „Folket“.

„Ja, som sagt, — tilstaa ligefrem begge to! I vil staa Eder paa det, ser I; for at I har gjort dette, det ved vi jo, men hvis I tilstaar, kunde det hænde, Straffen blev mildere; faar vi Greje paa, hvordan I har gjort det, hvem der har været Hovedmanden for det o. s. v., saa slipper den ene af Eder maaske fra det uden Tugthuset. Naa — jeg kan jo intet sige, det kommer bare an paa Sorenskriveren, naturligvis, — han dømmer, ved I!“

Henrik sukkede. Metje Kajsa sad med lukkede Øjne og ruggede paa sig med et sammenlagt Lommetørklæde mellem Hænderne.

Nederst nede i Tingstuen, som opfyldtes af fugtig Vadmelsdamp, Fiskelugt og Fedtlædersdunster, skimtedes i det ubestemmelige Halvmørke en stor Forsamling af Mænd og Kvinder. Vidnerne fra Nerdrumssagen var blevne igen, Posttyveriet var en celeber Sag i Bygden, og Døren gik idelig op, først for en Slump Decemberstorm og dernæst for et langsomt, forundret om sig skuende Individ, som forsvandt i Mængden.

Sorenskriveren hævede Hovedet og frembragte derved en lignende Bevægelse paa Lagrettebænken.

Forsvarer fik Læsekrampe.

Referenten indtog sin Plads ved Bordet, og nu oplæstes Intimation i „Justissag mod 1) Henrik Eliesersen Sandmoen og 2) Enke Metje Kajsa Beivi for grovt Tyveri, forøvet efter Samraad mellem begge de tiltalte paa Langøren Postaabneri.“ Referenten „mødte“ og fremlagde sine Dokumenter. Forsvarer ligesaa.

Fremstod fri for Baand og Tvang Tiltalte Nr. 1 Gaardsdreng Henrik Eliesersen, 28 Aar gammel, født i P. Sogn i Stavanger Amt. Foreholdt Aktionsordren og den fremlagte Præsteattest, som han erkendte sig angaaende, forklarede han paa Forespørgsel, om han vedblev sin tidligere Benægtelse af at kende noget til det paa Langøren stjaalne, til Lensmanden i Rossø adresserede Pengebrev, indeholdende Kr. 200,00 — — — —

Da stod pludselig Metje Kajsa fremme ved Bordet: Lyset glimtede i hendes Øjne, en Tjavs af Haaret var falden ned under Tørklædet:

„Lat 'an 'Ændrik være i Vre', — 'an ek' gjorde nokken Ding, — 'an ingendingen vide, — æ tog Bræve' fra 'an Iversen sin Diske[1]).

De lød saa mildt og rolig de ufuldkomne norske Ord med hendes bløde Kvænudtale, der ligesom kælent dvæler i Vokalerne og blot tangerer Konsonanterne.

Alles Øjne rettedes paa den lille Skikkelse, der saaledes med ét bragte Afbrydelse i Rettens stilfærdige, jævne Fortgang; Forsvarer forlod næstsidste Side i næstsidste Forhør, og Skriveren spurgte strængt:

„Hvad er det, du siger?“

Metje Kajsa gentog langsomt og med Anstrængelse for at bli forstaaet:

„'Æ gjorde alt sammen aleine.“

„Hvad siger du Henrik til dette?“

„Ja, det maa vel være saa, naar hun siger det selv!“ svarte Henrik uden at se op.

Sorenskriveren betragtede dem begge og tænkte paa, at Fogden altsaa havde haft Ret alligevel, tænkte og tænkte.

— Og saa fik Rettens Fortgang en anden Rute.

---

[1]) Lad Henrik være i Fred; han gjorde ingen Ting; han vidste intet; jeg tog Brevet fra Iversens Disk.

I Præstegaarden.

Den nye Sognepræst til Rossø var netop kommen hjem fra sin første Brudevielse i Kaldet.

Han havde lagt Samarien af, keget ud i Køkkenet under Paaskud af at faa Besked om Middagsmaden, men i Virkeligheden kun for at faa et Kys af sin lille splinternye Kone, og saa satte han sig til Rette i Kontorstolen.

Ind ad det aabne Vindue smilede en Sommerdag saa blank, som den kun kan smile der langt mod Nord, hvor den skal give Vederlag for en ti Maaneders Vinter. Fjorden blinkede i Solskinnet, og i den sitrende Luft sejlede Maagerne som hvide, fredelige Tanker.

Og Guds dejlige Dag løftede sig ind i den unge Præstemands Sind og spejlede sig i hans blaa, venlige Øjne.

Han rev sig løs og gav sig i Kast med den nys ankomne Post. Den ene Embedsskrivelse efter den anden blev gennemset i al Hast, indtil han standsede ved en, der var længere end de andre.

„Til Hr. Sognepræsten i Rossø!

Straffange Metje Kajsa Beivi af Rossø Sogn skal en Maaned fra Dato hjemsendes fra den herværende Strafanstalt, hvor hun har hensiddet i tre Aar som dømt for grovt Tyveri.

I Egenskab af Fængslets Præst har jeg i disse Aar været Metje Kajsas Sjælesørger, og maa jeg, idet jeg overdrager hende til Hr. Sognepræstens Forsorg, meddele Dem i al Korthed, hvorledes hun har artet sig i sin Fangetid.

Det maa forud erindres, at hendes mangelfulde Kendskab til vort Sprog, — hendes oprindelige Hjemstavn er Korpilombola i Finland og hendes Sprog altsaa Finsk, eller det saakaldte Kvænsk — i en ikke uvæsentlig Grad har bidraget til at vanskeliggøre min Gerning ligeoverfor hende.

Den største Hindring for en Forstaaelse af hende beredtes mig dog ved hendes stærke Indesluttethed og i Begyndelsen næsten ubrydelige Tavshed. Dette var mig saa meget desto uheldigere, som jeg snart forstod, at hendes hele Tænkesæt, hendes Forudsætninger, tidligere Liv og Forhold var som henlagte i en anden, mig helt fremmed Verden. Hendes Adfærd var den hele Tid stilfærdig resigneret; hun var nøjsom og flittig og paahørte ogsaa

til enhver Tid min Tale med Alvor og synlig Anstrængelse for at forstaa mig.

Naar jeg stundum omtalte hendes Forbrydelse, indrømmede hun med Oprigtighed, at „det var vist stygt“, — uden at jeg dog kan sige at have sporet nogen indgaaende Anger hos hende.

Hun interesserede mig levende, og jeg opholdt mig undertiden meget længe hos hende i Cellen. Hvad jeg ligeoverfor hende som ligeoverfor de fleste af Fangerne da helst dvælede ved, var at forespejle hende hendes fremtidige Liv, hvilket jeg da søgte at udmale for hende som lyst og lykkeligt ved Herrens Naade. Dette bevægede hende umiskendelig, uagtet hendes Ydre ligesom med Flid søgte at bekæmpe enhver indre Bevægelse. Jeg endte en Dag en saadan Tale med — ganske pludselig — at spørge hende om hun længtedes hjem? Det overraskede mig da at se hendes stærke Bevægelse; hendes Øjne glødede, Taarer pressede sig Vej gennem dem, og hendes Bryst bølgede stærkt. Hendes ligefremme Svar udeblev for øvrigt. Min Forundring over denne tydeligvis meget dybe Hjemve steg, da jeg efterhaanden kom paa det rene med, at hun ikke syntes at nære den ringeste Sympati for sin Hjembygd, sine Naboer, sin Bedrift, sin Gaard o. s. v.; tværtom tydede hendes Udtalelser herom snarere paa rent ud Forbitrelse.

Efter mangehaande Tilnærmelsesforsøg blev det mig endelig indlysende, at der i hendes ret sælsomme Natur er indgroet en dyb og stærk Kærlighed for en vis Henrik Eliesersen, der af de Metje Kajsa vedkommende Retsakter sés at være dømt til Fængselsstraf for Delagtighed i Tyveriet, hvilket sidste sés at være begaaet af Metje Kajsa for at skaffe Penge til Ægteskabs Indgaaelse mellem de to Delinkventer. Jeg forstod nu, at denne hendes Følelse saa at sige gennemstrømmede hele hendes Væsen; den forlenede hende med Resignationens Styrke, den fyldte hendes Tanker i de lange Ensomhedens Dage. At komme noget nærmere ind paa hende i denne Henseende var mig imidlertid en ren Umulighed; hun trak sig tæt sammen om sin Følelse og tillod mig kun at gætte den ved enkelte Lejligheder.

Jeg tillader mig hermed at anbefale hende paa det varmeste til Hr. Sognepræsten.

Om en Maaned vil hun, som nævnt, blive hjemsendt, og vil hun ved sin Dimission herfra blive forsynet med det nød-

vendigste. Hun ejer Gaard i Rossø Sogn, hvilken i hendes Fangetid har været drevet af en Lejer; hun imødegaar saaledes næppe nogen særlig timelig Nød.

Højagtelsesfuldt
Bugge."

Præsten hensank i dybe Tanker med Fængselspræstens Brev over Knæet.

Den smilende Soldag derude forsvandt for ham, hans Tanker førte ham langt bort derfra. Han mindedes den mørke, lukkede Fængselsbygning dernede med de smaa, gitrede Glugger og Stilheden omkring.

Bag de tykke Mure havde der i tre Aar gaaet en Kvinde fra et fjærnt, fremmed Land; hendes Hjem var her i den lyse, nordlige Sommer med sin endeløse Himmel, sin klare, friske og farvefyldte Luft, — han saa hende sidde i sin trange Celle og længes — — — —

Men inderst i hendes Sjæl, der var trang og stængt som Fængslets Celle, — der groede en levende, længtende Kærlighed, stærk, modig og trofast som hendes Hjemlands Blomst, som kun har haarde Klippevæggen at klamre sig til og dog lever og blomstrer, blaaøjet og duftende, tidlig i Vaaren og sent i Høsten — — — — Og Kærligheden bar hende over — — — —

Tankerne tog ham saa varmt, og saa maatte han ud til sin lille, splinternye Kone.

Da var der noget stikkende, ondt, som mørknede hans Tanker. Han greb Fængselspræstens Brev, fór det igennem, — jo, ganske rigtig: Henrik Eliesersen stod der!

Det frøs igennem ham, han hensank atter i Tanker, men urolige, tvilende, onde og uden Smil.

Den lange blege Brudgom i Dag hed Henrik Eliesersen og havde været straffet for tre Aar siden for Tyvsdelagtighed.

Bruden var Malvina Ristgaarden.

Hjem.

Længst forud paa Fjordskibet, gemt bag den svære Vandtønde havde Metje Kajsa installeret sig under Sjøgangen. Skuden hev sig rent overhændig, og ret som det var, sprøjtede det salte Havskum over hende; men hun mærkede det ikke; dette var den sidste Tørn, — nu stod det indover Fjorden, lige hjem.

Metje Kajsa var bleven tyndere og tørrere og syntes end mere klemt ind i sig selv der hun sad, — og dog sad hun der lysere end nogensinde med et usét Smil og stilfærdig, indadvendt Glans i Øjet.

— Det var gledet forbi og af hende alt! Hun havde kastet det af sig som et Tørklæde — alle de tre Aar, de lange, svarte Fængselsaar; og nu hele Elendigheden med Sjøsyge, klejn Kost og usund Luft paa Dæksplads langs Nordlandsleden, stuvet ind mellem Kør, Kasser, drukne Mandfolk og andre Collies nede paa Mellemdækket, — det var gledet af hende alt, vejret hen som Taage for den varme straalende Fryd: hjem til ham!

Og de underlige Drag under Brystet for hver Gang Skuden duvede, var hende som Glædens stigende Forventning, — ja Metje Kajsa sad i vildeste Jubel — saa mørk og tavs og sammenknuget som hun krøb sammen under Hovedtørklædet.

Der var kommet ny Vej fra Isakosen opigennem Isakdalen, en Sidegren af Beividalen, og Metje Kajsa havde taget Billetten til Isakosen, baade fordi den Vej var kortere og saa — for at undgaa mangt og meget paa Langøren. Dampskibet løb just ind Viken til Osen, — Metje Kajsa saa ikke udover, Egnen var hende ukendt og ligegyldig; nej — derbag de blaa Toppe langt inde, derunder — der gik han Henrik og ventede.

„Naa Sivert, har du faaet dig en Blund?“ lød det foran hende.

„Aahaa, det vært saa ymse med Sømna i krap Sjø da, haahaahaa!“

De to Mænd nærmede sig Skansen.

„Kan du sige mig, Sivert, hvem det er, som har bygget sig en ny Stue der under Berget?“

„Der naa! Jo, det er han Henrik Eliesersen!“

„Han, som gifted sig nys med Malvina fra Ristgaarden?“

„Ja han ja, — han fik Stua forærendes af gamle Johannes Ristgaarden.“

— — — —

Det gjorde saa ondt, saa ondt dette underlige Drag under Brystet for hver Gang, Skuden duvede, og Metje Kajsa hang til Slut over Rælingen og stirrede mat og tungt ned i det matte, tunge Havvand, som væltede sig om Baugen og skummede udover i lange, tunge Skavler; det drog og drog nedover, hun kendte det stærkere for hver Gang, Skibet duvede, og dette forfærdelige Drag steg i hendes Bryst, — ned, ned langs den sorte, rustne Skibsside

og saa lydløst og stentungt til Bunds — — — Hun havde blot ikke Magt nok i Armene til at løfte sig over Skansen.

— — — —

Der var nok ingen, som kendte hende paa Isakosen, Kisten lod hun staa igen i Pakboden dernede, og snart var hun paa Vejen opover.

Der stod et fnysende Vejr ned ad Fjældet i den skumre Høstaften; oppe ved Bakkeknækken øverst i Vejen, hvor Beividalen aabnede sig skummelt nedover, var det, som Stormkastene vilde slynge hende overende; hun standsede lidt, bøjede sig sammen for Vinden og saa nedover. Saa rejste hun sig og gik, stærkt og fast med Øjnene ret frem for sig; Klæderne slog og viftede om hende, Hovedtørklædet reves af hende ned i Nakken, Haartjavserne strittede, men frem kom hun, — rake, rette Vejen frem.

Metje Kajsa.

Metje Kajsa var bleven Bygdens Heks og svarte Trold.

Ingen hilste og ingen havde et venligt Ord til hende, som hun gik nedover Bygden med sin svære Uldsæk paa Ryggen, — forbi Gaardene, som blev flere og større efterhaanden ned imod Slettelandet langs Fjæren. — Hun var da heller ikke den, som bad om Smil og gode Ord, det stygge, skrumpede lille Kvindfolk, som gik der og bar paa alskens skjult Ondskab og Vredagtighed, saa Ryggen krøgedes, og Øjnene holdt sig i Bakken.

„Djævelsækken“ kaldte Folk Bylten hendes, og alt som Aarene gik, vidste Folk mere og mere Djævelskab at putte i den. At hun i sin Tid havde været „sørpaa“ for Stortyveri var endda ikke det værste. Enhver kendte til hendes Udestaaende med han Eliesersen i Isakdalen, som havde slaat op med hende, som rimeligt var, efter Historien med Tyveriet og Tugthuset; men fra den Dag Metje Kajsa var kommen til Bygden igen, havde Manden ikke haft levende Fred for hende. Oksen hans var to Aar bleven funden skamslaaet i Udmarken, Fembøringen var drevet los for knivkappet Fangeline i Stormen for syv Aar siden, — tusend Smaatterier, indtil endelig i Fjor Vinter en Nat, Isakfjældet stod flammerødt af Henrik Eliesersen sin Stue, som brændt til sidste Stok

Den Gang holdt det haardt nok for Metje Kajsa, efterat de havde hittet frem to Skispor i Skaren paa Aasen mellem Beivi og Isakosen; men Øvrigheden fik intet paa hende denne Gang heller,

saa ingen vovede at sige det højt, — hun kunde være lej at faa efter sig, det onde Kvænfruentimmer; — men i halvhøj Hemmelighed Mand og Mand imellem voksede Metje Kajsas Djævlesæk, saa Ungerne rømte langt ind paa Tunet, naar de saa hende komme nedover Vejen. Og Far og Mor rystede paa Hovedet og mumlede om Synd og Straf.

Kom der Byfolk til Bygden, en ny Skriverfuldmægtig eller Sagfører til Tingene, og der blev Spørgsmaal om Folk og Forhold i Dalen, da nævnedes Metje Kajsa paa Beivi som Type paa Kvænblodets onde, hævngerrige Natur, og Djævlesækken tømtes mere end én Gang ved Toddybordet paa Langøren, saa det grøssede i de fremmede ved denne tyveaarige uudslukkelige Hævngridskhed. Og den nye Sagfører vendte tilbage til Byen og fortalte om de underlige Grejer, han havde sét og hørt oppe i den fjærne Dal der langt nord.

— Imidlertid gik Metje Kajsa sin vante Gang oppe fra Beivi og nedover til Langøren med Bylten over Skulderen, forbi alle de lukkede Grinde og livrædde Unger, og ingen hilste paa hende, ingen havde et venligt Ord til hende.

Kun Præsten, som stundum mødte hende, glemte aldrig at nikke fra Karjolen med sit smilende: „Goddag, Metje Kajsa“, endda han bare havde haft Utak af hende, da han de første Aar havde søgt hende saa flittig. Han tænkte sig kanske, den venlige Præstemand, at Ryggen led og sved under Byrden, som voksede Aar for Aar; maaske mindedes han ogsaa sin første Brudevielse i Kaldet. Hvad Metje Kajsa mindedes eller tænkte derved, var ikke godt at sige; det var stundum, som havde hun Lyst til at vende sig efter Præstekarjolen, naar den vel kom forbi, — men hun gjorde det ikke. Sækken var hende vel i Vejen ogsaa.

Hest holdt hun ikke: om Vinteren brugte hun Skierne. Det var Sauer, Metje Kajsa drev med, og som Tiden gik, voksede Flokken og dermed Uldbylten paa hendes Ryg, — og til Slut ogsaa det blanke Sølv paa Bunden af Metje Kajsas Kiste. Dette sidste tænkte ingen paa, — uden maaske Madam Iversen, som var den, der købte Ulden af hende.

Metje Kajsa var ellers kun at se i Bygden, naar hun førte Uld til Madammen paa Langøren. Hændte det ellers, at hun skulde have Kaffe eller andet købt, og hun maatte overlade sine Sauer til den halvfjollede Jente, som var den eneste Hjælp, hun havde paa Gaarden, — gik hun altid over Fjældet til Isakosen.

Der var ellers noget, som drog hende did; ti hun gik stundum over uden Ærind.

Dernede kunde hun da møde en bleg, duknakket Mand, som altid drog sig undaf hende med Næverne i Lommerne og et skulende Sideblik. Hun saa efter ham, længe, længe, som han slæbte sig af Sted med sigende Knær og hele sin lange Skikkelse bøjet over et frugtløst, slidende Liv, — slæbte sig af Sted langs Strandvejen, ud til Huset paa Berget, hvor Kone og Børn ventede ham uden Længsel og uden Smil. Hun slap ham ikke af Syne, før han forsvandt bag sin skæve, halvhængslede Stuedør.

Hendes Øjne lynede og lyste ud af det sammenknugede Ansigt under Hovedtørklædet, — som var der presset Brand i hende indvendig.

Manden var Henrik Eliesersen.

Ved Midnatstid.

Solen stod midnatsrød ind ad Vinduet i Tværvæggen; en Stribe af den begyndte at vokse sig bredere ind gennem Langvægsvinduet, Linje for Linje, eftersom Timerne seg frem. Paa Skaburets støvede Plade ruslede Langviseren af Sted med smaa Skub i Minutterne, mens Pendulens raslende Knæk inde i Kassen tikkede og takkede Tiden op i langsomt Alnemaal. Den voksende Solstribe drog sig længere og længere forbi Uret i Krogen og forgyldte den finkartede Ulddynge foran. Med bestemte Mellemrum stak to skrumpne Hænder sig ind i dens gyldne Glans og føjede en let, rundrullet Ulddot til Dyngen; saa drog de sig atter tilbage i Dunkelheden, og Karteslagene lød flittig, dæmpet.

Borte paa Bænken laa Katten og sov. Solen naaede just Vejrhaarene om dens Næse, — de stod op som Gloriestraaler, og Pus vaagnede mat, spekulerede en Stund, slikkede Poten og løftede paa Hovedet, vendte sig om mod Rummet og undrede sig tydeligvis saare over at se sin Madmor oppe og i Arbejde saa silde. Spørgende saa den derefter mod det gamle Skabur, men dette vedblev urokkeligt at gaa sit Tik-Ta-a-k, Tik-ta-a-k!

Og Pus sovnede blidelig ind igen.

Solstriben var kommen halvvejs over Metje Kajsas Ryg, hvor de spidse Skulderknokler arbejdede under Verkenskjolen. Hun sad bøjet over sit Arbejde med Ryggen til Vinduerne, slig som hun plejede at sidde, slig som hun havde siddet i tyve Aar

nu og kartet og føjet Rul til Rul til Uldhaugen foran sig, i tyve Aar, lange, langsomme — — — — — — — — — — — — — —

Det var just dette, hun var kommen i Tanker over, disse Aarene, og derfor glemte hun, at Dagen var forbi, derfor kartede hun uden at se paa Arbejdet, derfor brød der stundimellem et Suk frem derindefra, — tunge, sjældne Suk.

Uret surrede pludselig sine tolv Slag — gan-ske usæd-van-lig langsomt og eftertrykkelig, og Katten vaagnede igen, saa sig om og stirrede spændt paa sin Madmor. Det var tydeligvis gaaet op for den, at dette var højst paafaldende. De gule Øjne stirrede, og Ørene stod ret til Vejrs. Der maatte være noget i Vejen!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Og der var noget i Vejen.

Der havde været Auktion nede paa Isakosen i Dag. Per Nordbakken solgte, hvad han ejede, før han strøg til Amerika. Saa var der en Hest iblandt, og den var Metje Kajsa gaaet ned for at købe. Det begyndte at blive haardt med Gigten, og Vejen ned til Langøren blev hende svær. Og hun havde jo Bejte godt nok til Hest!

Nu havde Per Nordbakken ogsaa en Fembøring, og Metje Kajsa havde hørt Mandfolkene nede ved Auktionsstedet staa og snakke om, at den skulde de lade han Henrik Eliesersen faa billig; de blev enige om, at de ikke skulde byde den op for ham, han trængte den saa jammerlig, Stakkar! Saa var der én, som havde føjet til særlig højt, da han saa Metje Kajsa staa i Nærheden:

„Ja, det er ret Synd paa saa brav en Mand som han Henrik, han har nu lidt uforskyldt i mange Aar.“

Da Fembøringen blev raabt op, var der en, som bød foruden Henrik Eliesersen, — bød og bød, lavmælt og kort: „10 til“, — „10 til“; det lød ud fra Mængden, som stod i stille, stigende Forargelse, og da Henrik omsider maatte slippe Taget og ikke kunde følge højere, blev Fembøringen tilslaaet Enke Metje Kajsa Beivi, — mod kontant Betaling.

Udpaa Eftermiddagen var Metje Kajsa paa Hjemvejen opover Fjældet med Hesten efter sig i Grime.

Oppe bag Svingen, hvor Udsigten nedover forsvinder, rejste der sig en lang Mand fra Vejkanten.

„Goddag, Metje Kajsa“, sagde han.

„Hm“, svarte hun, men standsede og saa paa ham.

„Jeg vilde bare træffe dig for at sige dig, at jeg synes, du kunde lade det være nok nu. Det tør være jamnt mellem os nu, jeg har slidt Slavelænken i tyve Aar, du slap med de tre. Ja, du faar ikke bli for sint, — men saa synes jeg. Og jeg klarer næppe mere nu, ser du.“

Han stod og klappede Hesten, mens han talte, — og gik saa uden at have sét hende i Øjnene.

Hun gik ogsaa, — fort og kort, saa Hesten strakte ud efter hende.

Det var Graaden, hun vilde gaa ned; den sad hende tyk i Halsen.

Ikke det, han havde sagt, — hun havde næsten ikke hørt det, huskede det ikke heller, før hun sad hjemme.

Men Stemmen.

Stemmen, som hun ikke havde hørt paa over tyve Aar, som hun ikke havde hørt, siden — — — siden de Dage, da hun ikke var ensom paa Beivi. Som hun ikke havde hørt, siden den varmede hendes Hjærte.

Nu var det saa underligt at føle Varmen igen derinde, — det var tyve Aar siden sidst, — og den havde en Gang været saa stærk, saa dyb i Roden.

Paa hele Hjemvejen gik hun med Stemmens Klang i Øret, kunde ikke miste den, vilde ikke heller egentlig; men hun tænkte ikke, hverken paa ham eller sig selv eller paa de mange Aar.

Hun blev ikke kvit dette, før hun stod i den tomme Bjælkestue paa Beivi, hvor der var ødsligt og tomt.

Jenten havde lagt sig oppe paa Loftet, Hesten stod tjoret udenfor paa Engen, og Metje Kajsa satte sig til at karte.

Saa var Timerne gaaet, den ene efter den anden, Solen flytted sig inde i Kammerset, — og saa mente Pus borte paa Bænken, at noget maatte være i Vejen.

Og saa var der noget i Vejen.

Der var gamle Toner, som vilde frem gennem forlængst stængte Veje, der var tyve onde Aar, der gled forbi som en Rad af krumbøjede, hadfyldte Skikkelser med stygge Øjne og stygge Tanker, og der var en bleg Mand, som bad for Livet, — og hans Bøn var baaret af de gamle Toner, kendte, vidunderlige Toner, der brød sig Vej, varmt og blødt, men med smærtende Magt, Vej, Vej gennem Støv og Sten — — — —

Katten fór ende op og skød Ryg af Forfærdelse, da Metje Kajsa med ét faldt overende med Hovedet begravet i Ulden — den dybe, finkartede Uld, der tog imod hende som bløde Kærtegn.

Ikke en Lyd kom over hendes Læber. Lidt efter rejste hun sig braatt og gik hen og aabnede Kisten borte ved Sængen i Hjørnet. Det klang dernede af Sølv, raslede i Papir, hun kom op derfra med Hænderne fulde, — viklede det alt ind i et Klæde, slog Hovedtørklædet om sig og gik ud. Det knagede i Døren, og hun standsede paa Trappehellen udenfor.

En kølig Stilhed mødte hende. Fjældvidden strakte sig i mægtig Hvile, flad og brun med Guldglans i Lyngtoppene; langt dernede blaanede det over Dalsænkningen, de gamle nøgne Træstammer strittede derborte; Luften var saa klar, at hun kunde skelne deres lange Krampeskygger. Fjærnt og fredlyst løftede Snetinderne sig over Aaserne, — deres Konturer tegnede sig sitrende i Solen, og Sneen blussede i Purpur.

Men alt overvældende, nært og myndig som Herrens Røst i Kirken stod „Høgda“ midt imod hende, bred og hvid i stille Belysning. Der susede et strængt Kuldegys ned om hende deroppe fra.

Metje Kajsa blev staaende paa Trappehellen. Hun stod næsten rank og stirrede.

Da var der i alt dette endeløse Rum en eneste liden Lyd, som vakte hende, en eneste Ytring af Liv i al denne vældige Hvile; det var den nye Hest, som gik bag Laaven og slog Tjorelænken mod Marken, mens den græssede.

Hun sank langsomt sammen igen, vendte sig trodsigt og gik ind.

Snart var Døren lukket efter hende.

Vinter.

Sommeren var gaaet, og Jorden laa høstbrun og afpillet med Himlen over sig frostblank og fuld af Nordlys.

Slig blev den liggende længe færdig til Vinteren, som ventedes. Det drog langt udover November, Myrvandene frøs og Jorden revnede af Tørfrost; Solen fik Svindsot, og da det lakkede over Midten af Maaneden, var den helt borte — gav blot nogle sygnende Genskin i Syd over Fjældene i Middagstimen.

Men ude i det øde Ishav har Vinterens tunge Taager samlet sig; tættere, tættere siger de ind i hinanden til mægtig Fylking, tættere, tungere — — — —

Høsten venter over Jorden, Vinteren venter i Havet — — —

Og saa kommer han endelig en Dag den flyvende Nordenvind, stemmer sine stærke Skuldre mod Taagerne, — af Sted vælter de, drivende tunge, og under dem breder sig Mørket over det salte Hav, — frem, frem, til de tørner mod Kystens Klipper, splittes og sønderflænges, presses ind mellem Skær og Kløfter, tumler og tordner derindenfor, saa Sejlere i Sund og Fjord de flygter til Lands, og alle Døre de stænges.

— — — —

Det lakkede mod Jul, og Uvejret rasede endnu; Uger gik ind og Uger gik ud i samme Drøn og Brag i Bælgmørket, og da Fjorddampskibet fjorten Dage efter Rutetid laa ved Langøren Brygge, holdtes det rent for et Mirakel blandt Folk, at det var naaet frem i sligt Vejr. Men Is og Snefog laa der ogsaa over det fra Mast til Side, og knap var Folk om Bord til at kende i Graalysningen for Frostrim i Haar og Skæg, — Skærf og Pelsværk, Frakker og Shawler i mangedobbelt Pakning.

Haardt nok holdt det at faa losset i Baaden den hele Bygdens Juleforsyning, men endelig var det da gjort, og Iversens Baad kom i god Behold tilbage, fuldlastet af Gods og med én Passager.

Denne ene Passager var Metje Kajsa. Hun gav sig liden Tid paa Langøren og lagde ivej indover Sletten til Præstegaarden.

Udenfor Døren standsede hun, — greb efter Dørklinken, men holdt inde. Blæsten fór ulende med en vaskende Snedrive gennem det tomme Gaardsrum, der alt syntes dødt og stængt. Øverst oppe i Gavlen lyste det gennem Vinduet.

Hun fór sammen under det svære Tørklæde; Hjærteslagene gik, saa hun hørte dem; saa trak hun Vejret dybt, greb resolut i Dørhammeren og lod den falde med sit dumpe Drøn.

Lidt efter gik Døren op paa Gløtt.

— Om Præsten var at faa snakke med?

— „Nej, Far studerer Prækenen."

Gutten skalv i Mælet af Mørkrædsel; men da hun derude i Sneen mældte sig at være Metje Kajsa, smældte Døren i, og Skridtene fór opover Trappen indenfor i livræd Hast.

Saa stod hun alene igen — skulde hun gaa? Men da lød atter Trin indenfor, rolige og faste, og Døren sloges helt op.

„Kom ind, kom ind, Metje Kajsa!"

Og Præsten gik foran op de to Trapper og slog Døren op til Studereværelset:

„Se her er lyst og varmt, værsaagod!"

Der strømmede imod hende en lun Luft af Tobak og gamle Bøger; hendes Gru forsvandt, da han talte og lod, som havde han ventet hendes Besøg, — som overraskede det ham slet ikke, — ingen pinlig Undren og ingen pinlige Forklaringer.

„Hvad var det saa i Dag da, Metje Kajsa?" kom det saa godt og lunt; Præsten havde faaet Piben tændt og sad ligeoverfor hende.

„Aa de' va' no ek' nokke videre — — — —"

„Du har haft slemt Føre nedover, kan jeg tænke — svært saa det holder sig med Uvejret!"

„Æ kjæm' no af Pyen sidste", sagde hun.

„Har Du været i Byen nu? Det var Julehandel det da vel?"

„Aa-nej", svarede hun stille og arbejdede med sine mange Yderplag, til hun frem af Barmen fik et Papir, som hun uden Ord leverede Præsten.

„Er det til mig dette her?"

„Ja, om no Bræsten vilde greje den Sake for me'?"

Han læste det langsomt igennem. Det var et stort Dokument skrevet af en kyndig Sagførerhaand og underskrevet med store, barnlige Bogstaver:

„Mædje Gajsa Pæivi."

Da han var færdig, saa han paa hende. Hun havde rejst sig og stod med Øjnene i Gulvet.

Præsten rejste sig ogsaa og gik op og ned i Værelset, lagde Piben fra sig og fór med Haanden over Øjnene. Hans Skridt lød dæmpet over Tæppet. Endelig standsede han ved Siden af hende, lagde Haanden paa hendes Skulder og sagde næsten hviskende:

„Gud velsigne dig, Metje Kajsa."

Hun famlede om hinanden med Hænderne, saa hurtig op — og nejede med bøjet Hoved.

Han gik igen en Stund.

„Men naar du nu gir, saavidt jeg skønner, alt hvad du ejer og har, til Henrik Eliesersen, Gaard og Grund, Fæ og Penge, hvad skal du saa leve af selv, Metje Kajsa?"

„Aa, de' plive vel e' Raad."

„Hvor vil du gøre af dig da?"

„Æ vil gaa hjem igen.“

„Hvor hjem?“

„Til Vinland, til Gorbilombola.“

„Har du Slægt der?“

„Aanej.“

„End Venner?“

„Aa nej. De' e' no længe siden.“

„Men hvorfor da rejse herfra?“

„Aa Bræste, her e' no ek Ven her heller.“

Præsten gik atter lidt; saa standsede han:

„Ja ja, Metje Kajsa, men nu har du faaet dig en Ven, som vil følge med dig overalt, Gud i Himlen er din Ven, Metje Kajsa.“

Da saa hun pludselig op mod ham med store, sorte Øjne, som i Angest, i fortvivlet Bøn; hendes Barm gik voldsomt, og Ordene stønnedes frem i Graad:

„Sige du Sandhejde te me' no, Bræste?“

„Ja, Metje Kajsa, jeg gør det. Hvorfor tviler du derpaa?“

Det varede en Tid, inden hun fik Ordene frem:

„Aa, Bræste, e ha vore saa vonde.“

„Sid ned, Metje Kajsa“, sagde Præsten; men hun rystede paa Hovedet, tullede Tørklædet om sig og gik mod Døren. Der vendte hun og gik pludselig hen til Præsten, tog hans ene Haand i begge sine og faldt paa Knæ for ham; han lagde sin anden Haand paa hendes Hoved, kæmpede lidt med Stemmen, men sagde endelig ganske stille og rolig:

„Gud velsigne dig, Metje Kajsa.“

Saa rejste hun sig og tullede ud af Døren. Præsten kom efter med Lampen og standsede hende i Gangen.

„Sig mig, Metje Kajsa, maa jeg ikke give dig en Bibelbog? Jeg har en her paa dit Sprog.“

Efter megen Tørren og Pudsen svarte hun:

„Nej Tak, Bræste, e' ha fundet fræm min egen her i Haust; e' fik han af Bræsten i Vængslet.“

„Jaja, — men du kommer nok ned til mig, før du rejser?“

„Aaja tak.“

„Farvel da, Metje Kajsa!“

„Varvel Bræste!“

— — — —

Uvejret mattedes og stilnede endelig af. Da det lysnede lidt den næste Dag, var Kampen endt — Høsten færdig og Vinteren inde. Sneen laa tre Alen høj udfor Stuedørene, stængende Vej og Syn mellem Gaardene, dynget udover Ur og Li som en stivnet Flom — helt ned i Stranden, hvor Flod og Fjære æder sin sorte Stribe indunder den.

Vinteren havde bred og magelig sat sig til Rette i sine hvide Hynder.

Men en Rypeskytter, som kom over Fjældet fra Isakdalen ved Middagstid, fandt Metje Kajsas stivfrosne Lig oppe ved Vejskillet mellem Beivi og Isakdalen. Hun havde nok forsøgt sig med at komme over til Isakosen om Kvælden i det Vejr, som endnu da var; — rent uvittigt af saa gammelt et Kvindfolk!

BERNT LIE.

Stridspunkterne i Grundloven.

„Det nytter ikke at sige, at Grundloven er „god nok, vel at mærke naar den forstaas og „udføres, saaledes som man mener, at den bør „forstaas og udføres, saafremt man ikke har „noget Middel til at bevirke, at den forstaas „og udføres paa denne Maade af alle de Parter, „som have Del i dens Forstaaelse og Udførelse."

Klein i Folketinget $18^{65}/_{66}$.

Den for faa Aar siden saa hæftig opblussende Kamp om Parlamentarismen, kan vel nu, indtil videre i det mindste, betragtes som afsluttet. Det tør vel antages, at man fra Venstres Side har indset, at Fordringen om Folketingsparlamentarisme under en Forfatning som vor nuværende med to i det væsentlige lige stillede, men af saa særdeles forskelligartede Valgretsvilkaar fremgaaede, lovgivende og finansbevilgende Kamre allerede af denne Grund er som Retskrav uigennemførlig, medens det maa være en fjærnere Fremtid forbeholdt, hvad der muligen faktisk gennem Sædvanens stille Magt kan udvikle sig af Folketingets Forret til først at behandle de aarlige Finansbevillinger, en Forret, som rigtignok for Øjeblikket ikke kan siges at være i synderlig høj Kurs. — Fra højre og Regeringspartiets Side derimod — og herom foreligger der Tilkendegivelser[1]) fra ingen ringere Autoritet end selve Hs. Ekscellence den nuværende Konsejlspræsident — synes man for saa vidt at ville vedkende sig Rigsdagsparlamentarisme, som det indrømmes, at Ministeriet, dersom nogensinde

---

[1]) Senest bl. a. i Folketinget $18^{85}/_{86}$ (Tidende S. 591). „Hvor ofte har jeg ikke udtalt her i denne Sal, at jeg vilde bøje mig for, hvad dette Ting og det andet Ting bleve enige om, og at jeg, dersom det var noget, jeg ansaa for uforsvarligt, vilde overlade det til andre at gennemføre det" — en Udtalelse, til hvilken Monrad sarkastisk bemærkede: „Saaledes tales der i denne Sal: andre Steder hedder det, at for at Ministeren skal kunne blive, maa begge Ting være enige om, at det er ønskeligt."

det vidunderlige skulde hænde, at det i en eller anden vigtig Sag fik begge Tings Flertal imod sig, da maatte ansé det for sin Pligt at træde tilbage, Kongens Ret selvfølgelig uforkrænket til efter sit Skøn at modtage eller nægte Afskedsbegæringen.

Men er saaledes end Striden om Parlamentarismen for Tiden bragt ud af Sagaen, saa er der dog endnu et langt, langt Spring frem til Enighed mellem Partierne om Forfatningens rette Forstaaelse og Udførelse. Endnu er Striden fuldt ud standende om Betingelserne for de saakaldte foreløbige Loves Udstedelse og navnlig for deres retsgyldige Varighed i Henhold til Grundlovens § 25, og lige saa skarpt staar Mening mod Mening om Vilkaarene for Finansbevillingsmyndighedens Udøvelse overensstemmende med Grlvns. § 49. Altsaa om tvende af de allervigtigste og mest indgribende Æmner i vort Forfatningsliv er der Kamp, og næppe nogen Udsigt til, at denne i lange Tider ad regelmæssig Vej vil kunne føres til Ende.

Bestemmelserne om de foreløbige eller provisoriske Love i den nu gældende Grundlov ere Ord til andet gaaede over i denne fra Juni-Grundlovens § 30 saa lydende: „I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven og altid bør forelægges den følgende Rigsdag“, og Forskrifterne om Finansbevillingerne, der i Juni-Grundloven havde Plads i § 52, hvor det hed: „Forinden Finansloven er vedtagen, maa Skatterne ikke opkræves. Ingen Udgift maa afholdes, som ej har Hjemmel i Finansloven“, have i den nuværende Grundlovs § 49 blot modtaget den Slutningstilføjelse: „eller i en Tillægsbevillingslov“, hvilket kun tilsigtede at tydeliggøre den Mening, der alt i Forvejen indeholdtes i Paragrafen. — Da Grundlovsbuddene saaledes maa betragtes som i et og alt fuldkommen identiske, synes den naturlige Konsekvens heraf at maatte blive den, at ogsaa deres Fortolkning og Anvendelse maatte blive den selvsamme under den gennemsete Grundlovs Herredømme, som den havde været under den gamle Grundlovs; — dette er imidlertid saa langtfra Tilfældet, at netop det modsatte lader sig paavise! —

I det Forslag til „Grundlov for Danmarks Rige“. som i 1849 forelagdes den da indkaldte Rigsforsamling, indeholdtes intet om en Kongen forbeholdt, foreløbig Lovgivningsmyndighed. Det var først det nedsatte Udvalg, der med Krieger som Ordfører fra Hovedreglen i Grlvns. § 2: „den lovgivende Magt er hos Kongen

og Rigsdagen i Forening" foreslog at hidsætte den ovenanførte Undtagelsesbestemmelse, for, naar Rigsdagen ikke var samlet, at bøde paa de Ulæmper og den Skade for Samfundet, der kunde opstaa, naar et eller andet uforudseeligt og vigtigt Tilfælde maatte indtræde, hvis Krav ellers ikke vilde kunne ske betimelig Fyldest[1]). Med denne Motivering, der slutter med udtrykkelig at indskærpe, at Loven stedse skal forelægges den følgende Rigsdag, „uden hvis Bekræftelse den bortfalder", og i denne Aand blev Udvalgsforslaget vedtaget med 127 Stemmer mod 2 (Tscherning og Dr. G. Winther, hvilken sidste ikke vilde være med til „saaledes at bortgive en Del af Folkets lovgivende Myndighed"), og i denne Aand og med dette Hensyn blev det forstaaet af Regering, Rigsdag og Statsretslærerne[2]) og anvendt i alle de paafølgende Aar indtil 1866. I saa Henseende fortjæner i denne Sammenhæng særlig at fremhæves den bekendte Landstingsbetænkning af 1857, under hvilken bl. a. findes saa vægtige Navne som Orla Lehmann, J. N. Madvig og M. P. Bruun. „Det er en Selvfølge" siges det her, „at den i Grlvns. § 30 (nu altsaa § 25) anordnede Forelæggelse for den først sammentrædende Rigsdag af en foreløbig Lov ikke kan være en Forelæggelse til Efterretning, men ... en Forelæggelse til Vedtagelse overensstemmende med den i foregaaende § foreskrevne Fremsættelse af Forslag til Love. Enhver Rigsdagen forelagt foreløbig Lov er altsaa et Lovforslag, men som samtidig dermed vedbliver at gælde som foreløbig Lov, indtil dens Skæbne er afgjort, men bortfalder som saadan, saa snart en af Rigsdagens Afdelinger forkaster den, eller Kongen nægter sit Samtykke til de Forandringer, med hvilke begge Ting maatte have vedtaget samme, eller en endelig Lov træder i den foreløbiges Sted, eller den Rigsdag, for hvilken den har været forelagt, skilles ad, uden at noget af disse Tilfælde er indtraadt." Betænkningen indskærper end videre, til Overflod kunde man fristes til at sige, hvis ikke Eftertiden havde belært os anderledes, at „den foreløbige Lov i

[1]) Det tilføjes senere: „kun maa den provisoriske Lovgivningsmyndigheds Anvendelse finde sin Retfærdiggørelse hos den Rigsdag, som derefter træder sammen, og finder den ikke denne, saa er dens Forudsætning bristet."

[2]) Holck forkaster vel Læren om, at den foreløbige Lov ikke kan overleve nogen Rigsdagssamling, men indrømmer til Gengæld fuldt ud det private Initiativ samme Ret og Betydning som Regeringens med Hensyn til Lovens Indbringelse i Tingene.

Henhold til det ovenanførte altsaa ikke kan overleve nogen Rigsdagssamling", og denne prægnante Udtalelse stod for hen Datidens politiske Opfattelse som en fast og urokkelig Maksime, fra hvilken der ikke kendtes nogen Afvigelse eller Undtagelse.

Saaledes var altsaa Junitraditionernes Forstaaelse af Provisoriemyndigheden, og hvad Bevillingsspørgsmaalet angaar, da er det i denne Forbindelse nok at minde om, at der i det hele Tidsrum fra 1849—66 ingensinde af Regeringen er blevet udstedt nogen selvtagen Finanslov. Der kunde være og var ofte mere end tilstrækkelig Uenighed mellem de 2de Ting ikke blot om enkelte Poster i Budgetet, men endog om meget gennemgribende Principer: — ti, som en ansét Politiker ved en anden Lejlighed har bemærket, „Landstinget ansaa det væsentlig for sin Opgave at værne om Finanslovens Renhed, saa at den ikke forkvakledes ved, at der indsattes Ting i den, som ej burde være der" — saaledes t. Eks. om Spørgsmaalet, hvorvidt bestaaende Love kunde ophæves eller ændres gennem Afstemning over de tilsvarende Satser i Finansloven; men hvor stærk end Bølgegangen stundum kunde rejse sig: naar man nærmede sig den 1ste April, indtraadte der et Slags Havblik, og man enedes i hvert Fald om en „midlertidig" Finanslov efter den da brugelige Formel [1]) men med en vis Tidsbegrænsning, ved hvilken ingen den Gang faldt paa at nære Betænkeligheder, og inden den fastsatte Frist kom der stedse ved gensidig Hensynstagen og Regeringens forstandige Mægling den fornødne Overensstemmelse tilstede; ti selv en, paa hin Tid i det mindste, for saa lidet frisindet ansét Finansminister som Grev Sponneck var dog konstitutionel nok til at vedkende sig, at „det Ministerium, som ikke kan faa de fornødne Skatter bevilgede af Repræsentationen, vil være nødt til at takke af, hvilket fremdeles vil være Tilfældet, indtil der kommer et Ministerium, som nyder denne Tillid hos Repræsentationen" [2]), og denne Opfattelse mødte fuld Tilslutning i den oplyste offentlige Mening med

---

[1]) Rigsdagen har vedtaget og Kongen ved sit Samtykke stadfæstet følgende Lov: „Indtil Finansloven for Aaret nu er given, og senest indtil Dato bemyndiges Regeringen til foreløbig at afholde de nødvendige løbende Udgifter efter de hidtil gældende Regler, dog at de Hovedsummer, der ere opførte paa det Rigsdagen forelagte Finanslovforslag ikke overskrides, samt til at opkræve de bestaaende Skatter.

[2]) Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1849 II. S. 2375.

„Fædrelandet“ og „Dagbladet“ i Spidsen. Den eneste Undtagelse, man har troet at kunne paapege fra den ovenanførte Regel, er den foreløbige Lov af 12te Maj 1853, hvorved den af Rigsdagen i den midlertidige Lov af 28de Marts s. A. givne og til den 31de Maj næstefter vedvarende Bemyndigelse til foreløbig at afholde Udgifter og opkræve Skatter, af Regeringen paa egen Haand forlængedes indtil den paafølgende 31de August. Men samtidig hermed indkaldtes Rigsdagen til Møde den 13de Juni, og den udførlige Redegørelse i den foreløbige Lovs Indledning om Grunden til dette Skridt — det foretoges under de stormende Forhandlinger og gentagne Opløsninger af Tingene i Anledning af Toldgrænsens Flytning til Elben og den ny Tronfølgelov — vidne, hvad i øvrigt ogsaa gælder om den skarpe Dadel, som blev Regeringen til Del saavel paa Rigsdagen som i Pressen paa Grund af denne dens egenmægtige og dog, med Nutidens Briller sete, saa uskyldige Handlemaade, tilstrækkeligt om, hvad Aand der i hine Dage var den herskende.

Men nu knap en Menneskealder senere under Juni-Grundloven, hvilket herfra helt forskelligt Billede opruller sig ikke for os!

Provisoriemyndigheden staar der ikke længere som et Nødmiddel til at afhjælpe Ulæmperne ved Rigsdagens Fravær. Nej der sidder en Regering, som netop hjemsender Rigsdagen for ved dennes saaledes tilvejebragte Fjærnelse at faa den formelle Adgang til at udstede sine foreløbige Love — en Hensigt hvorpaa den ikke en Gang bryder sig om at lægge Dølgsmaal —; vi slides med Tilstande, hvorunder de foreløbige Love regelmæssig og i den senere Tid først langt hen i Samlingen indbringes i det Ting om hvilket Ministeriet nu med 7 Aars Erfaring fuldt vel véd, og netop fordi det vèd, at det ikke undsér sig ved Aar efter Aar at begrave dem i ørkesløse Udvalg til Samlingens Slutning. Og Kronen paa Værket sætter Højesteretsdommen af 15de Oktober 1886[1]), som

[1]) Denne mærkelige Dom lyder efter Højesteretstidende (Nr. 27 for $18^{86}/_{87}$) i sin Helhed saaledes: „Den fra Tiltaltes Side fremhævede Omstændighed, at den i den indankede Dom nævnte foreløbige Lov af 2den Novbr. 1885 (om Tillæg til Straffeloven) er udstedt, medens Rigsdagens Møder ifølge kgl. aab. Brev af 23de Oktbr. s. A. kun vare udsatte, kan ikke medføre, at Loven skulde være ulovlig udstedt, efter som Rigsdagen lige fuldt maatte ansés, saaledes som Grlvns. § 25 fordrer, ikke at have været samlet paa den Tid Loven udstedtes.

ikke blot har frakendt det private Initiativ, altsaa Rigsdagsmedlemmerne, Adgang til med de af en eventuel Forkastelse flydende Retsvirkninger at indbringe den foreløbige Lov i Tingene og forbeholdt Regeringens Medlemmer alene denne Myndighed, men som tillige til Trods for hin af hele Rigsdagen og hele Landet, kan man gærne sige, i sin Tid godkendte Udvalgsbetænkning og i fuldeste Modstrid med den Motivering, i Henhold til hvilken § 25 overhovedet har sét Lyset, har statueret, at den Omstændighed, at en Rigsdagssamling sluttes, uden at den foreløbige Lov er bleven bekræftet, ikke kan bevirke, at denne kan betragtes som bortfalden.

Fra et blot og bart og som Undtagelse fra Hovedreglen, at Lovgivningsmagten tilkommer Konge og Rigsdag i Forening, til de snævreste Forudsætninger i Henseende til Indhold og Varighed knyttet Nødmiddel er Provisoriemyndigheden saaledes efterhaanden bleven ammet op til et Tvangs- og Angrebsvaaben, der, saa længe Regeringen og det ene af Tingene støtte hinanden, kan benyttes til ganske at lamme det andet Tings Deltagelse i Lovgivningen, og det er ikke blot en Talemaade, men en sørgelig og aktuel Sandhed, at § 25 er bleven en Ventil, gennem hvilken Folkets Ret og Forfatningens Saft og Kraft langsomt, men sikkert, hvis der ikke sættes en Stopper, vil fordampe.

I Dommen er det derhos rettelig antaget, at den Omstændighed, at det i Rigsdagens Folketing ved privat Initiativ indbragte Lovforslag af samme Indhold som den foreløbige Lov den 21de Decbr. f. A. blev nægtet Fremme ved en Dagsorden, ved hvilken tillige den foreløbige Lov erklæredes forkastet, ikke har kunnet bevirke Lovens Ophævelse.

I Henhold hertil og det i Dommen i øvrigt anførte (nemlig om Indholdet af den paaklagede Bladartikel) maa det billiges, at Tiltalte er dømt efter den nævnte (foreløbige) Lovs § 3. Vel er det for Højesteret anbragt, at der ikke vel kunde idømmes ham nogen Straf for den begaaede Lovovertrædelse, fordi Loven var bortfalden derved, at den Rigsdagssamling, hvori den af Regeringen den 19de Decbr. f. A., var forelagt Landstinget, var bleven sluttet den 8de Februar d. A., uden at nogen Bekræftelse af Loven da endnu havde fundet Sted, men om en saadan Ophævelse af Tiltaltes Straffeskyld bliver der allerede af den Grund ikke Spørgsmaal, at der mangler tilstrækkelig Føje til, paa Grund af den anførte Omstændighed at betragte den foreløbige Lov som bortfalden, hvorom intet indeholdes i Grlvns. § 25, ligesom det hverken kan udledes af Lovens Paabud om foreløbige Loves Forelæggelse for den følgende Rigsdag eller af andre Bestemmelser i Grundloven, saa lidt som af Lovens Karakter som foreløbig".

Og ikke lysteligere er Skuet, om man vender sig til Udøvelsen af Rigsdagens Bevillingsmagt. Siden 1885 kendes ingen Finanslov, ɔ: intet af Rigsdagen vedtaget Budget, mere[1]). Ikke blot have de tvende Ting ikke i Tide eller Utide kunnet enes om Bevillingernes Givelse, men Landstinget har end ikke længer villet yde sin Medvirkning til „midlertidige Finanslove“, affattede i den ovenfor angivne, siden Grundlovens Givelse brugelige Skikkelse, og Følgen heraf er da bleven den, at Regeringen nu paa ottende Aar — i Reglen i den foreløbige Lovs Form i Henhold til Professor Matzens Recept efter Grlvns. § 25, en enkelt Gang formedelst de særlige Omstændigheder dog under Paakaldelse af § 11[2]) — har bemyndiget sig selv til at „opkræve de bestaaende Skatter og Afgifter, samt til foreløbig at afholde, ikke som forhen „de løbende“, men „*de til Statsstyrelsens forsvarlige Førelse nødvendige Udgifter*, *deriblandt* de Udgifter, som ere vedtagne af begge Rigsdagens Afdelinger, dog at de Hovedsummer, der ere opførte paa de af Regeringen fremsatte Forslag til Finanslov for Aaret ikke overskrides.“ Naar det nu herved erindres, at det er Regeringen

---

[1]) I Folketingstidende $18^{85}/_{86}$ S. 430, flg. har Berg sammenfattet nogle interessante Oplysninger om Folketingets Stilling til Finanslovene siden Grundlovens Givelse. Han skelner her mellem 3dje Tidsrum, det første fra 1849 til 1865 (ɔ: til Grundlovsforandringen), det andet fra 1866 til 1875 (ɔ: det nuværende Ministeriums Tiltræden) og det tredje fra 1875 til 1885. I første Tidsrum vedtoges 10 af de 16 aarlige Finanslovforslag, der fremkom, uforandrede som de vare gaaede fra Folketinget; 4 vedtoges ved eneste Behandling i Folketinget og 1 paa lignende Maade i Landstinget, og kun 1 (for $1860/_{61}$) gik til Fællesudvalg, hvis Indstillinger derefter bleve vedtagne. I andet Tidsrum med 10 Lovforslag bleve 4 vedtagne i den Form, de havde faaet i Folketinget, 3 bleve ubetydelig ændrede i Landstinget og derefter vedtagne af Folketinget, 2 vedtoges ved eneste Behandling i Landstinget, og 1 (for $18^{75}/_{76}$) gik i Fællesudvalg og blev derefter vedtaget. I tredje Tidsrum, ligeledes med 10 Lovforslag, bleve 4 vedtagne af Landstinget, saaledes som de vare sendte fra Folketinget, 2 bleve ubetydelig ændrede og derefter vedtagne af Folketinget i Landstingets Form; af de resterende 4 blev Forslaget for $18^{82}/_{83}$ vedtaget efter Indstilling fra Fællesudvalget, men de 3 andre ($18^{77}/_{78}$, $18^{81}/_{82}$ og $18^{85}/_{86}$) kom fra Fællesudvalget uden Resultat; det ene erstattedes med en for hele Aaret varende „midlertidig Finanslov“, de 2 andre med provisoriske Finanslove. — Tidsrummet efter 1886 indtil Nutiden har, som berørt, kun Provisorier. —

[2]) § 11 i Grlvn.: „Kongen har med de i denne Grundlov fastsatte Indskrænkninger den højeste Myndighed over alle Rigets Anliggender og udøver den gennem sine Ministre“.

selv, der raader for, hvad og hvor meget den vil opføre i de af den fremsatte Forslag, og Regeringen selv, der bedømmer, — under et, som nedenfor skal paavises, illusorisk Rigsretsansvar —, hvad der udfordres til „Statsstyrelsens forsvarlige Førelse“, og det derhos ydermere fremgaar af Bemyndigelsens Ordlyd — jvfr. Udtrykket „deriblandt“ —, at Regeringen paa ingen Maade er indskrænket til de Udgifters Afholdelse, „som begge Rigsdagens Afdelinger have vedtaget“, vil det næppe kunne modsiges, at den danske Rigsdags og det danske Folks Skatte- og Bevillingsret nu for Øjeblikket ikke er synderlig større end i de raadgivende Provinsialstænders Tid. Det er overfor denne Kendsgerning en meget ringe Trøst, at Folketinget én Gang om Aaret henretter Finansprovisoriet, rigtignok ikkun in effigie, og naar det høje Ting lige saa regelmæssig, i øvrigt med god Føje, nægter at give Decharge til Regeringen paa de i Henhold til dens selvtagne Bevillinger aflagte Regnskaber, saa er dette i bedste Fald en Veksel, der trækkes paa en uvis og maaske meget fjærn Fremtid.

Saa himmelvid forskellig er altsaa Tilstanden under de tvende Grundloves Herredømme, uagtet de vedkommende Lovparagrafers ubetingede Identitet, og skøndt der kun ligger saa kort et Spand af Aar mellem den Gang og nu. Hvorledes skal man da forklare sig dette Særsyn? Det er jo ikke fremmede Erobrere, der have trængt sig ind og nu sidde for Styret i Danmarks Rige; ej heller er det Folkets store Flertal, som har skiftet Hu og Vilje, og der er jo ikke ellers noget, som tyder paa Nedgang og Affældighed i Samfundslivets Rørelser. Gaadens Løsning er dog i Virkeligheden ikke ret vanskelig, ti den ligger simpelthen i Landstingets Omdannelse 1866.

Ifølge Juni-Grundloven havde alle 30aarige, uberygtede og vederhæftige Mænd med egen Husstand Valgret saavel til Folke- som til Landstinget, kun at Valgene til dette sidste foretoges gennem Valgmænd, og at de, som skulde kunne vælges ind i dette (Valgbarheden), maatte være over 40 Aar og have en aarlig Indtægt af mindst 2400 Kroner. — En naturlig Følge heraf blev da den, at Flertallet i hvert af Tingene i det væsentlige kom til at staa paa samme Underlag, saa vist som det er Vælgernes Flertal, hvorfra de Valgtes Flertal udgaar. Den højere Alder for de Valgbare kunde maaske bevirke nogen større Modenhed og Livserfaring hos den enkelte, den større Formue en konservativere og sindigere Holdning; men i det hele og store maatte dog Fler-

tallet i begge Ting blive stemplet med samme Grundpræg og baaret af samme Grundsyn paa Forhold, Ting og Personer, hvad, som alt fremhævet, dog ingenlunde udelukker, at der paa forskellige Omraader kunde opstaa Meningsuligheder og Brydning om Enkeltheder. — Man vilde maaske komme Sandheden nær ved at betegne det daværende Landsting som et afdæmpet og, om Udtrykket ikke misforstaas, filtreret Folketing. I alt Fald vare og følte Tingene sig, saaledes som de ogsaa i Grundlovssproget kaldes, som Afdelinger af en og samme Repræsentation for et og samme Vælgerfolk.

Men helt anderledes er det med det nuværende Landsting. Af dettes 66 Medlemmer vælges 12 Medlemmer af Kongen (ɔ: Regeringen) paa Livstid og 1 af Færøernes Lagting, men de øvrige 53 af 3434 Valgmænd, af hvilke den ene Halvdel udnævnes af samtlige Folketingsvælgere, men den anden Halvdel (c. 1717) bestaar dels af de paa Landet bosatte, over de 10 store Landstingskredse udenfor København fordelte 1069 højstbeskattede Personer, dels af 648 Valgmænd, udnævnte af dem, som i Hovedstaden have haft en aarlig Skatteindtægt af mindst 4000 Kr. og i Købstæderne enten svaret 150 Kr. i Skat eller haft en Indtægt af 2000 Kr. om Aaret. — De højstbeskattede kunne saaledes raade for Halvdelen af Valgmandsvalgene og derigennem atter for Halvdelen af de 53 Landstingspladser. — Men denne Halvdel giver i Forening med de 12 kongevalgte Medlemmer, der med samme kunne paaregnes i det væsentlige at ville staa last og brast, et Flertal i Landstinget af en ganske anden Farve og med et helt andet Mærke end Folketingets Flertal. Udenfor de egentlig nationale og almenmenneskelige Kultur- og Moralforhold ville de tvende Flertal kun have faa Berøringspunkter; Livsforudsætningerne, Grundopfattelsen og Tænkesættet ville afvige i saa mangfoldige Retninger, at der om de talrigste i Statslivet mødende Æmner vil være ikke blot Uenighed, men ofte snarest Modsætning tilstede, og er der end nogen Overdrivelse i Tschernings Ytringer[1]), at Juli-Grundlovens

[1]) Tscherning: „Nørrejydsk Tidende“ 1873 Nr. 90: „Ordningen er ikke bleven lettere ved Folkets Deling i 1866 i et Overfolk og et Underfolk, hint i alt væsentligt udstyret med sin egen Repræsentation i Landstinget og tillige tilstede i Folketinget med al den Indflydelse, som Lykkesvilkaar og gunstig Livsstilling giver ... Hvorledes Ministeriet end vælges, vil det dog i sine væsentligste Bestanddele nærmest komme til at høre til den af Skæbnen begunstigede Del af Samfundet. Den politiske Uenighed

Valgmaade til Landstinget har skabt, hvad han kalder „et Overfolk“ og „et Underfolk“, saa er det dog vist, at den har vakt til Live og givet en Dualisme Indpas i vort Forfatningsliv, som var fremmed for den ældre Grundlov, men som trods de Forhaabninger, der under Grundlovsforhandlingerne i 1885/86 udtaltes af flere af Oppositionens daværende Ledere (Berg & Holstein), snarere i Aarenes Løb tør antages at ville vokse end at aftage.

Det er fra denne Dualisme, at Omslaget hidrører, og ved Hjælp af hvilken det lettelig lader sig forklare.

Som Forholdene i Verden indtil videre og vel i en temmelig lang Fremtid — med mindre et nyt 1848 skulde mælde sig — ville vedblive at være, vil Danmarks Regering og Kongens Ministerium kunne forudsættes fortrinsvis at ville blive rekruteret af Mænd, der tilhøre Overfolkets Rækker eller dog væsentlig se med dets Øjne og høre med dets Ører, tænke med dets Forudsætninger og føle med dets Sympatier. — Men for at der skal kunne opereres med Grlvns. § 25 paa den Maade, som nu sker, udfordres der netop et Flertal i det ene Ting, hos hvilket en saadan Regering kan vente at finde Støtte lige overfor et Flertal i det andet Ting under dens Fremskriden paa den en Gang betraadte Bane, og saa længe ej et sligt Flertal fandtes i Landstinget, vilde selv hundrede Højesteretsdomme som den af 1886 have været uden Nytte, ti der vilde have manglet Redskaber til at virke med. Og for at kunne operere paa Bevillingsomraadet paa en saadan Maade, at Nødsrettens Grundsætninger maa paakaldes til Gunst for selvtagne Pengebevillinger, hvis ikke Stat og Samfund skal ramle sammen og rystes ud af Fugerne hvert Aars 1ste April, udkræves det, at der maa staa et Flertal i det ene Ting saaledes mod et Flertal i det andet, at de end ikke formaa at samle sig om en midlertidig Finansbevilling i den gamle Støbning, og saa partihildet, at man heller giver Slip paa Rigsdagens Bevillingsmyndighed overhovedet end viger en Fodsbred fra sin overfor Regeringens Bevillingsforlangender i det hele indtagne Stilling.

---

er ved Ophævelsen af den politiske Lighed (gennem Valgloven) ført tilbage til at blive en Strid mellem de forskellige Samfundslag, og medens de borgerlige Uligheder havde tabt deres Betydning overfor den enevældige Kongemagt, under hvilken de kun havde en taalt Tilværelse, faa de, for hver Dag de vedblive under de nærværende Retsforhold, et fastere Fodfæste“.

Men glemmer jeg da ikke under Skildringen af al denne Forfatningselende, at vi have fuld Ministeransvarlighed med Folketinget som Anklager og en grundlovmæssig ordnet, dømmende Rigsret samt udførlige Retsforfølgningsregler efter Loven af 3. Marts 1852? — Hvorfor har man da ikke søgt dens kraftige Mellemkomst mod de formentlige Overgreb og prøvet paa at give den Lejlighed til at afgøre, om der har foreligget „paatrængende Nødvendighed“ for Provisoriernes Udstedelse, om den skete Hjemsendelse, for at eller saa at man kunde faa den formelle Adgang til Udstedelsen, har været berettiget, om Professor Matzen virkelig skulde have haft Ret i, at „vedtagen“ i § 49 kan betyde „ikke vedtagen af Rigsdagen“, og om de i Henhold til de provisoriske Budgeter forbrugte Summer kunne antages at have været „fornødne“ i det mindste til „Regeringens forsvarlige Førelse“, o. s. fr.

Ja saaledes og om meget mere kan der visselig spørges, men ogsaa her gør hin Dualisme sine tyngende Konsekvenser gældende.

Den nuværende Rigsret dannes til Hælvten af de 13 Højesteretsdommere og til Hælvten af lige saa mange, af Landstinget af dets egen Midte opnævnte Medlemmer, og dens Domme afsiges, som naturligt er, af Flertallet. Da Landstinget opnævner sine Medlemmer efter den almindelige Flertalsvalgmaade, vil der selvfølgelig af det kun blive udvalgt saadanne, som henhøre til dets Flertal, altsaa kun Dommere, der som Landstingsmænd have været med til forud at billige Regeringens Optræden, netop hvor den har været i Konflikt og Sammenstød med det anklagende Folketingsflertal, og som enten ved deres Udtalelser eller i hvert Tilfælde ved deres Afstemninger paa Forhaand have taget Lod og Del i Striden[1]). Men hvorledes skal saa Jespersen eller Therkelsen, som i Gaar i Landstinget stemte for at give Ministeren de forlangte Millioner til provisoriske Fæstningsværkers Fortsættelse som nødvendige og hensigtsmæssige, eller som har rakt Haand til aarevis at hengemme de foreløbige Love, hvorledes skal han i Morgen kunne optræde som upartisk Dommer i Rigsretten, naar Folketinget

[1]) Naar Berg under Forhandlingerne 18⁸⁵/₈₆ spottende udslynger: „Det skulde ikke undre mig, om Bevillingsretten blev udøvet paa den Maade, at man samlede Rigsrettens Medlemmer af Landstinget — hvorfor ikke af Højesteret med — i en privat Konference og saa søgte at blive enige med dem om det Provisorium, man vilde udstede“, fornemmer man midt under Overdrivelserne dog Braadden. —

rejser Sag, netop fordi Ministrene efter dets Paastand egenmægtig og ikke blot uden Nytte, men til Skade for Staten have udgivet disse Millioner, eller fordi Regeringen ved sin Omgang med Provisorierne, bl. a. ogsaa just ved bestandig at indbringe dem i Landstinget, formenes at have misbrugt og krænket Grlvns. § 25! Saa megen Tro kan ikke ventes i Israel eller hos Landstingets Dommerhalvdel, og blandt Højesteretsdommerne vil der altid, hvor retfærdige de end ville stræbe at være, findes adskillige, som paa Grund af Opdragelse, Alder og Vane, Temperament og selve deres høje Stilling ville være tilbøjelige til uvilkaarlig at tage Begivenhederne fra Kronens Standpunkt og gøre Front mod Opfattelser, som, fordi de udgaa fra Oppositionen, ville forekomme dem at stride mod den kongelige Højhedsret og at aabne Sluserne for Anarki og Folkeherredømme. Der kan derfor med apodiktisk Vished under de foreliggende storpolitiske Konfliktstilfælde forud regnes paa et Regeringen frifindende Rigsretsflertal, og man kan derfor ikke fortænke Folketinget i, at det fremfor at berede sine Modstandere den yderligere Triumf og sin egen Sag det yderligere Nederlag, som en Frifindelse af Rigsretten vilde medføre, foretrækker at lade Tiltalen hvile; — gemt er ikke glemt! —

Rigsretsvejen synes saaledes for Tiden ganske lukket; men dette skal ikke bidrage til at gøre Tilstanden bedre eller taaleligere.

At nu Forholdene have udviklet sig saa akut og forholdsvis hurtigt, derfor bærer bl. a. først den misforstaaede Kamp for Folketingsparlamentarismen — umiddelbart efter en Forfatningsforandring, der netop satte en, om end ikke aldeles uoverstigelig Dæmning for den — og senere det alleruheldigste af alle parlamentariske Felttogsmidler, „Visnepolitiken“, en væsentlig Skyld. Man lærte under den Harme, denne sidste med Rette vakte i den modsatte Lejr, yderligere at hvæsse sine Vaaben; Professor Matzens spidsfindige Fortolkninger og Advokat Pingels massive Teorier ere Afødninger og Udslag af Reaktionen mod Venstres Overdrivelser og stødende Udtalelser om den konstitutionelle Konges Rolle i Forfatningslivet og mod Rigsdagsforhandlingernes stigende Goldhed og Forløbere for, hvad der paafulgte. Selv om imidlertid intet af alt dette havde været, vilde Forfatnings-Dualismen lige fuldt, om end maaske noget senere og mere maskeret, have gjort sine Virkninger følelige. —

Da Grundlovsforandringerne af 1866 gennemførtes, vurderede man aabenbart ikke dette tilstrækkeligt; det var visselig hverken

Mundsvejr eller Hykleri, naar det fra Skaberne af det ny Landsting idelig og idelig forsikredes, at med Undtagelse af dettes Omdannelse — man var ikke langtfra at reducere det hele til et nærmest husligt Anliggende alene for dette Ting — vilde intet blive ændret i Forfatningen, og Folketinget navnlig usvækket bevare sin Hovedindflydelse paa Finansforvaltningen. Og disse Forsikringer troede man endnu længe efter, selv efter at alt var begyndt at gaa forkert, idet man foretrak fortrinsvis at lægge Skylden paa de handlende Personer fremfor paa Omstændighedernes og Forholdenes Magt, og endnu saa sent som i Begyndelsen af 1886 fornemmes der ligesom en Efterklang heraf i de Forhandlinger, som da førtes om en Forandring af forskellige Grundlovsbestemmelser[1]). Der var imidlertid dog enkelte Mænd, som anede Fremtidens Farer og alvorlig advarede mod den Bane, man stod i Færd mod at slaa ind paa; jeg skal blot nævne Monrad, Grundtvig og Tscherning. Især den sidstnævnte var utrættelig i sin Modstand, og hans Slutningsudtalelse i Rigsraadet i Juli 1866: „Jeg ansèr det, der kommer ud af denne Grundlov, for i sig selv saa politisk og moralsk slet, at jeg ikke mere vil have dermed at gøre; der er Fordærvelse deri, som man ikke let bliver af med" vil længe blive mindet. — Der havde jo i Virkeligheden ogsaa været mange andre Maader, hvorpaa der kunde være tilvejebragt et modererende Landsting, naar man nu en Gang vilde af med det, man havde, uden at fremmane saa grel og skarp en Modsætning, som blev Resultatet. — Man kunde som i Sverige og som det for øvrigt var antydet allerede i selve Juni-Grundloven[2]), have lagt Valgene i Kommunal-Repræsentationernes Haand eller benyttet de forskellige Stands- og Samfundskorporationer (Viborgs Forslag) eller under alle Omstændigheder modificeret Landstingets forfatningsmæssige Stilling, saaledes at den nærmere var kommen til at ligne et Kassationssenats eller dsl. Men alt dette havde man den Gang enten ikke tilstrækkeligt Blik for, eller man var bleven træt og

[1]) Man læse saaledes bl. a.: Th. Nielsens, Holsteins og Bergs Foredrag. „Grundloven er god nok, naar blot Folket er vaagent"; „det er ikke Grundloven, som trænger til Forbedring, det er Finansministeren". Holstein mener endog, at de Elementer af almindelig Valgret, som unægtelig ere tilstede i Landstingsvalgloven, lidt efter lidt ville arbejde sig op og komme til at beherske Landstinget.

[2]) Juni-Grlvns. § 44: „Naar en ny Kommunallov er given, kunne Landstingsvalgene gaa over til de større kommunale (Amst- eller Provins-) Raad".

higede efter Ro for at kunne begynde at bygge op, hvad den ulykkelige Krig med Tyskland havde brudt ned, — og saa gik det, som det gik.

Som vi for Tiden faktisk forfatningsmæssig leve, leve vi, og det antager jeg ikke, man behøver at være Venstremand for at erkende, egentlig under en stor — Løgn vilde jeg sige, hvis det ikke var et saa stygt Ord. Den lovgivende Magt, lærer man os, er hos Kongen og Rigsdagen i Forening. Rigsdagen bestaar af de to lige berettigede Kamre: Folketing og Landsting. Finansbevillingsmyndigheden udøves i Lovs Form, og Folketinget behandler Finansloven først. Ministrene ere ansvarlige for deres Embedsførelse, saaledes at Folketinget anklager, og Rigsretten dømmer. Hvad behøves der mere? hvad forlanger man mere? — .. Men Gud bevares, naar Folketinget i en Velfærdssag, hvor Landstinget retsindig støtter eller støttes af Hs. Majestæt Kongens Ministre, viser sig umedgørligt, og genstridigt, er det jo kun billigt, at det bliver sendt hjem, og at Regeringen og Landstinget i deres bedre Indsigt alene sørge for Landets Tarv, og naar Folketinget skulde vise sig saa stærblindt, at det giver sig til at nægte en af Landsting og Regering som nyttig eller forsvarlig godkendt Udgiftspost, saa tager selvfølgelig Ministeriet Udgiften paa sin Kappe og sit Ansvar og bevilger sig den selv, men under alle Formers Iagttagelse. — Det kan der dog vel intet indvendes imod! og skulde Folketinget alligevel være taabeligt og blottet for virkelig Grundlovsindsigt nok til at gøre Rumleri og falde paa at rette nogen Forespørgsel til Rigsretten i denne Anledning, hvilken Beroligelse er det da ikke for enhver god og lovtro Borger, at det forud vides, hvad Svar der vil blive givet.!

Dog Spøg til Side! — Dette er den virkelig herskende Forfatningstilstand herhjemme, afklædt alle pyntelige Talemaader og Tilsløringer, i dens hele Nøgenhed. Selvfølgelig komme Yderlighederne ingenlunde frem i alle Sager eller hver Dag; der er heldigvis mange Anliggender, der ikke give Grund til synderlig Konflikt, hvor derfor det normale Grundlovsmaskineri vil arbejde tilsyneladende i uforstyrret Gænge; men naar Modsætningerne strammes, naar de store Principspørgsmaal sætte Sindene i Bevægelse, med andre Ord i de Tilfælde, hvor en Forfatning just skal vise sin Styrke og sit Herredømme over Borgerne fra den allerhøjeste til den allerlaveste — ja da aabner hin saa ofte

nævnte Dualisme gennem § 25 Ventilerne og lader Spændingen drive bort i provisorisk Damp.

Hvilke Fejl der end kan have klæbet ved den gamle Juni-Grundlov, i denne Henseende var den et helstøbt Arbejde og lod sig, som jeg haaber at have paavist i det foregaaende, netop paa Grund af dens Valgmaade til begge Ting ikke bruge til det konstitutionelle Gøglespil, som vor Samtid har været Vidne til. — Det er derimod Dualismen i Juli-Grundloven, som har gjort den nuværende Forfatning til det løjerlige Vrængebillede af en Forfatning, den er, og gjort os, hvis Frihed man tidligere priste i saa høje Toner, til Genstand for vore Naboers og Frændefolks medlidende Spot. —

Men er der da ingen Mulighed for at komme ud af det Uføre, i hvilket vi saaledes for Tiden ere fastsiddende!

Kunde et saadant Haab nogensinde bygges paa en Tilstands Urimelighed og indre Usandhed, vilde der næppe være Grund til at forsage. Der har derfor været og er maaske endnu frisindede Mænd rundt omkring i Landet, som mene, at man ikke har andet at gøre end rolig at vente. Det blev under Forhandlingerne 18$^{85}/_{86}$ af en ansèt og begavet Taler bl. a. ytret, at Retten vilde nok tilsidst sejre, selv om vi skulde vente 10, 20 ja 30 Aar. Men da man spurgte ham, om vi havde Raad til at vente saa længe, blev han Svaret skyldig. Det er netop Ulykken, at under denne Venten kan altfor meget godt og uerstatteligt gaa til Grunde, selv om der havdes Vished for, at bedre Tider vilde følge derefter. — Nej derfor duer det ikke at støtte sig til dette Halmstraa. Ej heller vilde jeg tilraade at gribe efter den Haandsrækning, som muligen de ikke saa ganske faa Medborgere, der foretrække en usminket og haandgribelig Absolutisme som den i sig selv bedste Regeringsform, maatte ville tilbyde for at slippe bort fra Spilfægteriet og Forsumpningen.

Men heldigvis viser der sig Lysglimt fra andre Kanter i Synskredsen.

Det er en ubestridelig Kendsgerning, at flere og flere, uden Hensyn til Partianskuelser i andre Retninger, — baade Højremænd og Venstremænd og navnlig ogsaa Folk, der hidtil have holdt sig tilbage fra Dagens Strid, ere begyndte at blive betænkelige ved

den Vending, Tingene efterhaanden have taget, og at frygte, at den Magt, Regeringen og Kronen lidt efter lidt under Kampen mod Overgrebene have tilvundet sig, i Tidernes Løb, som det er gaaet i andre Stater, kunde blive til en Magt over og mod alt konstitutionnelt Liv i det hele. De begynde at indse det, Folk som i Kampen have staaet som støtte Højremænd — og denne Indsigt vil vokse, jo mere Visneriet og Erindringen om dets Vildfarelser trænges tilbage —, at den ved de brugte Midler erhvervede Magtstilling under alle Omstændigheder er som et tveægget Sværd, der ført af andre Hænder kan vende sig ogsaa mod det Parti, som først fandt paa at svinge det, og anrette et lige saa stort Mandefald i dettes Rækker som tidligere i dets Modstanderes. Og det skulde end ikke vække Forbavselse, om selve Provisorismens Ophavsmænd og Bannerførere, skøndt i Øjeblikket Sejerherrer, undertiden skulde føle sig ligesom paa gyngende Grund og foretrække, naar Valget gaves dem under Vilkaar, saa det med frelst Anstand kunde ske, at vinde sikkert Fodfæste og ombytte den nuværende Magtens Ret med en fremtidig Rettens Magt.

Med et Hovedpunkt maa man imidlertid her være paa det rene, det nemlig at det vilde være aldeles resultatløst, hvor fristende jeg end skal erkende det at være, nu for Tiden at forsøge paa at rokke ved Landstingets Sammensætning og Valgretten til dette. Paa den én Gang ad denne Vej vundne Stilling giver Landstingets Flertal næppe nogensinde frivilligt Afkald, selv om vi fik en Regering, som vilde gaa med til en Forandring. — Men om vi end derfor under de nærværende Forhold ikke kunne vente at faa Dualismen ud af Grundloven, kunne vi derimod, ikke helt uden Haab i alt Fald, arbejde paa at tillæmpe de Bestemmelser i Grundloven, over hvilke Dualismen har kastet sine værste og dybeste Slagskygger, saa at vor Forfatning atter kan blive, hvad enhver fri Forfatning bør være, et Værn mod Magtens Misbrug, hvad enten de komme fra oven eller fra neden.

Idet jeg herefter gaar over til at fremsætte de efter min Formening paa den ene Side nødvendige og paa den anden Side gennemførlige Forslag til Ændringer i den gældende Grundlov, forudskikker jeg som Indledning nogle Udtalelser, faldne under Folketingsforhandlingerne[1]) i 18⁸⁵/₈₆. „Der har vist sig

[1]) Folketingstidende 18⁸⁵/₈₆ S. 825—26. Kleins Foredrag.

Farer ifølge en misforstaaet Opfattelse og Brug af Bevillingsretten. Dette har ført til Overgreb, som have fremkaldt den Opfattelse, at de fra den ene Side begaaede Fejl benyttes som tilstrækkelig Grund fra den anden Side til at gaa ud over Maalet og Normen for, hvad der er Ret. Det vil derfor være nødvendigt at sætte saadanne Bestemmelser ind i Grundloven, at det, saa vidt muligt, gøres klart, hvad der er Ret, og Fristelsen og Anledningen til samt Paaskuddet for at gøre Overgreb og Krænkelse af de forfatningsmæssige Bestemmelser fjærnes. De Punkter i Grundloven, som have vist sig at give Anledning til disse Misforstaaelser ere netop §§ 25 og 49; derfor skulde de begge forandres. Man maa fra alle Sider erkende at have begaaet Fejl, at man har bedømt Modstanderne urigtigt, og at man maa øve nogen Resignation. Skal der viges paa den ene Side, maa der ogsaa viges paa den anden Side; skal der haves Sikkerhed mod Overgreb fra den ene Part, maa der ogsaa haves Sikkerhed mod Overgreb fra den anden Part".

Følgende den i den foregaaende Fremstilling iagttagne Orden skal jeg først dvæle ved Grlvns § 25.

Med Hensyn til denne § gælder det først og fremmest om at forebygge, at den ved at nedsyltes i det ene af Tingene ikke kommer til Behandling i det andet og derved i Kraft af den oftere ommældte Højesteretsdom opnaar Ævne til at overleve Samlingen og bevare Gyldighed. Naar blot dette kan forhindres, og det derhos i Almindelighed udtales, at Loven bortfalder, hvis Samlingen gaar til Ende uden dens Vedtagelse, har det private Initiativs Anerkendelse liden eller ingen praktisk Betydning, navnlig naar der tillige sættes en vis kortere Frist, inden hvilken Regeringen skal indbringe Loven for Rigsdagen. — Jeg antager ligeledes, at det bør forbydes at hjemsende Rigsdagen for derved at faa den formelle Adkomst til Lovens Udstedelse, hvilket kan ske ved at indskyde en Bestemmelse om, at det paatrængende Tilfælde skal være indtraadt efter en Samlings Tilendebringelse. — Endelig turde det være tilraadeligt at optage en Tilføjelse, sigtende til at hindre, at der straks efter en Rigsdagssamlings Slutning udstedtes en ny foreløbig Lov af samme eller lignende Indhold som den bortfaldne. — Da det imidlertid lader sig tænke, at det af en eller anden Grund, liggende udenfor Hensynet til den provisoriske Lov, kunde blive nødvendigt at opløse Rigsdagen eller en af dens Afdelinger paa et saadant Tidspunkt i Samlingen, at der endnu ikke

var blevet lævnet tilstrækkelig Tid for Tingene til Lovens Overvejelse, maatte der fra Forbuddet mod Udstedelsen af den ny foreløbige Lov gøres Undtagelse i Tilfælde af en Opløsning. Misbrug af Retten vil formentlig kun i ringe Grad være at befrygte, navnlig saafremt det lykkes at give Rigsretten en mere betryggende og upartisk Sammensætning.

I Henhold hertil foreslaas da § 25 omredigeret som følger[1]:

„I særdeles paatrængende, efter en Rigsdagssamlings Slutning „indtraadte Tilfælde kan Kongen udstede foreløbige Love, der dog „ikke maa stride mod Grundloven og stedse skulle forelægges den „paafølgende Rigsdag, uden hvis Vedtagelse de bortfalde. —

„Er Loven ikke forelagt senest 14 Dage efter Rigsdagens „Sammentræden, er den bortfalden. —

„Forsaavidt ikke Opløsning finder Sted, kan en foreløbig Lov „af samme eller lignende Indhold som den bortfaldne ikke paany „udstedes i Mellemtiden til Rigsdagens næste Samling“.

Omordningen af Finansbevillingsforholdene vil selvfølgelig medføre særdeles store Vanskeligheder. Som officiel Grund til de selvtagne Bevillinger anføres, at de 2de Ting ikke mere have kunnet enes enten om en midlertidig Bevillingslov eller om samstemmende Beslutninger om Finansloven i det hele, som ved at forsynes med kongelig Stadfæstelse kunde faa Lovskraft inden det ny Finansaars Begyndelse. Og da der nu i Grundloven ikke er etableret nogen Myndighed, som kan fremvirke den fornødne Enighed, og der ej heller er givet Forskrifter om, hvad der skal gælde, naar Enighed ikke betimelig opnaas, samt da det umuligt kan være Grundlovens Mening, at Stats- og Samfundslivet i saa Fald skal gaa i Staa eller opløses, saa har Regeringen i Nødsrettens Grundsætninger haft Hjemmel til at udfylde Lakunen i Forfatningen og hjælpe sig igennem med provisoriske Bevillingslove.

[1]) Den her foreslaaede Affattelse stemmer i det væsentlige med et af Klein i Folketinget den 22de Decbr. 1885 i Forbindelse med Ændringer til Grundlovens §§ 49 og 53 — hvorom nedenfor — indbragt Forslag. Klein havde fra Forbuddet mod Udstedelse af en ny provisorisk Lov af samme Indhold som den bortfaldne ogsaa undtaget det Tilfælde, at Loven efter at være vedtagen i det ene Ting med eller uden Forandring havde været forelagt det andet Ting mindst 8 Dage før Rigsdagens Slutning uden dog at være kommen til Afgørelse, men der er næppe tilstrækkelig Grund til denne Undtagelse, som let vilde kunne foranledige Misbrug.

Hovedopgaven lige overfor denne Situation bliver da Skabelsen af et forfatningsmæssigt Organ til Udjævning af Uenighed mellem Tingene i betimelig Tid, uden at man derved træder disses grundlovmæssige Stilling i øvrigt for nær.

Fra forskellige Tider og forskellige Personer foreligger der til Opgavens Løsning forskellige Forsøg, af hvilke her de vigtigste skal meddeles. — De kunne for Oversigtens Skyld henføres til 3 Grupper, af hvilke til den første høre de, som søge at hidføre Løsningen ved Hjælp af et saakaldet Fællesudvalg, til den anden de, som anvende et Normalbudget eller en dermed beslægtet Ordning, og til den tredje de, som benytte Afstemninger af Rigsdagen i dens Helhed.

Af den første Gruppes Forsøg ere atter tvende af Betydning:

Forfatningsloven af 18de Novbr. 1863 § 56 — den kortvarige, skæbnesvangre Grundlov for Danmarks og Slesvigs Fællesanliggender —:

„Saa snart Rigsraadets ordentlige Samling er aabnet, forelægger Regeringen „en samlet Finansoversigt i Henhold til Normalbudgetet og Forslagene til „Tillægslove for Finansperioden (2 aarig) ... Tillægslovene kunne forelægges „saavel for Landstinget som for Folketinget ... Naar en Tillægslov anden Gang „er bleven oversendt til det Ting, som behandler den sidst, og Enighed ei heller „da opnaas, skal der stedse nedsættes et Fællesudvalg, hvortil hvert Ting „vælger 15 Medlemmer ... efter Forholdstalsvalgmaaden .... Dette Fælles„udvalg forhandler da om Uoverensstemmelserne og tager for Rigsraadets „Vedkommende den endelige Beslutning. I Udvalget skal i Tilfælde af „Stemmelighed Formandens Stemme gøre Udslaget. For øvrigt vedtager det „selv sin Forretningsorden“.

og Forslag til Lov om Tillæg til Danmarks Riges gennemsete Grundlov indbragt af Finansminister Estrup i Folketinget den 18de Decbr. 1885, saa lydende:

„Er der ikke ved Afstemningen over Fællesudvalgets Indstillinger jvfr. „Grundlovens § 53[1]) opnaaet Enighed om Finanslovforslaget mellem begge

---

[1]) Til bedre Forstaaelse anføres her Grlvns. § 53. „Naar et Lovforslag er vedtaget i det ene Ting, bliver det i den Form, hvori det er vedtaget, at forelægge det andet Ting. Hvis det der forandres, gaar det tilbage til det første. Foretages her atter Forandringer, gaar Forslaget paany til det andet Ting. — Opnaas da ej heller Enighed, skal, naar et Ting forlanger det, hvert Ting udnævne et lige Antal Medlemmer til at træde sammen i et Udvalg, som afgiver Betænkning over Uoverens-

„Ting, vælges der inden 24 Timer derefter i hvert af Tingene ved almindeligt „Stemmeflertal 10 Medlemmer, hvilke, umiddelbart efterat de ere valgte, „have at træde sammen i et Afgørelsesudvalg for paa den nedenfor an- „givne Maade at fjærne Uoverensstemmelserne mellem det af Folke- og det af „Landstinget vedtagne Finansforslag. Endvidere vælges der i hvert af Tingene „3 Suppleanter. —

„I det saaledes valgte Afgørelsesudvalg foretages særskilt Afstemning „over hver enkelt Indstilling af Fællesudvalget, som er vedtaget af det „ene, men forkastet at det andet Ting. Ved Afstemningen kan der kun stemmes „enten for Folketingets eller for Landstingets Afgørelse af Fællesudvalgets „Indstillinger.

„Tilføjelser til Finansloven, Bevillinger eller Nægtelser, som gaa ud paa „at ophæve eller forandre bestaaende Love eller Statsindretninger, udelukkes „fra Afstemningen, naar det forlanges af Regeringen, og Følgen bliver da, at „den paa den sidst vedtagne Finanslov givne Bevilling betragtes som gentagen. „Ligeledes udelukkes, naar Regeringen fordrer det, ny Bevillinger fra Afstem- „ningen og ansés da for bortfaldne. Endvidere skal saavel Flertallet af Folke- „tingets som Flertallet af Landstingets til Afgørelsesudvalget indvalgte Med- „lemmer være berettiget til at forlange, at Bevillinger til ny Foretagender, der „ifølge Finanslovforslaget strække sig ud over mere end to Finansaar, skulle „udelukkes fra Afstemningen og dermed ansés som bortfaldne.

„Udvalgets Forhandlinger ledes af Formanden. Faa to lige mange Stemmer „ved Formandsvalget, trækkes der Lod imellem dem“.

„Efter forudgaaet Forhandling foregaar Afstemningen om de enkelte Ind- „stillinger ved lukkede Stemmesedler. Saa snart alle Medlemmerne af Udvalget „have afgivet deres Stemmesedler, lægges disse i en Urne og blandes, hvorefter „en af dem „udtrækkes“ af Chefen for Rigsdagens Bureau og lægges til Side. „Befindes det da ved de øvrige Stemmesedlers Optælling, at der ikke er opnaaet „absolut Stemmeflerhed, naar den udtrukne Stemmeseddel medregnes, aabnes „denne, og den bliver da afgørende.

„I enhver Afstemning i Afgørelsesudvalget skal der deltage 10 Medlemmer „af hvert Ting ...

„Afgørelsesudvalget har at tilendebringe sit Hverv inden 2×24 Timer, „efter at Medlemmerne ere valgte.“

Medens der nu mod begge de anførte Forslag kan gøres den Indvending, at det synes lidet principrigtigt og lidet stemmende med selve Rigsdagsbegrebet at henflytte en saa overordentlig vigtig Afgørelse som den, hvorom her er Tale, fra Rigsdagssalenes Offentlighed til Udvalgsværelsernes lukkede Døre, saa sés det let allerede ved en ganske flygtig Gennemlæsning, at det første af

---

stemmelserne og gør Indstilling til Tingene. I Henhold til Udvalgets Indstilling finder da endelig Afgørelse Sted i hvert af Tingene for sig.“ — Det er altsaa til denne ved almindelige Loves Tilvejebringelse gældende Forskrift, at Forslagets særegne Regler om Finansbevillingslove, slutte sig.

dem saa nøje er knyttet til Forfatningen af 18de Novbr. 1863 og navnlig til dens Forudsætninger om toaarige Finansperioder og et Normalbudget, at der vanskeligt vilde kunne tænkes paa at optage dens Bestemmelser i vor nuværende, Danmark alene omfattende Grundlov. —

Hvad derimod Regeringsforslaget af 1885 angaar, da kan der vistnok med temmelig Sikkerhed gaas ud fra, at Forhandlingerne i „Afgørelsesudvalget" ikke ville blive af nogen stor Betydning, ti dels er Tiden til den hele Virksomhed jo meget knap tilmaalt, dels kan det være rimeligt nok, at der, naar de 10 Delegerede fra hvert Ting skulle vælges ved almindeligt Flertalsvalg, vil blive, som det spøgende bemærkedes under Forhandlingerne af Forslaget, indvalgt „de 10 allerværste Kamphaner" fra hvert Ting, som ville anse det for deres Opgave ikke at opgive en Tøddel af deres Mandanters Krav, dels endelig vil Udsigten til Lodtrækning og Haabet om ved denne at have Lykken med sig, saaledes som Menneskene nu en Gang ere, snarere virke æggende end beroligende paa Forhandlingernes Gang, og maaske endog paa Sagernes tidligere Trin øve en mindre heldig Indflydelse.

Men om end Forhandlingerne bleve mindre virksomme, det fik endda at gaa, naar selve Afgørelsen blev saa meget desto bedre. Men det kan netop ikke antages. Afgørelsen bliver jo ved Lodtrækningen for en væsentlig Del Tilfældighedens Værk; — Fru Fortunas med Rigsdagens ærværdige Bureauchef som Famulus — kaldte en Rigsdagsmand det ikke uvittigt. Nu er det ganske vist ikke aldeles ukendt at gaa en slig Vej i enkelte Tilfælde; saaledes anvendes f. Eks. Lodkastning efter § 65 i den svenske Rigsdagsordning[1]). Men ét er det at betjæne sig heraf en sjælden Gang og under Forhold som de svenske — det maa erindres, at begge

[1]) R. O. § 65. „Naar der i Spørgsmaal om Statsudgifter og Bevillinger .. af Kamrene fattes modstridende Beslutninger, som ej lade sig udjævne ved Forhandling i vedkommende Udvalg, skulle begge Kamrene hver for sig stemme over de af dem forud fattede ulige Beslutninger. Den Mening, som derved erholder de fleste Stemmer, idet Medlemmerne fra begge Kamre sammentælles, kommer til at gælde som Rigsdagens Beslutning. For at forekomme, at lige Antal Stemmer skal staa mod hinanden, skal der i Andet Kammer henlægges og forsegles en Stemmeseddel, hvilken, hvis de øvrige sammenregnede Stemmer staa lige mod lige, aabnes og afgør Spørgsmaalet. — Men er der derimod et Flertal, tilintetgøres den uden at blive aabnet".

de svenske Kamre tilsammen tælle ca. 350 Medlemmer — og noget helt andet at benytte Fremgangsmaaden, saaledes som tænkt i Forslaget, hvor det i alt Fald i en længere Aarrække maa tænkes aarlig at træde i Virksomhed, og hvor det hele Antal Medlemmer, som paa denne Maade skal deles imellem, kun er 20 altsaa 10 mod 10. —

Særligt uheldigt er det dernæst, at den foreslaaede Tilfældigheds-Afgørelse ikke en Gang bliver en Afgørelse enten for det ene eller det andet System. Nej, som Monrad under Forhandlingerne stærkt fremhævede det, „alle Enkeltheder blive Genstand for Tilfældet, og det kan derfor godt hænde sig, at Enkelthederne komme til at staa i Strid med hverandre som henhørende til forskellige Systemer. Det maa jo overhovedet erindres, at vel er det saa, at Finansloven bestaar af mangfoldige enkelte Poster, men der er dog en Forbindelse, en Sammenhæng mellem dem alle; og det kommer til syvende og sidst dog an paa, at Indtægter og Udgifter samstemme; men dette System, denne Sammenhæng i selve Finansloven hæver man aldeles og overgiver det til Tilfældet“.

En anden Række Betænkeligheder ved Forslaget vakte dets Bestemmelser om Regeringens Myndighed til at udskyde „Tilføjelser til Finansloven, Bevillinger eller Nægtelser, som gaa ud paa at ophæve eller forandre bestaaende Love og Statsindretninger“ og „ny Bevillinger“ fra Afstemningen. Ti vel gælder denne Udskydelsesret ikke de Poster, om hvilke begge Ting have været enige, hvad ogsaa Finansministeren selv hendrog Opmærksomheden paa, men desuagtet maa den i Principet misbilliges, idet den giver Regeringen en vidtrækkende Fortolkningsmyndighed, mod hvis Misbrug Ministeren alene kunde henvise til den nuværende Rigsret, en Henvisning, der ikke syntes at virke videre beroligende paa Tinget. — Og for saa vidt som der jo ogsaa indrømmes hvert af Tingenes Medlemmer i Udvalget Ret til at udskyde „forlangte Bevillinger til ny Foretagender, der strække sig udover mere end to Finansaar“, bemærkede Berg ikke uden Føje, at „det i alt væsentligt vil være den letteste Sag af Verden for et Ministerium at anlægge sine Foretagender saaledes, at de kunne udføres paa to Aar. Selv af et stort Kompleks som f. Eks. Krigsministerens Befæstning, hvis den ikke skal bringes til Veje paa anden Maade, kan han saa udmærket tage et Fort i Aar, et andet ad Aare, saaledes at hele København kan blive befæstet. Jeg gad i Grunden

vide, hvilke ny Foretagender en Regering ikke skulde kunne gennemføre efter dette Forslag". —

Kommer nu til alt det anførte endvidere, at Forslaget, som det forelaa, end ikke formaaede at løse Vanskelighederne, for det Tilfælde at hele Finansloven forkastes af et af Tingene, hvilket falder udenfor dets Ramme, bliver det let forstaaeligt, at det ikke mødte nogen videre varm Modtagelse i Tinget; men naar dette sidste endog gik saa vidt, at det nægtede det Overgang til anden Behandling, saa skete dette ikke af Realitetsgrunde, men af storpolitiske Hensyn, „fordi", som Holstein udtrykte det, „Regeringen, som staar midt i Grundlovsbruddet, har fastholdt dette sit Standpunkt som det Standpunkt, hvorfra den forlanger Forhandling; men med en Regering paa dette Standpunkt kan der ikke forhandles, i det mindste ikke om Grundlovsspørgsmaal".

Denne Udtalelse faar staa for Talerens Regning; men saa meget tør vel anses for afgjort, at Forslaget overhovedet ikke er egnet til at blive Grundlov.

Til den anden Gruppes Forsøg høre de Kleinske Forslag. —

Denne Politiker indbragte nemlig omtrent samtidig med Finansministeren — foruden det alt omtalte Forslag til § 25 — tvende, i øvrigt nøje sammenhængende Forslag, henholdsvis til Forandring i Grlvns. §§ 49 og 53[1]) af følgende Indhold:

I Grlvns. § 49 tilføjes som andet Stykke:

„Ere Rigsdagens tvende Ting ikke ved Finansaarets Udløb blevne enige om det forelagte Finanslovforslag for næste Aar, blive dog de ved de bestaaende Love hjemlede Skatter fremdeles at opkræve, ligesom de til Førelsen af Statshusholdningens nødvendige Udgifter foreløbig kunne afholdes, dog at Beløbene af de enkelte, ved den sidste Finanslov bevilgede ordentlige Udgiftsposter ikke overskrides, og at der til Foranstaltninger, der ligge udenfor den regelmæssige Statsforvaltning, kun kan gøres de Udgifter, som ere fornødne for at holde allerede paabegyndte Arbejder i Gang, og ikke ud over de til de paagældende overordentlige Foranstaltninger tidligere bevilgede, eller dog ved de tidligere Bevillinger til Arbejdernes Fortsættelse i det vedkommende Finansaar forudsatte Beløb".

I Grlvns. § 53 tilføjes som andet Stykke:

„Er det Finanslovforslaget, hvorom der ikke er opnaaet Enighed mellem Tingene, skal der altid nedsættes et Fællesudvalg, bestaaende af 15 efter Forholdstals-Valgmaaden valgte Medlemmer af hvert Ting. Dette Fællesudvalg forhandler og vedtager Indstillinger angaaende Uoverensstemmelserne, idet

[1]) Begge disse §§'s Ordlyd findes anført i det foregaaende.

den af Udvalget selv valgte Formand gør Udslaget i Tilfælde af Stemmelighed. Indstillingerne forelægges hvert af Tingene til simpel Antagelse eller Forkastelse under ét, uden at der kan stilles Mindretals- eller Ændringsforslag."

Det falder straks i Øjnene, at det sidstanførte Forslag allerede derved skiller sig fra Finansministerens tilsvarende, at Kleins Fællesudvalg i Virkeligheden er det samme, som efter den bestaaende Grundlov allerede kan anvendes ogsaa ved almindelige Lovforslag, blot med den Forskel, at det i Finansbevillingssager altid skal nedsættes og efter grundlovsmæssig ikke blot forretningsmæssig Forskrift stedse sammensættes efter Forholdstalsvalgmaaden og bestaa af 15 Medlemmer fra hvert Ting, medens efter Ministerens Forslag først det sædvanlige Fællesudvalg og saa derefter Afgørelsesudvalget anvendes. — Men en anden langt væsentligere Forskel viser sig imidlertid deri, at det Kleinske Udvalg aldeles ikke har nogen afgørende Myndighed saaledes som det Estrupske. Det har alene deliberativ Indflydelse; Forslagsstilleren erkender det selv fuldt ud, men bygger sit Haab om dets Nytte paa, at rolig Overvejelse efterhaanden skal besejre Partilidenskabens Blindhed. Der er dog liden eller ingen Udsigt, selv nu 7 Aar efter Forslagets Fremkomst, til at dette Haab vil gaa i Opfyldelse, og det lader sig derfor ikke nægte, at Forslaget paa dette Punkt endnu mindre end Regeringsforslaget formaar at løse Opgaven.

Langt større Opmærksomhed fortjæner derimod Forslags-Tilføjelsen til § 49. Hensigten dermed er jo let forstaaelig. Det søger, saa længe ej Tingene have forenet sig om en endelig Finanslov, at tilvejebringe en Slags „modus vivendi", om man vil „en staaende midlertidig Finanslov", eller, som man ogsaa under Forhandlingerne betegnede det, „et Normalbudget med stigende Skala", hvorved altsaa den nuværende, med 1ste April indtrædende „normale" Nødstilstand vil blive fjærnet og Regeringens Indskriden i Medfør af Grlvns. § 25 eller § 11 overflødiggjort. Som Forslaget er redigeret, bliver dets Forskrifter anvendelige, hver Gang der ikke ved Finansaarets Udløb er opnaaet Enighed mellem Tingene om et forelagt Finanslovforslag, uden Hensyn til, hvorledes disse i det enkelte have stillet sig, f. Eks. om det ene Ting har nægtet det helt ud; hvorimod det ikke, efter Forslagstillerens udtrykkelige Erklæring, tilsigter at ramme det i øvrigt yderst usandsynlige Tilfælde, at en Regering rent har forsømt

overhovedet at forelægge et Finanslovforslag; ti da og kun da, skal Reglen efter den nuværende § 49, at hverken Skatter maa betales eller Udgifter afholdes, bevares i sin fulde Strenghed. Tilfældet vil, som berørt, være saa sjældent, at det ikke er værd at spilde mange Ord paa; men i sig selv maa det dog vistnok erkendes for rettest og hensigtsmæssigst at have en bestemt og tydelig Regel om, hvorledes Forholdene skulde afvikle sig, under alle Eventualiteter og overalt, naar der ikke den 1ste April foreligger en af Rigsdagen vedtagen og af Kongen stadfæstet Finanslov, og der bør derfor gøres en saadan tilsvarende Ændring i Forslaget, at det bliver klart, at det indeholder en for alle indtrædende Muligheder gyldig Regel, hvoraf da tillige bliver Følgen, at Forslaget ikke længer bliver en Tilføjelse til § 49, men derimod ganske træder i Stedet for og afløser den gamle Paragraf.

Hvad nu derefter angaar selve Indholdet af Forslagets Bestemmelser, da modtager man det Indtryk af Forhandlingerne, at der i det væsentlige var Stemning for dem. Det vil bemærkes, at det ikke tillader at afholde de „til Statshusholdningens forsvarlige Førelse nødvendige“, men blot de „til Statshusholdningen nødvendige Udgifter“, og at det ikke, som de nuværende provisoriske Finansbevillingslove, begrænser de Beløb, der foreløbig kunne afholdes, ved at henvise til, hvad Regeringen selv i sine Forslag har forlangt, men derimod ved at henvise til, hvad der ved den sidst vedtagne Finanslov er bevilget; Begrænsningen hentes saaledes ikke hos Ministeriet selv, men hos Rigsdagen. Og vel tilsteder Forslagets Slutningsord at afholde enkelte Udgifter udenfor den regelmæssige Statsforvaltning for at holde alt paabegyndte Arbejder i nogenlunde Gang; men man maa dog vistnok herom i det hele tiltræde Forfatterens Udtalelse, at, „naar det en Gang af Rigsdagen er slaaet fast, at et Arbejde skal udføres, og Maaden, hvorpaa det skal udføres, hvor mange Penge der maa anvendes dertil, og i hvilken Tid det skal udføres, saa bør den Omstændighed, at Bevillingsmagtens forskellige Faktorer ikke kunne enes om en Finanslov for det enkelte Aar, ikke medføre de Forstyrrelser, det vilde kunne gøre i Arbejdet, og de Tab, det vilde kunne tilføje Statskassen, at en Afbrydelse fandt Sted“. — Endelig er det en Dyd ved Forslaget, at skøndt det tillader Statslivet at vegetere, uden at gaa til Grunde, saa er dog den Diæt, hvorpaa det byder, saa knap, at den hverken skal friste Regering eller Rigsdag til at forlænge denne Mellemtilstand mere end højst for-

nødent, end sige da til at tilstræbe den, som noget i sig selv attraaværdigt.

Jeg antager derfor, at Forslaget, læmpet paa den Maade med Hensyn til dets Rækkevidde, som her er antydet, vil være af stor suppletorisk Betydning, hvor „undtagelsesvis“ en regelmæssig Finanslov ikke betimelig kan komme til at foreligge. Det vil kunne bidrage til at formindske det Hul i vor Forfatning, som Monrad haabede, at „den usynlige Livskraft[1]), der gennemtrænger Grundloven og alle dens Bestemmelser, vilde fylde“; men at fylde Hullet helt ud mægte de Kleinske Forslag dog ikke. —

Det maa da prøves, om det ikke skulde lykkes at finde Opgavens Løsning i de til den tredje Gruppe henhørende Forsøg.

Jeg skal her først gøre et langt Spring tilbage i Tiden til den grundlovgivende Rigsforsamlings Dage. — Det af Rigsforsamlingen nedsatte Udvalgs Flertal følte sig ikke tiltalt af Regeringsforslagets Bestemmelser om Finansloven, der i alt væsentligt stemmer med den nuværende § 48[2]) og § 49, den Gang sammendragne i én §, men foreslog dem ombyttede med følgende Affattelse.

„Paa hver offentlig Rigsdag, straks efter at samme er sat, fremlægges Forslag til Finansloven for det følgende Finansaar, indeholdende et Overslag over Statens Indtægter og Udgifter.“

„Finanslovforslagets Behandling forberedes af et samlet Udvalg, til hvilket „hvert af Tingene udnævner et lige Antal Medlemmer, hvorefter det foretages „i den forenede Rigsdag med Stemmeflerhed“[3]).

---

[1]) „Denne usynlige Livskraft, fortsætter Monrad (Folketings Tid. $18^{35}/_{86}$ S. 562) bestaar i den store Grundsætning, at Hs. Majestæt Kongen vælger Ministre, der forstaa at samvirke med Rigsdagen og at tilvejebringe Samarbejden mellem de tvende Ting.“ —

[2]) Grlvns. § 48. „Paa hver ordentlig Rigsdag, straks efter at samme er sat, fremlægges Forslag til Finansloven for det følgende Finansaar, indeholdende et Overslag over Statens Indtægter og Udgifter. — Forslag til Finanslovene og Tillægsbevillingslovene forelægges først i Folketinget. — Grlvns. § 49 er ovenfor meddelt.

[3]) Dette Forslag begrundede Flertallet bl. a. saaledes: „Vi antage, at Resultatet af Regeringsudkastets Bestemmelse efterhaanden vilde blive, at Landstinget vænnede sig til at sige Ja til Folketingets Beslutning, uden at det fik Lejlighed til nogen selvstændig Prøvelse. Dette anse vi for lidet ønskeligt, og vi tro derfor, at man gjorde vel i at følge den Vej, som er anvist ved Norges Eksempel, hvor det er det samlede Storting, der som saadant behandler Budgetet.

Ved den endelige Behandling blev imidlertid Regeringsudkastet vedtaget med 101 Stemmer mod 11 (deriblandt Grundtvig), og den hele Tanke fik derefter Lov til at hvile, indtil den mange Aar efter, under Forhandlingerne i 1885, atter fremdroges af Etatsraad Juel.

Det Juelske Forslag, der fremsattes samtidig med Estrups og Kleins, knyttedes ligesom disses til Grlvns. (ovenfor anførte) § 53, og lyder i al sin Korthed i umiddelbar Forbindelse med §ens Slutningspassus: „I Henhold til Udvalgets Indstilling finder da endelig Afgørelse Sted i hvert Ting for sig“, saaledes:

„; dog skal, dersom hvert af Tingene vedtager en forskellig Finanslov, den forenede Rigsdag afgøre, hvilken af dem der skal være den gældende“.

Den opmærksomme Læser opdager let Forskellen og Ligheden mellem de tvende Forslag.

Begge bevirke de en endelig Afgørelse, efter det Juelske dog ikke, naar et af Tingene forkaster Finansloven helt, og bevirke dette ikke ved Udvalgsafstemning, men ved Afstemning i den forenede Rigsdag, men medens Grundlovsudvalget helt udskyder Behandlingen i hvert Ting for sig og dermed ogsaa Folketingets Forret til først at behandle Loven, lader det Juelske Forslag alt dette blive staaende uforandret og paakalder først den forenede Rigsdag, naar alle andre Udveje have lukket sig.

Dette sidste maa der navnlig lægges Vægt paa; ti derved afvæbnes i Grunden den Hovedindvending, der i Folketinget rejstes imod det, og som endog en saa skarpt seende Mand som Thomas Nielsen — ikke at tale om Berg – gjorde sig til Tolk for: „Det indeholder, ytrer han bl. a., et stort Tilbageskridt; det vil tillægge den samlede Rigsdag det, som nu Folketinget har efter den bestaaende Retstilstand, nemlig den overvejende Ind-

---

Mindretallet (David, Hansen, J. E. Larsen, Neergaard og Ussing) kan derimod ikke tilraade dette Forslag. „Vi føle os tværtimod overbeviste om, at Landstingets Betydning derved netop i høj Grad vilde svækkes, ... og at Vejen til Konflikter mellem Folketing og Landsting langt lettere aabnes, naar Tingene ved Budgetets Forhandling forenes, end naar hvert Ting forhandler for sig, fordi Landstinget langt snarere vil være rede til at erkende Folketingets sande Stilling til Budgetsagen end til at indrømme, at det paa Grund af dets mindre Talrighed er samme underordnet.“ — Mærkeligt nok er saaledes Flertallet og Mindretallet hvert for sig af Hensyn til Landstingets Anseelse kommet til saa modsatte Resultater.

flydelse paa Budgeterne". Men det er jo netop ikke det, som Forslaget vil; det rører jo end ikke med en Tøddel ved de folketinglige Forrettigheder; det lader i saa Henseende alt, som efter den nuværende Grundlov; det er kun Slutningstableauet, hvor nu, naar Tingene ej enes, Regeringen træder til og tager, hvad den har Behov, der forandres, saaledes at i dettes Sted fremtidig den forenede Rigsdag træder frem, uden dog at have Magt til at indlade sig paa at afgøre andet eller mere end netop Uenighedspunkterne, medens Finanslovene, som hidtil, vedblive at komme først til Folketinget, og dette sidste end ikke mister Retten til helt at forkaste dem og nægte dem Overgang til anden Behandling, om det maatte ønske saadant.

Denne Indvending kan derfor ikke være rigtig alvorlig ment. Saa kan man bedre fatte Konsejlspræsidenten: „saa længe Folketinget har en halv Gang flere Medlemmer end Landstinget — og hvis Kredsene til dette forøges, hvad der jo er Udsigt til, forøges jo Overvægtsforholdene end yderligere — vil i en samlet, forenet Rigsdag dette Ting faa en Overvægt, hvisfølge det ikke kan antages, at Landstinget vil give et saadant Forslag sin Stemme". Det kan ved første Ørefald lyde forstaaeligere, men i sig selv er dog heller ikke denne Indvending af afgørende Værd. — Som Forholdene for Øjeblikket ere og vel ventelig i en uoverskuelig Fremtid ville vedblive at være, vil jo Landstingets Flertal altid have en Del Partifæller i Folketinget, der ville stemme paa samme Maade som det; og dette Forhold vil Folketingskredsenes Forøgelse ikke forandre; Forøgelsen vil maaske snarest tilføje højre Side en noget større Styrke. Men naar det, som paa den her foreslaaede forenede Rigsdag, alene kommer til at dreje sig om „Ja" eller „Nej" til bestemt formulerede Æmner, vil det være ganske ligegyldigt om Jaet eller Nejet kommer fra et Landstingflertals Medlem eller et Folketingsmindretals Medlem. Hvad det vil komme an paa, bliver alene Stemmetallets Overvægt; og dersom Forholdet nu er saa — den tilsigtede Forøgelse af Folketinget vil næppe naa op over 30 Pladser — at der i Virkeligheden næsten vil kunne regnes paa omtrent den samme Styrke for Højre og Venstre, naar begge Ting kaldes til at handle i Forening, forekommer det mig i det mindste ikke urimeligt, at Landstinget, naar det kom til Stykket, vilde vise sig i Besiddelse af saa megen „corps d'esprit représentatif", at ogsaa det vilde foretrække Forslaget med en

forenet Rigsdag som Afgører fremfor den nuværende faktiske Tilstand, med Regeringen som Diktator.

Naar Thomsen endelig mente, at Benyttelsen af Etkammersystemet i finansielle Sager vilde stride mod Grundlovens Aand, kunde man vel spørge ham, om det da er et Brud paa denne Aand, at den forenede Rigsdag anvendes i et saa vigtigt Anliggende som Valget af en ny Kongestamme og Fastsættelsen af den fremtidige Tronfølgeordning (Grlvns § 8) eller i visse Tilfælde Valget af en Rigsforstander (Lov 11. Febr. 1871). — I øvrigt kunde jo mulige Skrupler i saa Henseende fjærnes, hvis man i Stedet for den norske Ordning holdt sig til den svenske efter Rigsdagsordningens ovenfor meddelte § 65, og lod Slutningsafstemningerne foregaa i hvert Kammer for sig, men sammentalte Stemmerne: her paa ligger der selvfølgelig mindre Vægt[1]).

Derimod er det en grundet Indvending mod det Juelske Forslag, at det ikke har gjort Behandlingen i Fællesudvalget obligatorisk, og at det ikke har gjort Valget af dettes Medlemmer efter Forholdstalsvalgmaaden til en grundlovmæssig Nødvendighed. Men denne Indvending vil fjærnes, naar dette Forslag kombineres med den af Klein til § 53 foreslaaede Tilføjelse[2]). Det er derhos sluttelig mindre heldigt, at det kun giver den forenede Rigsdag Myndighed til at stemme enten om Landstingets Affattelse af Stridspunkterne eller om Folketingets Affattelse i deres Helhed, i Stedet for til at stemme over de vedkommende Indstillinger enkeltvis. — Monrads Betænkelighed herved, naar der skulde ske Lodtrækning, nemlig, at paa den Maade forskellige Systemer kunde komme til at krydse hinanden, gælder ikke, i alt Fald langtfra i den Grad, naar Talen er om direkte Afstemninger, hvor Flertallet gør Udslaget.

I Medfør af den Begrundelse, der saaledes i det foregaaende er givet, vilde den fremtidige Finanslovsordning være indeholdt i følgende Forslag:

---

[1]) Bajer syntes mærkeligt nok under Forhandlingerne at tillægge dette en temmelig væsentlig Betydning.

[2]) Medens Kleins Forslag nød den Ære at gaa til en i øvrigt nominel anden Behandling, blev der nægtet det Juelske en saadan Overgang, fordi han — hørte til Oppositionen; „ti, ytrede Grev Holstein, en Opposition, der staar paa det Standpunkt, at Grundloven kan bruges, kan ikke fremme et Forslag, der kommer fra et Medlem af Oppositionen, og som gaar ud paa en Fornægtelse af Oppositionens Standpunkt, aldeles uden Hensyn til Forslagets Indhold for Resten“ (sic!).

a) Grundlovens § 48 bevares uforandret.

b) Grundlovens § 49 affattes i sin Helhed saaledes: „Foreligger der ikke ved Finansaarets Udløb noget af Rigsdagen „vedtaget Finanslovforslag for næste Aar, blive dog de ved de „bestaaende Love hjemlede Skatter fremdeles at opkræve, ligesom „de til Førelsen af Statshusholdningen nødvendige løbende Udgifter „kunne afholdes, dog at Beløbene af de enkelte, ved den sidste „Finanslov bevilgede, ordentlige Udgiftsposter ikke overskrides, og „at der til Foranstaltninger, der ligge udenfor den regelmæssige „Statsforvaltning, kun kan gøres de Udgifter, som ere fornødne for „at holde vedtagne, allerede paabegyndte Arbejder i Gang og ikke „ud over de til de paabegyndte overordentlige Foranstaltninger tid- „ligere bevilgede eller dog ved de tidligere Bevillinger til Arbejdernes „Fortsættelse i det vedkommende Finansaar forudsatte Beløb„.

c) Grundlovens § 53 erholder følgende Tillæg: „Er det Finanslovforslaget, hvorom der ikke er opnaaet Enighed „mellem Tingene, skal der altid nedsættes et Fællesudvalg, be- „staaende af 15 efter Forholdstalsvalgmaaden valgte Medlemmer af „hvert Ting. Dette Fællesudvalg forhandler og vedtager Indstil- „linger angaaende Uoverensstemmelserne, idet den af Udvalget selv „valgte Formands Stemme gør Udslaget i Tilfælde af Stemmelighed. „Indstillingerne forelægges hvert af Tingene til simpel Antagelse „eller Forkastelse under ét, uden at der kan stilles Mindretals- eller „Ændringsforslag.

Skulde der derefter endnu ikke være opnaaet Enighed om „Finanslovforslaget, bliver dette senest inden 24 Timer, efter at „Fællesudvalgets Indstillinger ere afstemte, af Finansministeren at „forelægge den forenede Rigsdag overensstemmende med Grundlovens „§ 67, uden at det dog udfordres, at det der foreskrevne Antal „Medlemmer fra hvert Ting er tilstede og deltager i Afstem- „ningen[1]). Der stemmes enkeltvis over enhver Indstilling fra Fælles- „udvalget, om hvilken der ikke er tilvejebragt Enighed.

„I Tilfælde af Stemmelighed, gør Formandens Stemme Ud- „slaget“.

Det tredje Stridspunkt, Rigsrettens Sammensætning og Valgmaade, har jeg allerede tidligere behandlet i en særskilt,

---

[1]) Denne Afvigelse fra Grlvns. § 67 er nødvendig for at forebygge, at en parlamentarisk Strike skulde forsøge at hindre en endelig Afgørelse.

i dette Tidsskrift i Aaret 1889 optaget Artikel[1]), til hvilken jeg fremdeles i alt væsentligt kan henholde mig. — Jeg søgte, ligesom i nærværende Opsats, under Henvisning til Juli-Forfatningens Dualisme og den tiltagende Modsætning mellem de 2 Ting at begrunde Nødvendigheden af en vidtgaaende Omdannelse af de Rigsretten vedkommende Grundlovsforskrifter.

I de fremsatte positive Forslag fremhævede jeg først Hensigtsmæssigheden af at tillægge hvert af Tingene — og ikke som nu blot Folketinget — Ret til at rejse Tiltale mod Ministrene for deres Embedsførelse ved Rigsret, og som Konsekvens deraf, at den kongelige Benaadningsret ikke udelukkende gøres afhængig af Folketingets, men af det Tings Samtykke, fra hvilket Anklagen er udgaaet. — Jeg antager, at denne Ændring vil tale for sig selv og næppe møde nogen alvorlig Modstand, ligesom det stemmer med de fleste nyere Statsretslæreres Teori, at ethvert af de lovgivende Kamre for sit Vedkommende kan beslutte og bevirke Sagsanlæg.

En lignende teoretisk Enighed synes fremdeles mere og mere at gøre sig gældende, for saa vidt det gælder om at forkaste det System, hvorefter kun det ene af de lovgivende Kamre helt eller delvis besætter Dommerpladserne i Rigsretten, og mit Forslag gik i saa Henseende ud paa, at der, med Bevaring af Højesterets Adgang til at beklæde en Del af Dommersæderne — for Tiden Halvdelen (Grlvns § 66), efter mit Forslag en Tredjedel — maatte gives ikke blot som nu Landstinget, men ogsaa Folketinget Adgang til at udfylde Retten, hvert ligeledes med en Tredjedel. Tænkes Rettens samlede Medlemstal sat til 21, og mindre bør det under ingen Omstændigheder være. fik altsaa hver af de 3 Valgmyndigheder 7 Pladser at besætte. — Men medens Højesteret besætter sine Pladser ved Valg af og blandt sine egne, ordentlige og overordentlige Medlemmer (tilsammen nu 25), træffe de tvende Ting hvert for sig deres Valg fuldstændig frit blandt saadanne, i Besiddelse af almindelig Rigsdags-Valgbarhed værende Mænd, som have fyldt deres 40 Aar, og som enten for Tiden have eller tidligere have haft folkevalgt Sæde i Rigsdagen eller i Kommunalrepræsentationen[2]). — Samtlige Valg af Rigsretsdommere blive at foretage efter Forholdstalsvalgmaaden.

---

[1]) „Tilskueren“ for 1889 S. 876—87: „Rigsrettens Omdannelse“.

[2]) I mit tidligere Forslag havde jeg foreslaaet kgl. Embedsmænd udelukkede, men jeg frygter, at derved maaske netop særdeles gode Kræfter

Maalet maa naturligvis være at faa saa upartiske, selvstændige, indsigtsfulde og oplyste Dommere som muligt. — For at give i alt Fald nogen Betryggelse for Uafhængighed, er det foreslaaet, at intet Medlem af Rigsretten i det Tidsrum, for hvilket hans Valg løber (8 Aar) og indtil 2 Aar derefter, kan befordres (nu altsaa ejheller „forflyttes") til noget (andet) af Statskassen lønnet Embede eller modtage noget kongeligt Udmærkelsestegn (Orden), samt at den Rigsdagsmand, der indvælges i Rigsretten, mister sit Sæde i Rigsdagen og ikke kan indvælges paany i denne før 2 Aar efter, at hans Hverv som Rigsretsdommer er udløbet. Det er en Selvfølge, at det staar enhver, der vælges til Rigsretsdommer, frit for at afslaa at modtage Valget, medens jeg paa den anden Side maa anse det for at være af stor Betydning, at der tillægges samtlige Rigsretsdommere et passende, rundeligt Vederlag, ti her om nogensteds gælder det, at de bedste ere gode nok [1]).

Idet jeg hermed skal slutte, ønsker jeg blot at tilføje, at jeg paa Forhaand er overbevist om, at de her fremsatte Forslag ikke fuldt ud ville tilfredsstille noget af Partierne. Saa meget tør jeg dog paastaa, at hvis disse eller lignende Grundlovsændringer ophøjes til Lov, ville de værste og uheldigste Konsekvenser af Dualismen i vor Forfatning være fjærnede, og vel vil ikke derfor selve Dualismen være forsvunden, tværtimod den vil vedblive at virke paa Lovgivningens forskellige Omraader og fremkalde mange og stærke Rivninger mellem de to Ting, men der vil være vundet dette, at den fremtidige Strid vil komme til at bevæge sig indenfor faste og fra alle Sider som forbindende anerkendte Grænser. — Visnepolitiken paa den ene Side vil næppe nogensinde mere blive trukken frem af Fortidens Rustkammer, og

skulle unddrages fra at kunne komme i Betragtning; af samme Grund har jeg ogsaa ment nu at burde tilføje „Sæde i Kommunalrepræsentationen" som adgangsgivende.

[1]) Jeg skal endnu blot minde om, at dette Forslag fremkom omtrent samtidig med Grev Holsteins, der gik ud paa ganske at udelukke Højesterets Medlemmer fra Sæde i Rigsretten, og afdøde Godsejer Oldenburgs „Politiken" for 9de Decbr. 1889), hvorefter Højesteret alene skulde paadømme de mod Ministrene anlagte Rigsretssager.

ligesom der paa den anden Side stedse den 1ste April vil være et ordnet og lovmæssigt om end maaske tarveligt Grundlag for Statslivets uforstyrrede Fortsættelse til Stede, saaledes vil et af ét Tings Flertal alene støttet Ministerregimente med selvtagne Bevillinger og foreløbige, in infinitum gældende Love, kortsagt den nuværende usalige Provisorisme, være bandlyst eller dog uigennemførlig ad Fortolkningsvejen. — Skal den saa atter forsøges, maa der aabenlyst Statskup til; men derpaa vil man betænke sig baade én og to Gange.

Endnu blot den Bemærkning, at Vedtagelsen af betryggende Ændringer i Grundloven selvfølgelig ikke behøver at medføre Absolution eller Indemnitet for Fortidens Synder. Men skulde imidlertid dette være Prisen, der maatte betales, vilde jeg for mit Vedkommende ikke finde den for høj. — De provisoriske Foretagenders Fremtidsskæbne har naturligvis ligget ganske udenfor disse Blades Rækkevidde. —

N.



Kæltringer.

Jeg kom en Efteraarsdag til Ørsø Kro.

Og Ørsø Kro ligger i Udkanten af Dronninglund Storskov, og Storskoven ligger oppe i Vendsyssel mellem Sundby og Sæby.

Altsaa kom jeg en Efteraarsdag til Ørsø Kro, og som jeg saa sidder i den lune Skænkestue og faar mig en lun Passiar med den tykke Kromand, spørger han mig med ét, om jeg kanske skulde op at se til de her Altenborgere.

Altenborgere?

Saa kom Forklaringen, og den oplyste mig om, at der henne i Udkanten af Storskoven boede nogle af de her Tyskere af samme Slags som dem, de slog ihjæl oppe ved Knudseje[1]).

Nu var jeg med; jeg huskede et Sted at have læst, at der endnu fandtes en sidste Rest af det gamle, fri Kæltringfolk, af Pejter Benløs og Lenka Smaalæns Æt, og at denne Rest havde slaaet sig til Ro etsteds norden for Lov og Ret.

Min Interesse var vakt, og efter at Kromanden tydeligt og lydeligt havde grinet mig op i mine aabne Øjne over den Iver, jeg viste, for at komme i Lag med Altenborgerne, gav han mig beredvillig følgende tydelige, jydske Anvisning paa Vejen:

„Se, nu skal De bare lige over de Kartofler dér og saa østen om det vesterste Hus dér, saa gaar Vejen lige stik Nord gennem Skoven, og naar de saa kommer til Knaghøj, er der saa-

---

[1]) Knudseje er en Herregaard i Nærheden af Storskoven, og ved den Herregaard omringede Bønderne i 1841 en Bande Kæltringfolk og slog dem ned som Hunde.

dan et Par Stier, der stikker øster ud, og naar De følger den nordre af dem, saa kommer De lige til den gamle Altenborg — men han er for Resten nok ikke hjemme —"

Med den Besked traskede jeg op gennem Kartoflerne øster paa mod det vestre Hus.

Foran mig laa Storskoven.

I mange Herrens Aar har Vestenvinden kæmpet med den for at komme frem øster paa, og i Kampen har de gamle Bøge vredet og krympet sig, klamret sig fast i hinanden med stærke Arme, og Vestenvinden har kunnet kroge dem, men ikke knække dem.

— — Ad en sandet Hulvej under ludende Træer gik jeg fremad, Solens Glimt fangedes af Bladenes tusende Farver, her og dér sejled et Blad dalende mod Jord, Lyden af mine Trin døde i det dybe Sand. Skovfreden spændte sit Næt fra Stamme til Stamme, fra Gren til Gren, og mens jeg gik dér, voksed alle de gamle Kæltringhistorier, jeg havde læst og hørt, sammen til klare Billeder for mit Øje.

Jeg saa' Lange-Margrete med sine tolv Sønner ligge paa Lur i Hulvejen, jeg saa' en gammel Bondekvind bøjet under det tunge Kvasknippe tungt arbejde sig hjemad, og saa bedst som hun gaar, farer Lange-Margrete frem og griber hende i Struben.

Kvinden skriger og beder for sit Liv, men Lange-Margrete griner med sin tandløse Mund og raaber haanende, spottende:

„Det er ikke saa farligt, dit Skidt, det er bare et Snit under Hagen!"

Og saa sprøjtede Blodet, og Lange-Margrete grinede, saa det klukkede i hende.

— Andre Historier fulgte, jeg huskede den om Jens Langkniv, en af de Dejbjærg Rakkere, der en Morgenstund gjorde Holdt udenfor en Bondegaard og bankede Manden op for at faa en Dram. Drammen fik han, og saa fortalte han, at han skulde til Marked i Viborg og sælge sin Ko, og da det nu traf sig saa godt, at Bonden just ogsaa skulde til Staden, saa slog de Følge.

Som de nu gaar, siger Bonden med ét:

„Det er da svært, saa den Ko ligner min!"

„Ja—a," siger Langkniv, „der er saa meget, der ligner hinanden i denne Verden!" —

Da de saa kom til Viborg, var de inde at faa sig et Par Dramme, og da de gaar fra Gæstgivergaarden, skulde Jens et Par Ærender i Byen, og han beder Bonden holde ved Koen saa længe.

„— Og skulde der komme en Køber, kan du jo gærne lade den springe for en rimelig Pris!“ sagde han til Afsked.

Bonden stod jo skikkelig nok og holdt ved Dyret, til der kom en Køber, der fik den for atten Rigsdaler og tre Mark.

Saa kommer Jens tilbage, og han faar Pengene, byder Manden Farvel og Tak og lister af.

En Stund efter kommer Bondens Dreng løbende og beretter hæsblæsende, at der har været Tyve i Nat og stjaalet den røde Ko. Bonden blev ganske hvid af Arrigskab, og han kunde ikke en Gang skælde Drengen ud af bare Forfærdelse; det eneste, han fik stammet frem, var:

„Stjaa-stjaalet — og saa har jeg selv solgt den for den Tyvetamp!“

Senere hen blev Langkniv fanget, og Enden blev, at de sprættede hans Mave op og vandt Indvoldene om en Pæl, og da de saa spurgte, om det gjorde ondt, svarede han bare:

„Jeg havde en Gang Ørepine, og det var meget værre!“

Lange-Margrete blev ogsaa fanget, og hende puttede de i Viborghuset, men da hun var ked af at sidde dér, sprang hun i Brønden og druknede sig.

— — Og jeg huskede flere Historier. Jeg huskede den om Morten Grimskæg, der var „klog“ og kurerede baade paa Fæ og Folk, om hvordan han selv kaldte sig Morten Busk, fordi han var kommen til Verden under en Busk ude paa Marken; om Slinger-Hans og Stylter-Hans, om Kjen Ryle og Tykke-Ingeborg og endelig om Fader Abraham, der boede paa Rønbjærg Hede med sine ti Sønner, og hver Gang en af dem „giftede“ sig byggede et Fag Hus til paa Gaarden, saa den tilsidst blev et helt underligt Tabernakel.

Og jeg saa' hele Rakkerslænget komme dragende frem over den sorte Hede, længst tilbage slæbte sig en stakkels, udslidt Olding med det hvide Haar i Tjavser over det graagule, furede Ansigt, for hvert Skridt klagede og klynkede han, og længere og længere sakkede han bagud.

Saa med ét klyngede hele Skaren sig sammen, raabte og skreg i Munden paa hverandre, truede ad hinanden med de knyttede Hænder, Øjnene lyste, en enkelt greb til Kniven.

Da raabte en gammel Kæltringkvind, saa det skingred:

„Dér er en Vandgrob[1]), og den er for Jørgen Kolle!“

---

[1]) Grøft.

Der blev et Øjebliks Tavshed, Øjnene vendte sig mod den gamle Stakkel, der var segnet om i Lyngen, et Par Kvinder satte i at hyle, et Par andre i at grine, og imens slæntrede de én efter én hen mod den gamle.

En Stund stod de i en Klynge om ham; saa var der én, der raabte noget paa sit Kæltringsprog, og i det samme kastede de sig over den gamle og bandt ham paa Hænder og Fødder.

Først strittede han imod, hylede, tiggede og bad, men saa svandt Kræfterne, Hylene blev til Klynken, Bønnerne til lydløs Mimren med den tandløse Mund, og da de løfted ham op og bar ham frem gennem Vejen, klagede han kun ganske stille, Øjnene var lukkede, og Hænderne krampagtig kroged i hinanden.

Lidt efter naaede de Mosehullet, og dér lagde de ham, og han blev liggende som død.

Ude bag Heden gik Solen ned, den døende Glans lyste rødt over Lyngens røde Blomster og spandt Guld i fjærne Taager derude, hvor Heden blaaned bort i den gryende Nat.

Og Solen kastede Glans over Kæltringskaren, der stod i Klynge om Kærren. Nogle af Kvinderne havde sat sig i Lyngen med Ansigtet gemt i Hænderne, andre sled og rev i det lange, sorte Haar og hylede og jamrede, saa det klang langt over Heden, og mens de sad dér, under Graad og Klage, løb Mændene én efter én mod den gamle Stakkel, og hver gav ham et Stød mod Mosekæret.

For hvert Stød lød der en klagende Klynken, men den døde i Mændenes Eder og Kvindernes Graad.

Nu var han lige ved Mosebrinken, endnu et Stød, et Plask, et halvkvalt Suk — og Kæltringerne drog videre frem over Heden, én Mand færre, end da de drog ud.

— — — —

Et Daadyr jog lige forbi Næsen af mig, jeg saa' mig om — hvor i al Verden var jeg, Skoven stod tæt og vild til alle Sider, Vejen var bleven Sti, dybt snoede den sig mellem høje Bakker, Solen blinked i Løvets spraglede Tæppe, ingen Lyd klang, ingen Vind suste, en Ædderkop hang i sit spæde Spind og svingede sagte frem og hen i den muldramme Skovduft.

Hvis jeg nu havde været Hans i Æventyret, Hans, der er faret vild i den store, store Skov, saa havde der ikke været andet at gøre end at kravle op i det allerallerhøjeste Træ og

spejde efter en Udgang af Skoven, men jeg var nu ikke Hans, og desuden kom jeg straks efter til et højt Udsigtsstillads med nogenlunde magelige Trappetrin, og dem foretrak jeg for Træet, og straks efter stod jeg et godt Stykke over Skovens spraglede Kroner.

Store, tunge Skyer gled frem over Himlen, langsomt gled de derude vester fra, tit gemte de Solen; og Vendsyssels mægtige Bakkedrag svandt bort i graablaa Taager. Men saa med ét kunde der komme et Straalehav sejlende over Marker og Moser, over Kirker og Gaarde og over Møller, der lystigt flagrede med de hvide Vinger i den blaa Luft.

— — Som jeg stod dér, slog den Tanke mig, at dette her var Knaghøj, og Herre Gud, saa var Vejen jo let nok at finde, bare følge én af de Stier, der stikker øster ud, og saa lige til det vesterste Hus, det var da en smal Sag.

Og jeg fandt virkelig en af disse Stier, og da jeg havde fulgt den en Tid, naaede jeg ud af Skoven.

Jeg naaede ud mellem mægtige Lyngbakker, der i bløde, runde Drag tegnede sig mod den tunge, graa Himmel med de sejlende Skyer.

En Sti snogede sig frem dybt i Dalen, og nede paa Stien kom en halvgammel Kvind med Aag over Ryggen. Skørtet naaede til Knæene, Fødderne stak i Stunthoser, Ansigtet var rundt og smilende, Øjnene sorte og poliske, Haaret mørkt.

Dér har vi en af Altenborgerne, tænkte jeg og lettede paa Hatten.

Hun standsede, satte sindig Vandspandene fra sig og stirrede en Tid ufravendt paa mig.

Tavsheden blev trykkende.

„Har De langt til Brønden?“ henkastede jeg.

„Nej, om a haar“, sagde hun, og saa gik Samtalen istaa.

I det samme kom en Tordenbyge mig til Hjælp, Regnen plaskede, og jeg fik Lov til at gaa med hende hjem.

„Den er jo ikke fin!“ grinede hun og bød mig ind i Hytten, og det var den i Grunden heller ikke, halvt gravet ind i Brinken, den éne Væg flættet sammen af Kvas fra Skoven, ét Vindu havde den, og det et Vindu med én Rude og for Resten Klude, Taget var skredet sammen, Skorstenen manglede.

Indenfor var der ganske hyggeligt. I en Krog stod en Rok og en gammel Bedstemorsstol, under Loftet en Hylde med Lerstads og sprukne Kopper, Væggene var tapetserede med Udklip af Blade

og Bøger, og Herman Bang og Kejseren af Rusland sad broderlig Side om Side med Brandes og Vilhelm Beck.

Ved Døren stod en gammel Bornholmer uden Visere.

„Vil han ha' en Taar Kaffe?“ bød hun.

Jeg betakkede mig og begyndte at gøre Forsøg paa at komme ind paa Altenborger Spørgsmaalet, jeg spurgte hende, hvor de boede de her Altenborgere, men hun smaagrinede bare og sagde, at det vidste jeg nok lige saa godt selv.

Videre kunde jeg ikke komme med hende, men jeg følte mig dog saa temmelig overbevist om, at hun selv hørte til Slægten, men nødigt vilde være ved det.

Saa kom jeg ind paa hendes Familje Anliggender, først spurgte jeg, om hun var gift, og derpaa svarede hun: nej, men lidt efter begyndte hun at snakke om, hvad Klokken kunde være, for nu maatte hendes bitte Tøs snart komme fra Skole.

Bitte Tøs, tænkte jeg og fortsatte højt:

„Naa, De er Enke, hvad?“

„Nej, om a er“, sagde hun og blinkede polisk over til mig.

„Naa, ikke det?“

„Nej nej — nej, nej!“

„Men hvor er Manden da?“

„A haar jo ingen, men a haar en Dreng, der er paa Voergaard hos Scavenius og saa jen, der er i Aalborg!“

Jeg rømmede mig lidt.

„Hvor kommer han ellers fra?“ afbrød hun den pinlige Stilhed.

„Sidst fra Sæby!“

„Fra Sæby — ih,-se, der har a og' vaaren!“

„Naa, det har De?“

„Men han fik nu ligegodt ikke det i Sæby, som a fik!“

„Saa? hvad fik De da?“

„Vand og Brød, ha, ha — ha, ha!“

Jeg begyndte at blive lidt underlig ved mit ny Bekendtskab, og da jeg en Stund efter bød den agtværdige Dame Farvel og ene traskede frem gennem Lyngbakkerne, gik jeg og vaandede mig i mit stille Sind over disse Taterfolks sørgelige Moral, og havde jeg før tvivlet om Damens Altenborger Ægthed, saa havde hendes Livserindringer betaget mig enhver Tvivl.

Lidt efter naaede jeg til en Landevej, der snorlige skar sig frem gennem Skoven mellem to Rækker slanke Graner, der som napoleonske Grenaderer stod strage som Stenstøtter med skuldret Lanse.

Jeg fulgte Vejen og naaede da endelig ud paa den anden Side af Skoven, og dér laa atter nogle faldefærdige Hytter i Læ under høje Brinker, og da jeg træt, som jeg var, satte mig paa Grøftekanten og stoppede min Pibe, blev der Røre rundt i Hytterne, og straks efter kom der en gammel Bondemand alkende over mod mig.

Vi kom i Snak, og jeg spurgte ham ud, om der ogsaa boede Altenborgere her.

„Ja, det passer baade skidt nok og godt nok,“ gryntede han, „for dér er djæ Huse, men de selv er paa Rejse, men oppe her østen for Skoven dér bor ogsaa nogle, og de er nok hjemme, og De kan da for Resten sagtens hitte derhen, se, De skal nu bare følge Vejen dér sønder paa, og saa naar de kommer et bitte Stød hen i Skoven, saa skal de holde øster paa, og saa er der en Vej, der stikker lidt vester paa, og den — —“

„Tror de ikke hellere, De kunde vise mig Vej, hvis de da ellers har Tid!“ afbrød jeg hans populære, jydske Foredrag, og lidt efter fulgtes vi af Sted.

Jeg forsøgte at faa en Samtale i Gang, men det mislykkedes saa temmelig, men lidt fik jeg dog pillet ud af ham om Altenborgerne. Om Vinteren er de gærne hjemme i deres Huse, og saa lever de af lidt Kartofler fra deres Lod og af, hvad Sommeren har bragt ind, og tit er Sommerens Høst nok ikke saa ringe.

Ved Foraarstid vaagner den gamle Vandrelyst og hele Familjen, baade gamle og unge, Hunde og Grise tager paa Rejse, Vognen spændes for og stables fuld af deres liggende Fæ, saasom en gammel Tromme, en Trompet, et Par Triangler, lidt Sængklæder m. m., og saa sætter Toget sig i Bevægelse, gaar fra Hus til Hus, fra Kro til Kro. fra By til By helt sønder paa til Grænsen, og de gøgler og tigger, sliber Knive og Sakse, synger og tigger, og saa, naar Vinteren holder for Døren, holder Altenborgerne ogsaa for Døren derhjemme ved Storskoven, og der lever de i Ro og Fred til næste Foraar, saa gaar det atter paa Rejse.

— — Saadan omtrent lød Mandens Fortælling, og da han var færdig, og da vi havde krydset os frem i Øst og Vest, i Syd og Nord gennem Hulveje, over Bakker og gennem Dale, stod vi med ét ude ved Skovbrynet — og dér laa Taternes Hytte.

Paa den ene Side Skoven, paa den anden en Mose med Tørvestakke og stille, sortblankt Vand, der blinked til Engblommer og Brudelys — lidt Siv langs Bredden, lidt Efteraarsvind til at

suse og synge deri, en Flok Vildænder, der skræppende kilede sig frem i den graa Luft, som smæltede sammen med Lyngbakkernes runde Bølger.

Hytten selv var lille og lun, vind og skæv, og kun Skorstenen havde den fremfor Hytten, hvor jeg traf den agtværdige Dame med den slemme Tatermoral.

Jeg bankede paa, gik ind og — blev staaende et Øjeblik bøjet i den lave Dør uden at faa et Ord frem.

Det syntes mig, som var jeg dumpet lige ind i et fremmed Land, ind i et fremmed Folk.

Hvor Øjnene lyste, hvor Haaret var sort og Huden gul; derhenne i Krogen stod en Kæmpekarl af en Tater, Haaret hang oljet og sort i Tjavser over den gule Pande, Øjnene slog Gnister, han manglede kun en Kniv i Haanden, saa var han, som han burde være.

Og dér sad en gammel, runken, rynket Heks i Krogen, Guldlokker dinglede i Ørene, Hænderne var krogede som Klør, Fødderne stak nøgne i et Par Mandfolkestøvler, Klæderne stod aabne om hende, saa jeg saa' et graarødt, fedtet Snøreliv, der var bundet sammen med Sejlgarn.

Og rundt i Stuen sad et Par Taterkvinder med falsk Guldstads i Øren og paa Fingre, det sortblaa Haar var flættet sammen med røde Baand, de hvide Tænder lyste og lo bag friske røde Læber, den ene havde Hænderne i Skødet, den anden sad og legede med et lille Barn.

Paa Gulvet laa et Par krøllede, lyshaarede Børn og tumlede sig, — og hvor de var snavsede de Børn — hu, ha!

Jeg fik sagt noget om, jeg maatte faa lidt Vand, jeg var bleven saa tørstig, da jeg kom forbi Huset, og straks var den gamle Bedstemor der og gned en Træstol omhyggelig af, og bad mig saa paa det høfligste om at tage Plads.

Mens Vandet blev hentet, og Manden fik en Cigar, saa' jeg mig om, og Indboet var snart set efter i Sømmene. — Et Par mægtige Sænge, et Bord (paa tre Ben), et Par Kister, en Skærsliberbør, en Trævugge (med én Gænge) og saa Stolen, jeg sad paa, det var hele Herligheden.

Og mens Børnene kredsede nærmere og nærmere om mig, rapsede efter min Urkæde og kiggede paa min Signetring, kom der lidt efter lidt en Samtale i Gang.

Og de fortalte mig om deres Rejser, om hvor sørgelig det gik tilbage, og hvor fattig de sad i det, ak nej, det var anderledes den Gang, den gamle Bedstemor var ung, da var der Markeder, og den Gang forstod Folk sig paa Kunst, nu — pøj, de Bønderkvæg, pøj!

Den gamle Bedstemor talte sig varm, spyttede ad Bønderne, der selv sad inde og søbede Kaalen og gravede i Grøden, mens de lod pæne Folk staa udenfor i alt Slags Vejr, og endda lod dem sige Tak for en Bid Fedtebrød. Nej, Tiden havde forandret sig siden den Gang, hun saa' Dagens Lys dernede i Ditmarsken, og siden den Gang, hun kom til Storskoven, da maatte man hugge sig igennem den, og hverken Sol eller Maane kunde man se lige fra Voergaard til Skællet[1]), nej, min Herre, man skulde gøre som den gamle Altenborg, han var taget til København, og dér boede han hos Sønnen, der var en stor Mand, eller som Ditlev, der var Vognmand i Vejle og havde seks Spand Heste, eller som Abraham, der stod ved Dragonerne: „— Men ser De min Herre, nu er man et gammelt Skrog, saa éns Ben faar vel blive, hvor de er — —"

„Herren skal ikke tro Bedstemor", sagde den unge Kone med en Stemme, der havde en underlig, lidende Klang, „Bedstemor bli'r helst herude!"

„Kanske ja, kanske ja," mimrede den gamle og rokkede med Hovedet, „her har man det da al Tid frit, og man kan da gaa paa Rejse endnu, aa ja, aa ja!"

Vi sad endnu en Stund og snakkede, og deres Sprog klang mærkelig rent uden Bondedialekt, kun en Gang imellem, naar Ungerne skulde have Skænd, gik Talen paa Tysk, og Børnene svarede igen paa Tysk.

Saa kom vi til at tale om den enlige Dame deroppe i Bakken.

„Bur-Stine," grinede et af Kvindfolkene, „har Herren været hos Bur-Stine — var hendes Kæreste hjemme?"

„Kæreste?"

„Ja, Per Bur og Ungerne, og hun var vel fuld, De har nok været hos Standsfolk i Dag, min Herre! — — — — Altenborger? hun Altenborger, hun er ikke af vore, hun er et Bondekvæg, og saa drikker hun, det gamle Dyr!"

---

[1]) En Gaard en Mil paa den anden Side af Skoven.

Jeg tyggede lidt paa det, det var altsaa ikke Kæltring-Moral, men Bonde-Moral, jeg havde truffet deroppe i Hytten, og da jeg lidt efter alene traskede ned gennem Mosen og frem over Heden, gik jeg og glædede mig ved, at hun ikke hørte til Taterne, for hvordan det nu kunde være og ikke være, saa var jeg næsten kommen til at holde af de ensomme Mennesker i den lille, ensomme Hytte ved Skovbrynet.

Og jeg kom til at tænke paa, hvordan deres Fædre de mange, mange Aar havde døjet og lidt, var bleven jaget fra Sted til Sted som vilde Dyr, foragtede og bespottede, hvad Under da, at de kom paa Kant med Samfundet, at de lod den røde Hane gale og havde lidt let til Kniven; jeg saa' endnu en Gang tilbage mod Hytten, den gamle stod i Døren, hun stod kanske og misundte mig, der skulde paa Rejse.

Saa gik jeg hjem gennem Storskoven.

Solen stod lavt, Himlen gløded og glimred blandt Stammer og Grene, saa trolddomstyst faldt Aftenen paa, Vindene døde, Mørket kom, men mørkest var der i Hulvejen — om jeg nu mødte Lange-Margrete! —

Børge Janssen.



Christoffer Columbus.

H. Harrisse. Christophe Colomb. Son Origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants. 2 vol. Paris 1884.
P. Gaffarel: Histoire de la découverte de l'Amérique. 2 vol. Paris 1892.

Lærde Mænd paastaa, at der er skrevet over 600 Bøger om Columbus foruden en uoverskuelig Række af Afhandlinger og Artikler, og alligevel hører der stadig et vist literært Mod til at skrive om den modigste af alle Søfarere. Det er næsten umuligt at arbejde sig igennem det Uføre, hvori hans Historie befinder sig, vi véd langt mindre om ham, end vore Forfædre troede at vide, og den sønderlemmende Kritik, vi saa godt kende fra vor hjemlige Historieskrivning, har med sandt Raseri kastet sig over ham, og gjort meget usikkert og alt mere fattigt. Skeletter ere ikke tiltalende, men af Columbus have vi snart ikke andet end en tør Benrad tilbage, alle blødere Dele, al Muskulatur, alt hvad der gav hans Personlighed Liv, Kraft og Lød har Kritiken søgt at ætse bort, og det er ikke saa lige en Sag at give et positivt Billede af Manden. De Kilder, der tidligere ansaas for uangribelige, ere nu tvivlsomme, og mange „Kendsgerninger“ ere blevne henviste til det Pulterkammer, hvor Vilhelm Tell, Zenierne, Columbusægget og tusende andre Berømtheder have fundet et evigt Hvilested.

Chefen for dette Felttog mod den ældre Columbusliteratur er den fransk-amerikanske Forfatter Henry Harrisse, der i Sekstierne forlod sin Advokatpraksis i New York for at kaste sig over Amerikaniststudier. Han vakte stor Opsigt ved sit Værk „Bibliotheca americana vetustissima“, men endnu mere ved de Angreb, han i 1871—78 rettede imod den ældste Biografi af Opdageren. Indtil Harrisse stod denne Biografi, der første Gang tryktes i Venetia 1571, uanfægtet som et Værk af Columbus' uægtefødte Søn Fernando

Colon, og var i 300 Aar bleven benyttet som det grundlæggende Kildeskrift, men ved nogle faa velrettede Hug syntes Harrisse at tilintetgøre dets Betydning. Hans Grunde vare vægtige, og hans Modstandere, særlig Franskmanden d'Avezac, formaaede ikke at bøde paa de Flænger, som hans Dissekerkniv skar tværs igennem den ældre Opfattelse. Alligevel blev hans kritiske Sejer kun af kort Varighed.

Ved Amerikanistkongressen 1882 paaviste to spanske Lærde, at Fernando Colons Værk er bleven benyttet af den berømte Las Casas, at hele Kapitler findes afskrevne i hans Bog om Indien, og at han udtrykkelig anfører Fernando Colon som Forfatteren. — Vi ere tilbøjelige til at tro, at den samtidige Las Casas vidste mere om Columbus, end Harrisse véd eller nogensinde faar at vide, og trods alle Fejl, Udsmykninger og apokryfe Tilsætninger turde det være rigtigst, i det mindste foreløbig, at anse Fernando Colons Bog som ægte. Dette har Harrisse ingensinde villet indrømme. Under den store Strid kastede han sig imidlertid over alle de Arkiver i Europa, hvor han ventede at kunne finde Oplysninger om Columbus, og det er lykkedes ham at fremdrage enkelte Metalkorn, ægte nok til at kunne passere Nutidens kritiske Smæltedigler, og 1884 udgav han det betydelige Værk, der staar foran disse Linjer. Men heller ikke dette er nogen egentlig Biografi, det er en kritisk Anvisning paa 1063 Sider til den rette Opfattelse af Opdagerens Historie, og selv denne voluminøse Anvisning kan paa Grund af Forfatterens kritiske Skaanselløshed kun benyttes med Kritik.

Men uheldigvis er det ikke alene med Hensyn til den moderne Kritik, at Skoen trykker. Jo mere man beskæftiger sig med dette vigtige Afsnit af Jordens Opdagelseshistorie, des mismodigere bliver man, fordi vore Kundskaber i alle Retninger ere mangelfulde og upaalidelige. Den Tids Mennesker havde saa travlt med at gøre Opdagelser, at de ikke fik Tid til at skrive. Med Nød og næppe har man bragt de allertarveligste biografiske Oplysninger til Veje om Amerikas Opdager, men endnu vide vi ikke, naar han er født, hvor længe han har faret til Søs, naar han kom til Portugal, naar han fik sin store Ide, hvor han først landede i Amerika, og mange andre Ting. Vi have ingen paalidelige og udtømmende Efterretninger om hans Rejser og ere helt ude af Stand til at danne os et nøjagtigt Billede af den vigtigste: den første; ja, selve Admiralens Udsagn ere ofte saa selvmodsigende, at enten

maa de være ham paadigtede, eller ogsaa har hans Sandhedskærlighed ikke været klippefast.

Om Colombus' Ungdomshistorie véd vi saa godt som intet, ja uden Harrisses Arkivundersøgelser kendte vi end ikke hans Forældres Navne og Livsstilling. 7 Stæder stredes om Æren af at være Homers Fødested, men flere end 3 Gange 7 kappes om Amerikas Opdager. De fleste af disse Krav ere dog ikke andet end local-chauvinistiske Hjærnespind og fortjæne end ikke at nævnes. I Majoratsdokumentet 1498 siger Columbus udtrykkelig, at han er Genuas Søn, og han paalægger sin Efterslægt altid at elske denne By, „ti derfra er jeg kommen, og der er jeg født". Fernando Colon siger i sit Testament, at han er en Søn af „Genueseren Christoffer Columbus", og ved hans Død indbød executor testamenti alle i Sevilla tilstedeværende Genuesere til Sørgehøjtiden paa Grund af Landsmandsskabet, og endelig har Genua søgt at slaa Sagen yderligere fast ved at rejse sin mest ansete Søn et Mindesmærke med Indskriften: „A Cristoforo Colombo la patria!" — Alligevel kan der sikkert rejses nogle Indvendinger imod denne Afgørelse. Columbus nedstammede fra en ligurisk Arbejderfamilie, der Søn efter Fader havde boet i Landskabet Øst for Genua til henimod Fontanabuona og ned imod Havet. Hans Fader, Væveren Domenico Colombo, menes født i Landsbyen Terrarossa og flyttede senere til Quinto del Mare, hvor han, en Gang før 1445, giftede sig med Suzanna Fontanarossa og bosatte sig i Genua mellem Aarene 1448—51. Efter det sidste Aar opholdt han sig i Savona til 1484, men rejste saa atter til Genua, hvor han døde i en meget høj Alder. Oprindelig synes han at have haft nogen Formue, men senere gik han fra Gods og Hjem, og forladt af sine Sønner, der alle søgte Lykken i fremmede Lande, klager han over sin triste og ensomme Stilling, og ser sig ikke i Stand til at betale en 26 Aar gammel Gæld paa halvtredjehundrede Franks.

Man vil let se, at paa dette Grundlag kan Genua ikke opretholde sit Krav; ti da alle moderne Forfattere henlægge Opdagerens Fødsel til 1446—47, altsaa til et Tidspunkt, da Domenico og Suzanna endnu ikke havde bosat sig i Hovedstaden, synes Prisen at burde tilfalde en af de omliggende 10 Smaabyer (Cogoletto, Savona, Nervi, Albissola, Chiavari, Bugiasco, Cosseria, Finale, Oneglia, Quinto), der ligeledes ønske at komme i Betragtning ved denne Lejlighed. Det hele er imidlertid et saare underordnet Spørgsmaal. Hvis Columbus ikke var en Genueser af Fødsel, var han i hvert

Fald en Ligurer og fik sine første Indtryk og første tarvelige Uddannelse i eller omkring den mægtige Handelsstad, som den Gang tilligemed Venetia beherskede Verdenshandelen og Søfarten.

Alle Meddelelser om Columbus' adelige Fødsel og akademiske Uddannnelse ere Paahit og Flitter. Han var en Søn af en fattig Væver og tilbragte sin første Ungdom som hans Medhjælper, ja i Dokumenter fra 1472—73, fundne af Henry Harrisse, opføres han endnu — altsaa efter hans fyldte 26de Aar — som „Lanerio" eller Væver.

Det forekommer mig imidlertid, at den franske Kritiker gør overdreven Brug af dette løsrevne Fund; ti han vil dermed ikke alene bevise, at Columbus indtil den Tid væsentlig kun har arbejdet som Væver og Uldspinder, maaske forbunden med lidt Søndagssejlads paa Middelhavet, men i sin Fortvivlelse over den forvirrede Kronologi i Admiralens senere Liv, gør han det endogsaa til Udgangspunkt for hele Tidsberegningen og kommer derved i to Henseender til at saare ham paa det ømfindtligste. Det er det mindste, at han slaar en tyk Streg over alle Admiralens egne Udtalelser. „Fra min tidligste Ungdom", siger denne, „har jeg faret til Søs", og 1493 (i et Brev til Kongen af Spanien): „Jeg har tilbragt 23 Aar paa Søen uden at forlade den; jeg har set hele Levanten, de vestlige og nordlige Lande, jeg har set England, og har flere Gange sejlet fra Lissabon til Guineakysten." — Værre er det, at han forvandler Opdageren til en Herman von Bremen, en Æventyrer og fræk Charlatan, der løber lige fra sin Væverstol i Savona eller Genua for at tilbyde Kongen af Portugal at opsøge en ny Søvej til Indien. Det er ikke nok at denne mærkelige Uldspinder, lige efter at have forladt sit egentlige Haandværk, pludselig udmærker sig som en af Portugals fortrinligste Kartografer og gennemkrydser de Have, som den fremmeligste Nation i Verden lige har aabnet for Sejladsen, men, uden ærlig erhvervet Sømandsskab, tilbyder han endogsaa at sejle tværs over det „mørke Hav", der indgyder alle andre en dødelig Skræk. I hele den menneskelige Historie kender jeg intet Eksempel paa, at den Art Mænd have haft moralsk Kraft til i 20 Aar at kæmpe og lide for deres Overbevisning eller have formaaet at føre en Sag til Sejer, der laa ganske udenfor deres egentlige Metier. Berøver man Columbus hans tidligt erhvervede Sømandsdygtighed, berøver man ham tillige ethvert Fodfæste i Virkeligheden. Hans Plan var grundlagt paa falske Forestillinger, men lader man saa desuden en Søndagssejler rejse ud

for at realisere disse Kimærer, nødes man til at gøre Skridtet fuldt ud og indrømme, at en af de største Verdensbegivenheder i de sidste 1900 Aar er hidført ved lutter kimæriske Midler!

Harrisse's Kritik vaander sig under denne Tanke. Han siger, at i Columbus' Opdagergerning maa man vel adskille to Ting: Planens Undfangelse, der kunde ske hos en Mand, som aldrig havde drejet en Rorpind, og dens Udførelse, der forudsætter en Sømandsdygtighed, som kunde erhverves paa et senere Tidspunkt. Men til hvad Nytte er en saadan Sondring, naar vi ingensteds i Opdagerens Historie finder den svageste Antydning af denne Dobbelthed. Fra det første Øjeblik staar Columbus som Bærer og Udfører af den ny Tanke, deri bestaar netop hans uvisnelige Originalitet, og naar man, som her, endelig skal nedsluge Kameler, forekommer de ældre mig baade bekvemmere og mere smagelige end dem, Harrisse præsenterer os. Endnu kan man sikkert ikke betegne som uhistorisk, at Columbus fra sin tidligste Ynglingealder har faret til Søs, at han, bortset fra nogle sømandsmæssige Ophold i Hjemmet, har pløjet Middelhavet paa Kryds og Tværs og set „hele Levanten“, og at han i Begyndelsen af Syvtierne drog til Portugal for der at erobre sig et langt større Virkefelt, blive fortrolig med de store Opdagelser, som herfra foretoges, stifte Bekendtskab med Verdenshavet og virke for sin ny Tanke.

I det følgende vil det være mig umuligt at vende tilbage til disse kritiske Stridigheder, og efter et fremmed geografisk Tidsskrift meddeles derfor her en kronologisk Oversigt over hans Liv, der turde være mere fornuftig og lige saa berettiget som alle de øvrige.

Columbus Fødselsaar		1446
Alder, da han gaar til Søs	14 Aar	1460
Aar tilbragte paa Søen før Ankomsten til Portugal	12 —	1472
Ophold i Portugal, Togter til Færøerne (el. Island) og Guinea	12 —	1484
Ankomst til Spanien		1484—85
Samlet Alder og Dødsaar	60 —	1506.

Tidligere Historikere og Digterne ynde at fremstille Columbus som den, der ud af egen Intuition søgte og fandt en ny Verden.

Men det er en grov Misforstaaelse. Ikke et eneste Øjeblik har han tænkt paa at opsøge et nyt Fastland. Han levede og døde uden at den Tanke nogensinde strøjfede hans Hjærne, at han havde opdaget, hvad vi nu kalde Amerika. Han søgte ikke en ny Verden, men en ny Vej til den gamle. I en vis Forstand vilde han en ganske ligefrem Ting. Han vilde opsejle Indien gennem det atlantiske Hav, „opsøge Orienten gennem Occidenten og ved stadig at gaa imod Vest naa de Lande, hvor Kryderierne vokse“. Paa Grund af Hindringer, som Columbus ikke kendte, var dette umuligt, men der er intet middelalderligt over Tanken. Fra det 15de Aarhundredes mørke Baggrund flammer den frem med et skarpt og klart Daglys og viser os en Mand, der gennem Daad er rede til at forfølge Konsekvenserne af sin Tids Videnskabelighed. Derfor er Columbus den første store moderne Aand, og derfor danner 1492 Skel mellem to Tidsaldre. Men lader os se lidt nøjere paa det hele.

Før Columbus stod Europa østvendt, og det atlantiske Ocean dannede Bagsiden af den beboede Verden. Magtens og Rigdommens Stjærne havde ikke begyndt sin Vandring imod Vest, og ingen bekymrede sig om, hvad der muligvis kunde ligge hinsides det uhyre Hav, der indesluttede rædsomme Afgrunde, hvorfra ingen kunde slippe op, eller løb ud i en hemmelighedsfuld Opløsning af Elementerne, den ptolemæiske Sump, der hverken var „godt tørt“ Land eller Vand eller noget menneskeligt kendt. Det var Enden paa Jordens Kreds, finis terræ og Rædslernes Hjem, hvorfra ingen vendte tilbage. Kun langs den inderste Rand vovede Portugiserne, støttet til den gamle Verdens Kyst, at krybe langsomt frem imod Indien. Folkeslagenes Frygt og Begær vare rettede imod Solens Opgang, hvor der boede krigerske Nationer med hvasse Klinger, og hvor der fandtes Lande lige saa rige paa Guld, Perler og kostelige Urter som Europa paa Græs. I det fjærne Østen laa Verdens Overflødighedshorn og Paradisets Have, men det sultne Europa kunde kun draabevis smage paa al denne Herlighed. De saracenske Tyrker havde slaaet sig ned paa Vejen og afskaaret Forbindelsen. Efter Korstogene var Middelhavet for første Gang i Historien bleven forvandlet til en cul de sac, og ad vildsomme Karavanveje maatte Handelen søge frem til Indien og Kina. Det var denne Afspærring, der fremkaldte Vesteuropas maritime Bevægelse i det 15de og 16de Aarhundrede og tvang Verdenshandelen ud i helt nye Baner. To Slægtled levede og døde, medens Kampen for den

ny Vej stod paa, og i hele denne Tid blev Indien, Kina (Kathay) og Kryddersøerne Genstand for en stadig varmere Attraa. Fantasien klædte disse Længselens Lande i sagnrig Glans, de bleve et helt Aarhundredes „blaa Blomst“, og der indledede en romantisk Opdagelsestid, som Verden aldrig mere vil faa Lejlighed til at overvære.

Det lille Portugal, indsnævret til den ene Side af de spanske Kongeriger og den mauriske Magt og til den anden af det mørke Hav, blev Sjælen i disse Foretagender. Henrik Søfarer samlede om sig Tidens største Geografer, Astronomer og Navigatører, og efter de utroligste Anstrængelser vænnede han sine Sømænd til Oceanet. 1419 genopdagedes Madeira, 1431 Azorerne, efter 19 Aars Kamp lykkedes det 1434 at omsejle Kap Bojador (ud for Sahara-Ørkenen), den beboede Verdens formodede Sydgrænse, og nogle faa Aar efter begravedes Middelalderens Kosmografi under det grønne Forbjærgs Palmer. Jordens Kreds udvidede sig for den undrende Samtid, Rædslen for den hede Zone opløste sig i intet, den genfødte Astronomi, Jakobsstaven og Astrolaben tillod Sømanden at emancipere sig fra den blotte Kystfart, ja den bitre Nød lærte tilsidst Portugiserne at pløje Oceanet Maaneder igennem uden at se andet end Himmel og Hav og dog naa hjem til deres Rede. Tiden var inde for endnu større maritime Foretagender, Menneskeslægten stod paa Springet til at bemestre sig hele Jordens Kreds, Skuepladsen var lagt tilrette, Midlerne vare skaffede til Veje, og da fremstod ogsaa Manden, der vilde vove Springet. Denne Mand hed Christoffer Columbus.

Det vilde være i højeste Grad interessant, om vi kunde forfølge Columbus' Plan helt tilbage til dens Fødsel og tidlige Vækst; men noget saadant er ikke muligt, ja vi kunne end ikke med Sikkerhed angive det Tidspunkt, da han første Gang traadte offentlig frem med den. Her er et Spillerum af næsten 10 Aar, fra 1473 til 1482. Af mange Grunde anser jeg det første Tal for det rigtige, og uden her at ville indlade mig paa en vidtløftig Bevisførelse antager jeg, at hans første Henvendelse til Kong Alfonzo den femte skete før Sommeren 1474, altsaa i Søfarerens 28de Leveaar. — Det første, der bør siges om hans Plan, er, at den fremgik af systematiske Overvejelser, af en videnskabelig Teori, og at den derved adskiller sig fra alle tidligere Forsøg, der hen i Vejret søgte efter legendariske Øer i Atlanterhavet eller famlede sig frem langs Grønlands og Labradors Kyster. Fra første Øjeblik

sætter den transatlantiske Lande som sit Maal og kan gøre dette med bevidst Sikkerhed, fordi den hviler paa rigtige kosmografiske Forudsætninger. I Midten af det 15de Aarhundrede var Jordens Kugleform anerkendt af mange lærde; de troede, at der til den gamle Verdens Landside svarede en „underjordisk" Vandside, og at det altsaa maatte være muligt gennem dette Hav at naa Indien ved stadig at sejle imod Vest. Flere blandt dem mente tillige, at en saadan Sejlads ikke vilde være særdeles vanskelig. Pierre d'Ailly, der 1410 udgav Bogen „Imago mundi", Columbus' kosmografiske Hovedkilde, vilde godtgøre ved Uddrag af Aristoteles, Esra, Seneca, Augustinus, Beda, Albertus Magnus o. m. a., at Afstanden mellem Europa og Indien kun var ringe, og at man med gunstig Vind kunde tilbagelægge Vejen i kort Tid. Denne Mening søgte han at støtte ved de arabiske Geografers Beregning af Jordens Omkreds, og ifølge Esra var kun $^1/_7$ af Kloden bedækket med Vand. Den beboelige Del af samme maatte derfor have en langt større Udstrækning, end man hidtil havde antaget og ligge sammentrængt paa den nordlige Halvkugle. Ifølge Datidens Opfattelse opfyldte Asien den største Del af det store Hav, Chinas Østgrænse faldt i Omegnen af Sandwichsøernes Meridian, Japan (Cipango) strakte sig helt hen til de nuværende mexikanske Egne, og en legendarisk Ø, Antilla, faldt endog vesten for det geografiske Sted, hvor Columbus senere opdagede Haïti, ja helt over imod Azorerne fandtes Øer, der kunde tjæne som Etapper for en udsendt Ekspedition og vise Vej til det ukendte Østen. Der laa Braziløen, Sct. Brandan, de hellige 7 Stæder og „Satans Haand", paa hvis Kyster en sort Haand pegede mod Vest, et Jertegn, der alene kunde tydes af den udvalgte (ɔ: Columbus).

I Syvtierne fik disse Legender kartografisk Form, og Columbus troede lige saa sikkert paa dem, som vi paa Generalstabens Kaart over Københavns Omegn, og han naaede aldrig ud over disse Forestillinger. I den lange „Sturm- und Drangperiode" brændtes de saaledes ind i hans Hjærne, at ingen efterfølgende Begivenhed, intet Sammenstød med den nye Verdens Kystlinje kunde udviske dem eller hæve ham op til et rigtigere Syn. Han havde regnet ud, at et Løb paa halvtredje Tusende Kvartmil maatte føre ham til Cipango, i 4 Rejser ledte han forgæves efter Antilla, Kathay og det gyldne Chersones i centralamerikanske Egne, og han gik i Graven med den Tro, at han kun havde opdaget en ny Vej til den gamle Verden.

Hans Plan var et Bryg paa en enkelt rigtig kosmografisk Læresætning og gamle geografiske Legender, der paa en overraskende Maade stemmede overens med en ukendt Virkelighed. En lykkelig Uvidenhed skjulte de sande Afstande og de sande Forhold for ham og gav ham et Mod, som han ellers ikke kunde have opretholdt, og Tidens naive Autoritetstro tillod ham at benytte Bevissteder, som vi nu se paa med et undrende Smil: Esra og Jordens Udstrækning, Albertus Magnus og Søvejen til Indien! Guderne more sig undertiden med at lade den menneskelige Storhed blive holdt over Daaben af de besynderligste Skikkelser.

I hvilken Grad Planen bundede i Samtidens højeste Oplysning ses bedst af hans Korrespondance med Astronomen Paoli Toscanelli. I den berømte Florentiners Breve finde vi omtrent alt, hvad Columbus senere brugte: Afstandsberegningen, udtrykt i Grader, Søkaartet over Jordens Havside, hvilket senere fulgte ham til Vestindien; Ideen, Bevisførelsen, Midlerne, Maalet, Fejlene og Illusionerne, alt gives i klare og bestemte Træk og med en Sikkerhed, der næppe er ringere end Columbus' egen.

I sin almindelige Form var Tanken altsaa ikke ny og maaske heller ikke saa overraskende, som vi nu ere tilbøjelige til at tro, men idet den slog ned i Columbus forvandledes den fra en tør Viden, en Studerekammer-Teori, til en levende Mulighed. Den grebes af en Mand, der ikke blot forstod, men ogsaa var rede til at bevise den, og bevise den paa den eneste Maade, hvorpaa saadant kan gøres: ved at sætte Livet ind paa Beviset. Men uheldigvis krævede denne Bevisførelse tillige Sømænd, Skibe og Dukater. Columbus havde ingen af Delene, og han maatte derfor først overbevise andre. Dette var utvivlsomt den vanskeligste Del af Opgaven. Det endelige Bevis førte han ved en Sejlads i 33 Døgn, men han var 18 Aar om at finde en europæisk Fyrste, der vilde modtage en Verdensdel for nogle faa Tusend Dukater. I 18 Aar kæmpede han med Tidens Vankundighed, Frygt og Ligegyldighed, han bønfaldt, overtalte og demonstrerede, han slæbte Bevismateriel sammen fra alle Kundskabssfærer, han blev Videnskabsmand, Kosmograf og Filosof, han studerede Klassikerne og Kirkefædrene, han foretog Sørejser i alle da bekendte Have — alt i sin Ides Tjæneste, og hvem der følger ham ad disse Veje, faar et stærkt Indtryk af hans ophøjede Entusiasme og naive Intelligens. Saaledes kæmper kun en idébetagen Mand, der vil løfte Fremtiden op af Fortidens Skød. Overalt møder han Antydninger, Forjættelser, haabrig Sanktion,

hvor den ligegyldige ikke ser noget mærkeligt. Hans rent menneskelige Entusiasme gør ham til Seer, og i den lange, potenserede Kamp formaar han kun at holde sig oprejst ved Troen paa, at han er guddomssendt, at han er Forsynets Budbringer, den ny Verdens Messias. Den, der vil gøre et stort Spring, maa tage en lang Fart, men denne Fart kunde Columbus kun faa ved at benytte Tidens eneste levende Aandsmagt, og det vilde være ganske uhistorisk at tage Forargelse heraf. Amerikas Opdager tænkte ikke ganske som en moderne tysk Professor, og havde han gjort det, vilde han sikkert heller ikke have opdaget nogen ny Verden.

„Jeg har", skriver han, „drøftet min Plan med Videnskabsmænd, med verdslige og gejstlige, med Latinere og Grækere, med Jøder og Maurere. Dertil gav Gud Herren mig Forstaaelsens Gave. I Sømandsskab gav han mig rig Overflod, i Astronomi, Geometri og Aritmetik hvad jeg behøvede. I den Tid studerede jeg alle Arter af Skrifter: Historier, Krøniker, Filosofi og andre Videnskaber." — „Den hellige Treenighed valgte mig til sit Redskab, og trods al Modgang var jeg sikket paa, at mit Foretagende vilde lykkes, og jeg holdt fast ved denne Tro, fordi alt skal forgaa undtagen Guds Ord" — Ganske i Tidens Aand søgte han hen til Bibelen for at finde Sanktion for sin Plan, og i Columbusbiblioteket i Sevilla findes endnu en højst kuriøs Samling af Skriftsteder, der formentes at handle om de ny Landes Opdagelse. Det var særlig Profeten Esajas, der blev Amerikas Profet; ti han siger: „Ved Verdens Ende (ɔ: Spanien) høres Sange", og et andet Sted: „Jeg vil skaffe en ny Himmel og en ny Jord." Columbus var overbevist om, at dette sigtede til ham, og at han var Herrens Sendebud til denne Jord. Paa samme Maade læste han Klassikerne og Kirkefædrene. De maatte alle slæbe Sten til den stolte Bygning, han vilde opføre, og man kan forestille sig med hvilken Henrykkelse han har læst Senecas berømte Vers i Tragedien Medea:

Venient annis saecula seris,
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet et ingens pateat tellus,
Thetysque novos detegat orbes,
Nec sit terris ultima Thule.

(Den Tid vil en Gang komme, da Havet sprænger sine Lænker, og Jordens Kreds aabner sig vidt og bredt, da Havet afslører nye Lande og Thule ikke længer er det yderste Land).

Men Columbus var ikke blot et klart Hoved, der forstod at rumme en videnskabelig Idé, ikke blot en Entusiast og fantastisk Bibelfortolker, der søgte at afvinde Skriften Beviskraft ogsaa i verdslige Ting; han var først og fremmest en praktisk Sømand, udstyret med en Iagttagelsesævne som faa og et intuitivt Blik som ingen i sin Samtid, og det er netop denne sjældne Formæling af aandig Spændvidde og praktisk Snille, der gør ham til Geni. For en saadan Mand laa det nær at søge haandgribelige Beviser for sin Tankes Rigtighed. Han levede i 10 Aar i Brændpunktet for Tidens Opdagelsesrejser, han var fortrolig med alle Forsøg, der fra Portugal og Italien vare foretagne for at opsejle Øer i Atlanterhavet, han studerede og eftertegnede alle Søkaart, og han indsamlede en Række Træk eller Indicier, der antydede det transatlantiske Lands Nærhed. Det var sært udskaarne Stokke, ukendte og mægtige Træstammer, kæmpemæssige Bambusrør, Lig af ukendte Racer o. a. m., som vestlige Vinde og Strømninger kastede op paa Azorerne og andre Kystlande, og som for hans tænksomme Blik fik stor Beviskraft. Ogsaa i denne Henseende har han været Eftertidens Læremester lige til Nansen.

Paa disse Præmisser grundede Columbus altsaa sin store Beslutning: at ville sejle ud over det „mørke Hav“. Men fra det Øjeblik denne Tanke blev hans Livsopgave, optraadte han tillige med frappant Sikkerhed. Hos ham kende vi ikke til Tvivl, Anfægtelse eller Vankelmod. Ingen Skuffelse, ingen Modgang, ingen nok saa lang og sejgpinende Skærsild af Ligegyldighed, Uforstand og Spot kunde berøve ham Tilliden til sig selv og sin Sag. Fra Portugal maatte han formodentlig flygte paa Grund af Gæld, og i Spanien reduceredes han til Bettelstaven, men alligevel bevarede han sin selvsikre og storstilede Stolthed. Han forhandlede med Dronninger og Fyrster som med Ligemænd. Han vilde opdage Kongeriger, og han krævede en kongelig Belønning. Det var ikke hans Sag at give Køb. Mindre end Admirals- og Statholderværdigheden, det arvelige Vicekongedømme og den tiende Del af alle Indtægter i den ny Verden kunde ikke gøre det, og disse Fordringer holdt han fast gennem alle Trængsler. Sibylla kunde ikke være stivere at tinge med end denne ukendte og fattige Sømand. Det tør formodes, at hans Underhandlinger med den por-

tugisiske Konge strandede paa disse Fordringer, og i Spanien var det paa et hængende Haar nær gaaet ligesaa. Med mindre højstemte Krav vilde han have naaet en roligere Lykke.

Columbus var ganske sikkert et Geni, men det er ikke lige saa sikkert, at han var et elskværdigt Geni. Han var en høj, sværtbygget Mand af et strængt og imponerende Ydre. Hans Ansigt var langt og kraftigt med fregnet rød Teint, Ørnenæse, klare, skarpe, graa Øjne og rødt Haar og Skæg, der tidlig blev hvidt. Han var barsk af Væsen og lidet elskværdig i sin Tale: vindende, naar han vilde være det, og opfarende, naar han blev vred. Han var tarvelig i Dragt og Livsvaner. Fra sin Ungdom havde han tilhørt et religiøst Broderskab i Genua og hele sit Liv igennem vedblev han at være stærkt religiøst bevæget. Selv paa sin Lykkes Tinde klædte han sig snarere som en Munk end som en Storadmiral og spansk Grande. Las Casas fortæller, at Admiralen, da han vendte tilbage fra sin anden Rejse, var klædt næsten som en Franciskanermunk, et andet samtidigt Øjenvidne har set ham med Ordenens Hampereb om Livet, og Sønnen Diego meddeler os, at han døde i Tiggermunkenes Kutte, en Orden, som han altid havde været meget hengiven.

Om hans moralske Personlighed er det højst vanskeligt at udtale sig. Hans Fjender beskylde ham for Vindesyge og Pengegriskhed, men i denne Henseende tillod det 15de Aarhundrede meget, og han synes ikke at have forarget sin Samtid. Han drev en Smule Slavehandel, men det var den Gang ikke mere umoralsk, end det nu er at ryge ægte Cigarer, medens Genboen sulter. Han var en snarraad Mand, der sommetider kunde være underfundig, men vi have ingen Eksempler paa, at han benyttede disse Ævner i Slethedens Tjæneste. Om hans ægteskabelige Liv véd vi saa godt som intet. Han giftede sig i Portugal og forlod 1484—85 Hustruen og flere smaa Børn, uden at de nærmere Omstændigheder ere kendte, og her er slet ingen Plads for Beskyldninger. Derimod hindrede hans religiøse Anskuelser ham ikke i, et Par Aar senere, at knytte en Elskovshandel med Donna Beatrix Enriquez, en spansk Adelsdame, der blev Moder til Fernando Colon. Han giftede sig aldrig med hende, han nævner hende kun som Sønnens Moder, i sit Testament paalægger han sin ældste Søn, Diego Colon, at sørge godt for hende, da han skylder hende meget, og, tilføjer han, „jeg paalægger dig dette for at lette min Samvittighed, ti denne Sag tynger svart paa min Sjæl“. — Vi kunne trygt beundre

hans Hoved, men maaske næppe i samme Grad hans Hjærte, og uden at ville hverken nedtrykke eller ophøje er det vel rigtigst at indrømme, at der har været noget „skrøbeligt Ler“ i den Mand, der skænkede ikke alene Kastilien og Leon, men hele Europa en ny Verden og rykkede Magtens og Rigdommens Baner ud af deres tilvante Leje. Hans Historie med Beatrix forhindrede for et Par Aar siden Paven i at forære ham en Helgenglorie til Jubilæet den 21de d. Maaned.

I 7 Aar kæmpede Columbus i Spanien, før han naaede sit Maal, og Skribenterne ynde at give en melodramatisk Skildring af hans Lidelser i denne Tid. Han taler selv om Sult og Kulde, andre om hans hullede Kjortel, og alle om hans stadige Skuffelser. Men alligevel faldt hans Liv ikke helt paa Tilværelsens Skyggeside. Den fremmede og fattige „Aventurier“ fandt hurtigt formaaende Venner. Efter et Aars Forløb var han i Forbindelse med Landets første Statsmænd og Prælater, der ikke alene lindrede hans Trang, men ogsaa søgte at fremme hans Planer. Blandt disse møde vi Kongens første Kammerherre Cabrero, Kronens Skatmester de Quintanilla og Spaniens ukronede Konge, Kardinal Mendoza.

Han fandt en varm Beskytterinde i Marquisen af Moja, Isabellas Barndomsveninde, han blev indført ved Hoffet og vakte Dronningens Opmærksomhed, saa hun støttede ham med mindre Pengesummer. I de samme Aar vandt han en dannet Kvindes Kærlighed, og da store Oversvømmelser og andre Ulykker i Aarene 1489—90 hjemsøgte de iberiske Stater og gav Ferdinand og Isabella andet at tænke paa end at opsejle Indien, fandt han et gæstfrit Hjem hos Hertugen af Medina-Celi, der i samfulde 2 Aar havde ham om sig og paa egen Regning tilbød at udruste hans Ekspedition, en Plan, der alene strandede paa Dronningens Ønske om at sikre Togtet for Kronen. Hvor meget mere kunde den før-columbiske Columbus forlange?

De Hindringer, han mødte, hidrørte langt mere fra Rigernes Krigstilstand end fra personlig Uvilje hos de styrende. Hans Vandringer efter Hoffet fra Stad til Stad, hans stadige Ansøgninger, de lærdes Fordomme, Hoffolkenes Smil og Lægfolks Spot kunde være pinagtige nok, men det er dog først i Aaret 1491, i Lejren foran Granada, i det nybyggede Santa-fé, at hans Lidelser bleve af en ligefrem legemlig Art og uudholdelige. Men denne Periode var af kort Varighed. I de stadige Udsættelser saa' Columbus

kun svagt tilslørede Afslag, han afbrød alle Forhandlinger og beredte sig til at gaa til Frankrig, for der at friste Lykken. Først vilde han dog bringe sin Søn Diego i Sikkerhed hos en Svoger, der boede i Omegnen af Huelva, og paa sin Vandring naaede han til Franciskanerklosteret La Rabida ved Palos. Det ligger højt paa tørre Banker ud imod det store Hav, og i vore Dage naar man op til det mellem forfaldne Mure og Hækker af Aloé og Nopal. Et Stenkors betegner det Sted, hvor Columbus, nedbøjet af Sult og Kummer, søgte et Øjebliks Hvile, og hvor hans Lykkes Stjærne endelig steg op over Horisonten. Da han ved Klosterets Port bad om en Læskedrik til sin Søn, blev Munken Juan Perez, der tidligere havde været Dronning Isabellas Skriftefader, opmærksom paa ham, udspurgte ham om hans Maal og Planer og tiltalt af hans Væsen bød han ham ind i Klosterets Spisehal. Her udviklede Columbus sin Tanke med en saadan Ild, at Abbeden tilkaldte en kosmografisk sagkyndig fra det nærliggende Palos, og inden de tre skiltes havde Perez forfattet et Brev til Dronningen og paa det alvorligste anbefalede hende at fastholde den sjældne Kraft for Spanien. 14 Dage efter modtog Perez Ordre til at møde hos Dronningen i Santa-fé, og her førte han Sagen med en saadan Dygtighed, at Isabella øjeblikkelig kaldte Columbus til sig og anviste ham en Sum paa flere Tusende Kroner, for at han kunde møde standsmæssigt i Lejren.

Der blev saa afholdt en Konference, hvor de fleste af Rigets Dignitarier vare tilstede. Meningerne vare stærkt delte. De fleste Prælater, der støttede sig til den hellige Augustinus og Nikolaj af Lyra, saa kun Kætteri i Columbus' Forehavende, men Biskop Allessandro Geraldini, der stod bag Kardinal Mendoza's Stol, hviskede til denne, at de nævnte Kirkefædre sikkert vare fortrinlige Teologer, men slette Geografer, at Portugiserne, tiltrods for disse samme Kirkefædres Udsagn, havde rejst helt ned paa den sydlige Halvkugle, hvor Polarstjærnen ikke kan ses, og fundet hele den hede Zone beboet ..... hvorefter Kardinalen rejste sig og gennem sin veltalende Autoritet førte Sagen til Sejer. Columbustanken var officielt anerkendt. Dette skete en Gang i Efteraaret 1491.

Men pludselig rejste sig ny og uanede Vanskeligheder. Columbus stillede sine ublu Fordringer, der kun lidet harmonerede med hans egne tarvelige Vilkaar og endnu mindre med fornuftige Statshensyn, der af al Magt maatte undgaa at skabe en arvelig Myndighed af uberegneligt Omfang. Dronningen saa' sig ikke i

Stand til at gaa ind paa Columbus' Krav, men tilbød ham meget gunstige Ækvivalenter. Derom vilde han dog intet høre. Stolt afbrød han al videre Forhandling og forlod Hoffet for at gaa til Frankrig. Alt syntes tabt. Men to af hans Venner, Louis de Santangel og A. de Quintanilla vovede endnu et sidste Forsøg hos Dronningen; de forestillede hende, at hun ikke skulde slippe den givne Lejlighed til at udbrede Kristi Lære til utalte Folkeslag og sin Krones Glans til ukendte Grænser. Hun følte sig bevæget, en Stafet tilbagekaldte Columbus og Isabella godkendte alle hans Krav.

Columbus' Togt hører ikke til de kostbare Opdagelsesrejser. Hans Udrustning kostede Kastilliens Dronning 240,000 Kr., som hun maatte laane hos en af Rigets Velhavere; hos unavngivne Velyndere rejste Columbus en Ottendedel eller en Pengesum der paa Las Casas Tid ansloges til 500,000 Marovedis (ɔ: 1250 Dukater), og ved at indskyde disse Penge i Foretagendet erhvervede han sig Ret til 1/8 af Indtægterne i den ny Verden; hans tidligere Privilegier sikrede ham 1/10, og paa Forhaand havde han saaledes erhvervet sig Adkomst til c. 25 % af Togtets Udbytte. — Som Straf for nogle Uregelmæssigheder maatte Byen Palos skaffe og udruste 2 Skibe og betale 4 Maaneders Hyre til Mandskabet. Dettes Rekrutering voldte store Vanskeligheder, og tilsidst maatte man aabne Fængslerne i Palos for at faa Folk til „Dødssejlerne over det mørke Hav". Alligevel deltoge flere dygtige Navigatører frivilligt i Togtet, særlig de 3 Brødre Pinzon fra Palos og Juan de la Cosa, Spaniens dygtigste Kartograf, og de gav det hos den jævne Sømand en Anseelse, som den fremmede og ukendte Columbus meget vanskelig kunde have forskaffet det. Alle disse Mænd udmærkede sig senere som modige og lykkelige Opdagere.

Ekspeditionen bestod af 3 smaa Skibe med nogle Baade paa Slæb. Admiralskibet, der ejedes af Juan de la Cosa og almindeligvis kaldes „Mariagalante" eller „Santa Maria", var forsynet med 3 Master, Fulddæk, Skandse og Bak; det var armeret med nogle smaa Kanoner og bemandet med 52 Mand. De andre to Fartøjer vare saakaldte Karaveller, smaa Skibe eller Smakker, der kun stak nogle faa Fod, havde dækkede Stævn, men vare aabne midtskibs, med stor Sejlføring og stor Sejldygtighed. „Pinta" havde en Besætning af 18, „Niña" af 20 Mand, de førtes af Pinzon'erne og ejedes af Rhedere i Palos. Hele Besætningen bestod af 90 Mand alle talte. — Columbus førte Toscanellis Kaart, et Brev til Storkhanen i Kathay og forskellige Tolke i de asiatiske Sprog med sig,

og da han Fredagen d. 3dje August 1492 løb ud fra Palos, tiltraadtes den mærkeligste Sørejse, som nogensinde er udført, og som vedvarende paavirker vort Liv og vore Interesser.

Men vort Kendskab til denne Sejlads staar i omvendt Forhold til dens Betydning. Columbus' Journaler ere forlængst tabte, og Las Casas, der har opbevaret nogle Uddrag, meddeler os kun de allermagreste Hovedtræk fra Overrejsen. Han har strøget hele Navigeringen, alle Breder og Længder, og ethvert Forsøg paa at nedlægge Kurslinjen er derfor haabløst eller ganske hen i Vejret. Lige saa lidt have de nyere Undersøgelser været i Stand til paa dette Punkt at berige os med en Tøddel, og da ethvert Skolebarn turde være bekendt med Overfartens almindelige Historie, anser jeg en vidtløftig Genfortælling for ganske overflødig. Ad kendte Veje gik Columbus først til de kanariske Øer, og paa Grund af Havari paa „Pinta"s Ror maatte han opholde sig her til d. 8de September, og først med denne Dag begyndte den egentlige Oceanfart, der varede i 33 Døgn. Passatvinden bar ham læmpelig imod Vest, han gennemskar en Del af Sargassohavet, og uden nævneværdige Begivenheder befandt han sig i den første Halvdel af Oktober i Nærheden af Bahamabankerne, der i en Udstrækning af mere end 100 Mile ligge foran Floridas og Cubas Kyster og bære en Mængde Øer og utallige Klipper og Skær. Folkene vare forlængst trætte af Sejladsen og havde flere Gange pønset paa at skille sig af med denne „Ligurer, der førte dem i Fordærvelse". Endnu d. 10de Oktober henvendte de sig til ham for at vende om, men han svarede dem, at „deres Klager intet nyttede, han var draget ud for at opsøge Indien, og med Guds Bistand vilde han fortsætte Rejsen indtil han naaede sit Maal". Den bekendte Fortælling om, at han vilde vende om 3 Dage, hvis han ikke saa Land forinden, er Opspind.

Fra d. 7de Oktober styrede han imod Sydvest, ledet af Fugletrækket, og i de følgende Dage saas sikrere og sikrere Tegn paa et nærliggende Land. Torsdagen d. $^{11}/_{20}$ Oktober om Aftenen Kl. 10 opholdt Columbus sig paa „Santa Maria"s Bak og saa i Sydvest et flakkende Lys, uden nærmere at kunne bestemme dets Natur eller Oprindelse; han kaldte flere til, der ligeledes mente at se det samme, og næste Morgen, Fredagen d. $^{12}/_{21}$ Oktober, Kl. 2, saa Matrosen Juan Rodriguez Bermejo en flad, sandet Strand, der 2 Kvartmile fra Skibet lyste frem i Maaneskinnet. Et Kanonskud forkyndte, at Maalet var naaet, at „Indien" var opsejlet fra

Vest af, og nogle faa Timer efter tog Columbus højtidelig Øen Guanihani i Besiddelse for den spanske Krone.

Det store var fuldbragt. De to Halvdele af vor Klode, der siden Tingenes Oprindelse havde været adskilte ved et uoverstigeligt Svælg og levet hver sit Liv, skulde nu bringes i Forbindelse med hinanden. Menneskeslægten begyndte Erobringen af en ny Verden, og denne Erobring omdannede dens Liv. Civilisationen forlod sin tusendaarige Vugge, Dannelsens Midtpunkt flyttedes fra Middelhavets til Oceanets Kyster, og den menneskelige Aand søgte dristig ud imod en ny Horisont, vid og uendelig som det Hav, den nylig havde erobret. I dets Bølger druknede en Hærskare af Fordomme, Ravnekrogsmeninger og Ammestuesnak, en hel Æras Dannelsesslagger gik til Bunds, og der fremstod Slægter, hvis Blod var som Ild og hvis Tanker som det brusende Ocean.

Men ingen af de Mænd, der overværede Optrinene paa Guanihani, havde Begreb om, hvad der virkelig fuldbyrdedes hin mindeværdige 12te Oktober. Den verdenshistoriske Betydning af Columbus' lykkelige Sømandsdaad unddrog sig ikke alene hans, men ogsaa hele Samtidens Forstaaelse. Han var sejlet ud i Haab om, at Jorden var lille („El mundo es poco"), og han anede ikke, at netop han skulde lægge en Verdensdel til dens Vækst. Han var rejst hjemmefra for at finde en ny Vej til den gamle Verden, og hans Samtid slog sig til Ro med, at han havde fundet nogle Øer øst for Asien. De nye Rigdomskilder fyldte dens Sind med romantisk Begær og indgød den en Beundring, som ikke havde noget holdbart Grundlag. Spaniens Grander optog Admiralen i deres Kreds, Hoffet fejrede ham som en hjemvendende Triumfator, og Isabella græd af Glæde; men ingen anede at staa overfor et historisk Unicum, der aldrig mere kan gentages, fordi der ikke er levnet nogen ny Verden at opdage, og end mindre formaaede de rettelig at bedømme en Bedrift, hvis Rækkevidde og Konsekvenser selv vi — efter 400 Aars Forløb — kun kunne se i Skyggerids. —

Den menneskelige Følelse ynder at stedfæste store Begivenheder, og der er anvendt megen Skarpsindighed for at paavise det Sted og den Ø, hvor Columbus „gjorde Land" d. 12te Oktober, men nogen absolut Sikkerhed er næppe endnu naaet. Usikkerheden hidrører fra mange Forhold. Efter Spaniens Ankomst affolkedes Bahamaøerne i forbavsende kort Tid, og med Indianerne forsvandt baade Traditionen og de oprindelige Navne. Desuden er Columbus' egen Beskrivelse altfor storstilet til at kunne passe paa nogen af

Bahamaøerne, de foreliggende Uddrag af hans Journaler angive lige saa lidt Øens astronomiske Sted, og Datidens Kaart ere altfor usle til at yde en virkelig Vejledning. Det kan derfor ikke undre os, at et halvt Dusin Øer ere blevne betegnede som Columbus' San Salvador eller Guanihani (Cat, Watlings, Samana, Mayaguana, Turk Island), eller at en Række lærde Mænd lige fra Navarrete tll Harrisse forgæves have søgt at lægge de magre og modstridende Oplysninger tilrette omkring deres Yndlingsø. — Ved den nordamerikanske Marineofficer Murdoch's Undersøgelser er Spørgsmaalet imidlertid kommet ind for sit rette Forum. Han ser paa det fra et sømandsmæssigt Synspunkt og gaar alene ud fra den Navigering, som Columbus anvendte for at komme fra Guanihani til et kendt Punkt paa Cubas Nordkyst. Om denne Sejlads udtaler Las Casas sig ret omstændelig. Han angiver Sejlretningen og Afstandene mellem de forskellige Øer og Anløbspunkter, og det er altsaa muligt baglængs at forfølge Columbus' Kurs fra Cuba til Guanihani. En saadan tilbagegaaende Bevægelse fører os til Watlings Island, de fleste anse derfor denne Ø for at være Guanihani, og paa dennes Sydkyst landede altsaa Columbus d. 12te Oktober 1492.

(Sluttes).

P. Lauridsen.

Hedda Gabler.

Forelæsning holdt i Kristiania d. 14. November 1891.

Naar jeg i Aften, mine Damer og Herrer, skal tale til Dem om Henrik Ibsens „Hedda Gabler", da maa jeg, for at føre Dem til det Resultat, til hvilket jeg ønskede, vi sammen skulde naa, begynde med at gribe noget tilbage i Mesterens Produktion.

I mer end en Menneskealder har nu snart Henrik Ibsen holdt Rettergang i Norden. Han holdt Tinget, og Procedurens Akter blev Mesterværker. Egoisten var det, vi véd det alle, som han kaldte for Skranken at tugte ham.

Det var Egoisten draperet i Gudsforholdet: Brand. Det var Egoisten, som var *strugler of the life,* en Radikaler fra Overdrevet, en *strugler of the life* fra Landsbygden: Stensgaard. Det var Egoisten som Samfundsstøtte og som „Firma": Hr. Consul Bernick. Det var Egoisten som Ægtemand: Hr. Advokat Helmer. Egoisten som Fader, Kaptajnen og Kammerherren Alving, der satte Barn i Verden, da han var en ødelagt Mand.

Altid og altid Egoisten.

Og altid og altid Egoisten som — Mand. Atter og atter Mandens Egoisme, der hudflettes, mens Kvinderne, de kommer langt bedre fra det: de er endogsaa Mændenes Dommere. Lona, der er kommen hjem for at redde Carsten Bernick „af Løgnen", staar for ham som en dømmende. Og Noras Opgør med Helmer er Dommen over Helmer.

Kvinderne hos Henrik Ibsen har disse store to at fuldføre: at dømme og at tilgive. Som en Tilgivelsens Aand virker i „Per Gynt" Solvejg; Agnes er i „Brand" hendes sjælelige Søster. Som rene og skære Billeder fra en anden Verden end vor, en Verden fuld af ømmere Hengivenhed, Udholdenhed i den milde Tanke, rigere paa Opofrelsesævne end vor — som rene Billeder virker i

den Ibsenske Digtning disse Kvindeskikkelser, der er hans Længslers tilbedte.

Ved deres Fødder tumler Mændene sig i alle Selviskhedens Kampe . . . Over Kampen lyser Solvejg med de udbredte Arme.

Det var kun naturligt, at det kunde blive saaledes.

Da Henrik Ibsen gik til sin Menneskeskildring, fandt han, hvor det gjaldt Manden, ikke nogen Plads for Lys. Manden kendte han, og Digterens Pessimisme krængede Mandens Selviskhed til den sidste Fold af hans Sjæl.

Men nu er det saa, at ingen har saa syg en Længsel efter at knæle, at føle Andagtens Stilhed, og at tilbede — som netop Pessimistens Hjærte. Det længes som de, der længes mest, efter blot ét at tro paa, noget at elske, ét, som var værd at elske.

Hvor skulde vel en Ibsen finde noget af dette hos Manden, den helt kendte, den ganske værdsatte? Men naar det gælder Kvinden, er det anderledes. Der er vide og halvtbelyste Egne i Kvindens Sjæl, som Mandens og Digterens Erfaring knap har strejfet. Digteren ved det og han befolker de ukendte, alle de skjulte Lande i Følelsesriget hos Kvinden — med sine Længsler, med sine Drømme om hende, med sin Tro, der vil tro.

Saaledes skabes en Solvejg.

Men Kvindeforherligelsens Tid skulde en Dag blive forbi.

Da Henrik Ibsen naaede Højdepunktet af sit Geni, da han i „Gengangere“ gav Verden et Skuespil, der som en mægtig og ustandselig Plougs Fure skulde gennemskære Samfundene og Samvittighederne; da han rørte ved Forældrenes egoistiske Hjærter; da han spurgte dem: hvor de turde sætte i Verden Børn til at slæbe paa Byrden af deres Fejl — Børn, som aldrig har bedt om at sé Verden; da han raabte til Alving'erne paa den vide Jord: Du var en ødelagt Mand og dog gjorde du dig til Fader — Fader til en Søn, der skulde leve og dø i Vanvid og Angest . . . . da Henrik Ibsen gav os „Gengangere“, havde han faaet Øje paa en medskyldig: Fru Alving, som havde solgt sig selv for fyrretyve tusend Specier og med Gemalen avlet Osvald i et Ægteskab uden Elskov.

Vi husker jo alle og gør vel i at huske — hvordan „Gengangere“ blev modtaget over alt Nordens Land?

At der ikke var det Smuds, som fandtes for smudsigt til at dænges paa dets Ophavsmand? At der i dette Land — og dette Land er rigt paa Stene — ikke var Sten nok at finde til

at slynge mod ham — ham, der havde vovet tyve Aars literære Hæder, hele sin Autoritet, hjembaaren om hans Navn fra saa mange Sejervindinger, vovet det alt paa sit stolte og forfærdelige Skuespil.

Nu høstede han Lønnen — af os.

Men Vredens Aar fulgte da ogsaa, Aar, hvor Mesteren forbitredes mod Norden og sit Land.

Det var da, han, for at gøre sit Regnskab op, lod Dr. Stockmann finde Kilderne og blive stenet; det var da, han sendte Gregers med sin ideale Fordring til alle Døre — vore Døre, som var lukkede alle.

Da Regnskabet med hans Land og med Nordens Folk var opgjort, vendte Henrik Ibsen imidlertid tilbage til sin Hovedproduktion, og det viste sig, at han, den langsomt arbejdende og længe grublende, ikke havde glemt Fru Alving — Mandens medskyldige. Ti „Rosmersholm“, „Fruen fra Havet“, „Hedda Gabler“ blev de Dramer, som fulgte: Skuespillene om Kvinderne som de skyldige.

Første Gang, jeg saá „Rosmersholm“, blev det spillet saa jævnt: det er jo lidt for ofte saa, at vi under Fremstillingen af Mesterværker længes lidt efter Stuen, hvor vi stille læste dem. Men en Scene var der, hvor de tusende, som hørte, fik ét Øre, hvor Salen holdt Aanden — et Nu. Det er der, hvor Kroll og Mortensgaard har været oppe hos Rosmer i hans Studereværelse, og Rebekka, som har skjult sig i Alkoven, løfter Forhænget og staar der — stor og skøn. Det gav et Sæt i Hundrederne, der saá hende, som forstode de alle med et Instinkt, at her stod de overfor mere end en enkelt Scene i et Skuespil: de var Ansigt til Ansigt med en helt ny Fase i en Digterudvikling.

— Jeg har lyttet, siger Rebekka.

— Lyttet — hvor kunde du dog det, Rebekka?

Det er ikke Rosmer, som sønderslagen hvisker de Ord. Det er en større end han. Det var Digteren selv. Han spurgte, da hans Øje i Undfangelsesøjeblikket saa' Rebekka West oprejst for sig i denne Dør:

Er dette da virkelig en Kvindes Handling? Kan det ske og kan det være sandt?

At lytte. At lytte er jo at stjæle. Man stjæler lige saa godt, naar man stjæler Kundskab om andre Menneskers Hemmeligheder, om deres Ord, om deres Handlinger, som naar man plumpt røver faste Genstande, dem, man kan bære bort i to Hænder.

Og den, som kan stjæle, kan ogsaa lyve, og den, der mægter at lyve, vil ogsaa kunne den Kunst — den frygteligste Kunst — at bedrage.

— Hvor kunde du dog det.

Men Rebekka West har kunnet det. Hun har stjaalet, hun har løjet, hun har bedraget, indtil Bedraget blev selve det Net, hvori hun slyngede Fru Beate i Møllefossen.

Fra det Øjeblik, hvor Henrik Ibsen havde forstaaet Rebekka West, har han ogsaa faaet det nye Syn paa Kvinden. Han stod med ét overfor hele det utænkelige Væv af Mangel paa moralsk Begreb, Retsbevidsthed, Ansvarsfølelse, paa Forstaaen af Grænserne for tilladeligt og utilladeligt — overfor hele dette Dyb af Retsforvirring, som hedder Kvinden, hvilket en tusendaarig Undertrykkelse har skabt, og hvis Spor kun hundredaarig Fremadskriden vil kunne udslette.

Og han forbliver forbavset staaende overfor denne — i alt Fald tilsyneladende — saa pludselig opdagede Kvinde, hvis moralske Hulryggethed han har set.

Et enkelt Ord synes paa dette Tidspunkt af hans Produktion at fascinere ham: Ordet forfølger ham, indeslutter som Summen af hans Ny-Indtryk. Ordet er „Havfruen". Sirenen, der bedrager og lokker, mens hun bedrager, Havfruen, der forkogler, mens hun frister mod Dybet — er det evigt tilbagevendende Billede. Ulrik Brendel hilser allerede i „Rosmersholm" Rebekka med et „Farvel, dejlige Havfrue". Hilsenen gemmer Spiren til Ellida i sig.

Jeg tilstaar, at „Fruen fra Havet" synes mig dunkelt og af en Mystik, der forvirrer. Kun som bag fjærne Slør skimter og følger vi Fru Ellida og „den fremmede". Digterens Hovedtanke ligger dog fuldt i Dagen. Moralsk uudviklet som Kvinden er, vil Henrik Ibsen vise os hende som endnu bestandig mystisk bunden — lig en Fortids Mennesker — til Naturen og Naturens Magter. Hun er endnu afhængig deraf. Hun er ufri derunder. „Den fremmede Mand" fra „Havet" er hendes Herre og Mester. Hun er hans hemmelige Livegne. Men „den fremmede Mand" er netop Baandet, der hemmelighedsfuldt bandt de første Mennesker til Naturen selv, og som endnu binder — Kvinden. Fordi hun tilhører „den fremmede", gaar da Fru Ellida om i Dr. Wandels Hus — i det moderne Samfund — som en skyldig: som Hustru kun af Navn, som Moder af Navn, som Ven af Navn.

Selv, hvor hun ser sin Pligt, mægter hun ikke at løfte dens Byrder, ti hun er uhjælpelig „Hav"-Stemningernes Bytte.

I al Hemmelighed moralsk utilregnelige bliver Kvinderne da i Livet atter og atter skyldige.

Men én Ævne ejer Kvinden — og den ene Ævne maa skaffe dem Tilgivelse just hos Egoismens Digter: Kærlighedsævnen har de. Rebekka West har den midt i sin Skyld. Hun har kendt Elskoven helt — som Uvejret, der rejser alle Sanser i Storm, som den store Kærlighedens Stilhed, hvor alt gaar til Ro og hviler som Fugleskarerne paa de høje Bjærge dér mod Nord. Hun elsker, saa hun giver det sidste: Livet, som Brand fordrede af Bonden.

Og Digteren tilgiver hende „for hendes Kærligheds Skyld".

Kærlighedsævnen er Kvindens Adelsbrev. Den løser Fru Ellida af Livegenskabets Aag — selv det mægter den den Dag, da hun faar Lov „at vælge frit og under Ansvar".

De Ord om „at vælge frit og under Ansvar" — det gik dem, da de læstes første Gang som saa mange Ibsen-Sætninger. De prydede Vittighedsbladenes Forsider.

De synes dog saare enkle — med deres store Fingerpeg mod Fremtiden:

Den Dag, da Kvinden, i fuld social og økonomisk Ligestilling med Manden, kan „vælge frit", det vil sige: den Dag, da det at tilhøre en Mand ikke mere er en Forsørgelse og Ægteskabet ikke mer er hjælpeløses Livsforsikring — vil Fremtiden gry.

Da vil Kvinden eje Ansvarets Følelse og Kærlighedsævnen vil hun ikke have tabt — Kærlighedsævnen, der er Glorien om hendes Hoved som det rødligt krusede Haar om Thea Elvstads Pande, den elskende Kvindes Hoved.

I Kraft af Elskovsævnen skal Kvinderne mer end tilgives. Kun den Kvinde, som ikke ejer Ævnen maa dømmes: Hedda Gabler dør.

* * *

Det var saa besynderligt da Hedda Gabler fremkom. Ellers bliver der et Udenoms-Staahej om hver Bog af Henrik Ibsen, saa mange Folk næsten har en Trang til at holde sig for Ørene. Der diskuteres, der skrives, der trykkes. Der ophvirvles Ord og der ophvirvles Sand.

Men omkring „Hedda Gabler“ blev der kun stille — meget stille.

Der var ikke mange, som sagde noget, og det kom nok egentlig af — at der ikke var altfor mange, som havde forstaaet.

Grundene hertil var mangfoldige. „Hedda Gabler“ er saa særligt ny i Henrik Ibsens Produktion, og Skuespillet staar paa sin Vis saa ene. Vi søgte deri alt det, som ikke var at finde, og alt imens vi søgte saa travlt, fandt vi ikke det, der var.

Vi søgte — af Vane — efter Gaader at gætte, efter Dybsindighedens Nødder at knække, efter Symboler, som skulde fortolkes. Og der var intet, slet intet af det altsammen.

I dette Skuespil var der kun et Menneske. Hverken mere eller mindre. Og Mennesket, som var der, løb vi udenom i Travlheden.

Grunden til, at vi ikke straks saá Mennesket, som er dette Drama, var nu ogsaa den, at vi søgte i et forkert Land.

Vi er saa vante til, at Henrik Ibsens Skuespil foregaar i Norge. Det var derfor kun naturligt, at vi henlagde ogsaa „Hedda Gabler“ til Norges Land.

Men maaske burde vi ikke have gjort det.

Digteren selv har ikke sagt noget bindende om Stedet for sit Skuespil. Der staar i Bogen intet om et Fjældparti i Fond'en. Vi føres paa Scenen i Baggrunden kun ind — i den den næste Salon. Der er, hvor Handlingens Sted betegnes, intet sagt om nogen Fjordby, heller ikke noget som helst om Kristiania.

Der staar kun i en lille Parentes (og hos Henrik Ibsen bør man læse alt — ogsaa Parenteserne): Handlingen er i den vestlige Del af Byen.

I den vestlige Del af Byen — der har vi det. Ti i Westend lever netop Hedda. I Westend — der, hvor i de store Byer og Samfund Fornemhed og Rigdom har Hjemsted. Hvor „de fødte“ ejer hundredaarige Huse, og de aflagrede Formuer raader over lune Reder. Der i Westend af et stort og gammelt Samfund, hvor Nervelivet er forfinet, hvor Sanselivet er raffineret, hvor Drifterne har haft Tid til at løbe sig trætte — der er Hedda Gablers Hjem.

Det saá vi imidlertid ikke straks, og derfor forstod vi hende heller ikke. Vi søgte hende i Norge, hvor hun sikkert findes stykkevis i mange Kvinders Sjæle, men hvor hun næppe lever — fuld og hel.

Men saa blev „Hedda Gabler“ spillet. Det var i det kongelige Teater i København, jeg saá det, og Nordens største Skuespillerinde — for mig blev hun det ved den Ydelse — forklarede det for os. Med en Brutalitet, som ikke kendte Skaansel, skabte hun Hedda, Kvindeegoisten, og vi forstod Henrik Ibsens Skuespil, Dramaet om Egoismen som en Sygdom, der bringer Døden.

I Guy de Maupassants „Notre Coeur“ fortælles om den skønne Michèle de Burne, at hun ejede et mærkeligt Spejl, der gik fra Loft til Gulv og som havde to Fløje, saa store at de kunde slaas sammen og det udslagne Spejl-Under kunde danne et trekantet Spejlgemak. Der i den Trekant lukkede, siger Guy de Maupassant, Fru de Burne sig ofte inde — hver Dag, nogle Timer. Hun var der ene og kunde i Ro forgude sig selv fra alle Sider.

Spejl-Trekanten var hendes Selvtilbedelses Tempel. Der laa hun daglig nogle Timer paa Knæ for sin egen Skønhed.

Hedda Gabler er i Slægt med Michèle de Burne. De er begge Børn paa samme Tid af Kvinde-Tilsidesættelsen, der skabte Lediggangen, og af Kvindeforherligelsen, der fyldte Lediggangen med Selvforgudelse.

Fra hun var ganske ung, har alt og alle for Hedda lovprist det ene og det samme: Heddas Skønhed; den Skønhed, som er alle Triumfers Ophav — „se Mændene for dine Fødder“ — og som vil skænke den endelige Sejer: det store Giftermaal — siden. Hver Dag, hver Time viser Hedda hjem til denne Skønhed; hvad Under da, om hun tilsidst bliver som fastnaglet foran den, foran sit eget dejlige Legeme? Hun undersøger sig selv, hun beskuer sig selv; at beskue bliver at beundre sig selv, at undersøge bliver at tilbede sig selv: denne Skat, hendes skønne Legeme.

Hun er der, hun er der allerede i Tilbedelsens Tempel hos Fru Michèle, og hun har allerede lukket Spejlene om sig.

Hun lærer at se hver Plet af sig selv, hun lærer at elske hver Plet; og al denne Skønhed, denne Sum af Skønhed skulde hun bortskænke — bortskænke til en Mand at berøre, at besmitte, at besudle . . . Aa nej . . . aa nej.

Og hun lukker Spejlene fastere bag sig, og hun synker hen som i Rus i sin Andagt: Selvandagten mellem Michèles Spejle.

Der lukker hun sig inde — og ude.

Ti det er netop Tingen: en Mands Egoisme er i det mindste en Drivfjeder. En Pisk til Handling, vor Spore til at virke.

Den jager Manden ud i Livet, den driver ham frem paa Banen. Han vil skabe sig Position, han vil mure sig Stilling. Han vil opad, og han naa'r kun opad ved Arbejde.

Men Heddas Selvtilbedelse, Forgudelsen af det dejlige og urørlige Legeme — den driver kun ind i Ensomheden, og bag Spejlene bliver der et hemmeligt og selvvalgt Fængsel.

For mens Hedda bestandig paany knæler undrende ned for sig selv, bliver Skatten — hun selv — bestandig mer kostelig i hendes egne Øjne: hun under tilsidst ikke Livet et Gran, ikke det Kende af sig selv. Livet er hende det ikke værdt.

Og selv hvis hun undte Livet sig selv, vilde det maaske ikke nytte mer: ti hun kan ikke længer give. Som Narciss visnede hen over Kilden, er Hedda Gabler langsomt visnet for Livet, der bag sine Spejle. Hver Ævne, som vi ikke bruger, sygner hen og dør ud. Det er Lov. Men alle de Ævner i Sjælen, som vender udad, som vender sig handlelysten eller længselsfuld mod andre Mennesker, mod Medmennesker — alle de Ævner er jo hos Hedda forblevet ubrugte: Ævnen til at forbinde sig i Venskab, Ævnen til Hengivenhed, Ævnen til at ofre, Ævnen til at hjælpe, give — — de har været unyttede og de er døde ud. Hun stod ikke i noget virkeligt Sjælsforhold til noget eneste Medmenneske, og nu kan hun slet ikke mere gøre det.

Naar hun træder ud fra sine Spejle, ligger Livet kun foran hende som et Skuespil, hvor alle de andre er Aktører, som maa være glade til, at hun dog gider saa meget som at se paa dem — Komedianterne.

Skuespillet synes saamænd ikke Hedda muntert, og det er urimelig langt. Et helt Liv som Skuespil kan jo trætte, og der maa Pirringsmidler til, hvis man skal holdes vaagen.

Heddas altid tomme Sjæl maa fyldes. Indefra vælder ingen Kilder. Indtryk udefra bliver alt. Men disse Indtryk maa blive alt stærkere, sjældnere, sælsommere. Hun jager derfor efter dem, hun hidser sig til dem. Og hendes Liv bliver Jagt efter Sensation og Eksperiment.

Af de fade Indfald er hun allerede træt.

Hendes Forlovelse var et Indfald. Der gik hun en Aften med den arme Tesman. Hvad skulde hun sige til Staklen, som var hende saa ligegyldig? Hendes Øjne faldt paa Statsraadinde Falcks Villa: Der maatte være dejligt at bo, sagde hun hen i Vejret. Og saa — blev hun forlovet hen i Vejret. Efter Forlovelsen

fulgte Ægteskabet — ogsaa et Indfald . . . der har kedet hende mer end noget andet.

Saa med de ganske banale „Indfald“ er hun færdig. Af dem har hun nok. Der maa stærkere Kost til for hendes Livslede.

Mer Stimulants, stadig bitrere Stimulants.

Et Indtryk blot, et udfyldt Nu — det koste hvad det vil. . . .

Saa søger Hedda „Sensationen“.

Hun har elsket Ejlert Løvborg saa vidt som hun kan elske. Ejlert har saa været en forfalden Mand, men har igen taget sig sammen og har forsvoret Spritten. Han er Afholdsmand da Hedda sér ham igen.

Nu at faa ham til at bryde det Afholds-Løfte . . . det var pirrende et Øjeblik.

Drik Løvborg, siger hun. Drik dog et Glas. Hun ægger ham: Tør De ikke, Løvborg? Hun pirrer ham: Er det en Mand? Hun piner ham: Jeg saá, de andre lo ad Dem, Løvborg . . . Drik . . . Drik dog . . .

Og Løvborg drikker — det første Glas, det næste Glas, det sidste, som han ikke kan taale . . . .

Som et Barn fanger en Flue op og tager et Ben af den og en Vinge af den og endnu et Ben og en Vinge og gemmer Fluen grusomt i sin hule Haand og hører dens Summen i Haanden, den lemlæstedes Summen, saaledes grumt handler Hedda, Kvindeegoisten, med Medmenneskers Liv og fylder dog ikke sin egen Sjæls Tomhed.

Kun ét standser hende: Frygten for Skandalen, der ophvirvler Snak og Støv og Smuds, som vilde plette hendes urørlige Person.

Hun klager til Brack sin Nød over Bryllupsrejsens Kedsommelighed. Der sad de, evigt de samme to, evigt sammen og saá paa hinanden — Dag ud, Dag ind, i samme fortvivlede Kupé. Saa staar man ud, raader Brack, og spadserer lidt paa Perronen.

— Jeg staar aldrig ud, svarer Hedda.

— Og hvorfor?

— Aa nej, der er altid nogen tilstede for . . .

— At sé paa ens Ben, siger Brack.

— Netop, svarer Hedda.

Og Fru Hedda under ikke Publikum det flygtige Syn af sine Ben.

Men, angler Brack: der kunde staa en Tredjemand ind?

— Tja — for Hedda gærne . . .

Det var der vel ingen, som lagde Mærke til. Og for hende kunde de lige saa gærne køre videre — tre.

Men Kærligheden da? Lidenskaben? Driften?

Ja Hedda Gabler holder af at høre Tale om Lidenskaben — om de andres Lidenskab.

Det var netop Hemmeligheden ved hint sære Kammeratskab med Ejlert Løvborg: han fortalte hende om sit Liv, om hvordan han „havde raset Dage og Nætter“.

Hun spurgte, for at hun kunde varme sin Kulde ved hans Oplevelsers Ild. Han svarede, for at han i den farlige Samtales Tvetydighed kunde komme hende nærmere.

Replikerne giver Hedda Gabler helt:

Løvborg.

— —

Og alle disse — disse omsvøbsfulde Spørgsmaal, som de gjorde mig —

Hedda.

Og som De saa inderlig godt forstod —

Løvborg.

At De kunde sidde og spørge saaledes! Ganske frejdigt?

Hedda.

Omsvøbsfuldt, maa jeg be'.

Løvborg.

Ja, men frejdigt alligevel. Spørge mig ud om — om alt sligt noget!

Hedda.

Og at De kunde svare, Herr Løvborg.

Løvborg.

Ja, det er jo netop det, jeg ikke begriber — nu bagefter. Men sig mig saa, Hedda, — var der ikke Kærlighed paa Bunden af Forholdet? Var det ikke fra Deres Side, som om De vilde ligesom tvætte mig ren, — naar jeg tyed til Dem i Bekendelse? Var det ikke saa?

Hedda.

Nej, ikke ganske.

Løvborg.

Hvad drev Dem da?

Hedda.

Finder De det saa rent uforklarligt, om en ung Pige, — naar det kan ske saadan — i Løndom —

Løvborg.

Naa?

Hedda.

At en da gærne vil kigge lidt ind i en Verden, som —

Løvborg.

Som —?

Hedda.

— som en ikke har Lov til at vide Besked om?

Løvborg.

Det altsaa var det?

Hedda.

Det ogsaa. Det ogsaa, — tror jeg næsten.

Løvborg.

Kammeratskab i Livsbegæret. Men hvorfor kunde saa ikke det i alt Fald ble't ved?

Hedda.

Det er De selv Skyld i.

Løvborg.

Det var Dem, som brød.

Hedda.

Ja, da der var overhængende Fare for, at der vilde komme Virkelighed ind i Forholdet. Skam Dem, Ejlert Løvborg, hvor kunde De ville forgribe Dem paa — paa Deres frejdige Kammerat!

Hele hendes Menneske lyser frem af de Ibsenske Ord.

Men hvorfor brød De da, spørger Ejlert Løvborg, Kammeratskabet?

Jo, Hedda Gabler brød det den Dag, da det var paa „et Haarsbred“ ved at blive til „Virkelighed“.

Den Time, hvor Virkeligheden kom og vilde tage hende, da Ord ikke mer var Ejlert Løvborg nok, da Elskov trængte paa, Elskov, der vil alt og giver og tager alt — saa brødes Kammeratskabet.

For Hedda kunde ikke give sig hen — kunde ikke eller vilde ikke.

Maaske ved hun selv, det var „en Fejghed“, men hun brød.

Men siden blev hun jo dog Fru Tesman.

Ja, hun blev det — hun var virkelig „træt af at danse“, og nogen maatte „jo ogsaa forsørge“ hende: Hele Verden er jo til for disse Kvinders Amusement's Skyld, og en eller anden er endogsaa til for at forsørge dem.

Denne Mands Navn tager de saa, som Hedda Gabler tog Jakob Tesmans.

Generalens Datter bliver Fru Tesman, og hun taaler akkurat, hvad en Hustru maa taale, siden „det“ nu en Gang er Skik og Brug, siden det staar i Loven og siden man har svoret det foran et Alter.

Hun taaler akkurat — at berøres.

Men det er ogsaa Grænsen. Hun er lige netop Hustru — og saa lidt som muligt.

Men hvad der vanskæmmer hende, hvad der vanskaber dette dejlige, dette hendes Legeme — det taaler hun ikke.

Hedda Gabler kan give sig hen til at være Hustru: hun vil ikke være Moder.

Dette er dette Skuespils Ord. Her rammes dets Mening.

Egoismens Mesterdigter er naaet til Egoismen som den Sygdom, der i Selvtilbedelsens Skikkelse nægter Slægtsforplantningen.

Kærlighedsævnen er død, Driften ligger døvet, Slægtsfortsættelsen nægtes.

Hedda Gabler fuldbyrder den Dødsdom over sig selv, som Digteren har fældet.

Rundtom i Verdens Literatur har Digtere famlet om denne Type. Henrik Ibsen alene har skænket den Liv.

Skænket den Liv, saa snart en halv Verden har genkendt den.

Det var en Londonner Journalist, en ganske ukendt, som nylig skrev om „Hedda Gabler“:

„Ja, jeg kender ikke andet af Mr. Ibsen end denne „Hedda Gabler“. Men han maa sikkerlig være et Geni. Ti Mrs. Hedda Gabler er hverken mer eller mindre end én af de 99 af hundrede Kvinder, som vi om Aftenen fører til Bords ved en Souper“ . . .

Et stort Ord for den, der digtede; hvis det er sandt et skæbnesvangert Ord for de Samfund, om hvilke han digtede.

Herman Bang.

Sprogets Oprindelse.

I.

Goethe fortæller i *Dichtung und Wahrheit,* hvorledes han i Strassburg stadig var sammen med Herder, den Gang denne skrev paa sin Afhandling for at besvare Berlinerakademiets Prisopgave om Sprogets Oprindelse. Herder lod den unge Goethe læse sit Manuskript, skøndt denne selv tilstod, at han ikke var forberedt til at give sig af med dette Æmne; „jeg havde“, skriver han, „aldrig tænkt videre over den Slags Genstande; jeg var endnu altfor meget optaget af Tingene, som de nu er (zu sehr in der Mitte der Dinge befangen), til at kunne tænke paa Begyndelse og Ende.“

Det er vel ikke formasteligt at stille sig selv sammen med Goethe, naar det kun er paa et saa ringe Felt, der tilmed er af temmelig negativ Natur; og jeg tør derfor vel sige, at ligesom Goethe har jeg i mine Studier væsentlig beskæftiget mig med Sprogene, som de er i Nutiden, med Sprogenes Midte; de tidligere Stadier har jeg egentlig kun givet mig af med, fordi og for saa vidt de egner sig til at kaste Lys over de nu levende Sprog; og kun af og til har jeg glimtvis gjort Bekendtskab med den overordentlig rige Literatur, der foreligger om Sprogenes Oprindelse. Det Indtryk, jeg fik ved disse Strejftog ind paa en Del af den sprogvidenskabelige Literatur, der ellers laa mig fjærn, var ikke absolut opmuntrende til at gaa videre, og jeg blev derfor glad, da jeg læste Whitneys Dom: „Intet Æmne indenfor Sprogvidenskaben er behandlet hyppigere og mere voluminøst end dette, og, kan man tilføje, med mindre frugtbringende Resultater i Forhold til det anvendte Arbejde; Størstedelen af, hvad der er sagt og skrevet om det, er den rene Snak hen i Luften, subjektive Paa-

stande, der kun vinder Bifald hos den, der har fremsat dem, og som tit fremstilles med en Tillid og forsvares med en Haardnakkethed, der staar i omvendt Forhold til deres Værd". (Oriental and Linguistic Studies I, 279.)

Skøndt jeg altsaa ser paa de tidligere Behandlinger af Spørgsmaalet omtrent som Ræven i Fablen, der ser alle Sporene vende indad og intet komme ud af Hulen, vil det dog have en vis Interesse først at se en lille Smule paa de Teorier, der hidtil almindeligst har været opstillede, og hvori man har troet at finde en Løsning paa Problemet. Jeg skal benævne dem med de karakteriserende Navne, der især er brugte i Striden mellem Max Müller og Whitney, og som er ganske træffende, saaledes som Øgenavne jo tit er.

Først kommer da Vovvovteorien (the bow-wow theory): de første Ord var lydefterlignende; man eftergjorde Hundens Gøen, og dette blev et naturligt Ord med Betydningen „Hund" eller „gø".

Den næste Teori er Bimbamteorien (the ding-dong theory); efter denne saakaldte nativistiske Opfattelse er der en halvmystisk Overensstemmelse mellem Lyd og Betydning; „ligesom enhver Naturgenstand, hedder det, naar den røres af en anden, svarer med sin ejendommelige Tone, saaledes gav ogsaa Urmennesket Lyd og Toner fra sig, naar hans Sjæl modtog Indtryk fra Omverdenen"; et oprindeligt Menneskeord er altsaa at ligestille med Klokkens Bimbam.

Pyhteorien (the pooh-pooh) kommer dernæst; efter den stammer Sproget fra Interjektioner, uvilkaarlige Udbrud, fremkaldte af Smærte eller lignende stærke Sindsbevægelser.

Den fjærde og sidste af disse Teorier er Noirés af Max Müller accepterede Anskuelse, som Vodskov træffende har døbt Hivaahøjteorien: under strængt Arbejde føles det som en Lettelse at udstøde Raab og udaande stærkt; naar de primitive Mennesker i Fællesskab udførte et Arbejde, kom de derfor naturligt til at frembringe Lyd, der saa blev associerede med Forestillingen om vedkommende Arbejde og blev en Benævnelse for det; de første Ord betød altsaa saadan noget som „hive, hale".

Disse Teorier bekæmper og forkætrer nu hinanden; saaledes mener Noiré og Marty helt at kunne undvære Lydefterligninger (Onomatopoietika) i deres Forklaring af Sprogets Oprindelse. Og dog synes der ikke at være noget til Hinder for at forene dem;

det kan jo tilsyneladende være temmelig ligegyldigt, om Mennesket først har sagt *vovvov* eller *pyh*; Faktum er jo dog, at han har sagt begge Dele. Hver af Teorierne, maaske med Undtagelse af bimbam, der næppe er andet end et uklart Udtryk for Interjektionsteorien, kan forklare Dele af Sproget, men ogsaa kun Dele — den største og vigtigste Del af Sprogets Omraade synes de knap at tangere.

Mod Teorierne, alene med Undtagelse af Noirés, kan man ogsaa indvende, at de ere for individualistiske, de tager ikke Sigte paa det menneskelige Samliv, paa Sproget som social Funktion; som Ellis udtrykker det, de ere gode nok for Robinson Crusoe; men saa snart han faar Fredag til Medhjælp, slaar de ikke længer til. De forudsætter endvidere alle, at Mennesket før Sprogets Begyndelse har været tavst, umælende, hvilket er fysiologisk lidet rimeligt. Ellers ser vi ikke et Organ fuldt færdigt samtidig med den første Brug; et Organ udvikles kun med og ved Brugen.

Hvad Vovvovteorien angaar, er det nu først uheldigt at tage netop det Eksempel, da Hunden, efter hvad Naturforskere paastaar, først har lært at gø i tæmmet Tilstand. Men selv om man ser bort fra dette og vælger et andet Dyreskrig til at opkalde Teorien efter — der er nok at vælge imellem — saa er det, som ogsaa Renan bemærker, temmelig urimeligt at tænke sig denne Rækkefølge: Dyrene er originale nok til at skrige og brøle, og først derpaa kommer Mennesket, der efteraber de lavere Dyr og derved laver sig et Sprog.

Mod Pyhteoriens Tilhængere kan der indvendes, at de ikke gaar dybt nok; de tager Interjektionerne som noget givet og spørger ikke, hvorfra da de stammer. Dette Spørgsmaal har Sprogforskerne helt ladet ligge; men fra naturvidenskabelig Side findes der en Besvarelse, i alt Fald for nogle Interjektioners Vedkommende, i Darwins interessante, men som det synes, af Linguister helt oversete Værk *The Expression of the Emotions.* Dèr paavises der rent fysiologiske Grunde til, at Følelsen af Foragt eller Væmmelse ledsages af en Tendens „to blow out the mouth or nostrils, and this produces sounds like pooh or pish". Og Darwin fortsætter: „Naar en bliver opskræmmet eller pludselig forbavset, indtræder der ligeledes af en forstaaelig Grund — nemlig for at Legemet kan være rede til forlænget Anstrængelse — en øjeblikkelig Tilbøjelighed til at spærre Munden vidt op for at kunne indaande dybt og hurtigt. Naar den næste fulde

Udaanding indtræder, lukkes Munden en Smule til, og Læberne bliver af Grunde, der siden skal paavises, skudt noget frem; men denne Mundstilling frembringer netop, naar Stemmen kommer til, Vokallyden o. Man kan da ogsaa høre en dyb Lyd af et langtrukkent Oh! (eller Aah!) fra en hel Skare Mennesker i samme Øjeblik, som de bliver Vidne til et eller andet overraskende Skue. Hvis der foruden Overraskelse føles Smærte, er der en Tilbøjelighed til at sammentrække alle Muskler i Legemet, derunder Ansigtsmusklerne, og Læberne vil da trækkes tilbage; dette forklarer maaske, at Lyden bliver højere og klinger som ah! eller ach!" (Anf. V. S. 92).

II.

Fælles for alle tidligere Forsøg paa at løse Problemet om Sprogets Tilblivelse er Metoden; man hensætter sig i Tanken til en Urtid og spørger da: hvorledes kan Mennesker eller menneskelignende Væsener, der hidtil ikke har talt, komme til at faa et sprogligt Meddelelsesmiddel? Ja, denne Metode følges ikke alene umiddelbart af alle, men den angives endog udtrykkelig som den eneste mulige (Marty).

I Modsætning dertil vil jeg gøre gældende, at det netop er denne Metode og denne Maade at stille Spørgsmaalet, der er Skyld i det ringe Udbytte, man har vundet ved alle disse Anstrængelser. Man har baaret sig ad som Tyskeren i den bekendte Fortælling, der vilde konstruere Kamelen ud fra sin egen indre Bevidsthed. Som Hegel begynder sin Filosofi med det rene Intet og saa lader Tanken springe derfra til den rene Væren, saaledes har man begyndt sin Sprogfilosofi med den sproglige Ikke-væren og søgt at springe derfra til den rene Sprogtilværen. Men Spring er farlige, naar man ikke har et fast solidt Grundlag at sætte af fra!

Skal vi haabe at faa noget ud af Undersøgelsen, maa vi altsaa se os om efter nye Metoder, nye Veje; og der er da, saavidt jeg kan se, to Veje, ad hvilke vi kan naa frem til Steder, hvor der kan aabne sig nye Udsigter over Sprogenes Urverden.

Den første Vej er gennem Barnesproget. Paa andre, rent fysiologiske Omraader har man gjort den Opdagelse frugtbringende i stor Udstrækning, at Individets Udvikling i det hele og store følger de samme Baner som Slægten, at altsaa det enkelte Foster

og Dyr, før det naar til Fuldmodenhed, i det smaa gennemløber alle de samme Stadier, som dets talløse Forfædre har gennemløbet, før Slægten naaede til sit nuværende Standpunkt. Kunde man derfor ikke tænke sig, at Barnesprogets Vækst i det enkelte Barn kunde give os en Afspejling i det smaa af den Maade, hvorpaa Menneskeslægten er naaet frem til at faa et Sprog?

Denne Tanke har aabenbart, mere eller mindre bevidst, været oppe hos mange, og man træffer tit Barnesproget paakaldt, saa at der derfra hentes Illustrationer som Paralleler til, hvad der skal være gaaet for sig ved Dannelsen af Ursproget. Men man har dog vist derved gjort sig skyldig i en Fejlslutning, idet man har hentet sine Eksempler fra Barnets Tilegnelse af det allerede i Forvejen eksisterende Sprog. Man har med andre Ord baaret sig ad som den, der vilde konstruere Musikens Udviklingsgang ud fra den Maade, hvorpaa et Barn nu til Dags lærer at spille paa Klaver; men her staar jo aabenbart Nutidseleven paa en ganske anden Maade overfor Opgaven end Urmennesket: han har et fuldt færdigt Instrument, fuldt færdige Melodier og endelig en Lærer, der forstaar at lokke disse Melodier ud af Instrumentet. Ligesaa med Sproget: Opgaven er her at lære et foreliggende Sprog, at forbinde visse Lyd, som Barnet hører af sine Omgivelser, med de samme Forestillinger som hos dem, ikke at danne noget fra nyt. Nej, skal vi faa noget, der kan sidestilles med Ursprogstilegnelsen, maa vi tage Barnets Sprog i dets første Leveaar, før det begynder at „skønne“, at forstaa, hvad de voksne bruger deres Tale til. Her, i Barnets første, hensigtsløse Lallen, Plapren, Kvidren og Pludren, har vi virkelig Naturlyd, her kan vi vente at finde noget af Sprogets Embryonalliv.

Den anden Vej, der efter min Mening fører til vigtigere Resultater, er den stik modsatte af den, som de tidligere skildrede Teorier slog ind paa. De gik lige løs paa Hulen forfra; vi ser, hvor resultatløst dette var (vestigia terrent!), og derfor forsøger vi at snige os ind i Hulen bagfra. De troede, at det var logisk rigtigt, ja nødvendigt at begynde med Begyndelsen; lad os til en Afveksling begynde ved Tingenes Midte, ved de i Nutiden umiddelbart tilgængelige Sprog, og se, om vi ikke derfra Skridt for Skridt kan naa baglæns til deres Begyndelse.

Den Metode, jeg anbefaler, er med andre Ord den, at tage moderne Sprog og forfølge dem saa langt tilbage i Tiden, som det historisk tilgængelige Materiale tillader, og saa af denne

Sammenligning af Dansk med Oldnordisk, af Engelsk med Oldengelsk og af begge med „Fællesgermansk“, af Fransk og Italiensk med Latin, af Nypersisk med Zend, af nyindiske Sprog med Sanskrit o. s. v., se at udlede visse Hovedlove for Sprogenes Udvikling i det hele, se at finde et System af Linjer, som man derpaa kan forlænge udover det historisk givne. Finder vi visse Egenskaber typiske for ældre Sprogtrin overhovedet[1]) i Modsætning til yngre, kan vi vel slutte, at de samme Egenskaber i potenseret Grad har været tilstede i Sprogenes Urperioder; kan vi i den historiske Periode paavise en bestemt Retning for Sprogudviklingen, maa vi vel have Lov til at antage den samme Retning ogsaa gældende for de ældste Tidsrum. Men hvis vi ved saaledes at projicere Forholdet mellem Nutidssprog og Oldtidssprog i forstørret Maalestok ud i Urtiden kan naa til at danne os et Begreb om hine fjærne Tiders Sprog af en saadan Beskaffenhed, at vi maa sige til os selv: dette er jo ikke længere Sprog, men noget andet, som senere Tiders Sprog er omskabt af, ja, saa har vi jo en Løsning paa Problemet; Omskabning, Omdannelse er nemlig noget, vi kan fatte, men Skabning af intet kan den menneskelige Forstand ikke faa fat paa; den kan højst staa hen som et religiøst Postulat, et Under, et „Crux“.

Det er da denne Udviklingsgang, jeg her skal forsøge at skitsere; om en detailleret Bevisførelse for mine Paastande kan der her ikke være Tale; en Del Bevismateriale vil Læseren finde i min Afhandling „Fremskridt i Sproget“, hvor jeg for første Gang har fremsat min Teori om Sprogets Udviklingsgang uden at anvende den paa Spørgsmaalet om Sprogets Oprindelse.

III.

Hvad først det rent lydlige angaar, træffer vi Tendensen til i visse Henseender at gøre Udtalen bekvemmere, saa at Muskelanstrængelsen bliver mindre; man fjærner vanskelige Lydkombinationer for kun at benytte Lyd, der let lader sig forbinde. I de fleste Sprog anvendes derfor kun Lyd, der frembringes ved Udaanding, medens Indaandingslyd og de saakaldte Smækkelyd eller Smaskelyd (clicks) ikke findes i sammenhængende Tale, kun

[1]) I flere Tilfælde kan vi ogsaa tage nulevende vilde Stammers Sprog som Typer paa mere primitive Sprog end civiliserede Folkeslags.

som Interjektioner (saaledes som det t-agtige Smæk med Tungen, der udtrykker Beklagelse og som Englænderne skrive tut) eller i Tilraab til Heste. I nogle meget primitive sydafrikanske Sprog bruges imidlertid denne Slags Lyd som integrerende Dele af Ordene; men efter Bleeks Undersøgelser maa man antage, at de i tidligere Stadier af samme Sprog har fundet en mere vidtstrakt Anvendelse end nu. Vi kan maaske deraf slutte, at Ursprogene har været særlig rige paa alle saadanne vanskelige Lyd; dog derpaa lægger jeg ikke videre Vægt.

Af større Betydning er derimod følgende Punkt: vi ser i flere Sprog musikalske Accentforskelle forsvinde i Tidernes Løb, saaledes paa Dansk i Sammenligning med Norsk og Svensk, der har bevaret det oprindelige Forhold, paa Russisk i Sammenligning med Serbisk-Kroatisk. Det kan ganske vist paa dette Omraade tit være vanskeligt at sige noget bestemt om Forhold i tidligere Sprog, da de skriftlige Mindesmærker jo næsten aldrig angiver os noget om Datidens Tonefald; dog er vi saa heldige i de gamle indiske, græske og latinske Grammatikeres Værker at have udtrykkelige Tilkendegivelser af, at musikalske Accenter i disse Sprog spillede en meget stor Rolle, og at de brugte Intervaller maa have været forholdsvis større end almindeligt i vore Sprog. Noget lignende kan vist siges om nulevende vilde Stammers Sprog, skøndt ogsaa her Materialet er meget tarveligt, da de fleste, der har studeret disse Sprog paa første Haand, har manglet Forudsætningerne for saadanne Undersøgelser, noget, der ikke kan undre, naar man betænker, hvor daarligt Toneforholdene er analyserede selv i de bedst kendte europæiske Kultursprog. Hist og her finder man dog Meddelelser om ejendommelige Toneaccenter, saaledes med Hensyn til flere afrikanske Sprog.

Hvad Sætningsmelodien angaar, da er det bekendt, at den antager skarpere Former under Indflydelse af stærke Lidenskaber, der fremkalder stærkere Hævninger og brattere Sænkninger af Tonen. Derom kan man læse den fortræffelige Indledning til Spencers Essay om „Musikens Vorden og Virken"; sml. ogsaa Carlyles *Heroes*, Kap. III (Observe, too, how all passionate language does of itself become musical o. s. v.). Nu er det imidlertid en Følge af fremskridende Civilisation, at Lidenskaberne eller i alt Fald deres Udtryk afdæmpes, hvorfor vi maa slutte, at Naturbørnenes Tale har været mere lidenskabelig bevæget, mere lig Musik eller Sang. „Jo finere Dannelsen staar, siger den norske

Skolebestyrer Fasting, desto finere er Betoningen i Talen. De franskes Tale regnes jo for særdeles fin, men der er ogsaa Betoningen, saavidt jeg kan dømme, meget sparsom og fin. Vi erindres her om Stanleys livfulde Skildring af hans første Møde med Europæere (Portugisere) efter at være kommen gennem det mørke Fastland; noget af det, som da slog ham mest, var, at Mennesker kunde tale paa den rolige Maade." — Den Paastand, som disse Overvejelser fører os til, nemlig at der har været en fjærn Periode, hvor al Tale var Sang, hvor disse to nu adskilte Virksomheder endnu ikke var differentierede, kan dog næppe paa Videnskabens nuværende Standpunkt bevises induktivt med samme Sikkerhed som de følgende Sætninger, jeg skal opstille om Ursprogets Beskaffenhed.

Den sproglige Udvikling synes bestandig at have en Tendens til at afkorte Ordene; Vokalerne i svage Stavelser fordunkles og bortfalder tilsidst helt; Slutningslyd sløjfes (som paa Fransk; ogsaa paa Dansk *ka', ska',* for *kan, skal* o. s. v.), Begyndelseskonsonanter er ofte ikke mere standhaftige (som i engelsk *kn-*, dansk *hj-, hv-* o. s. v.), inde i Ordene foregaar Assimilationer o. s. v. o. s. v. Sproghistorikerne kan anføre Masser af Eksempler paa endogsaa meget vidtgaaende Afkortelser i Tidernes Løb: eng. *lord* med dets trefire Lyd hed før *laverd* og paa Oldengelsk *hlaford*, ja den oldgermanske Form for samme Ord har sikkert bestaaet af 12 Lyd; lat. *augustus* er paa Fransk gennem *aoust* blevet til *août*, der nu kun bestaar af to eller en Lyd (au, u); *oculus* har i de forskellige romanske Sprog givet *occhio, ojo, œil.* Det er noget, vi overalt bliver Vidne til; de ældste Sprog i vor Sprogæt (Sanskrit, Zend) er ganske overordentlig rige paa lange Ord; jo længere vi gaar tilbage, des større bliver Antallet paa Flerstavelsesordene. Disse Kendsgerninger bringer mig til at udtale en bestemt Mistillid til den Lære, der er den almindeligst udbredte blandt Sprogforskerne, nemlig at alt Sprog har taget sin Begyndelse med korte Enstavelsesord, de saa kaldte Rodord; denne Teori hævdes her hjemme f. Eks. af Jessen som uimodsigeligt bevist; den danner et Punkt, hvor de to ellers saa skarpe Modstandere Max Müller og Whitney kan mødes i skøn Endrægtighed, og den sidst nævnte betænker sig endog ikke paa at lyse hver den i Videnskabens Band, som ikke i den ser et ufravigeligt Udgangspunkt for alle Undersøgelser om Sprogets Oprindelse. Men denne Bandbulle bør dog ikke afholde os fra at sige, at hvis Sprogudviklingen i for-

historiske Tider har fulgt de samme Baner som nu — og det er der ingen Grund til at tvivle om — saa faar vi det Billede af Ursprogenes Lydforhold, at de (for den overvejende Del i alt Fald) har bestaaet af lange Ord med mange vanskelige Lyd og snarere udsungne end udtalte.

IV.

Kan man sige noget om de grammatiske Forhold i primitive Sprog? Ja, vi ser ogsaa her bestemte Linjer, der synes at være karakteristiske for al sproglig Udvikling. De ældre Sprogtrin har flere Former, hvor de yngre nøjes med færre; Former, der oprindelig holdtes adskilte, smælter sammen enten ved lydlig Udvisken af Endelser eller ved analogisk Udvidelse af én Forms Brugsomraade: dansk *Mand* kan staa for alle Kasus undtagen Genitiv, medens Oldnordisk derfor har tre Former *mannr (maðr), mann, manne;* ligesaa ital. *uomo,* fransk *homme* svarende til lat. *homo, hominem, homini, homine.* Hvor det yngre Sprog har en eller to Kasus, har et ældre Sprogtrin tre eller fire, et endnu ældre endog syv eller otte. Ligesaa ved Verbalbøjningen; et ekstremt Eksempel i et europæisk Sprog er eng. *put,* der kan gøre Tjæneste baade som Nutid og Fortid, baade som Ental og Flertal, baade i første, anden og tredje Person, og som desuden kan fungere som Fortidsparticipium; man sammenligne hermed de gamle Sprogs bestemt adskilte Former for mange flere Tider, for flere Modi, for to eller tre Tal og i hvert Tal for tre Personer, og man vil beundre de senere Sprogtrins Økonomi. Hvad der er betegnende for de gamle Sprogs Bygning, baade hvad Verbal- og hvad Nominalbøjningen angaar, er, at hver Ordform i sig indeslutter flere Bibestemmelser, der i senere Sprog faar et mere selvstændigt Udtryk, f. Eks. ved Hjælpeverber. Et latinsk Ord som *cantavisset* forbinder til et uopløseligt Hele Udtrykkene for seks Forestillinger: 1) „synge“, 2) Pluskvamperfektum, 3) det ubestemte, vi kalder Konjunktiv, 4) Aktiv, 5) tredje Person, og 6) Ental.

Sprogene bliver i Tidens Løb mer og mer analytiske; men naar vi som Modsætning dertil vil bruge Ordet „syntetisk“ om de ældre Trin, møder der os den Indvending, at Syntese ikke kan være noget oprindeligt, da det forudsætter Sammensætning af tidligere selvstændige Elementer; „synthesis“ betyder Sammensætning.

Naar man nu ikke deler den gængse Opfattelse, at alle Fleksionsformer er opstaaede paa den Maade, at oprindelig løse Ord efterhaanden er voksede sammen, er der ikke andet for at gøre end at se at finde et heldigere Navn; i de yngre Sprog analyseres, opløses det, der i de ældre var uopløseligt; „sammenfiltret" eller „kompliceret" giver derfor bedre vort Indtryk af den gamle Tingenes Tilstand. I latinsk *homini* kan intet Menneske sige, hvor Betegnelsen for „Menneske" holder op, eller hvad det er, der angiver Dativ, hvad Ental.

Bevægelsens Retning er henimod fleksionsfri Sprog (som Kinesisk eller til en vis Grad Nyengelsk) med frit kombinerlige Elementer; Udgangspunktet var Sprog som de flekterende, Latin og Græsk; som et endnu ældre Trin maa vi formode et Tungemaal, hvor Verbalformen ikke blot angav seks Bestemmelser som *cantavisset*, men endnu flere, hvor Verbet maaske var kønsbøjet som paa Semitisk, eller var bestemt efter Objektet som paa flere Indianersprog. Men det vil med andre Ord sige, at Grænsen mellem Ord og Sætning ikke endnu var fremtraadt saa tydeligt som i Nutidssprogene; *cantavisset* er jo egentlig allerede et Sætningsord, og det samme gælder i endnu højere Grad om Indianersprogenes Lydkonglomerater. Det er da ogsaa noget for en primitiv Sjæl ejendommeligt, noget, hvorover de, der studerer Vildes Sprog, stadig undrer sig, at Enkeltord ikke kan tænkes eller siges; det er en Vild umuligt at tænke Begrebet „Kniv"; dertil er hans Abstraktionsævne ikke udviklet nok; men Sætninger som „giv mig den Kniv" eller „han stak Kniven i Hjorten", de gaar fortræffeligt.

Et andet Punkt af overordentlig stor Vigtighed er dette: i de ældre Sprog træffer vi langt flere Uregelmæssigheder, Undtagelser, Anomalier end i de nyere. Ganske vist ser vi i Sproglivet ikke sjældent nye Uregelmæssigheder opstaa, hvor der tidligere var Regelmæssighed; men disse Tilfælde er langtfra tilstrækkelige i Antal til at hamle op med de overvættes talrige, hvor Ord gaar over fra uregelmæssig til regelmæssig Bøjning, eller hvor Anomalier i syntaktisk og anden Henseende udjævnes. Tendensen er mer og mer at betegne det samme ens i alle Tilfælde, at lade den Endelse eller hvad det nu er, som i en Del Ord bruges til at modificere Hovedbegrebet, ogsaa blive anvendt i alle andre Tilfælde.

Det ældste Sprog har sikkert haft en sand Overflødighed paa Ujævnheder og Uregelmæssigheder, og det paa alle Omraader, i Formlære, Syntaks og Orddannelseslære. Det har været springsk og lunefuldt og har fremvist en yppig Vækst af Former, filtrede sammen som Planterne i en Urskov. Datidens Menneskeaander har tumlet med disse lange indviklede Ord i den vildeste og kaadeste Leg. Det er sikkert aldeles urigtigt, naar man a priori er tilbøjelig til at tillægge de første Mennesker et simpelt og lethaandterligt Sprog; det har langt snarere været højst knudret og indviklet. Renan minder med Rette om Turgots Udsagn: „Des hommes grossiers ne font rien de simple. Il faut des hommes perfectionnés pour y arriver“.

V.

Tilbage staar Betragtningen af Sprogets Indholdsside, af den Betydning, der knytter sig til Ordene. Vi træffer her en Udvikling parallel med den paa det grammatiske Omraade; ja, det er i Virkeligheden, naar man ser til Bunds i Spørgsmaalet, ganske den samme Bevægelse, der er foregaaet. Jo videre Sproget skrider frem, des mere udviklet bliver Ævnen til at udtrykke det abstrakte. Jeg tager her dette Ord ikke i Logikernes snævrere Betydning, hvorefter det kun omfatter Ord som „Hvidhed“ eller „Kærlighed“; men i en videre, saa at jeg dermed ogsaa mener saakaldte generelle Ord. Paa alle Omraader er Sproget først naaet til Betegnelser for det konkrete, det specielle. I Beretninger om barbariske Folkeslags Sprog hedder det atter og atter, at de savner Udtryk for det almindelige Begreb; snart hører man, at den og den Stamme intet Ord har for „Træ“, men vel for Fyr og Eg og alle mulige andre specielle Træsorter; snart haves intet Ord for „Broder“, men nok for „ældre Broder“ og „yngre Broder“; snart fattes Ord for „Haand“ i Almindelighed, idet man maa hjælpe sig med „Højrehaand“ og „Venstrehaand“; eller ogsaa er Ordet nødvendigt personbestemt som „min Haand“ eller „din Haand“ o. s. v. I Cherokisproget har man hele tretten forskellige specielle Udtryk for at vaske forskellige Ting (Tøj, Ansigt, Hænder o. desl.), men intet generelt Ord for „at vaske“ ganske i Almindelighed. Man mindes her om de rigtige Jægeres Sprog, i hvilket der med en Slags Overtro holdes over, at f. Eks. hvert Dyrs Hale beholder sit traditionelle Navn, der ikke maa bruges om andre Dyrs Haler.

I de gamle germanske Digtersprog (Oldnordisk, Oldengelsk) finder vi en forbavsende Mængde Ord for Begreber som Hav, Skib, Mand; deri tør man vist se en Rest af en tidligere Tilstand, hvor hvert af disse indbyrdes forskellige Ord havde sin Betydningsnuance, som man imidlertid senere har glemt. Fortidens Nomenklatur har sikkert gennemgaaende beroet paa samme Principer, som endnu træder os i Møde i Ordgrupper som Hingst, Hoppe, Plag, Føl i Stedet for Hanhest, Hunhest, Hesteunge. Det primitive Sprog har altsaa for saa vidt flere leksikalske Elementer end de senere.

I Modsætning til vore mere afblegede Ord, der sætter os i Stand til ikke blot at udtrykke abstrakte Begreber langt bedre, men ogsaa til ved Kombination til at gengive det konkrete paa en mere bestemt Maade og med større Præcision, viser Oldordene sig som mere sanselig anskuelige, mere umiddelbart malende, med andre Ord mere brugbare i Poesiens Tjæneste. Men ogsaa paa anden Maade viser der sig Slægtskab mellem Poesi og Ursprog.

Sætter vi os nemlig tilbage til et Sprog med lutter saadanne konkret-anskuelige Ord, ser vi tillige, at de trods deres Antal ikke, naar de lægges ved Siden af hinanden, er tilstrækkelige til at dække over alt det, som der kan være Trang til at betegne: Rigdommen paa Udtryk hindrer ikke en vis Fattigdom, og derved fremkommer idelig Nødvendigheden af at anvende Ordene udenfor deres egentlige Begrebssfære. Denne overførte, metaforiske Brug af Ordene er som bekendt en meget vigtig Faktor i Sproglivet; og jeg tror at turde sige, mere i svundne Tider end nu. I Tidernes Løb er mangfoldige Metaforer stivnede, saa at de ikke længer for Sprogfølelsen staar som Metaforer; man undersøge f. Eks. en Sætning som denne: „Jeg *fatter* ikke, at *Forstanderen* vil *tillægge* saa *kejtet udtrykte Forestillinger videre Vægt*". Næsten hvert Ord er her et afdødt billedligt Udtryk. Men jo rigere et Sprog er blevet paa saadanne Eksmetaforer, der virkelig er blevne til egentlige Udtryk for vedkommende Tanke, des mindre Trang er der til at opsøge nye Metaforer; des mere prosaisk bliver Udtryksmaaden i det hele.

Det primitive Menneske har derimod idelig og overalt paa Grund af sit Sprogs Beskaffenhed været henvist til at bruge Ord og Vendinger overført, til at udtrykke sig poetisk. Som i den overleverede Literatur i alle Lande Poesi gaar forud for Prosa, saaledes er ogsaa det poetiske Sprog i det hele ældre end det

prosaiske; Lyrik kommer før Videnskab; og Oehlenschläger har Ret, naar han synger:

Naturlig er slig Drift: af alle Munde
Klang Digtekvad, før Prosa tales kunde.

VI.

Forsøger vi nu at sammenfatte det sagte, da ser vi altsaa, at vi ved vor baglæns Marsch kommer til et Sprog, hvor de sproglige Elementer havde et meget tyndt Tankeindhold, idet Betydningen var saa konkret, saa specialiseret, som vel muligt; men samtidigt var der foregaaet en Udvidelse i Lydkorpus; og hvor vi havde de længste Ord, fandt vi den tyndeste Tanke. Viel Geschrei und wenig Bedeutung! Ingen Tids Mennesker har været mindre faamælt end de sprogskabende Slægter; de første, der talte, var ikke ordknappe, indesluttede Væsener, men unge Mennesker, der pludrede lystigt løs uden at bryde sig saa meget, om der nu ogsaa var Mening i hvert af deres Ord, omtrent som en Moder nu til Dags kan pludre løs til sit spæde Barn uden at tage det saa nøje med Indholdet af sin Tale og uden at tage fjærneste Hensyn til, at den søde Unge jo ikke kan fatte, ja mulig ikke en Gang høre noget af al den kærlige Tale. Men endnu mere minder da Urtidens Tale — og her kommer vi tilbage til en Tanke, som ovenfor blev henkastet — om det spæde Barns egen Tale, før det begynder at lytte rigtig efter de Voksnes Ord og danne sit Sprog i Lighed med deres; den har været som denne nynnende Pludren, som der ikke er knyttet Tanker til, men som Barnet morer sig kosteligt over; som Preyer udtrykker det, er Tungen i en vis Periode Barnets kæreste Legetøj. — Sproget er opstaaet som Leg, og Taleorganerne har faaet deres første Uddannelse ved denne syngende Fritidssport.

Tankeindholdet var tyndt, og betragtet som Udtryksmiddel for Forestillinger var Sproget kluntet og ubehjælpsomt; men det var heller ikke Tanker, der først trængte sig frem for at faa Udtryk. Følelser og Drifter var baade langt mere primitive og langt mægtigere. Hvem kender ikke de ofte citerede Linjer af Schiller:

Einstweilen, bis den Bau der Welt
Philosophie zusammenhält,
Erhält sie das Getriebe
Durch Hunger und durch Liebe.

Men den, der har fulgt ovenstaaende Udvikling, vil ikke være tilbøjelig til i Sulten og hvad dermed hænger sammen, hele Kampen for blot det at leve, den prosaiske Selvhævden, at se den Drift, der har haft størst Indflydelse paa Sprogets Vorden. Den har væsentligt kun kunnet fremkalde korte Enstavelses-interjektioner, Smærteshyl og Tilfredshedsgrynt; men disse er isolerede og ikke i Stand til at udvikles videre; de er de mest konservative Bestanddele i Sproget og staar vist i det hele den Dag i Dag paa samme Standpunkt som for Tusender af Aar siden.

Anderledes med Kærligheden; saavidt jeg ser, viser sprogvidenskabelige Betragtninger og Slutningsrækker os hen til den samme Kilde for Sprogets Vorden, som Darwin ad andre Veje naaede til: sexual selection, Kappestriden om at bedaare det andet Køn. Elskovsfølelsen, der paa saa mangfoldige Punkter har sat sine Spor i den organiske Naturs Udvikling, skylder vi ikke alene Fuglenes og Blomsternes Farvepragt; den har inspireret de første Sange og har derigennem ogsaa skænket det menneskelige Sprog Livet.

Naar man efter at have beskæftiget sig med de tyske Sprogfilosofers dybsindige metafysiske Spekulationer kommer til en Madvig eller en Whitney, bliver man velgørende berørt af deres nøgterne, overlegne Tankeklarhed; men ser man nøjere til, kan man ikke frigøre sig for det Indtryk, at de tænker sig Urmennesket i deres eget Billede som et alvorligt Forstandsmenneske. Ved deres stærke Fremhæven af Sproget som Meddelelsesmiddel for Tanker og af det nyttige for Urmanden i at kunne berette for sine Medskabninger om Ting af Vigtighed for Livet, faar man den Forestilling, at „Sprogskaberne“ var satte og fornuftige Bedsteborgere med stærkt udpræget Sans for Livets praktiske Krav; efter Madvig har jo heller ikke Kvinderne nogensomhelst Andel i Sprogets Tilbliven. Sproget synes væsentlig at være dannet for at føre Alvorstale og Gammelmandsklager over Livets Elendighed.

I Modsætning til denne Rationalisme kunde jeg have Lyst til en Gang at føre den modsatte Betragtning i Marken: Kilden til Sprog er ikke mørk Alvor, men livsglad Leg, ungdommelig Skæmt, overgiven Spøg og kaad Løssluppenhed; jeg hører i primitiv Tale de unge Karle og Pigers lattermilde Glædesraab, naar de kappedes om at tiltrække sig det andet Køns Opmærksomhed, naar det gjaldt om ved dristige Spring i Dansen eller melodiske Sving i Sangen at lokke et Øjepar til at se beundrende paa sig.

Sproget er opstaaet i Menneskenes Forlovelsesperiode: de første sproglige Ytringer tænker jeg mig som en Mellemting mellem Kattenes natlige dyrisk-lyriske Elskovskvad og Nattergalenes melodiske Elskovskluk.

Men hvorledes kan dette Klingeliklang uden Mening gaa over til at blive Sprog, d. v. s. Lyd, hvortil der knytter sig Betydning? Ja, vi kan komme til at danne os en Forestilling derom ved at huske paa, hvad der ovenfor er sagt om de primitive Ords Betydningsindhold. Dette maa vi tænke os saa konkret som vel muligt; nu er der ingen Ord, hvis Betydning er saa konkret og speciel som Egennavne, — ikke saadanne Egennavne som vore moderne Jens eller Jensen, da her det specielle er i den Grad slidt ud i Tidernes Løb, at det langt snarere er Fællesnavne end Egennavne, men Egennavne af den gode gamle Slags, som kun én Person bar. Hvor let kan nu ikke et saadant udvikle sig i en primitiv Tilstand som den skildrede: i en enkelt Persons Sange kom et Lydkompleks til en bestemt Melodi ideligt igen; vi kan tænke paa saadan noget som et Viseomkvæd komfalderallera eller lign. At en saadan individuel Vane kunde uddanne sig i gamle Dage saavel som i Nutiden, kan vel ikke betvivles; heller ikke, at Kammerater og Rivaler kunde blive opmærksomme paa den og gøre Nar ad den; men herfra er der kun et lille Skridt til at bruge dette — tør jeg sige „Ledemotiv“? — som et Slags Øgenavn for vedkommende; det kunde f. Eks. bruges til at signalisere hans Ankomst. Men er først Egennavne givne, saa er Springet ikke stort til Fællesnavne; vi ser jo stadig denne Overgang, som naar vi om én Mand siger, at han er en *Krøsus,* og om en anden, at han er ingen *Bismarck;* man kan ogsaa minde om den tyske Latinskoledreng, der skrev i en Stil: „Hannibal schwur, er werde ewig ein *Franzose* der Römer sein“. Vi ser her i alt Fald én af de Veje, Sprogene kan gaa for at faa Udtryk for Begreber som „rig“, „Statsmand“ og „Fjende“.

Vi saa tillige ovenfor, at jo længere vi gik tilbage, des mere var Sætningen en uopløselig Enhed, hvori de Elementer, vi er vante til at tænke os som enkelte Ord, endnu slet ikke var adskilte. Men netop den Slags Sætningers Opstaaen kan vi godt forestille os; naar flere sammen har oplevet et eller andet og ledsaget denne Begivenhed med en bestemt Sang, associeres de to Forestillinger, og senere hen vil Sangen kunne kalde Mindet om hele Situationen levende frem for andre; den vil saaledes let

kunne blive til, hvad man kunde kalde et Egennavn for vedkommende Begivenhed.- Videre kan Udviklingen gaa gennem metaforisk Overføren paa beslægtede Situationer og gennem Sammensmæltning af flere saadanne Melodi-Egennavne. Mer end Antydninger kan jeg ikke give; men skimter man ikke nu Veje, ad hvilke Urtidens „Lieder ohne Worte" har kunnet naa frem til uopløselige Sætninger og videre igen til mer og mer analyserlige Ordforbindelser?

Hvad der først saaledes er blevet udsunget, har sikkert hverken været tankevægtigt eller dybsindigt; hvor kunde man vente det? Selv nu forbindes der jo ofte hverken klare eller dybe Tanker med Sang, der tit som blot Kvidren og Nynnen er et umiddelbart Udslag af Stemninger; Englænderne har et Ordsprog: What is not worth saying can be sung. — Og desuden har jo til alle Tider Fjasen og Spasen, Hvisken og Tisken, Pjank og Pjat haft lettere ved at finde Udtryk end sokratisk Visdom. Men den frivole Brug sleb Instrumentet og gjorde det efterhaanden tjænligt til de mangfoldigste Formaal, saa at det mer og mer blev skikket til at give alt det Udtryk, som rører sig i Menneskers Sjæle. Har end Sproget først faaet Lyd i Øjeblikke, hvor Løsenet var:

Let us have wine and women, mirth and laughter,

saa har det derved skabte Meddelelsesmiddel vist sig siden ogsaa at kunne rumme andre Stemninger:

Sermons and soda-water the day after.

Otto Jespersen.

En ny Bog om Alderdomsforsørgelsen.

Cordt Trap: Om Statens Stilling til Ubemidledes Alderdomsforsørgelse i flere europæiske Lande. Gads Forlag. København 1892.

Dette omfattende og fortjænstfulde Værk har paa en vis Maade haft en ond Skæbne. Planen dertil blev lagt og det væsentligste Arbejde ved det gjort paa en Tid, da Alderdomsforsørgelses-Spørgsmaalet i Danmark endnu befandt sig paa Overvejelsernes Stadium og da saaledes det i Bogen tilrettelagte Materiale og de Betragtninger, som er byggede derpaa, kunde antages at ville faa praktisk Betydning for den Løsning af Spørgsmaalet, som øjensynlig forestod i en ikke fjærn Fremtid. Men nu føjede det sig saa, at den praktiske Politik uventet hurtigt fik Brug for Spørgsmaalet og lidet nænsomt forstyrrede Teoretikernes Cirkler, inden disse endnu paa langt nær var færdige. Da Traps Bog udkom, havde Alderdomsunderstøttelses-Loven af 9. April 1891 allerede været i Virksomhed en Tid, og Spørgsmaalet var dermed praktisk set afgjort for en Aarrække.

Men om end Bogen kom *post festum*, er det Arbejde, den rummer, derfor ingenlunde spildt, heller ikke hvad det praktiske Udbytte angaar. Alderdomsforsørgelses-Spørgsmaalet er for omfattende og vanskeligt, til at der allerede nu lader sig tænke en definitiv Løsning af det. Den danske Lov var, som den tyske, et Forsøg paa ukendt Grund. Før disse to Love, der er byggede paa helt forskellige Principer, udkom, havde intet Land prøvet at føre Spørgsmaalet fra Teoriernes ud i Virkelighedens Verden, og intet af Stederne havde man et blot tilnærmelsesvis tilstrækkeligt statistisk Materiale at bygge paa. I begge Lande maa Lovens Praksis skabe den Grundvold af Erfaring og statistisk Viden, hvorpaa en videre Udvikling skal bygges. Dette vil imidlertid tage Aar, og intet vil heller være mere fejlagtigt end ikke at give de to Love tilstrækkelig Tid til at prøves og til at vise deres Fortrin og Mangler. Men er først denne Prøve gjort, saa er der ogsaa en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at der vil blive meget at rette, og Alderdomsforsørgelses-Spørgsmaalet vil da atter blive brændende her hjemme.

Til den Tid vil en Bog som denne utvivlsomt kunne gøre sin gode Nytte, og man vil ogsaa i den Periode, hvor Iagttagelserne skal gøres og Kritiken udvikles, ofte kunne faa Brug for

den. En saa fuldstændig og upartisk Oversigt over, hvad der hidtil er udrettet og projekteret paa dette Omraade, findes næppe i nogen anden Literatur. Det skulde da nærmest være i den svenske Arbejderforsikrings-Kommissions Betænkning. Men dels er Fremstillingen hos Trap ført nogle Aar længere ned i Tiden, dels er den skreven i en mere videnskabelig Aand. Det har ligget Forfatteren paa Sinde overalt at se de forskellige Forslag og Tilløb i historisk Belysning. Han nøjes ikke med at fremstille de franske, engelske og tyske Planer den ene efter den anden som Eksempler paa de forskellige Typer af Alderdomsforsørgelses-Forslag og heller ikke med at paavise Udviklingsretningen i disse Bestræbelser, tagne som Helhed, men han forsøger at forklare Forslagenes Indhold og Sagens Gang i hvert enkelt Land ud fra dettes almindelige historiske og økonomiske Udvikling, og Forsøget er som oftest lykkedes ham godt. Dette og den klare, fuldstændige og paalidelige Fremstilling af Forslagenes Enkeltheder gør Bogen til en særdeles brugelig Haandbog for enhver, der sysler med dette Spørgsmaal. Faar vi end i Fremtiden, naar de bestaaende Love har været i Kraft nogle Aar, et langt større og rigere Materiale at bygge vore Slutninger paa, end nu, saa vil det dog altid være af Betydning at mindes, hvorledes Ideerne har arbejdet sig frem og udformet sig i tidligere Tid.

Forfatteren nøjes imidlertid ikke med at tage sin Opgave rent historisk. Han forsøger ogsaa en Kritik af de forskellige Planer og Love og antyder, hvilken Vej han selv mener, der bør følges. Skøndt han fuldt ud anerkender Statens Ret til at gribe ind i Arbejderforholdenes Ordning og endog til „at fremkalde en anden Indtægtsfordeling end den saakaldte naturlige“, vil han dog paa ingen Maade give Afkald paa det opdragende Element, som Selvhjælpen og Arbejdernes Medvirken ved Ledelsen af Forsikringsvirksomheden indeholder. Efter hans Overbevisning maa der en Forening af Selvhjælp og Statshjælp til, for at Maalet kan naaes, men han anser det for usandsynligt, at Alderdomsforsikringen nogensinde vil komme til at omfatte Arbejderstanden som Helhed eller blot Størstedelen af den, naar Initiativet skal overlades Arbejderne selv og Staten kun træde til med sin Hjælp, hvor vedkommende selv frivillig er indtraadt i Forsikringsanstalten. Tvang maa der til, naar Forsørgelsen skal faa en almindelig Karakter, men han mener paa den anden Side, at der, hvis det hele skal lykkes, maa „gennem den forsikredes Deltagelse i Virksom-

heden skabes et opdragende Moment, der indeholder delvis Erstatning for den frie Beslutnings energifornyende Kraft". Det er paa dette Punkt, han finder mest at dadle ved den tyske Alderdomsforsørgelseslov, idet han rigtigt gør opmærksom paa, i hvor høj Grad Ønsket om hurtigt at opnaa store og gennemgribende Resultater har bragt Lovgivningen til at ofre Deltagernes selvvirksomme Medarbejden og til for en væsentlig Del at opgive Tilslutningen til de allerede bestaaende Forsikringsinstitutioner, der er voksede frem ved Arbejdernes eget Initiativ. Han kunde ogsaa have fremhævet den for hele den moderne tyske Arbejderlovgivning ejendommelige Tendens til at ville disciplinere og korpsuniformere Samfundet, saaledes at alle — og ganske særlig Arbejderne — kommer under Kommando og Kontrol.

Af den stærke Vægt, Forfatteren lægger paa Selvvirksomheden, følger det ogsaa, at han maa være imod enhver Alderdomsforsørgelse, der kun tilvejebringes ved Bidrag fra det offentlige. Han hævder, at det kun er gennem direkte Bidragyden fra de ubemidledes Side, det „er muligt fuldt ud at hævde Understøttelsen en Karakter, som saavel i Samfundets som i Modtagerens egne Øjne gør ham til en uafhængig stillet Mand" og fremfor alt „at give de ubemidlede en virksom Indflydelse paa deres eget Understøttelsesvæsen". Dette gælder naturligvis især, jo mere flydende Grænserne for Understøttelsesretten er, altsaa endnu langt mere for Invalide- end for Alderdomsforsørgelsen, og Forf. er ganske paa det rene med, at et rationelt Understøttelsesvæsen maa regne med Erhvervsævnens Ophør i det hele og ikke blot med Indtrædelsen af en vis Alder. Ogsaa det Argument har Betydning for Forf., at Understøttelsen i alt Fald for en væsentlig Del bør bæres af de Produktioner, i hvilke Arbejderne er beskæftigede og ikke helt udjævnes over samtlige Samfundskredse. Blandt alle de fremkomne Bidragssystemer synes det Blackleyske, hvorefter Bidragene udredes i den unge Alder, at tiltale ham mest. Han finder dette ypperligt stemmende med Arbejdernes særegne Livsvilkaar, idet deres Fortjæneste jo er lige saa stor i Ungdommen som senere, medens deres Forpligtelser ere ulige mindre. Han venter ogsaa, at dette System skal blive en Modvægt mod de altfor tidlige Ægteskaber, men især tiltaler det ham, fordi det formentlig vil blive et ypperligt Udgangspunkt for yderligere frivillig Forsikring. Mange lade sig netop afholde fra selv at gøre noget for at sikre deres Alderdom, fordi Opgaven forekommer dem

uoverkommelig, men naar Grunden én Gang er lagt i de unge Aar, vil de siden faa Lyst og Mod til at bygge videre derpaa. Dog antyder Forf. Ønskeligheden af, at man ikke, som efter det Blackleyske Forslag, indskrænker sig blot til Tvangsbidrag fra Arbejderne selv, men tilføjer et passende Bidrag fra det offentlige.

En særlig Interesse har Forfatterens Behandling af vor nye danske Alderdomsunderstøttelseslov. At den ikke falder sammen med hans egne Ideer om den rette Løsning af Spørgsmaalet, vil man se af det foregaaende, men han er dog ingenlunde blind for dens gode Sider. Saaledes fremhæver han, at den ingenlunde kan siges helt at være gaaet bort fra Selvhjælpsprincipet. Den indtager tværtimod „en ejendommelig Mellemstilling“ mellem Stats- og Selvhjælpssystemerne, idet den „vel lader det offentlige bære de fulde Udgifter ved Forsørgelsen, men betinger dennes Nydelse af, at en Person i sit foregaaende Liv har vist Selvhjælpsbestræbelser“ (ɔ: i et vist Antal Aar holdt sig udenfor Fattigvæsenet og uberygtet). „Et saadant System vil“, fortsætter han, „have den udelukkende Statshjælps Mærker, men til Fordel for samme kan anføres, at det kan tages i Tjæneste for en virksom Selvhjælpsbevægelse, om end for et begrænset Felt, og at Samfundet herigennem vil have det i sin Magt at fordele denne uhyre Samfundsopgave over længere Perioder, idet Kredsen af de understøttede Personer gradvis udvides. Endelig vil Betragtningen af Understøttelsen blive højnet ved det personlige Udvalg, som den forudsætter“. — Som en væsentlig Fordel ved Loven fremhæves desuden det ringe administrative Apparat, den kræver og den vide Plads, den lader aaben „for en Hensyntagen til de individuelle Forhold“.

Men paa den anden Side har Forfatteren ogsaa stærke Indvendinger at gøre. Han frygter, at det i Tidens Løb „ikke vil lykkes at hævde Alderdomsunderstøttelsen en fra den øvrige offentlige Hjælp skarpt adskilt Særstilling“. Den Elasticitet, som paa en vis Maade er en Fordel ved Loven, vil ogsaa rumme en stor Fare, idet det kan befrygtes, at, naar de første ti Aar ere gaaede „og en ny Aldersklasse, som med Loven for Øje har haft de stærkeste Motiver til at holde sig fri af Fattigvæsenet, rykker op over det 60de Aar og stiller sine Krav til Alderdomsunderstøttelse“, vil „Presset af disse uhyre økonomiske Interesser bringe Kommunerne, frit stillede som de ere, til med ethvert Middel at værge deres i Forvejen haardt tyngede Budgeter, blandt andet ved at reducere Understøttelsen til det mindst mulige og ved at tildele den under

Former, som gøre Modtagelsen lidet attraaværdig". Dog er han ikke blind for, at Ønsket om at faa en forholdsvis større Del i Statstilskudet samt „Tidens hele humane Strømning" i Forbindelse med „den paa de politiske og sociale Forhold beroende Interesse i at vinde de ubemidlede Klasser" vil øve en gavnlig Modvægt.

Den anden Hovedfare ved Loven ser Forf. i „den skadelige Indvirkning, den kan øve paa Selvhjælpsbevægelsen". Han frygter for, at Tilbøjeligheden til at erhverve Ejendom i Hus, Jord eller Penge skal blive stærkt forringet, naar det offentlige ligeligt sørger for alle, der tilfredsstiller Lovens Betingelser, og kræver, at den, der har noget, først skal bruge det op, inden han faar Del i Alderdomsunderstøttelsen. Derfor mener han ogsaa, at Loven burde ændres derhen, at Betingelserne stilledes noget skarpere, men at Understøttelsen saa til Gengæld for dem, der opfyldte disse Betingelser, fik et videre Omfang og navnlig en bestemtere Karakter. Han kunde saaledes ønske at drage ogsaa arbejdsudygtige Personer under 60 Aar ind under Loven og navnlig at give de understøttede Ret til et fast Minimumsbeløb, forskelligt for København, Købstæderne og Landet. Besiddelse af Penge eller Grundejendom „til en nærmere, stærkt begrænset Værdi" burde heller ikke medføre, at denne Værdi først krævedes realiseret, før Understøttelse kunde ydes, men kun Renten eller det formodede Udbytte burde fradrages i den almindelige Understøttelse, og det endda blot delvis, hvis Udbyttet indvandtes gennem Arbejde.

Anker af denne og lignende Art er jo ogsaa fremkomne fra anden Side, og at de skulde være helt uberettigede, vil næppe mange paastaa. Fastsættelsen af en Minimumsunderstøttelse vil sikkert ogsaa komme paa Dagsordenen, naar man gennem nogle Aars praktisk Udførelse af Loven har indvundet tilstrækkelig Erfaring til at man kan træffe en fornuftig og holdbar Afgørelse. Hvad Tanken om i Tilfælde af Ejendomsbesiddelse kun at fradrage Renten eller Udbyttet angaar, saa er der jo slet intet i Vejen for, at den kan realiseres allerede under den nuværende Lov, og at man vilde handle baade retfærdigt og klogt ved at gøre dette, derom kan der næppe være Tvivl. Den finansielle Byrde, det vil paadrage Kommunen, kan ikke blive ret stor, ti desværre hører det til Sjældenhederne, at Arbejderne og de med dem ligestillede har kunnet opspare noget til deres Alderdom, enten i den ene eller den anden Form, og har de alligevel gjort det, saa fortjæner det ubetinget at belønnes. Det offentlige er

ogsaa i høj Grad interesseret i at gøre Ejendomserhvervelse, navnlig i Form af Huse med Jordbrug, saa tillokkende som muligt, at man godt kunde staa sig ved paa denne Maade at sætte en Præmie derpaa. For øvrigt skal Erfaringen nok vise, at de, der paastaa, at Loven vil indføre en saa godt som fuldstændig Standsning baade af Opsparing og af anden Ejendomserhvervelse fra Smaafolks Side, vil faa Uret. Man erhverver jo dog ikke Ejendom alene for sin Alderdoms Skyld, ja sikkert langt mindre under Henblik til den end til de Aar, der ligger nærmest foran en. At sidde paa sin egen Jord, at have en lille Kapital i Ryggen, som man kan tage til i trange Tider og som man kan sætte Børnene i Vej med: det styrker i den Grad ens daglige Økonomi, ens Tryghed og Glæde ved Tilværelsen, at det vedblivende vil være Genstand for alle ordentlige og dygtige Arbejderes Stræben. Skade kun, at saa faa, selv med den bedste Vilje, kan naa saa vidt. Men at den, der kan og vil, skulde lade være af Hensyn til den Alderdomsforsørgelse, han om 20—30 Aar kan vente, vil faktisk kun ske i de færreste Tilfælde. Alligevel bør naturligvis Loven selv og dens praktiske Udførelse være saaledes, at den saa lidt som muligt opfordrer til en slig Selvopgivelse.

Som man vil se, indeholder Traps Bog ogsaa selvstændige Betragtninger over Spørgsmaalet, og de bærer helt igennem Præget af sund Dømmekraft og oprigtig Vilje til, uhildet af Partiernes Dogmer, at naa frem til det bedste og retfærdigste Resultat. Kun kunde man ønske, at denne Del af Bogen havde været noget fyldigere, og at Forf. med større Dristighed var gaaet løs paa den praktiske Side af Opgaven. Hans Kritik af de fremkomme Love og Forslag er — vistnok af Frygt for at gøre nogen Uret og for at synes eller være partisk — undertiden bleven noget forbeholden og valen, og noget lignende er Tilfældet med de Vink, han giver om sin egen Opfattelse af, hvad der bør gøres. Havde der været mere Flugt og Farve i Bogen, mere Tilbøjelighed til at gøre en egen Mening gældende og til at udtale den i en indtrængende og — om det skulde være — polemisk tilspidset Form, vilde Bogen have vakt større Opmærksomhed og gjort mere Gavn. Objektivitet er en god Ting til sit Brug, men naar man taler om et stort og brændende Samfundsspørgsmaal, kommer man til at stige ned paa Arenaen og slaa et Slag for, hvad man anser for Ret. Forfatteren har vist, at han har Kundskaber og selvstændig Tænkning nok til at kunne gøre det med Virkning.

N. Neergaard.

Teatrene.

Det kgl. Teaters Ny-Indstudering tog vistnok Livet af *Umyndige i Kærlighed.* Meget pænt og honnet og stilfuldt skikkede Skuespillerne Stykket over i den evige sceniske Glemsel, — ganske som Skuespillere mellem Aar og Dag gør ved saa mange Digter-Syner og Digter-Stemninger og ved saa meget kunstnerisk Arbejde. Naa, dertil er intet at sige. Skuespillere er Mennesker som vi andre, ogsaa de er ikke altid saa gode, eller saa oplagte, som de burde være. Og dramatiske Værker maa tage deres Skæbne som alt her i Verden; der lever dog heller aldrig blandt dem saa gæv, som selv kan raade sin Lykke. Kun sender man gærne, hvis et Drama forsvinder, et lille Suk efter dèt deri, som havde fortjænt bedre. I Topsøes Skuespil var der en sart og køn Skildring af to Venners Forelskelse i en ung Pige. Den af Vennerne, som trak det korteste Straa, var maaske den omsorgsfuldeste, den mest opofrende, den ridderligste Elsker; men hans Kærlighedsfølelse havde ingen Energi, ingen Selvtillid, der fattedes den hver en Gnist af hint uvilkaarlige Mod eller Overmod, som tvinger Lykken. Man véd, hvor Topsøe var optagen af saadanne „slagne Mænd". Atter og atter fremstillede han dem, for atter og atter at indprente: at har man nu en Gang ikke faaet saa stærke Vinger, saa de kan bære en op til Solen, saa skal man lade af fra ethvert Opsving imod den, man skal holde sig paa Jorden, blive „i sin lille Krog". Moralen er maaske mere bestikkende end uanfægtelig; og nytter det endelig at prædike den? Men derpaa kommer det ikke an. Det afgørende er, at i disse „Slagne Mænds"-Variationer lagde en nobel og sky Sjæl al sin Lykke og Sorg, sin Stolthed og sin Afmagt, sine Længsler og sin Resignation; der banker et Hjærte i dem, og man kommer til at holde af dem. Desuden er det i *„Umyndige"* interessant antydet, hvorledes Mennesker, uden at ane det, gensidig paavirker eller bestemmer hverandres Lod. Den energiske Vens Forelskelse op-elektriserer den energiløse Vens Kærlighed; og hans delibererende Elskov baner igen Vej hos den unge Pige for Rivalens handlestærke Elskov: hun ledes af en lille Eros til den store. Saa godt ser ikke alle. Ikke Hr. Hvemsomhelst i Forfatternes Skare har Øje for dette tragikomiske Vekselspil, der dog er Livets — det ubarmhjærtigt-barmhjærtige Livs — eget uafladelige Yndlingsspil.

Hvordan fremstilledes nu paa Teatret al denne Kærlighed, og da især de to Mænds? — Ja, hvordan gør man den Slags paa Scenen? Tegner det godt for Elskoven, saa flytter man højre Fod frem i 2den Position (i Tragedien løftes samtidig venstre Fod op paa Taaspidsen), man straaler med Blikket, man taler rask og indtrængende; ser det galt ud, saa sætter man et vredt Ansigt op, vrisser, støtter Hagen i Haanden; eller ogsaa samler man Fødderne i 1ste Position, slører Blikket à la Regnvejrshimmel og sænker Stemmen ned i

en blød, entonig Klage. Synderligt mere anses ikke for fornødent; og selve dette lidet anvendes med Økonomi, til Situationer, hvor man er sammen med den elskede, eller hvor Teksten bestemt forlanger, at man skal strænge sig noget an. Iøvrig er man den, man altid er, mens man spiser til Middag f. Eks., eller mens man drøfter Gladstones Politik. Og dog turde vel det ejendommelige ved Forelskelsen være en Uro, en Betagethed, der halvvejs omskaber de paagældendes Væsen, der bringer dets Omrids til at flimre usikkert, lig et Spejlbilleds i rindende Vand. Forelskede gør, hvad de ikke vil, og siger, hvad de ikke vil; mod deres Vilje løber Munden paa dem som en Peberkværn, for det næste Øjeblik lige saa egensindigt at gaa i Staa; Stemme, Minespil, Gestikulation opererer som paa egen Haand og finder paa de underligste, tit de mest irriterende Ting. Et kosteligt Skue sikkert, saadan en Forelsket, for de høje Guder paa Olymp! med mindre maaske Guderne i deres Visdom skulde finde, at blandt det brogede Menneskemylder, der drager forbi som en Drøm, er hin ulykkeligt-lykkelige Ufri ikke den mindst rørende eller kønne.

Jeg kan huske, at jeg en Dag under en Samtale med en af vore „første Elskere" antydede alt dette: at nemlig de Herrer Elskere benytter altfor faa Træk til at male den Sindstilstand, som kaldes Elskov; og at af disse faa Træk har endda en Broderpart aldrig været ægte eller er det ikke længer (som det f. Eks. er et „uægte" Træk nu at ville illustrere Forelskelse ved at lægge Haanden paa Hjærtet), medens Resten igen er saa fortærsket og forslidt, saa den har tabt sin meste Kraft til at illudere. — Den første Elsker vendte imod mig et aabent, overlegent-velvilligt Ansigt og sagde, for det første, at jeg manglede „praktisk Teaterkendskab". Folk med „praktisk Kendskab til Teatret" vidste, at da Skuespillerne i de moderne store Teaterrum maa sætte Stemmen en to, tre Toner op og anlægge megen Sminke, saa er fine Nuancer i Stemmeføring og Minespil simpelthen en Umulighed. Derefter holdt han et lille Foredrag for mig om „Stilen" eller „Traditionen" — — det forekom mig, jeg havde læst noget lignende af og til hos Kritikere, som i deres Forstands Uskyldighed gør sig en Profession af at smigre for Skuespilleres Ladhed eller Mangel paa Talent. Men med Tilladelse — Scenens mandlige Kunstnere kan dog vel ikke være værre stedte end dens kvindelige. Og hvad ser man hos talentfulde Skuespillerinder hele Verden over? At de, naar de skal fremstille Elskov, udskyder traditionelle Betegnelser, men indfører nye, og at de netop i Kraft af denne „Ombytning af Farverne paa Paletten" griber Tilskuerne saa stærkt. En Gang i Januar eller Februar gæstede Italienerinden Elenonora Duse Wien, det overraskende teaterbegejstrede og teaterforstandige Wien. Første Aften var Huset halv tomt, de følgende var det overfyldt. Byen blev som besat af „Duse-Feber". Hvorfor? Fordi man, naar hun spillede en Elskerinde-Rolle, syntes, at man saa' og hørte uafbrudt deroppe paa Scenen en Kvinde, der virkelig elskede, virkelig led, virkelig var ude af sig selv af Lykke, og der ikke blot lod, som hun elskede. Fordi Eleonora Duse brugte et Mylder af nye og dog fra Livet vel bekendte Træk: flettede sine Fingre ind mellem den Elskedes, trykkede hans Haand mod sin Kind, sin Mund, sin Mund, knugede sig ind mod hans Bryst, som vilde hendes Jeg gaa op i hans, forsvinde i hans. Eller husk paa de Gæster, vi har haft her hjemme: Ristori — den gamle Dame! — da hun som Elisabeth gav Grev Essex sin Ring og siden, da hun skulde underskrive hans Dødsdom; Sarah Bernhardt, da hun i „Valerie", helbredet for sin Blind-

hed, vendte sig om mod sin Elskede; Sorma, da hun fra Toilette-Værelset rakte Haanden ud til sin Officers Kys, og græd og lo paa engang og daarligt kunde faa Ordene frem for Henrykkelse over hans Jubel. Overalt nye Greb ind i Livets store Skatkammer af blanke Følelses-Udtryk, et friskere, rigere Billedsprog, en foryngetSymbolik! Og for Resten behøver man da slet ikke at søge kun hos fremmede; vi finder det selvsamme hos vore egne begavede Skuespillerinder, saa længe deres Kunst ikke er stivnet til Manér, til en evig Gentagen sig selv. Der spillede f. Eks. forleden Aften en Debutantinde, Frk. Collin, Angelique i Molières „Indbildte Syge“ (paa Dagmarteatret). Angelique og Cleante elsker hemmeligt hinanden; og i en hel Del Menneskers Paahør skildrer nu Cleante forblommet, hvordan han lærte Angelique at kende, hvor vidunderlig, vidunderlig dejlig og god, han syntes, hun var, og hvor han har elsket hende fra første Stund. Paa det Sted, hvor han saaledes berømmede sin Elskede, rystede Frk. Collin, ganske svagt, lidt afværgende paa Hovedet, og saa saa' hun over paa Cleante, undselig, bevæget, lykkelig, — — ja! Ord omskriver altfor plumpt dette lille stumme Spil: ti det var jo netop Udtryk for en Sindsbevægelse, som endnu ikke var kommen fuldt til Bevidsthed; men i et Nu og hundredfold mere overbevisende end en lang Sætning sagde hin Gebærde og hint Blik saadant noget som: „Aa, hvor Du overdriver, Du, — men hvor Du er sød, fordi Du overdriver!“

Hvem har truffet blot saadant et lille, ikke helt afjasket Træk i de Hrr. Elskeres Spil? Jo, da Kainz var her første Gang. Hans Erotik syntes ikke at være af fineste Kvalitet. Den lignede nok saa meget Brunst som Tilbedelse; og vi Nordboere ynder kun daarligt, at nogen ikke ser op til den Kvinde, som han elsker. Men forelsket paa sin Vis syntes han i alt Fald; hans Voldsomhed greb én som Alvor, gled én ikke forbi som Kunster til et æret Publikums lunkne Underholdning. Ellers derimod? Ak, man kan søge viden om uden at finde. Et Par Maaneders Studierejse førte mig i Fjor til en ret artig Hoben tyske og østerrigske samt et Par italienske Teatre. Overalt var der i Elskerrollerne kønne Mandfolk, Mænd, hvis Figur, Fysiognomi, Stemme kunde vække hos Dameverdenen den mer eller mindre ubevidste Sensualitet, som forklæder sig til det bekendte „Sværmeri“ for Skuespillere. Men af Mænd, der paatvang én den Tro, at de elskede? — ikke én. Indtil jeg en Aften sad i Burgteatret og saa' Freytags latterligt overvurderede „Journalister“. Den glade, kække unge Hovedfigur spilledes af en Herre med store Fødder (Hartmann hed han), med en daarlig Hoftebygning, saa han fik en underlig roende Gang, og med et Par vel lange Arme, der ovenikøbet fægtede græsselig meget om. Naa, men der var noget lyst, godlidende, vindende over ham (en i aandelig og legemlig Henseende adræt Udgave af vort Kgl.s Skuespiller Madsen); og man fulgte uden Kedsomhed, men ogsaa uden dybere Deltagelse, hvorledes han nok vilde blive nødt til at slaa sig af Hovedet baade den smukke Enkefrue, som han længe havde sværmet for, og den smukke Livsstilling, som han havde vundet sig. Indtil, ved Stykkets Slutning, den smukke Enke pludselig stod foran ham og spurgte, om han vilde have baade hende og Livsstillingen: saa kastede Mennesket med de lange Arme sig paa Knæ og klappede i Hænderne og greb Enkens Hænder og klappede ogsaa med dem, og stoppede i én Sætning af Graad, i den næste af Latter; det var Graad og Latter og Tale som uden rigtig Sans og Samling altsammen . . . . Og man sad selv mellem Smil og

Taarer, og det fór én gennem Hovedet: at hvis den smukke Dame deroppe nu ikke henrykt kastede sig om Halsen paa denne uforligneligt elskværdige Mand (hvad hun for Resten gjorde), saa var hun ikke bedre værd, end at hendes Moder burde aldrig have født hende . . . .

Det skal, siger Skumlere, holde haardt, før en Herre bringes til i sit stille Sind at erkende, at en indtagende Dame ubetinget gør Ret i at kaste sig om Halsen paa — en anden Herre. I alt Fald i vore Teatre er de ikke altfor aandeligt forkrøblede Mænd ret vel garderede mod at overrumples af den Erkendelse, — som for Resten er saare fornøjelig, naar den kommer, og ikke uden Nytte. . . . .

Men ... hvis et Slægtled af Skuespillere ikke formaar at fremstille illuderende en saa almindelig Sindstilstand som Forelskelsen, hvad tør man saa vente sig af det i Fremstillingen af langt sjældnere Lidenskaber? Der staar Folk og banker paa Teaterporten og synger i Bas og Diskant: „Luk-op, luk-op, luk op for den store Pietrò!“ For Tragedien? Ja men hvem kan give dens voldsomme Stemninger Udtryk, som slaar ned i Publikum, som tænder, river hen? Det er jo dog haabløst at tro, at naar blot Scenens Kunstnere kunde finde rigtig den gamle „Stil“, den, man brugte herhjemme i den Øhlenschlægerske Tragedies Glans-Periode, saa kom det vidunderlige. Ved „Stil“ maa man vel i dette Tilfælde mene: et bestemt Indbegreb af Tonefald, Miner, Gebærder, Anstandsregler, kort sagt, et Indbegreb af Kunstmidler til at fremkalde Illusion. Og den gamle „Stil“ — hvad er saa den andet end de tildels udslidte Træk, forbrugte Fif, „opdagede“ Illusions-Vækkere? Nej lige stik imod gælder det nok om at skabe en ny „Stil“, og som jævnlig fornyer sig. Her er Rhodus, hvor der skal springes — eller ogsaa faldes!

Af Tragedier opførte det kgl. Teater *Erik og Abel.* Stykket bæres af hin frodige Retorik, som vugger og vugger gennem alle Øhlenschlægers versificerede Arbejder, lig et solblankt Sund i bløde Dønninger. Og dets Dannevirke-Minder rører vemodigt Hjærterne. Men i sin Menneske-Skildring er det saa forunderligt udansk. Tænk tilbage paa vort Folks politisk eller religiøst eller kunstnerisk bevægede Mænd og Kvinder, og se en Gang, om Fællestræk hos dem gaar igen i Kong Eriks og Hertug Abels og hans Datter Sophies Fysiognomier! Man kunde kalde dette Skuespil (som adskillige andre af Øhlenschlægers): en unational Tragedie om et nationalt Æmne og et nationalt Milieu. Ikke saadan at forstaa, som om Digteren ikke nok havde „tænkt“ paa danske Mennesker, medens han skrev. Det kunde maaske godt paavises, at Trekløveret „Erik-Abel-Lauge Gudmundsøn“ egentlig skal betyde f. Eks. Konstellationen „Øhlenschlæger-Grundtvig-Baggesen“. Men Øhlenschlæger havde nu en Gang ingen stærk Interesse for Mennesker og ingen stor Menneskekundskab. Naar han altsaa digtede sine Skuespil, skød gærne Fantasi-Billeder sig ind i de levende Modellers Sted. Og Fantasi-Billeder af Karakterer vil altid og ufravigeligt sige: Reminiscenser fra Læsning. I *Erik og Abel* er Reminiscenserne engelsk-tyske. Ikke første og anden Haands Erindringer fra Shakespeare: hans dominerende Indflydelse er overhovedet langt kortvarigere i saavel vor som den tyske Drama-Digtning, end Literaturhistorikerne endnu er kommen under Vejr med. Nej, men første og anden Haands Indtryk fra engelske smaa Profeter: fra saadanne Repræsentanter for den engelske Tragedie som den „guddommelige“, d. v. s. den krampespændt opstyltede Hofpræst Young (1681—1765), fra saadanne

Repræsentanter for det engelske borgerlige Sørgespil som den hollandsk fødte, flæbevorne Dissenter og Købmand Lillo (1693—1739). Disses Værker havde først paavirket dels Stürmerne und Drängerne (særlig Klinger), dels Kotzebue; senere, i de første Decennier af Aarhundredet, beviste de paany deres Magt paa det tyske saakaldte Skæbne-Drama (Zacharias Werner omarbejder f. Eks. i sin „24. Februar“ Lillo's „den skæbnesvangre Nysgerrighed“, ligesom Grillparzer laaner sin Zango fra Youngs „Brødrene“). Her, i det tyske Skæbne-Drama samt dets engelske Opvækkere, har man de virkelige Modeller til de Figurer, hvormed — omtrent fra 1815 — Ingemann, Øhlenschlæger og tutti qvanti befolker for en Stund den danske Skuespil-Verden. Og her har man Modellerne til *Erik og Abel*'s Figurer, der altsaa er som Pastel-Portræter efter tyske Olietryks-Gengivelser af engelske Fotografier. Den, som kender lidt til den engelske Nationalkarakter, vil for Resten nok af sig selv kunne spore Afstamningen[1]).

Man véd, at *Erik og Abel* er underligt komponeret. Kong Erik er Hovedperson i de to første Akter, og forekommer slet ikke i de to sidste; omvendt er Hertug Abel Hovedperson i de to sidste, og forekommer slet ikke i de to første Akter. Kun i 3dje Akt mødes de to Brødre, og der aander som en Luftning af dramatisk Liv; iøvrig sammenholdes Stykket ved en ret traditionel Teaterskurk (spillet anerkendelsesværdigt af Hr. Zangenberg) med samt hans usandsynlige Oplevelser. — Øhlenschlæger har skildret Kong Erik som en ekstatisk Vægelsindet, et Brushoved, et sværmerisk overspændt Stemnings-Menneske. En Sang kan forandre hans politiske Planer, en betroet Mands Forræderi gør ham ked af Livet. Saa pludselige Svingninger er han underkastet, at han under en Samtale med Bisp Esgar (Liebenbergs Udgave S. 235—43) det ene Øjeblik (S. 238) erklærer det for sin faste Beslutning at ville gaa i Kloster, det andet (S. 242) for sin ikke mindre faste Beslutning først at ville fare i Korstog mod Hedninger og dø for deres Haand! En uendelig Ømfindtlighed overfor „Verdens Slyngekast og Pile“, en rastløst omflakkende Higen mod det uopnaaelige! Just derved løftes han op over de trivielles store Hob; og derved føles hans Mord som — en Lykke, ja som den størst mulige Lykke, for ham. Thi Tragediens Musa har jo den Tillid til sine Yndlinge, at det kan ikke blive godt for dem saadan ved Lejlighed, med Aarene, naar de faar løbet Hornene af sig. Hun tror, at deres smærtefulde ideale Uro vil vare Livet ud, og at altsaa Døden, som bringer Fred, er dem en Befrielse. Usynlig staar hun ved hver af sine Heltes Dødsleje, som hun staar i Horatios Skikkelse ved Hamlets Lig, og siger: „Sov vel, Du Kære! nu synger Engleskarer blidt din Sjæl til Ro!“ — — — Hr. Jerndorf, der spillede Rollen, gav den som en alvorlig, lidt sentimental, nu og da noget hidsig Mand, som en yndet og med Føje respekteret Foredragsholder i Dansk og Religion. Vistnok antog ikke en eneste Tilskuer, at dette satte Menneske kom for Alvor af Dage. Men dersom nogen havde troet det, saa vilde vedkommende sikkert ogsaa have følt, at

[1]) Samtidig med, at Øhlenschlæger digter *Erik og Abel*, beskæftiger han sig med Oversættelsen af Otways „The orphan“ (1680), hvor (ganske som hos Young, Klinger osv.) to Brødre staar fjendtligt overfor hinanden, og hvor (ganske som hos Lillo og Zacharias Werner) den tragiske Katastrofe fremkaldes ved en tilfældig Fortielse. Sin Oversættelse af Otways Stykke lod Ø. trykke Januar—Decbr. 1820; sin *Erik og Abel* (med de to fjendtlige Brødre og den skæbnesvangre Fortielse) udgav han April 1820.

det var da en stor Ulykke for Manden, rigtig Synd. Nøjagtigt altsaa det modsatte af, hvad der skulde føles!

Hr. Emil Poulsen spillede Abel. Som bekendt undgaar Hr. Poulsen helst de stærke Udbrud; hvor der kræves „Forte", prøver han sig frem med Sordinen, han erstatter gærne den Lidenskab, der raser, med en „undertrykt" Lidenskab. Forsaavidt overraskedes man ikke, da det viste sig, at han havde anlagt Hertug Abel som Grubler, som en mørk, myndig, bitter Grubler. Han saa' udmærket ud, hans Spil i Gravkapels-Scenen havde baade Linjer og Farver. Bagefter derimod, under Samvittighedsnaget, flossede rigtignok den mørke Myndighed ud i en graa Klynken, og Grubleren teede sig som en naiv Ambrosius. Men lige meget derom! Den rette Indvending lyder paa, at Hertug Abel er en ganske anden Figur. Som hos alle de „mørke" Brødre i Øhlenschlægers Forbilleder blandt Broderfjendskabs-Dramerne knitrer og flammer der i Abels Sjæl en skummel, fortærende, jagende Ild. Hans Omgivelser siger det om ham, han siger det selv. Han sammenligner sig med Drankeren, med Spilleren, med den brunstige Elsker, med alt og alle, som fuldstændig har tabt Styret over sig. Og i Stykkets allersidste Replik kendetegner han sit Liv: „en evig Storm mod Skæbnen, mod mig selv!" Han er det nøjagtige Sidestykke — og dog Kontrasten til sin Broder, og saaledes maa han spilles. For det første fordi han kun da bliver tragisk: et Offer — ikke for et Øjebliks Forglemmen sig, men for sit evig utæmmelige Sind. For det andet, fordi han kun da bliver tragisk Helt: udrustet med en sjælden Sjæl, ikke med en Dusin-Sjæl, end sige med en af dem, der findes hos Skokke. Og endelig, fordi saadan har Øhlenschlæger nu en Gang tænkt sig ham. Man maa virkelig se at komme bort fra den for vor store Digter saa fornærmende Idé, at han skulde have siddet og skrevet Tragedier om Sindstilstande og om Figurer, der mest passende lod sig behandle i smaaborgerlige Melodramer.

Det øvrige Spil i Stykket — og Spillet i alvorlige Roller andensteds i den forløbne Maaned — tør nok saa godt glemmes som gemmes. Paa Dagmarteatret havde Hr. Cetti to store Partier (Hovedfigurerne i Calderons „Dommeren fra Zalamea" samt i Turgénjevs nyindstuderede „Naadsensbrødet"), hvor stærke Lidenskaber lejlighedsvis koger og bruser. Hr. Cetti kan naa et Stykke Vej, baade i Lystspillet og i det højere Skuespil, naar han lægger Kapsun paa sig; hans rolige, kolde Myndighed som „Dommeren" tog sig f. Eks. ud af noget. Men slipper han sig løs, saa gaar det ilde. Han farer da frem med et Apparat af Tremoleren og Øjenvridninger og Hovedkast og Arm-Udslag og falske Betoninger, som forbavser. Bulderet afficerer maaske nogle nervøse; fastere Naturer føler blot et eneste: Gud Fader bevares —!

Derimod var der adskilligt fornøjeligt af komisk Skuespilkunst. Det vilde da ogsaa været ondt andet. Ligervis som Dansken fra Lodbrogs Tid plasker husvant til Søs, saaledes forstaar han lige fra Holbergs Tid at spille morsomt Komedie.

Først et Par Præstationer eller tre, som var paa Nippet til at blive gode. De manglede blot Prikken over i'et, eller Prikken var bleven altfor stor, — for lidt og for meget gør jo ens Fortræd. Paa det kgl. Teater havde Hr. Mantzius arvet Topsøes pudsige og moderniserede Miniaturudgave af en politisk Kandestøber. Figuren stod frit og klar Stykket igennem som en gammel, lidt duknakket, noget pertentlig, ævlende vigtig og ævlet skikkelig Gentleman. Men der var en Smule forkuet over den, som om den ikke ret turde eller kunde

give sig hen. — Ganske det samme „retiré" dæmpede paa Dagmarteatret Virkningen af Hr. Marers Thomas Diafoirus („Indbildte Syge"). Samme Thomas saa' fortræffelig ud — lig en mistænksom og sur Abekat, — som han tronede oppe paa Barnestolen; og de pedantisk skruede Hilsner kom i en lykkelig idiotisk Remsetone. Men alle mellemliggende Repliker brød Illusionen: her hørte man pludselig en ny Person tale. Rimeligvis mangler Hr. Marer Mod, en Mangel, som et skønsomt Publikum dog nemt vilde kunne afhjælpe. — Og maaske det til syvende og sidst forholder sig lige saadan med Hr. Emanuel Larsen, skøndt det ser anderledes ud. Han sætter nemlig i og farer fort med febrilsk Kraft; hans Figurer har et sitrende Overmaal af Lebendighed, af Farve. Ogsaa de mangler (men som man forstaar: paa en anden Maade) det, som Tyskerne kalder „Behäbigkeit", dette at gøre Indtryk af at være i egne Klæder og paa egen Boldgade, — hvad der virker saa beroligende og dog saa oplivende. Talentet er der imidlertid. Mest karakteristisk fik han sin forlorne Flottenheimer af en ung russisk Landadelsmand („Naadensbrødet"). Men hvorfor indskød han monstro saa ofte et „Aa skidt!" i Replikerne? Meningen er ikke, at det skulde være „simpelt" at sige „Aa skidt!" paa Teatret; Topsøe lader jo f. Eks. sin Baron sige det. Det staar bare her ikke i Teksten. Og det staar der ikke, fordi den omtalte Adelsmand netop lægger Vægt paa at være „comme il faut" i den fine Verden, og fordi jo mere han (og hans petersborgske Bekendt) holdes „comme il faut" i det rent udvortes, des bedre faar man Turgénjevs Ironi frem: den om de kalkede Grave, der indvortes er fulde af plump Vederstyggelighed.

I Erik og Amalie Skrams *Fjældmennesker* fik Fru Lehmann sin første Sukces. For sine smukke Øjnes Skyld er hun hidtil haardnakket bleven anvendt kun i alvorlige Roller. Højskoleforstander-Fruen her — Haaret pjusket løst, bleg af Forskruethed og Drik, slængende og ledeløs i tillært Djærvhed — gav endelig dem Ret, som længe har ment, at Fru L. foreløbig hører hjemme i et lystigere Repertoire . . . Selve Stykket var et Forsøg paa at skildre en Klikes Hverdagsliv. Ingen synderlig Interesse for en enkelt Figur, end sige for en enkelt Figurs „Krise"; nej men et spodsk Blik paa en vis „Kreds", med dens flove Jargon, dens øde Dagsløseri, dens plumpe Sæder, dens frivole og brutale Flirtation: og saa for Resten et Par skikkelige smaa Spurve forvildet ind i Tranedansen. Det var ikke saa traditionelt, dette Skuespil, som Skuespil er flest. Men maaske der dog er en Hage ved det forholdsvis ny i dets Manér, eller maaske dets Forfattere ikke havde haft Humør nok, eller maaske det altsammen faldt os for fremmed, for norsk. I alt Fald blev da Fru Lehmanns Spil det bedste ved Forestillingen.

Men det allerfornøjeligste af Maanedens Scene-Kunst var naturligvis Hr. Sophus Neumanns Argan (Dagmarteatret). Og det uagtet han lod meget af Opgaven uløst. Der stikker nemlig ikke saa ganske lidt endda i Molières indbildte Syge. Denne Argan — en godlidende, indskrænket Mand med en latterlig Mani for at tro sig syg — har ikke blot de indbildt syges Bekymrethed og Opfarenhed og ofte bundløse Egoisme; han er tillige blindt forlibt i sin unge Kone, kærlig Fader for sin lille Datter, betydelig trykket af sin sindige Broders Autoritet, overtroisk respektfuld og angest overfor sin Huslæge. Han viser sig i mange forskellige Belysninger, og hver af dem viser en ny Side hos ham. Tilsidst véd man ganske nøje, hvordan Livet gaar i hans Hus, hvordan

Tonen, hvordan Hjemmet er; og dette: at „Atmosfæren“ eller „Milieu'et“ omkring en Figur synes kendt og virkeligt, det er et sikkert Tegn paa, at selve Figuren illuderer. Med et beundringsværdigt Træk har Molière fæstnet Indtrykket: det er i Scenen med „den lille Finger“. Argan vil have sin Baby af en Datter til at sladre af Skole, og han løfter sin lille Finger i Vejret: „Tag Dig nu i Agt, Du“, siger han til hende, „for ser Du denne her — den véd Besked om alting, og hvis Du lyver, saa siger den mig det!“. Og siden, da Barnet gaar i Staa, holder han Fingeren hen for Øret og lytter: „Hm? hvad for noget? Se se, — naa saaledes! ... Hør Du! Min lille Finger siger, at Du har meget mer at fortælle ....!“ Hvor det er henrivende! hvor det gør baade Faderen og Barnet og Forholdet imellem dem lyslevende! Men med den Art Bagateller fra det daglige Liv véd da ogsaa kun Stormænd at omgaas, Molière'rne og Shakespeare'rne.

Som sagt, en Del af Karakteristiken gik tabt i Hr. Neumanns Fremstiling. Argans store Forlibthed f. Eks. blev blot til nogle Teater-Grimasser. Og over hans fikse Idé, hans uendelige Optagethed af alt, hvad Sygdommens er, blev der tit fejet hen med en Harefod. Denne Argan gøs ikke for den forklædte Toinettes gruelige Diagnoser; og den agerede heller ikke død første Gang i synlig Angest for, at det kunde dog maaske være farligt for Helbredet. Den havde tværtimod straks introduceret sig som lidt af en Pudsenmager. Da Tæppet gaar op for 1ste Akt, er Molières Argan bekymret fordybet i de vigtige Apotekerregninger; men Hr. Neumanns Argan sad lænet velbehageligt tilbage i Stolen og smilte ud til Publikum, med et bredt Smil à la Fyrst Auran! Kort sagt, Figuren fik ikke altid Lov at leve sit eget Liv eller at leve det kraftigt; men til Tider formelig lyste den rigtignok af naturlig Lystighed. Størst Jubel vakte de to Entreer henholdsvis efter et afførende Middels Ikke-Virkning og Virkning: den ene Gang i ubeskrivelig sur Mistrøstighed, den anden Gang i overstrømmende salig Lettelse. Nogle mindre opsigtsvækkende Scener havde dog lige saa stort Værd. Saaledes den, hvor Doktoren skælder Argan ud for hans Efterladenhed, medens Argan ideligt afbryder med forknytte Undskyldninger: „Det var ikke mig, som fandt paa det, — det var min Broder dér“, — og (bebrejdende til Broderen): „Aa Bro'er! Bro'er!“ Den Sikkerhed, hvormed hver af disse Afbrydelser traf nøjagtigt det rette Tonefald, var aldeles forbløffende.

Som bekendt sluttede Molière sit Stykke med, at han lod selve Argan paa staaende Fod blive kreeret til Doktor: en kaad og straalende Ironi baade over det medicinske Charlataneri og over Hovedfigurens Naragtighed. Men dette Efterspil paa gebrokkent Latin lader sig vanskeligt benytte nu. Man havde da tildigtet en ny Slutning: Argan faar igen et voldsomt Anfald af Mavepine, han vil styrte ud til sit indre Gemak, men han bliver holdt tilbage, indtil han har bifaldet sin Datters Forening med hendes Elsker. Ja, saadan egentlig dybere ironisk er Indfaldet jo ikke, og Smagen i det er vel heller næppe af just første Sort. Men fremfor adskillige af Dagmarteatrets mange Bessermachninger (f. Eks. det i alle Maader uheldige Indlæg i „Naadsensbrødets“ store Hovedoptrin) havde dog denne det Fortrin: at være virksom. Man lo, — og den, som lér, dømmer ikke strengt.

(28de Septbr. 1892.)

Vilhelm Møller.

Et gammelt Minde.

Jeg kom til Byen en Novemberdag, og det regnede. Det første, som jeg mindes derfra, var en Skrænt lige ved Banegaarden, hvor Regnen havde pisket dybe Furer i Leret og smurt en hel Del brunt ud paa Brostenene — paa den anden Side Gaden laa en Række ganske lave Huse. Det forekom mig i Skæret af de to, tre Lygter, der var at skimte, som om disse uanselige, røde Arbejderboliger strakte sig videre og videre og vilde aldrig høre op. Men de passede godt nok til Regnen, som var bleven ved med at plaske og bløde, ensformigt og enslydende, fra den graa Morgen Klokken ni, da jeg satte mig i en Kupé, hvor ingen steg ud, og ingen steg ind den hele Dag, og til nu, det sidste Dagskær længst var bristet, og Aftenen brudt frem med sine spredte Lys.

Og Regn og Ensomhed og Uendelighed, det passede altsammen godt nok til mig, som bare havde god Tid, ingen Ting at forsømme — ingen Ting at forsømme! Om jeg kom i Ly i et Hotel nogle Timer før eller senere, det betød jo kun, at mit Tøj skulde tørre, og jeg selv sove saa meget kortere eller længere den næste Formiddag. —

Paa Maa og Faa gik jeg Gade ud og Gade ind for tilsidst at ville standse ved et eller andet mindre Hotel, der kunde passe mig; fra de lave smaa røde Huses Egn kom jeg ind i Gader med høje Bygninger og Forretningsskildte. Der var Lys bag Vinduerne, men ellers intet Spor af Liv; og kunde der en Gang imellem komme en enkelt Skikkelse hastigt forbi eller smutte ud fra en rystende Butiksklokke, saa var den helt sammenkrøben under en skinnende blank Paraply og virkede slet ikke som et Menneske.

Jeg blev længe ved at dreje om Hjørner og kom stadig ind i lignende vaade Gader med svage Lys bag Vinduerne, men

ellers ganske øde. Saa stod jeg ved en Overskæring med et i en Hovedaare i Byen; Sporvognene klirrede, man hørte Bruset af menneskelig Tale, de store Butiksvinduer rummede en Lyskraft, der trængte Mørket langt ud fra dem, oppe i Luften hang elektriske Glødelamper paa høje Standere som vældige hvidstraalende Klatter; jeg maatte flytte Benene lidt rappere for at krydse mig igennem, over paa det modsatte Fortov, drejede om ad Hjørnet til en lille Gade, hørte en enlig Droske klapre ned ad Asfalten og stod foran en bred Indgang med en stor Lygte ovenover og Tæppe paa Trapperne helt ned til Gaden. Laurbærtræer stod i Baller ved Siderne, en guldtresset Portier sad bag Glasdøren; der var kort sagt alt det, som jeg ellers for enhver Pris søgte at undgaa — og jeg gik derind.

Maaske var det dette Pust af Hovedstadsliv, som jeg paa en Gang fra min Ensomhed kom op i, der ligesom blæste mig derind — paa samme Maade som et pludseligt Vindstød driver en Stump Papir hen i en aabentstaaende Gadedør. Tænke gjorde jeg i alt Fald slet ikke!

Man hører næppe Portierens Bevægelse for at lukke Døren op, den glider lydløst til Side; paa et Kling af en elektrisk Klokke kommer der ad bløde Tæpper en Opvarter i Selskabsdragt. Han følger mig til et Værelse, slaar Døren op, tænder med et Tryk de elektriske Blus i Loftet, lader Rouleauerne løbe sammen for Vinduerne, staar et Øjeblik og venter henne ved Døren, føler min Haandbevægelse og forsvinder.

Lunt er her, paa Porcellænsovnen kan man føle, at der har været lagt lidt i op paa Dagen, Skæret af det elektriske Lys bliver dæmpet ved nogle gullige Glas. Paa hver sin Side af det svære Mahognibord staar en bred, grøn Fløjelslænestol paa smaa Hjul, der skriger svagt mod Brysselertæppet; jeg sætter mig et Øjeblik i den ene og fanges af al denne Lydløshed omkring mig, mit eget tavse Billede i Spejlet svarer godt dertil. Dette er et af de rigtig engelsk indrettede Hoteller, hvor Tæpper, Korridorer, seks Alens Højde og fuldendt Disciplin rejser en hel Klostermur af Tavshed imellem Gæsterne og den Verden, der findes og netop skal findes kun nogle faa Skridt fra Hotellets Port. Det koster mig blot et lille bitte klingrende Brud paa Tavsheden, og om halvandet Minut vil en Droske føre mig lige midt ud i Myldret og Tumlen og de mange forskellige, talende og leende Menneskeansigter.

Paa Marmor staar Vaskestellet, stort, blankt og fast, af elfenbensagtig Fajance med Hotellets forgyldte Monogram som eneste Smykke, Pigen, der kommer paa min Ringen, bringer de lange, hvide Haandklæder af forskellig Størrelse og Stof, en af Karlene har hentet min Koffert, jeg vasker mig, skifter fra inderst til yderst, gør Toilette til Aften.

Saa gaar jeg ned i Restauranten, Groomen støder de dobbelte Glasdøre op, her er endnu ikke et Menneske. Der staar kun en Række dækkede Borde med skinnende hvidt Dækketøj og blanke Vinglas; Spise- og Vinkortene ligger ganske stille paa Bordene i mørke Læderbind med Hotellets Monogram. I Loftet skinner elektriske Kroner, ned for Vinduerne hænger Kniplingsgardiner, paa Væggene ses hist og her et gammelt engelsk Stik med bred hvid Karton omkring og i en ganske almindelig forgyldt Ramme, Farverne i Silketapetet er dæmpet karmoisinrødt med et næsten forsvindende mørkere Mønster. Her findes ingen Udsmykning i gammel eller ny Stil og ikke en Antydning af Annonce.

Man vilde kunne gaa i denne Sal timevis uden at blive forstyrret, men i samme Nu man har ringet, gaar en Dør lydløst op, og et ungt kjoleklædt Menneske trækker efter et spørgende Blik Stolen frem der henne, hvor man vil sætte sig. Et Øjeblik efter føler man den svage Træk af Døren, som gaar igen — det er den øverste Opvarter med sorte Whiskers, faste Bevægelser og bred Guldkæde paa Selskabsvesten. Der er intet krybende ved den Mand, han har kun en forretningsmæssig Ærbødighed eller rettere Diskretion, det gælder for ham om ikke at trænge nærmere ind paa sin Kunde, end denne selv vil, men tilfredsstille hans Ønsker paa den fagmæssig mest fuldendte Maade. Han afventer roligt ens Overvejelser angaaende Retterne, henkaster højst en dæmpet, henstillende Bemærkning om hvad der maaske netop maatte være ankommet af Specialiteter for Aarstiden og serverer derefter en stor eller lille Bestilling med den samme fuldendte Form. —

Der har været Forestilling i Byens Hoftheater, og da den er sluttet, kommer nogle Selskaber af Hotellets Gæster, Damerne i Silke, Herrerne i Kjole og sorte Slips, og tager Plads ved Bordene uden mindste Smule Højrøstethed. Der bliver sat endnu et Par unge kjoleklædte Mennesker i Virksomhed, og en ældre Opvarter assisterer Overkellneren. Naar Overkellneren tager imod Betaling, lader han Guldpengene forsvinde ned i sin venstre Benklædelomme

og tæller, efter et Greb i den højre, med en Færdighed som en Bankkasserers, Byttepengene op paa Bordet i en lang Række, hver Mønt for sig, de smaa inderst, de store yderst; Drikkepengene, der skydes hen til ham, visker han ned i Haanden, som var det en Brødkrumme, han tørte af Bordet og er i samme Øjeblik borte; endnu sender han kun Eleverne et Blik, om at de efter bedste Ævne er Herskaberne behjælpelige ved Opbrudet. Og naar et Selskab da gaar forbi de bukkende unge Mennesker, mens Overkellneren staar alene i Baggrunden, saa gør han en let Kompliment uden hverken at kunne faa eller vente nogen Genhilsen. Det er blot overfor sig selv, at han viser sine Gæster den sidste Formfuldhed. —

Min Oksefilet var stegt paa Spid og bævrede for Kniven, som om den havde været levende, hvert et Stykke af det saftige Kød ligefrem smeltede paa Tungen, Chateauvinen var fuldendt tempereret. Det var i en virkelig behagelig oplivet Stemning, jeg gik ind i Salonen ved Siden af for at ryge en Cigar. Dér møder det elektriske Lys mig endnu en Grad mere dæmpet ved endnu lidt dunklere Glas. Alt herinde er af Egetræ og betrukket med grønt Klæde; der staar et stort bredt Bord i Midten med højryggede Stole om, Lænestole og mindre Borde ude i Lokalet. Paa Væggen midt for hænger en Mængde engelske, amerikanske og andre Aviser i en lang Række under Porcelænsplader med Navnene paa. To Herrer sidder ved et Skakbord og spiller i største Tavshed.

Jeg tænder en ægte Cigar og løber med Øjnene ned ad en Avis men lader den hurtigt synke. Lænestolen er magelig uden at være blød, Cigaren smager fortrinligt, men medens den langsomt bliver til Aske, føler jeg mig lidt efter lidt saa uendelig nedstemt.

Hvad har jeg taabelige Menneske egentlig villet her? I denne Luft af Tavshed og Tjænere, med disse andre Fremmede for Øje, der lever i en Verden for sig og ikke saa meget som vender paa Hovedet, om jeg kommer eller gaar!

Og var jeg saa dog ikke netop taget ud for at finde fuldkommen Ro og Mennesker, hvem jeg ikke kunde komme til at skylde andet end Penge? Havde jeg ikke længtes efter Folk at gaa omkring iblandt, som blot forlangte at være i Fred for saa ogsaa at lade mig gaa ganske for mig selv! Var det ikke netop derfor, jeg nu i Maaneder havde flakket rundt i et fremmed Land og var bestemt paa at slaa mig ned der for længere Tid?

Jeg var rømt væk hjemme fra, fra alt det, jeg elskede, og hvert eneste af mine Haab, fordi jeg ikke kunde magte det, jeg vilde deri, og fordi hver Dags fortsatte Pine tærede paa mine Kræfter og gjorde mig det haabløsere nogensinde at kunne naa det. Jeg vilde være Digter, dansk Digter. Og det maatte for mig betyde at ville fæstne i dansk Sprog det flygtigste af det flygtige, det, som er sammensat af endnu langt mindre haandgribelige Ting end Fenrisulvens Lænke: den menneskelige Stemning. Jeg havde skrevet, fra jeg var en lille Dreng, abeagtige Forsøg, som naar det lille Barn snakker sin Moders Ord efter. Det havde altsammen været Øvelser, som førte ind i de dannede Lags banale Bogsprog, det som faktisk oplyser, som beretter, tegner — paa samme Maade som en almindelig Illustration. Men saa kom den lykkelige Tid, hvor alt det vidunderlig meget nye, der hændte en, sprængte den gamle Form, og jeg følte en Dag med Undren, hvorledes Pennen var bleven til en Pensel under min Haand. Og det var altsammen kommet, uden at jeg havde vidst af det, som et Aladdins Æble, der var faldet i min Turban, saa jeg gik roligt smilende omkring og ventede paa det næste Kast. Men det kom ikke. Tiden gik, og min Nervøsitet steg. De første, fuldtud lykkede Brudstykker var fremkomne ganske frivilligt, efter at Stemningen havde afklaret sig kunstnerisk fuldt ud, men dertil kunde jeg slet ikke finde nogen Tid mere, saa lang som Kunsten var og saa kort Livet. Jeg saa' efter i mine gamle Ting, søgte at blive klar over, hvorledes de var gjort, mente, det hele var kun et teknisk Spørgsmaal og begyndte at eksperimentere. Jeg gav mig til at skrive og skrive ustandseligt, saa maatte det dog en Gang komme! Men bagved al min Stræben bankede der hemmeligt en uhyggelig Fornemmelse af, at jeg slet ikke forstod at arbejde kunstnerisk endnu, at der til at eksperimentere just hører en vældig kunstnerisk Sikkerhed, og at min hovedkulds uklare Jagen ikke kunde lære mig det mindste, jeg kunde bygge sikkert videre paa. Og for hver Dag mere, jeg træt skød Manuskriptet langt fra mig, hviskede det tydeligere og tydeligere i min to og tyveaarige Sjæl, at hvad det sikkert mest kom an paa, det var det ene, store at have Mod til at vente, vente i Tro paa sig selv. Men min Tro var bleven svag og kunde blegne for et Smil.

— — Jeg skød min Lænestol til Side og gik forbi Skakspillerne hen til de mange Aviser. Der var fra alle Lande og i de forskelligste Farver. Havde jeg ikke i Grunden her, hvad jeg

søgte: hele Verden, serveret paa Avisspalte og i den mest fuldendte Diskretion!

Men saa manglede der dog noget som jeg ikke kunde leve foruden, denne tavse Luft var gold for min Fantasi. I dette Stenhus levede ingen af disse fine mangeartede Lyd fra menneskeligt Liv, som trænger sig dæmpede ind til ens Arbejdsbord, sætter vor Følelse i Svingninger og stundom leder vor Pen. Her vilde jeg aldrig nogen Aften kunne høre saa meget som blot den fjærne Snurren af en lille vedholdende Symaskine eller nogle mødige Trin, som dog blev ved at gaa og gaa, op og ned ad Gulvet. De kommer, saadanne Smaalyde, uden at vi rigtig véd deraf, som Indtrykkene ude fra, naar vi ligger og sover; men stille og sikkert virker de med til at farve vort Stemningsliv. Tag dem bort, og vi vil føle os som indespærrede i den Luft, hvori Mennesker ikke kan aande; Rummet omkring os maa være fyldt med Spirer for vor Medfølelse med andet menneskeligt Liv!

Og det maa ogsaa gemme nogen Medfølelse med vort eget Liv! Ikke af den Medfølelse, der spørger og vil vide, som vil trøste, fordi den mener at have forstaaet, nej, en Medfølelse af en ganske anden Art.

Jeg havde en Ven, der var Kunstner som jeg selv, og som i sit Livs pinligste Brydningstid boede hos jævne Folk. Ind til Familiens Stue gik en Dør, som han havde stillet en Reol foran, og bag den Dør var Familiens Datters Plads. Hun var en tarvelig Pige paa 18—20 Aar, og hun lyttede ved sit Haandarbejde til de nervøse, uens Skridt fra Stuen inde ved Siden af. Ikke en Linje forstod hun af hans Kunst, ikke et Gran af al hans voldsomme Sjælekamp; men hun forstod Klangen i de Skridt og den store menneskelige Smærte, der laa bag dem. Og hun sagde intet, for hun havde intet begrebet, der kunde siges i Ord, og saa havde hun dog begrebet det eneste, som der dybest set var at begribe, og som noget andet Menneske end han selv kunde forstaa — ganske stille gav hun sig til at fjærne alle de smaa og irriterende Torne af hans Vej, og det saaledes, at hun ikke en Gang bebyrdede ham med nogen Fordring paa Tak. Saa en Gang, da han var kommen over sin Krise og stod en Morgen henne ved Vinduet, saa' han den lille Buket røde Nelliker, hun havde stillet paa hans Bord; og da huskede han, at saaledes havde der staaet af hans Yndlingsblomst saa tit, og fra de Nelliker var der med et bleven kastet et Skær tilbage paa en uafbrudt Række

tyste Kærlighedsgærninger, som han næppe havde sagt et flygtigt Tak for og egentlig først i dette Øjeblik erfarede.

Og da hun kom ind i hans Stue en Timestid efter for at sige, at nu var Middagsmaden færdig, da kunde han paa en Gang gaa hen over Gulvet til hende og sige, at han elskede hende. — —

— — Det er blevet sent; Skakspillerne er gaaet bort, uden at jeg har mærket det. Jeg lister op og i Sæng.

En diskret Automat har lukket Dør op og i efter mig. Alting er ganske stille, lige saa dødt som den stiliserede Blomsterrosette af Gips over mit Hoved; det elektriske, flammeløse, ubevægelige Lys stirrer ned paa de hvide Lærredslagener; jeg drejer paa Knappen, saa det bliver mørkt.

I Morgen flytter jeg, straks i Morgen tidlig, ud blandt Mennesker!

Men dog ikke til disse sunde, stærke, energisk handlende Mennesker, der staar muntert syngende midt i Livets Strøm, Folk som har Koner, Børn og fortræffelige Planer, som de med urokkelig Sikkerhed realiserer i Stykke paa Stykke for hver Dag, der gaar! Nej, jeg vil se at finde nogle af dem, der er skilte lidt ud fra Strømmen, tvungne ind i en eller anden lille, stille Bugt, Folk, i hvis Hjem kun Genlyden af Livet høres, men ogsaa Genlyden.

Den næste Dag kørte jeg i en Droske gennem Byen og fandt de Mennesker, jeg søgte og der, hvor jeg skulde bo. Det var i den gamle By, ovre paa den anden Side Floden.

De Indfødte kalder den ogsaa for den døde By.

En middelalderlig Bro fører der over med Helgenbilleder paa Siderne, men der er ingen, som korser sig mere for dem. Langs med Floden støder man paa store Privatbygninger i forrige Aarhundredes Stil med Overflødighedshorn af Sandsten over Gesimserne og flade Piller paa Façaden; ned imod Vandet har der været kunstfærdige Haver. De gamle Plæner bliver nu benyttede til Tømmerpladser, enkelte Grupper mægtige Kastanietræer luder ud over Stablerne, om Efteraaret løber de fattige Drenge fra den døde By omkring imellem dem for at pille Kastanier op. Et Sted er der blevet Restaurationshave under de gamle Trægrupper; af tynde, grøntmalede Lægter har de slaaet et Par Lysthuse op i Hjørnerne, og for Resten staar der nogle Rader smaa gule Jærnblikborde og Stole af den Slags, som er billige at komme til paa

Auktioner. Her kan man om Formiddagen sidde ganske ene og se de store Tømmerflaader og lange Frugtbaade komme langsomt sejlende ned ad Floden.

I fordums Dage gik Hovedfærdselen til Byen ad denne Vej, men nu hælder de gamle Pakhuse ud over Vandet, uden at deres Kraner er bleven brugte i lange Tider. Jærnbanerne tog Kraften fra den gamle By, Stationerne var lagte i den ny, og det blev snart ogsaa bekvemmere for Bønderne i Omegnen at tage ind med Toget, i Stedet for at de tidligere var kommen kørende ad den gamle Bys Hovedgade, der mundede ud lige ved Broen. Alt hvad der blev bygget af nyt i Byen laa derfor ogsaa hinsides Floden, paa denne Side kom kun Haandværkere i Gang for at klatte med lidt Reparationer, hvor man da ikke foretrak, som ved mange af de gamle Lagerhuse, at lade al Ting staa, som det vilde, og kun stive af med Bjælker, hvor det truede alt for meget med at falde ned.

Herovre var Lejerne billige, og der boede alle de Mennesker, hvem Livet i den nye By ikke mere kom ved, eller som ikke havde Raad til at bryde sig om det. Smaa Pensionister, Damer med tarvelige Rentepenge, knapt aflagte Embedsmænd, som var nødte til ikke at sky den lange Vej til Arbejdet, det var sammen med Smaahandlende og Haandværkere Hovedmassen af den Befolkning, der vegeterede her ovre og det ofte i store gammeldags Lejligheder, hvor et Par Værelser stod tomme hele Vinteren for Ildebrændselens Skyld. Af egentlige Arbejdere boede der kun de faa, som havde noget at gøre ved Landingspladserne eller Slæbestederne. Langt de fleste havde deres Hjem ovre ved Fabrikerne i den ny By, som man oppe fra den gamle Galgebakke kunde se hyllet ind i en tyk Røg, hvor Solen om Aftenen sank som en Gløder i Aske. —

Det Pensionat, jeg havde bestemt mig for at bo i, blev bestyret af en ældre Frøken Lange og husede foruden en Telegrafassistent, der gik om Morgenen Klokken lidt før syv og kom hjem om Aftenen efter ni, tre ældre Damer: en barnløs Enke og to Jomfruer.

Jeg fik to Værelser, et imod Floden og et, der vendte ud til en meget stor brolagt Baggaard, hvor der tidligere havde været Brændevinsbrænderi. Nu var det nedlagt, og Kostalden lige for mine Vinduer stod ganske tom; i Længen til venstre, hvor Destillationsapparatet havde været, var det nu kun Børnene fra

Kælderen, der somme Tider kunde lege om Søndagen. Langs med første Sal paa Vaaningshuset gik der en Svalegang, hvor et Par store Nerier i Balle var sat til Side; dér kunde endnu paa milde Novemberdage nogle af Husets Kvindfolk sidde og sy i det tynde Solskin, der ved Middagstide faldt ned i Gaarden. Ellers var det kun Rotterne, som man saa' komme listende frem fra Rendestensbrædtet op til den gamle Træpost med en lang Arm og vældigt Blyhaandtag. Dér spejdede de med urolige Hovedbevægelser lidt omkring sig og kilede saa over Stenene og ned i Affaldstønden i Hjørnet.

Inde i mine Stuer var der brede Vindusfordybninger, saa man kunde staa der næsten som i en Stue for sig og se Solen synke over den rygende By, eller man trak om Eftermiddagen sin Stol derhen, brugte den brede Karm som Bord og blev ved at skrive eller læse, saa længe der endnu var en lille Rest Dagslys tilbage. Rummene var dygtig høje og med Træpaneler under de graalige Tapeter; naar man laa vaagen om Natten, hørtes der mange svære Knak i det gamle Træ, og stundom kunde det fra Egeplankerne bag Gipsdækket over ens Hoved lyde lige som en sukkende Susen. Jeg stod somme Tider op, naar jeg alligevel ikke kunde sove, og gik midt om Natten ud i den store tre-Fags Forstue, saare forsigtig for ikke at vække nogen af mine gamle Damer, der alle sov let. Herfra løb den brede Gang bag om nogle af Værelserne ud til Køkkenet, og hvis der stod et af de øverste Vinduer aabent om Natten, kunde Vinden klynke sagte i den tomme Korridor og faa de smaa Skillingsbilleder, der hang derude, til at skrabe frem og tilbage paa deres Søm med de besynderligste gengangeragtige Lyd; man kunde et Øjeblik virkelig tro, det var Aanders Fodsaaler, som gled ned ad den øde Gang, eller at Spøgelsehænder famlede sagte omkring de gamle Dørgreb, forinden de vovede at lukke op til deres fordums Hjem.

En Nat for jeg uvilkaarlig sammen derude, det havde lydt som en skarp Sværdklirren omme fra Gangen. Jeg stod et Sekund i en Tavshed, der fik det helt til at svimle omkring mig, saa hørte jeg der ude fra et Vindu klapre. Det var et Vindstød, som havde slaaet Vindusholderen med et Ryk af sin Krog. Nu fik jeg den sat paa og gik tilbage.

Men den næste Morgen erfarede jeg, at mine gamle Damer havde siddet oprejste i deres Sænge, hver i sit dødsstille Værelse,

uden at turde røre sig for Skræk; de talte jo saa meget om Indbrud og Overfald og andre Ulykker om Dagen.

Somme Tider kunde jeg gøre en Smule Nar af dem derfor, men i Reglen passiarede jeg med. Vi taltes ved under Maaltiderne og ikke saa sjældent i Løbet af Dagen, naar jeg rendte paa dem i Forstuen paa en af deres mange Vandringer ud til Frøkenen i Køkkenet efter lidt varmt Vand eller lidt koldt Vand eller lidt af begge Dele. Saa var de for Resten ofte klædt paa i nogle mærkelige Kostumer med Liv af én Sort, Underdel af en anden og Tørklæder om Hovedet; men til Middagen var de altid pæne.

Den spiste vi Klokken tolv, og saa kom næsten hver Dag Avisen paa Tale, og hvad der havde staaet at læse i den.

Der var mange Aviser i Staden, men paa vor Side af Floden saae man aldrig mere end en eneste. Den laa i ethvert lille Ølkældervindu, de holdt den i alle Huse, og man fik sin Vask og sine forsaalede Støvler pakket i den. Naturligvis blev den trykt og udgivet i den ny By og var egentlig ikke andet end et læmpet Uddrag af en større, gammel lokal Avis, som havde haft Privilegiet fra de ældste kørende Posters Tid. Nu var den i politisk Henseende forlængst bleven overfløjet af yngre Konkurrenter men havde saa til Gengæld slaaet sig stærkt paa det kommunale og fagligt underholdende. En behændig Redaktør fik i rette Tid Bladets gamle Ry som Avertissementstidende yderligere udvidet, og han foretog tillige den allervigtigste Svingning, idet han gjorde Avisen til Reportageorgan for selv de allerubetydeligste Begivenheder inden for Byens Omraade. I den lille Udgave stod der foruden en forkortet Leder ikke andet end By- og lidt udenlandske Efterretninger, de mindst mulige Telegrammer samt om Søndagen underholdende Stof og en Brevkasse med de mærkeligste Spørgsmaal og Svar; dertil kom saa Avertissementerne.

Og mine gamle Damer læste med den største Interesse om, hvorledes Drenge i Gaar Morges, da de gik til Skole, havde fundet Is paa Pytterne neden under Galgebakken, eller ogsaa var der et Kirsebærtræ, som i en af de gamle Gader mellem Pakhusene havde blomstret for anden Gang i Aar, eller et Storkepar blev siddende i sin Rede ude i en af Landsbyerne, længe efter at de andre Storke var fløjet væk. Men yderst betagne var de af, som de røvede og stjal i de store fremmede Byer, og det ofte netop fra gamle Damer, som af bare Forsigtighed var gaaet rundt med alle deres Værdipapirer i en lille Taske, der aldrig forlod dem.

Det var da rigtignok godt, at man ikke boede dér, skønt herovre kunde det saamænd være galt nok, Pigen havde fortalt om, hvorledes der var bleven stjaalet fra en Kone hele hendes Vask, som hun havde ladet staa Natten over uaflaaset i en gammel Længe ved Floden, som de brugte til Vaskehus. Om nu Tyvene var kommen derover fra den ny By, eller de var gaaet i Land maaske fra en af Tømmerflaaderne, eller det skulde have været Hustyve, som var de værste af alle Tyve?! For Resten vilde det være morsomt at læse om det i Morgen i Avisen, for man kunde være ganske sikker paa, det kom der; det var saa tit, at de hørte noget fra den ene eller den anden, og naar det saa ikke allerede stod i Avisen, kom det ganske bestemt næste Morgen. — Dødsfaldene i Bladet bragte dem let ind paa sørgelige Begivenheder i deres egne Familier: hvorledes en af de nærmeste var falden væk, enten ganske pludseligt eller ogsaa efter saadan en forfærdelig langvarig Sygdom. Iøvrigt talte de en Del om deres egne stadige smaa Sygdomme og Tilfælde og saa om alt det, Mændene i deres Familier havde arbejdet og udrettet; Enken talte dog kun sjældent om sin Mand. Hun var meget gammel og den, der holdt sig mest alene. Frøkenen omtalte hende altid med Forkærlighed i længere Udviklinger og betragtede hende som den mest interessante af sine kvindelige Pensionærer, sikkert ogsaa, fordi hun havde været gift.

En Eftermiddag sad jeg ude i Forstuen hos Frøkenen, der netop var ved at lægge Rulletøj sammen. Vi var lige begyndt at snakke lidt om Enken, saa kom hun ude fra Køkkenet med en lille Vase, hun havde faaet Vand i.

„Det er hendes Bryllupsdag i Dag“, sagde Frøkenen, da Døren vel var lukket efter hende, „men De maa endelig ikke sige noget til hende om det.“

„Naa, hun kan ikke lide at høre tale derom?“

„Nej, ikke førend hun selv siger det, bagefter, naar der er gaaet nogle Dage.“ — Ved De for Resten, hvad hun gør hver Bryllupsdag?“ sagde hun lidt efter. „Saa kommer hun ud i Køkkenet med den Vase og faar Vand i. Og saa har hun inde en Buket, som hun har købt i den fineste Blomsterhandel ovre i den nye By; De maa tænke dem til, hun gaar selv derover med alle de mange Vogne, dér er! Og den sætter hun i en Vase. — Hun har vel aldrig bedt dem ind i sine Stuer endnu?“

Nej, det havde hun da ikke.

„Ja, for det er jo hendes egne Møbler, altsammen; og de staar, siger hun, ligesom da hun kom hjem paa sin Bryllupsaften, og saa stod der en Buket fra hendes Mand paa det lille Mahogni-Sybord med grønt Klæde. Og hver Gang det er hendes Bryllupsdag, køber hun sig ligesaadan en Buket, og den staar der i tre Dage, for saa kommer hun til mig med Vasen i Køkkenet og beder mig skylle den, og Pigen maa ikke røre den. Men hvor hun har gjort af Buketten, véd jeg ikke, for Pigen har set efter den mange Gange, men hun maa gemme den et Sted! — Hun kommer for Resten nok en Dag og spørger Dem, naar de andre Damer er ude, om De ikke vil se hendes Stuer. Og saa skal De bare se Billedet af Børnene! Det er ganske dejligt; ligesom de kunde være levende! Hun har ogsaa vist det til Frøken Franck og Frøken Wille, naar det er, at de har været alene hjemme. Hun mistede dem allesammen af Tyfus, to dejlige Smaapiger og en Dreng paa tretten Aar! Hun siger selv, at hun har aldrig truffet saa begavet et Barn, og hun har været Lærerinde i sin Ungdom. De staar paa hendes firkantede Bord, ganske alene, lige ved Siden af Klaveret, paa et grønt Plyschestæppe!“

„Saa hun har ogsaa Klaver?“

„Ja, men hun spiller aldrig paa det; det har hun ikke gjort, siden Børnene døde, og nu kan hun det slet ikke mere, siger hun. Men hver lille Juledag, Klokken ni om Morgenen, saa kommer Klaverstemmeren og stemmer det. Og han siger, det maa have været et meget kostbart Instrument, for ellers kunde Filtet ikke have holdt saa godt. Hendes Forældre var jo ogsaa velhavende i de Tider, men de mistede alting ved Banen, og saa døde Manden. Det er virkelig sørgeligt.“

Frøken Lange tav lidt. — „Der er jo megen Opvartning ved hende, det ved Gud der er! Men nu har hun boet her i tolv Aar, og hun er ogsaa meget taknemmelig. Men jeg kan ikke lide, hun altid klager over, at der er saa koldt i Spisestuen; for er det ikke sandt, at det er slet ikke sundt at spise i saadan en Varme!“ —

Dette Spørgsmaal om Varmen i Spisestuen hørte til de stadige Stridsspørgsmaal i Pensionatet. Spisestuen blev overmaade stor til os seks Mennesker, beregnet som den var til de mægtige Selskaber, som de tidligere store Købmandshuse havde afholdt, og ganske vist kunde Ilden skinne og brøle i den gamle Jærnovn, naar vi kom derind, men der var sikkert noget i hvad

Frøken Francke altid sagde, at det var af de Skorstene, som alting gik op i.

Da det begyndte at blive lidt mere raat i Luften henimod Slutningen af November, foretrak Damerne ogsaa at tilbringe Aftenerne sammen inde i Frøkenens egen Stue. De plejede altid at sidde de sidste Timer paa Dagen og arbejde omkring det samme Bord. Saa sømmede og hæklede de noget, de af dem, som kunde se at arbejde ved Lys; Frøken Wille kunde det ikke og lagde i Reglen Kabaler. Af og til kunde de ogsaa spille en lille lav Whist, hvor Gevinsten tilfaldt Selskabet for fattige Børns Juleglæde i den gamle By.

Nu da Julen var ved at nærme sig, fik de særlig travlt, fordi de skulde have de Smaating færdige, som de havde lovet at skænke Foreningen for de fattige smaa Børn. Det var Bestyrerinden for en Almueskole paa vor Side af Floden, som stod i Spidsen for det Selskab, og alle de aktive Medlemmer bestod af Damer; Juleaften samledes de Klokken seks med Børnene paa Skolen til et Juletræ, hvor der saa blev uddelt nyttige Gaver til de smaa. Nu var Forstanderinden en ganske særlig god Ungdomsveninde af Frøken Lange, saa hun plejede altid at bede hende og de tre andre Damer ind til sig selv til Te bagefter. Der sad de saa sammen til Klokken ti, det vil sige Enken plejede at gaa hjem allerede Klokken ni, fordi hun altid følte sig saa træt ved den Tid, og paa den Aften, sagde hun var hun ikke bange for at gaa alene paa Gaden, der maatte aldrig nogen følge hende.

Gaverne til Børnene bestod for en stor Del netop af saadanne Ting, som Medlemmerne af Selskabet selv lavede, og mine Damer arbejdede ivrigt med at hakke smaa Klokker og strikke Forklæder; Frøken Wille, som ikke kunde se at arbejde ved Lys, klistrede Kræmmerhuse til Pebernødderne sammen af kulørte Papirer.

Naar de saaledes sad med deres Sager, talte de meget om alle de sørgelige Hjem, som saadanne stakkels Børn maatte leve i, og de vidste saa godt fra Forstanderinden, hvor utaknemmelige den Slags Forældre kunde være og saa store Fordringer de kom med og slet ikke var tilfredse med det, mere velstillede Folk dog gjorde for dem og deres Børn. Frøken Wille spurgte mig, om vi ogsaa havde Socialister hjemme i Danmark, og da jeg sagde Ja, rystede hun paa Hovedet, og to af Damerne

sagde paa én Gang, at det var meget sørgeligt, og saa hakkede de videre paa deres smaa Klokker og Tørklæder til at hjælpe paa de smaa fattige Børn og sørgelige Hjem med.

Jeg fik Lyst til at læse højt for dem, medens de saaledes sad og nuslede, og tog fat paa en Roman i fire Dele af et borgerligt men spændende Indhold, som jeg tænkte maatte interessere dem. De var alle enige om at beundre min Oplæsning, man arbejdede saa ganske udmærket efter den, og den Bog var jo ligefrem glimrende valgt i Lejebiblioteket, jeg havde vist megen Interesse for Bøger?

Ja, det havde jeg jo ganske vist!

Men Bøger var virkelig ogsaa ganske dejligt, især til Højlæsning; de havde allesammen haft en eller anden mandlig Slægtning, som havde læst saa ganske udmærket, det gav saadan en Hygge i et Hjem!

Og Frøken Lange gav mig pisket Æggeblomme med Rom for at hjælpe paa Stemmen, og Damerne tog sig somme Tider en ganske lille Kop Ekstrakaffe, det vil sige ikke Enken, der daarligt kunde taale Kaffe saa sent om Aftenen.

December var begyndt med en underlig stille Regn, og den blev ved paa samme Maade. Ikke at det kom ned i stærke Bløder men saaledes, at den graa Himmel, som hang over den graa By, kunde briste ud i Væde, og det varede da Timer igennem. Saa klarede det stundum lige i Vest ved 3—4 Tiden, og fra Vindusfordybningen saa' man Solen gaa ned bag nogle sprængte Lag af lange Skyer, der skinnede som halvfortærede, glødende Spanter af et brændende Hus.

Der var kommet et Par Breve hjemme fra, og en Ven sendte en Bog. Jeg kunde, trods alle gode Forsætter, ikke lade være at læse den. Og saa var det en god Bog i vort danske Sprog.

Jeg sad over den om Aftenerne, naar de gamle Damer for længe siden laa i deres Sænge, og alt var ganske stille i Huset. Skodderne var lukket for Vinduerne, og ude fra naaede ingen anden Lyd ind til mig end en Gang imellem nogle lange Blaf af Vinden over Floden.

Den Bog var af de sjældne Bøger, hvor hvert eneste Ord har Værdi, og hvor man ved den stadig fornyede Læsning opdager flere og flere af de fine Klange i Sammenstillingerne og

lønlige Idéforbindelser bag ved Ordene, hvormed Digteren har arbejdet. Den hørte til de Kunstværker, hvis Formaal er det ene og største at skabe Stemning og intet andet.

Naar jeg var bleven færdig med et Afsnit, gik jeg ganske sagte hen og satte mig i Lænestolen, der stod længst inde i Værelset, helt i Mørke. Og dér kunde jeg sidde og se længe imod det eneste lysende i hele det store Rum: Lampen, der under Skærmen kastede sit Skær ud over den opslaaede Bog med det gullige Papir.

Det var en stor, en henrivende Nydelse, men med hvor megen Vemod bag!

Dette faste, samlede Lys, som laa over Bogen derhenne, anskueliggjorde for mig den Digters overlegne Modenhed, som havde kunnet skrive saaledes. Der var gaaet et Par Maaneder mere hen for mig, og jeg havde intet arbejdet. Stundum var det forekommet mig, som om jeg ubevidst var vundet dog i hvert Fald nogle Skridt fremad i den Tid, men nu vidste jeg saa godt, at der efter denne dejlige Bog vilde komme nervøse og opslidende Kampe, for at jeg ikke atter skulde tage Pennen i Haand og kaste mig ud i Forsøg, som jeg alt for godt følte, jeg endnu ikke vilde kunne magte.

Og i de følgende Dage hvirvlede alle de gamle fortvivlede Stemninger ind paa mig igen med Følelsen af en Afmagt, der maaske aldrig vilde blive hævet. Havde de ikke til syvende og sidst Ret, de sunde, normale Mennesker, der anbefalede koldt Vand og et rigtig disciplineret Arbejde?! — Og saa vidste jeg dog inderst inde alt for godt, at disse Spidsborgere ikke havde Ret, og at jeg aldrig vilde naa at faa min Kunst saa uendelig altopslugende kær, som det var nødvendigt, uden netop gennem disse haarde Lidelser!

Men forpint var jeg bleven igen, med alle de fintfølende Fornemmelser skræmte op paa ny, og ikke alene bragt ud af min Ro, men næsten irriteret over alt det, som havde kunnet lulle mig i den. Mine gamle Damers barnlige Optagethed, der steg med hver Dag, vi kom nærmere mod Julen, blev mig næsten imod. Jeg maatte bekæmpe mig for roligt at sidde og høre paa, hvorledes Manufakturhandleren i de sidste Dage havde pyntet op med røde, strikkede Dukker, og at Urtekræmmeren havde stillet forgyldte Valdnødder og store Kors af Brystsukker i Vinduet. Det var ogsaa uden Interesse, at jeg hørte dem tiske og hviske om

noget, som jeg godt vidste, de havde tænkt paa at ville glæde mig med. Hvad kunde vel selv al Menneskers mest opofrende Godhed angaa mig, naar den dog ikke kunde hjælpe mig den allermindste Smule frem til det, som jeg ene af alting attraaede! Og da jeg selv gik ud og købte nogle Smaating, som jeg vidste, de vilde bryde sig om, saa var min Følelse ganske kold derved. Ti hvad er vel selv det største, man kunde gøre overfor et andet Menneske imod en utilfredsstillet, ædel Lidenskab, der fylder sin Mand helt og foragter hvert et Surrogat?

Jeg kunde heller ikke faa mig til at hente den nye Bog til at læse for dem i, efter at den forrige var læst ud; de sidste Aftener før Julen tilbragte jeg alene i min Stue og i Mørke. —

Og saa kom da endelig den højtidelige Dag! Straks jeg kom ind til Frøkenen, blev jeg modtagen med det frydefulde Udraab, om jeg havde set, at det sneede!

Jo, jeg havde nok set, der faldt en Smule Sne, som straks smeltede i Sølet.

Ja, det var naturligvis desværre bare Tøsne, men Sne var det jo dog alligevel, og en Jul uden Sne, det var rigtignok ingenting . . . . .

Jeg gik saa hurtigt fra Frokostbordet som blot muligt; men da jeg knap var kommen til Ro i mit Værelse, bankede det; det var Frøken Lange.

Hun vilde rigtignok nødigt forstyrre mig, men nu var det jo Juleaften i Aften og .... hun vilde bare spørge, om jeg ikke havde set et Papir, som Pigen havde lagt ind paa mit Bord allerede for otte Dage siden, det var saadan et rødt et, ligesom en Annonce.

Jo, der havde vistnok ogsaa ligget saadan et Papir, men det var vel gaaet i Papirkurven, uden at jeg havde tænkt over at se, hvad det var.

Ja, det havde Pigen ogsaa nok ment, men det var da bare, at Herrer, de kunde saa godt blive Medlemmer af Foreningen til de smaa Børns Juleglæde, og i sidste Øjeblik kom der altid saa mange uforudsete Udgifter .... —

Hun takkede meget for de Penge, jeg gav hende som mit Aarskontingent men blev staaende alligevel og saa paa mig: „Hvad er der mer i Vejen, Frøken Lange?"

Ja, det var ikke andet, end at Herrer, de kunde jo ikke komme med til Festen, for det havde været saadan lige fra Be-

gyndelsen, at det kun var Damer; men saa havde Frøken Høhncke spurgt, om den fremmede Herre, der jo selv ikke havde noget Hjem i Byen, ikke kunde have Lyst til at komme med hjem til hende bag efter og spise i al Tarvelighed.

Jeg saa paa Frøken Lange. Der var i hendes Øjne og hele forlegne Holdning en diskret Deltagelse, som jeg syntes, det var Synd at støde fra sig. Og jeg bad hilse Frøken Høhncke og sige mange Tak.

Frøken Høhnckes Lejlighed var temmelig lille, og da hun ikke for alt i Verden havde villet skille sig ved noget af sine afdøde Forældres Møbler, var Pladsen overmaade knap. Man kunde i en stegende Varme kun bevæge sig i smalle Gange mellem en Mængde Lænestole og Borde, og vi sad i Dagligstuen i dødelig Angest for at komme til at rive nogen ned af de talløse Nipsgenstande af Glas og Porcellæn, der stod opstillede paa ikke mindre end to Spejlkonsoller lige overfor hinanden. Jeg erindrer kun, at vi fik Andesteg med en skummende Frugtvin til, som en af Frøkenens Brødre selv havde lavet, og bagefter en hel Del søde Sager og Kaffe. Og saa blev min Tavshed midt imellem de yderst talende Damer undskyldt med, at jeg jo paa saadan en Aften maatte være noget melankolsk ved at være borte fra mit Hjem. Klokken ni trak Enken sig tilbage, og et Kvarters Tid efter klagede jeg med Rette stærkt over Hovedpine. Frøken Høhncke tilbød Eau de Cologne eller maaske endnu bedre en lille Kende Salmiakspiritus paa et Lommetørklæde at lugte til, det brugte Frøkenen selv saa tit i Klasserne. Men jeg takkede mange Gange og fik saa ogsaa Lov at gaa, da jeg ikke var nødvendig til den lille Whist.

Der laa et Uføre af Tøsjap over alle Gader. Jeg traskede i mine Galosker tværs igennem det. Henne paa Torvet var der lukket og slukket i den eneste nogenlunde ordentlige Kafé herovre, ellers vilde jeg have taget mig en Cognac og Sodavand; nu bøjede jeg igennem snævre Gyder med Rendesten i Midten hjemefter; man maatte gaa ganske nær op ad Husene og kunde høre Folk snakke bag de oplyste Rullegardiner. Saa kom jeg til Floden. Derfra gik en Smøge til vort Hus.

Man gik ind ad en Port og op ad en meget bred Trappe. Lys var der ikke, men jeg kendte hvert Trin i Mørke; uden at tænke det mindste, blot med en god Del Hovedpine endnu tilbage, naaede jeg op ad Trappen.

Saa stod jeg paa en Gang stille: Hvad var det? Nej — jo! — Det var da ikke muligt?! Der lød Musik inde fra os.

Alt Ræsonnement svandt for nogle Øjeblikke ud af mit Hoved, jeg tog blot med Fingerspidserne om Dørgrebet. Det var ingen rigtig Melodi, blot nogle dæmpede Akkorder med en ganske tynd og spinkel Klang. Nu tav det.

Jeg lukkede meget sagte op og traadte ind i den mørke Forstue. Luften omkring mig summede af Tavshed. Jeg satte mig stille paa Bænken med Hatten foran mig paa mine Knæ. Og da begreb jeg, at det maatte være den gamle Enke, som spillede paa sit gamle Instrument. Det lød derindefra igen.

Nogle enkelte Takter af gamle Melodier, og saa holdt hun inde! Man hørte hende ikke røre sig, alt var ganske tyst.

Saaledes listede hun altsaa hjem hver Julenat og spillede for sig selv ... eller rettere for sine Børn ... Stumper og Stykker af det, hun havde spillet for dem før....

Og der havde ingen anet det af de Mennesker, hun havde boet sammen med i saa mange Aar!

Jeg lyttede, for om hun ikke skulde begynde igen; disse Pavser drev mig alt mit Blod til Hjærtet. Det var, ligesom man i dem kunde føle hendes Stemning blive til, og hvorledes den sænkede sig dybere og dybere i det allerhelligste af hendes Sjæl — denne gamle Kvinde, som i Mørket famlede efter de Toner, hun en Gang havde spillet for sine Børn.

Jeg mærkede det skælve i mine Øjekroge, der greb mig en Tanke, som jeg ikke kunde undvige: Sammenligningen imellem hende, der havde mistet alt, hvad hun havde haft her i Livet, og saa mig, unge Mand, der gik og pintes i Angest for det eneste, som kunde blive Livet for mig! —

Og hun spillede igen, et Par Takter, som jeg kæmpede for ikke at komme til at forstyrre. —

Og saa blev alting stille. — —

Karl Larsen.

I Holland.

I.

Martsdagens Skumring falder, medens Toget ilsomt rasler ind over de hollandske Sletter. Landskabet sløres og udviskes. De tre Tyskere, som fra Kupéens Hjørner har sendt nysgerrige og forventningsfulde Blikke ud over Hollands Jord, knytter en Samtale, i hvilken de snart med støjende Stemmer giver Luft for Tanker, som først er blevne toldfri ved Grænsen.

Pludseligt tier min Genbo og peger fremefter, ud ad Vinduet til højre.

Langt borte er en Brand. Dens røde Skær sitrer i den snetykke Luft, dens selsomt uhyggelige, fantastiske Lys vokser sig stærkere, da vi hurtigt naar den nærmere. Nøgne Marker, spinkle Træer, et glimtende Vand, Omrids af lave Huse, hvis Beboere er kaldte ud, Veje med smaa, sorte Skikkelser og Grøftekanter med tungede Sneflager dukker en stakket Stund frem af Mørket, medens Flammernes Lyshav bølger over en Landsbys maleriske Silhouet. Luften drikker graadigt Lysets Straaler og breder dem vidt i ilter Glæde over det uventet vaagnende Liv. Alt, hvad der afdækkes i Luernes skarpe Skær, synes forstenet i stum Beundring. Det er en Magt fra det skjulte, der viser sin Vælde, det er som at se en uanet Lidenskab med ét i blussende Vildskab bryde alle Skranker. En gammel Mølle stryges forbi. Med sine store, stille Vinger synes den, halvt i Forfærdelse og halvt med hemmelig Misundelse, interesseret at iagttage det, der hisset i blændende Pragt gløder sig til Døde. Men Toget haster fort, Skæret mildnes og mattes, snart ligger det fjærnt bag os, næsten vemodigt i sin Kraftløshed, som en kunstig Morgendæmring med løjede Haab, et stakkels forgæves Forsøg paa at tænde Lys over Egnen, som Naturen eller Skæbnen har bestemt til Mørke. Atter lægger Natten sit bløde, tætte Fredens

Slør over Holland; og min Genbo fortsatte sine Betragtninger over Beslaglæggelsen af „Kladderadatsch“.

Det undrer mig næsten, at ingen af de tre Tyskere har nævnet Navnet *Aert van der Neer*.

Det er Billeder af ham, vi lige har sét. Og naar man føler blot det at naa ind i dette Land som en Fest, naar den flade Jord, der ligger derude i Mørket, synes klassisk og hellig, saa er det jo de hollandske Maleres Skyld. Hvis Maanen faar Magt til at bryde gennem Skyerne, vil den atter bringe van der Neers Navn i Erindring, og naar Dagen kommer, vil den mange Gange synes at spørge: „Husker Du den eller den gamle Mester?“ Store og gode Gerninger har lært os at beundre det hollandske Folk, Malerne har opdraget os i Kærlighed til selve Landet. Naar dette synes os saa elskeligt skønt som stedse fornyet Virkeliggørelse af lutter lyse og kære Drømme, skyldes Takken og Æren dem; de har fyldt Sindet med disse Drømme. Skade, at Takken og Æren oftest gaar til Grave, hvor Mænd, der forgæves har kæmpet med den bitreste Nød, omsider har fundet Befrielse og Hvile.

Som f. Eks. til van der Neers. Han havde i sin Ungdom gjort den Daarskab at opgive sin gode Stilling som Forvalter paa et adeligt Gods for at lægge sig efter Malerkunsten, og da en Daarskab sjældent faar Lov til at være ene, giftede han sig og fik mange Børn. Saa flittig han var, tjænte han ved sine Smaabilleder ikke nok til at føde de mange Munde. Som aldrende Mand blev han Vært i en sjofel Brændevinskippe; sagtens har han ikke haft Talent for sin ny Næringsvej, ti han blev yderlig forarmet og døde omsider i den allerdybeste Armod paa et elendigt Tagkammer. De Billeder, han efterlod sig, takseredes over en Bank til tre Gylden Stykket, altsaa parvis omtrent til samme Værd som gamle Støvler.

Det er dog ganske besynderligt, det er jo virkelig næsten ikke til at forstaa, at en saadan stakkels Djævel, en saadan usselig Jakob Skomager, har været den, der med størst Følelse og rigest Stemning har tolket Nattens store, tavse Højtidelighed. Denne Knejpevært har været Naturensomhedens drømmende Elsker, har lyttet til Sivenes Hvisken ved den stille Flod i den sene Aften, har opfattet jeg ved ikke hvilken Hulken, hvilke bævende Suk og blide, dybe Klagetoner fra Nattens Hjærte, naar Skæret af en fjærn Brand uroligt skælver i Luften eller det vigende Mulm afdækker Maanens blege, sørgmodigt spejdende Aasyn. Han er dog ikke overdreven patetisk eller sentimental som de fleste andre Maane-

skinsdigtere; Sceneriet i hans Billeder er det jævneste og mest dagligdags hollandske. Han er mandig alvorlig, han fantaserer ikke, skildrer kun det, han har set med sine egne Øjne, men opfattet med en Sjæl, der synes at have faaet sin Adelsdaab i Sorg.

Det vilde være at agte ham og hans Fæller for ringe, om man nøjedes med at sige, at de har lært os at elske den hollandske Natur. Spredte over Verden, som deres Billeder er, indbyder de overalt til at nyde den Naturens Skønhed, som findes allesteds. Men er de alle Vegne gode Venner og Værter, saa er de det dobbelt i deres eget Land. En eller anden har sagt, at Livets Scene stedse forbliver den samme, det er kun Skuespillerne, der skifter. Ofte har dog de Skuespillere, der træder ind paa Scenen, travlt med at faa byttet Kulisserne. I Holland er i alt væsentligt de samme smukke og maleriske Dekorationer bleven staaende, paa hvilke for noget over 200 Aar siden saa mange kloge og skarpe Øjne opmærksomt hæftede Blikket, i Glæde over nyfunden Skønhed, i Stolthed over nyvunden Lykke for Holland, men undertiden vel ogsaa i Trang til at glemme Synet af et fattigt Hjem og af sultne Børn.

II.

Amsterdams Hovedgade er den lange, krogede, smalle, asfaltbelagte *Kalverstraat* med straalende Butiker og tusinde Fristelser, lige fra Børskaféerne, Buffas Kunsthandel og van Laars Udstilling af gastronomiske Nydelser oppe ved Dam og ned til det smukke Mønttaarn med Udsalget af moderne Delfterfajance. Man erindre sig Østergade paa en Valgdag, og man vil have en nogenlunde rigtig Forestilling om den Menneskevrimmel, der bevæger sig gennem Kalverstraat hver eneste Aften og Lørdag Aften tættes til en Stime, i hvilken kun den, der har Tiden til sin Raadighed, vil vove sig ind. En Vogn er i Kalverstraat paa enhver Tid af Dagen et ukært og opsigtvækkende Særsyn.

Bag en Menneskeringmur, som er vanskelig at gennembryde, høres en forskreget Stemmes Anbefalinger for en Udstilling af Stereoskopbilleder fra de allerforunderligste Bjærge i Svejts. Længere nede i Gaden er der Sammenstimlen foran en Tobakshandlers Vindu, man puffes og skubbes for at faa et Glimt at se af en udstoppet hvid Kanin, der mekanisk og taktfast fører en tændt Cigaret op til sit aabne Gab, lukker dette, løfter Hovedet, udstøder Røgen og begynder forfra. Morsom er denne stærkt belyste Hob af Ansigter, der beundrende stirrer ind mod Kaninens røde Glasøje.

Drengene er forrest; der er disse forslagne Gavtyvefysiognomier, som Frans Hals og Jan Steen har malt, og disse tykke Hoveder med dumme Øjne og maabende Mund, Ostade og andre har vist os. En Dreng, der har sét sig mæt, borer sig ud af Klyngen og fortsætter sin Vej med en skingrende Fløjten. Et nyt Kompagni af Drenge kommer til, syngende, vrælende af fuld Hals et Refrain af *De doofpot.* Intet Politi opfordrer til at passere Gaden. Der, paa Hjørnet af en af de trange, mørke Gyder, som danner de korte Forbindelsesled mellem Kalverstraat og Kanalerne, er en Betjænt rolig Tilhører til Drengens Skraalen. Et Par fulde Folk svinger ned i Gyden og truer med at vælte ham overende, han flytter sig sagtmodigt, og i næste Øjeblik trodser de ustraffet Forbudet mod Urenlighed, hvis et saadant gives. Et Forbud hindrer i hvert Fald ikke Amsterdammerne i at gøre hvad dem lyster. — I et Teater, hvor jeg overværede en Opførelse af *Miss Helyett*, var Tobaksrygning paa det strængeste forbudt ved store Opslag; desuagtet fyldte talløse dampende Cigarer og Cigaretter Teatret med en tæt Taage.

Røde Kæmpeplakater forkynder, at *De doofpot* om faa Aftener er gaaet over Scenen 200 Gange. Det er en Revue, der paa den mest overgivne Maade driver Gæk med ophøjede Personer og ærværdige Institutioner, især med Amsterdams Magistrat og Politi. Ved sine mange kvikke Viser, sine mange pudsige Indfald og Udfald, har den naaet en saa kolossal Succès, at Folk fra alle Kanter af Holland har valfartet til Amsterdam for at se og høre dens Løjer. Dens Popularitet formenes i flere Retninger at have haft uheldige Følger. Der klages over, at Skuespillerne demoraliseres ved Aften efter Aften to hundrede Gange i Træk at gentage de samme Vittigheder; den Skuespiller der udfører Politibetjæntens komiske Hovedrolle, skal være en dygtig Kunstner og den bedste Kraft ved Opførelsen af Ibsens Skuespil i Amsterdam. Der klages endvidere over, at *De doofpot* har nedbrudt de svage Rester af Agtelse for Politiet som Ordenens Haandhævere. Eksempelvis anfører et Blad, at da Politiet ved en Ildebrand opfordrede Mængden til at vige, saa Pladsen kunde afspærres, fik de kun Haansord fra *De doofpot* til Svar og maatte tilkalde Brandfolkenes Hjælp. Da en af disse gentog Opfordringen, trak Mængden sig lydigt tilbage og lod Afspærringen finde Sted; for en Brandmand har den Agtelse, men det er den ligegyldigt, hvad Politiet forlanger. —

I paafaldende Modsætning til Kalverstraats Lys og Larm er

der fredeligt, mørkt og ensomt ved Grachterne. Man kan følge en af Kanalerne et langt Stykke Vej uden at møde noget andet Væsen end en sort Kat, der lister sig ud i den nyfaldne Sne, standser og ser op i Luften, om Maanen ikke vil komme frem, og, da det ikke tegner til nogen lys Elskovsnat, atter lydløst smutter tilbage, hvorfra den er kommen. De gamle, smalle, skæve Huse med de smukke Gavle synes i Stilheden blidt blundende, drømmende gode Minder fra deres fjærne og fagre Ungdomstid tilbage.

Men i „Ness“ er der Liv og Lyst. Gaden er to lange Rækker af Forlystelsesetablissementer, Varietés, Ølknejper og andre Glædens Huse, hvorfra der lyder Sang og Skrigen, alle Arter og Afarter af Musik, et øredøvende Spektakel, der bringer Dyrehavsbakken i Erindring. Og Ness er dog meget civiliseret; vil man høre kraftigere Naturlyde, saa bør man vove en Vandring gennem Zeedijk. Med en hollandsk Ven overværede jeg en Varietéforestilling i Ness. Paa Bænkene foran os genkendte han — dog med nogen Forundring, — de fleste Medlemmer af den højærværdige Borgerrepræsentation i Amsterdam.

Det store Palæ paa Dam ligger i Mørke. I Byens fejreste Periode blev det bygget af van Campen til Raadhus og udstyret med en Pomp og Pragt, der gav det Ry for at være Verdens ottende Underværk. Det er som saadant blevet malt af mange af de hollandske Malere, særligt smukt af Gerrit Berck-Heyde, mindre godt af Jan Steen, hvis kuriøse Billede af dette ham uvante Motiv findes i det arkæologiske Selskabs Samling i Mønttaarnets Tilbygning. Sandt at sige, er den massive, tørt symmetriske og temmelige kasseagtige Bygning ikke fri for at være kedelig. Denne Gang betragter jeg den dog med større Interesse end nogensinde før, ti deroppe til venstre — ved de tre Fag med nedrullede Gardiner — findes det Billede, som det er et af min Rejses Hovedformaal at faa at se.

Udenfor Palæet sidder Vagten og stirrer paa Sporvognenes røde og grønne Lygter, der kommer og gaar fra Samlingsstedet paa Dam. Med klangfuld Røst, men noget hakkende Foredrag spiller Klokkerne i det lille Taarn en Melodi af Händel. En lystig Tagfat begynder paa Fliserne. En ung, men allerede lidt korpulent Karl maa anstrænge sig af alle Kræfter for at indfange en lys blaa Kjole under en af disse sirlige hvide Kapper, der klæder de hollandske Tjænestepiger saa godt. Under Tilskuernes Deltagelse lykkes det ham; uden at agte denne Deltagelse tager han straks sin Løn i

nogle forsvarlige Trykkys, pustende og leende slentrer Parret Arm i Arm ned ad Kalverstraat.

Jeg mindes den første Gang jeg var her, for 13 Aar siden, den Gang den gamle Konge holdt Bryllup med den unge Dronning, da der paa Dam var Begfakler og Transparenter og maleriske Optog, og alle Vegne Jubel og ellevild Lystighed. Lykkelig over at have set Byen i Feststemning, indbildte jeg mig, at Byen til andre Tider vilde have et traurigere Fysiognomi. Man komme hertil naar man vil, og man træffer flere glade Ansigter, møder flere Udslag af overgivent Livsmod og hører oftere en fornøjet og fornøjelig klukkende Latter end noget andet Sted i Verdens Jammerdal. Det gode Humør virker smittende; man tilgiver gærne de gamle Genremalere deres stadige Oprømthed, om det ellers er noget, der behøver at tilgives.

Fra Kalverstraat gaar Menneskestrømmen over Broen ved Mønttaarnet ned mod Rembrandtsplein, der ligger glimrende oplyst af det skærende stærke, koldt-hvide elektriske Blus ved *Hôtel des mille colonnes*.

I Halvmørke udenfor den skarpt belyste Plet ved den søgte Kafe staar bag unge Træer en Statue af en stor Mand. Om Dagen er den tarvelig, Krop, Klæder og Klumper uden Sjæl. Men ved Aften virker den stemningsfuldt. Støttet paa højre Hofte, med Hænderne sammenlagte foran sig, betragter han deroppefra Fortovets Mylder som en stum, tankefuld, kritisk undersøgende Iagttager.

Paa Sokkelen staar Rembrandts Navn.

III.

Ude ved Vondelsparken ligger det ny Rigsmuseum, en statelig og pragtfuld Bygningsmasse med Taarne og broget Stads, et imponerende Skuestykke som en fantastisk og pompøs middelalderlig Fyrsteborg i en moderne Operadekoration, og vistnok den sletteste, den umuligste Museumsbygning, som vor paa daarlige Museumsbygninger ganske frodige Tid har sét fremstaa.

Den synes ikke bygget til Ære for de gamle Malere, ikke bestemt til at huse deres Billeder. Den overdøver deres Tale med sine egne Pretensioner, Billederne synes at være Biting, som man faar i Tilgift, Bygningen selv at være det fornemste og vigtigste. Det er som om man med Flid havde stræbt at skabe de Forhold, der vilde være de gamle Billeder mest til Skade. Tilmed er Lyset ikke godt; i Sidekabineterne langs den Gang, der fører til „Nattevagten“, er det elendigt.

Det gamle Trippenhus var sikkert ikke Idealet af en Museumsbygning. Og dog! Hvor hyggelig var ikke f. Eks. Salen med Duppers Samling, Narren af Frans Hals, Hobbemas Vandmølle, Spindersken af Maes og de smaa Landskaber af Ruisdael. Alle disse Billeder synes mindre værd hvor de nu hænger. Det er ikke til Rum som Rigsmuseets, at de gamle Hollændere har malt deres Billeder.

Ophængningen er ikke beundringsværdig. I Salen med van der Hoops Samling er adskillige udmærkede Billeder sendte til Vejrs, medens ganske ubetydelige og ligegyldige Sager har faaet nogle af de bedste Pladser. Der er taget for ringe Hensyn til hvilke Billeder der klæder hinanden; et Interiør af Pieter de Hooch er f. Eks. anbragt umiddelbart over en spindende Kone af Maes, uagtet begge næsten har samme Farvevirkning.

Midt paa Bagvæggen i en Æressal, som ved selve sin Beliggenhed angives som Museets Helligdom, hænger „*Nattevagten*". Man har søgt at lade Billedets Virkning fremtræde med den stærkest mulige Virkning ved kun at give Væggene Lys, medens selve Salen ligger i Halvmørke under en mægtig Baldakin, til hvilken der er medgaaet en imponerende Mængde Tøj. Hensigten er god, men Apparatet ved Iscenesættelsen gør sig altfor stærkt gældende; det er for meget som om salig Barnum kunde have besørget Arrangementet.

Men man glemmer det jo, naar man sætter sig hen foran Billedet og fordyber sig i det.

Den diskrete Rensning, som der for et Par Aar siden er givet Billedets Fernislag, har ikke gengivet det dets oprindelige Klarhed. Men ulige værre er det, at den gamle Beskæring af Billedets Kanter i temmelig høj Grad har skadet dets mesterlige, gennemtænkte Komposition og ubetydeliggjort Meningen. Kun ved de gamle Kopiers Hjælp forstaar man, at Skytterne kommer ud fra en Port og i Sollyset drager over en Bro. Kompositionens fortrinlige Afslutning til begge Sider er bortfalden ved den samme Beklipning, der har draget Kaptajnens venstre Fod ned til Rammens Kant. Billedet er blevet mere forvirret, mindre jævnt og stort i Holdningen, end det var, da det kom fra Rembrandts Haand[1]).

---

[1]) En interessant Redegørelse for Billedets Historie og Beskæring er givet i en Pjece af Dr. Johs. Dyserinck: *De Nachtwacht van Rembrandt.* Amst. P. N. van Kampen & Zoon 1890. — *Tilskuerens* Læsere behøver jeg næppe at minde om den smukke Beskrivelse af selve Billedet, Prof. Jul. Lange har givet i dette Tidsskrift 1884. S. 415—421.

Vandalerne ved Saksen har dog handlet end værre med det berømte Billede, der længe har fulgt med Rembrandts, som Sancho Pansa fordum fulgte Ridderen med de store Maal, der har været Prosafornuftighedens afmægtigt protesterende Talsmand overfor Digterværkets Flugt, van der Helsts Billede af Skytternes Festbanket[1]). Ogsaa i Rigsmuseet hænger det i „Nattevagtens" nærmeste Naboskab og bekender sin Underlegenhed trods alle Enkelthedernes uangribelige Fortræffelighed. Portrætfigurernes behændige Sammenstilling har ikke udslettet dets Præg af at være et propert og prompte udført Bestillingsarbejde. Den altfor store Tæthed af Hoveder gør en saare uheldig Virkning, og i koloristisk Henseende er det slapt; den centrale Farvevirkning, den tykke Midtfigurs sorte Dragt ned til det stærke Blaa i hans Skærf og i Fanen, af hvilken en Flig ligger i hans Skød, er uden Charme, næsten ubehagelig. Et andet Hovedværk af van der Helst, der nu hænger lige overfor Festbanketen, og som fremstiller Kaptajn Roelof Bickers's Skyttekompagni i Aaret 1639, er egentlig bedre og morsommere, ogsaa mere vindende i sin Farveholdning med de mange milde graa og gule Toner; — Skade, at det for ganske nylig paa de Steder, hvor det har lidt, og ogsaa udenfor disse Steder, er blevet skæmmet af raa Overmaling. — Men i Favør af Festbanketen maa det rigtignok bemærkes, at dette Billede er blevet lemlæstet paa den grusomste Maade. Omtrent en Tredjedel af det er foroven skaaren bort. Indtrykket af den store, høje og rummelige Festhal, hvis Ro dannede en velgørende Modsætning til Skytternes Livlighed, er fjærnet med denne Tredjedel, der regnedes for unyttig og overflødig. — En fortrinlig Tegning af Jacob Cats efter Billedet, saaledes som det endnu i forrige Aarhundrede var, tillader os at anstille disse vemodige Betragtninger over hvad „Nattevagtens" Lidelsesfælle i sin oprindelige Skikkelse har været. —

En Elev af Rembrandt, Samuel van Hoogstraaten, har i sit teoretiske Værk om Malerkunst bemærket, at „Nattevagten" faar Billederne i dets Nærhed til at ligne Spillekortsblade. Sandheden af dette Ord staar endnu ved Magt. Paa ethvert andet Sted i Verden vilde man sagtens føle den største Beundring for van der Helsts to store Billeder, de fortjæner jo virkelig Beundring. Her, i

---

[1]) Endnu samles hvert Aar Skytterne i Amsterdam til et lignende Festmaaltid. Først 1891 har bragt det Brud paa de gamle Traditioner, at Skytterne møder i civile Klæder.

„Nattevagtens“ Nærhed, synes de, trods alle de Fortrin, man ved en nær Betragtning af dem maa anerkende, kolorerede og ikke malte, de bliver flove, kolde, kedelige og ligegyldige.

Det virker som Poesi, som Musik, dette Billede. Det er ikke Portrætkunst, ikke som en tro og skarp Karakteristik af de Mænd, der var Kaptajn Cocqs Skytter 1642, har det sit bedste Værd; Rembrandt har unægtelig malt adskillige bedre Portræter. Overraskende, selsomt og fantastisk er baade Billedets Virkning og mange af dets enkelte Figurer. Den lille Pige, der bringer Sejerens Pris, synes at være fløjen derind fra et eller andet Drømmeland bag Østens Bjærge, og der er noget fremmedartet og forunderligt, noget underjordisk, gnomagtigt over den lille gule Løjtnant, den røde Mand bag ham og den krumbøjede Trommeslager, til hvis dumpe Hvirvel Skytterne samles. De synes at vrimle frem fra det hemmelighedsfulde Dyb bag et Troldslots aabne Port, kaldte derfra af Nødskrig og angestfulde Bønner, at træde ud i et uvant Daglys som sikre Hjælpere, som Frelsere for noget stort og helligt, der er i Fare, at udfolde Fanen og lade Vaabnene blinke i Skæret af en Sol, der pludselig genvinder sin Magt. Man tror at se en Helteskare berede sig til Kamp for Fædrelandets Lykke, til Forsvar for Friheden; der er ved dens Udmarsch noget saa muntert klingende og sejersstolt jublende, noget saa dragende, lokkende, løfterigt og tantasifængslende som i *Heroica's* stærke Akkorder. De to Anføreres taktfaste Skriden fremefter er den pragtfuldt højtidelige Melodi, til hvilken alle Billedets stormfuldt brusende Akkorder samler sig. —

Billedets mørke store Masser, sortnede under de yderst uheldige Forhold, i hvilke det — halvejs forglemt — længe har hængt, en Aarsag til det mystiske Navn, med hvilket det er blevet døbt og som det vil beholde, uagtet denne saakaldte „Nattevagt“ jo i Virkeligheden fremstiller et Skyttekompagnis Udrykning til en Skiveskydning, og denne Udrykning foregaar ved Dag, i Solskin. Solskin er der i Billedet, ikke det hvide, mat mælkede Lys, som Malerne i en Tid, hvor elektrisk Belysning er Idealet, dyrker som Solskin, men en brændende Solglød, der straaler, tindrer og blænder, og overalt sender sit varme Skær i Kamp mod Krogenes Mørke. Aldrig har det været mig saa paafaldende, hvor solfyldte Rembrandts Billeder er, som paa Dage, hvor Sneen hvirvler af Sted over Amsterdam fra en trist Vinterhimmel. Baade overfor „Nattevagten“ og *De Staalmeesters* har jeg maattet spørge, om det i Sandhed var muligt, at Solen ikke skinnede udenfor. Den var der

ikke, den var kun i Billederne, kun i Rembrandts Billeder, den skinnede paa Ruitenbergs hvide Skærf, saa det næsten gjorde ondt i Øjnene at se derpaa.

Beundringsværdig er dog især Fremstillingens intensive Liv. Livet tindrer frem overalt hvor Sollyset falder, det er som om det vækkes af det, som om det ved dets Straaler rejste sig i fornyet Kraft fra Nattens og Gravens Skygger.

Mange af Hovederne, især af de bageste, er fint udtryksfulde, det skønneste er dog vel et i Mellemgrunden til højre, tæt ved en fremstrakt Haand. Blikket er saa ualmindelig sjælfuldt, fornemt spørgende, kritisk iagttagende, sagtens en Smule beslægtet med Rembrandts eget. For selve Hovedfigurerne, den store Kaptajn og den lille Løjtnant, er det vanskeligt at faa saa megen Interesse. Tydeligt nok har Maleren selv ikke haft den stærkeste Interesse for alle de Personer, der har været saa venlige hos ham at bestille deres Portræter samlede paa dette Billede. Hist og her spores det, at han har haft Besvær med at faa dem alle med, til venstre ses to Hoveder paa en Krop. Og de gode Skytter har maaske ikke haft tilstrækkelig Forstaaelse af, hvor nyt og højt det Maal var, Maleren her med hele sit Genis Fyrighed og Kraft stræbte at naa, til at føle sig fuldkommen tilfredse.

I lang Tid gjaldt „Nattevagten“ for at være Rembrandts Hovedværk. Efter at Fromentins fortrinlige Bog „Les maitres d'autrefois“ har set Lyset, er en Tilbøjelighed til at tale nedsættende om Billedet og finde det forfejlet ingenlunde ualmindelig. Hvor glimrende, fornøjelig og lærerig end Fromentins Kritik af „Nattevagten“ er, den bærer for meget Præg af den latinske Races indgroede Kærlighed for de klare Skemaers Rammer til her at yde Ret og Skel mod den nordiske Mester, der aldrig rettede sig efter gode og sunde Regler. „Nattevagten“ er visselig hverken i ren malerisk Henseende eller som Portrætkunst eller som Menneskeskildring det fuldkomneste, Rembrandt har malt. Men det er ikke Størrelsen alene, der gør det til et af hans vigtigste og vægtigste Værker. Den Art af Skønhed og Poesi, med hvilken det overrasker og fængsler, ejer det ene mellem alle hans Arbejder og ene mellem al den Malerkunst, der findes i Verden.

IV.

I Jødekvarterets Hovedgade ligger det statelige Hus, som Rembrandt ejede i sine Velmagtsdage. Her levede han omgiven

af alle de Kunstværker, han skattede saa højt. Mange unge Malere har med bankende Hjærte staaet foran Husets Dør, naar de søgte den store Mester for at indtegne sig som hans lærvillige Elever.

Kvarteret er saaledes som Goldschmidt i en af sine Fortællinger har skildret et Jødemarked i London. „Man begriber ikke, hvor alle de gamle Klæder kommer fra, og hvor de skal hen, og man begriber næsten heller ikke, hvor de mange Jødeansigter kommer fra. Der er ikke Mage til Plads i Verden; men man ønsker heller ikke at se Magen".

Her er det rigeste Galleri af Karaktérfigurer, en Maler kan ønske sig. Mellem frastødende Fysiognomier med stikkende Øjne træffer man ædelt skaarne Ansigter med Stammens Adelspræg, unge Skønheder og værdige Patriarker, hvis melankolske Miner synes at bære Sorg over den Skæbne, der har ramt Guds udvalgte Folk. Selve Livet er malerisk nok. Midt ude i Sidegadernes Ælte og Smuds handles under uafladelig Raaben og Skrigen med allehaande Genstande, af hvilke paafaldende mange synes sankede fra Møddinger og af en Ikke-Sagkyndig næppe vil takseres til at have nogensomhelst Værdi. Ved Husenes Dørstolper er der anbragt Smaahylstre, som rummer den gamle Pagts ti Bud, paa mange Skilte ses de hebræiske Bogstavers udmærket dekorative og højtidelige Flammeskrift. Plakater paa Gadehjørnerne indbyder til Deltagelse i et Purimsbal; i denne Anledning glor tætte Rækker af Masker frem fra adskillige Butiksvinduer. Besynderligt nok gengiver et stort Tal af disse Masker den velkendte Karrikatur af de gamle Jøder med det listige Grin i det graa, filtrede Skæg og med det enorme Horn af en Næse. —

Der har været Planer oppe om at Byen skulde købe det Hus, der har tilhørt Rembrandt. Det var Hensigten her at danne et Rembrandt-Museum, der skulde omfatte Gengivelser efter hans Værker, som nu er spredte saa viden om. Den nuværende Ejer forlanger nok en ublu Pris for at afstaa Huset, forhaabentlig kommer Sagen dog i Orden.

Fra hele den frodige og betydningsfulde Virksomhed som bibelsk Fortolker, Rembrandt har udfoldet mellem sit Ungdomsarbejde af Fremstillingen i Templet, (i Haag) og sit Alderdomsværk af Boas og Ruth (i Amsterdam), ejer Holland kun yderst faa og lidet vægtige Billeder. Man vilde gærne her finde Lejlighed til at se hele Rækken af de dejlige Kompositioner fra hans bibelske

Billeder, netop her i Joden-Breestraat, hvor Flertallet af dem er malte og hvor hans Fantasi benyttede det Bygningsstof som Omgivelserne bød ham.

En enkelt Side af Rembrandts Virksomhed som Maler lærer man kun at kende ved at rejse til Holland. Hans Fædreland har bevaret de tre store Portrætbilleder, som med god Grund regnes for de høje Mærkepæle paa hans Kunstnerbane, og generhvervet det bevarede Fragment af hans fjærde Hovedværk i samme Retning. Værkernes historiske Rækkefølge betegner klart hans Udvikling og Fuldkommengørelse. *Anatomiscenen* fra 1632 i Haag har allerede nok af ejendommelig rembrandtsk Poesi, Stemning og malerisk Virkning til at hæve sig op over andre hollandske Billeder af lignende Æmner, men det staar dog slet ikke disse saa fjærnt som „Nattevagten", der er malt ti Aar senere, staar de andre hollandske Skyttebilleder. Der er mere af individuel Karakteristik i „Anatomiscenens" Figurer end i „Nattevagtens", de har intet fantastisk, de er mindre benyttede som Musikakkorder, men den Harmoni, der er anslaaet, er heller ikke gennemført. Medens nogle af Tilhørerne med største Iver og Andagt lytter til Professorens Forklaring[1]), paraderer andre i Auditoriet ene og alene for at blive malte. Den pyramidalske Opbygning af Tilhørernes Hoveder er tvungen og kunstig. Og hvor mange store Skønheder Billedet end rummer, er det unægteligt — af en Rembrandt at være — spinkelt, tørt og glat malt. Dets Farvevirkning med de skarptgule, voksagtigt klare Hoveder og de noget massivt sorte Dragter er en Forfalskning af de tætte Fernislag, der, ujævnt paaførte som de er, pletvis aabenbarer, at Billedet oprindelig har været stemt i en lys og kølig graa Tone. Baade i Henseende til Stemningsfylde og til malerisk Skønhed og Kraft bliver det næsten knust af det herlige Studiehoved fra 1650, som Museets ny Direktør, Dr. Bredius, for kort Tid siden har haft den Lykke at erhverve for Samlingen og som er bleven ophængt lige ved Siden af Anatomiscenen.

Desværre er Størsteparten af den anden Anatomiforelæsning, som Rembrandt malte 1656, i Begyndelsen af forrige Aarhundrede tilintetgjort ved en Ildebrand. Det bevarede Fragment viser Liget paa Dissekérbordet, set i stejl Forkortning indefter fra de store, plumpe, udstrakte Fødder. Bag dette er Dr. Deymans Krop,

---

[1]) Jfr. Jul. Langes fortræffelige Redegørelse for Billedets Enkeltfigurer. *Tilskueren* 1884. S. 422.

Professorens Hænder demonstrerer ved Ligets blottede Hjærne, til venstre staar en ung Assistent med det afsavede Stykke Hjærneskal i højre Haand og venstre Haand i Siden, han ser til med dette tankerige Blik, Rembrandt saa ofte giver sine Figurer. Fragmentet er nu i Amsterdams Rigsmuseum ophængt mellem andre Anatomibilleder i en lille Hjørnesal, som Flertallet af de besøgende med Gru haster igennem. Det er dog vel værd at standse ved, det er et langt ejendommeligere og mere betydeligt Værk af Rembrandt end det saa meget beundrede Portræt af Elisabeth Bas, det viser, hvor glimrende Rembrandts Genius er vokset i Kraft i de 24 Aar, der er henrundne siden han malte Professor Tulps Anatomiforelæsning. Paa dette Billede er Liget malt af en ung Maler, det er svagt tegnet, frygtsomt behandlet, og set af en ung Mand, det har kun haft Interesse for ham som en stærk Lysmasse med et interessant Farvespil. Hvilken Modsætning til Liget paa Dr. Deymans Forelæsning! Det er malt med det mest overlegne kunstneriske Mesterskab, det er gribende, næsten rystende i sin storladne Melankoli. Man glemmer aldrig dette Kadaver med det udskaarne Underlivs rædselsfuldt gabende Dyb mod det tindrende Lys paa det hvide, nøgne Bryst, hvor Forraadnelsen allerede har begyndt at sætte Mærke, og med det — af den til begge Sider nedkrængede Senehue — overskyggede Ansigts bittert sørgmodige Udtryk af dødet Smærte, af en uhyre Lidelse, der har udstridt i tunge Suk. Han har virkelig — som Lange træffende har sagt — faaet en slaaende Lighed med en Kristus i Forsoningsdøden, denne 22-aarige Indbrudstyv, hvis Lig er blevet udleveret til Anatomikammeret, og over hvem Videnskaben holder sin kolde Ligtale til Belæring for unge Studenter. Dette var jo dog et Menneske, født af en Moder, der sagtens har smilet ved hans Vugge, baaret ham med Fryd i sine Arme og haabet ham Lykke paa den Gang gennem Livet, hvis Forvildelser han har sonet ved sin tidlige Død. Og i det blege Ansigts Skygger taler Mennesket i ham endnu for sidste Gang, taler om, hvad vi andre har i Vente, mere fængslende end Professoren i sit Foredrag over de kunstige Vindinger i Tyvens Hjærne.

Men det skønneste af Rembrandts Billeder i Rigsmuseet og sikkert det i rent malerisk Henseende skønneste mellem alle Rembrandts Billeder er *De Staalmeesters*, Forstanderne for Klædemagerlauget i Amsterdam 1661. Det er anbragt i den store Portrætsal, hvor Hundreder af Ansigter stirrer frem fra Væggen og efter bedste

Ævne søger at forstyrre Indtrykket af Rembrandts Billede. Alle de andre Portræter blegner for dette i en Grad, saa man ynkes over dem; i sig selv er det dog smukke og hæderlige Arbejder. Selv Cornelius Troost var en saa brav og dygtig Repræsentant for Paryktiden, at han ingenlunde har fortjænt at latterliggøres ved at faa sit omfangsrige Hovedværk hængt op lige overfor „De Staalmeesters“.

„Nattevagten“ gør et lignende Indtryk som Skuet af et oprørt Hav med Solblink over Bølgernes bratte Brydninger, „De Staalmeesters“ virker som Synet af Havblik i Aftenrøde. Der er en egen majestætisk Ro i dette Billede. Det har den største Simpelhed, Enkelthed og Klarhed i Virkningen, det synes i sin klassiske Ligefremhed og Naturlighed slet ikke komponeret og er i Virkeligheden et Mesterværk i Kompositionen. Intet er overflødigt eller undværligt, alt er paa rette Plads, alt samvirker til dette forunderligt betagende Indtryk af en velgørende og fuldendt Harmoni, som næppe noget andet Billede af nordisk Kunst giver i saa høj en Grad og intet andet Billede giver paa denne Maade. Men man maa se selve Billedet for at forstaa det, endog de bedste Gengivelser giver vrange Forestillinger om dets ejendommelige Skønhed. De lader altfor let tro, at den Lighed i malerisk Karakteristik, der findes mellem de alle lige individuelt sjælfulde Hoveder, kan være en Fejl. Den er et Fortrin, en Del af Harmoniens Betingelser, og den forklares fyldestgørende af det maleriske Motiv, af den gyldne Solskærstone, i hvilken Rummet og Figurerne er badede og som giver Farvevirkningen dens vidunderlige mættede Kraft og indsmigrende Blødhed. Det er et Velbehag, en Salighed for Øjnene at lade dem udhvile i Betragtningen af disse Farver, at se Lyset spille ned over det graa Haar paa Figuren længst til venstre og inddrikkes af alle de brede, hvide Kraver over de sorte Dragter, at se den Rigdom og Mildhed, der er i Bordtæppets Røde, denne enestaaende, ædelt saftfulde og uforglemmeligt kostelige Røde, som straaler i stærkest Glans nederst i Billedets Midte. Man skulde tro, at Betragtningen af dette Billede maatte kunne indgive alle den Kærlighed til Malerkunst som Malerkunst, der nu er saa sjælden!

Det er bestilt og malt til en Forsamlingssal i Klædemagerlaugets Bygning, „Het Staalhof“. Billedets Figurer synes at overvære et Møde. Den ene af dem rejser sig som for at besvare en Forespørgsel, til hvilken han opmærksomt lytter med Blikket rettet mod Forespørgeren og mod os. Tre af hans Kollegaer ser ligeledes ud mod Forsamlingen, de to ligesom han med højst alvorlige Miner,

den tredje, den yngste, med et stille, lunt, noget sarkastisk Smil. Den femte Oldermand værdiger ikke mere Interpellanten saa megen Opmærksomhed, han lægger sin højre Haand demonstrerende ned paa den opslagne Protokol foran ham, dèr staar Svaret. Tjæneren, der staar med blottet Hoved bag de ærværdige Herrer, betragter smilende og forventningsfuld den, der har rejst sig for at tale.

Der er noget næsten trolddomsagtigt levende i det Blik, Billedets Figurer hæfter paa os. — Jeg har altid haft vanskeligt ved at forstaa, hvorledes Carl Bloch, der skattede Rembrandt saa højt og forstod ham saa godt, har kunnet lade Blikket mod Beskueren spille saa stor en Rolle i sine Billeder og Altertavler. I alle sine bibelske Fremstillinger afslører Rembrandt os Sjælelivet hos Figurer, der intet aner om at de bliver iagttagede og mindst af alle Malerkunstens Figurer agerer for Tilskuere. Men der er dog en Erindring om Rembrandt i Blikket mod Beskueren i Blochs Christian den anden og Christus-Consolator, en Erindring om Rembrandts Portrætbilleder, om Blikket fra Figurerne i „De Staalmesters", et klogt og sjælfuldt Blik, dybt alvorligt, noget bekymret, næsten sorgfuldt, men værdigt, stolt, kongelig fornemt. Saaledes sér de Mænd frem for sig, der med rolig Samvittighed kan staa til Regnskab for deres Livsgerning, men kender Verden godt nok til ikke at vente dens Tak. De jævne Klædemagere har ganske samme Udtryk som selve Borgmester Six paa Rembrandts Portræt, de synes at være lige saa agtværdige, grundhæderlige og solidt dygtige Repræsentanter for Borgerskabet i Amsterdam i Hollands Storhedstid, den Tid og de Mennesker, over hvilke Billedet er det skønneste og stolteste Monument. —

Endnu et fremragende Værk af Rembrandt ejer Rigsmuseet i *Boas og Ruth*, den saakaldte *Jødebrud*, malt — efter „De Staalmeesters" — i Kunstnerens sidste og triste Aar. Fremstillingen af Æmnet kan ikke være simplere, der er ikke lagt nogensomhelst Vægt paa Iscenesættelsen. To Mennesker, der har staaet ene i Verden, har fundet hinanden og vundet hinanden, den unge Kvinde bøjer sig tillidsfuld og taknemmelig ind mod sin Beskytter, den gamle Mand tager hende med faderlig Ømhed i sine Arme, lægger Haanden kærtegnende ind mod det rige Hjærte, der har bragt ham Lys i Mørke, Trøst i Sorg, og nedbeder i stille, højtidelige, rørte Ord al Himlens Velsignelse over hendes lille runde, af inderlig Glæde straalende Ansigt. — Ak, hvor megen Ret havde dog ikke den advarende Røst, der fortalte os, at Rembrandt „klattede lidt,

da han blev gammel". Rembrandts tidlige Billeder er ikke malte med denne kraftige Bredde, denne hensynsløse Forvovenhed. Men hvilken Pragt i Farven er der ikke naaet ved denne utroligt dristige Teknik! Der skinner Glimt af rødt frem under den brune Grund, Paletkniven har sat tykke Klatter af funklende gult op i Mandens Ærmer op mod de grønlige Farver i hans Dragt, de lette, tommebrede Penselstrøg i Ruths røde Kjole har ladet Farven bevare al dens Saft og Intensitet. I hendes Liv har pletvise Lasurer brudt det røde i et Orangeskær, der staar i den fineste Samklang med Ærmets graagrønlige Tone. Overalt bærer denne Behandling Præget af en fyrig Lidenskab, af et guddommeligt Raseri, som om Maleren, da han følte Døden staa ventende paa hans Tærskel, havde opbudt sin sidste Kraft for at virkeliggøre, hvad han gennem hele sit Liv har drømt, at naa en Farve med Guldets flammende Glans og Ædelstenenes blinkende Spil, at omskabe Oljefarven til et lysende Stof, at indfange Solen. —

V

Den første Morgen efter min Ankomst til Amsterdam henvendte jeg mig i Palæet for at spørge, naar Billederne dér var til at se. Til min Forundring gættede Portneren rigtigt mit Ærende, mit Navn, mit Hjemsted, og meddelte mig, at der foreløbigt blev nægtet alle Adgang til at se det Billede, som forestillede Claudius Civilis og som efter de af Dr. de Roever i *Oud Holland* fremførte Oplysninger var formodet at være et Værk af Rembrandt.

Jeg søgte og fandt Dr. de Roever i Arkivet paa Raadhuset. Han modtog mig med den største Elskværdighed. Senere besøgte jeg ham i hans Hjem, hvor jeg blev i højeste Grad overrasket ved at finde det sidste Hefte af „Tilskueren", et Numer af „Politiken" og en Mængde Bøger af nyere nordisk Literatur. Den elskværdige Fru de Roever interesserer sig levende for denne og læser vort Sprog.

Det Hefte af *Oud Holland,* der indeholdt de Roevers Afhandling, var ikke inden min Afrejse naaet til København. Jeg læste den her paa Raadhuset i Amsterdam. Ved at jævnføre en hidtil overset Angivelse i en gammel Stadbeskrivelse over Amsterdam med en mellem Rembrandt og en af hans Kreditorer affattet Kontrakt, var de Roever kommen til det Resultat, at Rembrandt havde malt et kæmpestort Billede af Claudius Civilis til et Felt i Raadhuset, — det nuværende Palæ, — og at Billedet rimeligvis

var det selvsamme, der fandtes paa den Plads, til hvilken det var bestemt. I lange Tider havde dette Billede gaaet for at være et Værk af den tarvelige Maler Jürgen Ovens. I sig selv var det dunkelt, og i Aarhundredets Begyndelse var der opsat Skillerum i Palæet, saaledes at Billedet nu var kommen til at hænge i det yderste Mørke. Naar det blev bragt ned for Dagens Lys og undersøgt dér, vilde det maaske stadfæste de Roevers Formodning.

„Naa, og nu?“ spurgte jeg. „De ved, at jeg antager det for sikkert, at Billedet i Stockholm er en Rest af Rembrandts Billede til Raadhuset her. Det har vel vist sig, at det virkelig er bleven erstattet med et Arbejde af Ovens?“

„Det er rimeligt, at De har Ret, hvad Billedet i Stockholm angaar,“ svarede Dr. de Roever. „Men det er dog muligt, at jeg ogsaa har Ret. Læg Mærke til, at der i Kontrakten er Tale om *verschildering*, ɔ: Omarbejdelse. Rembrandts første Billede har sikkert ikke tilfredsstillet Bestillerne, han kan da have malt et nyt, som endnu er blevet siddende paa sin Plads. Endnu er Billedet ikke blevet undersøgt. Jeg selv har kun paa en høj Stige kunnet oplyse smaa Pletter af dets nederste Kant med en Lygte. Det ligger iøvrigt udenfor min Kompetence at kunne afgøre, om det er af Rembrandt eller ej. Men sikkert er det, at det synes meget bredt og kraftigt malt, og der er en rød Farve, som ligner den røde paa Jødebruden.“ —

Intet Under, at min Nysgærrighed efter at faa Billedet at se voksede til en Utaalmodighed, der plagede mig i alle de 8 Dage inden den 18 Marts, paa hvilken Dags Formiddag Billedet vilde blive oplyst ved Kalklys for en lille Kreds af særligt indbudne. I det Værelse, hvor vi mødtes, blev der vist os et Fotografi efter en Del af Billedet, taget under et nogle Dage tidligere anstillet Forsøg paa at oplyse det store, mørke Lærred. Et Blik paa dette Fotografi var nok til at lade al Spænding svinde. Det var aabenbart ingen Rembrandt, men et raat og banalt Dekorationsmaleri.

Fra det under van Campens Navn i 1664 udgivne Værk over Raadhuset i Amsterdam kendte jeg forud Billedets Plads, vidste, at det var stort og anbragt højt oppe. Men Virkeligheden overtraf mine Forventninger. Jeg har ingen Maal paa de Stiger, vi entrede opad, inden vi naaede det Stillads, der var anbragt ved Billedets nederste Kant, men jeg anslaar denne til at have omtrent samme Afstand fra Gulvet som 2den Sal i et almindeligt københavnsk Hus har fra Gaden. Og det sorte Lærred i det hvælvende

Felt syntes fantastisk kolossalt, vi blev alle saa myresmaa foran det. Det stærke Lys fra en stor Reflektor straalede ind over det, men formaaede dog kun at lade enkelte Partier af det skiftevis træde ud af den bælgmørke Nat.

Det vilde være uretfærdigt helt at fordømme Billedet efter det, vi under disse Forhold saa. Muligt kan det have gjort ganske god Virkning som Dekoration, for ædlere Dyder er det i hvert Fald ganske blottet. Dets Stil er Frasestil, dets Behandling den mest bundforlorne Malersvendevirtuositet. I den hellige Lund, oplyst ved Fakler, er Bataverne forsamlede om et Bord til venstre i Billedet, til højre, for Bordenden, staar deres Høvding i Rustning, med Hjælm og vajende Fjerbusk, rank i Profil, med venstre Arm hævet og Haanden pegende mod Himlen, hvor Halvmaanen lyser mellem Træernes Løv, — en Frasehelt omtrent af samme imponerende Værdighed som Operafigurerne paa et Billedark fra Neu Ruppin. — Kompositionen er plump, alle Figurerne er lige forsorent og lige udygtigt tegnede og malte, paa hele det drabelige Lærred er der kun et eneste Hoved — en Krigerprofil i Klyngen bag Bordet, — hvor Udtrykket er smukt. Heller ikke Farven synes synderlig dejlig; til Ære for Dr. de Roever være det dog bemærket, at naar man kun formaar at oplyse en enkelt Plet af Partiet nederst til højre, — en Dreng, der skænker Vin i et Bæger, — tvinges man derved ikke absolut til at opgive Haabet om at finde en Rembrandt.

Enkelte af de tilstedeværende Herrer fandt Billedet for daarligt til at kunne være af Ovens. Han kan være en flink Portrætmaler og Portrætraderer, men naar man har lært ham at kende gennem Forherligelserne af det Gottorpske Hus paa Frederiksborg Slot og set den Apoteose af Kong Kristiern den første, der var udstillet her i Kunstforeningen, venter man dog ikke at finde megen Alvor og Dybde i hans historiske Fremstillinger. Billedet i Palæet er hverken værre eller bedre end Billederne paa Frederiksborg, det ligner dem ikke, ret i Haandelaget, men Ovens var Mand for at male i mange forskellige Manérer, og der er ikke Grund til at tvivle om Rigtigheden af de gamle Vidnesbyrd, der nævner ham som Billedets Maler, selv om de ikke har Ret, naar de forsikrer, at det er dejligt.

Vore Anskuelser om Billedet tilførtes en Protokol. Dr. de Roever erkendte, at det umuligt kunde anses for at være et Værk af Rembrandt. Kun én, en ældre Herre ved Navn Maschhaupt, antog, at Rembrandt nok kunde have malt det; — Herren tilgive

ham! — Særlig lidenskabeligt blev han imødegaaet af Dr. J. Six, en Descendent af Rembrandts Ven og Ejer af den berømte og fortrinlige Malerisamling, der iøvrigt ikke stammer fra Borgmesteren. Arving af et fint Navn og et fint Hjem har Dr. Six ogsaa mere personlige Dyder. Han er nu Professor i Kunsthistorie ved Amsterdams Akademi, tidligere har han beskæftiget sig med klassisk Filologi. Hans Doktordisputats om Medusahovedet regnes for at være et udmærket Arbejde, de faa Afhandlinger, han har skrevet til „Oud Holland", hører til Tidskriftets vægtigste.

Undersøgelsen af Billedet i Palæet bragte det Resultat, jeg havde ventet. Rembrandt har malt det samme Æmne i et Billede af samme Størrelse for den samme Plads, og det har virkelig været opsat her. Et Fragment af det er i Stockholm, en Tegning i München viser Kompositionens Hovedtræk. Den svarer nøjagtig til Feltets foroven afrundede Format, og naar ved Tegningens Hjælp Billedets oprindelige Størrelse beregnes efter Udklippets, naar man Feltets Maal, omtr. 5½ Meter i Bredden og 5½ i Højden. Om dette saa indlysende rigtige Resultat kom vi hurtigt alle til Enighed. —

VI.

Jeg fulgtes fra Palæet med Dr. Bredius. Han fortalte mig, at ogsaa Dr. Hofstede de Groot havde ventet dette Resultat, og indbød mig til at besøge sig i Haag, hvor han er Direktør for Samlingen i Mauritshuis.

Med den allerstørste Forbavselse erfarede jeg i Holland, at Bredius, hvis Forskninger har kastet et helt nyt Lys over det hollandske Maleris Historie, og som overalt i Udlandet med velfortjænt Ærbødighed betragtes som den ypperste Autoritet paa sit Omraade, som et af den moderne Kunsthistories mest lysende Navne, i sit eget Land har mange mægtige Uvenner, der ivrigt og utrætteligt modarbejder ham i smaat og i stort. Jeg forstaar ikke, at det er dem muligt. Frasét hans rent videnskabelige Fortjænester, om hvilke det dannede Publikum i Holland maaske hører mindre end det dannede Publikum i Tyskland og Frankrig, ja selv i Danmark, har han de største Krav paa sine Landmænds Tak. Naar man har sét Samlingen for faa Aar siden, er det i høj Grad paafaldende, hvor meget den har vundet ved at komme under Bredius' Ledelse. Han har forstaaet at benytte de gode Betingelser, som Bygningen i sig selv — fremfor det forfejlede

Rigsmuseum — byder for at kunne være et hyggeligt og passende Hjem for en udsøgt Samling af gamle Billeder. De Billeder, han har anskaffet til Mauritshuis, er Værker af første Rang, og intet synes at kunne være mere urimeligt, end naar hans Uvenner bebrejder ham, at han for et sjælden fortrinligt og vidunderlig velbevaret Strandbillede af Simon de Vlieger har betalt en højere Pris end den, de Vliegers Billeder sædvanligt naar. Endnu urimeligere er det dog, naar de samme Mænd har søgt at rejse Tvivl om Ægtheden af det fuldendt dejlige Studiehoved af Rembrandt, som Bredius har erhvervet for Samlingen i Haag.

Ofte, endog meget ofte, køber Bredius alligevel Billeder, som Sjældenheden eller den kunsthistoriske Interesse fremfor de rent kunstneriske Egenskaber giver Værd. Men han køber dem for sine egne Midler og for at forære dem til Rigsmuseet i Amsterdam, hvor den Art Billeder efter hans Mening har deres rette Plads. Jeg bemærkede, at han, da vi i den literære Klub i Haag fik Aviserne, først søgte Kurslisten. Til Forklaring fortalte han, at der var tilbudt ham en Rembrandt, som han havde Lyst til at købe. „En udmærket Rembrandt fra hans senere Tid og et Billede, der er godt kendt, men jeg er ikke saa gal at fortælle Dem hvad det er for et. Det koster 80,000 fr., og det vil jo ikke vare længe, inden det er umuligt at opdrive en Rembrandt til den Pris. Men min gamle Fader fraraadede mig det paa det bestemteste, det er jo ikke saa længe siden, at jeg gav en temmelig høj Sum for den Rembrandt, jeg har laant Museet. Jeg vil ikke gøre ham imod, desuden — Papirerne staar daarligt.“ Resigneret fortsatte han sin Frokost, det var for Resten en udmærket Frokost, vi fik. —

Bredius har ikke noget stærkt Helbred, og han er altid overbebyrdet med Arbejde. For sig selv har han altid nok at gøre, alligevel yder han med største Beredvillighed sin værdifulde Medhjælp til Størsteparten af de ny Gallerikataloger, der udkommer. Han var netop i Færd med at samle Oplysninger sammen til den ny Fortegnelse over Samlingen i Stockholm, som udarbejdes af Dr. Georg Göthe. Vi talte om Granbergs fortræffelige Katalog over de svenske Privatsamlinger, og han opfordrede mig indtrængende til at paabegynde et lignende for de danske Samlingers Vedkommende. Endnu har den hollandske Malerkunsts Historie mørke Pletter, hvoraf dog en stor Del efterhaanden vil kunne fjærnes ved kritiske Undersøgelser af det vidt spredte Materiale.

Paa den ene Side findes der et stort Tal af Billeder, delvis smukke og betydelige Arbejder, for hvilke det hidtil ikke er lykkedes at finde troværdige Navnebestemmelser; paa den anden Side et Utal af Kunstnernavne, der delvis har nydt Anseelse af deres Samtid, men hvis Arbejder ikke kan eftervises. Hvor mange brave Kunstnere har Bredius ikke allerede draget frem fra en højst ufortjænt Glemsel! De unge hollandske Kunsthistorikere følger hans Eksempel; især har Dr. Hofstede de Groot i de sidste Aar fremført en stor Mængde interessante og betydningsfulde Oplysninger om de gamle hollandske Malere. [1])

I Modsætning til Flertallet af de lærde Kunstforskere er Bredius en virkelig Kunstelsker, der interesserer sig levende for moderne Kunst og dømmer denne forstandigt. Sammen besøgte vi Jakob Maris, den bedste og den mærkeligste af de mange gode moderne hollandske Landskabsmalere. Væggene i hans Atelier var behængte med store, gamle Gobeliner, i hvis falmede, blegt blaaligtgrønne Farver de vævede Landskabers strænge og højtidelige Kompositioner fremtræder som en poesirig Drøm om Lyksalighedens Ø. Deres fine og ædle Harmoni blev ikke brudt af Billeder eller

---

[1]) Han staar i Færd med at offentliggøre en Afhandling om den dygtige Kunstner Joannes van Noordt, af hvis sjældne Billeder flere nu er i Danmark (Moltkes Samling og Samlingen paa Gaunø.) For de Angivelser, der i denne og andre kommende Arbejder af samme Forfatter findes om Billeder i danske Samlinger, har jeg Ansvaret, hvad jeg bør vedstaa, da flere af de der givne Bestemmelser er nye.

Da der her tilbyder sig en Lejlighed til at tale om Bestemmelser af gamle Billeder, benytter jeg den til at give nogle Rettelser til Kataloget over de i Fjor i Kunstforeningen udstillede. Jeg har om Lægebillederne udtalt, at de mindede om Arbejder af den fortrinlige Portrætmaler Werner van Valckert. De er af ham, derom kan der ikke være mindste Tvivl, efter at vi har jævnført Fotografierne efter dem med hans Billeder i Amsterdam. Rimeligvis er de malte til Læge-Gildet i denne By (Dr. de Roever anførte Grunde for denne Formodning). Van Valckert udførte flere Arbejder for Kristian den fjærde, han har maaske opholdt sig her i Landet, og Lægebillederne kan være det Maleri, han skal have skænket til Studenterne paa Regentsen (Weinwichs Kunstnerlexikon, 1807, S. 182.)

Det smukke Dameportræt, der efter en gammel Tradition var tilskreven Jordaens, skyldes ikke denne, men en Maler, hvis Navn ikke kendes og af hvem ganske lignende Portræter findes i Samlingerne i Antwerpen og Darmstadt. Mandsportrætet, der af Høyen var tillagt de Keyser, stammer i Karakter, Behandling og Farve nøje overens med et Portræt i Museet i Rotterdam (Nr. 61) som er signeret af Jacobus Delff.

Møbler; et Par Billeder, Maleren havde under Arbejde, stod paa Staffelier og nogle af hans Studier paa Gulvet langs Væggene. Som rimeligt er, har de moderne hollandske Malere lært meget af deres Landsmænd fra det 17de Aarhundrede og lægger særlig Vægt paa i deres Billeder at faa en blid og fuldendt Harmoni af Linjer og af Farver, undertiden kan de forfalde til det lidt for brune og sausede, enkelte af dem maler Billeder, der i for høj Grad nærmer sig til at være Imitationer af de gamle. Jakob Maris hører ikke til disse, han er en virkelig original og betydelig Kunstner, ingen er hans Lige i at kunne male en Luft med solbelyste Skyer, saa Skyerne bevarer al deres Lethed og straaler med blændende Solglans, dog forekommer det mig, at hans Byprospekter — paa en smuk Maade — fortæller, at de er malte i en By, hvor Vermeers Prospekt af Delft er en af Galleriets skønneste Perler. Dette vidunderdejlige Billede har den samme rige og klangfulde Valørskala, som Jakob Maris benytter med et Foredrag, der er bredere og blødere, men som sløjfer den Skønhedsfylde af Enkeltheder, Vermeer har ladet tindre frem i Forherligelse uden at tabe Helhedens harmoniske Virkning. Malerne i vor Tid synes paa dette Punkt at være stillede overfor et Enten-Eller; naar Valget er uundgaaeligt, bør det erkendes, at Jakob Maris har valgt den bedste Del.

De moderne hollandske Malere fortjænte at være mere kendte i Danmark end de er. Den Sans for Helhed og Harmoni, som udmærker de bedste af dem, er sjældnere hertillands end de fleste tror. De sætter en Ære i at være nationale, men bekender dog ærligt, at de har uddannet deres maleriske Opfattelse under Indflydelse fra fransk Kunst, især fra den store franske Kunst fra før og ved dette Aarhundredes Midte. Dennes bedste Mænd, Corot, Millet, Dupré, Rousseau, Daubigny o. s. fr. er mindst lige saa godt repræsenterede i Marinemaleren Mesdaghs fortrinlige Galleri som i de offentlige Samlinger i Paris. —

Baade Bredius og de Roever er endnu unge Mænd, næppe 40 Aar gamle. Hofstede de Groot, der er ansat som Under-Direktør ved Samlingen i Haag, er — hvad hans Doktordisputats om Houbraken fortæller — født d. 9 Nov. 1863, altsaa kun 27 Aar. Naturligvis er det Samlingerne til Gavn og Lykke, at der ved Besættelsen af slige Embedsposter kun tages Hensyn til Sagkundskab og Duelighed. Omtrent jævnaldrende med Hofstede de Groot er en anden af Hollands dygtigste Kunsthistorikere, E. W. Moes,

Forfatteren til *Iconographia Batava* [1]). Jeg har ham at takke for en væsentlig Del af min Rejses Udbytte. Han var mig og en dansk Ven en kyndig og elskværdig Fører i alle de gamle Stiftelser i Amsterdam, hvor man finder Lejlighed til at glæde sig ved at se udmærkede Portrætbilleder af de gamle Malere i klædeligere Omgivelser end deres Arbejder i Rigsmuseet har. De færreste véd, hvor store Skatte disse Stiftelser endnu rummer. Man maa se van der Helsts Ungdomsarbejde i det walloniske Vaisenhus for at vide, hvor nøje han oprindelig har sluttet sig til den ældre amsterdamske Modemaler Claes Elias. Der er selv Kunstnere, hvis Værd man aldeles ikke aner, naar man ikke har søgt dem paa disse Steder. Ingen har sluttet sig nærmere til Rembrandts Portrætkunst end Jakob Adriaensz Backer i sit Billede af Regentinderne i Vaisenhuset ved Kalverstraat og i Portrætet af Uitenbogaerd hos Remonstranterne.

Moes er ansat ved Universitetsbiblioteket i Amsterdam, hvor han flittigt gennemgransker den gamle hollandske Literatur for deraf at uddrage de sparsomme og spredte Oplysninger om den Malerkunst, der er bleven Nationens Stolthed. Det undrede mig, ogsaa her at finde Interesse for danske Forhold. Der blev forebragt mig nogle Spørgsmaal om danske Teaterforhold i det 17de Aarhundrede, paa hvilke jeg ikke ævnede at give Svar. Vi kom derved til at tale om de hollandske Skuespil, jeg vilde gærne se et af dem og spurgte om de spilledes jævnligt. Svaret var benægtende, deres Frisprog blev regnet for altfor uanstændigt til nu at blive taalt. Med Stolthed fortalte jeg, at Holberg, der ikke havde nægtet sig adskillige smaa Friheder, fremdeles blev spillet i København. „Aa, Holberg kender vi godt, men han har intet af den Art.“ Jeg protesterede, og vi fik en hollandsk Oversættelse af Holberg fra Midten af forrige Aarhundrede frem. Den syntes at være nøjagtig og fortræffelig, men ved nærmere Eftersyn viste den sig at være kemisk ren for alle djærve Udtryk; de Repliker, hvor saadanne forekommer, var enten udeladte eller omformede. Man overraskes ved at finde slige Tegn paa Snærperi i Jan Steens Land.

---

[1]) Af det nysudkomne andet Hæfte ser jeg, at Subskribenternes Antal kun er lidt over 100, deraf er de 40 offentlige Biblioteker. Det er i høj Grad sørgeligt, at Udgivelsen af slige Værker i Holland stedse maa kæmpe med økonomiske Vanskeligheder. Selv Tidskriftet „Oud Holland“, hvis Betydning for den kunsthistoriske Forskning er saa betydelig og saa alment erkendt, har kun et meget ringe Tal af Abonnenter.

VII.

Jeg skylder at give en Redegørelse for de Oplysninger, der er indvundne om Rembrandts Kolossalbillede af *Claudius Civilis*. Dets Forhistorie er allerede bleven behandlet i de Roevers Afhandling i „Oud Holland“, jeg har kun faa Bemærkninger at føje til hans klare og grundige Fremstilling af den.

Grundstenen til Amsterdams ny Raadhus blev nedlagt Okt. 1648. Den Gang stod endnu paa Dam det gamle gotiske, trange og brøstfældige Raadhus, der nedbrændte fire Aar efter. Den ny Bygning blev indviet og taget i Brug i April 1655, uagtet den da var uden Tag og uden Taarn og uden det rige indre Udstyr, den senere fik. I 1659 kom den under Tag, men dette blev først i 1662 dækket med Skifer.

Hollands største Digter, Joost van den Vondel, har 1655 i et pompøst Poem besunget Raadhusets Indvielse. Han beskriver her Udsmykningen af et Galleri med Fremstillinger af Batavernes Krigsbedrifter, som Tacitus har fortalt. „Man ser der Borgerhjærte (Civilis), Batavernes Hoved, bekæmpe Ørnene og Cæsars Krigsbannere, til Forsvar for sin Ret, med opløftet Klinge.“ Det er dog en digterisk Frihed af ham at benytte Nutidsformen, de store buede Felter, som man havde bestemt at pryde med disse Fremstillinger, stod endnu ganske nøgne. De gamle bataviske Helte af Kongsbyrd, der paa Vespasians Tid stred mod Romerne, blev opfattede som fjærne Forgængere for Vilhelm den tavse og hans Æt, der havde befriet Holland for Spaniernes Aag. Allerede i 1613 havde Generalstaterne af den flamske, men hollandsk fødte Maler Otto van Veen, Rubens' Lærer, for 2200 Gylden købt tolv Smaabilleder, der viste Begivenhederne fra den Opstand mod Romerværdet, hvis Fører var Claudius Civilis, — eller Julius Civilis, hvilket, efter hvad Dr. Carl Heraeus har oplyst, var hans rette Navn. —

I Juli 1659 fejredes Fyrsten af Anhalts Bryllup med Frederik Hendriks tredje Datter. Festlighederne fandt Sted paa Oraniens Slot i Rijswijk ved Haag; i de sidste Dage af August ventedes de høje Herskaber til Amsterdam. For at de nøgne Felter i den ufærdige Bygning ikke skulde gøre et altfor fattigt Indtryk, overdroges det den i Cleef fødte og hjemmehørende Maler Govert Flinck i største Hast at skaffe dem en foreløbig Pynt ved nogle flygtigt skitserede Dekorationer med de nævnte Æmner. Flinck var ikke alene en meget anset Kunstner, hvem Amsterdams Borgmestre

hædrede med deres personlige Venskab, han stod højt i Gunst hos Kurfyrsten af Brandenburg, der tillige var Hertug af Cleef, og Statholderen i Cleefsland, Johan Maurits af Nassau, besøgte Flinck i Amsterdam. Baade Johan Maurits og Kurfyrstinden af Brandenburg var mellem Bryllupsgæsterne, Borgmestrene var saaledes sikre paa at vinde Bifald for det Valg, de havde truffet. I Løbet af faa Dage fremstillede Flinck de ønskede Dekorationer med Trækul og lidt Vandfarve paa raat Lærred, præpareret med Lim. Vondel skrev et Digt om disse Billeder og digtede dem Underskrifter, maaské dog først Aaret efter i Anledning af et nyt fyrsteligt Besøg. Det fire Linjers Vers under Billedet af Civilis' Sammensværgelse var en Fællesforherligelse for Civilis og Vilhelm af Oranien.

I November 1659 afsluttedes en Kontrakt med Flinck, efter hvilken de foreløbige Dekorationer skulde erstattes med virkelige Billeder af de samme historiske Æmner, ialt tolv, af hvilke han hvert Aar skulde levere to til 1000 Gylden Stykket. „Da hans Aand gik frugtsommelig med Udførelsen af disse Arbejder," siger Houbraken, „behagede det den Almægtige at stanse dette Foretagende ved en Feber, der overfaldt ham og efterfulgtes af Opkastning, hvorved han afgik ved Døden inden Udløbet af fem Dage, d. 2den Februar 1660." Han blev kun 45 Aar gammel.

Efter de Roever var et til Juni 1660 bebudet fyrsteligt Besøg Aarsag til, at den slesvigske Maler Jürgen Ovens fik overdraget det Hverv at omdanne Flincks flygtigt skitserede Fremstilling af Civilis' Sammensværgelse til et virkeligt Maleri. Von Zesen fortæller i sin Beskrivelse af Amsterdam (1664) at Ovens kun var 4 Dage om dette Arbejde, uagtet han maatte præparere Lærredet og gjorde Kompositionen rigere. Heraf har de Roever draget den Slutning, at Ovens Maleri kun skulde være en foreløbig Dekoration ligesom Flincks Karton. Slutningen synes rimelig, da et Regnskab viser, at Ovens 1662 kun har faaet lumpne 48 Gl. som Betaling for „Fuldførelsen af et Udkast af Govert Flincq til en fuldkommen Komposition."

Men vi ved nu, at den er falsk. Ovens' Dekorationsmaleri er blevet paa sin Plads. Og det kan næppe være malt i 1660, da han først i 1662 har faaet det betalt.[1])

---

[1]) I en Afhandling om Ovens af Doris Schnittger i *Repertorium für Kunstwissenschaft* X, S. 149 citeres den Angivelse efter en Bog af O. Berggruen *Neueste Forschungen zur holländische Kunstgesch.*, at

Paa denne Tid havde et Billede af Rembrandt erstattet Flincks Karton. Dette fortælles i en lille Bog af Melchior Fokkens, der udkom 1662 under Titlen „Beschrivinge der vijdtvermaarde Koop-stadt Amstelredam.“ Den er slet ikke nogen Sjældenhed, men faa falder paa at gennemgranske den nøjagtigt, da der indeholdes fyldige Oplysninger i de store Pragtværker om Amsterdam, der udgaves af Dappers (1663), von Zesen (1664) og Commelins (1693.) Alligevel er det jo næsten uforstaaeligt, at Bogens Udsagn om et saa betydeligt Arbejde af Hollands største Kunstner først nu er blevet bemærket. Det heddes her: „Vi skal nu tale om Batavernes eller Hollændernes Krigsfærd mod Romerne, deres Bundsforvandte. Af disse Kampe er der allerede malt fire Billeder, to mod Nord og to mod Syd, men af den nævnte Krigsfærd skal der være otte Optrin i de otte Felter i de fire Hjørner af Galleriets Omgang. Det første staar over Figurerne af Diana og Merkurius i det sydlige Hjørne over Skatkammeret, her antages Claudius Civilis (eller Klaas Burgersen) til Fører“. Derefter følger efter Tacitus' Beretning en saare vidtløftig Skildring af Billedets Æmne. „Dette bliver fremstillet i det første Billede, som er malt af Rembrandt.“

Allerede for syv Aar siden er der af de Roever i „Oud Holland“ bleven offentliggjort en Overenskomst, der i Aug. 1662 blev sluttet mellem Rembrandt og en af hans Kreditorer, Lodewijk van Ludick, efter hvilken denne skulde „nyde godt af en Fjærdedel af alt, hvad førnævnte van Rijn faar for det Billede, han har leveret til Raadhuset, saavel af det Beløb, han, van Rijn, har at fordre, som af hvad han fremdeles endnu vil kunne profitere enten ved Omarbejdelse eller paa anden Vis, som det kan falde.“ Ved Offentliggørelsen af dette Dokument blev det formodet, at der her var Tale om en hos Rembrandt bestilt Skitse, der ikke var bleven antaget. Der er senere blevet gættet paa, at denne Skitse var den allegoriske Fremstilling af „Landets Samdrægtighed“, der findes i Museet i Rotterdam. Den er malt 1648, men kan ved sin Besynderlighed, ved sit ejendommelige stemningsfulde Præg af at være et forvirret Syn fra Johannes Aabenbaring, nok forklare, at

---

Ovens 1662 fuldførte et af Flinck paabegyndt Billede. Jeg kender ikke den nævnte Bog, og mærkeligt nok mindedes ingen af de hollandske Kunsthistorikere, til hvem jeg omtalte den anførte Oplysning, nogensinde at have hørt denne Bog nævne.

Rembrandt vanskeligt vilde sejre ved en Skitsekonkurence til et dekorativt Værk.

Gennem Fokkens ved vi nu, at han virkelig har malt et Billede til Raadhuset, vi kender dets Plads, dets Størrelse og dets Æmne. Og vi har — som foran nævnt — de klareste Beviser for at Billedet er det samme, af hvilket et anseeligt Fragment er havnet i Nationalgalleriet i Stockholm.

Om dette finder jeg ikke Grund til at gentage alt, hvad jeg tidligere har udtalt — sidst i en Polemik, der var fremkaldt ved nogle vel flotte Vendinger af den højtærede Forfatter til „Les collections privées de la Suède". — Jeg erkendte der, at jeg ikke ævnede at tiltræde den Opfattelse af Billedet som et ufuldendt Arbejde, der paany med stor Styrke var hævdet i Dr. Göthes ridderlige og dygtige Kritik af min sidste Bog. Maaske burde jeg dog nærmere have imødegaaet et Par formentlige Beviser for hans Menings Rigtighed, da han synes at tillægge dem megen Vægt. Hvad Billedernes ujævne Behandling og Enkelthedernes Utydelighed angaar, da er det samme Tilfældet med Familjebilledet i Brunsvig, hvor det f. Eks. er vanskeligt at afgøre, om Baggrundslandskabet til venstre er dækket af et Gardin eller det er noget helt andet. Paa Billedet i Stockholm er en Form, der ligner en Handske og synes at være en Rest af en overmalet Figur. Men det er meget almindeligt, at overmalte Ting æder sig frem i Tidernes Løb. Det er, for at tage et Par Eksempler fra Holland, Sverig og Danmark, Tilfældet med Forgrundsfigurer paa Vermeers Prospekt af Delft, tre Faar paa Ruisdaels Landskab (Nr. 462) i Stockholm og Konens Ryg paa Ryckarts Billede i Moltkes Samling. Af afgørende Betydning synes det Dr. Göthe, at der ved Civilis er et Sværd, som ingen holder. „Icke kan man nu tänka sig, att Rembrandt ämnat i en färdigmalad tafla ett dylikt, i ögonen fallande, drag oförklaradt!" Jo visseligt! „Nattevagten" er dog et færdigmalt Billede. Den lange Lanse, der her løber paa skraa over Billedets højre Del, støttes netop til et saadant Sværd, som ingen holder. Det er af den Slags Vilkaarligheder, man maa tilgive Rembrandt, og som det er let at tilgive[1]).

[1]) „Landsen hviler over en fremstukken Sværdklinge; men hvor den kommer fra, ser man ikke. Et og andet er overhovedet vanskeligt nok at forstaa". Jul. Langes Beskrivelse af „Nattevagten" i *Tilskueren* 1884. S. 421.

Borgmestrene i Amsterdam har slige Vilkaarligheder næppe behaget og de har sikkert følt sig frastødte af Billedets maleriske Form, men maaske dog endnu mere af Rembrandts Opfattelse af de gamle nordiske Helte. Den svarede ikke til vor, — Civilis hørte formodentlig hjemme i den ældre Jærnalder, — den svarede endnu mindre til Rembrandts Samtids. Man betragte Otto van Veens og Ovens Fremstillinger af det samme Æmne, og man vil forstaa, i hvor høj Grad Rembrandt har været overraskende. Otto van Veens Civilis er en ung romantisk Ridder med Fjerbaret, han rejser sig fra det rigtdækkede Bord, slaar ud med højre Arm, fører venstre Haand mod sit Hjærte og synes at foredrage en Tenor-arie, til hvilken alle Gæsterne ved Aftengildet i Lunden lytter med Beundring. Hvilken Modsætning til Rembrandts tavse Kæmpe, der er klædt i et saa besynderligt Skrud og skuler saa bistert med sit ene Øje, en uforglemmelig Karakterskildring af et mærkeligt Menneske, en født Høvding, en Herskernatur med Tigerens Mod og Tigerens Grumhed. Navnet er i sig selv en ret ligegyldig Sag, men der er dog mere af Tacitus' Civilis i Rembrandts Figur end i Ovens' og van Veens intetsigende Frasehelte, af den Civilis, der lod sit rødlige Haar vokse, indtil han havde fuldført Legionernes Nederlag, og om hvem det fortaltes, at han skænkede sin lille Søn fangne Fjender til Maal for dennes barnlige Øvelser i Bue-skydning og Spydkasten. Han var snild, som han var grusom, „overordentlig talentfuld“, en Vismand, der kendte Verdens og Lykkens Omskiftelser. Og med hvilken storladen Stemningsmagt har Rembrandt ikke skildret den højtidelige Handling paa Offer-stedets hellige Grund. „Disse Mænd giver sig den enøjede Høv-dings Planer i Vold, i den stille og mørke Nat er de samlede for ved hellige Løfter og dyre Eder at grundlægge og grundfæste noget, der er stort og betydningsfuldt, noget, som stærke Sjæle og stærke Arme vil kæmpe af yderste Ævne for at føre til Ære og Sejer, noget, som skal vare gennem Tiderne og ihukommes af de seneste Slægter“. *(Studier fra Sverig).*

Den samme Adkomst til Hæder for Civilis, der anføres i Vondels Vers, understreges yderligere i et Digt, som Fokkens an-fører. „Her var Civilis, nu et Forbillede for Nassauw. Da Landet laa formørket i Sorg, har Oranien ladet hele Spanien — ligesom Civilis Rom — skue, at han skulde faa sin Hævn af fyrstelige Ligs Helteblod. For femten hundred Aar siden saa man her For-billedet i den fyrstelige Regering. I Klaudius, Brinio forkyndes

Navnene Willem og Maurits og Frederik, Nassauws Helte. Saaledes rejste sig fra de fri Batavers første Grund Hollands Statsbygning med fyrstelig Holdning". Rimeligvis er det bleven paalagt Rembrandt at give en Antydning til denne Sammenligning ved at klæde Hovedfiguren i Huset Nassau-Oraniens Farver, blaat og gult; paa den Tid kendtes de som saadanne af enhver hollandsk Borger. De er meget diskret anvendte, men Farvesammensætningen bemærkes, fordi den ellers er fremmed for Rembrandts Kunst.

Naar Rembrandt har faaet denne Bestilling, antyder det, at hans mesterlige Portrætbillede af Klædemagerlaugets Formænd dog er blevet mere paaskønnet, end hidtil formodet. At hans Civilis har været Bestillerne en Skuffelse, er utvivlsomt. Efter at det er blevet opsat paa Feltet i Raadhuset, har det sikkert været Genstand for mange agtede Kunstkenderes forargede og grundige Kritik; der har været Tale om en Omarbejdelse, men Resultatet er dog blevet, at Ovens for en billig Penge af Flincks gamle Karton har paataget sig at lave en værdigere Civilis i ægte romersk Aand.

I sin oprindelige Form har dette Rembrandts omfangsrigeste Hovedværk aabenbart været fuldt saa mægtigt i Komposition, Stemning og malerisk Virkning som noget af den store Kunstners øvrige Arbejder. Fragmentet i Stockholm viser kun en Del af de Fortrin, der har udmærket det, vi maa derfor prise det som et Held, at en Tegning i München supplerer det, saa vi kan danne os en Forestilling om Værket i dets Helhed. Kobberstiksamlingen i München bevarer endnu to andre flygtige Udkast af Rembrandt til det samme Billede[1]). Paa den mindste (og morsomste) er Kompositionens Hovedtræk omtrent de samme som paa den Tegning, der vel omtrent viser Kompositionens endelige Form, men Figurerne er kun nogle sorte Klatter, der er fejede hen af Penslen i allerstørste Hast. En Figur paa Trappen synes at holde en rygende Fakkel. Baggrunden er skumle Hvælvinger, nogle skraa Linjer til begge Sider synes at antyde Faner. Den anden Tegning viser Figurerne staaende i stærk Bevægelse foran noget, der ser ud som en Art Tronhimmel. Templets Buer støttes paa Pil-

[1]) Direktøren for Kobberstiksamlingen i München, Dr. W. Schmidt, har med en Elskværdighed, for hvilken jeg skylder ham min bedste Tak, tilsendt mig to fortræffelige Gengivelser efter disse Tegninger. Det er Maleren Viggo Johansen, der har henledet min Opmærksomhed paa den mindste af dem.

ler, fra hvilke der udgaar Jærnstænger, disse bærer et Par Lamper af lignende Form som Lysekronerne af Bronce fra Empiretiden. Denne Tegning viser kun et kvadratisk Udsnit af Kompositionen og mangler forneden en rimelig Afslutning, men kan ikke med nogen Sandsynlighed opfattes som et Forslag til en Beskæring af det færdige Billede.

Naar denne Beskæring har fundet Sted, er endnu lige saa uvist, som naar og hvorledes Billedet er kommet til Sverig. Jeg tør vel smigre mig med Tanken om at have bidraget til at fremkalde Efterforskninger paa disse Punkter; tidligere har, mig bekendt, Beskæringen ikke været bemærket, i alt Fald ikke omtalt, og der var om Billedets Historie ikke givet os anden Besked, end at det 1798 skænkedes til Akademiet af en Enkefru Peill. Da jeg forfattede min første, ret hurtigt forældede Afhandling om Billedet, havde jeg vel sét (hos Clément de Ris) og hørt om et Sagn, der vilde vide, at Rembrandt havde malt Billedet i Sverig, men jeg antog det for at være en vanformet Affødning af Baldinuccis Notits om Rembrandts Ophold i dette Land. Dr. Göthe har imidlertid oplyst, at Sagnet var en gammel Tradition i den Peillske Slægt, i 1813 berettedes det af Professor Hallblad, der fra 1793 var „garde des tableaux“ i det kongelige Museum. Da jeg talte med Dr. de Roever om Balduniccis uforklarlige Angivelse, ytrede han, at det slet ikke forekom ham helt urimeligt, at Rembrandt i et af sine sidste Leveaar kunde have foretaget en Rejse til Sverig og medført det Billede, der var forkastet i Amsterdam. Det lyder rigtignok usandsynligt. Mærkeligt er det, at Østerby, der ejedes af den Peillske Familje, tidligere havde tilhørt en de Geer, som var Sverigs Gesandt i Holland fra 1660—1666, altsaa da Billedet blev malt. Da det er sikkert, at der i Slutningen af forrige Aarhundrede var den nævnte Tradition i den Peillske Slægt, kan Akademiets Sekretær, Hr. Loostrøm, næppe have Ret, naar han i sit nye Katalog over Akademiets Billedsamling fremfører den Formodning, at Peill maaske 1765 eller 1766 har købt Billedet paa et Besøg i Holland. Hr. Loostrøm har sammesteds givet den gode Oplysning fra Akademiets Arkiv, at Gustav den tredje havde ladet Billedet hente fra Akademiet for at faa det anbragt i Slottets Samling. Aktstykket, hvorfra denne Oplysning er taget, er fra 1795. Billedet blev rimeligvis allerede 1780 overflyttet til Slottet, men det tilhørte Peill, som havde lovet at forære det til Akademiet. Hans Enke indfriede Løftet, det fandtes dog deponeret paa

Slottet endnu i 1810. Forhaabentlig vil det lykkes for de svenske Forskere at finde nye Oplysninger; det forekommer mig endnu rimeligt at tro, at Billedet allerede i Rembrandts Levetid er kommet til Sverig. —

Den Iver, med hvilken min Hypotese om Odin er bleven bekæmpet efter at jeg selv har opgivet den, er for saa vidt ilde anvendt, som Baggesen har Ret, naar han siger, at „ingen, ingen Moders Siel kan slaa tilgavns en Død ihiel". Den var urigtig, men La Bruyère har dristet sig til at paastaa, at „kun aandelig Middelmaadighed skærmer for at begaa Fejl". Den var desuden kun Taget paa en Bygning og selve Bygningen er ikke bleven blæst omkuld. Baldinucci ledede til at tro, at Rembrandt, ligesom saa mange af hans Landsmænd, havde modtaget en Bestilling paa et historisk Værk til et af de nordiske Riger, og et fatalt Sammenstød af Omstændigheder, for hvilke det nu er let at finde en rigtigere Forklaring, støttede denne Formodning. Var det rimeligt at antage, at Æmnet laa lige for paa den hollandske Landevej, hvor det for lang Tid siden burde være funden? Og dog kan det ikke nægtes, at der for den rent umiddelbare Følelse var noget stødende i den Tanke, at Rembrandt skulde have malt Odin, fordi Odin aldeles intet kunde være for ham uden et tomt Navn paa en nordisk Barbar, hvis Tilværelse var ham ganske ligegyldig. Der er ellers overalt i Rembrandts Kunst smukke Spor af rent menneskelig Interesse for de Æmner, han malte. Men Billedet var jo et Bestillingsbillede. Var virkelig et Billede af Ziska, af Makkabæerne eller af Odin bleven bestilt hos ham, saa vilde han sikkert have malt det med den samme subjektive Lyrik, givet det det samme storladne Præg af Højhed og Vælde, meddelt Figurerne samme Viljestyrke, mørke Alvor og glødende Trods, nogle af de Følelser, der boede i den gamle Malers egen Sjæl og trængte til at faa Luft. Det er jo her, som om alt det, der i „Nattevagten" bruste ud med vajende Faner og klingende Spil for at erobre en Verden, efter at Solen var veget for Mulm og Mørke, med svidende Saar fra mange bitre Kampe, hvor Lykken sveg, men Æren ikke fik mindste Plet, højtideligt lovede den hellige og retfærdige Sag Troskab indtil Døden, paany beredte sig til Strid, den hedeste og sidste.

Civilis var dog mere for Rembrandt end et nøgent Navn paa en tapper Herre, langt mere end Civilis er for os. Intet kunde i Sandhed være bedre egnet til Æmne for det største og mest

monumentale Værk, det blev Rembrandt givet at male, end Skildringen af den fjærne Morgenrøde for Hollands Frihed.

VIII.

— — Rigsmuseet lukkes. Jeg har gennemgaaet Portræterne og føler mig saa inderlig træt af at se paa Billeder. Jeg søger Hvile paa en Kafé, griber et Blad, men over Avisens Spalter ser jeg de taagede Omrids af Willaerts besynderlige Portrætbillede, Mand og Kone, der i urimelige Stillinger danser Menuet paa en Strandbred, et barokt Dukkebarn tripper ved Siden af dem. Mærkeligt nok er det sjældent de Billeder, der er os de kære og gode, der saaledes ukaldede og ubelejligt træder frem for Erindringen. Det er hvad der er underligt og sært, det er nu alle de snurrigste Fysiognomier blandt Rigsmuseets Portræter, det er det Bulbiderfjæs, Attama har malt, det er Blijhofts blegsotige Dame med de bedende Øjne, Øjne, som jeg kender, som jeg har sét før. — Men det er ærgerligt at maatte mindes disse Billeder, naar man en Time eller to ønsker at være alle Minder om Billeder kvit.

Jeg vil gaa ud af Byen, ad Vesterkanten, forbi det Kvartér, hvor næsten alle de gamle Malere har boet, Lauriergracht, Rozengracht, hvor Rembrandt efter de Skuffelser, Civilis havde bragt ham, henlevede sine gamle Dage med sin Elskerinde og sin Søn og havde den Sorg at overleve dem begge. Det er en fattig Gade med enkelte gamle morsomme Huse og en utrolig Mængde af støjende Børn. En Klynge af dem synger i Kor Refrainet fra „De doofpot“: „Nej, det vil jeg ej, nej, det gør jeg ej; giv mig heller' et Brød med lidt Ost!“ Jeg drejer nu ad Vejen, der fører til Sloterdijk og Harlem, og er glad ved at finde den lidet befærdet, næsten øde.

Amsterdams nærmeste Omegn er egentlig ikke morsom. Endnu for en halv Snes Aar siden kunde man i Byens Udkanter finde Motiver, der mindede om Rembrandts smaa Landskabsraderinger, nu er alt moderniseret, forandret, forringet. Skulde jeg flytte til Holland, vilde jeg ikke bo i Amsterdam, men i Haag. Omegnen er der saa langt mere tiltrækkende, der er nær til det ærværdige og maleriske Delft, endnu nærmere til Nordsøen og Scheveningens Klitter. Denne snorlige Landevej til Sloterdijk er ret trist og ensformig, men den har dog det Fortrin, at den er ægte hollandsk i Karaktér. Til venstre løber en Allé foran de snedækte Marker og de mange smaa Villaer og Huse, af hvilke

enkelte kan minde om Landstedet paa Pieter de Hoochs smukke Billede i van der Hoops Samling. Til højre er Jærnbanelinjen og store Enge, talrige Møller sés fjærnt i Horisonten i Retning af Zaandam. Er man først paa en saadan Vej, føler man Lyst til at følge den til Ende og opsøge det interessante, den lover, at der vil komme.

Men Mørket vil snart falde paa, og der er Sne i Luften. Det er paa Tide at vende om.

Ude over den store, hvide Slette, hvor Flokke af Faar danner snavsede Pletter, ligger Amsterdam i Skumringens dæmpede Lys, dette smukke Lys, der minder om Tonen i gamle Billeder, Tonen i Dubbels' store Marine paa vort Galleri. Over Husenes mørke Masse rejser sig rankt i Luften et mægtigt Kirkespir, Spiret paa Westerkerk.

Ogsaa dette Landskab har en Art af Skønhed, de gamle Malere har forklaret og helliget. Ti den gode Kunstner har Pavens Magt til at kanonisere. Naar man fra denne Vej ser Amsterdam eller naar man fra Overveen ser Harlem -- nøjagtigt som Ruisdael har malt sin By, med St. Bavokirkens store Kolos tronende over de røde Tage som en uhyre Elefant med et lille Taarn paa sin Ryg, — saa er det med en Følelse af Ærefrygt, af Beundring og af Andagt lig den, med hvilken Japaneserne betragter deres hellige Bjærg eller Pilgrimmene Jerusalem. Men i denne Følelse blandes smærtelig Vemod ved Erindringen om, at Ruisdaels Lig førtes til St. Bavo fra Fattighuset i Harlem, og at der hist ovre i Westerkerk en Oktoberdag i Aaret 1669 blev aabnet en Grav for en anden glemt og bundfattig Kunstner, Nordens største, — Rembrandt van Rijn.

KARL MADSEN.

Ko-operative Husholdninger.

Udtrykket Ko-operativ er paa den ene Side saa lidt, paa den anden saa vel kendt, at man, samtidig med at ville gøre rede for dets Betydning, maa bede om Undskyldning for nødvendige Gentagelser.

Ko-operation betyder jo Samarbejde, Sammenslutning. Der har været skrevet og talt saa meget om det gavnlige og fornuftige ved ko-operative Indretninger, at man kan spare sig videre Argumentation. Baade socialistiske og individualistiske Forfattere priser Ko-operation. Folk som Grønlund, Miller og Frances Willard betragter hele Verdensudviklingen som et eneste, ofte afbrudt, men stedse genoptaget Arbejde i Sammenslutningens Tjeneste. Istedetfor at føre indbyrdes Krig har Slægter og Landsdele sluttet sig sammen til Nationer og Stater. — Millionæren Carnegie, der ikke kan beskyldes for at nære socialistiske Tilbøjeligheder, forarger sig over de frygtelige Militærbyrder i europæiske Lande og priser Tilstanden i Amerikas forenede Stater; der lever man fredelig og fornuftig, holder ingen staaende Hær og frygter ikke morderiske Overfald fra den ene Stat paa den anden. — Henry George, Edward Bellamy og mange flere gør stadig opmærksom paa den tiltagende Centralisation inden Handel og Industri. Smaa Forretninger opsluges af de store, og alt industrielt Arbejde samles i Fabriker. Arbejdets Fordeling i Forbindelse med de fuldkomne Maskiner sætter Folk istand til at udføre mere Arbejde paa én Dag i Fabriken, end de kunde udføre paa et Aar udenfor den, arbejdende hver for sig og med sit eget tarvelige Værktøj.

Alligevel har jo Udtrykket Ko-operation en anden og videre Betydning end Menneskers Sammenslutning i Stater, til politiske

Forbund, til Handelsforetagender eller til Arbejde i Fabriker. Menneskene arbejder nu under Konkurrencens Tryk; de underbyder og undersælger hinanden paa alle mulige Omraader, og ikke mindst paa Arbejdsmarkedet. I den ko-operative Stat derimod skulde jo hvert enkelt Individ føle sig som og være en Del af en stor Helhed. De, der arbejder i Fabriken, eier den; Betjentene ved en Forretning vil drive Handelen for fælles Regning. Hvert Menneske er berettiget til sin Andel i den ko-operative Stats Arbejde og til sin Andel af Arbejdets Udbytte. Og denne ko-operative Stat skulde jo endvidere indrømme enhver den størst mulige Frihed med Hensyn til Valg af Beskæftigelse; den skulde ogsaa sørge for dem, der ikke var istand til at arbejde, og straffe de Mennesker, der af Dovenskab eller i forbryderisk Hensigt vilde unddrage sig sin Arbejdspligt.

Bellamy har, som bekendt, givet et meget tiltalende Billede af den ko-operative Idealstat. Menneskene er misundelsesværdig lykkelige ved den nye Tingenes Orden. Fattigdom og Nød er ukendte Begreber; heller ikke kender man Ordet Kapitalist eller Millionær. Enhver er sikret et sorgfrit Udkomme, ti Jordens Rigdom slaar til for en uoverskuelig Række Aar under den fornuftige Forvaltning, som nu finder Sted. Pengebegærlighed er ophørt af sig selv. Der findes nemlig ikke mere noget Gode, som den enkelte kan købe for Penge til udelukkende Brug for sig selv eller for sin Familie. Alligevel er Verden ikke, som man kunde frygte, trukken ned i en graa og kedelig Gennemsnitseksistens. Enhver har Midler til at eksistere paa menneskeværdig Maade, men dette er blot det nødvendige Fundament for den sociale Bygning, som skal rejses, og paa hvilken ethvert Individ bygger paa sin egen Maade. At gøre materielle og aandelige Goder tilgængelige for alle, er ikke at sænke Dannelsens Niveau; det er at muliggøre Dannelse og Civilisation.

Aar 2000 vil det ko-operative System være indført hele Verden over, siger Bellamy. I sine mindste Detailler vil det virke til Befordring af Menneskeslægtens Lykke og Tilfredshed.

Men vi, der lever nu, kommer altsaa ikke til at opleve Guldalderen. Hvorfor kan vi ikke straks tilgodegøre ialfald en enkelt af de nye Idéer?

En Form af Ko-operation, som har aktuel Interesse for mange, og som kunde realiseres med forholdsvis Lethed, er ko-operative Husholdninger.

Med Udtrykket ko-operativ Husholdning menes ikke fælles Husholdning. Meningen er ikke, at Folk, enten de vil eller ej, skal bespises i kommunale Anstalter og faa sin Portion Mad serveret efter en fra umindelige Tider prædestineret Spiseseddel, som i Fattighuse, Hospitaler og Asyler. Der er heller ikke Tale om nogen fælles Dagligstue. Man kan dyrke ko-operative Idealer og forsøge at realisere dem uden derfor at ville krænke Privatlivets Fred og Familiens Hellighed.

Udtrykket ko-operativ Husholdning betegner simpelthen, at man ogsaa paa det huslige Livs Omraade kunde ønske at skaffe sig de Arbejdslettelser og Fordele, som Organisation medfører, samt at man vil gennemføre Arbejdets Deling endnu mere end det allerede er gjort siden vore Forældres og Bedsteforældres Tid.

„Intet Slags Arbejde kan stemples for alle Tider som husligt Arbejde", siger den amerikanske Forfatterinde Mary Livermore. „Hos vilde Folkeslag bygger Kvinderne Hytten, gør sig til Lastdyr, dyrker Jorden, opdrætter Husdyr, hvis der findes saadanne, væver Tøjer, forfærdiger Familiens Klæder, koger Maden, passer Børnene — kort sagt, alt det Arbejde, der hører til det simple og raa Hjemliv, er Kvindernes huslige Gerning. — — — Men, hvor Samfundet gaar frem fra Barbari til Civilisation, forandres Forholdet. — — Det er ikke mange Aar, siden vi fandt Farvekedel, Rok og Vævstol i hvert Hus. Lysestøbning og Sæbefabrikation var en almindelig huslig Industri. Man maatte forstaa sig paa Brygning, Bagning og Slagtning. Mandsklæder blev syet i Hjemmene, ikke at tale om al Slags Garderobe til Kvinder og Børn — — — Idag har vi igen som absolut husligt Arbejde: Madlavning, Vask og Strygning, tildels ogsaa Søm, dertil Børnenes Pas og Pleje og den almindelige Omsorg for Huset. — — — Omsorgen for Børnene og for Hjemmet maa altid blive et husligt Arbejde, men findes der nogen Grund til at Vask og Strygning, Søm og Madlavning vedblivende skal udføres i Hjemmet? — — — Man kan i samme Køkken lige saa godt koge Mad til sytti som til ti Personer; Udgifterne til Brændsel og til Arbejdshjælp vil ikke blive nævneværdig større i det ene Tilfælde end i det andet. — — — Hvor tyve Familier bor i samme Nabolag, kan ét Køkken og ét Vaskeri være nok for dem alle — — de skulde slutte sig sammen om at lade Madlavning, Vask og Strygning udføre for fælles Regning; paa den Maade vilde de spare Arbejde, Tid og Penge".

„Jeg bor i en respektabel Lejekaserne", siger den tyske Fru Lewald-Stahr. „I Kasernen bor otte Familier; hver' Familie har sit Køkken; i hvert Køkken er mindst én Pige beskæftiget den hele eller halve Dag med at lave Mad for de to, fire eller seks Personer, der udgør hendes Herskab. Ofte tilbringer de respektive Fruer i de otte Familier en stor Del af sit Liv i Køkkenet. Disse otte Familier burde have ét stort Fælleskøkken, i Fællesskab engagere en flink Kok og lade ham lave Mad til dem alle".

Det er mange, mange Aar, siden Fru Stahr skrev dette. Men nu som dengang ligger tre, fire, fem Køkkener lagvis ovenpaa hinanden i hver stor Leiegaard, og nu som dengang løber Fruer og Piger omkring i samme Slags lille Bur, hver især mere eller mindre optaget af samme Slags husligt Stel.

Dette Forhold vil heller ikke kunne forandres, saalænge man forlanger, at alle Kaserners Beboere paa én Gang skal blive enige om at bytte System. Den Slags Enighed opnaar man, som bekendt, aldrig. Men hverken Fru Stahr eller Fru Livermore har taget dette Faktum i Betragtning. Fru Stahrs otte Fruer skulde altsaa blive enige om at arrangere et Fælleskøkken — en stiv Fordring, naar man betænker, at sandsynligvis har ingen af dem læst eller hørt om Ko-operation i nogensomhelst Form, heller ikke nærer de nogen Interesse for sociale Spørgsmaal. Og sæt nu, at Fru Livermore kender tyve Familier, der hver for sig kunde have Lyst til at prøve det ko-operative System. Efter al Sandsynlighed bor disse tyve ikke i samme Nabolag, ialfald ikke saa nær hinanden at de alle kunde faa sin Mad fra samme Køkken; muligen er de ikke engang alle indbyrdes bekendt.

Skal der altsaa være Tale om at indføre Ko-operation paa det huslige Omraade, maa man bygge en ko-operativ Lejegaard. Bygge den efter samme Princip, som der nu bygges Arbejderboliger. Filantropi og Spekulation gaar, som man ved, Haand i Haand ved disse Foretagender. Dels vil man gerne skaffe Arbejdsklassen bekvemme og sunde Lejligheder, og dels er en Kapital vel anbragt i Byggeforetagender, der — som i London og New York — giver mindst fem Procent aarlig Rente.

At bygge et Hus i ko-operativ Stil behøvede ikke at blive nogen daarlig Spekulation. Der vilde ikke blive Mangel paa lejesøgende. I enhver nogenlunde stor By findes mange Gange tyve Familier eller enlige Personer, som kunde ønske et eller andet anderledes i vor nuværende huslige Indretning. Ikke enhver

gift Frue er begavet med huslige Interesser eller Talenter — det er maaske upassende at konstatere Faktum, men Faktum er og bliver dog Faktum.

Present company always excepted heder det saa smukt paa engelsk, men hvem har ikke, ialfald i sin fjærneste Bekendtskabskreds, en mindre vellykket Husmoder at beklage eller spotte? — Saa hører man undertiden ellers vel begavede og elskværdige Damer oprigtig vedgaa sin ringe Interesse for Madstel. At give sig af med Børn, derimod, er dem en sand Glæde. Omvendt kender sagtens de fleste den flinke og driftige Husmoder, hvis Lyst det er at rumstere i Kælder og Køkken, men hvis Talent for Børneopdragelse er saare ringe. Huset holdes i mønsterværdig Orden, men Børnenes aandelige Udvikling faar ingen forstandig eller forstaaelsesfuld Ledelse. Og hvordan har det sig med den trætte Husmoder, som gerne gav Aar af sit Liv for at slippe at tænke paa næste Dags Middagsmad? Mon hun ikke eksisterer, ogsaa udenfor Romanerne? Og de Fruer, der er henfaldne til at sy; de føler sig kun lykkelige, naar de faar Lov til at sidde i Ro ved sit Arbejde. Men Skæbnen tvinger som Regel netop disse rolige Væsener til uafbrudt Vandring mellem Barnekammer og Køkken. — Saa er der de unge Damer, som før sit Giftermaal havde selvstændigt Erhverv og fast Indtægt, og som nu ikke rigtig kan trives ved den forandrede Livsstilling. Enten synes Husarbejdet dem at være en Sinekure, eller de besværes af de nye og uvante Pligter; dertil kommer gerne Savnet af de regelmæssig tilbagevendende Gagedage. Og vi ved, at mangfoldige Familiemødre maa søge Erhverv udenfor Hjemmet. — Mange enligtstillede, selvforsørgende Kvinder trives daarlig ved Pensionsliv og trives slet ikke ved Madlavningen og Miniaturhusstellet paa sit ensomme Værelse. — Jo, der findes visselig tyve Personer eller Familier, som gerne vilde prøve et nyt System for Husholdningsførelsen, hvis dertil var Anledning uden forøget Udgift eller Ulejlighed, og hvis de havde fuld Frihed til at træde tilbage, naarsomhelst de selv ønskede det. For at imødekomme alle disse burde man bygge en ko-operativ Bolig.

At se til vilde denne blive som en hvilkensomhelst anden Lejekaserne. Indvendig maatte den indrettes noget anderledes.

Først og fremmest maatte man benytte de Bekvemmeligheder og Arbejdslettelser, der allerede foreligger. I New York f. Eks. kan man sige, at Lejekasernerne alt nu er ko-operativt indrettede,

ialfald paa mange Punkter. Hele Huset opvarmes for Ejerens Regning; ofte forsynes man ogsaa med varmt Vand til sin Vask, sit Badekar og til Køkkenbrug, ligesaa med Brændsel til Køkkenet. Gas eller elektrisk Lys er jo en selvfølgelig Ting. Gennem Huset løber en Elevator, kanske flere; en af disse er da bestemt for Personer, medens den anden staar under Opsyn af Portneren og transporterer Pakker, Kul og Ved o. s. v. omkring til de forskellige Etager. I de flottest udstyrede Gaarde har man ogsaa en fælles Vestibule, hvor besøgende kan afgive Visitkort eller nedlægge Bud hos den der stationerede fælles Tjener, der er til Disposition for alle Husets Beboere. Alle disse Bekvemmeligheder faar man frit, det vil sige, de beregnes naturligvis med i Huslejen. Men selv i ganske tarvelige Lejligheder har man i New York Bekvemmeligheder, der synes ukendte i de fleste europæiske Lejegaarde. Medens man der f. Eks. saa ofte har smaa, elendige Køkkener med en daarlig Komfur, medens man maa vaske sit Tøj i mørke og kolde Kældere og varme Vand til Bad eller Opvask paa Komfuren, er i amerikanske tarvelige Lejligheder Køkkenet henlagt til et af de bedste Værelser i Huset. Komfuren er, som en Magasinovn, indrettet paa Ilægning for længere Tid, og opvarmer igen en med Komfuren forbunden stor Vandbeholder, forsynet med Kran; saaledes har man altid varmt Vand ved Haanden til Bad, til Opvask eller til Klædesvask. Der vaskes i Køkkenet i dertil indrettede faststaaende Ballier, med Afløb; fra to Kraner forsynes de med varmt og koldt Vand. — Man kan, i Parentes bemærket, let forstaa, hvorfor der i den nye Verden er saa mange Arbejdslettelser paa det huslige Omraade. Tjænerløn er høj derovre, og mange unge Par af den intelligente Mellemklasse begynder sin Husholdning uden Pigehjælp. De fleste Arkitekter og Bygmestre, der indretter disse smukke og bekvemme Køkkener, har udentvivl haft i friskt Minde den Tid, da de maatte hjælpe til med huslige Sysler.

I den ko-operative Bolig benytter man sig altsaa af alle mulige allerede forhaandenværende Arbejdslettelser. Og saa gennemfører man Arbejdets Fordeling.

Der anlægges et eneste, rummeligt, lyst, luftigt og i alle Henseender vel udstyret Køkken. Et Rum maa indrettes til Vaskeri og Strygestue og forsynes med alle Slags arbejdssparende Indretninger og Maskineri. Begge disse Rum bør ligge øverst i Huset, for at undgaa at slet Luft derfra føres omkring i den øvrige Bygning.

Dernæst gaar vi et Skridt videre, end man hidtil har tænkt muligt. Vi indretter nemlig et af vore bedste Rum til Børnekrybbe og et andet til Børnehave og Legestue for de ældre Børn. Der maa tillige enten høre Legeplads til Huset, eller der maa være fladt Tag med højt Gitter omkring, hvor Børnene kan tumle sig.

Saa burde der være en rummelig Spisesal, muligen ogsaa et Forsamlingsværelse; dette sidste Rum er dog ikke absolut nødvendigt. Lejlighederne i Gaarden skal jo indrettes paa almindelig Maade, med Dagligstue, Spisestue, Soveværelser og Bad — kun Køkkenet mangler. Nogle Lejligheder maatte være større, andre mindre; man burde ogsaa kunne leje ud enkelte Værelser og møblerede Bekvemmeligheder.

I Virkeligheden er det intet nyt, der her skulde indføres. Børnekrybber har enhver By, Børnehaver ligesaa; Restaurationer og Vaskerier findes i Overflod. Vi er bare uvant til at tænke os disse Indretninger samlet paa ét Sted, og bestemt til at benyttes af enkelte Familier.

Men et saadant System vilde have mange Fordele forud for det nuværende.

Behagelighederne ved en selvstændig Husholdning vilde da forenes med Pensionslivets huslige Ubekymrethed. En Lejlighed i den ko-operative Bolig vilde — forholdsvis — ikke koste mere end en tilsvarende i vore nuværende Lejegaarde. Maden maatte kunne skaffes ligesaa billig eller billigere i det ko-operative Køkken, hvor alle Indkøb sker i det store, end hvor nu hver enkelt Familie besørger Indkøb og Kogning. Kosten blev sandsynligvis ogsaa bedre og mere varieret. Spisesedlen anlagdes restaurationsmæssig, med Dagens Kost og med Retter *à la carte* — for hvilke man naturligvis maatte betale ekstra. Hver enkelt Familie kunde, hvis den saa ønskede det, spise i sin egen Spisestue, benytte sit eget Dækketøj og Bordservice o. s. v., medens der serveredes i den fælles Spisesal for dem, der foretrak dette Arrangement. Der maatte idetheletaget herske den størst mulige Valgfrihed i Benyttelsen af det ko-operative System. — Med saadanne Ting som Vask og Strygning og Rengøring af Værelserne maatte enhver indrette sig, som man selv fandt billigst og mest bekvemt. Der er noget, som kaldes Snesevask, og et andet Vaskearrangement hedder Maanedsvask. Husets tjænende Aander maatte være villige til at imødekomme Beboernes Ønsker.

I aller højeste Grad valgfrit blev naturligvis Anbringelsen af Børnene. Deres Hjem blev jo altid hos Forældrene, men det stod disse frit at sende Børnene til Vuggestuen eller i Børnehaven saa mange Timer af Dagen, som de selv fandt ønskeligt.

Naturligvis maatte der vises den største Omhyggelighed i Valget af de Personer, der skulde besørge de forskellige Arbejder. Og Lønnen maatte være saa høj, at man var sikker paa at faa gode Kræfter. En flink Kokkepige vilde være en Nødvendighed, men endnu vigtigere blev det at finde en elskværdig og dannet Barnepige for de smaa i Vuggestuen og et „etisk Talent“ til at forestaa Børnehaven og føre vaagent og kærligt Tilsyn med Munterheden paa Legepladsen.

Lønningerne vilde blive højere end de tilsvarende hos enkelte Familier. Meget højere. Men der blev til Gengæld saa mange færre Personer at lønne. Naar man flyttede ind i den ko-operative Bolig, gav man jo straks sin Kokkepige Afsked. Og, ret betænkt, hvad skulde man med en egen Barnepige, naar man vidste og daglig havde Anledning til at forvisse sig om, at de smaa blev taget rigtig godt og kærligt vare paa i den fælles Vuggestue eller i Børnehaven? En Moder, der ikke har Beskæftigelse udenfor Hjemmet, kan forudsættes altid selv at ville give sig en hel Del af med sine Børn. Men det vilde bringe en behagelig Følelse af Frihed og Tryghed at vide, at man trygt kunde lægge det sovende lille Barn efter sig i Vuggestuen, naar man gik ud, og at det stod frit for at sende de ældre ned i Børnehaven, naar det var nødvendigt.

Vilde Selskabet ikke blive meget blandet i saadan en kooperativ Lejegaard, hvor alle og enhver havde Ret til at flytte ind?

Ligeoverfor vor ko-operative Bygning ligger der en anden Lejekaserne, indrettet efter det nuværende System. Folk flytter ud og ind der, som de behager; den ene Familie har intet Bekendtskab til eller nogen Omgang med den anden. Børnene leger sammen, og de voksne hilser, naar de møder hinanden paa Trapperne; det er det hele. Der findes ikke nogen Lovparagraf, som forbyder uensartede Eksistenser at samles under samme Tag, men dog har man en Slags underforstaaet Sikkerhed for, at der ikke flytter tvivlsomme Personer ind i Bygninger, beregnet paa den hæderlige Del af Samfundet. Sligt ordner sig af sig selv. Saaledes ogsaa med vor Lejekaserne. De Mennesker, der ifølge sit Væsen og sine Tilbøjeligheder er mest skikkede til at leve under

det nye System, vil fortrinsvis søge hen til den ko-operative Bolig. Og det maa atter fremhæves, at man heller ikke der behøver at komme sine Husfæller nærmere, end man selv vil. Den fælles Spisesal, Børnekrybben og Legepladsen er der, men man har ikke større Forpligtigelse til at benytte disse Indretninger end til at bruge det varme Badevand, som jo ogsaa altid er for Haanden. Dog ligger det jo nær, at de, der er flyttet ind i den ko-operative Bolig, vil forstaa at benytte sig af Bekvemmelighederne der.

For Sikkerheds Skyld burde man dog bygge den første ko-operative Gaard saaledes, at den med Lethed kunde forandres til en almindelig Lejekaserne med et Utal af Køkkener og skumle Pigeværelser. Kapital til denne eventuelle Forandring maatte sættes af i Tide, ligesaa Kapital til Lønningerne for den første Tid, inden Lejeboerne havde betalt Husleje — Lønningerne vilde jo for en Del fordeles paa Huslejen.

Hvis et Aktieselskab overtog at bygge den ko-operative Bolig, vilde det komme uhyre meget an paa at finde den rette Bestyrer eller Bestyrerinde for Foretagendet. Det gjaldt at finde en Person, der besad baade Forretningsdygtighed og Forstand, og som havde Ævne til at vælge det bedste arbejdende Personale.

Men vilde ikke Kvinderne under de nye Livsvilkaar faa for lidet at bestille?

Ganske vist, i den ko-operative Bolig blev en Mængde Arbejde og Omtanke løftet af hver enkelt Husmoders Skuldre. Det egentlige Arbejde med Husholdningsførelsen vilde ophæves; en hel Del Pigehjælp blev overflødig, og man kunde ikke længere løbe omkring og beklage sig over at have saa uoverkommelig meget at gøre, saaledes som mange Damer nu gør — med mere eller mindre Grund. Men det ko-operative System skulde jo ogsaa være beregnet paa dem, der for Alvor arbejdede med og var besværede af den nuværende Ordning. Hvor mange Familier med middels Indtægter, men med nogenlunde udviklede Fordringer til Livet er fuldkommen tilfreds med de nu bestaaende Tilstande? Der findes ganske vist fuldkommen harmoniske Hjem, hvor det huslige Maskineri arbejder lydløst og sikkert, hvor Børnene er vel opdragne og fornuftigt ledede, og hvor Nervøsitet og Uro ikke synes at have faaet Indpas. Men et saadant Hjem er harmonisk til Trods for, ikke paa Grund af, det huslige Arbejde, som udføres deri. Hvor der er Tjænerhjælp og Penge nok, er alt vel. De rige hører ikke til den intelligent misfornøjede Klasse, som driver

Verden jævnt fremad. Men de Mennesker, der ikke har Overflod paa jordisk Gods, men som er æstetisk nok udviklede til at forstaa, at et smukt og lykkeligt Hjem er af største Betydning for deres egen og deres Børns Tilfredshed og Velbefindende, de lider under de bestaaende Tilstande. Ti hvor der, som i Amerika, ikke er Tjænerhjælp nok, eller, som i Europa, ikke nok Penge, der købes det ideale Hjem for dyrt under vore nuværende Forhold. Idealet af et Hjemliv naas kun ad en meget materiel og trættende Vej, ved den punktlige og trættende Gentagelse af alle det daglige Livs mangfoldige Smaating. Og over alle disse smaa Ting taber man saa ofte, trods bedre Vilje og Vidende, Maalet af Syne. Husmoderens Sundhed og Humør lider, dersom hun er alene om at udføre alt Arbejde, og skal, efter amerikansk Skik, alle Familiens Medlemmer deltage i de huslige Gøremaal, da sættes et uforholdsmæssig stort Apparat i Gang for at drive et tungvindt Maskineri. Og selv om den europæiske Husmoder har lettere for at faa Tjænerhjælp, kan hun til Gengæld, under daarlige økonomiske Vilkaar, ikke skaffe sig gode Kræfter at arbejde sammen med. Man maa sige om saa mange Husholdninger, at „Livet gaar op i Anstalter for at leve“.

Men det ko-operative System skulde ikke blot lette Byrderne for den besværede Husmoder; det skulde ogsaa muliggøre Arbejdets Fordeling nogenlunde overensstemmende med de forskellige Tilbøjeligheder. Maaske vilde vi allerede inden Rammen af den ko-operative Bolig mærke, at de forskellige Individualiteter fandt sin rette Plads. Fruen med pædagogiske Interesser og kærligt Hjerte blev Bestyrerinde af Børnehaven. I Vuggestuen vilde man ogsaa snart finde Beskæftigelse for en af Husets kvindelige Beboere, gift eller ugift. Det betalte sig jo godt under ko-operative Forhold at fungere som Barnepige. Og med en god Gage og medborgerlig Agtelse i Ryggen vilde mangen Dame, der nu slider sig ud med andet, ofte mindre tilfredsstillende Arbejde, heller følge sin naturlige Trang til at give sig af med Børn. Ti Hjerte for Børn har vel omtrent enhver normalt udviklet Kvinde, og jo mere dannet og intelligent hun er, desto mere vil denne instinktmæssige Kærlighed forenes med bevidst Interesse for Opdragergærningen og Følelsen af dens Ansvar. — Den syende Frue vilde formodentlig med Tiden faa istand et Reparationsværksted for Gangtøj og Linned, eller hun tog et ordentligt Kursus i Skræddersøm og syede Kjoler. — Muligen kunde en af de madlavningsbegejstrede Damer blive Husets

Kok. Fruen med Mani for at støve og pudse og holde rent fik maaske Beskæftigelse i Familier udenfor sin egen. — Endogsaa Opvask, og Vask og Strygning kunde blive tiltalende Beskæftigelser i den ko-operative Boligs store, luftige Rum. Med al Slags Maskineri til sin Raadighed og med Forstand til at indrette sig paa den letteste og mest praktiske Maade kunde en daarlig betalt Butiksdame eller nervøs Lærerinde nok synes om at bytte Beskæftigelse, ialfald for en Tid.

Men hvis en ko-operativ Bolig afhjalp et Savn inden Middelklassen, til hvor endnu langt større Velsignelse vilde den da ikke blive inden Arbejderstanden! Hele Verden over bygger man nu Arbejderboliger, og forbedrede Arbejderboliger, men det ko-operative System tænker ingen paa at indføre. Og dog skulde det synes at ligge saa nær.

Til Fods, til Vogns, med Omnibus eller Luftjærnbane, gennemkrydser man Arbejder- og Fattigkvartererne i de forskellige store Byer. Byerne er ikke de samme, men Arbejderkvartererne er det — saa ensformige, saa trange og tarvelige, saa trøstesløst blottede for al Poesi, selv der, hvor de undertiden er godt materielt udstyrede. I disse endeløse Rækker, af snævre, trange Rum gaar Husmoder efter Husmoder med sit dagligdags Stræv; de blege, nervøse Børn har ikke Plads til at røre sig, ikke frisk Luft at aande i; Pirrelighed og et haardt Sind udvikles hos de trællende Kvinder, og Brutalitet og Egenkærlighed stiger til en forfærdelig Højde hos Mændene. Der kan være forholdsvis Velstand i mange af disse „Hjem“, men der mangler Forstand til at udnytte Midlerne; der er ingen Samfølelse mellem Ægtefællerne, intet Samliv mellem Forældre og Børn. Hvorledes kan man Dag efter Dag læse Avisernes Beretninger om altid ny Elendighed — Mænds raa Behandling af sine Hustruer, Forældres oprørende Mishandling af hjælpeløse Børn — uden at føle Afsky for vort nuværende sociale System og ønske en Forandring til det bedre? En ko-operativ Bolig vilde for mangfoldige Familier være ensbetydende med en Forandring til det bedre i deres Liv. Naar Lys og Luft trænger ind i de mørke Boliger, da maa Brutaliteten fortrække; naar Børnene har rummelige Legepladser og en kærlig og forstandig Ledelse, da forsvinder Raahed, Uopdragenhed og Mishandling af sig selv. At Arbejderklubberne i uanet høj Grad har virket opdragende og forædlende paa Arbejderstanden, det indrømmes nu overalt. Hvorfor da ikke flytte Klubben ind i Arbejderens Hjem?

Hvorfor ikke aabne Adgang for hans Hustru og for hans Børn til at opnaa en højere Udvikling, vække deres Interesser og lære benytte dem at sine Kræfter og Ævner paa bedste Maade?

Fremdeles vil det ko-operative System yde et værdifuldt Bidrag til en praktisk Løsning af sociale Spørgsmaal. Forholdet mellem Mand og Kvinde synes nu saa vanskeligt at ordne; under en forandret social Ordning vilde Tingen falde let. Der er for Tiden en Dobbelthed ved Pigebørns Opdragelse; der skal tages Hensyn til deres specielt kvindelige Bestemmelse samtidig med, at de maa sættes istand til selv at fortjene sit Brød. Men denne Dobbelthed fører kun til Halvhed og Kræfternes Splittelse. En Gut uddannes, som bekendt, inden den mere velstaaende Del af Samfundet, i én bestemt Retning; senere har han bestemt Beskæftigelse visse Timer af Dagen. Kvinderne inden samme Klasse fusker i lidt af hvert, slaar Tiden ihjel for sig selv og andre, som de bedst kan, medens de venter paa at blive gift og forsørget. Hvis de saa ikke bliver gift og forsørget, skøtter de en eller anden daarlig aflønnet Stilling mere eller mindre tilfredsstillende, og med mere eller mindre Interesse. Omvendt kan man ikke forlange, at en ung Pige, der med Alvor og Energi har uddannet sig for en Livsgerning, mere end en ung Mand skal opgive Interesser og betalt Arbejde udenfor Huset, fordi hun lader sig vie. Heller ikke bliver Husvæsenet skøttet paa bedste Maade af den, der ikke har sat sig grundig ind i Tingene. Under ko-operative Forhold vilde husligt Arbejde blive en ligesaa lønnende Beskæftigelse som hvilkensomhelst anden, og en grundig Uddannelse i huslige Goremaal vilde altsaa aldrig være spildt. Den Kvinde, der skulde giftes, behøvede ikke at være noget husligt Talent; hun kunde, hvis hun selv vilde, arbejde udenfor Huset ligesom sin Mand; men af den, der paatog sig husligt Arbejde, vilde man forlange den størst mulige Dygtighed.

Og for Arbejderhustruen vilde en forandret huslig Indretning være en sand Lykke. Hvor mange Kvinder af den fattigere Klasse maa ikke baade før og efter sit Giftermaal arbejde i Fabriken? Som oftest har de slet intet Begreb om Husgerning, om huslig Økonomi, om Søm eller om Børneopdragelse; dog maa de, efter Tilbagekomsten fra Dagens Arbejde, udføre det huslige Stel hjemme, saa godt det gaar. I store Byers Arbejderkvarterer kan man med egne Øjne se, hvad Slags „Hjem“ en saadan stakkels Kone bereder for Mand og Børn. I en ko-operativ Bolig derimod vilde den

fattige Arbejderhustru faa bedre Livsvilkaar og hendes Børn have ganske andre Betingelser for at vokse op til lykkelige og nyttige Medlemmer af Samfundet. Og den vellønnede Arbejders Kone fik der sin Normal-Arbejdsdag, ligesom Manden.

Viste det sig saa under det ko-operative System, at Kvinder, under lige Forhold forresten, kunde arbejde lige saa meget og lige saa godt som Mænd, da var Kvindespørgsmaalet, med dets vidtrækkende sociale Forgreninger, praktisk løst. Enhver Kvinde, der interesserer sig for Kvindesagen, burde ogsaa føle Interesse for en ny Ordning paa det huslige Omraade. Og gav man Arbejderen med Familie lettere Livsvilkaar, da blev Arbejderspørgsmaalet derigennem ogsaa bragt nærmere sin Løsning. Under ko-operative Livsvilkaar vilde de enkelte Individualiteter faa mere Frihed til at leve og udvikle sig. Og Samfundsfrihed vindes kun gennem Frigørelse af de enkelte Individer.

S. Magelssen Groth.



Christoffer Columbus.

II.

Almindeligvis turde det blive anset for ret uheldigt, at en Forfatter i den korte Frist, der ligger mellem to samhørende Tidsskriftsartikler, nødes til at ændre sin Opfattelse paa væsentlige Punkter, men ikke des mindre er jeg kommen i denne ubehagelige Stilling lige over for Columbus. Jeg har en anden Opfattelse af hans Karaktér nu end for 6 Uger siden og ser ham til Dels fra helt nye Synspunkter. Dette hidrører hovedsagelig fra to Forhold, hvorover jeg ikke er Herre, og som derfor maa tjæne mig til Undskyldning.

For det første forsynes vort Nationalbibliotek saa sparsomt med udenlandsk Literatur, at man, i hvert Fald i geografisk-historisk Retning, ikke kan følge tilstrækkeligt med i Udlandets videnskabelige Undersøgelser eller lære deres Resultater at kende. Her i Byen kan man overhovedet ikke længere dyrke Geografiens Historie paa en tilfredsstillende Maade, ja, man kan tit end ikke skrive et sømmeligt, redegørende Essay om en eller anden af denne Histories fremragende Skikkelser, fordi vi ikke have Adgang hverken til nye Kildesamlinger eller grundlæggende Studier om disse Mænd. I alt for mange Tilfælde maa vi lade os nøje med Referater, Tidsskriftsresumèer, Anmældelser og Avisartikler. Det er ikke opmuntrende at være Vejleder paa 3dje eller 4de Haand, og for et Lands Videnskabelighed er det ligefrem ødelæggende, naar en saadan Nødstilstand bliver Regelen. — I en Række af Aar har det store kgl. Bibliothek maattet lade sig nøje med 18—19000 Kroner til Bogindkøb, i de allersidste Aar er denne karrige Sum bleven forhøjet med nogle faa Tusende Kroner, og for denne Klatskilling mener Staten altsaa, at et Nationalbibliotek

kan holdes i ordentlig Stand. Den turde komme til at staa temmelig ene med sin Mening, og som en Art Sammenligning skal jeg kun bemærke, at Københavns Kommune, alene til Almuebørnenes Forsyning med Lære- og Læsebøger, anvender en Sum, der er betydeligt større, end den, Staten tror at kunne afse til sit eneste Biblioteks Forsyning med fremmed Literatur (ɔ: til den Literatur, som den betaler for). — Men Følgerne ville heller ikke udeblive. Bortset fra enkelte stærkt oparbejdede Videnskabsgrene glide vi langsomt og sikkert hen imod en kummerlig Provinstilstand, og af pure indbildt Fattigdom eller malplaceret Karrighed vil København blive nødt til at abdicere som alsidigt Lærdomssæde.

Columbusjubilæet har bragt denne Misére frem i det grelleste Lys. I de sidste 30 Aar er der udgivet en Række fortrinlige Værker om Columbus, men det st. kgl. Bibliotek ejer kun ét af disse, Harrisse's Bog fra 1884, og de enkelte nye Ting, som ellers forefindes, ere enten saa tilfældige eller saa ubetydelige, at man her hjemme slet ikke kan gøre sig bekendt med den nyere Literatur om Columbus eller skrive hans Historie.

Dette var altsaa min første Undskyldning, men hertil kommer for det andet, at Columbusforskningen i den sidste Tid er dreven med en sjælden Iver og Alsidighed. Det store Æmne befinder sig i en uafbrudt Gæring, og Synspunkterne og Opfattelserne veksle som i et Kaleidoskop. Hvad der for nogle Maaneder eller blot nogle Uger siden var rigtigt, er nu forældet, og som flere udenlandske Forfattere bliver man nødt til nøjagtig at datere sine Afhandlinger, hvis man ikke vil have Udseende af at løbe med Limstangen. Og endelig kommer hertil, at selve Jubilæumsartiklerne Europa rundt ligeledes have bragt enkelte Ting frem, der hidtil vare enten slet ikke eller kun højst ufuldstændigt kendte og begrundede. Jeg mener derfor, at den efterfølgende Revision af min Artikel fra September er undskyldelig og fuldt berettiget.

Det er nu bevist, at Columbus er født i Genua, at hans Fader ernærede sig dels som Uldvæver, dels som Værtshusholder, og at hans Søn Christoffer vel hørte til Væverlauget som „Lanerio de Janua", men at man ved Ordet „Lanerii" ikke maa forstaa Vævere, men, som den italienske Lærde Ottavio Veraldo fornylig har paavist, Uldhandlere, Uldskippere, Mænd, der bringe Ulden fra fremmede Lande til Laugets Værksteder. I sin tidligste Ynglingealder har Columbus ernæret sig som Uld- og Vinskipper, og dermed falder hele Kapitler af Harrisses Bog til Jorden. Alligevel

turde dette henregnes til de mindre vigtige Oplysninger, ti det er endvidere godtgjort, at Columbus i Tyveaarsalderen har staaet i Kong René af Provences Tjæneste som Kaper og havt Lejlighed til at udføre i det mindste èn dristig Streg, idet han ved et natligt Overfald erobrede den aragonske Galease Ferdinandina under den afrikanske Kyst en Gang i Aarene 1473—74. Det er ligeledes bleven bevist, at han baade i Genua og Portugal har været i Konflikt med disse Landes Straffelove, og at han af kriminelle Grunde har maattet forlade Portugal, at han under højst mistænkelige Omstændigheder har opholdt sig ved Øen Porto Santo i Madeiragruppen og ved en „vis Lejlighed“ set sig nødt til at lade det ene af sine to Skibe i Stikken, og endelig er det, om end ikke bevist, saa dog bragt stærkt indenfor Sandsynlighedens Grænse, at han hele sin Ungdom igennem har været Pirat, til Dels dækket under en fredelig Uld- og Vinhandlers Flag![1])

Fra et historisk Standpunkt mener jeg ikke dermed at have sagt noget særdeles slemt eller nedsættende om Chr. Columbus. Overordentlige Mennesker uddannes ad overordentlige Veje, og vor Salon- og Dagligstuemoral har selv for vor egen Tid kun ringe Betydning, eftersom alle store Begivenheder ledes ud fra ganske andre Synspunkter end dens Maksimer, og som Maalestok for en svunden Tid er den temmelig ubrugelig. Derimod have de nye Oplysninger i højeste Grad psykologisk Interesse. I Steden for nogle golde, ubegribelige og haabløse Enkeltheder, som ingen har kunnet samle til et Syn, se vi pludselig en helstøbt Karaktér foran os. Det var ufatteligt, at en genuesisk Uldvæver skulde falde over den Tanke at opsejle Indien fra Vest, at en saadan Mand kunde bære Tanken frem blandt Konger og Fyrster og blive hørt i deres Raad, at han trods 20aarig Modstand skulde holde sin Idé fast med en Heroisme, der næppe har sit Sidestykke i Historien; det var lige saa ubegribeligt, at en italiensk Haandværker kunde erobre en adelig Kvinde i Portugal og forføre en anden adelig Dame i Spanien, eller at en saadan Mand skulde have Mod til at sejle ud fra Palos med et Skrabsammen fra

[1]) Staglieno: Tre nuovi documenti sopra Christoforo Colombo e suo padre. Genova 1888. Ott. Veraldo i forskellige Afhandlinger i Boll. della Soc. Geogr. Ital. 1888—92. Büdinger: Acten zu Columbus' Geschichte von 1473—1492. — Navigationsdirektor Gelcick i Zeitschrift für Erdkunde. 1892 og Das Ausland. Oktober 1892.

Fængslerne og Kajerne, tvinge dem ind under sin Tugt og Vilje og naa' sit Maal. Men sæt i Haandværkerens Sted Kaperhøvdingen, Korsaren: en Mand, der hele sin Ungdom igennem har tumlet sig i det usædvanlige, har bevæget sig ude paa eller uden for Lovens Grænser, har redet Skibsplankerne i Storm og Stille, i Mulm og Mørke, i Kamp og Rædselsscener, har bakset med Middelhavets og Barbareskernes Piratskarer, forlen denne Mand med Geniets Gaver, giv ham Columbus' Iagttagelsesaand, Veltalenhed og lykkelige Intuition — og med ét Slag ville vi have Forstaaelsen. Manden staar lyslevende for os, og lange Strejflys kastes ind i hans senere Liv.

Paa dette Grundlag forstaar man Columbus' egen og Fernando Colon's Hemmelighedskræmmeri lige over for Søfarerens Ungdomshistorie. Her var virkelig noget at skjule, noget at dække over. Men alligevel indeholder den samtidige Literatur adskillige Antydninger, som nu faa forøget Værd. I et Brev til Kong Ferdinand 1495 roser Columbus sig af at have været Kong Renés Kaper, Las Casas fortæller om ham, at han var nøje knyttet til eller i Slægt med Tidens ypperste Korsarhøvding, med „el mayor de los corsarios que en aquellos tiempos habia", og med denne Oplysning i Minde ser det ret mistænkeligt ud, at man samtidig træffer forskellige Sørøvere af Navnet Colombo i Middelhavet, ja, opfatter man Ordet Admiral i Datidens Bemærkelse, nemlig som „Fører af flere Skibe", vil man endogsaa faa Mening i Columbus' Udsagn, at han ikke er den første Admiral i Familien (d. v. s. hans Forgængere vare Korsarhøvdinger).

Alt dette have hans moderne Biografer skudt til Side som ubegrundet Pral og Flitter, men det turde være alt andet, ja Historien bliver maaske endogsaa nødt til at godkende Las Casas og Fernando Colons eventyrlige Skildring af Opdagerens første Landgang i Portugal. De fortælle bægge, at Columbus deltog i en Søtræfning ud for Portugals Kyst under Korsaren Vincenz Colombo's Anførsel, at hans Skib ved denne Lejlighed kom i Brand, at han for at redde Livet maatte springe overbord, og at han ved Hjælp af en Aare svømmede de to Mile, der skilte ham fra den portugisiske Kyst. Herfra vandrede han til Lissabon, hvor hans vindende og imposante Væsen hurtig skaffede ham Venner, og hvor han under fromme Andagtsøvelser i Kirkerne stiftede Bekendtskab med den adelige Stiftsdame Filipa Muniz-Perestrello, som han senere ægteviedes til paa Øen Porto Santo,

Familien Perestrellos Lensbesiddelse. (Perestrello var en adelig Søfarer af italiensk Byrd.)

Nutidens Kritikere have ikke villet godkende denne Fortælling, fordi baade Las Casas og Fernando Colon knytte den sammen med en Begivenhed, der bevislig fandt Sted 1485, altsaa paa et Tidspunkt, da Columbus allerede havde forladt Portugal og befandt sig i Castilien. Men hvad Realiteten angaar, turde dette være urigtigt. Farvandene omkring Sydvestevropa vrimlede den Gang af Sørøvere, Korsarkampe vare Hverdagsbegivenheder, og paa et saa obskurt Felt synes en kronologisk Fejlhuskning eller Forveksling at ligge meget nærmere end en forsætlig Opdigtning, der aldeles ikke stemmer med Forfatternes Tendens og ganske strider imod den fromme Biskops anerkendte Sandhedskærlighed.

Men Columbus' Flugt fra Portugal 1484 eller 85 giver Biografen endnu mere at tænke paa. Tre Aar efter ansøgte han nemlig Kong Johan d. II om en Art Lejde for at kunne vende tilbage, og Kongens Brev til ham er endnu bevaret og har baade en mærkelig Form og et endnu mærkværdigere Indhold. Kongen skriver til „Christoph Colon, vor særdeles gode Ven (noso especial amigo) i Sevilla", takker ham for hans Brev og hans Hengivenhed, roser ham for hans Flid og hans gode Begavelse og glæder sig til snart at se ham hos sig; men derefter hedder det: „Og da I paa Grund af visse Anliggender, hvori I er indviklet, vil være udsat for Forfølgning fra vore Retstjæneres Side, saa tilsikre vi Eder ved dette vort Brev, at I under Henrejse, Ophold og Tilbagerejse ikke skal kunne fængsles, tilbageholdes, antastes, anklages eller forhøres være sig for nogen som helst Skyld, civil eller kriminel, og med samme vort Brev befale vi hermed alle vore Retsembedsmænd, at de sig herefter have at rette."

Dette Brevs Indhold henstaar endnu ganske uforklaret. Hvis Columbus var flygtet fra Portugal paa Grund af Gæld, noget Harrisse, Gustav Storm, Gaffarel, Markham o. m. a. hidtil have antaget, kunde Kongen jo have indskrænket sig til at sende ham et Moratorium, og hvortil da dette famøse Lejde! Men hvis han i Portugal skulde være falden tilbage til sit gamle Haandværk, til Kaperi paa egen Haand, ja saa vilde man ved en saadan Antagelse da i hvert Fald være naaet til en Forstaaelse!

For visse Aarsagers Skyld („pro certis de causis") kastes Faderen Dominik i Fængsel 1470 paa sin umyndige Søns Vegne og slipper ikke ud, før denne har lovet at betale en betydelig

Bøde til en navngiven Borger i Genua, men af Admiralens Testament 1498 ses det, at han end ikke den Gang havde betalt Bøden, og at Amerikas Opdager lider af Samvittighedsnag. „For visse Aarsagers Skyld“ maa han nogle Aar senere lade eet af sine to Skibe i Stikken i en Havn paa Porto Santo, og paa Grund af et „vist Anliggende“ bliver det 1484 ham for hedt i Portugal, saa han maa ty til Kastilien. — Med drillende Diskretion dække Dokumenterne over de kriminelle Forholds sande Natur, og vi se kun den unge Columbus med Maske for Ansigtet. Der er endnu meget uopklaret og gaadefuldt i hans Liv, men nye og frugtbare Synspunkter turde dog være naaede, og jeg kan atter optage Traaden i min Fortælling, der standsede med hans Opdagelse af Guanihani og hans første Rejse.

Columbus havde kun ét Sejers- og Hædersaar i sit Liv, men da nød han ogsaa al den Sødme som Folkegunst og Jordens mægtige formaa at skænke i Geniets Bæger. Han tømte dette Bæger til Bunds og lod kun Bærmen tilbage til 14 Aars Lidelser; han vilde beruse sig uden at tænke paa det, der nødvendigvis maatte følge efter. — Fra Haiti vendte han 1493 hjem til en Sommer i Fest. Allerede i Lissabon modtoges han paa den mest smigrende Maade af den Konge, der et Par Aar tidligere havde sendt ham et højst tvivlsomt Lejdebrev, og Portugals Dronning vilde partout se den Mand, der havde besøgt Antipoderne. Da hans Skib to Dage senere løb ind i Havnen ved Palos, standsedes Byens Arbejde, hele Befolkningen styrtede til Kajen, den hilste Opdageren med høj Jubel og ledsagede ham og Besætningen til Kirken for at istemme Takkesangen over, at Underet var sket, og det nye Indien opdaget.

Hans Rejse til Hoffet i Barcelona er et Hæderstog i stor Stil. I alle Byer, langs alle Veje flokkedes Befolkningen for at hilse ham med Frydeskrig, og da han nærmede sig Barcellona, drog en prægtig Cortege af Adelsherrer, Købmænd og Haandværkere ham i Møde, og han holdt sit Indtog som en hjemvendende romersk Triumfator. Og alt dette nød han som en Solskinsdag, han badede sig i sin Lykke uden Tvivl og uden bange Anelser. Han havde ganske vist forgæves søgt Storkhanen og Quinsays 1000 Marmorpilastre, men han mente at have fundet

Guldet, Peberet, Kanelen, Rhabarberroden, og han følte sig overbevist om at have anløbet de yderste Grænser af Asien. Forrest i hans Triumftog gik Indianernes Flok, tatoverede og malede efter deres Stammes Skik, derefter frembares rigtfarvede levende Papegøjer, udstoppede Dyr og Fugle af ukendte og overraskende Arter, Guld, Krydderiplanter, Farve- og Gavntræ og eksotiske Vegetationstyper, der maatte gøre et overraskende Indtryk, og endelig fulgte selve Opdageren til Hest, omgivet af en glimrende Kavalkade af unge Adelsmænd. Monarkerne modtog ham i Slottets største Sal under en Guldbrokades Tronhimmel, omringet af Rigets Dignitarier og Castiliens Adel; da han traadte ind, rejste Majestæterne sig, og Dronningen bød ham til Sæde, den højeste Udmærkelse, der kunde times en Undersaat; med glødende Farver og digterisk Flugt skildrede han de nye Landes Undere, og da han endte sin Fortælling, faldt hele Hoffet paa Knæ og istemmede „Te Deum laudamus!“

Og Dronningen holdt alle sine Løfter. Han blev udnævnt til Oceanets Admiral, til Indiens Statholder, til Vicekonge, hun betroede ham det kgl. Segl og skænkede ham et Adelsskjold, hvori hendes eget: Castiliens Taarne og Leons Løve, pranger ved Siden af Skibsankere og nyopdagede Øer.

Men det var ikke alene i Spanien, at han fejredes. I London blev hans Bedrift anset for mere guddommelig end menneskelig, i Rom modtoges Efterretningen med sand Henrykkelse og graahærdede Lærde „dansede af Fryd og græd af Glæde“. Det er morsomt at læse den smidige, velunderrettede og snobbede Peter Martyr d'Anghieras Breve fra Sommereren 1493. Endnu d. 14de Maj behandler han Opdageren med en foragtelig Overlegenhed. „En vis Christoffer Columbus, en Genueser, der næsten tiggede sig 3 Skibe til hos min Herre, den spanske Konge, som i Virkeligheden ansaa hans Plan for kimærisk, er vendt tilbage fra Antipoderne og har bragt kostbare Handelsvarer, særlig Guld, med sig, hvorved han vil verificere sin Rejse. Dog lad os tale om andre Ting!“ — Men i hans næste Breve faar Piben en ganske anden Lyd. „O vidunderlige Opdagelse! O, I ærværdige Lærde, opløft Eders Aasyn! Hvad der siden Verdens Skabelse har været skjult for vort Blik, begynder nu at afsløre sig, den nye Verden er funden. Gives der for Eliteaander en mere passende Næring eller en Honning, der er sødere end denne? Jeg gennemrisles af Lyksalighedens Følelser, naar jeg blot kan tale med de Mænd,

der have set de nye Lande“. — Columbus er ikke længere en „vis“ Genueser, han er den berømte Opdager, den store Admiral, Tidens Heros, hvis Selskab Peter Martyr efterstræber i hidsigt Begær. Med ét Slag, som i én Nat er han traadt ud af Navnløshedens Mørke til verdensvid Hæder! — Væversønnen fra Genua havde naaet en Tind, hvorfra Trinene kun kunde vise nedad, og denne Nedgang indtraadte hurtigere, end nogen ventede.

Paa sin anden Rejse skulde han udføre to Opgaver, som noget nær vare lige umulige. Han skulde opsøge Asiens Fastland og grundlægge en Guldgraver-Nybygd midt i en tropisk Urskov. Det var Evropæernes første Pionerarbejde i den nye Verden, og den Gang anede endnu ingen, hvad det betød, eller hvad det krævede af Menneskeliv og Lidelser; den hvide Mand havde endnu ikke stiftet Bekendtskab med den graadige Minotaur, der i Form af Sot og Febre lurede paa ham bag Urskovenes smilende Bladhang. Columbus' andet Togt bæres af en eneste stor tragisk Illusion, og Opdageren selv havde været den ivrigste til at fremelske denne Illusion. Hans skæbnesvangre Tro paa at have naaet Indien, hans glødende og overdrevne Skildringer af det nyopdagede Lands Rigdomme, Skildringer, der til syvende og sidst bundede i den samme Fejltagelse, hans ostensive Stillen til Skue af Produkter fra en luksuøs Vegetation, der menneskelig set var bundfattig og kun bød Sult og Sot, fremkaldte et lige saa hurtigt og frygteligt Tilbageslag, og dette Tilbageslag rev Columbus med sig. Rigtig set faldt han som Offer ikke for menneskelig Ondskab og Misundelse, men for tragiske Tilskikkelser, der paa det nøjeste vare knyttede til hans Karakter og Ævner og havde været virksomme lige fra den Dag, han satte Foden paa Guanihanis Kyst, og saaledes opfattet bliver Bobadilla kun den Maskinkarl, der fuldbyrder, hvad to lange og smærtefulde Akter have forberedt.

Hans anden Rejse var lige saa meget en Folkevandring som et Opdagelsestogt. Alle vilde med til Guldlandet hinsides Havet. Den krigerske Ungdom, der tørstede efter Daad og Berømmelse og siden Maurerkrigens Slutning stod ledig paa Torvet, ønskede intet hellere end at finde en ny Skueplads, og en Skare af Spaniens fine Navne flokkedes som frivillige om Admiralen: Slægtninge af Kongehuset, Hofembedsmænd, Ambassadører, Riddere uden Frygt og Dadel som Alonso de Hojeda og Juan Ponce de Leon. Gejstligheden mente at have lige saa store Interesser at varetage i den ny Verden, og 12 Præster med en apostolisk Vikar i Spidsen

indskibede sig i Kadix. Atlanterhavets prøvede Lodser og Skippere, Bjærgværksfolk, Probermestre, Haandværkere i alle Brancher, Lediggængere, Æventyrere og Galgenfugle af enhver Art søgte ombord i Skibene. Ja selv Ferdinand den katolske traadte ud af sin kølige Tilbageholdenhed og fremmede Togtet med en Iver, der stikker mærkelig af imod hans sædvanlige Optræden. I de faa Maaneder Columbus opholdt sig i Spanien udstedtes ikke færre end 57 Anordninger angaaende hans Sager, og inden han forlod Europa, var Grundvolden lagt til det siden saa berømte indiske Raad.

Der blev ikke knebet paa noget. Et Statslaan og de af Inkvisitionen brandskattede Jøder maatte levere Midlerne, Vaabenkamrene i Alhambra og Granada stode aabne, og en Flaade paa 17 Fartøjer laa rede til at optage de rejselystne. Admiralens Følge bestod af henimod 1500 Personer, og ombord paa Skibene fandtes alt, hvad en Nybygd mentes at trænge til: de evropæiske Husdyr og Sædarter, alle Kulturplanter, der havde Udsigt til at trives i Troperne, Redskaber og Værktøj, Udstyr til Kirker, Dagligstuer og Køkkener. Intet var glemt i dette glimrende Anløb paa den nye Verden og den nye Begyndelse!

Men saa meget des større bleve ogsaa Skuffelserne. Under sin første Rejse havde Opdageren paa Haiti bygget et Kastel, som han kaldte Juleborgen (Navidad) og forsynet det med en Besætning paa 38 Mand. Da Spanierne efter 3/4 Aars Fraværelse atter naaede derhen, fandt de Fæstningen sløjfet med Jorden og Folkenes sønderflængede og mishandlede Lig rundt omkring i det høje Græs. Han byggede da Staden Isabella, den første evropæiske Nybygd i den nye Verden, men var saa uheldig at grundlægge den i en usund Egn, og nu staa kun nogle svage Tomter tilbage af Columbus By.

I Isabella udviklede sig hurtigt de mest forvirrede og haabløse Tilstande. De unge Adelsmænd døde som Fluer. De vare komne for at fortsætte Heltebedrifterne fra Maurerkrigen og det forkælede Driverliv fra Andalusiens skønne Byer, men kastedes pludselig ind i en fortvivlet Kamp for Livets rent materielle Side. I Stedet for Fjender i Række og Geled maatte de kæmpe med Leversygdom, Febre og Sult; de forvandledes til triste Skygger, de bleve lige saa gule som det Guld, de søgte, og bukkede under i fortvivlede Pinsler. Største Delen af Nybygdens øvrige Medlemmer vare ubrugelige og uværdige Individer, der kun kunde

remme dens Ruin. De vare alene komne for at gøre en nem og rig Guldhøst, og da de saa tørnede sammen med en karrig og slidfuld Virkelighed, vendte de sig i Raseri mod den bedrageriske Admiral, der havde lokket dem ud for at dø i dette Skovøde. Hvor vare de Skatte henne, han havde lovet dem, Guldet, Krydderierne, Rigdommene? Eller havde han vel budt dem andet end Nød, Sult, Slid og Sygdom! De stod skarevis op imod ham, og med kastiliansk Stolthed vægrede de sig ved at lystre denne fremmede Bedrager, ja de søgte endogsaa at bemægtige sig Skibe og Vaaben, og da dette mislykkedes, spredte de sig ud over Øen og fyldte den med Udskejelser og Voldsgærninger.

Columbus var ikke denne Situation voksen. Han var en stor Navigatør, men en tarvelig Regent; han traadte fast paa et Skibsdæk, men var holdningsløs i sine Regeringshandlinger. Hans Begavelse og Ævner tilhørte helt andre Felter. Han, Opdager-Digteren, havde hverken den sikre Ligevægt, den stadige Energi, det lykkelige Greb paa at finde Udveje, eller den praktiske Forstandighed, der hører med til at beherske Mennesker. Han bevægede sig i Spring, og lange Perioder af veg Overbærenhed eller karakterløs Eftergivenhed afløstes af lidenskabelige Udbrud og Grusomheder, der gjorde ham forhadt uden at forskaffe ham Lydighed og Autoritet. Piratnaturen stak frem gennem Vicekongens Purpur.

Og midt under disse Vanskeligheder maatte han forlade den spæde Nybygd for at tiltræde sin anden Opdagelsesrejse. I 5 Maaneder søgte han forgæves efter Asiens Fastland langs Kubas Sydkyst, og i sin Fortvivlelse lod han tilsidst hele Besætningen aflægge Ed paa, at Kuba var Asien. Han vendte tilintetgjort tilbage. Nattevaagen, Spænding, Overanstrengelse og Bekymring henkastede ham i en lethargisk Tilstand og fængslede ham til Sygelejet i det meste af et halvt Aar. Samtidig udbrød en hæftig Indianeropstand, og allerede den Gang vilde han sikkert være bleven nødt til at forlade Kolonien, hvis ikke hans Broder Bartolomæus, der besad netop de Herskergaver, Admiralen manglede, var ilet ham til Hjælp over Havet og havde bragt nogen Orden ind i de opløste og forvirrede Forhold.

Da han atter blev rask, afsejlede han til Spanien for at værge sig mod sine Fjænder og skaffe Kolonien nye Hjælpemidler; men han var ikke længere den samme Mand. Hans saarede Stolthed, hans krænkede Retsfølelse, de udstandne Lidelser, de

bitre Skuffelser og oprivende Kampe begyndte at undergrave hans aandelige Sundhed. Denne klare og mægtige Intelligens formørkedes langsomt af religiøs Mysticisme, af vildsomme Aspirationer og sære Syn. Han var endnu og blev stadig ved at være den store og foretagsomme Opdager, men der kommer et nyt Element ind i hans Færd. De sundeste, mest logiske Tankerækker, sikre, nøjagtige og vidtrækkende Iagttagelser brydes pludseligt af sælsomme Forestillinger om Verdens nærforestaaende Undergang, af sygelige Fantasterier om det jordiske Paradis, om Jerusalems Befrielse, om Guds Verdensstyrelse; han bliver hallucineret, han har Visioner, i natlige Syner tror han umiddelbart at have Adgang til Gud og bilder sig ind at være omtalt i Johannes' Aabenbaring. Oceanets Admiral landede i Spanien, iført en Vadmelskutte med et Hampereb om Livet.

Modtagelsen var iskold. Alle hans Anstrengelser for at genoplive den gamle Begejstring prellede af paa denne Kulde. Embedsmændene i det indiske Raad vare hans Modstandere, Stormændene trak paa Skuldrene, og Lægfolket, der 4 Aar tidligere havde behandlet ham som en Halvgud, var ikke langt fra at haane ham. Dronning Isabella alene bevarede sin Interesse for ham og for den store Sag, som han repræsenterede. Hun modtog ham med Hædersbevisninger, ikke en Bebrejdelse, ikke et Ord om hans Fjenders Klager eller Bagvaskelser kom over hendes Læber, og da den franske Krig var til Ende, forsynede hun ham med Midler til hans tredje Rejse, med Krigsfolk til at undertrykke Opstanden, og som et Tegn paa sin særlige Bevaagenhed tilsikrede hun ham og hans Familie betydelige Fordele. Han stod endnu fast i sin Beskytterindes Gunst, og vi skylde den historiske Sandhed at tilføje, at det var Admiralen selv, der tilintetgjorde denne gunstige Stilling.

Efter to Aars Fraværelse landede han atter paa Haiti og fandt Kolonien i fuldt Oprør. Overdommeren Roldan, Pedro de Margarite og andre fremragende Førere vare blevne fordrevne fra Isabella og levede i aaben Krig paa en anden Del af Øen. Ved en Krigslist lykkedes det dem at opsnappe Columbus' Hjælpetropper, og Stillingen blev mere fortvivlet end nogensinde tidligere. Tilsidst saa Vicekongen sig nødt til at underskrive en forsmædelig Kapitulation. Han maatte ikke alene tilsikre Oprørerne fuld Amnesti, genindsætte dem i deres forbrudte Embeder og lønne dem med store Landarealer, men endogsaa skriftlig erklære, at deres Optræden

havde været fuldt beføjet. For at slippe bort fra denne Ydmygelse, pønsede han paa Svig. Med uværdig Jesuitisme indberetter han til Regeringen, at han ikke føler sig bunden ved Overenskomsten, fordi den var underskreven ikke i Land af Vicekongen, men om Bord af Admiralen, og alene med dette Brev turde han have beseglet sin Skæbne som Koloniens Leder. Men der kom meget mere til. Efter saa megen Karakterløshed søgte han atter at hævde sin Magt med Strænghed, og han henfaldt til Paroxysmer af vild Grumhed, der kun kan forklares ud fra hans tidligere Piratliv eller fra hans nedbrudte aandelige Sundhed. En af hans Modstandere, Adrien de Moxica, der for et tilsigtet Attentat var dømt til Strikken, lod han, rigtignok „med Taarer i Øjnene“, umiddelbart før Eksekutionen styrte ned fra Fæstningsmuren, alene fordi hans Skriftemaal varede ham forlænge, og da Bobadilla ankom, dinglede 7 Spaniere i Galgen og et tilsvarende Antal ventede i Fængslerne paa den samme Skæbne.

Alligevel var det Forholdet til de indfødte, der fældede ham. Han havde altid behandlet dem haardt, forfulgt dem med Ild og Sværd, jaget dem med Blodhunde og tilsidst tvunget dem op i Bjærgene, hvor de døde af Sult. Under Trykket af Koloniens finansielle Nød besluttede han nu at sætte en regelmæssig Eksport af Slaver i Gang, og indsvøbt i en Række religiøse Talemaader indsendtes i dette Øiemed et Forslag til Kronen. Dette Forslag blev skæbnesvangert for ham. Allerede tidligere havde han tilladt sine undergivne at drive Slavejagt og Slavehandel; og gentagne Gange havde han sendt Skibsladninger af indianske Krigsfanger til Menneskemarkederne i Spaniens Byer. Baade som Kvinde og Regent følte Isabella sig dybt krænket og oprørt ved denne Adfærd. Lige fra Øernes Opdagelse havde hun taget Indianerne i sin specielle Varetægt, i talrige Skrivelser havde hun indskærpet, at de skulde behandles med Skaansel og Humanitet, og i Vrede udbrød hun: „Med hvad Ret disponerer Admiralen saaledes over mine Undersaatter?“ Hun forbød, at de fjærnedes fra deres Fædreland, og for ret at markere sin Afsky for denne Menneskehandel gav hun Mandatet tilbagevirkende Kraft. I dette kritiske Moment indkom Columbus' nye Forslag, og nu indvilligede hun i, at der sendtes en Undersøgelseskommissær til den nye Verden. Francisco de Bobadilla, en aragonsk Marineofficer, forsynedes med udstrakte Fuldmagter og afsejlede til Haiti. Saaledes naaede Admiralens Fjender Overtaget.

Monarkerne synes at have vaklet med Hensyn til Karakteren af Bobadillas Mission, i hvert Fald staa de fire Forordninger, der haves, i Modstrid med hinanden. I den første fra Marts 1499 paalægges det Bobadilla at forene sig med Columbus for at kue Oprørerne, men i de to næste fra 21de Maj indsættes han ligefrem til Generalguvernør, forlenes med den højeste Dommermyndighed og bemyndiges til at hjemsende alle og enhver, hvis Nærværelse i Kolonien maatte anses for uheldig, og der tages ligefrem Sigte paa Admiralen, idet saa vel han som Brødrene (Diego og Bartolomæus) befales at udlevere al kongelig Ejendom, de maatte sidde inde med. Den fjærde er kun et almindeligt Kreditiv, hvormed Bobadilla kan legitimere sig og kræve Lydighed ogsaa af Admiralen. Det synes sandsynligst, at de to mellemste ere hemmelige Instrukser, som kun maatte benyttes, hvis Columbus gjorde Modstand, men altsaa udgaar ligefuldt Retskrænkelsen fra Tronen, og det er Isabella selv og ikke Bobadilla, der afsætter Indiens arvelige Vicekonge.

Den 23. August 1499 løb Bobadilla ind i Sanct Domingos-Havn med 2 Karaveller, nogle Soldater og Munke samt en Mængde Indianere, der gaves tilbage til Fædrelandet. Hverken Admiralen eller Bartolomæus vare til Stede, og Bobadilla kunde derfor straks optræde som Herre. Han bemægtigede sig Fortet, opslog sin Bolig i Admiralens Hus og satte sig ugenert i Besiddelse af alt, hvad han forefandt, ogsaa Vicekongens Brevskaber og Dokumenter. Fængslerne aabnedes, og Diego Colons klejnmodige Indvendinger afvistes med brutale Trusler. Han forkyndte straks, at han vilde sende Vicekongen i Lænker til Spanien, og at hverken han eller nogen af hans Blod senere skulde faa Lov til at sætte Foden paa Haitis Grund.

Columbus tvivlede først om Legitimiteten af Bobadillas Sendelse, men da han havde set hans Kreditiv, overgav han sig frivilligt, og uden at anklage, forhøre eller dømme sluttede Bobadilla ham øjeblikkelig i Bolt og Jærn. Med skamløs Glæde lagde Columbus' egen Kok Lænkerne omkring hans Lemmer, og et Uvejr af Haan, Trusler og Bagvaskelser brød ud over dette stolte Hoved. Bobadilla troede at kunne bruge alt, alt hvad Nybygdens deklasserede Elementer og Banditter saa' sig i Stand til at diske op med, ja han tillod endogsaa, at de samlede sig udenfor Admiralens Fængselsvinduer og overvældede ham med Skældsord og Smædeviser. I Lænker førtes Colombus ombord, og under Pøbelens

haanende Jubel stod Skibene til Søs. Som en ussel Forbryder førtes Oceanets Admiral tilbage over det Hav, han havde aabnet for Sejladsen. Hans Sag var tabt.

Dronning Isabella havde et højt Hjærte, og Columbus forstod at tale til dette Hjærte, hun græd af Skam og Bevægelse, da han atter knælede ned for hende, men Kong Ferdinand var ubøjelig. Han vilde ikke indsætte ham i hans legitime Værdighed, Bobadilla blev afsat og Ovando udnævnt, men først da Admiralens Søn havde giftet sig med en Slægtning af Kongehuset, kom Vicekongedømmet atter tilbage til Familien. — Kolumbus havde fejlet; men maaske bestod hans største Brøde i at have vovet sig længere frem, end hans Ævner kunde bære ham, og hans Behandling staar i hvert Fald i et skrigende Misforhold til de Tjænester, han havde vist den spanske Krone og Menneskeheden i det hele. Antikens Nemesistanke luer frem af hans Historie og fortæller os, at store Mænd nedkalde svare Straffedomme over sig, fordi de rage et Hoved op over Samtiden og ingensinde ville forstaa den Kunst „at gøre deres Hjærter mindre.“

P. Lauridsen.



Teatrene.

To danske Nyheder kom frem paa det kgl. Teater. Først 1 Akts-Bagatellen *En lykkelig Aften*. Det var blot en bred, ganske stemningsfuld, men stillestaaende Situation (en Skildring af en gammel Moders Forladthed), hvorover der lige imod Slutningen kom et Skin af dramatisk Liv (idet en tilrejsende Søn hovedkulds opgav sin Lykke til Fordel for Moderens). — Derefter 3 Akts Skuespillet *Unge Folk*, et saakaldet Lystspil. Her tegnede i Begyndelsen Dialogen rask og sikkert Omridsene af et københavnsk Hjem, af et ungt Ægtepars Temperamenter, af et Mundhuggeri imellem dem, et Brud. Men saa skulde de to unge forsones, og Forfatteren vidste hverken ud eller ind. Han trak frem den unge Hustrus Forældre, deres evige Kævl og Strid, deres usalige Omgang. De gamles Spor skulde skræmme, forstaar man. Og det kunde disse gamle Spor jo ogsaa nok have gjort, hvis nemlig det stridige unge Ægtepar selv var blevet draget med ind i og var blevet paavirket af Forældrenes Ufred. Men i Stedet for holdtes de, til hvis Forbedring Komedien spilledes, ganske og aldeles udenfor den! To langsommelige Akter slæbte sig da hen til ingen Verdens Nytte. Og der er noget irriterende i, saaledes at se Hjul skumple bag efter en Vogn, især naar Vognen trænger i aller højeste Grad til at faa disse Hjul ind under sig for at komme skikkeligt afsted.

Den danske Tilvækst var, hvad Holberg kaldte lidt „maver“. Men i begge Stykker blev der spillet godt. I det sidste af dem havde Fru Bloch at fremstille den unge Kones Forkælethed, Pjankethed, Opfarenhed, Hengivenhed: og alle de Træk blev levende og syntes naturlige i hendes Udførelse. Lige saadan var i det første lille Arbejde Hr. Reumert en god Bonvivant: lidt for lidt gratiøs i sine Bevægelser, men livfuld, passelig selvtilfreds, smittende med godt Humør. Og Hr. Madsen havde en nydelig Scene. Der er et Sted, hvor den unge Mand, som han spillede, sidder og hører til, halvt flov og helt lykkelig, medens hans Forelskelses-Historie bliver røbet. Denne forlegne Lykke-Følelse fik Hr. Madsen sandt og smukt frem i baade Tonefald, Blik og Smil.

Af ældre danske Skuespil opførtes i ny Indstudering kun *Nej* samt *Ulysses v. Ithacia* (ligeledes paa det kgl. Teater). Og endda var kun nogle Smaaroller ombesatte.

Det er maaske værd at fremhæve en Gang, hvordan Dommen har forandret sig over *Ulysses*. Folk, som var født midt i det 18. Aarhundrede og som altsaa stod Holberg og de Holbergske Traditioner nær, gjorde aldrig større

Ophævelser over dette Stykke. Tag de to kyndigste Teaterkritikere, vort Land har haft: Rosenstand-Goiske og Rahbek! Begge kendte og forstod Holbergs Komedier bedre, end nogen gør nu, begge elskede deres Holberg, som kun saare faa gør det nu til Dags: og for ingen af dem var *Ulysses* en Perle, end sige Perlen blandt Komedierne, begge ansaa de saadanne Stykker som f. Eks. *Den Stundesløse* for „Mesterværkerne“. Men saa, ligesom Aarhundredet skulde til at gaa ud, dukkede op nede i dem groszen Vaterlande den ældre, ægte, doktrinære Romantik. Dens dramatiske Princip var: Skuespil om Literatur og Kunst, i Stedet for om Mennesker! Og i nøje Afhængighed af dette første Princip fulgte et andet Paabud: at nemlig den teatralske Illusion jævnlig burde brydes. Selvfølgelig! Thi hvis Hinz eller Kunz, som gik deroppe paa Scenen i menneskelig Skikkelse, men betød f. Eks. de Ifflandske „Familie-Malerier“, hvis ikke de en Gang imellem stak Hovederne ud over Lamperækken og forklarede sig til Publikum, hvor i al Verden skulde Publikum da kunne forstaa, at Hinz eller Kunz var „Ifflandske Familie-Malerier“, men slet ikke Hr. Hinz eller Hr. Kunz? Naa og — paa denne bundfattige Dramatiker-Skole, paa denne hovmodige Studerestue-Æstetik faldt *Ulysses* i Halsen som Manna fra Himlen. Den guddommelige Holberg! her havde han skrevet et Skuespil om Skuespil! Den syvfold benaadede Holberg! her havde han ophævet og atter ophævet Illusionen! Her var Illusions-Ophævelse i 2den Potens! Eller udbryder ikke Ulysses' forheksede Staldbrødre, da Chilian slaar dem vel stærkt paa deres Bag: „I skal betale os disse Slag, min go' Monsieur Wegner“?[1]) Ganske vist er efter al Sandsynlighed den Apostrofe blot en Replik, som en Aften af Vanvare er undsluppen en af dem, der spillede i *Ulysses*, som har vakt Latter den Aften, som saa er gaaet over i Sufflør-Bogen, og som derfra er sluppet ind i de trykte Eksemplarer. Men tror man, at en tysk Teoretiker, ovenikøbet en romantisk, kunde drage saa nærliggende en Slutning? Nej, for ham blev Apostrofen saa godt som hele Stykket „der bewundernswürdige Gipfel von Holbergs Laune“. Tiecks Hjærtens Æstetiker, Filosofen Solger, maatte op i den syvende Læderhimmel med sin Henrykkelse over „diese Blüthe seines komischen Talents. Die reine Ueppigkeit“, skrev han, „und frohe Willkür dieser kühnen Komödie ist unerreichbar“. Saaledes blev *Ulysses* basunet ud som Holbergs alt overstraalende Bedrift, — og vi herhjemme trompetede trøstig bagefter, vi Tyskernes uhjælpelige Eftersnakkere.

Ja naturlig, naturligvis, der er henrivende kaade og vittige Indfald i Stykket. De af os, som læser og læser og atter læser Holberg, har desuden ikke just saa mange Meningsfæller herhjemme, at de ikke overfor enhver Lovprisning af ham skulde sige villigt, med en Ewaldsk Variant: „Ros ham kun, Faerlil, jeg gider gærne hørt det!“ Men — naar en af hans mindst betydningsfulde Komedier idelig ophøjes paa de andres Bekostning, saa kan man dog tilsidst blive lidt utaalmodig. Er da dette virkelig den ypperste Digtekunst: at give — ikke en Afbildning af Livet, men en Afbildning af en Afbildning? Og bliver (for at tale i et gammelt Mundhælds Stil) den Suppe delikatest, der koges — ikke paa Fuglen, men paa den Gren, hvorpaa Fuglen har siddet?

Hvad og hvem vilde forresten Holberg til Livs med *Ulysses?* Selvfølgelig ikke blot, ja ikke en Gang i første Række, de „uordenlige Markeds-Komedier“.

---

[1]) Wegner hed som bekendt den Skuespiller der spillede Chilian.

men derimod en af de tyske Skuespiller-Bander. De var hans, Teaterdigterens og hans Trups, levende Konkurrenter; det var dem, det gjaldt om at latterliggjøre, trænge til Side, holde ude; blev man dem kvit, var man jo ogsaa deres (utrykte) Repertoire kvit, som trak Folk til ved Maskineri og Kostumer. Derfor spottede Holberg saadan en Bandes Spillemaade: i en (hidtil upaaagtet) Spille-Anvisning forlanger han efterabet den „affekteret skælvende" Stemme, hvormed Bandens Medlemmer agerede heroisk, altsaa deres Tremoleren, deres langt udholdende, sitrende Vokal-Betoninger, deres prædikantagtige Salvelse! Og derfor hudflettede han deres Pomp og Prunk, viste dem som de Fattig-Stakler, de var i Virkeligheden: han laaner en Idé fra den italienske Farce og lader for Publikums Øjne et Par af Læderstrædes Jøder trække hele Glansen af den udenlandske Bandes Hoved-Aktør! Endelig parodierede han som sagt (fra et ret spidsborgerligt Standpunkt) deres Stykker. Disse tre Genstande for Satiren — en udenlandsk Bandes Spillemaade, dens Fattigdom og dens Repertoire — behandlede han nu mellem hverandre; og man tør maaske sige, at den ene Genstand kom undertiden den anden noget forvirrende i Vejen. Desuden var Holbergs Satire paagaaende, henvendte sig til et udannet Publikum, maatte være tydelig, trængte til at legemliggjøres i en levende Pegepind. Altsaa gjorde han sin Chilian baade til Medlem af den parodierede Skuespillertrup og til Talerør for sin Parodieren af Truppen. Men om han monstro helt igennem havde selv rigtig Rede paa denne Figurens Dobbelt-Bestilling? Holberg blev let saa usikker, naar han skulde i Lag med dobbelt employerede Figurer. Det falder mig ind, at i sin Nytaarsprolog 1723 lader han Mercur, Guden Mercur, stige virkelig ned fra Luften, fra Skyhimlens Olymp, for at bebude Ankomsten af — Kong Frederik IV fra Amaliegade! Og i *Plutus* personificerer han Uddeleren af Rigdom. Plutus gaar korporlig omkring paa Scenen hele Stykket igennem, han bliver helbredet for Blindhed, giver Avdiens o. s. v.: og samtidig fortæller han hvert andet Øjeblik, at forskjellige slette Mennesker — er ifærd med at begrave ham i deres respektive Kældere! Man kan sige, at sligt er et Bevis paa, hvor hastig Holberg skrev. Men man kan maaske ogsaa sige, det er et Tegn paa, at han var slet ikke den logisk skarpe, gennemklare, altid aarvaagne Forstand, som nogle har villet gjøre ham til, — forresten ganske ufornødent. Ti klar logisk Forstandighed har endnu aldrig skabt store Digtere; de fleste Poeter har endda hjulpet sig godt uden den.

Og saa Opførelsen af Stykket nu til Dags? Ja skal der komme „Stil" over den, skal alt synes at høre naturligt sammen, saa maa altsaa Indstuderingen ubøjelig fastholde dette: at hér vises en latterlig Forestilling af en latterlig Skuespillertrup. Saasom den parodierede Trup tør antages at være ikke mandstærk, vilde man have Ret til at søge komiske Virkninger opnaaet ved at lade hver enkelt Agerende optræde i de flest mulige Roller. Rahbek antog med Føje, at den skønne unge Helena bør tænkes givet af Bande-Principalens Madam, af hans bedagede og højst husmoderlige Ægtehalvdel; jeg føjer til, at den Skuespillerinde, som saaledes agerede Helena, kunde spille tillige baade Minerva og Dido. Hvad Spillemaaden angaar, bliver det en Sag for sig, hvor aktuel man vil gøre Satiren: om man maaske vil tage sine Modeller i den næreste Nutid og f. Eks. i 1892 vil lade Ulysses snurre sine Helte-Repliker ud i sandseløs Fart som en Suite dansende Toppe. Men et maa alle de optrædende agere: nemlig Skuespillere, som spiller slet, og som

indbilder sig, at de spiller stolt. Fra den Regel bør end ikke Chilian undtages. Hr. Olaf Poulsen har udstyret Figuren med et fornøjeligt, ikke ganske ukendt Nøddeknækker-Ansigt med posede, rødmussede Kinder og poliske Grise-Øjne; og han giver Chilians Raillerier med ypperlig Aplomb. Jeg vilde blot ønske, at i de Steder, hvor Chilian „gaar op i“ sin Rolle, hvor han „er med“ i Situationen som trojansk Erobrer og f. Eks. viser sig overstrømmende ædel, — at Hr. Poulsen i saadanne Scener vilde have ladet Figuren stige op paa saare høje Kothurner og agere Helt efter de aller grueligste Teaterheltes Forbilled . . . Resten af de spillende trak hver til sin Side. Medens nogle spillede eller dog i det mindste opfattede deres Roller i Stykkets Aand, havde andre igjen majet sig ud og gestikulerede og deklamerede, saa de lignede hverken Mennesker eller Djævle. Maaske tænkte de naivt, at dette var at „spille Farce“. Deres Kunstbestræbelser var dog alene beslægtet med den Art Komik, som opvakte Skolebørn undertiden fornøjer sig med, naar de nemlig stiller sig hen foran et Spejl og vrider og vrænger Ansigtet til de utænkeligste Grimasser.

— — — Dermed er vi færdige med Nyopførelserne af danske Stykker. Ti de tre Privatteatre holdt trofast til hos den engelske, franske og tyske Udenvæltshed, som egentlig ligger baade vore Tilskuere og vore Skuespillere lidt fjernt

Af sit paabudte ældre Repertoire fremdrog det kgl. Teater Schillers *Maria Stuart,* med Fruerne Hennings og Eckardt som de to Dronninger. Den kunstneriske Nydelse af Forestillingen svarede til ens Forventninger. Udmærket tør man jo aldrig forlange at se den Art Stykker spillet. Alligevel vilde det have været et Forsøg værd at prøve, hvor langt man kunde være naaet ved at holde sig Digterens Vilje efterrettelig.

Maria Stuart blev spillet 1ste Gang (i Weimar) d. 14de Juni 1800. Ni Dage efter sendte Schiller Manuskriptet til sin gamle og nære Ven, Teaterdirektør Iffland i Berlin, for at faa Stykket opført dér. Og Schiller skrev: „Det vilde glæde mig meget at høre, at Mad. Fleck havde spillet Maria og Mad. Unzelmann Elisabeth [1]). Eftersom for mig alt beror paa, at Elisabeth i dette Stykke endnu er en ung Kvinde, som tør gjøre Fordringer, saa maa hun fremstilles af en Skuespillerinde, der plejer at spille Elskerinderne. Maria er i Stykket omtrent 25, og Elisabeth højst 30 Aar gammel“. Som man véd, var den historiske Dronning Elisabeth 53, og den historiske Dronning Maria næsten 45 Aar paa den Tid, hvor Stykket tænkes at foregaa. Men fuldstændig fri Omkalfatring af den Art historiske Fakta hørte nu engang til Schillers Principer og til hans Methode. I Weimar, hvor han selv bestemte Rollebesætningen og delvis ledede Prøverne, blev da ogsaa den pur unge Fru Vohs Maria: hun havde „en skøn Figur, udtryksfulde Øjne, et sværmerisk Blik“, var de ganske unge Menneskers Afgud. Og Elisabeth blev givet af den 20aarige(!) Caroline Jagemann: en eminent Skønhed, stor Sangerinde, skælmsk Ingenue. Ja Schiller skrev endog først sin 5te Akt, efter at denne unge

[1]) Sophie Fleck var da 23 Aar gl., en Skønhed med et klangfuldt Organ (havde bl. a. spillet Thekla i Wallenstein). — Friederike Unzelmann, dengang Tysklands berømteste Skuespillerinde, lige udmærket i Opera og Skuespil, var Aar 1800 kneben 30 Aar. Hun udmærkede sig særlig ved „frisk Livfuldhed, Skælmskhed, naturlig Gratie“, men var forøvrig ogsaa værdig og betydelig i tragiske Roller.

Dame havde lovet ham at „kreere“ Dronningen. Altsaa — Ungdom. Ungdom! Læser man Stykket lidt opmærksomt, føler man da ogsaa snart, hvorledes omtrent hver en Side formelig skriger efter fysisk Ungdommelighed hos Skuespillerne. Tag den berømte Indlednings-Scene til 3die Akt, hvor Maria atter kommer ud i det Fri og af Glæde „træder frem i hurtigt Løb“: hvor unaturligt naiv en Iver hos en Dame i den modnere Alder! Eller tag det Sted, hvor Elisabeth vil besnakke en skønhedsdrukken, ganske ung Knøs til at begaa Snigmord, og hvor hun lover ham til Løn, at hun saa vil hengive sig til ham: hvilket ramt Løfte, om det gives af en Dame, der kunde være Knøsens Moder! Saaledes kunde man anføre Eksempler Side op og ned.

Det kgl. Teater burde da maaske have forsøgt (i det mindste gennem Doublering) at anvende et Par af sine virkelig unge Skuespillerinder eller Elever i de Schillerske Hovedroller. Vi ser overhovedet lidt for lidt til virkelig unge Damer paa Scenen. Rollerne her hos Schiller er desuden i en vis Forstand lette at spille, de kræver ingen Virtuositet. Dronning Elisabeth er blot: en behagesyg, misundelig, kold Hyklerske. Og Maria Stuart . . .

Ja, hvordan er Maria Stuart? Man har en eneste, betydningsfuld Udtalelse om hende af Schiller selv. Midt i April 1799 var han begyndt at lægge Planen til sit Stykke, i de første Dage af Juni begyndte han at skrive det. Og d. 18de Juni siger han saa i et Brev til Goethe: „Min Maria vil ingen bløde Stemninger vække: dét ligger ikke i min Hensigt; jeg vil bestandig holde hende som et fysisk Væsen, og det patetiske maa mere blive en gennemgaaende dyb Sindets Bevægethed end en personlig og individuel Medfølelse. Hun føler og vækker ingen Kærlighed (Zärtlichkeit), hendes Skæbne er kun at erfare og at optænde hæftige Passioner. Alene hendes Amme nærer Kærlighed (Zärtlichkeit) for hende“. Dette passer godt paa Maria i 1ste og i det meste af 3die Akt (i 2den og 4de Akt er hun slet ikke paa Scenen). Særlig i Begyndelsen af 3die Akt bliver hendes „hæftige Passion“ overmaade tydelig: dér ryster hun og er endog nær ved at besvime ved Tanken om Mødet med Dronning Elisabeth, — ikke (som Fru Hennings syntes at antyde ved et noget klynkende Spil) af Angst for Elisabeth, men af Angst for sig selv, for at hun ikke i dette Øjeblik skal kunne beherske sit flammende Had . . . Til aller sidst i 3die Akt bliver hun imidlertid lidt underligt veg. Man studser ved at høre, saa forskræmt, saa svagt som hun værner sig mod den ganske unge Mortimers febrilske Erotik. Sagen er vel den, at netop paa dette Sted i Stykket overraskedes Schiller af Forstyrrelser, som fra nu af fortsattes uafbrudt. Hans Hustru fødte et Barn, og blev længe og overmaade farligt syg; selv gav han sig til at tænke paa andre Arbejder. Saa flyttede han med sin Familie til Weimar, hvor endelig Digtningen blev taget frem igen, og 3die Akt gjort færdig. Derpaa blev han selv farligt syg, gav sig saa til at omarbejde „Macbeth“, og skrev som sagt først 5te Akt, efter at Prøverne paa de 4 første var i fuld Gang. Hvad Under da, om hans Maria har forskudt sig for ham? I 5te Akt træffer vi hende pludselig fuld af kærlig Ømhed mod et talrigt Tyende, og dette Tyende er paa sin Side fuldt af den ømmeste Kærlighed for hende! Schiller har aabenbart tilsidst udarbejdet Figuren lidt routinemæssigt, uden noget klart Billede af den i sin Sjæl, blot efter sit bekendte abstrakte Skema om den moralsk bodfærdige, om den for sin Brøde lidende som „den æstetisk store Genstand“ (se f. Eks. hans Afhandling „Ueber das Pathetische“). Men lige meget! denne hans anden Maria kan

ligesaa vel som hans oprindelige Maria spilles tilfredsstillende uden stor „Teknik“. Et lykkeligt ungt Ydre, en sympatetisk Stemme og nogen Intelligens eller Instruktion er tilstrækkeligt.

Fru Hennings saa' nydelig ud, mindede med sin rødblonde Frisure en Del om Maria Stuart-Portræter. Og hun førte sig i 1ste Akt roligt, meget for roligt. Siden trængte hun Figuren mer og mer over i det, som vi nu til Dags forstaar ved „rørende“, over i hint blide smeltende, som Schiller ikke for sin Død kunde fordrage. „En ædel og mandig Smag holder den Slags udenfor Kunsten“, skrev han. Da Fru Hennings sagde Tyendet sit sidste Farvel, var hun endda lutter dvælende Tableau-Mildhed! Lige stik imod havde hun saa i 3die Akt spillet det store Optrin med Elisabeth i hidsig Arrigskab. Hun var her beundringsværdig energisk, hun formelig smeldede Replikerne ud. Men baade den uskønne Stilling (halvt fremad bøjet, med Albuerne ind mod Siderne) og Tonefaldet var desværre lige saa u-schillersk, som i andre Scener Sødligheden. Man forstaar imidlertid, hvad der har ledt Fremstillerinden paa Vildspor. Der siges f. Eks. et Sted om Marias Portræt, at det var „von rührend wundersamen Reiz“: skal altsaa Maria ikke gjøre et „rørende“ Indtryk? Nej. Thi Ordet „rührend“ brugte Schiller som oftest ganske neutralt, omtrent som vi siger „betagende“; „Rührung“ betød i hans Mund: Stemning, Sindsrørelse, aldeles uden Hentydning til, af hvad Beskaffenhed Stemningen var. En lidt kyndig Instruktion burde have gjort opmærksom hérpaa. Og lige saadan burde den have forklaret, hvorledes Schiller tænkte sig Marias Raseri overfor Dronning Elisabeth. Der staar lige foran Marias Udbrud: „von Zorn glühend, doch mit einer edeln Würde“. Slaa op i Schillers bekendte Afhandling „Uber Anmuth und Würde“, og De vil finde: at ædel Værdighed var for ham „den Ro under Lidelser, som nærmer sig til Ynde og Skønhed“. Laokoon-Figuren, saaledes som Lessing og Winkelmann fortolkede den, blev i en vis Forstand hans tragiske Ideal, efter at hans Gæringstid var overstaaet. Dette: at medens maaske ens Lemmer skælvede af Vrede eller Smerte og ens Bryst bølgede, man dog havde skyfrit Blik og Pande og bevarede Herredømmet over sine vilkaarlige Bevægelser, — det var, efter hans Begreb, Kendemærket paa fornemt anlagte Naturer, dermed udstyrede han Helte og Heltinder. Saadan noget maa man vide, naar man vil spille Schiller.

Forresten er der ingen Grund til at tale videre om Udførelsen, og heller ikke om Stykket. Det har i 5te Akt en scenisk Effekt, som et Teater trygt tør forlade sig paa; men vor egen Øhlenschlæger har (og netop fra sin Skolegang hos Schiller) lige saa paalidelige sceniske Effekter. Fremdeles har det Schillerske Stykke, hvor Situationerne har revet Digteren med, en skøn og sandfærdig Lyrik; men hos vor egen Øhlenschlæger er Lyriken ikke mindre sandfærdig og skøn, — Eigils henrivende Kærlighedsudbrud i „Stærkodder“ f. Eks. tør frejdigt maale sig med Marias Friheds-Hymne, som vistnok har været dets Forbilled. Og adskilligt i *Maria Stuart* er saa som saa. Den møjsommeligt sammennittede Plan falder fra hinanden, blot man ser paa den; vigtige Forhold (Marias Stilling til Leicester f. Eks. og hendes pludselige Omslag i 5te Akt til Døds-Beredthed) er ladt ganske uforklarede; Karaktertegningen er ikke just fin eller indgaaende. Paa meget af Stykket passer en Betegnelse, som man anvender undertiden overfor Musikværker: det er „god Kapelmester-Musik“.

„Kapelmester-Musik" — men køligere, mere anstrengt i Tonen og med langt plumpere Teater-Effekter — er ogsaa Gutzkows *Uriel Acosta*, det sidst fremstillede Stykke af Dagmarteatrets omfattende tyske Import. Sygdom har foreløbig hindret Anmelderen i at se det spillet, — og her skal da kun tilføjes nogle Ord om Privatteatrenes seneste Lystspil-Opførelser.

Dagmarteatret havde ikke rigtig Held med sin Udførelse af Goldsmiths morsomme Komedie „The goodnatured man" (urigtig oversat ved *Den godmodige Mand*). Stykket handler om en Taabelighed, en Nykke. Mr. Honeywood lider af den Daarskab („humour") at være altfor føjelig og bøjelig og skikkelig; Komedien vil vise, hvorledes han kureres for sin Daarskab (bringes „out of his humour"). Men Hr. Liebmann, som spillede Hovedrollen, karakteriserede ikke tilstrækkelig skarpt. Man saa' ikke, hvilke Fejl — Ladhed, Svaghed, Behagesyge? – der havde ført hans Mr. Honeywood ind i hans Taabelighed; ikke heller saa' man, hvorledes de Prøvelser, der hjemsøgte ham, bragte ham til efterhaanden at aflægge Fejlene. Og som Patienten blev utydelig, saaledes blev ogsaa Kuren det: Folk forstod ikke, at det var en Kur. Dèt var Iscenesætterens Skyld. Der er jo den Forskel paa den Molière-Holbergske og paa den engelske Daarskabs-Komedie, at medens den første gaar lige løs paa Sagen og helbreder sine Daarer ved direkte at spille dem Puds, saa naa'r den anden sit Maal ad en Omvej: den anvender selvstændige Bifigurs-Episoder, hvori den saa lader Daarerne blive indviklet, og af hvis Udfald de paavirkes. Denne Teknik er fantasifuld, men farlig; thi hvis ikke Bifigurs-Episoderne behandles rask og discret, ogsaa af Skuespillerne, saa bliver naturligvis Hovedpersonen tilsidst borte blandt Bifigurerne, Stykket falder fra hinanden, der kommer tilsyneladende ingen Mening eller Sammenhæng. Og paa Dagmarteatret fik nu netop Bifigurerne Lov at brede sig og støje over alle Grænser! Derfor kunde man, da man gik hjem fra Teatret, høre atter og atter Tilskuere sige: „Ganske morsomt, men saa langt!" eller „Ganske morsomt, men noget Vrøvl!"

Den værste til at brede sig og støje var Hr. Soph. Neumann. Han hører overhovedet til den Art Skuespillere, som let i store Stykker redder de enkelte Situationer ved at slaa Helheden ihjel. Dét hænger sammen med en mærkelig Begrænsning af hans betydelige Talent. Han kan stille en Figur — lad os f. Eks. sige: en galdesyg Mand — lyslevende paa Benene og ogsaa bevare den lyslevende, saa længe Figuren er i sin normale Stemning. Men lad der komme Sindsbevægelser, lad f. Eks. den galdesyge Mand blive bedrøvet eller blive glad! og man vil som oftest se Hr. Neumann give sig til at vende Øjne og vride Mund eller sparke ud og fare om, paa en Maade, der kan betyde alt ligesaa godt som Sorg eller Glæde, fordi det egenlig betyder — slet ingenting. Skyldes det Mangel paa Intelligens, Flid, Takt? Eller skulde muligt Hr. Neumanns Udtryksmidler, særlig hans Stemme, være fattigere, end man tror, paa de „Farver", som kræves i den store Karakter-Komedie? Vist er det, at han kun altfor ofte bliver — ikke Farsør (thi Farsøren blot forstærker jo en Smule de naturlige Sindsbevægelses-Udtryk), men noget meget ringere: nemlig Grimassør.

Frk. Collin var fortræffelig i Begyndelsen af sin Rolle: som en ængstet, forpint, forelsket ung Pige under en prekær Situation. Den grædefærdige Uro fik hun skuffende og kønt frem. Siden hen fandt hun ganske vist kun et konventionelt Udtryk (at gribe vaklende fat i et Bord) for en stor Skræk; og til allersidst blev hendes Angst til blot og bar Utaalmodighed. Men magter hun

end ikke alle, især ikke stærke Sindsbevægelser, saa har hun dog baade Skuespiller-Evner og øjensynlig Flid. Af Teatrets Damepersonale er Fru Mantzius og hun sikkert de to, som Venner af god Skuespilkunst maa følge med størst Opmærksomhed. . . . :

Folketeatret genoptog Sardous *Et farligt Brev.* Det er en dramatiseret Feuilleton-Roman i Ponson du Terrail-Maneren: Interessen er knyttet til et Rekvisit, der eskamoteres bort og frem, ikke derimod til Personerne, som nærmest er en Slags Talemaskiner. Men Stykket er underholdende og blev spillet rask. Fru Maria Müller og Frk. Olivia Jørgensen var nok saa indtagende, blot brillerede begge lidt for stærkt med deres smukke Øjne. Og Hr. Jacques Wiehe var naturligt og elskværdigt konversabel. Kun hvor han skulde op over Konversations-Tonen, kneb det. Dèr kniber det nu desværre altid for de aller fleste yngre: og det er jo rigtignok først dér, at den egenlige Skuespilkunst begynder!

Paa Kasino: *Columbus*, stort Udstyrsstykke med megen Øjenlyst:

„Hvis ene slige Skuespil
Kan Martis Hjerte glæde,
Jeg gjerne Vej ham vise vil
Hen i Brolæggerstræde“.

(24de Novbr. 1892.)

Vilhelm Møller.

Da jeg paa Grund af anden Virksomhed fra 1. Januar 1893 maa opgive Redaktionen af „Tilskueren“, bliver nærværende Hæfte det sidste, der udgaar under min Ledelse. Jeg takker alle dem, med hvem jeg i de ni Aar siden Tidsskriftets Begyndelse paa dets Vegne har staaet i Forbindelse, for godt Samarbejde og haaber, at den samme Velvilje, der fra Medarbejderes og andres Side er bleven vist imod mig, ogsaa maa blive Hr. Cand. mag. M. Galschiøt, der efter mig overtager Redaktionen, til Del.

København i December 1892.

N. Neergaard.